K. FEDIN

OPERE

CARTEA RUSĂ

КОНСТ. ФЕДИН

СОЧИНЕНИЯ
В ШЕСТИ ТОМАХ

ТОМ ПЯТЫЙ

Необыкновенное лето

РОМАН

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ХУДОЖЕСТВЕНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Москва 1953

KONST. FEDIN

OPERE
ÎN ȘASE VOLUME

VOLUMUL V

O vară neobișnuită

ROMAN

„CARTEA RUSĂ"

București 1957

Traducere de
OTILIA CAZIMIR și TATIANA BERINDEI

Prezentarea grafică:
I. PETRESCU

1

Evenimentele istorice nu sînt însoţite numai de o frămîntare generală, de exaltarea sau demoralizarea spiritelor, ci şi de suferinţe şi de lipsuri cu totul neobişnuite, pe care omul nu le poate înlătura. Pentru cel ce îşi dă seama că evenimentele în curs de desfăşurare constituie însuşi mersul istoriei, sau pentru cel ce este el însuşi unul din factorii conştienţi care o pun în mişcare, suferinţele nu dispar, după cum nu încetezi de a simţi durerea numai pentru că ai aflat ce boală anume ţi-a provocat-o. Dar un asemenea om îndură suferinţele cu totul altfel decît cel ce nu se opreşte asupra înţelesului istoric al evenimentelor, ci ştie doar că astăzi viaţa e mai uşoară sau mai grea, mai bună sau mai rea decît a fost ieri sau de cum va fi mîine. Pentru cel dintîi, logica istoriei dă suferinţelor un înţeles; pentru cel de-al doilea, ele par născocite numai pentru a fi îndurate, după cum viaţa i se pare dată numai pentru a fi trăită.

Vasili Danilovici Dibici, locotenent în armata ţaristă, se întorcea din Germania — unde fusese prizonier — în ţară, în orăşelul Hvalînsk, capitală de judeţ de pe Volga. Schimbul de prizonieri dintre Germania şi Rusia Sovietică începuse de mult, dar cu toate că Dibici stăruise din răsputeri, trecuse destul

timp pînă să fie repartizat şi el într-un lot. Fusese închis, pentru recidivă de evadare, în vechea cetate saxonă Königstein, transformată în închisoare disciplinară pentru evadaţii recidivişti din rîndul ofiţerilor aliaţi deţinuţi în lagăr. Cu mulţi ani în urmă, tot la Königstein fusese închis şi Mihail Bakunin, arestat pentru vina de a fi condus, în 1849, răscoala de la Dresda. Prizonierii îşi aduceau adeseori aminte de numele lui atunci cînd, în discuţiile lor cu francezii, venea vorba despre firea veşnic răzvrătită a ruşilor. In aceste amintiri găseau puterea să înfrunte toate asprimile regimului organizat de nemţi cu un deosebit rafinament. Abia în primăvara anului 1919, Dibici fusese şi el repartizat într-un lot care urma să fie repatriat. Dar se îmbolnăvise tocmai atunci de dizenterie şi zăcuse în spital o lună întreagă — gata-gata să-şi încheie socotelile cu viaţa. Pe urmă, împreună cu un lot de bolnavi, străbătuse întreaga Polonie într-un vagon de Cruce Roşie, culcat tot timpul pe patul de sus, trecuse prin carantină la Baranovici şi ajunsese la Smolensk atît de slăbit, încît abia se mai ţinea pe picioare. L-au mai ţinut o săptămînă în spital, apoi l-au lăsat să-şi caute de drum.

Trezindu-se în gară, în mijlocul unei mulţimi cuprinse de nerăbdare şi de un neastîmpăr nebun, care parcă înadins se apucase să învîrtă în jurul ei bagaje, boccele şi catrafuse, Dibici zîmbi fără veste: îşi aduse aminte de plecarea lui pe front, acum patru ani. Era pe atunci praporşcic [1] şi avea douăzeci şi trei de ani; îl petreceau colegii de universitate, care strigau într-una, îmbrăţişîndu-l şi sărutîndu-l: „La revedere pe curînd, pe curînd, după victorie!“ Şi iată, sosise acum şi clipa revederii: era din nou într-o gară rusească, ce amintea pe departe cealaltă gară, cu care începuse pentru el războiul. Îmbrăcat în mantaua lui de ofiţer, dar fără epoleţi, mototolită de cît dormise cu ea şi soioasă, care-şi pierduse culoarea ei gri-argintie, în spate cu un rucsac nemţesc verde, încreţit de ploi, — slab, cu nasul ascuţit şi cu ochii înroşiţi

[1] Praporşcic — port-drapel în vechea armată rusească. Cel mai mic grad de ofiţer. (N. trad.)

de urcioare încă nevindecate, Dibici zîmbea cu sfială şi parcă umilit în mijlocul acelei mulţimi de oameni, ca o fiinţă mai mult moartă decît vie, de care nimeni nu avea nevoie, faţă în faţă cu Rusia — cum îi trecu prin minte în clipa aceea.

Cineva îl lovi în umăr cu muchia ascuţită a unei lăzi de campanie. O dată cu durerea, simţi un gol în furca pieptului: era unul din veşnicele lui accese de foame, cu care se obişnuise aproape şi care vibra în el ca o strună atinsă şi făcea să-i tremure genunchii. Trăgîndu-se către perete, îşi scoase rucsacul din spinare, dibui în el o bucată de pîine neagră şi lipicioasă, primită de la spital, rupse un colţ şi începu să mestece grăbit, deschizînd larg gura ca să-şi dezlipească miezul de pe dinţi.

Din ziua aceea, Dibici începu să înainteze dinspre apus către inima Rusiei, spre miazăzi şi răsărit, căutînd să ajungă pînă la peticul acela de pămînt negru pe care-l cunoştea de demult, din călătoriile lui la Moscova, pe vremea cînd era student. Înaintarea se făcea anevoie, de la un nod de cale ferată la altul. Călătorea cînd în vagoane de călători, încălzite, ticsite de oameni, cînd pe cîte un marfar gol. Iar trenurile ori se împotmoleau pe neaşteptate la cîte-o haltă şi rămîneau acolo nopţi de-a rîndul, ori deodată, fără nici un motiv, o luau din loc şi se tîrau fără sfîrşit peste cîmpii şi păduri, pînă cînd mecanicul anunţa că nu mai are presiune şi că trebuie să facă rost de lemne. Atunci călătorii porneau, bombănind şi blestemînd, spre cea mai apropiată pădurice, să taie cîţiva mesteceni...

Aşezat în uşa deschisă a vagonului de marfă, lăsînd să-i atîrne în gol picioarele subţiri în moletiere austriace de un albastru spălăcit, Dibici se uita la pămîntul care se perinda pe dinaintea lui în leneşă curgere de ogoare arate, de sate pămîntii, de terasamente povîrnite, cu stîlpi de telegraf înnegriţi de ploi şi sprijiniţi în proptele şi cu prihori cîntînd de unul singur pe firele lăsate în jos. Era cea de a douăzecişiopta primăvară a lui, şi îl umplea de bucurie. Priveliştea cîte unui ogor de toamnă scăldat în soare şi

acoperit cu grîne 'năltuțe de un verde crud, care se ivea pe neașteptate de după o coastă de deal, îl înduioșa pînă într-atîta, încît simțea că-l gîdilă ceva în gît. Sorbind cu ochii strălucirea acestei culori fericite, nou-născute parcă, Dibici îngîna încetișor cîte-o melodie naivă, copilărească, de pildă „Zboară două păsărele, zboară, zboară, mititele!" și se uita, se uita mereu fără să se mai sature. Pădurile și cioturile înmugurite din lăstăriș erau luminate de verdele pestriț și gras al frunzulițelor abia desfăcute. Pe pășunile unde nu se vedea încă nici o floare, stăteau ici și colo, smucindu-și capetele lăsate în jos după iarbă, bălanele și bălțatele țăranilor, — mici, de neam prost, cu pîntecul umflat. Băiețandri îmbrăcați în mantale prea lungi, aduse de tații lor de pe front, împleteau biciuști, odihnind în bătaia soarelui și întorcînd încet în urma trenului capetele vîrîte în căciuli năpîrlite. Cînd și cînd, alături de grapa ce sălta pe ogor, trecea cu pași mărunței cîte-o țărancă, trăgînd de hățurile lungi și plesnind cu nuiaua o iapă cu picioare scurte, care părea că dă în bot la fiecare pas. Toate acestea îi erau familiare și aproape de sufletul lui, cunoscute pînă în cele mai mici amănunte — dar în același timp îl uimeau ca un lucru descoperit atunci pentru întîia oară, nemaivăzut și nemaiînchipuit. Toate cîte le vedea în jurul lui îi păreau mai vechi, mai mici și mai sărace parcă față de amintirile de înainte de război; și totuși îi păreau mai aproape de el decît înainte și-i pătrundeau în suflet ca o durere.

Înduioșarea aceasta i se risipea doar prin gări, făcînd loc unei tulburi nedumeriri în fața schimbării supărătoare care se simțea în oameni, schimbare care-i făcea de nerecunoscut în înfățișarea lor atît de cunoscută. Sărind din vagoane, călătorii se adunau în jurul țărăncilor care veneau la gară cu cîte ceva de-ale gurii — bucate nu prea de soi de ale gospodăriei lor, pe care le dădeau în schimbul avuțiilor și mai puțin de soi ale soldaților și tîrgoveților: chibrituri, sare, bucăți de zahăr cenușii tăvălite prin buzunare, pachete de mahorcă rupte... Tîrgul care se încheia îl uimea pe Dibici prin relațiile cu totul surprinzătoare dintre

valoare și preț: el socotea încă totul în banii de înainte de război, și mintea lui se împotrivea să priceapă ușurința cu care o găină friptă era dată în schimbul unui pumn de sare. Dar la urma urmei, puțin îi păsa lui de acest sistem economic de nebuni! Ceea ce era cumplit pentru el nu era atît noutatea acestei înșelătorii prin bună înțelegere, cît faptul de a simți miresmele pieței, de a vedea cum se smulge din încheietură, trosnind, o aripă de găină friptă și cum dinții altcuiva se înfig în carnea albă, fălcile altcuiva o prefac într-un dumicat, iar mărul lui Adam începe să urce și să coboare pe gît, în sus și-n jos, în jos și-n sus!

Rămas în urma tuturor celorlalți, Dibici se grăbea să ajungă la depozitul militar năpădit de un roi mișcător de mantale cenușii. Se căznea să răzbească pînă la ferestruica de unde se auzeau zornăind greutățile pe talgerul de alamă al cîntarului, întinzînd peste capete actele lui și strigînd:

— Fraților, faceți loc unui om bolnav... Sînt bolnav, fraților!

Ceilalți îl împingeau la o parte:

— Parcă noi sîntem mai sănătoși!

Dar el își întindea iarăși mîna spre ferestruică, cu îndărătnicia deznădejdii, vîra cu de-a sila în nasul celui cu cîntarul hîrtiile lui, stăruind cu înfrigurare:

— Asta-i a treia zi de cînd nu mi-am primit rația... Ar trebui să fiți mai înțelegători, tovarăși!

Cîțiva indivizi se repezeau deodată la actele lui, cercetîndu-le cu neîncredere și dușmănie.

— Ce tot cînți acolo? Nu ți-ai luat pîinea de ieri?

Îi aruncau hîrtiile înapoi, dar el nu se dădea bătut, silindu-i să i le mai ia o dată, luptînd pentru dreptul lui la o bucată de pîine, cu ochii istoviți ieșiți din cap, cu fața lacomă tresărind în cadrul bărbii negricioase, strigînd deznădăjduit și autoritar:

— Uită-te la acte înainte de a le arunca! Sînt prizonier, vin dintr-un lagăr din Germania. Poftim, citește colea!

O clipă, în jurul lui se făcea liniște. Apoi din nou priviri iscoditoare îi cercetau hîrtiile, și la urmă se auzea cîte un glas ironic:

— E locotenent, dumnealui! Mai rabdă, domnule ofiţer! Vă cunoaştem noi pe de-alde dumneavoastră!
Şi iarăşi îl împingeau la o parte, deoarece coatele lui erau prea neputincioase ca să-şi impună dreptul prin forţă.
Uneori, în clipe ca acelea, lui Dibici îi venea să-şi întrerupă călătoria la mijlocul drumului, să se tocmească undeva în vreun sat ca argat, pe cvas şi pe cîţiva cartofi, să aştepte vremuri mai bune şi, mai cu seamă, să prindă un pic de putere. Dar dorul nestins, care îl mistuia dureros în timpul cît stătuse în lagăr, dorul de a-şi vedea iarăşi casa, pe mama şi pe sora lui, îl mîna mereu înainte. Şi chiar dacă ar fi trebuit să se tîrască pe brînci pînă la Hvalînskul lui îndepărtat şi drag, ar fi făcut-o fără îndoială.
Seara, după ce închideau uşa vagonului din pricina frigului, călătorii începeau să vorbească între ei. In întunericul de nepătruns, doar după glas putea să ghicească cine vorbea. Din discuţiile acestea învăţa şi el geografia cea nouă a ţării, tăiată în bucăţi de fronturile mişcătoare care se iveau, pe neaşteptate, ici şi colo.
Incă de pe cînd era la Königstein, ajunsese pînă la urechile lui cîte ceva despre cele două Rusii, încăierate într-o ură neîmpăcată. Cuvintele „război civil" îi uimeau pe prizonieri mai mult încă decît îi uimise, în 1917, cuvîntul „revoluţie". In drum spre ţara lui, Dibici aflase că, în sud, toate armatele albe îl recunoscuseră pe generalul Denikin ca pe comandantul lor suprem, că Siberia se afla sub stăpînirea amiralului Kolceak, care se proclamase conducătorul suprem al Rusiei, şi că forţele acestea uriaşe din sud şi de la răsărit, în care intrase toată căzăcimea şi aproape toţi ofiţerii fostei armate ţariste, aveau de gînd să se unească în regiunea Volgăi şi să strîngă cercul în jurul Moscovei care, apărînd Sovietele, mobiliza mereu tot alţi oameni pentru Armata Roşie. Dibici nu auzise niciodată nimic despre Denikin sau despre Kolceak. Dar tot atît de puţin auzise, pînă la revoluţie, de numele pe care ea le înscrisese pe dra-

pelele ei roşii. Se ruşina de neştiinţa lui şi căuta s-o ascundă, punînd-o pe seama nivelului său de cultură scăzut şi a faptului că se sălbăticise de tot acolo, în lagărul de prizonieri. Pentru el, era o noutate pînă şi faptul că în apusul şi în nordul Rusiei, ca şi în sudul şi în răsăritul ei, era în toi războiul civil, că luptau armate albe sub comanda unor generali despre care el habar n-avea şi că, pretutindeni, împotriva acestor armate albe lupta armata sovietică de muncitori, marinari şi foşti soldaţi. Abia acum înţelegea de ce, la Königstein, prizonierii francezi îi atacau pe ruşi, învinuindu-i de trădare: aliaţii Rusiei încetaseră de mult de a-i mai fi aliaţi. Aflase că francezii, englezii, japonezii şi americanii se amestecaseră în treburile Rusiei peste tot pe unde erau lupte — în nord şi în sud, în apus şi în răsărit. Se simţea puţin ruşinat faţă de el însuşi că se descurca atît de greu în evenimente, dar îşi dădea seama că mulţi dintre cei pe care-i auzea vorbind prin gări şi prin vagoane nu se descurcau nici ei mai bine, cu toate că fuseseră de faţă sau chiar luaseră parte la aceste evenimente, de voie sau de nevoie, pe vremea cînd el, Dibici, era în lagăr. Simţea că zilele care vor veni îi vor cere să fie de partea cuiva în această luptă, dar era din cale-afară de nepregătit pentru aşa ceva. Un singur lucru ştia: că dacă le-ar da dreptate albilor, ar însemna că le dă dreptate şi francezilor care le-au dat ajutor, ceea ce era cu totul inadmisibil, deoarece ar reieşi că dreptatea e de partea francezilor care-l atacau la Königstein şi pe care începuse să-i urască pentru că vorbeau cu atîta duşmănie despre Rusia lui... Tot ce urma îi părea lui Dibici o nesfîrşită încurcătură. Ascultînd ce se vorbea în întunericul vagonului de marfă, închis ermetic, se gîndea că împrejurările îl aruncaseră dintr-o lume cu totul diferită, mult mai limpede şi mai simplă, într-o lume nebuloasă şi zbuciumată. Înainte, luptaseră toţi laolaltă împotriva unui duşman cunoscut de toată lumea. Acum însă, fiecare lupta pe seama lui, un frate se ridica împotriva celuilalt şi tu trebuia să înveţi a recunoaşte într-unul din ei duşmanul, iar în

celălalt, prietenul. Hotărît, nu era chip să pricepi ceva din aceste evenimente nemaipomenite şi tumultuoase! Şi Dibici adormea, chinuit de gînduri încîlcite, în zăngănitul rece şi în zguduiturile vagonului.

Într-o dimineaţă, trezindu-se devreme şi aflînd că trenul se oprise în gara Rtişcevo, important nod de cale ferată, pe care o cunoştea cît se poate de bine, Dibici se simţi cuprins de un cumplit şi ameţitor acces de foame. Cînd trecea prin staţia aceea, înainte de război, se ducea totdeauna la bufetul gării, căruia-i mersese vestea în toată Rusia. La sosirea trenurilor, pe mesele lungi se aşezau farfurii pline cu ciorbă fierbinte, şi aburii bine-mirositori se înălţau deasupra lor ca nişte limbi... Era acolo şi o şcoală de chelneri: tătăruşi veniţi de prin satele din jur învăţau în restaurantul gării cum să servească la masă. Toate erau acolo deosebit de îmbietoare, gustoase şi de bună calitate. Îndată ce auzi numele gării, Dibici văzu în închipuirea lui, ca într-o oglindă bine lustruită, un şir lung de farfurii pline cu ciorbă portocalie, cu steluţe galbene de grăsime topită şi cu rotocoale leneşe de aburi pe deasupra. Lîngă fiecare farfurie stăteau piroşti rumene. De după ghivecele cu flori, se vedea pîinea albă, bine coaptă, tăiată felii. Tătăruşii, cu cîte-un şervet pe braţ, împingeau cu genunchiul scaunele grele, invitînd călătorii să se aşeze. Lumea se grăbea spre mese, agitată...

Tot trupul lui Dibici era cuprins de un fel de sfîrşeală. Aruncă o privire afară din vagon. În apropiere, o mulţime de oameni se îmbulzea în jurul negustoreselor. Biruindu-şi slăbiciunea, sări jos pe peron şi porni şi el într-acolo. Luase o hotărîre care-l ispitea de mult: să-şi dea rucsacul cel nemţesc pe ceva de mîncare. Smulgîndu-l de pe umăr, îşi îndesă prin buzunare şi prin sîn tot ce avea în el: un prosop, o flanelă şi o sticlă cu apă, apoi îl scutură, îl netezi cu palma şi se repezi spre cea mai apropiată grămadă de oameni.

O tătăroaică bătrînă, cu faţa pămîntie şi cu ochii înlăcrimaţi, mîncaţi de conjunctivită granuloasă, stă-

tea pe călcîie în fața unei coșnițe pe jumătate acoperită cu o zdreanță de sac. Din cealaltă jumătate ieșeau la iveală cîteva găini fripte și o donicioară cu lapte covăsit.

— Uite, îți dau sacul pentru o pereche de găini ! — strigă Dibici, căutînd să imite vioiciunea glasurilor celor din jur.

Tătăroaica își șterse ochii cu colțul basmalei, dar nu scoase o vorbă.

— Ei, ce zici ? Ia te uită ce marfă ! — stărui Dibici, mai nehotărît.

Bătrîna luă rucsacul, îl răsuci între degetele ei zbîrcite și i-l dădu îndărăt, fără să scoată măcar un sunet.

— Nu înțelegi rusește ?

— De ce nu înțelege ? Nu-i a noastră sac, — făcu deodată tătăroaica.

— Firește că nu-i de-al nostru, e un sac străin, mai bun ca ale noastre. Nu vezi ? E căptușit cu mușama. Nu trece apa prin el. Ți-l dau pe o pereche de găini !

— E rupt curea, — spuse liniștit bătrîna.

— Nu-i ruptă, e numai zgîriată un pic. O dregi tu...

Femeia puse iar mîna pe rucsac.

— Slab este, gaură este, — zise clătinînd din cap.

— Se coase, — răspunse Dibici, băgîndu-i cu de-a sila rucsacul în poală.

Bătrîna îl întoarse fără grabă pe dos, îi pipăi căptușeala, îl cercetă pe la toate colțurile, și iarăși i-l dădu îndărăt.

— Dă-mi un preț, n-auzi ? Dă-mi un preț ! — strigă Dibici, întorcînd din nou sacul pe față.

— Ia astă, bun puicuț, — făcu tătăroaica scoțînd din coșniță, de picior, o puică.

— E pui, nu-i puică, zgîrcită ce ești !

— Nu-i zgîrcit la mine, e zgîrcit la tine ! — îi răspunse bătrîna fără să se tulbure, și așeză la loc puica cea cu pieptul galben, lustruit de grăsime, peste celelalte găini.

— Fie cum zici tu ! — zise nerăbdător Dibici, împăturindu-şi rucsacul şi prefăcîndu-se că e gata să plece, dar neputînd să se urnească din loc şi să-şi ia ochii de la găină. — Dă-mi puiul cela şi donicioara cu lapte covăsit, şi facem tîrgul !

— De ce donicior ? Donicior mare, — răspunse tătăroaica. — Bei una ceaşcă şi gata.

— Toarnă colea, fire-ai a dracului să fii ! — îngăimă Dibici sleit de puteri şi întinse mîna să-şi ia găina.

— Cum dracu' ? De ce dracu' ? — ţipă pe neaşteptate bătrîna.

Cu o smucitură mînioasă, trase peste coşniţă zdreanţa de sac şi începu să-şi frece ochii cu mişcări grăbite, bombănind ceva pe limba ei neînţeleasă.

— Ei, haide, haide, nu-i vorba de dracu' ! — strigă aproape speriat Dibici, stăpînindu-şi ciuda şi nerăbdarea şi descoperind puţin covata.

Bătrîna luă rucsacul cu un aer nemulţumit, şi-l vîrî sub picioare şi începu să toarne lapte din donicioară.

Dibici urmărea cu ochi lacomi bucăţile grele, trandafirii, de lapte covăsit căzînd în ceaşcă împreună cu pojghiţele cafenii de caimac şi-i părea rău că ostaşii care-i urmăriseră tocmeala se uitau şi ei în cană. Se întoarse uşor într-o parte şi înghiţi, ori mai curînd îşi turnă pe gît, bucăţelele reci şi lunecoase.

Cu o senzaţie de gust neînchipuit de delicat în gură, care-i amintea copilăria, îşi linse mustăţile şi ştergîndu-şi broboanele de sudoare de pe frunte o luă spre gară, tăind piaţa de-a curmezişul. In drum, smulse din încheietură piciorul de găină exact cu acelaşi gest la care se uitase de-atîtea ori cu jind. Dar abia avu timp să-l ducă la gură, cînd se auzi un strigăt plin de bucurie şi de emoţie :

— Fraţilor ! A tras garnitura de Penza ! Haideţi !

Porni într-acolo şi împreună cu ceilalţi, o luă la fugă undeva, spre liniile mai îndepărtate.

Vagoanele de călători erau goale, băncile abia fuseseră şterse de praf : se vedea că trenul fusese pregătit de puţină vreme. Compartimentele începură să se umple în grabă, cu larmă triumfătoare.

Dibici își alese un loc pe banca de sus, se întinse punîndu-și mantaua sub cot și se apucă să mănînce. Doar în vis ar fi putut să-și închipuie că va călători într-un vagon de persoane, cu picioarele comod întinse pe bancă, direct la Penza, — deci spre Kuznețk și Sîzran. Iar de-acolo pînă acasă, era o nimica toată. Rupea găina în bucăți, le înfigea în sare și le mesteca delaolaltă cu oasele subțiri, care-i trosneau între dinți. Vedea în gînd un vapor mare și alb, lovind cu aripile roților fața largă și lină ca oglinda a Volgăi. De-o parte și de cealaltă a vaporului treceau malurile verzi, întinse ca ața sau întortocheate ca niște ochiuri de sfoară. Călătorii tăceau, mulțumiți, admirînd ziua însorită. Undeva, adînc în trupul vaporului, se auzea cum răsuflă, ritmic, motorul... Închizînd ochii, Dibici ronțăia oasele piciorului de găină — și i se părea că, iată, de după o cotitură îndepărtată se arată Hvalînskul primăvăratic, liniștit și fericit, numai măguri și culmi înflorite și scăldate în lumină...

Deodată, în jurul lui se stîrni mișcare și larmă. Vagonul se umplu de sudălmi, de plînsete și urlete de femei. Și prin gălăgia aceasta, răzbi pînă la conștiința lui un strigăt poruncitor și în același timp grozav de mînios:

— V-am spus să evacuați vagonul! Toată lumea afară!

Șeful de tren, însoțit de un jandarm mătăhălos cu brasardă roșie la mînecă și cu arma întoarsă cu patul în sus, își făcea loc prin mulțimea de oameni care se îmbulzeau pe culoar, răspunzînd cu înverșunare la strigătele lor:

— Care dracu' v-a spus că trenul ăsta merge la Penza, hai? E un tren cu destinație specială! Dați-vă jos, fără multă vorbă!

Înjurînd, bombănind și împiedicîndu-se unii de alții, călătorii începeau să-și scoată avutul din vagon.

Dibici înfășură cu grijă resturile de oase în prosop, coborî de pe banca lui, sări jos pe terasament și porni încet în urma mulțimii pe o potecuță cu nisip, printre șine, spre gara cea cocoșată.

2

O dată cu şirul neîntrerupt de oameni, Dibici se strecură anevoie prin uşa întredeschisă în sala de aşteptare. Simţi că-l apucă o uşoară ameţeală. Podeaua era plină de trupuri omeneşti iar fumul de mahorcă era atît de gros, încît totul se vedea ca printr-un păienjeniş. Lîngă zidul din fund, bufetul uriaş, cenuşiu de praf, dormea adînc, ca un animal care-şi trăise traiul şi de care nimeni nu mai avea nevoie. Alături, pe bancă, stăteau culcaţi ori se foiau cîţiva copii.

Călcînd peste picioarele întinse pe jos, încălţate cu cizme sau cu opinci din coajă de tei, peste coşuri şi saci, Dibici răzbi pînă la bufet şi se aşeză pe călcîie, proptindu-se cu spatele de marginea băncii.

Drept în faţă, lîngă fereastră, văzu o familie atît de diferită de toţi cei din jurul lui, încît nu-şi mai putu lua ochii de la ea.

Erau patru : bărbatul, nevasta, băieţelul lor de şapte ani de o frumuseţe neînchipuită, moştenită de la mamă-sa, şi o femeie căruntă, cu zulufi mărunţei la tîmple, îmbrăcată ridicol de demodat dar foarte pretenţios, cu o figură străină — pesemne guvernanta. Părea cu totul absorbită de ocupaţia ei, supraveghind băiatul care bea nu ştiu ce dintr-o căniţă albastră smălţuită şi mesteca bucăţele mici de pîine neagră, unse cu ceva. Îndată ce copilul înghiţea o bucăţică, ea îi întindea alta, îl silea să soarbă din căniţă, scutura de pe genunchii lui cîte o fărîmitură de pîine şi-i potrivea căniţa în mînă, s-o ţină mai drept.

Bărbatul şi femeia erau o pereche potrivită. El mai avea încă destul pînă la patruzeci de ani, ea era tînără de tot, cu o faţă care-i strălucea de frăgezime. Nu puteai desluşi de la început în ce măsură eleganţa manierelor ei era înnăscută sau căpătată. Dar înainte de orice, te izbea tocmai această eleganţă a manierelor, adică acea simplitate adorabilă cu care se purta într-o atmosferă vădit nepotrivită cu asemenea maniere. De altminteri, în comportarea ei era, totuşi, ceva puţin artificial : aşa, ţinea cana grosolană de tablă cu degetul cel mic uşor îndepărtat şi, îndeobşte, îi plăcea

să-şi arate cam mult mîinile ei moi, ca nişte perniţe. Poate că-şi exagera dinadins eleganţa gesturilor, vrînd parcă să arate că nu va renunţa la ele în nici o împrejurare — sau poate că voia doar să se distreze şi să-şi distreze şi bărbatul cu nepotrivirea comică dintre mediul în care se găseau şi orice urmă de eleganţă.

Se vedea bine că amîndoi încercau să-şi îndulcească puţin, luînd-o în glumă, situaţia aceea neplăcută: faptul că beau apă fiartă, cu gust sălciu, din căni de tablă şi că stăteau aşezaţi pe geamantane, în mijlocul unei mulţimi duşmănoase parcă. Surîdeau cînd şi cînd, trecîndu-şi unul altuia cîte ceva de pe geamantanul acoperit cu şerveţel, care le ţinea loc de masă. Totuşi, în privirile pe care le opreau asupra băiatului, se simţea tulburarea şi chiar un început de spaimă. Cu toate acestea, făceau impresia unor oameni perfect fericiţi în adîncul inimii lor, şi frumoşi tocmai din pricina acestei fericiri.

Fără să vrea, Dibici începu să asculte frazele scurte pe care le schimbau între ei membrii acestei familii. Şi, încetul cu încetul, prin larma răbdătoarelor glasuri omeneşti din jur, începu să înţeleagă despre ce era vorba. Nu mai văzuse de mult asemenea familie fericită şi armonioasă, şi simţea o ciudată tristeţe, dar şi o plăcere inexplicabilă la gîndul că o familie ca aceea nimerise şi ea în vîrtejul obştesc, obişnuit dar totuşi greu de înfruntat chiar pentru un ostaş încercat ca el.

— Asia, — zise deodată destul de tare bărbatul, — nu ţi se pare că Olga Adamovna ar face mai cuminte să-şi scoată broşa?

— Broşa? — întrebă femeia cu curiozitatea aceea dintr-o dată aprinsă şi mirată a omului care ştie că îndată trebuie să urmeze ceva foarte amuzant.

— Da, broşa, — repetă el, uitîndu-se cu asprime la bonă, care îndată îşi pipăi, sub bărbia ascuţită, cu un aer speriat, margareta ieftină, cu un buburuz pe ea.

— Din pricina slăbiciunii dumitale pentru lux, or să ne ia drept burjui, Olga Adamovna!

— Lasă, Saşa! Cu glume de astea, te pomeneşti că o loveşte într-o zi apoplexia pe biata Olga Adamovna!

— zise femeia, cu o dulce simpatie faţă de doamna cea bătrînă. Dar zîmbetul ei exprima cu totul altceva decît vorbele: şi anume, că n-ar fi o idee rea s-o mai necăjească puţin pe Olga Adamovna...

— Sînt sigur că Olga Adamovna o să ne facă vreun bucluc. Da, are un aer prea aristocratic. Ia priveşte cu cît dispreţ se uită la soldaţi!

— Dar nu mă uit absolut de loc la soldaţi, Alexandr Vladimirovici! — răspunse Olga Adamovna, aprinzîndu-se într-o clipă la faţă. — Nu mă uit decît la Alioşa al meu.

— Absolut! — zîmbi Alexandr Vladimirovici. — Ce vorbă mai e şi asta? Auzi, absolut? Nu cunosc asemenea vorbă, n-am mai auzit aşa ceva. Tot ce a fost absolut e abrogat. Nu mai există nimic absolut, madam'!

— Vă rog să-mi luaţi apărarea, Anastasia Ghermanovna, — se rugă guvernanta cu glas subţirel. — Cînd mă enervez eu, se enervează şi Alioşa al meu...

— Ştii doar că glumeşte, — îi răspunse cu blîndeţe Anastasia Ghermanovna.

— Ehei, madam', trebuie să-ţi menajezi nervii! — zise iarăşi, cu un oftat, Alexandr Vladimirovici. — S-ar putea să ne pomenim într-o situaţie cu mult mai proastă. Nu te supăra...

Îşi întoarse privirile în altă parte, cu o totală lipsă de interes, plimbîndu-şi-le în jurul lui, plictisit. Dibici îi vedea acum bine faţa mare, cu buza de sus ridicată a dezgustat spre nasul cu nări puternice. Era proaspăt bărbierit şi asta te uimea mai mult decît orice: cînd şi unde izbutise el să se radă, în îmbulzeala, în murdăria şi în lipsa de confort a drumului?

Deodată se îndreptă, aţintindu-şi privirile ochilor micşoraţi undeva, în direcţia bufetului. Apoi se ridică şi, cu tot trupul lui mare, făcu cîţiva paşi neaşteptat de uşori, ocolindu-l pe Dibici fără nici o greutate, ca şi cum n-ar fi fost înghesuială.

Pe lîngă bufet trecea şeful gării, cu barba încîlcită şi cu chipiul ieşit de soare, arătîndu-i unui jandarm, cu gesturi adormite, cum să aşeze mai bine oamenii şi boarfele ca să rămînă loc de trecere. În urma lor

se tîra o coadă lungă de călători, mai mult soldaţi. Fluturînd în mînă nişte acte ferfeniţite, strigau cînd ameninţători, cînd cu deznădejde: „Tovarăşe şef! Tovarăşe şef!“ Dar ai fi zis că şeful era tot atît de obişnuit cu strigătele acestea ca şi cu şuieratul locomotivelor. Nici nu-şi mai întorcea capul.

Alexandr Vladimirovici se opri, aţinîndu-i calea, şi i se adresă amabil:

— Aţi promis că ne faceţi rost la trenul de Balaşov.

— Nu pleacă nici un tren spre Balaşov, — răspunse şeful fără să stea la gînduri.

— Vă amintiţi? M-am mai adresat dumneavoastră... Sînt Pastuhov.

— Îmi amintesc, — răspunse şeful cercetînd cu indiferenţă nasturii de piele de la paltonul scurt şi larg al acestui călător neobişnuit. — Dar spre Balaşov nu pleacă decît trenuri militare.

— Poate că s-ar putea să plecăm cu vreun tren militar? — stărui Pastuhov, jumătate ca să întrebe ceva, jumătate ca să-i dea o sugestie.

— Cu un tren militar? Asta-i treaba comandantului eşalonului militar. Eu n-am nici o putere. Duceţi-vă la Saratov.

— Eu am nevoie să ajung la Balaşov, iar dumneata mă trimiţi la Saratov.

— Saratov sau Penza, — adăugă şeful gării, perfect indiferent şi ridică mîna, semn că voia să treacă şi cerea să i se facă loc.

— Vin de la Penza, — zise Pastuhov, fără să se clintească, — şi nu văd pentru ce m-aş întoarce înapoi. Ar fi cam ciudat şi... lipsit de seriozitate. Am treabă la Balaşov. Am familie. Stau în gara dumitale de două zile... şi nici măcar apă fiartă nu aveţi!

— N-am nici o putere. Nu vreţi să vă duceţi la Saratov? — repetă şeful de gară şi, ridicîndu-şi ochii stinşi către Pastuhov, făcu o mişcare piezişă, încercînd să-l ocolească.

Atunci, soldaţii, care se îngrămădiseră în jurul lor şi ascultaseră discuţia cu jind, începură iarăşi să strige, care mai de care:

— Tovarăşe şef, tovarăşe şef!...

Pastuhov se așeză din nou în calea șefului și urmă cu încăpățînare, abia stăpînindu-și enervarea :

— La urma urmei, răspunzi de vorbele dumitale, ori nu ? Mi-ai promis de două ori că mă expediezi cu familia la Balașov. Mi-ai spus chiar dumneata...

— Ei, și ce dacă am spus ? Liniile sînt ocupate acum de transporturi militare, pricepi ? Ești în stare să pricepi ? — strigă deodată șeful, ieșindu-și din nepăsarea lui obosită.

Pastuhov avu o tresărire în obraz.

— Te-aș ruga să nu ridici glasul, — zise el încet.

— Dă-mi voie să trec, — zise șeful ceva mai tare.

— Te-aș ruga să nu strigi ! — făcu Pastuhov, fără să se dea la o parte.

— Nu strigă nimeni. Dă-mi voie să trec.

— Te rog să-mi faci rost să vorbesc cu comandantul transporturilor militare.

— Asta te privește pe dumneata. Eu te rog să-mi dai drumul.

— Ci mai isprăvește o dată ! — se auzi fără veste un glas îndrăzneț. — S-a întins la vorbă ! Ia te uită !

Un soldat tînăr, cu mantaua pe umeri și cu o raniță umflată în mînă, își făcea loc din mulțime spre Pastuhov. În ochii lui de oțel, ușor bulbucați, sclipeau luciri de nebunie veselă și de viclenie. Își ținea sus capul mare cu păr bălai, pe vîrful căruia stătea un chipiu turtit ca o clătită. Sprîncenele spălăcite, ciudat de stufoase pentru vîrsta lui, se mișcau în sus și în jos cu un aer de triumf și de amenințare.

Pastuhov încercă să-l dea la o parte, dar soldatul se înghesui în ei, purtîndu-și ochii de la șeful gării la mulțime, și îndărăt la Pastuhov.

— Ia uitați-vă la el ! „Sînt Pastuhov !" Grozav lucru ! Nici eu nu-s cules de pe drum, sînt și eu Ipat Ipatiev, ostaș rănit... Dar tac și înghit. Mi s-a spus să aștept — aștept. Iar dumnealui de colo : „Sînt Pastuhov, să mă trimiți la Balașov !"

— Lasă, — zise un oștean mai bătrîn, zîmbind nelămurit și alene, dar inteligent, și-l trase pe cel tînăr de mînecă, împăciuitor.

— Ce vorbă mai e şi asta: „lasă“? Cu toate că am rămas numai cu o lumină a ochilor, văd eu bine de ce vrea să meargă dumnealui la Balaşov! Vrei să ajungi în sud, boierule? Sub aripioara generalilor albi, hai? Pricep eu cum vine treaba asta!

— Nu-s boier şi n-ai nici un motiv să vorbeşti aşa cu mine — îi răspunse Pastuhov cu glas de om mai în vîrstă, căutînd să-l domolească. — Iar cît priveşte încotro am gust să mă duc, chestiunea asta sper s-o rezolv şi fără amestecul dumitale.

— Mare şmecher mai eşti! — strigă şi mai înfierbîntat, şi mai îndîrjit soldatul. — Apoi, dacă vrei să ştii, acuma nu se mai rezolvă nimic fără amestecul nostru!

Dibici, care se ridicase de jos, era împins de mulţime drept lîngă cei doi adversari. Vedea cu cîtă stăpînire se silea Pastuhov să nu-şi piardă aparenţa de demnitate şi cum, din pricina acestor silinţi, această demnitate se prefăcea în afectare, stîrnind curiozitatea şi bănuiala mulţimii. Toţi erau sătui să tot aştepte zadarnic trenurile, toţi lîncezeau plictisiţi şi nu mai ştiau ce să facă. Scandalul promitea să mai risipească puţin această plictiseală. Jandarmul mişca alene arma, ca să-i facă loc şefului. Deodată, din spate se auzi o voce adîncă, de bas:

— Ia să-l controlăm, să vedem ce fel de om e!

— Îl controlăm noi! — se aprinse din nou soldatul. — Să vedem ce vrea să facă dumnealui la Balaşov...

— Ce v-aţi legat de om? — se amestecă în vorbă Dibici. — Călătoreşte şi el cu familia lui şi nu face nici un rău nimănui.

— Da' tu, de unde-ai mai ieşit? Ţii cu el, hai?

— Cine ţi-a dat voie dumitale să tutuieşti pe toată lumea? — ridică uşor glasul Dibici.

Soldatul îl măsură din cap pînă-n picioare cu o căutătură cercetătoare şi zise mai încet, dar tot atît de obraznic ca şi pînă atunci:

— Ii fi fiind din ofiţeri, domnişorule?

— Ofiţer sau nu, asta-i treaba mea. Dumneata însă n-ai dreptul să fii mojic.

— Da' tu, ce drept ai să-mi dai mie sfaturi?

— Dreptul pe care mi l-a dat un an de front! — strigă Dibici pe un ton neaşteptat de ridicat. — Dreptul pe care mi l-au dat două evadări din lagăr! Dreptul pe care l-am cucerit în închisorile nemţeşti! În fortăreaţa nemţească!

Pleoapele înroşite de urcioare i se făcuseră stacojii. Începu să-şi frece mîinile, repede şi apăsat, strîngîndu-şi-le pe rînd în pumni, cînd pe cea dreaptă, cînd pe cea stîngă, de parcă se pregătea, nerăbdător, de o încăierare, stăpînindu-se cu cel din urmă efort al voinţei. Dar soldatul strigă şi el, rotindu-şi ochii bulbucaţi, de nebun:

— De ce zbieri aşa? Cine-s eu, mă rog, să zbieri aşa la mine?

— Lasă-l, Ipatka, lasă-l! — îl trase iarăşi de mînecă oşteanul cel mai bătrîn.

— Ehei, nu merge aşa! — se înfierbîntă Ipat. — Na, ţine de colea!

Îi vîrî cu de-a sila în braţe raniţa lui pîntecoasă şi-l apucă pe jandarm de braţ:

— Du-ne, tovarăşe, la şeful tău. Du-ne pe toţi! O să ne descurce el acolo.

— Controlează-i pe amîndoi! — se auzi din nou vocea adîncă de bas.

Mulţimea vuia, amestecîndu-se în cearta lor şi aţîţînd-o şi mai amarnic: fiecare căuta să toarne cîte-un pic de gaz pe foc. Jandarmul încercă să scape de ei. Ar fi vrut să-i vadă pe toţi întorşi la locurile lor. Dar soldatul se ţinea scai de el, iar norodul făcea gălăgie.

Deodată răsună o voce gravă de femeie:

— Aşteaptă-mă, Saşa. Merg şi eu cu tine. Nu te duce singur!

Anastasia Ghermanovna dădea lumea la o parte, căutînd să răzbească pînă la Pastuhov. El o văzu, peste capetele oamenilor. Palid, cu buzele strînse ca de frig, îi răspunse cu nepăsătoare mîngîiere în glas:

— Nu mi se întîmplă nimic, nu te teme. Fleacuri! Du-te la Alioşa...

Apoi se întoarse către jandarm:

— Să mergem. — Şi porni cel dintîi, atît de hotărît încît mulţimea îi făcu loc să treacă.

Intr-o odăiţă strîmtă şi goală, lîngă uşa cu geam prin care se vedea peronul, stătea aşezat, citind o broşură, un om cu pantaloni bufanţi. Se uita la cei care intrau în odaie, îşi însemnă pagina cărţii cu un chibrit ars şi-şi desfăcu picioarele.

— Cine-s ăştia ? — întrebă el fără grabă pe jandarm.

— Fac scandal.

— Dumnealui vrea să se ducă la Balaşov, — sări cu gura, îndrăzneţ, Ipat, arătînd cu degetul mare întors spre Pastuhov. Pe urmă, îndreptîndu-l spre Dibici : — Iar ăsta zice că a fost prizonier la nemţi şi-i ia apărarea. Dar poporul se îndoieşte...

— Dar dumneata ce eşti, popor ? — întrebă tovarăşul.

— Fireşte că-s popor, — răspunse cu seriozitate soldatul. — Sînt fruntaşul Ipat Ipatiev, am făcut parte din regimentul Tomski, batalionul trei, compania a douăsprezecea. In Armata Roşie, am intrat de bunăvoie. Am fost şi în lupte. Sînt lăsat la vatră că-s rănit.

— Unde eşti rănit ?

Ipat îşi ridică privirile în tavan, bulbucîndu-şi albul albăstriu al ochilor, şi arătă cu degetul mare întors, aşa cum arătase spre Pastuhov, la ochiul stîng :

— M-a nimerit o schijă drept lîngă lumina ochiului, din care pricină a rezultat pierderea vederii pentru ochiul întreg... Uite, colea se vede locul : ca un fel de pilitură mititică.

— Ieşi puţin afară. Dacă o fi nevoie, te chem eu, — zise tovarăşul.

După aceea, făcînd un pas spre masa pe care era aşternut un ziar, zdrenţuit pe de margini şi plin de pete şi mîzgăleli de conţopist visător, scoase din buzunarul pantalonilor o pungă de atlaz mare cît o faţă de pernă, o desfăcu, rupse o bucăţică din ziarul de pe masă şi începu să-şi răsucească, încet, o ţigară.

— Ceva chibrituri n-ai ? — întrebă el pe jandarm.

— Le-am ars pe toate cîte le-am avut.

Pastuhov scăpără un chibrit. La lumina lui gălbuie, privirea încruntată a tovarăşului, care se stinse o dată cu flacăra, îl împunse cu asprime.

— Actele, vă rog.

Pastuhov îşi scoase portofelul. Slobozind şuviţe lungi de fum spre documentul important desfăşurat în faţa lui, tovarăşul citea cu multă luare aminte. Comisarul poporului pentru învăţămîntul public certifica prin el cum că cunoscutul dramaturg Pastuhov călătoreşte împreună cu familia spre locul de baştină al soţiei sale, în ţinutul Balaşov, recomandînd tuturor instituţiilor şi organelor administrative să-i acorde sprijinul lor în tot lungul drumului.

— Nu ne cinsteşti cu o ţigară ? — ceru jandarmul.

— Ce-au avut de împărţit ? — întrebă tovarăşul întinzîndu-i punga cu tutun, fără să-şi ridice ochii de pe document.

— Dumnealui i-a cerut şefului să-l urce în tren. Şi şeful i-a spus că n-o să fie tren.

Tovarăşul împături hîrtia şi, fără grabă, aruncă o privire către Pastuhov.

— Şeful de gară nu-i dumnezeu.

— Dar cine mai este dumnezeu ! — zîmbi abia simţit Pastuhov.

— În zilele noastre dumnezeu a fost desfiinţat, — vorbi cu plăcere jandarmul, apucînd cu degetele o porţie bună de mahorcă.

— Şi de ce vrei dumneata să ajungi la Balaşov ?

— Din pricina foametei. La Petersburg e foamete.

O clipă de tăcere. Jandarmul îşi aprinse tacticos ţigara, împrăştiind pe masă fărîmiţe de foc dintr-a tovarăşului, care se gîndea la ceva scărpinîndu-se după ureche. Pastuhov şi Dibici aşteptau, supuşi. Învăluit în nori de fum ca un depou de locomotive, jandarmul se amestecă în vorbă :

— Trag la pîine. Or să calicească satele. Îs al dracului de mîncăcioşi. Unul umblă cu pălărie, altul cu umbrelă, — dar de arat, numai ţăranul ară !

— Şi dumneata tot la Balaşov te duci ? — îl întrebă deodată tovarăşul pe Dibici.

— Eu ? Nu, la Hvalînsk.

— Şi de ce te-ai amestecat în chestia asta?

— Din simpatie. Am ieşit de-o lună din lagărul de prizonieri şi încă tot n-am ajuns acasă. Nu-i cine ştie ce plăcere să încălzeşti cu trupul tău duşumelele gărilor...

Şi Dibici îi întinse actul lui, plin de ştampile şi de semnături înflorite. Tovarăşul îl întoarse pe toate feţele, cercetîndu-i hieroglifele, apoi i-l înapoie cu un aer plictisit şi se întoarse către Pastuhov:

— Şi ce doreşti dumneata, la urma urmei?

— Să mă trimiţi, fie şi la mama dracului, cu un tren militar, — şi Pastuhov făcu un semn deznădăjduit cu mîna, simţind că a sosit momentul să-şi ceară dreptul. — Sîntem o familie de trei persoane. Şi mai avem cu noi o bătrînă, guvernanta băiatului meu. Băgaţi-ne şi pe noi undeva, fie şi pe culoar...

— Să încercăm, — zîmbi tovarăşul.

Işi vîrî cu grijă punga de tutun, şi broşura în buzunarul fără fund al pantalonilor şi arătă cu capul spre uşă.

Pastuhov ieşi în urma lui pe peron.

Dinspre stepă bătea vînt puternic. Pastuhov era nevoit să-şi ţină pălăria cu mîna. Aplecîndu-se, mergea după tovarăşul care dădea repede din picioare. Rămînea uneori în urmă şi se uita la pantalonii aceia ciudaţi, care se umflau în vînt. Se vede că era băiat de treabă omul acesta tăcut, de vreme ce toţi subalternii îi fumau fără sfială tutunul. Pastuhov se gîndea că n-ar strica să-i povestească ceva mergînd, ceva de haz, — doar e ştiut că nu există mijloc mai sigur de a dispune în favoarea ta un superior, decît rîsul. Dar izvorul inspiraţiei îi secase pe drum în chip surprinzător. Se simţea chiar stingherit că nu era în stare să spună o vorbă de duh unui cititor de broşuri care întîlnise, poate pentru întîia oară în viaţa lui, un scriitor în carne şi oase — şi încă unul care venea de la Petersburg!

Pe o linie de garaj, cine ştie unde, era tras un tren amestecat printre vagoane de marfă şi platforme încărcate cu mitraliere şi muniţii. Santinelele moţăiau

pe lăzile cu cartușe, ostașii de serviciu măturau vagoanele cu cai. Mirosea a bălegar proaspăt.

Spunîndu-i lui Pastuhov să aștepte, tovarășul se urcă într-un vagon mixt, negru de fum.

Pastuhov se uita la cîmpul din fața lui, larg și nemărginit, acoperit pe unele locuri cu verdele fraged al grînelor, iar pe altele înnegrit de brazde liniștite și drepte, dar păstrînd în cea mai mare parte înfățișarea întinderilor sălbatice ale stepei adormite, care nu se trezise încă la viață după gerurile iernii. Vîntul aducea dinspre răsărit parfumul amar ca pelinul al buruienilor de anul trecut, încinse de soare, și umezeala rece a vîlcelelor. O ciocîrlie fericită se înălța, gîlgîind, în slava cerului, apoi se prăbușea în jos ca o piatră. Cerul era nemișcat, și tot nemișcat era și pămîntul. Doar cîte o șiră neagră și putredă se zbuciuma împrăștiind cînd și cînd, pe aripile vîntului, un smoc de paie...

Din adîncul amintirii i se ridicară încet în minte versurile poetului pe care Pastuhov îl socotea drept cel de pe urmă geniu rus din veacul al nouăsprezecelea. Recită în gura mare, oftînd și ațintindu-și privirea în zările nedeslușite:

Prin stepă trece calea noastră,
Prin dorul tău nemărginit.
O, Rusie!...

Se întoarse. In ușa deschisă a vagonului de marfă se îmbulzeau soldați ai Armatei Roșii. Unii stăteau drept, îmbrățișați, alții își lăsaseră picioarele goale să atîrne afară, proptindu-le în spatele unui camarad care, așezat pe o traversă, își freca gamela cu nisip.

„Tovarășii de regiment" — începeau glasurile joase. Apoi se umflau, se legănau și urcau din treaptă în treaptă, pînă ce un glas argintiu sărea mai sus decît toate, în vîrful scăriței: „dorm fă-ără grijă lîngă codru!" Și iarăși glasurile cele joase începeau să se legene și să se cațăre tot mai sus, și iarăși trilurile argintii se avîntau la înălțimi neatinse de ceilalți: „fă-ără grijă"... Și o dată cu acest ascuțit „ă-ă", picioarele desculțe împinseră cu atîta putere soldatul

de pe traversă, încît omul se rostogoli pe terasamentul de nisip al liniei, iar gamela porni de-a dura la vale, zăngănind și luîndu-i-o înainte. Izbucniră cu toții în hohote, curmîndu-și cîntecul. Și fără veste săriră sprinteni din vagon, — veseli, tineri, descinși, cu cămășile umflate de vînt.

„Fă-ără grijă“, îi răsuna lui Pastuhov în urechi. In adîncul ființei lui, încuviința acest „ă-ă“ subțirel, ștrengăresc, și se gîndea că întocmai așa de fără grijă era — da, întocmai! — ca și cîntecul ciocîrliei, și că în asta stătea, pesemne, totul... Deodată, într-un chip care i se păru cu totul absurd, își aduse aminte de profesorul Șliapkin, ale cărui cursuri le urmase cîndva la universitate. Profesorul era ieșit din rîndurile iobagilor, dar își crease o situație strălucită prin munca lui și izbutise chiar să pună și ceva bani la o parte. După ce prinse rădăcini, așeză în vila lui din Finlanda un bust mititel al lui Alexandru al II-lea și-i prinse dedesubt o inscripție: „Țarului eliberator, — recunoscătorul Șliapchin“. „Iată, cu povestea asta aș putea să-l înveselesc pe tovarăș“, — îi veni în minte lui Pastuhov și izbucni în rîs. Și în timp ce rîdea, desfătîndu-se cu priveliștea soldaților plini de voie bună, văzu trecînd pe lîngă el un tătar mic de statură și rotofei, înfofolit în haine groase vătuite, care semăna uimitor cu însuși profesorul Șliapchin. Aducîndu-și aminte că inscripția de sub bust era redactată altfel: „Țarului eliberator — de la un eliberat“, se corectă îndată. Dar rîzînd înainte, se gîndi că era mult mai nostim: „recunoscătorul Șliapchin“.

In clipa aceea, auzi că-l strigă cineva pe nume. De pe platforma vagonului mixt, îi făcea semn un ofițer cu fața încinsă și cu mustața roșcată, fără centiron, doar cu un Mauser atîrnat de o curea subțire trecută peste umăr.

— Dumneata ești individul care-și duce familia la Balașov ?

— Da. Vă rog să ne luați în trenul dumneavoastră. Fiți atît de bun...

— Cum aș putea să-mi iau o răspundere ca asta ? Acolo e război...

— Acum e război peste tot, — răspunse Pastuhov.

— Aici nu prea e război. E numai dezordine, — făcu ofiţerul, îngăduitor. — Pe mine vă rog să mă iertaţi. Aranjaţi-vă cumva fără mine.

— Prin urmare, nu se poate?

— Nu se poate.

— Atunci, la revedere, — zise Pastuhov cu un aer jignit, dar cu un sentiment de ciudată uşurare.

Se întoarse în gară aproape vesel. Nu-i ieşeau din minte cuvintele acelea absurde: „recunoscătorul Şliapchin"...

Se opri în faţa familiei sale cu un zîmbet viclean pe buze. Toţi trei îl priveau cu nelinişte, fără să scoată o vorbă.

— Tată, — îl întrebă copilul, apropiindu-se de el cu sfială. — N-or să te împuşte?

Olga Adamovna îşi acoperi faţa cu mîinile şi zulufii începură să-i tremure.

— De ce să mă împuşte? — răspunse Alexandr Vladimirovici, serios şi puţin cam buimăcit. — Se împuşcă iepuri, urşi. Se mai trage şi în potîrnichi...

— Dar la război?

— Ei bine, la război e altceva. Dar ce război e aici? E numai dezordine.

Aruncă o privire soţiei sale. Stătea jos, foarte dreaptă, şi parcă mai frumoasă de spaimă. Ochii îi erau umezi. Se lăsă alături de ea pe geamantan, se jucă puţin cu degetele ei moi şi zise, încet:

— Trebuie să mergem la Saratov, Asia.

Şi se uită peste capul ei dincolo de fereastra prăfuită şi tristă.

3

Pentru Pastuhov, munca era ca fumatul: i se ura, orice ar fi făcut, dacă nu putea să rămînă singur, cu hîrtia lui, măcar două-trei ceasuri pe zi.

— E ca şi cum i-ai lua secera unei secerătoare în timpul secerişului, — îi spuse el Asiei supărat, atunci cînd femeia, ghicindu-i chinul, îi puse o mînă pe umăr.

Pastuhov încercă să-şi potrivească pe genunchi un geamantănaş întors cu fundul în sus şi să mîzgălească ceva cu creionul pe o foaie de hîrtie. Dar alături de el, cîţiva călători gălăgioşi, îngrămădiţi în jurul unui cufăraş întors pe o coastă, năduşiseră jucînd de mama focului „douăzeci şi unu". Bombăneau vorbe lipsite de orice înţeles, se luau la ceartă şi nechezau ca monştrii din visul Tatianei.[1]

Olga Adamovna îi astupa urechile lui Alioşa, făcea feţe-feţe şi se uita cu ochi care implorau la Alexandr Vladimirovici. Dar Pastuhov ridica doar din umeri:

— Trebuie să te deprinzi, madam'!

— O! Eu m-am şi deprins. Dar bietul meu băiat...

Vagonul era ticsit de lume ca o cratiţă cu cartofi pai. Trebuia să stai acolo unde te-a prins mulţimea. Şi la fiecare gară, numărul călătorilor sporea: erau ostaşi din Armata Roşie lăsaţi la vatră să-şi caute de sănătate, ţărani de prin satele din jur, refugiaţi din Ucraina, cîţiva moscoviţi trimişi în misiune — oameni care fugeau, pur şi simplu, de foametea din tîrguri — ba chiar şi un lot întreg de austrieci, prizonieri de război. De pe cele trei rînduri de bănci atîrnau în gol picioare desculţe, iar de pe dedesubt ieşeau capete de oameni care sforăiau, trîntiţi unul peste altul. Şi toată omenirea aceea dospea, fierbea înăbuşit ca într-un cuptor, alungînd din cînd în cînd muştele. Dar oamenii nu numai că nu se simţeau de fel înjosiţi, ci păreau chiar încredinţaţi că pleacă de la rău spre mai bine, ca orice călător de bună voie, şi făceau cît mai mult zgomot vorbind cu aprindere.

La Atkarsk, Pastuhov izbuti să coboare ca să aducă din gară puţină apă fiartă. Lumea se uita cam lung la el cum ducea, ceremonios, ceainicul de aramă, trandafiriu de lustruit ce era, ţinînd mîna întinsă de frică să nu se opărească sau să-şi stropească hainele de culoare deschisă. În timp ce făcea coadă la cazanul cu apă clocotită, îl zări pe Dibici şi-l invită să ia ceaiul cu ei, — bineînţeles dacă-i făcea plăcere.

---

[1] Eroină a romanului în versuri „Evgheni Oneghin" de A. S. Puşkin. (N. trad.)

S-au aşezat cum au putut şi acum priveau cu recunoştinţă mîinile delicate ale Anastasiei Ghermanovna. Femeia împărţea cu lingurița zahărul sfărîmat în bucăţi măruntele şi tăia cu briceagul felioare de pîine. Iar zîmbetul ei tăcut şi luminos părea a spune mereu că o călătorie ca aceasta, într-un vagon rău mirositor, plin de muşte şi de cartofori, în necunoscut, către un loc unde nici nu ţi-ar fi trecut prin gînd să te duci, — era, la urma urmei, cît se poate de plăcută şi te dispunea minunat, cu condiţia, bineînţeles, să ştii să te porţi cum se cuvine în lume şi să ţii degetul cel mic depărtat atît de fermecător, cum făcea ea...

— Cu alte cuvinte dumneata eşti din Hvalînsk? — întrebă Alexandr Vladimirovici. — Şi eu tot din Hvalînsk sînt. N-ai auzit de familia Pastuhovilor?... Ce e drept, răposatul meu tată a plecat cam de mult de acolo, iar eu n-am mai fost prin părţile acelea de cînd eram băiat. Nu ne prea cunoaşte lumea de pe-acolo. Pe vremuri, avusesem şi o moşie în judeţ. Dar acum nu se mai vorbeşte de asemenea lucruri...

Se uită la Dibici închizînd din ochi cu înţeles. Apoi, deşurubînd dopul bidonului, îşi aduse aminte că uneori, în biroul lui de la Petersburg, le spunea oaspeţilor, arătîndu-le mobila din mesteacăn de Karelia: „E adusă din Hvalînsk, a fost a bunicului meu... Tata şi-a tocat toată averea, cu atît m-am ales şi eu!..." Acum, casa întreagă, cu mesteacănul de Karelia cu tot, rămăsese părăsită în voia soartei, la Petersburg. Şi Pastuhov era furios că nu scăpase prilejul de a-şi aminti această neplăcere: de felul lui, nu putea suferi neplăcerile.

— Iată, aici, în sticla asta fermecată, e sînge de vrăjitoare, — făcu el cu o expresie de gravitate misterioasă, turnînd o picătură din bidon în ceaiul lui Dibici. — Am scurs în bidon tot ce am mai găsit pe fundul sticlelor din bufet: coniac, rom, vodcă şi un lichior oarecare, făcut băbeşte. Inchipuieşte-ţi, cînd le-am amestecat pe toate cu linguriţa, au făcut spumă: fîş-ş-ş! Cum înghiţi un strop din băutura asta, începe să-ţi joace necuratul prin vine!

Dibici sorbi din ceai şi ridică sprîncenele, plin de nedumerire, urmărind înlăuntrul lui efectul băuturii: într-adevăr o căldură minunată şi jucăuşă, de mult uitată, începea să i se reverse în tot trupul. Pastuhov rîse cu plăcere.

— Ascultă, — făcu el familiar, ca şi cum ar vorbi cu cineva îndeaproape cunoscut, — cred că ai văzut multe pe la nemţi, nu? Povesteşte-ne şi nouă cîte ceva, dacă nu ţi-e silă să-ţi mai aduci aminte. Măcar ce-a fost mai de seamă...

— Ce-a fost mai de seamă?... — întrebă Dibici, pe gînduri, părînd că se adresează lui însuşi. — Nu ştiu cum voi răspunde la această întrebare mai tîrziu, peste vreo zece ani. Fireşte, dacă lucrurile acestea vor mai interesa pe cineva şi dacă eu voi mai fi încă pe lumea asta... Poate că atunci nemţii vor fi consideraţi drept spirite pure şi imaculate? Poate că şi în mine totul se va şterge?... Nu ştiu. Acum însă, nu-mi amintesc decît de două lucruri: că mi-era foame şi că voiam să fug. Acesta a fost lucrul cel mai de seamă.

— Dorul? — îi suflă Pastuhov.

— Da, fără îndoială, dorul. Adică nu, nu tocmai aşa. Fireşte, mi-era dor de acasă — pentru că numai cînd te afli printre străini înveţi să-ţi preţuieşti ţara, asta e drept. Dar mai mult ca orice, voiam să desăvîrşesc... Să duc pînă la capăt...

— Ce anume?

— Războiul. Mă înţelegi? Uneori mă apuca, aşa, o groază că totul fusese în zadar...

— În zadar?

— Ei da, în zadar! Că am trecut de pomană prin toată distrugerea asta... Gîndul acesta mi-a rămas încă de pe front. Atîtea au îndurat bieţii oameni! Am văzut doar cu ochii mei... o salată, o adevărată salată de oameni! Uneori, nu puteai să deosebeşti aşchiile de lemn de oasele ostaşilor, noroiul de sînge, — aşa erau de amestecate laolaltă... Multă vreme am crezut că o să le venim de hac. Şi tare aş fi vrut s-o fac eu singur, cu mîna asta a mea...

Dibici își strînse pumnul mic și uscat și se bătu peste genunchiul ascuțit, cu o deznădăjduită părere de rău. Stătea ghemuit pe mantaua lui făcută sul, atît de jos încît genunchii îi ajungeau pînă în dreptul pieptului. Cînd se pornea să vorbească, grăbit, în jurul feței arse de soare i se zburlea părul aspru al bărbii nerase.

— De cum am ajuns la ei, m-am jurat că o să evadez. Pe urmă, a mai venit și foamea. Și nu ne înfometau de nevoie, ci așa, ca să-și bată joc de noi. Să ne fi dat nouă, prizonierilor, să zicem, măcar a zecea parte din ce produceam. Să ne fi dat cîțiva cartofi... Că ne dădeau numai și numai sfeclă. Și acolo, ca și pe front, tot distrugere era. Ne-au dat cîte un loc la cimitir — eram internat la Gross-Poritsch, un lagăr mic, ca de vreo trei mii de prizonieri — și căram acolo morți, în fiecare dimineață. Unii o duceau prost cu burta, — nu puteau suporta sfecla. Alții nu puteau suporta umilințele și-și făceau seama singuri. Aproape în fiecare noapte, să mă iertați — și aruncă o privire spre Anastasia Ghermanovna, — scoteam din ștreang oameni spînzurați la closet... Pe atunci eram sigur că o să ne răfuim noi odată și odată pentru toate astea cu diavolii ceia de nemți. Și am șters-o. Intîia oară, am fugit cu un praporșcic.

— Mai amănunțit, te rog, — îl întrerupse Alexandr Vladimirovici, așezîndu-se cît mai comod cu putință.

— E foarte simplu. Pentru ruși, prizonieratul e ca un ștreang legat de gît. Franțujii sînt altfel. La noi, în baraca ofițerilor eram jumătate ruși, jumătate franțuji. De cum soseau, franțujii începeau să se gospodărească: să bată în pereți cîrlige de lemn pentru chipie, să-și facă umerașe pentru haine — mă rog, ca într-un salon parizian! Fotografii de domnișoare pe pereți, nisip pe jos, pachețele de la Crucea Roșie, vînzări și cumpărări... Rîdeau, cîntau cîntece catolice pe latinește, ori altele, pe franțuzește, vesele ca niște marșuri. Și, ori coseau ceva, ori frecau ceva: o clipă nu le stăteau mîinile fără treabă. Pe cînd rusul... stă ceasuri întregi cu ochii țintă la cer, la cîte-un nouraș, iar dacă începe un cîntec, apoi îți vine să plîngi.

Uneori, ce e drept, îl găseşte şi pe el cheful, şi atunci joacă de curge rumeguşul din pod! Pe urmă iar se aşază şi iar se uită ţintă într-un loc, şi o ţine cîte-o săptămînă. Şi aşa, am stat şi eu şi m-am uitat la cer pînă cînd, într-o bună zi, am şters-o! Procedeul e cunoscut: trebuie să aştepţi pînă ce cresc grînele în holde şi dau în spic. M-am cerut la muncă: ofiţerii nu munceau decît dacă voiau. Am început să mă duc împreună cu soldaţii pe cîmp, la prăşit sfecla. Am cercetat împrejurimile. La marginea cîmpiei se întindea o pădurice rară, plantată şiruri-şiruri, rînduită ca toate cele la nemţi: te vedeai prin ea. Dincolo de pădurice era o cale ferată îngustă, pe urmă un lan de grîu. Încep eu să rămîn mai la urmă, de parcă n-aş prididi cu treaba, şi văd că un praporşcic, tot din baraca noastră, a ofiţerilor, dă să rămînă şi mai la urmă decît mine. Puţin după aceea, ne-am dat gîndul pe faţă şi, ca să nu ne stingherim unul pe celălalt, ne-am hotărît să ne încercăm norocul împreună. La început, eram urmăriţi îndeaproape, pe urmă s-au mai deprins cu noi. Landsturmistul[1] din escortă rîdea într-una: că, zicea, nu era de noi, ofiţerii, munca aceea ţărănească... Iar noi îi băteam în strună, zicînd că spinările noastre nu prea erau învăţate să se plece... Am fugit pe seară cînd mai era o jumătate de ceas pînă la sfîrşitul lucrului, înainte de apel. Ne făcusem noi socoteala că nu ne trebuia mai mult de un sfert de ceas ca să străbatem în goană păduricea, să trecem peste linia ferată şi să ne ascundem în holde. Iar cînd se va observa, la apel, lipsa noastră, — însoţitorii vor trebui să-şi ducă mai întîi oamenii în lagăr. Şi pînă să ajungă acolo, pînă să pornească după noi — se întunecă şi ne putem dosi cum se cade prin apropiere, ca să treacă noaptea. De obicei, toţi cei care evadează caută să fugă dintr-o dată cît mai departe. Eu însă l-am făcut pe tovarăşul meu să înţeleagă că era mai bine să rămînem ascunşi pe undeva, pe-aproape, deoarece cu cît trece vremea, cu atît cercetările se fac mai departe de locul evadării. Prin ur-

[1] Soldat neamţ care făcea parte din „Landsturm" — contingentele de rezervă chemate sub drapel în timp de război. (N. trad.)

mare, să fim mai vicleni, să nu stăm în faţa, ci în spatele urmăritorilor. Şi aşa am şi făcut. Abia am apucat să ne pitim în grîu, că s-a şi auzit alarma : oamenii din escortă trăgeau cu arma şi făceau zgomot cu o hîrîitoare, din acelea cu care se alungă, la noi, graurii de prin grădini. Spre norocul nostru, pe linia ferată trecea tocmai atunci un marfar şi suna întruna : avea un clopot cu aburi, din cele care o dată pornit, nu se mai opreşte. Din pricina clopotului aceluia, alarma nu s-a auzit tocmai bine, iar ţăranii de prin partea locului n-au luat-o în seamă. În schimb, noi am auzit-o grozav de bine că doar urechile noastre n-aveau altă grijă ! Noaptea a trecut în linişte. Stăteam culcaţi într-o groapă, în mijlocul cîmpului. Către ziuă, ne-am umplut buzunarele cu spice de grîu — aveau boabele mari — şi ne-am ospătat un pic. Cum mergeam tîrîndu-ne pe brînci, ar fi putut să ne rămînă urma prin grîu. Dar şi de data aceasta am avut noroc : în zorii zilei se porni un vîntişor care îndreptă spicele călcate, aşa că am stat toată ziua în grîu ca într-o ascunzătoare. Ne chinuia doar setea : luasem prea puţină apă, într-o biată sticluţă de parfum primită de la franţuji. Noaptea ne-am urnit din loc şi, în prima etapă, am trecut munţii peste graniţa austriacă. Frumoase locuri, n-am ce zice... Spre dimineaţă, ne-am pomenit iarăşi într-o vale, şi iarăşi ne-am ascuns în grîu. Eram în Cehia. Nădăjduiam că acolo vom găsi mai multă libertate şi că oamenii ne vor da o mînă de ajutor. Dar tot ne temeam să ne arătăm. Aşa că ziua stăteam ascunşi prin lanuri şi noaptea umblam. Ocoleam orice aşezare omenească : cum zăream lumini, cum o luam pe-alături. A cincea zi au început să ne cam slăbească puterile : n-aveam fărîmă de pîine, numai boabe de grîu, şi acelea crude. Eu o duceam cum o mai duceam, că eram voinic pe vremea aceea, dar praporşcicul meu începuse să se gîndească serios că ar fi mai bine, poate, să ne predăm de bunăvoie, că tot or să pună mîna pe noi ori avem să murim pe undeva, în cîmp. Seara zăcea ca o piatră, de nici nu puteam să-l urnesc din loc. Doar spre ziuă se mai înviora şi el puţin,

dar îndată cădea din picioare şi adormea. Aşa... Se împlinise o săptămînă de cînd fugisem şi, pe la amiază, stăteam culcaţi într-un tufăriş. Alături era un imaş, pe care păştea o cireadă. Şi iată că în tufişul nostru s-a rătăcit o vacă, una mare şi grasă, albă şi cu pete roşii, cu un uger cît o doniţă, de curgea laptele după ea! M-am uitat drept în ochii ei: „N-ai să ne dai de gol, măicuţă?" Iar vaca se uita la mine aşa de blînd şi cu ochii înlăcrimaţi, de parcă zicea: „Mă rog, ia cît îţi trebuie, că mi-e milă de tine"... Pe urmă s-a întors la o tufă şi a început să smulgă frunză după frunză. M-am tîrît pe brînci pînă la ea, m-am aşezat cu gura sub uger şi am început să mulg... Mă apucase, aşa, o ameţeală, de parcă eram beat. Înghiţeam hulpav, mă stropisem tot, îmi cursese lapte pînă şi pe după gulerul cămăşii, de-i simţeam căldura... Mă apucau cîrceii în degete de oboseală, dar nu mă lăsam. Atunci s-a apropiat, tîrîş, şi praporşcicul: „Lasă-mă şi pe mine!" — se roagă el. Îi zic: „Culcă-te de partea cealaltă". S-a tîrît el acolo, s-a culcat, dar se împiedica de capul meu şi nu-şi putea găsi loc nici într-un chip. M-am oprit, l-am aşezat cum se cuvine şi am început să storc în gura lui, ca într-o doniţă, din două ţîţe deodată. Atunci, aud eu nişte paşi. Îi spun: „Lasă şi hai s-o ştergem!". Şi mă strecor pe brînci în desiş. Dar el trage înainte de uger, neîndemînatic, şi parcă n-aude nimic. Iar în tufiş, aproape de tot, trosneşte ceva şi, deodată, văd un flăcăuaş — văcar, pesemne — cu o pălăriuţă ţuguiată: dă frunzişul la o parte cu mîinile şi, zărind un om sub vacă, se opreşte locului. Nici n-am avut cînd să mă gîndesc cum e mai bine: să vorbesc cu el, sau să stau acolo, pitit? — că băiatul o şi zbughise înapoi, de-i sfîrîiau călcîiele!... Şi cu asta s-a sfîrşit şi călătoria noastră. Ne-am vîrît pe unde era desişul mai adînc. Dar deodată auzim în jurul nostru glasuri — aproape, tot mai aproape, şi din toate părţile deodată. Ne încolţiseră, nu mai aveam încotro. Mă gîndeam: „Noroc că am căzut în mîna ţăranilor cehi, măcar n-or să ne bată". I-am luat pe ruseşte, dar ei dădeau mereu din cap: „Aşa o fi, cum spui,

dar fă bine şi pofteşte la răcoare"... Credeam că or să ne ţină un pic, aşa, de formă, şi pe urmă or să ne facă vînt mai departe. Cînd colo, aproape de sat vedem un jandarm austriac pe bicicletă. Ei, atunci s-a schimbat socoteala ! Nu pot să vă spun ce necaz mi-a fost că a pus mîna pe noi tocmai un austriac ! În timpul ofensivei noastre din 1916, prindeam austrieci de-aceştia, cu picioarele subţiri, cum prinzi peştele cu năvodul... Numai batalionul meu a expediat în Rusia ca la o mie de capete. Şi, uite ! Eh, dar ce să mai spun ?... Pe urmă, din post în post, ne-au adus înapoi la Gross-Poritsch, ne-au închis în baraca disciplinară, mi-au luat armele...

— Cum ai zis ? Arme ? Care arme ? — îl întrerupse Pastuhov.

Dibici se opri, se gîndi o clipă, apoi scoase din buzunarul de la piept o panglică roşie. Pastuhov o luă, o cercetă, pe urmă o întinse nevestei lui :

— Asia, ăsta e dragonul Sfintei Ana ! Se purta pe vremuri la săbii, îţi mai aduci aminte ?

Anastasia Ghermanovna luă cu veneraţie dragonul între degetele ei gingaşe şi-l lăsă şi pe Alioşa să pună mîna pe el.

— Sînt unele cu ciucure alb, — zise Alioşa.

— Ciucurele l-am rupt, — răspunse Dibici.

— Nu-ţi plăcea ? — întrebă Alioşa şi toată lumea zîmbi.

— Ai fost decorat ? — întrebă Pastuhov.

— Da, cu puţin înainte de a cădea prizonier am fost decorat cu această „afină", aşa-i spuneam noi dragonului... M-au prins într-o luptă pentru cucerirea unei înălţimi. Ehei, le-am dat eu atunci de furcă nemţilor ! Îmi puseseră la pămînt tot batalionul, dar eu şi cu ce-mi mai rămăsese nu m-am predat pînă nu m-au rănit. Mi-au lăsat sabia. Dar comandantul lagărului era om fricos şi ne-a luat săbiile, lăsîndu-ne numai dragonii. Zicea că ţin loc de chitanţă : „Cînd s-o isprăvi războiul, or să vi se dea înapoi şi săbiile". Înainte de a fugi, mi-am cusut dragonul de mînecă. Dar ciucurele a trebuit să-l rup, că prea era gros. L-am cusut uite-aici. Ştiţi ce făceau nemţii cu prizo-

nierii? Tăiau şi scoteau o fîşie din mînecă şi-n locul ei coseau o bentiţă roşie. Aşa ceva nu se mai putea scoate... Eu tocmai în bentiţa aceea îmi ascunsesem dragonul. Acul mi-l dăduse un franţuz. Franzujii aveau de toate, pînă şi cuţite. Dar în mîinile unui rus, pînă şi o scobitoare poate fi primejdioasă! Şi, cum spuneam: cînd m-au prins, comandantul lagărului mi-a declarat că, drept pedeapsă că fugisem, o să-mi ia armele. Şi mi-a poruncit să-i dau dragonul. I-am spus că l-am pierdut. M-au ţinut trei zile fără apă. Mi-au desfăcut toate cusăturile. Dar dragonul, uite-l! — făcu Dibici, cu o mîndrie copilărească.

Pastuhov izbucni într-un rîs plin de mirare şi de admiraţie.

— Ce ţi-e şi cu ruşii noştri! — zise el. — Da, înţeleg perfect că în mîinile unui rus pînă şi o scobitoare poate fi o armă primejdioasă. Ai spus o vorbă mare. Şi nevoia asta de a fugi, de a evada, e ceva tot specific rusesc. Toată lumea fuge: fug schismaticii, fug miresele, fug ocnaşii, fug liceeni, fuge pînă şi Tolstoi... Nu te-ai oprit niciodată cu gîndul la amănuntul acesta? Se duc să caute o viaţă mai dreaptă, mai bună, să caute fericirea, libertatea, basmul, gloria... Din oraşe fug în păduri, iar din păduri în oraşe. Ciudat popor! — încheie Pastuhov, aruncînd o privire plină de curiozitate spre grămezile de trupuri omeneşti din vagon.

— Şi noi fugim, — zîmbi cu sfială Asia.

— Da, — dar noi ce căutăm? — întrebă Pastuhov.

— Cum ce căutăm? Mei, cartofi, sfeclă, — înşiră Asia pe un ton glumeţ de bună gospodină, vrînd să arate că, fără să-şi piardă zîmbetul aerian, poate fi şi ea cu picioarele pe pămînt, ca oricare femeie de la ţară.

— Şi ce-a mai fost după aceea? Ai fugit iar? Nu te-ai astîmpărat? — întrebă Pastuhov.

Faţa lui Dibici se făcuse pămîntie, pe fruntea lui boltită se iviseră broboane mici de sudoare. Îşi legăna încetişor trupul uscat, aruncînd pe furiş cîte-o privire spre pîine.

— Ce să vă mai spun ! — mormăi el, strîngînd din dinţi ! — Nu se poate povesti totul... A doua oară mi-am încercat norocul de unul singur. Aveam mereu impresia că, dacă n-ar fi fost tovarăşul meu, aş fi putut să scap de la început... Dar nici de data asta n-am avut noroc. Ajunsesem pînă la lacul Baden, departe. Voiam să trec în Elveţia. M-au prins pe cînd eram în barcă, gata să cobor, m-au dibuit cu reflectorul ! Şi m-au trimis înapoi la fortăreaţă...

Dibici tăcu şi-şi şterse fruntea cu mîna care-i tremura.

— Mult o să mai ţină asta ? — întrebă el deodată plimbîndu-şi privirea tulbure prin vagon.

— Nu ştiu. Dar pe cît se pare, o să mai ţină încă.

— Aţi putea să-mi explicaţi şi mie ce înseamnă asta ? Ce se petrece ? Dar să nu vă mulţumiţi să-i daţi un nume oarecare, că nume se găsesc ele destule, ci să mă lămuriţi aşa fel încît să înţeleg şi eu...

Pastuhov se uita pe fereastră cu ochii micşoraţi. Pietrele de măsurătoare şi tufele de pe marginea drumului nu alergau, nici nu mergeau pe lîngă tren, ci se tîrau îndărăt, în silă parcă, stînd la îndoială dacă să mai rămînă în cîmp ori s-o pornească şi ele în urma trenului. Locomotiva urca anevoie o pantă, trăgînd de cuplajele vagoanelor, care scîrţîiau.

— Uneori mi se pare că înţeleg totul, — începu Pastuhov, fără grabă. — Iar alteori, nu sînt în stare să mă descurc în chestiuni care ar părea cu totul evidente. Poate că un singur lucru e indiscutabil : că acum, nu numai schismaticii, nu numai Tolstoi, ci întreg poporul s-a ridicat şi a luat-o la goană în căutarea unei vieţi mai drepte, în căutarea basmului...

— În căutarea meiului, — păru că-l îndreaptă Asia zîmbind, însă de data aceasta mai trist.

— Se deapănă înainte istoria Rusiei, şi se prea poate... — începu iarăşi Pastuhov, apoi se opri puţin şi termină semnificativ : — da, se prea poate să nu fie vorba numai de istoria Rusiei, ci de istoria întregii omeniri.

— O istorie tristă, — făcu din nou, cu melancolie, Asia.

— Nu pot înţelege toate cîte se petrec, — continua să filozofeze Pastuhov, — din pricina structurii mele spirituale. Şi nu că aş avea o minte îngustă. Am însă o sensibilitate exagerată. E o adevărată tragedie, tragedia artistului. Fiindcă trebuie să-ţi spun că sînt artist. Şi ca să fie cineva artist, i se cere să fie în stare să vadă lumea din jurul lui. Dar cu cît e mai exagerată această sensibilitate, cu atît mai mari sînt şi suferinţele lui, deoarece artistul vede durerea întregii omeniri într-un fenomen izolat, oricare ar fi el, de la care nu mai e în stare să-şi desprindă ochii. Şi nu e vorba de durerea omenirii luată ca o noţiune abstractă, — nu ştiu dacă mă urmăreşti, — ci concretizată într-un om, un om viu, care sufere. Aşa, de pildă, te văd acum pe dumneata, înţelegi ? Nu pe un om oarecare, ci pe dumneata, aşa cum erai pe vremea evadării despre care ne-ai povestit, cu bluza asta militară cu benţiţa de prizonier pe mînecă, în care-ţi cususeşi dragonul săbiei. Dumneata mi-ai acoperit perspectiva întregii lumi. Adică, în clipa de faţă — înţelegi ? — în clipa de faţă nu mai văd nimic afară de dumneata. Eşti, pentru mine, lumea întreagă. Şi din această pricină, nu mai sînt în stare să judec in abstracto, nu mai pot să vorbesc despre lucruri în general, nici să-ţi răspund ce se va întîmpla, în general. Pot, cel mult, să-ţi spun cum o să-ţi meargă dumitale. Şi, după cît mi se pare mie, o să-ţi meargă prost, tare prost...

Dibici se trase uşor indărăt şi-şi îngropă faţa în palmă. Se vedea cum îi tremură braţul care se sprijinea cu cotul de genunchi.

— Saşa ! Ce prezicător nesuferit eşti ! — sări Asia. — Vă rog să nu-l credeţi, vă rog ! N-a nimerit-o niciodată cu prezicerile lui...

Dibici părea gata să izbucnească în plîns : tresărea cu mişcări aproape convulsive, încerca să-şi ia mîna de pe obraz şi nu putea. In cele din urmă, mîna păru că-i cade de la sine şi-i rămase atîrnînd împreună cu cealaltă, între genunchi. Cu faţa pămîntie, năpădită din nou de broboane de sudoare, îngăimă repede de tot, cu un glas care părea că-şi cere iertare :

— Îmi dați voie, încă o bucățică de pîine... Mi s-a făcut cam rău... după ceai...

Urmă o clipă de nedumerire. Apoi Pastuhov se repezi la pîine, tăie, sfărîmînd-o, o felie strîmbă și i-o întinse lui Dibici, vîrîndu-i-o în mînă aproape cu sila.

— Și numaidecît, numaidecît trebuie să mai guști un strop din băutura asta fermecată ! — vorbea el cu grabă, dintr-o dată stînjenit, turnîndu-i lui Dibici din bidon.

Asia își ținea ochii plecați. I se urcase sîngele în obraji, înroșindu-i fruntea și tîmplele subțiri : era și mai înfloritoare, și mai frumoasă parcă.

Dibici începu să mestece așa cum mesteca el, hulpav și grăbit. În lăcomia lui era ceva animalic, ceva atît de impudic, de parcă s-ar fi arătat deodată, în fața tuturor, gol pușcă și păros.

Înspăimîntată, Olga Adamovna se așeză așa fel ca să-l ascundă privirilor lui Alioșa.

4

După ce lăsară să se scurgă mulțimea, Pastuhovii își cărăbăniră bagajele în piața din spatele gării. Alexandr Vladimirovici își scoase paltonul, își trecu mîna peste obraz, privindu-și cu scîrbă palmele murdare, apoi surîse unui gînd care-i trecu prin minte și-i ură nevestei sale :

— Bine-am sosit... dracu' să ne ia ! Iată-mă din nou acasă la mine...

Pe strada lungă și dreaptă se zăreau clădirile de cărămidă roșie ale cazărmii ; prin mijlocul drumului, treceau, unul după altul, oameni încărcați cu saci, iar vrăbiile cele fără de moarte țîșneau ca gloanțele de pe caldarîm. Dugheni cu ferestrele și ușile bătute în scînduri își mai păstrau încă firmele pe care scria, cu litere de aur spălăcit : „Ceai, zahăr, cafea"... Deasupra grămezii de geamantane și boccele grămădite pe trotuar, se lăfăia coșul pestriț de lucru al Olgăi Adamovna și stătea agățată o plasă cu jucăriile lui

Alioşa: un biciclist cu cheie, o minge în patru culori, un avion Farmann şi o carte cu poze.

— E absolut stupid să nu te mai cunoască nimeni, — oftă Pastuhov. — De altfel, cred că după nouă ani de zile nici eu nu mai cunosc pe nimeni...

— Ascultă Saşa: du-te de-a dreptul la cei care-s mai mari aici. Aşa e bine să procedezi totdeauna, — îl sfătui Asia cu multă convingere, cu glas foarte liniştit şi insinuant.

— Lasă-mă, te rog. Crezi tu că autorităţile nu mai pot acum de grija geamantanelor mele!

— Nu de a geamantanelor tale, ci de a ta, înţelegi? De a ta! Spune-le cine eşti, arată-le delegaţia...

— Care delegaţie? Dar ce-s eu, membru în Consiliul militar revoluţionar? Comisar pentru aprovizionare? Împuternicit al Consiliului economic? — se răsti Pastuhov întorcîndu-se cu faţa către peronul gării.

Acolo, foarte aproape de ei, dădu cu ochii de un om cu barba căruntă, îmbrăcat într-o redingotă cu mîneci lustruite, cu o pălărie ieşită de soare de sub care-i atîrnau plete de păr încîlcit, tot atît de cărunt ca şi barba. Cu toată înfăţişarea ei demodată, fiinţa aceea avea în ea ceva extraordinar de viu. Bătrînul părea a fi savant sau, poate, un simplu arhivar de provincie: Mendeleev, şi conţopist în acelaşi timp, şi îmbina în privirea lui limpede timiditatea cu o tinerească îndrăzneală. Îl cerceta pe Alioşa cu privirile unui băieţaş care s-a hotărît să facă o cunoştinţă nouă, dar nu ştie încă dacă i-o merge ori nu. Deodată se apropie de el, ţanţoş ca un cocoşel şi-l întrebă, ridicînd din sprîncene:

— Şi, mă rog, unde ne ducem noi acum?

Olga Adamovna îl apucă pe Alioşa de mînă şi-l trase repede spre ea. Dar băiatul nu se sperie de loc şi răspunse, simplu:

— Am ajuns unde trebuia. Numai că tata tot stă şi se gîndeşte unde să tragem...

— De, aşa-i — mormăi Pastuhov.

— Iertaţi-mă că am intrat în vorbă cu băieţaşul dumneavoastră,— zise bătrînul, roşind. Pe urmă,

scoţîndu-şi pălăria cu un gest degajat în faţa Anastasiei Ghermanovna, adăugă coborînd uşor glasul, cum se cuvine unui om care se pricepe în ale pedagogiei :

— E un copil excepţional de frumos !

— Sînteţi prea îngăduitor ! — răspunse mama, roşind la rîndul ei, aruncîndu-i lui Alioşa o privire iute şi acoperindu-şi faţa cu mîna, să nu-i vadă copilul zîmbetul încîntat.

— Cum s-ar zice, — vrei să te faci cetăţean al Saratovului, hai ?

— Noi sîntem din Petersburg, — îi răspunse Alioşa cu un aer grozav de serios.

Alexandr Vladimirovici zîmbi :

— Sîntem, cum s-ar zice, refugiaţi din capitală. Fugim de noi înşine... Iar aici, ne aflăm cu desăvîrşire străini, cu toate că de felul meu sînt de prin locurile acestea : Pastuhov. Poate că aţi auzit de numele acesta.

— Cum nu ! Ah, ce om ! Va să zică, dumneavoastră sînteţi ?... Chiar dumneavoastră ? Da, da, înţeleg. Cum nu ! — Bătrînul îşi punea întrebări şi-şi răspundea singur. — Acum vă recunosc. Ce întîmplare extraordinară ! Intr-adevăr... Imi pare bine. Daţi-mi voie să mă prezint ! Dorogomilov, Arseni Romanîci, concetăţeanul dumneavoastră cum s-ar zice...

Dădu mîna cu toată lumea, grăbit. Felul lui de a se purta avea în el ceva ciudat, contradictoriu : cu cît vorbea mai grăbit, cu atît se tulbura mai mult, începea să se bîlbîie şi chiar să spună vorbe fără şir — dar, în acelaşi timp, era cu atît mai simplu şi mai prietenos.

— Prin urmare, am avut dreptate : tot e bună la ceva şi celebritatea, — zise Asia, zîmbind nemulţumită de gluma ei nesărată.

— N-aţi putea să ne daţi un sfat ? Unde să tragem, deocamdată ? — întrebă Pastuhov.

— E foarte simplu : deocamdată, aţi putea trage, de pildă, la mine ! — strigă Dorogomilov. — In casa mea. Bineînţeles, dacă vă convine. Ştiţi, de-o săptămînă mă prezint mereu la gară să întîmpin pe nişte buni prieteni de-ai mei. Dar văd că nu mai vin. Incă

de acum două săptămîni am primit o telegramă de la ei: „plecăm". Vin de la Moscova, închipuiţi-vă! Am loc destul în casa mea, — care, de altfel, e casa statului. Eu n-am pe nimeni...

— Cum aţi spus? Casa statului[1]?... — întrebă cu interes Alexandr Pastuhov.

— Ah, ce om! — izbucni în rîs bătrînul, sorbind aerul cu zgomot. — Nu, fireşte, nu e „Casa statului". Am un apartament dat în folosinţă de stat, de oraş. Într-o casă a comunei. Am fost contabil şef la primărie timp de treizeci şi cinci de ani — şi mi-am păstrat şi mai departe slujba. Numai că acum se cheamă Direcţia gospodăriei comunale. „Comunhoz". Asta-i!

— Şi o să am odaia mea separată? — întrebă Alioşa.

— O să ai o vilă cu havuz în grădină şi trăsură la scară! — făcu tatăl său aruncîndu-i o privire posomorîtă.

— Întocmai: o să ai odaia ta separată! — încuviinţă bătrînul, înţelegător şi cît se poate de serios aplecîndu-se spre Alioşa. — Tata şi mama or să stea în odaia cea mare, dar este şi una mai mititică despărţită de cea mare. Şi acolo ai să stai tu cu... — şi făcînd o plecăciune cam nesigură în direcţia Olgăi Adamovna, urmă: — cu dumneavoastră, dacă binevoiţi!

— Dar ziceaţi că e un apartament al comunei? — întrebă Asia cu oarecare frică.

— De loc! Numai casa e a comunei, însă apartamentul a rămas, ca şi înainte, exclusiv în folosinţa mea... Deocamdată, n-a intervenit nici o schimbare.

— O să vă deranjăm! — făcu Asia, de data aceasta mişcată şi recunoscătoare, cu o lacrimă limpede ca cleştarul în ochi, ţuguindu-şi uşurel buzele.

— Cum se poate! Dar am... Vă rog să mă credeţi că pentru mine ar fi cea mai mare plăcere! Mai am încă două odăi. Tot etajul e al meu, întreg! Comuna mi-a lăsat totdeauna apartamentul în folosinţă... Nici nu mai ţin minte de cîţi ani.

[1] Joc de cuvinte, datorit faptului că, în limba rusă închisoarea este astfel denumită. (N. trad.)

— E fantastic! — se miră Pastuhov.

— Să fie norocul nostru? — întrebă Asia și surîse. Pastuhov clătină din cap în semn de încuviințare.

— Acceptați? — și, încîntat, Dorogomilov se întoarse la fiecare pe rînd, apoi își ridică deodată pălăria deasupra capului, cu gestul unui marinar fericit care zărește, prin lunetă, țărmul mult dorit.

Alioșa îl imită, fîlfîindu-și în aer șăpcuța albă de vară și strigînd:

— Mama primește, primește!

— Și de ce zbieri așa, mă rog? — îl dojeni tatăl, fără umbră de supărare în glas.

— Ei, acum să încărcăm bagajele! Hai să căutăm o căruță, — zise Dorogomilov și-i întinse mîna lui Alioșa.

Dar Olga Adamovna se burzului pe loc și, așezîndu-și în grabă haina ei din imitație de lutru, grozav de prăfuită, păși pe planul întîi:

— Cum se poate una ca asta? Alioșa vă cunoaște așa de puțin...

— Lasă că facem noi cunoștință îndată! Îndată! Mă întorc numaidecît...

Și Dorogomilov se repezi spre aripa cea mai depărtată a gării, unde mulțimea se mai agita încă, alegîndu-și boclucurile. Călca mărunțel, săltînd ușor pe picioroușele lui în pantaloni rotunzi ca niște cîrnăciori, care-i ieșeau de sub poalele largi ale redingotei fîlfîind în vînt. Părul îi scăpa de sub pălărie în șuvițe lungi. Mergea împingînd un umăr înainte, de parcă vîslea prin aer.

Alioșa izbucni în rîs și începu să sară cînd pe un picior, cînd pe celălalt.

— Mamă, nu-i așa că e făcut înadins? Parcă-i coborît din pomul de crăciun...

— E coborît dintr-un raft de buchinist, — zise Pastuhov răspicat. Îi făcu Asiei cu ochiul și, fără veste, începu să rîdă și el:

— Dracu' știe ce-o mai fi însemnînd și asta! În orice caz, e nemaipomenit!

— Crede-mă, Saşa, că nu mă înşel, — făcu Asia, şi deodată faţa ei străluci, luminată parcă de un fel de revelaţie. — Ne-a ieşit în cale un sfînt, crede-mă.

Şi apăsă, cu deosebire, asupra cuvîntului „sfînt".

— Sau un nebun, — îi răspunse cam aspru Pastuhov.

După vreun ceas şi jumătate, întregul cortegiu se apropia de casa lui Arseni Romanovici. Bătrînul îl ducea pe Alioşa de mînă, urmat îndeaproape de Olga Adamovna, mai emoţionată decît toţi. Prin mijlocul străzii, doi ţărani tocmiţi cărau bagajele pe cărucioarele lor cu cîte două roţi. Soţii Pastuhov îi supravegheau de pe trotuar.

Casa în care stătea Dorogomilov era aşezată pe una din străzile liniştite care duceau de la Volga spre bulevardul oraşului — spre Lipki. Era o casă particulară, cu etaj, care fusese zugrăvită cîndva în trandafiriu, dar acum bătea în culoarea cafelei şi era plină de zgîrieturi şi de crăpături ciudate, iar tencuiala soclului se fărîmiţa bucată cu bucată. O recunoşteai uşor datorită marchizei de la intrarea principală, care ieşea înainte pe trotuar. În cercevelele uşii şi ale ferestrelor de la marchiză mai străluceau cîteva geamuri multicolore, care nu fuseseră încă sparte de băieţi. Celelalte particularităţi arhitectonice ale casei erau obişnuite stilului în care se construiau casele acum un veac sau un veac şi jumătate prin capitalele de gubernii şi judeţe: la etaj ferestre veneţiene, cu firide ovale ca şi la uşa intrării din marchiză : între ferestre, de la soclu pînă la cornişă, pilaştri atît de turtiţi, încît păreau numai zugrăviţi pe tencuială. Gardul cu poartă din dreapta casei şi căsuţa din stînga nu se deosebeau cu nimic de ale vecinilor. Doar cîţiva salcîmi bătrîni, din cei cu flori galbene, care abia îşi deschideau frunzuliţele, întindeau peste ostreţe mlădiţe subţiri ca nişte biciuşti.

Arseni Romanîci dispăru pe portiţă în curte şi, o clipă mai tîrziu, descuie, gîfîind, uşa marchizei. Începură să ducă bagajele sus. Alioşa urcă cel dintîi, în goană, scara sonoră de lemn şi se pomeni pe sală, în faţa unei ferestre. Ceea ce văzu de acolo întrecea

toate așteptările. Arseni Romanîci, care tot timpul drumului de la gară pînă acasă îi vorbise despre minunățiile peste care o să dea în casa cea nouă, nu numai că nu mințise, ci dimpotrivă, nu fusese în stare să descrie nici pe departe lumea aceea neasemuită care se întindea acum, pe neașteptate, la picioarele lui.

O livadă mare cobora în jos, pe coastă. Pe unii copaci se și ivise frunziș ușor, ca puful, pe alții se zăreau doar muguri umflați de sevă sau atîrnau viermușori catifelați, de culoarea sfeclei. Dar, oricum, livada părea îmbrăcată. Pete de lumină păreau că pasc pe cărări, ca niște puișori galbeni. Iarba nu era peste tot la fel: pe unele locuri măruntică și dreaptă, de parcă o tunsese cineva cu foarfecele, pe altele zburlită și pleoștită. O roabă veche, cu roata ruptă, zăcea trîntită pe-o coastă. „Las' că o dregem noi!" — se gîndi Alioșa și aruncă o privire dincolo de livadă.

Zări întîi, deslușit, o biserică albă și clopotnița cu turlă înaltă și subțire. Pe urmă, dincolo de biserică și de clopotniță, văzu ceva neînțeles: ceva atît de strălucitor, încît părea viu, întins cît multe cîmpii puse cap la cap și care s-ar desfășura în toate părțile, pînă la cer. Înțelese repede că nu erau cîmpii, ci o apă. Pe urmă, și mai repede, își dădu seama că apa aceea era Volga. Strigă:

— Volga! Mamă, uite Volga!

Nu-i răspunse nimeni: toată lumea era ocupată cu căratul bagajelor. Și deodată, Alioșa se simți cuprins de îndoieli: nu s-o fi înșelat, oare? Volga ar fi trebuit să semene cu Neva, doar să fie mult mai mare. Însă ceea ce vedea el nu semăna nici pe departe cu Neva. Nu-i zăreai capătul nicăieri, iar acolo unde ar fi trebuit să înceapă malul, locul era tot atît de neted și de fără culoare ca și apa. Era ea un fel de culoare parcă viorie, parcă cenușie, dar și aceea tot vie și mișcătoare, ca și apa. Se vedeau acolo chiar și copaci, chiar și căsuțe răzlețe, dar și ele păreau că cresc tot din apă. Afară de asta, Alioșa auzise de atîtea ori că pe Volga umblă multe vapoare mari. Dar aici, oricît cerceta el cu ochii, numai apă și iar apă și nici un vapor! E drept că, aproape de tot, deasupra acoperi-

șurilor, Alioșa zări două bărci întunecate plutind una spre cealaltă. Însă bărci puteau să plutească pe oricare alt rîu...

Alioșa se hotărî să se încredințeze întîi dacă ceea ce vede el era, într-adevăr, Volga și chiar se bucură că nu-l auzise nimeni cînd strigase adineauri. Dar deodată, pe apă se ivi, ieșind de după biserică, un colțișor. Și colțișorul acela începu să crească desprinzîndu-se parcă din biserică așa cum s-ar trage capacul unei plumiere. Pe urmă colțișorul se prefăcu într-un pătrățel, pe care se arătă al doilea pătrățel. Și amîndouă se desprindeau tot mai mult de biserică, iar pătrățelul de jos îl purta pe cel de sus. Fără veste, pe cel de sus se ivi al treilea, stînd exact ca cel de-al doilea pe cel dintîi, și toate pătrățelele acelea începură să se lungească prefăcîndu-se în dungi și să strălucească la soare de albe ce erau.

Pe fiecare din ele, Alioșa desluși ferestruici, ieșind tot mai multe de după biserică și înțelese că arătarea aceea era un vapor. Da, fără îndoială, în apropierea malului trecea un vapor! În fiecare clipă i se arătau tot mai multe lucruri care nu puteau fi decît ale unui vapor; o barcă pe puntea de sus, cabina timonierului, un coș negru, încă o barcă, apoi dedesubtul vaporului, sub roată, spuma bătută ca un albuș de ou și valurile scînteietoare desfăcîndu-se ca un evantai, — și încă o barcă pe punte... Pe urmă dunga de sus, cu ferestre, se rupse, după ea se termină și cea din mijloc, apoi apăru pupa, un catarg aplecat cu o barcă atîrnată pieziș, deasupra bărcii un steag ca o coadă de vulpe, — și iată că întreg vaporul cel uriaș, cu trei punți, se arătă ca-n palmă de la prora la pupa și începu să plutească pe dinaintea ochilor lui Alioșa, care se ridică în vîrful picioarelor, ținîndu-se cu mîinile de cerceveaua ferestrei. Căutînd, parcă înadins, să-i risipească orice urmă de îndoială, vaporul slobozi pe coș, furios, o șuviță de aburi albi ca laptele și, o clipă după aceea, în fereastră se izbi un urlet de sirenă, morocănos ca glasul unui moșneag.

— Un vapor pe Volga! — strigă Alioșa entuziasmat.

— Ura! — îi răspunse Arseni Romanîci, scăpînd din mînă geamantanul pe cea din urmă treaptă a scării. Și toți se apropiară de geam, de parcă erau înțeleși, și se opriră umăr lîngă umăr uitîndu-se la rîu.

— Doamne-dumnezeule, un vapor! — oftă după o clipă de tăcere tatăl. — Poate că-i mai bine că am nimerit la Saratov... Nu-i așa, Asia?

— Fără îndoială, Sașa! — îi răspunse mama, cu un rîs ușor și fericit.

— E cît se poate, cît se poate de bine! — încuviință Arseni Romanîci și-l ghionti ușurel pe Alioșa. — Nu-i așa, Alioșa?

— Sînt și vapoare mai mari ca ăsta? — îl întrebă Alioșa.

— Nu, mai mari ca ăsta nu sînt! — răspunse cu hotărîre Arseni Romanîci.

— O să ne plimbăm și noi cu vaporul, tată?

— Hm... poate chiar și cu hidroplanul, — făcu posomorît Pastuhov depărtîndu-se de fereastră.

Trebuiau să-și așeze lucrurile, și iarăși începură să se agite cu toții. Dorogomilov mărturisi că era nevoit să plece la slujbă, și-l rugă pe Pastuhov să se gospodărească cum o ști el mai bine. Lui Alioșa îi spuse că putea să se joace pe iarbă în livadă, că în magazie era o masă de tîmplărie și că avea voie să se plimbe prin toate odăile.

Apartamentul era cam ciudat, din acelea care n-au fost clădite după un plan alcătuit de stăpînul casei, ci cu bani din vistieria statului pentru locatari necunoscuți, niște slujbași oarecare. Cu toate acestea, era clădit ca pe vremuri: cu pereți groși, cu podele atît de trainice încît ar fi putut suporta și un cal bine hrănit și cu praguri pe care nu le-ar fi putut toci nici trei generații. In mijlocul odăii din față, pe care-o ocupaseră oaspeții cei neașteptați, se înălța un cuptor rusesc neobișnuit de mare. Pe cît se pare, încăperea fusese făcută ca să servească în același timp și de bucătărie, și de sufragerie, așa cum se obișnuia altădată în multe case. De la cuptor plecau două despărțituri, închipuind o cămăruță separată, cu o laviță de zid lîngă cuptor.

Alioșa se urcă îndată pe laviță, se așeză, se culcă, se ridică în picioare cît era de lung măsurînd cu brațele cît îi mai lipsea pînă la tavan apoi își rîndui deasupra jucăriile de care se plictisise și o șterse frumușel pe sală, la fereastră. N-avea voie să iasă în grădină singur, fără Olga Adamovna. Așa că, după ce se mai uĭtă puțin la Volga, începu să inspecteze apartamentul.

Sala nu avea decît o singură fereastră de unde se desfășura priveliștea spre Volga. Mai încolo, la capătul sălii unde stăpînea întunericul, se ghiceau pe lîngă pereți o mulțime de lucruri vechi. Deprinzîndu-se cu umbra și înaintînd cu pași mărunți, Alioșa întîlni în calea lui coșuri îngrămădite unele peste altele, o stivă de lemne risipită, un dulap cu o foaie de carton în locul uneia din uși, un lavoar de tablă, o colivie mare, de papagal pesemne, cîteva jilțuri cu un pat demontat trîntit peste ele, un vraf de cărți acoperite cu un covor, iar deasupra cărților o lampă atîrnată acolo, dumnezeu știe cum și de ce anume. Alioșa pipăi încetișor toate lucrurile, mai ales colivia și lavoarul, care avea un robinet ce se putea învîrti. Își simți degetele ca de mătase. Le duse la nas: miroseau ca trotuarele, vara...

Ajunsese acum aproape de capătul sălii, unde descoperi două uși, una în fața celeilalte. Cea din stînga era abia crăpată, și prin deschizătura cît un fir de ață, se strecura o rază de soare. Alioșa intră întîi acolo. Era o odaie cu o mașină de gătit. Fereastra dădea în aceeași livadă, dar din altă parte: de aici se vedea grădina vecină cu copaci rari, iar biserica arăta altfel decît o văzuse de pe sală.

Pe mașina de gătit stătea un colac de salvare vopsit în alb și roșu, cu niște urechi de sfoară, rupte, pe partea dinafară. Alioșa îl ridică și i se păru greu: se minună la gîndul că o asemenea unealtă nu numai că nu se duce la fund, ci poate să și țină la suprafață un om în primejdie să se înece! „Aruncă-l celui ce se îneacă", — își aminti Alioșa inscripția de pe colacul de salvare care era agățat, la Petersburg, pe podul de lîngă Grădina de Vară, unde se mai aflau,

de altfel, şi nişte baloane de plută. Trase colacul de pe plită şi-l dădu puţin de-a dura pe podea, ţinîndu-l în picioare, ca pe un cerc. „Aruncă-l celui ce se îneacă!“ — strigă el şi căută cu privirea în jurul lui: oare unde-ar putea să-l arunce?

Dincolo de o balustradă, zări o scară. Dădea în curte: lumina soarelui se cernea printre zăbrelele de lemn ale sălii de jos, a cărei uşă nu era bine închisă. Dacă cel care se îneca ar fi acolo, dedesubt, ar trebui să-i arunce colacul pe scară şi pe urmă să coboare după el. Şi cu prilejul acesta ar putea să iasă un pic şi în livadă... Alioşa rostogoli colacul pînă aproape de scară, dar abia îşi trăsese aerul în piept ca să comande: „Aruncă-l“ — cînd de pe sală intră în goană Olga Adamovna, scuturîndu-şi zulufii şi închizînd din ochi: nu, nu putea să suporte toată grozăvia care i se înfăţişa înaintea ochilor! Se repezi la Alioşa, dădu colacul la o parte cu o strîmbătură de suferinţă şi scutură de praf hăinuţa, genunchii şi mîinile băiatului. Izbutind, datorită acestor acţiuni pline de abnegaţie, să-şi înfrîngă muţenia, întrebă:

— Unde era lucrul acesta de care n-ai nici o nevoie?

— Lucrul acesta de care n-am nici o nevoie era pe plită, — îi răspunse Alioşa.

Olga Adamovna ridică cu greu colacul şi-l aşeză la locul lui pe plită.

— Doamne, Alioşa! Nu pot să merg acum cu tine la plimbare. Mama şi cu mine trebuie să despachetăm bagajele. Dă-mi cuvîntul tău că n-ai să cobori nici o treaptă a scării! — zise Olga Adamovna şi înălţă ochii spre tavan, invocînd parcă un martor de acolo, de sus.

— N-o să cobor nici o treaptă a scării, — repetă Alioşa întocmai, aşa cum îşi repeta lecţiile de limba franceză, şi înălţă şi el spre tavan o privire destul de şireată.

După plecarea Olgăi Adamovna, Alioşa mai cercetă o clipă încăperea, dar rămase dezamăgit: afară de colacul de salvare nu mai găsi nimic interesant. Nu

se putea şti ce căuta acolo maşina de gătit. Poate că odaia era un fel de bucătărie de vară...

Îşi aduse aminte de cealaltă uşă a sălii şi se îndreptă într-acolo. Era închisă, dar se deschise uşor sub apăsarea mîinii lui. Ca şi pe sală şi acolo erau o sumedenie de lucruri, dar luminate de cele două ferestre care dădeau în stradă. Se vede că în odaia aceea locuia Arseni Romanîci: patul acoperit cu o pătură ruptă, masa de scris care semăna a tejghea de dulgher sau de reparator de lămpi cu gaz, teancurile, vrafurile, stivele şi munţii de cărţi îngălbenite, fotoliul jerpelit de pluş, cu un singur braţ, etajera cu vase înflorate şi cu bucăţele de sticlă — totul stătea mărturie a vieţii unui om plin de activitate şi poate chiar de frămîntări.

Alioşa îşi vîrî prin crăpătura uşii întîi nasul, apoi capul, pe urmă un umăr şi un picior. In cele din urmă, nu intră, ci se strecură, întreg, în odaie. Dar n-avu timp să facă decît un singur pas.

De dincolo de perete se porniră deodată, ţipînd care de care mai ascuţit, două glasuri întărîtate. Ceva căzu şi se rostogoli la pămînt cu zgomot, în locul ţipetelor se auziră gîfîieli şi urlete apoi se desluşi o ploaie de pumni, un mormăit mînios — şi, fără veste, uşa din stînga, pe care Alioşa nici n-o băgase de seamă, se izbi de perete şi în odaie năvăliră doi băieţi încăieraţi. Alioşa se trase un pas îndărăt, dar mişcarea aceasta de spaimă făcu să se închidă uşa din spatele lui. Era, acum, faţă în faţă cu cei doi bătăuşi, care se repezeau ca nebunii, trăgînd amîndoi de o biată carte sfîşiată şi căutînd s-o arunce fiecare în obrazul celuilalt, în timp ce, cu mîinile libere, îşi cărau pumni în coaste, în spinare, peste cap, unde le venea la îndemînă. Din cartea ferfeniţită se desprindeau tot mai multe file, zburînd în jurul lor şi aşezîndu-se pe jos ca nişte porumbei. Pumnii băteau toba tot mai aprig, ca o maşină de cusut. Alioşa nu putea să-şi dea seama care din băieţi încasa mai mult şi care se dovedea mai tare. I se părea că luptătorii aceia fioroşi or să se ucidă unul pe celălalt. Îşi schimbau locul, se fereau de lovituri, se aplecau pînă la pămînt şi săreau

în sus. În foșnetul și învolburarea peticelor de hîrtie care zburau peste ei, Alioșa putu să vadă, doar, că unul era roșcovan, iar celălalt bălăior ca el, ca Alioșa, și că amîndoi erau mai mari decît el. Palmele lui Alioșa se umeziră și se răciră. Se gîndea că ar trebui să fugă, dar nu era în stare să se urnească din loc și nici să-și ia ochii de la priveliștea aceea înspăimîntătoare și neasemuită, care-l făcea să se cutremure. Nu înțelegea nimic din frînturile de vorbe grele, rupte ca și filele cărții, pe care băieții le slobozeau din ei gîfîind și înecîndu-se. Dar, ținîndu-și speriat răsuflarea, începu și el să gîfîie și să îngăime cîte o vorbă abia auzită.

— Mai vrei? — auzea Alioșa printre șuierături, pocnete și lovituri, prin larma și tropotul luptei. — Na, ține-o și pe asta!... Ai încasat-o? Și tot mai vrei? Na, na, na! Și pe asta, și pe asta, și pe asta!... Și mai na-ți una pe deasupra, și încă una! Na! Aoleu!

În cele din urmă, în mîinile băieților nu mai rămăseseră decît coperțile cărții. Cel roșcovan le smulse din mîna celui bălai, făcu o săritură îndărăt și i le aruncă în obraz strigînd:

— Ține-ți-l pe Conan Doyle al tău! Mănîncă-l fript!

Dar cel bălai se feri în lături și se repezi din nou, înfierbîntat, asupra roșcovanului bombănind:

— Las' că-ți dau eu ție! Ți-arăt eu ție Conan Doyle!

Și iarăși se luară la bătaie, de data aceasta la patru mîini, lovindu-se pe deasupra capetelor aplecate, ca viţeii care se iau în coarne. Însă lupta nu ținu mult. După cîteva lovituri în gol, se depărtară puțin unul de altul și-și șterseră fața cu mîneca, sughițînd de plîns și respirînd șuierat. Apoi își descheiară curelele ridicîndu-și pantalonii, își traseră cămășile încheindu-și curelele la loc, și își șterseră iarăși fața, de data aceasta cu palma, nu cu mîneca. Apoi își cercetară palmele, să vadă dacă nu cumva purtau vreo urmă de sînge. Dar obrajii lor suferiseră mult mai puțin decît cartea.

— Ai încasat-o, hai? — făcu cel roșcovan.

— Lasă că ai s-o încasezi tu mai al dracului! — bombăni cel bălai.

Tăcură un timp, continuînd să-și așeze hainele pe ei și să inspecteze cîmpul de bătaie. Bălaiul ridică cel dintîi de jos cîteva file de carte și se uită cu luare aminte la paginație.

— Să vezi tu ce-o să-ți facă Arseni Romanîci!

— Ba pe tine o să te ia la rost! De ce mi-ai smucit cartea din mînă?

— Da' tu, de ce-ai șterpelit-o din raft?

— Și tu, pentru ce-ai ascuns-o acolo? Ai spus minciuni că n-o găsești, și cînd colo, o ascunseseși înadins!

— Eu am găsit-o întîi, prin urmare eu trebuia s-o citesc întîi. Tot ți-aș fi dat-o pe urmă și ție...

— Da' de ce-ai spus minciuni? Te-am văzut după mutră că minți, cînd te lingușeai pe lîngă Arseni Romanîci...

— Eu nu mă lingușesc niciodată. Tu te lingușești.

— Așa spui tu! Te-am auzit cu ce glas mieros începuseși să te miorlăi: „Arseni Romanîci, dacă-l găsim pe Conan Doyle, putem să-l luăm?" Și tu îl găsiseși de cine știe cînd și-l și băgaseși dracu' știe unde, pe sub cartea de geografie!

— Da' tu, ce-ai căutat în geografie? De ce ți-ai vîrît nasul?

— Am căutat ce trebuia să caut! Știam eu unde-ai să dosești cartea! Am eu, așa, un miros fin...

— Acuși îți trag un pumn în nas, să-ți aranjez mirosul cel fin!

— Poftim, încearcă! — făcu roșcovanul, începînd să-și suflece mînecile.

Dar nu se întîmplă nimic. După cîtva timp, băiatul cel roșcovan ridică și el de jos o filă de carte.

— Pașca, ce pagină-i la tine? — îl întrebă cel bălai.

— Șaptezeci și cinci. Tu ce ai?

— Unsprezece, și mai departe pînă la șaisprezece...

— Hai să le întindem pe pat și să le așezăm la rînd.

— Lipim noi cartea la loc. O să iau de la bunicul niște hîrtie cu clei, că are destulă...

Și punîndu-se în genunchi, începură amîndoi să se tîrască, scoțînd foile de pe sub pat, de sub masă și de sub fotoliu și întinzîndu-și-le unul altuia. După bătaie, se întorseseră cu fața spre fereastră, atît de preocupați de cearta lor, încît nu mai vedeau nimic. Dar după ce începură să adune filele cărții, nu se putea să nu dea cu ochii și de Alioșa, deoarece cîteva file zburaseră pînă la picioarele lui. Băiețelul ar fi fost gata să le dea o mînă de ajutor la culesul filelor: frica îi trecuse de mult și era grozav de bucuros că, după o încăierare cumplită ca aceea, nu fusese nici unul măcar grav rănit... Dar mai întîi, trebuia să le arate că era acolo. Se hotărî să tușească ușurel. Tocmai în clipa aceea însă, roșcovanul se îndreptă din mijloc, cercetînd toată încăperea și oprindu-și căutătura ochilor aurii și îndrăzneți drept asupra lui Alioșa.

— Cine mai e și ăsta? — întrebă el. — Al cui ești tu, măi? Vitea, ia uite colea!

Băiatul cel bălai se și apropiase de Alioșa și-l măsura cu ochi tot atît de îndrăzneți, și tocmai de aceea înfricoșători.

— Pesemne că ești din ăia... care au venit la Arseni Romanîci, din Petersburg? — făcu el.

— Ești din Petersburg? — îl întrebă și Pașka.

— Da, — răspunse Alioșa, înecîndu-se cu scuipat.

— Ce-o fi găsit la tine Arseni Romanîci? — se minună Pașka.

— Cum s-ar zice, ai văzut tot? — întrebă Vitea.

— Da, iertați-mă, — îngăimă Alioșa, făcînd o plecăciune.

— Nu-i nimic. Noi nu ne temem, — zise Pașka. — Cum te cheamă?

— Pe mine? Alioșa.

— Cîți ani ai?

— Șapte, merg pe opt, — răspunse Alioșa într-un suflet.

— Noi sîntem din Saratov, Vitea și cu mine, și avem optsprezece ani. Iar tu, cu toate că ești, din Petersburg, ai numai șapte.

— Şmecher mai eşti! Nu se numără aşa, doi deodată! — rîse Alioşa, prinzînd curaj.

— Nu-ţi convine! Ţi-i frică de noi, că sîntem mai mari. Hei, puişorule, ia poftim încoace, să ne luăm la trîntă numai cu mîna stîngă! Ce zici? — făcu Paşka, înfruntîndu-l.

— Nu... Că Olga Adamovna nu-mi dă voie să mă bat, — mărturisi încet Alioşa.

— Cine-i aceea, Olga Adamovna?

— Bona mea.

— Ce-o mai fi şi asta?

— Guvernantă, — îl lămuri Vitea.

— Apoi, dacă ai s-o asculţi prea mult pe guvernatoarea ceea a ta, — îi zise Paşka, — n-are să-ţi mai dea voie să faci nimic!

— Hai, Alioşa, adună şi tu filele, — îi porunci Vitea.

Alioşa se lăsă imediat în genunchi şi începu să se tîrască în patru labe fericit că scăpase de primejdie. După ce aduna de pe jos două-trei file, sărea în picioare şi le dădea băieţilor, apoi iarăşi se punea în genunchi, iar se ridica, şi tot aşa, pînă ajunse în odaia de unde ieşiseră bătăuşii. Văzu acolo rafturi înalte şi lungi, pline cu cărţi aşezate la rînd, nu în cine ştie ce ordine, dar nici din cale-afară de prăfuite.

— O bibliotecă! — se miră el, aşezîndu-se pe călcîie.

— Ştii şi tu ce-i aceea? — îl întrebă Paşka, invidios.

— Şi tata are bibliotecă.

— Nimeni n-are o bibliotecă aşa cum e a lui Arseni Romanîci! — se fuduli Vitea.

— Curînd o s-o facem biblioteca oraşului, pentru toţi băieţii şi pentru toate fetele, — adăugă Paşka.

— Parcă ţi-o dă Arseni Romanîci! — îl necăji Vitea.

— Dacă vrem, o luăm noi, — hotărî mîndru Paşka. — După legile cele noi, poţi lua ce vrei!

— Eşti un prost, — făcu Vitea.

— Prost eşti tu. Toate le vrei numai pentru tine. Zgîrcitule!

Se uitau unul la altul încruntaţi, dar îşi căutau înainte de treabă, aşezînd filele la loc în copertă. Peste o clipă, totul era gata. Paşka îi zise lui Vitea:

— A spus bunicu-tău să te duci acasă.

— Acum o vrea să mă întorc acasă. Da' tot el m-a trimis să vînd vopseaua în tîrg!

— Care vopsea?

— Vopsea de ouă... Ori s-o vînd, ori s-o schimb pe ouă.

Vitea scoase din buzunar un teanc de pacheţele şi băieţii începură să cerceteze iepurii şi cocoşii de toate culorile, ca şi ouăle uriaşe, roşii, albastre sau liliachii, mai mari decît iepurii şi cocoşii, zugrăvite pe pacheţele.

— Cine mai are nevoie de vopselele tale de ouă acum, după ce au trecut paştele! — se strîmbă cu dispreţ Paşka.

— Oamenii de la ţară cumpără orice, — îi răspunse Vitea. — Lor le trebuie de toate. Odată, am scos la vînzare nişte elastice pentru carneţelele de notiţe. Ştii, din cele rotunde. Şi ţăranii mi le-au cumpărat pe toate, pînă la cel din urmă!

— La voi acasă aţi făcut paştele? — întrebă Paşka.

— Da. Da' la voi?

— La noi, mama-i pe moarte. Şi tu mai întrebi! — se supără Paşka.

Vitea băgă cartea sub nasul lui Alioşa, o flutură cu înţeles şi zise, ameninţător:

— Vezi să nu-i spui nimic lui Arseni Romanîci! Auzi tu?

Alioşa încuviinţă cu capul şi-şi duse mîinile la spate, ca un om în toată firea.

În timp ce prietenii se îndreptau spre uşă, uşa se deschise. Olga Adamovna, îmbrăcată cu haina ei fistichie şi cu o pălăriuţă prinsă pe vîrful capului, se opri în prag şi-şi duse mîna la inimă. Bărbia lungă începu să i se mişte în chip ciudat.

— Alioşa, cum ai putut să nimereşti aici... cu băieţii aceştia?! Cine sînteţi voi, băieţi? Locuiţi aici?

— Nu. Am venit la Arseni Romanici, — răspunse Vitea, cercetînd-o pe Olga Adamovna din cap pînă-n picioare cu un aer de stăpîn.

— E... aceea a ta? — îl întrebă ursuz Pașka pe Alioșa.

— Am făcut cunoștință, — zise Alioșa împăciuitor, adresîndu-se Olgăi Adamovna.

— Trebuia să aștepți să vă prezinte cei mari — declară Olga Adamovna. — Vai, în ce hal ți-s genunchii, Alioșa! Haide să te curăț, să te spăl și să mergem la plimbare. La revedere, copii!

Și-l luă pe Alioșa de mînă.

Urmărindu-i cu privirea, Pașka dădu din cap și-i făcu lui Vitea cu ochiul:

— Hai în piață!

Pe sală, Olga Adamovna se întîlni cu Anastasia Ghermanovna. Îi atinse brațul cu un aer misterios și-i spuse în șoaptă:

— Umblă pe-aici niște băieți stricați... Doamne, dumnezeule! Am nimerit într-o casă suspectă!

— Nu te speria, dragă Olga Adamovna, — îi șopti Anastasia Ghermanovna. — Nu-i suspectă, ci numai foarte nostimă. N-ai să găsești aici nici un lucru întreg, toate-s invalide. E o casă de invalizi nostimi!

Rîse ușor în felul ei, tăcut — și deodată, într-un avînt neașteptat, strînse capul lui Alioșa la piept așa de tare încît pe băiat îl duru.

5

Merkuri Avdeevici Meșkov se sculase dis-de-dimineață. Niciodată nu-i plăcuse să trîndăvească în pat iar în timpul din urmă nu mai putea să doarmă de loc: se trezea în zorii zilei. Era un ceas de liniște și singurătate, aproape ca la mînăstire. Din odaia de alături se auzea respirația regulată a fiicei sale. Nepotul lui, Viktor, mai izbea uneori în perete, cînd cu genunchiul, cînd cu cotul: era bătăuș băiatul, și pînă și visurile lui erau ca ale unui cocoșel războinic... Cu cine-o fi semănînd, oare? Cu taică-său, Viktor Se-

mionîci? Apoi acela și-n ziua de azi mai face pe grozavul! Și se pare că ar cam fi cazul să se astîmpere, că doar și aripioarele i le-au tăiat, și coada i-au jumulit-o, și nici din cuib nu i-au lăsat nimic... Cu toate astea, nu se astîmpără nici acum! Își tot face fel de fel de socoteli și mereu zice: „Mai așteaptă, tată socrule, mai așteaptă puțin!" „Da' ce să mai așteptăm, zăpăcitule? — îl întreabă Merkuri Avdeevici, — că tot aștept de-un an și jumătate și abia dacă ne-am mai apropiat cu un pas de moarte... Iaca, Valeria Ivanovna a răposat înainte de a se fi întîmplat ceva". Iar Viktor Semionîci îi răspunde: „N-are a face. Ori ești înălțat, ori umilit, totuna-i, și fiecare zi te apropie de moarte. E drept, așa-i. Dar asta atîrnă de asprimea maicii noastre natura. De om, alte lucruri atîrnă. Omului adevărat i-e dată mintea. Iar rostul minții e să orînduiască viața"... „Că bine ți-a mai orînduit-o mintea asta a ta"! — zic. „Nu-i mintea mea de vină — zice Viktor Semionîci, — ci a lor. Iar mintea lor e bicisnică. Vor să le facă toate cu sila. Dar veacul al douăzecilea e făcut așa fel, că fără carte nici puterea nu poate face altceva decît numai rău. De pildă eu, tată socrule. Ce fel de colaborator pot să le fiu? Iți vine să și rîzi! Cînd colo, dumnealor m-au chemat la Comitetul executiv. Și de ce, mă rog? Pentru că în tot tîrgul nu există șofer mecanic mai bun și mai cu carte decît mine! Oricare tîmpit poate să se plimbe cu mașina. Dar poftim de încearcă s-o întreții cum se cuvine fără să știi carte! De stricat, știe s-o strice oricine! Dar cînd e vorba de dres, apoi tot la noi vin! Mai așteaptă, tată socrule, că tot știința de carte o să le dea la cap!" Iar Merkuri Avdeevici îi răspunde: «Ce să mai aștept? Intrucît mă privește, eu mi-am pus la cale toate treburile. Ș-apoi, ce mă tot iei cu „tată socrule"? Acuși se împlinesc trei ani de cînd îți cresc băiatul, iar Liza nu mă lasă nici să-ți pomenesc numele. Iac-așa! Și tu îi dai mereu înainte cu „tata socrul"!» „Ești bunicul fiului meu și tatăl nevestei mele. De ce te porți așa cu mine? — zice Viktor Semionîci. — Or să se întoarcă toate cum erau înainte și, după lege, Liza și

cu băiatul or să fie siliți să se întoarcă și ei la mine. Așa că dumneata ești fostul și viitorul meu tată socru. Și n-o să scapi de asta pînă la moarte!" „Așa ceva n-o să se întîmple niciodată, — nu se dă bătut nici Merkuri Avdeevici. — Liza nu se mai întoarce la tine așa că degeaba te mîngîi cu gîndul, măi frate-meu! Astea-s visuri deșarte. Liza a dat de gustul libertății..." «Da' ce ne trebuie nouă libertate? — nu se lasă nici Viktor Semionîci. — Fie și robie, pîine doar să fie! Iar eu mai degrabă fac rost de pîine decît Liza. Auzi vorbă: libertate! Hei, aș alerga și eu după libertate, dar nu mă lasă burta. Așa că mă plimb pe „Benzul" guvernului nostru, pe care ni l-a dat dumnezeu"...» Auziți-l: „ni l-a dat dumnezeu"... Nu ți-ar fi rușine! — îl dojenește Merkuri Avdeevici. „D-apoi cum, tată socrule! — o ține pe-a lui Viktor Semionîci. — Ei sînt nerușinați, și trebuie să-mi fie rușine mie? Dacă-i așa, apoi niciodată n-o să vorbesc aceeași limbă cu ei!" „Cu alte cuvinte, te-ai băgat și tu în ciorba lor"? — se înfurie Merkuri Avdeevici și, încercînd să aducă oaia rătăcită pe calea cea dreaptă, repetă cu glas profetic prorocirea lui Daniil: „cei răi purta-se-vor în felul celor răi și nimenea dintre cei răi nu va pricepe, iar cei înțelepți pricepe-vor..."

Nepotul Viktor bocăni iar în perete, și lui Meșkov îi trecu prin gînd: nu, nu-i seamănă nici maică-si, nu-i seamănă de loc! Sufletul Lizei e ca și al răposatei Valeria Ivanovna: un suflet speriat de viață... Numai că s-a făcut cam încăpățînată. De unde-o mai fi luat și încăpățînarea asta? Că doar nu de la mine...

Meșkov socotea că înfrînsese de mult în el păcatul încăpățînării, mai cu seamă din clipa în care hotărîse să se tragă la o parte de lume, privind toate cîte se petreceau în jurul lui ca pe ceva dinainte prevăzut: pedeapsa înțeleaptă trimisă de dumnezeu și împlinirea celor cuvîntate de proroci. Își zicea că se supune la toate cîte se petrec numai și numai din îndemnul inimii sale. Cu toate acestea, vedea limpede că nu putea face altfel decît să se supună: dacă nu

vei da, ți se va lua; dacă vei dosi, ți se va găsi, iar dacă nu te vei pleca, îți vor da jos șapca de pe cap, poate chiar cu cap cu tot. Dar dacă izbutești să te convingi că te supui pentru că așa ți-e voia și de dragul mîntuirii sufletului tău, atunci te vei simți cu adevărat împăcat cu tine însuți și vei putea petrece măcar un ceas — un ceas ca acesta, din zorii zilei — într-o stare sufletească de deplină smerenie. În cazul acesta, oamenii răi nu mai pot veni, că e lumină, iar pentru cei buni e încă prea devreme ca să vină...

În grădinița dinspre stradă se clatină, plecate, crengile subțiri ale unei sălcii. Adierea vîntului le mîngîie ușurel, iar frunzișul lor e alb-argintiu, gingaș ca lumina pietrei de opal. Copacul acesta l-a sădit chiar el, Merkuri Avdeevici, cu mîinile lui, și l-a udat împreună cu Valeria Ivanovna. Iar acuma, ia te uită cum a crescut! Va să zică, a trecut atîta vreme, atîtea zile nenumărate și neînțelese. La drept vorbind, au trecut toate zilele și toată vremea lui Merkuri Avdeevici: n-a mai rămas decît haina lor cea dinafară... Fiece lucru din jurul lui i-o amintea pe Valeria Ivanovna. Ai fi zis că Valeria Ivanovna ocupa un loc destul de neînsemnat în mult zbuciumata viață de toate zilele a lui Meșkov; dar cînd a murit, parcă a luat totul cu ea. De altfel, ea nu murise, nu: cînd vorbea despre moartea ei, Merkuri Avdeevici spunea că „a adormit", că „s-a săvîrșit întru domnul" și că sufletul ei a zburat, s-a înălțat o dată cu suspinul ușor al vîntulețului de dimineață. Nu l-a supărat pe Merkuri Avdeevici cu moartea ei, ci s-a sfîrșit așa cum a trăit, fără să supere pe nimeni: s-a culcat într-o seară și nu s-a mai trezit. Dimineața, Merkuri Avdeevici s-a apropiat de patul ei, s-a aplecat — și a căzut cu obrazul peste fața rece și înțepenită a nevestei lui. Asta se întîmplase cu un an în urmă. Și de atunci, de cîte ori se gîndea la anii petrecuți lîngă Valeria Ivanovna, Merkuri Avdeevici nu-și putea găsi vreo vină față de ea în tot timpul acela. Cel mult, poate să-i fi greșit cu ceva în lunile din urmă... Într-adevăr, în aceste din urmă luni ale vieții Valeriei Ivanovna a necăjit-o mereu cu mania lui nesăbuită, dusă pînă la obsesie,

de a înlătura din jurul lor orice urmă de frumos, de plăcut, de confort chiar. Lucrurile se petreceau cam aşa: într-un cui e atîrnat un tablou. Merkuri Avdeevici trage ce trage cu ochiul la el, se plimbă ce se plimbă din colţ în colţ, săltînd uşurel pe vîrfuri, după obiceiul lui, — şi deodată se opreşte în faţa tabloului, îl coboară de sus, îl scoate din ramă şi-l înfige în cui la întîmplare, ori strîmb, ori cu faţa la perete, iar cadrul îl duce şi-l aruncă pe undeva, prin pod. „Ce ţi-a făcut bietul tablou? Că doar de-atîţia ani ne-am odihnit ochii uitîndu-ne la el!" — se vaietă Valeria Ivanovna. — Linişteşte-te, dragă, — îi răspunde Merkuri Avdeevici, cu cît e mai rău pentru noi, cu atît e mai bine pentru ei! „Dar ei nici nu văd asta!" — oftează Valeria Ivanovna. — Lasă-i să vină şi să vadă! — zice el.

Altă dată, se apuca să desfacă şuruburile nichelate de la paturi şi le băga în vreun sertar cu cuie vechi. Sau întorcea bufetul cu faţa la perete, aşa fel încît să nu se poată umbla la el, şi mai dădea şi poruncă să nu-l şteargă de păianjeni, ci să-l lase aşa plin de praf şi de muşte uscate... Şi pentru toate acestea, n-avea decît un singur răspuns: „Lor le place tot ce e urît: lasă-i să-şi bucure ochii cu lucruri urîte!" A lăsat florile să se veştejească, a aruncat ghivecele, a hotărît ca în loc de feţe de masă să se aştearnă pe mese muşamale, şi aştepta mereu să vină careva pe la el ca să se minuneze ce prost trăieşte, să se convingă că în casa lui Meşkov e într-adevăr tot atît de urît cum trebuie să fie şi la el acasă şi, prin urmare, întocmai aşa cum o cer vremurile de astăzi... Dar pînă la urmă, n-a venit nimeni. Cu mania asta ciudată, de multe ori a făcut-o pe Valeria Ivanovna să verse lacrimi amare. Totuşi acum, judecînd limpede, îi venea să creadă că tot el avusese dreptate, aşa că nu-şi găsea nici o vină faţă de amintirea răposatei. Pentru că, îndată după moartea Valeriei Ivanovna, au venit într-adevăr la el să-i cerceteze casa, curtea şi toate celelalte clădiri şi acareturi şi, curînd după aceea, i-au trecut întreaga proprietate pe seama oraşului, lăsîndu-le în folosinţă, lui, Lizei şi nepotului, doar două

odăi. Stătea acum în fosta lui casă, nici măcar în calitate de chiriaş, ci de subchiriaş, întocmai ca bătrînul muncitor şi ca cei trei studenţi în medicină încartiruiţi în celelalte odăi. Stătea într-o casă străină, care era a lor. În rîndul „lor" îi socotea şi pe bătrîn şi pe studenţi, care, ce e drept, nu erau stăpîni pe casă, dar se oploşiseră acolo ca şi cum ar fi fost proprietari: uşor, comod, fără nici o grijă. Ce-ar fi spus răposata Valeria Ivanovna, dacă le-ar fi văzut toate astea? A avut sau n-a avut dreptate Merkuri Avdeevici?... Pînă şi patul în care-şi dăduse ea sufletul intrase acum în stăpînirea unui nou proprietar: dormea în el chiriaşul cel bătrîn. Tot e bine că apucase Merkuri Avdeevici să-i desfacă şi să-i ascundă şuruburile: altminteri, prea s-ar fi lăfăit moşneagul în el, ca un conte...

În ceasul acesta de opal şi de argint al dimineţii, dormea toată casa, toată fosta casă a Meşkovilor: dormea chiriaşa Liza cu chiriaşul de fecioru-său, dormeau şi chiriaşii ceilalţi, bătrînul lucrător şi studenţii. Stătea de veghe doar chiriaşul Merkuri Avdeevici. După ce îşi trecu în minte toate cele petrecute şi-şi chemă cugetul şi inima la ascultare, Merkuri Avdeevici luă de pe poliţă o carte şi un caiet, se aşeză la masă, îşi muie condeiul în sticluţa cu cerneală şi zise cu un suspin abia auzit:

— Vegheaţi dar, căci în curînd veni-voi!

Îşi risipise toată biblioteca. Vînduse şi împărţise la unii şi la alţii cărţuliile cele mîntuitoare de suflet, aduse de la Sfîntul Munte, iar cît despre comoara lui cea nepreţuită şi între toate iubită: Vieţile sfinţilor, zisă şi „Pateric", o dăruise episcopului, pe care-l cunoscuse de curînd şi care-şi trăia cei din urmă ani ai vieţii în schitul de dincolo de metocul mînăstirii. Totuşi, Merkuri Avdeevici mai păstrase şi pentru el cîteva cărţi, pe care le dosise prin unghere, după ce le murdărise cu tot dinadinsul, le mototolise şi le rupsese scoarţele, ca să le dea înfăţişarea unor hîrţoage cu totul nefolositoare...

Cartea pe care o cerceta el acum i se părea lui însuşi oarecum ciudată şi aţîţătoare întru ispită, de-

oarece ieşise din pana unui autor de neam străin, un oarecare colonel în retragere Van Beiningen, cu desăvîrşire necunoscut şi tocmai de aceea cam suspect, de origine ori flamandă, ori olandeză. Cu toată obîrşia lui străină, izvorul acesta îi părea lui Merkuri Avdeevici convingător, nu numai prin faptul că fusese autorizat de cenzură încă din anul fatal 1905 (că doar ştia ea cenzura ce face!), dar şi prin indiscutabila lui înrudire cu spiritul de ortodoxie care-l umplea de înduioşare pe Meşkov şi dădea minţii sale hrană duhovnicească. Merkuri Avdeevici îşi însemna într-un caiet cronologia, începînd de la facerea omului — de la Adam şi Eva — din anul 4152. Şi mergînd pe urmele colonelului în retragere, confrunta toate datele cu textele biblice. Îl tulburau neînchipuit de mult numele istorice, ca de pildă al regelui Assarhadon al Asiriei şi Babiloniei sau numele lui Teglatelasar. Unele din însemnările lui erau scurte: „753. Întemeierea Romei". Altele erau neaşteptat de amănunţite: «713. Sennaherim a cucerit în trei ani toate cetăţile întărite ale Judeii... Ezechiil a plătit pentru pacea care i-a fost făgăduită 300 talanţi de argint (aici Merkuri Avdeevici greşise, scriind „ruble" în loc de „talanţi", dar îşi văzu la timp greşeala şi zîmbi, gîndindu-se că, astăzi, făina de secară s-a făcut 300 ruble; aşa că rîcîi cu briceagul cuvîntul „ruble" şi scrise înainte) şi 30 talanţi de aur. Însă, întrucît avea de gînd să pornească război împotriva Egiptului şi se temea să lase în spatele lui un duşman nebiruit, împresură Ierusalimul. Ezechiil şi cu prorocul Isaia s-au rugat lui dumnezeu să-i apere şi atunci, într-o singură noapte, în tabăra asiriană au murit 185.000 ostaşi, iar Sennaherim s-a retras la Ninive, unde a fost ucis de cei doi fii mai mari ai săi, după care fiul cel mai mic, Assarhadon, s-a urcat pe tron.» Însemnările amănunţite se înmulţeau în caiet pe măsură ce istoria se apropia de vremurile mai noi. Locul asirienilor şi ai babilonienilor îl luau perşii, goţii, marcomanii — despre care Merkuri Avdeevici nu mai auzise niciodată — şi alemanii. În urma lor se iveau, venind din stepele pline de pănuşiţă, hunii, apoi, războinice şi răsu-

nătoare ca muzica de timpane și țimbale, hoardele longobarzilor care, cu ajutorul regilor Alboin și Clev, au născocit cel de al șaptelea fel de guvernare, întru întărirea celor mai tainice prorociri și potrivit calculelor colonelului în retragere. Cursul evenimentelor lua o întorsătură din ce în ce mai plină de peripeții. Istoria mergea înainte: „Regii Longobardiei, Alboin și Clev, au fost uciși de Rozamunda, soția lui Alboin, fiica regelui gepizilor, învins și răpus de ei. (Gepizii — altă specie necunoscută!). În felul acesta, Rozamunda a răzbunat ocara ce-i fusese adusă de Alboin, care o silise să bea, la un ospăț, din țeasta tatălui său... Epoca aceasta de neputință a ținut pînă în anul 585"... Hm! Zice că era epocă de neputință, — filozofa Merkuri Avdeevici, însemnînd stăruitor datele pe caiet — dar, cum-necum, papa Grigorie I a și întemeiat în vremea aceea trei state noi: al Bavariei, al avarilor și cel slav sau ceh, așa încît în cuprinsul împărăției Romei intrau acum zece state. (Ia te uită, zece state!) Mai încolo scria: Mahomet i-a învins pe coreișiți [1] și i-a silit să treacă la o religie nouă, întemeiată de el însuși, care, după spusele lui, îi fusese dezvăluită de arhanghelul Gavriil... Pe urmă, Omar a cucerit Ierusalimul. Papa Vitalius a dat o bulă care interzicea, tuturor celor ce nu erau clerici, să citească Biblia. Apoi au venit Huss și Luther cu Reforma lor, Ignatio de Loyola cu iezuiții lui, papa Grigorie al XIII-lea cu calendarul lui cel nou. (Auzi dumneata de unde a ieșit calendarul cel nou). Au urmat, la șir: războiul de treizeci de ani, războiul sloven, războiul husiților. Cîte și cîte n-a văzut istoria! Ceea ce-l impresiona mai mult decît orice pe Merkuri Avdeevici în cartea aceea plină de revelații era faptul că colonelului în retragere nu părea a-i fi de loc greu ca pentru orice eveniment — fie uciderea lui Alboin, fie sfîșierea împăratului Phocas de către mulțimea întărîtată, fără a mai vorbi de prăbușirea imperiilor sau de primele înălțări în scaunul papal al Romei, — să găsească cîte o profeție potrivită: pentru vremurile mai vechi în Cartea Împăraților, în Ezdra sau în prorocirile lui

[1] Vechi trib arab. (N. trad.)

Isaia, iar pentru cele mai noi în Faptele Apostolilor sau în Apocalips. Așa, pas cu pas, Merkuri Avdeevici a ajuns pînă în anul 1773, sub care a scris fiecare cuvînt cu literă mare, afară de cel din urmă, deoarece un cuvînt ca acesta ți-e și frică să-l scrii: „Influența Literaturii Lui Voltaire. Scăderea Evlaviei Și Începutul Unei Vădite necredințe". Față de cumplita însemnătate a unui fapt ca acesta, n-au putut fi de vreun folos nici victoriile lui Suvorov asupra Turcilor, nici desființarea ordinului Iezuiților de către papa Clement XIV, în urma cererii diferitelor puteri... Nimic n-a ajutat, deoarece îndată după aceea vine anul 1793. Aici era scris iar cu literă mare: „Prima Revoluție Franceză — Prima Pedeapsă Dată De Dumnezeu Pentru necredință"... Cea de-a doua pedeapsă a lui dumnezeu pentru păcatul necredinței erau războaiele lui Napoleon, iar cea de a treia, în anul 1848, fuga papii Pius al IX-lea de la Roma și reîntoarcerea lui în scaunul papal cu ajutorul armatei austriace. Și așa, încetul cu încetul, colonelul în retragere Van Beiningen l-a purtat pe Merkuri Avdeevici Meșkov pe urmele prorocilor pînă în anul 1875, cînd în orașul Gotha a avut loc Congresul social-democraților.

Aici, Merkuri Avdeevici n-a scris, ci a încondeiat cu majuscule îndoliate: „Marx, Lassalle și Tolstoi — Reprezentanții Învățăturii Acesteia". Așa se sfîrșea, lugubru, calea istorică străbătută de omenire, și colonelului Van Beiningen nu-i mai rămînea decît să ridice, cît de cît, cu ajutorul prezicerilor, vălul misterios al viitorului. Dar de aci înainte Merkuri Avdeevici nu mai găsea mare lucru: colonelul așeza sfîrșitul papalității și bisericii catolice în 1922, iar pentru 1925 stabilea zidirea unei biserici creștine de către sioniști. În ceea ce privește cea din urmă profeție, scrisă sub anul 1933, Meșkov copiase ascultător în caietul său: „Ferice de cel ce așteaptă și va ajunge la capătul celor 1335 de zile"...

Nu era tocmai lămurit ce fel de zile erau acelea și de ce anume trebuiau să fie tocmai 1335 — dar parcă cine ar putea să le priceapă toate? Și cum de s-au orînduit toate cele întru desfășurarea nădejdilor ome-

nirii ? De la Adam și Eva la Assarhadon, de la Assarhadon la Rosamunda... pe urmă te pomenești cu un Lev Tolstoi, cu casa luată de primărie, iar făina de secară necernută ajunge la 300 de ruble! Mare minune! Nu-i lucru ușor, nici chiar pentru o minte atît de iscusită ca a colonelului în retragere Van Beiningen, să desfaci una din verigile lanțului încurcat al evenimentelor! Și nici n-ar folosi la nimic. Că doar tocmai misterul te îmbie, — taina aceea amăgitoare ca un izvor veșnic ce răzbește din adîncuri nepătrunse. Mîngîierea ți-o dă credința, nu știința. Știința nu face decît să vină în sprijinul credinței, iar acolo unde știința dă greș, credința e și mai mîngîietoare ca orice lucru pe care nu-l poți cuprinde cu mintea. „Fericit cel ce așteaptă..."

Merkuri Avdeevici închise cartea și caietul. Începea pentru toată lumea o nouă dimineață. Se auzea cum tușește bătrînul fumător și cum se hîrjonesc studenții aruncînd unul în altul cu cizmele. Din odaia Lizei răzbi mirosul lămpii de petrol, Vitea bocăni coborînd scara în fugă, ca să aducă pîinea de la brutărie, iar în stradă zăngăni găleata agățată de butoiul sacagiului. Din întunericul vremurilor și din nepătrunsele căi ale domnului, ziua îl trezea la gîndurile și la grijile pămîntești...

Trăgînd sertarul mesei, Merkuri Avdeevici chibzui cam ce să scoată astăzi pe piață din mărunțișurile sortite vînzării. Erau acolo: pioneze, cerneală uscată în comprimate, vreo două șurubelnițe pentru mașina de cusut, clește de scos cuie și clește de tăiat sîrmă, două-trei mosoare de ață, steluțe pentru pomul de crăciun și pachețele cu vopsele de ouă. După o matură chibzuință se opri tocmai la aceste pachețele: e drept că le cam trecuse vremea, dar Vitea era băiat deștept și izbutea uneori să vîndă fleacurile cele mai de necrezut — ca, de pildă, cartoane de la calendarele de perete! Așa că va găsi el vreun mușteriu și pentru vopselele de ouă...

La ceai, dîndu-i bună dimineața, Merkuri Avdeevici o cercetă cu luare aminte pe fiică-sa. Era palidă, și ceea ce numea el pe timpuri subțirime i se păru acum

a fi curată slăbiciune. Puse în faţa lui Vitea pachețelele cu vopsele de ouă, spunîndu-i cu aer glumeţ:

— Ei, negustoraşule, ia să-mi faci tu astăzi această operaţiune comercială...

— Iar? — se încruntă Liza. — Doar te-am mai rugat, tată...

— Fii pe pace, mămică, pe cuvîntul meu că nu-i nici o greutate, — se repezi Vitea.

— Piaţa e un loc unde nu poţi învăţa nimic bun...

— Dar e un loc fără de care nu poţi trăi, — se încruntă la rîndul lui Merkuri Avdeevici. — Doar n-am născocit eu orînduielile astea noi. Nici preţurile nu le-am ridicat eu. Că doar acasă, altceva decît mei nu mai avem, pe cît ştiu. Ori poate că ai tu ceva bani? Asta-i...

— Am spus că Viktor n-are ce căuta în piaţă.

— Da' cine vrei să se ducă? Eu, poate? Fireşte, n-ar fi cine ştie ce ruşine ca un fost negustor să umble după afaceri de cinci parale prin talcioc. Nenorocirea e că, pe lîngă fost negustor, mai sînt şi actual funcţionar sovietic... De bine de rău, sînt tovarăş administrator, responsabil de magazin. Vrei să mă bănuiască poate că fac speculă?

— Nu mai vreau să se ducă Viktor în piaţă. O s-o sfîrşească rău într-o zi!

— Toate or s-o sfîrşească rău, asta am spus-o eu de mult. Dar nu pentru toată lumea, — zise Meşkov şi cită ca un îndemn la smerenie: — Ferice de cel ce citeşte şi ascultă vorbele prorocirii acesteia, urmînd cele scrise într-însa. Căci aproape este ceasul...

Liza tăcu o vreme, pe urmă zise, fără să-şi ridice privirea din pămînt:

— Într-un cuvînt, Vitea o să se ducă astăzi pentru cea din urmă oară.

— Rămîne de văzut, — făcu Meşkov.

— Rămîne de văzut, — repetă cu linişte Liza, ca şi cum ar fi fost cu totul de aceeaşi părere.

Meşkov nu putea să mai suporte nici un fel de discuţie. De aceea se ridică, îşi luă paharul şi se întoarse în odaia lui, fără să mai spună o vorbă.

Liza îl urmări cu ochii. Era din ce în ce mai cocoșat: ai fi zis că-i băgase cineva o pernă pe după gulerul hainei. Părul îi încărunțise la ceafă. Era firav, puțintel la trup, și pînă și în mersul lui ușor săltat se strecurase ceva umilit, ceva nenorocit.

„Doamne, ce tare a îmbătrînit!“ — se gîndi Liza, și inima i se strînse iarăși de milă pentru tată-său, așa cum i se întîmpla tot mai des în vremea din urmă. Dar nu se mișcă de la locul ei.

6

În ziua aceea, pe Liza o urmărise mereu un sentiment de neliniște. I se părea că o amenința o primejdie pe care n-o putea ocoli. Și nu era vorba de o presimțire, din cele care răsar te miri de unde și se risipesc tot atît de neînțeles, ci de senzația stăruitoare a unei poveri care i-ar apăsa umerii, de un fel de lîncezeală răspîndită în tot trupul. Nu se duse la slujbă. Încetul cu încetul se convinse că nenorocirea trebuia să i se întîmple băiatului. Vitea plecase de dimineață și nu se mai întorsese.

În drum spre casă, la prînz, Merkuri Avdeevici îl întîlni pe Pavlik Parabukin, află de la el că Vitea nu se întorsese acasă și-i trimise vorbă prin el, în cazul cînd l-o întîlni, să vină mai repede la masă. La fiică-sa, Merkuri Avdeevici se uită cu coada ochiului, cu un aer vinovat. Liza îi spuse în treacăt că, pesemne, Vitea o fi zăbovind după obicei pe la Arseni Romanovici... Faptul că Liza căuta să-și ascundă îngrijorarea îl făcu pe Merkuri Avdeevici să se simtă parcă și mai vinovat. Și de aceea tăcea, posomorît.

După ce se odihni puțin, tocmai se pregătea să plece, cînd sosi într-un suflet Pavlik și-i spuse, gîfîind și cătînd speriat cu ochii lui aurii cînd spre Liza, cînd spre Meșkov, că pe Vitea l-au ridicat.

— Cum l-au ridicat? Cine?

— A fost o razie, și pe care i-au găsit că fac negustorie „pe picior“, pe toți i-au băgat la dubă!

— Care dubă? Ce tot spui acolo? — îngăimă Liza, încleştîndu-şi atît de tare degetele pe speteaza scaunului, încît i se înălbiră unghiile.

— Cîţi au fost în piaţă, pe toţi i-au băgat într-o curte şi acuma îi alege: pe unii îi trimite la miliţie, pe alţii — dracu' ştie unde!

— Dar Viktor, Viktor unde-i?

— Şi el, pe-acolo...

— La miliţie?

— Da' de unde! Ţi-am spus că-i şi el acolo, în curte.

— Ai fost şi tu în piaţă?

— Am fost, da' eu am şters-o şi pe el l-au înhăţat!

Izbutind în cele din urmă să-şi desprindă degetele de pe speteaza scaunului, Liza se repezi la pat, îşi luă broboada, o aruncă din nou, deschise dulapul şi începu să caute printre rochii, vorbind fără rost: „Stai, stai puţin, Paşa, să mă duci acolo, stai puţin"...

Merkuri Avdeevici o luă de mînă, o duse pînă la jilţ, o sili să se aşeze şi-i zise scurt:

— Nu te duci nicăieri... Eu îl aduc pe Viktor.

Frămîntîndu-se, Liza se ridică din nou în picioare. Dar tatăl ei îi puse mîna pe umăr, apăsat, şi se răsti la ea:

— Stai aici! M-auzi? Eu răspund pentru el. Mă duc singur.

Şi porni atît de grăbit, încît Pavlik trebuia să alerge ca să se ţină de ei. Calea era destul de lungă, dar Merkuri Avdeevici o cunoştea pînă în cele mai mici amănunte: că doar nu trecuse mult de cînd bătuse zi de zi drumul acesta pînă la prăvălia din Verhnîi Bazar[1]. Mişcările lui erau pline de aprigă hotărîre, de parcă se ducea să se răfuiască cu cineva. Bătea caldarîmul cu băţul lui subţirel, întocmai aşa cum îl bătea, pe vremuri, cu bastonul cel gros, cu măciulie, dosit acum pe undeva, departe de orice privire răuvoitoare...

---

[1] Piaţa de sus. (N. trad.)

— Iaca, — îi arătă Pavlik locul unde, printre tejghelele zidite ale pieței, se vedea un grup de oameni. — Iaca acolo i-au adunat, unde se văd milițienii...

Merkuri Avdeevici își încetini pasul. Nu mai bocănea acum cu bățul. Pe lîngă o clădire cu lacăte ruginite pe uși (înainte fusese acolo un șir de prăvălii cu săpun și gaz), se învîrtea tot felul de lume, așteptînd ceva și zgîindu-se la doi milițieni care stăteau de pază la poarta fostului han. Unul dintre milițieni era tinerel, fără barbă și vădit încîntat de funcțiunea importantă pe care o îndeplinea. Celălalt, mic de statură pe lîngă cel dintîi, părea îngîmfat și avea niște mustăți cumplite, zburlite ca la motani, — niște mustăți grozave, cum de mult nu-și mai aducea lumea aminte să fi văzut. Amîndoi milițienii îl prețăluiră pe Merkuri Avdeevici din ochi, cu priviri care nu puteau să dea greș.

— Pentru nepotu-meu vin, tovarăși. A fost luat și el din greșeală la razie, — se rugă Meșkov, apropiindu-se cu băgare de seamă și ridicîndu-și puțin șapca.

— Nimeni nu-i luat din greșeală! — îi răspunse milițianul cel tînăr.

— Cum nu? Absolut din greșeală! S-a pomenit și el, fără să știe cum, printre ceilalți. Nu ne-am așteptat la așa ceva nici maică-sa, nici eu, bunicu-său.

— E major nepotul?

— Cum ați spus?

— Dacă-i major...

— Cum să fie major, tovarășe? E un copil mai mic decît ăsta! — și Meșkov îl arătă pe Pavlik.

— Păi, dacă nu i s-a uscat cașul la gură de ce s-apucă de negustorie?... — bombăni milițianul.

Pavlik își șterse cu degetul colțurile gurii și-i întoarse spatele ofensat.

— Care negustorie?! — făcu speriat Merkuri Avdeevici și dădu să ridice mîna și să-și facă cruce, dar se opri la timp. — Se țin de pozne, că doar de asta-s copii... și nepoțelul meu, și ăsta, micul, prietenul lui. Ba le trebuie un cîrlig de undiță, ba o colivie pentru păsărele. Vin și ei în piață, că-n altă parte nu găsesc. Copii... ce poți să ceri de la ei?

— Asta e, că trebuie să le ceri! — se răsti milițianul cel scund, dînd energic din cap și zburlindu-și țepii mustăților.

— Apoi... cum să le ceri? — urmă pe un ton confidențial Meșkov, uitîndu-se cu respect la petlițele roșii ale milițianului. — Că doar știți și dumneavoastră că nu mai sînt vremurile de altădată. Înainte puteai să le mai tragi și cîte o mamă de bătaie. Dar acum n-ai voie să-i atingi nici cu degetul cel mic: că-s copii, pasămite!

— I-auzi colo: bătaie! — se băgă deodată în vorbă și Pavlik, cu obrăznicie. Ce-i de vină băiatul? Vorbești și dumneata: undițe, păsărele... Fleacuri!
Pavlik se uită la Meșkov cu ochii micșorați a dispreț. Apoi încheie nimicitor, întorcîndu-se către milițieni:

— Eh, parcă voi știți ce-i viața!

— Ce te-amesteci?... — îl repezi Meșkov trăgîndu-l de mînecă. Spune și dumneata: ce te faci cu de-alde ăștia?

— În casa de *incorecție* ar trebui băgați! — făcu milițianul, zîmbind către Pavlik.

— Dar dumneata cine ești, cetățene? — îl întrebă milițianul cel tînăr pe Meșkov.

— Slujbaș sovietic. Uite, trebuie să lipsesc de la serviciu numai să-l scap din bucluc pe nepoțelul cela al meu!

— Pe copii îi triază la poarta cealaltă, — zise milițianul cel mustăcios. — Hai cu mine, să te duc prin curte.

Milițianul cel tînăr deschise poarta. Pavlik încercă să se strecoare și el pe lîngă Merkuri Avdeevici, dar nu-l lăsară, așa că rămase pe loc cu același aer ofensat cercetînd de-a lungul drumului clădirile cuprinse de amorțeală care tiveau străzi la șir.

Curtea era plină de oameni. Și toți cîți erau acolo aveau în ei ceva extraordinar. Privindu-i, simțeai îndată că în lumea asta se întîmplase un cataclism: munții se urniseră din loc luînd-o la sănătoasa ca niște vietăți, piscurile se prăbușiseră și bucățile de stîncă o porniseră la vale, în prăpăstii. Și iată că unui

din nenumăratele cioburi, care se rostogolea dumnezeu știe unde, a căzut în colțul acesta amorțit al Verhnîi Bazarului... Gloata de negustori fără voie, îmbrăcați cu tot felul de vechituri jalnice, aștepta resemnată, laolaltă cu escroci de meserie, cu pungași de buzunare și cu foști mici demnitari căzuți în dizgrație, să li se hotărască soarta. Fețele lor aveau expresiile cele mai neașteptate: unii înălțau spre cer priviri îndurerate, amintind eternul chip al celui care se rugase să treacă de la el paharul suferinței; alții își întorceau capul la dreapta și la stînga cu o strîmbătură de dezgust, de parcă cei din jurul lor ar fi fost doar niște paraziți de care voiau să se scuture. Mai erau și cîțiva din cei care sfredeleau totul cu priviri ascuțite ca niște burghie, părînd a spune: „Întrucît ne privește, nici o grijă: ne strecurăm noi pe undeva!" Alții stăteau nemișcați, cu bărbiile scoase mîndru înainte, ca și cum, după ce-și pierduseră coroana, tot o mai simțeau pe cap. Cîte unul arunca peste umărul vecinului priviri bănuitoare de cîine, așteptînd să vadă dacă stăpînul o să-l bată sau numai o să se răstească la el. Erau printre ei și din cei care-și fumau țigările cu un aer ironic și păreau că fredonează ceva cam așa: „Lasă, lasă, că se-ntoarce roata!" Iar alții erau din cei ce se bucură de libertatea fără margini a oamenilor care se disprețuiesc și pe ei înșiși, și pe toți ceilalți și care, stînd pe treapta cea mai de jos, au aerul că se află pe cea mai de sus. Într-un cuvînt, era acolo întreaga hală de vechituri, care o băgase pe mînecă și căuta din răsputeri să scape, să se strecoare cumva, gata să-și apere cu dinții averea ascunsă prin buzunare și în sîn; rufe purtate, nasturi și cătărămi rămase de pe la bunici, alimente dosite din rațiile militare, perdeluțe de muselină, cizme, rachiu, Visul Maicii Domnului și Viețile Sfinților.

— Mulțumescu-ți ție, doamne, că n-am ajuns ca ei! — oftă, cutremurîndu-se, Merkuri Avdeevici. Dar îndată se îndreptă cu vorbele de umilință rostite de vameșul cel drept: — Iartă-mi, doamne, păcatul trufiei!

Mai la o parte, într-un colț al curții, se adunaseră tinerii, — derbedei nevîrstnici și o mînă de băiețandri, ca niște ștrengari din clasele primare opriți la arest după sfîrșitul lecțiilor. Merkuri Avdeevici credea că o să-l găsească ușor pe Vitea printre ei, dar paznicul îl duse într-o încăpere de zid, în care stătea la o masă un bărbat tăcut și încruntat, cu șapcă neagră pe cap, împărțind dreptatea și măsurînd cu cîntarul conștiinței pedepsele celor ce îndrăzniseră să încalce legea și să tulbure ordinea publică.

— Cine ești tu, măi? — întrebă el pe un mordvin neteselat, cu privirile agere, care stătea în fața lui.

— *Cărbunar, cărbuni-cărbuni! Eu vîndut cărbuni-mangal cu căruță. Acuma, iapă nu-i, căruță nu-i, cărbuni nu-i, nimica nu-i. Venit să vindem cel din urmă pingele.*

— Dar de ce ai făcut speculă cu bani țariști?

— Pentru ce cu bani țariști?

— Asta te întreb și eu: pentru ce? De ce ai cerut pe pingele bani țariști?

— Da' de unde știut eu ce bani avut om' la buzunar? Întrebat eu: ce bani dai la pingele? *Bani țarist zece rublă dai; bani de la Kerenski una sută rublă dai; bani sovietic, una mie...*

— Și vrei să spui că asta nu-i speculă? De ce ai calculat banii sovietici mai ieftin?

— Care mai ieftin?! — strigă indignat mordvinul. — Tovarășe dragă! *Bani țarist nu e bun bani, nu face parale, vrei puțin de tot, numa' zece rublă. Bani Kerenski mai bun oleacă, vrei mai mult, una sută rublă. Bani sovietic cel mai bun bani, nu este mai bun ca el, vrei mult de tot, una mie rublă vrei!*

Omul cel liniștit se porni pe rîs, îi făcu mordvinului cu ochiul și-i zise, vesel:

— Nu ești chiar așa de prost cum s-ar părea! Cărbuni-cărbuni, hai? Care va să zică, îți plac banii sovietici. Vrei cît mai mulți, hai?

Porunci ca mordvinul să fie lăsat la o parte și se întoarse către Meșkov. Merkuri Avdeevici îl lămuri, respectuos, pentru ce venise.

— Cum îl cheamă pe băiat?

— Şubnikov.

— Şubnikov ? — repetă omul şi rămase o clipă pe gînduri. — N-o fi din Şubnikovii cei ale căror firme mai spînzură încă pe-aici, prin piaţă ?

— Rudă de departe, — răspunse Merkuri Avdeevici, ca şi cum şi-ar fi cerut iertare. — Un nepot de-al răposatei Daria Antonovna.

— Adică e chiar din neamul Şubnikovilor de care vorbesc ? N-o fi băiatul lui Şubnikov cel care-a ţinut prăvăliile ?

— Apoi, să vedeţi : s-a lepădat de copil. De ani de zile i-l cresc eu, — mărturisi Meşkov.

— Ai la dumneata vreun act de identitate ?

Merkuri Avdeevici scoase cu respect din buzunar o hîrtiuţă împăturită. Miliţianul cel mustăcios se aplecă peste masă, descifrînd în acelaşi timp cu omul cel liniştit literele scrise cu maşina, şterse pe alocuri şi încondeiate pe ici pe colo cu cerneală.

— Meşkov, — citi el tare şi-şi zburli iarăşi, ameninţător, mustăţile. — Nu cumva ai ţinut pe-aici, prin vecinătate, o prăvălie cu vopsele şi chimicale ?

„Ia te uită, — se minună în gîndul lui Merkuri Avdeevici. — Cu toate că ai mustaţă lungă, mintea nu ţi-e scurtă !" Oftă umilit :

— Eh, dar cîtă vreme a trecut de-atunci !...

— Ţi-ar plăcea s-o mai ţii şi acuma, hai ? — făcu miliţianul.

— Dă-o încolo de negustorie ! Nu-i foloseşte omului la nimic, — răspunse Meşkov.

Omul cel liniştit căută multă vreme în nişte liste mîzgălite în grabă cu creionul, găsi numele lui Şubnikov şi făcu în dreptul lui un semn.

— Avem aici pe unul Şubnikov. A fost găsit cu un pacheţel de vopsea pentru ouă.

Tăcu cîtva timp, întărind cu creionul semnul făcut pe listă ; apoi vorbi pe gînduri, dar făcîndu-i şi morală în acelaşi timp :

— Voi, ăştia, răspîndiţi superstiţiile. Profitaţi de lipsa de cultură a poporului... Ar cam fi vremea s-o rupeţi cu trecutul. Ia-l de data asta acasă pe nepotul

dumitale. Dar să știi că altă dată nu scapi așa de ușor. Am luat la ochi firma voastră comercială...

— Vă mulțumesc din toată inima, — răspunse Moșkov. Își scoase șapca smerit, dar și-o puse repede la loc. Făcu o plecăciune și mai zise o dată, grăbit:

— Mulțumesc mult, tovarășe...

In curte, milițianul se îndreptă către grupul copiilor și-l strigă pe Șubnikov. Dar Vitea, cum îl zărise de departe, o și luase la goană spre bunicu-său. Era palid, cu cearcăne gălbui sub ochi, dar mai vesel și mai vioi ca oricînd.

I-au lăsat să plece. Indată ce au ieșit pe poartă, Pavlik s-a repezit de undeva spre Vitea, l-a apucat de braț și au pornit-o amîndoi alături, povestindu-și nu știu ce în șoaptă. Merkuri Avdeevici venea în urma lor, ușurat. Sălta mai tinerește încă pe vîrfuri, își răsfira barba cu degetele, să pară mai bogată și își arunca înainte bastonașul, cu eleganța unui june cuceritor. Pentru că nu numai că trecuse furtuna, dar el fusese acela care luase asupră-și tot greul loviturii și-l primise cu tărie, ca un paratrăsnet: dacă băiatul scăpase, Merkuri Avdeevici avea tot dreptul să se socotească salvatorul lui...

Auzind glasul subțirel al lui Vitea, Liza se repezi pe scară să-l întîmpine — așa cum se lăsa să alunece pe rampă, pe vremuri, cînd era fetiță și inima îi era prea plină de fericire.

Il îmbrățișă și-i repetă de cîteva ori la șir, fericită și neînduplecată:

— N-o să te mai las niciodată nicăieri, nicăieri n-o să te mai las, pentru nimic în lume!...

Bătrînul îi ținea isonul:

— Slavă domnului, slavă domnului!

Smulgîndu-se din brațele Lizei, care se întindeau din nou spre el, Vitea începu să povestească cum se petrecuseră lucrurile, de ce n-a putut el să fugă, cum i-au dus sub escortă, cum i-au însemnat pe listă, în curte, și cum toată lumea își ascundea marfa, căutînd să se descotorosească de obiectele, și mai ales de alimentele cu care făceau negoț. Și deodată se opri, își înălță ușor capul, făcu în tăcere un pas spre masă

și, întorcîndu-și buzunarul pe dos, scoase o bucată de slănină cu hîrtie de ziar lipită pe ea și o așeză cu mîndrie în văzul tuturor. Pavlik se uita la prietenul lui ca la un erou. Bunicul se minună:

— Ia te uită, ștrengarul! Cum de-ai pus mîna pe ea?

— Lăsați-o încolo de slănină! — strigă Liza, îngropîndu-și fața în palmele împreunate și sprijinite de ușor.

— Cît eram în curte, — povestea înainte Vitea înfierbîntat, — am dat de-o babă care se speriase al dracului c-o să intre în pușcărie. Avea un coș pe jumătate plin cu slănină. De frică, a început s-o schimbe pe ce nimerea. Eu îi arăt vopselele: Le vrei? zic. Și ea de colo: „Poftim, drăguțule, că tot are să mi-o ia!“ Și na! Și na!... M-am ales cu bucata asta. Cred c-o fi avînd ca o juma' de chil. Tu ce zici, bunicule? I-am dat vopselele și nu mi-am oprit decît un pachețel. Iar cînd au început să ne scrie, milițianul m-a întrebat: „Și tu, cu ce faci negustorie?“ Cu nimica, zic, uite, atîta am, pachețelul ăsta... L-a luat, s-a uitat la mine și n-a mai crîcnit.

— Mare șmecher mai ești! — încuviință încă o dată bunicul.

Trecu în odaia lui și, o clipă după aceea, se întoarse triumfător, aducînd o cutiuță sclipitoare de tinichea cu bomboane englezești.

— Ține, — făcu el, mișcat de propria lui mărinimie. — Le păstram pentru ziua ta. Dar acum, ia-le: le meriți...

Nu-i dădu, ci-i înmînă cît se poate de ceremonios cutiuța cu bomboane. Apoi luă bucata de slănină și începu să dezlipească tacticos bucățelele de ziar lipite de ea. Vitea aruncă o privire spre mamă-sa.

— Nu, nu, nu! — îi ghici gîndul Liza, întinzîndu-și mîinile cu degetele lungi, de parcă se apăra de ceva. — Nu vreau nici s-o văd în ochi!

— Și de ce, mă rog? — se supără Merkuri Avdeevici. — Avem s-o mîncăm cu toții, vă dau la toți! — și porni cu bucata de slănină în mînă spre odaia lui.

— Bunicule, te rog... — îl opri în drum Vitea, — te rog să-mi dai niște hîrtie de aceea de lipit, știi, cu care lipești tu banii. Mi-ar trebui și mie, știi...
In timp ce vorbea, își ridică puțin cămașa, desfăcu cureaua pantalonilor și scoase la iveală o carte ruptă în bucăți, pe care o ținuse lipită de burtă.
— ...ca să lipesc puțin filele cărții...
— Măi-măi, ce mai cărturar! Da' de unde știi tu, ștrengarule, ce are și ce nu are bunicu-tău? — făcu Merkuri Avdeevici, pe același ton plin de îngăduință. Era cum nu se poate mai încîntat. E drept că nepotu-său avea oarecare înclinări nu tocmai lăudabile (de pildă, nu prea știa de frica celor mari, și asta ar putea să-l ducă, pe viitor, să nu știe nici de frica lui dumnezeu, — virtute hotărîtoare, așezată la temeliile lumii). Dar viața cere să nu șovăiești, ci dimpotrivă, să știi să te descurci. Iar în privința asta, Vitea promitea că n-o să se dezmintă: era îndrăzneț și deștept foc, așa că te pomenești că o să răzbească în viață în ciuda tuturor piedicilor... Era puțin probabil să se petreacă evenimente în stare să zdruncine canoanele cele veșnice ale înțelepciunii vieții, după care Merkuri Avdeevici cîntărea oamenii dacă erau sau nu erau în stare să răzbească în viață. Firește, din scripturi se vede limpede că ceasul era aproape, că, prin urmare, în curînd va veni și sfîrșitul lumii. Și, o dată ce va veni, toate cele lumești, toată lumea, cu orînduiala sau neorînduiala ei, se vor prăbuși în iad... Dar dacă acel „în curînd“ se prelungește? Dacă mai ține, să zicem, timp de o generație întreagă? Sau de două generații? Ce o să se întîmple atunci? Că doar pămîntul e pămînt! Fie ca pe această planetă blestemată oile cele rătăcite să trăiască în fărădelege! Fărădelegea este și ea cum este, dar din legea pămîntului nu poți ieși: omul trebuie să-și croiască drum în viață. Și tocmai de aceea o să-i prindă bine lui Viktor mintea lui cea ageră. Bun băiat, orice s-ar zice, dezghețat băiat, cu toate că e cam greu de crescut...
Tot restul zilei, Merkuri Avdeevici îl petrecu într-o stare de calmă mulțumire. I se părea mereu că a scăpat de o primejdie, ba chiar că a izbutit să tragă pe

cineva pe sfoară, cu multă iscusință. Dar se vede că ziua în care ai început să calci cu stîngul nu poate sfîrși cu bine.

Intorcîndu-se acasă pe înserat, Meșkov îl găsi numai pe Vitea. Băiatul stătea singur pe tăblia ferestrei, cu tălpile goale proptite într-un toc și cu spatele rezemat de celălalt și cu ochii pironiți în cartea lipită de genunchi. Dintr-un borcan de sticlă se înălța un mănunchi primăvăratic de crenguțe de plop, de un verde fraged. Frunzișoarele crude, mărunțele cît unghia, umpleau odaia cu o mireasmă dulce, care te toropea.

— Unde-i maică-ta ? — întrebă Merkuri Avdeevici.

— S-a dus să se plimbe. A fost pe aici cela... cum îi zice ? Colegul ei de birou. Mama a rîs întîi, pe urmă a zis că s-a plictisit să tot stea acasă și că s-ar duce să se plimbe.

— Așa-a-a ! Dar ăsta ce mai este ? Un cadou ? Măturoiul cela din borcan !

Se părea că, într-adevăr, era vorba de un cadou.

— Dar nu s-a gîndit că omul o fi venit numai așa, ca să vadă de ce nu s-a dus azi la slujbă ?...

La această întrebare, Vitea n-a putut să-i răspundă. Dar se vede că maică-sa nu se gîndise de loc la una ca asta.

— Iaca, vezi ? S-a dus la plimbare, — îi dădea înainte Merkuri Avdeevici, — și nici nu i-a trecut prin minte că ar putea s-o întîlnească cineva. Inainte, s-ar fi spus că trage chiulul de la serviciu și n-ar fi fost cine știe ce nenorocire. Dar acuma, ce-o să zică lumea ? Că e sabotaj ! Iar dacă-i sabotaj, apoi îndată or să-nceapă cu întrebările : cine ți-i bărbatul ? Cine ți-i tatăl ?...

Nici la întrebarea asta Vitea nu putea să răspundă. Dar era limpede că, într-adevăr, s-ar fi putut întîmpla s-o întrebe careva pe Liza de ce, în loc să se ducă la slujbă, se plimbă pe străzi, și care-i sînt neamurile : n-o fi cumva Meșkov, Merkuri Avdeevici, pe care l-a luat miliția la ochi că-și trimite nepotul să facă negustorie pe piață ?... Pe unde mai scoți cămașa atunci, hai ?

La această grijă, se mai adăuga încă una : la noapte îi venea rîndul să facă de pază în cartier... Toți cetățenii erau datori să asigure paza tîrgului. Și ce era el, oare, dacă nu un cetățean, un chiriaș, locatar al unei case aparținînd comunei și nimic mai mult? Aștepta totdeauna cu mare frică noaptea cînd îi venea rîndul: se temea să nu fie și cea din urmă, să nu-l omoare careva. Nu-și arăta frica, dar se înfiora din tălpi pînă-n creștet. Simțea mereu ceva ca o apăsare, nevoia de a trage cît mai adînc aerul în piept.

Inainte, cînd pleca să patruleze pe străzi, îl pregătea de drum Valeria Ivanovna. Il ajuta să se îmbrace cu paltonul cel roș, de postav, să-și pună căciula năpîrlită, de astrahan, îi scotea din timp galoșii cei vechi și bîta de paznic, făcea cruce asupră-i și-l săruta. Iar el pleca liniștit, spunîndu-și rugăciunea... După moartea Valeriei Ivanovna, Liza își luase asupra ei grija de a-l pregăti. Și iată că azi, pentru întîia oară, era nevoit să plece la slujba lui cea plină de primejdii fără o vorbă bună care să-l îmbărbăteze...

A așteptat-o pe Liza pînă în cea din urmă clipă, apoi i-a poruncit lui Viktor să se culce, ca să nu ardă gazul de pomană, s-a înarmat cu bîta și s-a dus la președintele comitetului de casă al sărăcimii, să-i ceară țignalul. Acolo a mai stat un pic de vorbă : că în ziua de azi nu se prea găsește de mîncare, dar că în viitor ne așteaptă lucruri și mai înspăimîntătoare... Pe urmă și-a luat rămas bun și a dispărut în noapte, ca o piatră aruncată într-o bulboană.

In jurul lui era întuneric adînc și liniște deplină. Din mijlocul drumului nu mai vedeai trotuarele. In grădinițele din fața caselor, cu salcîmi și lilieci, stăpînea o beznă amenințătoare. Din pămînt mai răzbea încă răcoarea primăverii. Merkuri Avdeevici își cîntări bîta în mînă, o întoarse cu capătul cel gros în sus... Adică, cum ar fi mai îndemînos să dai cu ea dacă, doamne ferește, te atacă cineva? Scoțîndu-și țignalul din buzunar, suflă în el ușurel, să-l încerce. Și totuși, dacă l-ar ataca cineva, poate că cel mai cuminte lucru ar fi să arunce bîta cît colo, să-și scoată singur paltonul, căciula, hainele, — tot, tot, tot! —

și să rămînă numai în cămașă: „Luați, fraților, luați tot ce poftiți, numai lăsați-mă cu viață!“

Cînd trebuia să patruleze noaptea, cel mai mare necaz îi pricinuia tocmai această bîtă. Dacă atingea cu ea, ușurel, colbul catifelat al străzii, i se părea că nu mai era paznic, ci hoț de drumul mare, pornit să-și încerce norocul. Nici bîta asta, nici țignalul din buzunar nu-i apărau fosta lui avere și nu puteau alunga hoții și bandiții de la ferestrele casei lui. Merkuri Avdeevici purta o bîtă care nu era a lui, sufla într-un țignal care nu era al lui și păzea o ordine care nu era pe placul lui.

Își aduse aminte de paznicii de noapte care veneau pe vremuri la ei de sărbători, de crăciun și de paște: le dădea totdeauna cîte o rublă bacșiș. Erau oameni necăjiți și simpli. Unuia din ei, un moșneguț, la fiecare respirație îi cînta în piept, caraghios și tare, o muzicuță. Moșnegutul se lăuda că are o boală rară, care nu se poate vindeca și care i-a fost dăruită pe veci, în loc de decorație. Bacșișul și-l ascundea în fundul șepcii, în căptușeală, rîzînd cu toată gura fără nici un dinte, mare și neagră ca și fundul șepcii lui.

Și iată că și Merkuri Avdeevici a trebuit să se facă la rîndul lui paznic de noapte, ca cel de pe urmă om. Numai că lui n-o să-i dea nimeni bacșiș de sărbători... Și pentru ce l-ar răsfăța cu bacșișuri? Paznicii de pe vremuri își aveau rostul lor, știau pe cine păzesc. Pe cînd el, Merkuri Avdeevici, pe cine păzește? I-au pus o bîtă în mîinile lui de om bătrîn: Haide, cetățene Meșkov, păzește, apără, ocrotește ordinea lor, fluieră cu țignalul lor, stai de veghe și fii cu ochii în patru!

Rumegînd în minte de o sută de ori tot aceleași și aceleași gînduri, Meșkov face ocolul cartierului și se întoarce iarăși pe strada lui. Se oprește în loc și-și cercetează casa, căutînd să ghicească în întunericul nopții cornișele de lemn sculptate, atît de cunoscute, acoperișul de tablă, hogeacurile înalte... Îmbătrînește și casa lui... Și încă ce repede: în doi ani s-a ruinat așa de grozav! Atunci, ce să mai zică de el?...

Merkuri Avdeevici își trece peste obraz palma rece: simte sprîncenele aspre, ca de sîrmă, tîmplele adîncite,

barba neîngrijită sub care se mişcă, întocmai ca o suveică, mărul lui Adam... Da, se învecheşte şi omul, poate chiar mai rău decît casa. Şi iarăşi se gîndeşte: casa e a nimănui. Casa e a lor. E a tuturora. A oricui. E fosta casă a lui Merkuri Meşkov, casa în care fiece scîndurică e stropită cu sudoarea frunţii lui. Pentru fiecare cui şi-a rupt el, Meşkov, cîte o bucăţică de la gură. N-a mîncat, n-a băut, n-a dormit destul, ca să-l cumpere. N-a luat tramvaiul cu cai. Nu şi-a cumpărat covrigi pentru ceai. Nu i-a dat fetiţei lui bani de seminţe. N-a lăsat-o pe nevastă-sa să facă dulceaţă: las' să strîngem pentru casă! Aşa a făcut-o, zi cu zi, cărămidă cu cărămidă. Şi acum e casa lor, a comunei, transformată în bun obştesc, a nimănui.

Din pămînt se înalţă răcoare. Nu-i ţipenie de om pe drum. Şi o noapte neagră pretutindeni...

Deodată, Merkuri Avdeevici aude două glasuri: unul de bărbat, altul de femeie. E linişte şi pace în jur. Din întuneric răsar, abia desluşite, două umbre alăturate, aplecate una asupra celeilalte. Se apropie tot mai mult. Paşii li se aud mai bine. Vorbeşte acum femeia — şi Merkuri Avdeevici recunoaşte glasul fiicei sale. Mlădierile, ciudat de pătrunzătoare şi de mîngîietoare, îl uimesc pe Merkuri Avdeevici. Nu poate auzi vorbele, dar murmurul glasului îi sună în urechi neînchipuit de dulce. Chiar după ce Liza a tăcut, lui i se pare că-i mai aude încă.

Acum vorbeşte bărbatul. Aha, e cel de la notariat, colegul Lizei, fostul magistrat. Acela care, în lipsă de flori, i-a adus în dar măturoiul de plop. Ce glas dulceag de tenor mai are şi ăsta. Pe Merkuri Avdeevici îl trece un fior: te prinde frigul să stai aşa, nemişcat, pe caldarîmul rece... Îşi ţine răsuflarea: omul de la notariat — îl mai cheamă şi Oznobişin! — i-a spus Lizei cu glasul lui dulceag, de tenor, „tu". Va să zică, pînă aici au ajuns! Fata lui, Liza, după ce a fugit de la bărbatul ei legitim luîndu-şi şi băiatul, se întoarce acasă la miez de noapte, după ce s-a săturat de plimbare, braţ la braţ cu iubitul ei, fără să-i pese nici de mînia lui dumnezeu, nici de gura lumii!

Aşa-ţi trebuie, Meşkov! Asta ţi-e răsplata, acum,

la bătrîneţe pentru toată munculiţa ta! Să ajungi de rîsul lumii, păzind noaptea pe stradă, cu ţignalul în buzunar şi cu bîta în mînă, ruşinea ta, umilinţa ta, ca nu cumva — doamne fereşte — s-o tulbure cineva pe fiica ta Liza cînd se sărută cu iubitul ei pe la porţile oamenilor! Uite: te pomeneşti că chiar se sărută? O dată, şi încă o dată... Numără, tăicuţule, numără, dacă nu ţi-e lene...

Sau, poate, toate astea nu-s decît năluciri ale nopţii? E beznă peste tot. Pe Merkuri Avdeevici îl prinde frica.

Zadarnic încearcă să se amăgească: e adevărat. Liza s-a despărţit de însoţitorul ei. A auzit clămpănind portiţa. Şi prin mijlocul străzii păşeşte, îndepărtîndu-se, cavalerul de la notariat, Oznobişin.

Merkuri Avdeevici porneşte, încetişor, după el. Calcă tiptil, pipăind cu piciorul rigola plină pînă-n margine cu praf. Îi tremură mîinile. Îşi cumpăneşte din nou bîta: oare de care capăt e mai bine s-o apuce? Tresare, gîndindu-se unde o fi mai nimerit să lovească: peste picioare, ori în cap?

Deodată, îl cuprinde o spaimă nestăpînită. Se opreşte o clipă. În vremea asta, Oznobişin a dispărut în întuneric. Dacă ar arunca acum cu bîta după el, i-ar fi greu s-o mai găsească. Iar fără bîtă i-ar fi şi mai frică...

Merkuri Avdeevici îşi strînge apăsat pleoapele şi simte cum îi ard obrajii. Îşi face încet semnul crucii şi rămîne acolo nemişcat, neîndrăznind să-şi deschidă ochii. Oare, într-adevăr, ar fi fost el în stare să ucidă un om? Omul pe care poate că-l iubeşte fata lui? Dar ce are a face pe care om anume? Să ucidă pe stradă. Noaptea. Ca un tîlhar. Doamne iartă-mă!

Deschise ochii, cu greu. Din adîncul întunericului se apropia de el, legănîndu-se, o pată de lumină gălbuie, zugrăvind cercuri licăritoare, cînd înguste şi cînd mai largi, pe trotuare, pe gardurile grădiniţelor şi pe pereţii caselor. Pieri, tot atît de neaşteptat cum se ivise. Întunericul părea acum şi mai adînc. Se auzeau glasuri înăbuşite. Merkuri Avdeevici o luă îndărăt spre casa lui, cu gîndul să se ascundă în curte,

dar îndată ce făcu colţul spre grădiniţa din faţa casei, lumina felinarului îl dibui, orbindu-l, şi începu să vină spre el.

Cîţiva oameni se apropiau, vorbind între ei. Unul îi strigă :

— Bună seara, paznicule !

Meşkov recunoscu garda muncitorească. Oamenii aveau cîte o puşcă în spinare şi cartuşiere la brîu. Erau îmbrăcaţi fiecare cu ce se nimerise.

— Bună seara, — le răspunse Meşkov, împăciuitor.

— Nu se răspunde aşa ! — făcu un glas tineresc.

— Dar cum se răspunde ? Învăţaţi-mă şi pe mine, fraţilor, — se rugă Meşkov.

— Trebuie să spui : Sînt în slujba Revoluţiei, tovarăşi ! — zise altul.

— N-ai văzut pe nimeni trecînd ? — întrebă din nou cel dintîi.

— Nu.

— Nici pe ăsta nu l-ai văzut ?

Mănunchiul de raze se desprinse de pe el, se avîntă în sus şi căzu, luminînd-o viu, pe faţa roşie-galbenă a lui Oznobişin. Cavalerul Lizei stătea nemişcat, iar ochii albaştri şi supuşi îi lăcrimau.

— Nu l-am văzut nici pe ăsta, — îngăimă abia auzit Meşkov.

— Altă dată să caşti ochii mai bine. Nu-i permis să dormi în post. Cetăţeanul are o învoire de noapte expirată.

Plecară cu toţii grămadă, luminîndu-şi drumul cu felinarul şi legănîndu-şi în mers ţevile subţiri ale puştilor.

— Cu bine, taică, şi vezi, cască ochii ! — îi strigă de departe muncitorul cel tînăr.

— Sînt în slujba Revoluţiei, tovarăşi ! — răspunse Merkuri Avdeevici şi simţi că inima-i bate ca scăpată din lanţ. Slavă ţie, doamne, că am trecut şi hopul ăsta !

Şi iarăşi îl înghiţi întunericul mut al nopţii.

I se păru că-l usturā ochii : erau lacrimi amare, lacrimi de umilinţă. Le şterse cu pumnul şi o luă încetişor spre casă.

Ajunsese în dreptul ei și vedea lumina slabă a lămpii prin geamul de la odaia Lizei, cînd deodată zăngăni cu zgomot zăvorul portiței deschise. Repezindu-se în stradă, Vitea strigă în noapte:

— Bunicule!

— Aici sînt. Ce strigi așa? Ce s-a întîmplat?

— Repede, bunicule! I-e rău mamei.

— Cum așa?

— Hai repede! Te cheamă.

Îl trăgea pe Meșkov de mînă, strîngîndu-i degetele între ale lui fără să-l slăbească și, cît timp au umblat așa, aproape alergînd prin curte, Meșkov a ținut și el strîns degetele subțirele ale băiatului. Și în încleștarea celor două mîini, cea mare și cea mică, era mai multă spaimă decît toată spaima încercată de Merkuri Avdeevici pe stradă, mai multă tulburare decît toată tulburarea acelei zile nefericite.

Liza stătea pe pat îmbrăcată, cu bărbia ridicată în sus. De pe pat atîrna un capăt de prosop plin cu pete negre și cu șuvițe de sînge. Ochii ei albaștri se făcuseră atît de neînchipuit de mari, încît, uitîndu-se la ei, Merkuri Avdeevici simți nevoia să se așeze. Se lăsă cam nehotărît la picioarele fetei, așa cum era, cu bîta în mînă și cu căciula pe cap, privind-o în tăcere.

Lîngă masă, studentul din odaia de alături amesteca de zor nu știu ce cu lingurița în pahar. Șuvițe de păr albicios îi cădeau, ca niște macaroane, pînă pe sprîncenele încruntate, legănîndu-se în ritmul mișcărilor. Se vede că luase tăcerea lui Meșkov drept întrebare, deoarece începu cu glasul acela binevoitor și doctoral, rămas moștenire de la vechea medicină:

— Fenomenul pe care-l observăm...

Dar nu izbuti să-și joace rolul pînă la urmă și încheie, grăbit:

— Nu vă speriați, nu-i nimic grav. Oprim noi îndată asta...

— Lizînka, ce-i cu tine? — îngăimă Merkuri Avdeevici întinzîndu-și mîna spre mîna fiicei sale și atingînd-o atît de ușor, de parcă numai așa, atingînd-o, ar fi putut să-i pricinuiască vreo durere.

Liza îl chemă din ochi lîngă ea. Se apropie de căpătîiul ei și se lăsă în genunchi. În șoaptă, întrerupîndu-și vorba cu tăceri speriate, Liza zise:

— Vitea... să dea fuga pînă la Anatoli Mihalîci... Stă în colț...

— Să aducă doctorul? La care colț? — întrebă Meșkov, grăbindu-se să ghicească ce voia să-i spună.

— Pe Oznobișin... pe el să-l aducă... Vitea.

Merkuri Avdeevici încercă să zică ceva, dar glasul i se curmă.

— Stă la colțul străzii... lîngă Arseni Romanîci...

— Lizînka, dar e noapte afară! — se sili să spună Merkuri Avdeevici, căutînd să-și alunge din fața ochilor fața roșie-galbenă cu ochii supuși, răsărită ca prin minune de undeva, din întuneric. — Vitea nu-i decît un copil, să nu i se întîmple ceva... Cum să-l trimit?

— Vitea... spune-i... să vină cu tine... îndată...

— Mie nu mi-e frică, bunicule, — zise Vitea, tot în șoaptă.

— Dar nu-i știi nici adresa! Cum o să nimerești casa, pe întunecimea asta? Și la ce ți-o mai fi trebuind și Oznobișin ăsta, doamne iartă-mă? Să chemăm mai bine doctorul, Lizînko...

— Vitea... — începu din nou Liza.

— Dar Vitea n-are nici permis! — se rugă Merkuri Avdeevici. — Și poate că nici Oznobișin acela n-are permis de circulat pe străzi! Poate că nici nu-i acasă! Că-i noapte afară...

Deodată Liza tuși ușor, își înălță și mai sus bărbia care i se ascuțise și înțepeni așa, nemișcată: părea o cupă plină care se teme să nu se verse la cea mai mică atingere. Șuvița subțire și neagră care i se ivi la colțul gurii se prelinse încet în jos pe gît.

— Mămico, las' că-l găsesc eu! — strigă deodată Vitea și se repezi pe ușă afară.

— Nu-i nimic, — șoptea studentul, tulburat și el, dîndu-și la o parte macaroanele de pe frunte cu o mișcare scurtă din cap și ducînd paharul la gura Lizei. — Nu-i nimic, oprim noi sîngele îndată. Îndată îl oprim!.

Merkuri Avdeevici se lăsă pe pat cu toată greutatea.

— N-o să opreşti nimic, absolut nimic! — gemu el cu glasul frînt, clătinînd din cap. — Nu se poate opri absolut nimic...

7

Ragozin dormea cu fereastra deschisă. Auzi, încă prin somn, zăngănit de găleţi şi zvon de glasuri femeieşti: gospodinele se adunaseră la cişmea, şi cronica nescrisă a mahalalei începuse să-şi depene dis-de-dimineaţă firul.

Ridicîndu-şi braţele deasupra capului, Ragozin se prinse cu mîinile de bara de fier a patului, se întinse şi se gîndi, fără să deschidă ochii, la ce avea de făcut: fusese numit în comisia oraşului pentru cercetarea celor arestaţi, şi aştepta să vină trăsura să-l ducă la închisoare. Ani la şir primise mereu tot alte însărcinări, şi se deprinsese să se mute veşnic dintr-un loc într-altul, ca să se apuce de cîte o treabă nouă. Pînă la revoluţie, dusese de colo pînă colo, pe căi ocolite şi încîlcite, arme, literatură de partid sau documente. După revoluţie, sarcinile îi sporiseră ameţitor: lumea cea ascunsă, pitită în gaură de şarpe, fusese aruncată la suprafaţă, şi viaţa pornise să se rostogolească nu în văzul, ci pe deasupra tuturor, peste capete, peste acoperişuri, ca tunetul de primăvară. Totul era acum important, esenţial. Trebuia să fii de faţă pretutindeni şi în acelaşi timp, fără grija de a te mai ascunde, ci dimpotrivă, în văzul tuturor, pentru ca, oriunde te-ai arăta: la depozit, la cazarmă, la spital sau în fabrică, să ştie toată lumea că a venit stăpînul... Se simţea totdeauna, în împrejurările cele mai noi şi cele mai neaşteptate, liber şi nestingherit ca un drumeţ încercat la locul de popas. Aşa îşi şi spunea singur, în glumă: călător printre oameni.

Se ridică din pat şi se apropie de fereastră. Dimineaţa învăluia în lumina neprihănită şi albastră copăceii liniştiţi din curte. Departe, în zare, se lăsau

unul peste altul falduri fumurii de ceaţă. Pămîntul se şi dezmorţise şi-l simţeai cum împrăştie căldură. In jurul băltoacei de lîngă cişmea ţopăiau vrăbiuţe, umflîndu-se în pene şi certîndu-se obraznic, cît le ţinea gura. O cioară fioroasă stătea cocoţată în vîrful prăjinii de steag şi se uita la vrăbii cu ochiul ei negru şi rotund ca afina, aruncînd sunete scurte ca un orăcăit de broască.

Lui Ragozin îi plăcu dimineaţa şi-i păru rău că, din pricina unor treburi pe care nu le putea amîna, cădea la pămînt un plan grozav pe care şi-l făcuse: să-l caute în oraş pe Kirill Izvekov şi să petreacă împreună un ceas sau două de libertate. Aflase de curînd despre sosirea lui Kirill. La sovietul orăşenesc se spunea că ar fi fost numit secretar şi că umblau să-i caute o locuinţă. Ragozin nu-l mai văzuse pe Kirill de nouă ani, de pe vremea afacerii cu tipografia clandestină, din pricina căreia fuseseră puşi amîndoi sub urmărire. Pe Ragozin îl aştepta închisoarea. Dar plecase la timp şi, vreme de cinci ani, se ascunsese mereu prin oraşele de pe cursul de jos al Volgăi, între Astrahan şi Nijni-Novgorod. Mai tîrziu, ajunsese pe malul rîului Oka şi muncise în uzina din Kolomna, stînd la un tîrgovăţ din Golutvino sub un nume de împrumut şi cîştigîndu-şi faima de pescar pasionat. In ajunul revoluţiei fusese trimis la Petrograd. Despre Izvekov nu ştia mare lucru. Auzise că, deportat în gubernia Oloneţ, ar fi fost în legătură cu o organizaţie militară de-a bolşevicilor. In 1917 îi văzu numele prin ziare: venise de pe front la congresul deputaţilor-soldaţi şi ţinuse acolo o cuvîntare, tocmai în clipa cînd Ragozin era trimis la Kronstadt. Intorcîndu-se la Petrograd, Ragozin nu-şi mai găsise prietenul. Şi iarăşi timp de aproape doi ani, nu mai auzise nimic despre el, nici prin locurile pe unde trecuse întîmplător înainte de a veni aici, la Saratov, unde fusese trimis în calitate de om care cunoştea bine oraşul, nici în oraş, unde nimeni nu-şi mai aducea bine aminte de el. Şi nici pe vremuri nu-l cunoscuse mai de-aproape pe acest băiat, care nimerise cîndva de pe băncile şcolii de-a dreptul

în închisoare și dispăruse apoi fără urmă undeva, în nord, în mlaștinile și desișurile pustiului din ținutul lacurilor. Lui Ragozin îi trecu prin gînd că pe Kirill l-ar interesa, poate, să viziteze închisoarea în care-și primise botezul suferințelor și că, poate, n-ar fi rău ca în cinstea reluării vechii lor prietenii să meargă acolo împreună. Izvekov și-ar regăsi celula lui, iar Ragozin pe cea în care a stat închis în 1905 și amîndoi ar înțelege de unde-și trag ei puterea de luptă... Dar numaidecît îi veni să rîdă de gîndul lui năstrușnic: să se ducă la Izvekov, după o despărțire de nouă ani, ca să-i propună o vizită la închisoare!

Rîse în gura mare, se întoarse de la geam și se apropie de oglindă. Își trecu amîndouă palmele peste cap și se gîndi că prietenia e schimbătoare și că nu se știe dacă lui Izvekov i-ar mai plăcea un om ca el: cu chelie respectabilă, cu fața brăzdată și cu mustața căruntă... Încercă cu degetul apa din găleată. Se încălzise peste noapte. O vărsă și porni cu găleata goală afară, în curte. Gazda lui, îmbrăcată cu un capot înflorat, pisa nu știu ce într-o piuliță. Îi dădu bună dimineața fără să-și întrerupă treaba și-l întrebă:

— Te duci la scăldat, Piotr Petrovici?

— Să înot puțin în găleată! — îi răspunse el, coborînd scara în fugă și zăngănind din găleată.

Vrăbiile țîșniră în toate părțile, ca stropii de apă cînd dai cu piatra în baltă. Speriată, cioara se ghemui pe prăjina ei, dar se răzgîndi și nu-și luă zborul, ci slobozi doar un „cîrrr!" indignat și cutezător. Apa cădea cu zgomot pe fundul sunător al găleții. Pe urmă vuietul se făcu tot mai înăbușit și urcă, urcă mereu trecînd de la gîlgîitul adînc la clipocitul dulce, pînă ce apa se revărsă peste margini, cuprinzînd găleata din toate părțile în șuvițele ei argintii. Piotr Petrovici nu se mai putu stăpîni: își făcu palmele căuș sub robinet și-și aruncă apa întîi pe obraz, apoi pe chelie — o dată, de două, de trei ori... „Cîrrr! Cîrrr!" — se înfurie dintr-o dată cioara. „Cîrrr ai zis? Bine... Las' că-ți arăt eu ție!" începu să rîdă Ragozin întorcîndu-se spre cioară. Luă apoi un

pumn de apă şi-l aruncă în sus. Cioara fîlfîi din aripi, speriată. Ragozin strînse robinetul cît putu şi, fără să se şteargă de apă, alergă pe scară la el cu găleata plină.

Dezbrăcat pînă la piele, stătea în picioare în lighean şi-şi turna pe trup apă cu cana, icnind cînd şi cînd de frigul care-l pătrundea pînă la oase. Înalt, deşi puţin adus din spate, aproape că atingea cu mîna tavanul cămăruţei lui strîmte şi joase, în timp ce-şi freca spatele cu un prosop lung din pînză de casă. Pe cînd îşi bea ceaiul, auzi hurducîndu-se trăsura care trăgea la poartă. Inghiţi pe fugă ce-i mai rămăsese în pahar şi coborî în curte, tot pe fugă. Avea încă în el ceva nespus de tineresc şi de simplu: purta şapcă de muncitor, care după revoluţie ajunsese ca un fel de uniformă a simplicităţii, o cămaşă rusească cu gulerul închis la o parte, iar peste cămaşă o haină scurtă, albastră, bătînd în negru, sau neagră bătînd în albastru de mult ce fusese purtată. Stătea în trăsura cu vopseaua roşcată ieşită de soare, cu aripi care-şi pierduseră lustrul şi cu perne vechi îmbrăcate în piele crăpată — şi se vedea bine că-i era totuna dacă se plimba cu trăsura vreunui fost negustor sau avocat şi că era gata oricînd să sară şi să măsoare caldarîmul cu paşii lui mari, legănîndu-se pe picioarele lungi şi puţin cam strîmbe.

In salturile dezordonate ale trăsurii care-l hurduca din piatră-n piatră, Ragozin se gîndea cum să organizeze treaba care-i fusese încredinţată şi care i se părea chiar lui, atît de încercat totuşi, şi neplăcută, şi grozav de complicată. Comisia fusese alcătuită din reprezentanţi ai tuturor instituţiilor. Era destul de largă: Ragozin era al şaptelea, şi mai era şi preşedintele ei! Trebuia să revizuiască pe toţi deţinuţii din arestul preventiv, să cerceteze unde fuseseră închişi şi motivul pentru care fuseseră închişi, rămînînd să hotărască apoi dacă acţiunea autorităţilor fusese întemeiată sau nu. Comisia era împuternicită să elibereze pe arestaţi, să transfere dosarele afacerilor de la o secţie la alta, de la o instanţă inferioară la alta superioară şi să ceară urgentarea instrucţiei:

într-un cuvînt, așa cum se hotărîse dintru început, i se conferea acestei Comisii o autoritate mai mare chiar decît a procurorului și o putere pe care n-o întrecea decît puterea judecătorească. Ragozin se gîndea că membrii Comisiei ar trebui să cunoască fiecare în parte pe deținuți și să-și pregătească singuri hotărîrile în cazurile mai simple, care nu cereau discuții ; iar cazurile mai complicate să fie supuse, spre cercetare, întregii Comisii. In clipa în care trăsura se oprea la poarta închisorii, planul de lucru era gata întocmit în mintea lui.

Bătu la ferestruica zăbrelită, care se deschise îndată. Își spuse numele și, în timp ce se trăgeau zăvoarele grele, cercetă poarta cu ochii. Pe vremea lui era verde, acum fusese vopsită în galben-cărămiziu, dar lui Ragozin i se păru că recunoaște pînă și desenul fibrelor de la scînduri... Intrînd pe portița deschisă în poarta cea mare își dădu seama că atenția i se risipise. Ar fi vrut să se gîndească la munca grea care-l aștepta, dar gîndurile îl purtau îndărăt, în țara amintirilor. Și cu cît se silea să le abată din drum și să le întoarcă la preocupările lui de astăzi, cu atît se risipeau mai în voie.

Iată în față curtea pustie, prăfuită, cu pămîntul bătătorit. Era tot atît de gol, de sterp și de netrebnic pămîntul acesta al închisorii, ca și atunci cînd îl călcase de nevoie, după ce plătise cu prețul sîngelui ordinea neînduplecată pe care încercase s-o zdruncine și care astăzi nu mai era. I-au trebuit mai mult de zece ani ca să scape de peticele acestea de pămînt sterp presărate pe fața orașelor și a tîrgurilor, ca niște ciupituri de vărsat. Aproape nu-i venea a crede că în răstimpul acesta curtea atît de bine cunoscută nu se învelise cu iarbă, nu prinsese viață și nu rodise. Își plimbă privirea peste geamurile cu pătrățele ale corpurilor închisorii, văruite monoton în alb : pe după care gratii și-o fi plătit el birul cel greu ? Pe după care și-o fi trăit cele din urmă clipe mica lui Xana ? Dar tovarășii lui de suferință, pe care nu i-a uitat, cei de care nu-și mai aducea aminte, cei pe care-i cunoștea de mult și cei pe care nu-i vă-

zuse niciodată, pe după care gratii își vor fi petrecut zilele, frămîntînd gînduri amare, și bune, și rele?... Ferestruicile negre se uitau oarbe în lumină, zidurile albe și fără viață se înălțau neînduplecate, inaccesibile, de parcă voiau să spună că dincolo de ele nu era absolut nimic, că după ele nu se ascundea nici viață, nici gînd. Dar nu sînt pe lume alte ziduri la adăpostul cărora — zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă — să se frămînte atîtea gînduri, cu atît de aprig și de zadarnic dor. Și oare — se întrebă Ragozin — de ce să fie nevoie ca și acum atîția oameni să tînjească după aceste ziduri?

— Oameni? Care oameni? Fără îndoială că nu aceiași de mai înainte! — zîmbi ironic, drept răspuns la propria lui întrebare. Apoi, luîndu-și ochii de la închisoare, își adună iarăși gîndurile împrăștiate și porni, cu un aer îngrijorat, spre grupul de oameni care veneau să-l întîmpine. Le strînse mîinile pe rînd și întrebă:

— Ei, s-a adunat toată lumea? Lipsește vreunul? Îl așteptăm sau începem?...

Trecură prin curtea a doua în cancelaria închisorii — a „casei de detențiune“ cum i se spunea acum — și hotărîră ordinea în care urmau să cerceteze dosarele. Apoi Ragozin rămase singur în odăița cu gratii la ferestre și la uși.

I se aduse un teanc de hîrtii. Cîntărindu-le din ochi, porunci să fie împărțite între toți membrii Comisiei și începu să-și cerceteze partea lui. Erau procese-verbale cu depozițiile celor arestați, cu actele lor personale, cu declarații și depoziții de-ale martorilor. Unele afaceri i se păreau meschine, scornite din răutate mic-burgheză, din ambiții josnice, din certuri care-ți făceau scîrbă. Pe altele, nu le puteai înțelege dintr-o dată: în jurul scriptelor încîlcite plutea ceva tulbure, ceva care-ți scăpa printre degete ca un roi de musculițe. Mai erau și altele, fără îndoială serioase, care cereau hotărîri bine chibzuite. Își împărți dosarele după prima impresie, hotărînd să se ocupe la început de cele pe care le socotise mai ușoare, ca să curețe terenul, să lichideze „mahalaua“,

cum le spusese în gînd afacerilor mărunte în aparență — și abia după aceea să treacă la cele mai de seamă. Dar, după o clipă de gîndire, bombăni pe neașteptate:

— Lasă-i s-aștepte! — și se hotărî să facă exact pe dos, adică să înceapă cu afacerea cea mai complicată.

Pe una din foile de dinaintea lui, într-un colț, era scris mare, cu creionul roșu, și subliniat: „Funcționar al parchetului țarist". Ragozin porunci să-i aducă inculpatul și începu să citească dosarul. Nu era mare lucru: o patrulă de muncitori oprise în stradă pe ajutorul de notar sovietic Anatoli Mihailovici Oznobișin, care avea asupra lui un permis de liberă circulație expirat. Arestatul era în vîrstă de treizeci și cinci de ani și avea studii superioare. La interogatoriu se descoperise că, în regimul trecut, fusese judecător supleant și lucrase în cabinetul procurorului Curții. Dar din cele stabilite de judecătorul de instrucție, reieșea că îndeplinise și însărcinări mai înalte, pînă la procuror, și acesta era faptul care urma să fie lămurit.

Peste vreo zece minute, îl aduseră pe Oznobișin. Făcu o plecăciune frecîndu-și ușor, de parcă și le-ar fi mîngîiat, mînuțele mici, și mulțumi cînd Ragozin îl invită să se așeze. La întrebările obișnuite răspundea scurt și precis, fără să se lase așteptat, dar fără să se grăbească, păstrîndu-și cu grijă demnitatea și, în același timp, arătînd cel mai deplin respect față de persoana celui care-l ancheta.

— La urma urmei, pentru ce ai fost arestat dumneata? — îl întrebă Ragozin, după ce termină cu întrebările de rigoare.

— Pentru că îmi expirase permisul de liberă circulație noaptea. Expirase numai de o zi...

— Ai uitat să-ți scoți altul?

— Nu, n-am uitat. Dar n-am avut cînd s-o fac la timp, ocupat fiind cu treburile mărunte ale vieții. M-am gîndit că n-o să am nevoie de el chiar în ziua aceea și o să-l scot a doua zi. Am greșit, recunosc.

— Dar, îndeobşte, ce nevoie ai dumneata de permis de circulaţie noaptea?

— Sînt nevoit să întîrzii seara la serviciu, avem mult de lucru. Ziua vine publicul, e primire. Iar lucrările le facem seara. Mai multă lume de la noi are asemenea permise.

— Dar în seara cu pricina, tot la serviciu ai întîrziat?

— Nu. In seara aceea n-am fost la serviciu.

— Unde ai fost atunci?

— Am fost... e o chestiune particulară, — răspunse Oznobişin, cam încurcat.

— Te-ai plimbat?

— Da.

— Cu o femeie?

— Da, cu o femeie, — încuviinţă încet Oznobişin, lăsîndu-şi ochii în jos.

Ragozin văzuse în viaţa lui tot felul de oameni, în tot felul de împrejurări şi se deprinsese să nu-i judece numai după vorbele lor, ci şi după micile manifestări ale vieţii lor lăuntrice, pe care le-am putea numi chimia sufletului, cînd sentimentele ori se amestecă laolaltă într-un tot complex, ori se desfac în elementele care le alcătuiesc şi unul din aceste elemente le acoperă pe celelalte, iar ceea ce e prefăcut pare uneori mai vrednic de crezare decît adevărul însuşi. In Oznobişin însă, nu desluşea nici urmă de prefăcătorie şi voia să-şi dea seama dacă nu cumva sinceritatea lui era căutată, dacă nu cumva felul deschis în care răspundea era datorit spiritului de prevedere.

— Şi dumneata crezi că eşti reţinut aici numai din pricina permisului expirat?

— Fireşte că nu! — se minună pînă şi Oznobişin, ridicînd din umeri.

Făcu un gest discret cu mîinile, voind să arate că, în primul rînd, n-ar putea îngădui o asemenea nedreptate din partea autorităţilor, iar în al doilea rînd că-i erau bine cunoscute dispoziţiile legii cu privire la permisele de circulaţie.

— Dar chiar dumneata mi-ai spus adineauri că ai fost arestat din pricina permisului!

— Da, atunci cînd m-aţi întrebat motivul pentru care am fost ridicat, adică arestat. Am fost arestat pentru că permisul meu nu era în regulă. Dar m-aţi întrebat acum dacă cred că am fost oprit la închisoare din pricina permisului expirat. Şi repet: nu cred.

— Cu alte cuvinte, ştii pentru ce eşti arestat?

— Nu, lucrul acesta nu-l cunosc. Pot să presupun doar că trecutul meu inspiră oarecare neîncredere.

— Dar ce ai fost dumneata în trecut?

— Lucram la cabinetul procurorului Curţii.

— Ce funcţiune îndeplineai?

— Eram judecător-supleant.

— Mult timp?

— Destul de puţin. Altădată aş fi spus, probabil: din nefericire, — răspunse Oznobişin, intimidat deodată şi schiţînd un zîmbet ce părea a cere scuze. — Dar acum spun: din fericire. Aproape şapte ani, de cînd am ieşit de pe băncile universităţii. N-am reuşit în cariera mea, cum se spunea pe vremuri...

— De ce?

— Fiindcă nu sînt din cei care fac carieră... — Oznobişin îşi ridică uşor sprîncenele. — Şi pe urmă, n-am avut nici un fel de protecţie. Sînt din neam de oameni simpli.

— Dar dacă ai fi avut protecţie?

— Nu cred că mi-ar fi ajutat.

— Apoi, ce fel de protecţie mai e şi aceea care nu ajută la nimic? — observă în treacăt Ragozin.

— Desigur, — încuviinţă Oznobişin şi adăugă îndată, ca în glumă: — Dar în cazul meu particular, cred că, pur şi simplu, nimeni n-ar fi primit să mă protejeze.

— Chiar atît de fără noroc eşti dumneata?

— Da, aşa-s eu din fire.

— Cum adică: din fire?

— Adică, de felul meu...

Îşi lăsă din nou ochii în jos:

— N-aveau încredere în mine la parchet.

— N-aveau încredere?

— Nu eram la fel cu ceilalţi funcţionari. Şi asta nu le inspira destulă încredere.

Ragozin aruncă deodată, hotărît:

— Dar, cum-necum, cu toată neîncrederea, tot te-au avansat procuror, pînă-n cele din urmă!

O mirare fără margini se aşternu nu numai pe faţa lui Oznobişin, ci şi în toată atitudinea trupului său, deodată încordat. Dar întrebarea nu izbuti să i se desprindă de pe buzele încleştate într-o expresie de jignire. Stăpînindu-şi cu greu zbuciumul sufletesc, zise pe un ton de adîncă nedumerire:

— Îmi daţi voie să vă explic?

— N-am nevoie de explicaţii. Iţi cer doar să-mi vorbeşti despre trecutul dumitale fără nici un fel de ascunzişuri.

— Nici n-am de gînd să ascund ceva, — clătină din cap Oznobişin, luptînd încă din greu cu amorul lui propriu lovit. Şi începu să vorbească, cu un zîmbet amar pe buze, dar cît se poate de respectuos şi de modest: Inţeleg acum: există bănuiala că m-aş da drept altul decît cel care am fost în realitate. E inexact. N-am fost niciodată procuror. Chiar înainte de revoluţie fusesem însărcinat să îndeplinesc funcţiunile de secretar al Curţii, dar n-am fost niciodată confirmat în această slujbă. De unde a putut ieşi atunci legenda cum că aş fi fost procuror? Cred că această confuzie se datoreşte faptului că, exact cu două zile înainte de Revoluţia din Octombrie, adică pe timpul guvernului provizoriu, sosise de la Petrograd numirea mea ca substitut de procuror. Numirea era datată din douăzeci şi trei octombrie, iar revoluţia, după cum vă amintiţi, a început la douăzeci şi cinci ale lunii. Aşa că nu s-au mai îndeplinit nici un fel de forme în legătură cu numirea mea în această funcţiune.

— Şi de ce le-ai ascuns toate acestea la interogatoriu?

— N-am ascuns nimic. M-au întrebat: ce am fost? Cum era să răspund la întrebarea: ce n-am fost?

— Dar ai fost, totuşi, procuror. Numai că nu era pe vremea ţarului, ci pe vremea lui Kerenski. Nu-i aşa?

— Nu. Povestea asta cu procurorul e de-a dreptul inventată. Nici măcar substitut de procuror n-aş putea să recunosc că am fost, întrucît niciodată n-am îndeplinit această funcţiune.

— Ai fost însă secretar al Curţii pe vremea ţarului?

— Am îndeplinit această funcţiune, dar fără să fi fost vreodată confirmat, — răspunse cu adîncă convingere Oznobişin.

Ragozin izbucni în rîs.

— Că bine le mai potriveşti!

— Unde vedeţi dumneavoastră vreo potriveală? Totul se poate dovedi imediat cu actele respective. Arhiva Curţii s-a păstrat intactă. Pot de asemenea să aduc oricîţi martori doriţi.

— Şi de ce oare i-ai plăcut atît lui Kerenski, ca să te numească procuror?

— Substitut de procuror, — îl corijă Oznobişin. — Şi pe urmă n-am fost numit de Kerenski, ci de guvernul lui Kerenski. Kerenski n-avea de unde să mă cunoască. Iar numirile se făceau pe atunci în bloc.

— Cum vine asta?

— Se numeau funcţionarii cu toptanul, pe ocoluri judecătoreşti, cam aşa cum se înălţa în grad o promoţie de sublocotenenţi.

— Dar care era scopul acestor numiri? Să se creeze un aparat de funcţionari devotaţi lui Kerenski, nu-i aşa?

— După cît am înţeles eu, scopul era să se înlocuiască magistraţii numiţi de ţar cu elemente mai tinere şi cu idei mai liberale. Erau numiţi mai ales cei care, sub regimul ţarist, fuseseră ţinuţi în loc, care nu se bucuraseră de încredere dintr-un motiv sau altul. Cred că şi eu am fost remarcat. Împreună cu mulţi alţii, ca unul care de atîţia ani rămăsesem supleant, pesemne pentru a nu fi fost tocmai pe placul celor din fruntea justiţiei ţariste...

— Cu alte cuvinte, dumneata n-ai avut nici un fel de merit față de această justiție?

— Merit?... Cred că dimpotrivă, — ridică din umeri Oznobișin. — Mai curînd am putut stîrni oarecare nemulțumire înainte de revoluție, lucru pe care revoluția l-a înțeles de altfel, răsplătindu-l cu numirea aceea, din pricina căreia sînt pus astăzi în situația de a suferi...

— Aha! Va să zică, revoluția te-a răsplătit! — zîmbi Ragozin. — Strașnic ai mai întors-o!

— N-am întors nimic. Vreau să spun, doar, că înainte de revoluție n-am avut parte de nici un fel de avansare, că nu mă bucuram de încrederea superiorilor mei.

— Dar care era motivul, în definitiv? — îl întrebă Ragozin ieșindu-și puțin din fire. — Dumneata vorbești mereu de neîncredere. De ce anume nu puteau ei să aibă încredere în dumneata? De ce, te întreb?

— Nu pot decît să fac unele presupuneri, să bănuiesc cîte ceva, — răspunse Oznobișin cu tonul acela prietenos și confidențial, pe care-l iei cînd vorbești cu cineva de aproape. — Cred că, în primul rînd, pentru că nu aprobam represaliile și nu arătam destul interes față de procesele politice. Firește, nu mi se încredințau decît însărcinări mărunte, cîte ceva de pregătit, material de adunat... Dar în măsura modestelor mele posibilități, căutam să ușurez soarta celor pe care justiția țaristă îi urmărea pentru convingerile lor. A revoluționarilor chiar, atunci cînd era cazul.

— Așa-a! — dădu ușor din cap Ragozin. — Ai putea să-mi dai și vreun exemplu, poate?

— Da. De pildă, afacerea Ragozin, care-a făcut mare vîlvă pe-aici, — zise Oznobișin.

— Ce fel de... de afacere a fost aceea? — întrebă Ragozin, după o clipă de tăcere.

— O chestie cu o tipografie clandestină, pe care revoluționarul Ragozin o ascundea în beciul casei. In afacerea asta au fost amestecate multe persoane și procesul a ținut mult, dar pe Ragozin tot nu l-au putut găsi pînă la urmă. Fugise.

— Şi ce era Ragozin acela ? — întrebă Ragozin, uitîndu-se drept în ochii lui Oznobişin, — nu era cumva socialist-revoluţionar ?

— Ragozin ? Nu, era social-democrat. Lucra la un depou al căilor ferate. În afacerea aceea au fost amestecaţi şi intelectuali, şi mult tineret.

— Ai luat şi dumneata parte la... la judecarea procesului ?

— S-a judecat la noi, la parchet. Am avut şi eu oarecare însărcinări în legătură cu procedura, aşa încît eram la curent... Nu puteam avea cine ştie ce trecere, cu toate acestea am avut plăcerea să-i pot fi de folos lui Pastuhov, care fusese amestecat şi el în proces. Poate că aţi auzit, celebrul dramaturg Pastuhov...

— Avea şi el vreo legătură ?... Vreau să spun, lucra şi el în ilegalitate ?

— Nu. Era implicat în urma unor legături indirecte, dar şi pe el îl păştea surghiunul, ca şi pe mulţi alţii amestecaţi în afacerea aceea. A fost urmărit şi Ţvetuhin, un actor de pe-aici. Şi lui i-am putut fi de folos. Fireşte, simpatia pe care o arătam faţă de suspecţi, cum li se zicea pe-atunci, nu putea fi pe placul şefului meu, adică al procurorului. Pînă şi colegii mei se uitau cam chiorîş la mine. La asta mă gîndeam atunci cînd vorbeam despre neîncrederea celor de la parchet faţă de mine.

— Cu alte cuvinte, a fost un proces cu răsunet ? — întrebă Ragozin, întorcîndu-şi ochii de la Oznobişin.

— Procesul Ragozin ? Cred şi eu ! A fost o afacere grozav de complicată : manifeste, asociaţie secretă, tipografie clandestină, o mulţime de acuzaţi... A fost unul din procesele cele mai cu răsunet din tot ocolul nostru.

— Dar acela, cum îi zice... Ragozin, a scăpat, nu-i aşa ?

— N-aş putea să vă spun. În orice caz n-a fost găsit, aşa încît, conform legii, dosarul a trebuit să fie închis. Poate că o fi şi scăpat — n-ar fi de mi-

tate, deoarece vechiul regim nu putea face mare lucru împotriva revoluţionarilor încercaţi...

— Da, fără îndoială, faţă de cei încercaţi... — repetă ca pentru el Ragozin. Apoi întrebă, aşa, ca în treacăt: — Familie avea?

— Cine, Ragozin? După cîte-mi amintesc, nu prea... Ştiu doar că avea nevastă... el fugise, dar nevastă-sa n-avusese cînd. A fost arestată şi a murit aici, în închisoare, în timp ce se instruia procesul.

— Şi de ce... de ce a murit?

— Parcă dumneavoastră nu ştiţi cum e la puşcărie!... Dar, după cît îmi aduc aminte, cred că a murit din facere.

Ragozin se adîncise în cercetarea hîrtiilor de pe masă. Le cerceta aşa, de parcă ar fi vrut să le pătrundă fiecare rînd, aplecîndu-şi fruntea adînc asupra lor, aproape fără să se mişte. Apoi, ridicîndu-şi capul, întrebă repede:

— Dar copilul? A rămas un copil de pe urma ei, nu-i aşa?

— N-aş putea să vă spun. E foarte probabil...

— Că e probabil, cred şi eu. Dar te întreb pe dumneata: ştii ceva, sau nu ştii? — întrebă Ragozin, brutal.

— Nu, nu ştiu, — se apără Oznobişin, dintr-o dată atent şi închizîndu-şi ochii lui mici, care păreau a se fi liniştit pe neaşteptate.

— E probabil, bineînţeles că e probabil, — reluă Ragozin pe un ton tot atît de egal ca mai înainte, căutînd să arate că nu îngăduia lipsa de politeţe. — De ce te-am întrebat? Pentru că se ştie prea bine că există destui nenorociţi de-aceştia, născuţi în închisori.

— Incontestabil, — întări fără prea multă convingere Oznobişin.

— Da. Şi trebuie să ne îngrijim de ei.

— Intr-adevăr, se face mult pentru copii în ziua de azi, — încuviinţă Oznobişin, oftînd.

— In ziua de azi? — se aprinse iarăşi Ragozin. — In ziua de azi ştiu şi eu că se face. Dar înainte,

se ocupa cineva de soarta lor? Cînd se năştea cîte-un copil de acesta, al vreunei deţinute, ce se făcea cu el? Unde-l duceau, aş vrea să ştiu?

— De obicei, copiii erau trimişi la orfelinate, — îl lămuri Oznobişin.

— La orfelinate? La care orfelinate?

— Erau pe vremea aceea instituţii de acestea, pentru orfani.

— Înţeleg. Dar mă întreb... Să zicem că această... femeie, despre care vorbeşti şi care a murit... a lăsat un copil. Unde trebuia să fie dus copilul acela de la închisoare?

— N-aş putea să vă spun, — răspunse Oznobişin cu un glas care dibuia în căutarea unui alt ton. — Dar dacă s-ar interesa cineva, în mod special, de cazul soţiei lui Ragozin, cred că s-ar putea stabili.

— S-ar putea stabili?

— Da. Pentru că din dosarul afacerii Ragozin, i s-ar putea da de urmă.

— Şi crezi dumneata că dosarul acesta mai poate fi găsit?

— După cum v-am mai spus, arhiva Curţii s-a păstrat intactă.

— Şi dumneata ai fi în stare să dai de dosarul acela? — întrebă Ragozin, cuprins dintr-o dată de o neînţeleasă nerăbdare.

— Cred... fără îndoială, — răspunse Oznobişin încet, după o clipă de tăcere. — Dar nu în situaţia mea... cel puţin atîta timp cît sînt lipsit de libertate...

Deodată o privire lungă, adînc înţelegătoare, care stabilea între ei o legătură tainică, îi făcu să se oprească, muţi, unul în faţa celuilalt. Se auzea cum respira Ragozin, grăbit, trăgînd aerul prin mustăţi cu un fel de şuierat, şi răsuflarea uşor hîrîitoare a lui Oznobişin, slobozind ceva, ca un suspin, pe gura întredeschisă. Rămaseră aşa cîteva clipe, nemişcaţi. Apoi Ragozin închise cu zgomot dosarul de pe masă şi, împingîndu-l la o parte, zise, rostind răspicat vorbă de vorbă:

— Cu alte cuvinte, dumneata pretinzi că ai făcut servicii unor oarecare persoane urmărite de justiţia

ţaristă... Ai făcut-o în calitatea dumitale de om cu idei liberale? De dragul doctrinelor liberale. nu-i aşa?

— Din simpatie, — explică blînd Oznobişin.

— Se înţelege. Numai acolo unde nu-i aşezată puterea noastră nu sîntem simpatizaţi.

— Mă iertaţi, dar toate acestea se petreceau înainte de aşezarea puterii dumneavoastră, — îl corectă cu delicateţe Oznobişin.

— Da, dar dumneata afirmi acest lucru acum, cînd sîntem noi la putere, nu cînd era ţarul! — îi întoarse vorba Ragozin. — Te-aş ruga să-mi dai în scris numele martorilor care ar putea sprijini cele declarate de dumneata cu privire la funcţiunile pe care le-ai îndeplinit în trecut. Mai ai să-mi pui vreo întrebare?

— Una singură. Cui trebuie să adresez cererea mea de punere în libertate?

— Nu-i nevoie de nici o cerere. Comisia va cerceta şi va hotărî. Poţi să pleci.

Oznobişin se ridică şi făcu o plecăciune, cu acelaşi aer politicos ca şi la intrare. Ajunsese lîngă uşă, cînd Ragozin îl opri, întunecat:

— O clipă... Cu alte cuvinte, dumneata ne-ai putea fi de folos ca să găsim dosarul acela despre care vorbeai, şi care pare să fie deosebit de interesant, nu?

— Dosarul Ragozin? — întrebă Oznobişin. Urmă apoi cu o părintească bunăvoinţă, ca un sfetnic cum nu se poate mai înţelegător: — Cred că nici n-aţi putea găsi pe cineva mai indicat pentru o asemenea treabă. Cunosc arhiva Curţii filă cu filă. Cu toate că va fi nevoie, poate, să scotocesc şi prin arhiva siguranţei, şi aci, în arhiva închisorii... Urmele ar putea fi găsite unde nici cu gîndul nu gîndeşti...

— Poate că şi pe la orfelinate? — adăugă Ragozin.

— La orfelinate?... — Oznobişin nu înţelese imediat întrebarea, dar se dumeri şi strigă: — Fără îndoială, pe la fostele orfelinate! Vă gîndiţi la copil, nu-i aşa?

— Da, da! Poţi să pleci, — făcu nerăbdător Ragozin. Dar îndată, îndemnat de o ciudată îndoială, se pomeni punînd o întrebare la care nu se aştepta nici el: Ştii cum mă cheamă? Ţi-a spus cineva cum mă cheamă?

— Nu... Şi care e numele dumneavoastră, tovarăşe?

— Poţi să pleci, — repetă încă o dată Ragozin apăsat, ca şi cum omul din faţa lui nu l-ar fi ascultat şi era nevoit să-i poruncească.

Îndată ce zgomotul paşilor lui Oznobişin şi ai însoţitorului se stinse pe sală, Ragozin sări de la locul lui şi începu să se frămînte prin odaie din colţ în colţ, o dată, de două, de trei ori...

— Neghiobule, nepriceputule! — îşi strigă aproape repezindu-se la fereastră şi izbind cu pumnul în pervaz. — O să creadă că am nevoie de el! Dracu' m-a pus?... Şi de ce a trebuit să se întîmple asta tocmai astăzi!

Mai trînti un pumn în pervaz, apoi deschise fereastra, apucă în mîini gratiile neclintite şi rămase aşa, nemişcat.

Avea din nou sub ochi curtea închisorii, cu pămîntul ei bătătorit şi mort. Pe pămîntul acesta a călcat pentru cea din urmă oară Xana lui, atingîndu-i faţa indiferentă cu piciorul ei trudit... Xana! Se ivise deodată înaintea lui vie, în clipa cînd de pe buze străino se desprinsese cuvîntul acela cald, de mult uitat: nevastă... Îi văzuse iarăşi mîinile, aşa cum îşi punea ea coatele ascuţite pe genunchii lui rotunzi şi butucănoşi — mîinile ei cu palmele înguste întoarse în sus, de parcă aştepta să i le umple el cu ceva, să toarne în ele ceva, iar ea să poarte apoi acel ceva, cu nespusă grijă, spre viitor... Şi iată că acest viitor a sosit, iar Xana lui nu mai este, şi au trecut atîţia ani de cînd merge tot înainte, singur cu gîndurile lui... Nu, nu e singur: are tovarăşi, tovarăşi mulţi, cărora poate să le împărtăşească orice gînd vorbind cu ei simplu şi serios. Dar totdeauna e nevoit să caute cînd vorbeşte cu tovarăşii lui cuvintele cele mai potrivite, mai pe

înțelesul tuturor, — pe cînd Xana îl înțelegea fără cuvinte, dintr-o mișcare a capului, din căutătura ochilor pe jumătate închiși, din felul cum îngîna un cîntec, cum tușea, și poate — mai ales — din zîmbetul lui stînjenit și în același timp șăgalnic cu care se uita la ea cînd se gîndeau amîndoi la viitorul lor copilaș, pe care-l doreau atît de mult... Ragozin aflase, încă de acum opt ani, că Xana lui murise în închisoare la nașterea copilului. Începuse aproape să se deprindă cu această dureroasă realitate. Întors la locul lui de baștină, încercase să adune informații în legătură cu moartea aceasta pe care nu putea s-o uite. Dar pretutindeni găsea alți oameni, și nimeni nu putea să-i spună nimic. Moartea din naștere i se părea, nu știa singur de ce, ca un fel de naștere neizbutită. Și abia acum înțelegea, dintr-o dată, că de pe urma Xanei poate să fi rămas un copil: un fiu... Fără îndoială că era băiat! Își închipuise că, o dată cu moartea ei, totul se sfîrșise. Și iată că acum își înțelegea rătăcirea! Înțelegea că nevasta lui nu murise de tot, că-i lăsase o părticică din viața ei, o părticică din viața amîndurora, și că această părticică nu se poate să fi murit, nu se poate! Băiatul lui, fiul lui, pe care atîta îl dorise împreună cu ea ca o reînviere, ca o întrupare a celui dintîi copil al lor, mort atunci cînd pleca el în surghiun — fiul unicei și neasemuitei lui Xana, trebuia să trăiască! Și se simți deodată pătruns, în toată făptura lui, de această siguranță, care era pentru el o realitate tot atît de concretă ca și clădirea uriașă a închisorii de sub ochii săi, crescută temeinic în pămîntul sterp. De aici, din închisoare, a pornit viața fiului său — și tot de aici, din închisoare, a izvorît pentru el credința nezdruncinată că băiatul lui trăiește, că n-a putut să moară.

— Îl voi găsi, — își făgădui Ragozin, hotărît.

Apoi, descleștîndu-și cu greu degetele înțepenite de răceala gratiilor, se întoarse cu spatele spre fereastră și dădu cu ochii de hîrtiile de pe masă, care-l chemau la muncă.

Într-o clipă, își petrecu prin minte întreg interogatoriul și hotărî că Oznobișin nu fusese niciodată

procuror. Pentru că, dacă ar fi fost, n-ar mai fi rămas în orașul în care îndeplinise o slujbă ca aceea: era mult prea deștept și prevăzător ca să facă asemenea prostie. Ar fi fugit, fără îndoială...

Ragozin scrise apăsat: „A se confrunta declarațiile cetățeanului Oznobișin cu depozițiile martorilor" — și trecu la dosarul următor. Dar era într-o stare de ciudată încordare. Se silea să nu se mai gîndească la copilul lui, dar se gîndea mereu numai la el: cum o să-l caute, ce căi trebuie să urmeze ca să-i dea de urmă, cine ar putea să-l ajute, cum o să-l găsească pînă la urmă, cum o să-l ia acasă și o să stea cu el împreună...

Către sfîrșitul zilei, se simți frînt de oboseală. Întorcîndu-se pe jos, ca să ia puțin aer, abia putu să ajungă pînă acasă. În curte, gazda îl întîmpină cu strigăte:

— A fost pe aici un tovarăș, și tare i-a părut rău că nu te-a găsit.

— Ce fel de tovarăș?

— Unul așa, tînăr... era cu mașina, o mașină așa de frumoasă, că s-au adunat toți băieții de pe stradă să caște gura la ea!

— Nu l-ai întrebat cum îl cheamă?

— Ți-a lăsat un bilețel cu adresa lui. Și a zis să-ți spun salutări...

Ragozin se urcă fără grabă sus la el și luă bilețelul de pe masă, fără prea mare dorință de a-l citi. Dar cum văzu iscălitura, nu citi, ci înghiți dintr-o răsuflare rîndurile scrise cu un creion atît de ascuțit, încît străpunsese pe alocuri hîrtia.

„Iubite Piotr Petrovici, te-am căutat și tare mi-a fost necaz că nu te-am găsit acasă! Dar nu-mi scapi: cunosc tot Saratovul ca în palmă. Știu ce însărcinare ți s-a dat acum — și nu te invidiez: nu-i tocmai plăcută treaba asta. Dar cum vei avea un pic de timp liber, te rog să treci pe la mine, pe seară. Stau deocamdată la mama: cartierul Soldatskaia Slobodka, la capătul liniei de tramvai. Întreabă de școală, că acolo stăm. Tare mult aș vrea să te văd: cum vei mai fi arătînd, oare? Te aștept cu nerăbdare. — Kirill."

Ragozin aruncă bilețelul pe masă, își apăsă palma peste el, apoi ridicînd mîinile pînă aproape de tavan pocni din degetele încleștate, strigînd:

— Ei, drăcia dracului! Kirill era! Ce zici de asta, hai?

Începu să rîdă, făcu un pas spre ușă și-și strigă gazda:

— N-ai vrea să pui samovarul?... Mi-ar prinde bine... Și o gură de vodcă nu ți-a rămas de rîndul trecut? N-ar strica...

Strigă încă o dată, mai încet: „Ei, drăcia dracului!"... și rîse din nou.

8

Toate încercările lui Dibici de a se îmbarca pe vreun vapor ca să ajungă la Hvalînsk au fost zadarnice. Dar cu cît se lovea de mai multe greutăți, cu atît mai mult dorea să ajungă acasă. Era hotărît ca în cazul cînd nu izbutește să se îmbarce pe un vapor de călători, să plece cu un remorcher sau să se angajeze pe vreun șlep, ca salahor: totuna-i era. A colindat toate cheiurile pe care stăteau ciorchini de oameni, ca muștele pe o turtă dulce; a bătut pe la ușile tuturor birourilor și direcțiilor, a petrecut nopți întregi așteptîndu-și rîndul la eliberarea unor autorizații, permise, rezoluții și aprobări, a încercat să urmeze tot felul de sfaturi binevoitoare și, dimpotrivă, să facă exact pe dos de cum era sfătuit. Dar tot n-a izbutit nimic.

Umblînd așa în căutarea unei soluții, a nimerit la Comisariatul militar al orașului. Dar cînd s-a dus întîia oară, comisarul nu primea pe nimeni; a doua zi, Dibici a fost silit să stea toată ziua la coadă ca să-și capete pîinea, iar în cea de a treia i s-a spus că ziua de primire fusese ieri și că trebuia să fi venit la timp. A patra zi comisarul a fost chemat undeva, de urgență, și abia a cincea zi a izbutit să se înscrie pe listă. Ca pretutindeni, și acolo stăteau laolaltă oameni care, la prima aruncătură de ochi, păreau că seamănă unul cu altul, dar în realitate erau cu totul diferiți. Unii veneau de la unitățile de mult împrăștiate ale arma-

tei țariste și umblau să li se dea o mînă de ajutor în afacerile lor personale; alții erau chemați din nou sub drapel în Armata Roșie; mai erau și unii lăsați la vatră din cauză de boală, alții care cereau amînări sau erau trași la răspundere pentru că se sustrăseseră de la serviciul militar. Erau și tineri și bătrîni, bărbați care trecuseră prin multe, pe care cursul evenimentelor îi rupsese cu totul de casa lor, de munca lor și de cei dragi, toți osteniți, mulți înrăiți, așteptînd orice hotărîre — numai să se ia mai repede! — ca să plece odată, fie acasă, fie la unitate și să scape de așteptarea chinuitoare pe scările și peroanele murdare de atîtea picioare tîrîte, pe culoare și săli de așteptare, sub ordonanțele și afișele spălăcite, spînzurate pe pereți.

Lui Dibici îi veni rîndul abia după amiază, cînd comisarul militar era istovit de atîtea reclamații pentru neplata pensiilor de invaliditate, de cereri de sprijin și ajutoare bănești. Stătea cu coatele pe masă, înfierbîntat de căldură și năucit de fum de tutun. Îi raporta nu știu ce, admirîndu-se pe sine însuși, un ofițeraș tînăr, cu cărare la o parte și cu uniformă kaki, nou-nouță și extraordinară, care-l făcu pe Dibici să simtă o adîncă scîrbă, deoarece-i amintea de filfizonii care se învîrteau pe lîngă statul-major în vremea războiului. Totul părea exagerat: haina, jumătate bluză, jumătate tunică, era neobișnuit de lungă, aproape pînă la genunchi, și avea la piept și pe șolduri buzunare croite după model, ca niște căsuțe poștale; centironul lat de o palmă și prins de o diagonală elegantă; pantalonii de călărie erau umflați cît roata carului, iar spirala fără cusur a moletierelor în jurul gleznelor subțiri părea un șirag de covrigi pe o coadă de mătură.

— E cu totul necivilizat! — își încheie raportul, cu mult dispreț, ofițerașul, netezindu-și cărarea cu muchia palmei.

— Asta-i părerea ta? — întrebă comisarul, ciocănind pe hîrtie cu unghiile lui îndoliate: unu-doi, un-doi-trei, de parcă bătea măsura unui cîntec pe care-l cînta în gînd.

— Ce doreşti dumneata, tovarăşe? — îl întrebă apoi pe el. Iar după ce Dibici îşi spuse păsul, îi răspunse cu un aer plictisit: Asta nu ne priveşte pe noi. Trebuia să te adresezi la Oficiul central al prizonierilor şi refugiaţilor.

— Am fost acolo de două ori.

— Şi?...

— De acolo m-au trimis la centrul de evacuare, de la centrul de evacuare la biroul de prevederi sociale, de la biroul de prevederi sociale la comenduirea pieţei, de la comenduirea pieţei la dumneavoastră... aşa încît, în cele din urmă, eu... — şi Dibici începu din ce în ce să ridice glasul.

— Ş-ş-şt! — căută să-l domolească ofiţerul cel tînăr, vîrîndu-şi degetul cel mare al mîinii stîngi pe după cureaua diagonalei şi mişcîndu-le pe celelalte în sus şi în jos, împăciuitor.

— De unde-ţi ridici dumneata alimentele? — îl întrebă comisarul.

— De la armată, deoarece am ieşit din spital.

— Nu e bine. Ar trebui să le primeşti prin Oficiul central al prizonierilor şi refugiaţilor.

— Mi-e perfect egal. Să mă văd la mine acasă şi nu-mi mai trebuie nimic!

— Dumitale ţi-o fi egal, dar nouă nu.

— Pînă nu mă veţi trimite acasă, — se încăpăţînă Dibici, — în calitate de prizonier, de bolnav, de demobilizat, de nebun dacă vreţi, mi-e totuna, socotesc că depind de autorităţile militare. Şi nu plec de-aici pînă nu mă veţi expedia la Hvalînsk.

— Stai, stai, stai! — îl domoli iarăşi ofiţeraşul cel spilcuit. — Nu ştii cu cine vorbeşti? Tovarăşul comisar militar îţi spune că trebuie s-o iei pe cale civilă, de soviet, nu pe cea militară. S-a înţeles?

— Scrie-i un bileţel pentru Soviet, să se ocupe de cazul lui, — făcu împăciuitor comisarul, şi iarăşi începu să ciocănească cu unghiile pe masă.

Ofiţeraşul îi făcu lui Dibici un semn din sprînceană către uşă, bătu din călcîie şi ieşi, el întîi, din odaie. Ghetele lui păreau două maşini de călcat întoarse cu capătul bont înainte şi străluceau roşcat, ca gălbenu-

șul de ou. Cînd ajunse în dreptul mesei din încăperea vecină, telefonul zbîrnîia. Ridică receptorul, ascultă o clipă, apoi răspunse cu nepăsare:

— Da, vorbește Zubinski, ofițerul operativ... Da, repet, la aparat e ofițerul operativ Zubinski... Ei, dacă nu înțelegi ce-i aceea ofițer operativ, înseamnă că ori nu ești de meserie, ori pur și simplu că n-ai cap...

Puse receptorul pe masă, luă actele lui Dibici, le citi și întrebă:

— Dumneata ai fost ofițer activ?

In clipa aceea, telefonul zbîrnîi din nou.

— Tot dumneata ești? — strigă Zubinski în receptor și ridică, enervat, umerii tunicii bine umpluți cu vată. — Degeaba te superi, dragă. Ți-am răspuns: la telefon e Zubinski, ofițerul operativ... Da, da, înainte se spunea: aghiotant... Ce vrei, trăim acum după alte norme, s-a sfîrșit cu cele vechi!... S-a înțeles? Bine că a dat dumnezeu!...

Punînd receptorul pe furcă, îi aruncă lui Dibici o privire și, ca și cum aștepta de la el un semn de simpatie, mormăi:

— Intr-adevăr, era așa de simplu și de comod: aghiotantul e aghiotant... Nu ești activ? — repetă el, cercetînd actele. — Nu?... Cînd ai fost înaintat locotenent?... Ai comandat o companie?... Adică, văd că ai comandat un batalion... Dar pentru gradul de căpitan nu te-au propus?

— Ce legătură au toate astea cu ce ți-a ordonat dumitale comisarul? — întrebă Dibici, simțind că-și iese din fire.

Zubinski nu-i răspunse, luă o coală de hîrtie, muie penița într-o călimară uriașă cu bombițe de sticlă și-și plimbă tocul peste măsură de mult deasupra unui punct invizibil de pe hîrtie, ca și cum i-ar fi făcut vînt ca să încondeieze o semnătură tot atît de extraordinară ca persoana lui. Dar nu scrise nimic, își opri tocul și întrebă:

— Și de ce n-ai intra dumneata în Armata Roșie?... Ești specialist, ai experiența frontului, iar noi avem nevoie de specialiști...

— Sînt bolnav, — îi tăie vorba Dibici.

— Nicăieri n-ai putea să te îndrepți mai bine decît în armată. Dăm niște rații! Să vezi ce repede te-am îngrășa.

— Nu-s porc, să mă îngrășați! — îi trînti Dibici, simțind cum i se urcă tot sîngele în obraz. — Iar dacă recrutarea oamenilor pentru Armata Roșie e lăsată pe seama unor indivizi ca dumneata, apoi n-o felicit!

Zubinski nici măcar nu-și ridică ochii la el. Muie încă o dată tocul în cerneală și mormăi, cu nasul în hîrtie:

— Nu te enerva, domnule locotenent, nu te enerva!

— Nu mai sînt de mult „domnul locotenent", așa cum nici dumneata nu mai ești aghiotant! — strigă Dibici, înfuriat.

Foarte calm, Zubinski scrise biletul, împodobindu-l cu o semnătură cu adevărat acrobatică, și i-l întinse:

— Degeaba te enervezi, tovarășe. Învață să prețuiești oamenii care pot să-ți fie de folos... Du-te cu hîrtiuța asta la Comitetul executiv al orașului, la secretarul Comitetului, tovarășul Izvekov. Iar dacă n-o scoți la capăt nici acolo, întoarce-te la mine. Sînt om civilizat, mai presus de micile meschinării ale vieții, și mă pun în pielea dumitale...

— Poți să fii sigur că pe dumneata n-o să te mai deranjez! — îi răspunse Dibici cuprins de o inexplicabilă mînie și plecă, fără să-și ia măcar rămas bun.

În timpul din urmă, spre surprinderea lui, avea tot mai des accese de nestăpînită mînie. După ce scăpase din lagărul de prizonieri, unde atîta vreme fusese nevoit să-și înfrîneze și să-și ascundă orice umbră de voință, nu se mai putea stăpîni. Prea erau multe și, la drept vorbind, prea neînsemnate piedicile care i se iveau fără sfîrșit în cale. Dar după ce se înfuria pentru cîte un lucru de nimic, se potolea îndată — ca omul care, înnebunit de țînțari, dă din mîini ca o morișcă, dar se lasă repede păgubaș cînd înțelege că totul e zadarnic.

Ajuns în stradă, se simți deodată mai liniștit. Vremea se schimbase, și asta îi schimbă și lui mersul gîndurilor. Cînd intrase la comisarul militar, era o zi senină, cu cer albastru. Soarele tăia toate conturu-

rile în linii precise. Te puteai aştepta la arşiţă. Acum însă, copacii de prin grădini fremătau şi se aplecau speriaţi în bătaia vîntului rece, iar strada era învăluită, ca într-o mantie sumbră, în lumină cenuşie, mohorîtă. Norii veneau în goană, rînduri-rînduri. Se simţea că, pe undeva, căzuse o ploaie repede de primăvară, poate chiar cu piatră.

„Asta mi-ar lipsi, să mai fac şi un duş!" — se gîndi Dibici, iuţindu-şi pasul şi proptindu-şi capul în piept ca să înfrunte vîntul.

Furtuna spulbera pe caldarîm hîrtiuţe mototolite, smocuri de paie, frunze uscate de anul trecut, bălegar fărîmiţat, — un lung cadril de gunoaie răsucite în trîmbe de vîrtejuri, sub care fără îndoială că toate drumurile ar dispărea fără urmă dacă n-ar mai fi şi binefăcătoarele furtuni. Totul cînta şi zăngănea în bătaia vîntului: acoperişurile de tablă gemeau prelung, firele de telegraf şuierau, portiţele şi uşile trîntite bubuiau de parcă dădea cineva cu puşca. Lumea se grăbea la adăpost, pe sub streşini.

Nu mai avea mult pînă să ajungă: se şi vedea casa înaltă cu faţa la stradă, împrejmuită cu verdeaţa îmbelşugată a copacilor care se zbăteau în vînt. Cînd deodată, ieşind parcă de după colţ, în faţa lui Dibici răsări un zid piezi de apă, alb-plumburiu şi unduitor. Grăbindu-se către streaşina casei, Dibici nimeri din goană de-a dreptul în ploaia care-l cuprinse şi, într-o clipă, îl împroşcă din cap pînă-n picioare cu pete închise, mari cît o rublă, care începură să se întindă în şuviţe negre pe umeri, pe piept şi pe genunchi. Şi Dibici simţi cum îl pătrunde în tot trupul o răcoare vie şi înţepătoare.

Pînă să ajungă sub streaşina de la intrare, pe treptele unde se şi adunase un grup de oameni, era ud pînă la piele. Îşi scutură hainele de apă, apoi rămase să se uite cum plesneau pe asfalt picăturile mari şi grele, una după alta, una după alta, cum se ridicau şi se desfăceau, ca nişte stele, băşicile albe, cum ţîşneau gîlgîind, tot mai umflate şi mai mînioase, şuvoaiele înspumate din cele două burlane de-o parte

şi de alta a scării şi cum se revărsau, în rigola de la marginea trotuarului, puhoaiele de apă tulbure.

In faţa intrării, un şofer murat ca un şoarece se agita în faţa unui „Benz" lung şi strălucitor, încercînd să-i ridice în grabă capota. Dar ploaia, care curgea în şiroaie pe scaunele de piele neagră, pe radiator şi pe aripi, apucase să ude maşina care stătea, supusă, ca o vită pe care a prins-o furtuna pe cîmp.

Tocmai atunci ieşi din clădire, grăbit, un om de statură potrivită, mai mult scund chiar, dar bine legat, cu faţa smeadă, uşor pistruiată la rădăcina nasului, îmbrăcat cu o cămaşă rusească cu gulerul încheiat într-o parte. Făcu un gest cu şapca pe care o ţinea în mînă şi fluieră, surprins:

— Ehei, ce mai baie! — zise el cu o vădită plăcere.

Inălţă o privire cercetătoare spre locul unde s-ar fi cuvenit să fie cerul, dar unde în clipa de faţă domnea un haos întunecat de apă care aci se descărca, aci se învăluia din nou, zbuciumat de furtună. Cu totul întîmplător, Dibici prinse în această privire fugară ceva atît de cutezător, atît de plin de viaţă năvalnică, încît avu impresia că omul acela scund nu se îndoia o clipă că în puterea lui, şi numai a lui, stătea să oprească pe loc ploaia, ori s-o facă să se înteţească şi mai amarnic. Tot atunci, lui Dibici i se păru că mai văzuse undeva chipul acela cu umerii obrajilor proeminenţi, cu gura tăiată drept şi cu sprîncenele negre trase tot atît de drept şi împreunate la rădăcina nasului. Dar n-avu cînd să-şi lămurească această amintire fugară şi nici să cerceteze mai bine faţa omului pe care poate că-l cunoştea, deoarece străinul, îndată după ce aruncase spre cer căutătura aceea neasemuită, îşi puse şapca pe cap şi ieşi în ploaie cu paşi liniştiţi, poate înadins măsuraţi. Se apropie, îi dădu ajutor şoferului să ridice pîrghiile capotei, se aşeză alături de el în faţă şi porni cu maşina care plutea ca o barcă, spintecînd cu botul ei ascuţit puhoiul năvalnic şi asurzitor de pe stradă. Doi băieţi ieşiţi ca din pămînt, cu nădragii suflecaţi şi cu cămăşile lu-

cioase lipite de trup, se luară după maşină chiuind şi plescăind cu picioarele prin apă, apoi dispărură fără veste, ca nişte umbre chinezeşti, pe ecranul cenuşiu al ploii.

Dibici intră în clădire.

La etaj, într-o încăpere largă care avea în ea ceva neaşteptat de solemn, găsi o jumătate de duzină de oameni care aşteptau şi o fetişcană tunsă, stînd la o masă lîngă uşa cu mînerul de alamă, lustruit ca pe vapor. Izvekov trebuia să se întoarcă cel mai devreme peste o oră. Pe listă erau înscrise pînă atunci zece persoane şi fetişcana îl sfătui pe bună dreptate să nu-şi mai piardă vremea de pomană: că doar n-o putea să-i primească pe toţi... Dar Dibici stărui să-l treacă şi pe el pe listă şi se aşeză alături de ceilalţi care aşteptau, cuprins de presimţirea ciudată că acolo vor lua sfîrşit toate peregrinările lui. Era aşa de plăcut să te înfunzi într-un fotoliu comod, între zidurile curate plutea o căldură atît de dulce, atîta linişte îţi mîngîia auzul luîndu-se, parcă, la întrecere cu murmurul ploii de dincolo de geamurile ocrotitoare... Îl treceau cînd şi cînd fiori, din pricina bluzei ude. Se ghemui mai bine în fotoliu şi se vede că aţipi numaidecît, deoarece deodată se pomeni sprijinit de parapetul punţii de la prora, iar la prora stătea un flăcău bronzat. Flăcăul legăna de cîteva ori în mînă parîma făcută colac, apoi o aruncă pe chei. Parîma se desfăşură în văzduh ca un şarpe lung şi căzu cu vuiet pe acoperişul de tablă al magaziei cheiului. Pe punte, căpitanul îşi lipi gura de cornet şi strigă înăbuşit o poruncă spre sala de maşini: „Stop! Îndărăt, în plin!"... Apa începu să clocotească, să şuiere şi să bolborosească sub dinţii roţilor, vaporul se cutremură şi lumea se năpusti de pe puntea de sus pe cea de jos, bătînd din picioare. Căpitanul strigă din nou „Stop!" — şi Dibici se trezi.

Oamenii care aşteptau se ridicau acum în picioare, împingîndu-şi scaunele cu zgomot, iar de-a curmezişul încăperii trecea, cu paşi repezi şi sonori, cu şapca în mînă, omul acela scund pe care-l întîlnise la intrare. Deschise larg uşa cu mînerul de alamă şi dis-

păru, iar în urma lui dispăru şi fetişcana cea tunsă, închizînd uşa după ea. Dibici îşi dădu seama că, pesemne, adormise adînc. Voi să-i întrebe pe ceilalţi, care se plimbau nerăbdători de colo pînă colo, cine era străinul — dar uşa se deschise şi fetişcana strigă, privindu-l cu luare aminte şi cu o lumină nouă în ochi:

— Tovarăşe Dibici, poftiţi!

Nu era deloc pregătit pentru o invitaţie ca aceasta şi se tulbură uşor, dar fetişcana repetă, încuviinţînd din cap:

— Pe dumneata te cheamă tovarăşul Izvekov.

Dibici îşi potrivi bluza, adunîndu-şi creţii la spate, sub centură. Deprinderea păru că-i învinge oboseala: intrînd în birou, se opri la uşă, drept, milităreşte. Se găsea pentru întîia oară în faţa unui activist sovietic care îndeplinea, pe cît se pare, funcţiuni de mare răspundere. Şi, cum nu era nici măcar militar, Dibici nu prea ştia cum să se poarte cu el.

Izvekov stătea nemişcat, în picioare lîngă masă, şi-l privea fără să clipească pe sub sprîncenele lui întunecate şi drepte.

— Numele dumitale e Dibici, nu-i aşa? Stai, te rog, — îl pofti Izvekov. Ocoli masa şi se aşeză el întîi, fără să-şi ia ochii de la Dibici.

Şi deodată Dibici îşi spuse din nou, de data aceasta cu toată siguranţa, că mai văzuse undeva pe omul din faţa lui. Nu ştia anume unde, dar ştia că-l mai văzuse şi fără să vrea îşi aţinti privirea asupra ochilor lui galbeni ca tutunul şi asupra umbrei uşoare a pistruilor de la rădăcina nasului, atît de neobişnuiţi la oamenii bruni. Au stat aşa o vreme, uitîndu-se în tăcere unul la altul. Apoi Izvekov întrebă, cu un glas în care părea că răzbate o poruncă:

— Spune-mi, n-ai comandat cumva batalionul doi al regimentului opt vînători?

— Exact, l-am comandat. Sînt locotenent din regimentul opt de rezervă.

— Dacă n-ar fi fost numele dumitale atît de neobişnuit, nu te-aş fi recunoscut! — făcu Izvekov, clătinînd din cap cu o expresie ciudată, de simpatie sau poate de bănuială.

— Iar eu, dimpotrivă, te cunosc pe dumneata, dar nu-mi amintesc de unde. Ai fost, poate, şi dumneata pe front ?

— De Lomov îţi mai aduci aminte? De soldatul Lomov din compania a şasea a batalionului dumitale ?

— Lomov ! — şi Dibici se ridică de la locul lui. — Cercetaşul Lomov !

— Eh, cercetaş ! Dacă am fost cîndva cercetaş, apoi dumneata eşti de vină ! — zîmbi Izvekov.

În zîmbetul acela, îndreptat parcă asupra lui însuşi, ironic şi timid în acelaşi timp, Dibici găsi trăsătura care lipsea ca să-i trezească amintirea. Şi într-o clipă, nu numai că recunoscu în Izvekov pe fostul lui cercetaş, dar îi trecu prin minte tot ce fusese legat, cîndva, de numele lui Lomov...

Totul se petrecuse pe frontul de sud-vest, pe vremea ofensivei de primăvară a armatelor ruseşti — ofensivă care fusese o lovitură grea pentru moralul trupelor austro-ungare, dar le înviorase pe cele ruseşti, făcîndu-le să creadă iarăşi în puterea nesecată a poporului.

În calitatea lui de comandant de companie, Dibici străbătuse cu oamenii lui, în marş, mai bine de două sute de verste. Spre sfîrşitul marşului, comandantul de batalion fiind grav rănit, locul lui îi fusese încredinţat lui Dibici, decorat de curînd cu ordinul Sfînta Ana. Pe vremea aceea, în multe sectoare ale frontului, în locul trupelor austro-ungare fuseseră aduse unităţi nemţeşti : se grăbeau să vină în ajutorul aliatului înfrînt, care se retrăgea cuprins de panică. Nemţii nu mai erau în stare să refacă frontul rupt de ruşi şi complet dat peste cap. Aşa că îşi luaseră doar sarcina să oprească lărgirea spărturii care ameninţa flancul lor la nord şi frontul austro-ungar la sud. Infanteria germană deplasată de pe frontul de vest, călită în luptele cu francezii, era mereu aruncată în contraatacuri împotriva regimentelor ruseşti, care, în urma luptelor şi deplasărilor nesfîrşite, duceau lipsă de întăriri. Căutînd să îndrepte linia frontului, nemţii fortificau şi apărau cu îndîrjire poziţiile cucerite încercînd, pe

alocuri, să smulgă din mîinile ruşilor punctele strategice şi luînd-o de la capăt cu încăpăţînare dacă nu obţineau rezultatele dorite.

Batalionul lui Dibici simţi că inamicul se schimbase în zorii zilei, cînd o înălţime mică, cucerită în ajun, ajunse deodată ţinta unui tir de artilerie uşoară, pe care austriecii nu o avuseseră pînă atunci. Lui Dibici i se atrăsese atenţia, de către statul-major al regimentului, că în faţa unităţilor vecine, din dreapta şi din stînga lui apăruseră trupe nemţeşti, că putea să se aştepte la un contraatac, dar că trebuia să păstreze înălţimea, cu orice preţ. Aşa că înainte chiar de a începe tirul artileriei dăduse ordin să se sape tranşee.

Trecînd prin foc de la un adăpost la altul, inspectase depozitul batalionului şi poruncise companiei a şasea să se aşeze în păduricea din vîrful înălţimii, ca să organizeze acolo linia de rezervă a apărării. Nu răspundea la provocarea inamicului, dar se pregătea cu înfrigurare să respingă atacul, supraveghind îndeaproape poziţiile duşmanului şi tirul artileriei lui. Însă nemţii se mărgineau deocamdată la acest atac de artilerie prin surprindere. În dimineaţa şi ziua următoare, peste linii stărui o linişte ciudată, de parcă, după ce le dăduse de veste cu atîta larmă că sosise, inamicul găsea de cuviinţă că atît era de ajuns.

Bănuind un atac de noapte, Dibici chemă la el pe înserat, în bordeiul încă neisprăvit, pe toţi comandanţii de companie, să le ceară raportul asupra lucrărilor de întărire de pe înălţime, cu gîndul să-i îndemne să dea zor.

În ofiţerii lui el nu vedea subalterni, ci mai curînd camarazi şi prieteni, care avuseseră pînă mai deunăzi aceleaşi drepturi ca şi el. De aceea, stînd cu ei de vorbă, simţi îndată că şi ei, întocmai ca şi el, erau nedumeriţi, ba chiar neliniştiţi, de tactica misterioasă a inamicului. Se sfătuiră cu toţii şi hotărîră că, în cazuri de acestea, lucrul cel mai necesar ar fi o cercetare. Şi Dibici dădu ordin ca toate companiile, afară de a şasea pe care o lăsase în rezervă, să trimită la

căderea nopții, fiecare în sectorul ei, cîte un detașament de cercetare, cu însărcinarea să se furișeze în liniile dușmane și să prindă o „limbă".

Și atunci, îndată după ce se luase această hotărîre, comandantul companiei a șasea — partenerul lui Dibici la șah, tot rezervist și el — rămînînd în bordei în urma celorlalți, îi raportă lui Dibici că se întîmplase un lucru neplăcut: o dată cu cele din urmă întăriri, îi venise în companie un soldat, unul Lomov, despre care plutonierul major îi spusese că, la popasuri, ținea soldaților cuvîntări subversive, spunîndu-le că războiul nu e de nici un folos pentru oameni necăjiți. Soldatul acesta venea de la Nijni-Novgorod. Pînă la chemarea sub drapel fusese desenator la uzina din Sormovo și știa cam prea multă carte... Mirosul subțire al plutonierului bănuia că nu e lucru curat la mijloc.

— Bine, — zise Dibici după o clipă de gîndire. — Pentru început, trimite-l în cercetare, poate că asta o să-i bage mințile în cap. Voi da ordin să plece la noapte în patrulă cu o iscoadă veche.

Neliniștea pricinuită de tăcerea aceea prelungită ajunse, spre căderea nopții, chinuitoare. Norii grei se făcuseră una cu pămîntul. In clipa cînd patrulele plecau în cercetare era o beznă atît de adîncă, încît îți vîrai degetele în ochi. După scurt timp, în dreapta lui Dibici plesniră cîteva împușcături răzlețe susținute îndată de țăcănitul mitralierelor. Aproape în același timp cu ele porni, departe spre stînga, altă răpăială de focuri. Dibici înțelese că împușcăturile erau provocate de patrulele lui de cercetare și dădu gata, într-un singur ceas de așteptare în întunericul de nepătruns al nopții, atîta tutun cît nu fuma într-o zi întreagă.

Deodată năvăli în bordei, într-un suflet, soldatul de legătură și-i raportă că s-a adus un neamț, o „limbă". Dibici sări în sus de bucurie ca un copil și îmbrățișă soldatul, strigînd:

— Repede, repede, aduceți-l încoace! Iar celor care l-au prins, să li se dea cîte o pereche de cizme bune... adică nu, să li se dea cîte o permisie peste rînd, — dracu' să-i ia! Halal de ei, băieți...

Abia după ce prizonierul neamț fusese cercetat și expediat cu o căruță, sub pază, la statul-major al regimentului, află și Dibici cine era fericitul care se alesese cu permisia promisă de el într-o clipă de mărinimie: era tocmai cercetașul cel nou din compania a șasea. Numai el avusese norocul să prindă un neamț viu — numai el, și încă în împrejurări cu totul neobișnuite.

Detașamentul de șase oameni, din care făcea parte și Lomov, ieșise din tranșee la timpul hotărît și pornise, pe brînci, pe coastă în jos. Fîneața curată, cu iarbă tînără, cobora lin cam vreo sută de stînjeni către o vîlcea cu o gîrlă pe fund. Vîlceaua era acoperită cu ariniș și cu tufe de mălin. Dincolo de pîrîu se întindea, tot pe vreo sută de stînjeni, o pajiște tot atît de curată și de netedă, care se sfîrșea cu un dîmb. Pe dîmbul acesta se bănuia că era prima linie a inamicului, ținta la care trebuia să ajungă ei, pe nesimțite.

Mai mare peste cei șase oameni era un subofițer, nemulțumit că i se dăduse în patrulă un soldat nepriceput, și încă din altă companie. Abia avusese cînd să-l întrebe cum îl cheamă și să-i strige: „Ia-te după mine". Chiar de cum începu să coboare pe creastă, patrula se despărți în perechi: Lomov și subofițerul la mijloc, iar cei de pe margini depărtîndu-se de ei treptat — așa încît, dacă li s-ar fi putut vedea urmele în iarbă, ele ar fi închipuit un evantai din ce în ce mai desfăcut. Dar nu se vedea nimic. Îndată ce perechile de pe margini se depărtară tîrîș, Lomov pierdu din ochi umbrele lor negre, ghemuite asupra pămîntului și auzi tot mai slab cum foșnea iarba sub ei, pînă ce și foșnetul acela se mistui cu totul în noapte.

Nu se mai auzea acum decît pe el și pe subofițer: deslușea zgomotul înăbușit al genunchilor și al coatelor atingînd pămîntul și, uneori, trosnetul scurt al vreunei crengușe uscate, frîntă în cale; auzea răsuflarea lor grăbită, cu gura deschisă; auzea — adică mai curînd ghicea decît auzea — cum se freca de curea, greoi, pușca trecută pe spinare...

Şi își mai auzea și bătăile inimii, zvîcnindu-i în urechi de parcă o gonea cineva din urmă.

Pacea fără sfîrșit a nopții era cufundată în tăcere, dar și tăcerea aceea era plină de viața neîntreruptă a fîneții, cu micul ei norod nevăzut, pitit în țărînă și în iarbă: era ca o pînză subțire de zgomote care plutea pe deasupra bătăilor inimii și pe care auzul abia putea s-o desprindă din liniștea necuprinsă.

De cum atinsese pămîntul cu palmele și cu genunchii, Lomov se simțise ud de rouă, iar acum umezeala îi pătrundea atît de repede prin haine, încît i se părea că se tîrăște pe brînci în apă. Și fața, și pieptul, și spatele îi erau ude. Numai că de la pămînt îl bătea răcoarea, iar din spate, căldura: pe spinare, năduşeala îi aburea ca o rouă fierbinte. Trăgea după el, strîngînd-o tare în pumn, o foarfecă grea de oțel, lungă de o jumătate de arșin, pentru cazul cînd inamicul ar fi avut timp să-și întindă în fața tranșeelor o rețea de sîrmă ghimpată. Foarfeca îl stingherea mai mult ca orice, pentru că de cîte ori se sprijinea în pumn, oțelul îi intra adînc în palmă... Dar se temea să și-o anine de curea, încredințat că negreșit ar aluneca în iarbă. Îi trecu prin minte că, la urma urmei, ar putea foarte bine să nu se mai tîrască pe brînci, ci să se ridice și să meargă în picioare, cît era de lung, că doar tot nu se vedea absolut nimic. Dar își răspunse singur că, dacă s-ar aprinde cumva o rachetă sau ar tresări pe undeva vreo rază de reflector, toată operația lor de cercetare s-ar duce dracului... De altfel, își dădea perfect de bine seama că nu era momentul să facă reflecții, după cum nu discutase nici atunci cînd fusese ales, pe neașteptate, să plece în cercetare și-i trecuse prin gînd că, probabil, de data aceasta totul s-a sfîrșit...

I se părea că se tîrăște de cine știe cînd și că vîlceaua cu gîrla ei trebuie să fie aproape. Dar deodată, undeva în fața lui, începu să cînte o privighetoare și, după piuitul ei, înțelese că mai era mult pînă la apă. Piuitul se prefăcu în tril, în șuier, în suspin gîlgîitor — Lomov numără zece modulații — pînă în clipa cînd subofițerul de lîngă el îi șopti, pe nas:

— Auzi, a dracului!... — şi răsuflă adînc, cu un suspin ca de pasăre.

Cîntecul privighetorii îl purtă pe Lomov cu gîndul îndărăt, la tinereţea lui. Se tîra înainte, asculta, dar se vedea din nou pe Ostrovul Verde, în mijlocul tufelor viorii de răchită, unde cîntecul privighetorilor se îngîna cu clipocitul lin al apei pe malul nisipos. Volga trece pe lîngă el cu sclipiri de sidef în lumina împrăştiată a lunii, pe sforul apei licăreşte o geamandură roşie, pluteşte un şlep ca un castel din împărăţia adormită a ţarului Dodon, cu turnuri şi turnuleţe, iar pe nisip stă nemişcat tînărul Kirill Izvekov. Şi-a cuprins genunchii cu braţele şi se gîndeşte cum o să fie el cînd o să crească mare? Cum o să fie atunci cînd va trebui să uite că e Kirill Izvekov? Cînd o să-l cheme Lomov? Cum o să fie acum, în clipa asta, cînd e atît de departe de Ostrovul Verde al tinereţii lui şi cînd soldatul Lomov — ostenit, ud, ghemuit în iarbă, trăgînd după el puşca şi foarfeca de oţel — trage în piept mirosul înăbuşitor şi jilav al mălinului cu floarea pe trecute şi vede linia neagră a arinişului de pe malul pîrăului apropiindu-se din ce în ce mai mult, cu încetineala inevitabilului?

Ajungînd în tufişuri, subofiţerul se ridică, iar după el se ridică în picioare şi Lomov. Se odihniră puţin, se mai îndreptară din mijloc, îşi scoaseră puştile din spinare şi intrară în arinîş. Ochii li se deprinseseră atît de bine cu întunericul, încît desluşeau umbrele drepte ale trunchiurilor şi cununa înfoiată a crengilor. Vîlceaua nu era adîncă.

Pipăind pămîntul cu piciorul, coborau pas cu pas către pîrău. Susurul lui leneş se auzea limpede acum. Privighetoarea îşi risipea mărgelele trilurilor pe deasupra capului lor. Curînd sclipi prin frunziş luciul negru al apei. Peste o clipă, erau lîngă pîrău. Nu era mai lat de trei paşi. Se rezemară de trunchiurile strîmbe ale copacilor de pe mal. Erau pesemne sălcii.

Chiar în clipa aceea se auziră, departe, împuşcături, apoi începură să latre mitralierele. Lomov aruncă o privire către subofiţerul care nu se clintise din loc. După ce împuşcăturile amuţiră, omul şopti: „Să mai

aşteptăm..." Se auzi din nou o răpăială, de data asta în cealaltă parte, apoi se făcu iarăşi linişte.

Lomov văzu atunci, drept în faţa lui, două umbre făcîndu-şi vînt peste gîrlă şi îndată se auziră, una după alta, două bufnituri, însoţite de scîrţîitul uscat, ca de zahăr, al prundişului : doi oameni săriseră peste apă. Se îndreptară din mijloc şi încremeniră pe loc, ascultînd cu luare aminte. Umbrele lor se desprindeau limpede pe luciul negru al apei. In mintea lui Lomov izbucniră deodată două presupuneri, îngemănate într-una singură : sînt duşmani, sînt de-ai noştri ?... Puteau să fie şi duşmani porniţi în cercetare, aşa cum puteau să fie şi oameni de-ai noştri care se întorceau, sau care se rătăciseră prin tufişuri. Un fel de văz încă neîncercat, ca al păsărilor de noapte, îl făcu să desluşească pe capetele celor doi căştile ca nişte ceaunele. Înţelese că erau nemţi, şi în aceeaşi clipă tresări la glasul, care numai omenesc nu era, de lîngă urechea lui.

Subofiţerul nu striga, ci cîrîia parcă, înfiorător :

— Atinge-l ! Dă-i la cap cu patul puştii ! — şi se desprinse de lîngă salcie, repezindu-se la umbra cea mai apropiată.

Lomov simţi cum îi asudă palmele, iar spatele parcă i se despărţise de trup. Ca să apuce cum se cade puşca, trebuia să arunce foarfeca. Dar deodată, fără să se gîndească, în loc să desfacă pumnul şi să lase foarfeca la pămînt, îi făcu vînt şi o aruncă, din toată puterea, în umbra din stînga care, la urletul subofiţerului, avusese timp să se lase pe călcîie. Foarfeca nimeri în ceva moale, în ceva ud parcă, şi Lomov văzu cum umbra se făcea una cu pămîntul. Apoi, tot fără să se gîndească la nimic, îşi cumpăni puşca în amîndouă mîinile şi se întoarse la dreapta. Acolo, cealaltă umbră se aplecase peste subofiţerul trîntit la pămînt, ridicînd mîna asupra lui. Lomov nu făcu decît o săritură şi, din fugă, îşi înfipse baioneta sub braţul acela ridicat, apăsînd-o cu toată greutatea trupului. Nu-şi amintea decît un singur lucru : cu cîtă stîngăcie şi cu cîtă greutate îşi scosese baioneta din trupul celui căzut. Il auzi apoi pe subofiţer icnind :

— Leagă-l pe-al tău!

Lomov se repezi îndărăt. Neamţul zăcea cu faţa la pămînt. Lomov se lăsă în genunchi pe umerii lui, îi răsuci mîinile la spate şi, smulgîndu-şi cureaua, i le legă zdravăn.

— Trăieşte? — întrebă subofiţerul.

— Horcăie, — îi răspunse Lomov.

— Astupă-i gura!

Lomov întoarse capul neamţului, pe care casca grea îl înfundase în prundiş, îl pipăi pe întuneric şi-i vîrî în gură, mai mult de jumătate, şapca lui făcută ghem. Pe urmă se ridică şi-şi şterse faţa cu mîneca udă.

Toate erau ca şi mai înainte: privighetoarea îşi risipea fără odihnă trilurile ei gîlgîitoare. Apa clipocea, netulburată.

Lomov păru că se trezeşte din somn şi înţelese că-l ucisese cu baioneta pe celălalt neamţ.

Se apropie de subofiţer, care avea umărul zdrobit cu patul puştii. Încercă să-l ajute la mers, dar subofiţerul se împotrivi. Îşi împărţiră sarcinile: subofiţerul luă în spate puştile nemţilor, iar Lomov trebui să-l care pe neamţul cel rănit. Şi aşa, tîrîş, ajunseră la tranşeele lor, frînţi de oboseală.

Se lumina de ziuă cînd Dibici asculta raportul lui Lomov. Subofiţerul nu putuse veni: era dus la pansament. Ud încă şi strîngînd din umeri în răcoarea dimineţii, chiar în bordeiul acela scund, Lomov părea mic şi puţintel, iar vorba lui, domoală şi pătrunzătoare deşi scurtă, suna ciudat, după cum ciudată era şi căutătura ochilor lui în care, la lumina lămpii, părea că se aprinde şi se stinge cîte o scînteie galbenă, ironică parcă.

— Bun, — încuviinţă Dibici, — aţi dat două lovituri deodată: aţi făcut rost de un prizonier şi în acelaşi timp aţi zădărnicit o cercetare nemţească. Te felicit. E un bun început.

Lomov tăcea.

— Nu ştii ce să răspunzi?

— Să trăiţi, domnule locotenent, — zise Lomov, închizînd uşor ochii.

— Fapta ta face cinste companiei a şasea.

— Sîntem foarte uniți în compania noastră. Dacă n-o făceam eu, o făcea altul...

— Cît se poate de lăudabil. Dar... ia spune-mi, cum stăm cu războiul, hai? Pe de o parte, îndemni oamenii să nu mai lupte, iar ție personal, nu-ți displace... Cum trebuie să înțeleg asta?

Lomov își trecu greutatea trupului de pe un picior pe celălalt. Dibici nu-și lua privirea de la ochii lui, care nu clipeau deloc.

— Imi dați voie să vorbesc?

— Vorbește. Vreau să știu ce le spui tu ostașilor din compania a șasea...

— Eu cred că una e războiul și alta credința ostășească. Fiecare gîndește despre război în felul său. Depinde de părerile fiecăruia. Dar numai un nemernic ar putea să nu-și ajute tovarășii ostași pe front. Și în asta nu găsesc nici o contradicție...

Lomov spuse aceste cuvinte și mai liniștit încă decît atunci cînd povestise cum prinsese neamțul. Și tocmai de aceea ele sunară mai hotărît, ca un lucru care nu poate fi pus la îndoială. Dar în același timp, Dibici înțelese cît îi venea de greu să păstreze această liniște, și se gîndi că Lomov nu strîngea din umeri atît din pricina frigului, cît dintr-a emoției stăpînite. Tresărea de parcă-l treceau fiori, dar după fiecare tresărire părea că liniștea trupului său mărunțel sporește. Și zbuciumul acesta avea în el ceva atît de contagios, încît și Dibici tresări la rîndul lui.

Se ridică și zise, adresîndu-i-se deodată cu „dumneata“:

— Uite ce e. Pe mine nu mă privesc opiniile dumitale personale. Dar ești dator să le păstrezi pentru dumneata. Sîntem în plin război, și nimeni n-are dreptul să-i stea în cale. In orice caz, dumneata nu vei fi lăsat să-i tulburi desfășurarea...

Tăcu. Tăcea și Lomov, așteptînd.

— Și trebuie să încetezi o dată cu predicile dumitale împotriva lașității individuale și pentru lașitatea colectivă a armatei întregi, a Rusiei întregi. Pentru că, a dori să fie toată lumea împotriva războiului, înseamnă a dori să fie toată lumea lașă.

Lomov nu răspunse nici de data aceasta. Tăcerea lui dovedea o împotrivire duşmănoasă. Dibici se stăpîni cu greu să nu ridice glasul:

— Nu uita că eşti soldat.

— Am înţeles, să trăiţi! — răspunse Lomov ostăşeşte, dar parcă nu destul de serios, cu un zîmbet fugar, ironic şi timid în acelaşi timp.

— Ce înseamnă asta: am înţeles? Ce înseamnă răspunsul acesta, cînd eu îţi vorbesc omeneşte? Nu eşti de aceeaşi părere cu mine? După dumneata, lupta noastră e zadarnică? Vărsăm sînge de pomană?

— Îmi daţi voie să vă răspund?

— Mă rog, răspunde!

— Găsesc că a-ţi recunoaşte rătăcirea e faptă de om curajos, nu de laş. Şi ce e războiul, dacă nu o rătăcire?

— Bine, — îi tăie vorba Dibici, stăpînindu-se. — În calitate de ofiţer şi de comandant al dumitale, sînt dator să-ţi atrag atenţia că trebuie să încetezi orice discuţie de felul acesta cu oamenii din compania dumitale. Şi să nu uiţi că tribunalul militar vorbeşte cu totul altă limbă decît aceea pe care ţi-o vorbesc eu acum. Poţi pleca.

Dibici nu şi-a mai adus aminte niciodată de ostaşul acela ciudat din compania a şasea şi nici de gîndurile pe care i le trezise discuţia cu el, deoarece îndată după asta n-a mai fost timp pentru lucruri neînsemnate; înainte de răsăritul soarelui, nemţii au pornit la atac.

Chiar din cele dintîi două ore ale luptei, au izolat batalionul de regiment, au înconjurat înălţimea şi au dus-o aşa, cînd bombardînd, cînd atacînd, pînă în clipa cînd Dibici a fost rănit şi luat prizonier. Compania a şasea a luptat pînă la urmă pe vîrful înălţimii, apărînd linia care, din poziţie de rezervă, ajunsese linie de front.

Şi iată că, acum, în biroul lui Kirill Izvekov, Dibici regăsea privirea soldatului cel măruntel, aşa cum o avea întipărită în minte. Privirea aceea îşi păstrase trăsătura ei distinctivă: ai fi zis că omul nu voia să-şi dea pe faţă expresia de veselă ironie din ochi,

dar în acelaşi timp ştia că nu era în stare s-o ascundă, şi din această pricină se simţea tot timpul stingherit.

— Iată unde te-a adus soarta, — zise Dibici.

— De care soartă vorbeşti? Doar aici doream şi noi să ajungem.

— Aici? Unde anume? La înfrîngere? — întrebă Dibici cu amărăciune, dar fără prea multă convingere.

— La înfrîngerea armatei ţariste. Ca să putem păşi înainte spre victoria armatei de muncitori şi ţărani.

Dibici văzu dispărînd zîmbetul lui Izvekov. Îşi întoarse capul în altă parte, tăcu o clipă, apoi zise, ca şi cum ar fi vrut să schimbe vorba:

— Compania dumitale a luptat admirabil.

— Da, — dădu din cap Izvekov, — admirabil, dar zadarnic.

— Din păcate, asta se poate spune despre întreg războiul.

— Crezi? — îl întrebă repede Izvekov, sprijinindu-se cu coatele pe masă. — E inexact! În război, poporul şi-a găsit calea spre viitor. Poate că, după dumneata, şi lucrul acesta e tot zadarnic?

— Dar chiar dumneata ai spus că compania a şasea a luptat zadarnic!

— Da, pentru că a pierdut bătălia. Dar o parte din oamenii noştri au scăpat din încăierare şi au rămas în viaţă. Dumneata nu puteai să ştii, n-ai avut noroc, ai căzut prizonier. Cei care au scăpat atunci au intrat în armata cea nouă, în armata lor. Şi această armată luptă pentru un scop care nu putea fi atins de armata cealaltă, în războiul celălalt, şi pe care poporul şi l-a precizat tocmai în timpul acelui război: pentru eliberarea lui.

— Înţeleg, — ridică uşor din umeri Dibici. Lomovii au pierdut războiul, Izvekovii l-au cîştigat.

Izvekov zîmbi, dar îşi acoperi îndată zîmbetul cu mîna, de parcă şi l-ar fi cules cu vîrful degetelor. Şi nu se putu stăpîni să nu tresară de bucurie că a găsit ceea ce trebuia să spună:

— După cît văd, dumneata îţi închipui că ceea ce s-a petrecut în război şi ceea ce se petrece astăzi sînt

două lucruri fără legătură între ele. Dar e cu totul inexact! Acelaşi popor care era atunci acolo e acum aici. Viaţa lui s-a schimbat, dar el merge înainte.

— In definitiv, cine eşti dumneata: Lomov sau Izvekov? — întrebă Dibici, fără să-şi ascundă ironia, dar cu sinceră nedumerire.

— Dar ce deosebire e între ei? — zîmbi, de data aceasta deschis, Izvekov.

— S-ar părea că noi doi continuăm discuţia începută acum trei ani în bordeiul meu. Numai că... ne-am cam schimbat locul. Nu găseşti? — zise Dibici şi, prinzîndu-şi cu două degete bluza udă, şi-o depărtă de trup. Deodată tresări: — Sînt tot atît de ud cum erai dumneata atunci...

— Şi eu sînt ud, — răspunse simplu Izvekov pipăindu-şi umerii pătraţi. — Pe cît se pare sîntem în aceeaşi situaţie. Să vorbim serios. Dumneata spui că ne-am schimbat locul. Dar ai putea să stai şi dumneata într-un loc ca al meu. Sau chiar în locul meu. Bineînţeles, dacă ai aceleaşi păreri ca şi mine...

— Nu prea îmi arde acum de păreri, — bombăni Dibici.

Scoase bileţelul scris de Zubinski şi i-l întinse, peste masă.

— Ai familie la Hvalînsk? — întrebă Izvekov, după ce citi biletul.

— Pe mama şi pe soră-mea. Nu le-am văzut de aproape cinci ani.

— E mult. Eu n-o văzusem pe mama de aproape nouă ani şi m-am întîlnit cu ea abia acum, de curînd... Sînt de aici, — adăugă Izvekov cu o încredere nesilită, apoi rămase cîtva timp pe gînduri. — Te înţeleg. Cred că o să pot să-ţi fac rost de un permis de călătorie pe vapor. Du-te acasă liniştit.

Luă de pe masă tocul, însă se opri şi zise, răspunzînd parcă gîndurilor sale:

— O să-ţi vezi familia, o să te odihneşti... Dar să ştii că oriunde, la Hvalînsk sau la Saratov, n-o să poţi scăpa de întrebarea pe care n-ai dezlegat-o încă: dacă ne-am schimbat sau nu locul...

— N-am fost în țară de trei ani, — răspunse Dibici, luptînd parcă să dea la o parte din cale o piedică grea. — Pentru mine, totul e nou. Nici oamenii nu-i mai cunosc.

— Ai cunoscut armata. Soldații te iubeau. Uită-te mai de-aproape la soldații Armatei Roșii: asta o să te ajute să înțelegi multe, să te apropii de multe...

— Dumneata le vrei toate deodată. Și părerile, și Armata Roșie...

— Deodată? — rîse Izvekov. — De ce deodată? De cît timp ești dumneata în țară? De o lună? Dar în vremea noastră sînt ceasuri, sînt clipe chiar, mai prețioase decît anii. Sîntem în plină revoluție, tovarășe Dibici. Și asta trebuia să-ți dea de gîndit...

— Eu nu mai am cu ce să gîndesc! — gemu înăbușit Dibici. — Înțelegi dumneata asta? Nu mai am cu ce! N-am creier! Mi l-am mîncat; pricepi dumneata? Nu-mi ajungea sfecla goală și, împreună cu sfecla, îmi mîncam creierul. Timp de doi ani, am adăugat cîte-o fărîmă din creierul meu la sfecla nemțească; înțelegi asta? Ca un fel de hrană rece la mîncarea de la cazan... Ca să nu mă îndobitocesc, ca să nu-mi pierd mințile, ca să trăiesc — da, ca să trăiesc! — mi-am hrănit organismul, — dracu' să-l ia de organism — mi-am hrănit celulele din rezervele creierului, din rezervele nervilor. Uite, vezi, celulele astea, pielea asta...

Începu să se ciupească de mînă, trăgîndu-și de pe oase pielea străvezie și palidă ca ceara. Privirea i se tulbură, fruntea înaltă păru că i se boltește și mai mult, galbenă și lustruită ca un os din supă.

— Ți-e rău? — strigă Izvekov, sărind repede în picioare și ocolind masa.

Dar Dibici își și plecase capul pe genunchii ascuțiți. Lunecă încet din fotoliu, căzînd ciudat de ușor și de lin, ca un copil.

Izvekov îl ridică fără nici o greutate și-l tîrî spre canapea. Apoi, alergînd la ușă, o deschise cu băgare de seamă și-i șopti foarte încet fetișcanei cu părul tuns:

— Cheamă un doctor. Repede. Aici, în cabinet la mine...

9

După ce s-a întors acasă, Kirill Izvekov n-a vorbit nimic despre Liza. Trecuse prea multă vreme de la despărțirea lor. Pe cînd în primele luni ale deportării gîndul la ea fusese pentru el ca o aripă care-l ajuta să zboare departe de sătulețul acela pierdut în pădure și năpădit de mușchi, după ce află de soarta ei, același gînd începu să-l apese ca o grea povară.

Pentru întîia oară în viață cunoscu puterea necruțătoare a amintirii. Și această descoperire îl cutremură adînc. Cît timp crezuse că despărțirea lor va avea un sfîrșit, că după ce-și va termina osînda va începe pentru ei viața cea nouă pe care o visaseră amîndoi, o vedea în gîndul lui — întocmai așa, în negura depărtării, peste necuprinse și înghețate întinderi — trăind de-a pururi alături de el, zi și noapte. După căsătoria ei, Liza nu mai însemna decît trecutul, și acest trecut îi sfîșia inima. Făcea încercări dureroase să-l uite, dar nu reușea. Nu mai pomenea nimic despre Liza în scrisorile lui către mamă-sa, iar Vera Nikandrovna înțelese că băiatul ei aflase de soarta Lizei și, la rîndul ei, nu-i mai pomeni nimic. Însă Kirill nu știa decît că Liza era măritată. Nu putea ști cine era bărbatul ei, și nici nu ținea să știe. În singura scrisoare de la ea, care răzbise pînă la el în anotimpul mohorît al zăpezilor, într-una din clipele cînd se simțea cu totul desprins, cu totul înstrăinat de lume, Liza îi scrisese despre căsătoria ei, rugîndu-l să n-o învinuiască, — fie și numai pentru faptul că această căsătorie era o nenorocire pentru ea. Îi vorbea despre o căsătorie silită, împotriva voinței sale, și de aceea mult timp Kirill nu-și mai aduse aminte de slăbiciunea Lizei pentru Țvetuhin, care-l tulburase atîta pe vremuri (că doar nu era să-și mărite Meșkov fata cu un actor!). Iar cînd îi trecu prin minte, Kirill simți deodată ca un fel de răutăcioasă consolare la gîndul că slăbiciunea Lizei își găsise acum cuvenita pedeapsă.

Cu cît treceau anii, se gîndea tot mai rar la ea. Dar de cîte ori și-o amintea, chipul ei îi răsărea tot mai

neaşteptat, tot mai absurd parcă, luîndu-l prin surprindere în clipe de descurajare, de slăbiciune, de tristețe sau de visare. Chiar şi după deportare, pe vremea cînd trăia sub un nume de împrumut şi era neînchipuit de aspru față de el însuşi, cînd îşi punea la încercare stăpînirea de sine şi sîngele rece jucînd rolul unui tînăr mărginit, dar harnic, ca să-şi justifice paşaportul eliberat pe numele tîrgovețului Lomov din Vasilsursk (care ținea grozav la postul lui de desenator al uzinei), cînd se plimba cîteodată pe malul prăvălit din Nijni-Novgorod, bucurîndu-se de panorama luminilor iarmarocului, se simțea uneori cuprins de dorința neînțeleasă de a urmări pe cîte-o femeie din stradă în stradă, şi multă vreme nu era în stare să alunge iluzia îmbătătoare că merge pe urmele Lizei, o urmăreşte, o ajunge din urmă... Îi auzea pasul uşor lunecînd pe străzi şi simțea în amurgul serii respirația ei, mirosul acela delicat, abia simțit şi dulce de lapte proaspăt muls, care-l uimise pe vremuri, cînd aproape îi atingea fața cu obrazul lui aprins. În vis îi era şi mai aproape încă, dar visele ştia să şi le curme, pe cînd amintirile, care se năpusteau asupra lui în stare de veghe, îl răneau cu neprevăzutul lor.

Pentru Vera Nikandrovna, Kirill era în acelaşi timp băiatul de mai înainte, a cărui amintire o păstrase neatinsă în inimă din clipa arestării lui, — dar şi un bărbat cu totul nou, care cîteodată, în unele împrejurări, părea mai în vîrstă chiar decît ea. Îşi petrecuse a treia parte din viață departe de ea, şi această a treia parte avusese un conținut extraordinar, pe care Vera Nikandrovna doar îl întrezărise în scrisorile lui, — scrisori care fuseseră, pentru ea, cele mai importante evenimente de-a lungul celor nouă ani de despărțire.

Cît a fost deportat el i-a scris tot timpul. Pe urmă, a rugat-o să nu se neliniştească dacă nu va mai primi veşti vreme îndelungată : un an, ba poate chiar mai mult. Şi nu i-a mai scris pînă după revoluție. Vera Nikandrovna bănuia că lucrul acesta îi era impus de ceea ce se numea „conspirație“, — un lucru aproape tot atît de înălțător şi de misterios ca şi cele sfinte —

încît numai faptul de a se gîndi la el o făcea pe Vera Nikandrovna să se simtă oarecum părtaşă la taina înfricoşătoare a băiatului ei. Rămăsese şi mai departe tot o simplă învăţătoare. Dar, deoarece de-a lungul anilor urmărise cu gîndul pas cu pas calea fiului ei şi, cu ajutorul veştilor de la el, şi chiar după tăcerea lui, toate schimbările care se petrecuseră în el, — fără să vrea, nu se mai socotea o simplă dăscăliţă, ci o femeie cu totul deosebită de ceilalţi oameni.

Iar cînd, în cele din urmă, se întoarse şi Kirill, în toate discuţiile lor neîndestulătoare, deşi cu vorbe puţine, se stabili între ei o anumită înţelegere: Vera Nikandrovna nu făcea altceva decît să-l asculte sau să-i răspundă. I se părea că duce mai departe corespondenţa cu el: ştia el, mai bine decît ea, despre ce trebuia şi despre ce putea să-i vorbească. Iar dacă tăcea, însemna că nu trebuie să-l descoşi. Despre Liza, nu aducea vorba niciodată. Şi mamă-sa înţelegea asta mai bine ca orice: trecutul rămînea învăluit în negura uitării, pe care căldura amintirii n-o putea străbate, după cum nici soarele nu poate să dezgheţe ţinuturile veşnic îngheţate...

Şi iată că, pe neaşteptate, o rază furişă de soare răzbătu în colţul acela întunecat.

Curînd după Revoluţia din Octombrie, Vera Nikandrovna îşi părăsise căsuţa pitică din piaţa cea plină de praf şi se mutase în clădirea şcolii, unde i se dăduse locuinţă. Nu mai era deprinsă cu atîta loc: avea două odăi încăpătoare, văruite şi luminoase ca nişte săli de clasă, o bucătărie fără sfîrşit şi o sală de intrare în care ar fi putut încăpea întreagă căsuţa pe care-o părăsise. Apartamentul amintea vechea locuinţă de la subsol, care-i adăpostise pe Izvekovi mulţi ani înainte de arestarea lui Kirill. Şi mai ales după întoarcerea lui în aceste încăperi de şcoală, unde se auzeau tropăitul şi strigătele elevilor, Verei Nikandrovna i se părea că se deapănă iarăşi firul vieţii lor de altădată: era din nou cu băiatul ei şi din nou la şcoală. Cel mult poate lipseau gratiile de fier de la ferestre, ale căror ochiuri aminteau opt-uri împletite între ele, şi cei trei plopi înalţi foşnind dincolo de

geamuri. Cu toate acestea, Vera Nikandrovna simţea uneori că se pierde în odăile prea mari, şi-i părea rău că nu se mai poate aşeza lîngă sobiţa cea mică de fier, să mai pună pe foc cîte-o coajă de mesteacăn, creaţă ca un smoc de lînă: aici sobele erau uriaşe, aşa că pînă şi paznicul şcolii abia ajungea să le sature cu lemne.

Nu trecu nici o săptămînă de la întoarcerea lui Kirill, şi mamă-sa înţelese că n-o să rămînă cu ea. El îi spunea, dimpotrivă, că dorinţa lui ar fi să nu se despartă niciodată. Dar, oricum, avea nevoie de o locuinţă mai în centru, aşezată mai aproape de instituţiile oraşului, iar Soldatskaia Slobodka era o suburbie, la dracu-n praznic! Însă Vera Nikandrovna nu-şi putea părăsi suburbia ei. Mai mult decît de şcoală, era legată de o credinţă de mult înrădăcinată în sufletul ei, şi anume că nu-i bine pentru un dascăl să schimbe mereu şcoala: părinţii copilului trebuie să aibă încredere în profesor, iar dacă acesta s-ar plimba din loc în loc, ce fel de încredere ar mai putea avea? Ei i-ar fi venit greu să stea în centru, iar lui Kirill îi era cu neputinţă să rămînă la periferie. Trebuiau, prin urmare, să se despartă. Dar Kirill hotărî că va veni des pe la ea şi că-şi va instala acolo un fel de cartier general, în care scop va înjgheba într-una din odăi începutul bibliotecii sale.

Era o dorinţă veche a lui: o bibliotecă, rafturi cu cărţi pe care să nu le poţi urni din loc şi care să se întindă — da, întocmai: să nu se întindă de-a lungul pereţilor, ci perpendicular pe ei, aşa încît să poţi umbla printre ele şi sta între ele. Da, să poţi sta multă vreme în raza frîntă a soarelui, să scoţi din rîndurile înghesuite ale cărţilor volumaşul cel mai de trebuinţă sau cel mai dorit, să-l deschizi la pagina întîi, la titlu, să cauţi te miri ce capitol sau să te minunezi că o frază atît de bine cunoscută poate să mai ascundă în ea încă ceva, neaşteptat de nou şi de atrăgător. În viaţa lui rătăcitoare şi nesigură, nu i se întîmplase să aibă mai mult de o legăturică cu cărţi, cît s-o duci într-o mînă, şi visa mereu să-şi adune odată şi odată cărţi multe, neînchipuit de multe...

Şi iată că sosise şi vremea aceea. Fireşte, Kirill n-avea de gînd să se aşeze pe veşnicie, şi nici măcar pentru un timp mai îndelungat, în Soldatskaia Slobodka. Dimpotrivă, era încredinţat că el era omul evenimentelor, iar evenimentele îi cer omului să nu se oprească pe loc. Mereu se aştepta să fie smuls de unde era ca o frunză, ca una din multe alte frunze, şi dus nu se ştie încotro. Ştia însă că acasă, în odaia mamei, va rămînea ceva fără de care omul nu poate trăi pe pămînt: un acoperiş, un cămin, un adăpost sufletesc. Şi adăpostul acela, la care nu va înceta să se gîndească şi de aci înainte ca şi în trecut, va fi biblioteca lui.

— Ştii, — îi spuse el Verei Nikandrovna, — o înjghebăm deocamdată din ce mai ai tu şi din puţinul pe care-l am eu. Tot o să adunăm vreo cincizeci de volume. Cît despre rafturi...

— Ia deocamdată rafturile din cancelaria profesorilor, tot stau degeaba acolo. Fac eu rost de un dulap pentru cancelarie, îndată ce întocmesc devizul.

Vera Nikandrovna fusese numită de curînd directoare a şcolii, şi era mîndră de aptitudinile ei administrative. Pînă şi în discuţiile cu privire la reforma învăţămîntului întrebuinţa cam prea des cuvinte ca: deviz, state, cheltuieli extraordinare, — care înlocuiseră vocabularul ei obişnuit: program, orar, recreaţie.

Etajera din cancelarie nu-i prea plăcea lui Kirill; îngustă, şubredă şi atît de mîzgălită cu cerneală şi plină de pete vechi de gaz, încît era gata să renunţe la ea, cînd descoperi în cancelarie un depozit întreg de caiete de şcoală scrise, aduse acolo ca să se aprindă focul cu ele. Copertele nu erau nici decolorate şi nici murdare pe partea dinăuntru. Se hotărî să îmbrace etajera cu aceste coperte albastre. Încercă: lucrul ieşea destul de curăţel. Bineînţeles că, deocamdată, trebui s-o aşeze lipită de perete: ar fi fost absurd s-o întoarcă de-a curmezişul odăii, cu toate că la început încercase să vadă cam cum o să fie cînd vor fi mai multe etajere. Şi această încercare ieşise de asemenea, minunat.

Vera Nikandrovna desfăcea cu un cuţit de masă sîrma cu care erau prinse caietele, scotea cu grijă copertele, iar Kirill îmbrăca etajera cu ele, netezindu-le cu unghia pe muchia scîndurii.

— Da, tocmai voiam să-ţi spun că am fost azi să-mi văd apartamentul pe care mi l-au găsit...

— Şi de ce nu mi-ai spus ? Unde-i ?

— Intr-un loc foarte potrivit, aproape de Verhnîi Bazar. In casa Şubnikov. Cunoşti, cumva ?

Vera Nikandrovna scoase un strigăt uşurel de mirare. Dar se stăpîni numaidecît. Fără să se întoarcă, Kirill o întrebă :

— Ce-i cu tine ?

— M-am înţepat, — răspunse ea. — Mi-a intrat o sîrmă în deget.

— Bagă de seamă ! Ştii, cuişoarele şi sîrmele astea...

— Vezi mai bine să nu-ţi intre ţie vreo aşchie în mînă, — zise liniştită Vera Nikandrovna, trecîndu-şi după ureche şuviţa de păr care-i lunecase pe tîmplă.

— Am avut o întîmplare de felul ăsta la Comitetul regimentului, — începu să povestească Kirill. — Intram într-un sat, în Polezia. Intr-o curte, soldaţii au dat cu ochii de un samovar. Nu mai văzuseră de mult aşa ceva şi le-a venit gust să bea ceai. Unul din băieţi s-a apucat să facă surcele şi i-a intrat în palmă o aşchie cît toate zilele. Ceilalţi au rîs de el. Dar după două zile l-au dus la spital : făcuse gangrenă. Şi aşa, o dusese flăcăul tot războiul, trecuse prin fel de fel de cumpene, ca s-o păţească pînă la urmă la o treabă de muiere ca asta !

— A murit ?

— Nu. Dar i-au tăiat mîna. Era un băiat de ispravă. Membru în comitet.

— Ei, vezi ? — zise Vera Nikandrovna.

— Care vezi ? Tu te-ai înţepat la deget, pentru tine ţi-am spus-o.

— Da... Şi e mare apartamentul ? — întrebă mama, după un răstimp...

— Casă de negustor. Ai putea să te plimbi cu bicicleta prin ea.

— Ce-ți trebuie ție așa ceva ?
— Dacă ai vrea să te muți și tu cu mine...
— Da, dacă s-ar putea...
— Înțeleg. M-am gîndit să iau două odăi. Sînt acolo două cu intrare separată.
Nu se uitau unul la altul, căutîndu-și fiecare de treabă. Kirill descoperise un sistem mai simplu de a fixa hîrtia : o prindea în ținte numai pe partea de dedesubt a rafturilor. Pe cea de deasupra o țineau cărțile.
— Nu știu dacă ai să te simți bine acolo, — zise deodată Vera Nikandrovna.
— În casa aceea ? De ce ? Doar nu-mi trebuie nimic extraordinar.
— Știu, — urmă ea mai încet, aruncîndu-i o privire. — Știu... dar în casa aceea este ceva extraordinar.
— Poate stafii ?
— Da, poate... — răspunse mama, încercînd să zîmbească.
— Aș mai fi înțeles, dacă negustorului i s-ar fi întîmplat cine știe ce nenorocire. Dar nici lui nu i s-a întîmplat nimic extraordinar. L-au evacuat, casa a trecut în stăpînirea orașului, și gata. Mi s-a spus chiar că are o slujbă pe undeva, pe la noi. Ce să caute stafiile într-o casă ca asta ?
Se întoarse spre Vera Nikandrovna cu zîmbetul pe buze. Dar înțelese imediat că ea nu glumea : totul părea dintr-o dată mai greoi în făptura ei, de la mîinile căzute și expresia încremenită a feței, pînă la respirația anevoioasă. Își întoarse ochii spre el și înțelese că fiul ei aștepta un răspuns.
— Liza a fost măritată cu Șubnikov, — zise ea.
Peste fața lui smeadă se lăsă o umbră verde-măslinie, întunecînd-o și mai mult. Nu se clinti.
— Nu m-ai întrebat, și de aceea nu ți-am spus pînă acum, — adăugă Vera Nikandrovna, încercînd parcă să se apere de învinuirea din ochii lui.
Kirill se întoarse spre raft, netezi hîrtia apăsat, cu pumnii, în amîndouă direcțiile și rămase o vreme așa, cu brațele întinse înlături, tăcînd.
— Nu mai am hîrtie. Ai rămas în urmă, — zise el.

Ea îi întinse cîteva coperte şi Kirill începu să îmbrace raftul de jos, aplecîndu-se peste el şi ferindu-şi faţa. Deodată, trase aerul cu un şuierat printre dinţii strînşi şi se îndreptă din mijloc.

— Ce-i cu tine? Ţi-a intrat cumva vreo aşchie în mînă? Să văd! — Şi Vera Nikandrovna făcu un pas spre el.

— Fleacuri! — mormăi el, muşcîndu-şi cu dinţii vîrful degetului. Pe urmă începu să-şi scuture atît de tare mîna încît nu mai era chip să se apropie de el. Îşi lăsă lucrul şi, apropiindu-se de fereastră, o deschise. Undeva, în depărtare, se auzea sunînd un tramvai, şi vuietul ameninţător al motorului se urca sus, tot mai sus, prefăcîndu-se în urlet înfricoşat, ca să se curme apoi, pe neaşteptate. Şi îndată îi răspunse mugetul supărat al unei vaci. De după colţul străzii începu să se arate cireada. Asfinţitul colorase căsuţele de bîrne cioplite, care arătau acum ca într-o poză. Praful ieşea de după colţ plutind pe deasupra turmei, ca şi cum vacile l-ar fi purtat în coarne, trandafiriu în bătaia soarelui.

— Ai spus: a fost, — vorbi Kirill către fereastră. Şi neprimind nici un răspuns, adăugă ceva mai tare:

— A fost măritată cu el. Acum nu mai este?

— L-a lăsat încă din timpul războiului, — îi răspunse Vera Nikandrovna.

Kirill tăcu din nou, şi multă vreme se uită neclintit la căsuţele străzii, cum îşi schimbau culoarea uşoară, trandafirie, într-un roşu ca para focului, şi cum văpaia aceea, arzînd încă în vîlvătăi, începea să se învăluie în umbra de scrum a serii care se strecura pe nesimţite. Vitele mugeau acum mai împăcate şi în acelaşi timp parcă se rugau, îndreptîndu-se spre porţi şi portiţe. Pe urmă se făcu din nou linişte.

— Şi acum, ce mai este cu ea? — întrebă Kirill, adresîndu-se parcă acestei linişti.

— Nu ştiu. S-a întors la tatăl ei.

— Are copii?

— Mi se pare că da. Un băiat.

— Cîţi ani o fi avînd? — întrebă el din nou după un timp. Şi deodată, întorcîndu-se cu spatele la fe-

reastră, se apropie de Vera Nikandrovna, o duse în grabă spre canapeluţa de lemn simandicoasă ca o mobilă de cancelarie şi se aşezară unul lîngă altul.

— Văd că ştii tot ce s-a întîmplat, nu-i aşa? Cum a fost? Cum a putut să se întîmple una ca asta? Ce a fost? Ce crezi tu de toate astea? De ce, de ce, de ce?

O hărţuia cu întrebările izbucnite din el cu îndrăzneală, de parcă şi-ar fi dezlegat dintr-o dată toate nodurile din el, ar fi rupt şi ar fi aruncat de pe suflet toate cătuşele în care-şi ferecase dorinţa lui nestinsă de a afla. Iar Vera Nikandrovna, fericită parcă de lăcomia lui, începu să-i povestească, cu aceeaşi sete nepotolită cu care-i punea şi el întrebările. Îi spunea tot ce îndurase, cîndva, alături de Liza din pricina lui, tot ce gîndise şi ce auzise vorbindu-se despre ea, tot ce bănuise. Îi vorbea despre toate aceste lucruri, mărunte dar pline de înţeles, cu acea pătrundere ciudată de care numai o femeie e în stare cînd vorbeşte despre altă femeie, şi numai atunci cînd şi-a pus în minte să nu ascundă absolut nimic.

Kirill stătea cu coatele pe genunchi, cu bărbia proptită în pumnii strînşi. Nu scăpa o vorbă din tot ce-i povestea mamă-sa. O cunoscuse pe Liza numai ca Liza. Dar pe lîngă asta, Liza mai era şi o Meşkovă... Înainte, Meşkovii nu însemnau nimic pentru el: pentru el nu exista decît Liza. Se vede că, în vremile acelea îndepărtate, se gîndea şi la el numai ca la Kirill. Dar el mai era şi băiatul lui Izvekov — de care, ce e drept, nu-şi mai aducea aminte — şi fiul învăţătoarei, care făcuse din el ceea ce era acum. Faptul că Liza mai era şi fata lui Meşkov, părea să explice toate cîte se petrecuseră. Dar explicaţia aceasta nu-l mulţumea. I se părea, ca şi mai înainte, că Liza a făcut ceea ce a făcut împotriva voinţei sale şi nu putea înţelege de ce a făcut-o. Se clătina sub năvala amănuntelor cu care-l împovăra Vera Nikandrovna: de la o vreme, începeau să-l cam stingherească. Ar fi vrut ca această discuţie — cea dintîi — despre Liza, să fie şi cea din urmă. Căută să-i pună capăt, hotărît. Întrebă:

— Şi, în definitiv, ce crezi tu despre ea?

— Cred că e din cale afară de bună.

— Slabă de înger?

— Nu, bună. Bună pentru cel care-i este mai aproape într-un moment dat, oricine-ar fi. Adică bună fără obiect...

— Fără obiect? — mai întrebă o dată Kirill şi ridică din umeri. — E şi mai rău decît dacă ar fi slabă de înger. E ca şi cum ar fi nesimţitoare. Dar după părerea mea, te înşeli. Poate că e lipsită de voinţă?

— Da, poate că e lipsită de voinţă, — încuviinţă Vera Nikandrovna şi rămase pe gînduri, ca şi fiul ei.

Se auzeau paşi greoi pe scară. Se vede că se urca, fără grabă, paznicul: era ceasul cînd trebuia să pună samovarul.

— Cu toate acestea, a plecat de la bărbatul ei luînd şi copilul, — adăugă Vera Nikandrovna. — Nu cred că o femeie fără voinţă ar fi în stare de o faptă ca asta...

— Sînt femei care-şi părăsesc bărbaţii de frică, din deznădejde... Sau pentru că nu-i mai pot suferi. Nu văd în asta o dovadă de putere. Mai curînd una de slăbiciune. Şi pe urmă oamenii se schimbă. Cîţi ani a trăit ea cu bărbatul ei, înainte de a-l lăsa? Oricum, asta nu explică ce anume s-a petrecut în sufletul ei înainte de a se mărita...

Kirill se ridică şi se întinse, căutînd parcă să arate prin asta că n-o să mai aducă niciodată vorba despre Liza.

— Nădăjduiam să mă lămuresc, — zise el, liniştit. — Nu m-am lămurit şi, după cît se vede, n-o să mă lămuresc niciodată. Şi cred că nici nu-i nevoie... Hai să terminăm etajera!

Lumina se făcuse stacojie, adîncind încăperile, ca pe scenă, făcîndu-le una cu lumea încălzită de razele soarelui, lume care se întindea pînă-n zări. Uşa sălii era deschisă de perete, şi dincolo de ea stăruia aceeaşi lumină stacojie şi mută.

Paşii de pe scară se opriră, şi, puţin după aceea, în sală se ivi un bărbat înalt, uşor adus din spate.

Rămase în prag, cu ochii pe jumătate închişi: lumina cădea din plin pe faţa lui mare şi mustăcioasă.

— Mi s-a spus că aici locuieşte tovarăşul Izvekov, — zise el mai mult ca o afirmaţie decît ca o întrebare, scoţînd cuvintele cu grijă, unul cîte unul.

Kirill îi ieşi înainte şi, după ce-l cercetă o clipă cu ochii, îşi ridică deodată amîndouă mîinile în sus, de parcă s-ar fi pregătit să prindă în ele ceva fragil şi nu tocmai uşor de prins.

— Piotr Petrovici! Tu erai? — întrebă el încet.

Oaspetele îl luă de mînă, îl întoarse cu faţa la lumină şi încuviinţă cu capul:

— Te-ai făcut voinic. Dar nu pari a te fi schimbat.

— Şi tu, tot aşa ai rămas, — îi răspunse Kirill tot atît de încet ca şi înainte.

— Ei, aş! — făcu Piotr Petrovici scoţîndu-şi şapca şi trecîndu-şi, cu aceeaşi mişcare, palma peste creştet. — Mi-au cam năpîrlit pletele...

Desfăcîndu-şi larg braţele, se îmbrăţişară în grabă, apoi, depărtîndu-se puţin, începură iarăşi să se cerceteze unul pe celălalt şi să rîdă, întîi mai încet, apoi tot mai tare, amestecînd în rîsul lor strigăte scurte, fără înţeles şi mutîndu-se cu încetul din sală în odaie. Nu semănau deloc unul cu altul: Kirill era cu un cap mai scurt decît celălalt, drept, uşor aplecat pe spate chiar; Piotr Petrovici era masiv şi adus din umeri, cu braţele lungi şi cu gîtul înalt. Dar în clipele acelea, lumina roşie-stacojie îi făcea să semene, topindu-i parcă laolaltă. Şi asemănarea lor sporea încă prin faptul că amîndoi erau cuprinşi de aceeaşi veselie nestăpînită şi zgomotoasă.

— Mamă, e Ragozin! — strigă Kirill, rîzînd şi apucîndu-l iarăşi de mînă.

— Va să zică, aşa arăţi dumneata?... — întrebă Vera Nikandrovna cu glas scăzut.

Se uita la Ragozin, ca şi cum ar fi văzut într-o clipă, de pe o înălţime ameţitoare, tot trecutul fiului ei şi pe al ei, tot ce nu-i fusese dat să vadă pînă atunci.

— Da, într-adevăr, vedeţi că... — se încurcă în

vorbă Ragozin, cerîndu-şi parcă iertare. — Eu sînt... Ca să vedeţi ce întîmplare!

Zîmbeau toţi trei, ca nişte oameni care ar fi aşteptat prea mult această întîlnire şi care, adînc mişcaţi, ar fi pierdut darul de a vorbi cu înţeles. Dar cu cele dintîi cuvinte fără rost care le veneau pe buze, spuneau tocmai ceea ce n-ar fi putut să rămînă nespus într-o clipă ca aceea.

— Ca să vezi ce întîmplare! — repeta mereu Ragozin, făcîndu-le cu ochiul. — Cum s-ar zice, ne-am întîlnit iar?

— Nu s-a schimbat deloc! Trăieşte! — strigă Izvekov, învîrtindu-se în jurul lui şi pipăindu-i cînd mînecile, cînd poalele hainei răsucite de mult ce fusese purtată.

— Şi de ce n-aş trăi, mă rog? Tocmai acuma-i de trăit! îi răspunse Ragozin.

— Şi are mustăţile întoarse ca nişte covrigei! Uite, mamă. Şi atunci tot aşa le purta, — îşi aducea aminte Kirill, fericit.

— Precum se şi cuvine! — încuviinţă încîntat Ragozin, ciupindu-şi uşor mustaţa.

— Mamă! Pregăteşte-ne ceva, ceva extraordinar!

— Îndată, îndată! — răspunse Vera Nikandrovna, continuînd să-l cerceteze pe noul sosit. — Îndată pun samovarul.

— Chiar aşa! — strigă Ragozin. — Auzi vorbă? Samovarul!

— Bine, mamă, dar straşnic lucru ai mai găsit şi tu, n-am ce zice!

— Dar ce-aş putea eu să vă mai dau? — întrebă nedumerită şi ruşinată Vera Nikandrovna.

Şi aşa, cu dovezi de dragoste stîngace, trecu prima dezlănţuire a bucuriei lor, pînă ce sufletul li se limpezi, ca faţa sclipitoare a unui iaz peste care ar fi trecut, fulgerător, o suflare de vînt.

Ragozin cercetă etajera, luă de pe masă copertele de carton pe care era scris mare, cu peniţă rondă: „Istoria", „Sociologia" şi zîmbi cu înţeles:

— Toate-s bune... Dar biblioteca unde ţi-i?

— O s-o am eu, şi biblioteca!

— Ai luat-o gospodăreşte...

Se uitară unul la altul cu priviri liniştite, cercetătoare, apoi Ragozin urmă:

— Numai că soarta lumii nu se hotărăşte astăzi într-un raft cu cărţi. Ce zici?

— Fireşte. Dar nici fără rafturi cu cărţi nu se poate!

— Cam tot aşa cum nu se poate nici fără matematicile superioare, nu-i aşa?

— Întocmai.

— Să nu crezi că sînt împotriva cărţilor, — zise împăciuitor Ragozin şi începu din nou să rîdă: — Tare mai eşti arţăgos, măi băiete! Nu-ţi place să se atingă cineva de tine. Şi cînd erai mic, tot aşa erai, mi-aduc eu aminte!

— Dar n-am spus nimic! — se sperie Kirill. Şi deodată se porni să vorbească lacom, copilăreşte: — Ştii, am rămas cu meteahna asta de cînd eram deportat. Am întîlnit acolo un om cu totul excepţional. Venea din Petrograd. Avea o barbă pînă mai jos de buric...

— O fi fost vreun narodnic?

— Vreun socialist-revoluţionar, crezi? Nici gînd! Singur spunea că e din „partidul cărţii". Era bibliotecar, se ocupa cu bibliografia. Ai noştri profitau de ocazie şi ascundeau acasă la el, pe după rafturile lui cu cărţi, literatură de-a lor, înainte de a o expedia pe teren. Pînă în cele din urmă, l-au descoperit şi l-au deportat. Ne vorbea serile, tîrziu, despre cărţi. Ţi-era mai mare dragul să-l asculţi. Cîteodată, în timp ce ne povestea, îi curgeau pe barbă şiroaie de lacrimi. Ne vorbea de elzeviri, de aldine veneţiene sau de presa noastră rusească liberă, despre „Kolokol", despre „Poliarnaia Zvezda"... O dată, vorbind de faţă cu el despre nu ştiu ce broşură, i-am spus „cărţulie". A sărit ca ars. «Vrei să te dispreţuiesc? — a zis. Auzi dumneata „cărţulie"!... Asta-i vorbă nesocotită, băiete, vorbă de făţarnic şi de netrebnic. Cartea e însăşi viaţa, e gloria, cinstea, bogăţia, e avîntul spre infinit, e fericirea fără de sfîrşit! Cartea e iubirea atotputernică a omenirii...» «Bine, l-am întrebat atunci, dar şi lite-

raturii pogromiste tot numele de „carte" i se cuvine?...» Omul s-a făcut deodată alb ca varul: «Aceea-i gunoi, — a strigat — şi din gunoi nu poţi scoate nici măcar o „cărţulie" !»

— Interesant, — zise Ragozin.

— Îşi aducea aminte de fiecare carte care-i trecuse prin mînă, chiar şi numai o singură dată. Ne-a mărturisit că, spre marea lui ruşine, îi erau mai dragi cărţile decît oamenii. Ne povestea cu înduioşare despre un anticar din Moscova, care-şi începea ziua făcînd o mătanie pentru odihna sufletului robului lui dumnezeu Nikolae: Nikolae Novikov, cel dintîi editor rus, cel dintîi istoric al literaturii ruse. „Aş fi de aceeaşi părere cu voi, — ne spunea bărbosul, — că religia trebuie desfiinţată, deoarece sînt un om cult. Dar religia nu poate fi desfiinţată tocmai pentru că orice om cult trebuie să se roage pentru Novikov."

— Am întîlnit şi eu oameni de aceştia, — zise Ragozin, — şi aş fi vrut să-i desfiinţez şi pe ei, dar nu se poate: cine ne-ar mai învăţa să iubim cartea?

— Aşa-i ! — strigă Kirill. — Sînt sigur că nu glumeşti, — nu-i aşa? Şi uite, m-am molipsit şi eu de la îndrăgostitul acela de cărţi. Lui dumnezeu nu mă rog, dar la carte mă închin.

— Să nu-ţi faci ţie chip cioplit ! — zîmbi Ragozin. Apoi deodată adăugă, mai serios: — Ia să facem noi amîndoi o vizită într-un loc pe care-l ştiu eu ! Ai să găseşti acolo literatură cîtă pofteşti ! Ştii tu ce-i aceea Direcţia recuperării? Mormane de cărţi din toate bibliotecile rămase fără stăpîn. Ce-o să mai cotrobăim prin ele ! De citit, ce e drept, nu prea am vreme, dar de căutat, mai caut şi eu cîte ceva... de mai demult... nişte cărţi... mă-nţelegi...

— Nu te mai scuza, că n-am nimic împotrivă, — zise Kirill, ca să-i dea curaj.

Îşi aruncară priviri piezişe şi pline de înţeles.

— Da' arţăgos mai eşti, măi băiete ! — repetă Ragozin. — Se vede treaba că ţi-a priit deportarea, de vreme ce te înfierbînţi aşa cînd îţi aduci aminte de vremurile acelea ! Şi mie, de cîte ori nu mi s-a strîns inima la gîndul că, poate, din pricina mea a fost

trimis băiețelul nostru în țara urșilor, să ierneze pe-acolo !...

— Cu toate că mi-ai fost naș, în ce mă privește n-ai nici o răspundere. M-am băgat singur în cristelniță ! Nu-i așa ? Pe mine, alt gînd mă chinuia : să nu fi vîrît cumva în bucluc și pe alți tovarăși, și pe tine o dată cu ei ! Dacă aș fi avut timp atunci să împart manifestele poate că nu se întîmpla nimic... Nu-i așa ?

— Nu, nu-i așa. Era la mijloc un plan mai vast al ohranei : își pusese în gînd să ne prindă pe toți grămadă. Înhățau lumea pe capete. Agățau oamenii cu năvodul, cum se prinde pește. Eu am scăpat întîmplător, sărind din năvod...

Lampa aprinsă ardea cu flacără vie. Se așezară la masă. Trecînd în grabă peste amintirile trecutului care-i despărțise, începură să vorbească despre lucrul la care se gîndeau acum tot timpul : — despre război — cînd deodată îi întrerupse cineva care se oprise în umbra ușii. Ferindu-și ochii cu mîna de lumina lămpii, Vera Nikandrovna întrebă :

— Tu ești ? Intră, fetițo.

Urmă o clipă de tăcere, în timpul căreia Izvekov și Ragozin păreau a sta în cumpănă, neștiind cum să primească această întrerupere neașteptată a discuției abia închegate. Dar în clipa următoare, atenția lor trecu fără voie asupra fetiței care intrase. Se ridicară amîndoi deodată, de parcă ar fi fost înțeleși.

Fata o sărută pe Vera Nikandrovna și-i întinse obrazul, așa cum fac femeile care se cunosc îndeaproape și se întîlnesc des.

— Astăzi e duminică și m-am gîndit că ești acasă, — zise ea. Apoi, aruncînd o privire spre cei doi, adăugă : — Nu stau decît o jumătate de oră.

Vorbea încet, dar glasul ei era plin și sonor, ca un glas de cîntăreață.

— Bineînțeles, n-ai nici o clipă de libertate, — o dojeni Vera Nikandrovna, însă cu o mlădiere de încuviințare și de mîndrie în glas, așa cum au de obicei mamele față de copiii lor. — Uite, Kirill, asta e Anocika Parabukina.

Anocika întinse, sau mai curînd repezi spre Kirill mîna ei uşoară şi îngustă, făcînd în acelaşi timp, fără zgomot, un pas spre el.

— Ne cunoaştem, — zise ea tot atît de încet, dar şi mai sonor parcă, — cu toate că, fără îndoială, dumneata nu-ţi mai aduci aminte de mine. Eram pe-atunci numai atîtica — şi făcu un semn la înălţimea pieptului. — Dar eu te-aş fi recunoscut oricînd pe dumneata.

Dădu mîna şi cu Piotr Petrovici, aruncă o privire în jurul ei şi, negăsind ce căuta, se repezi spre odaia de alături, mişcîndu-se cu o uşurinţă ciudată, de parcă luneca. Şi totuşi, deşi paşii nu i se auzeau deloc, mersul îi era stîngaci; părea că nu era uşoară atît din pricina mişcărilor ei line, cît dintr-a slăbiciunii, care se cunoştea mai cu seamă după picioarele şi braţele subţiri, de altfel ceva mai lungi decît ar fi trebuit, ca la toate fetiţele care cresc prea repede. Îşi aduse un scaun şi se aşeză lîngă Vera Nikandrovna. Lampa îi lumina acum din plin capul cu părul tuns, cu un vîrtej băieţesc în creştet, şuviţa scurtă, feminină, de un blond luminos care-i cădea pe frunte şi tîmplele goale. Faţa ei făcea o impresie oarecum contradictorie: ovalul delicat, gura şi bărbia frumos tăiate nu se potriveau cu sprîncenele cam prea severe, care dădeau o aparenţă de asprime ochilor albaştri, cu privirea domoală.

— Ce te uiţi aşa? — îl întrebă Vera Nikandrovna pe Kirill, care rămăsese în picioare urmărind-o cu ochii pe Anocika. — Vei fi găsind şi tu, nu-i aşa, că seamănă mai mult a băieţaş? Încăpăţînată mică! — Şi Vera Nikandrovna mîngîie uşor vîrtejul din creştetul Anocikăi.

— Acum îmi dau seama că a trecut o veşnicie! — răspunse Kirill, mutîndu-şi scaunul aşa fel ca s-o vadă mai bine pe fată. Dar după ce aruncă din treacăt o privire spre Ragozin, îl împinse cu zgomot la locul lui. Se hotărî să reia vorba de unde-o lăsase şi, înfrîngîndu-şi o neaşteptată sfială, spuse exact cuvintele care se spun totdeauna în asemenea împrejurări:

— Aşadar...

Dar gîndul lui apucase pe altă cale şi, cu toate că vorbea cu Ragozin, nu mai vorbea cu el.

— Cîtă vreme nu te vezi decît pe tine, ţi se pare că nu s-a întîmplat nimic: timpul trece, aşa cum e rostul lui să treacă. Dar cînd te uiţi la ceilalţi, ţi se pare că ai căzut din nori! Te întrebi: ce-o mai fi şi cu tine, dacă în jurul tău s-au petrecut atîtea schimbări?...

— Sînt, acum, aşa cum erai dumneata cînd te-am văzut întîia oară, — zise Anocika. — Îşi luă seama îndată şi adăugă, repede: — de ani vreau să spun, numai de ani!

Îi veni să rîdă şi-şi muşcă buzele. Sprîncenele i se înălţară, iar ochii îşi pierdură orice urmă de asprime, privind în jurul ei cu mirare şi veselie. Toată lumea zîmbi, iar Vera Nikandrovna zise răspicat, ca la lecţie:

— Cîţi ani are acum fata noastră, dacă acum nouă ani era jumătate cît băiatul, iar băiatul este acum o dată şi jumătate mai mare decît ea?...

— În ce priveşte fata, nu ştiu, dar băiatul, după socotelile mele, are acum vreo douăzeci şi şapte de ani, — răspunse Ragozin.

— Eşti tare la socoteală, — zise Kirill. — Ai fi bun la Direcţia financiară.

— Au şi vrut să mă bage acolo, dar am scăpat.

— Acuma nu mai scapi!

— Grozav mai eşti!

În gluma asta, Kirill găsea ceva ce nu era tocmai vesel pentru el. Se uita mereu la Anocika, aplecîndu-se într-o parte, pentru că i-o ascundea samovarul. Îi venea mereu în minte cuvîntul „veşnicie", care-i scăpase adineauri. Cînd îl văzuse pe Ragozin, nu-l surprinsese nimic în deosebirea, care fusese totdeauna, între ei: se mişcau înainte pe acelaşi plan. În schimb, apariţia Anocikăi îi dezvăluise o schimbare care avea aerul că se petrecuse chiar în clipa aceea: descoperise, într-adevăr, că-l despărţea o veşnicie de fetiţa bălaie de care abia îşi mai aducea aminte, şi deosebirea dintre ei era pentru el un lucru cu totul nou. Însă, ciudat: în timp ce-i deschidea ochii asupra schimbării care se petrecuse în el, şi i se arăta sub o înfăţişare cu

totul nouă, Anocika îi amintea, în acelaşi timp, ceva ce rămăsese neschimbat. Nu semăna deloc cu Liza — şi tocmai pe Liza o regăsea în ea. Şi ceea ce i se părea surprinzător era tocmai faptul că Liza nu se schimbase deloc, că rămăsese tot fată de optsprezece ani şi tot atît de frumoasă, poate mai frumoasă chiar decît înainte, în timp ce el se schimbase de parcă era alt om. Avea impresia că se găsesc acum pe două planuri nespus de îndepărtate unul de altul. Kirill nu era deprins cu asemenea senzaţii tulburi, care-l înduioşau şi-l iritau în acelaşi timp.

— Şi, mă rog, de ce te grăbeşti aşa ? — o întrebă Vera Nikandrovna pe Anocika.

— Ne-a promis Egor Pavlovici că vine diseară la repetiţie.

— De cine-i vorba ? — întrebă Kirill.

— De şeful cercului nostru, actorul Ţvetuhin.

— Ţvetuhin ? Mai trăieşte ?

— Şi de ce n-ar trăi ? Că doar nu-i aşa de bătrîn ! — se repezi Anocika, uşor batjocoritoare şi poate chiar puţin jignită.

— Voiam să întreb dacă mai este pe aici, — se corectă, apăsat, Kirill.

Trebuia să răsară de undeva şi Ţvetuhin, o dată ce se întorsese amintirea Lizei! Nu se putea altfel...

— Nu ţi-am spus încă : Anocika o să joace pe scena teatrului cel nou, — îl lămuri Vera Nikandrovna, cu acea nuanţă abia simţită de mîndrie sau de îngăduinţă cu care se vorbeşte despre artiştii începători. — Ea şi-a ales deja o meserie...

— Vrei să spui că sînt alţii care nu şi-au ales-o încă ? — zîmbi deodată Kirill.

— Nu m-am gîndit la tine, — îi răspunse deschis Vera Nikandrovna. — Singur ai spus că îndată ce-o fi cu putinţă, o să te-apuci de învăţat, să faci şi tu ceva. Trebuie să ajungi cineva. În ziua de azi, nu se poate să n-ai o meserie.

— Întocmai ! — strigă Kirill rîzînd de-a binelea, şi-l îmbrăţişă pe Ragozin, căutînd în el un sprijin. — Oamenii politici învaţă o viaţă întreagă şi nu sfîrşesc niciodată de învăţat, nu-i aşa, Piotr Petrovici ? Tre-

buie să fii cineva... Dar oamenii politici nu sînt „cineva“ ! Ce fel de meserie o mai fi și aceea : să zidești o societate nouă, să înfăptuiești pacea, să schimbi viața din temelii ?... Altceva e, de pildă, să scrii versuri. Asta da, zic și eu că e o meserie ! Cu toate că, la drept vorbind, ce face un poet ? Cu ce se ocupă ?

— Creează bunuri, — răspunse Ragozin.

— Ce fel de bunuri ? Nu poți să ari cu un sonet, nici să mănînci pe un poem, ca pe-o farfurie. Și totuși, e o meserie ! O profesie !

— Nu poți suferi arta ? — îl întrebă deodată Anocika, cu asprime.

— Dimpotrivă, o iubesc, — îi răspunse Kirill și tăcu o clipă. — Dar o iubesc în felul meu, serios. Mai mult decît atît : aș fi vrut și eu să mă număr printre slujitorii ei, pentru că mi-ar fi plăcut să am o cît mai mare influență asupra oamenilor. Dar oare arta de a exercita o influență asupra oamenilor nu este și ea o artă ca oricare alta ? Deocamdată, învăț meseria de a conduce oamenii. Însă știu că această meserie poate fi ridicată la o înălțime nebănuită, la înălțimea artei. Cînd voi avea în mîna mea toate uneltele, toate mijloacele de a stăpîni oamenii — din meseriaș o să ajung și eu artist. Dacă o să izbutesc să clădesc o viață nouă o să am toate bucuriile unui artist, în aceeași măsură ca și actorul care izbutește să stoarcă lacrimi din ochii spectatorilor. Mă voi bucura ca un artist atunci cînd voi vedea că din viața apăsătoare a poporului a dispărut blestemul trecutului, că orînduirea aceea fericită, sănătoasă, puternică, pe care vreau s-o așez, începe să-și facă loc în relațiile dintre oameni, în viața lor de toate zilele... Da ! Iubesc arta, — repetă Kirill cu adîncă convingere și, îmbrățișîndu-l și mai strîns pe Ragozin, se întoarse către mamă-sa, zîmbind : — Pînă la urmă, vom ajunge și noi doi „cineva“, Piotr Petrovici și cu mine ! Cineva...

— Oare are dreptate ? — îl întrebă Vera Nikandrovna pe Ragozin, nu pentru că avea nevoie de o aprobare, ci ca să-și arate deplina încredere că băiatul

ei avea, într-adevăr, dreptate. Iar Ragozin, încuviinţînd cu capul: da, are dreptate! — luă mîna lui Kirill de pe umărul său şi i-o strînse.

— Şi dumneata nu admiţi că şi eu pot iubi arta cît se poate de serios? — întrebă Anocika, cu aceeaşi asprime în glas.

— Am tăgăduit eu una ca asta? — se nelinişti Kirill. — Voiam, doar, să nu rămîi cu impresia că am ceva de împărţit cu arta.

— Cel puţin mi-ai dat prilejul să-mi închipui, cînd ai vorbit aşa despre versuri...

— Am spus ceva rău?

— Nu, — scutură din cap Anocika. — Dar ai vorbit... — căută cuvîntul: — cam de sus.

— De sus?... Te înşeli. A vorbi de sus e tocmai ceea ce fac poeţii. Ei socotesc că a scrie versuri e ceva mult mai important decît a face revoluţia... Dar poate că şi dumneata eşti de aceeaşi părere?

Anocika nu-i răspunse. Însă, aplecîndu-se spre Vera Nikandrovna, îi şopti la ureche, cu un aer glumeţ:

— Gata!... Încă un doi la „Fericirea omenirii"!

— „Fericirea omenirii"? — întrebă Kirill.

— Aşa vorbesc ele, la şcoala lor, — începu să rîdă Vera Nikandrovna. — „Fericirea omenirii" înseamnă... Cum îi spuneaţi voi la asta, Anocika?

— Ştiţi, abia am terminat liceul, — care, ce-i drept, acum se cheamă altfel, — începu să povestească Anocika, repede. — Noi, fetele, dădusem la toate obiectele fel de fel de nume. Aşa de pildă, literaturii îi ziceam „Vise dragi". În ultimul an, trebuia să învăţăm economia politică şi constituţia. Le-am zis, la un loc, „Fericirea omenirii". Şi eu căpătam mereu cîte un doi la „Fericirea omenirii"!

— După cum vezi, fericirea omenirii nu se obţine tocmai uşor! — rîse Ragozin.

— Noi însă vorbeam despre „Visele dragi" — îi aminti Kirill Anocikăi, privind-o mişcat şi fără să zîmbească.

— Aşa-i, — îi răspunse Anocika, cu o privire fixă. Dar mie mi se pare că dumneata ţii mai mult la „Fericirea omenirii" decît la „Visele dragi". Şi de

aceea, pentru că vrei ca toată lumea să gîndească ca dumneata, mi-ai și trîntit, de bine ce ne-am văzut întîia oară, un doi!

— Ați început să bateți cîmpii, copii! — se sperie Vera Nikandrovna.

Kirill duse mîna la gură ca să-și ascundă zîmbetul.

— Nu țin deloc să gîndească toată lumea ca mine. Dar țin mult ca dumneata să gîndești cum gîndesc eu.

— E o dorință destul de modestă... Însă mă tem că n-o să ți-o pot împlini.

— De ce, dacă-i atît de modestă?

— Prea s-au dat pe față, de la început, nepotrivirile noastre de idei!

— De pildă?

— De pildă, te-ai schimbat deodată la față de cum am pomenit de Țvetuhin.

— Nu știu cum o mai fi arătînd acum, — mormăi Kirill cu ochii în altă parte. — Înainte însă, nu-l puteam suferi. Era îndrăgostit de propria lui persoană ca un curcan.

— Cum îți zice dumitale? Kirill și mai cum, după tată? — întrebă deodată Anocika.

— Dar dumneata cum îmi spui, cînd vorbești despre mine?

— Nu-ți spun în nici un fel.

— Of, moțule, moțule! — zîmbi Vera Nikandrovna. — Nikolaevici, după tatăl lui, Nikolai.

— Așadar, Kirill Nikolaevici, dă-mi voie să-ți dau un sfat: să nu-ți mai faci idei pripite despre oameni pe care nu-i cunoști...

— Are dreptate, — încuviință ușor neliniștită Vera Nikandrovna. — Țvetuhin e un om simplu și curajos.

Anocika se aplecă ușor spre Vera Nikandrovna și o sărută, cu aceeași surprinzătoare repeziciune.

— Trebuie să plec, — zise ea și adăugă, ținînd între palme capul Verei Nikandrovna și legănîndu-l în ritmul vorbelor pe care le spunea răspicat: ai dreptate, un om simplu și curajos!

Vera Nikandrovna îi luă mîinile într-ale ei și întrebă, uitîndu-se drept în ochii fetei:

— Cum îi mai este Olgăi Ivanovna?

— Mamei ?... Rău, — răspunse Anocika aşa, ca din treacăt, dar cu o mlădiere a glasului care spunea mai mult decît vorbele. Se îndreptă din mijloc şi ocoli masa ca să-şi ia rămas bun de la ceilalţi.

Kirill zise deodată, stîngaci :

— Bine. Primesc sfatul dumitale. Numai să nu fii supărată...

— Nici nu sînt, — îi răspunse fata, simplu. Şi plecă dispărînd din odaie într-o clipă.

Tăcură cîtva timp cu toţii. Pe urmă, Ragozin oftă şi întrebă :

— Am auzit că ţi-au găsit o casă. Te muţi ?

— Nu. Nu-mi place.

— Ia te uită ! I se pune la dispoziţie palatul unui mare capitalist, şi dumnealui tot nu-i mulţumit...

— Aşa-i, — zise Kirill gîndindu-se cu totul la altceva. — Închipuieşte-ţi, prietene, că am cam început să umblu cu nasul pe sus !

10

Într-o zi fără vînt, aproape ca de vară, Pastuhov ieşi din marchiza casei lui Dorogomilov îmbrăcat cu un pardesiu subţire de modă veche, scurt pînă la genunchi, castaniu deschis şi cu un fir alb-argintiu trecut prin ţesătură. Aruncă întîi o privire în sus — n-or fi ceva nori ? — apoi la dreapta şi la stînga — încotro s-o apuce ? — pe urmă la picioare — nu-i cumva noroi ? Uitîndu-se în jos, dădu cu ochii de trei băieţaşi cam de aceeaşi vîrstă, aşezaţi pe trotuar cu spatele lipit de peretele casei scăldat în lumina soarelui şi cu picioarele răşchirate pe asfalt în chip de A mare de tipar. Asfaltul era pestriţ de scuipat. Băieţii îşi înălţară capetele spre Pastuhov, să vadă : spune ceva, ori trece liniştit pe lîngă ei ?... Şi, în una din cele trei mutrişoare destul de murdare, Pastuhov îl recunoscu pe Alioşa al lui. Făcu un pas spre copii.

— Ce faceţi voi aici ?

— Ne jucăm, — răspunse Alioşa.

— Cum vă jucaţi ? De-a ce ?

— De-a care scuipă mai departe.

— Hm! — făcu Pastuhov, cam nelămurit. Dar îndată adăugă cu un glas cît se poate de aspru, abia mişcîndu-şi buzele întinse: — Să te duci imediat acasă şi să-i spui mamei că te-am făcut dobitoc şi şi i-am spus să nu te mai lase pe stradă. Ai auzit?

Aruncă din treacăt o privire spre ceilalţi doi jucători. De unde ieşeau, oare? Casa asta avea o inexplicabilă putere de atracţie pentru toţi băieţaşii: îi atrăgea, aşa cum atrag strugurii viespile. Era cu neputinţă să-l ţii pe Alioşa departe de ei. Cum îl lăsai pe stradă, cum întîlnea cîte unul. Iar în livadă, pe scara din dos şi în odăile lui Arseni Romanovici, îl aşteptau alţii. Poate că nu era nimic rău în aceste întîlniri cu băieţii (Alexandr Vladimirovici era de părere că toţi copiii trebuie să crească aşa cum cresc spicele în ogor, laolaltă, nu ca florile de seră, fiecare în ghiveciul ei. Dar prea erau din cale-afară de mulţi! Olga Adamovna protesta mereu împotriva faptului că o trimiteau mereu în oraş după fel de fel de cumpărături, din care pricină Alioşa rămînea fără supraveghere. A încercat chiar să mormăie, destul de sfios, că nu intră în atribuţiile ei să colinde pieţele. Însă Pastuhov nu putea îngădui, şi cu drept cuvînt, ca guvernanta să stea acasă şi pieţele să le colinde Asia. Aşa erau timpurile. Trebuia să se supună. Într-adevăr, timpurile erau de vină, pentru că toate neplăcerile acestea nu erau decît trecătoare. O să se sfîrşească doar, odată şi odată, revoluţia asta afurisită, în care fraţii de acelaşi sînge se ucid între ei! Şi atunci, Alexandr Vladimirovici o să se întoarcă în biroul lui, cu mobila de mesteacăn de Karelia, acasă, la Petersburg. Dar pînă atunci, toată lumea trebuie să sufere şi să tacă.

La urma urmei el, Pastuhov, era acela care avea mai multe de suferit. Se deprinsese să lucreze şi să-şi vadă piesele jucate. Acum, la teatru se vorbea numai despre lucru, dar de lucrat nu se lucra nimic, pentru că nu se mai jucau piese de-ale lui Pastuhov. La teatru se vorbea acum despre repertoriul antic, despre Sofocle şi Aristofan, despre dramaturgia marilor pasiuni, despre Shakespeare şi Schiller, despre specta-

cole publice în pieţele oraşelor, despre reprezentaţii de mase şi despre spectatorul, el însuşi creator, care joacă împreună cu actorii. Nu se mai vorbea însă nici despre Pastuhov, nici despre cunoscutele lui drame şi nici despre comediile lui, care — pe cinstea mea! — nu erau tocmai rele. Că doar piesele lui nu fuseseră jucate numai la Korş sau Nezlobin[1], ci ajunseseră chiar şi la Alexandrinka[2]. Uneori cîte-un actor cunoscut, întîlnindu-l pe stradă, după ce-l îmbrăţişa şi flecărea un timp, cu glasul uşor obosit, despre viaţă şi despre „ce mai e nou?" — căuta să-l asigure, patetic, că numai el era în stare să scrie ceea ce se cere astăzi pentru scenă, să scrie sublim, înălţător, în stil mare (fantastic, înţelegi dumneata? fantastic! striga entuziasmat cîte unul), pentru că afară de el, de Pastuhov, n-a mai rămas nimeni în stare să creeze aşa ceva (toţi ceilalţi văd în mic, înţelegi dumneata? Aşa că, cine vrei s-o facă? N-are cine!). Dar după ce-şi revărsau emoţia, accentelor patetice le lua locul un murmur de lirism confidenţial, din care reieşea limpede că, chiar dacă ar scrie Pastuhov piesa aceea înălţătoare, tot nu i-ar juca-o nimeni. Pentru că trăim o epocă nouă; în care se caută lucruri noi şi se sfarmă tot ce e vechi, în care toţi aleargă după ceva şi nu ştiu după ce anume, dar aruncă la gunoi, fără să stea la gînduri, formele gata închegate. Iar calitatea cea mai de seamă a lui Pastuhov era tocmai faptul că el îşi avea personalitatea lui definitiv închegată. (Pastuhov înseamnă un gen bine definit, — înţelegi dumneata? Pe dumneata n-ar fi în stare să te înţeleagă, — nu te-ar înţelege, pur şi simplu! Şi cine ar putea să te mai aprecieze, cine?...)

In definitiv, asta însemna că nu trebuia să mai scrie. Dar şi Pastuhov singur îşi dădea seama că nu mai era cu putinţă să scrie. Se întîmplase ceva, ca o deplasare a scoarţei pămînteşti, — asta era părerea lui, a lui Pastuhov, asupra evenimentelor. El care, înainte vreme, îşi compunea piesele scenă cu scenă, cu impresia plăcută că se joacă, îşi auzea acum efortul ima-

[1] Teatre particulare în Rusia înainte de revoluţie. (N. trad.)
[2] Teatru de stat, în Rusia, înainte de revoluţie. (N. trad.)

ginației așa cum auzi, pe fereastra deschisă, scîrțîitul unei căruțe neunse. Înainte vreme, scria cu aceeași ușurință cu care digera. Acum, munca ajunsese pentru el un chin, pentru că nu știa ce anume trebuia să facă. Scoarța pămîntului se deplasase: cum ar fi putut oare să rămînă pe loc o fărîmă atît de neînsemnată, ca preocupările lui? Cutremurul zguduia lumea din temelii și oamenii erau îngropați sub mormanele de pietre rostogolite din zidurile edificiilor seculare. Ridicîndu-și mîinile deasupra capului să se apere, ca pe timpurile biblice, oamenii fugeau acolo unde-i mîna spaima sau întîmplarea. Fugea și Pastuhov...

Numai că el nu semăna deloc a fugar: nu renunțase la obiceiul de a se îmbrăca îngrijit. E drept că nu-și mai cumpărase nimic nou în cei din urmă doi ani. Dar hainele lui căpătaseră acel aspect de lucru purtat puțin, care le face oarecum să capete viață, mai ales cînd e vorba de oamenii care știu să poarte o haină. Așa încît părea și acum elegant, iar un ochi încercat putea să recunoască dintr-o dată în el pe omul venit de la Petersburg. Obiceiul de a cerceta viața în orice împrejurare adăugase la ținuta lui firească un fel de superioritate, pe care însă și-o stăpînea pînă într-atît, încît ajungea să treacă aproape neobservată. Își urma calea pe acest pămînt ca un spectator curios și, în același timp, ca un judecător. Uneori era simplu ca un gură-cască oarecare, alteori se simțea pătruns de stimă față de sine însuși, ca ambasadorul unei puteri nu tocmai însemnate. Afară de asta, îi era totdeauna ușor să fie drăguț cu toată lumea și purta în el, de-a pururi, bucuria de a trăi cu care-l înzestrase natura. Chiar și acum — descumpănit și chinuit de îndoieli asupra viitorului — păstra înfățișarea unui om încîntat de toate cîte erau în jurul lui. Îndată după ce sosise la Saratov, începuse să-l caute pe Țvetuhin, — actorul cu care legase o prietenie trainică pe vremea celei din urmă petreceri a lui în orașul natal. Nu-l uitase de tot niciodată, numai că-l trecuse — luat înainte de preocupările lui de la Petersburg, — din categoria prietenilor actuali, în categoria prietenilor-amintiri. După cum pe colegii de altădată îi apropie

anii de școală și-i desparte viața, tot așa și pe Pastuhov și Țvetuhin îi unise, cu vreo zece ani în urmă, viața în același oraș, pe urmă îi despărțise și depărtarea, și acea treaptă, de multe ori abia simțită și neînchipuit de discretă, care se ridică între locuitorii capitalei și provincialii incurabili.

Dar nici Țvetuhin nu era mai puțin vinovat decît Pastuhov de faptul că în tot răstimpul acesta, atît de lung, nu-și dăduseră nici un semn de viață. Țvetuhin nu era mare iubitor de corespondență. Chiar și în ce privește femeile, nu făcea decît prea rare excepții. Iar a scrie bărbaților socotea că ar fi de-a dreptul o nerozie: „Ce-s eu, mă rog, intermediar, ca să fac corespondență?“ — se burzuluia el și susținea că în viața lor actorii n-au fost în stare să scrie altceva decît polițe. Poate să fi fost, totuși, și puțin jignit de tăcerea lui Pastuhov și, închipuindu-și că scriitorul ar putea cumva să nu-i răspundă dacă i-ar scrie el întîi, prefera să nu-și supună mîndria lui de actor la o încercare ca asta.

Pastuhov se duse mai întîi la Teatrul Municipal — nicăieri n-ar fi putut să se informeze mai bine ca acolo despre actorul atît de bine cunoscut în oraș. Dar nu izbuti să afle mare lucru: în vremea din urmă, Egor Pavlovici nu mai juca la teatru, ci era pe cale să-și alcătuiască o trupă a lui personală și repeta acum pe undeva, pe la căile ferate, la un club al garnizoanei, sau poate în altă parte...

— E puțintel cam sărit, — îi șopti lui Pastuhov un bătrînel cu bărbia nerasă, făcîndu-i cu ochiul și ducînd un deget la frunte.

— Cum asta, sărit? Egor Pavlîci?

— Da, chiar dumnealui. A plecat de la noi și are ceva așa, ciudat, în felul de a judeca lucrurile.

— Și dumneata ești tot actor?

— Nu. Eu sînt cu recuzita. Dar să nu puneți la îndoială ceea ce vă spun.

Lui Pastuhov nici prin gînd nu-i trecea să se îndoiască. Știa că prietenul său avea destule ciudățenii: își aducea aminte de vioara lui, de slăbiciunea lui pentru invenții, de mania lui de a căuta veșnic tipuri din

popor, bune de reprodus pe scenă... Mai cu seamă această goană după tipuri din popor nu putea s-o uite Pastuhov, căci din pricina ei fusese implicat şi el într-o anchetă poliţienească cum nu se poate mai neplăcută, în legătură cu o afacere suspectă, cu revoluţionari. Erau cît pe ce s-o păţească amîndoi din pricina asta. Aşa încît, se putea aştepta de la Egor Pavlovici şi la fapte cu totul normale, ca din partea unui om cît se poate de echilibrat, dar şi la lucruri cu totul neobişnuite, ca din partea unui mare zăpăcit.

Trecînd prin Lipki, Alexandr Vladimirovici se îndreptă spre hotelul vechi, cu un singur etaj, de lîngă conservator, în care locuise pe vremuri Ţvetuhin. Recunoscu îndată curtea, cu toate că plopii crescuseră mai înalţi şi mai stufoşi de-a lungul aleilor cu asfaltul crăpat. Ca şi pe vremuri, în văzduh se mistuiau sunete picurate, răzbind pe ferestrele deschise: arpegiile pianelor, ţipătul smucit al flautelor, vaietele din adîncul rărunchilor ale violoncelelor. Casa cea înaltă şi roşie, cu acoperişurile ei ţuguiate ca nişte căpăţîni de zahăr, părea că se ridică în vîrful picioarelor, luată pe sus de larma aceea muzicală. Căsuţele hotelului stăteau pitite la picioarele ei. Pastuhov făcu ocolul casei din fund. Şi acolo ferestrele erau deschise, iar casa cea mică îi răspundea celei mari, timid, cu zdrăngănitul unui pian hodorogit.

Intră. Nu era nimeni. Pastuhov avu răgazul să cerceteze în tihnă sala cea lungă, în care mirosea a ciuperci şi a amoniac, odăile cu uşile deschise, prin care se vedeau paturi de spital cu pături cafenii, şi ajunse în cele din urmă într-o săliţă cu un palmier artificial, grozav de păros. De acolo veneau sunetele pianului. O fetişcană cu fustă foarte scurtă şi strîmtă, apăsînd pe pedala dreaptă piciorul strîns într-o gheată modernă de stofă, încheiată cu şnururi pînă la genunchi, ciocănea pe clape „Rugăciunea unei fecioare“ — melodie care va rămîne de-a pururi monumentul viselor provinciale. Pianista îşi ţinea arătătorul îndoit în unghi drept faţă de claviatura supusă.

Pastuhov tuşi uşurel. Fetişcana se întoarse, lăsîndu-şi degetul împlîntat în clape. Treptat, pianul începu să se liniştească.

— Cu mine vorbiţi ? — întrebă fata.

— Mă iertaţi, v-am întrerupt de la exerciţii...

— Poftim ?

— V-am deranjat... Spuneţi-mi, vă rog : nu stă aici actorul Ţvetuhin ?

— Un actor ? — întrebă repede fetişcana trăgîndu-şi dintr-o dată piciorul de pe pedală, din care pricină pianul se scutură ca un cîine bătrîn, tulburat din somn. — E cumva delegat ?

— Nu ştiu, — răspunse Pastuhov, — se prea poate.

— Aici stau mai mult delegaţi.

— Ce fel de delegaţi ? Poate că, într-adevăr, o fi şi Ţvetuhin printre ei...

— Şi de ce n-ar fi ? — îngădui fetişcana şi se aşeză picior peste picior. — Aici se opresc cei care vin pe la congrese. E un cămin. În camerele de la capătul sălii stau elevii de conservator. Numai că printre ei nu sînt actori.

— Iertaţi-mi întrebarea : sînteţi şi dumneavoastră de la conservator ? — se interesă Pastuhov pe un ton atît de respectuos, încît nimeni nu i-ar fi putut simţi ironia.

— Aţi crezut-o asta pentru că m-aţi auzit cîntînd ? Nu, eu nu-s decît o amatoare. Dar v-a spus cineva că actorul acela locuieşte la cămin ?

— Locuise aici pe vremuri, într-una din odăi...

— De mult ?

— Cam de mult, — îi răspunse foarte serios Pastuhov. — De vreo opt-nouă ani.

Fata se aplecă şi cuprinse genunchii cu degetele împreunate şi izbucni în rîs, deschizînd larg gura plină de dinţi sclipitori.

— Cum ai spus ? Acum opt-nouă ani ?... Bine, dar asta a fost în secolul trecut ! — Şi vorba ei era întretăiată de hohote de rîs. — Vrei să-ţi baţi joc de mine ! Dacă-i adevărat că au trecut atîţia ani, să-l fi întrebat pe bunicul meu despre actorul dumitale ! Poate că eşti şi dumneata tot actor ?

Privirile ei curioase și admirative lunecau pe pălăria, pe paltonul, pe haina și pantofii lui, fără să se oprească aproape deloc asupra feței. Vorbea cu plăcere, ușor și repede.

— Faceți serviciu aici? — o întrebă Pastuhov, zîmbind.

— Nu. La „Oglinda vieții".

— La „Oglinda vieții"? Așa! Și ce-i aceea?

— Un cinema. Colea, alături. Nu știi? Vînd bilete. Aici nu vin decît ca să cînt la pian. Mă lasă tanti Mașa.

— Tanti Mașa?...

— Ei, sigur! Îngrijitoarea de aici. Și la noi, la cinema, avem un pian, dar nu ne lasă administratorul să cîntăm. Cu casa, stau aici aproape, cu tanti Mașa. Sîntem prietene. Acum a plecat la masă și mi-a spus să rămîn în locul ei.

— Foarte interesant tot ce-mi spuneți, — observă Pastuhov. — Vă mulțumesc.

— Dar nu-i așa că și dumneata ești artist? — îl întrebă din nou fata, desfăcîndu-și degetele de peste genunchi ca să-și potrivească o șuviță neastîmpărată care-i căzuse pe frunte.

— Nu vreau să-ți spun.

— Las' că văd eu singură! Așa sînteți voi, artiștii: suciți. Iar dacă într-adevăr nu glumești și prietenul dumitale a stat aici acum un secol, du-te pe din față, că acolo-l găsești pe comandant și poate-o să-ți dea el vreo lămurire.

Pastuhov îi mai mulțumi o dată, simțind o adevărată plăcere să-i prindă privirea jucăușă, în care sclipea o curiozitate feminină care nici nu încerca măcar să se ascundă. Rîse ușor, fata îi răspunse printr-un hohot, apoi plecă. Din curte auzi iarăși aceleași note încăpățînate, ciocănite și mai apăsat pe clape. Își închipui numaidecît degetul îndoit căzînd perpendicular pe claviatură, și zîmbi.

Descoperise totuși pe fața acestei ciudate amatoare de pian ceva atît de nou, atît de sigur de sine, încît nu ea i se păru a fi o curiozitate, ci el — el, care umbla în căutarea secolului trecut. Secolul trecut! Il

tulburase cuvîntul acesta pus în legătură cu trecutul apropiat, cu trecutul lui, la care se deprinsese să se gîndească aşa, ca la un lucru în curs de desfăşurare, pe cînd în realitate dispăruse fără putinţă de întoarcere. Nu cumva făcea şi el parte din acel „secol trecut“? Era, poate, o rămăşiţă, un fragment de cornişă sfărîmată în bucăţi dintr-o clădire zguduită din temelii? O frîntură dintr-o melodie veche îngheţată în văzduh, o notă jalnică din acea provincială „Rugăciunea unei fecioare“?

— Ce prostie! — îşi zise, căutînd să-şi alunge gîndul.

Dar nu apucase bine să-l socotească drept prostie, cînd timpul care era pentru el „ziua de ieri“ se depărtă atît de mult, încît Pastuhov se opri în loc, cuprins de spaimă. Toate cîte le vedea în jurul lui i se părură cu desăvîrşire schimbate, fără nici o asemănare cu cele din trecut, aşa cum un plan al oraşului nu seamănă nici pe departe cu oraşul însuşi. Planul era acelaşi, casele rămăseseră la locul lor, erau tot atît de înalte şi-şi păstrau aceeaşi culoare ca şi atunci. Dar totul avea altă expresie, alt înţeles decît cel vechi. Şi în acest decor, pînă într-atît de schimbat că nu-l mai putea recunoaşte, se văzu neschimbat numai pe el: rătăcea pe străzile unui oraş necunoscut, în căutarea trecutului său, a secolului său...

— Sînt bătrîn, — îşi zise, ieşind încet în stradă şi cercetînd-o cu priviri speriate. — Numai eu mai sînt aşa de bătrîn pe-aici...

Trebuia să găsească ceva care să dezmintă această mărturisire pe care n-o dorise, ca să-şi poată reface echilibrul sufletesc, atît de agreabil. Deodată, ochii descoperiră în mulţimea trecătorilor un om extraordinar, care venea spre el.

Era un bătrîn cu chelia decolorată şi cu o semilună de păr cărunt, bătînd în albastru, care-i atingea cu vîrfurile urechile grele. Cu barba rotundă şi cu sprîncenele cărunte tot atît de stufoase ca şi mustăţile, părea coborît dintr-o icoană, iar privirea lui pătrunzătoare ar fi putut fi în acelaşi timp a unui martir, dar şi a unui arhanghel răzbunător. Pe umeri îi atîrna

o haină mototolită de alpaca, cum nu se mai găsea decît prin vechile rezerve de haine de vară, ale cărei buzunare, întinse pînă la genunchi, erau îndesate cu tot felul de ziare şi pachete. Intr-o mînă îşi ţinea pălăria de panama, atît de îngălbenită şi de veche, încît părea un dovleac uscat. Apropiindu-se de Pastuhov, bătrînul îşi boţi dintr-o dată faţa, obrajii i se încreţiră adînc, iar zîmbetul îi descoperi dinţii stricaţi, galben-verzui de parcă gura îi era plină cu coji de fistic.

— De cînd te-ai întors pe meleagurile natale, Alexandr Vladimirovici? — cîntă bătrînul, desfăcîndu-şi braţele ca să-l cuprindă. — Bine-ai venit! Nu mă mai recunoşti?

— Nu, vă rog să mă scuzaţi... — clipea din ochi Pastuhov, nedumerit.

— M-da, aşa-i! Tinerii cresc, bătrînii îmbătrînesc. Apoi, eu am fost acela care te-am scăpat, care mi-am pus obrazul pentru dumneata cînd te urmărea jandarmeria, ştii, în legătură cu activitatea ilegală... Iţi mai aduci aminte?

— Da, da, da! Daţi-mi voie, numai puţin... — căuta să-şi amintească Pastuhov, fără prea mare nădejde de reuşită.

— Ei, haide, haide! — îl ajuta bătrînul.

— Da, da, da... — parcă a fost aşa ceva!

— Fără îndoială că a fost! Ia adu-ţi aminte! Atunci cînd te pusese ohrana să iscăleşti declaraţia aceea cum că n-ai să părăseşti oraşul... M-da... Acum ştii?

— Cum nu, cum nu! Aşa a fost! — se minună Pastuhov.

— Voiai să te duci atunci la Astapovo, la căpătîiul lui Lev Nikolaevici Tolstoi, nu mai ştii?

— Parcă, parcă-mi amintesc ceva...

— Ei, vezi?

— Dar cum a fost? Crede-mă că nu pot deloc să...

— Vai de mine, Alexandr Vladimirovici! D-apoi cine a intervenit atunci pe lîngă procuror pentru dumneata, hai? Cine-a căutat să te salveze, pentru artă şi pentru noi toţi? Ei, haide, haide o dată!...

— Iertaţi-mă, dar... — se chinuia Pastuhov.

— Merţalov îmi zice, Merţalov! Nu-ţi aduci aminte? — binevoi să spună în cele din urmă bătrînul, încredinţat că numele lui ar putea să fericească pe oricine.

— A, Merţalov! — repetă distrat Pastuhov.

— Da, Merţalov, fost redactor al fostului ziar local, „Listok“!

— Ei, da, fără îndoială! Îmi pare bine! — strigă Pastuhov şi-şi şterse obrazul cu palma, uşurat.

Îşi stringeau şi-şi scuturau unul altuia mîinile, iar buzunarele încărcate ale bătrînului îi băteau genunchii. Îşi acoperea chelia cu panamaua, şi-o descoperea din nou, iar Pastuhov, cercetîndu-l, repeta în gînd cu senzaţia mereu sporită a încîntării de sine: ce bine că sînt tînăr, tînăr, tînăr, că nu port haină de alpaca, nu-mi umplu buzunarele cu ziare şi am în gură dinţi sănătoşi... Ce bine, doamne, ce bine!

— Ce bine! — zise el, apucîndu-l pe bătrîn de braţ şi făcîndu-l să se întoarcă, nu în direcţia în care o pornise, ci în aceea în care avea de gînd să meargă el, Pastuhov. Ce bine-mi pare că v-am întîlnit... Cum o duceţi cu viaţa?

— Aşa cum se poate trăi acum, cu greutăţile, cu aşteptarea...

— N-aveţi nici o neplăcere din pricina „Listok“-ului? — îl întrebă Pastuhov, în treacăt.

— Ce neplăcere să am? Nu-s doar liberal, doamne fereşte! De tînăr visam revoluţia... Ştie toată lumea! Am avut legături cu ilegalitatea în timpurile cele mai vitrege... M-da... Şi cîtă lume am salvat! Pe dumneata, de pildă.

— Aşa?...

— Desigur. De unde crezi că am aflat că şi dumneata lucrezi pentru revoluţie?

— Aşa?... — repetă Pastuhov, zîmbind cu îndoială.

— Ei, da, fireşte! Că doar ştim noi ce ştim! Dumneata îţi puseseşi în joc tot viitorul, toată reputaţia, dar eu nici nu mai ştiu de cîte ori mi-am riscat viaţa! Eh, multe au fost... Pentru dumneata, mi-aduc aminte că m-am jurat pe tot ce aveam mai sfînt că n-ai nici un amestec. Şi doar ştiam bine că erai amestecat, şi încă cum!

Merțalov clătină din cap cu un rîs scurt, ca un om care încuviințează, cu îngăduință față de el însuși, un lucru pentru care s-ar cuveni să fie mustrat. Pastuhov se uita la el cu o privire pătrunzătoare, și parcă nu-i venea să-și creadă ochilor.

— Nu știam că mi-ați făcut atît de mult bine, — zise repede. — Vă mulțumesc, măcar acum, așa de tîrziu... — Și-i întinse mîna.

— Ce să mai vorbim! Era pentru mine o datorie sfîntă, o datorie de onoare... Dar nici nu-mi mai amintesc cît bine am putut să fac! M-da... De pildă, și pentru Țvetuhin a trebuit să pun atunci o vorbă bună. Că avea și el o muscă pe căciulă, hehei!

— Bine că mi-ați adus aminte de Țvetuhin! Pe unde mai este acum? Nu izbutesc să dau de el cu nici un chip.

— Țvetuhin? Unde să fie? Aici e! Adună talente din popor. Și-a înjghebat o trupă. Visează să organizeze un teatru mobil. Interesantă personalitate! Dar e la cuțite cu toată lumea. Are temperament, nu glumă! Unul ca el îți mută și munții din loc!

— Da? Intr-adevăr, asta i se potrivește! Însă cum să pun eu mîna pe el?

— Foarte simplu. Eu sînt în cele mai intime relații cu toți cei de pe la teatre. Scriu despre teatru. Nu vor să-mi dea locul cuvenit în redacție, înțelegi dumneata: sînt, cum s-ar zice, omul concepțiilor individualiste, cu toate că, la drept vorbind, am activat totdeauna în domeniul vieții sociale. Dar mă stimează. De asta nu pot să mă plîng. Mi-au încredințat cronica artistică... M-da, da. Așa că tot mai scriu cîte-un pic. Dar să mai așteptăm, să mai așteptăm puțin.

— Bine, însă cum aș putea să dau de Țvetuhin? — îl zorea Pastuhov. Avusese cînd să observe că bătrînului îi plăcea grozav vorba „dar", — cuvințelul preferat al tuturor limbuților ca și cum toată lumea ar fi cunoscut, sau ar fi fost datoare să cunoască, tot ce avea vreo legătură cu viața lui Merțalov.

— Mă informez eu pe unde lucrează în clipa de față Egor Pavlovici al nostru. Îi trimit vorbă și vine el singur la dumneata. O să se bucure, o să se bucure

grozav! Aşa sîntem noi, ţinem mult la concetăţenii noştri. Dar dumneata, la cine-ai tras?

— La o cunoştinţă, pe-aici, pe-aproape. Aţi auzit poate de Dorogomilov?

— Doamne-dumnezeule, stai la Dorogo...

Bătrînul rămase cu vorba pe jumătate şi-l trase pe Pastuhov de haină, ca să-l aşeze cu faţa la el. Îşi înălţă sprîncenele monumentale, din care pricină chelia începu să-i lunece peste creţii frunţii, ca ceara topită. Dar mirarea i se schimbă deodată într-un surîs binevoitor care, la rîndul lui, îl surprinse pe Alexandr Vladimirovici, atent acum.

— L-am cunoscut întîmplător, de curînd. Ce fel de om e?

— Dar cine nu-l cunoaşte! Stă în tîrgul nostru de cînd e lumea! E un original, un ghinionist.

— Un mistic? — îi suflă Pastuhov, fără să ştie singur de ce.

— Nu cred. Mai curînd un visător, un amator de enigme, un utopist.

— Şi contabil!

— Închipuieşte-ţi! El e acela care, din timpuri imemoriale, duce în spinare toată contabilitatea primăriei. Trăieşte, dar, cum s-ar zice, în două lumi deodată. E un mistificator nevinovat. Nu un mistic, cum ziceai dumneata, ci un mistificator! — şi Merţalov se bucură grozav de jocul de cuvinte pe care-l găsise. — Cum se poate să nu-l fi văzut, pe vremuri? E cu neputinţă să treci pe lîngă el fără să-l observi: totdeauna e înconjurat de băieţi.

— Într-adevăr! De ce oare?

— Aici e buba! Copiii îl adoră. E o poveste întreagă! Poate că nu tot ce se spune e riguros exact, totuşi multe din poveştile care circulă pe socoteala lui au oarecare înlănţuire logică...

Tocmai treceau prin Lipki, şi Pastuhov se bucură cînd Merţalov îl invită să se aşeze pe o bancă şi să asculte ce se vorbea în oraş despre Arseni Romanovici, cu care prilej Merţalov se dovedi a nu fi numai un simplu flecar, ci şi un bun povestitor.

Povestea care circula prin oraş cu privire la Dorogomilov începea de demult, de pe vremea cînd Arseni Romanovici era încă student al Universităţii din Kazan. Intr-o vară, nimerind la o vînătoare de raţe prin părţile Hvalînskului, s-a întîlnit acolo cu un grup de vînători care l-au luat cu ei la Hvalînsk. In tîrguşorul acela liniştit şi plictisitor au tras un chef zdravăn, s-au împrietenit la cataramă şi s-au dus cu toţii la o moşie de prin părţile acelea, la baronul Medem. A avut loc ceea ce se zice întîlnirea fatală. Medem crescuse o fată, frumoasă, cu sufletul neîntinat de măruntişurile vieţii de la oraş. Dorogomilov s-a îndrăgostit de ea, aşa cum poate să se îndrăgostească un tînăr în serile de august, liber în mijlocul cîmpiilor, livezilor şi parcurilor nesfîrşite. Fata s-a îndrăgostit şi ea, şi tînărul s-a întors acasă purtat pe aripile nădejdii. Dar Medemii îşi aveau socotelile lor, şi au măritat fata cu o rudă scăpătată, un grenadier din Moscova. Pentru Dorogomilov, asta a fost o lovitură cumplită. A lăsat baltă universitatea şi multă vreme a zăcut. Stătea la naşul lui, care avea un vapor pe Kama. Pe atunci vapoarele aduceau mult bănet în bazinul Volgăi. Dar unii proprietari se îmbogăţeau, pe cînd alţii dădeau faliment. Şi iată că binefăcătorul lui Dorogomilov s-a ruinat. Studentul de ieri, care nu-şi venise încă în fire după boala lui, s-a mutat la Saratov, la nişte rude sărace, ca să-şi ducă împreună cu ele traiul necăjit. De orice s-ar fi apucat, n-o scotea la capăt. La însurătoare nu se mai gîndea: era din oamenii care ştiu să-şi ţină cuvîntul, iar soarta îl făcuse să se lege cu legămînt că n-o să se mai însoare niciodată. Peste vreo doi ani, îi ajunse la urechi vestea că grenadierul şi-a lăsat nevasta, care era gata să moară de oftică. Deznădăjduit, Dorogomilov a alergat la Moscova unde, într-adevăr, şi-a găsit iubita pe patul de moarte. Avea şi un copil. Dorogomilov i-a promis că-i va creşte băiatul şi, într-adevăr, l-a luat cu el la Saratov. Acum era dator să poarte de grija copilului, aşa că a primit cel dintîi post care i s-a propus: contabil la primărie. Nu s-ar fi aşteptat vreodată să ajungă să facă socoteli, dar copilul avea ne-

voie de multe, trebuia să-i țină și o îngrijitoare... Dorogomilov a dovedit atîta sîrguință în slujba lui, încît în curînd nimeni nu mai putea fără el la primărie. Dar, în timp ce făcea cele mai lăudabile eforturi ca să-și consolideze situația — sufletește, Arseni Romanovici trăia numai și numai în lumea copilului, de care se lega tot mai adînc pe zi ce trecea. Il înfiase, făcîndu-și din creșterea băiatului însuși rostul vieții lui și se deprinsese să se considere fericit, iar fericirea copilului i se părea asigurată pentru totdeauna. Dar pe amîndoi îi aștepta altă soartă. Intr-o zi neînchipuit de frumoasă, Arseni Romanovici a plecat să se plimbe cu barca împreună cu prietenul lui, învățătorul Izvekov. In largul Volgăi, i-a prins pe neașteptate o furtună. Cu vîslele n-au putut să ajungă nici la mal, nici pe bancul de nisip. Barca s-a umplut cu apă și s-a răsturnat. Izvekov s-a repezit cel dintîi la băiat, dar n-a izbutit să-l apuce cum trebuia, de la spate. Speriat, copilul s-a agățat de gîtul celui care voia să-l salveze și s-au înecat amîndoi. Totul s-a petrecut sub ochii lui Dorogomilov, fulgerător, așa cum se petrec toate nenorocirile. Nici n-a știut cum a ajuns să se agațe cu mîinile de barca răsturnată. L-au scos valurile la mal. Trupul lui Izvekov a fost aruncat, peste o săptămînă, pe nisipul ostrovului, dar băiatul a rămas dispărut fără urmă.

Nenorocirea l-a zguduit adînc pe Dorogomilov. A trebuit să fie internat în spitalul de boli nervoase. Acolo l-au căutat fără prea multă filozofie, așa cum se căutau pe-atunci bolnavii în casele de nebuni : cu picături calmante, cu băi, și de cele mai multe ori, cu nimic. A ieșit din spital într-o stare de neagră melancolie. Dar, pe neașteptate, și-a descoperit o nouă vocație. Răposatul lui fiu, în vîrstă de doisprezece ani, fusese un băiețel drăguț. Cîțiva din prietenii lui, de aceeași vîrstă, l-au înconjurat pe Arseni Romanovici cu dragostea lor de copii, care nu-și are pereche. Au început să vină pe la el, să stea cu el zile întregi. Și sufletul lui Dorogomilov a început să se mai dezghețe la razele iubirilor nevinovate. La început, își luase asupră-și sarcina de a nu-i lăsa, pentru nimic în lume,

să se apropie de Volga. Pînă și lui îi era frică să se apropie de mal: nici nu se uita spre partea unde fața apei unduia și sclipea la soare. Dar nu există mijloc mai sigur de a pierde prietenia copiilor, decît acela de a te așeza de-a curmezișul atracției pe care o are pentru ei apa. Oricît de minunate ar fi fost excursiile cu Arseni Romanovici în munți sau prin păduri, plimbările prin sate, expedițiile la săpăturile Uvekului tătărăsc, vizitele la fabrica de tutun sau la uzina metalurgică de la Cirihina, — copiii tot trăgeau cu coada ochiului spre Volga. Și Dorogomilov a trebuit să aleagă: ori să piardă prietenia copiilor, ori să-și biruie frica de apă. Cu vremea și-a biruit-o, lăsîndu-se furat, la rîndul lui, de dragostea copiilor pentru Volga. Și atunci, au început să se țină lanț plimbările pe vapor, vizitele la cherhanalele care se mutau de colo pînă colo pe mal și pe ostroave, după cum se muta și cega, crapul sau plătica. Uneori, ca o grămăjoară de pui cu cloșca lor — Arseni Romanovici în chip de cloșcă — copiii năvăleau cu undițele pe mal, să prindă obleți și săbioare cu sclipiri albastre de smalț, aprindeau focuri și-și fierbeau ciorba de pește — ciorba aceea pe care n-o cunoaște decît cel care din copilărie a știut să îndrăgească ceasurile de încremenită visare, pe țărm, cu undița în mînă. Au trecut anii, s-au dus și bucuriile acelea. Și atunci, a venit la rînd biblioteca: Dorogomilov aduna cărți mai mult pentru micii lui prieteni decît pentru el, îi învăța să îndrăgească cititul și să se simtă bine în colțul lui confortabil, de holtei. Fără îndoială că era pedagog înnăscut, dar la temelia legăturilor lui cu copiii punea, în primul rînd, prietenia. Multă lume găsi că această prietenie e cam ciudată și-l vorbi de rău, pînă cînd s-au deprins toți cu el, așa cum se deprinde lumea cu nebunul satului. Unii băieți, acei care nu izbuteau să lege prietenie cu el, îi ziceau „Ciufulitul" și rîdeau de dînsul pe față, mai ales după ce îmbătrînise și-și luase unele apucături din cale-afară de ciudate. Din pricina lui se întîmpla uneori și cîte-o încăierare între băieți — un fel de întreceri cavalerești — atunci cînd era vorba să-și cîștige

dreptul la o atenție deosebită din partea lui Arseni Romanovici sau pur și simplu, cîte-o răfuială între apărătorii onoarei lui și cei care-i aduseseră vreo atingere. Lumea aceea romantică a dragostei, a viselor, a prieteniilor și a certurilor copilărești, — lume care se oglindea în privirea cutezătoare și neprefăcută a băiețelului arzînd de flacăra imaginației, a setei nestăpînite de a cunoaște și a purității inocente, pe care n-ai mai putea-o găsi decît doar la o sălbăticiune care n-a avut încă de a face cu vînătorul; — lumea aceea ajunsese pentru Dorogomilov ca un stupefiant. Și cu cît trecea timpul, cu atît cădea mai mult sub stăpînirea acestui stupefiant.

Copiii creșteau și se împrăștiau care încotro în lumea largă, dar în locul celor plecați veneau alții. Cei care plecau îl lăsau pe Dorogomilov, ca pe o moștenire, tovarășilor mai tineri, trecîndu-le în același timp și micile lor tradiții: cultul nescris al dragostei lor pentru bătrîn. Rareori avea mai mult de patru sau cinci prieteni deodată și relațiile dintre ei n-aveau nimic din relațiile cu școala și cu profesorii: erau libere de orice constrîngere, ca între oamenii mari, iar copiilor li se părea că nu se duc la Arseni Romanovici decît ca să se joace, cu toate că de obicei plecau de la el cu mai multe cunoștințe decît de la școală.

Fără îndoială că Dorogomilov nu uitase nici întîlnirea fatală de la conacul de lîngă Hvalînsk și nu-și uitase nici copilul adoptiv, pe care n-a știut să și-l păzească. Dar despre lucrurile acestea nu vorbea cu nimeni, după cum nu răspundea nimic cînd era întrebat despre tragicul sfîrșit al prietenului său Izvekov. Părea veșnic ocupat, veșnic grăbit să se ducă undeva pentru nu știu ce treburi care nu sufereau amînare. Tot orașul îi cunoștea surtucul ponosit care fîlfîia în vînt în urma lui. Și totuși, deși toată lumea se obișnuise cu el, nimeni nu voia să admită că era chiar atît de simplu pe cît părea și toți găseau în purtarea și în înfățișarea lui ceva suspect, — așa cum, de altfel, găsești totdeauna la cei care au trecut prin casă de nebuni.

— Frumoasă poveste, — zise Pastuhov cu un surîs de mulţumire, după ce ascultă pînă la sfîrşit. — Dar cine-i acest Izvekov ? Parcă aş cunoaşte numele...

Merţalov se legănă din tot trupul, cu înţeles, şi făcu să se audă ceva ca un fel de miorlăit, îngînînd pe nas o melodie săltăreaţă :

— M-da, da, Alexandr Vladimirovici, îmi închipuiam eu, într-adevăr, că numele ăsta trebuie să-ţi amintească multe, chiar foarte multe lucruri ! — Şi încreţiturile de pe obraz i se adînciră, pornind în toate părţile deodată. — M-da... Doar pe vremuri ai fost urmărit pentru aceeaşi afacere ca şi Izvekov, care pe-atunci era doar un băieţandru. Îţi aduci aminte ?

— Adevărat ? — întrebă Pastuhov, din nou absent.

— Şi acest tovarăş de luptă al dumitale, Izvekov, era fiul învăţătorului care s-a înecat. Iar în momentul de faţă este, nici mai mult nici mai puţin, secretar al sovietului local ! M-da...

— Va să zică, aşa stau lucrurile, — răspunse Pastuhov, care părea că se gîndeşte adînc la cele ce-i spunea Merţalov. Dar îndată îl făcu să-şi mute gîndul în altă parte. — Ştii că Asia, soţia mea, de cum l-a cunoscut pe Dorogomilov, şi-a şi dat seama că trebuie să fie un om bun şi drept. Dumneata ce părere ai ?

— Adică face parte din cei şapte drepţi care ţin pe umerii lor oraşul, asta vrei să zici ?... — zîmbi Merţalov. — Se prea poate, nu zic ba. Dar întrebarea e dacă oraşul se mai ţine într-un chip sau altul... Vreau să spun : o să poată el rezista la zvîrcolirile planetei ?

— Zvîrcolirile planetei... — repetă pe gînduri Pastuhov.

Se uitară în tăcere unul la altul, îşi zîmbiră fără să-şi mai spună nimic, apoi îşi luară rămas bun, Pastuhov amintindu-i lui Merţalov că trebuie să i-l găsească neapărat pe Ţvetuhin, iar Merţalov promiţîndu-i că o s-o facă, negreşit.

În timp ce se apropia de casă, Pastuhov îşi petrecea prin minte şi trăsăturile caracteristice ale lui Dorogomilov, aşa cum i le evocase povestirea lui

Merţalov, şi pe acelea ale povestitorului însuşi — cînd pe neaşteptate, descoperi că uşile marchizei erau date de perete. Pe stradă nu era nimeni; dispăruseră pînă şi băieţii care, de obicei, se jucau pe undeva, pe-aproape.

Urcă scara în fugă. Uşa apartamentului nu era închisă, iar de pe scară se auzeau glasuri puse pe ceartă.

— Daţi-mi voie, daţi-mi voie, — striga Dorogomilov cu o voce subţire, mai mult rugîndu-se decît ameninţînd.

Pastuhov intră în odaia lui. In aceeaşi clipă o zări pe Asia şi, după privirea ei strălucitoare prin pînza subţire de lacrimi, pe care Alexandr Vladimirovici i-o cunoştea bine şi pe care n-o avea în momentele de mînie sau de durere, ci atunci cînd se simţea înfrîntă şi slabă, — după plînsul acela aproape imperceptibil, care-l tulbura totdeauna, îşi dădu seama că scandalul de pe sală nu-l privea numai pe Dorogomilov, ci poate în primul rînd pe el, Pastuhov, şi pe familia lui. Şi oprindu-se la cel dintîi pas, întrebă — nu pentru că se gîndise la asta, ci pentru că vorbele îi zburară fără voia lui de pe buze:

— Ce-i cu Alioşa?

Asia clătină din cap, zîmbind cu mîndrie de mamă, măgulită şi fericită de grija bărbatului pentru copilul lor. Se apropie de Pastuhov. El îi sărută degetele subţiri, şi abia atunci îl zări şi pe Alioşa.

Băiatul era rezemat de sobă, cu mîinile la piept ca un om mare şi se uita cu teamă la tatăl său, aşteptînd. In uşa odăii celei mici, Olga Adamovna stătea cu mîna încleştată pe tocul uşii, ca pe o ţeavă de puşcă; santinelă hotărîtă să încremenească pe loc, numai să nu-şi părăsească postul.

— Bine că ai venit! — zise Asia.

— Ce se petrece aici?

— Ne evacuează, — îi răspunse ea simplu şi cu un fel de bucurie domoală, ca şi cum faptul că bărbatul ei îi strîngea mîna o făcea să uite orice neplăcere.

— Numai pe noi?

— Şi pe noi, şi pe ocrotitorul nostru cu tot calabalîcul lui! Intr-un cuvînt, toată lumea jos de pe bord!

— rîse ea. Dar îndată, abia reţinîndu-şi puţin zîmbetul, adăugă pe tonul unui om de afaceri : — Ar trebui să te duci tu să vorbeşti. Arseni Romanovici prea îşi iese din fire şi, după părerea mea, mai mult strică decît drege. A venit un militar tînăr, cît se poate de drăguţ, dar care cam face pe grozavul. Mai taie-i nasul un pic. N-auzi cum s-au încăierat acolo ?

Alexandr Vladimirovici ieşi fără grabă pe sală.

Buclucurile îngrămădite pînă-n tavan nu puteau să înăbuşe nici pe jumătate potopul de strigăte care se apropia. Părea că răcnesc cîţiva oameni deodată, atîtea tonuri diferite se amestecau în discuţia care nu-şi putea găsi înţelegere. Erau şi ameninţări, şi batjocuri, şi rugăminţi, şi ironie, şi grosolănie.

— Iar eu îţi repet pentru a zecea oară că gospodăria comunală n-are nici un amestec în afacerea asta. Casa o ia Comandamentul militar. Autorităţile militare !

— O ia, o ia ! — şuiera ascuţit ca un ţignal glasul lui Dorogomilov. — Nimeni n-are voie să ia averea Gospodăriei comunale fără încuviinţarea ei şi fără autorizaţia ei ! Gata !

— Dacă, însă, Comandamentul militar are nevoie de o casă, o ia. Sîntem în război şi, cum ai spus dumneata, — gata ! E război şi gata !

— Pardon, nu-i gata ! Şi dumneata nu-i faci nici un serviciu comandantului, dacă-l prezinţi drept un om care nu ţine seama de lege !

— Nici nu-i nevoie să-i fac cuiva vreun serviciu. Fac ce trebuie să fac. Iar cît despre lege, las-o mai domol : ai să primeşti un ordin de repartiţie în toată regula.

— Numai din partea Gospodăriei comunale !

— Ordin legal de repartiţie !

— Legal e numai dacă vine din partea municipiului.

— Poţi să n-ai nici o grijă.

— Asta-mi place ! Auzi : mă lasă fără adăpost, mi se spune că averea şi cărţile pot să le înghit... dacă poftesc, — da, da, aşa ai spus ! — şi tot eu să n-am nici o grijă ! Dar înţelege o dată...

Pastuhov stătea lîngă fereastră, în bătaia luminii orbitoare şi, oricît se silea, nu putea să înţeleagă ce fel de om era cel care se apropia pe sală, oprindu-se din cînd în cînd şi întorcîndu-se ca să se apere de ţipetele lui Arseni Romanovici. Apoi, din întuneric ieşiră la lumină, dintr-o dată, doi străini. Inainte păşea un militar îmbrăcat într-o haină fără cusur, purtînd pe cap, trasă pe-o sprînceană, o şapcă cu cozorocul lung şi drept ca o copertă de carte şi, pe panglică, cu o steluţă rubinie, mică de tot şi foarte cochetă. In pas cu el se ţinea un om care-i ajungea pînă la umăr, cu buzele ermetic închise, jumătate civil, jumătate militar, cu pantaloni bufanţi, haină cu pătrăţele şi şapcă cu fir alb, cum poartă şefii de echipaj de pe Volga. Pastuhov le închidea drumul, aşa încît militarul. bătînd uşor din călcîie, se opri puţin din mers, arătînd prin asta că ar fi cazul să-i facă loc să treacă.

In clipa aceea, făcîndu-şi vînt înainte, Dorogomilov întinse mîinile spre Pastuhov, cu un strigăt de deznădejde:

— Alexandr Vladimirovici!

Avea pe el doar o vestă şi o cămaşă de croială veche, cu manşete rotunde şi scrobite, care pocneau uscat la încheieturile mîinilor. Părul îi cădea în şuviţe pe tîmple amestecîndu-se cu barba, de sub care atîrnau capetele deznodate ale cravatei lui cu picăţele.

— Alexandr Vladimirovici! Scuză-mă, te rog, scuză-mă! Dar vezi şi dumneata! Iaca, a venit tovarăşul ăsta, a inspectat apartamentul şi a declarat că va fi ocupat de Comandamentul militar. Foarte bine, perfect! Autorităţile militare au nevoie de case. Bine, dar dumneata cu familia dumitale ce te faci? Ce se face Alioşa cel mic? Dar eu, cu biblioteca mea? Dar Gospodăria comunală a sovietului, care-i proprietara casei? Toate acestea însă nu-l interesează pe tovarăşul ofiţer. Pe dumnealui nu-l interesează decît războiul...

— Vă rog să mă iertaţi, — îl întrerupse omul pe care nu-l interesa decît războiul.

Vîrîndu-şi degetul cel mare pe după cureaua diagonalei, închise ochii o clipă încercînd, parcă, să se

înarmeze cu răbdare şi să-i lase timp celuilalt să asculte glasul raţiunii. Alexandr Vladimirovici socoti clipa prielnică să dea din cap şi să-şi spună numele, cu încetineala aceea plină de importanţă, de mult şi bine calculată pentru cazurile cînd voia să facă impresie. Ofiţerul îşi bătu călcîiele şi salută cu mîna la cozorocul impunător al şepcii. Saluta într-un fel cu totul neobişnuit: adunîndu-şi degetele uşor îndoite, le ducea ca un fel de căuş drept la tîmplă, de parcă-şi mîngîia zuluful care-i ieşea de sub şapcă.

— Zubinski, ofiţer la dispoziţia Comisariatului militar, — zise el cu altă voce decît cea cu care se certase pînă adineauri, plăcută chiar. — Daţi-mi voie să vă explic. Comisariatul militar doreşte să ocupe etajul de sus al casei pentru una din instituţiile sale. Cetăţeanul Dorogomilov îşi face sînge rău degeaba...

— Degeaba! — sări Arseni Romanovici, pocnindu-şi manşetele.

— Absolut degeaba, deoarece, conform legii, i se va pune la dispoziţie altă odaie, poate chiar aici, la parter.

— O odaie! Foarte mulţumesc! Dar cu biblioteca, cu biblioteca mea, ce mă fac?

— In ceea ce priveşte biblioteca, părerea mea personală este că, în cazul cînd reprezintă vreo valoare...

— Şi cine-o să-i stabilească valoarea, mă rog? Dumneata, poate? Dumneata? — urlă în neştire Dorogomilov.

— In cazul cînd reprezintă o valoare reală, urmă netulburat Zubinski, cu un calm în care se simţea poza, — va trece în patrimoniul public. Iar în cazul cînd n-are nici o valoare...

— N-are nici o valoare! — îl îngînă Arseni Romanovici, ca un copil rău crescut.

— In cazul acela va rămîne, fireşte, la dispoziţia proprietarului ei.

— Dar o odaie, o odaie pentru cărţi! — stărui poruncitor proprietarul.

— Dacă nu se va găsi o odaie, de soarta cărţilor va avea grijă Direcţia recuperării.

Dorogomilov se clătină pe picioare şi întrebă, neaşteptat de încet:
— Aţi auzit, Alexandr Vladimirovici?
— Da, — răspunse Pastuhov, zîmbind către Zubinski. — Mi se pare că ai mers puţin cam departe...
— Nu fac decît să răspund la întrebări. Aceasta-i părerea mea, nimic mai mult.
— Dar despre mine şi familia mea, ce părere ai dumneata?
— Cetăţeanul Dorogomilov pretinde să-i aduc un ordin de rechiziţie din partea municipiului. Bine. Dar el de ce te-a primit pe dumneata în casă fără nici un fel de ordin de repartiţie, cetăţene Pastuhov?
Toată lumea tăcea. Zubinski se uita cît se poate de politicos şi cu vădit interes la Pastuhov, care clipea din ochi descumpănit, la Dorogomilov, care-şi netezea părul şi la omul cel cu buzele strînse ermetic, care tăcea cu încăpăţînare. In cele din urmă, îşi mută privirea, încet, şi asupra Anastasiei Ghermanovna, care urmărise în tăcere toată scena din uşa odăii.
— Cu alte cuvinte, pe cetăţeanul Pastuhov, cu familia lui cu tot, îl aruncaţi pur şi simplu în stradă, nu-i aşa? — întrebă ea deodată, blînd, cu un zîmbet care era în acelaşi timp şi fermecător, dar şi provocator, încît Zubinski, după o clipă de şovăială, răspunse cam încurcat:
— Cu un nume ca al dumneavoastră nu cred că riscaţi să rămîneţi sub cerul liber.
— Iată un răspuns galant, aş zice, — urmă Asia, zîmbind mereu. — Insă nu-i aşa, Saşa, că noi am prefera acestui răspuns galant o cameră cumsecade la un hotel?
— Eu aş prefera să ne lase în pace, — răspunse posomorît Pastuhov.
Zubinski ridică din umeri, căutînd să arate că înţelegea perfect cît de neplăcute erau lucrurile acestea, dar că n-avea încotro: era în serviciu comandat şi nu-şi făcea decît datoria.
— Nădăjduiesc că, la rîndul dumitale, vei da o mînă de ajutor cetăţenilor Pastuhov, — se adresă el însoţitorului său care, după ce mai tăcu puţin, îşi deschise

gura cu părere de rău şi, înfrîngîndu-şi parcă o durere de cap, slobozi doar o singură vorbă :

— Aranjăm.

— Iertaţi-mă, dar dumneavoastră cine sînteţi ? — se interesă Asia, plină de compătimire.

— Reprezentantul spaţiului locativ, — răspunse amărît omul cel tăcut.

— Aha, va să zică de ăştia-mi erai ?! — strigă Arseni Romanovici, înviorat dintr-o dată. — Daţi-mi voie ! Are spaţiul locativ cunoştinţă de toate aceste intenţii ? Şi dumneata nu scoţi o vorbă ? Imediat merg cu dumneata şi fac o plîngere oficială ! Oficială ! Da, oficială !

Fără să se uite la nimeni, reprezentantul spaţiului locativ se îndreptă spre ieşire, legănîndu-se în mers. Zubinski o salută pe Anastasia Ghermanovna în felul lui elegant, cu mîna la cozoroc, arătînd printr-o aplecare a trupului că salutul se adresa într-o măsură oarecare şi lui Pastuhov şi chiar, puţin de tot, lui Dorogomilov. Pe urmă făcu un pas grăbit spre ieşire şi se auzi cum bate toba voiniceşte, cu tălpile, pe scara de lemn.

Arseni Romanovici îşi încrucişă braţele, acoperindu-şi pieptul cu palmele, şi făcu o adîncă plecăciune în faţa Anastasiei Ghermanovna.

— Vă rog să-mi iertaţi şi aspectul — şi-şi pocni manşetele — şi ţipetele mele îngrozitoare, da, ca în piaţa mare !

Se repezi apoi, neaşteptat de sprinten, spre întunericul sălii.

Rămas singur cu Anastasia Ghermanovna, Pastuhov se apropie de fereastră. În tăcerea care se lăsă, se auzi o clipă ciocănitul unghiilor lui pe sticla geamului. Deodată îşi aduse aminte de amatoarea de muzică de la cămin şi izbucni în rîs.

— De ce rîzi ? — îl întrebă Asia.

— Sînt unii oameni atît de încrezuţi încît, dacă-l întrebi pe unul, de pildă, dacă ştie să cînte la pian, e în stare să-ţi răspundă fără să clipească măcar : „Apoi nu ştiu, n-am încercat : dar cred că aş putea..."

— Şi socoteşti că Zubinski e din aceştia ?

— Cred că da.

— Ei, atunci se pare că ne-am lămurit! — strigă veselă şi întorcîndu-se unul spre altul începură să rîdă cu atîta voie bună, de parcă n-ar fi fost în jurul lor nici o nemulţumire, iar pe ei nu i-ar fi aşteptat, în viitor, decît perspectivele cele mai atrăgătoare.

Ieşind din colţul lui, Alioşa se aşeză între ei doi şi Olga Adamovna, ca şi cum şi-ar fi asigurat, la caz de nevoie, retragerea spre oricare dintre cele trei puncte strategice, şi zise:

— Tată, dacă tot e vorba să ne dea afară din casă, n-ar fi mai bine să ne mutăm în grădină? Ce zici? Şi dacă vrei, îl luăm şi pe Arseni Romanovici să stea cu noi.

Alexandr Vladimirovici se opri din rîs şi, după o scurtă gîndire, închise uşor ochii, aşa cum făcea totdeauna cînd vorbea cu băiatul lui. Îi răspunse, foarte serios:

— Da, fără îndoială. Aşa o să facem. O să ne fie cît se poate de comod şi mie şi ţie, să ne jucăm cu mama şi cu Olga Adamovna de-a cine scuipă mai departe...

II

A doua zi, trecînd prin piaţa care-şi mai păstra încă numele cel vechi de Piaţa Episcopiei, Pastuhov şi Anastasia Ghermanovna se opriră în faţa unui ziar, lipit de curînd pe un zid de cărămidă şi încadrat pe de margini, pe unde se mai scurgea încă papul, cu un chenar mişcător de muşte.

Comunicatul Armatei Roşii suna a îngrijorare: operaţiunile se desfăşurau tot mai ameninţător pe fronturile de la sud şi de la răsărit. Cursul inferior şi cel mijlociu al Volgăi rămîneau şi mai departe obiectivul rîvnit al generalilor albi; ieşirea la fluviu a flancului drept al lui Denikin din stepele Donului şi al lui Kolceak din ţinuturile de dincolo de Volga ar fi însemnat o joncţiune a forţelor armate contrarevoluţionare, pînă acum despărţite, care, după toate aparenţele, se pregă-

teau să dea lovitura hotărîtoare. Cazacii din stepele Uralului şi Orenburgului trebuiau să lege verigile lanţului fatal în jurul Republicii Sovietelor. În lupta aceasta de proporţii strategice uriaşe, Saratovul era cam ceea ce ar fi mînerul unui paloş aşezat cu lama în jos de-a lungul Volgăi, spre sud, cu unul din tăişuri îndreptat către apus, împotriva armatelor lui Denikin, şi cu celălalt către răsărit, împotriva cazacilor. Cea dintîi grijă a albilor era să frîngă acest paloş, să-i smulgă mînerul din mîna neînduplecată a revoluţiei. Şi pentru realizarea acestei intenţii, erau hotărîţi să nu cruţe nimic.

Vara care se apropia în grabă părea că aduce cu ea spre Saratov, din trei părţi deodată, cîte o furtună la fel de arzătoare: una de pe cursul inferior al Volgăi, de unde, ca şi acum un an, venea pe buzele tuturor numele oraşului Ţariţîn, alta de pe cîmpiile mănoase ale Donului, unde se umfla, ca un abces înfiorător, un front nou, şi a treia de dincolo de Volga, unde, în fundul stepelor, cazacii împresuraseră aşezarea lor cea mai de seamă, Uralskul, cucerit de armatele roşii. Din pricina acestor furtuni, care-şi înteţeau mereu goana lor de foc, era din ce în ce mai greu de respirat. Oraşul presimţea o vară dogorîtoare...

Fiecare îşi dădea bine seama că, atît în clipa următoare cît şi în viitorul cel mai îndepărtat, viaţa atîrna de războiul civil, de mersul lui zi cu zi şi de rezultatul lui final. Totuşi, înţelegînd acest lucru şi, ori dînd războiului ceea ce avea nevoie, ori împotrivindu-se — fiecare era legat de viaţa obştească, viaţă care nu fusese orînduită în vederea războiului, ci a păcii. Şi în acelaşi timp, fiecare îşi vedea netulburat de viaţa lui, care uneori se potrivea şi alteori nu se potrivea de loc cu cea obştească. Toate acestea se învălmăşeau într-un amestec uneori violent colorat, alteori cu totul lipsit de culoare, în sînul căruia se petreceau schimbări atît de neaşteptate, încît un ceas nu se asemăna cu altul.

Pe drumuri treceau în marş gărzile muncitoreşti, pline de praf, cu ţinte de lemn pe umeri. Spitalele îşi mutau paturile în goana camioanelor, iar instituţiile dulapurile lor capitonate.

În şcolile de aplicaţie, băieţii şi fetiţele modelau cocoşei şi căluţi din plastilină verde şi trandafirie şi deschideau expoziţii cu operele lor. În uzine şi ateliere se sudau şi se umpleau cu exploziv grenadele de mînă. În amurgul tîrziu, în grădiniţa de lîngă Lipki, cîte un grup de iubitori de muzică se aşeza în semicerc în jurul estradei şi asculta mica orchestră simfonică, ale cărei rînduri se răriseră şi mai mult în urma războiului, urmărind contorsiunile dirijorului limfatic — celebritatea oraşului — cu părul drept ca al lui Liszt şi negru ca al lui Paganini. În Verhnîi Bazar, înconjurat de un detaşament de ostaşi roşii, se făcea o razie: se căutau dezertorii. Într-un ziar apăruse un articol cu răsunet despre viitoarea montare la Petrograd a piesei „Faust şi oraşul". Se ţineau congrese de-ale sovietelor săteşti şi ale ţărănimii sărace. La cinematograf rula filmul „Părintele Serghei" după Lev Tolstoi. Lîngă brutării, lumea stătea la coadă de cu noapte pentru pîine. Sovietul oraşului publica ordonanţe cu privire la scoaterea de pe clădiri a firmelor comerciale vechi. Clopotele bisericilor chemau stăruitor credincioşii la vecernie. Peste drum de fostele cancelarii guberniale, se înălţa din ciment un monument revoluţionar, care nu se ştia încă ce va fi.

După ce citiră comunicatul militar, Asia şi Alexandr Vladimirovici schimbară o privire grăbită, care pentru ei era cît se poate de limpede chiar şi fără vorbe. Dar în aceeaşi clipă, privind încă o dată ziarul, Asia tresări:

— Uite!

Şi, unul lîngă altul, cap lîngă cap, se apropiară de rîndurile înnegrite de papul care ieşise prin hîrtie:

„Sosirea lui A. Pastuhov. A sosit la Saratov autorul dramatic Alexandr Pastuhov, ale cărui piese au fost de mai multe ori furtunos aplaudate de amatorii noştri de teatru. Dar la noi, numele acesta nu se cuvine să fie luat în seamă numai în rîndurile admiratorilor artei lui dramatice, ci şi în cercurile revoluţionare. Pe vremuri, A. Pastuhov a luat parte la difuzarea, în oraşul nostru, a publicaţiilor clandestine îndreptate împotriva autocraţiei şi a avut de suferit de pe urma poliţiei ţa-

riste. Reprezentanții de pe atunci ai presei locale progresiste au întreprins acțiuni întru apărarea lui, dar fără succes: forțele întunecate ale trecutului nu puteau să-i ierte omului de litere, care începuse să-și cîștige o mare popularitate, simpatia față de masele exploatate, ajutorul plin de abnegație pe care-l acorda revoluționarilor. Acum, cînd clasa muncitoare a deschis larg calea puterilor creatoare ale poporului, ne putem aștepta ca de sub pana concetățeanului nostru A. Pastuhov să se nască multe opere de felul celor pe care sînt în drept să le aștepte de la el spectatorii contemporani. Lumea noastră teatrală îi dorește, pe calea aceasta plină de răspunderi, numai succese și realizări. I. M."

Se depărtară de ziar și o luară pe după colț. Asia îl apucă pe Pastuhov de braț. Fără să se uite la el, știa totuși cum arăta. Își vîrîse bărbia în gulerul hainei, de aceea făcuse un pic de gușă și partea de jos a feței părea mai mare, iar buzele i se umflaseră ca niște păstăi de mazăre coaptă. Se uita în depărtare, și pleoapele lui ori începeau să clipească, de parcă voia să scoată din ochi un corp străin care-l supăra, ori rămîneau neclintite, pe jumătate închise.

Din clopotnița episcopiei se auzi un dangăt neașteptat, și îndată săriră să-i răspundă glasurile înmulțite ale clopotelor catedralei celei noi: preasfințitul tocmai ieșea pe poartă, în caleașca lui trasă de o pereche de cai murgi, cam greoi. Soții Pastuhov fură siliți să facă loc caleștii. Prin geamul limpede al ușii, îl văzură pe episcop cum își apleca ușor potcapul negru și binecuvînta în dreapta și-n stînga cu degetele scurte și umflate ale mîinii ca niște pîinișoare de grîu, care abia se iveau din căptușeala de mătase liliachie a mînecii.

Asia își făcu încet semnul crucii.

— Ptiu, drace! Ne-a ieșit popa în drum! — mormăi Pastuhov, cu intenția vădită de a-i arăta că era cît se poate de bine dispus.

— Care popă, Sașa? E călugăr!

— Și, după părerea ta, un călugăr aduce noroc?

— Fără doar și poate!

— Ei, atunci se schimbă socoteala, — încuviinţă Pastuhov şi, trecîndu-şi palma peste obraz, izbucni în rîs: — Bată-l norocul pe Merţalov! „I. M."! Altă treabă n-a avut? Îşi închipuie că mi-a făcut un serviciu?

— Niciodată nu mi-ai spus nimic de povestea asta, — oftă Asia, uşurată. — Ilegalitate, manifeste, revoluţionari... Ce-a fost, pentru dumnezeu?

— Mofturi! Nu ştii, ori poate că ai uitat? Întîmplarea aceea veche, cu obligaţia de a nu părăsi oraşul. Într-adevăr, m-au cam ţinut atunci aici. Voiau să-mi pună în seamă nişte chestii... Prostii! Născociri!

Se opri puţin, descheindu-şi nervos nasturii şi desfăcîndu-şi haina, apoi termină, pe neaşteptate:

— În orice caz, e din cale-afară de exagerat. Progresistul acesta ruginit a fost bucuros, pesemne, că a găsit un subiect de articol... Gogoşi provinciale!

— Cu toate astea, tot a fost ceva la mijloc.

— Ce putea să fie? Fleacuri...

Fluieră uşor, îşi luă o atitudine demnă, şi Asia înţelese că nu era încă hotărît cum să primească meritele neaşteptate care i se puneau în seamă.

— Ei, şi ce dacă-s fleacuri? — şopti ea, insinuantă şi iubitoare. — În situaţia noastră, nu trebuie să dispreţuim nici fleacurile, dacă ne pot fi de vreun folos. Lucrurile s-au aranjat doar singure, în afara dorinţei sau a intenţiilor noastre...

Alexandr Vladimirovici avu o mişcare de împotrivire, la care Asia îi răspunse cu rîsul ei uşor, glumeţ şi atît de convingător, încît el zise, repezit:

— Dar cum aş putea?... E mai prejos de demnitatea mea...

Ea îi strînse cu degetele braţul, deasupra cotului. Pastuhov se întunecă şi nu mai scoase o vorbă pînă acasă.

Chiar din primele zile, Arseni Romanovici stăruise ca Pastuhov să se folosească de biroul şi de biblioteca lui, deoarece i-ar fi venit cam greu să lucreze în odaia în care stătea cu toţi ceilalţi. Pastuhov primise. Se instalase la birou, pe care făcuse ordine, cu toate că ştia bine că tocmai prin asta tulbură mai mult obiceiurile

de holtei bătrîn ale gazdei. Dar nu putea suferi înaintea ochilor nici praf, nici lucruri de prisos. Îi era dor de masa lui de scris, de lampa cu picior înalt de cristal şi cu abajur violet deschis, de călimara lui de sticlă, cubică şi masivă, de cupa lungă de carton presat cu un dragon chinezesc de aur şi cu un mănunchi întreg de creioane bine ascuţite. De creioane avea grijă Asia: el le rupea vîrfurile şi ea le ascuţea, şi tot ea îi aşeza alături de călimară cîte-o floare, după anotimp: primăvara — lalele sau un buchet de narcise, iarna — o crenguţă de azalee de seră, purpurie ca focul, vara — micsandre, margarete, sau pur şi simplu două-trei firişoare lungi de cafeluţe. Parfumurile cele mai variate se perindau prin odaia de lucru a lui Alexandr Vladimirovici. Găsea fel de fel de idei în miresme şi o speria pe Asia cu descoperirile lui:

— Asia! — o striga, făcînd să se cutremure toată casa la glasul lui. — Vino încoace!... Închide ochii şi miroase: nu-i aşa că în crinii aceştia de bună veştire, afurisit de inocenţi, se ascund nişte banale ghebe? Nu?

— Ce spui? — se minuna Asia, încîntată dar nu destul de convinsă. — Ba da!... Şi, uite, vezi? Se spune că aceşti crini n-au miros! Cum de n-am băgat de seamă pînă acum? Într-adevăr, au un miros de ghebe! De ghebe prăjite!

— Ba să mă ierţi! De ghebe proaspete, culese chiar acum de pe o buturugă putredă! De cele roşii-ruginii, care se înalţă ciorchine pe piciorușele lor gălbui... Fugi de-aici, nu te pricepi deloc, ai vată în nas din pricina guturaiului!... Şi să ştii că cuvîntul „ghebă“ vine de la „gheb“, „ghebos“... fiindcă ciupercuţele au spinarea cocoşată... Descoperirea asta eu am făcut-o. Ai înţeles? Află, prin urmare, că bărbatul tău e un geniu. Şi acum pleacă, te rog, fiinţă lipsită de simţul mirosului, că mă împiedici de la lucru...

În biroul lui Dorogomilov mirosea a şoareci. Umblau ziua în amiaza mare printre cărţi, undeva, între zid şi spatele raftului. Cărţile miroseau a cărţi: e un miros ce nu poate fi asemuit cu nici un altul şi pe care-l au, mai cu seamă, cărţile de prin veacul al opt-

sprezecelea, care s-au mutat încetul cu încetul de la ţară la oraş, împreună cu nobilii scăpătaţi sau cu feciorii de popă care şi-au trădat parohiile moştenite din tată-n fiu — cărţi galbene sau cenuşii bătînd în albastru, cu filigranul foilor abia desluşit în lumină : „Noul Plutarh", „Lexiconul superstiţiilor", „Democrit cel vesel". Dar şi cele de mai tîrziu, care au trecut prin piaţă, prin mîinile tarabagiilor şi ale anticarilor, păstrau între filele lor o aromă nedefinită, de ceva acru şi de lemn verde, amintind în acelaşi timp şi poloboocul cu vin şi vărguţa de răchită curăţată de coajă — mirosul primitiv al lemnului care a tras umezeală şi care intră din ce în ce mai mult în compoziţia hîrtiei. Hîrtia cea veche, făcută din cîrpe, aminteşte puţin scrinul cu rufe scos la aerisit sau izul maşinii de cusut, păstrat din depărtate vremuri. Dar toate aceste asemuiri sînt numai aproximative, deoarece cartea miroase a carte, aşa cum vinul miroase a vin şi cărbunele a cărbune: cartea şi-a cîştigat un loc în rîndul forţelor elementare ale naturii, nemaifiind un lucru compus, ci un element de sine stătător.

Pastuhov îşi punea ceasul de buzunar alături de călimară ; lucra mult, însă totdeauna cu ore fixe. Dar acum după ce-şi aţintea ochii asupra firişorului de aur al secundarului, simţea că nu se putea opri asupra unui subiect, aşa cum făcea de obicei şi că, dimpotrivă, în biroul lui Dorogomilov gîndurile i se împrăştiau ca polenul imponderabil al florilor, încoace şi încolo, în voia adierilor capricioase ale vîntului de primăvară. Atunci se îndrepta spre rafturi şi scotea de acolo, apucînd-o de cotor, ca un papagal care trage „răvaşul norocului", cîte o carte pe care-şi pusese ochii mai demult.

De obicei, alegea cîte o carte de istorie. Lucruri care, înainte vreme, păreau a fi patrimoniul exclusiv al docenţilor universitari şi al arhivelor, lucruri care-şi dormeau somnul de veci în dosarele cusute cu şnur şi în manualele de şcoală, căpătau acum pentru el un înţeles nou şi-l frămîntau ca propriul său destin. Tunetele care se rostogoleau de doi ani încoace, zi şi noapte, dincolo de pereţii adăposturilor întîmplătoare ale lui Alexandr

Vladimirovici, trezeau în el asemănări neaşteptate cu evenimentele îndepărtate în timp, povestite în pagini pe jumătate uitate. Se vede că trecutul nu murea decît în aparenţă o dată cu letopiseţii care-i încheiau veleatul, dar rămînea de-a pururea viu în sîngele norodului, aprinzînd văpăi de foc străvechi de îndată ce izbucnea încotrova o flacără nouă — flacăra răzbunării şi a dorului aprig de o viaţă mai bună.

Pastuhov citea despre răscoala lui Pugaciov, şi Emelian Ivanîci i se năzărea înainte ca o vedenie apărută pe dealurile pleşuve şi galbene din jurul Saratovului. Fostul stegar stătea în picioare, cu capul gol şi cu mîinile-n şold; adierile dogorîtoare cu miresme de pelin ale lunii lui Gustar îi fluturau pletele bălane. Stătea şi se uita, liniştit şi încruntat, în jos, la omuleţii din tîrg care urcau gîfîind acolo sus, la el, să pună la picioarele cuceritorului cheile oraşului... Călare pe calul lui negru, el însuşi aprig şi întunecat ca un şoim, cu sabia căzăcească atîrnîndu-i la şold în teacă de argint, asemeni unei pene albe, cu gulerul cămăşii de mătase stacojie descheiat — intra pe poarta larg deschisă a tîrgului, în vreme ce norodul îşi arunca în sus căciulile şi alerga în urma calului, zvonind şi strigîndu-şi jalbele nescrise împotriva duşmanilor şi asupritorilor... În fapt de seară, în sunetele clopotelor catedralei, urcat pe o podină îmbrăcată cu covoare transcaspiene luate de prin casele celor bogaţi, binevoia să primească jurămîntul de credinţă al cetăţenilor, în timp ce oamenii lui, lăsaţi de capul lor, cu mîini agere la răfuială, spînzurau de jur împrejurul pieţei Gostinaia boieri pe care-i prinseseră, prepuşi de-ai ţarului şi negustori hrăpăreţi. Şi acelaşi vînt de stepă, încărcat cu mireasma pelinului, legăna leşurile în spînzurători, iar după ce se sătura să se tot învîrtă în jurul lor, pornea în zbor către ţinuturile de dincolo de Volga.

Pe aripile acestui vînt străbun, Pastuhov părăsea răscoala lui Pugaciov şi trecea cu gîndul peste munţii cei galbeni, dincolo de Volga, dincolo de stepe, cale de vreo sută cincizeci de verste şi de vreo sută şi cincizeci de ani, spre trecutul apropiat.

Auzea acum tropot de copite şi şuierul nărilor armăsarului alb. Aplecat pe grumazul calului, venea în galop, cu căciula dată pe ceafă, un călăreţ cu mustaţa bălaie şi cu ochii pe jumătate închişi sub sprîncenele încruntate. Iar în spatele lui, unduind ca iarba cîmpului, veneau valuri-valuri pîlcuri de călăreţi năprasnici. Era dulgherul din Balakovo, pe vremuri subofiţer ieşit din rîndurile soldaţilor, care adunase de pe întinderile de dincolo de Volga oaste de pedestraşi şi de călăreţi întru apărarea revoluţiei împotriva satelor răsculate din Urali. Comandantul roşu Vasili Ivanovici Ceapaev, luptînd sub steagul bolşevicilor, pedepsea şi răpunea lumea cea veche şi hrăpăreaţă cu mîna darnică, dar grea, a norodului. Cutreierînd întreg ţinutul Uralului şi al Volgăi, faima numelui său cu sonorităţi guturale de oriental: Ceapai, Ceapaev, i-o lua înainte. Ca un stăpîn înnăscut al stepelor, cucerea tîrguri şi sate, le boteza — naş neînduplecat şi aprig — cu nume noi şi trecea în goana cailor, pe care-i dădea gata unul după altul, peste şesul necuprins, de la Uzeni la Ural şi de la Irghiz la rîul Bielaia. Ars de aceeaşi dogoare neistovită şi înmiresmată de pelin a lunii lui Gustar, smulgea din mîna albilor oraşul lui de naştere, capitala de ţinut Nikolaevsk. Şi în timp ce-şi ducea la atac regimentul „Emelian Pugaciov" împotriva artileriei cehe, boteza oraşul împresurat „Pugaciovsk", înlocuindu-i, cu puterea muncitorilor şi ţăranilor, numele ţarist. Iar călăreţii lui, pornind în iureş, făceau să răsune întinderile necuprinse de strigătele lor: „Pentru Pugaciov! Înainte!"

Toate acestea se petrecuseră cu nouă luni înainte de clipa în care, în plină primăvară, Pastuhov se gîndea la Emelian Pugaciov şi la Vasili Ivanovici, căutînd o asemănare între răsculaţii lui Pugaciov şi trupele lui Ceapaev, care luptau sub steagul roşu. Acum, Vasili Ivanovici era departe de Pugaciovsk, spărgînd şi sfărîmînd poziţiile corpului de ofiţeri ai lui Cappel. Alte oraşe întîmpinau acum pe călăreţii lui Ceapaev, altă muzică de dincolo de Volga, sunînd ca nişte bătăi de tobă: Buzuluk, Buguruslan, Bugulma, Belebei...

Dar, oricît s-ar fi schimbat sonoritatea numelor, oricît s-ar fi avîntat sau s-ar fi răsucit iureşul evenimentelor, — lui Pastuhov i se părea că simte mereu aceeaşi dogoare a pelinului fierbinte, ca o chemare căreia nimic nu-i putea sta în cale şi care cuprindea toate întinderile cîmpiilor de la miazăzi şi de la răsăritul Rusiei, apropiindu-le şi în timp, şi în dragostea lui. Se gîndea că, veac după veac, soarta poporului se hotărîse în această chemare de la miazăzi şi răsărit, pătrunsă de dogoarea pelinului. Acolo a fost pusă la încercare vrednicia suliţei ruseşti, acolo s-a măsurat tăria săbiilor, acolo s-a auzit cum îşi răspundeau, a joacă, fluieratul cazacului şi şuierul glonţului. De la cîmpia Kulikovo pînă la Stepan Razin, de la Pugaciov pînă la armatele de partizani de pe cursul de jos al Volgăi, din colţul de stepă unde s-au apropiat, ca să se despartă îndată, albiile a două rîuri din cele mai mari — frate şi soră — s-a crestat pe răbojul neamului, în zăngănit de arme, povestea glorioasă a poporului, a răzvrătirii lui, a mîniei lui. Şi iată că, din nou, în acelaşi colţ de stepă, plin de dulceaţă şi de amărăciune, cu cîteva luni în urmă, lîngă oraşul-cheie al întregului ţinut care mai purta încă numele ţarist de Ţariţîn, fusese cîştigată cea dintîi dintre marile victorii militare şi strategice în lupta pentru pîine, libertate şi putere sovietică. Şi încă o dată, acum, în primăvara asta nouă, în aceeaşi stepă de la miazăzi şi răsărit, unde fratele întinde mîna surorii sale, atîrna greu dogoarea norilor purtători de zăduf: Donul cel căzăcesc îşi zăngănea oţelul săbiilor, iar Volga — Volga ţăranilor şi a muncitorilor — îşi scotea tunurile pe movilele din stepă...

Pastuhov tresări, auzind o uşoară bătaie în uşă: Arseni Romanovici îşi băgase capul în odaie, purtînd pe faţă o expresie de căinţă pentru o îndrăzneală de neiertat ca aceea. Nu, n-avea de gînd să-l deranjeze mult, numai o clipă, după aceea se duce să-şi fiarbă supa lui de vobla [1]... La drept vorbind, ar fi vrut să-i comunice o noutate, dar asta o poate face şi mai trîziu.

---

[1] Peşte răspîndit în regiunea Volgăi. (N. trad.)

— Intră, te rog, e casa dumitale doar! Mă simt chiar stingherit, crede-mă. N-am nici o treabă. Stau şi-l răsfoiesc pe Soloviev... E ceva în legătură cu evacuarea?

Nu, nu se ştia nimic în legătură cu evacuarea, plîngerea lui Arseni Romanovici nu fusese încă luată în cercetare, iar autorităţile militare nu dăduseră pînă acum nici un semn de viaţă.

— Pînă una-alta, trăim şi noi cum putem! — zîmbi cu destul curaj Dorogomilov. — Dar aveam o noutate...

Scoase din buzunarul de la şold un ziar şi-l desfăcu.

— Despre dumneata e vorba, — zise el cu mult respect.

— Am citit, — răspunse repede Pastuhov.

— Ai citit şi dumneata? Şi eu am citit şi mă bucur foarte, foarte mult!

— Te bucuri?

— Dar nu mi-ai spus dumneata singur că nu eşti numai în slujba Melpomenei, ci şi în slujba poporului?

— Da, dar ştii... — Pastuhov avea aerul unui om care se apără de un omagiu nemeritat.

— Numai un lucru m-am întrebat: în care afacere ai fost amestecat? După date, ar fi afacerea Ragozin... Nu cumva ai fost şi dumneata implicat în afacerea Ragozin?

— Dacă vrei, oarecum... — îi răspunse în silă Pastuhov şi se trase către fereastră. — Dar să lăsăm chestia asta!

— Inţeleg, înţeleg de minune! — strigă Arseni Romanovici, făcînd un pas înainte şi dîndu-se îndată iarăşi îndărăt, cuprins de o sfioasă tulburare. — Notiţa aceasta răneşte modestia dumitale, dacă se poate spune aşa. N-am dreptate? Iartă-mă, dar e foarte natural. Un om ca dumneata nu poate să mărturisească dintr-o dată că, uite, aşa şi aşa, am pătimit pentru cauza poporului şi prin urmare am binemeritat de la revoluţie... Şi chiar poate că te-ar supăra să se apuce altcineva s-o facă în locul dumitale, să înceapă a spune, de pildă, aşa, fără veste: „Ia uitaţi-vă la el, a avut o activitate cu care va intra în istorie!“ Şi aşa

mai departe... Nici eu n-aş fi vorbit despre mine, doamne fereşte, dacă aş fi făcut vreodată ceva în folosul mişcării.

— De ce nu, dacă ai fi făcut într-adevăr ? — întrebă cu convingere Pastuhov.

— Nu, nu, nu ! Vă rog ! — începu să dea din mîini Arseni Romanovici cuprins de panică. — Nu ! Dar ştii dumneata ce m-a mişcat pe mine în toată chestia asta ? Cum am citit, m-am şi gîndit, fără să vreau : nu cumva şi dumneata... adică nu cumva ai avut vreun amestec în afacerea Ragozin ? Şi ştii... mi-a venit aşa în minte... sau, cum să spun ? M-am pus în situaţia dumitale şi m-am gîndit că, fără îndoială, te-ar interesa să ştii cum s-au petrecut lucrurile atunci...

— Ce să se petreacă ?

— Adică, ce tot spun ! Poate că dumneata erai mult mai aproape... fără îndoială că erai atît de aproape de afacerea asta, încît trebuie să fi cunoscut totul în cele mai mici amănunte...

— Dar ce trebuia să fi cunoscut ?

Dorogomilov îşi mişca neliniştit mîinile cu degetele împletite, strîngîndu-le la piept peste ciucurii cărunţi şi încîlciţi ai bărbii. Faţa i se acoperise cu o roşeaţă trandafirie, de om bătrîn. Se ridica în vîrful picioarelor, ca şi cum ar fi vrut să arunce o privire undeva, departe. Pastuhov se uita la el cu acea lăcomie care se trezea în el de cîte ori nu putea să înţeleagă absolut nimic.

— M-am gîndit că dacă dumneata ai fost amestecat în afacerea asta, atunci chiar aşa, în calitate de cunoştinţă, tot ar trebui, poate, să-ţi spun şi ce ştiam eu, personal...

— Arseni Romanîci ! Pentru numele lui dumnezeu, spune o dată !

— Nu, nu, nu ! Nu vreau să crezi, şi chiar o să te rog să-mi dai cuvîntul de onoare că n-o s-o iei aşa, că, adică aş ţine şi eu să apar că aş fi jucat cumva vreun rol, sau să fac impresia că aş fi şi eu revoluţionar — că mă pun, cum s-ar zice, cot la cot cu dumneata, Alexandr Vladimirovici ! Doamne fereşte ! Atîta doar că n-am spus încă nimănui...

— Arseni Romanîci!

— Mă rog, mă rog!

Dorogomilov îşi despreună degetele, împături tacticos ziarul pe masă trecîndu-şi unghia peste îndoituri, apoi, după ce se mai linişti puţin, zise încet:

— Poate că te-ar interesa să ştii că Piotr Petrovici Ragozin, căutat în 1910 de către organele siguranţei, nu plecase din Saratov, ci se afla...

Arseni Romanovici trase mai mult aer în piept şi, ridicîndu-şi mîna tremurătoare, arătă o uşiţă laterală, îngustă:

— ...uite-aici.

— La dumneata?

— Chiar aici, în cămăruţa asta a bibliotecii!

— Cu alte cuvinte dumneata... — începu Pastuhov, dar Dorogomilov nu-l lăsă să termine.

— Te rog, să ne înţelegem: nu vreau să vorbesc despre mine, ci numai şi numai despre Piotr Petrovici. N-a nimerit la mine pentru că aş fi luat şi eu parte la complotul lui — cum a fost cazul, de pildă, cu dumneata — ci dimpotrivă, pentru că n-am avut nici un fel, dar absolut nici un fel de legătură cu toate chestiile astea. Dar cînd comitetul de partid din ilegalitate a aflat că se pun la cale arestări masive, unul din vechii mei prieteni, care făcea parte din comitet, a venit la mine şi mi-a spus că trebuie să ascundă un om de treabă şi că locuinţa mea e un loc cît se poate de sigur, întrucît toată lumea mă socoteşte — şi Arseni Romanovici zîmbi copilăreşte şi totuşi destul de viclean, apoi urmă, deschis: — ei, ce să ne mai ascundem după deget: mă socoteşte aşa, ca pe un fel de nebun al tîrgului... Nu mi-a spus-o chiar aşa, de la obraz, dar eu am priceput şi am primit. Ce să mă mai feresc? Am primit, pentru că, de fapt, aşa este. Şi pe urmă a venit la mine omul acela de treabă şi l-am găzduit, uite-aici...

Dorogomilov se repezi spre bibliotecă, spintecă dintr-o mişcare a mîinii văzduhul dintre rafturi, sări uşurel îndărăt spre canapeaua veche cu perna de piele galbenă, zgîriată toată şi, apăsîndu-şi peste ea amîndouă palmele desfăcute, încheie, pătruns:

— Uite-aici, pe canapeluța asta, în spatele rafturilor, l-am oploșit atunci pe Piotr Petrovici!

Arseni Romanovici își luă un aer oarecum solemn, își netezi părul și-și potrivi hainele, așteptînd să vadă ce-o să spună Pastuhov.

Alexandr Vladimirovici intră în cămăruța bibliotecii, rămase o clipă în picioare în fața rafturilor cu cărți, se întoarse încet și se așeză pe canapea, mîngîindu-i ușor speteaza lustruită și răcoroasă. Apoi își scoase din buzunar portțigaretul și începu să frămînte între degete o țigară.

— Și multă vreme a stat el aici, la dumneata, ascuns după rafturi?

— Douăzeci și șapte de zile! — mărturisi pînă la capăt, fără să mai stea la gînduri, Dorogomilov.

— Și n-a ieșit deloc de aici?

— Deloc.

— Dar cum de...

— Îi aduceam eu tot ce-i trebuia...

— Bine, dar totuși, ce a putut să facă aproape o lună întreagă?

— A citit.

— A citit?

— Da. Uite, vezi ce-i asta? O carte de Soloviev. L-a citit și pe Soloviev. Și în multe cărți a lăsat chiar însemnări cu creionul.

Dorogomilov luă cartea de pe masă și începu s-o răsfoiască grăbit.

— Uite, colea, de pildă...

Pastuhov descoperi pe marginea albă a paginii un scris ascuțit și necitet, de-a curmezișul rîndurilor însemnate vertical. Își plimbă ochii peste locul însemnat. Era tocmai un zapis de-al lui Pugaciov, în care, din mila feței sale împărătești, dăruia tuturor credincioșilor lui „...ape și pămînt, ierburi și mări, și simbrie în bani, și merinde, și plumb, și praf de pușcă, și slobozenie pe vecii vecilor“...

— Poți să înțelegi ce-a scris aici?

— Pot, — zise Dorogomilov și citi: „Așa va fi“.

— E scris de Ragozin?

— Da, de Piotr Petrovici.

Pastuhov se ridică, învăluit în norii fumului de țigară și rămase mult așa, provocînd prin nemișcarea lui desăvîrșită o așteptare tăcută și respectuoasă din partea lui Arseni Romanovici.

— E ca un fel de... succesiune?

— În ce sens? — Dorogomilov nu pricepuse întrebarea.

— Înainte de venirea dumitale, citind despre Pugaciov, mă gîndeam la tot ce se petrece astăzi dincolo de Volga, pe Don, în întreaga Rusie. Praful de pușcă, aprins atunci, mai arde și astăzi. Prin stepă călăresc strănepoții cetelor libere căzăcești de altădată.

— E și nu e așa! — se repezi Dorogomilov. — E drept că judecata poporului, care fusese înăbușită atunci, luată de la capăt și curmată iarăși de nenumărate ori, mai dăinuiește și acum. Dar scopul nu poate fi numai judecata și pedeapsa, nu-i așa? Scopul rămîne construirea unei societăți noi. Am dreptate?

— Dar nu vezi dumneata că însuși Ragozin a întărit cu mîna lui făgăduiala lui Pugaciov? Ce zici de asta?

— Da, dar numai visul lui, visul lui de om care voia să facă bine, nu și răzmerița căzăcească! A întărit cu mîna lui viitorul ascuns în făgăduiala lui Pugaciov, nu și trecutul!

— Dar nu ți se pare dumitale, scumpul meu Arseni Romanovici, că prin felul lui pripit de a judeca, prin dezlănțuirea patimilor lui, poporul va consolida cu precădere tocmai acel trecut, de care caută să spele acum pămîntul?

— Nicidecum, Alexandr Vladimirovici, nicidecum! Deoarece, curățînd pămîntul de rămășițele trecutului, în același timp el și sădește.

— Tare aș vrea să gîndesc și eu ca dumneata! Dar oare puhoiul acesta răzbunător nu va smulge din pămînt răsadul cel plăpînd, care abia își arată colțul în vîrtejul lui?

— Plăpînd? Dumneata îi spui plăpînd? Dar însuși puhoiul acesta a crescut tot dintr-un asemenea răsad, din gîndul măreț al așezării unui stat pe teme-

lii cu totul populare. Şi acest puhoi care doboară totul în calea lui e îndrumat tocmai de statul cel nou! De răsadul acesta plăpînd, cum îi spui dumneata!

— Şi totuşi, nu crezi dumneata că prin chiotul nostru, al celor din ţinuturile mărginaşe, şi prin tropotul călărimii, răzbeşte zvonul puterii oarbe a elementelor?

— Numai în cazul cînd o idee măreaţă poate fi socotită drept forţă elementară a naturii! Şi ceea ce se aude nu-s nici chiote din ţinuturile mărginaşe, nici tropot de călărime! Eu altceva aud. S-a spus acum o vorbă nepieritoare, o vorbă despre puterea muncii, care va lega între ele toate ţinuturile de margine într-un tot, unul singur!

— Şi nedespărţit?

— Şi nedespărţit!

— Dar despre aşa ceva se vorbeşte şi pe Don, Arseni Romanovici...

Pastuhov părea că vrea să-l necăjească înadins, admirînd sfînta seriozitate cu care Dorogomilov îşi expunea convingerile. Dar jocul acesta nu-l împiedica să se încălzească şi el la focul credinţei neclintite care ardea în omul cu părul cărunt şi zbîrlit. Şi simţea că discuţia lor îl apropia de lucrul acela esenţial, la care se gîndea din ce în ce mai mult în vremea din urmă: la locul lui în mijlocul evenimentelor.

— Pe Don! — strigă Dorogomilov cuprins de indignare, întorcîndu-şi obrazul în altă parte în semn că, hotărît, nu putea să îngăduie un argument ca acesta. — Dar acolo e vorba de Rusia unică şi nedespărţită a trecutului! Iar poporul mătură atît de radical trecutul din calea lui, încît...

Pe neaşteptate, Dorogomilov îl apucă pe Pastuhov de reverul hainei şi, trăgîndu-l în jos la fiecare cuvînt, vorbi ca un iluminat, cu aprig şi înflăcărat avînt:

— ...încît poporul va fi silit să ia asupră-şi toată răspunderea viitorului şi să clădească o lume a lui, cu totul nouă, după nevoile lui. Aşa precum ne-o spun cuvintele imnului! Întocmai aşa! Şi asta va fi o faptă măreaţă şi eroică!

Dar se rușină repede de avîntul lui și, îndată ce sfîrși vorba, se trase la o parte.

Ideea bătrînului îl tulbură adînc pe Pastuhov. În felul cum spusese cuvîntul „nevoie", părea că i se dezvăluise pentru întîia oară înțelesul adevărat al nevoii organice și al unei predestinări atît de aspre, încît ai fi zis că lumea cea nouă nu mai avea nimic altceva de făcut decît să ia ființă. Iar faptul că acest cuvînt fusese spus de un om bătrîn, fără sfială sau teamă în fața viitorului, ci dimpotrivă, cu tinerească însuflețire, îi dădea o putere de profeție. Și această putere, ca orice putere, avu drept urmare să trezească în Pastuhov dorința de a i se supune. Era însă prea obișnuit să înceapă prin a se împotrivi oricărui fapt neprevăzut, ca să nu-și dea seama numaidecît de tot ridicolul pornirii lui: într-adevăr, a ce ar semăna să cadă în brațele acestui excentric cu surtuc, recunoscîndu-l dintr-o dată drept cel mai convingător din toți profeții care nu izbutiseră pînă atunci să-l convingă de absolut nimic! Așa că, după ce așteptă puțin să i se potolească pornirea de a se arunca în brațele lui Arseni Romanovici, din cale afară de tulburat, Pastuhov îl întrebă:

— Ești într-adevăr convins că rațiunea va izbuti să înfrîngă patimile, înainte ca ele să stăpînească evenimentele?

— Rațiunea nici nu caută să lupte împotriva patimilor. Asta ar duce la catastrofă. Le îndrumează doar...

— Cu busola lui Ragozin?

— Te îndoiești de asta? Cu busola dumitale, dacă n-ai scăpat-o cumva din mînă de pe vremea cînd o țineai împreună cu Ragozin...

Dorogomilov își lepădase deodată înfățișarea lui buimăcită și se uita acum la Pastuhov cu o privire rece, aspră chiar, de parcă ar fi vrut să-i pună la încercare tăria de caracter. În glasul lui nu mai rămăsese nici urmă din umilul respect sau din teama de a nu atinge cumva susceptibilitatea lui Pastuhov: era vorba, doar, de o cercetare, de un examen sever și, în calitatea lui de examinator hotărît să nu scape din

mînă elevul care ar căuta să se strecoare pe căi piezișe, îl întrebă de-a dreptul:

— Dar poate că, de atunci și pînă acum, te-ai depărtat de Ragozin și ai intrat în alt partid, Alexandr Vladimirovici?

Cu toată banalitatea ei (se vorbea mereu acum de partide), întrebarea i se păru lui Pastuhov extraordinară. Îl surprinse și aproape îl jigni, tocmai pentru că-i fusese pusă în calitate de examinator hotărît să capete un răspuns fără ocol. Apoi, din cercetător, Pastuhov se simțea acum obiect de cercetare, și asta îl micșora simțitor în propriii săi ochi. Dar ar fi fost meschin să se supere. De aceea, se folosi și acum, ca în toate situațiile încurcate, de gestul lui obișnuit: își trecu palma peste obraz, clipi din ochi și începu să rîdă, ușurat:

— N-am făcut niciodată și nici n-am de gînd să fac parte din nici un partid, iubite Arseni Romanovici. O să-ți povestesc eu odată tot ce s-a întîmplat atunci, pe vremea afacerii Ragozin. Acum însă, spune-mi dumneata ce s-a mai petrecut cît a stat Ragozin aici, în casa dumitale.

— Da, da, — începu să se grăbească Dorogomilov, cuprins iarăși de neastîmpăr și de dorința de a fi îndatoritor. — Ceea ce-i extraordinar e că n-am știut atunci pe cine ascund la mine.

— Cum așa?

— Știam doar că a întreba una ca asta înseamnă să nu capeți nici măcar un refuz, ci pur și simplu un răspuns fără valoare, un nume născocit și atîta tot. Așa că nici nu m-am gîndit să întreb. Abia după un an de zile am aflat și eu cine anume fusese omul acela de treabă. Și știi, cu toate că trecuse un an încheiat, m-am speriat cum nu-ți închipui!

Arseni Romanovici zîmbi, cu o expresie de strălucitoare fericire.

— Te-ai speriat după un an de zile? — întrebă Pastuhov, rîzînd.

— Da, închipuiește-ți! Se făcuse prea mare vîlvă în oraș în jurul acestui nume. Îți mai aduci aminte?

— Şi cum s-a terminat povestea?

— Foarte simplu. După douăzeci şi şapte de zile, într-o noapte, l-am dus pe Piotr Petrovici pe mal, la o barcă cu o pereche de lopeţi, pregătită de mai înainte. După aceea, a mers el aşa, singur, pe firul apei, pînă-n satul Rîbuşki. Îmi spusese că de acolo avea să ia vaporul. Cred că aşa a şi făcut. Nu l-am întrebat ce anume vapor o să ia: în susul sau în josul rîului. Cît despre barcă, ne-am înţeles s-o lase în voia întîmplării. Din noaptea aceea nu l-am mai văzut pînă la revoluţie, cînd s-a întors aici şi l-am auzit vorbind la un miting.

— E aici? — strigă Pastuhov.

— Cum, nu ştiai? — se miră la rîndul lui Dorogomilov.

— Şi nu-l vezi?

— Nu.

— Dă-mi voie, — zise Alexandr Vladimirovici, dînd din mîini, — dă-mi voie! De ce te-ai zbătut atîta la Administraţia municipiului ca să nu te dea afară din propria dumitale casă, cînd ar fi fost de ajuns să te duci la Ragozin ca să te instaleze într-un palat, cu toate onorurile şi cu muzica militară pe deasupra!

— Şi de ce ar fi făcut una ca asta? — întrebă Dorogomilov aplecîndu-şi uşor capul într-o parte.

— Cum de ce, omule? Doar dumneata i-ai salvat viaţa!

Zgribulit de parcă-l scuturau frigurile, Dorogomilov îngăimă cu o umbră de mîhnire stăpînită în glas:

— Aş fi murit de ruşine înainte de-a face aşa ceva...

În aceeaşi clipă, pe sală se auziră glasuri, întîi mai încet, pe urmă tot mai tare, erau glasuri de femei, apoi unul de bărbat, extraordinar de plin şi cu modulaţii catifelate. Pastuhov, care se simţea cam stingherit în faţa lui Arseni Romanovici şi a mîhnirii lui, se bucură de acest ajutor neaşteptat, ascultă atent şi, recunoscînd deodată glasul acela extraordinar, se repezi la uşă:

— Ţvetuhin! A venit Ţvetuhin!

După ce Egor Pavlovici își răsese mustața, se descoperise că avea nasul ușor ridicat în sus și buza de jos ieșită în afară, ceea ce-i dădea aerul că, la sfîrșitul fiecărui cuvînt, pecetluia cele spuse. Se prea poate că purtase mustață tocmai ca să-și ascundă acest defect. Dar iarăși se prea poate că și-o răsese ca să mai îndulcească puțin urmele lăsate pe obrazul lui de mîna necruțătoare a vremii.

Dar, cu toată buza aceea surprinzătoare, cu toate cutele de pe obraz, Pastuhov îl regăsi îndată pe vechiul Țvetuhin — seminarist, lunatic, favoritul publicului, făt-frumos cu fața smeadă, pozînd puțin în fața lumii. Il recunoscu și, o clipă, se înduioșă. Imbrățișîndu-se, simțiră amîndoi cum îi cuprindea sentimentul acela tineresc și intim care-i legase pe vremuri.

Totuși, chiar de la început, Egor Pavlovici își luă o atitudine ușor artificială, adoptînd tonul glumeț, puțin ironic chiar, la care recurg oamenii independenți atunci cînd vor să arate că știu să se apere în cazul cînd sentimentul lor de egalitate ar fi atins de pretențiile de superioritate ale altora. Acesta e unul din punctele slabe care împiedică spontaneitatea raporturilor dintre provinciali, chiar și cei mai subțiri, și oamenii care trăiesc în capitală : frica de a fi nedreptățit răpește uneori provincialului bănuitor pînă și putința de a-și descoperi propria lui superioritate față de ceilalți.

Dacă această primă revedere a vechilor prieteni s-ar fi petrecut între patru ochi, lucrurile ar fi decurs cu totul altfel. Pe cînd așa, pe Țvetuhin îl cercetau în același timp și Anastasia Ghermanovna, care-l întîmpinase cu o drăgălășie fermecătoare, deși puțin teatrală, și Dorogomilov, pierdut de emoție, despre care Țvetuhin auzise că ar fi fost admiratorul lui de totdeauna. Afară de asta, la revederea lor se adăugă și o împrejurare cam ridicolă, care-l făcu pe Pastuhov să afișeze un ton glumeț, așa că, împotriva așteptărilor, toate ieșiră oarecum pe dos.

Țvetuhin venise însoțit de o fată tînără, pe care o prezentă fără multă ceremonie: eleva mea Anocika. Fata îl cunoștea pe Dorogomilov. Cu toate acestea se sfii din prima clipă, de parcă ar fi nimerit cine știe unde, și se trase în umbră la adăpostul etajerei, atît de stingherită de parcă se ruga de toată lumea să nu țină seama de prezența ei. Și rămase acolo, cercetîndu-l din umbră mai ales pe Pastuhov.

— Ce-i cu tine, revoluționar bătrîn? — îl apostrofă Țvetuhin, îndată după ce-i dădu bună ziua. — Ai venit să lupți, hai?

Își frecă mîinile încîntat, de parcă ar fi vrut să spună: „Ei, lasă, lasă! Te aranjez eu îndată!"

— După cîte aud, tu ești cel care te războiești pe-aici, — zîmbi Pastuhov. — Ai de gînd să arunci teatrul în aer?

— Ce să mai vorbim de noi! Noi întoarcem pe dos ce putem, ca și costumierii. Fabricăm brocart din rogojini... Tu, însă, te-ai avîntat sus de tot. Nu-i chip să-ți ajungă omul cu prăjina la nas! Auzi dumneata! Ai construit revoluția! Ai suferit persecuțiile ohranei țariste.

Țvetuhin închise dintr-un ochi cu înțeles, dar nu atît cît să se poată spune că a făcut cu ochiul.

— Ce-s eu de vină? — îngînă Pastuhov, și zîmbetul îi încremeni pe buze. — Merțalov al vostru e vinovat.

— Dacă este sau nu este al nostru, dacă este sau nu este el de vină, asta n-are nici o importanță! Vorba e că tot tîrgul știe acum că Alexandr Pastuhov a binemeritat de la revoluție.

— Și oare e ceva rău cu asta? — întrebă Anastasia Ghermanovna cuprinsă de o încîntătoare spaimă.

— Vai de mine! Se poate?! — strigă Țvetuhin. Apoi, coborînd glasul pînă la șoaptă și astupîndu-și gura cu arătătorul: — E chiar cît se poate de bine! Minunat! Și, fie vorba între noi, e cît se poate de oportun...

Rîse în gura mare și închise iarăși dintr-un ochi.

— Ai un tic? — se interesă Pastuhov.

Pipăindu-şi faţa, Ţvetuhin se arătă deodată grozav de îngrijorat.

— Un tic? Care tic? Ai băgat de seamă ceva? Mă nenoroceşti! Anocika! Am un tic, zici?

— Ţi se bate ochiul, — zise Pastuhov.

— Aha, ochiul! — începu să rîdă iarăşi Ţvetuhin. — Nu-i nimic. E numai orbit de strălucirea revoluţionarului oţelit în lupte!

— Bine, bine, rîzi tu! Doar am parcurs împreună glorioasa şi nobila noastră cale...

— Eşti sigur? — întrebă încet şi serios Ţvetuhin.

— Nu sînt chiar atît de sigur, dar îmi aduc perfect de bine aminte cum dîrdîiai de frică numai la gîndul jandarmului...

Privirea lui Ţvetuhin se făcu dintr-o dată ciudat de absentă.

— E foarte bine că nu eşti chiar atît de sigur, — aruncă el, ca din treacăt. Apoi, după o pauză, întrebă şi mai serios: — Nu vrei să admiţi că a fost, poate, o manevră conspirativă de-a mea?

— Să dîrdîi... în chip de manevră conspirativă?

— Întocmai. Într-adevăr, asta a fost: o manevră conspirativă.

— Faţă de cine?

— Faţă de tine.

Se uitau unul la altul: Ţvetuhin cu o privire plină de înţelesuri ascunse, Pastuhov clipind mărunt şi des din pleoapele lui uşoare.

Deodată, Egor Pavlovici izbucni în hohote de rîs, se lăsă cu tot trupul peste Pastuhov cuprinzîndu-i cu braţele mijlocul puternic şi începu să strige, bătîndu-l cu palmele pe spate, aşa cum faci cînd vrei să te încălzeşti, pe ger:

— M-a crezut! M-a crezut! M-a crezut!

Toată lumea se înveseli. Încercînd să scape din braţele lui Ţvetuhin, Pastuhov mormăi cu glas îmbunat:

— Du-te dracului, actor afurisit...

— Lasă, lasă, că mai revenim noi asupra biografiei tale! Deocamdată, răspunde-mi la două întrebări. Întîia: obişnuieşti un păhăruţ?...

— Şi chiar ai ? — întrebă cu neîncredere Pastuhov.

Desfăcîndu-şi pulpana hainei, Ţvetuhin îi arătă cu degetul buzunarul pantalonilor, umflat.

— Nu te cred ! — se împotrivi Pastuhov.

Ţvetuhin scoase încet la lumina zilei o sticlă plină cu un lichid cafeniu.

— Nu te cred ! — repetă cu nepăsare Alexandr Vladimirovici.

După ce căută cu ochii prin toate colţurile odăii, Ţvetuhin îşi făcu semnul crucii cu ochii la fereastră.

— Tot nu te cred ! Ce-i asta ?

Ţvetuhin îşi strînse pleoapele şi dădu uşurel din cap.

— Ce otravă mai e şi asta, comediantule ?

— „Fruntea frunţii" ! — şopti teatral Ţvetuhin şi-şi ridică sprîncenele în sus pînă dincolo de orice limită închipuită.

— E absolut cu neputinţă, — zise Alexandr Vladimirovici, adînc emoţionat. — Inimaginabil. Neverosimil. În contradicţie cu legile minţii omeneşti. Te omor dacă mă minţi, Egor !

— Anocika, spune şi tu ! — se rugă Ţvetuhin de fată.

— Să fie oare vreo fărîmă de adevăr în tot ce spune smintitul ăsta ? — se adresă Alexandr Vladimirovici Anocikăi, grozav de încruntat. — O fi intrînd cîtuşi de puţin alcool în compoziţia conţinutului acestei nenorocite sticle ?

— Din păcate, da, — zîmbi din adăpostul ei Anocika.

Pastuhov luă din mîna lui Egor Pavlovici sticla, o ridică în lumină, se uită cu luare aminte prin ceaţa misterioasă a lichidului şi strigă deodată :

— Asia ! Pune piftia pe masă !

— Doamne, dumnezeule, ce scandal ! — făcu Asia prefăcîndu-se speriată şi, în acelaşi timp, surîzîndu-i cu prietenie Anocikăi, ca unei aliate fireşti.

— Am voblă ! — strigă ascuţit, pe neaşteptate, Dorogomilov. — Voblă afumată, de primăvară, din Astrahan !

De la sosirea oaspeților, Dorogomilov nu scosese o vorbă. La început nu înțelegea bine ce se petrece, dacă cei doi prieteni se ceartă cu adevărat sau numai în glumă, apoi se simți fermecat, cucerit de sclipirile multiple și de salturile jocului lui Țvetuhin. Pe vremuri, Egor Pavlovici îi oferea senzații de natură profund intimă. Actorul însemna pentru el însuși spectacolul, de care-l despărțea un hotar peste care nu putea trece: actorul juca, iar Dorogomilov îl admira. Acum, nu mai era între ei nici un fel de hotar despărțitor. Spectacolul intrase chiar în casa lui și nu-l îmbia numai să-l privească, ci să participe, el însuși, la jocul actorilor. Se petrecea un lucru de necrezut: părea că Arseni Romanovici nimerise pe scenă și juca în aceeași piesă cu Țvetuhin!

Dar, după ce vorbise despre vobla lui, Arseni Romanovici se simți dintr-o dată intimidat, deoarece toată lumea se întorsese spre el, să vadă ce-o să mai facă. Și își dădu seama că trebuie negreșit să facă ceva. Pastuhov se uita cu atîta nedumerire la pletele lui răvășite, de parcă șuvițele acelea de păr cărunt înviaseră fără veste pe un manechin dintr-o fereastră prăfuită de frizerie. Dorogomilov rămase încremenit. Atunci Alexandr Vladimirovici se apropie de el, îi atinse ușor brațul și-i zise, cîntînd puțin pe nas, cu nostalgică voluptate:

— Arseni Romanovici, drăguțule, bate-o! Bate-o bine de colțul plitei. Dar mai tare, te rog. Pînă ce lasă toată zeama. Pe urmă curăț-o de piele și rupe-i, dragul meu, fîșii subțiri de pe spinare. De la coadă la cap — înțelegi?

Țvetuhin clipi apăsat.

— Fîșii subțiri, fîșii subțiri să rupi!— îngînă Pastuhov sfîrșit de emoție, închizîndu-și și el ochii.

— Recunosc, recunosc un concetățean! Și înțeleg de minune! — strigă iarăși Dorogomilov.

Și toată lumea se puse dintr-o dată în mișcare, simțind nevoia de a pregăti totul cît mai repede.

Dar Egor Pavlovici opri toată această agitație cu un gest de dirijor, se apropie de Anocika, o apucă

de mîna pe care fata nu voia să i-o dea şi o trase în mijlocul odăii.

— Înainte de a bea în cinstea revederii noastre, — începu el solemn, — trebuie să mai rezolvăm o problemă de ordin tehnic, care nu suferă amînare. O întîmplare fatală a înlănţuit această jună ființă...

— Egor Pavlovici, lasă, te rog — se împotrivea Anocika, înroşindu-se pînă la rădăcina părului. Se trăgea cu neîndemînare îndărăt, la adăpostul ei, încercînd să-şi scoată mîna din mîna lui Ţvetuhin. — Mă simt cît se poate de bine!

— N-are de ce să-ţi fie ruşine — îi dădu curaj Anastasia Ghermanovna. Apoi, ghicind cu intuiţia ei de femeie despre ce era vorba, o întrebă : — Ţi s-a rupt tocul, nu-i aşa?

— Da, sărăcuţa! Umblă pe un cui! — strigă emoţionat Ţvetuhin. — Mărturisesc că eu sînt de vină. Treceam peste linia de tramvai. Anocika şi-a prins tocul în şină, şi gata! Mă înţelegeţi? M-am repezit s-o ajut, am găsit acolo un bolovan şi am încercat să bat cuiul ăsta cît toate zilele, care-i ieşise de sub branţ. Dar n-am putut să fac nici o ispravă. Nici nu mai ştiu cum am ajuns pînă aici!

— Cum aţi ajuns ?... — repetă cu înţeles Pastuhov.

— Da, cum am ajuns! — Egor Pavlovici nu-şi dădu seama la început, dar se opri din vorbă : — Ce vrei să spui cu asta?

— Nimic. Era vorba numai despre biata Anocika. Ori poate că ai şi tu vreun cui în gheată?

— Ei da, fireşte, despre Anocika era vorba! Dar vezi că... nici eu n-am inimă de piatră.

— Se şi vede! — încuviinţă pe loc Pastuhov.

— Mai bine scoateţi pantoful, — zise Anastasia Ghermanovna, cu atîta blîndeţe înţelegătoare de parcă îşi dădea sfatul într-o chestie foarte discretă.

Egor Pavlovici împinse spre Anocika un scaun. Fata se aşeză. Ţvetuhin se lăsă cu eleganţă într-un genunchi, să-i ajute la descălţat. Dar Anocika sări sprintenă de pe scaun, alergă şchiopătînd spre etajera cu cărţi, aruncă cine ştie unde pantoful şi-şi îndoi piciorul desculţ ca o barză. Sfiala i se risipise cu to-

tul și se uita acum la toți alintat, urmărind zarva neașteptată pe care o stîrnise Egor Pavlovici.

Dorogomilov căuta de zor în gospodăria lui fantastică sculele trebuitoare reparației. Răsturna sertarele mesei de lucru, zornăind, bocănind și zăngănind, strănuta și trăgea pe nas răscolind praful secular și-și certa bombănind băieții, care-i puneau la o veșnică încercare spiritul lui de ordine. In cele din urmă găsi ceva cît se poate de folositor: o menghină mică, un presse-papier nichelat în chip de nicovală și un cleşte de zahăr. Din păcate însă, nu era chip să găsească pe nicăieri ciocanul.

Alexandr Vladimirovici se uita cu o privire plină de înțeles și de ironie la Țvetuhin, care nu mai avea astîmpăr: alergînd de ici pînă colo, ori strîngea pantoful Anocikăi la piept, ori se uita la el și-i pipăia cuiul cu o expresie de adîncă deznădejde. Pastuhov părea că găsise în gîndul lui dezlegarea și că petrecea de minune urmărind scena aceea plină de haz. După ce se găsi și ciocanul și Țvetuhin îl smulse cu entuziasm din mîinile lui Arseni Romanovici, Pastuhov se întoarse către Anocika:

— Iartă-mă te rog, domnișoară, dar care din acești trei cavaleri aici de față ai dori să fie pantofarul dumitale?

Stînd într-un picior ca și pînă atunci, așa fel încît genunchiul celui îndoit, într-un ciorap de culoarea pielii, îi ieșea de sub fusta scurtă, Anocika se uită cu serioasă luare aminte la Alexandr Vladimirovici.

— Pe mine mă cheamă Ania, sau Anocika. Și aș fi foarte recunoscătoare aceluia care mi-ar bate tocul la loc, așa fel să nu mai iasă...

In fața lui Pastuhov nu mai era fetișcana care, de cum intrase, se și ascunsese ca o sălbăticiune după etajeră. Il surprinse mai cu seamă glasul ei, în care răzbăteau, dintr-o dată, notele grave ale unui glas de femeie.

— Nici o grijă, Anocika, nici o grijă, ți-l dreg eu într-o clipă! — strigă Egor Pavlovici, aplecat peste tăblia ferestrei și meșterind de zor. — Tu cred că ai uitat, Alexandr, dar noi, Anocika și cu mine, chiar adi-

neauri ne-am adus aminte că odată, demult, i-ai spus „sirenă". Era pe atunci o fetiță cu ochi mari și cu codițe pe spinare. Mai ții minte?

— Da, parcă... — răspunse alene Pastuhov și iarăși începu să-l urmărească pe Țvetuhin, care se lupta amarnic cu cuiul.

Cît a ținut reparatul pantofului, Anastasia Ghermanovna își căuta de treburi în jurul mesei, iar Arseni Romanovici îndeplinea, cu rîvnă, rețeta culinară a lui Pastuhov: din bucătăria de vară se auzea cum bătea înăbușit peștele de plita de tuci, răspunzînd cu veselie bătăilor inegale ale ciocanului lui Țvetuhin.

În cele din urmă, toate se terminară cu bine și lumea începu să se așeze în jurul mesei, — cam greu, deoarece se împiedicau mereu de sertarele biroului. Bărbații se îngrămădiră toți la rînd, iar Anocika și Anastasia Ghermanovna în fața lor.

Se turnă rachiu în trei păhăruțe (femeile se împotriviră rîzînd, dar cît se poate de hotărît). Egor Pavlovici întinse mîna să și-l ia pe al lui și deschise gura să ridice cea dintîi închinare, dar Pastuhov îl opri:

— Stai puțin. Nici nu știu ce băutură ai adus. Poate că-i niscai otravă pentru gîndaci. Că doar nu degeaba or fi refuzat-o cucoanele noastre! Eu însă vreau să le spun iubiților mei oaspeți cu ce-i vom ospăta. Bucatele care strălucesc sub ochii voștri se cheamă „răcituri boierești".

— La noi li se spune piftie, — se amestecă în vorbă Țvetuhin.

— N-are decît să li se spună! Dar eu susțin că mîncarea aceasta așa se chema pe la hanurile de unde i s-a dus vestea. Adevăratele răcituri nu se fac nici din carne de porc, nici de vițel și nici din altceva. Adevăratele răcituri se fac numai și numai din picioare de vacă. De la cap nu e îngăduit să pui decît buzele. Aspicul trebuie să fie atît de bine fiert, încît, dacă înainte de a se închega înfigi în el o lingură, lingura nu trebuie să cadă, ci doar să se aplece. Și nu trebuie să fiarbă repede, ci înăbușit, pentru care scop se cere neapărat cuptorul, plita fiind hotărît contraindicată...

— Fie-ţi milă de noi! — gemu Egor Pavlovici, frămîntîndu-se de nerăbdare.

— După ce s-a închegat, aspicul trebuie să fie elastic cum e cauciucul şi limpede cum e chihlimbarul din poveste, iar grăsimea care se ridică deasupra trebuie să aibă iz de copită pîrlită. Cu asemenea bunătăţi se ospătau pe vremuri, în Rusia veche, boierii şi de acolo li se trage şi numele de „răcituri boiereşti". Eu, personal, am ales în piaţă picioarele de bou. Madama noastră, Olga Adamovna, le-a pîrlit în prezenţa mea, drăcuind cît o ţinea gura. Asia s-a dus pe la vecini unde, datorită protecţiei stimatului nostru Arseni Romanovici, a făcut foc într-un cuptor şi a mînuit oala de tuci cu ajutorul cociorvei. Tăvile cu fiertură s-au răcit în pivniţă, pe la alţi vecini. In cele din urmă, am obţinut minunea pe care o vedeţi acum în farfuriile voastre. Propun să închinăm cel dintîi pahar pentru Asia.

Işi duse paharul la gură, dar în aceeaşi clipă se trase îndărăt:

— Ce-i asta?

Şi se uită în jurul lui, cu spaima agoniei în ochi.

— Ei bine! — făcu satisfăcut Ţvetuhin. — Iţi arăt eu ţie! Nici eu nu mă las mai prejos de răciturile tale. E un preparat din cele mai populare! — şi dădu un bobîrnac în sticlă. — Există, ce e drept, şi ceva mai de soi. Dar acela e numai pentru aviatori. Stăm cam prost cu benzina, New-port-urile noastre zboară cu spirt curat, aşa că te poţi avînta cu aviatorii noştri pînă la înălţimi inaccesibile... în lumea civilă însă, nu-i chip să zbori mai sus de atîtica... Băutura din faţa noastră e o adevărată legendă a pădurilor. Se naşte pe fundul vîlcelelor, în inima dumbrăvilor. In pîntecele unei vetre de lut, încăpătoare cît un cuptor. Fiecare vatră din acestea e ca un fel de jertfelnic aprins în cinstea unei zeităţi misterioase. Ici şi colo se înalţă cîte un firişor de fum, răzbătînd spre cer prin horbota copacilor — şi deodată începe să picure din serpentină, ca pe vremea celei dintîi moine de martie, picătură cu picătură, o licoare caldă, povestind în şoaptă domoală legenda pădurii... Celei dintîi sticluţe

din această legendă i se zice „fruntea frunții". Iar dacă licoarea nu se face din pîine, ci din pepeni, atunci i se zice holercă de pepeni. Iar dacă...

— E foarte poetică povestea ta, — îl întrerupse Pastuhov. — Dar grozav de plictisitor o mai spui!

Egor Pavlovici aruncă o căutătură neliniștită spre Anocika. Fata părea cam tristă și asculta fără prea mult interes duelul de vorbe dintre cei doi mîncăi.

— Stai un pic, — strigă Țvetuhin, gata să înceapă o nouă tiradă.

— Nu te mai osteni în zadar, — îl potoli Pastuhov. — Nici un „meșter cîntăreț" nu m-ar putea face să cred că otrava asta galbenă, elaborată în glandele de venin ale vreunei vipere, poate fi înghițită de om. Sînt încredințat că e interzisă de doctori.

— Doctorii sînt niște caraghioși! — strigă iarăși Egor Pavlovici, înălțîndu-și brațele către tavan. — Ar fi încununați cu lauri în piețele publice, mamele și-ar purta copiii de mînă în jurul lor ca în jurul pomului de crăciun, li s-ar plăti pensia înainte de a-și fi ros pantalonii lor de profesori universitari, dacă ar recunoaște adevărul, dovedit încă de pe vremea dreptcredinciosului Noe, cum că alcoolul e o binefacere pentru omenire. Dar, crede-mă: or să ajungă și acolo! Or să prescrie omenirii folosirea rațională a păhăruțului. Și or să se îmbogățească pe chestia asta, or să se înalțe! Și or să-și închidă pe veci, ca inutile, tratatele lor de medicină!

— Amin! — zise Pastuhov.

Se lăsă greoi peste umărul lui Egor Pavlovici, făcu cu ochiul către Asia, înălță paharul și închină, vesel:

— Pentru pantofiorul de aur!

Se uită la Anocika cu sclipiri diavolești în ochi, se ținu de nas și dădu rachiul pe gît, apoi se strîmbă amarnic și îngăimă:

— Ești bun predicator, Egor!

— Mi se pare că nici nu era nevoie de prea multă elocvență ca să te lași înduplecat, — zîmbi cu duioșie Anastasia Ghermanovna.

— Mă cunoști minunat, Asenka, — îi răspunse el și-și mai turnă un păhăruț.

După ce șovăise atîta înainte de prima înghițitură, petrecerea lor improvizată se dezlănțui acum în ritm tot mai accelerat.

— Ascultă, Egor — întrebă Alexandr Vladimirovici după ce sticla se goli pe jumătate — de unde faci tu rost de acest „cherry-brandy" extraordinar?

— Nu e tocmai ușor de găsit. Dar am eu doi prieteni buni, care-s gata oricînd să-mi dea o mînă de ajutor. Iți mai duci aminte de Mefodie Silîci, slujitor al muzelor și fost coleg al meu de seminar? Nu?... Eh, bată-vă norocul de petersburghezi, că scurtă memorie mai aveți!

— Te poftesc să mă slăbești! In primul rînd, îmi aduc perfect de bine aminte de tot și de toate. Iar în al doilea, ce tot faci pe grozavul față de noi, cei de la Petersburg? Te crezi buricul pămîntului!

— Buricul pămîntului rusesc, vrei să zici! Dar tu nu ești decît un rus de la Petersburg, despre care parcă Dostoievski spunea că nici nu-și mai ia ceaiul dimineața, ci „friștîcul"[1]...

— Care-i „friștîcul" meu, mă rog? — se simți atins Alexandr Vladimirovici. — Copita asta pîrlită din răcituri? Sau rachiul tău de dop ars muiat în păcură? Un „friștîc" ca ăsta, să-l mănînci tu!

— Foarte mulțumesc. Cu cea mai mare plăcere. Dar tu nu te-ai supărat din pricina „friștîcului", ci pentru că l-ai uitat pe Mefodie. Te pomenești că nici de tatăl Anocikăi nu-ți mai aduci aminte? De Tihon Platonîci Parabukin? Rușine să-ți fie! Auzi dumneata, să-l uiți pe un om ca el... Și doar din pricina lui ai suferit și tu pentru cauza revoluției, nu-i așa?

Pastuhov se ridică împingîndu-și scaunul la o parte, se duse greoi pînă la geam, apoi se întoarse îndărăt la masă.

— Să știi, Egor Pavlovici, că nu-mi place deloc cum vorbești. Ce vrei să spui cu asta? Că am pus singur la cale informația aceea idioată din ziar?

— Ești nebun! — sări în sus Țvetuhin.

— Nu, stai puțin. Vorbesc cît se poate de serios.

---

[1] De la nemțescul Frühstück, micul dejun. (N. trad.)

Mulţi se reped astăzi să strige sus şi tare că au slujit şi ei cîndva, cu ceva, cauza sfîntă a revoluției... Poate că e meschin, dar e explicabil. Cum ai spus și tu : e oportun. Însă, ce pot să fac eu acum ? Să mă duc neîntîrziat și să declar că n-am avut nici un fel de merit față de revoluție ? Ar fi curată nerozie ! Închipuieşte-ţi şi tu : un Merţalov oarecare mi-a atribuit meritul de a fi participat la propaganda dusă împotriva ţarismului. Mă prezint la redacţia ziarului şi spun... Mă rog, ce pot să spun ? Că am fost calomniat ? Că informaţia nu corespunde adevărului ? Mi se va răspunde că redacţia regretă de a fi fost indusă în eroare de onoratul ei colaborator. Și într-adevăr, ce ar putea să facă mai mult ? Să publice o dezminţire ? În ce sens ? Cum că Alexandr Pastuhov n-a făcut niciodată nimic împotriva ţarismului ? Dar ce ar însemna asta ? Că Pastuhov e împotriva revoluției... Foarte mulţumesc ! Așa ceva chiar că n-ar fi deloc oportun ! Și de ce l-aș socoti pe Merţalov drept calomniator ? Omul mi-a vrut binele. Mi-a deschis, cum s-ar zice, drumul ! A făcut în locul meu lucrul pentru care mii de oameni s-au înjosit pînă la compromisuri față de propria lor conștiință, doar-doar or izbuti să se pună la adăpost de mersul neînduplecat al evenimentelor. A vrut să-mi netezească drumul, să-mi uşureze greutăţile carierei în împrejurările de astăzi. Pentru ce să-i dau la cap ? La urma urmei, acest generos inoportun a putut să se înșele cu bună credință. A intervenit, sau n-a intervenit pentru mine pe vremuri, pe lîngă procurorul ţarist ? S-a interesat, sau nu s-a interesat ohrana de mine ? M-a pus, sau nu m-a pus să iscălesc o declaraţie că n-o să părăsesc oraşul ? Prin urmare, toate acestea sînt adevărate. Așa că singura vină a lui Merţalov e aceea de a fi exagerat. Dar pentru o exagerare nu poţi osîndi pe nimeni. Dimpotrivă, pentru o exagerare ca asta, unii ar fi în stare să dea astăzi și ceva parale, dacă ar fi cazul. Aşa că nu s-ar cuveni să alerg la ziar ca să dezmint, ci să-i scriu lui Merţalov o scrisoare de mulţumire : cu cea mai distinsă stimă, a dumneavoastră prea plecată slugă... Ptiu !

Alexandr Vladimirovici scuipă de-a binelea, se duse iarăşi la fereastră, rîcîi cu unghia o fărîmă de chit uscat şi o aruncă jos.

— Prin urmare, nu-i nimic adevărat, Saşa? N-a fost nici activitate ilegală, n-au fost nici manifeste? — întrebă Anastasia Ghermanovna cu un aer uşor dezamăgit.

— N-a fost decît o anecdotă! — şi Pastuhov făcu un gest scîrbit.

— Atunci, primeşte-o ca pe o anecdotă, şi gata! — zîmbi Anastasia Ghermanovna, aruncînd o privire luminoasă şi nevinovată celor din jurul ei.

— Da, dar vezi că numai noi, aceştia cinci de aici, ştim că n-a fost decît o anecdotă! — strigă Pastuhov, întorcîndu-se pe neaşteptate cu spatele la geam. — În ziar nu se spune că e o anecdotă. Şi oricine o citeşte o ia de bună!

— Lasă s-o ia de bună — îl consolă, mai nevinovată încă şi cu glasul scăzut, Anastasia Ghermanovna. — Nu poate să-ţi facă nici un rău.

— Nu mă înţelegi. Gîndeşte-te: mai tîrziu, lumea ar putea să afle că n-a fost decît o născocire şi să creadă că eu singur am căutat să mă pun bine, să mă „aranjez"! Că am minţit, pur şi simplu! Nu vezi cu ce ochi se uită la mine prietenii mei? Uite-te la Arseni Romanîci! La Egor, care şi el m-a bănuit dracu' ştie de ce!

— Nu te-am bănuit de nimic. Se vede treaba că nici pe mine nu mă mai cunoşti, dacă-ţi închipui că pot avea o părere proastă despre tine! — zise deodată, cu, amărăciune, Ţvetuhin.

Schimbarea aceasta de ton, cu totul neaşteptată, păru că-i dezmeticeşte pe toţi. Pastuhov se aşeză la masă, luă o fîşie subţire de voblă şi începu s-o tragă încet cu buzele, aşa cum trage un cal sătul un firişor de iarbă. După cîteva clipe de tăcere, rîse încurcat:

— De ce taci, Arseni Romanovici?

Dorogomilov tresări, îşi netezi barba cu o mişcare nervoasă, ca şi cum se pregătea să ţină un discurs în loge, dar răspunse, scurt, oprindu-se cam fără rost:

— Într-adevăr, s-a nimerit cam... în sensul complicației, nu tocmai...

Tuși ușor și, după toate semnele, se hotărî să tacă din nou.

— Unde vezi complicația ? E așa de greu să mă înțelegi ? — îl întrebă Pastuhov.

— Nu, complicată e doar povestea cu ziarul... În sensul că, pentru dumneata, nu e tocmai plăcut să fie lumea indusă în eroare... în ceea ce privește meritele dumitale deosebite. Care, firește că au fost merite... totuși...

Se bîlbîia, căutînd să ocolească ideea supărătoare care-l sîcîia. Anastasia Ghermanovna se grăbi să-i vină în ajutor cu zîmbetul ei liniștit, care știa să înlăture toate dificultățile :

— Dar ce nevoie e să aibă fiecare merite deosebite ? Doar unui slujbaș de la căile ferate nu-i cerem să aibă alte merite decît pe ale lui, profesionale. Și încă, poate să nu le aibă nici pe acelea. E destul că este ce este...

— Am înțeles : pe Alexandr Vladimirovici îl frămîntă gîndul că meritele îi sînt atribuite din eroare, — răspunse Dorogomilov aproape aspru și-l privi pe Pastuhov drept în față, pălind deodată. — Am înțeles chiar mai mult decît atît : că mai neplăcut încă decît faptul că notița e mincinoasă, e acela că ai putea trece drept un partizan al revoluției. Că numele dumitale e legat de revoluție !

Alexandr Vladimirovici clipi din ochi de cîteva ori, ca și cum și-ar fi potrivit privirea cu care să-i răspundă. Dar își luă ochii de la el și se uită întrebător la nevasta lui. Apoi zise încet :

— Vezi, Asia ? Am avut dreptate : mă amenință oprobiul public...

Anocika stătuse tot timpul neclintită. Dintr-o dată se aplecă și, proptindu-și cotul de genunchi, își acoperi fața cu mîna.

— Într-adevăr, e supărător pînă și să te uiți la un individ de teapa mea ! — urmă Pastuhov abia mișcîndu-și buzele. — Iată, această tînără conștiință nici nu poate să mă vadă în ochi...

— Nu, nu! — îl întrerupse Anocika, îndreptîndu-se repede. — Vă rog să nu vă ocupaţi de mine. Mă luasem cu gîndurile mele...

— Anocika are acasă... — începu Ţvetuhin, dar fata îl opri cu o notă de asprime în glas:

— De altfel, îmi pare rău că Egor Pavlovici a stîrnit această discuţie fără rost. S-ar părea că are dreptate. Dar, după mine, Alexandr Vladimirovici nu e deloc obligat să poarte răspunderea unei neînţelegeri... Bineînţeles, dacă e vorba de o neînţelegere. Este sau nu o neînţelegere, Alexandr Vladimirovici? — întrebă ea deodată, cu o gravitate uşor provocatoare.

Pastuhov o privi o clipă în tăcere, ca şi cum nu-i venea a crede că o fetişcană ca asta era în stare să pună asemenea întrebări îndrăzneţe.

— Este, — îi răspunse el, apăsat şi aspru.

Apoi, înveselindu-se deodată, îi făcu cu ochiul lui Egor Pavlovici şi-i spuse în şoaptă, dar destul de clar ca să audă toată lumea.

— Ehei! Pantofiorul de aur ştie să bată din picior...

— Te rog să nu mă înţelegi greşit, — se bîlbîi iarăşi, după obiceiul lui, Arseni Romanovici.

— Mie, cel puţin, nici nu mi-a trecut prin minte să te supăr, Alexandr, — zise Ţvetuhin.

— Slavă ţie, doamne! I-ai îmblînzit pe toţi, Anocika, — oftă uşurată Anastasia Ghermanovna. — Şi acum, să ne întoarcem, dragii mei prieteni, la băutura aceea primitivă pe care aţi ridicat-o atîta în slavă.

Şi luă sticla în mîna ei delicată, cu un gest de uşoară şi fermecătoare cochetărie.

— Ce să vă spun, — oftă Pastuhov, gustînd din peşte. — Ar fi ridicol să mă supăr. O încurcătură ca asta ţi se poate întîmpla şi ţie, Egor. Toate s-au făcut, doar, fără ştirea şi fără voia mea. Şi ai fi fost şi tu silit să dovedeşti că nu eşti revoluţionar!

— Nici prin gînd nu mi-ar fi trecut! — strigă vesel Ţvetuhin.

— De ce? Eşti bolşevic, cumva? — se informă aşa, ca din treacăt, Pastuhov.

— Nu. Dar sînt gata s-o fac pe bolşevicul.

— La teatrul tău?

— Deocamdată nici n-am teatru. Dar o să am. Ţin mult să stau de vorbă cu tine în ce priveşte proiectele mele. Da, cu tine. Şi trebuie neapărat să iei şi tu parte...

— La ce anume?

— Am un cerc al meu. Hai să-i zicem: un studio. Am acolo doi-trei actori, dar am, mai cu seamă, tineret. Unii din tineri au jucat în spectacole şcolare însă cei mai mulţi n-au văzut încă lumina rampei. Şi dacă ai şti cît e de minunat! Cîtă dorinţă de a munci, dar, mai ales, cîtă credinţă! Discutăm mult asupra felului cum trebuie să fie teatrul acum. Teatrul revoluţionar, dar în primul rînd, fireşte, teatrul nostru. Numai să ne auzi, Alexandr!

— Te ascult, — zise în treacăt Pastuhov.

— Nu pe mine! Pe tinerii mei trebuie să-i asculţi!

— Copiii or să rămînă de-a pururi copii. Dar tu nu mai eşti copil! Aş fi curios să ştiu ce urmăreşti tu, la urma urmei?

— In înţelesul larg al problemei, sîntem deocamdată numai la dibuiri, poate chiar numai la visuri, dacă vrei. Dar căutăm să facem cel dintîi pas către realizarea acestor visuri. După părerea noastră, teatrul acesta va fi un teatru care, înainte de toate, va putea să joace în orice împrejurare. Un teatru pe care să-l putem deplasa fie chiar şi cu braţele în lipsă de cal. Actorii trebuie să se simtă pe scenă pretutindeni, în orice punct al pămîntului...

— Al cerului şi al pămîntului, — preciză Pastuhov.

— Intr-adevăr, o să avem şi un cer: cerul actorului şi al spectatorului. Da, şi al spectatorului! O să ne întîlnească acolo unde nici nu i-ar trece prin gînd să ne întîlnească. Acolo unde munceşte. La el acasă. In satul lui. Pe cîmp. La iarmaroc. In piaţa tîrgului. La război, dacă o să fie război, în timp de pace, dacă o să fie pace. Intr-un cuvînt... „Intr-un cuvînt", — zise Egor Pavlovici, apoi tăcu, îşi trecu prin părul negru degetele răsfirate şi rămase cu mîna lui grea, strînsă pumn, la ceafă. Fire albe îi învîrstau pletele, şi Pastuhov observă că părul negru al prietenului său bătea acum în violet.

Din clipa în care Egor Pavlovici începuse să vorbească despre teatru, din glasul lui pierise orice urmă din asprimea care, vădit, îl stingherea chiar şi pe el însuşi. Se simţi parcă mai liber, crescu deodată parcă şi se făcu mai uşor. Anocika îl urmărea cu o privire plină de avînt, dar în acelaşi timp neînduplecată şi încăpăţînată, care părea că-i strigă : „Curaj, haide, mai mult curaj!" Dorogomilov se uită la el cum te uiţi din stal, pe scenă, cînd ai în faţă un spectator prea înalt : se trăsese mai la o parte şi-şi lăsase capul pe spate, aşa fel încît barba i se ridica în sus ca un scut de apărare. Anastasia Ghermanovna aştepta, cu gura de un roşu aprins uşor întredeschisă. Toată lumea era cu ochii ţintă la Ţvetuhin. Glasul lui, vorbele lui păreau că-l trecuseră pe Pastuhov pe planul al doilea. Pauza ţinu cam mult.

— Intr-un cuvînt, — reluă tărăgănat Egor Pavlovici, ca vrăjit, — arta noastră o să pătrundă în însăşi viaţa spectatorului, iar spectatorul o să pătrundă în arta noastră. O să fie una cu ea şi pînă la urmă o s-o creeze...

Pastuhov rîse fără glas :

— Păstrează-ţi puterile pentru mai tîrziu ! Deocamdată nimeni n-o să dea o copeică măcar ca să intre la teatrul tău. Spune, mai bine, ce aveţi de gînd să jucaţi ?

— Am început cu Schiller. Ai să vezi tu cu ce!

— „Intrigă şi iubire", fără îndoială ?

— Da.

Pastuhov aruncă o privire fugară spre Anocika.

— Bineînţeles că dumneata joci rolul Luizei ?

Fata se îmbujoră şi întrebă, cu o mirare de copil :

— Cum aţi ghicit ?

— Da, da, — zîmbi Pastuhov dînd din cap. — Intr-adevăr, era cît se poate de greu de ghicit !

Muşcîndu-şi cu dinţii vîrful degetului mare, Alexandr Vladimirovici se uită cu coada ochiului la Ţvetuhin :

— Dar e şi mai greu de ghicit cine joacă rolul lui Ferdinand...

— Da, — zise, înfruntîndu-l, Egor Pavlovici. — Eu îl joc.

— Cred că ai trecut de patruzeci, prietene. Ar fi timpul să încerci roluri de eroi mai vîrstnici...

— Cum poţi dumneata să spui una ca asta! E un Ferdinand extraordinar! — strigă Anocika aproape furioasă şi se îmbujoră şi mai tare.

Dar Alexandr Vladimirovici păru că nu-i ia în seamă entuziasmul şi întrebă, cu un aer dezamăgit:

— Bineînţeles că te lipseşti de scenă, nu?

— Da, dacă aşa or cere împrejurările. Dar problema principală nu stă în asta. Deocamdată o să avem şi cortină, şi decoruri.

— Ştii ceva, dragul meu? Şi eu aş putea să scriu pe coajă de tei, pe piatră, sau cu creta pe pereţii cuptorului. Dar toate astea n-or să alcătuiască o carte. Orice revoluţie s-ar realiza în teatru, de pe scenă n-o să-l poţi coborî!

— Dar Grecia? Dar „misterele“ din Evul Mediu?...

Pastuhov ocoli aceste întrebări. Era din ce în ce mai gînditor şi din vorbele lui nu puteai înţelege bine dacă se concentra asupra unei idei importante pe care avea de gînd s-o expună, sau dacă, pur şi simplu, începuse să se plictisească. Mormăi, cu nepăsare:

— Hm... nu-i nouă ideea ta. Aminteşte proiectele liberalilor de la Petersburg cu privire la teatrele mobile.

— Dar eu nu vreau să-l fac mobil numai cu numele!

— Cu alte cuvinte, ambulant?

— Dacă e nevoie de asta ca să-l popularizez, fie! Ca pe vremea lui Shakespeare...

— Shakespeare nu monta drame de-ale lui Schiller. E cam obscur ce spui, prietene...

— La început orice idee nouă pare obscură. Dar îndată ce te apuci de lucru, ideea începe să se cristalizeze! Cîteodată, te scoli din pat cu forma perfect închegată şi limpede în minte.

— Va să zică, e vorba de cristalizare! Ei bine... Inventator ai fost, inventator ai rămas! Totuşi, înainte trăiai mai pe pămînt.

— Mai legat de pămînt, vrei să zici. Aşa e. Acum însă, mi-am găsit aripile pe care le-am căutat o viaţă întreagă.

— Îmi aduc aminte de hîrtiuţele tale zburătoare. Bine, aviatorule! Dacă-ţi frîngi gîtul, singur eşti de vină. Dar cît timp nu cunoşti încă posibilităţile ţînţarului tău, de ce iei cu tine în văzduh toate sufletele acestea nevinovate?

Şi Pastuhov arătă cu capul spre Anocika. Fata asculta cu încordare, cu genele grele aplecate dar îşi stăpînea emoţia. Atingea cînd şi cînd furculiţa de os a lui Alioşa, care-i fusese pusă ca fiind cel mai tînăr dintre oaspeţi, sau îşi întindea degetele drepte, pe faţa de masă.

— Nu există răspundere mai grea decît aceea de a corupe tineretul întru artă, — urmă Pastuhov cu nemulţumire. — Aduni în jurul tău băieţi şi fete tinere. Dar ştii tu, oare, pe care drum îi porţi? Îl descrii în culori vii şi ispititoare. Dar poţi tu să prevezi ce o să ajungă arta? Cum o să evolueze ea sub presiunea tuturor fanteziilor — ale tale şi ale altora? Poate că ajunge să fie o groaznică dezamăgire pentru oricare din cei pe care-ai izbutit să-i amăgeşti? Eu, unul, aş extinde legea privitoare la corupătorii de minori asupra tuturor celor care ademenesc tineretul întru artă, care...

— În felul acesta nu se poate construi viitorul! — îi tăie vorba Egor Pavlovici. — Cu idei ca acestea nu poţi năzui spre mai bine. Înţelegi sau nu înţelegi?

— Nu se poate, indiscutabil! — întări fără veste Arseni Romanovici şi se aplecă tare înainte, de parcă ar fi vrut să se ridice în picioare. Dar îşi reluă numaidecît vechea poziţie şi amuţi.

Anocika îi aruncă lui Pastuhov o privire cercetătoare şi grea.

— De ce vorbeşti dumneata de ademenit, de corupt! Nu ştiu ce o să ajungă arta, cu timpul. Deocamdată însă, arta face parte din viaţă. Trăiesc. Sînt liberă să-mi aleg drumul în lume. Dacă o să am destulă putere, o să-mi găsesc locul. De greşit, poţi să greşeşti oriunde. Anul trecut, o prietenă de-a mea s-a

înscris la cursurile de dentistică. Au dus-o în sala de autopsie să-i arate, pe cadavre, cum se scot dinţii. A leşinat şi nu s-a mai dus la cursuri, ci s-a apucat să înveţe canto. Dacă o să leşin pe scenă, o să mă retrag şi o să încerc să lucrez în sala de autopsie... Vreau să trăiesc aşa cum îmi place. Şi te asigur că nu mă corupe nimeni.

— Foarte bine, — îi vorbi Alexandr Vladimirovici, neaşteptat de blînd. — Din păcate, toate sună minunat numai în logica formală. Ai învăţat la şcoală: „Arta face parte din viaţă, trăiesc, sînt liberă"... şi aşa mai departe. Dar nicăieri nu se nenorocesc oamenii cu atîta uşurinţă ca în artă. Nici nu-ţi trebuie mult: eşti vanitos, vanitatea îţi rămîne nesatisfăcută — şi gata, eşti nenorocit. E cu totul inutil să mai şi leşini...

— Dar vanitatea mea o să fie satisfăcută, — stărui Anocika ridicîndu-şi capul în sus, cu o mişcare copilărească. Apoi, ca şi cum s-ar fi dezmeticit, îl lăsă în jos şi-şi netezi cu sfială vîrtejul din creştet. Toată lumea începu să rîdă de gestul ei. Zîmbi şi ea, de data aceasta cam ruşinată.

— Fără îndoială că o să-ţi fie satisfăcută! — o asigură încîntat Egor Pavlovici. — Te rog, Alexandr, să nu mi-o sperii pe Anocika!

— După cît văd, nu e tocmai sperioasă. Însă cunosc prea bine teatrul ca să-i ascund adevărul. Să luăm, de pildă, invidia, focul acela mocnit care te mistuie şi te sleieşte de puteri mai rău decît oftica...

Nu-şi termină vorba şi se trase cu scaunul aproape de tot de Ţvetuhin:

— Ştii care e deosebirea dintre un actor bun şi unul prost?

— Care?

— Cel prost îţi invidiază succesul, cel bun — talentul.

— Minunat! — strigă Ţvetuhin. — Asta e într-adevăr o metodă! O metodă după care poţi recunoaşte şi selecţiona fără greş talentele! Nu-i aşa, Anocika? Ce bine ştii să le potriveşti toate, măi omule!

Egor Pavlovici cuprinse cu mîinile capul lui Pastuhov şi-l sărută pe amîndoi obrajii cu un avînt nestăpînit:

— Eram sigur c-o să ne înţelegem! Amîndoi căutăm, şi tocmai de aceea exagerăm amîndoi. Undeva, printre aceste exagerări, se ascunde adevărul. Exagerez şi eu, pesemne. Dă-mi mîna: sînt încredinţat că ai să fii alături de noi!

— Şi în ce rol, mă rog? În doctorul Pantalone, cel cu nădragi roşii?

— Lasă glumele! Tu ai să fii dramaturgul nostru cel mai de seamă.

— Şi care din piesele mele vrei s-o pui în scenă?

— Ai să scrii pentru noi o piesă nouă.

— Aha, va să zică aşa stă chestia!

Alexandr Vladimirovici se ridică iarăşi şi se plimbă prin odaie. Aprinzîndu-şi ţigara stinsă şi rîzînd îngăduitor, începu să povestească, cu vorbe care păreau alese dinainte:

— Puţin înainte de plecarea noastră din Petersburg, un necunoscut care stăruia de mult să dea ochii cu mine a izbutit, în sfîrşit: Asia s-a lăsat înduplecată de stăruinţa lui. Şi am văzut intrînd la mine un uriaş cu o barbă neverosimilă, inelată şi galbenă ca mimoza. S-a aşezat pe canapeaua mea şi două ceasuri încheiate m-a bătut la cap cu problemele momentului istoric. Simţind că mă dă gata cu retorica lui, i-am spus, disperat, că cheltuieşte prea multe clipe preţioase de dragul unui singur moment. Nu m-a înţeles şi a ţinut-o tot aşa înainte. Pînă la urmă, m-am dat bătut: sînt de aceeaşi părere, fac ce pofteşti, dar spune-mi ce anume trebuie să fac? Omul şi-a venit în fire şi, fără veste, mi-a cerut să scriu urgent o piesă despre lupta pentru menţinerea în stare de curăţenie a curţilor şi, mai ales, a gropilor igienice... Abia atunci am aflat că individul era farmacist şi se găsea în plină campanie sanitară împotriva epidemiilor.

Alexandr Vladimirovici aşteptă în linişte să-i vadă pe ceilalţi rîzînd. Dar nimeni nu rîse.

Anastasia Ghermanovna exclamă, cu o admiraţie uşor meditativă:

— O barbă care seamănă cu mimoza, ce minunată comparaţie!

— Dar te cam grăbeşti să mă asemeni cu mimoza aceea, — protestă Egor Pavlovici. — Nici nu ştii măcar despre ce vreau să te rog să scrii.

— Dar tu m-ai întrebat, oare, despre ce aş vrea eu să scriu? — se răsti deodată Pastuhov. — Şi dacă e chip să scriu acum? De cînd am venit aici, n-am putut stoarce din mine o frază! L-ai citat adineauri pe Dostoievski. Dă-mi voie să-ţi citez şi eu ceva din Lomonosov: „Muzele nu-s fete, să le poţi silui mereu". Aşa îi scria el protectorului său.

— Şi ai putea să admiţi că eu te-aş sfătui să-ţi siluieşti muza? — strigă Ţvetuhin, atins.

— Adineauri, pe cînd veneam încoace, Egor Pavlovici îmi povestea ce prieteni buni sînteţi, — zise deodată Anocika. — Dacă e aşa, de ce vă certaţi tot timpul?

Şi se uită iarăşi la Pastuhov, cu aceeaşi privire cercetătoare şi grea.

— Lasă-i: s-or certa cît s-or certa, pe urmă s-or săruta! — rîse Anastasia Ghermanovna şi luă în mîna ei moale degetele subţiri ale Anocikăi. — Nu te-ai deprins încă, drăguţă. La noi, de cîte ori se discută despre artă, totdeauna e şi ceartă.

Pastuhov tăcea. In ultimii ani, îl cam oboseau discuţiile despre artă. I se părea că a pătruns esenţa artei mai bine ca oricare altul. Discuţiile despre teatru pe care le provocase revoluţia îi aminteau dezbaterile sezoniştilor-amatori cu privire la jocul sub cerul liber. Şcolile şi curentele în artă nu mai trezeau de mult în el decît plictiseală. Era încredinţat că tot ce e bun se creează în ciuda curentelor şi că, pentru curentele recunoscute, era mai important să te declari decît să fii, într-adevăr, de partea lor: alergau după voturi, întocmai ca partidele politice. Nu voia să se prefacă şi, în definitiv, le dispreţuia pe toate laolaltă. Era linia lui de conduită. Cînd, fără voie, era atras în discuţii, obişnuia să declare în cele din urmă că-i place sentimentul viu, îi place ideea şi omul în carne şi oase, şi de aceea se consideră printre puţinii realişti adevă-

rați. Și deoarece piesele lui țineau afișul, era încredințat că nu se înșela. În adîncul sufletului său hotărîse, o dată pentru totdeauna, că sosise domnia lipsei de rațiune, din moment ce se încerca să se amestece rațiunea într-un domeniu care-i era tot atît de străin ca și, de pildă, dansul. Cît despre el însuși, era încredințat că niciodată nu va putea să-și schimbe nici gusturile, nici părerile. Și gîndul acesta îi aducea o desfătare plină de mîndrie, deși puțin melancolică.

Cele ce auzise de la Țvetuhin le-ar fi putut auzi în oricare cerc din Petersburg. Și acolo oamenii cereau să se creeze ceva despre care nimeni n-avea nici o idee. Dar ceea ce-l scotea din fire pe Pastuhov era credința naivă în noutatea acestor aspirații. Candoarea aceasta era, după el, adînc provincială. De altfel, înțelegea perfect ce se petrecea cu Țvetuhin : cînd ești îndrăgostit, pînă și luna ți se pare a fi ceva cu totul nou...

Stătea rezemat de speteaza fotoliului care scîrțîia, așteptînd să vadă ce întorsătură va lua discuția. Lui, personal, îi era lene s-o schimbe.

Arseni Romanovici vorbi, pe gînduri.

— Omul acela, cu barba aceea... — nu-i venea să spună ce fel de barbă era, și chiar își acoperi cu palma propria lui barbă, care, de altfel, nu avea nici o asemănare cu mimoza, — ... omul acela poate că n-a fost tocmai discret, însă, firește, nu poți să nu te oprești cu gîndul asupra sarcinilor momentului istoric...

— Tocmai voiam să-ți spun, Alexandr, că dacă tu... că dacă piesa ta ar fi pătrunsă de spiritul istoriei, cum a spus dumnealui, în zilele noastre de basm...

— „Spiritul istoriei“ ! „Zile de basm“ ! — îi tăie vorba Pastuhov. — Ai prins slăbiciune pentru vorbele umflate, Egor. Dar asta nu intră deloc în obiceiurile noastre rusești. Pe noi ne-a caracterizat totdeauna modestia. Atunci, de unde dracu' te-ai molipsit tu de boala asta ?... Istoria ! Am citit și eu pe vremuri, nu mai știu unde, istoria evenimentelor de la Paris, de pe la începutul veacului al XV-lea, mi se pare. Era acolo o frază : „...caboșienii s-au unit cu burgunzii, dar au fost învinși de armaniaci...“ Și fraza asta nu mi-a mai

ieşit din cap. Merită oare evenimentele să le iei în serios, cînd după două sau trei sute de ani cineva va scrie undeva, despre noi, doar că „caboşienii s-au unit“... Şi aşa mai departe?

— Adineauri, cînd stăteai pe canapeaua aceea, altfel vorbeai despre istorie! — oftă Arseni Romanovici. — Dar oare dincolo de aceste vorbe moarte nu se aud suferinţele şi biruinţa oamenilor vii? Iar pe Soloviev nu l-ai citit numai aşa, ca să te distrezi...

Fără veste, Anocika se amestecă din nou în vorbă, dar de data aceasta fără asprimea aceea naivă şi bănuitoare de mai înainte, ci plină de bucuria unei descoperiri pe care abia o făcuse:

— Nu-i aşa, Alexandr Vladimirovici, că dumneata nu le spui toate astea pentru că le crezi, ci din alt motiv?

— Care „toate astea“? — întrebă Pastuhov, clipind supărat din ochi.

— Te rog să nu te superi. Ai rîs de farmacistul dumitale. Dar, în fond, ţi-a făcut plăcere faptul că el credea aşa de mult în talentul dumitale, că dădea atîta importanţă cuvîntului dumitale, încît era sigur că ar fi fost destul să scrii o piesă pentru ca lumea să şi înceapă a-şi curăţa curţile şi poate chiar a trăi în curţile acelea într-un chip cu totul nou, special... Şi cîte vieţi ar fi salvat cuvîntul dumitale... Cîţi oameni nu s-ar mai fi molipsit şi n-ar mai fi murit de boală! Numai să te fi apucat şi să fi scris piesa. Nu-i aşa? Doar ştii şi dumneata că aşa e...

Ochii îi sclipeau de înduioşare la gîndul că le lămurise pe toate cu atîta uşurinţă.

— Bietul meu Saşa, te-au cam luat în primire! — începu să rîdă Anastasia Ghermanovna.

Pastuhov ridică din umeri.

— Nu cumva crezi, fetiţo dragă, că versurile ar avea puterea să urce clopotele în clopotniţă? Vorbim amîndoi despre acelaşi lucru, dar gîndim altfel.

— Tocmai. Aş vrea să-mi spui ce părere ai dumneata despre ideea lui Egor Pavlovici.

— In primul rînd, nu trebuie să faceţi din mine un inculpat. Nu am nimic împotriva cuvintelor, nici îm-

potriva gîndurilor. Dar evenimentele v-au aprins din cale afară imaginaţia. Şi eu sînt împotriva stării în care vă aflaţi.

— Pentru că ţi-e străină, nu-i aşa ? — întrebă Ţvetuhin. — Te credeam mai tînăr...

— Ce rost are aici tinereţea ?

— Revoluţia înseamnă tinereţe.

— Cînd ai să mori, am să pun să-ţi sape aceste vorbe pe mormînt. Din păcate, tinereţea n-are nici o vină faţă de artă. Adică nu, tot are şi ea o parte de vină : o stinghereşte.

— Nu pot să înţeleg, — mărturisi Anocika. — Dacă tinereţea şi revoluţia sînt unul şi acelaşi lucru... — se încurcă ea puţin. — Adică revoluţia nu te lasă să scrii ?

— Nu te lasă să scrii împotriva ei, — răspunse întunecat Ţvetuhin, dar îşi regăsi numaidecît veselia : — nu ştiu, nu ştiu ! Mi se pare uneori că trecem cu toţii printr-o pădure bîntuită de furtună : totul se clatină, vîntul vuieşte şi-n suflet e atîta zbucium, atîta tumult, încît...

— Ei, drăcia dracului ! — se înfurie Pastuhov. — Ia uitaţi-vă la el ! „Tumult" ! Nu pot să sufăr cuvîntul ăsta. E un cuvînt de actor. Un cuvînt născocit, inexistent, împotriva spiritului limbii... un fel de strîmbătură, nu cuvînt omenesc !... Şi apoi, şi cabotinismul tău, Egor ! Cînd îţi aud semnele de exclamaţie, am impresia că în faţa mea se învîrte un atlet gol puşcă şi-mi arată mereu ce bicepsuri are...

Se opri să tragă aer în piept, ca să poată vorbi, să poată vorbi într-una, de parcă sosise clipa să spargă zidul care-i stătea în cale. Dar, deodată tăcu.

Ridicîndu-se încet de pe scaun, Anocika se uita cu spaimă spre uşa întredeschisă.

Din prag, Pavlik îi făcea semn să vină. Se vedea că ajunsese acolo tot într-o fugă, fără să-şi tragă răsufletul.

Ca o şcolăriţă, Anocika încălecă peste scaun şi se repezi la el. Băiatul o sili să se aplece şi-i şopti ceva, repede, ţinîndu-şi cu greu respiraţia.

Arseni Romanovici sări în sus :

— Ce e cu maică-ta? — întrebă.

Egor Pavlovici se ridică şi el. Pălise şi se uita la Anocika cu ochii dintr-o dată măriţi. Fata începu să-şi ia rămas bun, grăbită.

— Dă-mi voie să te însoţesc, draga mea, — o rugă Ţvetuhin cînd se apropie de el.

— Nu, nu, nu-i nevoie!

Îl apucă pe Pavlik de umăr şi ieşiră amîndoi în goană. Băiatul mai avu cînd să strige:

— Mă întorc mai tîrziu, Arseni Romanovici!

Ţvetuhin se pregătea să plece şi el. Mîna pe care i-o întinse lui Pastuhov îi tremura.

— Unde te duci? Stai puţin. Nu poţi trăi o clipă fără pantofiorul de aur?

— Lasă prostiile! — îi scăpă vorba lui Egor Pavlovici. — Tu nu ştii ce înseamnă pentru Anocika mama ei!

— E pe moarte, — lămuri Arseni Romanovici.

— De unde puteam eu să ştiu... — se tulbură Pastuhov.

Îl petrecu pe Ţvetuhin de-a lungul sălii şi intră în odaia lui.

Anastasia Ghermanovna deschise larg fereastra. La apus cerul se făcuse roşu, dar era încă zăduf. Se aşezară alături. Totul se schimbase din cale-afară de repede. Aveau nevoie de puţină linişte ca să-şi adune gîndurile. După un timp, Anastasia Ghermanovna îşi lăsă mîna pe genunchiul bărbatului ei:

— Îţi mai aduci aminte de legenda cu Pilat? — întrebă ea, încet. — Pilat din Pont, bătrîn şi gras, stă culcat pe malul mării, cu ochii închişi, îşi încălzeşte la soare trupul chinuit de podagră şi ascultă ce-i spune alt bătrîn patrician. Amîndoi trăiesc în trecut. În trecutul îndepărtat, glorios, fericit... „Îţi mai aduci aminte? — îl întrebă celălalt. — Pe vremea cînd erai tu dregător în Iudeia, îţi mai aduci aminte de profetul acela mărunt şi roşcovan, care-şi zicea regele Iudeii?... Mi se pare că asta a fost înainte de răscoală. Cărturarii au cerut moartea lui, iar tu l-ai dat pe mîna lor şi ei l-au răstignit la Ierusalim. Îţi mai aduci aminte? Il chema Isus..." Pilat se întoarce pe partea

cealaltă şi răspunde alene, fără să-şi deschidă ochii: „Nu, nu-mi mai aduc aminte..."

Pastuhov o întrebă:

— De ce-mi spui povestea asta blasfematoare?

— Mi-a venit în minte în timp ce Ţvetuhin te învinuia că ai uitat nu ştiu ce prieteni de-ai lui, iar ţie ţi-era ruşine să recunoşti că, într-adevăr, îi uitaseşi. Şi la urma urmei, parcă eşti obligat să-i ţii minte pe toţi?

— Vrei să spui că semăn cu Pilat?

— Cum poţi să crezi una ca asta, dragul meu! Dar, dacă stai şi te gîndeşti, ce sînt ei pentru tine? Ce reprezintă ei alături de tine? Nu eşti oare îndreptăţit să uiţi pînă şi de existenţa lor?

Şi-i strînse capul la piept, urmînd:

— Eşti mare. Eşti puternic. Trebuie să te gîndeşti, mai presus de orice, la chemarea ta...

După un răstimp, el îi răspunse cu gîndul aiurea:

— Nu, Asia. Sînt un om ca toţi oamenii. Un biet om. Mai slab decît alţii...

Vorbi, şi se simţi fericit că putuse vorbi atît de deschis. Ştia bine că ea o să-i răspundă îndată: Nu, nu! — şi o să-l sărute...

Şi ea îi răspunse, într-adevăr:

— Nu, eşti tare! — şi-şi desfăcu uşor buzele, să-l sărute.

O clipă după aceea, Pastuhov zise, şovăind:

— Cred totuşi, Asia, că ar fi bine să plecăm undeva, puţin mai departe de aici...

— Fără îndoială, dragă, fără îndoială. Dar nu „puţin mai departe". Trebuie să fugim! — îi răspunse ea abia şoptit şi-l privi în adîncul ochilor, cu patimă şi cu deznădejde.

13

Olga Ivanovna era pe moarte.

Asta dura de mult. Era noapte, tîrziu, Anocika stătea culcată de-a curmezişul patului, cu picioarele atîrnate, cu faţa în sus şi cu mîinile sub ceafă sprijinită

de perete. Închisese ochii. Tatăl ei şi Pavlik erau în odaia de alături, la căpătîiul celei care se sfîrşea.

Anocika asculta horcăitul puternic şi rar, care părea că răzbate de undeva, din adîncuri, ca într-o hrubă. Nu mai semăna deloc a respiraţie omenească şi nu puteai să-ţi închipui că vine de la Olga Ivanovna, mamă-sa. Pendula din perete bătu, cu graba ei obişnuită, ora trei şi porni înainte, însoţindu-şi legănatul limbii cu un fel de pîrîit uşor, de parcă strivea cineva între dinţi alune prăjite. Auzul Anocikăi nu mai prindea nimic altceva. Era încredinţată că stă trează, că trupul ei nu-i încătuşat de nevoia de a dormi, de a se odihni, ci de dorinţa conştientă de a nu mai vedea cum se chinuie Olga Ivanovna. Dar ceea ce-i trecea prin minte părea a fi un şir de visuri scurte, întrerupte prin clipe de veghe. Cînd îl vedea pe tatăl său, cînd pe cîte un cunoscut, cînd se vedea pe ea însăşi. Dar mai des decît pe toţi, aproape neîntrerupt şi parcă prin alţi oameni, ca printr-un frunziş rărit, o vedea şi o simţea pe mama ei.

Măruntică şi sprintenă, îmbătrînită înainte de vreme, Olga Ivanovna alerga pe stradă cu o legăturică pe braţ, grăbindu-se să ducă o rochie unei cliente... Ori îşi făcea drum prin mulţimea din piaţă şi, ajungînd la căruţa cu varză, alegea o căpăţînă şi o strîngea între palme să vadă cît e de tare, ca nu cumva să prăpădească o copeică la ea... Ori lucra în colţul ei, aplecată deasupra mesei, croind şi apoi împingînd stofa, cu mîna subţire, sub acul maşinii de cusut, cicălitor ca o coţofană. Cu alergăturile şi cu zbuciumul ei, cu truda mîinilor ei neobosite, femeia aceasta veşnic agitată îşi scosese de multe ori familia din groapa în care o împingea cu nepăsare capul familiei, Tihon Parabukin, mînat de patima beţiei, de care nu se mai putea lecui. Fără îndoială că adevăratul cap al familiei nu era el, ci Olga Ivanovna. Îşi luase asupră-şi, fără şovăire, toată răspunderea vieţii, în faţa copiilor şi a bărbatului ei, care de multe ori avea mai multă nevoie de ea decît un copil mic. O crescuse pe Anocika şi-l creştea acum şi pe Pavlik, în ciuda tuturor greutăţilor, cu o îndărătnicie mereu hră-

nită de dorința aprigă să-i scape măcar pe ei de nevoile și necazurile de care ea însăși avusese parte din plin. La creșterea Anocikăi o ajutase mult Izvekova. Vera Nikandrovna i-a dat fetiței cele dintîi învățături, pe urmă a înscris-o la liceu, a intervenit pentru ea pe lîngă „Societatea pentru ajutorarea elevelor sărace". Și, în general, îi întinsese Olgăi Ivanovna o mînă de ajutor de cîte ori avusese nevoie, mergînd pînă acolo încît să-i dăruiască o mașină de cusut, lucru pentru care Olga Ivanovna o binecuvînta zilnic, și cînd se scula, și cînd se culca. Dar viața întregii familii n-o asigurau ajutoarele dinafară, ci munca îndîrjită, împinsă dincolo de orice închipuire, a mamei. Parabukin încercase în nenumărate rînduri s-o ajute, muncind și el. Intra pe undeva în vreun serviciu, aducea acasă în triumf cea dintîi leafă — pentru ca îndată să înceapă a cheltui mult mai mult decît cîștiga. Își iubea și el copiii, mai cu seamă pe Anocika, dar se simțea vinovat față de ei — pe cînd Olga Ivanovna îi iubea cu deplină uitare de sine, fără să se îndoiască o clipă că dragostea ei va birui și va da roade.

În mintea adormită a Anocikăi, tot trecutul acesta nu îmbrăca haina gîndurilor, ci pe a unor vedenii fugare. Era ciudat cum totul se prefăcuse în trecut din clipa cînd zărise moartea în ochii rotunzi și ieșiți din orbite ai mamei sale. Stătea acum pe pat ca prinsă în cătușe, simțind cum îi amorțeau mîinile și picioarele și repetîndu-și cu spaimă în gînd, printre frînturi de visuri, că plecarea mamei n-o să însemne numai că în familia lor o să fie unul mai puțin, — ci însuși sfîrșitul familiei, sfîrșitul gospodăriei lor...

Deodată, i se păru că în zgomotele obișnuite ale casei se schimbase ceva. Pendula mergea înainte. Dar afară de pîrîitul ei ușor, Anocika nu mai auzea nimic. Își răsuci trupul cu o mișcare iute, sprijinindu-se într-un cot. Simți cum o trec fiori reci din pricina sîngelui care i se aduna și o furnica în degete și în genunchi. Un horcăit prelung și chinuitor păru că umple lumea întreagă. Amuți o vreme. Apoi izbucni iarăși, se risipi și se stinse alt horcăit.

Prin urmare, se apropia, totuşi, sfîrşitul? Cum putuse să se întîmple una ca asta? Şi oare totdeauna se întîmplă aşa? Pînă mai ieri, cu toate că-i spusese doctorul că primejdia e mare, Anocika tot mai nădăjduia că mama ei n-o să moară. Chiar astăzi dimineaţă Olga Ivanovna se simţise deodată mai bine, şi ai fi putut să crezi că ultima criză o să aducă sfîrşitul bolii, nu moartea. Scăpase doar de prima boală, de tifosul exantematic, care-i speriase atîta pe toţi. După aceea, Olga Ivanovna rămăsese aşa de slăbită, încît Anocika putea s-o ridice în braţe, ca pe un copil. Pe urmă începuse să se întremeze, se sculase din pat şi chiar se apucase de cusut. De ce a trebuit să vină povestea aceea nenorocită cu pneumonia şi să se termine cu moartea?... Nu, nu e decît criza, sfîrşitul crizei, hopul cel mare... Olga Ivanovna o să treacă şi acest hop, o să respire o dată mai adînc, apoi...

De ce n-o mai fi respirînd? Uite, respiră, respiră iar! Din nou se aude horcăitul acela, mai înspăimîntător încă, mai nefiresc. Cum e cu putinţă, oare, să se stîrnească asemenea clocote, asemenea urlete într-un piept omenesc, în pieptul îngust şi plăpînd al mamei? Dar iată că se face iarăşi linişte. Nu. Tot horcăie. I s-a părut... Oare să se fi sfîrşit? Oare asta să fi fost cea din urmă răsuflare? Nu, nu se poate! Dacă Anocika ar fi ştiut că e cea din urmă, altfel ar fi ascultat-o, cu totul, cu totul altfel...

Dar de ce nu se mai aude nimic?... O să se audă îndată. Poate că acum o să se audă pentru cea din urmă oară: prea nu s-a mai auzit de mult, prea mult durează liniştea şi aşteaptă, mute, odăile... În sfîrşit, începe iar! Dar începe cu totul neaşteptat, cu totul altfel, ca nişte smucituri scurte. Ce-o fi asta?

— Ce-i asta? — întrebă Anocika cu glas tremurător şi, în aceeaşi clipă, trezindu-se, înţelese că în locul respiraţiei chinuite a mamei, prin uşa deschisă năvăleau sughiţuri de plîns, tot mai nestăpînite, tot mai deznădăjduite. Plîngea tatăl ei, izbind cu ceva tare în patul de fier.

— Ce-i asta? — strigă Anocika.

Încercă să se ridice, dar o țintuia pe loc o povară cum nu simțise încă în trupul ei liber și ascultător. Rămase așa, nemișcată.

Din odaia de alături ieși repede Pavlik, cu părul zbîrlit. Trase un scaun sub pendula din perete, se urcă și opri limba în loc.

— De ce o oprești ? — întrebă Anocika așezîndu-se pe pat.

Dar Pavlik nu-i răspunse. Se uită doar la ea cu ochii lui aurii, sclipind ca de friguri, și, parcă, plini de imputare. Pesemne că nu mai avea putere să-i explice că așa se oprește ceasul atunci cînd moare cineva în casă. Citise asta într-o carte minunată.

Se luminase, dar lucrurile din casă nu se deslușeau încă bine cînd Anocika intră, cu teamă, în odaia mamei. Tată-său, înalt, slăbit, cu o cămașă de satin negru prea scurtă pentru statura lui, stătea la picioarele patului, frînt în două de la mijloc, cu capul și cu coatele sprijinite de tăblie. Tresărea, și capul i se izbea de pat.

Mama arăta atît de schimbată, încît Anocika n-o recunoscu și-și întoarse fața de la ea, cu spaimă. Căutînd ceva de care să se sprijine, se trase lîngă perete, aproape în colțul odăii. Simțea că era gata să izbucnească în plîns și, ducîndu-și mîinile la ochi, atinse în treacăt etajera din perete și dădu jos un vas mic de carton presat, pictat cu flori mari, — unica podoabă a casei.

Ca și cum zgomotul acesta, ca al unui bobîrnac pe o foaie de hîrtie, l-ar fi trezit din amorțeală, Parabukin se îndreptă din mijloc, întinse mîna, apucă cearșaful în pumn și-l trase la o parte, descoperind moarta. Căzu apoi în genunchi gemînd și începu să sărute, des și zgomotos, picioarele subțiri ale Olgăi Ivanovna.

Anocika ridică vasul de jos, îl așează cu grijă la locul lui, pe urmă ieși în fugă din odaie, se aruncă pe patul ei și-și îngropă adînc obrazul în pernă.

Cele două zile care urmară se scurseră într-o ciudată procesiune de chipuri : se iveau, dispăreau și iarăși se iveau vecini și cunoscuți, cu sfaturi și cu mîngîieri. Înainte, Olga Ivanovna nu stingherise nici-

odată pe nimeni. Acum însă, de cum o întinseseră pe masă, prindea neînchipuit de mult loc şi casa se făcuse parcă şi mai strîmtă. Anocika vorbea cu toată lumea, apoi uita cu cine a vorbit şi întreba, fără rost, de ce n-a venit tocmai cel cu care vorbise cu o clipă mai înainte.

Mai des decît toţi venea Mefodie Silîci, prietenul şi tovarăşul de chefuri al lui Parabukin. Se simţea dator să ridice moralul văduvului, în care scop se furişau amîndoi în tindă sau în spatele casei, sub salcîmul în floare, şi goleau în grabă sticluţa adusă în buzunar de cel venit să consoleze.

Veni şi Ţvetuhin şi puse la picioarele Olgăi Ivanovna un buchet de liliac. Intr-o clipă, florile umplură toată încăperea cu parfumul lor înăbuşitor, aducînd senzaţia apăsătoare de mort în casă. Egor Pavlovici o sili pe Anocika să iasă cu el pe stradă, la aer. La început, primi. Dar după ce ieşi pe poartă, ascultîndu-i vorbele cu care încerca să-i risipească gîndurile, se împotrivi, cuprinsă de remuşcări, şi se grăbi să se întoarcă în casă.

Veni şi Vera Nikandrovna. Aduse o broboadă de mătase brodată, cu care legară moarta la cap, acoperindu-i mîinile cu franjurile. Olga Ivanovna era atît de albă în cadrul acela sărbătoresc şi strălucitor, încît Anocika nu se mai putu stăpîni, se ghemui uşor, ca un copil care se fereşte de o lovitură neaşteptată, şi-şi ascunse faţa în poala Verei Nikandrovna, care-i mîngîie mult timp, liniştitor, ceafa tunsă.

Dintre toţi însă, Pavlik desfăşură cea mai vie activitate. Picioarele lui sprintene fură de mare folos tuturor în ceasurile acelea de dureroase obligaţii. Află îndată toate adresele de care era nevoie, îl însoţi pe tată-său la gropar, apoi la cimitir. Vedea cum i se consolidează rolul în familie şi mîndria lui spori, mai cu seamă după ce trecu pe la Meşkovi, să-i împărtăşească şi lui Vitea durerea lui. Elisaveta Merkurievna, care era bolnavă în pat, se arătă nespus de îndurerată şi voi chiar să vină să-şi ia rămas bun de la Olga Ivanovna, dar o siliră să stea liniştită acasă. Voia să afle toate amănuntele celor din urmă clipe

ale Olgăi Ivanovna şi-l trimise pe Pavlik în fugă pînă acasă, să vadă dacă nu cumva aveau nevoie de bani.

Se ţinu sfat de familie, la care Pavlik luă parte alături de tatăl şi de sora lui. Parabukin declară că n-avea nevoie de pomana Meşkovilor.

— Puţin a suferit răposata, cît a trăit, din pricina lui Merkuri? Aţi uitat cum v-a dat afară din casă, pe ger, cînd eraţi mititei? Om căpăta noi vreun ajutor de înmormîntare, ceva, şi om scoate-o la capăt. Deocamdată, să împrumutăm de la Izvekova.

— Vera Nikandrovna mi-a şi dat, dar nu prea cred să ne ajungă, — zise Anocika.

— Ei, atunci cere de la actorul tău. N-o să te refuze. Că doar nu-i vorba decît de un împrumut, — încheie Parabukin.

Anocika se întunecă şi nu-i răspunse nimic. Omul se aşeză greoi pe patul Olgăi Ivanovna. Ochii îi lăcrimau şi de cîteva ori începu să plîngă cu sughiţuri. Uitîndu-se în pămînt, Anocika îi zise cu amărăciune:

— Asta-i din pricina băuturii, tată...

— Fie şi din pricina băuturii, — oftă supus Parabukin. — Dar oare numai şi numai dintr-a ei? Adică nu mai am nimic în suflet decît ce mi-a rămas de la băutură? Mă judeci... Eh, da, aşa deşteaptă cum eşti, nu ştii să deschizi ochii. De mult s-a isprăvit cu rachiul, fetiţo! Nu mai găseşti decît un fel de amestec cu benzină de la camioane...

Pavlik îi tăie vorba:

— Dacă nu vrei să iei bani împrumut de la mama lui Vitea, vrei să-i cer eu lui Arseni Romanovici? El îmi dă.

— Ai dreptate, băiatule: acela dă, că e sărac cu duhul...

— Să cerem, dacă nu ne ajung banii, dar numai dacă nu ne ajung, — hotărî Anocika.

Încetul cu încetul, se făcură toate, ca totdeauna cînd moare cineva. La început, celor din casă li se pare că niciodată nu vor putea face faţă greutăţilor care-i doboară, că durerea le-a răpit orice urmă de voinţă. Dar mai tîrziu, totul merge de la sine şi mortul e dus,

parcă în ciuda celor care rămîn, acolo unde se încheie, fără piedică, drumul fiecăruia dintre noi.

Abia a treia zi dimineață a fost adus coșciugul de lemn, greu, cu miros de rășină proaspătă. Vitea Șubnikov se uita dintr-un colț cum au luat-o pe moartă de pe masă, cum au așezat-o în sicriu și cum au început s-o ridice ca s-o așeze iarăși pe masă.

— Ajută-ne și tu, — îi strigă Pavlik. Și Vitea, smulgîndu-se în silă din colțul lui, se repezi la picioarele Olgăi Ivanovna, își vîrî mîinile sub sicriu și se opinti din răsputeri. Simți numaidecît cum i se lipeau degetele de scîndura negeluită. Și după ce coșciugul a fost așezat la locul lui, își frecă multă vreme degetele, înspăimîntat, căutînd să dezlipească rășina de pe ele. Dar cu cît și le freca mai mult, cu atît simțea mai adînc mirosul de terebentină al sicriului.

La plecarea de acasă se adunară neașteptat de mulți oameni, însă mai toți rămaseră la poartă. Doar o mînă de prieteni o însoțiră pe Olga Ivanovna pînă la cimitir. Dricul se opri în fața casei.

— Toate sînt așa cum se cuvine, — bombăni ca pentru el singur Parabukin, cînd convoiul se urni din loc. — Olga Ivanovna ar fi fost mulțumită... „Mulțumesc, Tișa“, așa mi-ar spune...

Deodată își aduse aminte că, din motive de economie, groparii fuseseră tocmiți numai să sape groapa, nu s-o și astupe, așa că trebuiau să se îngrijească singuri de toate celelalte. Prin urmare, era nevoie de un ciocan și de o lopată. Convoiul se oprise la răscruce cînd Pavlik și Vitea o luară într-un suflet înapoi, să caute prin vecini cele necesare.

Era o zi fără vînt. Începea zăduful. Orașul părea că se împăcase cu zilele de arșiță și simțea, cu fiecare palmă de pămînt, cum se încingea treptat deasupra lui cerul alburiu. Lumea aștepta în tăcere în urma dricului. Dricarul, într-un halat gălbui murdar, dădea necăjit din mîini ca să alunge tăunii din jurul calului care scutura din cap, necăjit și el.

Pe strada laterală se ivi o mașină deschisă. Urca dealul în goană. Cînd ajunse la răscruce, se opri. Convoiul ar fi trebuit să înainteze ca să-i facă loc,

altfel mașina ar fi fost silită să se urce pe trotuar. Dar omul care stătea înăuntru se ridică puțin și-și descoperi, cu o mișcare cam nehotărîtă, capul cu păr negru. Deschise apoi ușița, sări pe caldarîm și se îndreptă în grabă spre dric.

Anocika îl recunoscu. Era Kirill. Se apropie de ea, îi strînse cu putere mîna și rămase cîteva clipe alături, fără să-i spună nimic. Apoi, ținîndu-i mîna într-a lui, zise repede, cu glas scăzut:

— Aș fi vrut s-o însoțesc și eu pe mama dumitale pînă la locul de veci, dar nu pot: am treburi grabnice. Te rog să mă ierți...

Anocika își trase mîna din strînsoarea degetelor lui fierbinți.

— Mulțumesc.

Nu se uita la el, dar își dădea seama că privirile tuturor erau ațintite asupra lui. Ochii Verei Nikandrovna arătau o aprobare tăcută. Dorogomilov, care stătea mai la o parte, îl urmărea pe Kirill cu încordare: îl ținea minte de cînd era mic, dar nu-l mai întîlnise de atunci. Parabukin avea aerul că nu înțelege cine era omul cu mașina. Se frămînta, întrebîndu-se: oare de ce nu s-or fi întorcînd mai degrabă Pavlik și Vitea?... Țvetuhin îl salută pe Kirill ca pe un vechi cunoscut. Ar fi vrut să-i ceară o audiență într-o chestiune importantă, dar Kirill îi răspunsese la salut prea distrat și Egor Pavlovici își pierduse cumpătul. După ce se codi cîtva timp, îl trase mai încolo pe Mefodie Silîci, să ceară și părerea lui: oare se cuvenea să vorbească de afaceri într-o împrejurare ca asta?...

— Și de ce nu? — ridică din umeri Mefodie, apoi declamă: mortul doarmă în mormînt, iar cei vii trăiască-și viața!

Dar Țvetuhin scăpă momentul: sosiseră băieții cu clocanul și lopata și dricul se urni iarăși din loc.

Kirill își luă rămas bun de la Anocika:

— Dacă aveți nevoie de vreun ajutor, vorbește cu mama și ea o să-mi comunice. Te rog mult, — adăugă el aplecîndu-se spre ea cu o mișcare stîngace și ferindu-se parcă să nu-l audă ceilalți.

Anocika îşi plecă fruntea.

Kirill mai făcu alături de ea cîţiva paşi, apoi se întoarse repede la maşina lui. Porunci şoferului s-o tragă la răscruce şi să oprească. Sprijinindu-se cu genunchiul de pernă, rămase cîtva timp în picioare, cu capul gol, urmărind cu privirea convoiul care se depărta. Deodată, văzu că Anocika se întoarse o clipă şi-i prinse, în strălucirea soarelui, privirea îndepărtată. Se mai uită în urma ei, apoi se aşeză şi-i porunci şoferului să meargă înainte.

— Mai repede. Am întîrziat.

Işi scoase ceasul şi-l ţinu multă vreme înaintea ochilor, în mîna care se legăna în mers, fără să vadă sau să înţeleagă ce oră arăta.

La cimitir, Parabukin începu să se agite înaintea gropii deschise. Se apropia de fiecare din cei de faţă, pe rînd, voind parcă să întrebe ceva, dar nu întreba nimic: se uita doar în ochii fiecăruia şi se trăgea îndată îndărăt. Mefodie îl apucă de braţ.

— Ce-i cu tine?

— Vezi că... Olga Ivanovna era credincioasă, — şopti Parabukin.

— Vrei să-i faci slujbă? — întrebă Mefodie atît de tare, încît îl auziră toţi cei din jurul lor.

— Deşertăciune, ştiu că-i deşertăciune! — îngăimă ca în neştire Parabukin. — Cu toate astea s-ar cădea, aşa, de dragul ei... Ce zici?

Aruncă o căutătură sfioasă către fiică-sa. Anocika se sfătui cu Vera Nikandrovna. Hotărîră să nu se împotrivească dorinţei lui.

Parabukin se făcu nevăzut printre cruci şi, după cîteva clipe, se întoarse cu un preot uscăţiv, cu potcap şi patrafir. Scoaseră capacul sicriului şi se adunară mai aproape în jurul lui. Cădelniţînd cu cădelniţa goală, preotul începu slujba de îngropăciune. Avea un glas subţire, care părea că vine de undeva, de sus. Ciripitul vrăbiilor din frunzişul carpenului care-şi întinsese cortul pînă dincolo de cimitir se auzea acum mai limpede, iar clinchetul cădelniţei îi răspundea pe acelaşi ton.

Dorogomilov stătea între Pavlik şi Vitea. Îşi înălţase capul cu pletele răvăşite spre cerul care, acolo, părea că se ridicase sus, neînchipuit de sus. Mefodie simţea cum îl cuprinde înduioşarea şi, cînd slujba ajunse la „Înălţa-voi ruga mea spre domnul", începu să cînte şi el cu glasul lui de bas, cam nesigur.

În vreme ce lumea îşi lua rămas bun de la moartă, preotul întrebă trist, uitîndu-se cu părere de rău la broboada brodată:

— Îi lăsaţi băsmăluţa?

— Da, — răspunse repede Anocika şi se aşeză între popă şi sicriu.

— Ii lăsăm tot, tot! — îngăimă şi Parabukin.

Şi, cuprins deodată de o grabă pizmaşă parcă, acoperi faţa Olgăi Ivanovna cu colţul broboadei.

Era cea din urmă clipă cînd Anocika mai putea să-şi vadă mama. Ii păru dintr-o dată ciudat de fericită şi de pură, şi se simţi atrasă spre ea cu o înfricoşătoare putere. Se repezi, căzu în genunchi lîngă sicriu, dădu basmaua la o parte şi-şi lipi gura de mîinile moartei. Bătute de soare, erau mai moi acum şi mai călduţe. Sărutînd mîna de deasupra, Anocika o ridică şi simţi pe buzele ei partea de dinăuntru a degetelor, înţepată cu acul, vie parcă. Era atît de caldă mîngîierea acestor degete aspre, de muncitoare, pe obrazul ei, încît i se părea că o alintă încă şi nu se putea despărţi de ele. Le săruta, le săruta mereu, udîndu-le cu lacrimi.

Incercară s-o ia de acolo. Ţvetuhin se aplecă, dar în aceeaşi clipă Anocika se ridică în picioare tot atît de neaşteptat, tot atît de energic, se depărtă puţin de sicriu şi-şi şterse faţa răvăşită de durere şi parcă micşorată.

O bătrînică din cele care-şi fac viaţa prin cimitire se strecură sprintenă printre oameni şi o întrebă:

— Ţi-era surioară? — Şi aflînd că nu-i era soră, ci mamă, începu a se boci: — Ia te uită! Şi-i mai mîndră ca o mireasă, drăguţa de ea! Porumbiţă curată, dumnezeu s-o odihnească.

Parabukin acoperi sicriul cu capacul şi începu să bată cuiele, conştiincios şi repede. Loviturile de cio-

can trezeau ecoul care se fărîmița aproape jucîndu-se, printre cruci. Pe urmă, singurul gropar, care se plictisise stînd deoparte, aruncă la pămînt o frînghie făcută colac. O desfăcură, îi trecură capetele pe sub sicriu și începură să-l urce pe movilița de lut proaspăt, scos din mormînt.

Deodată, Mefodie Silîci strigă în gura mare, ca la salahorie :

— Intoarceți-l ! Intoarceți-l !

— De ce să-l întoarcem ? — întrebă fără rost Parabukin.

— Dar crucea, unde o așezați ? Intoarceți-o cu picioarele spre cruce !

— Crucea la cap se pune !

— Pe mine mă-nveți ? „In ziua învierii, cei din mormînturi scula-se-vor din morți cu fața spre cruce și spre răsărit !..." Ai înțeles ? Intoarceți-o cu picioarele spre cruce !

Dar Parabukin nu admitea să se dea bătut. Se certau acum în gura mare. Mefodie aruncă o privire în jurul lui : preotul nu mai era acolo. Il fulgeră cu privirea pe gropar :

— Tu de ce taci ?

— Intoarce, — zise în silă groparul, ca omul care-și dă seama că vorba lui e lucru scump, dar știe că, de plătit, n-o să-i plătească nimeni nimic pe deasupra.

După ce sicriul a fost coborît în groapă, fără să mai aștepte ca cei de față să arunce peste el, de despărțire, cîte un pumn de țărînă, Parabukin smulse lopata din mîna lui Pavlik și începu să prăvălească deasupra bulgării de lut de pe moviliță, cu atîta grabă încît se înălțară nori de praf roșcat. Muncea cu furie. Obrajii lui căzuți se îngălbeneau văzînd cu ochii, coama lui rărită și căruntă lucea în soare, iar nădușeala începu să-i curgă șiroaie pe frunte.

— Dă-o încoace, mai dă-o încoace, — zicea Mefodie căutînd să-i ia lopata din mînă.

Dar Parabukin nu voia să i-o dea. Părea că mîinile-i erau încleștate pe lopată ca de un spasm. Arunca mereu pămîntul, cu mișcări tot mai grăbite, de parcă

se luase la întrecere cu cineva. In cele din urmă, începu să arunce lopata goală, aproape fără să mai apuce pămînt, și se clătină, istovit.

Anocika se apropie de el, îi desfăcu degetele încleștate pe lopată și-l duse mai încolo. Tihon se lăsă la pămînt, cu coatele sprijinite de marginea moviliței de lut. Gîfîia. Prin cămașa lipită de piept se vedea cum i se zbate inima, iar mîinile îi atîrnau fără vlagă și picioarele grele îi căzuseră în lături, a neputință. Se jeluia, cu vorba întreruptă de șuierul suspinelor:

— Pe Olga Ivanovna... pe scumpa noastră... eu, cu mîinile mele...

Anocika nu se mișca de lîngă el. Prin frunzișul carpenului încremenit, se uita cum se perindă cei care aruncau țărînă peste mormînt și i se părea că se uită printr-un binoclu întors, care micșorează lucrurile, și că totul se petrecea undeva departe, foarte departe. Iată-l pe Egor Pavlovici luînd lopata din mîna lui Pavlik. Locul lui îl ia, clătinîndu-se, Arseni Romanovici, cu părul lung și răvășit căzîndu-i peste față. Acum au apucat cu toții laolaltă crucea și au înfipt-o cu un capăt în mormînt; uite, e scurtă acum, scurtă de tot. Și iarăși se apucă să arunce lut. Capul lui Mefodie Silîci se pleacă și se ridică din nou, iar nasul lui turtit la rădăcină parcă e și mai turtit decît de obicei. Groapa s-a umplut pînă la margine, acum au început să înalțe movilița de deasupra. Creștea cu greu, într-o parte mai sus, în alta mai jos. Păsările începură să se alunge în carpen și frunzișul să se clatine, cînd ascunzînd, cînd arătînd mormîntul: oamenii aruncau mereu lutul și movila creștea, creștea mereu. Pe dedesubt pămîntul era mai umed, praful se împrăștiase. Toate păreau acum mai colorate și mai vii.

După ce-și trase răsuflarea Parabukin se ridică în picioare.

— Mă duc.

Anocika încercă să-l oprească. Dar el îi răspunse:

— Nu vreau să mă uit... Lasă, mai tîrziu...

Și fata nici nu băgă de seamă că, o dată cu el, se făcuse nevăzut și Mefodie Silîci.

Egor Pavlovici așeză pe mormînt liliacul lui veșted. Ciorchinii obosiți răspîndeau încă mirosul greu pe care-l răspîndea sicriul...

Pe urmă, toată lumea o luă în tăcere spre poartă.

La stația de tramvai, Pavlik îi spuse Anocikăi că se duce cu Vitea pe malul Volgăi. Anocika îi răspunse că trebuie să vină acasă. Atunci băiatul se hotărî să se ducă la Arseni Romanovici. Dar nu, trebuia să se întoarcă acasă: cine o să ducă lopata și ciocanul? — stăruia Anocika. Atunci, o să se ducă la Vitea. Nu, ai să vii acasă, — o ținea ea înainte. Pavlik se încruntă. Îi venea greu să n-o asculte pe soră-sa: doar ea îl învățase carte. Iar acasă, cuvîntul ei era de multe ori hotărîtor în cîte o pricină mai serioasă. Te pomenești că-i trece prin minte să ia toată casa pe mîna ei?... Nu-i prea venea să creadă. Mai degrabă o să-și caute de teatrul cela, cu Egor Pavlovici. N-o să aibă ea timp să se gîndească la casă!

— Și ce să fac acum acasă? — întrebă Pavlik.

— Ce făceai și înainte, dar mai bine — îi răspunse Anocika.

— Ba n-am să fac nimic. Ce știi tu din viață! — se oțărî, supărat, băiatul.

Anocika îl privi, zîmbind ușor.

Tramvaiul abia se mișca. Prietenii coborau unul cîte unul la opriri și toți dădeau mîna cu Pavlik. Unii îl băteau prietenește pe umăr sau îl strîngeau la piept și-l mîngîiau. Egor Pavlovici îl apucă de bărbie. Vera Nikandrovna îl sărută pe obraz.

— Asta-mi mai lipsea! — se gîndi Pavlik.

Trecînd prin curte, Anocika văzu sub salcîmi pe Mefodie Silîci și pe tatăl său. Stăteau aplecați, cu capetele apropiate, și, pesemne, filozofau ca de obicei. Anocika se gîndi să nu-i tulbure.

Trebuia să facă rînduială în casă. În odăile lor strîmte era deodată larg, și pentru întîia oară în viață ieșiră la iveală lucruri de prisos. Trebuia să le găsească alt loc. Dar în același timp, era cu neputință să le schimbi locul. Cum să-ți închipui că patul mamei poate fi scos undeva, afară din odaie, sau că sca-

unul pe care stătea ea cînd cosea la maşină poate fi mutat de la locul lui?

Cele mai neînsemnate amănunte par dintr-o dată pline de înţeles cînd le atinge mîna morţii. Anocika încerca să gospodărească, dar se oprea la fiecare pas. O dădeau gata amintirile. Se pomeni fără veste cu un peticuţ cu buline roşii în mînă, — unul din nenumăratele peticuţe care cădeau de pe la răscroieli. Şi rămase nemişcată, uitîndu-se pe geam fără să lase zdreanţa din mînă: cu un peticuţ de acesta, cu buline roşii, o legase cîndva pe mama la degetul cel mare, care-i copsese în urma unei înţepături... Mult s-a canonit Olga Ivanovna cu degetul acela! La care mînă era, oare? La dreapta? Ba nu, la stînga. Degetul cel bolnav o necăjea, nu putea să ţină stofa cînd cosea... Anocika nu se îndură să arunce peticul la gunoi, ci îl aşează, ca pe un semn, în cartea pe care o citea. Se uită apoi la o fotografie roşcată şi ştearsă de vechime, pe care o ţinea minte de cînd era mică şi care o mira întotdeauna. Mama stătea pe un fotoliu. Purta o fustă lungă pînă-n pămînt, largă ca un clopot, şi ţinea în braţe o fetiţă cu un picioruş gol şi cam strîmb: era surioara Anocikăi, care a murit. Alături stătea tatăl ei, îmbrăcat cu o haină scurtă şi cu pantaloni lungi, care se lărgeau jos. Pe vremea aceea făcea serviciu de controlor la tren. Anocika nu-l cunoscuse aşa. Işi aducea aminte de el numai de pe vremea cînd era hamal în port şi purta cămaşă de pînză groasă, sau mai tîrziu, cînd începuse să caute lucru mai uşor şi purta bluză. Atît el cît şi mama şi fetiţa aveau, în loc de pupile, punctişoare negre, înţepate parcă cu acul.

La urmă, îşi dădu seama că parcă lipseşte ceva din casă. Işi ridică ochii spre pendula din perete. Nu mergea. Cele două ace se suprapuseseră aproape, arătînd ora trei şi şaptesprezece minute. Intrebă, cu oarecare îndoială:

— Ce zici, Pavlik, întoarcem ceasul?

Băiatul nu se aştepta la întrebarea aceasta şi nu ştia ce să răspundă. Atîta citise el în carte: că în casa unde moare cineva, ceasul trebuie oprit. Dar nu

se spunea cînd anume se cuvine să-l porneşti din nou. Poate că trebuia să rămînă aşa, oprit, pentru veşnicie? Că doar omul pentru veşnicie moare...

— Tot n-o să uităm noi niciodată ora asta, — oftă Anocika, uitîndu-se la ace.

Dar Pavlik nu-i răspunse nici de data aceasta.

— Du-te şi întreabă cît e ceasul, — îi zise ea.

Pavlik dădu fuga la vecini. În lipsa lui, Anocika împinse limba pendulei.

Totuşi, nu se simţea în stare să ia singură toate hotărîrile. Se duse la tatăl ei.

Parabukin stătea pe-o scîndură bătută în cuie pe o buturugă veche. Mefodie Silîci se învîrtea în jurul lui. Erau, pesemne, supăraţi. Aveau obiceiul să se sîciie unul pe altul cu ideile cele mai imposibile, dar nu se certau niciodată serios, şi poate că nici n-ar fi putut trăi unul fără altul. Se întîlniseră acum cîţiva ani pe aceeaşi treaptă: Mefodie coborînd tot mai jos, Parabukin ridicîndu-se puţin. Pe Mefodie îl dădeau tot mai des afară de la teatru din pricina beţiei, iar Parabukin se mai lăsase de băutură după boala lui şi-şi încerca norocul prin fel de fel de slujbe. De atunci, se împotmoliseră amîndoi, tot mai adînc, în mocirla înfrîngerilor. Totuşi, în lunile din urmă Tihon Platonovici îşi găsise un post şi, prin asta, se simţea mai presus de prietenul lui.

Îi făcu loc fetei şi o chemă, cu un gest, să se aşeze. Dar Anocika nu primi.

— Am venit numai să te întreb: oare să nu-i dăm lui Pavlik patul mamei? Ce zici? Că tot nu mai încape într-al lui...

— M-am gîndit şi eu la asta. Vrei să-ţi ajut?

— Nu, lasă... Le fac eu toate cu Pavlik, — răspunse fata plecînd.

Parabukin o arătă cu capul:

— Seamănă cu maică-sa, cu Olga Ivanovna. E plăpîndă, dar are, aşa, un neastîmpăr în ea... Da' şi de la mine a luat ceva: toate vrea să le facă numai după capul ei. Are o moştenire primejdioasă...

— Nici o bucurie dacă-ţi seamănă! — făcu Mefodie. — Că dacă n-o avea parte de un noroc, o să

se repeadă cu ochii închişi după altul. Doar mîndria dacă o mai opri-o! Ai văzut-o cum s-a aşezat între popă şi maică-sa? Moartea, măi frate, e o cumplită jignire adusă omului. N-o poţi şterge cu o biată slujbă de îngropăciune...

— Ce-mi tot scoţi ochii cu slujba aceea? N-ai ţinut tu singur isonul popii?

— N-am cîntat eu, ci amintirile mele. Cîntau în mine rămăşiţele trecutului, — căută să se strecoare Mefodie.

— Aşa, şi ţie ţi-o ierţi, iar mie nu! De ce am chemat popa? Ca să-mi fac datoria faţă de răposată. Faţă de memoria ei.

— Te-a prins frica de dumnezeu, hai?

— Ce să mai vorbim de pomană! — zise cu tristeţe Parabukin. — Că doar am bătut destul apa în piuă. Nu mai ştii tu ce visez eu?

— Apoi, vezi că şi visurile îs tot un fel de dumnezeu! — îi veni inima la loc lui Mefodie şi se aşeză cu grabă pe marginea scîndurii. — Că doar niciodată nu le poţi ajunge din urmă. Iar dacă le ajungi, nu mai sînt visuri. Aşa şi cu dumnezeu: cîtă vreme nu-l vezi, e dumnezeu. Dar o dată ce l-ai văzut — e chip cioplit, e buturugă.

— Dar singur spuneai că omul nu poate trăi fără visuri, — se supără iarăşi Parabukin.

— Da, am spus. Şi e drept că nu poate. Dar nici să cobori visul pe pămînt nu se poate. Cum începi să-l prefaci în obiect, în lucru pe care-l poţi pipăi, cum îţi iese din mînă o buturugă!

— Buturugă eşti tu!

— Întocmai! Adică visul material, sau materializat, cum ar zice filozofii.

— Ia mai slăbeşte-mă cu „adică" al tău! N-ai spus singur că ceea ce are omul mai de preţ în el e visul? Ai spus-o sau nu? Ei, vezi! Prin urmare, dacă visul e dumnezeu, ar însemna că eu singur sînt dumnezeu şi pot să fac ce poftesc. Am gust să născocesc o lume fără cusur — o născocesc, şi pace! Şi astea tot vorbe de-ale tale sînt. Le-ai spus? Le-ai spus. Şi

te poftesc să nu mă mai amărăşti de pomană. Filozofule! Eu am copii şi am răspundere faţă de ei. Mi-e milă de ei. Nu pot să nu cred în dumnezeu.

Parabukin se ridică în picioare, prinse în mînă tulpina subţire a salcîmului şi zgudui copăcelul, scuturînd de pe crengi corăbioarele îngălbenite ale florilor. Mefodie se uită la el cercetător, de jos în sus, cu ochii pe jumătate închişi:

— Apoi, dacă eşti într-adevăr dumnezeu, fă rost de un praznic de sufletul Olgăi Ivanovna... Dar ştii, un praznic aşa cum ştim noi, ruşii. Concret!

Pe Parabukin îl trecu un fior ca de frig. Se tîngui deodată, cu smerită rugăminte în glas:

— Îmi eşti ori nu-mi eşti prieten? Dacă-mi eşti, atunci mîngîie-mă. Plînge inima în mine, măi frate...

— Aşteaptă-mă.

Mefodie Silîci se depărtă cu paşi hotărîţi, iar Parabukin, rămas singur, se lăsă pe bancă şi-şi îngropă obrazul în palme.

Mefodie era dascălul lui în ale vieţii, dominîndu-l atît prin învăţătura pe care o căpătase la seminar, cît şi prin otrava îndoielii, care atacă pînă şi pietrele, ca acidul sulfuric. Cît despre Parabukin, el era încredinţat că lumea era orînduită cît se poate de practic, atît de practic încît nu oricine putea găsi calea pe care să apuce. După socoteala lui, oamenii de-o teapă cu el nu erau în stare să dea de rostul mecanismului vieţii, mai complicat decît al unui ceasornic: aveau arcul prea scurt. Oamenii cu arcul mai lung nu rămîneau niciodată în urmă, se ţineau în pas cu vremea. Dar Parabukin era ca un ceasornic neîntors: cînd îşi lua şi el vînt să lupte pentru norocul lui — atunci se oprea. După el, rostul evenimentelor de după revoluţie era tocmai acela de a simplifica mecanismul vieţii, ca să îngăduie şi celor cu arcul mai scurt, ca al lui, să se bucure de bucuriile lumii. Nu-şi bătea capul cu propria lui transformare, încredinţat că o să se adapteze de minune la lumea cea nouă, fără să fie nevoie de vreo schimbare din parte-i. I se părea chiar că prefacerile obşteşti erau făcute tocmai de dragul

celor de felul lui. Cu toate acestea, nu era lipsit de conştiinţă. Dimpotrivă, de multe ori avea remuşcări.

De aceea, îndată ce se depărtă Mefodie Silîci, Parabukin uită de filozofie şi începu să se gîndească, cu tot dinadinsul, la situaţia lui. Cu moartea Olgăi Ivanovna, arcul i se scurtase şi mai mult. Dacă s-ar întîmpla să rămînă acum fără slujbă, chiar că n-ar mai avea ce mînca. Pînă atunci, Olga Ivanovna îl ţinuse şi pe el, dar de azi înainte el trebuie să-i hrănească pe cei doi copii. E drept că Anocika terminase şcoala şi ar fi fost timpul să înceapă a se gîndi la nevoile familiei... Dar cu Pavlik, ce era de făcut? Măcar să fi împlinit doisprezece ani! Ar fi putut spune că merge pe cincisprezece şi, la vîrsta asta, Tihon ar fi izbutit, cu chiu cu vai, să-l plaseze pe undeva, fie şi la Direcţia recuperării, unde lucra şi el. De pildă, la depozitul de cărţi rămase fără stăpîn şi confiscate. Lucrau acolo cîţiva băieţandri: stăteau şi rupeau cărţile scoase din uz. Tartajele erau folosite la cizmărie, hîrtia curată trecea la birouri, iar cea tipărită la ambalaj. Era o muncă de nimica toată şi, pe negîndite, îţi venea băiatul acasă cu salariu de muncitor! Că doar nu putea Tihon Platonovici să-l hrănească numai şi numai din leafa lui...

Din pricina acestor gînduri de om treaz, pe Parabukin îl apucă jalea, iar dorul începu să-i roadă inima şi mai chinuitor.

Îl aştepta cu nerăbdare pe Mefodie. Cînd prietenul se arătă şi Parabukin îi văzu aspectul ostenit şi vinovat, nu-şi putu stăpîni un geamăt: credinciosul Mefodie se întorcea cu mîna goală.

— Acum, fă bine şi aşteaptă-mă tu pe mine, — zise Parabukin după ce îşi mai veni în fire după lovitura primită. Şi o luă grăbit spre casă, călcînd cu paşi mari pe picioarele lui lungi şi subţiri.

În vremea asta, Anocika reuşise să se stăpînească, se apucase de lucru şi făcuse destulă treabă. Revărsîndu-se din plin pe ferestre, soarele poleia cu aur pulberea uşoară care plutea în aer. Pavlik rîcîia cu un cuţitaş cerneala uscată de pe călimară. Rîcîitului de cuţit îi răspundea, din odaia de alături, foşnetul mă-

turii. Patul strîns stătea sprijinit de uşorul uşii. Peste tot erau aşternuturi desfăcute.

— Să-ţi ajut, fata tatii, — zise Parabukin.

— Bine, tată. Scoate păturile afară şi întinde-le la soare. Pavlik ştie unde-i frînghia. Dar întinde-le mai aproape de ferestre, să le am sub ochi...

Parabukin se duse să întindă frînghia. O legă cu un capăt de cerceveaua ferestrei şi cu celălalt de stîlpul felinarului din curte, de mult părăsit; încercă cu toată puterea să vadă dacă ţine, apoi, împreună cu Pavlik, începu să scoată păturile şi să le întindă la aerisit. Întîrzia mereu prin casă, rămînea singur prin odăi, scotocea fără rost prin tot felul de cîrpe şi mereu născocea cîte ceva, trimiţîndu-l pe Pavlik cînd să aducă un lucruşor de pe frînghie, cînd să scoată şi să întindă altul la loc.

Deodată, Pavlik bătu în geam, strigîndu-i din curte Anocikăi:

— Ia vezi, ce a luat tata din casă? Cu ce pleacă?

Anocika ieşi afară în goană şi, din prag, îl şi văzu pe tată-său: se îndrepta cu paşi sprinteni de-a dreptul spre poartă, ţinînd strîns la subţioară o sarcină care-l stingherea, învelită în jacheta de iarnă, cu pătrăţele, a mamei. Ajunsese în mijlocul curţii cînd auzi pe cineva alergînd după el. Incepu să alerge şi el, cu paşi mari şi greoi.

Dar Anocika îl întrecu şi, ajungînd la poartă înaintea lui cu pasul ei avîntat şi aproape mut, o închise cu zgomot şi se aşeză cu spatele în ea, tăindu-i calea.

Stătea acum faţă în faţă cu tatăl ei.

Smuci capătul jachetei care acoperea prada: era maşina de cusut, cu capacul ei de lemn. Anocika trase spre ea mînerul capacului.

— Ei, lasă, lasă, — se împotrivi încurcat Parabukin.

Dar Anocika trăgea cu încăpăţînare de mîner. Dîndu-se la o parte, Parabukin mormăi, cu buzele tremurînd într-un zîmbet stîngaci:

— De ce te-ai speriat? Parcă v-aş fi duşman...

Ieşit ca din pămînt alături de ei, Pavlik se uita la tată-său cu ochii auriţi de soare şi plini de lacrimi.

— O luasem numai aşa, pentru un timp, s-o pun amanet. Că doar nu era să vînd... amintirea de la mama! — gemu Parabukin cu un aer nenorocit.

Anocika tăcea înainte, ţinîndu-se acum cu amîndouă mîinile de capac. Îşi desfăcu greu buzele, pe care le muşcase tot timpul între dinţi:

— Pavlik, ia tu din mîna tatii...

— Lasă că o duc eu. El e mic şi o s-o scape, — zise Parabukin, ca şi cum s-ar fi resemnat.

Dar Anocika apăsă cu răutate maşina în jos, cu o mişcare neaşteptată şi iute, smulgîndu-i-o din mîini. Abia o putea ţine în braţele ei subţiri.

— Du-o în casă, — îi porunci ea fratelui său.

Şi Pavlik porni cu maşina, aplecat într-o parte, bălăbănindu-şi mîna slobodă depărtată de trup şi mergînd cu paşi mărunţei şi deşi, cum merg femeile cînd duc găleata plină cu apă.

Anocika ridică de jos jacheta mamei şi o scutură de praf, fără să se uite la tată-său.

Parabukin zise deodată, cu glas provocator şi mînios:

— Ce ţi-ai pus în gînd, mă rog? Să mă schimbi, hai? N-a putut maică-ta şi ai să poţi tu!

Fata îi răspunse scurt:

— Am să încerc.

Îi pierise orice urmă de culoare din obraji. Trecu prin curte cu pas uşor şi rar.

De după tufa de salcîmi, Mefodie Silîci, care rămăsese acolo nemişcat pe bancă, o urmărise tot timpul cu privirea.

14

Oznobişin stătea pe patul Lizei. Pe faţa lui se puteau citi, rînd pe rînd, grijă, frică, recunoştinţă şi fericire. Cea mai puternică dintre toate acestea era fericirea. Îi dădea uneori o înfăţişare de naivă biruinţă, care o făcea pe Liza să şoptească, cu glasul ei încă stins: „Caraghiosule, caraghiosule!"...

El îi potrivea uşurel pătura, cu mişcări pline de evlavie, sau îşi freca mîinile, parcă şi mai puţin mas-

culine decît înainte. Se bucura din plin de liniştea adîncă pe care o simţea de cînd se potoliseră cele două furtuni abătute deodată asupra lui: închisoarea şi boala Lizei.

Aflînd că Liza căzuse la pat, îşi închipuise că o să moară, negreşit şi neîntîrziat. Dar Liza era pe cale să se întremeze: asta se vedea după sclipirea domoală din ochii ei. Dar mai presus de orice, era faptul că Liza se bucura că-l vede, că se frămîntase pentru el, întîi neştiind unde dispăruse, pe urmă întrebîndu-se: oare ce o să se întîmple cu el acolo, în închisoarea aceea, unde ajunsese poate din vina ei?

Pe Oznobişin îl mişca pînă-n adîncul sufletului tot ce-i povestea Liza, cît suferise pînă la întoarcerea lui, uitînd pînă şi de boala ei. Cînd o femeie se frămîntă pentru soarta unui bărbat, cine nu înţelege ce înseamnă această frămîntare? Şi nu era oare înduioşător faptul că în clipele de grea primejdie, sufletul ei tînjise în primul rînd după el şi, în loc să se gîndească la un doctor, îşi trimisese băieţelul să-l caute pe el, pe Oznobişin?

Rătăcind prin întunericul nopţii îngheţate, băiatul bătuse pe la uşi străine, întrebînd unde stă Oznobişin. Şi răspunsul era de cele mai multe ori o tăcere de mormînt, sau cîte o înjurătură sau o întrebare bănuitoare: cine e şi ce caută?

Nimeni nu-l cunoştea pe Anatoli Mihailovici: se mutase de curînd în cartier.

Vitea alerga de la o uşă la alta, de la un oblon tras la altul, căutînd pe dibuite soneriile pe uşorii uşilor, bătînd cu călcîiele în porţile închise. Nu-i era frică de loc sau, mai bine zis, frica rămăsese în urma lui şi-l împingea din spate. Frică îi era doar la gîndul că mama rămăsese culcată în pat şi că din gura ei se prelingea o şuviţă de sînge. Şi dacă ei nu i-a fost frică să-l trimită, noaptea, după Oznobişin, asta însemna că numai Oznobişin putea să oprească sîngele acela... Se întorsese acasă ud de sudoare şi atît de îngrozit de nereuşita lui, încît mama se speriase şi-i ceruse iertare. A doua zi, Liza îl trimisese la biroul de notariat, unde lucra împreună cu Anatoli Mihailo-

vici. Dar Oznobișin nu venise la slujbă. Îl mai trimisese încă o dată, să afle adresa precisă a lui Oznobișin și să se ducă de la birou de-a dreptul la el acasă. Dar Vitea se întorsese cu o veste și mai cudată: Anatoli Mihailovici nu dormise acasă. Liza îi spuse atunci băiatului să ducă un bilețel unei colege de birou, pe care o ruga să afle de la rudele lui Oznobișin ce se întîmplase cu el. Dar i se răspunse că nimeni nu auzise măcar despre existența vreunei rude de-a lui Anatoli Mihailovici.

Merkuri Avdeevici privea toate aceste cercetări cu neliniște și cu dușmănie. Căuta argumente încercînd să-i dovedească Lizei că graba ei n-avea nici un rost. Vremurile erau grele, putea să se întîmple orice... Atunci, pentru ce să trimită mereu copilul în oraș? Așa era ea: cînd nu-i dădea voie să se ducă nici pînă în piață, cînd îl mîna noaptea pe drumuri, fără să știe singură unde! Și la urma urmei, ce avea ea cu Oznobișin ăsta? Ce era el pentru Liza? Bărbat? Logodnic? Un curtezan, ori poate... Dar Merkuri Avdeevici n-apucă să-și termine gîndul, că Liza îi și tăie vorba:

— Asta mă privește pe mine. Mi-e prieten.

— Apoi, dacă ți-e prieten, o să vină singur. Ai ocazia să-i pui prietenia la încercare.

— Te rog să mă ajuți să-l găsesc.

Bătrînul înțelese că nu folosea la nimic să se împotrivească. Dar abia apucă să mărturisească cum că fusese de față cînd o patrulă îl arestase pe Oznobișin atunci, noaptea — și îndată își dădu seama că ar fi fost mai bine să tacă. Liza rămase atît de tulburată, încît hotărî că o să se ducă singură să-l caute; iar dacă „lumea" nu vrea s-o ajute, înseamnă că vrea s-o chinuiască înadins. Nu mai încăpea îndoială că mai curînd s-ar fi prăpădit decît să renunțe la gîndul de a-l găsi pe Oznobișin.

Așa că Meșkov porni să cerceteze cu multă sfială pe la diferite circumscripții de miliție, cam pe unde credea el că ar putea să fie arestat Anatoli Mihailovici. În sfîrșit, cu multă fereală, o înștiință pe fiică-sa că Oznobișin se afla la „domzac", adică la „casa de-

ținuților" sau închisoare. Vestea aceasta o zgudui, dar în același timp o și bucură pe Liza: îndoiala fusese mai greu de îndurat decît chiar trista realitate. Îi spuse lui Meșkov că l-ar săruta, dacă i-ar fi îngăduit să sărute. Și în mărturisirea ei era toată amărăciunea unei ființe care se știe greu bolnavă.

După aceea, luă altă apucătură: trebuia neapărat să-l ajute pe Oznobișin acolo, în închisoare. Nu era nici o nenorocire dacă Vitea dădea o fugă pînă în piață, să vîndă niscai haine vechi și să cumpere în schimb slănină și zahăr, apoi să stea la rînd în poarta închisorii, ca să ducă pachetul, — sau, în orice chip, să aline cît de cît suferințele lui Anatoli Mihailovici. Vitea era băiat mare acum și trebuia să înțeleagă că era datoria lui să facă bine...

Meșkov mai bombăni cît mai bombăni: că pentru părinți orice fleac era greu de făcut, în timp ce pentru un anumit zis prieten, un Oznobișin oarecare, nici de propriul ei copil nu-i păsa. Totuși se rugă și el „pentru cei ce umblă pe ape, pentru cei ce călătoresc, pentru cei bolnavi, pentru cei robiți"... Asta nu putea s-o tăgăduiască: fata lui purta de grijă unuia din „cei robiți". În felul acesta, Merkuri Avdeevici se resemnă.

Și abia acum, văzînd cît de mișcat era Anatoli Mihailovici, Liza putu să-și dea seama de prețul faptei sale. Oznobișin îi mărturisi că izbucnise în plîns atunci cînd i se aduseseră în celulă cele dintîi bunătăți trimise de ea, și-și dăduse seama că cea din urmă seară petrecută împreună nu fusese pentru amîndoi o simplă întîmplare.

— Ce ți-au făcut acolo, ce? — îl întreba Liza, încercînd să-i ghicească gîndurile ascunse.

— Ah, Liza! — ofta el legănîndu-și trupul greoi, mai lat în partea de jos. Întrebările ei păreau că-l fac să sufere.

— A fost îngrozitor, nu-i așa?

— Ah, Liza, bine că a trecut!

— Dar ce s-a întîmplat? De ce nu vrei să spui? Nu se poate?

— Nu, dumitale ți-aș spune totul, orice ar fi să se intimple... Dar să nu mai vorbim, să nu mai vorbim de asta!

— Sărăcuțul, cît e de chinuit!

— Sînt chinuit din pricina dumitale.

— Eu n-am nimic, dar dumneata...

— Cu mine toate s-au petrecut cît se poate de bine. Mi-a venit în ajutor un om cu mintea limpede și, cu siguranță, deștept. Totuși, era îngrozitor să aștepți în fiecare clipă să te acuze și să te condamne, cînd știi că n-ai nici o vină. Nici o vină! Poți să mă crezi?

— Că n-ai nici o vină? Față de cine? Firește că n-ai! — îi răspunse Liza, uitîndu-se în altă parte, cam stingherită, deoarece nu era cu gîndul la ceea ce vorbeau.

— Cine e omul acela? Un bolșevic? — întrebă ea.

— Fără îndoială! Unul din comisia care ancheta cazul meu. Nu-i cunosc numele. Mi-a făgăduit cineva că o să-l afle. M-a cercetat cu de-amănuntul și, firește, n-a putut găsi nimic.

— Dar ce voia să găsească?

— Închipuiește-ți! O anchetă asupra unui fost funcționar țarist... Parcă eu sînt vinovat că m-am născut și am crescut pe vremea țarilor! — zîmbi Oznobișin. — În cele din urmă, s-au convins că nu eram decît un peștișor din cei măruntei. Întinseseră năvodul să prindă un cogeamite pește, și eu nu eram decît un obleț...

Liza se uită la el cam nedumerită apoi zîmbi ușor:

— Poți să întinzi năvodul și pentru un obleț...

— Foarte trist. Atunci va trebui să dovedesc că sînt un peștișor și mai măruntel.

Liza rămase pe gînduri. Simțea, deodată, nevoia să-l cunoască mai de-aproape. I se păruse că-l cunoaște bine și că gîndește la fel cu el în multe împrejurări, pentru că își ocrotea cu patimă dragostea ei abia născută.

Povestea prieteniei lor era împărțită în mintea ei în două părți inegale. Cea dintîi era lungă și fără strălucire, în timp ce a doua îi adusese repede, aproape

pe neașteptate, pînă la pasul care părea că trebuie să le hotărască, fără întoarcere, viitorul.

Inainte, Liza nu-l întîlnea pe Oznobișin decît rar, — o dată, de două ori pe an, în vreo prăvălie, pe bulevard, sau la cîte o serată de binefacere. De obicei, el se mulțumea s-o salute — ce e drept, cît se poate de drăguț. Intr-o zi, la Lipki, îi surprinsese privirea stăruitoare ațintită asupra ei. Nu-i făcu plăcere, iar el îi simți, se vede, nemulțumirea, deoarece data următoare o salută cu totul oficial, aproape de sus. Nici asta nu-i plăcu Lizei. Rîse în gîndul ei : „Doamne, cît am ajuns de sensibilă !" Apoi Oznobișin dispăru pentru multă vreme.

Abia după ce-și părăsise bărbatul se mai întîlni într-o zi, pe stradă, cu Anatoli Mihailovici. Intîlnirea lor se petrecu în împrejurări comice : tocmai ieșise dintr-o drogherie, cînd i se dezlegă pachetul : sticluțele, cutioarele, punguțele i se risipiră toate pe trotuar. Era în plină moină de primăvară. Toate se umplură de noroi și Liza, cu alte pachete în mînă, încerca stîngace să dreagă nenorocirea. Oznobișin îi veni într-ajutor tocmai la timp. Cumpără un ziar de la chioșc, îi împachetă totul și-i propuse s-o însoțească pînă acasă. Pe drum rîse și glumi, spunînd că-i aflase acum toate secretele cosmeticii, toate slăbiciunile ei de femeie și că o să aibă în vedere parfumul ei favorit : căzînd pe trotuar, sticluța cu apă de colonie se deschisese și mirosul de rezeda trecuse repede prin ziar. Poate din pricină că soarele de martie îți lua ochii cu strălucirea lui, iar vîntul aducea umezeala dulce și obositoare a zăpezilor care se topeau, Anatoli Mihailovici îi plăcu Lizei prin felul simplu și spiritual de a vorbi și chiar prin ciudățenia trupului său, care aducea cu al unui cangur : avea mîinile mici, trunchiul masiv, iar picioarele grele păreau că-l întîrzie la fiecare pas.

Se despărțiră prietenește. Il mai văzu apoi în ajunul revoluției. Acțiunea de divorț cu Șubnikov tărăgăna de multă vreme și Liza îl rugă pe Oznobișin să-i recomande un avocat bun, deoarece Viktor Semionovici îi punea fel de fel de piedici căutînd să întîrzie pronun-

tnrea, luîndu-i-o înainte, cu multă dibăcie, în toate demersurile ei la episcopie și la tribunal. Oznobișin îi recomandă cîțiva avocați și-i dădu, personal, cîteva sfaturi, cu multă pricepere și tact. După revoluție, nu mai avu nevoie de sfaturi: căsătoriile se desfăceau pe baza unei simple declarații făcute de una din părți. Femeia căpătase aceeași libertate ca și bărbatul: o legislație nouă, necunoscută pînă atunci, declara că nu înțelege să se amestece în dorința bărbatului și a femeii de a trăi împreună sau de a se despărți, și oricare din aceste situații căpăta imediat o formă juridică după dorința părților.

După anii grei ai războiului civil, Liza se văzu nevoită, ca toată lumea, să-și caute o ocupație. Intîlnindu-l din nou, tot atît de întîmplător, pe Oznobișin, îi mărturisi că era în căutare de lucru.

Oznobișin își lepădase de mult uniforma de funcționar și visa să se oploșească pe undeva, cît mai departe de locurile unde ar fi putut cineva să-și aducă aminte de haina lui de magistrat. Ca primă etapă, ocupa deocamdată un post de ajutor de notar, și-i propuse Lizei să intre în biroul său. Firește că ocupația nu era deloc poetică. In schimb, nu bătea la ochi și era, prin esență, birocratică, așa că nu prezenta nici un risc. Nimeni nu-ți cerea nimic deosebit: n-aveai altceva de făcut decît să stai pe scaun și să redactezi acte de vînzare-cumpărare pentru căsuțe de pe la periferii și din suburbii care să nu depășească suma maximă fixată de autorități pentru proprietatea privată, sau să înregistrezi procuri date de bărbați către neveste. Merkuri Avdeevici găsi și el că serviciul la notariat era inofensiv din toate punctele de vedere și, așa, Liza începu să se ducă la birou.

Acolo se întîlnea în fiecare zi cu Anatoli Mihailovici. Avea față de ea acele mici atenții care trezesc atît de ușor simpatia unei femei. Cîteodată ieșeau împreună de la slujbă și o luau pe străzile triste ale orașului, spre Volga. De cînd îi murise mama, Liza se simțea și mai singură. Nu iubea pe lumea asta decît pe băiatul ei, dar în suflet îi mai rămînea încă atîta loc pentru

doruri necunoscute, încît nici dragostea de mamă, mereu crescîndă, nu putea să i-l umple.

Nimic nu-i leagă mai repede pe oameni decît situațiile și sentimentele asemănătoare. Anatoli Mihailovici era burlac, singurătatea îi intrase în obiceiuri, dar chiar și în acest obicei simțea mereu gustul rînced al unei vieți fără nici un rost. Nu se considera nenorocit. Totuși, cînd Liza îl întrebă dacă fusese vreodată fericit, el îi răspunse, cu toată sinceritatea, că nu fusese. Timp de zece ani încheiați încercase să-și facă o carieră, încredințat fiind că această reușită îi va aduce, pe deasupra, și fericirea. Dar cariera îi cerea atîtea eforturi, încît nici nu mai visa să ajungă la fericire. Mărturisirea lui o îndemnă și pe Liza să-și deschidă inima. Ajunsese la convingerea că fericirea nu vine niciodată de la sine, că trebuie s-o aduci, pesemne, cu sila, s-o urmărești, s-o prinzi. Și ei i se întîmplase o dată să nu prindă fericirea din zbor, să scape din vedere o taină oarecare — și iată, acum nu mai știa cum să-și înjghebe viața. Se simțeau amîndoi singuri pe lume, cu toate că fiecare în alt chip, amîndoi nefericiți, fiecare în felul lui. Totuși, nici el, nici ea, nu aveau impresia unei depline armonii în felul lor de a simți. Se lăsau prinși de atracția unuia pentru altul și de o ispititoare curiozitate unul față de celălalt.

Boala Lizei însă schimbă totul.

Incă de la începutul primăverii, Merkuri Avdeevici băgase de seamă că fata lui slăbea, tușea și trecea rînd pe rînd prin stări de agitație și de oboseală. Liza însăși simțea mereu nevoia de odihnă, de liniște.

Tatăl ei stăruia să consulte un medic. Oznobișin îi făcuse rost de adresa unui doctor de la o clinică universitară și nu putea înțelege de ce amîna mereu să se ducă la el. Atunci, Liza îi mărturisi că fusese odată, demult, la un doctor și că rămăsese atît de îngrozită de cele aflate, încît nici nu mai îndrăznea să vorbească acasă despre boala ei. I se părea că viața de mai înainte se sfîrșise, fără putință de întoarcere și că pecetea necruțătoare a bolii o despărțea pe totdeauna de restul lumii. Mai mult ca orice, se temea pentru Vitea :

ar fi trebuit să-l îndepărteze de lîngă ea, dar cum putea s-o facă? Se știe doar că luxul de a lupta și de a învinge tuberculoza stă la îndemîna celor bogați, pe cînd cei săraci sînt niște bieți șoareci, cu care boala se joacă întocmai ca o pisică. Lizei nu-i rămînea decît să se dea învinsă.

Anatoli Mihailovici se împotrivi cu înverșunare unei asemenea dezarmări morale. Dacă Liza nu era în stare să-și recapete încrederea în sine, își va lua el sarcina s-o îngrijească. Ideea că o boală atît de răspîndită și atît de bine cunoscută n-are leac, — nu-i decît o prejudecată învechită. Milioane de oameni sufăr de această boală, și milioane se vindecă. Slavă domnului, Liza trăiește într-un oraș universitar și are la îndemînă cea mai înaintată știință medicală. Trebuie numai să dea dovadă de tărie. Dacă ei îi vine greu să le spună celor de acasă numele adevărat al bolii, fie și așa. Pînă una-alta, or să-i găsească alt nume — și gata. Dar de căutat, Liza o să se caute și Anatoli Mihailovici îi garantează că o să se facă sănătoasă!

Bineînțeles că lui Oznobișin îi era mult mai ușor să țină un discurs înflăcărat decît s-o ajute pe bolnavă să se îngrijească. In calitatea lui de jurist își însușise arta de a vorbi, dar nu credea mai mult în știința medicală decît în elocvență. De aceea, după ce află de pe unde putu care erau doctorii cei mai de seamă, începu să-și plece urechea la fel de fel de eresuri cu privire la oftică și s-o sfătuiască pe Liza să nu nesocotească înțelepciunea poporului. Zi cu zi îi aducea tot alte rețete, îi făcea rost de sticle pline cu leacuri băbești, cu grăsime de porc, cu unt de vacă și urmărea îndeaproape îndeplinirea tuturor acelor rețete și sfaturi. La birou, în sertarele mesei lui de lucru, se adunase o întreagă colecție de sticluțe, iar pe pervazul ferestrei erau întinse, ca niște pumnale, frunze ascuțite și albăstrui de odogaci.

Liza îi urma sfaturile numai pe jumătate. O surprindea faptul că boala ei nu-l speriase: dimpotrivă, îl apropiase și mai mult de ea. Grija lui nu numai că sporea, dar se schimbase într-o adevărată adorație. Liza era unica preocupare, singurul dor al inimii lui.

Se gîndea la ea mai mult ca la orice. Iar Liza înțelese că, dacă el ar părăsi-o pe neașteptate, și-ar pierde sprijinul cel mai sigur în viață.

In seara în care Oznobișin venise la ea cu un mănunchi ridicol și înduioșător de crenguțe de plop și ieșiseră împreună la plimbare, discuția lor alunecase pe drumul amintirilor: aveau acum amintiri comune și simțeau amîndoi nevoia de a fi cu totul sinceri.

Stăteau în grădina publică, unde cînta muzica. Orchestra cînd le acompania, cînd le întrerupea vorba. Oamenii care se plimbau alene pe alei păreau preocupați numai de propria lor persoană și-ți făceau impresia că pe pămînt se trăiește plăcut și fără nici o grijă. Era frig, și Lizei îi făcea plăcere să simtă tot timpul mîna lui Oznobișin alături de a ei. Ieșiseră apoi din grădină și hoinăriseră multă vreme pe străzile care ațipeau treptat, pînă cînd tot orașul se cufundase în tăcerea adîncă a nopții. Atunci își dăduseră seama că Liza ar putea răci. Anatoli Mihailovici aruncase pe spatele ei o pulpană a paltonului, cuprinzînd-o cu brațul peste umăr. Aproape de casă îi spusese:

— Dacă o să trecem împreună vremurile acestea grele, ce ușoare or să ne pară cele ușoare...

— Chiar și acum sînt clipe cînd greul mi se pare ușor.

Deodată, el o întrebă:

— Ai vrea tu să fii soția mea?

Liza nu se așteptase nici la acest „tu“, nici la cuvîntul „soție“, de care era legată pentru ea o epocă trecută, străină acum, a vieții ei. Nu-i răspunsese mult timp, apoi îngînase cele dintîi cuvinte pe care izbutise să le lege unul de altul în minte:

— Trebuie să te gîndești bine cînd e vorba de o propunere ca asta.

— Am avut tot timpul să mă gîndesc.

— Ei, nu! — încercase ea să rîdă, cu o veselie amară. — Și eu care nu pot să fiu măcar sărutată! Vrei să te îmbolnăvești?

Oznobișin se oprise fără veste, îi întorsese fața spre el și o sărutase, fără să-i dea drumul din palton. Făcură cîțiva pași, încet. O ținea strîns cu brațul.

Lingă poartă, își desfăcuse paltonul. Liza își simțise fața prinsă între palme și gura din nou astupată îndelung de gura lui. Îi era neînchipuit de frig. Deschisese portița, o izbise și o luase la fugă prin curtea cufundată în întuneric, spre casă...

Ca toți bolnavii, Liza își umplea cu gînduri nenumăratele ore în care stătea culcată. Erau ca niște nori care i-ar fi trecut pe dinaintea ochilor plutind domol, dintr-un capăt într-altul al anilor pe care-i trăise. Asemuia norii aceia între ei după culoare, le urmărea formele ciudate. Prin străvezimea lor, se vedea pe ea însăși. După ce se sătura urmărindu-i, îi silea să plutească în altă rînduială, întorcîndu-i în felurite chipuri, cum face vîntul cu norii cei adevărați. În felul acesta, nu rămăsese în trecutul ei nici un pas la care să nu se fi oprit de zeci de ori.

Cît a stat Oznobișin la închisoare, Liza s-a gîndit, uimită, la jocul capricios al întîmplării: așa îi fusese răpit, pe vremuri, și Kirill Izvekov. Ce a făcut atunci Liza pentru Kirill? Nimic. Oare îl iubea acum pe Oznobișin mai mult decît îl iubise atunci pe Kirill? Nu, asta nu! Dar cu cît era ea pe-atunci mai neajutorată, mai în neputință de a se descurca? Acum stătea țintuită în pat, dar niciodată cuvîntul ei nu avusese atîta tărie: pînă și tatăl său i se supunea în toate. Pe cînd în zilele acelea de demult, n-avea nici o putere, cu toată sănătatea ei înfloritoare. La cine ar fi putut să caute un sprijin? Prietene nu avusese. Și chiar dacă ar fi avut, ce i-ar fi putut ele da, afară doar de curiozitatea lor de fete tinere? Vera Nikandrovna o socotea ca pe o fetiță. Și, la drept vorbind, oare nu fusese într-adevăr prea copilărească acea primă dragoste a Lizei?...

Fără îndoială, a fost ceva neasemuit! Chiar și acum, cînd își aduce deodată aminte cum îi ținea Kirill, strîns degetele în mîna lui cam aspră, cum îndărătul timidității lui neînfrînte îi ghicea puterea dîrză și nu îndrăznea nici măcar să se miște, cuprinsă de un fel de frică și desfătare neînțeleasă, — chiar și acum își simțea sîngele urcîndu-i-se încet în obraji. Cu

nimeni și niciodată n-o să mai poată visa așa cum visase cu Kirill! Îi spusese, o dată:

— Trebuie negreșit să citim împreună, tare, autorii noștri preferați, pe cei mai dragi. Cînd o să fie vorba de eroi nenorociți, noi o să fim și mai fericiți. Pentru că, citind despre ei, o să ne gîndim: Ce fericiți sîntem că nu sîntem nenorociți ca ei!

Atunci Kirill îi răspunsese:

— Nu. O să citim și o să căutăm împreună mijlocul de a face din eroii cei nenorociți, eroi fericiți, și în felul acesta o să fim și mai fericiți...

Liza își mai aducea aminte și acum de acest răspuns al lui Kirill, de felul cum o privise atunci cu ochii lui în care părea că arde un foc lăuntric. Îi plăcuse nespus și cum spusese el acele cuvinte, și cum se uitase la ea. Dar oare își mai aducea ea bine aminte de ochii lui? Erau aurii. De un auriu închis. Aproape căprui. Și totuși, care era adevărata lor culoare? Uite, și Pavlik Parabukin are ochi aurii. Dar nu seamănă de loc cu ochii lui Kirill. Ochii lui Kirill se schimbau cu repeziciune: cînd sclipeau deodată cu reflexe mate de aramă veche, cînd erau deschiși ca tutunul. Iar seara, se întunecau de tot. O dată, Liza i-a spus în glumă: „Nu te uita așa la mine, ca un țigan..."

Cum ar fi dacă Kirill ar fi fost tatăl lui Vitea?

Poate că Liza ar avea acum mereu în fața ochilor privirea iubită și nu i-ar fi uitat schimbările, înghițite de depărtare? Vitea avea ochii mamei lui, ochii Lizei. Nu moștenise aproape nimic de la Șubnikov. Era fiul ei — și atîta tot. Mai curînd, oricît s-ar părea de curios, avea în el ceva din Kirill. Dar, la urma urmei, de ce ar părea atît de curios? Pe vremea cînd băiatul nu venise încă pe lume, pe cînd îl purta încă în pîntecele ei, Liza se gîndise mult mai mult la Izvekov decît la tatăl copilului. Asemenea lucruri nu pot să nu aibă urmări, — toate femeile cred asta..

Se gîndea și acum la Izvekov — e drept, tot mai rar, tot mai contemplativ. Pe vremuri, scotocind printre amintirile ei dragi și scoțînd la lumină carnețelul cu inițialele „E" și „K", rămînea îndelung pe gînduri, ținîndu-l în mîinile căzute pe genunchi...

Cele două cuvinte scrise pe prima pagină de mîna lui Kirill: „Libertate, Independență“ — nu se șterseseră de loc. Aceste două cuvinte îi vorbiseră la început despre ceea ce ar putea fi viața ei în viitor, iar mai tîrziu începură să-i amintească de tot ce pierduse. De multe ori plînsese uitîndu-se la carnețelul acela. Într-o zi, se hotărîse să copieze în el „Despărțirea“ lui Lermontov. Umpluse toată pagina a doua și trecuse și pe a treia:

Adio-n veci!
Sălbatic chin
Trezește-n noi
Acest suspin!
Cu tine duci
În depărtări
Și rai, și iad,
Și dulci visări.
Iar mîna ta,
Acum departe,
Cît farmec dă
Nădejdii moarte!
O clipă doar
Aș vrea să-mi vii,
Ca-n pieptul meu
Să reînvii
Ai...

Aici, Lizei îi ieșise, în locul cuvintelor care urmau, o liniuță strîmbă: întrerupsese dintr-o dată scrisul, deoarece auzise pașii lui Viktor Semionovici. Era bine dispus. Intrase cu zgomot, împrăștiind miros de frizerie și de vînt de noiembrie și strigase, plin de voie bună:

— Hai, îmbracă-te repede! Mergem să vedem cinematograful cu efecte acustice, adus din străinătate. Se zice că e o grozăvie! Se sparg farfurii pe ecran, și din spatele ecranului auzi cum zăngănesc cioburile! Sau dacă trece un automobil, îi auzi clacsonul. Ca pe stradă!... Mai repede, că întîrziem. Ne așteaptă jos „samovarul“! (Îi zicea „samovar“ automobilului nou-

nouţ, cumpărat de curînd, una din primele maşini din tot oraşul, de care era grozav de mîndru.)

Şi aşa, poezia rămăsese netranscrisă şi Liza nu se mai gîndise niciodată să adauge ceva în carnet. Dar îndată ce îl lua iarăşi în mînă, adăuga în gînd cuvintele pe care le înlocuia liniuţa cea strîmbă, speriată parcă:

Ca-n pieptul meu
Să reînvii
Ai dragostei
Fiori tîrzii...

Fusese de bună seamă o dragoste copilărească. Dar acum Liza nu mai plîngea cînd scotocea printre amintirile ei de demult. O învăluiau gînduri triste, aproape luminoase. Deunăzi, s-a uitat la tabloul cel mare cu fotografiile absolventelor de liceu din seria ei. Mijlocul cartonului era ocupat de portretele directoarei şi ale profesorilor, iar în jurul lor, în ovale regulate, erau lipite fotografii de fete cu ochii mari, cu cîte un fiong în piept şi cu părul ridicat în creştet. Liza Meşkova stătea alături de profesorul de religie — popa cel afurisit, a cărui barbă de smoală creştea mai mult în lături şi i se revărsa pe umeri. Poate că din pricina acestei vecinătăţi neaşteptate avea ea înfăţişarea aceea atît de speriată? Nu: pur şi simplu, era încă o fetiţă şi nu ştia ce trebuie să faci cînd te duci la fotograf, cînd părul ţi-e încreţit cu fierul şi tot capul ţi-e plin de spelci...

Da, fusese o dragoste de copil. Şi cu ce puteri ar fi putut ea să ţină piept acelei lumi pline de ură şi de duşmănie care-l dusese pe Kirill la închisoare? Ar fi trebuit, poate, să-l urmeze pe Izvekov în surghiun? Dar tată-său i-o luase înainte şi o măritase... Poate că atunci cînd a fugit întîia oară de la bărbatul ei n-ar fi trebuit să se întoarcă acasă, ci să plece de-a dreptul acolo, în pustietăţile de la Oloneţ? Dar măritişul avusese şi el timp să i-o ia înainte: aştepta un copil... Şi poate că Lizei nici nu i-a trecut prin gînd un lucru atît de îndrăzneţ? Doamne, cîte gînduri îndrăzneţe îţi vin în minte în clipele de deznădejde şi

de suferință! Dar cîte din toate aceste gînduri îndrăznețe, sau chiar nebunești, trec dincolo de hotarele minții care le-a zămislit?

Nu s-au odihnit ele în sufletul ei, liniștite și împăcate, ca toate intențiile bune pe care și le îngrămădește omul în suflet, fără să-l împovăreze cîtuși de puțin?

Nu, Liza nu încerca să se dezvinovățească pentru trecutul ei. Se vedea doar așa cum era pe atunci: cu totul neajutorată. Nu avea o voință a ei. Abia după ce l-a pierdut pe Kirill a început să-și caute propria ei voință.

Nu poți fi om în toată firea pînă ce n-ai gustat din suferință. Dar chiar și după aceea, încă nu ești în stare să înfrunți orice încercare. Cei șase ani de viață cu Viktor Semionovici îi păreau și acum un vis urît. Cu tot belșugul de întîmplări mărunte care alcătuiau biografia năstrușnică a lui Șubnikov, toți anii de căsnicie se contopeau în amintirea ei într-o singură umbră cenușie. Copilul a ținut-o cîtva timp în casa tatălui lui, dar tot copilul a scos-o de acolo. Simțea cu toată puterea datoria pe care o avea față de băiat — datoria de a-l crește cum se cuvine. Dar își dădea seama că a-l crește în casa lui Șubnikov ar fi însemnat să facă din el un al doilea Șubnikov: copilul nu putea să nu reediteze pe tată-său, sorbindu-i exemplul în fiecare clipă, cu toată ființa lui. Și Liza a plecat din casa ei ca să-și îndeplinească datoria de mamă, așa cum pînă atunci rămăsese acolo crezînd că-și îndeplinește aceeași datorie.

Băiatul abia împlinise cinci ani. L-a luat în brațe, așa adormit cum era, și a fugit pe scara din dos, seara, numai în rochie — întocmai așa cum, cu vreo șase ani în urmă, mai încercase o dată să fugă de la bărbatul ei. Prea de mult timp mocnea în ea această hotărîre, ca să mai poată fi biruită de vreo slăbiciune. Prea rămăseseră fără nici un răspuns toate nădejdile ei de a căpăta un sprijin, ca să nu fie sigură, pînă la urmă, că nimeni n-o s-o ajute.

Cîteodată, nevoia aceasta a unui sprijin o chinuia pînă într-atîta, încît căuta înțelegere chiar și acolo

unde ştia bine că nu putea să găsească. Aşa, i-a povestit o dată totul lui Ţvetuhin — din întîmplare şi prosteşte la teatru, în pauză, plimbîndu-se prin foaier şi răsucind în mînă programul.

Pe Egor Pavlovici nu-l vedea cu anii, şi la fiecare nouă întîlnire descoperea în el mereu alte ciudăţenii. Dar strălucirea farmecului lui, care pe vremuri aproape o orbise, se întuneca tot mai mult. Liza credea că se schimba el, dar în realitate ea era aceea care se schimba. Chipul lui apărea parcă din ce în ce mai şters în ochii ei, pitorescul lui începea să semene a poză şi deodată — lucru pe care nu şi l-ar fi închipuit! — descoperi în el trăsături vulgare. Dar şi atunci, ca şi înainte, simţea o anumită emoţie cînd îi asculta glasul cu nesfîrşitele lui variaţii şi infle-xiuni.

Acolo, printre perechile gătite şi simandicoase care se învîrteau ceremonios şi grav, cercetînd cu privirea o pereche şi mai gătită, şi mai simandicoasă — bine cunoscuta Şubnikova cu bine cunoscutul actor Ţvetuhin, — fără să ştie singură de ce, Liza i-a mărturisit lui Egor Pavlovici că n-a avut noroc în viaţă, că ar trebui să ia totul de la început, dar că nu se simte în stare să găsească singură vreo ieşire. El a ascultat-o cu un aer de reculegere şi, după ce Liza şi-a descărcat tot ce avea pe suflet, i-a răspuns că toată nenorocirea i se trage, pesemne, dintr-un dar cu care a înzestrat-o natura.

— Şi care e acest dar?

— Neprihănirea! — i-a răspuns el, cu adînc regret. A asemuit-o chiar cu o madonă, recitîndu-i: „Eşti un model desăvîrşit de farmec fără de prihană..." Vorbele lui aveau un aer de glumă, în timp ce Liza dorea să-şi uşureze inima.

— Ai vrut, pe vremuri, să-mi atragi atenţia asupra negustorului meu...

— Da, dar atunci n-ai avut încredere în mine. Azi e prea tîrziu să-ţi mai atrag atenţia. Altfel de sfaturi îţi trebuie acum!

— Ce fel de sfaturi? Dumneata ai experienţa vieţii. Sînt gata să te ascult.

— Ceri de la oameni prea multă sinceritate, — a urmat el cu un aer gînditor şi uşor obosit. — Iar oamenii au totdeauna două feţe. Pînă şi cerşetorul joacă un rol oarecare cînd nu e singur cu el însuşi. Nu poţi să te depărtezi de această înţelepciune a vieţii. E lămăduitoare...

— Nu poţi vorbi mai limpede? Cum trebuie să aplic eu, în viaţă, această înţelepciune?

Spunînd încet vorbele care au scîrbit-o adînc, Ţvetuhin împrumută privirea cam comică, dar vicleană, a şarpelui ispitei din poze:

— Parfumul minciunii e mai atrăgător decît adevărul care miroase urît.

— Un poet a spus acelaşi lucru într-o formă mai cuviincioasă. „Minciuna care ne înalţă..." Mi se pare că aşa e, nu?

— Da. Însă, după cît îmi aduc aminte, dumneata te temeai de poezie. Tocmai de aceea am tradus această idee în proză.

— Dar de început, tot cu poezia ai început! Şi dă-mi voie să închei tot cu ea: prefer să rămîn „modelul cel desăvîrşit"... Du-mă, te rog, pînă la lojă.

Felul acesta de a răspunde pe ocolite, cît şi cabotinismul lui Ţvetuhin, au îndepărtat-o pe Liza de el, cu toate că în unele momente ar fi putut uşor să se împrietenească, deoarece Şubnikov, cu gelozia lui lipsită de orice motiv, o silea să-şi caute prieteni.

Nu-i plăcea să-şi aducă aminte de viaţa ei cu Şubnikov. Dar, cu puţin înainte de a se îmbolnăvi, o clipă i-a înviat iarăşi în minte tot drumul pe care-l făcuse alături de Viktor Semionovici — şi asta cu amănunte atît de izbitoare, cum nu se întîmplă decît în clipa dinaintea morţii, pe care n-o cunosc decît cei ce erau gata să moară şi au fost aduşi din nou la viaţă.

Trecea pe strada atît de bine cunoscută, unde era prăvălia cea mare a fostului ei bărbat. Încă de departe a zărit un grup de gură-cască şi cîţiva muncitori în haine de doc alergînd greoi de colo pînă colo. La început, a crezut că e vorba de vreun foc, ceea ce se întîmpla destul de des din pricina sobelor rudimen-

tare pe care le folosea acum atîta lume. Ajungea pînă la urechile ei zăngănit de fier și trosnet de scînduri. Trecînd pe partea cealaltă a străzii, a văzut că mulțimea se adunase chiar în jurul prăvăliei. Fără să vrea, a grăbit pasul.

Oamenii smulgeau cu căngi de pompier firma din perete. Literele mari, aurii pe fond negru — ȘUBNIKOV — stăteau strîmb pe bucățile de tablă atîrnate pe zid. Căngile rîciiau fierul, cuiele lungi ieșeau șuierînd din găurile lor ruginite în scîndurile pe jumătate putrede. În cele din urmă, firma, împreună cu bucăți de lemn din ramă, s-a prăbușit pe trotuar în strigătele de bucurie ale ștrengarilor care roiau împrejur.

O clipă, o dată cu zăngănitul tablei rostogolite pe asfalt, Liza, ca într-un acces neașteptat care ar fi cuprins totul în lumina lui orbitoare, s-a văzut stînd la casa acestei prăvălii, și a retrăit întreaga ei viață în familia Șubnikovilor și și-a depănat din nou, fulgerător, toate gîndurile ei vechi și nesfîrșite. Apoi toate s-au mistuit, așa cum se mistuie fulgerul de o clipă al luminii de magneziu, iar ea s-a simțit, fără să-și dea seama de ce, nespus de ușurată, ca și cum ar fi scăpat de o spaimă chinuitoare. Izbiturile căngilor, strigătele copiilor, trosnetul bucăților de lemn rupte de pe tablă, toate i se părură freamătul fericit al începutului de primăvară. În inima ei se trezi credința vie că s-a terminat cu Șubnikov, definitiv și fără întoarcere. Și n-a mai alungat din gîndurile ei amintirile legate de el, deoarece încetaseră de a-i mai face rău...

Și iată că acum îi treceau prin minte, ca niște nori îndepărtați care nu semănau unul cu altul, dar erau strîns legați unul de altul, Kirill, Țvetuhin, Șubnikov... Iată și alt nor, mai apropiat, ale cărui linii și culori nu le putea prinde tocmai pentru că era prea aproape și care-i acoperise dintr-o dată jumătate din cer: Oznobișin. Care dintre aceștia îi arătase mai multă grijă, mai multă dragoste? Și cine ar putea crede că în zilele acelea atît de grele ale bolii ei, Anatoli

Mihailovici îi sărise în ajutor, cu toată bunătatea inimii lui, mînat de vreun interes?

Fără îndoială că era bun la suflet, cu toate că, din cînd în cînd o supăra acea expresie răutăcioasă pe care o descoperea uneori la el: fără veste, în privirea lui blîndă trecea ca o umbră de batjocură, iar fața-i căpăta un aer de vădită viclenie. Dar asta nu dura decît o clipă: rîdea apoi din nou cu aceeași bunătate și căuta să îndulcească și să dreagă totul cu vorba. Îi plăcea să vorbească despre bine, socotind că timpul ar fi trebuit să dovedească oamenilor superioritatea binelui asupra răului.

— Un om care-și închipuie că poate să cîștige mai mult cu răutatea, înseamnă că nu cunoaște aritmetica. Omul bun e mai fericit decît cel rău. Lăsînd la o parte faptul că la omul bun ficatul funcționează mai bine, trebuie să te gîndești că lumea e rea: îți face mai ușor un serviciu dacă se bizuie pe bunătatea dumitale. Pentru că fiecare se gîndește la ziua de mîine și se socotește: ce-ți fac eu ție o să-mi faci și tu mie...

Ascultîndu-l, Liza zise, gînditoare:

— După cît îmi aduc aminte, pe mine nu m-au învățat să fac decît bine. Mi se spunea veșnic același lucru, în felurite feluri: fă bine, fă bine... Mi-l repetau de dimineață pînă seara și tata, și mama. Același lucru îl auzeam și la școală, și la biserică. N-am auzit niciodată altceva. Voiau să facă din mine o ființă care iubește liniștea, care se teme de orice, care tînjește după un trai casnic tihnit... Iar cînd am crescut mare, m-am uitat în jurul meu și am văzut pretutindeni doar ură și luptă, și am simțit miros de praf de pușcă. Și atunci, ce fac eu cu povețele cele bune care-mi răsună și astăzi în urechi? Ce povețe să-i dau eu băiatului meu?

— Arată-i calea binelui, — o sfătui fără șovăire Oznobișin.

— Ca să fie și el tot atît de nepregătit pentru viață ca și mamă-sa? Să te luăm, de pildă, pe dumneata, cu idealul dumitale de viață tihnită, în orășelul cel plin de grădini, Vasilsursk, așezat pe Volga, la poa-

lele unui deal. Se aude un cîntec. Pe Sura, pescarii stau nemişcaţi în lotcile lor. De jur împrejur, numai livezi. Caprele pasc iarba verde. Pe fereastră, la o sută de verste depărtare, se văd fîneţe întinse. Pe masă, un număr din „Niva" din 1890, în perete un ceas cu cuc. Aşa mi le-ai descris, nu? Şi cînd colo, te-au arestat, te-au băgat la închisoare...

— Da, dar ceea ce m-a salvat din închisoare a fost tocmai binele! — răspunse triumfător Oznobişin. — S-au convins că n-am făcut nimănui nici un rău şi mi-au dat drumul.

Pe faţa lui trecu un zîmbet fugar, dar îndată adăugă, de parcă şi-ar fi cerut iertare:

— Pe cînd eram la Curtea de Apel, credeam cu tot dinadinsul că închisoarea reprezenta, fără nici o discuţie, dreptatea. Dar cînd m-am pomenit eu însumi la închisoare, am început s-o consider ca pe cea mai cumplită nedreptate. Curios, nu-i aşa? Acum mi se pare că mi s-a făcut dreptate doar cînd m-au eliberat... Şi că trebuie să răsplătesc binele cu bine. N-o să mă simt liniştit decît după ce o s-o fac.

Liza nu-l mai întreba ce i se întîmplase la închisoare. Era mulţumită că-l vedea liber şi se gîndea că poate i-ar veni greu să-şi mai răscolească amintirile de acolo.

Intr-adevăr, gîndul la cele petrecute în închisoare nu-i lăsa lui Anatoli Mihailovici o clipă de linişte. I se părea, deodată, că se afundă din nou în muţenia celulei individuale, şi teama că asta s-ar putea întîmpla cu adevărat îl făcea să se gîndească mereu cum să preîntîmpine o eventualitate atît de înspăimîntătoare. Nu admitea că ar putea să aibă cineva vreo îndoială asupra bunelor sale purtări şi era hotărît să dovedească, şi cît mai curînd, că ştia să se ţină de cuvînt.

Dosarele fostului cabinet al procurorului de la Curtea de Apel erau pe cale de a fi transportate, tocmai atunci, într-un alt local, în încăperile arhivei guberniale. Oznobişin găsi în clădirea umedă şi

scundă catacombe întregi de dosare prăfuite, de mape legate teancuri sau trîntite claie peste grămadă lîngă perete. Cum puteai nădăjdui să găsești ceva în asemenea haos? Dar Oznobișin avea noroc. O arhivară cam bătrîioară, pe care o cunoștea și căreia funcționarii judecătorești de pe vremuri îi ziceau „Trecutul și gîndurile" îi spuse că dosarele de prin anul 1910 și următorii fuseseră aruncate de curînd într-o odaie din fund, și-l sfătui să încerce acolo.

Rămînînd singur cu vrafurile de dosare, Oznobișin se așeză lîngă fereastră, unde-i venea mai ușor să citească ce era scris pe copertele lor. Descoperi pe neașteptate cîteva teancuri cu data 1910. Dădu curînd de urma afacerii pe care o căuta și găsi raportul făcut de cancelaria închisorii către substitutul de procuror al Curții de Apel cu privire la înmormîntarea, în cimitirul Voskresensk, în groapa comună cu numărul cutare, a deținutei Xenia Afanasievna Ragozina, moartă din facere în timpul instrucției. Se bucură că memoria nu l înșelase și urmă să răsfoiască, dosar după dosar, nădăjduind să mai găsească vreun document privitor la decedata Ragozina.

Atunci îi căzu în mînă un dosar personal al procurorului Curții. Il deschise. Erau acolo fel de fel de cereri și de scrisori din partea funcționarilor parchetului către excelența sa, cu rezoluțiile respective.

Oznobișin se întoarse repede cu gîndul la atmosfera vieții lui din trecutul apropiat, pe care-l cunoștea atît de bine în toate amănuntele încît i se păru că în fața lui se deschid, după o lungă despărțire, ușile casei părintești. Auzi din nou, aievea, glasurile colegilor și ale șefilor vorbind despre transferări dintr-un post în altul, despre înaintări în grad, de propuneri pentru ordinele Sfînta Ana și Sfîntul Stanislav, despre diurne, indemnizații de locuință și cheltuieli de deplasare...

Deodată, printre toate aceste glasuri, se auzi pe el însuși — își auzi, răsărind dintr-un raport cu scris caligrafic, glasul insinuant și discret: Anatoli Mihailovici Oznobișin, judecător supleant, depunea o plîngere împotriva substitutului de procuror, care

nu-l lăsa să ia parte la instrucţia procesului lui Piotr Petrovici Ragozin, implicat într-o afacere de crimă împotriva statului. Raportul arăta dorinţa fierbinte a petiţionarului de a-şi sluji ţarul şi patria, iar pe hîrtie era pusă, de însăşi mîna excelenţei sale, rezoluţia favorabilă: „Am vorbit personal cu substitutul de procuror. Ar fi de dorit ca cererea să fie luată în consideraţie".

Anatoli Mihailovici încremeni cu dosarul deschis în mînă. Era un document neaşteptat şi primejdios care prelungea în timp viaţa din trecut a lui Oznobişin, în vreme ce el căuta să se asigure că trecutul acesta nici nu existase vreodată. Dar din moment ce el nu mai avea nici un drept la viaţa aceea, nici acest document nu putea să-l aibă. Hîrtia vorbea de rîvna pe care solicitantul o punea în slujba ţarului: ea întărea ceea ce Oznobişin era obligat să ascundă, dacă nu-şi dorea pieirea.

Anatoli Mihailovici aruncă o privire spre fereastră. Geamurile erau cenuşii, dincolo de ele se vedea frunzişul prea de timpuriu întunecat al copacilor secătuiţi de arşiţă. Ascultă. Încăperile arhivei erau surde şi mute...

Apăsîndu-şi pe hîrtie palma umedă, Anatoli Mihailovici răsuci uşor încheietura mîinii şi foaia se desprinse fără zgomot din cotor. Oznobişin o împături şi o vîrî în buzunarul dinăuntru al hainei. Dosarul era cusut cu sfoară şi filele numerotate, dar nu se afla pe nicăieri vreo listă a hîrtiilor pe care le cuprindea, aşa că nimeni n-ar fi putut bănui anume care act lipsea din dosar. Oznobişin mută dosarul într-un colţ întunecat, îl îngropă adînc sub un morman de file răvăşite şi se întoarse la fereastră. Legă cu grijă dosarele pe care le cercetase pînă atunci, le aşeză pe pervazul ferestrei şi-şi şterse faţa cu batista. Degetele îi tremurau uşor.

Plecînd de la arhivă, atrase luarea aminte asupra dosarelor lăsate pe fereastră şi se rugă, cu un aer important, să nu le ia nimeni de acolo, întrucît s-ar putea să fie nevoie de ele în curînd.

— De această afacere se interesează un tovarăș dintr-un post de mare răspundere. Are o importanță istorico-revoluționară...

I se promise că dorința îi va fi respectată. Dar promisiunile se făceau cu ușurința nepăsării, deoarece arhivarii nu vedeau în toate cîte se petreceau în jurul lor o simplă dezordine, ci un fel de cataclism universal. Camionagiii cărau într-una cu căruțele mormane întregi de dosare aduse de prin alte părți, scările și sălile erau acoperite cu hîrtii, și chiar dacă ar fi dispărut un camion întreg cu documente, era puțin probabil că și-ar fi dat cineva seama de asta.

Anatoli Mihailovici se hotărî să ardă hîrtia furată. Dar ajungînd acasă, se răzgîndi: mirosul de ars putea să pătrundă la vecini, și nu era tocmai ușor să distrugă scrumul. Rupse foaia în bucățele mici de tot și se gîndi să le arunce la gunoi. Dar și lucrul acesta i se păru destul de primejdios. Atunci, îi veni o idee cu totul nouă. In casa lui de burlac avea un pachet cu făină de cartofi. Frămîntă puțin aluat, vîrî în el hîrtia ruptă și, învelind „plăcinta“ într-o bucată de ziar, ieși în stradă.

Ajunse la Volga pe înserat. Intîlnea în cale oameni istoviți de căldură, urcînd unul cîte unul malul și îndreptîndu-se spre oraș. O pîclă viorie învăluise pășunile de lîngă mal. Rîul curgea liniștit și greu, ca de plumb topit.

Oznobișin aruncă în rîu pachetul, care se duse la fund ca o piatră. Se uită cîtva timp la cerculețele de apă din jurul locului unde se scufundase, și porni mai departe. O, dacă ar fi putut dintr-o singură aruncătură ca aceasta să-și scufunde în apă tot trecutul! Dar trecutul se ținea scai de Anatoli Mihailovici și, împotriva tuturor așteptărilor, păru că-l apasă și mai greu din ceasul acela. Oare n-o mai fi rămas pe undeva, în mormanele de dosare, încă vreo fițuică suspectă? N-or fi trezit vreo bănuială cercetările lui la arhivă? Cum s-ar putea să le afle toate?

Și deodată, la o zi după aceea, Anatoli Mihailovici aflä că cel care-l interogase în închisoare fusese în-

suşi Piotr Petrovici Ragozin. Intr-o clipă, totul păru că se întoarce împotriva lui. Simţea cum pămîntul îi frigea tălpile. Omul pe care-l socotise binevoitor şi pe care căuta să-l mulţumească nu era numai lucid şi inteligent, dar şi de o perfidie fără pereche. Furtuna nu trecuse încă : ea îl ducea pe Anatoli Mihailovici cu ea, undeva, în necunoscut.

Oznobişin alergă într-un suflet la Liza. Peste măsură de tulburat, îi povesti păţania lui nemaipomenită din închisoare. Liza rămase adînc impresionată de înlănţuirea ciudată a evenimentelor, care i se păru deodată cît se poate de ameninţătoare. Abia îşi veniseră puţin în fire şi începuseră să se sfătuiască dacă trebuiau să încerce vreo ieşire — cînd se petrecu ceva cu totul nou şi neaşteptat.

Merkuri Avdeevici se întoarse acasă cu mult înainte de ora obişnuită. Se arătă parcă nemulţumit de prezenţa lui Oznobişin, dar numai o clipă. Aşezîndu-se lîngă patul Lizei, începu să-i vorbească lui Anatoli Mihailovici aproape ca unei rude :

— Am venit numai în treacăt. Ca să vorbesc cu Liza, pentru orice eventualitate... Dar sînt bucuros că te-am găsit, deoarece cuvîntul dumitale poate să-mi fie de mare folos în împrejurările de faţă...

Vorbea încet, gîfîind de parcă alergase şi părea îngrijorat.

— Iată. Mi s-a dat asta la serviciu. E chestie urgentă. Sînt chemat la ora trei după-amiază, după cum vedeţi...

Ii întinse lui Oznobişin o hîrtie : secţia financiară a sovietului orăşenesc îi punea în vedere cetăţeanului Meşkov să se prezinte la camera patruzeci, la tovarăşul...

Ajuns aici, lui Anatoli Mihailovici, care cerceta hîrtia, îi scăpă un strigăt :

— La Ragozin ?

Liza se ridică în coate şi întrebă, în şoaptă :

— La închisoare ?

— La închisoare ? — repetă Merkuri Avdeevici. — Adică, de ce la închisoare ?

Oznobişin se sculă şi făcu doi-trei paşi nesiguri spre mijlocul odăii, apoi se întoarse îndărăt, spre pat.

Cîtva timp, toţi trei nu putură scoate un cuvînt. Merkuri Avdeevici se uita speriat la fiică-sa. Liza se ridicase pe jumătate, sprijinindu-se cu coatele în pernă. I se vedeau gropiţele adînci, scobite sub clavicule.

— Poate că e vorba de alt Ragozin?... — îşi dădu părerea, cu sfială, Anatoli Mihailovici.

— Care altul? — clătină din cap Meşkov, deznădăjduit. — E acelaşi Ragozin, ştiu eu bine!

— Acelaşi? Cel de la închisoare? — întrebă Oznobişin.

— A fost cînd a fost! Acum toţi sînt liberi. Am şi aflat: e vorba de Ragozin cel care mi-a fost chiriaşul casei din curte, acum vreo zece ani. De la mine l-au şi ridicat atunci...

— Piotr Petrovici să fie? — întrebă Liza.

— Fără îndoială.

— Atunci e bine! Cu siguranţă că o să-şi aducă aminte de tine.

— Crede-mă că nu ştiu cum e mai bine: să-şi aducă aminte, ori să nu-şi aducă... Dar ce ţi-a venit să tot vorbeşti de închisoare?

Anatoli Mihailovici trebui să povestească în cîteva cuvinte cum îl cunoscuse pe Ragozin şi toţi trei încercară să dezlege nodul cel încurcat.

— Mă rog, cum vine asta? — întrebă Meşkov, nedumerit. — El învîrteşte lucrurile la închisoare, şi tot el şi la finanţe? Cum s-ar zice e, aşa, ca un fel de autoritate supremă?

— Şi de ce n-ar fi? Dacă nici regimul ţarist n-a putut să-i facă felul! — răspunse amărît Anatoli Mihailovici.

— Poate că numai i se zice aşa, secţie financiară. Dar cum te-ai dus, gata: pune mîna pe tine şi te şi închide! Ce ziceţi?

— Nu cred. Doar scrie limpede: sovietul orăşenesc, — răspunse fără prea multă convingere Oznobişin.

— Dar camera patruzeci? — întrebă Meşkov cu înţeles.

Oftă din greu, își scoase pieptenul din portofel și începu să-și netezească barba. Dar se lăsă îndată de treaba asta și se căzni mult, cu mișcări neîndemînatice, să-și vîre portofelul la loc în buzunar.

— Acuși trebuie să mă duc. Of, doamne! Sfătuiți-mă și voi, cum să mă port în această cameră patruzeci?

— Să spui adevărul, Merkuri Avdeevici, și atîta tot. Răutatea e fără putere în fața adevărului, — zise Oznobișin.

Merkuri Avdeevici îl cercetă îndelung cu privirea, ca și cum ar fi fost surprins de glasul lui catifelat.

— Îmi pare bine că ai alături de tine un om ca el, — vorbi el către Liza, apoi oftă din nou: — De ce să cadă încercarea asta pe capul meu? Oare n-am făcut eu destul bine în viața mea? Chiar lui Ragozin ăsta. I-am închiriat o odaie. Și doar era pus sub urmărire... Îi luam o chirie potrivită, nu-l jefuiam. Poate că o să-și aducă aminte de asta?... Ți-ai găsit! În ziua de azi, nimeni nu-și mai aduce aminte de binele pe care i l-ai făcut! Of, doamne!

— Ba își mai aduc aminte, își mai aduc aminte unii! — strigă Liza uitîndu-se, de parcă se ruga, la Anatoli Mihailovici.

Meșkov se ridică și-și sărută fata.

— Să-ți pregătesc cîteva lucruri, să le iei cu tine? — întrebă ea cu neliniște.

— Lasă! M-oi întoarce eu, poate! — oftă Meșkov, uitîndu-se în jurul lui ca într-o casă străină.

După o scurtă șovăială, făcu un pas spre Oznobișin și deodată își desfăcu puțin brațele, cu un gest nehotărît.

— Dacă mi se întîmplă ceva, nu-i lăsa, pe Liza și pe băiat...

Aruncă o privire Lizei.

— Dar poate că voi ați și aranjat ceva?

Își răspunse singur, încuviințînd cu capul:

— Bodaproste! Atunci... pentru cazul cînd nu m-aș mai întoarce... vă dau binecuvîntarea mea.

Făcu cîte o cruce, pe rînd, peste Liza și peste Anatoli Mihailovici.

— Rămîneţi cu bine. Sărută-l din partea mea pe Vitea, Liza. Pe unde o fi hoinărind? Mă duc... Cu bine!

Ieşi păşind mărunţel, gîrbov şi cu părul răvăşit.

Liza rămase cîtva timp nemişcată, apoi se întoarse dintr-o dată cu faţa la perete.

15

Băieţii aflară de la Alioşa că Dorogomilov era ameninţat să fie dat afară din casă. Pe lîngă că fusese de faţă la cearta lui Arseni Romanovici cu Zubinski, Alioşa mai auzise şi o discuţie foarte interesantă între tată-său şi mamă-sa. Era vorba de un secret pe care Arseni Romanovici îl încredinţase tatălui său, iar în discuţia asupra acestui secret, tată-său pomenise numele unui oarecare Ragozin. Nu ştiu cine îl urmărea pe acest Ragozin, iar Arseni Romanovici îl ascunsese. Acum, Ragozin ar putea să-l apere pe Arseni Romanovici de Zubinski, dar Arseni Romanovici nici nu voia să audă de una ca asta, şi tocmai ăsta era punctul misterios al „secretului".

Pavlik Parabukin îl sfătui pe Alioşa să-şi ţină gura şi se puse în mişcare singur. Începu să-l descoasă pe tată-său, să afle cine era Ragozin acela. A doua zi îi spuse lui Vitea că Ragozin era comisarul „cel mai principal".

— Nu mai spune! — se minună Vitea. — Cel mai principal! Parcă nu sînt alţii mai principali ca el?

— Nu există nici unul mai principal ca el, — stărui Pavlik, — fiindcă el are pe mîna lui toţi banii. Poate să facă tot ce pofteşte!

— Ba nu, nu poate să facă chiar tot ce pofteşte, că mai este şi un comisar militar, care-i mai grozav decît toţi ceilalţi, pentru că el trebuie să facă războiul!

— Deştept mai eşti! Da' ce, crezi tu că armele le capeţi aşa, pe gratis? Şi banii, cine-i dă?

S-au certat, dar pînă la urmă au căzut la înţelegere asupra planului general al expediţiei la Ragozin,

să-i ceară sprijinul pentru Arseni Romanovici. Pavlik hotărî că Ragozin nu poate fi găsit decît la bancă: unde ar putea el să fie, dacă nu acolo unde se adună toţi banii?

Il duse pe Vitea în Piaţa Teatrului. Pe latura principală a pieţei stăteau la şir palatele băncilor comerciale. Faţadele lor îşi pierduseră strălucirea: de mult timp grija tuturor era îndreptată asupra altor probleme mai importante decît lustruitul faianţei colorate sau frecatul uşilor de la intrare.

După Revoluţia din Octombrie, băncile fuseseră naţionalizate. Naţionalizarea mergea încet. Băncile sabotau acţiunea guvernului, căutînd să se sustragă de la aplicarea politicii sovietice şi născocind tot felul de tertipuri ca să dosească valorile adevărate şi să devalorizeze cît mai repede cantitatea uriaşă, cum nu se mai pomenise pînă atunci, de monedă de hîrtie.

Numai cel ce era în stare să învingă pe toate cele trei fronturi, acela putea să stăpînească Rusia.

Iar cele trei fronturi erau: frontul militar, agricol şi financiar.

Pe frontul financiar, evenimentele se desfăşurau pe tăcute, dar nu se opreau, nu se întrerupeau măcar nici o clipă. Se revărsau ca un puhoi, inundînd palatele şi subsolurile capitalei, nimicind munca uzinelor, pătrunzînd în cocioabele satelor. Inchegările vieţii se destrămau, muşchii slăbeau, încheieturile înţepeneau. In tăcere, frontul financiar ameninţa revoluţia cu paralizarea oricărui schimb, ceea ce ar fi dus la nimicirea oricărei activităţi. In domeniul financiar, băncile dispuneau de o experienţă de veacuri. Armele lor erau ascuţite şi mlădioase. Veninul lor putea să-şi facă efectul ori imediat, ori încetul cu încetul, după cum era nevoie. Din clipa cînd izbucnise revoluţia, nimeni n-a simulat virtutea cu atîta eleganţă ca băncile: pe faţă — luptau împotriva speculei cu aur şi valută; dar cu cît faptul părea mai convingător, cu atît în umbra lor se prăseau mai mulţi speculanţi.

Reţeaua bancară a Rusiei fusese neînchipuit de întinsă, şi în ochiurile ei se împleteau strîns firele bancherilor străini. Naţionalizarea a întîmpinat pie-

dici care au influenţat imediat politica externă. Nu era destul să declari capitalul bancar trecut în patrimoniul statului. Trebuia să stăvileşti scurgerea lui peste hotare, să împiedici desfiinţarea lui. De aceea, tactica de naţionalizare a puterii centrale nu era totdeauna pe înţelesul provinciei şi al periferiilor. Cu atît mai mult, cu cît conducerea băncilor din capitală continua să-şi cîrpească într-ascuns şi să-şi strîngă reţeaua întinsă în toată ţara.

Saratovul suferea cumplit din pricina lipsei de bani. Izvoarele fiscale, din care se hrănea gubernia, secaseră. Mai rămăsese o singură nădejde: tiparniţa. Dar oricît de simple erau bancnotele pe care le tipărea tezaurul (ajunseseră să nu se mai deosebească de biletele de tramvai şi li se zicea, pe drept cuvînt „hîrtiuţe"), imprimeria nu izbutea să acopere toate nevoile. Băncile din Piaţa Teatrului zădărniceau toate încercările de a găsi bani şi, în cele din urmă, autorităţile hotărîră să dea evenimentele peste cap: s-a ales o comisiune, aşa-zisă „de iniţiativă", care a pus mîna, pe neaşteptate, pe întreg aparatul băncilor. A fost un scandal fără mare răsunet, totuşi destul de impresionant, pe cel mai tăcut dintre toate fronturile.

Băncile comerciale încetară de a mai exista.

Acum, după un an, finanţele oraşului simţeau şi mai ascuţit încă zguduirile vremii, cu toate că erau ţinute într-o singură mînă. Şi această mînă avea cu atît mai mult datoria să fie dîrză, cu cît era mai greu să găseşti bani pentru război şi pentru reconstrucţia vieţii. De aceea, toate privirile erau îndreptate spre Piotr Petrovici Ragozin: era cunoscut şi se bucura de încrederea tuturor.

După ce i se anunţă candidatura în şedinţa Comitetului executiv şi se recunoscu că oraşul şi gubernia se găseau în faţa unui faliment financiar, lui Ragozin nu-i rămase altceva de făcut decît să repete, iarăşi, că a mai stat o dată la îndoială dacă să primească ori nu postul de comisar al finanţelor, pentru motivul că nu se pricepea cîtuşi de puţin la treburile băneşti, iar contabilitatea italiană i se părea suspectă, din cauză că i se mai zice şi „dublă". I se răspunse că acum nu

va mai fi doar simplu comisar, ci director al serviciului financiar. Ragozin întrebă, zîmbind, dacă în această calitate îi era îngăduit să nu se priceapă de loc în ale banilor. I se răspunse că tocmai în aceasta va sta superioritatea lui asupra specialiştilor ; el va învăţa uşor să se descurce în treburile băneşti — în schimb, n-avea nevoie să înveţe a fi cinstit. La dezbateri era de faţă şi Kirill Izvekov, care nu scoase tot timpul nici un cuvînt.

După ce Ragozin primi, Kirill se uită la el cu coada ochiului şi, surprinzîndu-i privirea furioasă, îşi ascunse în palmă un zîmbet plin de înţelesuri.

Ragozin nici n-ar fi putut să nu primească însărcinarea. In cei zece ani de cînd era înscris în partid, conştiinţa lui se sprijinea pe faptul că era bolşevic, că aparţinea raţiunii colective, singura care dădea un înţeles întregii lui existenţe. Işi îndeplinea fiecare însărcinare ca pe o datorie, ceea ce la el ajunsese deprindere.

Dar păşind la lucrul acesta nou, de la cei dintîi paşi descoperi că niciodată nu avusese încă de-a face cu o lume mai haotică şi mai potrivnică înţelegerii omeneşti. Ca totdeauna, înainte de a începe lucrul, Piotr Petrovici îşi întocmi un plan, ca să nu-şi irosească puterea în lucruri mărunte, ci să urmeze liniile principale, care erau trei la număr : întîi, trebuia să cerceteze cum se înfăptuia confiscarea capitalului bănesc ; apoi, cum erau păstrate valorile (cu intenţia de a pregăti evacuarea lor, oraşul fiind atît de aproape de front) şi, în sfîrşit, să pună o ordine temeinică în repartiţia fondurilor.

Abia începu să-şi cunoască colaboratorii, şi se şi pomeni cu nenumărate cereri urgente pe cap. Banii sînt ca pîinea : nu se poate să n-o întinzi flămîndului care-o aşteaptă, dar singurul fond de care dispuneau din belşug cele douăzeci de birouri puse la dispoziţia lui Ragozin erau doar cuvintele : „n-avem".

Tot timpul i-l răpeau petiţiile şi petiţionarii. In sala de aşteptare bîzîiau ca nişte bondari deţinătorii unui număr modest de obligaţiuni : mici avocaţi, slujbaşi, profesori, proprietarii vilelor suburbane şi me-

dici cu renume în orăşelul lor. După lege, tuturor li se cuvenea un împrumut egal cu valoarea obligaţiunilor confiscate, dacă valoarea lor nu întrecea suma de zece mii de ruble în total.

O dată, năvăli pe ușa lui o actriţă. Plîngînd în hohote şi ştergîndu-şi lacrimile albastre de rimel, încercă să-i dovedească inexactitatea revoltătoare a inventarului bijuteriilor ei, păstrate în safe-ul băncii. Avea două perechi de cercei cu briliante veritabile, iar în inventar una din ele era trecută ca imitaţie „Teta". Niciodată n-ar fi pus ea în safe asemenea sticle! De imitaţii avea nevoie în fiecare seară, pe scenă, şi le ţinea aici, în cutia asta de piele — uitaţi-vă, tovarăşe comisar: patru brăţări, două inele, cercei, — cîţi or fi? Nici nu i-a numărat măcar. Şi doar nu pretindea că astea erau briliante! Dar în safe se găseau numai briliante autentice! Cerceii îi fuseseră oferiţi de admiratori cu prilejul celei din urmă reprezentaţii dată în beneficiul ei. Toată trupa era martoră. Ce e ea de vină că acum nu se mai dau asemenea reprezentaţii şi că nu se mai poate aştepta la asemenea daruri? Doar trebuie să trăiască! In safe îşi păstra economiile, rodul muncii ei cinstite. Nu era vorba nici de vreun capriciu, nici de lux, ci de cîştigul ei de actriţă. Fie că i s-au înlocuit cerceii la bancă, fie că s-a făcut înadins o greşeală, în vederea vreunei potlogării oarecare. Dar ea nu mai era o fetiţă. Pe ea n-o poate înşela nimeni cu vorba! Cerea să se instituie o comisie de experţi. Mai curînd ar prefera să moară decît să admită că i s-au oferit, în loc de briliante, nişte „surogate chimice". Slavă domnului, admiratorii ei nu erau nemţi!

Altă dată se înfiinţa la Rogozin, şi stătea cîte o oră încheiată, directoarea serviciului sanitar. Era o femeie respectabilă, o doctoriţă bătrînă. Puterea convingerilor ei era nezdruncinată, şi lui Piotr Petrovici îi venea peste măsură de greu să găsească ceva de obiectat. Ştia că femeia are dreptate, dar dreptate avea şi el: ei îi trebuiau bani, deoarece statul îi cerea să apere sănătatea poporului, iar el, Ragozin, nu-i avea, deoarece statul nu mai prididea să-i fabrice, nu pri-

didea să tipărească atîția cîți îi cereau împrejurările. Firește, tiparnița se modifica după nevoile zilei. Pe aceeași hîrtiuță care, ieri încă, se împodobea cu cifra zece, azi se imprima „una mie“, urmînd ca, mîine, la cele trei zerouri să se mai adauge alte trei... Dar piața o lua înaintea acestor zerouri, așa cum copoii o iau înaintea iepurelui: nici un salt, nici un ocol nu-i mai pot ajuta să scape de urmăritori. Și de dimineață pînă seara, Ragozin nu auzea, în cele douăzeci de birouri ale sale, decît „n-avem!“

— Dar vă rog să vă puneți în situația mea, — stăruia doctorița. — N-are nici un rost să așteptăm bani de la centru. Am fost pe acolo și mi s-a spus: „Asistența medicală permanentă trebuie întreținută cu mijloace locale, pentru asta nu vă putem da nici un ban“. Dar, mă rog, cu ce să întreținem spitalele? Trăim din ce ni se mai trimite pentru prizonierii de război, pentru spitalele militare, pentru holeră... Nu mai primim bolnavi. N-avem pături, n-avem încălțăminte. Se numește o comisie extraordinară, care vine și ne întreabă de ce n-avem perne. De unde să le luăm? Nu sînt bancher, sînt doctor, nu pot inventa bani! Ni se spune că nu ni-e îngăduit să lăsăm refugiații să moară. Și dacă încerc să trec banii de la un capitol la altul, dacă cheltuiesc pentru holeră ce mi s-a trimis pentru tifos — mă amenință cu trimiterea în judecată! Cine-i de vină că încă nu s-a isprăvit bine tifosul, și a și izbucnit holera? Dacă ați vedea cum ne zbatem! Iar dumneavoastră ne faceți sabotori, pe noi, medicii, membri de partid!

— Degeaba mi le spuneți mie toate astea, — se apăra Ragozin. — Eu unul nu vă spun așa. Dar cred că trebuie să vă mișcați, să întocmiți devize, prevăzînd dinainte cine o să suporte cheltuielile...

— Morților nu le mai ajută la nimic devizele! Avem nevoie de bani, acum în clipa asta! Periferiile noastre se înăbușă în murdărie. Acum patru ani, cînd salubritatea avea la îndemînă patru sute de sacale, reușeam să curățim doar o cincime din oraș. Știți cîte sacale au ieșit la inventar vara trecută? Șaizeci și

şapte! Iar acum? Au mai rămas douăzeci! V-aţi interesat vreodată?

— În ce priveşte sacalele, mi se pare că n-ar fi chiar de competenţa mea, — răspunse Ragozin, puţin atins.

— E o treabă care se face cu bani. Iar banii îi aveţi dumneavoastră. Prin urmare, cred că m-am adresat la locul cuvenit. Propun un impozit pentru acoperirea nevoilor sanitare.

— Asta nu se poate!

— De ce să nu se poată? Acum un an, cînd nu eraţi dumneavoastră, comisiunea financiară a sovietului i-a obligat pe cei bogaţi să plătească o asemenea contribuţie. S-au şi certat negustorii între ei: nu izbuteau să facă repartiţia sumei. Cei mai bogaţi căutau să arunce toată greutatea asupra celor mijlocaşi şi, în cele din urmă, au făcut jalbă la soviet, rugîndu-l să ia asupră-şi repartiţia...

— Nu s-au încăierat? — întrebă deodată Ragozin, vesel şi interesat.

— S-au încăierat ori nu, vorba e că această contribuţie a dat parale bune, care au mers la îmbunătăţirea vieţii ostaşilor din Armata Roşie. De ce să se îngăduie aşa ceva pentru Armata Roşie, şi nu şi pentru asistenţa medicală?

— Acum nu se mai poate. Contribuţiile sînt interzise prin lege, — răspunse Ragozin, aproape cu părere de rău.

Şi aşa vorbea mereu, zi după zi, căutînd adesea soluţii acolo unde nu existau, — ca omul care ştie bine că de mult nu mai are nici o leţcaie, şi totuşi se scotoceşte, maşinal, prin buzunare...

În clipele lui de răgaz, Ragozin se uita pe fereastră, se întindea, urmărea printre acoperişuri fîşia îngustă, netedă şi sclipitoare a rîului, şi se gîndea că, de bună seamă, n-o să se mai ducă niciodată la pescuitul de noapte... Dar abia apuca să răsufle, cînd i se şi raporta că-l aşteaptă delegatul Direcţiei învăţămîntului poporului, al asigurărilor sociale sau dumnezeu mai ştie al cui.

Se aşeza din nou la masă şi zîmbea gîndului fugar că, la drept vorbind, el nu era om ca toţi oamenii, ci aşa ceva cum ar fi, de pildă, un om-bancnotă... Apoi zicea :

— Hai, daţi-i drumul! Care-i la rînd ?

Fără îndoială că băieţii care se opriseră înaintea faţadei luxoase din Piaţa Teatrului habar n-aveau nici de povestea naţionalizării băncilor, nici de sarcinile grele ale lui Ragozin. Multă vreme nu îndrăzniră să deschidă uşa, care, cu toate că-şi pierduse din strălucire, li se părea totuşi impunătoare şi severă.

Pavlik, mai îndrăzneţ, îi dădu un ghiont lui Vitea:

— Ce mai ! Haidem !

Se pomeniră deodată în faţa unei scări largi, acoperite cu un covor roşu destul de purtat, dar încă strălucitor, cu dungi pe de margini. Era linişte. Numai de sus, de departe, se auzea ţăcănitul inegal al bilelor abacului, de parcă picurau streşinile după ploaie. Dintr-o uşiţă laterală cu geam, ieşi un bătrîn cu barbă căruntă, care bătea în albastru deschis şi care-l acoperea pînă la brîu ; într-o mînă ţinea un ceainic de tinichea din care ieşea, răsucindu-se, un firicel de abur, iar în cealaltă o farfurioară goală.

— Ce căutaţi aici ?

— Avem treabă cu tovarăşul Ragozin, — îi răspunse Pavlik.

— Ia te uită ! Chiar cu el, hai ?

Bătrînul îşi turnă apa fiartă în farfurioară şi începu să sufle deasupra ei, umflîndu-şi obrajii. Sorbi, apoi întrebă iar :

— Şi ce treabă anume aveţi cu el ?

— Ne-au trimis la el, — zise Vitea.

— Unde v-au trimis ?

Vitea schimbă o privire cu Pavlik.

— Ne-au trimis aici, — zise Pavlik.

Bătrînul îşi bău apa fiartă şi-şi mai turnă o dată în farfurioară.

— Aici e banca comercială „Volga-Kama“, — zise el, uitîndu-se ţintă la picioarele băieţilor. — Trebuia să vă ştergeţi ghetele de praf, nu să intraţi aşa, ca în

grajd! De cînd e lumea n-a fost pe-aici nici un Ragozin...

— Da' atunci, unde-i? — întrebă Pavlik.

— Măi, cine-i Ragozin ăsta al vostru?

Băieţii tăcură.

— El e mai mare... — îngăimă apoi Vitea.

Bătrînul se apropie de băieţi cu pieptul lui acoperit de barbă, depărtîndu-şi înlături mîinile cu ceainicul şi cu farfurioara.

— Vă opăresc, mă! Să nu vă mai băgaţi nasul unde nu vă fierbe oala.

Vitea şi Pavlik se trăgeau îndărăt spre ieşire.

— Auzi vorbă: mai mare! — bombănea bătrînul, înaintînd ameninţător spre ei. — Acuma, toţi îs mai mari! Apoi duceţi-vă de-l căutaţi acolo, unde-s toţi mai-marii!

— Unde? — întrebă Pavlik, ajuns în prag.

— La soviet, acolo-s mai-marii! Şi-acuma, cărăţi-vă de-aici, că de nu...

— Al dracului! — zise Pavlik, după ce uşa cea grea se închise după ei, în silă parcă.

— Eu ştiu unde-i sovietul!

— Şi eu ştiu... Fuga, mă!

Şi o luară iute la picior.

Ragozin era deprins să i se înfăţişeze cei mai neaşteptaţi vizitatori. Totuşi nu se aştepta deloc să vadă în cabinetul lui copii. Era sigur că nimeriseră acolo din greşeală şi se înveseli văzînd feţele lor îmbujorate, cu gurile întredeschise. Se ridicase în picioare, se uita în tăcere la băieţi şi zîmbea, ciupindu-şi mustaţa.

— Dumneavoastră sînteţi tovarăşul Ragozin? — întrebă Pavlik atît de încet, încît abia îl auzi.

— Să presupunem.

— Nu, spuneţi-ne adevărat, fiindcă în odaia cealaltă ni s-a spus că sînteţi în odaia asta.

— Şi, după cum vezi, sînt în odaia asta. Ce, nu vă vine a crede?

— Dar chiar dumneavoastră sînteţi tovarăşul Ragozin?

— Nu semăn cu el?

— Noi nu ştim, — răspunse Vitea, — fiindcă nu v-am văzut niciodată.

— Dar acum mă vedeţi. Semăn eu a fi Ragozin, sau nu ?

Pavlik îl măsură din cap pînă-n picioare cu o privire care nu permitea gluma şi la urmă trebui să recunoască, cu toată siguranţa :

— Semănaţi !

Se trase apoi puţin îndărăt şi-i şopti lui Vitea, în ceafă :

— Vorbeşte tu !

— Am venit, tovarăşe Ragozin, din partea lui Arseni Romanîci...

— Nu din partea lui Arseni Romanîci, — îl îndreptă Pavlik, făcînd un pas înainte, — fiindcă Arseni Romanîci nu ştie că am venit la dumneavoastră pentru el...

— Aşa-i, — încuviinţă Vitea, — e adevărat că Arseni Romanîci nu ştie. Dar vezi că noi venim pentru Arseni Romanîci.

— Cine-i acela Arseni Romanîci ?

Amîndoi băieţii îl priviră cu mirare.

— Cine-i ? Şi de ce nu i-aţi spus că veniţi la mine ?

— Apoi, chiar adevărat că nu-l cunoaşteţi pe Arseni Romanîci ? — îngăimă Vitea abia auzit.

— Dar cine-i el ?

— Arseni Romanîci... Dorogomilov !

Ragozin se repezi de după masă şi se opri drept în mijlocul odăii.

— Dorogomilov ? — repetă el, frecîndu-şi apăsat chelia cu palma. — Arseni Romanovici Dorogomilov e aici ?

— Nu, nu-i aici, — se repezi deodată Pavlik, — e la dînsul la serviciu. Nu i-am spus nimic, fiindcă nu vrea în ruptul capului să vină la dumneavoastră. De aceea am şi pornit-o noi singuri. Vitea şi cu mine.

— Nu vrea să vină la mine ? Dar ce i s-a întîmplat ?

— Deocamdată nu i s-a întîmplat nimic. Dar noi ne temem... Fiindcă a venit la el un militar şi l-a ameninţat că-l dă afară din casă. Cu biblioteca lui cu tot !

— Cu biblioteca ? — strigă aproape Ragozin. — Ce

istoric, ce istorie! Prin urmare, trăiește? Și tot acolo stă, cu biblioteca lui? Ia te uită! Ei, drăcie!...

Puse mîna pe un scaun, apoi pe altul, apoi pe al treilea, le alinie la rînd, luă băieții de mînă și-i așeză pe cele din margine, iar el se ghemui la mijloc, între ei.

— Hai, copii, să mi le spuneți toate așa cum au fost...

Băieții nu prea aveau ce să-i mai spună: apucaseră a-i povesti totul de la început. Nu puteau lăsa să-l supere cineva pe Arseni Romanovici, asta era. În schimb, cunoșteau, pînă la cel din urmă, fiecare cuișor din casa veche a lui Dorogomilov și puteau să vorbească oricît despre fiecare pas al lui. Și cu cît povesteau mai mult, cu atît Ragozin se vedea mai clar pe divanul dintre rafturile cu cărți, răsfoind în tăcere paginile lor vechi sau dînd o mînă de ajutor la spălatul vaselor unui om lățos, veșnic agitat, care-și punea peste haină un șorț de mușama și, mînuind spălătorul, făcea critica teoriilor utopiștilor francezi cu atîta înflăcărare, de parcă ar fi fost de mult realizate pe pămînt și i-ar fi adus lui personal prejudicii. În mintea lui Ragozin reînvia făptura aceea stranie, cu pălăria și cu veșnicul ei surtuc, așa cum o lăsase pe mal în întunericul vioriu al zorilor. Ghemuit în barcă, Ragozin se prindea cu mîinile, pe rînd, de marginea șalupelor și a lotcilor îngrămădite unele într-altele, căutînd să iasă fără zgomot pe firul apei. După ce barca trecu pe sub puntea cheiului și ocoli bordura lipicioasă de catran, el mai zărise, pentru cea din urmă oară, făptura aceea neagră și, deasupra apei, pata rotundă a pălăriei fluturate în chip de bun rămas, — țintă vie în mijlocul nopții. Pe el, Volga îl ducea atunci în necunoscut. Lăsa în voia soartei tot ce-i era mai drag: Xana lui, care-și aștepta băiatul, prietenii vechi și orașul adormit și invizibil, strîns în potcoava dealurilor...

— Ia te uită! Tot așa a rămas Arseni Romanîci! — repeta Ragozin ascultînd poveștile băieților.

Din clipa în care se iviseră în biroul lui, Ragozin simțise cum începea să-i bată inima în piept. Îi plă-

cea mai mult Pavlik, pentru privirea lui cutezătoare, pentru rumeneala lui de băiat roşcovan, plin de bucuria de a trăi, pentru năsucul lui cîrn, înzestrat, fără îndoială, cu miros subţire. Ragozin se întorcea mereu spre el, strigînd: Ia te uită! — şi se gîndea mereu: oare micul Ragozin nu i-o fi semănînd acestui băiat roşcovan, micul Ragozin pe care negreşit că o să înceapă a-l căuta, şi pe care îl va găsi negreşit, numai să pună un pic de ordine în serviciul lui?...

— Cîţi ani ai? — îl întrebă el pe Pavlik.

— Merg pe unsprezece. Sînt mai mare ca Vitea.

— Mai mare ca Vitea, — repetă încet Ragozin. — Şi mai mare decît alt băiat...

— Care băiat?

— Unul aşa... aşa ca tine! — rîse uşor Ragozin.

Işi lăsă mîna pe umărul băiatului şi începu să frămînte uşor între degete, fără să scoată o vorbă, umărul acela slăbuţ de copil, cu clavicula proeminentă.

Apoi se îndreptă din mijloc, îi sili şi pe băieţi să se scoale o dată cu el şi aşeză scaunele la locul lor.

— Uite ce-i, prieteni. Arseni Romanovici poate să doarmă liniştit. Nimeni n-o să-l dea afară din casă. Şi dacă ar încerca cineva să-l urnească din loc, să daţi fuga la mine! Şi să treacă şi el pe la mine. Să-i spuneţi aşa, că vreau să-l văd. Iar dacă tot s-o încăpăţîna să nu vină, am să mă duc eu singur la el.

Le adună mîinile, toate patru, într-ale lui şi le scutură cu atîta putere, încît băieţii izbucniră în rîs amîndoi deodată.

Inchise uşa după ei şi, aşezîndu-se pe pervazul ferestrei deschise, se uită o clipă peste oraş. Lumina orbitoare tăia precis linia acoperişurilor şi vîrfurilor copacilor. Intreaga boltă a cerului revărsa o zăpuşeală necruţătoare.

— Nu, — zise el tare, depărtîndu-se de fereastră, — n-o să mă mai duc niciodată la pescuit, niciodată! Pescuit?... Da' de unde!

Păşind sprinten pe culoar, lui Pavlik nu-i mai tăcea gura.

— Să mai poftească acum să se lege careva de Arseni Romanîci! Ce zici?

— Să poftească numai! — îi ţinea hangul Vitea, gata să se ia de piept cu lumea întreagă.

Coborau în goană scara plină de oameni, cînd umăr lîngă umăr, cînd despărţindu-se ca să nu dea peste cei care urcau. La ieşire, îi opri un strigăt: „Vitea!" Erau gata să se ciocnească tocmai cu Merkuri Avdeevici.

Meşkov îl trase pe nepotu-său de mînecă:

— Ce cauţi aici?

— Noi... ştii... asta... — îngăimă Vitea, întorcîndu-se încurcat spre Pavlik.

— Am fost... adică ne-a trimis Arseni Romanîci. La camera patruzeci, — răspunse Pavlik, cu un aer războinic, trăgîndu-l şi el de mînecă pe Vitea, ca şi cum l-ar lua sub ocrotirea lui.

— La camera... patruzeci?

Merkuri Avdeevici îşi şterse în treacăt năduşeala de pe faţă.

— Ei, şi cum e?

Vitea nu înţelegea.

— Cine? — întrebă.

— Cel de la camera patruzeci, Ragozin! Cum e? Merge? — îi iscodea Meşkov pe băieţi, cu frică.

— Ehei, — strigă plin de admiraţie Pavlik. — Dumneata să fii sănătos.

— E rău?

— E bun, al dracului de bun! — zise Vitea, prinzînd curaj.

— Unul ca ăsta nu iartă pe oricine! — adăugă Pavlik.

— Eh! tinereţe fără minte! Aş vrea eu să fiu în locul vostru, — oftă cu invidie Merkuri Avdeevici. — Du-te, Paşa, după treburile tale... unde ai tu nevoie. Iar tu, nepoate, hai cu mine.

— De ce?

— Aşa... Să-mi arăţi camera cu pricina, a patruzecea. Şi să mă aştepţi pînă ce-oi ieşi... dacă oi mai ieşi de-acolo!

Şi-l luă pe Vitea de mînă.

Aşteptîndu-şi rîndul pe sală, îşi scoase pălăria de pai, care fusese odată de culoarea ciocolatei, iar

acum bătea în liliachiu, și i-o dădu lui Vitea, s-o țină el. Ar fi vrut să-l descoasă mai cu de-amănuntul, dar gura i se uscase, cît de căldură, cît de frică. Nu-și putea lua ochii de la ușa care sta, gata-gata să-l înghită.

Vitea se plictisea de moarte. Nemaiputînd răbda, scînci jalnic:

— Bunicule, vreau să mă du-uc...

Dar bunicul clătină doar din cap și-i strînse degetele pe pălărie, să n-o mai sucească atîta.

Și iată că cineva strigă un nume, care-i sună în urechi ciudat de străin:

— Cetățeanul Meșkov!

Merkuri Avdeevici sări de pe bancă și porni, cu pași mărunței și cu picioarele cam moi de la genunchi. Oprindu-se în prag, făcu o adîncă plecăciune în direcția în care se vedea masa. Se gîndise la asta dinainte: că doar nu i-o cădea capul! Dacă Ragozin l-o recunoaște — cine știe, poate că plecăciunea i-o fi pe plac. Și-o zice în gînd: „Aha! Meșkov și-a plecat capul!“ Iar dacă nu l-o recunoaște, o să spună: „Ia te uită ce oameni bine crescuți sînt și canaliile astea de negustori!“

— Vă rog, luați loc, — auzi el, și nu se putu opri să se minuneze: cîtă politețe, cîtă bunăvoință! Adevărat să fie? Nu m-a înșelat oare auzul?...

Ragozin îl urmărea pe Meșkov fără îngăduință, alungînd parcă, în silă, gînduri străine. Dar ochii îi străluceau luminoși sub sprîncenele încruntate. Știa pe cine are în fața lui. Căutînd să înfrîngă constrîngerea nesfîrșitelor dosare încurcate, își tăia printre ele, ca niște cărări prin taigă, principalele direcții ale planului pe care și-l făcuse. Datoria lui și obiceiul lui îi cereau să intervină în mersul evenimentelor. Nu voia să se lase dus de puhoi ci, ori îl tăia de-a curmezișul, ori pornea, de-a dreptul, împotriva lui. Cercetînd lista proprietarilor de safe-uri, Ragozin dăduse peste numele lui Meșkov, își adusese aminte de gospodăria nu prea mare, dar cuprinsă, a lui Merkuri Avdeevici și-l chemase la el, împreună cu ceilalți pro-

prietari mai de seamă, ale căror foste averi avea de gînd să le controleze.

„Nu mai e cel de pe vremuri, nu", se gîndi Ragozin uitîndu-se cu luare aminte la fața suptă și nebărbierită a lui Meșkov și-i zise, fără ocoluri:

— Ne cunoaștem.

— Intr-adevăr?... — se minună Merkuri Avdeevici.

— Mai țineți minte că, pe vremuri, stătea la dumneavoastră în curte un chiriaș, unul Piotr Petrovici?

— Piotr Petrovici? Doamne! Dumneavoastră sînteți?

Meșkov își ridică mîinile în așa fel, încît dreapta lui să vină deasupra mesei cam spre mijlocul ei, unde ar putea să întîlnească mîna nemișcată a lui Ragozin, în cazul cînd Ragozin ar dori s-o miște. Incremeni o clipă în poziția unei păsări în zbor planat, socotind în minte (oare va vrea sau nu va vrea această veche cunoștință a lui să dea mîna cu el?...) și gata să-și strîngă aripile șovăitoare. Dar Ragozin, aplecîndu-se îi apucă degetele și i le strînse, cu o mișcare scurtă. „Se vede că e prietenos de felul lui", — își zise Meșkov. Pînă și vorba îi era binevoitoare:

— Ia te uită ce întîmplare! Se schimbă vremurile...

— Prea adevărat, Piotr Petrovici, se schimbă. Dar dumneavoastră, slavă domnului, sînteți bine, după cît văd. Noi ne-am tot gîndit la dumneavoastră, ne-am gîndit mereu...

— Oare chiar v-ați gîndit? — zîmbi ascuțit Fagozin, trăgîndu-și în sus mustața. — Și cu ce ocazie, mă rog, v-ați gîndit la mine?...

— Vorbeam cu nevastă-mea, cu răposata, și vă căinam din cînd în cînd: bun om era Piotr Petrovici — ziceam — om cu dreptate...

— Va să zică, v-a murit soția? — întrebă în treacăt Ragozin și adăugă: — Și a mea a murit.

— Nu mai spuneți! — se miră Meșkov. — Ce femeie simpatică era! Grozav am mai plîns atunci!

— Ați plîns? — întrebă cu asprime Ragozin.

— Cum să nu plîngi? Era însărcinată cînd au ridicat-o, sărăcuța. Trebuia să aibă un moștenitor. Poate că a și născut? N-ați aflat cumva?

— N-am aflat, — zise și mai aspru Ragozin tărăgănîndu-și cam prea mult vorbele. Și deodată vorbi cu glas înghețat, de parcă era alt om:

— V-am chemat să vă cer lămuriri asupra capitalului de care dispuneți. Direcția financiară se interesează de totalul averii dumneavoastră.

— Se interesează? — îi tăie vorba Meșkov, aproape lingușitor. — La ce să se mai intereseze acum? Capitalul doar nu mai este la mine!

— Ați ținut titlurile în safe.

— Întocmai! În safe-ul băncii „Volga-Kama".

— La deschiderea safe-ului s-au găsit titluri în valoarea totală de două sute douăzeci de mii de ruble.

— Două sute douăzeci și una și cinci sute.

— Și ați declarat atunci că la această sumă se ridică tot capitalul dumneavoastră.

— Apoi, chiar că s-a și ridicat!

— Dar mai aveați și o prăvălie. Magazinul cela din Verhnîi Bazar, de vopsele și uleiuri, parcă. În ce fel ați realizat capitalul dumneavoastră?

— Vedeți că din prăvălia aceea l-am și realizat.

— Cum, adică?

— Am vîndut prăvălia și am cumpărat titlurile.

Meșkov vorbea pe un ton dezamăgit și chiar înciudat. Pe de o parte, îl supăra faptul că părăsise primul subiect, care permitea o discuție pe un ton mai confidențial, iar pe de alta gîndul averii pierdute îi stîrnea o usturătoare părere de rău.

— Nu vă supărați că vă răscolesc contabilitatea, — zise Ragozin zîmbind, de parcă ar fi citit în sufletul lui Merkuri Avdeevici. — Totuși, va trebui să-mi dați și mie, mai pe larg, amănunte asupra averii dumneavoastră.

— Apoi, m-au despuiat de toate. Am ajuns la sapă de lemn.

— Luați-o mai domol, mai cu răbdare, — îl sfătui blînd Ragozin.

— Puneți-mi întrebări, Piotr Petrovici! Nu mă dau îndărăt să răspund. Numai că, n-ar prea fi cazul să mi se spună că n-am răbdare.

— Înţeleg, dar şi dumneavoastră trebuie să înţelegeţi că nu v-am chemat aici ca să discutăm. Să-mi arătaţi în ce stă averea dumneavoastră: în bani, imobile sau mărfuri. Şi cît mai exact. Toate afirmaţiile vor fi controlate.

— Mă rog, — se învoi Meşkov îngăduitor. — N-am ce ascunde: după cum ştiţi, în 1916 afacerile au început să meargă cam prost. Nu prea trăgeam nădejde că lucrurile or să se îndrepte. Chinuit de grija asta, m-am hotărît să lichidez prăvălia şi, curînd, am şi vîndut-o. Am luat pe ea mai mult decît aş fi crezut: o sută optzeci de mii. Dar asta numai pentru că banii nu mai erau cei dinainte de război. Mai înainte încă, cedasem unui negustor azilul de noapte şi o magazie pe care o mai aveam, un depozit de frînghii, dacă vă mai aduceţi aminte. Era o şandrama putredă care a şi fost dărîmată. Pînă atunci n-am avut niciodată bani gheaţă, totul era băgat în mărfuri. Aşa s-a şi făcut că, în ajunul revoluţiei, toată averea mea se reducea la acelaşi numitor.

— Şi care era numitorul acela? Banca? — întrebă Ragozin.

— Întocmai. Banca.

— Aţi mai avut un teren în oraş, nişte pămînt?

— Da, am avut un teren, dar pe terenul acela nu era nimic. Iar acum, nici terenul nu mai este. Că doar tot pămîntul a trecut la stat...

— Bine, dar casa?

— Ce era să fac cu casa, Piotr Petrovici? Casa mi-a luat-o oraşul...

— Da, dar în safe-ul dumneavoastră nu s-au găsit decît titluri de-ale „Împrumutului Libertăţii“. Cum se face că aţi prefăcut totul în bani pînă la revoluţie, pentru ca după aceea să băgaţi toţi banii, aşa deodată, într-un singur împrumut?

— Toţi, pînă la ultimul ban! — suspină Meşkov şi se şterse cu grijă cu batista, ca după baie.

— Cum e cu putinţă atîta lipsă de prevedere? Toţi banii numai în „Libertate“, toţi, — hai?

— Să vă fac o mărturisire, Piotr Petrovici. M-au dus cu zăhărelul, cu „stima şi consideraţia“. Atîta

stimă mi-au arătat, că am scăpat și scafa din mînă! Directorul băncii, acela, atît m-a încîntat: cum că numai el și cu mine sîntem oameni de afaceri prevăzători, că după revoluție vine victoria noastră asupra nemților, iar după victorie, o înflorire a comerțului ceva nemaipomenit! „Libertatea" o să se consolideze, fără doar și poate, iar cu împrumutul cel nou n-or să poată sta alături nici un fel de alte obligațiuni, cu atît mai puțin banii. «Dumneavoastră Merkuri Avdeevici și cu mine, — zicea directorul, — o să stăm cu procentele de la „Împrumutul Libertății" ca pe-o stîncă de granit...» Și — uite, stăm!

— Cum s-ar zice, v-ați ars cu „Libertatea"? — zîmbi Ragozin. — V-a făcut-o Kerenski, hai?

— Știți mai bine decît mine, Piotr Petrovici, cine ne-a făcut-o. Eu, unul, nu-s tare în politică.

Tăcură amîndoi, pe gînduri.

Deodată Ragozin zise răspicat, cu toate că mult mai încet decît înainte:

— Iar eu, mă cam pricep puțin în politică... Aur n-ați avut deloc?

Și se uită țintă la Meșkov.

Merkuri Avdeevici dădu din mînă:

— Puteți să căutați și prin saltele!

— De, — zise Ragozin ridicîndu-se în picioare. — Cu saltelele dumneavoastră n-avem ce face, dar registrele băncii sînt în mîinile noastre: ele or să ne arate dacă totul a fost așa cum ați declarat. Pînă una-alta, nu vă mai rețin.

Ridicîndu-se și el de pe scaun, Meșkov nu se îndreptă din mijloc. Întrebă așa, pe jumătate aplecat:

— Dar mai tîrziu, o să mă rețineți?...

— Nu, de ce? Dacă mi-ați răspuns sincer la toate întrebările...

— Ca la spovedanie v-am răspuns, Piotr Petrovici! Cum era să ascund ceva de dumneavoastră? Că doar m-ați descusut pe la toate cusăturile: și de rentă, și de casă, și de prăvălie v-ați adus aminte... Și pe urmă, de ce să vă bag și pe dumneavoastră în bucluc? Dumneavoastră nu mi-ați făcut nici un rău, iar întrucît mă

priveşte, eu am avut totdeauna simpatie pentru dumneavoastră.

— Bine, bine, — dădu din cap Ragozin.

— Vă rog să mă credeţi. Niciodată n-am scăpat despre dumneavoastră măcar o vorbă rea... Eh, şi cîte am avut de suferit din pricina dumneavoastră din partea ohranei atunci cînd s-a descoperit în casă la mine tiparniţa aceea clandestină, iar dumneavoastră aţi dispărut, aşa...

— Ai suferit? Ai avut de suferit din partea ohranei? — îl întrerupse Ragozin, izbucnind pe neaşteptate în rîs. — Pentru păcatele mele? Ia te uită la el, sărăcuţul!

Rîdea cu hohote, cînd depărtîndu-se de masă, cînd proptindu-se cu pumnii de marginea ei. Lacrimi de nestăpînită veselie sclipeau în ochii lui pe jumătate închişi.

— Cum s-ar zice, ţi-am făcut-o şi eu! — scotea el cîte o vorbă, cu greu, printre hohote de rîs. — Şi eu, nu numai Kerenski!

În ochii lui Meşkov sclipiră, de asemenea, lacrimi. Dar tot sîngele îi pierise din obraz: galben-verzui la faţă, stătea încă aplecat, înălţîndu-şi peste măsură sprîncenele, care nu mai erau deloc încruntate.

Cineva bătu la uşă. Ragozin strigă:

— Da, da! Intraţi!... Nici prin minte nu mi-a trecut, şi uite, te-am băgat în bucluc! De, ce să-i faci... — se legăna el înainte, rîzînd.

În odaie intrară doi bărbaţi cu hainele pe mînă, încinşi cu curele înguste ca nişte jucători de tenis, şi o fată cu bluză albă şi fustă scurtă, în carouri. Cînd deschiseră uşa, în birou păru că pătrunde o bună parte din lumina arzătoare a străzii — atît de puternic străluceau cămăşile bărbaţilor, a unuia albastră, a celuilalt în culoarea piersicii, de o nuanţă nespus de delicată. Pînă şi feţele lor proaspăt bărbierite păreau că strălucesc de lumină.

În felul cum salutară noii sosiţi şi cum se îndreptară spre masă se îmbinau, în cea mai nobilă proporţie, respectul şi încrederea în sine. Ragozin, care nu-şi putea stăpîni încă rîsul, avu timp să-şi spună

în gînd: „Că spilcuiți mai sînt!“ Se întoarse apoi către Meșkov:

— Totuși, eu nu ți-am făcut o figură chiar așa de grozavă ca „Imprumutul Libertății“, crede-mă! Și cu asta, am terminat!

Dar Merkuri Avdeevici părea a nu înțelege că era concediat. Se simțea nedreptățit de acești indivizi, care nu-i îngăduiau să-și încheie vizita într-un chip mai agreabil. Și, deodată, recunoscu vocea catifelată și cîntătoare:

— Artistul Țvetuhin, — zicea omul cu cămașa albastră și, arătînd spre cealaltă cămașă, în culoarea piersicii, adăugă: — Pastuhov. — Apoi atinse ușor brațul gol al fetei, coborînd glasul cu un ton: — Eleva mea.

— Vă rog, — răspunse Ragozin și-i pofti să se așeze arătînd scaunul lîngă care stătea Meșkov, ca și cum Merkuri Avdeevici încetase de a mai ocupa un loc în spațiu.

Urmă o mică pauză, atît cît să se așeze cu toții, și Meșkov trebui să se dea la o parte ca să-i facă loc lui Pastuhov. Se pomeniră față în față și, deodată, Merkuri Avdeevici nu-și putu stăpîni o pornire destul de îndrăzneață:

— Nu vă mai aduceți aminte de mine? — îl întrebă pe Pastuhov.

In momentele lui de sinceritate, Alexandr Vladimirovici mărturisea că nu-i place să recunoască decît pe oamenii de care s-ar putea să aibă nevoie. Dar pe Meșkov îl uitase, într-adevăr. După ce-l privi cîtva timp, clipi din ochi și se întoarse către Ragozin, ca și cum l-ar fi întrebat: cam cîte parale face proprietarul acestei bărbuțe mucegăite? Ragozin rezolvă problema cît se poate de simplu: îl salută ușor din cap pe Meșkov și-i zise:

— La revedere. O să te mai chem, dacă o fi nevoie.

Meșkov răspunse la salutul lui Piotr Petrovici, apoi, ridicîndu-și capul și sfredelindu-l pe Pastuhov cu privirea pe sub sprîncenele iarăși încruntate, ca de obicei, vorbi cu dojană în glas:

— Acuma toți sînt deopotrivă, și cei care au fost boieri, și cei care n-au fost. A cam venit vremea să nu mai facem pe grozavii!... Ia pildă de la dumnealui, — și arătă cu sprîncenele spre Ragozin, — că-i mai ceva ca dumneata!

Deodată, fata se apropie de el:

— Bună ziua, Merkuri Avdeevici. Iertați-mă, abia acum v-am recunoscut. Sînt Ania Parabukina.

Meșkov scoase un mormăit neînțeles, de parcă i se pusese deodată un nod în gît și, strîngînd în palma lui mîna lungă și îngustă a fetei, i-o scutură cu băgare de seamă. Țvetuhin îl salută îndată, iar Pastuhov își aplecă și el capul, oarecum rușinat. Și toți se uitară în tăcere la spatele lui Meșkov, pînă ce omul dispăru, clătinîndu-se ușor, pe ușă.

— Tovarășe Ragozin, — vorbi atunci Țvetuhin, pe un ton plin de gravitate, — venim pentru un lucru cît se poate de important. L-am întîlnit pe stradă pe Alexandr Vladimirovici și l-am luat cu noi, în calitate de aliat.

— Vă ascult.

— Dați-mi voie să vorbesc fără introducere: cum s-ar zice, să apuc taurul de coarne.

— Încercați, — și Ragozin își închise ochii pe jumătate.

— Spun așa, ca să trecem de-a dreptul...

— Înțeleg.

— Să vedeți. Am organizat aici, în oraș, un studio dramatic, care...

În clipa aceea, ușa se deschise larg și Kirill Izvekov strigă din sală:

— Piotr Petrovici, poți să vii o clipă la mine?

— Intră, — îi răspunse Ragozin, arătîndu-i cu un gest circular vizitatorii. — Vezi că am lume...

Dar Kirill îi și recunoscuse pe noii sosiți și intră repede.

— Un club întreg! — zise el, ascunzîndu-și zîmbetul cu mîna. Și îndreptîndu-se spre Anocika, încetini pasul.

Țvetuhin se uita cum îl salută Anocika pe Izvekov: după obiceiul ei din școală, nu putea sta locului cînd

se apropia de ea cineva mai în vîrstă. Dar de data aceasta se stăpîni, şi poate tocmai de aceea îi întinse lui Kirill mîna cu o graţie exagerat de feminină.

Ţvetuhin îl lămuri pe Pastuhov:

— E tovarăşul Izvekov, care, dacă mai ţii minte, era copil pe-atunci...

— Nu era chiar aşa de copil! — îi răspunse în treacăt Kirill, ocolind masa ca să ajungă la Ragozin. — Ce mai e pe la voi, pe-aici?

Piotr Petrovici răspunse, rîzînd:

— Mi-a mers vestea, pesemne, că-s încornorat: simt oamenii nevoia să mă ia de coarne...

Ţvetuhin luă gluma drept semn bun.

— Poate că, în trei, o să izbutim? Sau poate că şi tovarăşul Izvekov o să ne dea o mînă de ajutor? Venim pentru studioul nostru. Cred că nu e tocmai greu de ghicit ce vrem să cerem...

— Cît despre tovarăşul Izvekov, nu ştiu... dar mie unuia nu mi-e tocmai greu.

— Îmi închipui, — zîmbi Ţvetuhin. — La dumneavoastră, lumea vine numai cu pretenţii mari. Dar noi, oamenii artei, sîntem deprinşi, cum s-ar zice, să umblăm în urma trenului, pe traverse.

Ragozin întinse mîna:

— Proiectul de buget l-aţi adus?

— O să vi-l prezentăm imediat ce vom primi creditul. Am fi vrut să ne înţelegem, în principiu, asupra sumelor...

— Va să zică, aşa stau lucrurile? — începu să rîdă Ragozin, fără să-l lase pe Ţvetuhin să termine. — Vă rog să ne daţi banii pe tavă! Că pe urmă, ştim noi să-i cheltuim! Poate că nu v-au ajuns fondurile nici ca să întocmiţi bugetul? Ţineţi cumva de Secţia Artelor?

— Nu, sîntem independenţi, cum s-ar zice — sau, mai exact, reprezentăm colectivul artistic al garnizoanei de pe lîngă clubul Armatei Roşii.

— Bine, dar Armata Roşie are fonduri pentru fiecare scop în parte. Ce amestec am eu în toate astea?

— Adevărul e că... — îşi luă iarăşi inima în dinţi Egor Pavlovici, dar Ragozin îl întrerupea mereu.

— Cu ce se ocupă, la drept vorbind, studioul acesta al dumneavoastră ?

— E un studio dramatic.

— Bine, dar ce faceţi acolo ?

— Ce să facem... jucăm ! — dădu din umeri Ţvetuhin, puţin jignit.

— Dar pentru cine jucaţi ? Pentru ce ?

— Pentru cine jucăm ? Bineînţeles că pentru spectatori... pentru ca spectatorul... Trebuie să spunem că studioul... că noi adică, urmărim mai cu seamă un scop educativ. Dar...

— Urmăriţi, cum s-ar zice, educaţia spectatorului. Nu-i aşa ?

— Se înţelege de la sine. In primul rînd însă, noi pregătim viitori interpreţi, adică actori... actriţe...

Ţvetuhin se uită la Anocika, nu atît ca să arate ce fel de actriţe pregăteşte el, cît ca s-o îndemne să pună şi ea umărul la atacul comun.

Nepăsător la început şi plin de importanţă, Pastuhov începea să se distreze tot mai mult, curios să vadă cum o să se termine toată povestea asta. Interesul lui se oprea mai cu seamă asupra lui Egor Pavlovici şi părea nespus de amuzat să-l vadă întîmpinînd rezistenţă.

— Dar dumneavoastră nu primiţi fonduri de la club ? — încerca mereu să-l încurce Ragozin.

— Clubul e dispus să finanţeze cheltuielile zilnice ale colectivului. Dar avem nevoie de bani ca să plătim munca actorilor, — întreaga noastră muncă, în general.

— Parcă spuneaţi că aveţi elevi. Atunci, despre ce plată e vorba ? Plata conducerii, poate ?

Ţvetuhin se ridică de pe scaun, hotărît pînă-n cele din urmă să se facă ascultat. Era într-adevăr impunător.

— Trebuie să vă vorbesc despre obiectivul nostru principal. Avem scopuri revoluţionare şi sînt sigur că veţi fi pătruns de respect faţă de ele.

Aruncă o privire furioasă lui Pastuhov, condamnîndu-i atitudinea de spectator.

— Ideea mea de bază este crearea unui teatru revoluționar. Ce înțeleg prin asta? Actorul poartă în el aceleași elemente care există și în spectator. Cum e spectatorul, așa-i și actorul. Dacă spectatorul visează, actorul se avîntă în zbor înaripat spre necunoscut. Iar dacă spectatorul e apăsat de povara grijilor de toate zilele, actorul se tîrăște împreună cu el în mocirlă. Dacă în sufletul spectatorului clocotește patima, nici pe actor nu-l poți opri să nu se înflăcăreze. Ca să ajungem la această armonie între spectator și actor, în teatru nu trebuie să mai existe idei preconcepute. Am declarat război rutinei și convențiunilor, — tuturor rămășițelor trecutului. Masiv, greoi, crescut din pămînt, templul artei ajunsese să fie o închisoare pentru artă. Tradițiile dramatice ajunseseră adevărate lanțuri pentru actor. Noi vrem să scoatem arta din închisoare, s-o întoarcem iarăși în templul ei. Să sfărîmăm cătușele de la mîinile și picioarele actorului. Iar templul nostru va fi un templu de campanie. Actorul nostru va fi în veșnică mișcare. Va fi oglinda vieții. Acum, lumea întreagă e cuprinsă de flăcări, și nu-i momentul să mai jucăm scenete de familie. Scopul nostru este să dezlănțuim pe scenă o furtună sufletească, așa ca să răspundă dezlănțuirii patimilor din viață.

Țvetuhin își pecetlui gura cu buza de jos și se așeză la loc pe scaun. Dar chiar așa, așezat, părea că stă încă în picioare, atît de mult se îndreptase și se înălțase toată făptura lui.

Ragozin zise domol:

— E cam abstract... Cum concepeți dumneavoastră asta, în practică?

— Practica se naște din convingerile noastre, — urmă Țvetuhin pe același ton înflăcărat și o arătă cu mîna pe Anocika: — Iar instituțiile noastre sînt tineretul. Noi, actorii de profesie, îi învățăm pe cei tineri numai tehnica. Tineretul face lucrul cel mai de seamă: ne învață să credem în viață și în revoluție.

— Colaborați și dumneavoastră la munca studioului? — întrebă pe neașteptate Kirill Izvekov întorcîndu-se către Pastuhov.

Alexandr Vladimirovici întîrzie cu răspunsul, căutînd parcă să-şi distanţeze cuvintele de toate cîte fuseseră spuse pînă atunci.

— Nu, eu sînt aici un om nou. Studioul s-a înjghebat fără mine. Dar ideile îmi sînt cunoscute, într-o oarecare măsură.

— Şi le împărtăşiţi?

— Sînt şi eu de părere că Egor Pavlovici s-a exprimat cam abstract. În mod practic, e vorba de tînărul nostru teatru mobil. După mine, ideea merită să fie sprijinită. De altfel eu nu văd în ea nici o amenințare pentru bietul nostru bătrîn — teatrul tradiţional.

— Vom vedea! — zise Ţvetuhin, bătăios.

— Asta e părerea mea şi nu vreau să vă contrazic. Dimpotrivă, voi sprijni din tot sufletul această acţiune cu atîţia sorţi de izbîndă, pornită de un îndrumător atît de talentat ca Egor Pavlovici. Cu toate că, repet, în ideea asta eu nu văd nimic revoluţionar.

— Nici vorbă, cum să ne luăm noi la întrecere cu tine în ce priveşte revoluţia? — bombăni Ţvetuhin, în glumă. Se opri îndată dar văzu că era prea tîrziu să mai dea îndărăt, deoarece Izvekov îi şi luă vorba din gură, de parcă i-ar fi suflat-o cineva.

— Da, am citit şi eu. Se pare că şi dumneavoastră aţi luat parte la revoluţie. În ce partid sînteţi?

Alexandr Vladimirovici făcu din nou o pauză destul de lungă.

— N-am fost înscris niciodată în vreun partid.

— Dar aţi activat în ilegalitate?

— Nu, — răspunse hotărît Pastuhov.

— Atunci, e un simplu „banc" de ziarist? — întrebă Izvekov.

Pastuhov parcă se trase la faţă. Căutînd să dea altă întorsătură discuţiei, înţelese dintr-o privire părerea de rău a lui Ţvetuhin, îşi şterse cu palma nemulţumirea de pe faţă şi rîse, fără zgomot:

— Un „banc" mai mic... O exagerare. Şi eu, ca şi Egor Pavlovici de altfel, am fost bănuiţi de ohrană că am fi răspîndit manifeste de-ale dumneavoastră, tovarăşe Ragozin. Atîta tot. Mi se pare că aţi imprimat aşa ceva...

— V-au arestat? — întrebă Ragozin la rîndul lui.
— Nu, totul s-a mărginit la interogatorii.
— Totuşi, înseamnă că aţi avut de suferit?

Deodată, Ragozin izbucni în rîs. Toată lumea era nedumerită. Ragozin rîdea, rîdea într-una, ştergîndu-şi lacrimile cu pumnul, cu atîta sinceritate încît o făcu şi pe Anocika să rîdă. Atunci începură să zîmbească cu toţii.

— Am o zi, astăzi! — şi Piotr Petrovici dădu din cap. — De obicei, vin la mine toţi cei care au suferit din pricina lui Ragozin. Dar astăzi, care cum intră pe uşă se dovedeşte a fi avut de suferit în locul lui Ragozin. Are un noroc Ragozin ăsta!

Apoi, deodată se uită serios la Kirill.

— Se vede că numai tu n-ai suferit nici din pricina mea, nici în locul meu...

— Poţi să fii pe deplin liniştit în această privinţă! — îi răspunse tot atît de serios Kirill, apoi se întoarse spre Pastuhov:

— M-ar interesa să ştiu dacă, într-adevăr, nu găsiţi nimic revoluţionar în munca studioului...

— Absolut nimic, — îl întrerupse Alexandr Vladimirovici, simţind că a sosit momentul să-şi plătească poliţa. — E cel mai banal cerc de amatori-începători. Aceeaşi cortină, aceleaşi vorbe goale. Atîta doar, că nu au încă un teatru al lor în care să joace.

— Aşa aliat mai zic şi eu! Unde l-aţi găsit? — rîse din nou Ragozin, uitîndu-se la Ţvetuhin cu ochii pe jumătate închişi.

— Din păcate, văd că m-am înşelat asupra lui, — răspunse furios Egor Pavlovici.

— Am promis să-ţi sprijin cererea de bani, dar nicidecum principiile tale.

— Alexandr Vladimirovici! — îi scăpă fără voie Anocikăi, cu adîncă durere în glas. — Mai bine nu spuneaţi nimic...

Era toată numai avînt şi-şi strîngea mîinile, de parcă abia se stăpînea să nu sară în picioare. Kirill îi aruncă o privire, apoi se depărtă fără veste de masă, aşezîndu-se pe pervazul ferestrei şi urmărindu-l de acolo cu ochii pe Pastuhov, care se aprinse imediat:

— De ce să nu spun, cînd sînt întrebat ? Şi pe mine m-a preocupat — şi nu mai puţin decît pe Egor Pavlîci — destinul artei, aşa că am şi eu dreptul că spun ce gîndesc. Egor Pavlîci vorbeşte despre veşnica mişcare, despre oglinda vieţii. Dar această mişcare veşnică nu există decît în mintea unor inventatori naivi de „perpetuum mobile". Iar cît despre „Oglinda vieţii" — acolo se joacă „Părintele Serghei!"... Ce aveţi să jucaţi voi la teatrul vostru ? Schiller ? Şi asta se mai poate numi revoluţie ? Dacă e vorba să fie revoluţie — apoi ieşiţi pe stradă în piaţa tîrgului, ridicaţi corăbii ca să pornească voinicii lui Stenka Razin pe Volga în jos, iar poporul să se uite de pe mal cum oamenii lui Stenka spînzură de catarge, în loc de pînze, pe voievozii ţarului, cum îi îneacă în valuri pe trădători...

— Ne dai tu scenariul acestui spectacol ? — îi luă vorba din gură Ţvetuhin.

— Ce am eu cu voi ? Tu eşti cel care ai pretenţia să revoluţionezi arta. Eu unul aşa cred : talente să fie, că spectatorul o să fie fericit şi fără revoluţie !

— De ce oare n-aţi scrie, într-adevăr, o piesă cu caracter revoluţionar pentru studio ? Talente se vor găsi, fără îndoială, — întrebă Izvekov.

— L-am rugat şi noi pe Alexandr Vladimirovici, şi ar fi minunat ! — se întoarse spre el cu avînt Anocika.

— Aşa-i, — stărui Kirill. — Dacă-l convingem pe Piotr Petrovici să dea o subvenţie pentru studio, vor fi şi bani pentru o montare bună...

— Iată-l, adevăratul aliat ! — strigă Ragozin. — Dar nu mă poţi convinge să arunc banii poporului pe vrabia din par...

Anocika sări în picioare.

— Dar v-am mai spus : noi nu sîntem „vrabia din par", ci o vrabie domesticită, în mîna lui Egor Pavlîci...

— Nu, asta nu mă poate îndupleca ! — zîmbi Ragozin.

— Şi doar totul e atît de simplu ! — strigă fata întorcîndu-se spre Kirill, sigură că va găsi la el un sprijin. — Vă gîndiţi la vrabia din par, fiindcă dis-

cuția noastră a ajuns cine știe unde. De ce să discutăm acum despre ceea ce o să se întîmple odată și odată ? Fiecare vede viitorul în felul lui... Dar uitați-vă la ceea ce avem de pe acum, și totul o să se limpezească. Avem un teatru cu totul nou și tînăr. Putem s-o spunem fără nici o modestie...

— Ostașilor din Armata Roșie le place teatrul vostru ? — întrebă Ragozin.

— Și încă cum !

— Dar pe front o să vă duceți cu ei ?

— Fără îndoială ! Egor Pavlîci, nu-i așa că o să ne ducem ?

— E unul din scopurile noastre ! — se grăbi să întărească Țvetuhin.

— Și eu sînt absolut sigură că dacă ne-ați vedea o dată cum repetăm, ne-ați da numaidecît banii !

— Fără îndoială ! — strigă vesel Kirill.

Ragozin se încruntă la el și-i șopti :

— Tu m-ai băgat în afacerea asta, dar acum eu sînt stăpîn aici : n-am de gînd să arunc banii în vînt !

— Pe cuvîntul meu că nu-s vinovat cu nimic. Te-am votat, doar, împreună cu ceilalți... Dar, gîndește-te bine : nu-i vorba de un fleac. — Și Kirill se apropie din nou de masă. — Numai că tovarășul Pastuhov nu ne-a răspuns încă dacă primește să lucreze pentru spectacolul acela revoluționar ?

— Pînă una-alta, nu mă simt inspirat de nici un subiect potrivit, — răspunse amabil Alexandr Vladimirovici.

— Dar dacă v-am da, noi, o idee ?

— Să-mi dați... o idee ?

— Da.

— Probabil că n-o să mi-o dați, ci o să mi-o impuneți ?

— Să zicem și așa !

— Artistul e liber să-și aleagă ideea.

— Nimeni nu atentează la libertatea artistului. Dar oare nu s-ar găsi, în limitele acestei libertăți, ceva care să fie pe placul tînărului nostru teatru ? Doar piesele dumneavoastră din trecut plăceau cuiva, nu ?

— Plăceau publicului.

— Trebuie să cred că depindeți, oarecum, de cei cărora le plăceau piesele dumneavoastră... Acum, s-a ridicat alt public.

— Vreți să spuneți că acum voi depinde de dumneavoastră ?

— Evident, dacă noile dumneavoastră opere vor plăcea publicului celui nou.

— Stabilind o dependență îmi răpiți libertatea.

— Asta îi privește mai cu seamă pe foștii dumneavoastră admiratori, cărora le răpesc libertatea de a vă pune în stare de dependență.

— Și vă luați dumneavoastră această libertate, nu ?

— E dreptul meu.

Pastuhov ridică din umeri și zise, cu acea intonație didactică cu care se servește, de obicei, morala unei fabule :

— Asta s-a întîmplat cu mai bine de zece ani în urmă. Eram novice în ale artei și mă duceam destul de des pe la fel de fel de cenacluri și întruniri. O dată, m-am dus la o consfătuire a redacției „Lîna de aur". Directorul revistei era Reabușinski, pe care-l cunoașteți și dumneavoastră. Era furios pe nu știu cine și a spus cam așa : „Sînt absolut sigur că scriitorii se poartă întocmai ca prostituatele : se dau celui care-i plătește. Și dacă-i plătește bine, îl lasă să facă ce vrea cu ei..."

— Dar mă sprijiniți minunat ! — îl întrerupse Izvekov.

Pastuhov tăcu puțin, așteptînd :

— Doar nu vreți să spuneți că sînteți de părerea lui Reabușinski !

— Vreau să spun că v-am scăpat de-alde Reabușinski !

— Mulțumesc. Atunci dați-mi voie să profit de această libertate.

— Mă rog ! — zise Kirill întorcîndu-se spre Țvetuhin, — asta nu înseamnă decît că arta revoluționară va trăi fără să se bizuie prea mult pe dumneavoastră. Și chiar cred că se va lipsi de acest sprijin...

— Așa sper și eu, — încuviință Țvetuhin.

— Iar eu, — hotărî Ragozin ridicîndu-se în picioare,

— cred că atîta timp cît durează asemenea discuţii, e prea curînd să se poată vorbi de sprijinul meu bănesc...

— Poate că astăzi e prea curînd, dar mîine să nu fie prea tîrziu, — zise Kirill. — N-avem dreptul să-i lipsim de ajutorul nostru. Trebuie să facem o deosebire între ceea ce ne aparţine şi ce nu. O să vorbesc cu clubul de care ţine studioul şi, dacă o fi nevoie de bani, vom găsi şi bani... Treci pe la mine Piotr Petrovici ?

Salută, şi salutul lui păru îndreptat numai către Anocika, singura care-l urmărea cu o privire recunoscătoare şi gravă, apoi plecă, aducîndu-şi deodată aminte că era cu gulerul descheiat şi încercînd, cu stîngăcie, să şi-l potrivească din mers.

Despărţirea de Ragozin a fost mai rece.

Pastuhov se îndreptă cel dintîi spre ieşire, indignat şi inaccesibil şi, pînă în stradă, nu se întoarse măcar o dată spre cei doi tovarăşi ai lui.

La uşă, ferindu-se de trecători, cei trei se priviră pe rînd în ochi şi Pastuhov zise, cam stingherit :

— S-ar zice că ţi-am stricat cariera, Egor. Dar mi-am stricat-o şi pe a mea. Să nu fii supărat ! Dacă în timp de război e uşor să faci carieră, apoi în timpul revoluţiei e şi mai uşor !

Anocika strigă :

— Cum puteţi crede că Egor Pavlîci se zbate de dragul carierei ?

Uitîndu-se cu luare aminte la faţa ei crispată de tinerească mînie, Pastuhov clipi uşurel din ochi. Cu un zîmbet nefiresc, ca de ghips, vorbi răspicat şi rar :

— Fireşte că se zbate de dragul unei cariere... oarecare. Îi cunosc eu bine pe regizorii ăştia ! Bagă de seamă, fetiţo dragă ! Vi se promite gloria, dar pentru această profesiune vi se cere un preţ cam ridicat !

— Dumneavoastră... dar e murdar să vă închipuiţi aşa ceva ! îngăimă Anocika ferindu-şi ochii cu mîna, ca de o lumină prea puternică.

— Ştii tu cum se cheamă asta ? — strigă deodată Ţvetuhin cu glasul lui adînc, de răsună strada. — Asta se cheamă mîrşăvie !

Se despărţiră imediat şi plecară, unul într-o parte şi ceilalţi doi în alta, Egor Pavlovici ţinînd-o pe Anocika de braţ.

16

Inceputul verii se arăta ameninţător. Pentru cei care cunoşteau ţinuturile acestea bogate dar cu toane, pentru băştinaşii Saratovului, vîntul neîntrerupt care bătea dinspre stepă prevestea un an de secetă. Din primăvară nu căzuse decît o singură ploaie repede, apele neteziseră faţa pămîntului şi se scurseseră năvalnic, fără să-i stingă setea. Pămîntul abia umezit se zvîntase repede, apoi prinsese pe deasupra o coajă tare.

Verdele-cenuşiu al dealurilor îi făcea să pară din zi în zi tot mai trişti. Volga scădea văzînd cu ochii, nisipurile erau tot mai întinse şi parcă se umflau deasupra rîului.

Intr-o duminică, ieşind din casă, Kirill îşi ridică ochii spre cer. Părea o pînză abia sinilită. Văzduhul tremura în depărtări. In toiul arşiţei, peste Volga pîlpîia apa-morţilor: fără veste, deasupra malului se ivea o pădurice de plopi, despărţită de pămînt printr-o fîşie îngustă, cînd palidă, cînd sclipitoare. Nu puteai să-ţi dai seama dacă păduricea creştea pe mal sau se ridica de-a dreptul din apă. Fîşia juca în lumini nesigure şi oaza aceea verde te îmbia cu răcoarea ei dulce. Kirill simţi mirosul de peşte stricat adus de rîu şi care, pe zi ce trecea, era tot mai puternic. Cînd bătea vîntul dinspre Volga, duhoarea umplea tot oraşul, pînă la căsuţele aşezate sus de tot, pe deal.

Umbla zvonul că scrumbiile urcau în susul rîului şi, din pricina căldurii şi a apelor scăzute, se aruncau pe nisipuri şi putrezeau acolo. Veneau atît de multe, cum niciodată nu se mai pomenise. Bancurile din frunte, trecînd de oraş, înotau departe în sus, pînă la Hvalînsk, Sîzrani şi cotul Samarei, — dar din jos urcau mereu tot altele, lîncezind, pierzînd din greutate, rărindu-se şi pierind pe drum. Pescarii din josul apei

nu puteau opri peştele şi-l lăsau să treacă în bancuri uriaşe, care se îndreptau acum pe calea propriei lor distrugeri. E drept că, prin părţile de jos, oamenii nu prea aveau timp de pescuit.

Încă de la începutul verii, trupele albe din sudul Rusiei porniseră împotriva Armatei Roşii operaţiuni ofensive care întreceau în amploare tot ce cunoscuse pînă atunci războiul civil prin părţile acelea. Armata de voluntari a lui Denikin înainta pe drumurile Harkovului. Un corp de armată albă, independent, primise de la comandament sarcina să ocupe Crimeia. Un detaşament special de voluntari trebuia să taie calea celor care ar fi încercat să scape din peninsulă. Puţin mai la răsărit armata cazacilor de la Don răzbea spre nord împotriva grupului de armate revoluţionare de pe Doneţ. Wranghel cu caucazienii lui îşi croia drum spre Ţariţîn, prin stepele Salskului. Armatele Caucazului de nord trimiseseră şi ele unităţi, să pună mîna pe Astrahan. Aceste săgeţi, şase la număr, erau răsfirate în chip de evantai peste toată partea de miazăzi a Rusiei, întocmai ca nişte cărţi de joc desfăcute în mîna statului-major al lui Denikin, care se afla la Ekaterinodar. Albii luau ofensiva după un plan bine chibzuit: niciodată după aceea coaliţia ţaristă a generalilor şi a moşierilor, a burgheziei şi a căzăcimii, n-a mai cunoscut un asemenea val de nădejdi luminoase, ca la începutul acelei sîngeroase campanii de vară.

Armata Roşie zădărnici prima încercare a lui Vranghel de a ocupa Ţariţînul şi, printr-o contraofensivă neaşteptată, respinse unităţile Armatei caucaziene. Astrahanul, nu numai că trimitea ajutoare Ţariţînului ameninţat, dar ţinea piept, el singur, detaşamentului Nord-Caucazian al căzăcimii din valea Terekului, care înainta spre Delta Volgăi pe două coloane: una prin stepă, dinspre Sveatoi-Krest, cealaltă de-a lungul ţărmului Caspicei, de la Kizlear. Cîmpiile nemărginite ale Ţării de jos, arse şi dogorîte de soare, răsunau tot mai adînc de bubuitul luptelor. Tihna grijilor de fiecare zi se cufunda în trecut; pînă şi străvechea inde-

letnicire a pescuitului pe Volga amorțea încetul cu încetul.

Kiril înțelesese de la început, cu o ascuțită limpezime, ce însemna războiul. Dar în dimineața aceea, vîntul arzător dinspre Volga îl făcu să simtă, fizicește parcă, toată întinderea nemărginită a fronturilor prinse în focul luptei. Își repetă în gînd tot ce aflase în zilele din urmă asupra mersului operațiunilor. Prin munca lui contribuise și el, din plin, la aceste operațiuni, dar tot mai des se gîndea că era prea departe de locul unde trebuia să se hotărască viitorul. Acum, avea din nou impresia acestei izolări.

Dar vîntul îi mai aduse și alt gînd — și Kirill se simți cuprins deodată de dorința de a se duce la Volga, undeva, pe malurile vreunui ostrov, mai aproape de mirosul acela de apă stătută și de pește stricat, să se întindă pe nisipul încins, să se lase cu totul în voia mîngîierilor înțepătoare ale soarelui, să soarbă îndelung cu auzul clipocitul valurilor mărunte și foșnetul uscat și fierbinte al firișoarelor de nisip fugărite de vînt peste trupul lui...

Și totuși, plecă de acasă cu alt gînd: să treacă pe la Dibici, care era la spital. Nu putea amîna această vizită, deoarece foarte rar i se întîmpla să aibă un ceas liber, iar Dibici îi trimisese un bilețel în care-i scria că trebuie să-i spună ceva, neapărat.

Dibici era internat într-un spital militar bun, unde însuși Kirill îl ajutase să intre. In cele patru săptămîni de cînd stătea acolo, Vasili Danilovici se îndreptase cît se poate de bine: nu se mai recunoștea singur cînd se uita în oglindă. Roșeața pleoapelor dispăruse, ochii îi erau luminoși, iar fața bărbierită părea mai prietenoasă și mai tînără, cu trăsăturile mai fine. Gropița din bărbie i se adîncea, veselă, de cîte ori rîdea, iar glasul îi răsuna mai limpede.

Ce e drept, nu prea avea prilej să rîdă. Era într-un salon mic, cu patru paturi. Pe două din ele se perindaseră cîțiva răniți din Armata Roșie. Pe al treilea zăcea, aproape tot de atîta timp ca și Dibici, un fost ofițer țarist, care își făcuse serviciul la statul-major al unui regiment. Era un bărbat scund, cu pungi vi-

nete pe sub ochi, cu fața puhavă și roșie și cu mîinile moi și neastîmpărate. Avea mereu crize de ficat, dar între crize se înviora și avea gust de vorbă. Găsea mereu ceva de discutat cu Dibici și era aplecat, din fire, spre contraziceri.

Dibici folosise mult de pe urma zilelor petrecute în spital. Fiecare din cei pe care-i întîlnise acolo își avea experiența lui personală, cîștigată în timpul revoluției — și toate aceste experiențe fără legătură între ele se îmbinau într-una singură : acea a oamenilor care trecuseră printr-o grea perioadă de încercări. Sanitarii, surorile de caritate, felcerii, frizerii, infirmierele, doctorii și ostașii de pe front, toți îi aduceau cîte ceva necunoscut pînă atunci, ceva care-i subția crusta de neînțelegere prinsă pe creier în anii de prizonierat. Mai mult asculta decît vorbea. Lăsîndu-se prins încetul cu încetul în vîrtejul gîndurilor străine — obscure sau limpezi, înflăcărate sau indiferente, pline de ură sau de îngăduință, — înțelesese că fiecare din oamenii aceia își dobîndise gîndurile cu grea suferință și ținea la ele atît de mult, de parcă datorită lor s-ar fi născut a doua oară...

Pe la sfîrșitul celei de a patra săptămîni, fusese adus în salonul lor un nou rănit, — un mecanic de vapor, de felul lui din Arhanghelsk, trecut de treizeci de ani, fălcos și pistruiat. Era bine legat, și totul în el îți făcea o impresie de soliditate, începînd cu gesturile, la care părea că ține cu deosebire, și sfîrșind cu vorba lui rotunjită de om al mărilor Nordului. Avea coastele rupte de o macara : îi umflase vîntul cămașa descinsă, care se agățase într-o roată, iar pistonul îl pocnise în coaste de văzuse stele verzi. Două zile îl ținuseră la infirmerie, apoi îl trimiseseră la spital, pînă s-o vindeca de tot. Singur spunea că unui marinar nu-i șade bine să zacă pe un pat de spital.

Prin ținutul Volgăi ajunsese întîmplător, după ce fugise de albii din Arhanghelsk. Nimerise la șantierul naval, unde se reparau corăbiile flotilei militare de pe Volga.

O dată, unul din paturi rămase gol. In salon nu mai erau decît cei trei bolnavi. Statmajoristul îl descusu

mult timp pe omul de la miazănoapte: cine era și ce făcea. Și flăcăul prinse gust de vorbă.

— Dar la Murmansk cu vaporul ai fost vreodată?

— Am fost! — răspunse pomorul cu vorba lui plăcută, în care litera „o" suna atît de deschis și de frumos. — De cum m-am suit pe șlep, la zece ani, nu m-am mai dat jos de pe el. Iar de la cincisprezece, tot printre mașini mă învîrt... Ehei, cîte mări am colindat, cît am umblat prin străinătăți!

— Și ai învățat ceva, prin străinătățile acelea? — îl întrebă ofițerul.

— Și încă mult! Da' de priceput cum stau lucrurile, abia acum am priceput... Cînd am făcut cea din urmă cursă de la Murmansk la Arhanghelsk, atunci m-am lămurit.

— Cum vine asta? Tocmai în apele rusești te-ai lămurit cum stau lucrurile cu străinătatea?

— Cum îți spun. Că doar astăzi toate vapoarele rusești din miazănoapte se plimbă sub pavilion englezesc...

— Ei, și?...

— Asta-i! Că doar englezii, cît a ținut drumul, n-au făcut decît să bea whisky de cela de-al lor și să tragă din țigară la popota ofițerilor... Iar pe-ai noștri, fie că erau băieți de țară, fie ofițeri, i-au băgat la Murmansk, claie peste grămadă, în cală, laolaltă cu peștele împuțit! Pînă la Arhanghelsk nu i-au lăsat să-și scoată nici capul afară!

Ofițerul făcu un gest cu mîna:

— Ei da, așa-i... Dar vezi că, din păcate, mai sînt unii care ar fi bucuroși să stea și un an în cală, laolaltă cu peștele împuțit, numai să scape de bolșevici!

Dibici simți că se înroșește. Și trebui să se stăpînească mult pînă să poată spune și el, cu glasul mai potolit:

— Iar eu, aș fi în stare să stau nu știu cît în cală, numai să pot smulge de pe catargurile noastre steagul străin!

— Așa s-ar cuveni! — oftă statmajoristul. — Din nefericire, Europa nu va accepta niciodată să recu-

noască Sovietele! În mintea ei, puterea e ceva care se moştenește...

— Europa asta a dumitale va recunoaşte orice putere care va primi să-i plătească datoriile ţarului, — zise Dibici.

— Și de ce să fie a mea, mă rog? Mai curînd a dumitale... de bine ce ai trăit atîta timp în Europa!

Dibici tăcu. Flăcăul de la Arhanghelsk îi cerceta din cînd în cînd cu ochii pe amîndoi, aruncîndu-le cîte o căutătură iute şi pătrunzătoare.

— I-am văzut eu pe cei care ar fi bucuroși să stea și în cală, numai cu bolșevicii să n-aibă de-a face! — zise el, fără grabă. — Acum un an, pe cheiul Dvinei, albii i-au întîmpinat cu pîine şi sare pe voluntarii englezi care sosiseră acolo. Tot Arhanghelskul era, de-a lungul străzilor, numai trupe. Intreg guvernul lui Ceaikovski ieşise să-i întîmpine şi să le ureze bun sosit: „Poftiţi la noi, dragi oaspeţi, poftiţi la noi!"...

— Zici că englezii îi bagă pe toţi ruşii, claie peste grămadă, în cală, — repetă statmajoristul, ca şi cum ar fi vorbit singur. Dar şi noi facem cam acelaşi lucru. Nu stăm doar cu toţii în aceeaşi odaie de spital, ofiţerii şi... neofiţerii laolaltă? Europenii îşi închipuie că aşa e obiceiul nostru, al ruşilor... Şi uite, ne îngrămădesc pe toţi de-a valma... Dar parcă tot nu-ţi vine a crede că nu înţeleg care e ofiţer şi care nu-i...

— Ba trebuie să crezi! — stărui pomorul, parcă înadins foarte liniştit. — Nu spun decît ceea ce am văzut cu ochii mei. Englezii au făcut o şcoală de artilerişti pentru ofiţerii albi şi i-au pus pe toţi cot la cot, ca pe nişte simpli soldaţi. Un sergent englez putea să bată un ofiţer rus şi nu păţea nimic!

— Ei, drăcia dracului! — îi tăie vorba statmajoristul, încercînd să se scoale din pat.

— Şi e foarte bine aşa! — interveni Dibici, înroşindu-se iarăşi pînă-n vîrful urechilor. — Las' să-l bată sergentul englez pe ofiţerul rus! După mine, nu mai e vrednic de numele de „ofiţer rus", dacă a adus străinul în ţară ca să îngenuncheze poporul! Dracul

să-l ia! Merită ceva mai mult decît o palmă de la un sergent!

— Dă-mi voie, tovarăşe Dibici, — îi tăie vorba ofiţerul, coborîndu-şi picioarele de pe pat.

Pungile de sub ochi i se înnegriseră. Aşa cum stătea pe marginea patului, părea mai scurt. Obrajii puhavi îi atîrnau şi faţa-i părea acum uriaşă.

— Nu eşti oare şi dumneata ofiţer rus?

— Nu! — strigă Dibici. — Nu sînt ofiţer rus! Nu sînt din acei ofiţeri ruşi pe care-i instruiesc sergenţii englezi! Eu...

— Degeaba! Tot n-o să te poţi lepăda! N-ai depus şi dumneata acelaşi jurămînt de credinţă ca şi cei de care te lepezi acum?

— Jurămînt?...

Dibici sări din pat. Cu poalele halatului galbenverzui, scurt pînă la genunchi, petrecute una peste alta în jurul trupului slăbit, cu degetele lungi şi palide încrucişate peste pîntece, stătea în picioare în mijlocul odăii, desculţ, tremurînd din tot trupul şi întorcîndu-şi capul, pe gîtul subţire şi gol, cînd spre statmajorist, cînd spre flăcăul de la Arhanghelsk.

— Jurămînt de credinţă, zici? Credinţă, cui? Regimul căruia i-am jurat credinţă nu mai este. Şi asta mă dezleagă de jurămînt. Armata căreia i-am jurat credinţă nu mai este. Şi faţă de ea sînt dezlegat de jurămînt. Mai rămîne patria, nu-i aşa? Pămîntul strămoşesc? Patria? Ei bine, da: rămîn credincios jurămîntului pe care i l-am făcut patriei mele! Acest jurămînt mă obligă să izgonesc de pe pămîntul patriei pe toţi cei care ar încerca s-o încalce. Şi acest jurămînt, sînt gata să mi-l ţin. Dar lucrul acesta nu-l va face acea armată care întîmpină cu pîine şi cu sare pe străinii veniţi să-i pălmuiască ofiţerii! Şi mă tem că...

Dibici îşi coborî glasul care i se cam ridicase, aspru, se apropie de patul lui şi încheie, cu o umbră de ironie: — Mă tem că dumneata, tovarăşe comandant, faci parte din altă armată, dacă nu mă înşel...

— Nu zic ba; nu zic ba! — se mai domoli puţin statmajoristul. — Cu toate astea nu-i poţi face pe cei o sută şi cincizeci de milioane de oameni din ţara

noastră să gîndească toţi la fel. Şi e firesc ca străinii să vină în ajutorul celor care gîndesc la fel cu ei. Nu vorbim şi noi de o internaţională? Şi doar internaţionala nu înseamnă altceva decît înfrăţirea cu oamenii de peste granițe care gîndesc la fel cu noi...

— Dar noi nici nu-l promitem, şi nici n-o să-l dăm, celor care gîndesc la fel cu noi, avutul nostru!

— Asta mă priveşte pe mine personal! — bombăni posomorît flăcăul din Arhanghelsk.

Stătea pe patul lui cu picioarele depărtate, apăsîndu-şi genunchii cu mîinile uriaşe, care păreau negre pe izmenele albe de bumbac, prea strîmte pentru el.

— Mă priveşte cum aşez eu lumea în casă la mine. Treaba mea pe cine-l pun la loc de cinste, sub icoane, şi pe cine-l bag la coteţ! Casa mea am moştenit-o de la bunici. Ei au durat-o din temelii şi au apărat-o cu sîngele lor şi n-am nevoie să mă înveţe nimeni cum s-o ţin! Dacă chem eu pe careva — să poftească! Dar dacă acel careva îmi intră în casă de capul lui, pe nepoftite, — apoi să nu se supere dacă am să-i turtesc preacinstitul obraz de pămînt!... Cum vine asta, mă rog, să mă umilească pe mine, în casa mea, orice lepădătură de peste mări şi ţări? Să ştiu bine că rod coajă de copaci, dar nici nu mă liniştesc pînă ce n-oi curăţa pămîntul ţării de lifte!

— N-ai decît să rozi coajă de copaci, dacă ai gust, — zise ofiţerul, învîrtindu-se mereu ca să se aşeze mai bine în pat.

— Apoi asta-i, că n-am gust! — se supără flăcăul. — Şi cui dracul i-o fi plăcînd coaja de copac? Am vrut să spun doar că vreau să-mi rînduiesc singur casa după cum mă taie capul şi mai bine să mă ducă la ţintirim decît să mă muştruluiască un sergent străin!

S-ar fi părut că discuţia lor nu dusese la nici un capăt. Dar a doua zi, Dibici îi trimise lui Izvekov cîteva rînduri. După aceea aşteptă, nerăbdător, răspunsul.

Kirill intră în odaie cu pasul lui mărunt şi grăbit, se opri, îi cercetă dintr-o aruncătură de ochi pe toţi cei dinăuntru, apoi îşi ridică mîna şi se bătu uşurel

cu palma peste ceafă: din patul din fund, de lîngă fereastră, îi zîmbea un Dibici, care nu mai semăna de loc cu cel pe care căutase să-l aducă în simţiri cu picături de valeriană atunci, în biroul lui. Mai curînd părea a fi vechiul Dibici, comandantul de batalion care-l mustrase pe soldatul Lomov în bordeiul dărăpănat de pe front. Şi totuşi, Dibici cel de acum nu se deosebea de cel de pe vremuri numai pentru că era încă slăbit, dar şi printr-un fel de limpezire a întregii lui expresii. În clipa aceea, părea un om cu totul lipsit de griji.

— Ei, dar straşnic te-au mai pus la punct! Mai că eşti bun să intri din nou în armată!

Izvekov vorbise tare, fără acea privire furişă spre bolnavii necunoscuţi, cu care se intră de obicei într-o odaie de spital.

— La asta mă şi gîndesc: n-ar fi cumva timpul să mă întorc în armată? — îi răspunse zîmbind Dibici.

— Eh! Mă tem că tot ar fi cam prea devreme! Crezi că e cu putinţă să te fi înzdrăvenit de tot? Nu uita că ai în urma dumitale o adevărată Golgotă!

— S-a împlinit o săptămînă de cînd am început să fac gimnastică. Ieri am ridicat scaunul de colo numai de un picior!

— De cel din spate sau de cel din faţă?

— De cel din spate.

— Ei bine, cînd ai să-l ridici de cel din faţă, atunci îţi dau voie să ieşi din spital!

Rîseră zgomotos. Ceva tineresc, ca o ghiduşie făcută pe ascuns, îi legase dintr-o dată în timp ce vorbeau şi-i făcuse să simtă, pentru întîia oară, că erau de-o vîrstă. Şi începură a-şi povesti, fiecare, unde învăţase, îşi aduseră aminte cum jucau capra în recreaţie, cum se luau la întrecere cu cătărămile de metal de la curea (care făcea o crestătură mai adîncă pe muchia cătărămii) şi cum îşi măsurau puterile (care din doi, sprijinindu-şi coatele pe masă şi împletindu-şi degetele cu ale celuilalt, izbutea să-i aplece mîna). Şi deodată, Kirill strigă:

— Ce-ar fi să ne mai măsurăm o dată puterile?...

Şi se aşeză pe pat, cu faţa spre Dibici.

Stînd strîmb, aplecați peste pat, își încleștară pumnii, proptindu-și coatele în saltea. Dibici se ținea bine, se înroșise tot. Dar, încetul cu încetul, mîna lui începu să se aplece. Și fără veste o lăsă să-i cadă pe așternut.

— Ți-am spus eu că încă e prea devreme să ieși din spital ? — zîmbi vesel Kirill, apoi se întoarse spre ceilalți bolnavi.

— Care mai vrea să se măsoare cu mine ?

— Ai venit la spital să culegi lauri ieftini ? — zîmbi ironic statmajoristul.

— Nu știu dacă-s chiar așa de ieftini... Dumneata însă cred că mă bați, — zise Kirill adresîndu-se flăcăului din Arhanghelsk.

Omul nu-i răspunse imediat, căutîndu-și parcă vorbele.

— Eu aș încerca, dac-ați vrea, cu amîndoi deodată, — mormăi el, cam rușinat.

— Hai, tovarășe Dibici, să-l învățăm minte!

Și amîndoi, Kirill și Dibici, își alăturară mîna dreaptă, sprijinindu-și coatele pe măsuța de noapte a pomorului. Flăcăul se așeză în fața lor, apucă amîndouă mîinile în palma lui încăpătoare și le lipi ușor, jucîndu-se parcă, de măsuță, ca și cu o pîrghie de fier.

Sub cămașa desfăcută, Kirill descoperi pe pieptul lui un tatuaj : o inimă străpunsă de o săgeată.

— Ești marinar ? — îl întrebă el. — Cum te cheamă ?

— Îmi zice Strașnov.

— Ia te uită ! — se minună Kirill.

Și se așeză din nou pe marginea patului lui Dibici, cercetîndu-l cu o privire vicleană, ciudat de mulțumită.

— De ce nu mă întrebi în ce armată vreau să intru ? — îl iscodi Dibici.

— Ce să te mai întreb ? Asta ți se vede pe față.

Dibici zîmbi :

— Că iute mai ești !

— Te-ai hotărît ?

— M-am hotărît.

— Bine. Îndată ce ieşi de aici, vii de-a dreptul la mine şi-ţi dau o recomandaţie. Se pregătesc acum unităţi noi. Ai să lucrezi la alcătuirea acestor unităţi.

— M-am gîndit că nu mi-ar strica mai întîi o permisie, să mă duc pînă la mama. Numai puţin...

— Bine... Cum vrei dumneata, — răspunse Kirill.

— Poţi să-mi faci rost de un loc pe vapor ?

— Cum vrei dumneata, — repetă Izvekov.

Tăcură amîndoi cîtva timp, pentru întîia oară de la începutul acestei întîlniri.

— Vi se aduc ziare ? — întrebă Kirill.

— Da. Ce se mai aude pe fronturi ?

— Apoi, nu citeşti singur ? Ufa e a noastră. Începem să trecem Uralii.

— Dar la sud ?

— La sud stăm mai prost.

— O fi trecut Denikin la ofensiva lui hotărîtoare ?

Izvekov aruncă o căutătură spre patul vecin. Ofiţerul se uita la el cu adîncă luare aminte.

— Hotărîtor o să fie cuvîntul nostru, al bolşevicilor, — răspunse Kirill, ridicînd glasul. Apoi tăcu, aşteptînd un răspuns.

Dar în jurul lui se lăsă o tăcere şi mai grea, parcă, decît înainte.

— Şi ştiţi de ce o spun asta ? Pentru că poporul e alături de noi. Nu sînteţi de aceeaşi părere ?

— Da, aşa gîndesc şi eu, — răspunse Dibici.

— Fără nici o îndoială. N-aţi observat ? Poporul simte că, în linii generale, noi realizăm exact ceea ce doreşte el. Şi asta nu e o simplă întîmplare. Idealurile noastre coincid cu interesele istorice ale Rusiei, tocmai în clipele hotărîtoare ale vieţii poporului ! Nu vedeţi ? Poporul a cerut să ieşim din război, el a scuturat jugul moşieresc, iar acum o să-i alunge cu toată îndîrjirea pe intervenţionişti. La fiecare pas al lui, sîntem alături de el. Nu-i aşa ?

În timp ce vorbea, Kirill nu-l slăbea cu privirea pe vecinul lui Dibici. În ochii statmajoristului ghicea acea căutătură pătrunzătoare cu care e urmărit îndeobşte un agitator de către cei porniţi să nege totul pe lume. Şi Kirill simţi dintr-o dată plăcerea, pe care

n-o mai avusese de mult, de a fi iarăşi agitator, aşa cum fusese multă vreme şi sub numele lui adevărat, şi sub cel de Lomov, pe front, şi peste tot pe unde era trimis. Vorbea acum mulţumit că vorbele lui nu trezeau în Dibici nici un protest, dar şi mai mulţumit încă de faptul că, vădit, ele nu erau pe placul celuilalt. Pe front, asta se chema „a-i pune cuiva sare pe coadă".

În cele din urmă, se întoarse de-a dreptul către ofiţer:

— După cum văd, dumneata te cam îndoieşti de ceea ce spun eu...

— Iartă-mă, tovarăşe, dar oricum, aici e spital... Şi eu sînt bolnav de ficat.

— Aşa!... Fireşte, e o boală gravă... Ei, cum rămîne atunci cu dumneata, tovarăşe Dibici? — schimbă vorba Izvekov, ridicîndu-se. — Pleci în permisie, ori ce faci?

— O să trec pe la dumneata cînd o fi să ies din spital.

— Te aştept. Dar vezi să nu-ţi pui mintea prea mult cu...

Şi Kirill îşi îndoi braţul din cot arătînd cu mîna spre scaun.

— Şi să nu te uiţi îndărăt... că te prefaci în stană de sare, ca femeia lui Lot! — rîse el din nou.

La plecare, se opri o clipă în faţa lui Straşnov.

— Iartă-mă, dar dumneata cine eşti? — îl întrebă curios marinarul.

— Sînt Izvekov, secretarul sovietului.

— Ia te uită! — se minună marinarul. — Am auzit eu vorbindu-se despre dumneata... E-n regulă!

— În regulă? — zîmbi Kirill.

— În regulă! — repetă zîmbind la rîndul lui Straşnov şi-i întinse fără grabă mîna lui grea.

Nu mai adăugară nimic, doar se uitară o clipă unul la altul, zîmbindu-şi. Apoi Kirill plecă.

Cu toată căldura de afară se simţea sprinten, ca şi cum ar fi făcut gimnastică. Şi deodată, aşa, din senin, fără să se fi gîndit mai dinainte la asta, îi veni gust să-l vadă pe Ragozin.

Il găsi în cămăruţa lui turtită, stînd lîngă samovar în faţa ferestrei deschise. Era zăpuşeală, muştele roiau în jurul lui, iar norii de praf învolburaţi în depărtare tulburau bolta încinsă a cerului.

— Uite, stau colea şi curge sudoarea de pe mine... Şi aşa mă prinde cîte-un dor s-o pornesc pe malul gîrlei, că abia mă ţin să n-o iau din loc!

— La scăldat? Mă rog, de cînd eşti ghicitor, de-mi citeşti gîndurile? — întrebă Kirill.

— Ce spui? — se învioră Ragozin. — Apoi atunci, dacă vrei, am eu un prieten bun, un moşneguţ care are tot felul de undiţe, şi de cele care se cufundă în apă, şi de celelalte. Are şi un ceaunaş, — mă rog, tot tacîmul! Şi e prieten la cataramă cu un barcagiu... Hai să ne scăldăm şi pe urmă, mai pe seară, să punem nadă nişte peştişori de cei mărunţi şi, poate, să rămînem toată noaptea pe mal, ca să ne mai încercăm norocul şi-n zorii zilei. Iar dimineaţa să ne întoarcem la ale noastre... Ei, ce zici?

Căzură repede la învoială: Kirill să se ducă la garaj să ia maşina, să se repeadă acasă să spună că o să lipsească pînă dimineaţă, apoi să vină de-a dreptul pe mal. Iar Ragozin să facă rost de cîte ceva de-ale gurii şi să aducă uneltele de pescuit.

După două ore se întîlniră lîngă cheiul bărcilor: Kirill cu mîna goală, Ragozin şi bătrînul încărcaţi cu fel de fel de buclucuri. Închiriară o barcă cu patru lopeţi, pe care le-o recomandă bătrînul ca fiind uşor de mînuit, — o bărcuţă ieşită de soare, cam murdară, cu cîrmă demontabilă botezată, după fantezia vreunui clasicist, „Medeea“. Ragozin nu mai avea astîmpăr: aşa se grăbea să aşeze în barcă toate lucrurile, de parcă se temea că n-o să poată duce niciodată la bun sfîrşit gîndul care-l ispitea de atîta vreme. După ce toate au fost aşezate la locul lor, îl întrebă pe Izvekov:

— Nu-l mai recunoşti?

Kirill se uită la bătrîn. Faţa lui brăzdată de cute adînci, crestate parcă dinadins, era arsă de soare şi tăbăcită ca o piele de oaie. Ochelarii cu rame albe

stăteau călare pe nasul mare și coroiat. Kirill îngăimă cu o neașteptată sfială: — Tot acela să fie?...

Pistruii, care i se înmulțeau totdeauna vara și-i ieșeau și mai bine la iveală cînd își stăpînea zîmbetul, i se întunecară pe obraz. Alături de bătrînul liniștit, Kirill părea încă și mai tînăr.

— Da, el e, — răspunse Ragozin, lăsîndu-și mîna cu o mișcare mîngîietoare și plină de respect pe spinarea gîrbovită a bătrînului cu omoplații ieșiți prin haină ca niște aripi strînse. — Cu oameni ca el ne-am putut noi ține! E marele nostru conspirator...

— Iaca ce nume mi-ai mai găsit! — zise bătrînul, încălecînd binișor peste marginea bărcii. — Și eu care credeam că mă cheamă Matvei!

— El mi-a spus întîia oară „tovarăș"! — își aminti, dus pe gînduri, Kirill. — Eram pe-atunci un copilandru...

— Și știi unde stă acum? Acolo unde ticluiam noi literatura noastră de propagandă: la Meșkov.

— Da, stau sub același acoperiș cu domnul Meșkov, — zise bătrînul, trecîndu-și peste cap frînghia cîrmei.

— Știi, l-am văzut deunăzi pe Meșkov, — urmă Ragozin. — A mai pierdut din îngîmfarea lui de pe vremuri.

— De pierdut, a pierdut-o, dar în inima lui tot mai zace un ghigorț![1] — rîse încetișor Matvei.

Kirill nu mai zise nimic. Se așeză la lopețile din față, Piotr Petrovici la cealaltă pereche de lopeți, din spate, și se depărtară de mal.

Ajungînd în mijlocul Tarhankăi, o luară în susul apei, vîslind în tăcere. Răbufnelile vîntului, încărcate cu duhoarea peștelui putred, erau tot mai apăsătoare, tot mai înăbușitoare. În jurul lor, totul era ars de soare. Nici o pată de umbră pe nisipurile fără sfîrșit. Nici o variație în scînteierea netedă și orbitoare a apei. Nici o adiere proaspătă în văzduhul încins. Numai, la fiecare bătaie de lopată, bolta aprinsă de deasupra capetelor lor părea că se înalță mai sus, tot mai sus

---

[1] *Ghigorț* — pește ghimpos, ca un arici. (N. trad.)

şi se întinde din ce în ce mai mult, aproape incoloră, nemăsurată cu nici o măsură de pe lume.

— De mult nu m-am mai jucat cu lopeţile... Ultima oară am vîslit pe Oka, prin părţile Kolomnei, — zise Ragozin.

Nimeni nu-i răspunse. Ridicîndu-şi ochelarii pe frunte pînă sub cozorocul şepcii, bătrînul de la cîrmă se uita înaintea lui strîngîndu-şi atît de tare pleoapele, încît în dunga îngustă dintre ele nici nu i se mai vedea lumina ochilor.

Kirill se înfierbîntase vîslind şi acum ridica lopeţile după auz, cu ochii închişi. In timp ce treceau prin dreptul Ostrovului Verde, îşi scoase cămaşa. Trupul gol şi nădușit îi strălucea la soare.

— Vezi să nu te ardă ! — îi atrase atenţia Ragozin.

Dar nici de data aceasta Kirill nu-i răspunse nimic.

Trecură aşa de cel dintîi grind şi o luară de-a curmezişul braţului celui mic, spre sforul îndepărtat al apei. Acolo, mirosul de peşte duhnea şi mai cumplit. Şi la duhoarea aceea scîrbos de dulceagă, se mai adăuga acum un iz de ceva acru.

Cînd se apropiară de plaja cea mare, zăriră de-a lungul ei cîteva dungi argintii : cea mai aproape de apă sclipea mai viu, dincolo de ea venea una mai roşcată, iar lîngă mal era întunecată, aproape neagră. Curînd putură desluşi, în dungile acelea aruncate pe nisip, nenumăraţi peşti, unul lîngă altul, lucind stins la soare cu solzii lor morţi.

— Ţine mai departe de mal, — îi strigă Ragozin bătrînului, — că nu mai e chip să răsufli !

— Eh, săraca scrumbie, hrana omului necăjit ! — clătină din cap Matvei. — Cîtă bogăţie s-a dus pe gîrlă !

— Numai să iasă dreptatea noastră, şi ne scoatem noi paguba ! — îi răspunse Ragozin.

— De ieşit, o să iasă ea, dreptatea noastră. Dar vorba e : cînd ? Oamenii sînt nerăbdători, se plîng.

— Aşa-s unii, nu ştiu decît să se plîngă.

Era mai greu de vîslit acum, cînd se apropiau de sforul apei. Erau nevoiţi să-şi adune toate puterile. Ragozin îşi scoase şi el cămaşa şi-şi puse pe cap, sub

şapcă, o batistă muiată în apă. Curentul împingea barca spre grind, iar bătrînul de la cîrmă se lupta cu el, să nu-i arunce cumva pe plajă. Cînd, pînă la urmă, izbutiră să treacă dincolo de grind, şi cînd în faţa lor se deschise, larg, braţul cel mare, Matvei slobozi din mînă frînghia cîrmei şi barca o luă repede pe apă, la vale. Ragozin strigă :

— Sus lopeţile! — şi le ridică cel dintîi pe ale lui, aşa de sus încît apa se scurse de-a lungul lor peste marginea bărcii. Işi sprijini picioarele desfăcute pe cozile lor şi-i zise lui Kirill :

— Eşti bun vîslaş, flăcăule!

Tăcură cu toţii, lăsîndu-se să lunece o dată cu apa şi odihnindu-se. Dinspre malul stîng adia răsuflarea fierbinte dar curată a stepei ; aici, în larg, totul era mai slobod, mai necuprins.

Bătrînul alese un loc lîngă un golf mic, abia adîncit şi cu intrarea strîmtă. Şi, de cum traseră barca la mal, Ragozin şi Kirill se şi grăbiră să se scalde.

Încercară să-l ispitească şi pe bătrîn, dar el nu se lăsă înduplecat : zicea că înotase destul la vremea lui, dar că acum nu-i mai rămăsese decît să-şi moaie bătăturile în apă.

— Te pomeneşti că nici nu ştie să înoate, — zise Piotr Petrovici către Kirill, ca să-l necăjească pe Matvei.

— Cînd ai să-ncepi a striga din apă după ajutor, atunci ai să vezi dacă ştiu ori ba!

Kirill şi Ragozin înotau aşa cum se înoată pe Volga, voiniceşte. Piotr Petrovici îşi cufunda obrazul în apă, lăsîndu-şi chelia în bătaia soarelui, apoi îşi înălţa capul, pufnea şi, împrăştiind în juru-i mănunchiuri de stropi, striga : O-ho-ho! — apoi iar îşi vîra nasul în apă. Kirill, care înainta cu mişcări egale, i-o luă înainte. Braţele lor luceau în lumină ca spiţele unor roţi domoale.

După scăldătoare, îşi împărţiră treburile : bătrînul porni cu căldăruşa şi cu crîsnicul să prindă albitură pentru nadă. Ragozin se apucă să pregătească cîrligele, iar pe Kirill îl trimiseră în răchitiş, să adune vreascuri pentru foc. Toate acestea le luară destulă

vreme. Peştişorii din apele mici se dovedeau a fi grozav de vicleni, repezindu-se fulgerător, în cete compacte, dintr-un loc într-altul. Răchitişul era departe de rîu, sus, pe o colină de nisip. Aproape toate vreascurile fuseseră luate la vale de apele revărsate ale rîului, iar crengile uscate ale răchiţilor nu se lăsau rupte cu una cu două. Din cîrlige, multe lipseau şi trebuia să-ţi pierzi o mulţime de timp pînă să le legi pe cele noi. Fiecare se necăjea cumplit cu treburile lui.

Soarele coborîse destul de mult cînd începură să prindă nada în cîrlige. Trebuia să aşeze patru peremete, ca la o sută de cîrlige peste tot, şi avură de muncă la ele: peştişorii erau bicisnici, amorţeau în mînă de căldură. Aşa că, pînă să se încarce şi cele din urmă cîrlige, pe cele dintîi peştii înotau cu burta în sus şi erau nevoiţi să-i înlocuiască repede cu alţii, vii.

În sfîrşit, Ragozin făcu vînt greutăţii de plumb şi aruncă în apă şi ultimele cîrlige. Toţi trei urmăreau bucuroşi cum se desprindeau de mal, unul după altul pe sforicica lui, peştişorii puşi drept nadă, pe care-i trăgea după el plumbul legat de un capăt al sforii: zburau sclipind în soare pe urma greutăţii care cobora, fulgerător. Înfipseră apoi în nisip, chiar lîngă apă, nuiele înalte de un cot, legară de ele capetele sforilor, iar în vîrful lor prinseră cîţiva zurgălăi. Ragozin făcu împărţeala.

— Cîrligele din dreapta sînt ale tale, Kirill. Cele din stînga, ale mele. Iar cele de la mijloc ale lui Matvei. Şi acum, hai să bem cîte-un ceai!

Census asfinţitului îi găsi pe tustrei culcaţi pe burtă în jurul focului potolit, cu coatele sprijinite în nisip, sorbind din căniţe ceaiul puţintel afumat. Vîntul începea să se domolească, apa se liniştea încetul cu încetul, schimbîndu-se la faţă. Tăcerea prelungită era pe placul celor trei prieteni: poate că-şi perindau prin minte cele mai dulci amintiri ale vieţii lor, sau poate că-şi vorbeau unul altuia într-o limbă fără cuvinte, pe care n-o înţelegeau decît ei. Şi cînd bătrînul rupse tăcerea, nu păru că le tulbură vorba, ci că o continuă, încetişor:

— Bine-ai spus, Piotr Petrovici, că oamenilor le place să se vaiete. Cîte văicăreli n-am auzit eu de cînd sînt! „Ovăzu-i scump. A căzut prea puţină zăpadă, n-a învelit nici semănăturile de toamnă... N-ai cu ce să-ţi hrăneşti vitele. N-avem decît un muncitor la casă, şi gurile-s multe... Loturile de pămînt sînt din cale-afară de mici... A plouat prea mult, de-au putrezit toate pe cîmp... Ogoarele-s numai nisip sterp, numai lut. S-au uscat toate bucatele, nici paie n-o să avem! Arenda-i mare, ne strînge chiaburul de gît... E greu să munceşti petice de pămînt împrăştiate printre ogoare străine! Nu cîştigăm mai nimic... Sîntem sinistraţi. Colonişti sîntem!"

— Ce poţi să le faci? — zise Kirill. — Au dreptate, totul e adevărat.

— De adevărat, e adevărat. Numai că adevărul ăsta trebuie să se schimbe. Iar cînd vine vremea de se schimbă, apoi toţi cei care se văietau intră ca-n pămînt!

— Ei, şi ce ai vrea dumneata?

— Aş vrea eu multe... Între altele, aş vrea să ştiu cum să-i facem pe oameni să nu se mai vaiete atîta, ci să schimbe singuri tot ce nu le place în viaţă.

— Trebuie să le dăm un exemplu. Şi o să-l dăm!

— Am putea să spunem că-l şi dăm, — întări Ragozin. — S-a şi făcut cîte ceva...

— Fără îndoială, — încuviinţă Kirill, — dar deocamdată noi nu facem altceva decît aşezăm noile relaţii dintre oameni. Pe cînd Matvei se gîndeşte la întreaga orînduire a vieţii noastre.

Bătrînul rîse încetişor:

— Zi, de ăştia-mi eşti?... Va să zică, pînă nu-i dai scatiului grăunţe, nici nu-i ceri să cînte, hai? Cîntecul păsării din grăunţe se hrăneşte? Aşa crezi? Uite că nu-i aşa! Trebuie şi să înveţi lumea să cînte, şi grăunţele să i le semeni, şi pe duşman să-l baţi: la toate deodată trebuie să te gîndeşti, măi frate!

— E cam prea curînd să ne gîndim la toate deodată, — zise Ragozin, — cu toate că ne-am pricepe noi şi la asta. Dar cine să ni le dea acum, aşa, pe loc?

Bătrînul tăcu un timp : fie că se săturase de vorbă, fie că nu găsea răspuns. Apoi se gîndi să întărească cele spuse :

— Cînd mergeam mai adineauri cu barca, mă gîndeam că s-a cam apropiat vremea de popas. Ai fi zis că nu mai aveam nimic de făcut. Şi, cînd colo, cîte-a mai trebuit să facem ! Numai noroi cît avem de scos...

— Descartes pretindea că globul pămîntesc e un soare acoperit cu noroi, — interveni Kirill, fără să vorbească anume cu cineva.

Bătrînul se ridică, se întinse alene şi zise :

— Descartes ăsta e vreun învăţat ? În ce priveşte soarele, s-o fi pricepînd mai bine învăţatul decît noi. Dar în ce priveşte noroiul, îl vedem noi şi singuri !

Şi îndată adăugă, cu mîna streaşină la ochi, ca să-i apere de lumina tare a asfinţitului :

— Cine-o fi venind într-acoace ?

Pe mal se apropia, călcînd sprinten, un om cu pălărie mare de pai. Cînd luîndu-i-o înainte la goană, cînd rămînînd în urma lui, doi băieţi culegeau pietricele şi le aruncau în apă, întrecîndu-se care face mai multe „clătite" — adică piatra cui sare de mai multe ori pe faţa apei înainte de a se duce la fund. Se auzea cum numără în gura mare, grăbind socoteala o dată cu salturile din ce în ce mai iuţi ale pietricelelor : — ci-inci, şase, şapte, opt-nouă-zece !

Deodată, Ragozin sări în picioare :

— Ia te uită !... E... e...

Făcu în neştire un pas înainte, strigînd :

— El e, într-adevăr ! Arseni Romanîci ! — şi porni, căutînd să facă paşi cît mai mari cu picioarele goale, care i se înfundau adînc în nisip.

— Arseni Romanîci ! — strigă el.

Băieţii se repeziră să-l întîmpine, dar înainte de a ajunge la el se opriră în drum cuprinşi de sfială, şi se întoarseră spre Dorogomilov, care se grăbea să-i ajungă din urmă.

— Ce mai faceţi voi, avocaţilor ? — rîse Piotr Petrovici, recunoscîndu-i pe Pavlik şi pe Vitea. — Ia aduceţi-l încoace mai repede pe clientul vostru !

Băieţii se întoarseră înhăţîndu-l de braţ, de o parte şi de alta, pe Arseni Romanîci, care alergă împreună cu ei cîţiva paşi, apoi se opri, aproape tot atît de ruşinat ca şi copiii. Scoţîndu-şi pălăria îşi netezi, sau mai bine zis îşi încîlci şi mai rău pletele, şi începu să-şi potrivească hainele pe el, încurcat de faptul că-şi vîrîse bluza în pantaloni, iar pantalonii abia se mai ţineau în bretelele vechi.

— N-ar strica să ne şi sărutăm, — zise Ragozin, strălucind de bucurie. — Bună ziua, prietene!

Se sărutară. Băieţii săreau în sus de bucurie: era pentru întîia oară cînd îl vedeau pe Dorogomilov sărutîndu-se cu cineva. Şi-i întinseră şi ei lui Piotr Petrovici, amîndoi o dată, mîinile lor murdare.

— Vă rog, Piotr Petrovici, să-i iertaţi pe ştrengarii ăştia ai mei, — începu Dorogomilov fericit, dar neînchipuit de buimac după îmbrăţişarea lui Ragozin. — Şi vă mai rog să nu credeţi cumva că eu am... Adică nu i-am rugat eu... asta... să vină la dumneavoastră cu afacerea aceea născocită... Au venit singuri, vă rog să mă credeţi, de capul lor...

— Dar Piotr Petrovici ştie că noi singuri am pus totul la cale, Vitea şi cu mine...

— Staţi! Vreau să lămuresc...

— Nu e nevoie să lămureşti nimic, absolut nimic! — îi tăie vorba Ragozin, liniştindu-l, dar cu dojană în glas. — Ştiu tot! Atîta doar aş vrea să mai ştiu: de ce te fereşti de mine, hai? Să zic că eu sînt ocupat tot timpul pînă peste cap. Dar dumneata...

— Tocmai de aceea! — strigă Dorogomilov. — De aceea mi-e şi ruşine, credeţi-mă.

— Ei, lasă astea! Ce căutaţi acum aici, pe plajă?

— Am venit cu undiţele la pescuit, — răspunse Pavlik în numele tuturor şi arătă cu mîna îndărăt: — uite, barca noastră e acolo. Am aşezat nouă undiţe încă de pe la prînz, dar nu s-a prins nimic! Nu se prinde, şi pace! Să mori de ciudă, nu alta!

— Da' dumneavoastră aveţi cîrlige? — întrebă Vitea.

— De cele cu peştişori vii se-nţelege! — stărui Pavlik.

— Aşa-i că la vremea asta nu faci nici o ispravă cu rîmele? — întrebă iar Vitea.

Puneau întrebări peste întrebări, fără să dea răgaz celor mari să le răspundă, dar fără să izbutească la rîndul lor să spună tot ce aveau de spus. Cînd ajunseră lîngă foc, Ragozin îi pofti:

— Ei, acum să facem cunoştinţă cum se cuvine: să spună fiecare cum îl cheamă.

Şi băieţii se prezentară cuviincios, ca la şcoală: Vitea Şubnikov şi Pavel Parabukin.

Kirill ridică repede capul, surprins de această potrivire de nume, care părea voită. Dădu mîna cu băieţii, fără să păstreze nimic din felul lui de a fi, repezit şi sigur pe sine. Il tulbura faţa lui Vitea: în îmbinarea dulce a trăsăturilor lui de copil era ceva atît de cunoscut, şi totuşi atît de îndepărtat...

— Pe mama ta n-o cheamă cumva Elisaveta Merkurievna?

— Da, — îi răspunse Vitea, cu sfială. — O cunoaşteţi?

— Eşti... eşti singurul ei copil? — îl întrebă Kirill, după o clipă de şovăială.

— Da. Uite, unchiul Matvei stă la noi...

Bătrînul dădu din cap:

— E nepoţelul lui Meşkov...

Ragozin nu-l slăbea din ochi pe Kirill, dar el părea că se gîndeşte numai şi numai la copii.

— De mult sînteţi prieteni? — îl întrebă pe Pavlik cercetîndu-l aproape tot atît de stăruitor cum îl cercetase înainte pe Vitea.

— Noi am fost totdeauna prieteni! — răspunse Pavlik cu îndrăzneală întorcîndu-se spre Dorogomilov: — Nu-i aşa, Arseni Romanîci?

Vorbind cu băieţii, Kirill simţea mereu, fără voia lui, prezenţa lui Dorogomilov şi era stingherit de faptul că acest oaspete neaşteptat îi pîndea privirea şi-i simţea ca şi el, într-un chip cu totul ciudat, prezenţa. Oricît de uluit era de întîlnirea, în acelaşi timp, cu băiatul Lizei şi cu fratele Anocikăi, părea că lungeşte vorba înadins ca să-şi poată veni în fire şi să răspundă liniştit la privirea nerăbdătoare a lui Arseni Romanovici. Abia îl cunoştea pe omul acesta, dar de mic copil avusese faţă de el un fel de ostilitate

instinctivă, care se prefăcuse mai tîrziu, atunci cînd aflase povestea morții tatălui său, într-o dușmănie ascunsă. Îi făcea plăcere, încă de pe cînd era mic, să audă băieții de pe stradă poreclindu-l pe Dorogomilov „Lățosul“ și, în gînd, îi zicea și el tot așa.

— Asta e Dorogomilov, să vă prezint, — zise Ragozin, solemn.

Kirill își silabisi numele, răspicat și rece: Iz-vekov! Își aținti ochii asupra „Lățosului“ și-i văzu fața chinuită, de bătrîn, făcîndu-se albă ca hîrtia. Își răspunse imediat și hotărît la întrebarea lăuntrică ce-l frămînta: „Da, e vinovat!“ Și-i veni să-l întrebe așa brutal, în auzul tuturor: „Spune-mi, unde s-a înecat tata?“ sau, și mai dușmănos: „Unde l-ai ucis pe tata?“

Dar îndată ce simți strîngerea de mînă, înfiorată și totuși fericită, a lui Arseni Romanovici, în gîndul lui se înfiripă cu totul altă întrebare, care-l dezmetici. N-o fi simțind oare — se gîndi — n-o fi simțind oare totdeauna cel care-a scăpat cu viața dintr-o catastrofă un fel de vină față de cel care a dispărut? Poate el să-și simtă cugetul curat, chiar dacă a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-l salveze pe cel mort?

— Știi, Kirill, — zise tot atît de mișcat Ragozin — că în anul 1910 n-am scăpat decît datorită lui Arseni Romanovici?

— Ce tot spui! — Și Dorogomilov începu să-și învîrtă pălăria în mîini, cuprins de neliniște și apărîndu-se, tulburat. — N-a fost chiar așa, n-a fost deloc așa! Și nici nu era nevoie să mai pomenești de asta!

Paloarea îi dispăruse, înlocuită cu pete inegale și roșii, ca la bătrîni. Și deodată începu să vorbească, emoționat și grav:

— Îmi dați voie să spun ceva, așa de-a dreptul, de față cu dumneavoastră, — și își mută de cîteva ori privirea de la Kirill la Ragozin, — pentru ei, pentru băieții mei?... Să mă iertați... Iată, prieteni — și-i apropie unul de altul, pe Pavlik și pe Vitea, cu o mișcare obișnuită, blîndă și stăruitoare, de dascăl. — Uitați-vă bine la acești oameni și să-i țineți minte toată viața voastră! Ei muncesc pentru ca

voi să fiţi fericiţi, acum şi mai tîrziu. Pentru ca, atunci cînd veţi fi oameni în toată firea, în viaţa voastră să nu mai fie nici greutăţile, nici minciuna care au fost pînă mai ieri şi pe care le mai întîlniţi chiar voi, atît de des, pe lumea asta... Ei vor să facă pămîntul tot atît de curat cum e cerul acesta de seară... Iertaţi-mă... m-am cam...

Îşi întrerupse vorba, se întoarse cu faţa spre asfinţit şi se trase un pas îndărăt, tuşind uşor.

Kirill descoperi deodată în omuleţul acela stîngaci şi zburlit o asemănare extraordinară cu bibliofilul care-i transmisese, ca o boală, în timpul deportării, patima lui pentru cărţi. Şi răsuflă uşurat.

Băieţii se uitau încă la el, serioşi şi încremeniţi. Apoi, aproape fără pauză după un discurs atît de neaşteptat ca acela, Vitea întrebă, în gura mare:

— Unchiu' Matvei, cum e mai bine să prinzi nadă în cîrlig: de spinare sau de urechi?

Ragozin începu să rîdă şi împinse uşurel copiii mai aproape de foc.

— Ia veniţi mai încoace să beţi un ceai, că lămurim noi pe urmă cum e mai bine să prinzi nada în cîrlig!

Se petrecu atunci un lucru neînsemnat, dar care-i apropie pe toţi mai repede şi mai sigur decît dacă ar fi stat de vorbă cine ştie cît.

Abia se aşezaseră, mici şi mari, în jurul focului, cînd Vitea se ridică în genunchi:

— S-a prins?...

Se întoarseră cu toţii, ca înţeleşi, spre cîrlige. Nuielele nemişcate, înfipte în nisip se desluşeau limpede pe faţa, lină acum şi de un galben fără luciu, a rîului. Deodată, nuiaua din margine se aplecă spre apă, apoi se îndreptă mlădioasă şi glasul subţire şi înalt al zurgălăului sună scurt în liniştea serii.

Vitea, Pavlik şi Kirill săriră cei dintîi în picioare. Ragozin îi apucă de haină şi-i trase la loc:

— Daţi-le pace să se prindă! — şuieră el, speriat.

Dar, cu toate că striga la băieţi să se aşeze şi-l trăgea de mînecă pe Kirill să se astîmpere şi el, — se aplecă din genunchi ca pentru un salt în înălţime, cu sprîncenele ridicate şi cu ochii mari deschişi şi

porni prin nisip, ca și cum ar fi jucat pe vine, mergînd cu picioarele îndoite și depărtîndu-se tot mai mult de foc. Mîinile întinse, mai lungi parcă, atingeau nisipul: aproape se tîra în patru labe. După el se ridicară și porniră pe brînci băieții, apoi Kirill și, în urma tuturor, Arseni Romanovici, căruia îi plesnise o bretea și-i atîrna pe sub pîntece.

Nuiaua se clătină din nou și începu să se zbată în tremur speriat, împrăștiind în jur clinchetul neliniștit al zurgălăului. Fără să-și ia ochii de la nuia, Ragozin făcea semne amenințătoare celor din urma lui: să se oprească, să nu se mai miște — în timp ce el depăna și mai repede din picioare, apropiindu-se de apă. Ca la cinci pași de nuia, încremeni locului: zurgălăul tăcuse. Cei din spatele lui se opriră cu toții, în atitudinile cele mai neașteptate și mai incomode. Arseni Romanovici încerca să-și lege, cumva, breteaua. De undeva, de departe, se auzi pîrîitul înăbușit al unui motor. Nuiaua nu se mai clintea.

Deodată se aplecă adînc înainte, iar frînghia cîrligelor sări din apă, vibrînd ca o coardă întinsă și scuturînd de pe ea stropi nenumărați și scînteietori.

— S-a prins! — urlă Ragozin cu un glas cu totul străin, care nu semăna cu nimic, apoi se repezi spre undiță.

Toți ceilalți se luară după el. Ragozin apucă frînghia, o smuci într-o parte, apoi îi mai dădu drumul puțin și așteptă, urmărind pe pipăite ce se petrecea în apă. Strigă:

— Adă repede minciocul, Matvei!

Bătrînul venea cu minciocul pe umăr, mișcîndu-și în trap mărunt picioarele înțepenite de la genunchi.

Kirill se îngălbeni. Îi șopti lui Ragozin:

— Dă-mi-l, e al meu! Al tău e de partea cealaltă...

— Stai, stai! — strigă Ragozin trăgînd cu greu peremetul din apă și împingîndu-l la o parte pe Kirill. — Trebuie să-l iau cu binișorul... Tu ai să-l scapi!

— Dă-mi-l, dă-mi-l mie! — se ruga mereu Izvekov și, pierzîndu-și răbdarea și călcînd în apă, luă frînghia din mîna lui Ragozin.

Atunci Piotr Petrovici intră în apă pînă la genunchi, apucînd frînghia și mai de jos.

— Ai să-l scapi, măi... Mai dă-i drumul, mai slăbește-l puțin, că-ți rupe frînghia!

Lăsă peștele mai slobod, apoi începu iarăși să tragă. Unul cîte unul, cîrligele cu nadă ieșeau la iveală, legănîndu-se în aer sau răsucindu-se pe sfori.

— Oho, ce barosan! — strigă Kirill copilărește, cu ochii țintă la cîrlige și întinzînd fără voie mîinile spre ele.

— Matvei, hai cu minciocul!

Bătrînul își și muiase bătăturile în apă, vîrînd minciocul pe sub cîrlige și răscolind cu cercul lui de fier nisipul moale de la fund. Intîi la dreapta, apoi la stînga frînghiei, peștele se zbătea tulburînd fața lină a apei. După cum clocotea, se frămînta și sclipea apa în jurul lui, li se păru tuturor că trebuie să fie uriaș.

— Mai dă-i drumul puțin, — îl sfătui bătrînul pe Ragozin.

Ragozin mai slobozi un pic, îi aruncă lui Kirill peste umăr o căutătură scurtă și, fără veste, îi întinse frînghia.

— Hai, trage tu!

Kirill începu să tragă cu atîta aprindere, încît cîrligele se legănară pe sforile lor dintr-o parte într-alta: unul i se înfipse în mînecă, altul se prinse în poala cămășii lui Matvei.

— Mai domol! — abia mai avu cînd să strige bătrînul.

In clipa aceea, din adîncul apei se ridică un vîrtej clocotitor.

La doi pași de ei, coada peștelui sclipea ca un cuțit bine lustruit, stîrnind valuri. Matvei își propti coada minciocului de genunchi, apăsă cu dreapta, iar cu stînga smulse sacul din rîu. Imprăștiind în toate părțile șuvițe de apă prin ochiurile plasei, peștele se zbătea nebunește în mincioc.

Patru glasuri se porniră, în același timp:

— L-am prins! L-am prins! — strigau Vitea, Pavlik, Kirill și pînă și Arseni Romanovici, care alerga în jurul lor. Traseră minciocul mai departe de mal și

Kirill scoase din el, apucînd-o de frînghie, o ştiucă cu pîntecele alb şi cu spinarea albăstruie-roşcată, care sărea în aer. O cîntări din mînă, îşi şterse cu mîneca hainei faţa năduşită şi zise, cu evlavie:

— Are pe puţin trei chile...

Ragozin luă frînghia din mîna lui Kirill, cîntări peştele din ochi şi zise:

— N-are mai mult de două!

Matvei repetă şi el mişcarea:

— Să tot aibă un chil ş-o litră, cel mult un chil patru sute, — hotărî el.

După aceea, băieţii începură să tragă ştiuca de coadă, iar Arseni Romanovici să ţină un discurs, explicînd de ce nu trebuie să-ţi bagi degetul în gura unei ştiuci, chiar cînd pare amorţită.

In timp ce toţi erau cu gîndul la pescuit, vuietul motorului se apropiase. Cel dintîi îl luă în seamă bătrînul.

— Ai zice că au întors barca spre noi...

— Şi ce ne pasă nouă? — bombăni Ragozin.

— A cui să fie? — şi bătrînul făcu din ochi, cu un aer misterios.

— Ce ne priveşte? — îi mai răspunse o dată Piotr Petrovici.

Se uitau cu toţii, din nou, la ştiucă. Fireşte că ciorba nu putea să iasă tocmai grasă. Dar, în primul rînd, soarele abia apusese, şi peştele de aci încolo avea să se prindă. Iar în al doilea rînd, pescarii noştri erau oameni încercaţi, care veneau totdeauna la pescuit cu saci mai plini decît cei cu care se întorceau acasă.

— Vine într-acoace, — zise iarăşi Matvei.

— Şi ce-i cu asta? Ţi-e frică să nu ne sperie peştele?

— Să nu ne sperie cumva pe noi...

Se uitau acum cu toţii la barca cu motor. Venea drept spre locul unde-şi aruncaseră ei cîrligele. Răsturnînd de-o parte şi de alta, cu botul ei ridicat, două coame în culoarea curcubeului, cu creste înalte de spumă, tîrînd în urma ei un unghi de valuri care se mistuiau în depărtare, barca îşi stinse fără veste motorul. Se auzi şuierul apei spintecate, apoi toată larma se potoli şi barca intră cu botul în nisip, în timp ce

undeva, departe, se auzea încă ecoul motorului care amuţise.

Un bărbat sprinten, îmbrăcat cu o tunică elegantă, sări pe mal. Se duse de-a dreptul la Izvekov, şi numai nisipul îl opri să nu-şi pocnească unul de altul călcîiele, milităreşte.

— Am onoarea : Zubinski, ofiţer operativ la comisariatul militar. Am ordin să vă aduc în oraş, pe dumneata, tovarăşe Izvekov, şi pe tovarăşul Ragozin.

— Pentru care motiv ?

— Am un plic pentru dumneata.

Kirill rupse sigiliul şi desfăcu plicul. Sovietul gubernial îi invita, pe el şi pe Piotr Petrovici, să se prezinte neîntîrziat la o şedinţă extraordinară de partid, convocată urgent...

Izvekov îi întinse lui Ragozin hîrtia. Se uitară unul la altul, apoi se îndreptară spre foc, să se încalţe. Cînd fură gata amîndoi, Ragozin îi puse lui Matvei mîna pe umăr, ca şi cum ar fi vrut să-i spună : „Rămîi cu bine, bătrîne, aşa a fost să fie..."

— Nici vorbă, — bombăni Matvei, — cît despre mine, aţi putea, la o adică, să mă zvîrliţi şi-n gîrlă !

— Nu mai bombăni, — zise Ragozin şi dădu să-i strîngă mîna. Dar în aceeaşi clipă, cineva îl trase de haină.

Peste măsură de speriat, Arseni Romanovici îl luă mai la o parte şi, aruncînd priviri piezişe spre Zubinski, îi şopti repede, cu nelinişte :

— Fii cu ochii în patru la omul ăsta, Piotr Petrovici ! Ar putea să fie cum nu se poate mai răuvoitor faţă de dumneata !

— Lasă, frate, că doar nu sîntem copii ! Ajută-i mai bine bătrînului să se descurce cu barca şi cu uneltele lui.

— Dar cu ştiuca, cu ştiuca ce facem ? — strigă Pavlik.

Ragozin îl trase pe băiat spre el, îi puse un deget pe năsucul pîrlit de soare şi cojit şi-l privi drept în ochi.

— Ştiuca ţi-o lăsăm ţie. Dacă vrei, îi dai drumul în cazanul nostru ; dacă nu, mănînc-o singur !

Şi, glumind, îl împinse mai încolo.
Kirill, Zubinski şi mecanicul încercau să urnească din loc barca cu motor înfundată în nisip. Ragozin îşi propti şi el toată greutatea trupului în coasta bărcii. După ce o împinseră în apă, săriră cu toţii înăuntru, din mers. Imediat Zubinski începu să-şi şteargă cu batista ghetele, care i se umeziseră.
Motorul porni cu putere, asurzind împrejurimile cu zgomotul lui, nerăbdător parcă. Nimeni nu-şi întoarse capul spre locul unde băieţii rămăseseră pe mal, trandafirii în lumina asfinţitului, iar cei doi bătrîni ceva mai la o parte.
Inaintau în tăcere. Se auzea cum botul ridicat al bărcii plesnea apa, ca o palmă uriaşă. Numai cînd se ivi în faţa lor oraşul cu cele dintîi lumini sfioase, învăluit în umbra stacojie a amurgului, Kirill se aplecă spre urechea lui Zubinski şi strigă:
— Nu ştii, cumva, ce s-a întîmplat acolo?
— Iar s-au pornit cazacii pe frontul Uralului.
— Incotro?
— Spre Pugaciov, pe cît se pare.
Ghetele lui Zubinski se zbiciseră. Işi lustruia acum vîrful celei din piciorul drept, frecîndu-l de jambiera piciorului stîng. Avea aerul unui om preocupat.
— Şi cum de ne-ai luat urma? — îi strigă iarăşi la ureche Kirill.
— Ni s-a spus la garaj că aţi plecat în larg... Pe mal ne aşteaptă o maşină.
In timp ce barca îşi făcea loc printre luntrele trase spre uscat, toţi trei, afară de mecanic, stăteau la prora. Aşteptau cu nerăbdare să se izbească de mal şi totuşi cînd se izbiră, erau cît pe ce să cadă grămadă unul peste altul. Săriră peste bord şi făcură cîţiva paşi pe uscat.
Dar pe mal nu-i aştepta nici o maşină.
— Cine-a spus că trimite automobilul? — întrebă Kirill.
— Mecanicul garajului, unul Şubnikov, — îi răspunse cu năduf Zubinski. — A întîrziat, păcătosul! Dar lăsaţi că dau eu o fugă pînă la garaj, tovarăşi.

In vremea asta, dumneavoastră luați-o încetișor la deal.

Și plecă în goană, cu brațele îndoite din cot și lipite de trup, ca un adevărat sportiv.

Ragozin și Kirill urcau malul cu pași apăsați, ostășești. Se întunecase. Pe drum întîlneau perechi care coborau, bocănind adînc pe scîndurile podețului, spre luminile gării Privoljski. O fanfară începu să cînte, iar toba bubui, bătînd măsura cu înverșunare.

— De ce naiba or mai fi ținînd la garaj pe negustorașul acela ? — întrebă Kirill.

— Cică-i specialist, — bombăni Ragozin.

— Grozavi mai sîntem și noi ! — urmă Izvekov ca și cum ar fi vorbit singur, fără să-și bată capul că ideile lui n-aveau nici o legătură între ele. — Dacă nu i-am fi lăsat acum un an pe cazaci să treacă dincolo de Volga, poate că astăzi n-ar mai fi nici un front în Ural...

— Dar ai uitat ce vremuri erau atunci ? — îl întrebă Ragozin. — Cazacii aveau trei regimente înarmate ca pentru front. Și noi, ce puteam pune la bătaie acum un an, în februarie ? Politica o aplici după vremuri... Iar luptele cu cazacii nu le puteam evita.

Se opri o clipă ca să tragă aer în piept : urcaseră malul pe nerăsuflate. Sus, pe străduțele vechi ale orașului, era mai puțină lume, dar mai mult zăduf. Viața se ghicea doar după ecourile care răzbeau de prin curțile pitite în întuneric și de după obloanele întredeschise ale căsuțelor mute.

Ragozin își petrecu brațul pe după umerii lui Kirill.

— Poate că ceea ce ne așteaptă vara asta nu va fi lucrul cel mai greu... Dar, fără îndoială, va fi cu mult mai greu decît tot ce am suferit pînă acum... Ieșim învingători, ce zici ?

— Trebuie să ieșim învingători ! — îi răspunse Kirill și îl bătu prietenește peste mîna care-i strîngea umerii, ca și cum i-ar fi mîngîiat-o.

Plecară apoi mai departe, grăbind pasul, fără să mai scoată o vorbă.

I

PROLOG LA ASPECTE DIN RĂZBOI

Dacă arunci o privire pe harta vechii Rusii, vezi că ținuturile căzăcești erau așezate în chip de potcoavă — o potcoavă care s-ar întinde de la Don către miazăzi, spre Marea de Azov și Marea Neagră, ar trece spre răsărit pe lîngă Caucaz și Marea Caspică și de acolo ar lua-o iarăși în sus, de-a lungul Uralilor. Pămînturile cazacilor de pe Don, Kuban și Terek, de prin părțile Astrahanului, ale Uralilor și ale Orenburgului, se țineau unul de altul, așa cum se țin de mînă ostașii cînd fac un lanț.

În timpul războiului civil, fronturile cazacilor albi se întindeau de-a lungul acestei potcoave, dintr-un capăt pînă în celălalt, dar nu fără întreruperi: prin partea ei de jos, Volga, cu Țarițînul și Saratovul, trecea drept prin mijlocul potcoavei tăind-o în două.

Kaledin, unul dintre primii generali contrarevoluționari, își luase sarcina, înaintea tuturor celorlalți, să ocupe tot spațiul cuprins în scobitura potcoavei. Iată ce-i scria el hatmanului de cazaci din Orenburg, Dutov:

„Trebuie să punem mîna pe Volga, cu orice preț. Numai atunci ne vom putea organiza și vom putea începe ofensiva generală asupra Moscovei. Saratovul ne stă în cale. Prin urmare, e neapărată nevoie să facem toate eforturile ca să-l ocupăm cît mai repede. Vouă vă vine mai ușor s-o faceți..."

Și, într-adevăr, Dutov încercă să facă toate eforturile. Hotărîse chiar, încă din primele zile de după Revoluția din Octombrie, să arunce asupra Saratovului divizia Orenburg, care se afla în apropiere, poruncindu-i ca în douăzeci și patru de ore să ocupe capitala ținutului Volga. Dar ordinul hatmanului rămase doar pe hîrtie și nu putu să fie executat nu numai

în douăzeci și patru de ore, dar nici măcar în cele două luni, cît se căzniră orenburghezii să înfrîngă rezistența trupelor roșii care apărau orașul. Acesta era frontul de la Saratov, cel dintîi front al cazacilor albi.

Anul 1918 începu cu o răscoală în sud: cazacii din ținutul Astrahanului, încercuind orașul Astrahan, tăiaseră calea ferată care ducea la Saratov. Acesta era cel de al doilea front al cazacilor albi, care-i silise pe cei din Saratov să lupte dincolo de Volga. Ei trimiseră în ajutorul celor din Astrahan unități încercate, care primiră la Saratov numele răsunător: „Armata de Răsărit". Drumul era curățat de răsculați, iar Astrahanul avea iarăși legătura cu nordul.

Acum însă, începeau să ridice capul cazacii albi de pe Don. Bizuindu-se pe nemții care ocupaseră Ucraina și înaintau dincolo de hotarele ei, spre răsărit, cazacii de pe Don luaseră ofensiva în direcția Volgăi. Ca să întărească Țarițînul, Saratovul trimise acolo cîteva piese de artilerie cu servanții lor și o puternică formație de mitraliere, patruzeci la număr.

Acest al treilea front al cazacilor albi, care luase ființă în împrejurimile Saratovului încă din anii războiului civil, își dovedi în mai multe rînduri însemnătatea. Moscova recunoscuse că Țarițînul reprezenta pentru Soviete un punct militar și strategic de cea mai mare importanță. Încă din iulie, apărarea Țarițînului fusese încredințată lui Stalin. De-a lungul anului 1918, Krasnov își aruncase mereu cazacii, dar fără succes, împotriva orașului nebiruit. Și nu numai vitejia de neînfrînt a apărătorilor revoluției îi oprise pe cazaci sub zidurile Țarițînului: aceștia, ca și hatmanii lor, se loviseră acolo, pentru întîia oară, de arta cea nouă a manevrei și a focului. Istoria a înscris acest moment al nașterii unei arte militare revoluționare în stepele Volgăi și pe malul ei drept, schimbînd numele Țarițînului în Stalingrad.

Primejdia care amenința frontul Donului îi făcu pe cei din Saratov să grăbească organizarea unei armate regulate din detașamente de partizani. Nucleul acestei armate îl formau unitățile de elită care lupta-

seră împotriva trupelor contrarevoluţionare la Astrahan. Dar această armată nouă nu avu parte să lupte pe frontul Ţariţînului.

In primăvara lui 1918, cazacii din Ural arestară sovietul Uralului, puseră stăpînire pe oraş şi declarară că sosise momentul să dea o lecţie Saratovului bolşevic. Armata cea nouă din Saratov, care-şi zicea şi ea tot „de Răsărit", nu mai trebuia să pornească acum spre Don, ci să treacă în ţinutul de dincolo de Volga, pe cel de-al patrulea front al cazacilor albi, — frontul din Ural.

Cronica militară a acestui front începu să fie scrisă în primăvară, o dată cu mişcarea masivă a trupelor sovietice spre răsărit. Vasili Ceapaev înainta pe drumuri de ţară dinspre Nikolaevsk, pe cînd cei din Saratov, Tambov şi Novouz veneau cu trenul. Lîngă gara Altata, toate forţele se adunară grămadă şi luară ofensiva prin Semiglavîi Mar, spre Uralsk, desfăşurîndu-se larg prin stepa nedesţelenită. Cîteva regimente inamice fură zdrobite. Dar albii contraatacară şi trupele roşii se văzură silite să se retragă pînă aproape de poziţiile de plecare. Totuşi, peste zece zile, la adunarea Comitetului executiv din Saratov, sovietul militar putu să anunţe că ofensiva fusese reluată. La această adunare, delegaţii congresului cazacilor muncitori din Astrahan declarară că „congresul face apel la fraţii cazaci muncitori din Ural", chemîndu-i „să alunge din mijlocul lor pe cei care-i împiedică să dea întreaga putere poporului — putere reprezentată prin soviete". In toiul luptei, se deschidea, în sfîrşit, o perspectivă luminoasă.

Dar tocmai în zilele acelea izbucniră evenimentele care şterseră, cu o simplă trăsătură de condei, primele victorii de la Ural şi le dădură cazacilor răgazul necesar să-şi strîngă rîndurile.

In timp ce forţele principale erau adunate pe frontul din Ural, printre unităţile garnizoanei din Saratov izbucni o răscoală. Organizaţiile secrete ale ofiţerilor se înţeleseră cu socialiştii-revoluţionari şi puseră la cale o demonstraţie de protest a uneia din baterii împotriva plecării pe front. Soldaţii, îmbătaţi, începură

instigaţiile la bătăi şi îi arestară pe reprezentanţii sovietului. Puştile porniră să se descarce singure, tunurile să bubuie. Şi, tocmai cînd mişcarea părea definitiv zădărnicită, un oarecare ofiţer de cazaci, Viktorov, îşi puse în minte să distrugă peste noapte clădirea sovietului. Şi, dis-de-dimineaţă, începu să bată oraşul cu tunurile. Un detaşament de o sută cincizeci de muncitori ţinu piept răsculaţilor, care voiau să ia cu asalt sovietul, pînă cînd răscoala a fost înăbuşită cu tirul artileriei.

Fireşte că acest episod, care n-a durat decît trei zile, nu putea să influenţeze situaţia de pe fronturi. El a fost, însă, ca o adiere uşoară prevestind furtuna răscoalei şi a dezbinării, furtună care bîntui întreg ţinutul Saratovului, prinzînd în vîrtejul ei toate ţinuturile de pe cursul mijlociu al Volgăi, năpustindu-se apoi peste Ural, asupra Siberiei.

Unităţile foştilor prizonieri cehi, unindu-se cu ofiţerii albi, cuceriră Rtişcevul şi luară ofensiva împotriva oraşelor Saratov şi Penza. Inaintarea lor fu însă oprită de detaşamentele muncitoreşti mobilizate la Saratov, care le scoaseră din Rtişcev şi porniră, cot la cot cu unităţile venite din Atkarsk şi Balaşov, să elibereze oraşele ocupate de cehi. In drum spre Samara, răsculaţii îşi zdrobiră urmăritorii printr-o lovitură de ariergardă. Luptele luau acum un caracter de durată.

Din clipa în care Samara trecu în stăpînirea cehilor şi a Adunării Constituante, chiaburimea răsculată puse mîna pe zeci de voloste din gubernia Saratov şi, în sfîrşit, împotriva Sovietelor se ridicară şi coloniştii nemţi de pe amîndouă malurile Volgăi.

Dar Saratovul avea batalioane de nădejde, care stinseră repede vîlvătaia răscoalelor. Vărsate apoi în armata „Volskaia", ele fură trimise în urmărirea cehilor, în susul Volgăi. Unul din regimentele din Saratov intră printre cele dintîi în Samara, luată iarăşi din mîna cehilor.

Alungaţi de pe malul drept, răsculaţii ameninţau Saratovul dinspre cîmpie. Cehii ocupaseră Nikolaevskul. In ajutorul lor se grăbeau trupele Constituantei din Samara.

Ca să preîntîmpine această amenințare, Ceapaev își întoarse spre Nikolaevsk cavaleria lui din Uralsk. Alungîndu-i pe cehi, zdrobi spre sfîrșitul verii trupele Constituantei la Bolșoi Inghiz, în apropiere de Balakovul lui natal.

Divizia lui Ceapaev o luă apoi de-a lungul șoselei, spre Samara. Regimentul „Emelian Pugaciov", care luptase atît de vitejește la Nikolaevsk — azi „Pugaciov" — pătrunse în toamnă și în Samara.

In vremea asta Ceapaev, în fruntea brigăzii Nikolaevsk din divizia lui, înainta iarăși în direcția Uralskului. Dar cazacii erau destul de tari acum și-l încercuiră în apropierea staniței Talova. După lupte înverșunate, Ceapaev izbuti să străpungă încercuirea și să răzbească îndărăt, spre Pugaciov.

Aceasta era situația în ținutul de dincolo de Volga la începutul anului 1919.

Mobilitatea frontului din Ural, în anul acela fără seamăn în istorie, și în războiul acela, dintre cele mai ciudate din acest punct de vedere, era cu totul neobișnuită. Uralskul fusese cucerit de Armata Roșie la începutul anului, în februarie. Cazacii albi se retrăseseră în fundul stepelor înghețate. Caii lor cădeau istoviți, înotînd zi și noapte, prin viscol, în zăpada care le ajungea pînă la pîntece. Ceapaev, care-și petrecuse sfîrșitul toamnei și începutul iernii la Academia de Război din Moscova, se întoarse atunci în stepele din Ural, așezîndu-se în fruntea diviziei sale. Se îndreptă spre sud, ocupă către sfîrșitul lunii Alexandrov-Gai, iar pe la mijlocul lui martie Slomihinskaia. Deplasîndu-se în direcția Mării Caspice, căuta să iasă în spatele cazacilor. Drumul pe care-l făceau călăreții lui se măsura cu sutele de verste. Dar istoria voia ca ostașii să nu-și măsoare drumurile cu sutele de verste, ci cu miile !

Ruperea frontului de pe cursul mijlociu al Volgăi, de către armatele albe ale lui Kolceak, cerea o cît mai numeroasă concentrare de forțe revoluționare pe frontul de răsărit. Încă din aprilie regimentele lui Ceapaev, deplasate din stepele Uralului mai spre nord, în stepele Samarei, luau parte la contraofensiva impo-

triva celor mai de seamă forțe ale lui Kolceak. În timpul operațiunilor strălucite de la Buguruslan, executate de Frunze, oamenii lui Ceapaev ajunseră pe la jumătatea lui mai la Belebei, zdrobiră corpul de armată al lui Kappel, ocupară orașul și începură să înainteze spre Ufa. La începutul lui iulie, Ufa cea albă căzu și ea.

Dar lupta împotriva forțelor uriașe ale lui Kolceak dădu un nou răgaz cazacilor albi de la Ufa, care se refăcură în grabă. Pe la mijlocul lui aprilie, ei luau cu asalt Lbișcenskul, iar spre sfîrșitul lunii încercuiau Uralskul. Din clipa aceea, războiul civil începea să numere cele optzeci de zile ale încercuirii trupelor roșii în Uralsk.

În cea de a cincizecea zi, Lenin îi telegrafia comandantului de armată Frunze: „Rog să li se comunice eroicilor apărători ai Uralskului asediat de cincizeci de zile rugămintea de a nu-și pierde curajul și de a mai rezista încă timp de cîteva săptămîni..."

În aceeași zi, Frunze dădu ordin lui Ceapaev să plece cu divizia lui din Ufa spre sud, împotriva cazacilor, și să elibereze Uralskul. După cinci zile, cavaleria lui Ceapaev se și găsea în marș.

Operațiunile cazacilor albi din Ural din primăvara aceea — asediul Uralskului, înaintarea spre apus în direcția Pugaciovului și, pe calea ferată, spre Saratov — nu le fuseseră ușurate numai de faptul că Armata Roșie avea de luptat cu Kolceak, dar și de faptul că o parte din trupele sovietice erau deplasate de pe frontul Uralului din pricina evenimentelor din sud.

La începutul lui mai izbucnise răscoala cazacilor de pe Don, în ținutul Bogucear-Veșenskaia. Armata Donului, încercînd să se folosească de răsculați, pornise, pe la jumătatea lui mai, ofensiva. Către sfîrșitul lunii, frontul roșu fusese străpuns de trupele lui Denikin, care înaintau din bazinul Donețului în direcția Bogucear, trecînd prin Millerovo.

Denikin moștenise planurile lui Kaledin și Krasnov, de a face joncțiunea cu cazacii de pe malul stîng al Volgăi. Făcea toate eforturile să stabilească legătura cu frontul din Ural, izolat de celelalte. Statul lui ma-

jor întreţinea, încă din februarie 1919, legături neîntrerupte cu cazacii din Ural, fie prin Baku, pe care puseseră mîna englezii, fie prin portul Petrovski. De acolo, Denikin expedia cu vapoarele în Ural, la Guriev, bani şi echipament, arme şi cartuşe, tunuri şi trenuri blindate, — tot ce-i dădea şi lui cu dărnicie Antanta, care se arăta grozav de binevoitoare.

Dar aceste legături nu puteau să-i mulţumească pe deplin pe albi. Din clipa în care luaseră hotărîrea să zdrobească Armata Roşie şi să înfrîngă revoluţia, Denikin avea neapărat nevoie ca armatele de cazaci să-şi întindă mîna pe deasupra Volgăi celei nebiruite. De aceea, spre sfîrşitul lui iunie, trimise armatelor de peste Volga straşnică poruncă: să ocupe Uralskul, apoi să se desfăşoare în direcţia Buzuluk sau Samara, ca să iasă în spatele Armatei Roşii, în ajutorul lui Kolceak care fusese pus pe fugă.

În zilele acelea, tropotul călărimii lui Ceapaev, rostogolindu-se ca un val la sud de Ufa, începu să răsune prin stepele dogorîtoare din Ural.

Şi tocmai atunci ostaşi sosiţi cu avionul din Uralskul asediat aduceau Armatei Roşii salutul apărătorilor lui. În scrisoarea lor, ei îi mulţumeau pentru ajutorul făgăduit. Povesteau că, de cînd ţinea asediul, trebuiseră să facă faţă la trei lupte grele, care se sfîrşiseră cu înfrîngerea duşmanului, respinseseră nenumărate atacuri cu efect psihologic şi oraşul avusese de suferit bombardamente neîntrerupte. Mai scriau că, înăuntrul oraşului, înăbuşiseră un complot al albilor, care se pregătiseră să iasă, în sunetele clopotelor, întru întîmpinarea generalului Tolstov. Şi îşi încheiau scrisoarea lor înălţătoare cu următoarele cuvinte:

„Vă veţi întreba, poate: cu ce se vor fi înarmat apărătorii Uralskului, de nu-i poate clinti duşmanul din loc? Iată cu ce s-au înarmat: cu spiritul revoluţionar şi cu încrederea nezdruncinată că Uralskul cel bogat în grîne va trebui să hrănească cele două capitale roşii care flămînzesc: Petersburgul şi Moscova...

Aceste cuvinte dovedeau credinţa pe care se sprijinea Rusia poporului, Rusia care ducea în miazăzi şi ră-

sărit o luptă neobosită şi necruţătoare: revoluţia avea nevoie de pîine, revoluţia avea nevoie de petrol, revoluţia nu putea lăsa Volga în mîinile albilor...

II

Pentru cel care cercetează retrospectiv o hartă militară istorică, pentru urmaşul contemporanilor unor anumite evenimente, harta trăieşte ca o realitate de netăgăduit. Dar, în acelaşi timp, îi pare mult mai complicată şi mai încurcată decît le părea celor de pe vremea ei. Cu cît cauţi să descifrezi mai bine liniile frînte încremenite, cu atît mai mult ai nevoie de lămuriri: de ce cutare sau cutare linioară e trasă aici şi nu alături, de ce s-a deplasat exact peste o lună şi nu ceva mai devreme sau mai tîrziu, de ce a dispărut şi în locul ei s-a ivit alta?...

Contemporanul unor evenimente îşi întipăreşte în minte harta operaţiunilor de război, cum ţi se întipăresc schimbările atmosferice ale unei zile care se scurge sub ochii tăi: dimineaţă s-au adunat nori, pe la prînz a plouat, apoi a bătut vîntul, cerul s-a limpezit şi s-a înseninat. Pe măsura desfăşurării evenimentelor militare, în mintea celui care le urmăreşte se aşază amănuntele ivite între timp, iar memoria păstrează înţelesul viu al fiecărei linioare trase pe hartă. Pentru un contemporan, teatrul operaţiunilor militare imaginat pe hartă e plin de adevăr, fiecare punct e îmbibat de sînge, de suferinţă, de nădejde sau de bucurie.

Pentru Kirill Izvekov, imaginile acestor evenimente — repartiţia forţelor armate, locul luptelor, data operaţiunilor militare, proporţiile şi însemnătatea lor — păreau că trăiesc în subconştientul lui. Gîndul aşeza imediat pe această schemă, mereu prezentă în el, tot ce-i aducea realitatea, ceas după ceas. Se culca seara şi se trezea dimineaţa cu această imagine mereu întregită, reprezentînd exact tot ce se petrecuse de-a lungul zilei. Nu putea să ştie ce se va întîmpla mîine. Dar ştia ce trebuie să se întîmple, ne-

greşit, pînă la urmă, deoarece dorea din tot sufletul acest lucru şi credea cu tot dinadinsul că ceea ce doreşte se va împlini.

În seara cînd Kirill şi Ragozin se înfăţişară, abia întorşi de la pescuit, la soviet, aflară că oraşul Pugaciov fusese ocupat de cazaci în urma unui atac îndrăzneţ, în timpul căruia căzuse, nimicit, un detaşament de o sută de comunişti. Ceapaev, care plecase din Ufa cu cinci zile în urmă, îşi gonea divizia cu o repeziciune fulgerătoare spre teatrul de operaţiuni din Ural. Dar ţinta lui era departe, tocmai în fundul stepei, în timp ce Pugaciovul nu era decît la depărtare de o zi, cel mult de două, de Volga. Aşa că detaşamentele înaintate ale cazacilor puteau să apară pe malul drept dintr-o clipă într-alta.

Anul acela era anul mobilizărilor. Cum se termina una, începea alta. Ele se făceau cînd în urma dispoziţiilor primite de la centru, cînd din ordinul autorităţilor guberniale şi chiar locale. Oamenii erau mobilizaţi în armată, la detaşamentele de aprovizionare, la serviciile sanitare, la lucrările de apărare sau la cele de organizare din spatele frontului, la transporturile de combustibil. Erau mobilizaţi deopotrivă comuniştii, muncitorii, medicii, ţărănimea săracă, membrii sindicatelor, burghezii şi ofiţerii ţarişti. Unele din aceste mobilizări atrăgeau mulţi voluntari, altele se risipeau înainte de a se fi închegat. Aproape orice eveniment mai însemnat de pe front era urmat de cîte o mobilizare. Aproape orice întîmplare neaşteptată: răscoală, atac, complot sau trădare, era însoţită de ceva ce semăna tot a mobilizare: de trimiterea unor detaşamente de luptă, înjghebate în pripă, la locul cu pricina.

Ocuparea Pugaciovului de către cazaci şi primejdia care ameninţa acum Saratovul dinspre ţinuturile de dincolo de Volga treziră în toată lumea hotărîrea nouă de a apăra oraşul cu orice preţ. Se aleseră imediat unităţile militare care urmau să plece pe front. Se luă imediat hotărîrea ca la aceste unităţi să se adauge şi un detaşament de şoc. Şi se începu, ime-

diat, întocmirea listelor de bolşevici chemaţi din nou sub drapel.

Amîndoi, şi Kirill şi Ragozin, aşteptau, cu o ciudată încredere, să se vadă trecuţi pe liste. Faptul că se trimisese după ei tocmai în largul rîului şi că fuseseră aduşi în oraş cu barca cu motor, cît şi atmosfera însufleţită în care se desfăşurase adunarea de partid, încheiată noaptea tîrziu cu imnul „Căzut-aţi jertfă", cîntat în amintirea tovarăşilor căzuţi în lupte — toate la un loc întăriseră în ei convingerea înflăcărată că trebuie negreşit să plece, şi că vor pleca de bunăvoie pe front.

Dar nu apucară măcar să-şi arate dorinţa, că se şi pomeniră refuzaţi. Nici nu putea fi vorba să-şi părăsească posturile: situaţia nu era socotită „de aşa natură" încît să fie nevoie de mobilizarea „unor activişti de importanţă gubernială".

— Auzi dumneata, de „importanţă gubernială" ! — strigă Kirill. — Dar acum e vorba de ceva mult mai de seamă decît treburile guberniei !

— Şi cînd va trebui să socotim situaţia „de aşa natură" ? — întrebă cu necaz Ragozin. — Poate că atunci cînd vor începe să bată sovietul cu tunul din piaţa Iliinskaia ?

Dar toată aprinderea lor nu era în stare să zdruncine liniştea răspunsului : exista o dispoziţie, potrivit căreia mobilizarea nu privea pe responsabilii diferitelor direcţii. Atunci Ragozin se repezi asupra adversarului, cu toată puterea mîniei lui :

— Cu alte cuvinte, nu puteţi găsi vreun funcţionăraş oarecare pe care să-l puneţi în locul meu ? Ce e mai important acum : frontul sau capitolul „debit-credit" ? Tot n-o să scoateţi din mine un ministru de finanţe ! Ia te uită ce mai Witte v-aţi găsit ! Ce s-a schimbat, mă rog, de cînd m-aţi pus să vă număr banii ? Au scăzut preţurile ? S-a ridicat cursul hîrtiilor Kerenski ? Poate că statele sînt mai puţin umflate ca înainte ? N-am izbutit să pun pic de ordine nici măcar în ţinerea evidenţei ! E o harababură peste tot cum nu s-a mai pomenit de cînd lumea !

Dar la toate acestea, nu primi drept răspuns decît o observaţie cu privire la „inconştienţa“ unora. Iar în cele din urmă, li se spuseră şi inevitabilele cuvinte:

„Trebuie să vă supuneţi disciplinei de partid...“

Oricum, era mai uşor să se supună decît să sufere o batjocură ca asta: pentru că, despre ce fel de inconştienţă putea să fie vorba la Izvekov sau Ragozin, cînd toată conştiinţa lor era una cu destinele revoluţiei?

Aşa gîndeau şi simţeau amîndoi în timp ce plecau de la soviet şi umblau în tăcere, umăr lîngă umăr, pe străzile cufundate în întuneric.

Era o noapte întunecoasă şi înnorată, care parcă nu avea destul aer. Puteai să te aştepţi la ploaie. Peste tot stăpînea o linişte desăvîrşită, dar simţeai că oraşul nu dormea, ci stătea doar aşa, ghemuit în întuneric. Ai fi zis că un duşman nevăzut, ţinîndu-şi răsuflarea, îi petrecea pe Kirill şi pe Ragozin cu privirea ochilor incolori ai nopţii, pîndindu-i din tufişurile grădiniţelor de după garduri şi de pe acoperişurile care atîrnau grele, deasupra trotuarelor.

Izvekov se hotărî să doarmă la Ragozin: Vera Nikandrovna o să creadă că a rămas pe malul rîului, iar pe de altă parte, casa lui Ragozin era mai aproape de soviet aşa că mîine dimineaţă o să se poată duce mai devreme la lucru...

Deschiseră fereastra, aprinseră o lampă mică de gaz, din cele de atîrnat în perete, cu oglindă rotundă de tinichea (de mult nu mai era curent electric) şi mîncară, adunînd cîteva resturi. Apoi se culcară pe jos, goi puşcă, aşternîndu-şi nişte cearşafuri. Nici unul din ei n-ar fi putut spune ce-l împiedica mai mult să doarmă: căldura cumplită, sau zbuciumul gîndurilor care nu mai aveau astîmpăr?

Ascultînd suspinele adînci ale lui Kirill, chinuit de insomnie, Ragozin zise:

— Inainte se spunea: „Munceşte-ţi ogorul!“ Pe dracu'! Cum să mai ajungi la ogoare? Cu alte cuvinte, peticeşte-ţi gulerul cu mîneca, iar mîneca cu gulerul... Descurcă-te cum poţi şi unde poţi!

Kirill rîse, încetişor:

— Iar tu ai plecat la pescuit și vrei să-ți alunge altcineva țînțarii. Nu, frățioare: singur trebuie să-ți pui și nada, singur să-ți alungi și țînțarii! Are dreptate Matvei...

Tăcu un timp, apoi își urmă gîndul:

— De ce te plîngi? Pe tine nu te alungă nimeni de pe ogorul tău...

— Așa-i. Stai binișor, numără-ți banii — banii Kerenski — și semnează hîrtii...

— N-ai decît să desființezi banii Kerenski!

— Apoi, Kolceak i-a și desființat...

— Se vede că nu le-o fi făcînd nici el chiar toate așa, fără cap!

— Ba, pînă și treaba asta tot fără cap a făcut-o! Ofițerii lui, care s-au răsculat, au buzunarele doldora de „Kerenski“! Și n-au gust să calicească. Iar țăranii noștri au și ei destui prin sate... Ce te pricepi tu la bani!

— Ei, vezi? De bine ce te pricepi te-au pus unde te-au pus! Apoi, acolo să rămîi...

Ragozin se ridică. Era atît de întuneric, încît Kirill nu putea să-i deslușească măcar trupul înalt și alb. Il ghici, doar, abia după ce Ragozin se urcă, cu picioare cu tot, pe fereastră: începeau să se ivească zorii unei zile leșinate.

— Crezi, poate, că o să stau să număr bani, așteptînd să se arate albii pe Sokolova-gora?

— Nu, — răspunse liniștit Kirill. — Dacă albii ajung la Sokolova-gora, nu mai găsesc aici nici urmă din tine!

— Crezi că am s-o șterg?

— Or să te silească să te evacuezi, tu, cel dintîi!

— Mulțumesc. Dacă-i vorba așa, tu mi-ai făcut-o, tu să mă scapi: să-mi evacuezi, o dată cu mine, și safe-urile!

Kirill se așeză deodată turcește și izbucni:

— Am fost militar trei ani și mai bine! M-am deprins cu milităria și cred că acolo e locul meu. Și cînd colo, dumnealor mă țin prin birouri, cu cerneală și sugative!

— Ei, și? Ce vrei să spui cu asta?

— Că nu-s nici eu mai prejos de tine! Şi totuşi, mă supun.

— Dar eu nu mă supun?

— Bine, atunci supune-te — şi pace!

Kirill se culcă la loc, îşi luă perna în braţe şi începu să respire egal şi tare: se prefăcea că doarme sau, poate, adormise de-a binelea de oboseală?

A doua zi, îşi făcu serviciul mai greu ca oricînd. Nimic nu-i ieşea la socoteală. Pieptul şi spatele îi ardeau ca focul, — se gîndi că, nedeprins cum era, l-o fi ars soarele pe Volga. Cu chiu cu vai tîrî pînă la prînz consfătuirile-fulger, convorbirile la telefon, cititul şi mîzgălitul hîrtiilor. Telefonă la garaj, apoi plecă acasă.

Acolo o găsi pe Anocika în vizită la Vera Nikandrovna. Cum intră el, fata se şi pregăti să plece.

Lui Kirill i se păru că desluşeşte ceva nespus de gingaş în sfiala aceea, pe care o mai văzuse de multe ori la fată.

— Nu, te rog, nu pleca, — se împotrivea Vera Nikandrovna. — În primul rînd, avem nevoie de un cap de bărbat. Şi în al doilea, trebuie să stai cu noi la masă.

La drept vorbind „capul de bărbat" mai mult o neliniştea decît îi dădea vreo nădejde.

— Ai dormit pe plajă?

Kirill nu se grăbi să răspundă.

— Nu. Ne-am întors aseară, tîrziu. Dar n-am avut maşină şi am dormit la Ragozin.

— N-ai putut aduce tot peştele pe care l-aţi prins?

— Întocmai! — încuviinţă el, mulţumit. — Ştii, am prins o ştiucă, uite-atîta!

Făcu un gest atît de larg cu mîinile, încît Anocika se trase la o parte.

— O aduc cu căruţa? — întrebă ea, serioasă.

— Nu, cu camionul! Iar la spate i-am agăţat un cărucior, pentru coadă... Ştii, cum se face la căratul buştenilor...

Discretă, Vera Nikandrovna schiţă doar un zîmbet. O dată ce Kirill se punea la adăpostul glumei, însemna că nu-i face plăcere să fie întrebat despre lu-

cruri serioase : prin urmare, nu degeaba se vorbea în oraş despre o şedinţă extraordinară de noapte... Anocika păru că-i vine în ajutor.

— Se zice că s-ar fi primit veşti cam proaste... E adevărat ?

— Nimic de seamă, — răspunse repede Kirill. — Dar despre ce vă sfătuiaţi ?

— Anocika venise să se plîngă de fratele ei. Şi eu nu mă pricep să-i dau nici un sfat. Spune-i tu, Anocika...

— Parcă n-ai dumneata destule pe cap şi fără Pavlik al nostru ! — se sfii din nou Anocika.

Dar Kirill stărui să-i spună : îi făcea mai multă plăcere să întrebe, decît să răspundă la întrebări.

Pe cît se părea, după moartea mamei lor, Pavlik o luase cam razna : nu mai stătea pe acasă, umbla hai-hui pe drumuri şi la rîu şi se împrietenise cu nişte haimanale. Nici de dormit nu mai ştiau pe unde doarme...

— L-am întîlnit pe plajă cu Dorogomilov, — zise Kirill uitîndu-se cercetător la mamă-sa. — Sper că prietenia asta nu poate să-i strice !

— Dar şi Arseni Romanovici se plînge de schimbarea lui Pavlik ! Băiatul nu-i mai cere cărţi de citit...

— Ce vreţi ? E vacanţă... Parcă mie nu mi-ar plăcea să-mi pierd vremea pe Volga ? Eh, ce vîrstă fericită ! — oftă cu părere de rău Kirill.

— Tocmai asta e nenorocirea : că e vacanţă şi şcoala nu mai are nici o influenţă asupra lui, — zise Vera Nikandrovna cu asprime, ca la un consiliu pedagogic.

— Ce te uiţi aşa la mine ? — întrebă zîmbind Kirill. — Eşti profesoară, te pricepi mai bine decît noi...

— E adevărat că-i tare greu cu băiatul ăsta ! — oftă mamă-sa.

— Dar cu mine ţi-a fost mai uşor ? — Apoi Kirill se întoarse spre Anocika : — N-ai vrea, doar, să faci din el un băieţel cuminte ?

— Nu vreau să ajungă o haimana ! Şi asta e primejdia. Eu n-am destul timp să mă ocup de el, şi

nici destulă autoritate. Acum cîteva zile, mi-a spus că o să fugă pe front... Ce pot eu să fac?

Kirill rîse:

— Mă duc şi eu pe front cu el!

Vera Nikandrovna îşi urmărea fiul cu o privire mai stăruitoare decît cerea discuţia lor: da, fără doar şi poate că-i ascundea ceva important!

— Îmi repetă tot felul de vorbe fără rost. „Tu nu cunoşti viaţa!" îmi spune. — Şi Anocika zîmbi.

— Desigur că n-o cunoşti! — glumi înainte Kirill. — În fiecare zi mi se aduc la soviet eroi ca el... Să ştii că-ţi fuge pe front!

— Nici pe tata nu-l mai ascultă. A vrut să-l bage la Direcţia recuperării, să rupă cărţi...

— Cum asta, să rupă cărţi? — se miră Kirill.

— Da. L-a dus la depozitul acela unde se rupe maculatura. Pavlik s-a întors într-un suflet la mine, cu lacrimi în ochi: „Asta ţi-e revoluţia?" zice. „Nu cunoşti viaţa! Du-te de vezi cum rupe tata cărţile în bucăţi!"

— Rupe cărţi? — repetă Izvekov, dintr-o dată serios. — Nu ştiam... Trebuie să mă ocup de chestia asta.

Se apropie de etajera lui. Era încă tot goală. Doar într-un colţ stăteau, teanc, vreo douăzeci-treizeci de broşuri şi ziare, iar peste ele cartonaşe cu numele categoriilor: „economie politică", „literatură", scrise cu peniţă rondă. Se uită prin ele, apoi întrebă.

— Şi cine hotărăşte ce, anume, e maculatură? Tatăl dumitale, poate?

— Sînt acolo oameni puşi anume pentru asta. Tata are altă treabă, gospodărească. Şi pe urmă tata... tata e bolnav... Cunoşti şi dumneata boala noastră, rusească...

— Nu ştiu de ce i se zice „boală rusească", — zîmbi Kirill. — Că doar nu beau numai ruşii! Beau şi englezii. Numai că la englezi boala asta nu se cheamă alcoolism, ci rahitism!

Se ruşină îndată de această glumă, pe care-o citise, pesemne, pe undeva. Dar Anocika începu să rîdă în hohote, aşa cum rîd, cînd le apucă, fetele din ultimele

clase de liceu: fără nici un motiv, ci numai așa, pentru că tinerețea lor are nevoie de rîs.

Kirill își duse mîna la gură: chiar dacă-i era rușine, înseamnă că tot ieșise ceva de haz din gura lui! Iar rîsul Anocikăi, unduind ca o apă, îi părea un lucru minunat. Vera Nikandrovna găsi că era timpul să se ocupe de masă și-i lăsă singuri.

Kirill așteptă să se potolească rîsul fetei. Dar prea mult tăcuseră amîndoi și, de acéea, ca să-și biruie sfiala tulburătoare care-l cuprinsese de cum se văzuse singur lîngă fata aceasta care-i părea neasemuită, o întrebă cu o seriozitate căutată:

— Și ce crezi că ar fi de făcut cu fratele dumitale?

— Dacă tata ar cîștiga mai bine, poate că și casa l-ar ispiti mai mult... Și-ar găsi, poate, și cîte ceva de lucru, sau poate că l-ar atrage belșugul...

— O să încerc să fac ceva pentru tatăl dumitale, — promise Kirill.

Anocika fugi la fereastră. Cîteva clipe nu putu să scoată o vorbă. Își acoperea capul cu palma dusă la ceafă, ca și cum ar fi vrut s-o ascundă de ochii lui Kirill.

— Nu-i mare lucru, — încercă el să-i vină în ajutor.

— Nu m-am gîndit la asta!... In curînd o să cîștig și eu, și atunci...

— Fără îndoială, — întări el, — toate or să meargă bine îndată ce teatrul vostru o să înceapă a juca.

— Adevărat? — și Anocika se întoarse repede spre el, cu o privire nouă, arzătoare: — Ai să ne ajuți?

— Firește, ca și Ragozin, de altfel. Doar înțelege și el că arta nu poate să apară așa, dintr-o dată. Nici el și nici eu n-am fi în stare să jucăm o piesă!

— Serios? aproape strigă Anocika.

— Fără îndoială. Nici el, nici eu nu sîntem actori.

— Nu, nu vorbesc de asta! — rîse Anocika mișcată. — Dumneata crezi, într-adevăr, în teatrul nostru?

— E destul că crezi dumneata: eu mă uit la dumneata și nu pot să nu cred.

— În teatru sau în mine? — întrebă ea, cu o ușoară ezitare.

— Și eu te întreb: în ce crezi, în teatru sau în oamenii de teatru?

— E unul și același lucru, — răspunse ea, după ce stătu o clipă la îndoială. Apoi, ghicindu-i gîndul, se încruntă. — E vorba cumva de Țvetuhin?

Kirill păru nemulțumit de faptul că fata îl dăduse de gol. Răspunse, hotărît:

— Cred că omul acesta poate să facă lucruri de seamă, pătimaș cum e și cu dragostea de muncă pe care o are. Dar tot atît de ușor poate să facă și încurcături mari, pentru că umblă cu capul în nori...

— Crezi că dumneata nu te înșeli niciodată? — întrebă Anocika, ușor iritată.

— Nu, nu cred deloc.

— Dar ai dori să nu te înșeli niciodată, nu-i așa?

— Da. Asta pot s-o spun. Aș dori, — mărturisi el.

Anocika se plimba prin odaie cu pas ușor. Dar se vedea bine că luptă cu un gînd care o stingherește.

— Și eu aș dori... Dar știu că, cel puțin în domeniul în care vreau să muncesc, e cu neputință să nu te înșeli niciodată...

— În artă?

— În artă.

— Ce te face să crezi una ca asta? — o întrebă Kirill, nedumerit.

— Mă uit cum muncesc actorii cei bătrîni. Cum caută mereu, cum li se pare că au găsit, apoi renunță la ceea ce au găsit și iau totul de la capăt...

— Așa se întîmplă în orice meserie, — zise Kirill.

Anocika dădu din cap cu tristețe, ca și cum ar fi vrut să-l dojenească.

— Nici dumneata nu crezi ce spui! Aproape în orice meserie omul nu face altceva decît să repete ce a învățat. Dar încearcă numai să te repeți în artă! Artistul moare dacă se repetă! Visul vieții lui e să exprime altceva decît ceilalți, altceva decît a exprimat el însuși pînă atunci...

— De astea mi te-nvață Țvetuhin?... Nu, eu nu sînt de părerea lui. Artistul trebuie să exprime în el pe toți

ceilalţi şi să se exprime pe el însuşi exact ca pe ceilalţi. Altminteri, n-o să-l înţeleagă nimeni.

Anocika se gîndi adînc, cu încăpăţînare, ca şi cum ar fi avut o problemă de rezolvat. Ba chiar îşi duse degetul la gură. Şi deodată, cu un zîmbet de biruinţă, în şoaptă, aşa cum vorbeşti cînd îi destăinuieşti cuiva un gînd ascuns şi drag:

— Cred că ai dreptate. Şi probabil că şi Egor Pavlovici crede la fel. Dar a fi înţeles e un scop. Iar eu vorbesc de felul cum te poţi înşela în drumul tău către atingerea acestui scop. În munca ta, în căutările tale... Nu poţi să-ţi imaginezi un scop fără o mişcare către el, nu-i aşa? Şi tocmai această mişcare se întîmplă uneori s-o greşeşti...

— Nu-i nici un păcat să greşeşti. Dar face, oare, să iei de la capăt greşelile altora?

Anocika se răsuci sprintenă pe călcîie.

— Nu, nu! Nu-l cunoşti pe Ţvetuhin!

Masa era pusă. Făcîndu-şi de lucru în jurul ei, Vera Nikandrovna trăgea din cînd în cînd cu urechea la discuţia care-l făcuse pe băiatul ei să-şi mai uite gîndurile ascunse. După ce se aşezară în jurul mesei, încheie cu blîndeţe şi mulţumire, bucuroasă că le potrivise toate aşa de minunat:

— Tare-ţi mai place să discuţi, fetiţo! Şi tare ţi-e drag teatrul tău. Mă rog, iubeşte-l cît vrei, că nu te împiedică nimeni!

— Aşa-i, aşa-i! — strigă Anocika. — Nimeni nu mă împiedică, nimeni! Pentru că teatrul ne dă emoţiile cele mai adînci! Momentele cele mai colorate! Sentimentele cele mai profunde, cele mai... — Dar întîlnind privirea dreaptă, uşor provocatoare, a lui Kirill, se zăpăci dintr-o dată: — Cele mai... Vă rog, Vera Nikandrovna, daţi-mi şi mie... Ce-i asta, ciorbă?

Începută în această atmosferă de glumă, masa urmă veselă şi lui Kirill i se părea nu numai că era acasă la el, dar şi în mijlocul familiei sale. Îi propuse Anocikăi s-o ducă în oraş cu maşina. Fata sări bucuroasă în „Benz-ul“ cam ponosit, dar încă destul de arătos.

O încînta vîntul fierbinte, şi totuşi răcoros, care-o bătea în obraz. Nu scotea o vorbă, lăsîndu-se în voia acelei goane ameţitoare, pe care n-o cunoscuse pînă atunci. Salturile prin gropile străvechi ale caldarîmului nu-i slăbeau ci, dimpotrivă, îi sporeau impresia că zboară.

Kirill o cerceta dintr-o parte : nările uşor arcuite se umflau, tăiate mai precis acum, capul înfrunta vîntul cu semeţie, iar gîtul mlădios părea şi mai înalt, prinzînd deodată în liniile lui tot farmecul nevinovat al chipului dulce, de fată. Se uita la ea, şi în urechi îi suna strigătul ei atît de cald, atît de sincer : „emoţiile cele mai adînci, momentele cele mai colorate, sentimentele cele mai..."

Automobilul săltă la un hop. Undeva, în pîntecele maşinăriei, oţelul pieselor zăngăni vesel. Aruncată într-o parte, fata căzu cu toată greutatea ei peste genunchii lui Kirill. Se ridică repede, dar el îi opri mîna într-a lui, apăsîndu-i-o de genunchi. Anocika îşi întoarse capul şi-şi trase mîna, cu încăpăţînare.

— Prin urmare, de astea-mi eşti ! — zise Kirill.

Anocika tăcea, absorbită ca şi mai înainte de senzaţia unică a goanei ameţitoare. Doar la capătul drumului, venindu-şi parcă în fire, îi răspunse :

— De unde ai putea să mă cunoşti ? Cred că nici nu te-ai gîndit vreodată la mine... În schimb, eu ştiu tot despre dumneata.

— Tot ? — Lui Kirill nu-i venea să creadă.

— Da. Ştiu cum ai stat la închisoare, cum ai trăit în exil, cum ai plecat la război...

— Asta nu e tot — încercă el s-o provoace.

— Şi... ce mai vrei ? Să-ţi vorbesc poate despre Liza Meşkova ? Şi despre ea ştiu... Într-un cuvînt, ştiu tot !

Pentru întîia oară de cînd era în maşină se întoarse cu faţa spre el : avea în ochi o sclipire de curiozitate glumeaţă, şi Kirill îşi feri, pe neaşteptate, privirea.

Anocika trebuia să coboare. În cele cîteva clipe cît se opri maşina, el ar fi vrut să-i spună atît de multe, încît nu găsi nici un cuvînt potrivit.

— Vrei să ne mai vedem? — întrebă întinzîndu-i mîna, în timp ce fata era deja pe trotuar, subțire și dreaptă, cu rochița ei albă și scurtă strălucind în soare și cu părul răvășit de vînt.

— Vreau.

— Vino poimîine seara la mama. Vii?

Ea îi răspunse încuviințînd ușurel cu capul:

— Vin. — Și dispăru după casa din colț.

În cele două zile care urmară, Kirill își văzu de treburile lui cu neobișnuită tragere de inimă. Dar cu cît era mai ocupat, cu atît timpul trecea mai încet și, îndată ce venea seara, începea să se întrebe, nedumerit: de ce o fi hotărît întîlnirea pe poimîine și nu pe azi, sau pe mîine?... „Te-ai zăpăcit, băiete, te-ai zăpăcit de-a binelea!“ își spunea el, în batjocură.

Știa de mult ce înseamnă durata nesfîrșită și chinuitoare a timpului. În anii îndepărtați, aproape uitați, își umplea prisosul de timp cu teama neliniștită de a pierde o ființă, o nădejde... Așa a fost în pădurile Olonețului, așa a fost și mai tîrziu, în anii petrecuți la Sormovo, cînd trebuia să trăiască sub masca plictisitoare a desenatorului Lomov, omul cu cele mai bune intenții... Pe atunci, sentimentul acesta îmbrăca forma dorului de Liza.

Acum, simțea ceva asemănător și în același timp deosebit și nou, amestecat cu teamă și nerăbdare. Asemănarea și deosebirea dintre aceste sentimente mergeau și mai departe încă: pe vremuri, cînd îi era dor de Liza, se gîndea la Țvetuhin. Acum, îndată ce se gîndea la Anocika, tot Țvetuhin îi venea în minte. Dar pe cînd în trecut rivalitatea lui cu Țvetuhin nu era decît o părere, iscată doar de presimțirea unei primejdii, Țvetuhin îi apărea acum ca o amenințare imediată. Kirill nu putea să înțeleagă de ce...

Cu o zi înainte de întîlnirea cu Anocika, culcat lîngă fereastra deschisă și privind încremenirea înstelată a nopții, Kirill încercă să-și lămurească acest sentiment ciudat.

În primul rînd, hotărî că nu simțea nici un fel de dușmănie față de Țvetuhin ca om. Dimpotrivă, Țvetuhin făcea întocmai ceea ce putea el să se aștepte de la

un actor în timp de revoluție. E drept că pentru Kirill nu era tocmai limpede ce anume trebuia să se facă în artă. Ceea ce e sigur, e că arta trebuia să fie alături de revoluție, de partea aceasta a baricadei și nu de cealaltă. Țvetuhin împărtășea acest punct de vedere și, prin urmare, era un aliat firesc. Asta înseamnă că avusese dreptate să-i promită lui Țvetuhin tot sprijinul lui.

Dar, sprijinindu-l pe Țvetuhin, încuraja patima Anocikăi pentru teatru. Era ceva rău în asta, oare? Dimpotrivă, părea un lucru minunat, o pasiune tinerească... Cum ar fi putut el, Kirill Izvekov, din cine știe ce motive personale, să se declare împotriva unui lucru drept și bun din punct de vedere principial? Asta i-ar fi slăbit conștiința morală, întreaga lui structură intelectuală! Și apoi, ce motive putea el să aibă? De unde scosese că era vorba de motive personale? Se născuse oare în el vreun sentiment mai deosebit pentru Anocika? Și chiar dacă s-ar fi născut, dacă s-ar fi abătut asupra lui ca o furtună, ca o vijelie, ca un uragan, — la naiba, tot n-ar putea să amestece lucruri atît de diferite ca o operă de interes obștesc și un sentiment personal! Slavă Domnului, știa să se stăpînească...

Cu atît mai mult, cu cît nu putea încă să știe ce atitudine o să ia Anocika față de aceste „motive personale". Poate că o să se împotrivească, poate că are și ea motivele ei personale... S-ar putea să-l întrebe, pur și simplu: cine i-a dat dreptul să se amestece în viața ei? Pentru că, dacă-l iubește pe Țvetuhin... Da, întocmai: „dacă-l iubește pe Țvetuhin, atunci, sprijinindu-l pe Țvetuhin, Kirill se punea în slujba dragostei ei. In felul acesta, el nu venea deloc în ajutorul artei revoluționare ci, pur și simplu, în ajutorul romanului unui actor bătrîn.

Și doar Kirill nu l-a putut suferi niciodată pe flecarul acela îmbîcsit cu fraze umflate, pe acel răsfățat al fetițelor din teatru, pe domnișorul acela frumos — lua-l-ar dracul cu talentele lui cu tot! Nu, nici prin gînd nu-i trecea lui Kirill să-și bată capul cu tea-

trul lui! Și de ce ar fi făcut-o? Ca să-și strice Anocika viața pentru capriciul trecător al acestui fante răsfățat de prea multe succese? Atît ar mai lipsi: încă o victimă nevinovată! E de neînchipuit cum se repetă lucrurile pe lumea asta, cum zboară mereu, ca fluturii care vin să-și ardă aripile la foc, fete așa de drăguțe, de fermecătoare, de extraordinare!

Și ce drăguță e Anocika! Ce cîntec dulce răsună în rîsul ei încîntător! Cu cîtă grație își întoarce capul, cu o mișcare grăbită și ușoară a gîtului! Și cum se supără fără veste, cum cade pe gînduri, cum se sfiește... Apoi, deodată, începe iarăși să discute... Dar parcă poți s-o compari pe Anocika cu Liza? Și cum era Liza? Kirill nici nu-și mai aducea aminte. Oare a existat vreodată într-adevăr? Nu mai știa. De ce natură fusese sentimentul lui pentru Liza? Îl ispitise oare? Îl chemase tot așa cum îl chema acum, în noaptea asta înăbușitoare, Anocika — atît de istovitor, atît de nesfîrșit?...

— Drace! Cînd o să se termine o dată cu căldura asta? — bombăni Kirill repezindu-se la fereastră.

Ce putea să facă? Să bea apă, să se spele... Dar apa era ca la spital, tot așa de caldă ca și așternutul. Și nimic nu se clintea dincolo de ferestre. Aerul era încremenit ca și mahalaua amețită de somn, ca și stelele de pe cer, ca și cerul însuși... Poți să te uiți oricît la cerul acesta fierbinte, negru, adînc, fără să deslușești un semn, o mișcare. Nu vezi decît stele. Numai stele. Veșnicia. Viitorul. Eternul „totdeauna"...

— Totdeauna! — șopti Kirill și aruncă pe fereastră restul de apă din cană.

Da, totdeauna o să-i stea cineva în cale. Cineva străin, cineva de prisos, supărător... Un Țvetuhin oarecare. E așa de neplăcut să te simți rivalul unuia ca el! Și ce urît e să pronunți, fie și numai în gînd, cuvîntul acesta trivial: rival. Dar ce bine e că acest cuvînt nu i s-a înrădăcinat încă în minte, că-l poate înlocui numaidecît cu chemarea blîndă a numelui încărcat de vis: Anocika! Și numele acesta dulce îi învăluie în căldura lui, încet, stăruitor, toate simțurile.

Le învăluie, le cufundă în prăpastia dorinţelor, trăgîndu-le, greoi, în lumea visului...

Şi iată că sosi şi „poimîine", ziua mult aşteptată. Cînd Kirill ajunse acasă şi dădu drumul şoferului, Anocika nu venise încă.

— Ai venit mai devreme azi, — zise Vera Nikandrovna.

Simţea o schimbare în băiatul ei, dar nu-i putea ghici cauza.

— Sînt cam obosit, vreau să hoinăresc puţin, — îi răspunse el.

Asta însemna că era preocupat şi n-avea chef de vorbă, că-i ascundea, ca şi deunăzi, ceva important şi că ea, Vera Nikandrovna, va trebui să tacă şi să se piardă în presupuneri...

Şi deodată se petrecu un lucru cu totul neînsemnat, dar atît de plin de înţeles, încît nu numai un ochi de mamă, ci oricare altul, cît de străin şi de indiferent, ar fi văzut numaidecît despre ce era vorba.

Anocika sosi, veselă şi grăbită ca totdeauna şi, sărutînd-o pe obraz tot ca totdeauna, doar ceva mai apăsat poate (lucru de care Vera Nikandrovna îşi dădu seama mai tîrziu), începu să vorbească despre treburile ei neînchipuit de urgente.

Kirill nu-i lăsă timp să-şi termine vorba, ci îi declară de la început că totul se potrivea de minune: tocmai voia să se plimbe, şi uite, norocul îi scotea în cale pe cea mai încîntătoare tovarăşă de drum!

— Mergi cu mine la bostănării? — o întrebă el.

Se vede că tot norocul îi făcu Verei Nikandrovna cu ochiul de undeva, dintr-un colţ. Simţi cum i se ridica o piatră de pe inimă şi se pomeni, pe neaşteptate, glumind:

— Vedeţi să nu vă duceţi prea departe... La capătul bostănăriilor e o casă de nebuni!

— Minunat! — începu să rîdă Anocika. — Kirill Nikolaevici e de părere că, datorită vederilor mele, sînt numai bună pentru o casă ca asta! Toate vrea să le potrivească...

— Apoi, le-am şi potrivit, le-am potrivit de mai înainte! — rîse Kirill, ieşind cu Anocika pe uşă.

„Le-a potrivit, nici vorbă că le-a potrivit", își zicea cu nespusă ușurare Vera Nikandrovna, petrecîndu-i pînă la scară.

Nu putea să nu se uite după ei pe fereastră, să-i vadă cum treceau pe strada cuprinsă de umbrele înserării, cum păstrau între ei o ușoară distanță, — să nu cumva să se atingă ori să se lovească din greșeală unul de altul — și cum dispăreau după cotitura îndepărtată a drumului. Nu putea să nu-i urmărească cu gîndul și mai departe, pe lîngă căsuțele mici și gardurile lungi și știrbe de scînduri, năpădite de urzici și de brusturi, pe sub linia ferată aruncată ca o punte deasupra șoselei de pe care se ridica praful, — mai departe, tot mai departe, peste întinderile larg deschise vîntului hoinar. Nu putea să nu încerce a ghici despre ce puteau vorbi ei acolo în cîmp, printre brazdele nesfîrșite de un cafeniu-gălbui, acoperite cu lujerele lungi și crețe ale pepenilor, cu globurile de un verde palid sau dungate cu negru ale lubenițelor.

Și, într-adevăr, ce puteau să vorbească Kirill și Anocika? Amîndoi iuți de picior, îndrăgostiți de viteză și agerime, se simțeau acum, fără voia lor, ciudat de greoi. Mergeau cu pași micșorați, uitînd de agilitatea la care țineau atîta. Rătăceau alene pe marginea hatului îngust și bătătorit dintre bostănării, agățîndu-și piciorul de cîrceii mustăcioși ai pepenilor care le ieșeau în cale pe cărare și alungînd din cînd în cînd, cu crenguțe rupte din răchiți, musculițele care-i luaseră în primire de la marginea cîmpiei și se țineau scai după ei. În depărtări, înălțimile scăldate pe o parte în para asfințitului se și întunecaseră, culorile povîrnișurilor erau tot mai reci. Dar cîmpiile încă mai respirau căldură, iar verdele bostănăriilor era hrănit din plin de galbenul luminos al pămîntului și de dărnicia vîlvătăilor din cer. Și cu toate că pașii lui Kirill și ai Anocikăi erau greoi, cu toate că, pe cît se pare, nu e chiar atît de ușor să alungi musculițele — ei se simțeau bine călcînd așa, alături amîndoi, și amîndoi erau fericiți că puteau să tacă.

Se opriră sub o salcie frîntă, cu crengile ridicate în chip de mătură, lîngă o roată scîrțîitoare de stropit

grădinile. Un cal înalt și chior își tîra monoton picioarele umflate de dropică, învîrtind spițele orizontale. După ce sorbeau apa din fundul fîntînii, ciuturile se ridicau domol în sus. Ploaia de șuvițe argintii care se risipeau, nenumărate, prin fundul lor găurit, țîriia vesel. Atît scocul în care se răsturna apa de sus, cît și jgheaburile care plecau de la scoc spre bostănării, toate erau vechi și toate curgeau, iar pulberea minunată a apei răcorea văzduhul din jur, umplîndu-l cu izul fermecat al fîntînii mucede.

Bătrînul grădinar găsi în baraca lui un pepene din cei timpurii, cît doi pumni de mare, îl încercă să vadă dacă pîrîie cînd îl strîngi, îl aruncă în sus, îl prinse iarăși în mînă și i-l întinse Anocikăi:

— Ia-l, să guști din cel dintîi rod, frumoaso!

Kirill tăie pepenele cu cuțitul bont, în chip de pană, pe care moșul îl șterse întîi de sumanul lui aruncat la pămînt. Pepenele era cărnos, de un trandafiriu palid, cu sîmburi puțini, de chihlimbar roșu, și dulce ca mierea.

Anocika se așeză pe suman și începu să mănînce, scuipînd sîmburii departe și sorbind cu zgomot sucul parfumat. Kirill stătea în picioare lîngă ea. Mînca și el întinzîndu-i, de cîte ori fata arunca coaja roasă, cîte o felie nouă. Anocika își făcuse mustăți pe obraz, ca un copil. Kirill îi zîmbea mereu, în tăcere.

După ce se odihniră, o luară îndărăt. Cerul, munții din stînga și rîul depărtat din dreapta își schimbau neîncetat jocul de culori. Pămîntul își regăsea liniștea înainte de somnul lui ușor și scurt.

— Mi se pare că tăcem prea din cale-afară, — zise Anocika.

— Pesemne că nu simțim nevoia să vorbim. Și nici nu trebuie. Tot n-o să-mi spui nimic despre dumneata. Iar cît despre mine, știi tot.

— Te-am supărat cumva cînd am spus... cînd am spus că știu tot?

Kirill nu-i răspunse. Anocika se uita la el cu o curiozitate sporită, ca o femeie care se pregătește să pună la încercare inima iubitului.

— Știi că, pe cînd eram fetiță, eu îți duceam scrisorile la Șubnikova?

Kirill ridică ușor din umeri.

— Și n-ai văzut-o deloc de cînd te-ai întors?

— Deloc.

— De ce?

— Cînd aș fi vrut s-o văd, nu se putea. Iar cînd s-ar fi putut, n-am mai vrut s-o văd.

— Te-a iubit mult.

Kirill tăcu din nou.

— Am vorbit o dată cu mama dumitale. Ea crede că Liza era prea slabă ca să fi putut face fericit un om puternic...

— Dar poate că un om puternic ar fi făcut-o și pe ea puternică, — zise Kirill.

Anocika se gîndi puțin coborîndu-și sprîncenele, după obiceiul ei.

— Cu alte cuvinte, totul e să te supui?

— Să te lași călăuzit, — răspunse Kirill încet. — Cel slab trebuie să se lase călăuzit de cel puternic.

Anocikăi i se păru că el însuși se asculta cu mirare, ca și cum apropierea lor i-ar fi dezvăluit o latură anumită a sufletului, mai blîndă, pe care rareori o simțea. Și îi scăpă o întrebare ciudată:

— Îți place să se teamă lumea de dumneata?

Kirill se tulbură, își duse mîna la gură și zise si mai încet, vorbind în palmă:

— Iartă-mă... e o prostie.

Anocika zîmbi, dar își răspunse singură cu încăpățînare și convingere:

— Ba da! Îți place, știu, și nu e o prostie.

Se făcea întuneric. Lumina era acum cafenie-roșcată, ca cetina de brad căzută la pămînt. Adevărate coruri de greieri țîrîiau, începîndu-și întrecerea nocturnă. Mirosea a lut fierbinte răscopt de căldură și a pășune apropiată, de pe care abia plecase turma.

— Într-o seară ca asta se poate vorbi tăcînd... — zise, rar, Kirill.

— Poate că vorbesc prea mult? — întrebă Anocika, veselă.

— Vorbește, vorbește te rog, vreau să te ascult...

Străbătură însă toată cîmpia şi intrară în mahalaua oraşului fără să-şi spună o vorbă.

Indată ce ajunseră pe strada lor, în faţa şcolii se aprinseră şi se stinseră farurile unui automobil. Kirill se opri o clipă din mers şi zise, fără umbră de îndoială:

— Au venit după mine.

Apoi o luară amîndoi foarte repede, cu un pas nou, ca alungaţi din urmă de propria lor nelinişte.

Cum îl zări pe Kirill, şoferul îi ieşi înainte în goană scoţînd din fundul şepcii un plic.

— Aprinde farurile.

In lumina orbitor de albă, Anocikăi i se păru că pe Kirill nu-l mai ascultau degetele. Citi biletul şi zise, scurt:

— Să mergem.

Ridică piciorul pe scară, dar se întoarse şi o luă pe Anocika de mînă.

— Iţi spun numai dumitale, înţelegi? A căzut Ţariţînul...

Sări în maşină şi plecă, fără să se mai uite îndărăt.

In aceeaşi clipă ieşea în stradă şi Vera Nikandrovna. Stăpînindu-şi glasul, întrebă:

— Ce s-a întîmplat?

— Nu ştiu, — îi răspunse Anocika. — Nu mi-a spus nici o vorbă...

18

Nu trecuse nici o lună de la expediţia lui Merkuri Avdeevici la Ragozin şi încă nu se deprinsese bine cu ideea că-l ameninţa o primejdie de moarte, cînd se pomeni chemat din nou la Direcţia financiară. Se duse ca la spînzurătoare.

Dar, împotriva aşteptărilor lui pesimiste, Ragozin îl primi cu bunăvoinţă şi-i vorbi pe un ton de încurajare, deşi fără să lungească vorba. Pe cît se părea, cercetările întreprinse la bancă veniseră să confirme întru totul declaraţiile lui Meşkov cu privire la averea lui. Pierduse, într-adevăr, totul. Şi naivitatea, atît de

surprinzătoare la el, cu care se încrezuse în „Împrumutul Libertății", naivitate de care se căise amarnic la început, își arăta acum latura ei avantajoasă: era sărac și putea să fie fericit că e sărac. Niciodată, pe vremuri, banii nu te-ar fi putut scăpa din bucluc, așa cum te scapă astăzi buzunarul gol! — se gîndi Meșkov cînd își dădu seama că primejdia trecuse. Se feri, totuși, să-și spună gîndul cu atîta îndrăzneală, ci-și-l îmbrăcă într-o formă ceva mai căutată:

— Cum ai fi putut, pe vremuri, să nu pui ceva la o parte pentru zilele negre? Nu v-am ascuns nimic, Piotr Petrovici, și nici n-aș fi putut să vă ascund: doar vă aduceți aminte cum trăiam pe atunci... Însă ce-a fost, s-a dus. Rău, însă, n-am făcut nimănui. Ce brumă de avere am avut, am adunat-o ban cu ban din truda mea de fiecare zi, cu un singur gînd: să nu rămîn pe drumuri la bătrînețe. Dar acum, cu toate că-s cu un picior în groapă, tot sînt mai liniștit: mi s-a lăsat colțișorul meu, mi s-a dat de lucru, iar cînd o veni bătrînețea, puterea sovietică o să aibă grijă de mine ca de orice alt cetățean muncitor. Ce-mi trebuie mai mult?

— Și cu asta, vom încheia, cetățene muncitor Meșkov! — zise Ragozin cercetîndu-l cu o privire ascuțită, dar fără să-și arate prea mult curiozitatea lui de anchetator. Îl întrebă totuși, repede:

— Declari încă o dată că nu mai ai aur?

— Declar.

— Cazul dumitale e limpezit, poți să-ți vezi liniștit de treabă la cooperativă. Acolo lucrezi, nu-i așa?

Da, Meșkov lucra la o cooperativă, și avea impresia că i-o spusese lui Ragozin de o sută de ori pînă atunci. Dar după ce-l salută cu recunoștință, bucurîndu-se în adîncul sufletului că nu fusese spînzurat și că totul se petrecuse atît de simplu, ieși în stradă cu un adînc sentiment de indignare. Îndemnul de a-și vedea liniștit de treabă nu făcu decît să-i sporească ostilitatea față de slujba lui, pe care parcă ar fi primit-o chiar atunci din mîinile lui Ragozin, ca pe o pomană. Și pomana aceea îl apăsa, pentru că la cele zece amenințări care-l pîndeau la fiecare colț de

stradă, slujba se adăuga ca o amenințare în plus, și încă cea mai cumplită dintre toate.

Nu-i mult de cînd veniseră la cooperativa lui cîțiva indivizi cu autorizația de a ridica hîrtie pentru sindicate. După ce încărcaseră o căruță întreagă, semnaseră de primire și plecaseră cît se poate de liniștiți. In timp ce trecea autorizația în registru, Merkuri Avdeevici simțise deodată cum i se oprea inima în loc în fața unei bănuieli înspăimîntătoare. Se repezise la telefon. Și descoperise imediat că nici un sindicat nu trimisese la el după marfă : autorizația fusese contrafăcută. Mai mult mort de frică decît viu, se prezentase la miliție. In timp ce se întocmea procesul-verbal, i se părea că n-o să mai vadă niciodată lumina zilei, că de acolo o să nimerească de-a dreptul în pușcărie. Intorcîndu-se la magazin, se pomenise față în față cu cîțiva agenți de urmărire care-l așteptau, și fusese cît pe ce să leșine de spaimă. Dar totul se lămurise curînd : întîmplarea îl făcuse să iasă basma curată. Undeva, la marginea orașului, tocmai cînd dădea să intre pe poarta unei case particulare, căruța trezise bănuiala unor agenți, fusese oprită, iar agenții veniseră la magazin să descurce lucrurile. Nu era greu să se vadă că Merkuri Avdeevici n-avusese nici un amestec în afacerea aceea.

Merkuri Avdeevici dădu un acatist la biserică, drept mulțămită că scăpase de năpastă. Dar nu scăpase și de frică : era acum pe deplin convins că slujba lui o să-l ducă la pieire. Pentru că, dacă n-ar fi fost întîmplarea aceea fericită, cine ar fi crezut că fostul negustor și proprietar Meșkov, care, după concepția zilei, trebuia neapărat să se ocupe cu tot felul de potlogării, nu fusese amestecat în combinația cea suspectă, cu hîrtia ?

Nu, nu putea să-și vadă în liniște de slujbă ! Și cu toate că scăpase de ultima primejdie, care-l amenințase, dar se și lămurise tot datorită lui Ragozin, se simțea nespus de tulburat și picioarele îl duceau în altă parte decît acolo unde ar fi trebuit să-l ducă. De altfel, profita și de faptul că nu era așteptat la

serviciu, deoarece plecase chemat de autoritățile superioare.

Toată viața lui, Merkuri Avdeevici avusese o slăbiciune pentru străduțele dosnice. Răposata Valeria Ivanovna răbda cît răbda pe vremuri, pînă cînd, deodată, îi sărea țandăra : „Pe unde mă duci, mă omule ? bombănea ea. Numai pe lîngă gropi și gunoi mă porți, doamne iartă-mă !“ Dar el rămînea tot cu gustul lui, de a-și alege pentru plimbări ulicioare și maidane de mahala. Nu era mîndru din fire, ci modest și, mai presus de orice, se temea că arătîndu-se mereu prin locuri umblate, o să le amintească oamenilor că e un om bogat.

Lăsînd în urmă strada plină de zgomot și mișcare, se furișă pe-o ulicioară, trecu printr-o grădină părăsită cu tufe cenușii semănînd a răchitiș, ajunse la marginea unei rîpi încărcate cu zgură și gunoaie, o ocoli și urcă la deal, spre cimitir. Ca în toate zilele din urmă, era înspăimîntător de cald. Lumina tremura în văzduhul prăfuit, pămîntul se întărea ca piatra, de secetă.

Merkuri Avdeevici se închină la mormîntul Valeriei Ivanovna, apoi se așeză pe marginea lui. Venea acolo să caute alinarea : primăvara aducea o lopată, să mai netezească mormîntul și să mai întărească crucea, în zilele de sărbătoare mare, să împartă pomeni cerșetoarelor bune de gură, care se certau la poarta cimitirului. Uneori auzea cîntări monotone de îngropăciune tîrîndu-se către el, printre cruci : „Și spăimîntatu-s-au cerul, și minunatu-s-au străfundurile pămîntului...“ Își zicea, în gînd : „Adevărat că s-a înspăimîntat cerul ! Adevărat că se minunează pămîntul pînă-n străfunduri ! Ce se petrece, dumnezeule, ce se petrece pe lume ? Mulțumește domnului, Valeria Ivanovna, că ai închis ochii care nu vor mai cunoaște altă frică decît frica lui dumnezeu !“ Se închină în fața mormîntului apoi, ieșind din cimitir cu sufletul potolit și întărit parcă de adîncă smerenie, se îndreptă spre Monastîrskaia Slobodka, la schit.

Schitul acela era cunoscut mai ales ca fiind locul de odihnă al vicarului episcopiei. Imediat după mî-

năstirea de călugări începea crîngul, care urca la deal şi înconjura de aproape, cu stejarii lui tineri, un conac. Dincolo de zidurile conacului se zăreau cîteva căsuţe scunde, vopsite în galben, şi turnul unei biserici. De curînd, conacul fusese luat de Casa Copilului — un aşezămînt pentru băieţii cărora înainte li se zicea „anormali", iar acum ori „înapoiaţi", ori „deficienţi". Strigăte discordante răsunau acum, din zori şi pînă seara, în crîngul atît de liniştit pe vremuri. Porţile schitului, o dată deschise de revoluţie, nu se mai închideau. Totuşi, stejărişul era încă des şi se revărsa pe o suprafaţă întinsă la vale de conac, aşa încît, cu toată schimbarea felului de viaţă a schitului, se mai găseau încă în adîncul lui colţuri retrase.

Într-unul din aceste colţuri tainice, într-o căsuţă izolată ca o chilie, stătea vicarul episcopiei. Era un om cu un fel de a fi cu totul nepotrivit faţă de obiceiurile monahiceşti. Nu se putea spune că şi-a îngăduit vreodată să iasă din cuvîntul înalţilor ierarhi şi, cu atît mai mult, dintr-al canoanelor bisericeşti. Dimpotrivă, se supunea întru totul, la toate. Singurul lucru prin care ieşea din legile obşteşti ale călugăriei era felul lui de viaţă. Şi încă, dacă ar fi fost un simplu călugăr, toate ar fi mers de minune şi oamenii n-ar fi avut nimic de spus. Dar demnitatea lui bisericească nu îngăduia felul de viaţă pe care şi-l alesese şi care, dacă înălţa pe un simplu monah, nu putea decît să coboare o dregătorie atît de sus-pusă ca aceea de arhiereu.

Această nepotrivire îl pusese într-o situaţie specială. Trăia cît se poate de simplu, aproape în sărăcie; ai fi zis că nu cunoştea nici un fel de nevoie care să depăşească limitele, să zicem, ale smereniei monahale. Credincioşii îi aduceau destule plocoane, dar el le împărţea pe toate, cu nepăsare şi uitare de sine. Cunoscîndu-i slăbiciunea, în jurul lui se adunau tot felul de pomanagii. Printre ei se numărau şi vecinii lui, băieţaşii de la Casa Copilului, care veneau fără gînd ascuns şi cu voie bună. Nepăsarea lui faţă de bani stîrnea, mai mult ca orice, admiraţia dreptcredincioşilor şi numărul lor creştea repede, deşi nu

tocmai oficial. I se dusese vestea de om care trăieşte adevărata viaţă a drepţilor: lumea venea la el să-şi uşureze cugetul de păcate şi să se pocăiască. Fără îndoială că faima lui nu putea fi asemuită cu aceea a preacuvioşilor schimnici de demult, sau măcar cu a acelora din vremurile nu prea îndepărtate, care atrăgeau la ei mulţimile. Totuşi, nimeni nu-i putea tăgădui popularitatea, după cum nu putea tăgădui faptul că la temelia acestei popularităţi stătea credinţa oamenilor, în viaţa lui de om cu frica lui dumnezeu. Dar tocmai acest lucru stîrnise lipsa de bunăvoinţă faţă de el şi aproape persecuţia lui de către înaltele feţe bisericeşti. Episcopul, şi împreună cu el întregul Sinod, cu funcţionarii Consistoriului cu tot, vedeau în simplitatea vicarului doar viclenie, în faptul că era dezinteresat, dorinţa de a lovi în preoţimea iubitoare de arginţi, în popularitatea lui oarecare ispită, iar în smerenia lui, pretenţie la sfinţenie dictată de trufie. Cu alte cuvinte, tot ce părea semn de nevinovăţie în ochii credincioşilor era greu şi ruşinos păcat în ochii duşmanilor lui.

Meşkov îşi îngăduise, pentru întîia oară în viaţă, să se ridice oarecum împotriva părerilor oficiale ale bisericii. După ce-l cunoscuse pe vicar, prinsese atîta dragoste de el, încît începuse să osîndească chiar pe cei ce numai şovăiau în a recunoaşte că vicarul era, indiscutabil, fără prihană. Iar împotriva duşmanilor lui, prinsese o ură care promitea să fie veşnică.

Merkuri Avdeevici intră în curtea schitului, pătruns de duhul blîndeţei şi de o hotărîre la care se gîndea de mult şi cît se poate de serios, dar pe care abia acum o simţea nezdruncinată. Mergînd de-a lungul gardului, îşi zicea că, iată, acum un ceas umbla pe căile cele necurate, care-l aruncaseră, chinuit de o frică de moarte, în bîrlogul slujitorului lui Antichrist, Ragozin. Iar acum păşea pe calea cea dreaptă, în casa unui slujitor al domnului, şi sufletul lui nu cunoştea frica, gura lui îl lăuda pre cel de sus, iar auzul lui era mîngîiat de cîntările ce păreau a pluti pe deasupra capului său luminat...

Il întîmpină un călugăr bătrîn, cu părul zburlit şi cu anteriul pătat cu ceară, îl duse din odăiţa din faţă într-a doua, bătu în uşă spunînd: „Pentru rugăciunile Sfinţilor Părinţilor noştri", o deschise şi se făcu nevăzut. Apoi se întoarse, aducîndu-i răspuns că vlădica îl pofteşte şi-l aşteaptă.

Merkuri Avdeevici se închină la icoanele sub care ardea candela, făcu o mătanie atingînd cu degetul mijlociu covoraşul de sub picioare şi se apropie să primească binecuvîntarea. Vicarul se aplecă spre el din adîncul jilţului său, de lemn curbat, şi-şi ceru iertare că, bolnav fiind, îi venea greu să se ridice. Faţa-i era buhăită ca a unui om care suferea de inimă, iar barba atît de săracă, încît nu putea să ascundă cît de cît ovalul greoi, curat, de parcă era bărbierit. Firele cărunte şi lungi ale bărbii păreau lipite, unul cîte unul, de pielea lui de un galben spălăcit. Ochii mici erau cu totul liniştiţi şi nemişcaţi, dar transparenţa lor, incoloră ca apa, făcea ca privirea să-i pară mereu agitată. Fereastra ţinea puţin loc în perete, dar soarele scălda tot crîngul şi odaia era luminată din plin.

Vicarul nu răspunse nimic la întrebarea privitoare la sănătatea lui, îşi depărtă doar de trup mîinile umflate la încheieturi şi începu să-şi numere mai repede mătăniile reci, de peruzea. Din privirea lui, se vedea că aşteaptă. Asta însemna că Merkuri Avdeevici trebuia să treacă fără întîrziere la pricina care-l adusese acolo, în chilie.

— Am venit să cer sfinţiei tale binecuvîntarea pentru pasul pe care m-am hotărît să-l fac. De mult doresc să intru în călugărie. Şi acum a venit vremea să mă hotărăsc. Binecuvîntează, stăpîne...

Şi Merkuri Avdeevici mai făcu o mătanie.

— N-o fi cam pripită hotărîrea dumitale? — întrebă încet vicarul.

— Am împlinit şaizeci de ani, prea sfinte.

— Văd. Dar vine cîte unul care îmbracă rasa la cincisprezece ani şi parcă s-a născut călugăr, în timp ce, pe altul, pînă la sfîrşitul zilelor, rasa stă ca o haină de împrumut...

— Aşa-mi porunceşte cugetul, prea sfinte.
— Stai jos, te rog. Şi linişteşte-te. De ce te mai frămînţi, dacă ai luat hotărîrea după adîncă chibzuială ?
— Aşa e, prea sfinte. Un singur gînd mă mai ţine: mîntuirea sufletului.
— Să-ţi ajute dumnezeu. Dar de mîntuit, te poţi mîntui oriunde... Ba chiar parcă e un merit mai mare să-ţi porţi crucea în lume decît aici, între zidurile acestea.
— Nădăjduiesc să-mi uşurez crucea...
— Înţeleg. Doar nu e uşor să înfrunţi ura, — urmă vicarul clătinînd din cap a înţelegere şi se aplecă iarăşi, uşor, apropiindu-şi ochii de faţa lui Meşkov. Şi deodată încheie, abia auzit: — Pocăieşte-te şi te vei mîntui...
Merkuri Avdeevici oftă şi răspunse smerit, ferindu-se de privirea aceea care semăna, în lumina soarelui, cu un filament arzător:
— N-am putere să mă înfrîng...
— Atunci, înseamnă că ceea ce faci, faci numai din slăbiciune ?
— Am păcătuit, stăpîne.
— Tatălui ceresc nu-i este pe plac slăbiciunea, ci tăria sufletului !
Lăsîndu-se pe spate ca şi cum ar fi fost istovit, vicarul încetă să-şi mai treacă mătăniile printre degete, oprindu-se la mărgica cea mare, cu cruce, care arată clipa mătaniei celei mai adînci. Apoi întrebă, cu o neaşteptată asprime:
— Cu alte cuvinte, cauţi adăpost la strîmtoare ?
— Nu, — răspunse Meşkov cu tărie. — Dar e adevărat, Stăpîne, că strîmtoarea mă face să mă grăbesc. Dorinţa aceasta eu din tinereţe am avut-o. Pe cînd eram încă la stăpîn, cu alţi băieţi de prăvălie ca mine, s-au apucat ei să mă atragă la credinţa cea veche, că erau schismatici. Şi cît pe ce să cad întru ispită. Dar un om al lui dumnezeu m-a sfătuit să-i scriu ieromonahului Ieronim, duhovnic la Sfîntul Munte, rugîndu-l să-mi arate calea cea dreaptă. L-am ascultat, i-am scris şi am primit răspuns: îndreptări

întru credința ortodoxă și o carte. După care, m-am dedat citirii celor duhovnicești și am simțit dorința de a mă retrage la mînăstire. Dar același sfînt ieromonah m-a povățuit să nu fac pasul acesta înainte de a muri maică-mea, urmînd să-mi împlinesc dorința — dacă așa va fi voia lui dumnezeu — după săvîrșirea ei din viață... M-am însurat cît trăia încă mama. Cu toate acestea, și în viața mea de familie i-am cerut totdeauna domnului că, dacă lucrul acesta îi va fi pe plac, să mă învrednicească la caz de văduvie să-mi sfîrșesc zilele la mînăstire. Acuma sînt văduv, iar nepoțelul meu, a cărui grijă o port, o să aibă în curînd un tată vitreg. Așa încît, pe mine n-are ce să mă mai lege de viața lumească...

— Așa! — făcu vicarul, după ce-l ascultă și tăcu o vreme. — Atunci, împarte-ți averea și urmează-mă.

— Apoi că nici nu mai am ce împărți! — se înfierbîntă deodată Meșkov. — Cel din urmă lucru de preț la care mai țineam, „Viețile Sfinților", l-am dăruit sfinției tale. Iar cele care mi-au mai rămas în cotlonul meu sînt bune doar de dat la gunoi... — Și Meșkov aruncă o privire de jur împrejurul chiliei. Vicarul zîmbi cu voie bună:

— Ce te uiți așa? Nu-ți mai vezi darul? L-am și trecut mai departe. A venit la mine acum cîteva zile un biet preot de țară. Se plîngea de greutățile vieții, că enoriașii nu mai fac nici un fel de slujbe, că a secat izvorul dărniciei poporului... că oamenii au uitat cu desăvîrșire de dumnezeu. Și mi s-a făcut milă de el: Părinte, zic, pune în căruță și „Viețile Sfinților", poate găsești prin sat pe careva să ți le cumpere... Cît despre pîrlitul cela de popă, cred că de mult nu mai citise din „Vieți". Era un om de nimic, cu nasul vînăt ca pruna... O să-și bea, săracul, toate „Viețile Sfinților"! Lasă-l în plata domnului...

Meșkov clătină încet din cap.

— Îți pare rău? — îl întrebă cu oarecare viclenie gazda.

— Eram bucuros știind că-mi dăruiesc cărțile sfinției tale...

— Ei, vezi? — îl mustră zîmbind mereu vicarul. — Nu-ți pare rău numai de lucrul dumitale, ci și de al altuia! O dată ce le-ai dăruit, ce să te mai gîndești la ele?

— Am greșit, prea sfinte.

— Bine, bine. Și unde ai de gînd să te așezi, la care schit? Că nu-i prea mare bucurie acum nici la mînăstire: azi-mîine, or să înceapă și frații călugări să se bată, ca și cei de pe fronturi...

— Mă cheamă la un schit mititel de lîngă Hvalînsk, prea sfinte. Ce mă sfătuiești?

— Îl cunosc. E un loc plin de mîngîiere și de frumusețe. Dar sînt prin apropiere și cîțiva schismatici, din cei de credință veche. Și-s mai tari decît ai noștri. Vezi să nu te tragă cumva de partea lor... — spuse vicarul iarăși înveselit, aproape glumind.

— Dacă va fi nevoie să lupt întru apărarea ortodoxiei, nu mă voi da la o parte, prea sfinte. Că doară pe vremuri în chinovia asta am învățat să-i rușinez pe nevrednici!

— Fie și așa, — zîmbi ușurat vicarul. — Cel ce poate înțelege să înțeleagă! Domnul!

Merkuri Avdeevici se închină îngenunchind în fața călugărului, care îl binecuvîntă, întinzîndu-i mîna să i-o sărute. Meșkov era gata să plece, cînd deodată se opri, aruncă o privire întrebătoare spre fața vicarului, bolnăvicioasă, liniștită și cu obrajii căzuți, și așteptă din partea lui un semn de îmbărbătare.

— Ce mai ai pe suflet? — îl întrebă vicarul, cu glas pătrunzător.

— N-ai putea să mă lămurești, prea sfinte, — zise Meșkov, șovăind, — cum trebuie înțeles numărul 1335?

Ochii străvezii ai vicarului rămaseră mult timp cu totul nemișcați, gata parcă să-și piardă ultimele urme de culoare, apoi se îngustară și se închiseră. Iar cînd se deschiseră din nou, îl fulgerară pe Meșkov cu luminile lor arzătoare.

— De unde-ți vin asemenea gînduri?...

Meșkov răspunse cu deplină încredere, dar și cu adîncă sfială:

— Am citit eu o carte, în care istoria țărilor şi a faptelor omenești e cercetată prin lumina Sfintei Scripturi... Și cartea aceea se încheie cu o prorocire: „Ferice de cel ce aşteaptă şi va ajunge cea de a unamietreisutetreizecişicincea zi."

— Și cine a scris cartea asta?

— După cît mă pricep, un om tare învățat, unul van Beiningen.

— Vreun neamț?

— Despre asta nu se spune nimic. Scrie acolo numai cum că însăşi cenzura a îngăduit s-o tipărească...

— Ei bine, — zise vicarul cu milă, — din pricina miopiei, cenzura permitea să se tipărească pînă şi cărți despre socialism!

— Cu toate acestea, prea sfinte, cartea mea scrie împotriva socialismului...

— Asta încă nu înseamnă nimic, deoarece chiar şi papii de la Roma îi batjocoresc cît pot pe socialişti!

— Da, dar cartea mea vorbeşte de rău şi papalitatea, ca fiind o erezie.

— Nici asta nu e ceva convingător, deoarece şi socialiştii îi vorbesc de rău, cu multă semeție, pe papii de la Roma!

Merkuri Avdeevici îşi plecă fruntea cu aerul unui om atît de descumpănit, încît vicarului nu-i mai rămînea acum decît ori să osîndească, ori să ierte oaia cea pierdută. După ce lăsă să treacă timpul cuvenit ca să se simtă deplina lui biruință, rîse abia simțit și se lovi de cîteva ori cu mătăniile peste genunchi, ca şi cum s-ar fi flagelat.

— Ce ne mai trebuie, diavol străin, cînd îl avem pe-al nostru? — întrebă el, dintr-o dată înveselit.

Apoi se întunecă la față, îşi prinse un firişor de barbă şi-l trecu încet printre degete, pînă la capăt.

— Intoarce-te acasă, — zise el cu asprime, — aprinde focul în sobă şi arde-l pe van... acela, pe neamțul tău cel învățat! Şi nu te mai rătăci, nu te zbuciuma şi nu încerca să le pricepi pe toate cu mintea ta, că mintea ta e proastă! Cît despre prorociri, trebuie să le înțelegem ca fiind cuvînt dumnezeiesc, nu socoteală pe degete... Ia gîndeşte-te: ca să poată

înţelege şi omul cîte ceva, mieluşelul lui dumnezeu a fost nevoit să vorbească pre limba omului. Dar ce este limba noastră? Neputinţa cugetului nostru este, nu altceva! Zice domnul: „o zi". Iară noi înţelegem douăzeci şi patru de ore, cu zi şi noapte cu tot. Şi poate că într-o singură zi a domnului încape viaţa noastră a tuturor, a tuturor strămoşilor şi a tuturor strănepoţilor, aşa cum încape miezul unei nuci în coaja ei. Incearcă să tălmăceşti cifrele din Biblie! Nu trebuie să tălmăcim, ci să credem, să credem cu toată neprihănirea inimii noastre! Să ţinem minte cele ce a spus însuşi învăţătorul despre a doua lui venire: „Cît despre ziua şi ceasul acela, nimeni nu le cunoaşte, nici măcar fiul, ci numai tatăl meu ceresc"...

Răsuflă adînc, îşi mai trecu printre degete firişorul de păr din barbă şi încheie, mai blînd:

— M-ai cam obosit. Du-te. Şi dacă intri la ascultare, pocăieşte-te duhovnicului şi spune-i că ai păcătuit cu ereticul cela al tău, autorizat de cenzură. O să-ţi dea, poate, şi un canon. Iară eu te slobozesc în pace. Te aşteaptă o mare încercare. Du-te...

Intorcîndu-se spre casă, Merkuri Avdeevici se simţea ca şi cum şi-ar fi lăsat undeva, departe în urmă, toată povara trupului. Un şanţ adînc îl despărţea de trecut, iar viitorul luminos îi părea acum, la bătrîneţe, mai uşor de atins decît în anii cei tineri. Fără îndoială că de mult nu-i mai rămăsese nimic din trecut, afară doar de ghetele vechi, cu elastic. Dar chiar dacă trecutul s-ar fi închegat la loc, cumva, printr-o minune, Meşkov tot nu s-ar fi putut întoarce îndărăt la el. Binecuvîntarea pe care o ceruse şi o primise îl obliga să se lepede pînă şi de amintiri. Nu numai că trebuia să fie în viitor alt om, dar pînă într-atîta se pătrunsese de măreţia pasului hotărîtor şi solemn pe care-l făcuse, încît i se părea că, de pe acum, începuse să fie alt om.

Acasă găsi o veste nouă. De altfel, o aştepta de mult. Şi apoi, ea îi grăbea descătuşarea care, de aci înainte, era singura lui ţintă în viaţă. Vestea aceea îl încînta cum nu se mai poate, tocmai pentru că-l elibera pe el,

dar în acelaşi timp îi pricinuia şi o ascunsă mîhnire, deoarece însemna că, înainte ca Merkuri Avdeevici să-şi fi părăsit familia, înainte chiar de a fi mărturisit că avea de gînd s-o părăsească — nimeni nu mai avea nevoie de el, de sfatul lui, de dragostea lui...

Pe masă era aşternută o pînzătură albă, scoasă din cufăr şi netezită cu fierul de călcat. Şi totul în jur avea, ca şi faţa aceea de masă, o înfăţişare sărbătorească de lucru călcat, solemn, ca şi cutele ei tari, înţepenite de prea multă scrobeală.

Liza se îmbrăcase cu o rochie albă. Capul părea că i se înălţase mai sus deasupra umerilor. Pieptănătura ei era din nou uşoară, aeriană. Pe degetul subţire sclipea iarăşi o verighetă — nouă, îngustă, la fel cu cea de pe degetul lui Anatoli Mihailovici. Îşi terminase toate treburile gospodăriei. În jurul mesei stăteau în aşteptare, în cruce, patru scaune. Vitea îşi potrivea pe el rubaşca portocalie, călcată şi ea de curînd şi, deocamdată, fără nici o pată. Oznobişin se gătise cu o haină de vară, ai cărei nasturi cu vulturi imperiali fuseseră îmbrăcaţi pe deasupra cu bucăţele de olandă.

Cînd Merkuri Avdeevici intră în casă şi se opri lîngă uşă, toată lumea tăcu. Nimeni nu se mai mişcă. Meşkov întrebă, cu un semn din sprîncene spre fiică-sa:

— Aţi iscălit certificatul?

— L-am iscălit, — răspunse Liza.

Bătrînul se duse în odaia lui şi după o clipă se întoarse cu o icoană cît latul palmei, în veşmînt de argint înverzit de vreme. O binecuvîntă pe Liza, apoi pe Oznobişin, gîndindu-se în acelaşi timp că, iată, are al doilea ginere de la o singură fată, şi-l mîngîie pe Vitea pe creştet.

— Ai acum tată vitreg, — îi zise el. — Ascultă-l şi cinsteşte-l ca pe un tată şi ca pe un dascăl. El o să fie capul familiei, mai mult decît mama, înţelegi? Cît despre mine...

— Să ne aşezăm la masă, — se grăbi Liza.

— Inainte de a ne aşeza, — urmă Merkuri Avdeevici fără grabă, dar hotărît, — trebuie să mă ascul-

tați. Și voi vă schimbați felul vostru de viață, dar și eu m-am hotărît să mi-l schimb pe al meu. Îndeplinind un legămînt făcut mai demult, mă duc să-mi petrec cei din urmă ani ai vieții la mînăstire. În numele domnului, iertați-mă!

Se ploconi adînc în fața Lizei și a lui Anatoli Mihailovici. Liza făcu spre el un pas aproape nesimțit trecîndu-și mîna, cu o mișcare nesigură, peste fruntea înaltă.

— Nu mi-ai spus niciodată, tată...

— La multe se gîndesc oamenii, dar puține spun. Însă o dată ce au hotărît un lucru, nu se mai leapădă de el. Sînt liniștit acum în privința ta: ai luat un bărbat cumsecade. Vitea are un părinte... Iar mie mi-a venit vremea să mă gîndesc la sufletul meu. Atîta fac, zi și noapte.

Se uitau toți trei la el și tăceau, cuprinși de un fel de sfială, rușinați parcă. Vitea îl întrebă:

— Ai să porți potcap, bunicule?

— Vitea! — îl dojeni Liza.

Merkuri Avdeevici își stăpîni un suspin adînc:

— Iar odăița mea să-ți rămînă dumitale, — se întoarse el către Oznobișin.

Anatoli Mihailovici își frecă palmele lui de femeie și-i răspunse, ușor stingherit:

— Știți că Liza și cu mine n-avem nevoie de mare lucru.

— Nici nu pot să vă dau mare lucru, — urmă Meșkov. — Tocmai de aceea plec liniștit... Și acum, chiar că am putea să ne spunem ce mai avem de spus stînd la masă!

Cercetă masa cu ochii: o sticlă veche, neagră-verzuie, de porto, și una mică și sclipitoare cu rachiu monopol. Bunătățile cu care ochiul nu mai era deprins îl ispiteau cu parfumul lor de mult uitat.

— Ia te uită! — se minună el. — Am nimerit la cea dintîi nuntă sovietică!

Se duse să închidă mai bine ușa de la intrare, apoi se așezară cu toții la masă, Meșkov între fiica și nepotul său.

— Asta e ca un fel de logodnă, — zise el. — Cînd faceţi şi nunta? O căsnicie nu poate fi fericită fără harul sfintei taine a cununiei. Cununaţi-vă cît mai sînt cu voi.

— Cum de te-ai hotărît aşa deodată, tată? — întrebă Liza, cu acelaşi sentiment de vinovăţie pe care nici ea singură nu-l putea înţelege.

Meşkov îi puse mîna pe umăr, ca un îndemn la resemnare în faţa unui lucru care nu mai putea fi înlăturat.

— N-a fost deodată, fata mea. Dar abia astăzi am primit dezlegare de la sfîntul părinte. Şi, iată...

Îşi opri din nou privirea asupra mesei, zîmbi şi coborî glasul:

— Haide, toarnă-mi. Să mai păcătuiesc o dată — şi pe urmă gata! Pentru totdeauna...

Băură în tăcere, îndemnîndu-se unul pe altul cu capul. Şi cum nu-şi mai aduceau aminte de cînd nu mai stătuseră în jurul unei mese ca aceea, se lăsară cu toţii în voia plăcerii trecătoare a simţurilor. Gustînd pentru întîia oară în viaţa lui din vinul de Porto, Vitea plescăi din limbă, încîntat.

— De unde-ai făcut rost de aşa ceva? — se miră Merkuri Avdeevici, învrednicindu-l de data asta pe Oznobişin cu o privire complice. — Parcă-ţi dă viaţă. Are acelaşi gust ca pe vremuri, nu-i aşa?... Şi uite, zic, o să-ţi pun şi eu o întrebare, ca unui jurist ce te afli: cum aş putea, faţă de obligaţiile de muncă pe care le avem astăzi cu toţii, să-mi părăsesc serviciul fără să am neplăceri? Ce zici?

— Hm!... Ar trebui să te îmbolnăveşti.

— Înţeleg. M-am gîndit şi eu la asta. Dar de care boală?

— Chestiunea e mai mult de ordin medical decît juridic.

— Dar dacă, cu toată vîrsta mea înaintată, mă vor găsi perfect sănătos?

— Adresează-te la acea medicină care afirmă că nu există oameni perfect sănătoşi.

— Care ne socoteşte pe toţi bolnavi din născare?

— Care admite că orice om poate să treacă drept bolnav, în măsura în care are nevoie de asta...

— Care... admite? — întrebă Meşkov făcînd cu ochiul şi frecîndu-şi degetul mare de cel arătător, ca şi cum ar fi numărat hîrtii de bancă.

— Întocmai, — întări repetînd jocul Anatoli Mihailovici, apoi întinse mîna spre sticlă.

Merkuri Avdeevici se îmbăta grozav de repede şi niciodată nu putea să-şi dea seama în care anume moment îşi pierde controlul asupra lui însuşi. Era ca un salt din viaţa de toate zilele într-o lume ciudat de ieşită în relief, în care toate se făceau străvezii, ca văzute printr-o sticlă colorată. Şi lumea aceea te îndemna, cu voioşie şi îndrăzneală, să faci ceva, să te agiţi cumva.

Liza presimţea acest moment după semne pe care le cunoştea încă din copilărie: lui Merkuri Avdeevici începeau să-i tremure nările şi, cu o mişcare grăbită a degetelor, cu necaz parcă, dar hotărît şi chiar mînios, îşi arunca în părţi barba. Liza luă sticla şi o mută puţin mai încolo. Meşkov tăcu, cu un aer de dezaprobare.

— Astăzi trăiesc încă viaţa lumii, — sînt încă robul patimilor deşarte, — zise, căutînd parcă să se dezvinovăţească. — Dar după ce o să mă călugăresc, o să mă eliberez din lanţurile vieţii pămînteşti şi o să gust pentru întîia oară adevărata descătuşare...

— Aşa-i, — încuviinţă Oznobişin. — Adevărata libertate stă doar în aceea că omul se leapădă de sine însuşi.

— Aşa o fi, de sine însuşi? — întrebă Meşkov, cu îndoială.

— După părerea mea, aşa e. Pentru că omul credincios se lasă cu totul în voia domnului...

— Aşa şi este. Omul îşi supune voinţa duhovnicului pe care şi-l alege, iar prin aceasta, şi-o supune voinţei lui dumnezeu. De aceea ar trebui să spunem că se leapădă de voinţa lui, nu de el însuşi. De noi înşine ne eliberăm doar o dată cu moartea, cînd scăpăm de viaţa noastră cea pieritoare...

Merkuri Avdeevici rămase în admiraţia măiestriei propriilor lui raţionamente şi întinse iarăşi mîna spre sticla cu rachiu. Dar Liza i-o luă înainte, turnîndu-i

un păhărel nu tocmai plin. Meșkov își depărtă, apoi își apropie din nou, încruntîndu-se, stuful amenințător al sprîncenelor.

— Pare-mi-se că ai vrea să-l cam ții din scurt pe tatăl tău! — zise el, stăpînindu-și mînia.

Dar tocmai atunci cineva bătu în perete, tușind dincolo de ușă. Peretele acela despărțea, din odaia cea mare, o săliță de trecere pentru locatarii cei noi. Era subțire ca un lemn de chitară, așa încît bătăile răsunară adînc, acoperindu-le vorba. Liza crăpă ușa. In coridor se înălța făptura bătrînului locatar Matvei. Se uita mereu în odaie pe deasupra ochelarilor, în chip cu totul nevinovat, fără nici o intenție și vorbea ceva cu Liza, încet.

— Au venit pentru recensămînt, tată, — zise ea.

— Recensămînt? Care recensămînt? — întrebă Merkuri Avdeevici ridicîndu-se de pe scaun. In drum, își umplu furios păhărutul cu rachiu și-l dădu pe gît. Impingîndu-și fata la o parte din ușă, își spintecă barba în două, drept de la mijloc.

— Care recensămînt? — mai întrebă încă o dată. — Ce să mai facă recensămînt, cînd nu ne-a mai lăsat nimic?

— Se face recensămîntul clădirilor, — răspunse alene Matvei. — In formular trebuie să trecem suprafața casei. M-am gîndit că dumneata vei fi știind-o...

— Cine te-a rugat?

— Apoi, de ce să mă roage? In loc să umble oamenii s-o măsoare cu ruleta, le-o spui dumneata, și gata socoteala.

— Și de ce să nu măsoare cu ruleta? Nu primesc leafă pentru asta? Lasă-i dracului să măsoare!

— Dar merge mai repede așa decît să înceapă a umbla prin toate odăile...

— Și ce-mi pasă mie? Doar casa nu mai este a mea!

— Inţeleg, înțeleg, Merkuri Avdeevici, — zîmbi bătrînul, — da' vezi că tot pentru dumneata o să fie mai rău, că o să-ți strice petrecerea.

— Pe-tre-ce-rea? — zise rar Meșkov și, căutînd să împiedice privirea ascuțită a bătrînului de a pă-

trunde în odaie, se așeză în calea lui ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor. — Pe-tre-ce-rea? — repetă ridicînd ușor glasul spre sfîrșitul ultimului cuvînt. — Care va să zică, asta cauți dumneata în casa mea? Petrecerea, ai? Cu intenții de astea te uiți pe uși străine!

— Ce să mă mai uit, — dădu din cap Matvei cu dispreț, — cînd toată casa duhnește a basamac!

— Basamac?... — Și Merkuri Avdeevici își ridică glasul mai amenințător încă. — Nu, stimatul meu vecin, vă rog să mă iertați!

— Tată! — încercă să-l liniștească Liza.

Dar Meșkov începu deodată să strige cît îl ținea gura, ca și cum n-ar fi așteptat, ca să se pornească, decît acest șubred obstacol:

— E vodcă țaristă, și încă rafinată! Vodcă țaristă, nu basamac! Auzitu-m-ai? Ai înghițit hapul, ai? Poate că ai de gînd să te duci și să raportezi că Merkul Meșkov preferă vodca țaristă basamacului vostru puturos? Ei haide, du-te, du-te, de-l denunță pe Meșkov, bătrîn nerușinat ce ești!

— Ptiu, drace! Bătrîn nerușinat ești tu!

Matvei îi întoarse spatele și, smulgîndu-și ochelarii de pe nas, o luă repede pe sală.

— Hai, fugi, grăbește-te! — striga în urma lui Meșkov, care închisese ușa și acum alerga mînios dintr-un capăt într-altul al odăii, săltînd pe vîrfuri. — Lasă să știe toată lumea că Meșkov ține în casă sticle cu rachiu cu vulturul țarist pe ele! Că Meșkov dă banchete! Că face nuntă cu tămbălău! Că pune la cale chefuri, iar pe pîrliții lui de vecini nu-i cinstește nici măcar cu cîte-un fund de degetar! Du-te fuga, fuguța!

Matvei mai trase un pumn zdravăn în perete și tună, de pe sală:

— Ia nu te mai rățoi atîta! Se știe și fără asta ce pramatie îmi ești!

Meșkov începu să bată și el cu pumnii în perete.

— Să nu te apuci să faci scandal! Auzi vorbă! Pramatie! Tu ești pramatie, nu eu! Tu ai intrat cu

sila în casă străină! Tu eşti cel care-ţi vîri nasul mînjit de tutun prin crăpătura uşilor! Cine m-a despuiat pe mine, ai? Cine m-a pus cot la cot cu toţi golanii? Tu, viperă veninoasă, împreună cu fraţii tăi, vagabonzi ca şi tine. Mi-aţi luat tot, tot, pînă la cel din urmă firişor de aţă, pînă la cea din urmă rentă de nimic! Voi aţi tipărit titluri de împrumut în numele libertăţii voastre; voi, tipografilor! Voi le-aţi vîndut, voi le-aţi luat înapoi! Şi tot nu vă mai săturaţi? Tot mai umblaţi de colo pînă colo, căutînd ce-aţi mai putea măsura cu ruleta, ca să mai rupeţi cîte ceva, să mai jefuiţi oamenii! Haide, tăiaţi-l pe Meşkov în bucăţele cît mai aveţi pe cine tăia! Smulgeţi-i inima din piept! Tot n-o să vă alegeţi cu nimic! Doar nu se îmbogăţeşte nimeni din avutul altuia. N-o să vă îmbogăţiţi nici voi. N-o să vă faceţi stăpîni peste toate!...

Se repezi spre masă, îşi turnă repede un pahar plin, îl dădu pe gît, se opri cu gura căscată trăgînd aerul în piept şi, deodată, se prăbuşi pe scaun.

Liza stătuse tot timpul cu faţa întoarsă spre fereastră. Pe vremuri, urletele tatălui său o înspăimîntau prin sălbăticia lor. I se părea că, în focul mîniei, era în stare să lovească, să bată, să ucidă dintr-o lovitură. Acum însă, nu-i mai era frică. Dar i se strîngea inima tot mai dureros de mila lui şi-i era ruşine de neputinţa lui meschină. Işi aduse aminte cum îl văzuse în somn, umilit şi nenorocit. Ar fi trebuit să-i întindă o mînă de ajutor, dar vechea ei înstrăinare nu-i îngăduia să se apropie de el. Era aşa de slab, aşa de vrednic de plîns! O apăsa propria ei superioritate, dar nu putea face nimic pentru el. In clipa de faţă, mila ei era amestecată cu un fel de duşmănie, provocată de ruşinea pe care o simţea faţă de Anatoli Mihailovici. Scandalul pe care-l făcuse bătrînul trezea în ea ecouri dureroase. Dar nici nu-i trecea prin minte să se gîndească ce anume strigase Meşkov. Nu se gîndea decît la bărbatul ei, care de azi înainte va trebui să împărtăşească viaţa lor de familie şi care le intrase în casă o dată cu strigătele acelea deşănţate şi

nestăpînite. Fără să se întoarcă, părea că-l vede cu spatele pe Oznobişin: nu ştia, bietul om, ce să mai facă şi unde să se ascundă de ruşine.

Cînd se întoarse, trezită din amorţeală de liniştea care se lăsase pe neaşteptate, îl văzu pe Meşkov căutînd să se sprijine, pe dibuite, cu coatele de masă şi-l auzi mormăind:

— Ce le-am făcut eu lor? De ce mă socotesc criminal? De ce mă urmăresc? De ce mă umilesc? Parcă munca mea e mai prejos de a lor? Din orice muncă îşi scoate omul bucata lui de pîine... Cine rîvneşte la bucata mea de pîine?...

— Linişteşte-te, — îi spunea Oznobişin, mutînd politicos farfuriile cît mai departe de coatele nesigure ale bătrînului.

Această dovadă de simpatie îl moleşi dintr-o dată pe Merkuri Avdeevici. Îi dădură lacrimile şi încercă să vorbească, dar limba îl asculta din ce în ce mai greu:

— Am greşit! Am greşit în faţa domnului şi mă voi pocăi! Mă voi pocăi pentru toate, iertaţi-mă pe mine, păcătosul... O să plec... să rămîneţi liniştiţi. O să mă înfund în codru... aşa cum se pustiau pe vremuri bătrînii în taiga, pe Peciora de sus, să trăiască ascunşi prin păduri. Numai de băieţaş, de Vitenka, îmi pare rău... Iertaţi-mă... cît voi mai trăi, o să mă rog lui dumnezeu pentru voi... Iartă-mă, doamne.

Şi se izbi cu capul de colţul mesei.

Liza aruncă o privire spre Vitea. Îl luară amîndoi de subsuori şi-l duseră în odaia lui. Nu era greu, doar moleşit şi ciudat de mic. Îl culcară în pat. Se agăţă cu mîinile de Vitea şi izbuti să-l sărute pe obraz. Vitea îl descălţă, apoi îşi scutură palmele şi-şi şterse obrazul. Nu-l văzuse niciodată pe bunicu-său în halul acesta, şi simţea trezindu-se în el o superioritate aspră, necunoscută încă, faţă de bătrîn. Îşi potrivi pe trup cămaşa de mătase portocalie şi o cercetă cu luare aminte. Se mototolise puţin, dar scăpase curată. Liza trase peste Meşkov un colţ de plapumă, apoi îl lăsară singur.

Oznobişin se apropie cu sfială de soţia lui şi-i trecu braţul pe după umeri. Nu ştiu ce o împiedica pe Liza să i se uite în ochi. Făcu o sforţare.

— Iartă-l... In fond, e un om bun... Numai că... E stăpînul casei!

— Il înţeleg, — îi răspunse Anatoli Mihailovici, grăbindu-se s-o mîngîie. — Greu e să frîngi mîndria celui ce o are, nu pe a celui ce n-o are. Trebuie să înţelegem...

Liza se depărtă deodată de el cu un suspin adînc, plin de răutate parcă, şi numaidecît se îmbujoră toată, ruşinîndu-se de năduful ei:

— Unde vezi tu mîndrie? Nu-i îngăduitor cu nimeni, decît doar cu el singur...

Se aşeză la masă şi se uită lung la Vitea, cu o privire grea şi încremenită. Apoi oftă liniştit:

— Ce bine că pleacă de la noi!

19

Alioşa stătea culcat în iarbă, sub tufele de liliac. Avea ochii plînşi. Cunoştea cu de-amănuntul toate desişurile grădinii lui Dorogomilov, şi totuşi descoperea mereu în ele un farmec nou şi mîngîietor. Acolo lega el cu cei mari discuţii, la care nu s-ar fi încumetat în altă parte.

Frunzele tari, în chip de inimioară, îi atingeau cu vîrfurile ascuţite obrajii uzi de lacrimi. Dar el primea înţepăturile lor ca o alinare. Acolo toate îi arătau prietenie: mlădiţele fragede crescute din rădăcină ca nişte copăcei pitici, gîngăniile care purtau zugrăvite pe spinările roşii mutrişoare bătrîneşti, cu ochi negri, capsulele făinoase ale nalbei, pline de seminţe, necoapte încă, întocmai ca nişte nasturi de pînză pe o cămaşă de noapte...

Pe bună dreptate putea să spună întregii lumi ascunse în umbra frunzişului: „Ştiu că înţelegi necazul lui Alioşa şi că-l iubeşti din tot sufletul, aşa cum te iubeşte şi el pe tine, pînă la uitare de sine. Dar oare tata îl iubeşte?... Nici gînd!“

Era a doua oară cînd Arseni Romanovici se pregătise să-l ia pe Alioşa la pescuit, şi a doua oară tata spusese, hotărît: nu! Cercetaseră şi pipăiseră toate undiţele şi cîrpiseră năvoadele. Vitea făcuse rost de cîrlige, unele mititele cît o noiţă, altele mari cît spelcile Olgăi Adamovna. Toate erau gata. Şi iarăşi răsunase acel „nu se poate" părintesc! Şi ce mai plută îi dăruise Arseni Romanovici lui Alioşa! Părea o ţepuşă lungă şi pestriţă de porc spinos : o dungă albă, una neagră. O plută ca asta nu mai găseşti pe toată Volga! Drept că era cam găurită la un capăt: dacă pătrunde apa pe acolo, se duce pluta la fund! Dar Arseni Romanovici descoperise în subsol o ramă de stup şi are de gînd să umple gaura cu ceară. De veche ce era, ceara se întărise ca piatra. Însă Arseni Romanovici are o lampă cu spirt şi poate să topească ceara. Spirtul lipseşte deocamdată, e drept, şi lampa nu funcţionează. Dar asta se poate face şi cu gaz. Olga Adamovna a făcut de curînd rost de gaz, şi Alioşa ştie unde l-a ascuns...

Dacă stai şi te gîndeşti, toate necazurile lui Alioşa de la Olga Adamovna îi vin. N-are altă treabă decît să-l pîrască mereu pe Arseni Romanovici: „O să ni-l strice de tot pe bietul nostru Alioşa!" Şi toate astea, numai din invidie. Ehei, ar vrea ea să fie ca Arseni Romanovici! Dar cine putea să fie ca el? Dacă n-ar fi mama, Alioşa ar putea spune fără să stea la gînduri că-l iubeşte pe Arseni Romanovici mai mult ca orice pe lume. Şi dacă l-ar întreba cineva ce ar vrea să fie mai tîrziu, Alioşa ar răspunde cu hotărîre: „Vreau să fiu ca Arseni Romanovici!"

Într-adevăr, ar fi vrut să fie ca el toată viaţa, cu toate că-şi dădea seama, cu amărăciune, că n-ar fi putut să ajungă pînă acolo. Parcă era chip să ştie vreodată atîtea lucruri despre toate, cîte ştia Arseni Romanovici? Şi unde să găseşti o casă şi o grădină ca ale lui, şi toate lucrurile îngrămădite pe sală? Dar masa de tîmplărie? Dar colacul de salvare? Şi parcă băieţii s-ar ţine droaie după Alioşa? Şi parcă ar putea el să aibă vreodată o slujbă ca Arseni Romanovici? Uite, tata, de pildă, n-are nici o slujbă, cu toate că se

vede bine că ar dori să aibă! Dar pălăria lui Arseni Romanovici? Dar barba? Parcă o să ajungă vreodată Alioşa să aibă o barbă ca a lui?...

Nu, Alioşa îşi dădea bine seama că nu era chip să fie vreodată ca Arseni Romanovici. Ar fi vrut doar să poată trăi în apropierea lui, ca ceilalţi băieţi: să rătăcească prin munţi împreună cu el, să se ducă la pescuit... Fără oprelişti şi fără frică, mereu, mereu.

Îşi şterse faţa, uscată acum, şi începu să rupă năsturei de nalbă. După ce culese un pumn întreg, se hotărî să-i mănînce pe toţi acolo, în grădină, ca să nu-l vadă cineva. Altfel, or să se sperie cu toţii că-şi strică stomacul. Acum cîteva zile, Olga Adamovna adusese din piaţă o cofiţă cu coacăze negre, dar Alioşa nici nu apucase să se înfrupte din ele, că tată-său şi luase cofiţa deşertînd-o în găleata cu lături! „Altă dată, cucoană, să aduci din piaţă cătină, că din ea te-apucă mai al dracului holera!" strigase, cu năduf. În general, de la o vreme încoace tata începuse să se cam teamă de toate. Cînd striga că or să moară cu toţii de foame, cînd ofta, trist: „Nimeni nu mai are nevoie de noi, Asia!" Sau spunea ceva şi mai greu de înţeles: „Alexei poate că o să mai vadă ceva spre sfîrşitul vieţii lui, dar tu şi cu mine, Asia, n-o să mai vedem niciodată nimic..."

— Tăticule, dacă începi să nu mai vezi, cumpără-ţi ochelari cu şireţel, ca ai Olgăi Adamovna, — îi spusese atunci Alioşa.

— Prostuţul tatii, prostuţ! — se înduioşase tata.

Gîndindu-se la toate acestea, Alioşa termină de mestecat năstureii de nalbă şi ieşi din desiş în cărare. Acolo îşi ridică ochii şi descoperi pe neaşteptate, sus, la fereastra deschisă a coridorului, un militar întors cu spatele spre grădină. Îl recunoscu îndată după ceafa lui rasă şi după spatele neobişnuit de drept, şi-l apucă frica.

Îşi scutură palmele şi grăbi spre casă. Pe drum îi căzu un pantof. Îşi îndesă piciorul în el din fugă, călcînd pe ştaif, şi alergă aşa de repede, că-şi auzi bătăile accelerate ale inimii.

In coridor, tata şi mama stăteau de vorbă cu Zubinski.

— Vă repet, — zicea politicos Zubinski, — că hotărîrea e definitivă.

— Dar e vorba de însăşi soarta noastră ! — răspunse încetişor mama, privindu-l pe Zubinski cu ochi ciudat de mari.

— O, regret ! Imi dau seama că toate lucrurile acestea sînt cît se poate de necivilizate, dar ce pot să fac ? Situaţia pe fronturi e de aşa natură, încît te poţi aştepta — iertaţi-mi expresia, — la dracu' ştie ce ! Nu fac decît să execut un ordin. Pînă poimîine, casa trebuie să fie golită. Chiar de astăzi e socotită ca fiind la dispoziţia autorităţilor militare. Vă rog să-i comunicaţi cetăţeanului Dorogomilov că ordinul e categoric.

Zubinski bătu din călcîie, îşi puse şapca pe cap şi salută cu mîna la cozoroc.

Şi Alioşa auzi, pentru a doua oară în viaţa lui, tălpile grele bocănind pe scări.

Din sală, tata intră în odaie, tăcut. Alioşa se furişă pînă lîngă uşă şi se opri, ţinîndu-şi răsuflarea. Inima îi mai bătea încă de alergătură. Nici spaima nu-i trecuse. Cel din urmă cuvînt al lui Zubinski, „categoric", nu se stingea ca dangătul unui clopot, ci creştea, ca apropierea ameninţătoare a unei locomotive. Iat-o zburînd pe stradă : a intrat în grădină şi striveşte copacii... Acum năvăleşte în casă şi răstoarnă pe sală, de-a valma, toate lucrurile minunate şi scumpe ale lui Arseni Romanovici. Sub greutatea ei o să se prăbuşească acuşi şi podeaua de sub picioarele lui Alioşa...

— Da ! — făcu tata spărgînd tăcerea, ameninţător.

Apoi se întoarse spre mama şi, după o clipă, îi strigă cu un glas pe care băiatul nu i-l auzise încă niciodată :

— Nu te mai holba şi tu la mine, cu ochii tăi de acuarelă !

Işi luă tabachera, se trînti pe pat şi începu să-şi răsucească o ţigară, cu degete tremurătoare. Mama

se apropie de el şi-i trecu mîna peste ceafă, blînd, aşa cum îi făcea şi lui Alioşa cînd voia să-l mîngîie.

— Nu te mai necăji, — îi zise. — Ascultă-mă pe mine. Du-te imediat la tiranul cela, la Izvekov, şi descrie-i situaţia noastră...

— „Descrie-i!" — o îngînă tata. — Acum nu mai este vremea de „descris", acum trebuie să le dai oamenilor la cap cu măciuca!... Şi nici aşa nu te ascultă!... Să mă înjosesc eu în faţa unui plod ca acela? Vorbeşti de situaţie? Apoi asta nu mai e situaţie, înţelege-mă! E catastrofă. Cataclism! Piatră de mormînt! Groapă! Ţepuşă înfiptă în inimă! Moarte!

— De ce spui că te înjoseşti? — urmă mama. — Cînd plouă, deschizi umbrela. Asta nu înseamnă deloc că te înjoseşti în faţa ploii!

Tata sări în sus, dar după ce rămase o clipă în picioare, mormăi împăciuitor:

— Unde mi-e pălăria?

Îşi umplu mîinile făcute căuş cu apă din spălător, o aruncă, îşi netezi părul cu palmele ude, se pieptănă şi-şi îndreptă cravata. Apoi luă mîna mamei într-ale lui, o duse la buze şi rămase cîtva timp aşa.

— Să nu fii supărată pe mine, te rog, — şopti el cam nedesluşit.

Pe sală, îşi zări băiatul. Alioşa tocmai se pregătea să se strecoare pe uşă, la mamă-sa. Dar tatăl lui îl apucă de coate şi-l ridică în sus, ca pe un copil mic de tot, deasupra capului. Apoi îl coborî puţin şi-l sărută pe frunte. Bîlbîindu-se de atîta fericire, Alioşa întrebă:

— Tăticule, nu-i aşa că n-o să-i spui lui Arseni Romanovici că e „categoric"? Te rog...

Tata îl lăsă jos.

— Hai, du-te. O să-ţi explice mama...

În stradă, Alexandr Vladimirovici avu o senzaţie ciudată. Nu-l interesau oamenii, nu-şi dădea seama deloc că era zăpuşeală, şi pînă şi simţul mirosului îşi pierduse din ascuţime. În el, totul se adunase în jurul unei singure idei, pe care o purta în adînc ca pe o senzaţie de durere. O botezase „cea din urmă

oră din viaţa unui condamnat" : era coexistenţa unui fapt deprimant prin importanţa lui, cu dorinţa chinuitoare de a-l înţelege. Faptul era condamnarea lui la moarte. Iar din dorinţa de a-l înţelege, se aprindea şi se stingea în el, mereu, un gînd contradictoriu: cînd i se părea că izbutise să se împace cu sentinţa, cînd se răzvrătea împotriva ei.

Un fapt ca acesta era şi războiul civil. Fără să-şi treacă prin minte toate amănuntele lui, Pastuhov le vedea, într-o necruţătoare înlănţuire, aşa cum un condamnat vede într-un singur cuvînt: „moarte", nenumărate amănunte ale despărţirii lui de viaţă.

În oraşul prin care trecea, era linişte. Dar undeva, alături, dincolo de bariera apropiată a străzilor, se auzea crescînd un vuiet: părea că lava de vulcan a lui iulie năvălea în pacea senină a străzilor.

În iulie, Armata caucaziană a lui Vranghel se apropia încet de Kamîşin, înaintînd pe malul Volgăi. Trecuse mai bine de o lună de cînd Denikin anunţase forţelor armate din sudul Rusiei, în ordinul dat la Ekaterinodar, că recunoştea puterea supremă a lui Kolceak, la care Kolceak îi răspunsese telegrafic, „cu un sentiment de adîncă emoţie". Curînd după contopirea forţelor contrarevoluţionare din răsărit cu cele din sud, Denikin sosi în Ţariţînul cucerit şi, după ce primi parada de rigoare, semnă un ordin care începea cu o frază umflată de prea multă încredere în sine: „Avînd drept scop final cucerirea inimii Rusiei, Moscova, ordon..."

Ordinul împărţea generalilor ruşi sarcini precizate pînă în cele mai mici amănunte, amintind în totul planurile teoretice ale savantului neamţ în uniformă rusească prost croită, acel Pfuhl din „Război şi Pace", care nu se simţea bine decît dacă avea înaintea lui o hartă. Lui Vranghel i se ordona să plece spre frontul Saratov-Rtişcevo-Balaşov şi să continue ofensiva prin Penza şi Nijni-Novgorod, în direcţia Moscovei. Sidorin trebuia să ducă mai departe atacul prin Voronej-Kozlov-Reazan şi, în acelaşi timp, prin Eleţ-Kaşira, iar Mai-Maevski urma să înainteze spre Moscova în direcţia Kursk-Orel-Tula. La sud, ordinul

hotăra ca obiective Kievul şi Kersonul, Nikolaevul şi Odesa. Departe în nord-vest, punînd în aplicare planul general, Iudenici luă ofensiva asupra Petersburgului.

Te puteai aştepta în orice clipă ca unităţile albe să treacă pe malul stîng al Volgăi, în regiunile Ţariţîn-Kamîşin, făcînd joncţiunea cu cazacii din Ural. Dar în acelaşi timp, executînd ordinul lui Frunze cu privire la ocuparea Uralskului, Vasili Ceapaev întreprinse marşul asupra acestui oraş cu o zi înainte de ordinul lui Denikin privitor la ofensiva împotriva Moscovei. Cazacii au fost zdrobiţi şi peste cinci zile începură să se retragă spre sud. Peste alte cinci zile, la data fixată de ordinul lui Frunze, Ceapaev intră în Uralsk cu cavaleria, despresurînd oraşul asediat. Iar după numai douăzeci şi patru de ore, pe frontul din răsărit, Armata Roşie sărbătorea o nouă victorie: Zlatoustul fu ocupat şi el, iar armatele albe ale lui Kolceak, împinse dincolo de munţii Ural, se retrăgeau în grabă prin Siberia.

Un om care rătăceşte noaptea prin pădure ştie bine că este şi lumină, că sînt şi drumuri deschise. Dar lucrul acesta nu-i poate risipi senzaţia de întunecime şi deznădejdea. Pastuhov aflase despre ocuparea Uralskului şi despre Zlatoust. Aflase de asemeni şi de contraofensiva care se pregătea asupra Ţariţînului, pe Volga în jos. Dar prin esenţa materială a simţurilor, nu percepea decît apăsarea înăbuşitoare şi tot mai apropiată a frontului care ameninţa Saratovul. Războiul se rostogolea asupra oraşului ca un val, fremăta în împrejurimile lui şi ameninţa să se prăbuşească peste Pastuhov cu Asia lui, cu Alioşa lui, cu florile lui din pahar, cu manuscrisele lui, cu gîndurile şi cu nădejdile lui de viitor, cu toată viaţa lui...

Istoria, timpul, calendarul, acul ceasornicului — toate îl condamnau pe Pastuhov la război. Il condamnau la moarte. Aceasta era realitatea.

Dar cum poţi să pricepi rostul acestei realităţi? Pentru ce trebuia să piară Alexandr Pastuhov într-un război pe care nu l-a dorit, pe care nu l-a căutat, de

care s-a ferit? Un om e condamnat de obicei pentru o crimă, pentru o vină oarecare. Dar el ce a făcut? Cu ce a greşit? Nefiind roşu, fără îndoială că-l vor socoti alb. Dar pentru că nu era nici alb, îl vor socoti roşu. Da, era condamnat pentru că nu era nici alb, nici roşu! Dar oare toată lumea era ori albă, ori roşie? Şi ce s-ar întîmpla dacă el, Pastuhov, ar fi măsliniu, de pildă? Ar trebui ucis. Şi dacă ar fi albastru? Acelaşi lucru: ar trebui ucis. Dar de ce măslinii şi albaştrii nu ucid, ci numai albii şi roşii? Adică nu, mai sînt şi verzii. Şi ei ucid. Curios e că verzii aceştia îşi zic „fraţi": fraţii care ucid, fraţii cei verzi, dezertorii ascunşi prin păduri. Prin pădurile în care rătăcea, dibuind în beznă, şi Pastuhov. Se rătăcise şi el, şi era condamnat. Era o realitate căreia nu-i putea găsi nici o explicaţie. Pentru că un condamnat la moarte poate înţelege rostul morţii lui pentru alţii. Dar rostul morţii lui pentru el însuşi — asta n-o poate înţelege. Moartea lui e necesară — dumnezeu ştie pentru ce — istoriei, timpului, calendarului, acului de ceasornic... Lui însă, nu-i este deloc necesară. Pentru el, pentru Pastuhov cel care trebuie să moară, moartea lui n-are nici un rost. Şi gîndul i se răzvrătea la ideea morţii.

Dar iată că gîndul începe fără veste să caute o împăcare cu moartea, cu toate că el, unul, nu doreşte această împăcare. Iată cum judecă el: omul e pus în faţa realităţii istorice ca în faţa propriei sale firi. I s-a dat putinţa să lupte împotriva forţelor naturii ca să-şi prelungească viaţa. Dar forţele naturii îl înving, orice ar face, prin moarte. Omului i-e dat să lupte ca să-şi prelungească viaţa, alegînd, în realitate, atitudinea cea mai prielnică. Dar dacă nu e în stare să prevadă care anume atitudine îi poate pune viaţa la adăpost de primejdie, şi dacă din pricina asta cade victimă unei morţi premature, atunci nu-i rămîne decît să caute un înţeles acestui sacrificiu. Să caute un înţeles însăşi absurdităţii acestui sacrificiu. Şi el îl caută. Pentru că, dacă un om tînăr, sănătos, fericit şi talentat, cum se socotea Pastuhov, o să cadă ca o jertfă nedorită de nimeni, oamenii or să înţe-

leagă toată absurditatea unei asemenea morţi. Or să ucidă unul, doi, zece Pastuhovi, apoi or să-şi dea seama că i-au ucis zadarnic. Or să-şi dea seama că o asemenea pierdere nu e numai inutilă, ci chiar păgubitoare, dăunătoare pentru ei. Or să înţeleagă, or să-şi bage minţile în cap, şi sacrificiul, din zadarnic cum părea la început, o să fie folositor...

Şi iată că, în felul acesta Pastuhov ajunge la o soluţie: E perfect adevărat: sacrificiul poate să aibă şi un înţeles. Dar înţelegerea unui sacrificiu aparţine celor cărora le-a fost adus, nu celui care l-a adus. Cel care s-a sacrificat „pentru prietenii lui" n-a cîştigat nimic. Au cîştigat „prietenii". Dar cine sînt la drept vorbind aceşti „prieteni"? Pentru cine trebuie să moară Pastuhov?

Se gîndeşte la prieteni. Cine sînt ei? Asia? Alioşa? Dar dacă moare el, pe ei îi aşteaptă dezastrul. Prietenii lui din Petersburg? S-au risipit care încotro pe toată faţa pămîntului şi nici nu le pasă de el. Directorii de teatru, trupele de actori? Aceştia mai curînd or să-l plîngă decît or să tragă foloase de pe urma morţii lui. Atunci, cine o să profite de moartea lui? Vreo doi sau trei autori dramatici, cărora le stă în gît succesul lui Pastuhov: or să semneze un necrolog colectiv şi, ştergîndu-şi lacrimile de crocodil, or să joace de bucurie că nu mai apare nici o piesă de-a lui. Dar face oare să moară el, numai şi numai ca să joace ei ţonţoroiul?

Nu, Pastuhov n-avea prieteni. Poate că toată nenorocirea lui stătea tocmai în fapul că n-avea prieteni? Poate că dacă ar avea l-ar sfătui acum încotro să se îndrepte? In numele cui să se sacrifice el, dacă istoria, timpul, calendarul, acul de ceasornic l-au condamnat la moarte? Să aleagă — iată ce trebuia să facă Pastuhov. Tot înţelesul vieţii, toată esenţa ei se reduc la un singur lucru: să alegi!

Cu sentimentul acesta de condamnat la moarte, se înfăţişă Alexandr Vladimirovici la Izvekov. Trebui să aştepte. Îşi dădea seama că s-ar fi putut să-l umilească şi se şi pregătise pentru asta: întreaga lui atitudine arăta resemnarea. Dar se înşelase, nimeni

n-avea de gînd să-l umilească. Peste o jumătate de oră Izvekov se apropie de el cu o grabă neobișnuită.

— Am fost ocupat la telefon, vă rog să mă iertați... Poftiți la mine în birou. N-aveți nimic împotrivă dacă în vremea asta o să-mi iau masa?

Intrînd în cămăruța îngustă de lîngă biroul lui, Izvekov ridică un șervet care acoperea două farfurii: într-una din ele era o fiertură de mei, pe cealaltă un măr pe jumătate copt și o bucată de pîine integrală de grîu.

— Nu doriți să luați mărul? — zise Izvekov.

— Mulțumesc. Mă tem să nu vă deranjez. Dar n-o să vă rețin decît foarte puțin.

— Nu mă deranjați cîtuși de puțin, — îi răspunse Izvekov înghițind o lingură de fiertură. — Poate că tot îl luați, pînă la urmă... E un măr din grădinile noastre sovietice, din Rokotovka. Ați fost vreodată pe acolo?

— Da. Pe vremuri era tare frumos.

— Și acum e tot atît de frumos.

— Dar dumneavoastră ați fost?

— Nu, dar îmi închipui...

Pastuhov simți oarecare curiozitate față de tînărul acesta care-și înghițea fiertura rece cu atîta plăcere, de parcă avea înaintea lui cine știe ce mîncăruri alese. Curios, însă, nu era faptul că înghițea cu poftă (pe vremea aceea, aproape toată lumea avea poftă de mîncare), ci că tot timpul, fața lui continua să exprime o stare de veghe a gîndului, care totuși nu părea că-l supără cu nimic.

— Acum peste tot e la fel, și în livezi, și în grădinile de zarzavat, — zise Pastuhov.

— La fel de bine sau la fel de rău?

— E destul să spunem că-i la fel... După mine, nenorocirea omenirii se trage din doctrinele cu caracter universal. E cu neputință să creezi o formă comună de viață standardizată, o fericire tip pentru toți oamenii.

Izvekov își linse buzele și avu aerul că-i face lui Pastuhov cu ochiul.

— Nu mai putem de dorul filozofiei, hai? Întocmai ca Cehov! Ei, fie și așa. Pentru început, să încercăm

a lămuri o eroare. „Comun“ nu înseamnă „standardizat“. Comun înseamnă ceva care aparține tuturor, dar nicidecum, identic pentru toți. Acest comun poate fi variat, dar tot atît de accesibil tuturor. Fiecare o să-și aleagă după pofta inimii, unul o să fie grădinar, altul chirurg, al treilea agricultor sau mecanic. Pentru fiecare din ei însă, fericirea o să fie tot atît de ușor accesibilă.

— Dacă n-or să renunțe la ea! — observă Pastuhov.

— N-o să le convină să renunțe.

— Ceea ce nu le convine unora le convine altora. Războiul ne-o dovedește cu prisosință.

— Așa e, atîta timp cît e vorba de împărțirea bunurilor. Pentru cei cărora li se ia surplusul de bunuri, e foarte comod să renunțe... la fericirea celor în mîinile cărora trece acest surplus! — zise Izvekov, zîmbind.

Pastuhov desluși pe fața lui o umbră nouă, de mulțumire ușor ironică, mulțumirea pe care ți-o dă conștiința superiorității. După fiecare replică, Izvekov înghițea cîte o lingură de mei, de parcă se recompensa în glumă, pentru răspunsurile pe care le găsea atît de ușor.

— Exerciții de raționament, — zise Pastuhov, nemulțumit. Viața, însă, e călăuzită de sentiment.

— Și de rațiune, — adăugă în grabă Izvekov. — Și cred că mai ales de rațiune, deoarece rațiunea tinde să călăuzească sentimentele.

— Nu e adevărat, — protestă Pastuhov, ușor enervat. — La început a fost durerea, a fost gestul, a fost strigătul. Abia după aceea a venit cuvîntul. Sentimentul zămislește rațiunea, și nu invers. Nu, nu invers... Răutatea, ura, dragostea sînt totdeauna mai tari decît rațiunea! Nu vrem război, dar nu putem trăi fără el...

— Noi nu vrem un război absurd, adică un război cu intenții criminale.

— Cu alte cuvinte, voi vreți un război pornit din dragoste? Vreți un război bun prin scopul și prin

intențiile lui, nu-i așa? Dar asta înseamnă că vreți să înnobilați sau să îmbogățiți dîndu-i un sens, sentimentul care trece înaintea rațiunii — sentimentul urii, pentru că războiul din ură izvorăște. Dar acest sentiment e mai tare decît rațiunea cu care căutați să-l depășiți! Răul războiului e mai tare decît binele scopului său.

Izvekov împinse farfuriile la o parte și-l privi pe Pastuhov drept în ochi, stăruitor și aspru.

— Ce înseamnă „voi"? Cine sînt acești „voi"? — întrebă el cu glas scăzut.

Pastuhov nu răspunse imediat, apoi zise ridicînd din umeri, obosit:

— Nu m-am gîndit la dumneata personal. Dar din moment ce te-ai folosit de cuvîntul „noi", m-am exprimat și eu așa, în general.

— Ca să vă scoateți din cauză?

— E interzis?

— Ba nu, e dreptul dumneavoastră. Voiam numai să știu dacă discuția are loc între „noi", sau între „noi" și „voi". Și cred că ultima ipoteză e cea adevărată. Atunci o să vorbesc numai despre noi... Da. În războiul actual, sîntem călăuziți de ură. Dar ura noastră nu e oarbă. Ea are ochiul treaz, și ochiul acesta e dreptatea. Noi ducem un război just, războiul celor oropsiți care-și apără dreptul la o viață demnă de ființa omenească. Noi nu vrem război. Vrem pace pentru toată lumea. Am fost însă provocați și împinși la război. Și l-am primit. Acum luptăm împotriva războiului. Iată de ce războiul nostru nu e nici criminal, nici absurd. Este — așa cum te-ai exprimat și dumneata — un război bun. Are un înțeles adînc și un scop măreț. Dacă am depune armele, am fi niște criminali, pentru că ceilalți nu ne-ar cruța; ne-ar strivi, iar oropsiții ar fi și mai oropsiți.

Pastuhov ridică mîna, să-l oprească. Zise foarte încet, stăpînindu-și cu greu sentimentul de suferință care-l cuprinsese încă de pe drum:

— Nu m-am îndoit niciodată de măreția scopului de care-mi vorbești. Nu-s nici atît de naiv și, în definitiv, nici atît de slab ca să mă tem de o luptă con-

ştientă. Mărturisesc însă că sînt îngrozit de faptul că, în lupta pentru bine, omul e nevoit să facă atîta rău.

Kirill luă mărul, îl rupse cu uşurinţă în două şi-i întinse, zîmbind, una din jumătăţi.

— Gustaţi, totuşi...

Pastuhov rămase mult timp nemişcat, privind cu un fel de teamă ascunsă jumătatea albă-verzuie a mărului, pe faţa căreia ieşeau la iveală picături mici şi strălucitoare.

— N-am ce face. Sînt silit să-l mănînc de unul singur, — zise Izvekov zîmbind iarăşi, apoi muşcă din jumătatea lui.

Aluzia la vechea legendă biblică, pe care o ştia din copilărie, era atît de străvezie, încît Pastuhov găsi că nu mai avea rost să arate că a înţeles-o. Se uită ţintă la Izvekov, care mînca mărul cu pîine. Fălcile proeminente ale lui Kirill se încleştau puternic în efortul continuu al muşchilor. Părea că nu se gîndeşte decît la plăcerea de a mînca. Dar ochii lui păstrau aceeaşi expresie de atenţie încordată şi oarecum visătoare. Muşcînd încă o dată din măr, zise:

— Ţi-e groază de război. Dar cînd spui război, te gîndeşti, de fapt, la revoluţie. Aşa înţeleg eu, cel puţin.

— Mă gîndesc la distrugerea omului de către om. Iar numele pe care-l poartă această distrugere n-are nici o importanţă.

— N-aţi fost la război?... Avem, în armată, o formulă: „materiale nerecuperabile". Morala ne obligă să punem la dispoziţia revoluţiei ceva asemănător cu acest „material nerecuperabil". Şi pe bună dreptate. Dacă războiul are dreptul să se folosească de valori şi de vieţi omeneşti, să le distrugă în numele victoriei, în numele apărării împotriva inamicului, — cum să lipsim pe un revoluţionar de toate aceste valori şi de dreptul la viaţă, cînd el îşi propune ca scop construirea unei lumi noi? Soldatul nu răspunde nici de muniţiile cheltuite, nici de casele dărîmate, nici de averile şi vieţile omeneşti nimicite în interesul victoriei. Atunci, de ce să i se pună în seamă revoluţiona-

rului fiecare farfurie spartă, şi mai ales, fiecare rană, chiar dacă o pricinuieşte unui duşman declarat?

— E foarte logic, dar crud, — răspunse Pastuhov.

— Şi războiul? Acel război împotriva căruia probabil că n-ai protestat deloc pînă în clipa cînd s-a transformat în revoluţie? A fost şi crud, şi lipsit de logică. Nu-i aşa?

Kirill se uită la el triumfător. Cine ştie unde-i putea duce duelul acesta neprevăzut! — îşi zise Pastuhov şi răspunse cît se poate de alene, arătînd în felul acesta că discuţia îl obosise:

— Omul e o fiinţă care caută veşnic explicaţii. N-are astîmpăr pînă nu-şi explică tot ce vede şi tot ce se întîmplă în jurul lui. In schimb, o dată ce a găsit o explicaţie, e gata să primească orice.

— Nu să primească, ci să apere explicaţia justă pe care a găsit-o.

Se vede că tînărului îi plăcea grozav să vorbească. Dar Pastuhov nu venise acolo, într-o clipă ca aceea, să se ţină de discuţii.

— Mă întreb dacă face, — zise el cu tristeţe, — ca, gonind după explicaţii, să încerci a te prinde de scara tramvaiului şi să rămîi agăţat de ea. Nu e mai simplu, oare, s-o iei binişor pe jos?

— Se mai poate şi călare pe un măgar, — adăugă Izvekov cu îndrăzneală.

Pastuhov ridică iarăşi din umeri:

— Am impresia că, alergînd mereu după explicaţii, nu vrei să înţelegi Rusia.

— Ba dimpotrivă! Fac parte tocmai dintre oamenii care vor s-o înţeleagă, ca să construiască o Rusie nouă, spre deosebire de cei care vor s-o înţeleagă ca s-o păstreze în forma ei veche.

— Nu cred că trebuie să înlăturăm în bloc tot ce e vechi. Şi ca mine mai gîndesc şi alţii. Nu sînt singurul...

— Ştiu că nu sînteţi singurul, — zîmbi Kirill. — După statisticile întocmite luna trecută, sînt încă două sute de mii ca dumneata. Iar acum cred că sînt şi mai mulţi.

— După ce fel de... statistici?

— Ale Comisiei centrale pentru lupta împotriva dezertorilor, — şi Izvekov îşi ascunse cu mîna zîmbetul larg. — S-ar putea, totuşi, să fie mult mai puţini. Comisia poate că umflă înadins cifrele, ca să se laude: „Ce credeţi? Îi prindem ca din oală, că doar sîntem cu ochii-n patru!"...

Pastuhov tăcu un timp, de parcă voia să arate că nu se pricepea cum să răspundă. Apoi aruncă dintr-o dată, pe un ton oficial care nu părea că îngăduia glumă, o părere care-l înveseli şi mai mult pe Izvekov:

— Sînteţi bolşevic? In cazul acesta, ultima hotărîre a partidului vostru vă obligă la o colaborare cu... tovarăşii dezertori, dacă nu mă înşel!

— Observaţia, cum s-ar zice, nu e lipsită de... — Izvekov căută cuvîntul potrivit, dar negăsindu-l izbucni în rîs.

In rîsul lui însă era mai multă provocare decît veselie, şi Pastuhov se gîndi că nu orice glumă e la locul ei. Se ridică demn şi-şi potrivi haina, fără grabă.

— Dezertor e acela care-şi calcă jurămîntul. Eu, unul, n-am jurat nimic.

Kirill se ridică şi el. Apropiindu-şi sprîncenele drepte, îl măsură o clipă pe Pastuhov din cap pînă-n picioare.

— Cînd un oraş e ameninţat de ape, oamenii ies să înalţe digul fără nici un fel de jurămînt... Şi acela care nu iese la lucru, care se sustrage, e dezertor.

Pastuhov îşi scoase batista, îşi şterse buzele şi se informă cît se poate de discret:

— Aţi terminat masa?

— Da, — răspunse Izvekov. — Să trecem în birou.

Acolo se opri în picioare lîngă scaunul lui, dîndu-i astfel a înţelege lui Pastuhov că ar dori să termine cît mai curînd.

— Nu ştiu dacă o să vreţi să mă ajutaţi după... după discuţia noastră filozofică! — începu Pastuhov, din vîrful buzelor. — Familia mea şi cu mine ne-am pomenit aruncaţi în stradă. Casa în care am stat pînă acum urmează să fie ocupată de Comandamentul

militar, pentru nu știu ce instituție de-a lui. Casa e a lui Dorogomilov. Ați auzit de el? Bineînțeles că și el o să fie evacuat împreună cu noi...

— Dorogomilov?

— Da. Trebuie să plecăm din casă chiar mîine. Unde-o să ne ducem? Nu știu. Stăruiți, vă rog, ori să se suspende evacuarea, ori să ni se pună la dispoziție altă casă.

Începu atunci o discuție care, fără îndoială, nu avea nevoie de nici un fel de premise filozofice. Deoarece casa urma să fie ocupată de autoritățile militare, Izvekov n-avea nici o calitate să suspende evacuarea. Cît despre altă locuință, problema fiind cît se poate de grea, lui Pastuhov nu-i rămînea decît să se aranjeze pe cale particulară. Lucrul era, pe cît se pare, cu neputință de realizat în douăzeci și patru de ore, dar Izvekov nu vedea altă ieșire.

— Vă rog să mă iertați, — făcea Pastuhov ofensat, — însă cum o să se simtă sovietul, dacă cetățenii or să-mi vadă familia în stradă, pe cufere și boccele, sub cerul liber, ca țiganii?

— Așa ceva nu poate să se întîmple. Spațiul locativ e obligat să vă dea o locuință, fie și provizorie.

— În vreo baracă? — întrebă Pastuhov înclinîndu-se ușor, ca și cum i-ar fi mulțumit pentru răspunsul afirmativ pe care-l bănuia.

— Se prea poate, — răspunse Izvekov cu nepăsare. — În orice caz, n-o să întreprindem o municipalizare suplimentară a locuințelor numai așa, ca să vă procurăm dumneavoastră un apartament!

Pastuhov părea un monument ridicat lui însuși, cu brațele atîrnate, nemișcat și parcă și mai înalt. Zise deodată, cu glasul frînt de un suspin adînc:

— Mă împingeți la... la cine știe ce faptă necugetată!

— Nu mă interesează la ce vă împing eu, — îi răspunse scurt Izvekov. — Dumneavoastră sînteți mai în vîrstă decît mine și știți singur ce aveți de făcut... Ce dorești? — întrebă el apoi, adresîndu-se fetișcanei cu părul tuns, care intrase în vremea asta.

— Vă așteaptă la ședință.

— Bine. Am terminat. Numaidecît...

— La revedere, — zise încet Pastuhov și ieși din odaie grăbit, fără să-i întindă mîna.

Îndată ce se închise ușa în urma lui, Kirill ceru să i se dea la telefon comisarul militar. În timp ce fata învîrtea mînerul aparatului, bătea în furcă și-i făcea morală telefonistei de la centrală, Izvekov avu timp să măsoare de cîteva ori biroul, dintr-un colț în altul. Apoi intră chiar el în tratative cu telefonista, căpătă legătura și se adresă comisarului militar:

— Am primit o plîngere că ai de gînd să evacuezi din casă un cetățean... Da, da, pe unul Arseni Romanîci Dorogomilov. Dacă vrei poți să culegi informații asupra lui la Ragozin... Cum? Întîia oară auzi de așa ceva? Un om e aruncat în stradă și tu nu știi nimic?... Ce mă întrebi pe mine? Eu ar trebui să te-ntreb pe tine cine a fost acolo! Da, s-a dus să-l evacueze în numele tău... Cum asta: n-ai nevoie de nici un fel de casă?... Foarte ciudat! Te rog să lămurești chestiunea... Știu că sînt și treburi mai importante. Crezi că nu le am și eu?... Te rog însă s-o descurci și pe asta, că nu-i frumos. Și pe urmă, să-mi telefonezi.

Kirill se bătu cu palmele peste coapse și se apropie de fereastră. N-o fi născocit Pastuhov, de la început și pînă la sfîrșit, toată povestea?! Uite-l colo, călcînd pe trotuar cu același pas scurt, de om curios care caută să se stăpînească, cu care ieșise adineauri de la el. Doar că se ține ceva mai mîndru, cu capul ceva mai sus, iar mîna lui dreaptă bate tactul fiecărui pas, cu demnitate și grație în același timp. Nu, un om ca acesta nu poate să îndruge verzi și uscate, ca unul care nu știe ce vorbește! Un om ca acesta e sigur că nu ocupă zadarnic un loc în spațiu. Oricine se dă la o parte din drumul lui, din obișnuința de a respecta pe cei care-și cunosc valoarea. E ceva putred la mijloc...

Într-adevăr, era ceva putred la mijloc. Pastuhov mergea cu pasul lui plin de demnitate, dar asta era ținuta lui de totdeauna, obiceiul de a-și purta persoana pe pămînt potrivit concepției că era croit dintr-un aluat aparte. În sufletul lui însă, Alexandr Vladimirovici nu mai avea nici urmă de ținută! Se sim-

ţea umilit şi dispreţuit de toată lumea şi-şi repeta cu jale aceleaşi vorbe: eşti frumos, eşti mîndru, ai fost cîndva liber, treci pe stradă cu pasul tău elegant de totdeauna dar să ştii că paşii tăi sînt număraţi. Admiră-te şi îndreaptă-ţi spre necunoscut trupul puternic, armonios, aproape desăvîrşit! N-o să mai ai prilejul să te admiri. Iţi trăieşti cele din urmă ore. Ia-ţi rămas bun de la tot ce vezi. Ia-ţi rămas bun de la tine însuţi. In curînd vei înceta de a mai fi...

Alexandr Vladimirovici se întoarse acasă posomorît, şi Asia înţelese numaidecît că suferise o înfrîngere. Işi aruncă pălăria, se dezbrăcă de haină şi se aşeză, strivind scaunul sub povara lui. Era mai greoi ca oricînd.

— Ei? — îl întrebă Asia, cu un zîmbet care-i cerea iertare.

— Şarpele a încercat să mă ispitească să muşc din mărul cunoştinţei, — răspunse el.

Asia zîmbi, mai tulburată încă, dar în acelaşi timp prefăcîndu-se mai veselă:

— Şi păcatul s-a săvîrşit?

— Fă-mi un ceai proaspăt.

Işi turnă un ceai atît de negru, încît Asiei îi era frică să nu-i facă rău la inimă. Apoi se culcă şi zăcu aşa pînă spre seară, cu ochii aţintiţi în tavan.

Mai tîrziu se coborî cu Asia în grădină. Se aşezară amîndoi pe roaba răsturnată, pe care Alioşa o plimba cu atîta plăcere pe cărare. Vorbiră pe îndelete despre acele lucruri foarte limpezi, care le îngreuiau inima în aceeaşi măsură la amîndoi. Hotărîrea lor era luată, dar fiecare căuta să-l aducă pe celălalt spre ea cu ocoluri, evocînd încă o dată tot ce trăiseră împreună.

S-ar fi împăcat încă mult timp cu liniştea acestei livezi părăsite, unde nalba împletită cu volbură li se aşternea modest sub picioare, unde rujele se fereau pe lîngă garduri, iar plopii deşi le ascundeau cerul. Fireşte, nu era grădina raiului, dar pentru că erau alungaţi din ea, o regretau nespus. Ieri, nu erau decît fugari. Astăzi se transformaseră în exilaţi. Nu le rămînea decît să-şi caute alt colţişor, tot atît de retras, judeţul Balaşov, atît de mult dorit şi atît de greu de

atins, de dragul căruia părăsiseră Petersburgul, ajunsese din nou ținta lor unică. Fără îndoială că mai dăinuia conacul din cătunul izolat, unde-și trăiau ultimii ani ai vieții părinții Anastasiei Ghermanovna. Acolo or să-și găsească ei pîinea și un acoperiș sigur. Nimeni n-o să se atingă, acolo, de libertatea lor de oameni. Hotărîră, deci, să plece fără întîrziere într-acolo.

Seara Pastuhov îi împărtăși lui Dorogomilov hotărîrea lor.

În săptămîna din urmă, Arseni Romanovici fusese într-o permanentă agitație. Evenimentele păreau că-i ațîță ambiția. Își reproșa inactivitatea. În oraș lumea era tot mai alarmată, oamenii se pregăteau, fiecare în felul lui, să întîmpine cumplita amenințare care se apropia tot mai mult. Iar el răsfoia înainte în biroul lui registrele și evidențele contabile, așa cum făcea de o viață întreagă. Se înfuria pe propria lui neputință de a se abate din drumul bătătorit. Primi fără nici un fel de împotrivire vestea că va trebui, în orice caz, să plece din cuibul său, cu tainica nădejde că această întîmplare îl va împinge spre fapte deosebit de importante ca, de pildă, angajarea în armată, sau poate chiar plecarea pe front... Da, o să-și schimbe surtucul ponosit cu bluza militară, o să se încingă cu o curea; o să-și arunce cît colo cravata și o să-și radă barba și chica! Știa să mărșăluiască, doar toată viața lui fusese un drumeț neobosit. La drept vorbind, viața lui rămăsese în urmă, dar în el tot mai pîlpîia o flacără, iar căldura ei trebuia folosită pentru o cauză înaltă... .

— Vai de mine! — se miră Arseni Romanovici aflînd că Pastuhov pleca a doua zi cu familia la Balașov. — Acolo se dau lupte, frontul e la doi pași! Cum se poate să vă duceți în locurile acelea cu băiatul? De jur împrejur sînt numai albi!

— În situația noastră ne e perfect egal pe cine găsim acolo. O dată ce m-au silit să ajung aici, nu-mi mai pasă! Am nevoie de un adăpost, și atîta tot, — îi răspunse Pastuhov cam de sus.

Arseni Romanovici nu mai zise nimic. Făcu doar un pas îndărăt, apoi, cu totul nepoliticos, ieşi în tăcere şi plecă prin sala întunecată, spre apartamentul său.

Alioşa auzise aceste vorbe. Îl surprinsese felul în care Arseni Romanovici îi întorsese spatele tatălui său. Niciodată nu mai văzuse pe faţa lui Dorogomilov o expresie de dezaprobare ca atunci. Abia putu să doarmă, şi toată noaptea visă că aluneca şi cădea cînd dintr-o clopotniţă, cînd de pe o stîncă povîrnită, cînd din vîrful unui catarg. Cădea în valuri şi se trezea scăldat în sudori fierbinţi. Atunci le auzea pe mama şi pe Olga Adamovna foşnind din ziarele aşternute pe jos şi împachetînd farfurii: tata pufnea, trecînd prin cătărămi curelele geamantanelor, care pîrîiau, şi strîngîndu-le cu nădejde.

Chiar din clipa cînd îi văzuse încăierîndu-se, Alioşa căpătase mare stimă pentru Pavlik şi pentru Vitea. Avea faţă de ei un fel de frică respectuoasă, ca în faţa unor fiinţe superioare şi se deprinsese să le spună tot adevărul. De aceea, a doua zi, cînd băieţii trecură la prînz pe la Arseni Romanovici, se pregăti să le povestească totul. Dar îndată ce ajunse cu ei în grădină, îşi dădu seama că băieţii ştiau totul şi-l cuprinse, fără să ştie de ce, o ruşine arzătoare.

Pavlik şi Vitea se uitau la el cu ochi şi mai străini ca în clipa neuitată cînd făcuseră cunoştinţă în biroul lui Arseni Romanovici. Ba chiar, Pavlik îşi scoase înainte buza de jos, de parcă se pregătea să scuipe. Vitea fluiera un cîntec necunoscut, care te scotea din sărite. În cele din urmă, milostivindu-se parcă de bietul Alioşa, cu totul buimăcit, îl întrebă cu dispreţ:

— Daţi bir cu fugiţii, hai?

— Ne ducem acasă la mama. Bunicul şi bunica stau într-un cătun, — explică Alioşa cu de-amănuntul.

— Vorbe de clacă! De ce n-aţi plecat înainte şi plecaţi tocmai acum, cînd se încurcă iţele?...

— Cum se încurcă? — întrebă Alioşa.

— Se încurcă şi gata!

— Apoi vezi că dumnealor îs albi! — zise dispreţuitor Pavlik.

— Ba nu sîntem albi! — scînci cu glasul stins Alioşa.

— Atunci, de ce sînteţi împotriva Armatei Roşii? — întrebă Vitea.

— Nu sîntem împotriva Armatei Roşii! — protestă Alioşa şi în ochi îi sclipi o lacrimă.

Rămaseră toţi trei aşa, fără să se uite unul la altul.

— Sînteţi supăraţi pe mine? — întrebă Alioşa cu sfială şi se dădu mai aproape de Vitea.

— Că altă treabă n-avem! — răspunse Pavlik.

— De ce să ne supărăm? — îşi dădu cu părerea şi Vitea.

— Tu eşti mic, or să te ia şi or să te ducă cu ei.

— Numai tata e de vină! — strigă Alioşa deznădăjduit, plin de recunoştinţă faţă de Vitea, că-l înţelesese. — Îmi pare rău după Arseni Romanovici... şi după voi, — adăugă el înroşindu-se cumplit.

— Cei săraci sînt mai cumsecade, — zise Pavlik cu dojană. — Taică-meu e mai sărac decît al tău, dar mai de treabă. Numai că-i cam place s-o ia razna.

— Ce-i asta: „s-o ia razna“? — întrebă Alioşa.

— Aşa... Cînd îi vine, o ia razna.

— Se apucă de bătăi?

— Nu, de băut! Caraghios mai eşti...

Mai stătură puţin aşa, apoi, Pavlik îl chemă pe Vitea:

— Haide, ce mai aştepţi?

Şi plecară fără să-şi ia rămas bun de la Alioşa, care rămase singur lîngă scara de serviciu, în faţa uşii deschise, unde venea de sus un zgomot ciudat: se scoteau din casă lucrurile grele, gata împachetate de drum.

Apoi, la larma aceea tulburătoare se adăugă bocănitul unor paşi pe scară, şi în uşă se ivi Arseni Romanovici, fără pălărie, cu haina descheiată şi cu părul vîlvoi. Trecu în goană pe lîngă Alioşa şi puse mîna pe mînerul portiţei, dar deodată se întoarse.

Luă între mîini capul lui Alioşa, îl lipi cu dragoste, de trei ori, de pîntecele lui, apoi îl înăbuşi cu

smocurile încîlcite ale bărbii. Pornirea aceea nebunească și neînțeleasă de îmbrățișări și sărutări nu ținu decît un fragment dintr-o secundă. Apoi, smulgîndu-se de lîngă băiat, Arseni Romanovici alergă spre poartă.

În clipa cînd îi ajunse la urechi izbitura cutremurată și zgomotoasă a portiței, cînd înțelese că rămăsese singur, singur de tot, Alioșa își duse pumnii la ochi și, zguduit de plîns, începu să urce încet scara spre etaj. Își dădea atît de bine seama de ceea ce se petrecuse cu el, încît găsea acum cuvinte noi, pînă mai adineauri cu totul necunoscute, care-i lămureau sentimentele. Și i se părea că le spune plîngînd cu sughițuri cuvintele acelea străine, ciudate, deznădăjduite.

Dar nu făcea altceva decît plîngea. Impreună cu mama, cu tata și cu Olga Adamovna, era alungat și el de lumea asta și fugea fără să știe încotro. Toți îl disprețuiau pentru că tatăl lui era mai rău decît cei săraci, și pentru că el însuși era mai slab și mai fricos decît Pavlik și Vitea! Numai lui Arseni Romanovici îi mai era milă de dînsul, îi era milă și-l iubea. Dar nici el nu-l putea salva, și de aceea îl și părăsise pentru totdeauna...

Alioșa se opri sus, în bucătăria de vară, lîngă mașina de gătit. Acolo își luă pumnii de la ochi și văzu înaintea lui, întocmai ca atunci cînd sosise în casă, colacul de salvare.

Obiectul acela neasemuit era la locul de totdeauna. Cîte visuri erau legate de el! Expediții de pescuit care rămăseseră baltă, excursii prin nisipuri spre îndepărtatul larg al rîului, vîslitul, poate chiar munca încordată la pînzele bărcilor, poate chiar scăldatul în dîra lăsată de vapor și, firește, focurile de tabără... Cînd ieșea cu el la plimbare în barcă, Arseni Romanovici își lua totdeauna și colacul, ca pe un tovarăș credincios. Și iată că acum Alioșa se despărțea de acest tovarăș al lui Arseni Romanovici, așa cum te desparți de o nădejde spulberată pe vecie! Simțea că piere, și că nimic pe lume nu-l mai putea salva!

Mîngîie îndelung suprafaţa aspră, de plută vopsită a colacului, puse mîna o clipă pe ochiurile frînghiei care-l îmbrăca şi îşi lipi de el, apăsat, obrazul ud de lacrimi.

Glasul mamei răsună pe coridor, speriat: unde-o fi Alioşa? Unde-o fi băiatul nostru?

Alioşa îi şterse grăbit ochii şi obrajii şi strigă aspru:

— Aici sînt... Fără tragedie, te rog!...

Pastuhovii ajunseră la gară, în urma cărucioarelor încărcate cu bagaje, înainte de asfinţitul soarelui. Dorogomilov nu venise să-i conducă. Alioşa o auzi pe Olga Adamovna spunîndu-i mamei:

„N-avea decît să nu vină la gară individul ăsta prost crescut! Dar măcar să-şi fi luat rămas bun de la dumneavoastră!" Iar mama îi răspunse cu obişnuitul ei zîmbet, îngîndurat şi fugar: „E un judecător grozav de aspru..."

Pastuhov nu se amesteca în vorbă. Era obosit de priveliştea vieţii pătimaşe şi multicolore care se desfăşura în piaţă. Ca şi în primăvară, familia lui stătea în spatele gării, ţintuită lîngă grămada absurdă de bagaje pe care trebuia să le păzească de puhoiul mulţimii duşmănoase. Dar cît de mult se schimbaseră toate în aceste cîteva luni!

Mai întîi, numărul oamenilor din jurul lor sporise neînchipuit de mult. Alcătuiau acum o gloată masivă şi grea, pe care o străbăteau mereu şuvoaie şi vîrtejuri de coloane mici şi de pîlcuri. Unii se scurgeau fără încetare pe uşile gării, alţii năvăleau dintr-acolo izbucnind afară în ciorchini de trupuri turtite ca stafidele, aproape strivite.

Ceea ce-l mai surprindea pe Pastuhov era mulţimea de ostaşi înarmaţi ai Armatei Roşii. Se mişcau şi ei fără sfîrşit în grămada aceea de oameni, cîte unul sau în grupuri. Deasupra capetelor sclipeau pretutindeni ascuţişurile negre-argintii ale baionetelor. Scoţîndu-şi de pe umerii uzi de năduşeală mantalele soldăţeşti făcute sul, ostaşii le purtau în braţe ca pe nişte hamuri, şi povara aceea părea cu totul de prisos

în mijlocul mulţimii încălzite şi asudate, amintind, ciudat, nopţile îndepărtate cu răcoarea lor neverosimilă.

Inconjurînd toată piaţa ca o uriaşă scoabă vie, se frămîntau, pe saci, familiile refugiaţilor. In văzduh stăruia larmă inegală de glasuri, pe care n-o putea acoperi sau potoli nici un zgomot răzleţ, cît de strident: nici zornăitul sonor al vreunui ceainic de tinichea, nici ţipătul jalnic al vreunui copil, nici măcar — rostogolindu-se peste acoperişul peronului — urletul speriat al trenului. Larma aceea neîntreruptă era atît de bine închegată, încît părea că nici gîndul omului nu s-ar putea înfiripa acolo fără să fie înglobat în această unitate de mulţime cu mii de glasuri şi cu mii de capete.

Deodată, în faţa lui Pastuhov adîncit în gîndurile lui, se opri un militar în uniformă nouă-nouţă. Era slab, uşor ars de soare şi părea abia ieşit din baie. Zîmbetul îi adîncea o gropiţă în bărbie. Se uita la Pastuhov cu ochii plini de avînt tineresc, aşteptînd să vadă ce răspuns o să capete.

— N-o să mă recunoaşteţi pentru nimic în lume! — zise el cu naivitate, nemaiputînd suporta tăcerea care se prelungea peste măsură. — Purtam barbă pe-atunci...

— Barbă... — repetă Pastuhov după el.

— Ne-ai arătat atunci o panglicuţă! — sări dintr-o dată Alioşa.

— Aşa-i! — se bucură militarul. — Sînt Dibici.

— Dumnezeule mare, aşa-i! — strigă şi Asia. — Ai înflorit!

— Ei, asta-i! M-am refăcut, atîta tot. Pentru întîia oară, după atîţia ani, mă simt şi eu sănătos. Şi dumneavoastră? Incotro? Tot n-aţi ajuns la destinaţie?

— Dumneata văd că ai ajuns! — făcu Pastuhov, oprindu-şi privirea înceată asupra stelei roşii de pe şapca lui Dibici.

— Da, — îi răspunse Dibici, cu acelaşi zîmbet. — Am intrat iar în armată. Organizăm acum unităţi noi...

— De la birou? — se interesă Pastuhov. — Că de comandat, fără îndoială că n-or să te pună pe dumneata să le comanzi!

Dar aceste ironii mărunte păreau că nu-l ating deloc pe Dibici. Vorbea cu vioiciune, fără să-și ascundă cîtuși de puțin bucuria de a fi întîlnit niște cunoștințe atît de plăcute.

— Ce comandă? Cred că, în clipa de față, a alcătui o unitate nouă e mai ceva decît să smulgi o poziție din mîinile inamicului! O harababură înfiorătoare... M-am gîndit zilele astea la dumneavoastră. Și știți cu ce prilej? Vă mai aduceți aminte de ostașul acela, care era cît pe ce să ne aresteze atunci, la Rtișcevo?

— Cel cu albeață pe ochi?

— Da, da! Pe un singur ochi, că în celălalt avea o schijă. Îi zicea Ipat Ipatiev.

— Ei?

— A venit la mine, să se înroleze voluntar! Ne-am adus aminte de Rtișcevo și am rîs amîndoi. Ai văzut — i-am spus, — ce ispravă erai să faci? Omul lucrase pentru revoluție, și tu, — la răcoare cu el!... Cît am stat la spital, am citit o notiță de ziar despre dumneavoastră, — adăugă Dibici, cu o umbră de respect în glas.

— Da, — zise Pastuhov cu o oarecare asprime, prinzînd cu două degete catarama de la centironul lui Dibici. — Dar spune-mi: oare, într-adevăr, nu-ți dai seama că te-ai băgat într-o afacere care nu are nici o perspectivă?

Dibici își împinse fără grabă șapca pe ceafă.

— Într-o afacere? — repetă el. — Da, o fi și afacere, însă e cu „A“ mare.

— Ai să cazi victimă acestui „A“ mare! — urmă tăios Pastuhov și dădu drumul cătărămii, împingîndu-l ușor pe Dibici de centiron.

— Se prea poate, — încuviință Dibici grav. Însă imediat, cu o șiretenie provocatoare, uitîndu-se la Pastuhov, cam de jos în sus, îl întrebă: — Dar dacă n-o să cad?

— Dacă n-o să cazi? — Alexandr Vladimirovici nu

se grăbi să-i răspundă. — Dacă n-o să cazi, înseamnă că eu sînt un dobitoc.

Dibici izbucni în rîs:

— Ei, dacă vrei dumneata...

Cu simţul ascuţit al primejdiei, Asia se amestecă în vorbă, revărsînd asupra lui Dibici strălucirea dulce a feţei ei, care se întipărise în mintea tînărului de la prima lor întîlnire.

— Şi aici, cu ce te ocupi?

— Însoţesc pînă la Uvek o companie alcătuită din grupuri adunate de mine. Acolo ne îmbarcăm pe vapor. Frontul e aproape de tot. Ieri, albii au ocupat Kamîşinul. N-aţi auzit?

Pastuhov îi aruncă Asiei o privire iute. Ea, ascunzîndu-şi emoţia sub zîmbetul glumeţ şi rugător, întrebă:

— Prin urmare, aici, în gară, eşti ca la dumneata acasă? Poate că ne urci şi pe noi în vreun tren?

— Dar dumneavoastră încotro aţi pornit?

— Tot într-acolo: acasă.

— Acasă? — zîmbi Dibici. — Asta-i curat ca-n poveşti! Nu, zău, vă duceţi la Balaşov? Nu e tocmai uşor. Totuşi, o să încerc...

Se pierdu în mulţime şi nu se mai întoarse mult timp. Apăru abia pe înserat şi le spuse că a vorbit cu comandantul gării, care-l aşteaptă pe Pastuhov să i se prezinte personal. Dibici îşi luă rămas bun de la ei, în grabă: compania lui se şi urcase în tren.

Dacă în clipa aceea i-ar fi spus cineva lui Pastuhov că, timp de zece zile şi zece nopţi negre o să se tîrască într-un biet tren de marfă care se oprea la toate gările şi la toate răscrucile pentru ca, în cele din urmă, să ajungă iarăşi în alt loc decît acela spre care pornise, — ar fi preferat, fără îndoială, să se aşeze cu toată familia lui în tabără pe undeva, dincolo de calea ferată, în mahalaua Monastîrskaia sau şi mai departe, în trecătoarea Igumnovo, sub vreun gard de nuiele. Dar aşa, muşcîndu-şi buzele, izbuti pînă la urmă să se îmbarce în tren şi să plece la drum, ca într-o expediţie pe o plută şubredă, peste ape neumblate...

Ajunse din nou în gara Rtişcevo, ticsită de vagoane cu cai, de platforme şi bucătării de campanie, de fînul intendenţilor, de vite nehrănite, de automobile stricate şi de oameni, mai cu seamă de oameni. Şi începu să alerge pe la comandanţi, pe la şefi şi comisari, rugîndu-se de ei sau pretinzîndu-le, poruncitor, să-i urce în trenul de Balaşov. Slăbise şi era peste măsură de obosit. Asia mai pierduse şi ea din strălucirea culorilor. Zîmbetul ei ajunsese jalnic. Alioşa dormea, sau pirotea îndelung cu capul pe genunchii Olgăi Adamovna. În jurul lor, totul era cenuşiu de praf şi dogorîtor sub arşiţa stepelor secătuite de căldură.

Într-o dimineaţă, Pastuhovii se treziră în plin mers. În bubuit şi scrîşnet de fierărie, vagonul alerga legănîndu-se şi huruind pe povîrnişul dintre pinii jigăriţi şi negri, învîrstaţi cu mesteceni. Nimeni nu putea să înţeleagă prin ce întîmplare vagonul lor fusese agăţat de o garnitură necunoscută, încotro se grăbea şi de cît timp. În sfîrşit, într-o gară mică, se lămuriră: vagonul fusese ataşat la un tren gol, care se îndrepta spre Kozlov.

— Atîta pagubă! — zise Pastuhov. — Ori aşa, ori altminteri, tot nu pricep nimic. Şi parcă nu-i acelaşi lucru dacă ne ducem la Kozlov sau la Baranov?

Văzînd însă deznădejdea care se aşternuse pe faţa Asiei, încheie cît se poate de liniştit:

— E chiar mai bine aşa. Din Kozlov ajungem mai uşor la Balaşov. Prin Greazi... sau cum îi mai zice...

Aruncă o privire spre Olga Adamovna şi deodată, ca şi cum şi-ar fi ieşit din fire, strigă cît îl ţinu gura:

— Nu te mai freca atîta la ochi, cucoană! Trăieşti într-o epocă istorică şi trebuie să fii gata la orice... Dracu' să te ia!

În primele zile ale lui iulie se publică scrisoarea Comitetului Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia către organizaţiile de partid: „Cu toţii la luptă împotriva lui Denikin!" Scrisoarea era scrisă de însuşi Lenin. Începea cu vorbele:

„Tovarăşi! A venit unul din momentele cele mai critice, după toate probabilităţile chiar cel mai critic moment al revoluţiei socialiste..."

In scrisoarea aceea, Kolceak și Denikin erau arătați ca principalii, ca singurii dușmani serioși ai Republicii Sovietice. Se mai stabilea, de asemenea, că numai sprijinul Antantei făcea din acești dușmani o forță. Cu toate acestea, deși momentul era recunoscut ca fiind dintre cele mai grele, scrisoarea proclama, ca pe un fapt împlinit, victoria asupra tuturor dușmanilor: „I-am învins deja pe toți dușmanii, în afară de unul singur, în afară de Antantă, în afară de burghezia imperialistă — puternică în întreaga lume — din Anglia, Franța și America, dar chiar și acestui dușman i-am frînt deja un braț — Kolceak; ne amenință doar celălalt braț al lui — Denikin."

Ca să înlăture această mînă încă ridicată amenințător asupra Republicii și nefrîntă încă, Lenin făcea apel la partid, chemîndu-l să se adapteze la nevoile războiului și să reorganizeze militărește munca tuturor instituțiilor. Cerea să fie sistată pentru moment, fără șovăială, orice activitate care nu era absolut necesară pentru scopurile militare. Scria: „In zona din apropierea frontului de lîngă Petrograd și în acea zonă uriașă din apropierea frontului, care a crescut atît de rapid și de amenințător în Ucraina și în sud, trebuie să punem tot și toate pe picior de război, să subordonăm în întregime războiului și numai războiului toată munca, toate sforțările, toate gîndurile noastre. Altfel nu poate fi respinsă invazia lui Denikin. Este limpede. Și acest lucru trebuie bine înțeles și tradus în fapt în întregime".

Ca un ecou în munți, care creste mereu, așa a fost răsunetul acestei scrisori pline de încredere, ascuțită și dură ca diamantul. Fiind vorba de viitorul țării în totalitatea lui și de soarta întregii revoluții, fiecare rînd al acestei scrisori atingea parcă un loc anumit, un fapt precis, o situație specială și cu totul izolată, ca o oază. Așa, de pildă, pentru cei care trăiau evenimentele din Saratov, era cît se poate de limpede că locul acela anumit, la care părea că se referă scrisoarea, nu putea fi decît Saratovul, faptele precise nu puteau fi decît împrejurările locale din Saratov și de pe cursul inferior al Volgăi, iar situația specială, des-

prinsă parcă din situația întregii Rusii, era tocmai situația Saratovului, izolat ca o oază acolo, în apropierea frontului. Cu alte cuvinte, cei din Saratov care erau de partea revoluției priveau scrisoarea ca fiind adresată Republicii în general și Saratovului în particular — și poate chiar în special.

După ce citi scrisoarea, o dată în timpul serviciului, iar a doua oară acasă, la lumina lămpii cu gaz, ținînd un creion în mînă, Ragozin scrise o cerere de două rînduri, rugîndu-se să fie trecut în producția de război.

Fu chemat la Comitetul gubernial. Un membru al Comitetului îi spuse că eliberarea lui de funcțiile pe care le îndeplinea la secțiunea financiară era cu neputință în momentul de față, că numai datorită eforturilor lui activitatea secțiunii începuse abia să intre în făgașul ei normal și că plecarea lui i-ar putea dăuna. Piotr Petrovici era pregătit să i se facă obiecțiuni, socotind obiecțiunile ca ceva firesc. Scoase deci din buzunar un document tipărit, mîzgălit cu creionul, plin de liniuțe, de punctișoare și de semne de exclamație, găsi paragraful însemnat cu o linie groasă din capitolul: „Restrîngerea muncii nemilitare" și citi, răspicat:

— „Să luăm, ca exemplu, secția tehnică-științifică a Consiliului superior al economiei naționale. Este una din instituțiile cele mai utile, o instituție necesară pentru construirea deplină a socialismului, pentru o justă evidență și repartizare a tuturor forțelor tehnice-științifice. Dar este oare absolut necesară o astfel de instituție? Desigur că nu. Ar fi de-a dreptul o crimă ca în momentul de față să-i lași acestei instituții oameni care pot și trebuie să fie folosiți imediat pentru munca comunistă — urgentă și absolut necesară — *în armată* și *direct* pentru armată".

— Ia stai, — îl opri pe Ragozin cel cu care vorbea. — Crezi, poate, că n-am prelucrat și noi chestiunea asta?

— Se prea poate s-o fi prelucrat, dar dă-mi voie să-ți mai citesc două rînduri. „Avem destule asemenea instituții și secții de instituții atît la centru cît

şi în provincie. Avînd ca ţel înfăptuirea deplină a socialismului, noi nu puteam să nu începem imediat a înfiinţa astfel de instituţii. Dar am fi proşti sau criminali dacă în faţa înspăimîntătoarei invazii a lui Denikin nu am şti *să ne regrupăm rîndurile* în aşa fel, încît *tot* ce nu este absolut necesar *să fie sistat şi restrîns*".

— Şi crezi că se poate suspenda secţiunea financiară ?

— Nu, dar cred că eu pot fi suspendat de la secţiunea financiară.

— Dacă era aşa, nu te puneam acolo.

— Toate la vremea lor ! — începu să explice Ragozin şi chiar îşi ridică un deget deasupra capului. — După cum vezi, nu sîntem împotriva ştiinţei sau a tehnicii. Nu. Acum însă, nu ne arde de asta. Am priceput eu bine ! Altele avem de făcut. De finanţe poate să se ocupe şi altcineva. Şi lucrul e spus aici cît se poate de clar. Ascultă...

Despături din nou hîrtia, găsi un alt paragraf însemnat cu creionul şi-l citi, plimbîndu-şi peste rînduri degetele strînse ghem.

— „...putem merge chiar pînă la a accepta riscul de a lăsa fără nici un comunist un timp oarecare multe dintre instituţiile (sau secţiile de instituţii) restrînse în mod simţitor, de a le lăsa pe mîna unor lucrători exclusiv burghezi."

— Citeşte mai departe, — zise membrul biroului văzînd că Ragozin se oprise la punct şi-i luă hîrtia din mînă. — Ce zice mai departe ? „Riscul nu este mare, deoarece e vorba numai de instituţii care nu sînt absolut necesare". Ai înţeles ? Dar secţia ta e absolut necesară.

— Ştiu şi eu carte, — făcu Ragozin, ridicîndu-se şi ocolind masa. Se aplecă peste umărul celuilalt, punîndu-şi mai departe pe hîrtie degetele împreunate. Dar nu mai citea, ci doar tălmăcea cele scrise acolo, convingător şi grav : — Ce întrebare se naşte de aici ? Vom pieri, oare, dacă vom înceta activitatea instituţiei, sau dacă vom reduce munca ei cu nouă zecimi, lăsînd-o cu totul lipsită de comunişti ? Cine

e dator să răspundă la această întrebare? Orice responsabil al unei direcţii administrative din gubernie, sau oricare celulă comunistă. Sînt eu responsabilul direcţiei, sau nu? Am eu sau nu am dreptul de a răspunde la această întrebare? Ori poate că trebuie să răspundă celula pentru mine?

— Apoi, vezi că s-a şi răspuns pentru tine! — îi răspunse înciudat tovarăşul, împingîndu-l uşor pe Ragozin, care se lăsase prea greu peste el. — Şi răspunsul nu l-a dat celula, ci biroul comitetului gubernial. Vrei să răspunzi la chemarea partidului? Poftim! Finanţează-i cît mai din gros pe cei care lucrează pentru război împotriva duşmanilor revoluţiei şi strînge şurubul tuturor celor a căror muncă nu foloseşte războiului. Pe şantierul naval de la Zaton, de pildă, nu sînt destui lucrători specializaţi. Mai trimite bani, ceva, poate că aşa s-or găsi şi lucrători...

Piotr Petrovici încremeni într-o poziţie incomodă, ca izbit de o durere neaşteptată.

— Şi de ce nu se ştie nimic de lipsa lucrătorilor de la Zaton? Şi eu sînt specialist în construcţii navale!

— Iar ai început? Noi luăm oamenii de la strung ca să-i punem la munci de răspundere, iar tu fugi de răspundere şi vrei să te duci la strung!

— Dar nu vorbeam de asta! La depoul căilor ferate cred că se mai găsesc bătrîni care-şi aduc aminte de mine! Că doar am lucrat destul timp acolo, ca lăcătuş. Oamenii aceştia pot fi mobilizaţi şi trimişi la Zaton. Vrei să-mi încredinţezi mie această sarcină?

— Ce să ţi-o mai încredinţez? Apucă-te de treabă, numai să nu cumva să-ţi neglijezi cealaltă sarcină!

Ragozin îi făcu cu ochiul:

— Sarcinile celelalte le mai reduc puţintel. Nu chiar cu nouă zecimi, dar, să zicem, cu opt...

— Nu-i timp de glumă acum!

— Bine, bine, — rîse Ragozin din prag. — Atunci le reduc numai cu şapte zecimi. Numai cu şapte, pe cinstea mea!

Şi aşa ajunse Ragozin întîi la depou, sub bolţile afumate şi duhnind a funingine ale halelor, unde cu-

rentul își purta cadrilul, șuierînd prin ochiurile negre și sparte ale geamurilor, apoi la Zaton, sub bolta înaltă a cerului, spre care se avîntau pe întrecute bubuiturile mînioase de ciocan ale nituitorilor, scîrțîitul pilelor și hîrîitul ferăstraielor de dulgher.

La depou nu găsi decît doi lăcătuși care-și mai aduceau aminte de trecutul îndepărtat. Oamenii stătură de vorbă, bucuroși, cu vechiul lor tovarăș, dar numai unul din ei se învoi să meargă la Zaton — pentru munca voluntară de sîmbătă, cum îi spusese chiar el, — deoarece aveau de lucru pînă peste cap. In schimb, amîndoi la căile ferate îi promiseră să convingă pe cîțiva din muncitorii mai tineri să plece în ajutorul celor de pe șantierul naval.

La Zaton, Ragozin începu prin a veni în ajutorul unei administrații neputincioase, depășite de problemele extraordinare în fața cărora o pusese războiul. Inspectînd vasele, Piotr Petrovici nimeri pe un remorcher de pe al cărui bastingaj se desprindeau tocmai atunci foile de tablă cu care fusese învelit. Dădu și el o mînă de ajutor și, pînă seara tîrziu, nu lăsă din mînă ciocanul cel greu. După aceea, cum venea la Zaton cîte o oră în fiecare dimineață, se ducea de-a dreptul la remorcherul lui. Și așa trecură prin mîinile lui toate uneltele pe care le mînuise destul de bine pe vremuri. Autoritățile se deprinseră neobișnuit de repede să-l vadă pe Ragozin supraveghind mersul lucrărilor de la Zaton, și, pînă să se dezmeticească el, se și pomeni tras la răspundere: de ce înaintează într-un ritm atît de criminal de încet reparația vaselor? Ragozin își răsuci doar mustața și mai dîrz.

— Așa-ți trebuie, dobitocule, că nu te mai astîmperi! Iaca, ai căutat cu lumînarea să ajungi criminal!

Indată după căderea Țarițînului, unitățile flotei fluviale de război, care operaseră cu succes pe frontul de răsărit împotriva lui Kolceak, fură rechemate din bazinul Kamei, pe cursul inferior al Volgăi. Asta se întîmpla o dată cu ocuparea, de către Armata Roșie, a orașului Perm.

Vapoarele sosiră în zona operaţiunilor militare de la sud, sprijiniră cu artileria lor unităţile armatei care lupta pe malurile Volgăi, dar se văzură nevoite să se retragă o dată cu aceste unităţi, întîi la Kamîşin, apoi mai departe, la vreo sută cincizeci de verste în sus. Flota care lua parte la lupte pe vremea aceea număra cîteva zeci de vase, al căror convoi se întindea pe kilometri întregi, iar artileria ei număra ca la vreo sută de guri de foc. După retragere, una din unităţi trebui să se îndrepte iarăşi departe în spatele frontului inamic, cu însărcinarea de a zdrobi unităţile lui Vranghel aflate acolo. În timpul acestei misiuni, debarcară de cîteva ori grupuri mici de marinari înarmaţi, provocînd panică albilor, bombardară prin surprindere Kamîşinul şi suburbia Nikolaevskaia de pe malul stîng al rîului, în faţa oraşului, căutînd să zdruncine frontul lui Denikin, care se apropia de Saratov.

Operaţiunile acestea erau însoţite de pierderi grele. Duşmanul hărţuia fără încetare forţele navale fluviale prin masive bombardamente aeriene. O parte din vase trebui să intre în reparaţie. Tot pentru reparaţie, sau pentru reînarmare, se mai aflau şi alte vase gata să fie repartizate în detaşamentul de nord al flotei militare de pe Volga, care urma să apere Saratovul împotriva inamicului. Oraşul căpătă dintr-o dată aspectul unei localităţi maritime — cu un port militar, cu marinari din flota Mării Negre şi Baltice şi cu regimul specific al flotei, pînă atunci cu totul necunoscut navigaţiei pe Volga în timp de pace.

Remorchere leneşe, deprinse de cînd lumea să tîrască după ele fără grabă caravane de şlepuri, şi chiar şlepurile înseşi cu rufele multicolore ale marinarilor puse la uscat pe bara cîrmei se prefăceau repede în cetăţi plutitoare, aruncătoare de foc: remorcherele se transformau în canoniere, iar şlepurile în vase auxiliare, folosite pentru transportul trupelor de debarcare şi pentru trecerea infanteriei peste rîuri. Unele canoniere erau înarmate în chip impresionant: pe cele mai solide se aşezau cîte două tunuri de o sută de milimetri, cîte două piese antiaeriene de şap-

tezeci și cinci de milimetri și cîte patru mitraliere — ba mai căpătau pe deasupra și cîte-o stație de radio, și cîte un telemetru!

Remorcherul, transformat astfel în canonieră, își pierdea pe loc înfățișarea lui pașnică, de vaporaș. Pe catarg îi fîlfîia drapelul Flotei Maritime Roșii de război. Nu mai trăgea lîngă chei ci se alinia la debarcader sau ancora în port. La plecare, nu-și mai dezlega odgonul, ci își ridica ancora. Nu-și mai măsura drumul visător cu verstele străvechi, ci își aprecia parcursul în mile marine. Nu se mai putea spune despre el, cu admirație: „L-ai văzut ce repede merge?“ Avea acum o viteză bunicică, de douăsprezece noduri pe oră. Pe puntea de comandă nu mai urca un căpitan, ci comandantul. Pînă și stăpînii lui de odinioară, marinari fluviali, își schimbau vechiul lor nume cu unul nou și glorios: „Ostași ai marinei militare“.

Un singur om nu putea fi înlocuit cu nici unul dintre marinari pe vasele de pe Volga, și omul acela privea cu un zîmbet viclean toate aceste inovații războinice. „Degeaba faceți pe grozavii, — își zicea el. — Că dacă n-aș fi eu, cetatea voastră plutitoare ar fi, într-o clipă, bună de scos pe uscat! Numai eu o cunosc pe maica noastră Volga, cu toate bancurile ei de nisip, cu toate hîrtoapele și cu toate stîncile ei!“ Omul acela era pilotul, care umbla pe Volga de cînd lumea și care, chiar într-o flotilă militară, rămînea sufletul trudnicii navigații a vaselor în apele mici. De altfel chiar și canoniera, cu toată schimbarea ei, rămînea în fond același remorcher de odinioară, care bătea apa voinicește cu ciuturile roților, fără să uite că-și avea linia de plutire la adîncime de două picioare și că puterea motorului nu era decît de vreo douăzeci și cinci de cai putere...

Unui remorcher de acesta îi închinase Piotr Petrovici o dragoste născută pe neașteptate. Purta numele de „Cutezătorul“ și asta îi plăcuse grozav lui Ragozin. Fusese refăcut de marinari-voluntari. Cei din flotila de război, veniți să-l ia în primire, rămaseră cu gurile căscate: pe punte, de-a lungul bordului,

fusese ridicat un bastingaj lat, din tablă obişnuită de acoperiş, umplut înăuntru cu cîlţi. Cazemata aceea impunătoare avea, ici şi colo, saborduri pentru tras cu puşca sau cu mitraliera. Bastingajul era deschis şi la proră şi la pupă, de unde îşi scotea capul cîte un tun de campanie de şaptezeci şi cinci de milimetri, aşezat pe roţi. Tunurile nu erau fixate de punte cu nimic.

— Apoi bine, măi fraţilor, — se minunară marinarii. — Cînd o să deschideţi tirul de pe corabia asta a voastră, or să se aprindă cîlţii şi bastingajul o să se ducă de-a berbeleacul în apă! Nu, asta-i din caleafară chiar şi pentru „Cutezătorul" vostru! Hai mai bine să le luăm toate de la capăt...

Se dădu ordin să se demonteze sabordurile şi să se armeze vasul din nou. Ragozin sosi pe şantier tocmai în toiul muncii de distrugere. Îl cuceri numaidecît avîntul acestor oameni, mecanici şi marinari, fochişti şi hamali din port, care la început ridicaseră fortăreaţa aceea mică pentru apărarea Republicii, cu priceperea lor simplă de copii ai Volgăi necunoscători în ale războiului, iar acum o dărîmau fără să-şi precupeţească munca, grăbindu-se s-o ridice la loc cu acelaşi avînt, dar înarmaţi cu ştiinţa marinărească şi militară. Lui Ragozin i se părea că toată viaţa nu dorise altceva decît o muncă asemănătoare, în sudoare şi sînge, pe ruptele, pînă la istovire, o muncă însufleţită într-adevăr de scopul cel mai înalt: de apărarea dreptăţii dobîndite de ai săi şi călcate în picioare de vrăjmaş. Dar nu putea să-şi uite nici cealaltă datorie a lui, impusă de sarcinile de care nu fusese încă eliberat şi pe care le redusese nu cu nouă sau şapte zecimi, ci doar cu vreo două, — „o ţîră", cum îşi spunea singur. După ce muncea cît muncea, Ragozin ieşea pe poarta şantierului, păzită de un marinar cu puşca în spate. Era asudat, cu palmele îngălbenite de rugină şi ulei, dar deloc obosit, ci doar cuprins de o dulce moleşeală. Nu mai simţea în el nici urmă de necaz la gîndul că trebuia să se apuce iarăşi de hîrţoagele lui, din care literele lipseau aproape cu desăvîrşire: nu erau decît cifre şi iar ci-

fre, şi atît de multe zerouri, încît atingeau proporţii astronomice.

Intr-o zi însă, ieşind pe poartă şi urcîndu-se în brişca lui aplecată pe o parte şi cu vopseaua cojită, care-l slujise cu credinţă o vară întreagă, Ragozin simţi deodată că-i lipseşte ceva. Işi dădea seama că uitase, parcă, un lucru de o importanţă deosebită pentru el şi că, în clipa aceea, nu putea să-şi aducă aminte ce anume: parcă avusese ceva în mîini, iar acum mîinile-i erau goale...

O ceată de băieţi descinşi se juca lîngă şanţul de la marginea drumului. Cel mai răsărit izbi cu piciorul o bucată de cărămidă şi o rostogoli în şanţ. Ceilalţi îl imitară, pe rînd, căutîndu-şi pietre potrivite. Cel mai mic dintre ei găsi că asta nu era de ajuns: apucă în amîndouă mîinile o cărămidă grea şi, opintindu-se amarnic, o prăvăli în rîpă. Nici unul dintre tovarăşii lui nu-l lua în seamă şi căuta, pesemne, să-şi cîştige stima lor.

Voinicul cel mititel aducea puţin cu Pavlik Parabukin.

— Ce-ar fi să... s-o luăm pe la deal — îl întrebă Ragozin pe vizitiu. — Nu ieşim cumva pe şoseaua Simbirskului?

Intr-adevăr, de ce n-ar apuca-o pe acolo? Şi cu totul pe neaşteptate chiar pentru el însuşi, Ragozin porunci vizitiului s-o ia la deal.

Hotărîrea de a-şi găsi băiatul nu-l părăsise o clipă. Sporea, însă, în salturi: cîteodată i se strîngea inima de durere, apoi iarăşi amorţea şi se liniştea. Cu o lună înainte, trecuse într-o zi pe la schit, doar o dibui vreo urmă la orfelinat. Il chinuia mereu gîndul că băiatul lui se afla, probabil, în vreo şcoală de corecţie. Cum ar fi putut să fie altfel? Născut în închisoare şi crescut în orfelinat, ce educaţie putea să aibă? Hoinărise, fără îndoială, pe maidane, ajunsese un copil stricat, poate chiar un hoţ! Cîţi nenorociţi din aceştia nu mişună prin porturi, prin gări şi prin bîlciuri?

La schit, nimeni nu auzise de vreun băiat cu numele de Ragozin: nici pedagogii, nici ceilalţi copii.

Numai unul dintre învăţători, cel mai vechi de pe acolo, îşi mai amintea ceva, ca prin vis: parcă, în anul cînd venise el la schit, unul din băieţi fusese trimis ca delicvent într-o colonie de muncă din satul Guseolka. Ii zicea Remezov sau Ragozin, aşa ceva. Acte însă nu mai existau, pedagogii cei vechi plecaseră, copiii din seriile acelea se risipiseră şi ei. Totul era într-o continuă prefacere, totul se schimba. Administraţiile îşi disputau foarte adesea competenţa în ce priveşte educaţia copiilor şi judecarea minorilor. Rolul de supraveghetori ai instituţiilor pentru copii era împărţit între Comisariatele poporului: ale Asistenţei Sociale, Justiţiei, Instrucţiunii Publice şi Sănătăţii Publice. Nu era deloc greu ca un biet băiat să se piardă în asemenea împrejurări complicate şi încîlcite ca într-un codru des, mai cu seamă cînd nici nu se ştia bine dacă băiatul cu pricina existase în realitate ori nu...

Lăsînd în urmă căminul de copii, Ragozin întîlnise atunci în dumbrava schitului un călugăr cu faţa puhavă, care mergea printre stejari sprijinindu-se greoi în cîrjă, cu ochii în pămînt. Ragozin aflase de la director că era vecinul paşnic al orfelinatului, vicarul episcopiei, şi se gîndise cu necaz: „Vlădicăi îi merge de minune, pe cînd în gospodăria căminului e un haos nemaipomenit! Şi doar vlădicii sînt trecutul, în timp ce copiii viitorul! Dacă stai să te gîndeşti..."

Şi acum, hurducat pe drumul monoton care ducea spre satul Pristannoe, Ragozin îşi aducea aminte că mai auzise vorbindu-se de Guseolka. Numele acesta semăna, pe vremuri, spaimă printre oameni, Guseolka fiind cunoscută ca loc de aspră pedeapsă pentru delincvenţii minori. Dacă voiai să sperii pe un copil neascultător, îi pomeneai de Guseolka; iar dacă se spunea despre cineva că vine de la Guseolka, cei mari se speriau mai tare decît copiii...

In curînd se iviră cîteva acareturi triste de piatră şi, la o mare depărtare de ele, nişte garduri lungi, rupte pe alocuri, îngrădind o vegetaţie sărăcăcioasă.

În depărtare sclipea Volga. Dealurile arse de soare erau galbene ca chihlimbarul.

Drumul ducea spre o livadă întinsă cu pomi și o grădină de zarzavat. Răzoarele străluceau de verdeață proaspătă. Tocmai se stropea grădina. Cîțiva băieți și cîteva fete, în bluze și rochii cenușii, săpau pămîntul sub meri. Tineretul îi păru lui Ragozin plin de viață; ceva mai încolo se auzeau rîsete. Se vedea bine că Guseolka își pierduse din faima de pe vremuri.

Directorul nu era acasă și Ragozin trebui să vorbească acolo, în grădină, cu o foarte tînără pedagogă. Fata îi spuse, fără nici un fel de îngîmfare, că știa rosturile de pe acolo tot atît de bine ca și directorul, deoarece și ea tot din Guseolka era: trecuse prin casa de corecție și acum corecta ea pe alții.

— Și reușești? — întrebă Piotr Petrovici, neîncrezător.

— De ce nu?

Întrebată despre băiatul Ragozin, răspunse fără să clipească, așa încît Piotr Petrovici nu dădu nici o crezare vorbelor ei:

— A fost, știu bine. Dar în primăvară a șters-o.

— Cum asta?

— Așa cum o șterg și alții! Nu mi-l amintesc tocmai bine. Lucra prin ateliere, nu la grădină.

— Și cîți ani avea? Nu știi?

— Vreo paisprezece.

„Vorbește aiurea“, își zise Ragozin și întrebă pe unde se poate ajunge la cancelarie. Fata îi arătă: drept înainte, apoi pieziș spre corpul de clădire din dreapta. Dar după ce făcu cîțiva pași, îi strigă din urmă:

— Nu găsiți pe nimeni acolo. Azi toată cancelaria a ieșit la cartofi...

Și Ragozin plecă fără nici un rezultat. Pesemne că se făcuse o încurcătură: dăduse de o urmă străină. Trebuia să apuce cu totul altă cale: să n-o mai ia de jos, unde, ca în adîncul mării, foiau asemeni miilor de peștișori puii de om care semănau întocmai unii cu alții, ci de sus, de unde poți spinteca întunericul

misterios cu raza unui reflector, ca să smulgi fără greş din grămadă numai peştişorul de care ai nevoie. Trebuia să găsească pe undeva reflectoarele acelea: arhivele, registrele, dosarele în care, la o dată anumită şi la un număr anumit, era trecut un băieţel părăsit, fără îndoială, foarte drăguţ, fiul lui Piotr Ragozin şi al soţiei lui, Xana...

Piotr Petrovici se întoarse la serviciu rău dispus şi cu mare întîrziere. Îl aştepta lume multă. O pereche ciudată dădu buzna în cabinetul lui, trecînd peste rînd şi făcînd gălăgie.

— Tovarăşe Ragozin! Ce se petrece aici, la dumneata? — vocifera vizitatorul.

— Nemaipomenit! — îi ţinea isonul însoţitoarea lui.

Cu părul negru ca smoala tuns rotund, ca un maur, studentul cu panama şi tunică cenuşie cu nasturi de aur se aşeză lîngă masă fără să fi fost poftit, în timp ce tînăra lui însoţitoare, care aducea a amazoană, rămase în picioare. Cu toată faţa şi statura ei de adolescentă, se ţinea cu destulă demnitate.

Subiectul discuţiei era faptul că o cerere urgentă a Secţiei Invăţămîntului Public cu privire la credite — reţinute conform articolului referitor la expoziţiile publice înfăţişînd procesele de muncă ale Subsecţiei şcolare, — se plimba de cinci zile, fără nici un rezultat, pe mesele Direcţiei financiare.

— Şi mă rog, cinci zile e mult, după părerea dumitale? — întrebă destul de aspru Ragozin.

— E nemaipomenit, — şopti fata.

— O cerere urgentă! Cinci zile... aproape o săptămînă! — şi studentul se înăbuşi de indignare. — Ne-aţi pus beţe în roate tocmai cînd treaba era aproape gata!

— Văd că beţele nu s-au terminat încă, — mormăi Ragozin cu un zîmbet răutăcios.

— Ce vreţi să spuneţi? Pentru nişte bani, acolo!... — zise cu dispreţ însoţitoarea studentului, în timp ce el îşi scotea pălăria, zbîrlindu-şi ameninţător chica de artist.

— Subsecţia ne-a delegat, în calitate de organizatori ai expoziţiei, să ridicăm suma de care avem nevoie. Expoziţia e gata şi n-o putem deschide pentru că n-avem bani pentru tipărirea cataloagelor şi a invitaţiilor!

— Şi banii sînt ai noştri, nu ai dumneavoastră. Aici e numai o casierie, — adăugă fata, pronunţînd cuvîntul „casierie" cu scîrbă, de parcă era vorba de o reptilă.

— Deschidem expoziţia de desene şi sculpturi executate de copii, — urmă stăruitor studentul, — ca să arătăm pentru prima oară realizările şcolii de aplicaţie şi ale altor instituţii de cultură.

— N-aveţi decît s-o deschideţi! — îl întrerupse Ragozin. — Ce amestec am eu în toată afacerea asta?

— Aha, n-aveţi nici un amestec? Atunci unde sînt banii noştri, pe care i-aţi reţinut ilegal? — întrebă fata, furioasă.

Ragozin îi răspunse printre dinţi:

— Acum n-avem fonduri pentru aşa ceva. Nici timp de discuţii n-avem. La revedere!

— Daţi-mi voie! Am putea să renunţăm la catalog, dar am dori să tipărim măcar invitaţiile! — zise studentul pe un ton neaşteptat de umilit şi faţa lui, luminîndu-se, îşi pierdu aspectul de maur.

— Tipăriţi invitaţia în ziar.

— Dar... dar n-avem bani nici de ziar!

Ragozin izbucni în rîs.

— Ce pot să vă fac, dragii mei tovarăşi? Înţelegeţi-mă: sînt nevoi mult mai urgente decît născocirea asta copilărească!.

— Năs-co-ci-re? — silabisi fata uluită, proptindu-şi dintr-o dată pumnii strînşi de marginea mesei. — Dumneata stai aici şi, din pricina socotelilor, nici nu mai vezi ce se petrece pe lume! Te-ai desprins din realitate, ca un birocrat ce eşti!

Ragozin deschise ochii mari. Ce-o mai fi aiurind şi păsărica asta umflată în pene? Îşi închipuie că ştie ea mai bine ce se petrece pe lume? Birocrat, el? Nu, asta nu! Cu totul altfel îşi închipuie el un birocrat!

Un birocrat trebuie să fie mai rotofei sau, cel puţin, să aibă un dinte de aur în gură...

Fata nu se mai liniştea.

— Dumneata ştii una şi bună: să refuzi lumea! Să înfrînezi iniţiativele revoluţionare! Noi construim o şcoală nouă, şcoala muncii, pregătim pentru Republică cetăţeni noi. Mai bine ai vizita expoziţia noastră înainte de a...

— Am s-o vizitez, am s-o vizitez, fără îndoială, — îi tăie vorba iarăşi Ragozin, — să văd şi eu pe ce aruncaţi banii!

Se înfuriase cumplit, în felul lui de om din popor, şi aproape că-şi dădu oaspeţii pe uşă afară.

Dar vizita aceea îi lăsă o amintire de îndrăzneală tinerească. Şi cînd, după puţin timp, primi o invitaţie cu mici felinare roşii şi verzi pictate în acuarelă şi cu textul, dincolo de care se auzea, parcă, un glăscior subţire de copil: „Scumpe tovarăşe, vino te rog la noi, la inaugurarea expoziţiei noastre de desen şi sculptură", — se simţi mişcat şi-şi zise, rîzînd:

— E mult mai frumos decît o invitaţie tipărită! Şi mult mai cuminte...

Se hotărî să treacă neapărat pe la expoziţie, să vadă ce au expus acolo broscoii cei mici. Că altfel — cine ştie? Te pomeneşti că te desprinzi, într-adevăr, din realitate! Şi-şi ascunse cu grijă invitaţia în buzunar.

21

Expoziţia se deschisese în centrul oraşului, în sălile Auditoriului local. Încă înainte de deschidere se vorbise mult despre ea, într-un anumit cerc. Oraşul îşi avea tradiţiile lui artistice: se mîndrea cu cel mai vechi muzeu provincial, al lui Radişcev, şi cu o şcoală serioasă de pictură. Dar anii de dinaintea revoluţiei aduseseră în viaţa artistică a Saratovului vălmăşagul influenţelor extremiste, aşa încît strălucitul Borisov-Musatov, cu coloritul lui somptuos, începu să le pară unora cam prea piperat în ciorba gătită de cei mai moderni experimentatori. Apăruseră pînă şi su-

prematiştii, care-i înspăimîntau pe paşnicii cetăţeni ai Saratovului cu şaradele lor compuse din figuri geometrice, pictate de preferinţă în două culori: roşul de miniu şi negrul de fum.

Tocmai în cercul acela, destul de restrîns, al pictorilor, expoziţia copiilor stîrnise o oarecare vîlvă. Se purtau discuţii aprinse în jurul a două subiecte. Primul privea metoda de predare a artei. După metoda cea nouă, profesorul rămînea pe planul al doilea, iar elevul trecea pe planul întîi. Copiii erau lăsaţi să-şi exprime nestingheriţi, prin mijloacele lor proprii, copilăreşti, concepţiile lor asupra lumii. Imaginaţia liberă era ridicată în slava cerului. Imitaţia şi copia erau veştejite cu toată asprimea. Desenul după natură nu era considerat ca obligatoriu. Cel de al doilea subiect privea obiectele artei. Este sau nu este chemată arta să dezvolte gustul copilului, şi anume în ce direcţie? Sau poate că totul se reduce doar la capacitatea de înţelegere a spectatorului? Cei care au apărat cauza problemelor estetico-educative au nimerit în veşnicul conflict dintre diferitele curente. Oare frumuseţea e veşnică? Ce înseamnă: dezvoltarea artei? Phidias sau Rodin? „Universul artei", sau expresionism? Partizanii ideii că arta trebuie să fie accesibilă mulţimii erau împroşcaţi cu dispreţ de către aceşti filozofi: ce înseamnă a fi „accesibil înţelegerii"? întrebau ei. Accesibili înţelegerii nu sînt numai peredvijnicii [1], ci şi ambalajele de săpun ale lui Brocart & Co... Şi atunci, încotro vreţi să îndreptaţi generaţia nouă?

In cele din urmă, cei cîţiva filozofi se risipiră prin mulţimea de oameni care veniseră la inaugurarea expoziţiei din simplă curiozitate, să vadă ce se mai petrece pe la şcoli şi dacă, într-adevăr, copiii erau în stare să facă ceva vrednic de luat în seamă.

Pe Ragozin îl surprinse marea mulţime de vizitatori. E drept că cei mai mulţi veniseră, ca şi el, doar în treacăt. Nimănui nu-i ardea de expoziţie: războiul bătea la porţile oraşului, iar oamenii în toată firea se

[1] Reprezentanţii cei mai de seamă ai realismului în arta plastică rusă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (N. red. rom.)

jucau cu păpușile! Dar și mai mult încă îl surprinse impresia ciudată pe care o simți el însuși intrînd în sala aceea luminoasă: jocul de pete colorate, împrăștiate pe toți pereții, îi luă ochii.

Începu să cerceteze desenele. La prima aruncătură de ochi, părea doar o mîzgăleală obișnuită de copii, cum o cunosc atît de bine cei care au avut prilejul să-i crească. Pe hîrtie se îngrămădeau căsuțe cu fumul ieșind pe coșuri, iar alături de case, garduri, copaci, cîini, căruțe... Cîte un soare, ca un ciur cu coacăze. Stele în chip de fulgi de zăpadă. Omuleți de cerneală purtînd drapele de culoarea tomatelor. Apoi războiul: focul țîșnind din gura tunurilor și fumul vioriu acoperind tot restul tabloului. Iarăși războiul: cavaleriștii aleargă în galop, călare, pe niște capre albe fără coarne. Și tot războiul: un mort zace pe iarba de peruzea și, alături de el, o scrisoare cu litere abia văzute: „Iți scrie fiul tău, Volodea..."

Ragozin era deprins să vadă în fiecare tablou o idee bine definită. Aici însă îl atrăgea, în chip ciudat, altceva. Și deodată, două desene asemănătoare îl lămuriră ce era acel „altceva". Văzu o cămilă galbenă ca lămîia într-un pustiu trandafiriu ca vinul îndoit cu apă. Tabloul era impresionant prin tristețea lui: toată deznădejdea pustiului și toată singurătatea dobitocului își găsiseră expresia în îmbinarea aceea de galben cu trandafiriu. Pe desenul de alături, un cal arab purpuriu, cu gîtul lung, se avînta peste o stîncă de culoarea castanei. Calul alerga aproape pe muchie, dar în coloritul lui era atîta putere, încît nu mai încăpea nici o îndoială că o să se avînte pînă-n cer. Emoția venea de la culoare, pe care micul pictor o transformase în lumină.

Ragozin se apropie și mai mult de aceste desene extraordinare și citi iscălitura pusă, cu majuscule, în colțurile de jos, din dreapta: IVAN RAGOZIN.

Stătea așa, se uita la cămilă și la cal, recitea iscălitura și simțea cum îi amorțeau mîinile și picioarele și nu se mai putea urni din loc. O teamă înspăimîntătoare i se strecură în suflet în clipa aceea: de unde avea el convingerea că Xana născuse un băiat? De

ce căutase, neapărat, un băiat? Poate că, dacă ar fi căutat o fată, ar fi găsit-o de mult?

Dar ochii lui, care începeau să lăcrimeze de atîta efort, nu mai voiau să vadă nimic altceva decît iscălitura desenelor cu calul și cămila. Totul în jur se făcu roșu-castaniu și galben-trandafiriu, și în lumina aceea triumfătoare se întipări cu putere un nume neînchipuit de limpede: IVAN RAGOZIN. Fiul lui trăia. Era aici, alături. Intindea din perete spre tatăl său mîna lui murdară de vopsele. Era un băiat înzestrat, poate chiar un mare talent... Dar cum putea să fie altfel decît talentat fiul lui Piotr Petrovici și al Xanei?...

Kirill Izvekov, care-și făcea grăbit loc prin mulțime, îl apucă pe Ragozin de cot și-l întrebă, tare:

— Straşnic, ce zici? Nu-i aşa că-i straşnic?

— Straşnic, — repetă automat Ragozin, și își auzi glasul de parcă venea din altă sală.

Il văzu apoi pe Dorogomilov, înconjurat de o ceată de copii, dînd din mîinile vîrîte în manșete tari. Printre copii se zărea și capul roșcovan al lui Pavlik. Ragozin se smulse din amorțeală, îl apucă pe Pavlik de mînă și-l aduse în fața desenelor:

— Uite colea. Iți place, nu-i așa?

— M-da, — făcu Pavlik. — Numai, calul nu seamănă a cal adevărat. Știu cine-a făcut desenele: meșterul Mîzgălici.

— Care Mîzgălici? — se supără Piotr Petrovici. — De unde le știi toate astea?

— Am hoinărit amîndoi pe mal. Băieții îi zic meșterul Mîzgălici, că toate le mîzgălește. Ne-a arătat și nouă desenele lui. Are cai mult mai buni ca ăsta...

— Ascultă, — zise hotărît Ragozin, împingîndu-l pe Pavlik spre desene. — Citește ce scrie aici!

Pavlik citi iscălitura și se uită întrebător la Ragozin.

— Ca pe dumneata, — zise el, nedumerit.

— El e?

— De iscălit poate să le iscălească oricine. Dar de făcut, le-a făcut meșterul Mîzgălici, asta o știu bine!

— Trebuie neapărat să-l aduci la mine pe băiețașul ăsta. Te prinzi?

— De unde să-l iau? E un băiat de la căminul de copii.

— De la care?

— Parcă mai știu de la care! Nu mi-a spus.

— Dar pe mal n-ai să-l mai vezi? Unde vă întîlniți? Haide, dă-mi cuvîntul că mi-l aduci!

În clipa aceea se apropie de el un bătrîn în haine ponosite de alpaca, cu buzunarele umflate și se așeză în fața lui Pavlik. Apoi își întinse gura într-un zîmbet larg:

— Iertați-mă, tovarășe Ragozin, aș vrea să-mi împărtășiți impresiile dumneavoastră cu privire la expoziție. Sînt gazetar. Semnez I. M. Ați citit poate ceva scris de mine?

— Da, da! — răspunse Ragozin cu o seriozitate exagerată. — Scrie acolo că, în calitatea mea de mare specialist în probleme de artă, găsesc că expoziția de față marchează o etapă istorică în dezvoltarea picturii moderne...

Merțalov își lăsă în jos carnetul pregătit pentru însemnări. Pergamentul cheliei lui coborî și el, încet, peste sprîncenele ridicate.

— Cred că o să reușești s-o spui. Ești doar, cum s-ar zice, un ziarist cu mult temperament social. Mi se pare că dumneata ai publicat de curînd articolul: „Unde se poate cumpăra un ferăstrău de traforaj?"

Gura lui Merțalov se lărgi și mai mult, dar privirea lui jignită era plină de răutate.

— Adică nu, confund! — strigă repede Ragozin, apropiindu-se și mai mult de Merțalov. Și adăugă, pierzîndu-și deodată răbdarea: — Dumneata ai publicat gogomănia aceea, cum că Pastuhov ar fi răspîndit cîndva manifeste revoluționare? Dumneata, nu-i așa? Dar știi dumneata că Pastuhov a șters-o la albi? Nu? Ai merita să te dea afară, o dată pentru totdeauna de la gazetă! Ești...

Și, fără să-și termine vorba, se întoarse fără veste cu spatele la Merțalov și păru deodată că-l uită.

Căuta să-l găsească prin mulțime pe Pavlik, dar o descoperi pe fata aceea serioasă, semănînd puțin a amazoană, care se certase cu el din pricina banilor. O rugă să se uite la desenele lui Ivan Ragozin.

— Il cunoşti pe cel care-a făcut aceste minuni?

— Aşa-i că vă plac? — strigă ea triumfătoare, dîndu-şi capul pe spate cu o mişcare ce parcă voia să spună: „Cine a avut dreptate? Hai?"...

— Da, da! Dar n-ai putea să-mi spui unde aş putea să-l găsesc pe pictorul acesta?

— Sînt încîntată că ştiți să deosebiți un lucru de valoare de altul obişnuit. Ați simțit, nu-i aşa, simplitatea nobilă a acestor linii? — Şi-şi plimbă cu energie pumnul mic peste coama, spatele şi coada calului purpuriu. — E ceva care depăşeşte o simplă litografie, pentru că e mai generalizat şi mai clar decît un desen oarecare. Vă dați seama că ne aflăm aici la însuşi izvorul artei, neîntinată de nici o influență?

— Înțeleg totul, — o întrerupse nerăbdător Ragozin, — afară de un singur lucru: de ce nu-mi răspunzi la întrebare? Văd că v-ați priceput să aşezați frumos desenele, dar nu vă gîndiți deloc la cei care le-au făcut.

— Pe peretele acesta sînt expuse desenele copiilor de pe la cămine. Dacă doriți, mă pot interesa unde se află autorul celor care v-au impresionat atît.

— Desigur că doresc. Autorul acestor desene, întocmai. El, şi numai el. Doresc din toată inima, tovarăşă dragă! Şi, te rog, cît mai curînd!

Îi scutură mîna cu putere şi fata zîmbi, pentru întîia oară.

— Dar cu banii noştri cum rămîne?

— Cu banii? Ca şi pînă acum! — zîmbi şi el la rîndul lui. — La ce vă mai trebuie acum banii? Treaba s-a făcut şi fără ei. Şi s-a făcut cît se poate de bine!

Repeta mereu aceeaşi frază, grăbindu-se să iasă în stradă fără să se mai uite nici la oameni, nici la desene.

Totul părea că se oprise pe loc în felul lui de a vedea viața, totul se adunase, parcă, în jurul unei

singure întrebări: şi-a găsit oare sau nu şi-a găsit băiatul?

A treia zi, întorcîndu-se de la Zaton, văzu chiar la intrarea în soviet doi băieţi. Stăteau rezemaţi de gardul grădiniţei şi ronţăiau seminţe. Îl recunoscu îndată pe Pavlik şi înţelese cine era celălalt.

— Aşteptăm de-o veşnicie! — îl dojeni Pavlik.

— Haideţi la mine, — zise Piotr Petrovici, silindu-se să calce liniştit.

După ce trase în urma lui uşa biroului, începu să se plimbe dintr-un colţ într-altul, neştiind cum ar fi mai bine: să se aşeze şi el şi băieţii, să-i lase pe ei în picioare şi să se aşeze numai el, ori să-i pună pe ei să şadă, iar el să se plimbe prin odaie? „N-are nici o importanţă, fire-ar a naibii!" se gîndi, plimbîndu-se înainte. Şi deodată îşi dădu seama că nu îndrăznea să se uite la băiatul pe care i-l adusese Pavlik! Se opri în sfîrşit în faţa lui şi încercă să-i zîmbească, prietenos. Pavlik se uita cu nepăsare în jurul lui. Celălalt stătea liniştit. Avea un cap bălai, şi ciufulit, fruntea lată, sprîncenele ridicate mult spre tîmple, ochii căprui, rotunzi şi uşor bulbucaţi. Era slab, cu picioare lungi şi mîini mari, şi-şi ţinea coatele depărtate de trup, de parcă mereu se pregătea să se apere de ceva.

— Prin urmare, ale tale erau desenele pe care le-am văzut? — îl întrebă Ragozin, simţind că vorbeşte cu totul altfel decît ar fi vrut să vorbească.

— Nu ştiu.

In glasul băiatului era în acelaşi timp şi asprime, şi încredere în sine.

— Ştii, acelea... calul cel roşu...

— Apoi, sigur, era calul tău! — se amestecă în vorbă Pavlik. — De ce te temi? Că doar lui Piotr Petrovici i-a plăcut!

— Da' nu mă tem deloc!

— Eu nu muşc, — zise Ragozin, — încercînd parcă să se pună bine cu băiatul. — Crede-mă că mi-a plăcut. Are o culoare aşa vie... cum să zic... Cum te cheamă?

— Ivan.

— Ivan Ragozin, nu-i aşa ? Cîţi ani ai ? Mergi pe zece, nu ?

— Poate şi mai mult.

— Mai mult, — încuviinţă şi Pavlik. — Uite, eu împlinesc în curînd zece, şi el e mai voinic decît mine.

— Ce spui ? — se miră Piotr Petrovici uşurat. — Ia să vedem !

Pipăi delicat cu degetele bicepsul băiatului, şi degetele lui întîrziară o vreme pe muşchii tari şi subţirei de copil, pînă ce Ivan îşi trase braţul şi făcu un pas îndărăt.

— Vanea, — zise Ragozin, rar, — aşaaa ! Dar tată ai ?

— Cred că am avut, — răspunse băiatul cu un zîmbet ironic, ca de om mare.

— Aşa cred şi eu... — Şi Piotr Petrovici se trase cu stîngăcie îndărăt şi-şi reluă plimbarea prin odaie.

— Pe mama ta o mai ţii minte ? — întrebă el, fără să se oprească.

— Cred că o mai ţine minte tată-meu ! — răspunse Vanea, şi mai ironic ca înainte.

Stătea în profil, cu capul ridicat şi cu coatele depărtate de trup. Se vede că-şi avea răspunsurile gata pregătite, deprins cum era să fie veşnic întrebat despre tatăl şi mama lui. Piotr Petrovici rămase uluit de asprimea răspunsurilor şi-i era necaz că nu putea să se stăpînească. Il privi pe copil cu ciudă. Dar în aceeaşi clipă, descoperi în profilul lui Vanea obrazul, văzut dintr-o parte, al Xanei, repetat pînă în cele mai mici amănunte : cu năsucul ascuţit, ridicat în sus, şi cu ochiul rotund, uşor bulbucat. Işi opri cu greu strigătul care-i stătea mereu pe buze : „Copilul meu !" Dar se stăpîni la timp.

— De ce m-aţi chemat ?

— Ca să te cunosc mai de-aproape, — îi răspunse Piotr Petrovici, cercetîndu-i bluza cenuşie, ieşită la soare, cingătoarea de pînză înnodată şi pantofii scîlciaţi.

— Cumpăraţi desene ? — întrebă deodată Vanea cu interes.

— Cum aşa ?

— Credeam că vreţi... că vreţi să cumpăraţi desenele mele de la expoziţie.

— Le vinzi ? — întrebă Ragozin zîmbind.

— N-ar strica ceva gologani !...

— Ce nevoie ai tu de bani ? Că doar stai la cămin...

— Stau şi eu pe unde-apuc... Acum e bine oriunde.

— Şi masa unde o iei ?

— Masa ? — Vanea ridică din umeri. — Nu mă prea dau eu în vînt după mese !

— Pe Volga îţi faci rost de mîncare cînd pofteşti, — explică Pavlik dîndu-şi aere de om cu experienţă.

— Pe la marina de război, ori pe unde se nimereşte, — adăugă Vanea.

— După cît mi se pare, ai trecut şi pe la Guseolka, — zise deodată Piotr Petrovici.

Vanea se întunecă.

— De ce taci ? Ai fost la Guseolka, ori nu ?

— Ei, şi ce dac-am fost ? Au născocit ăia cum că aş fi măritat pe piaţă nişte papuci de-ai statului şi m-au dat în judecată. Îi şparlise de la mine un şmecher, da' eu n-am vrut să umblu cu pîra...

— Bun ! Ce-a fost, a fost ! Şi acum, unde stai ?

Vanea îşi încrucişă mîinile pe piept, îşi întoarse privirile încet spre uşă, plictisit parcă de atîtea întrebări, şi răspunse în silă :

— Vor să mă trimită înapoi la schit. Hîrtiile au şi plecat.

— Bine, — zise grăbit Piotr Petrovici, — foarte bine. Voiam să te întreb, numai, dacă n-ai vrea să stai la mine. Aşa, să ne ţinem de urît unul altuia... Ai să înveţi, ai să desenezi... înţelegi ? Şi multe altele...

Vanea tăcea. Pavlik se uită la Ragozin, îi făcu cu ochiul şi fluieră uşurel :

— Ehei ! Mai ştim şi noi cîte ceva !

— Nu ştii nimic ! — se răsti la el Piotr Petrovici ! — Vorbesc foarte serios.

Făcu un pas spre Vanea, îi puse pe umeri mîinile lui mari cu coatele puţin depărtate, ca ale băiatului, şi-i zise, blînd :

— Vino diseară aici. Sau, mai bine, du-te direct la mine acasă. Ai înțeles?

Îi explică unde stătea, căutînd să prindă privirea băiatului, care-o ocolea pe a lui. Pavlik se uita la Vanea cu coada ochiului, temîndu-se parcă să nu se lase cumva ispitit și să calce o înțelegere tainică dintre ei.

— Hai, bate palma: diseară ești la mine, — stărui Piotr Petrovici.

— Să se mai gîndească puțin — se amestecă în vorbă Pavlik, ca un negustor hotărît să țină la tocmeală.

Ragozin îl amenință, pe jumătate glumind:

— Îți arăt eu ție gîndit!

Vanea însă îl puse în încurcătură, întrebîndu-l de-a dreptul:

— Și de ce ții dumneata să stăm împreună?

Piotr Petrovici rămase o clipă buimăcit și, ca să-și ascundă sentimentul de umilință care-i strîngea inima, îl bătu peste spate:

— Ai să îmbătrînești repede dacă ai să le știi pe toate! Dacă vii diseară, îți spun. Deocamdată, destul! Duceți-vă...

Închise ușa în urma copiilor, dar o deschise din nou și-l chemă îndărăt pe Vanea.

— Ține, — zise el repede, scotocindu-se prin buzunare și vîrînd în mîna băiatului un pumn de hîrtii mototolite. — Ia-i! Cumpără-ți ceva de mîncare. Și să vii numaidecît. Auzi?

Rămase la ușă, încercînd să prindă cu urechea pașii copiilor, care se pierdeau în larma sălilor și a scărilor. La drept vorbind, aștepta doar să-i știe ajunși în stradă ca pe urmă, fără să piardă o clipă, să coboare și el în goană, să sară în brișca lui și, de-a lungul drumului nesfîrșit, să-și zorească mereu vizitiul: „Mai repede, mai repede!"

Ajungînd la schit, Ragozin îi puse pe cei de acolo să caute neapărat hîrtiile orfanului Ivan Ragozin. In dosarul pe care scria „personal", se găseau referințele învățătorilor, referatele comisiunilor pedagogice și

medicale, hotărîrea secţiei de drept social pentru minori, numită S.D.S.M., privitoare la neguţarea în piaţă de către numitul Ivan Ragozin a unor papuci aparţinînd orfelinatului, şi o mulţime de alte acte, tot atît de importante. Ragozin le răsfoi grăbit pe toate, dar le uită dintr-o dată, de cum dădu peste o foaie îngălbenită şi cam roasă de vreme, împodobită cu stema imperială şi cu pecetea Ministerului de Interne.

Ochii lui Ragozin desprinseră de pe hîrtie singurul cuvînt care lămurea totul. În clipa aceea însă, n-ar fi putut să spună care anume era acel cuvînt. Se ridică şi încercă să citească hîrtia în picioare, dar se aşeză din nou. Cu capul în mîini, începu s-o cerceteze rînd cu rînd.

Administraţia închisorii adresase hîrtia aceea cu timbru sec orfelinatului din strada Priiutskaia, expediind o dată cu ea şi un copil de sex masculin, spre a fi crescut şi educat pe cheltuiala statului. Ca mamă a pruncului era menţionată burgheza Xenia Afanasievna Ragozina, aflată în cercetare şi moartă din facere. După declaraţia mamei, tatăl copilului era soţul ei legitim, Piotr Petrovici Ragozin, fiu de ţăran, urmărit pentru crimă împotriva siguranţei statului şi încă nedescoperit. Despre copil se spunea că fusese botezat în capela închisorii, dîndu-i-se numele Ivan.

Pruncul botezat Ivan stătea acum înaintea ochilor lui Ragozin în chip de băieţandru cu fruntea înaltă şi ochii rotunzi; i se părea că simte încă sub degete muşchii elastici şi calzi ai braţelor lui de copil...

— O să cresc eu băiatul, — zise Ragozin către fata care-l păzise cît timp cercetase dosarul.

— Ca să încredinţăm cuiva copilul, instituind un patronaj, trebuie să avem decizia secţiei de drept social pentru minori, — îi răspunse fata.

— Cum asta, patronaj?

— Vrei să iei băiatul sub tutela dumitale, nu-i aşa?

— Sînt tatăl lui! — răspunse Ragozin, aproape provocator în bucuria şi mîndria lui, şi se ridică, cît era de mare.

— N-are a face. Dacă vrei să...

— Şi mie mi-e perfect egal dacă o să-mi ziceţi patron, tutore sau mai ştiu eu cum. Ce trebuie să fac ca să mi se dea băiatul ?

— Adresează-te la Departamentul Invăţămîntului Public. Acolo e o secţie de drept social...

— Şi mai ce ? — strigă nerăbdător Ragozin. — Dar copilul nu-i la voi, e la mine! Inţelegi asta, ori nu ? L-am găsit, înţelegeţi ? Mi-am găsit băiatul !

Ii dădu, vesel, o palmă uşoară peste mînă şi alergă la brişcă.

Trecu pe acasă, îi lăsă gazdei bani, rugînd-o să gătească o masă bună, şi se întoarse la serviciu. Tot restul zilei trăi cu impresia că a uitat ceva : se tot necăjea să-şi aducă aminte dacă spusese să-i cumpere tot ce trebuie din piaţă, se interesă dacă nu era chip să facă rost de ceva de mîncare de pe la cantină şi plecă spre casă înainte de a se însera.

Vanea se lăsa aşteptat. Piotr Petrovici cercetă cu luare aminte fiecare fel de mîncare, aşeză tacîmurile după gustul lui, scoase din coş aşternuturi curate şi, cu ajutorul gazdei, aduse în odaie o saltea. Nu-şi găsea astîmpăr : cînd se aşeza la masă, gîndindu-se ce ar mai fi de făcut, cînd se apropia de fereastră. Ieşi de cîteva ori pînă la portiţă. Noaptea nu putu dormi aproape deloc, învinuindu-se că-l lăsase pe Vanea să plece, cînd ar fi putut să-l aducă acasă de la început.

In dimineaţa următoare lipsi, pentru întîia oară, de la şantier. Inţelese că greşise cînd nu-l întrebase pe Pavlik de adresă, ca să ştie cum să-l găsească din nou pe Vanea. Greşeala putea fi îndreptată cu ajutorul lui Dorogomilov, şi Ragozin se miră cum de nu-i venise în minte mai curînd că Arseni Romanovici i-ar fi un ajutor nepreţuit în căutarea lui Vanea.

Povestea tatălui şi a copilului îl surprinse pe Dorogomilov şi-l încîntă. Işi aduse aminte imediat de desenele ciudate de la expoziţie, ca şi de cele ce-i povestiseră micii lui prieteni despre meşterul Mîzgălici. Şi-l asigură pe Ragozin că are de gînd să-i caute băiatul, chiar acum, neîntîrziat.

Şi într-adevăr, la prînz, cînd Ragozin se repezi acasă să vadă dacă nu cumva venise Vanea, gazda îl

întîmpină cu o veste bună: băiatul se înfiinţase cam de o oră, mîncase şi acum dormea.

Piotr Petrovici crăpă uşa, şi nu intră, ci se strecură cu umărul înainte în odaia lui. Se duse în vîrful degetelor pînă la fereastră, se aşeză pe pervaz şi rămase acolo, fără să se clintească.

Vanea dormea pe salteaua trîntită jos, în mijlocul odăii. Piotr Petrovici îl cercetă cu atenţie. Pe picioarele goale ale băiatului, muştele se plimbau în voie, dar somnul lui era adînc. Pe tălpile negre de praf se vedeau urme de tăieturi abia vindecate. Degetele-i erau uşor turtite la vîrf. Şi Ragozin recunoscu deodată, în degetele acelea turtite şi în talpa cam lată, propriile lui picioare. Se apropie şi cercetă mîinile băiatului. Articulaţiile falangelor erau un pic îngroşate, unghiile mici ceva mai late spre vîrf. Erau mîinile lui Piotr Petrovici reproduse întocmai, tiparul lor viu, doar ceva mai mic. E ciudat cîte imitaţii plăsmuieşte natura, reţinînd pe pămînt, cine ştie de ce, formele închegate mai înainte! La faţă, Vanea îi semăna mai mult Xanei. Mai ales acum, cînd stătea cu ochii închişi. Xana era tot aşa de gingaşă şi părea tot aşa de gînditoare cînd o privea în somnul ei liniştit...

Piotr Petrovici simţi că-i era sete; se apropie de căldare, izbi cana din nebăgare de seamă şi se întoarse repede spre copil: Vanea dormea înainte. Ragozin îl înveli cu cearşaful, alungă cu şervetul muştele din odaie şi astupă geamul cu o pătură.

Ce o să-i spună el, cînd s-o trezi? O să-i spună: „Eşti fiul meu". Dar fiul o să-şi întrebe tatăl: „Şi pînă acum, unde ai fost?" Atunci tatăl va trebui să-i vorbească de prigoană, de moartea mamei... „Prin urmare tu ai scăpat, — o să-i spună băiatul, — dar pe mama de ce n-ai salvat-o?..." „N-am căutat să mă salvez pe mine, ci cauza mare a celor mulţi, pe care am slujit-o şi o slujesc şi astăzi", — o să-i răspundă. „Bine, dar ştiind că trebuia să vin pe lume, de ce nu m-ai căutat?" — „Asta ar fi putut să dăuneze cauzei noastre", — o să zică el. „Atunci, iubeşti cauza mai mult decît pe mine? Şi dacă e aşa, la ce m-ai mai căutat? Nu ţi-ai cunoscut fiul şi totuşi ai trăit. Eu

nu mi-am cunoscut tatăl şi am trăit şi eu. Atunci, ce nevoie ai de mine?"

Trebuia să se gîndească bine cum să vorbească cu Vanea, să se gîndească bine de tot! Primejdia cea mare era că putea, foarte uşor, să-l sperie. Ce poate însemna un tată pentru un copil deprins cu gîndul că e orfan? O piedică în calea libertăţii lui, autoritatea pedagogului, legea celor mari... Toate acestea Vanea le gustase din plin pînă în clipa cînd un om cu totul străin, chel şi poate chiar nu tocmai simpatic, i-a zis „fiul meu". Dar el, tatăl, trebuia să trezească în copil sentimente pe care nu i le poate trezi nici un pedagog. Trebuia să fie, pentru copil, o bucurie şi o pildă în viaţă...

Ragozin ieşi încetişor din odaie. Se gîndi că ar fi bine să-i cumpere băiatului, cît doarme, cîteva vopsele şi un caiet de desen. Îi spuse gazdei să nu lase copilul să plece, dacă s-o trezi.

La prăvălia din apropiere nu găsi nici vopsele, nici caiete. Plecă atunci spre centrul oraşului. Era grăbit. Orice gînd îi trecea prin minte era neaşteptat de nou, iar gîndurile-i erau şi mai grăbite decît el însuşi. Descoperi că, înainte, nici nu se gîndise vreodată cum se creşte un copil. Adică, fireşte, se gîndise şi la educaţia copiilor, dar în treacăt, printre multe altele. Era o problemă oarecare ce se rezolva abstract, mai mult sau mai puţin satisfăcător. Acum însă, nu mai era vorba de teorie, ci trebuia să se gîndească la atitudinea lui de părinte. Copilul trebuia să vadă cum se poartă tatăl lui în viaţă, ca să înveţe cum să se poarte el însuşi. Bineînţeles, sarcina educaţiei urma să cadă în grija societăţii. Copilul va deprinde, fără îndoială, purtările celor din jur. Dar ca să construieşti o societate vrednică de a fi un exemplu de imitat pentru un copil, trebuie timp! Şi Ragozin nu-i putea spune fiului său: „Aşteaptă să realizăm pilde vrednice de imitat, şi pe urmă o să ştii şi tu cum să te porţi. Deocamdată, luptăm pentru viitorul tău şi nu ne arde de aşa ceva. Dar îndată ce o să învingem, o să ne ocupăm noi şi de tine!" Asta ar fi ca şi cum i-ar spune: „Stai pe loc

şi nu mai creşte!" Nu! Copilul are nevoie să-l dea fără întîrziere tot ce-i trebuie pentru dezvoltarea lui.

Ragozin intră în a doua prăvălie şi află că era foarte puţin probabil să găsească vopsele, deoarece în momentul de faţă lipseau lucruri mult mai importante decît vopselele. Cît despre caiete, s-ar putea să găsească în a treia prăvălie, unde se pare că mai erau cîteva, nu demult...

Ieşind în stradă, nu-şi putu lega îndată firul întrerupt al gîndurilor. Da, tocmai se gîndea că, înainte de toate, ar trebui bine lămurit scopul educaţiei. Dorim, de pildă, ca cetăţeanul sovietic să apere neclintit demnitatea statului sovietic, oriunde şi oricînd. Prin urmare, trebuie să facem aşa fel încît simţul demnităţii să-l însoţească pe copil zi după zi, să nu fie niciodată întunecat de banalitatea vieţii, ci să ajungă a fi pentru om o stare normală, chiar din copilărie. Iată: în Armata Roşie îi chemăm pe ostaşii de rînd şi pe ofiţeri la unirea frăţească, la credinţă şi la simţul datoriei pe care o au unii faţă de alţii. E limpede că în anii de şcoală trebuie cultivat simţul tovărăşiei, în familie prietenia, iar în viaţa de toate zilele, purtarea aleasă şi buna-cuviinţă faţă de toată lumea. „Stai puţin! îşi zise Ragozin. Buna-cuviinţă? Parcă ar fi ceva din trecutul convenţional şi mort!" Atunci prietenia în genere? Prietenia ca un cult? Din ce arsenal o mai fi ieşind şi asta? Pe de altă parte, e cu putinţă oare să trezeşti într-un suflet de copil acest preţios dar al inimii, dacă cultivi prietenia numai de la caz la caz, şi numai cu anumite intenţii?... Da, toate astea ar trebui să le descurce înainte ca băiatul să-şi fi găsit prieteni. Ar trebui să se lămurească pe loc, pînă n-apucă Vanea să se trezească. Sau poate că băiatul s-a şi trezit? Atunci, să se grăbească. Să fie gata să-i răspundă la orice întrebare. Să se gîndească la el, să gîndească pentru el...

Nici în cea de a treia prăvălie nu găsi nici vopsele nici caiete. „Ce caiete? i se răspunse. De unde vrei dumneata să luăm caiete în plină vacanţă?"

Şi totuşi, nu visase: la expoziţia de desene a copiilor nu erau pereţii plini cu hîrtii vopsite în culori?

Pînă la sala expoziţiei erau doar cîţiva paşi. Ragozin se hotărî să se repeadă pînă acolo.

Işi găsi vechile lui cunoştinţe, studentul, care semăna a maur şi fata cea mîndră. In clipa aceea se certau, dar văzîndu-l pe Ragozin, făcură front unic. Ragozin le împărtăşi necazurile lui. Ii răspunseră că degeaba se zbuciumă, deoarece lucrurile se petrec cît se poate de firesc: caietele şi vopselele se împart pe la şcoli şi cămine, aşa că elevii au de toate atît cît le trebuie.

— Mi se pare, totuşi, că chestiunea n-a fost bine studiată, — răspunse Ragozin. — Cum rămîne cu lecţiile pe care le fac acasă?

— Copiii noştri trebuie să se dezveţe de noţiunea „acasă", — îi răspunse studentul.

— Lecţiile de acasă sînt un sistem învechit, — adăugă fata.

— Toate acestea pot fi discutate... Eu însă aş vrea să ştiu doar atît: unde pot cumpăra vopsele pentru fiul meu?

— Nu sîntem negustori, — se repezi fata.

— Combatem simţul proprietăţii individuale la copii şi sîntem împotriva sistemului de a le face cadouri acasă, ca unor boiernaşi! — îi luă vorba din gură studentul.

— Ştiţi una? — zise Ragozin, întorcîndu-se cu hotărîre spre uşă. — Ori v-aţi stricat capul de prea multă învăţătură, ori n-aţi învăţat încă destul!

Porni să măsoare tot mai repede străzile cu picioarele lui prea lungi. Poate că Vanea se şi trezise... Uite, acuşi o să-l vadă. Fără îndoială că, pentru un băiat ca el, punctul cel mai sensibil al conştiinţei era simţul libertăţii. Nu trebuia să-şi închipuie că tatăl lui căuta să-i răpească această scumpă libertate. Iar el nu trebuia să intre cu sila în viaţa aceea mică, să pună întrebări, să caute să afle cum trăia Vanea... Dimpotrivă, trebuia să-l primească mai întîi cu toată încrederea în viaţa lui, să-i vorbească despre munca lui, despre lupta şi planurile lui pentru ziua de mîine...

Deodată, Ragozin îşi încetini mersul. Frumos început! Iată că astăzi nici nu s-a dus măcar pe şantier,

şi-a lăsat serviciul baltă şi colindă străzile, căutînd cai verzi pe pereţi ! Ce o să-i spună lui Vanea ? „Ştii, prietene, pe ziua de azi am lăsat-o mai domol cu datoria mea faţă de societate. Sînt atît de fericit că te-am găsit, încît nu-mi mai arde de nici o treabă..." „Va să zică, atunci cînd eşti fericit tare, — o să-l întrebe băiatul, — poţi să-ţi laşi baltă toate treburile, nu-i aşa?"

Gîndul acesta îl tulbură atît de adînc pe Piotr Petrovici, de parcă într-adevăr l-ar fi auzit din gura lui Vanea. Dar asta e numai o excepţie, — se gîndi el. — Mi se întîmplă pentru prima oară în viaţă. Şi voi şti să recîştig cu vîrf şi îndesat timpul pierdut. Munca rămîne pe primul plan, aşa cum a fost totdeauna în viaţa lui Ragozin !

O luă pe după colţul străzii, hotărît să anunţe la serviciu că va mai întîrzia un ceas-două.

Chiar lîngă intrare, omul care mergea înaintea lui pe stradă, puţin cam stîngaci în mişcări — cel puţin aşa făcea impresia — lunecă şi căzu. Încercă cu greu să se ridice şi Ragozin trebui să-i dea o mînă de ajutor.

— Mulţumesc, nu-i nimic. Am lunecat pe-o coajă de pepene. Uitaţi-vă, coaja aceea strivită...

— V-aţi lovit ?

— Nimica toată. Doar la cot, puţintel, — răspunse trecătorul, scuturîndu-şi de praf haina albă.

Îl privi pe Ragozin cu simpatie şi deodată se trase îndărăt.

— Ce coincidenţă extraordinară ? ! Tocmai la dumneavoastră veneam. Noroc, tovarăşe Ragozin !

Piotr Petrovici îl recunoscu. Era Oznobişin.

— În ce chestie ? Mă ierţi, dar sînt tare ocupat.

— Într-o chestiune cu totul particulară. N-o să vă răpesc prea mult timp. Dacă vreţi, putem vorbi şi aici, ceva mai la o parte...

— Chestiunea te priveşte pe dumneata ?

— Ba nu, pe dumneavoastră, — şopti Oznobişin, confidenţial.

— Pe mine ?

Se depărtară de intrare şi o luară, încet, de-a lungul grădiniţei.

— O să te rog doar să te grăbeşti...

— Numai două vorbe. Vă sînt foarte recunoscător pentru bunăvoinţa pe care aţi avut-o faţă de mine, lămurind o neînţelegere destul de penibilă...

— Dumneata ai fost, mi se pare, procuror.

— Dacă ar fi aşa, — zîmbi Oznobişin, — cred că în clipa de faţă n-aş sta aici, de vorbă cu dumneavoastră... vreau să zic pe stradă. Tocmai voiam să vă mulţumesc pentru răbdarea cu care v-aţi ocupat de cazul acesta, spulberînd orice bănuială privitoare la trecutul meu.

— Şi chestiunea care mă priveşte pe mine ?...

— Nu v-aţi exprimat atunci tocmai clar, dar am înţeles că ţineţi nespus de mult să aflaţi de soarta soţiei dumneavoastră şi mai mult încă : dacă a născut un copil şi dacă acest copil trăieşte.

— Aşaaa ! — făcu Ragozin, oprindu-se în loc.

— În ziua aceea n-am îndrăznit să vă ofer serviciile mele. Mi-am dat însă cuvîntul, mie însumi, să fac orice spre a vă fi de folos.

— Şi ?

— Şi după migăloase cercetări, am izbutit să dau de un act care aruncă oarecare lumină asupra acelor împrejurări, ce e drept tragice, dar care, în acelaşi timp, ne oferă posibilitatea unei întorsături fericite. Actul acesta e acum accesibil : aţi putea să-l obţineţi.

— Unde e ?

— La arhivă.

— Şi ce fel de act e acela ?

— Din nefericire, nu e decît o confirmare a faptului că soţia dumneavoastră a murit în închisoare. Se indică şi locul unde a fost înmormîntată.

— Da ?

— Da. Dar actul mai stabileşte că a murit din facere, aşadar, hai să spunem că dumneavoastră... în orice caz, prudenţa ne obligă să afirmăm că măcar aţi avut un copil...

— Ia te uită ! — se minună Ragozin.

— În orice caz, pot afirma fără teamă că am dat de urma copilului dumneavoastră.

— Nu mai spune ! Şi unde duce această urmă ?

— Lucrul acesta mai necesită încă oarecare eforturi pe care le voi depune cu plăcere, bineînțeles dacă și dumneavoastră mă veți ajuta.

— Cum să te ajut ?

— In cercetările pe care urmează să le întreprind.

— Și dacă te ajut, ai să găsești neapărat urma fiului meu, nu-i așa ?

— Incontestabil ! — strigă Oznobișin, aproape inspirat. — Consider aceasta ca o datorie de onoare pentru mine ! Voi începe cu arhivele închisorii din anul cînd s-a născut copilul...

— Și dacă eu o să-ți spun că urma o să te ducă drept la locuința mea ?

— La care locuință ?

— La locuința mea, unde stau împreună cu fiul meu.

— Impreună cu... cum, v-ați găsit fiul ?...

Oznobișin păru chiar puțin cam speriat de această veste. Obrazul lui proaspăt și rumen își pierdu dintr-o dată culorile. Își ridică mîinile în sus, își frecă cotul lovit, apoi se avîntă deodată cu tot trupul spre Ragozin, suflîndu-i în obraz, ușurat :

— Vă felicit din tot sufletul ! E cu putință ? V-ați găsit în sfîrșit fiul ? Acela pe care...

— Intocmai așa cum ți-am spus, — îi tăie vorba Ragozin. — Dar dumneata ce interes ai să te ostenești atîta pentru mine ? Imi dai voie să te-ntreb ?

— Eu ?... Numai și numai din dorința de a vă fi de folos. Din recunoștință...

— N-ai pentru ce să-mi fii recunoscător.

— Aș fi vrut, pur și simplu, să vă servesc.

— Asta nu e chiar atît de simplu. Nu primesc serviciile nimănui.

Ragozin își duse mîna la tîmplă în chip de salut și se îndreptă spre intrare, dar se întoarse din mers cu un surîs :

— Ai lunecat... pe o coajă de pepene !

Tocmai urca în fugă scara, cînd îl opri unul din colaboratorii săi :

— Ai fost pe la Comitet ? Te-au căutat de-acolo.

În loc să urce spre biroul lui, Ragozin o luă de-a lungul coridoarelor spre capătul primului etaj.

Acelaşi membru al Comitetului, cu care se certase cînd cu tălmăcirea scrisorii lui Lenin, îl întîmpină acum cu o uşoară înclinare a capului şi-i zise:

— În sfîrşit, ţi s-a împlinit dorinţa: am primit dispoziţia să te trimitem la o muncă de război. Ai fost numit comisar de divizion în flotila de pe Volga. Ştiu că ai oarecare idee în ce priveşte situaţia de pe vapoare.

— Da, o cunosc puţin, — răspunse Ragozin, lăsîndu-se pe scaun. — Cînd trebuie să plec?

— Telefonează chiar acum comisarului militar. Comisarul divizionului e bolnav. Ai să-l înlocuieşti. Cred că va trebui să pleci mîine.

— Mîine?...

Ragozin tăcu şi-şi întoarse ochii în altă parte.

— Şi cu secţia mea cum rămîne?

— Nu te mai gîndi la asta. Ai să-ţi predai lucrările locţiitorului dumitale.

— Peste cîteva ore?

— Nu ştiu. Poate peste cîteva minute. Albii au ajuns la Lesnoi Karamîş.

— Atunci, rămîi cu bine, — zise Ragozin ridicîndu-se cu greu de pe scaun.

— Parcă n-ai fi tocmai încîntat?

— De unde ai scos-o?

— Atunci, îţi doresc toate cele bune.

Îşi strînseră mîinile.

Ragozin telefonă comisarului militar, află că trebuia să se prezinte imediat la el ca să-şi primească documentele şi trimise după brişcă.

Porunci vizitiului să-l ducă acasă.

Intrînd în odaie, deschise uşa cu cît mai mult zgomot, anume ca să-l trezească pe Vanea. Pătura cu care astupase geamul înainte de a pleca era trasă şi atîrna doar într-un cui. Salteaua era goală, iar cearşaful mototolit şi aruncat alături.

Ragozin îşi întoarse ochii spre gazdă. Femeia făcu doar un gest de neputinţă cu mîinile: îl auzise pe Vanea cum se sculase, cum băuse apă, şi tocmai se pregătea să-i pună de ceai. Dar cînd să se uite în

odaie, băiatul nu mai era acolo. Nu băgase de seamă dacă ieşise pe uşă sau sărise pe geam. Se temea, doar, ca nu cumva — doamne fereşte! — să fi dispărut ceva lucruri!...

Piotr Petrovici o fulgeră cu o privire ucigătoare, dar fără să vrea se uită şi el în jurul lui, să vadă dacă nu-i lipsea ceva. Dar toate lucrurile erau la locul lor.

Intîrzie o clipă în odaia care i se păru deodată ciudat de pustie şi străină, de parcă n-ar fi stat acolo niciodată singur-singurel. Şi dintr-o dată înţelese că purtarea lui de pînă atunci fusese cu totul greşită: ar fi trebuit, chiar din prima clipă, să-i mărturisească lui Vanea întreg adevărul. O fi ghicit oare băiatul că-şi găsise tatăl? Şi ce avea să i se mai întîmple de aci înainte? Oare totul trebuia să se sfîrşească, pentru totdeauna?

Impături cu grijă cearşaful mototolit şi-l vîrî sub perna lui.

— Cred că va trebui să plec imediat pentru cîtva timp, — îi spuse el gazdei, tulburat. — Vreau să te rog ceva: dacă se mai întoarce băieţaşul, să nu-l alungi. Primeşte-l bine. Să stea în odaia mea. Să ştii că merită. O să-ţi plătesc pentru el, să n-ai nici o grijă. Rămîi cu bine.

Ieşi grăbit în stradă şi-i porunci vizitiului să mîne ca la război, cum n-a mai mînat niciodată.

La comisariatul militar îl aştepta ordinul de repartiţie la statul-major al detaşamentului de nord al flotilei de pe Volga. Acolo i se porunci să se prezinte a doua zi la şase dimineaţa pe canoniera „Octombrie", care ancorase dincolo de grind, în fruntea întregului divizion.

Toată seara şi toată noaptea Ragozin făcu predarea lucrărilor secţiei financiare, apoi de-a dreptul de la serviciul care era acum fosta lui ocupaţie şi la care putea nici să nu se mai gîndească, aşa cum nu se mai gîndea la atîtea alte ocupaţii din trecut, — se îndreptă spre Volga.

Un cuter militar îl purtă în largul rîului. Se urcă pe bordul lui „Octombrie", unde-l întîmpinară marinarii de gardă de pe vasul-amiral. Peste o oră începu

să inspecteze, împreună cu comandantul, cele patru vase aliniate de-a lungul ostroavelor de nisip. Cel din urmă din aceste vase era canoniera „Cutezătorul": cu coşul ei scund, cu bastingajul turtit, vopsit proaspăt în culoarea verde-cenuşie a apei, avea un aspect grozav de războinic. Cu toate că echipajul „Cutezătorului" era alcătuit aproape în întregime din marinari-ostaşi, Ragozin întîlni totuşi şi cîţiva oameni de-ai lui, de pe Volga, cu care lucrase la şantierul naval. Era bucuros că-şi găsise prieteni vechi pe vasul atît de bine cunoscut, iar marinarii îl primiră fără multă vorbă, ca pe unul „de-ai lor". Curînd se răspîndi vestea că în divizion se afla un vas înarmat de către însuşi comisarul, — un comisar care se pricepea să mînuiască orice unealtă.

La amiază, în sala cea mare a vasului-amiral, se ţinu şedinţa statului-major al divizionului, şi Piotr Petrovici văzu pentru întîia oară în viaţa lui cum se descifrează o hartă militară şi cum se ţine în mînă un compas uşor. Apoi primi raportul comisarilor de pe celelalte vase.

Ameţit de oboseală, ieşi în amurg pe punte şi abia atunci văzu într-adevăr Volga, cu toate că stătuse pe vapor o zi întreagă.

Era netedă şi rumenă. La stînga, lîngă malul dinspre şes, nuanţa trandafirie se topea, treptat, în aur, iar mai departe, deasupra aurului se înălţau, asemenea unor capete şi spinări cocoşate de cămilă, grînarele de la Pokrovsk, scăldate în lumina galbenă a soarelui.

Şi deodată, Ragozin îşi aduse aminte de pustiul trandafiriu şi de cămila cea galbenă din desenul care-l tulburase atîta. Prin urmare e adevărat, îşi zise el, că există pe lumea asta asemenea culori, asemenea pustietate şi, vai, atîta dezolare! Işi auzi deodată bătăile puternice ale inimii. Da, trebuia să se odihnească. De două nopţi nu mai închisese ochii. Gîndul la băiatul lui, pe care i-l treziseră tonalităţile acelea trandafirii şi galbene, se îmbina acum, datorită facultăţii inexplicabile de a urmări mai multe imagini dintr-o dată, cu altă amintire: galbenul napolitan al nisipu-

rilor şi strălucirea trandafirie a apei repetau întocmai ceasul de înserare cînd, gîndindu-se doar la pescuit, zărise barca cu motor zburînd spre ostrov. O văzu şi acum, tot atît de clar, şi se frecă apăsat la ochi crezînd că avea halucinaţii din pricina oboselii. Dar cînd îi deschise din nou, văzu şi mai bine barca cu motor răsturnînd de fiecare parte, ca două fiare de plug, brazde aurii de apă.

— Ce-o mai fi şi asta ? O barcă cu motor ? — îl întrebă el pe marinarul de serviciu.

— Da, tovarăşe comisar.

Barca se apropia cu repeziciune, creştea şi făcea tot mai mult zgomot. Descrise apoi un cerc din plin mers şi acostă împotriva curentului la bordul lui „Octombrie". De la pupa canonierei se coborî o punte şi Ragozin văzu un om urcîndu-se sprinten pe vasul lor. Strigă :

— Kirill ! — şi se repezi spre el.

Se întîlniră pe puntea de jos, lîngă sala de maşini. Se îmbrăţişară, învăluiţi de suflarea fierbinte de păcură şi ulei ars care umplea coridorul îngust. Ragozin îl duse pe Kirill în cabina lui. Acolo se priviră cîteva clipe în ochi şi începură să rîdă încetişor, mulţumiţi. Lui Ragozin somnul îi pieri ca prin farmec.

— Ce ai acolo ? — întrebă el.

Kirill ţinea în mînă un coşuleţ de papură, din cele cu care se duc de obicei gospodinele la piaţă. Ii răspunse, încurcat :

— E de la mama. Le-a făcut azi-dimineaţă. I-am spus de aseară că plec şi...

— Parcă aş fi la spital ! — rîse Ragozin.

— Care spital ?

Kirill scotoci în coşuleţ şi scoase din fundul lui o sticlă. Şi rîseră iarăşi amîndoi. Intinseră plăcintele rumenite pe un ziar, turnară vinul în pahare şi se aşezară umăr lîngă umăr, pe patul îngust. Băură în tăcere, făcîndu-şi doar cîte un semn cu capul, apoi, mestecînd plăcintele, se uitară îndelung prin luminatorul deschis la faţa lucie a apei, aprinsă de vîlvătăile asfinţitului. De acolo, apa părea mai sus de nivelul

ochilor, iar viteza ei, — de sute de ori mai mare decît în realitate.

— Plecați chiar azi? — întrebă Kirill.

— La miezul nopții, fix.

— M-am grăbit grozav. Mă temeam să nu întîrzii.

— Nu ești tu dintre cei care întîrzie! — zise Ragozin lăsîndu-și mîna pe genunchiul lui Izvekov.

— Ai văzut? Nici măcar nu ești militar, și mi-ai și luat-o înainte!

— Nu te grăbi. O să-ți vină și ție rîndul. Pe tine te păstrează pentru partea cea mai de seamă.

— Și care-i, după tine, partea cea mai de seamă? Fiecare ceas își are problema lui „cea mai de seamă".

— Așa e. Fiecare ceas cu problema lui cea mai de seamă și cu altele, mai de mîna a doua... Pe cea mai de seamă trebuie s-o rezolvi neîntîrziat, pe cînd pe celelalte poți să le lași să mai aștepte...

Ragozin spuse aceste vorbe pe gînduri, și Kirill îl privi cu luare aminte.

— La ce te gîndești?

Ragozin sări de la locul lui și se întinse, după obiceiul de acasă, dar cabina era mai scundă decît odaia, așa că izbi cu pumnii în tavan.

— Ei, drăcia dracului! — strigă el, strîngînd din nou genunchiul lui Izvekov. — Am și eu o problemă. Te rog să mă ierți, poate că e... poate că ar trebui s-o amîn, dar... N-am avut timp să-ți spun pînă acum: știi că... că mi-am găsit băiatul?

Kirill se uita la el din ce în ce mai nedumerit.

— Da, băiatul meu. Al meu și al Xeniei Afanasievna. L-a născut atunci, la închisoare. Am aflat abia de curînd...

— Și unde-i?

— El... știi că nu l-am găsit chiar de tot, de tot!... Trebuie să-l mai caut. Dar acum e ușor, foarte ușor. — Și Ragozin începu să se grăbească, întorcîndu-se cu totul spre Kirill: — Dacă ai vrea... N-am avut timp să-i fac un rost. Am altele pe cap acum, înțelegi? Abia-l găsisem, și tocmai atunci...

— Vorbește mai lămurit, omule!

— Îţi mai aduci aminte de Pavlik Parabukin? E prieten cu el. Spune-i lui Pavlik... Ba nu, mai bine spune-i lui Dorogomilov că-l cauţi pe Ivan Ragozin. Înţelegi? El o să aranjeze totul. Doar ştii şi tu că face ce vrea cu copiii. Numai să-i spui. Trimite-i vorbă... Vrei? Ce zici?

Kirill nu-l văzuse niciodată pe Ragozin în starea aceea: pe chipul lui se luptau expresii atît de contradictorii! Era o îmbinare atît de nefirească de hotărîre deznădăjduită cu o rugăminte pentru care părea că-şi cere iertare, încît îţi făcea rău să te uiţi la el.

Aplecîndu-i capul pe umărul lui, Kirill îl îmbrăţişă, vorbindu-i cu căldură şi încredere:

— Înţeleg tot şi o să fac tot ce trebuie. Nu te mai frămînta aşa. O să găsesc băiatul şi o să-l iau la mine. Adică la mine şi la Vera Nikandrovna... Şi răspund eu pentru el. Adică eu şi mama... Ne-am înţeles? Şi să-ţi piară din minte că asta e o problemă de mîna a doua, o nimica toată. Găsesc că e tot atît de importantă ca şi cealaltă problemă a noastră, „cea mai de seamă“, pentru care trebuie să pleci la miezul nopţii. Poţi pleca fără grijă, atît pentru una, cît şi pentru cealaltă! Şi să te întorci cu bine!

Mai rămaseră aşa, împreună, vorbind de una şi de alta, liniştiţi acum. Iar la căderea nopţii, mai băură cîte un păhărel, de despărţire.

Pe cînd treceau îndărăt spre puntea de coborîre, prin coridorul îngust din faţa sălii de maşini, întîlniră un marinar voinic. Era mai înalt decît Ragozin şi atît de lat în piept, încît chiar aşa, lipit cu spatele de perete, şi încă le astupa aproape drumul. Făcîndu-şi loc pe lîngă el, Kirill îşi ridică ochii spre faţa lui, care era la înălţimea lămpii electrice din tavan. La lumina ei portocalie desluşi fălcile late, linia neobişnuit de puternică a frunţii deasupra sprîncenelor şi mulţimea de pistrui din jurul nasului. Marinarul zîmbi uşor, şi liniştea zîmbetului îi aminti lui Kirill că mai văzuse undeva chipul acesta. Şi imediat îşi aduse aminte de flăcăul din Arhanghelsk cu care se întîlnise la spital, cînd îl vizitase pe Dibici, şi-i zîmbi şi el.

— Tovarăşul Straşnov?

— Tovarăşe Izvekov, poate că mergi cu noi ? — întrebă marinarul apăsînd tare pe „o".

— Nu-s aici decît ca oaspete. Prietenul meu însă, tovarăşul Ragozin, vine aici ca şef. Vedeţi de-l primiţi cum se cuvine !

— Bine-aţi venit, — răspunse marinarul, cu accentul lui specific.

— Bagă de seamă că voi răspundeţi pentru el ! — zise Kirill rîzînd.

— Las' că avem noi grijă !

— E în regulă ! — făcu Kirill, amintindu-şi bine şi vorba asta, şi senzaţia înviorătoare care-l cuprinsese, ca după ce-şi termina gimnastica, la despărţirea lui de marinar, acolo, în spital.

— Te-ai făcut sănătos ?

— Am şi uitat unde m-a durut !

Kirill strînse mîna marinarului, zîmbind.

După ce-şi luă rămas bun de la Piotr Petrovici, coborî în barca lui strigînd în sus: „Noroc !" Răspunsul însă nu-l mai auzi din pricina motorului care se pornise.

Ragozin se uită mult timp în urma luminiţei de la prora, ce se tot depărta. Se întunecase de-a binelea şi apa se făcuse de un brun închis. In adîncul ei se oglindeau, în trepte, luminile liniştite ale canonierelor. Coloana stătea nemişcată. Se simţea răcoarea serii de august. Pînă la miezul nopţii, erau încă mai bine de două ore. Trebuia neapărat să doarmă un pic... Şi Ragozin se întoarse în cabină.

22

In situaţia grea în care se afla Armata Roşie în urma operaţiunilor ofensive întreprinse de Denikin în primăvară şi vară, Comandamentul frontului de sud întocmise planul contraofensivei după indicaţiile Comandamentului Suprem. Ideea de bază era ca aripa stîngă a frontului de sud să dea albilor o lovitură puternică, înaintînd prin stepele Donului pe direcţia generală: Ţariţîn-Novorossisk. In acest scop, cele

două armate, concentrate într-o singură grupare de şoc, primiseră ca misiune principală să desfăşoare ofensiva asupra Ţariţînului şi mai departe, dincolo de Don. Iar gruparea învecinată, la apus de cea principală, potrivit aceluiaşi plan, urma să susţină ofensiva printr-o lovitură dată de la Voronej spre Kupeansk. Aceste operaţiuni ofensive erau asigurate printr-o considerabilă superioritate faţă de armatele lui Denikin în ceea ce priveşte infanteria, artileria şi mitralierele. Cavaleria albilor însă avea, ca şi înainte, aceeaşi uriaşă superioritate numerică.

Evenimentele hotărîtoare pentru soarta lui Denikin, care începuseră să se desfăşoare toamna tîrziu potrivit planului stalinist, dovediră că planul din vară al Comandamentului Suprem avea, în însăşi ideea fundamentală de a porni ofensiva peste Don în direcţia Novorossiiskului, un viciu strategic. Lucrul acesta se văzu foarte curînd, după încercarea, făcută în august, de a pune planul în aplicare.

Ca să zădărnicească manevra pe care o pregăteau roşii, Denikin trecu el însuşi la ofensivă. Dezlănţui aproape în acelaşi timp două operaţiuni, încredinţîndu-le la doi slujitori încercaţi şi preasupuşi ai contrarevoluţiei : generalul de cazaci Mamontov şi generalul din fruntea armatei de voluntari, Kutiepov.

În august, corpul al patrulea din cavaleria Donului, de sub comanda lui Mamontov, cu un efectiv de aproape opt mii de oameni, cu tunuri, automobile blindate şi un detaşament de infanterie de vreo mie de baionete, rupse linia frontului sovietic la Novohopersk. Misiunea iniţială încredinţată de Denikin acestui corp era ocuparea nodului de cale ferată Kozlov, în scopul de a nimici şi a dezorganiza spatele frontului de sud al Armatei Roşii. Apoi Denikin îi schimbă însărcinarea, îndreptîndu-l în direcţia Voronej, ca să zdrobească grupul Liskinski al Armatei Roşii, de la nord-vest de Novohopersk. Dar Mamontov nu ţinu seamă de ordinul lui Denikin şi, depăşind linia frontului, îşi îndreptă corpul de armată spre nord, în direcţia Tambovului. Denikin încercă să-l întoarcă spre apus, dar totul era zadarnic : depărtîndu-se cu fiecare zi tot mai

mult de forţele Armatei Roşii concentrate pe front, armata lui Mamontov se adîncea fulgerător în interior şi, în a opta zi de marş, ocupă Tambovul.

Chiar de la începutul atacului avîntat şi plin de ameninţări al cazacilor de pe Don, toţi cei care citiseră scrisoarea lui Lenin îşi aminteau de rîndurile ei, tulburătoare prin precizia prevederilor. Exact cu o lună înainte de spargerea frontului de către Mamontov, Lenin scrisese : „...una dintre particularităţile armatei lui Denikin este abundenţa de ofiţeri şi de cazaci. Aceste elemente, care nu au de partea lor o forţă de masă, sînt foarte capabile să întreprindă atacuri rapide, să se lanseze în aventuri, în acţiuni desperate, cu scopul de a semăna panica, de a distruge pentru a distruge."

Kirill Izvekov era şi el uluit de această prevedere, atît de exactă, a evenimentelor. I se părea că şi el, ca şi tovarăşii lui, fusese înştiinţat aproape direct de atacul celui de-al patrulea corp din cavaleria Donului de sub comanda lui Mamontov şi, printr-o greşeală de neiertat, nu dăduseră atenţia cuvenită acestei înştiinţări. I se părea că nici tovarăşii lui, nici el însuşi nu meritau nici o indulgenţă că s-au lăsat surprinşi de ruperea frontului de către Mamontov : nu lipsise, doar, decît să li se fi spus din timp data şi locul unde urma să se facă spargerea frontului ! În aceeaşi scrisoare, Lenin ceruse doar să se ia măsuri de prevedere excepţionale : „În lupta împotriva unui astfel de duşman se cere o disciplină ostăşească şi o vigilenţă militară, duse la extrem. A scăpa momentul sau a-ţi pierde cumpătul înseamnă a pierde totul."

Căutînd să-şi verifice activitatea, Kirill se convinse că, în calitatea pe care o avea, făcuse tot ce-i stătea în putinţă. Dar i se părea că ar fi trebuit să facă şi mai mult, că într-adevăr „scăpase momentul" şi, împreună cu ceilalţi, înlesnise dezastrul care se abătuse asupra frontului şi în spatele lui o dată cu incursiunea lui Mamontov.

După plecarea lui Ragozin, credinţa lui Kirill că ar fi mult mai bine şi pentru el, şi pentru cauza comună, dacă s-ar afla în rîndurile armatei, se prefăcu în neli-

nişte, iar neliniştea se prefăcu în alarmă la vestea că albii făcură o nouă spărtură în front.

Corpul întîi de armată al voluntarilor, de sub comanda lui Kutiepov, trecînd la ofensivă în sectorul central al frontului de sud, îl rupse la punctul de joncţiune a două armate sovietice vecine şi, după lupte înverşunate, sili pe una din ele să se retragă spre Kursk, pe cealaltă spre Vorojba. In urma acestui fapt o parte din trupele care trebuiau să sprijine atacul secundar al Armatei Roşii între Voronej şi Kupeansk fură puse în neputinţă de a-şi îndeplini însărcinarea.

Totuşi, la cinci zile de la ruperea frontului de către Mamontov şi la trei zile de la spărtura făcută de Kutiepov, adică exact la jumătatea lui august, Comandamentul Suprem al Armatei Roşii şi Comandamentul frontului de sud porniră ofensiva împotriva lui Denikin, potrivit planului întocmit înaintea acestor înfrîngeri.

Ca majoritatea activiştilor sovietici, inclusiv a celor militari, Izvekov nu ştia că ofensiva în curs de desfăşurare nu fusese destul de bine pregătită nici din punctul de vedere organizatoric, nici din cel operativ. Dimpotrivă, era nespus de fericit că Armata Roşie trecuse la operaţiuni active în sectorul de sud şi considera semn bun şi dovadă de putere faptul că ofensiva fusese luată oarecum în ciuda contraatacurilor albilor şi că începuse cu succes. Il punea pe gînduri doar faptul că răspunderea luptei împotriva cavaleriei lui Mamontov era lăsată pe seama comandamentului grupării principale de şoc, care trimise pentru aceasta două divizii de vînători, ceea ce nu putea decît să slăbească atacul Armatei Roşii în direcţia principală, adică pe Volga în jos şi spre Don. Urmărea acum cu înfrigurare desfăşurarea atacului unităţilor lui Mamontov, care călcau în picioare şi holdele, şi oamenii, în regiunea Tambovului.

Cum soseau comunicatele de pe front, Kirill lăsa totul la o parte şi-şi întindea hărţile de care izbutise să-şi facă rost, începînd cu cele de şcoală şi sfîrşind cu cele administrative, la scara de 1 : 120 000, încercînd să-şi dea seama cît mai exact de deplasările ar-

matelor și să ghicească desfășurarea operațiunilor viitoare. Și, pe măsură ce succesele de la început ale Armatei Roșii se înmulțeau, îl pizmuia tot mai mult pe Ragozin.

Așa, adîncit în cercetarea hărților, îl găsi într-o seară Anocika. Intrase în birou fără să bată la ușă și se oprise încurcată, deoarece Kirill, luînd-o drept secretara lui, o întrebase, fără să ridice capul, ce dorește. Părul netuns îi cădea pînă pe sprîncene, mai negru parcă în umbra joasă a abajurului; gura dreaptă cu buzele strînse, ca și bărbia îi erau luminate puternic de lampă, și se vedea bine că nu era bărbierit.

— Ei, ce dorești? — întrebă el încă o dată, mai tare, ridicîndu-și ochii de pe hartă.

Zărind-o pe Anocika, sări de la masă și, repezindu-se la ea, îi luă mîna. Și numai după ce i-o strînse, zise cu glas schimbat și cam nesigur:

— Cum de-ai ajuns aici?

— Mi s-a spus că e voie... Nu cumva e oprit?

— Nu, nu-i oprit. Dar nu mă gîndeam la asta. Nu înțelegeam de unde ai ieșit. Te așteptam... Adică, aș fi vrut să te văd într-o chestiune... Ceva important.

Vorbea mai repede ca de obicei și-și dădea seama că începe să se bîlbîie. Se întoarse spre hartă, căutîndu-și parcă acolo scăparea și, luînd-o din nou pe Anocika de mînă, își duse pînă lîngă masă oaspetele neașteptat.

— Am tot amînat de pe o zi pe alta: n-am niciodată timp. Ce bine-mi pare că ai venit! Să vezi și dumneata cum se desfășoară evenimentele...

Ii ținea mîna cu stînga, iar dreapta și-o întindea peste harta care-i acoperea toată masa.

— Asta e Volga, vezi? Uite pînă unde a ajuns flota noastră! Mai avem o zi și luăm și Kamîșinul. Inţelegi? Vranghel dă îndărăt. De aici împinge cavaleria noastră... — și arătînd spre apus, Kirill atinse umărul Anocikăi, împingînd-o ușor spre stînga... — Aici e corpul de cavalerie al lui Budionnîi. Ai auzit de el? Nu? Știi încotro se îndreaptă? Impotriva călărimii de la Don a lui Sutulov. Dacă o dăm peste cap, atunci...

Şi o mai împinse puţin pe Anocika. Fata se trase deodată la o parte. Kirill se uită la ea şi zise, mai încet :

— Atunci o să fie minunat !

Nu vorbea decît despre ceea ce îl entuziasma şi-l umplea de nădejde, trecînd sub tăcere îndoielile ascunse în adîncul inimii, şi nu-şi ridica ochii spre nord, de frică să n-o facă şi pe Anocika să şi-i ridice. Dar în timp ce vorbea despre evenimentele fericite de pe Volga, se gîndea mereu, fără voia lui, la cele ameninţătoare de la nord-vest de Saratov, din ţinutul Tambovului, deoarece oamenii lui Mamontov ajunseseră zilele acelea chiar la Kozlov, unde îşi făceau de cap. Drumul spre Moscova era tăiat, legătura nu se mai putea face decît pe ocolite, prin Penza. Şi Kirill era în stare să facă orice ca să abată atenţia Anocikăi de la evenimentele acelea îngrijorătoare, convins că nu-i ascundea decît aceste evenimente şi nu şi altceva : pentru nimic în lume nu şi-ar fi mărturisit că era tot atît de preocupat să-i ascundă tulburarea pe care i-o provocase apropierea neaşteptată şi vie a fetei.

Scotoci printre hărţi, scoase la iveală una mică şi se apropie din nou de Anocika.

— Ţi-am arătat cum stăm spre Kamîşin-Ţariţin. Acum, uite-te şi mai spre apus. Aici e altă grupare de-a noastră. Uite cum era frontul acum cinci zile, vezi ? Şi uite, acum, ce adînc am pătruns în liniile lor. Vezi linia asta roşie ? Straşnic, nu ? Dacă merge tot aşa, peste o săptămînă sîntem la Kupeansk. Priveşte !

Încercă s-o aplece asupra hărţii, dar Anocika se împotrivi :

— Văd bine şi aşa. Numai că nu înţeleg de ce o să ajungem la Kamîşin, peste o zi, şi la Kupeansk abia peste o săptămînă ? Uite ce departe e Kamîşinul, iar Kupeanskul e colea, aproape de tot !

— Da, — zise Kirill depărtîndu-se puţin, — fără îndoială că e tare neplăcut... Numai, aici, complicaţia cea mai mare stă în faptul că... hărţile sînt făcute la scări diferite ! — Îşi pipăi buza de sus, nerasă. — Pe harta cea mică, pînă şi locurile depărtate tot aproape par.

— Atunci, să luptăm şi noi pe harta cea mică! — zîmbi Anocika.

Kirill începu să rîdă. Fata îl întrebă, cu un aer şi grav şi cochet în acelaşi timp:

— Spuneai că ai fi vrut să mă vezi. Ca să-mi dai lecţii de strategie?...

— Ba nu, nici nu m-am gîndit la strategie!

— Cum aşa, dacă eşti... strateg?

— Prost strateg! Altminteri, aş fi luptat pe harta cea mică... cel puţin cu dumneata.

— Vrei să te războieşti cu mine?

— Mai bine zis pentru dumneata, nu cu dumneata.

Anocika zîmbi din nou, dar nu viclean sau cochet, ci cu satisfacţia femeii care se bucură că, glumind, a atras toată atenţia bărbatului. In aceeaşi clipă însă, păru că-şi aduce aminte de ceva şi lăsă gluma la o parte.

— Voiai, într-adevăr, să-mi spui ceva? Şi eu veneam pentru ceva foarte important.

— Trebuie să vorbesc cu fratele dumitale.

— Cu Pavlik?

— Da. Despre prietenul lui, Vanea Ragozin. Iţi mai aduci aminte de Ragozin? Cel la care ai intervenit atunci, cu... Ţvetuhin, pentru nişte bani. Ragozin are un băiat...

— Ciudat... — îl întrerupse Anocika, aproape tulburată. — Ce coincidenţă! Şi eu tot pentru Pavlik veneam: a dispărut.

— Cum, adică?

— Acum trei zile a plecat dimineaţa de acasă şi nu s-a mai întors.

— L-aţi căutat?

— Tata a anunţat miliţia şi a întrebat pe toată lumea în port.

— N-o fi ştiind ceva Dorogomilov?

— Arseni Romanovici a stat de vorbă cu toţi prietenii lui, dar n-a aflat nimic. Nici urmă... E îngrozitor!

— Şi bineînţeles, vă închipuiţi cine ştie ce! — zise Kirill cam brutal, în dorinţa de a o îmbărbăta. — Că s-a prăpădit, că a murit, cîte şi mai cîte! Băiatul a

şters-o pe front, pur şi simplu. Că doar v-a şi ameninţat cu aşa ceva.

— Nici o bucurie! E aşa de mic... Hotărît că se prăpădeşte!

— Dar crezi într-adevăr că ostaşii de teapa lui sînt lăsaţi să plece pe front?

— O dată ce a fugit acolo...

Fata se prinse cu mîinile de speteaza scaunului şi se lăsă să cadă, neaşteptat de greoi pentru trupul ei uşor.

— Ascultă, Anocika, — începu Kirill.

Dar ea nu-l lăsă nici să vorbească.

— Eu sînt de vină, numai eu! Dacă trăia mama, nu se întîmpla una ca asta! Il iubea aşa de mult pe Pavlik! Pe cînd eu nu m-am ocupat deloc de el! E încă mic, înţelegi? Un copil...

Işi îngropă obrazul în îndoitura braţului ascuţit, sprijinindu-se mereu de spetează.

— Şi dumneata, tot un copil eşti! — strigă Kirill, apropiindu-se de ea.

Vorbele lui o înduioşară, parcă. Ingînă nu ştiu ce, cu nasul în mînecă, aproape sughiţînd de plîns.

— Aş fi vrut... aş fi vrut să te invit la repetiţie. Curînd avem repetiţia generală... Acum însă ştiu că o să mă fac de rîs, ştiu bine!

Kirill urmă, mai aspru, temîndu-se să n-o vadă izbucnind în plîns:

— Lasă prostiile! Parcă-i cine ştie ce eveniment o repetiţie! Ai s-o joci foarte bine pe Luiza dumitale, sau cum o mai cheamă... Şi eu am să te aplaud. Mare minune, şi Luiza asta! Adică, vreau să spun că nu-i cine ştie ce filozofie s-o joci pe Luiza. Cît despre Pavlik... Şi eu trebuie să caut un băiat. Acum o să caut doi deodată! Sînt sigur că vi-l aduc cu miliţia. Că doar nu-i el cel dintîi erou de felul ăsta!

Anocika ridică uşor capul.

— „Nu-i cel dintîi de felul ăsta. Ar merita să-i ardem cîteva!..“ — zise, imitînd de minune vocea de bas a lui Kirill, care se întoarse, ca să rămînă serios.

— Mîine dimineață ridic în picioare toată miliția și — s-a făcut! — adăugă el, ceva mai blînd.
— Într-adevăr?... — întrebă ea aproape veselă. — Crezi, într-adevăr, că o să-mi joc bine rolul?
Kirill nu se așteptase la această întorsătură.
— Apoi, dacă l-ai jucat pînă acum...
— De unde știi dumneata că o joc pe Luiza?
— Am întrebat-o pe mama.
— Atunci... ți-ai mai adus, totuși, aminte de mine?
— Totuși!
— De aceea nu ne-am văzut de două luni?
— De două luni? Nu se poate!
— De șapte săptămîni și trei zile...
— Le-ai ținut socoteala? — se miră și mai mult Kirill.
— Și dumneata le-ai pierdut-o?
Kirill arătă cu părere de rău hîrtiile și hărțile de sub care masa nici nu se mai vedea.
— Înțeleg, — zise Anocika. — Nu-ți mai arde de mine...
Sprîncenele ei se înălțară încet, și în mișcarea lor era atîta dezamăgire, încît el nu mai putu spune nimic.
— Trebuie să plec. Îți mulțumesc. Mi-e tare frică de Pavlik...
— Stai să te conduc.
— Cum așa? Se poate?... — protestă Anocika și, imitînd întocmai gestul lui, arătă spre masă.
— Stai, stai puțin! — o rugă el, căutîndu-și din ochi șapca. — Vreau să ne plimbăm, ca atunci la bostănărie.
— Și pe urmă să dispari iarăși pentru două luni?
— Cu atît mai mult! Haide...
Nu-și găsi șapca și ieși cu capul gol.
Afară îi învăluiră întunericul și răcoarea. Serile aveau în ele ca un fel de presimțire a toamnei, și farmecul lor părea grav și trist. Aerul era tare. Se auzea venind spre ei, de-a lungul străzii drepte, chemarea prelungă a unei sirene de vapor.
Kirill o luă pe Anocika de braț. Pentru a doua oară îi ținea în mîna lui mîna delicată, în care se simțea

fiecare osișor. Îi trecu prin minte că, probabil, mîna aceea caută de multe ori un sprijin și cade în jos, ostenită... Dar în linia subțire a încheieturii se simțea ca o îndîrjire ascunsă...

— Nu ți-e frig așa... fără șapcă?

— Voiai să mă întrebi cu totul altceva, — ghici Kirill.

— De ce crezi asta? — protestă ea îndată, dar se împiedică și făcu vreo cîțiva pași în tăcere, așteptîndu-i răspunsul.

— Nu înțeleg de ce e nevoie să mă gîndesc cum să vorbesc cu dumneata! — zise tot ea, văzînd că el nu-i răspundea. — Probabil pentru că nu vrei să vorbești despre lucrul cel mai de seamă. Stai, stai! Știu ce o să întrebi acum, nici vorbă: „Dar care e lucrul cel mai de seamă?“ Nu-i așa?

Kirill zîmbi și o întrebă:

— Într-adevăr, care e lucrul cel mai de seamă? Acum, de pildă, e dispariția lui Pavlik, nu-i așa?

— Fără îndoială, — încuviință Anocika, puțin cam prea grăbită. — Dar atunci, în mașină, nu mi-ai spus tot ce voiai să-mi spui, îți mai aduci aminte?... Ascultă... Nu-ți pare deloc rău că te-ai despărțit de Liza?

— Aha! Va să zică acesta era lucrul „cel mai de seamă“!... Nu-mi place să mă gîndesc la trecut.

— S-a măritat a doua oară. Acum, de curînd, după ce te-ai întors la Saratov. Ai auzit? Și asta nu mai e „trecut“. E prezent.

— Dar un prezent care n-are rost să mă privească.

— N-are rost, sau nu te privește într-adevăr?

— Totdeauna ești așa de cicălitoare, sau numai în cazul de față?

— Totdeauna, — încuviință ea, necruțătoare.

Kirill zîmbi iarăși, dar parcă în silă și tăcu multă vreme.

— Ca să terminăm o dată cu chestiunea asta, pentru că văd că te preocupă, pot să-ți spun că am încetat, într-adevăr, de a mă mai gîndi la Liza. Întîi m-am silit să nu-mi mai aduc aminte, pe urmă m-am deprins...

— Atunci, o mai iubești încă? — întrebă Anocika

nerăbdătoare, trăgîndu-şi mîna de parcă se pregătea s-o smulgă dintr-a lui. Dar se răzgîndi.

— De unde ai scos-o? Liza aceea pe care am iubit-o — am şi uitat cîţi ani sînt de atunci — Liza aceea poate că n-a existat niciodată.

— Asta e o prostie! — strigă Anocika cu necaz şi, de data asta, îşi trase cu hotărîre mîna dintr-a lui.

— De ce e prostie? Ceea ce a fost era tinereţea noastră, erau nădejdile noastre...

— Sigur că-i prostie! O dată ce a fost, înseamnă că mai este încă. Iar dacă nu mai este, înseamnă că eşti nestatornic.

— Întocmai. Nestatornic!

Îl cuprinse pe neaşteptate o mare veselie şi izbucni în rîs. Şi tot pe neaşteptate, Anocika îşi puse cu blîndeţe mîna într-a lui, de parcă nu şi-ar fi tras-o niciodată, şi plecară aşa mai departe, fără să-şi spună nimic, ascultîndu-se unul pe celălalt, cu toate că nu se auzea decît scîrţîitul ritmic al prafului pe asfalt sub paşii lor.

Cînd ajunse acasă, Anocika încercă să-şi ia rămas bun la portiţă, dar Kirill stărui să intre în curte. Fata se apropie să bată în fereastra luminată, şi deodată strigă:

— Doamne! Ia te uită...

Kirill se apropie şi el.

Pe pat şedea Pavlik. Chiar la lumina slabă din odaie, i se vedeau urme pe obraji: plîngea, şi lacrimile îi lăsau urme pe faţa murdară. Părul roşcat şi ciufulit îi stătea drept în sus, ca penele unei păsări zbîrlite. Înfăşura grăbit pe deget un capăt de sforicică, pe urmă iar îl trăgea...

In faţa lui, la masă, Parabukin făcea pe grozavul luîndu-şi un aer de superioritate, ca un părinte care şi-a prins odrasla asupra unui fapt ruşinos. Bătea toba cu degetele pe masă şi-i arunca priviri fioroase.

După ce-i deschise Anocikăi, începu imediat să vorbească fără să-i dea vreo atenţie lui Izvekov.

— A apărut! S-a întors, mă rog! L-a adus acasă foamea. Cine-o să stea acum să-i servească o cafea cu lapte unui pierde-vară ca ăsta? Doar taică-său...

Cu cine-o fi semănînd derbedeul ? Maică-sa a fost o femeie vrednică, l-a spălat pe porcul ăsta, l-a îngrijit... Soră-sa e o fată exemplară, gata să ia locul mame-si. Cît despre tată-său... ce să mai vorbim ?

Aici, Parabukin trase cu coada ochiului la Anocika şi la însoţitorul ei, îşi luă o înfăţişare impunătoare şi-şi netezi cu o mişcare iute a mîinii coama şi barba răvăşite. Dar în clipa aceea se văzu că echilibrul lui cam lăsa de dorit şi că, împotriva voinţei sale, omul se cam clătina.

— Nici tată-său nu-i un nesimţit oarecare... Toată viaţa s-a ostenit pentru familia lui...

— Stai, tată, — îl opri Anocika. — Unde-ai fost, Pavlik ?

De cum intrase, îşi aţintise asupra băiatului ochii luminaţi de dragoste şi emoţie, cu o dojană atît de sinceră, pornită din inimă, încît Pavlik îşi plecă fruntea, lăsînd în pace sforicica.

— Ce să mai stau ? Că l-am spovedit eu destul ! — zise Parabukin şi, întinzîndu-şi palma noduroasă şi grea, şi-o arătă cu mîndrie. — Şi mi-a explicat, pe-ndelete, toată aventura lui marinărească. „Voiam — zice — să mă fac marinar !" Apoi lasă că i-am arătat eu lui marinar !

Anocika se repezi spre Pavlik şi-i strînse capul la pieptul ei. Uşurat, băiatul îşi înfundă nasul în bluza surorii lui. Mai tresări o dată, apoi se linişti. Degetele începură din nou să răsucească sforicica.

— S-a strecurat în cala unui vapor şi a mers aşa pînă la Uvek, iar acolo, drăguţul de el, a fost scos afară, o dată cu poloboacele ! La ce te-ai dus ? — zic. Voiam, zice, să văd o luptă navală. Pe care mare, zic, sau pe care lac ? Şi el, de colo : ăsta-i secret militar !

— Cum ai putut să faci una ca asta, Pavlik ? — îl întrebă Anocika cu nestăpînită emoţie, mîngîindu-i moţul ciufulit.

— A recunoscut pînă la urmă că voia să-şi dea viaţa pentru revoluţie, împreună cu marinarii ! Ce ne facem cu haimanaua asta mică, ai ?

— N-am avut dreptate ? — zise Izvekov. — E che-

marea momentului. Copiii o aud mai bine decît cei mari : pe front, pe front!

Auzind un glas străin, Pavlik se smulse din brațele Anocikăi, îl cîntări repede din ochi pe Kirill și imediat își aduse aminte de el. Încurajat de sprijinul acesta neașteptat, aruncă spre tată-său privirea ochilor lui aurii, amărîtă dar plină de îndrăzneală.

— Dacă eram singur, nu se-ntîmpla nimic! Toate-s din pricina lui Vanea, a meșterului Mîzgălici. Dumnealui s-a oploșit pe un coter din flota de larg, iar mie mi-a spus : „Măi Pașka, suie-te pe ce-i ști și vino la Uvek. Flota se oprește acolo să ia păcură, și atunci te culeg eu." Am așteptat două zile, dar flota nici gînd să treacă pe la Uvek. Că nu mai putea ea după Uvek!

— Ia te uită ce tovarăș neserios ți-ai mai ales! — se minună Izvekov. — Nu cumva e vorba de Vanea Ragozin ?

— D-apoi de cine altul ? Lui ce-i pasă ? Pe dînsul îl cunosc toți marinarii...

— Și nu-ți pare rău de ce-ai făcut ? — întrebă Anocika, depărtîndu-se puțin de el.

Băiatul își lăsă din nou capul în jos: supărarea Anocikăi era pentru el cea mai grea pedeapsă.

Și așa, fără bătaie de cap, ieși la iveală primul fugar, iar urma celuilalt se vedea limpede, ca pe iarba acoperită cu rouă. Kirill avea de ce să fie mulțumit. Tocmai se pregătea să-și ia rămas bun, cînd Parabukin, stingherit în rolul lui de părinte nobil, i se adresă cam de sus :

— Scuzați, vă rog, sînteți cumva coleg de teatru cu fiică-mea, sau ce ?

— E fiul Verei Nikandrovna, — sări Anocika. — Îl știi foarte bine, tată!

Parabukin păru că pică din nou, dintr-o dată, pe pămînt. Își îndreptă bluza care stătea pe el ca un sac și zise, cu un soi de eleganță :

— Vă cunosc mai mult după înalta situație pe care o dețineți, întrucît vă citesc semnătura sub diferite decrete, dar și în calitate de subaltern, fiind colaborator la Direcția recuperării.

— Tot n-am ajuns încă pe la Direcţia aceea, — zise Kirill. — Ce mai este pe-acolo? E drept că distrugeţi cărţile?

— Nici o filă fără încuviinţare! Totul conform instrucţiunilor! Hîrţoagele bisericeşti, codurile de legiuiri ţariste, — astea da! Sau tipărituri financiare capitaliste ca, de pildă, cîte-o dare de seamă a vreunei societăţi pe acţiuni, sau cîte o reclamă...

— Dar n-aţi făcut pungi din cărţile de geografie? — se amestecă în vorbă Pavlik, cu răutate.

— Taci din gură! Ce te pricepi tu? Nu erau de geografie, ci de istorie. Istoria care-a fost şi care n-o să mai fie. O istorie desfiinţată! Ne pricepem noi, ehei! Lucrăm ştiinţific: dacă e o carte de vreo importanţă oarecare, — la o parte cu ea! Dacă n-are nici o importanţă, — poftim, să fie folosită: scoarţele pentru branţuri, filele tipărite pentru pungi, hîrtia albă pentru scris...

— O să trec neapărat pe acolo. Mă interesează foarte mult direcţia dumneavoastră, — zise Kirill.

— Ne vizitează oamenii cei mai de seamă. Şi nu rămîne nimeni nemulţumit. Întocmesc biblioteci întregi din cărţile noastre! — şi Parabukin apăsă tare pe „o".

— Bine, bine! — zîmbi Kirill şi-i întinse mîna lui Pavlik. — Noroc, tovarăşe ostaş. O să ne vină şi nouă vremea să ne batem, că, slavă domnului, o să avem parte de război! Dar pînă atunci, să n-o superi prea mult pe Anocika. Nu trebuie. Ne-am înţeles?

Pavlik nu se hotărî chiar de la început să-i dea mîna. O ridică încet, cu sfială, fără să-şi dezlipească cotul de trup şi întoarse capul, repede, în altă parte.

Anocika ieşi să-şi petreacă oaspetele. Nu mai era atît de tulburată. Ba chiar, în timp ce Kirill îşi lua rămas bun de la băiat, îşi aşezase părul tăiat scurt.

— Cînd ne mai vedem? — îl iscodi ea, în timp ce întîrziau în întuneric, lîngă uşa deschisă.

— Mîine. Vrei mîine? — o întrebă el, amintindu-şi parcă greşeala din trecut şi hotărîndu-se să nu mai amîne viitoarea lor întîlnire.

Şi iarăşi se minună cît de gingaşă şi de subţire era mîna Anocikăi. Apoi se plecă deodată spre mîna aceea, care nu semăna cu nici o alta din lume, şi o sărută de două ori, stîngaci şi grăbit.

— Ce faci? — strigă fata, trăgîndu-se înapoi în săliţă. Şi de acolo, de după uşă, adăugă pe neaşteptate: — M-ai înţepat!

Kirill se depărtă imediat, cu pasul lui mărunt şi apăsat. Era fericit şi uimit că toate se întîmplaseră aşa, că-i sărutase mîna. Nu-şi închipuise niciodată că va săruta o mînă de femeie: era un gest ori monden, ori umil, de sclav, şi nu obişnuiau să-l facă decît oamenii care n-aveau nimic comun cu Izvekov. Gestul acela străin, cînd i se întîmpla să-l vadă undeva, în vreo gară, îl dezgusta. Ce ar mai fi rîs, dacă i-ar fi spus cineva că o să repete şi el într-o zi gestul de a săruta mîna, înjositor pentru femeie şi ruşinos pentru bărbat! Obiceiul i se părea cu atît mai sălbatic acum, cînd femeia îşi lepăda toate cătuşele umilinţei şi ale prejudecăţilor. Ei, nu! Dacă s-ar găsi cineva să pledeze pentru sărutatul galant al mîinii, atunci ar trebui ca şi în asta femeia să fie egală în drepturi cu bărbatul, deci să-i ducă mîna la gură, arătîndu-şi astfel dragostea ei! Hotărît, Kirill era cu totul împotriva acestui obicei! Totuşi, era fericit că sărutase mîna Anocikăi, — mîna extraordinară a unei fete extraordinare! Sărutul lui n-avea nimic de-a face cu manierele banale ale filfizonilor. La drept vorbind, el nu sărutase mîna Anocikăi, ci o însuşire deosebită a ei, atît de ispititor tăinuită în această mînă, o sărutase chiar pe Anocika, — da, asta e, — chiar pe Anocika! Nu era totul în ea vrednic de a fi sărutat: faţa, gîtul, gura, mîinile? Da, o să-i spună chiar mîine Anocikăi că fiecare părticică din trupul ei îi e deopotrivă de dragă! Mîine, mîine! Ce bine că o să i-o spună mîine!

Se întorcea pe acelaşi drum pe care veniseră adineauri amîndoi, şi în el retrăia, pas cu pas, bucuria apropierii de Anocika, evocată cu putere de scîrţîitul ritmic al prafului sub paşii lui în întunericul străzilor pustii. Tot aşa scîrţîia şi cînd erau împreună. Tot aşa scîrţîise şi sub paşii ei... Fredona în surdină o

melodie nelămurită. N-avea ureche muzicală, dar cînd începea să cînte numai pentru el, îi plăcea să se asculte şi i se părea că e talentat. Mîine, mîine, — spunea cîntecul lui. Mîine, mîine, — răspundea el amintirii sărutului. Mîine, mîine...

În biroul lui găsi cîţiva prieteni. Unii fumau, stînd pe pervazul ferestrelor, alţii cercetau hărţile pe care Kirill i le arătase Anocikăi. Îi cunoştea pe toţi şi-şi dădu seama imediat că numai o întîmplare neobişnuită îi adunase laolaltă.

— Unde-ai dispărut? — îl întrebă unul din ei.

— Am fost pe-aici, pe-aproape. Nu vezi că-s fără şapcă? — răspunse el, silindu-se să meargă cu paşi obişnuiţi spre locul lui şi aruncînd priviri cercetătoare asupra mesei.

Descoperi numaidecît telegrama proptită de călimară. Cît o citi, nimeni nu scoase o vorbă. Gura i se strînse, ca şi cum i-ar fi îmbătrînit. Pături telegrama în două şi se lăsă, fără grabă, în fotoliu.

— Nu te mai aşeza, — zise cineva, — că ne aşteaptă preşedintele. A convocat o şedinţă.

— Ei bine, atunci să mergem, — răspunse Kirill, convins că toată lumea o să-l urmeze, ca şi cum el era cel care hotărîse şedinţa. Şi o luă de-a lungul biroului spre odaia de alături.

23

Abia la sfîrşitul zilei următoare găsi o clipă ca să-i trimită Anocikăi un bileţel, în care-i spunea că trebuia să amîne întîlnirea cu vreo două zile. Scriind cuvintele „vreo două zile“, nu credea că va fi chiar aşa, şi totuşi nu putea să-i scrie altceva. Adăugase, ce e drept, un post-scriptum, în care-i spunea că-i e tare dor de ea, şi era sigur că acest adaus răscumpăra totul, fără să explice nimic.

Nu puteai să prevezi cum se vor desfăşura evenimentele, — şi nu cele de peste două zile, dar nici măcar cele de peste două ore. Noaptea trecu în consfătuiri. Telefonul şi telegraful lucrau fără întrerupere.

Orașul era amenințat de o nouă răscoală, care venea dinspre nord, și de ruperea celei din urmă legături de cale ferată cu Moscova, prin Penza.

Comandantul diviziei roșii de cazaci de la Don, fostul colonel Mironov, care trebuia să alcătuiască un nou corp de cavalerie la Saransk, în gubernia Penza, nu mai voi să se supună Consiliului militar revoluționar. Chiar înainte de aceasta, începuse să nu mai țină seama de secția politică a diviziei, iar la mitingurile convocate cu de la sine putere, le spunea cazacilor și țăranilor că numai el va salva revoluția, întărîtîndu-i împotriva Sovietelor și a bolșevicilor. Chemat la Penza de către Consiliul militar revoluționar, răspunse înarmîndu-și unitățile și dînd un ultimatum; în care cerea să fie lăsat să plece nestingherit pe front. Scopul lui era să-și facă drum ca să ajungă la Denikin. Campania lui Mamontov, care, pătrunzînd spre nord, atinsese în vremea aceea punctul culminant, crea o atmosferă favorabilă răscoalei. Iar campania lui Mironov, care-i ieșea întru întîmpinare de la nord spre sud, prin spatele Armatei Roșii, îi putea fi lui Mamontov de un real ajutor. Era o aventură de felul aceleia a „tătucului" Mahno, care trecuse de partea albilor încă din primăvară.

După ce arestă și aruncă în închisoare activiștii sovietici, Mironov porni în fruntea unităților lui de cazaci prin Saransk, spre Penza. In drum, își trimise prin sate agitatorii, chemînd țăranii la răscoală. Intîrzie însă aproape o zi întreagă în satul Makarievskoe, ceea ce îngădui trupelor sovietice să se concentreze, să-i oprească înaintarea spre zona din apropiere de front și să-l zdrobească chiar acolo, în spatele frontului.

Gubernia Penza a fost pusă sub stare de asediu. Puterea a trecut în mîinile Consiliului militar al orașului. Pretutindeni se alcătuiau comitete revoluționare. Comuniștii de prin sate, înarmați cu furci și topoare, au început să se adune prin capitalele de județ, umăr lîngă umăr, ca să țină piept diviziei trădătoare. S-au organizat unități de recunoaștere și au început să se înjghebe ateliere de reparații pentru armamentul

stricat. S-a făcut recensămîntul cailor şi al şeilor. La Penza se făceau înscrieri de voluntari în regimentul de muncitori. In cele mai îndepărtate şi mai liniştite colţuri ale guberniei, se mobilizau bolşevicii, şi sute de oameni puneau mîna pe armă.

După patru zile de la ieşirea lui Mironov din Saransk, detaşamentele lui răzleţe, căutînd să treacă rîul Sura, au fost primite cu focuri de mitraliere şi puse pe fugă. Peste alte trei zile, aproape o mie de oameni de-ai lui Mironov au trimis delegaţi şi au depus armele, declarînd că doresc să se întoarcă în rîndurile Armatei Roşii.

Insoţit de restul rebelilor, Mironov îşi urma marşul spre frontul de sud. Respins de lîngă Penza, o ocoli, atingînd graniţele ţinuturilor din nordul guberniei Saratov şi ţinînd mereu drumul spre Balaşov. Forţele lui se topeau văzînd cu ochii. Inainta cu băgare de seamă, contrar tacticii lui Mamontov, şi nu îndrăznea să între prin oraşe. In urma încăierărilor, sau numai pentru că se săturaseră de lupte, pîlcuri-pîlcuri de cazaci se despărţeau de el, sau pur şi simplu fugeau, ascunzîndu-se prin păduri şi împrăştiindu-se prin tîrguri şi sate. Bandele acestea inundară locurile prin care trecea el. Pînă la urmă Mironov însuşi, înconjurat de o gloată cam de cinci sute de oameni, a fost încercuit şi luat prizonier de către cavaleria roşie în judeţul Balaşov, pe la jumătatea lui septembrie, la trei săptămîni după trădare.

Dar în primele zile, era cu neputinţă să prevezi ce proporţii va lua şi cînd se va sfîrşi răscoala. Izbucnirea ei nu ameninţa Saratovul numai pentru că, pierzînd Penza, însemna să pierzi pînă şi drumul ocolit spre Moscova — cel drept fiind tăiat de Mamontov, care se găsea în regiunea Kozlovului, — dar şi pentru că ţinuturile nordice ale guberniei Saratov intrau de-a dreptul în zona răscoalei. Vîlvătăile răzmeriţei puteau izbucni oricînd în spatele frontului de nord, care era mai aproape, în timp ce, în sud, ardea focul aprins de Denikin. Răscoala de la Penza putea să se întindă în orice clipă şi asupra Saratovului.

Pe frontul de sud, ofensiva era abia la începutul desfăşurării. În ziua cînd izbucnea răscoala lui Mironov, marinarii din flota Volgăi pătrundeau în Nikolaevskaia Sloboda, din faţa Kamîşinului, iar în ziua următoare infanteria roşie ocupa Kamîşinul. Aceasta îl făcea pe Kirill să privească cu şi mai multă înverşunare aventura lui Mironov. Primejdia neaşteptată dinspre nord îl tulbura mai adînc chiar decît ruperea frontului de către Mamontov. Saratovul, zguduit de înlănţuirea neîntreruptă a evenimentelor, îl făcea să se gîndească la un om care ar da dintr-o boală în alta. Abia trecuseră „zilele tranşeelor" cînd cetăţenii ieşeau cu gloata la săpat şanţuri, şi începeau „săptămînile frontului", cu mobilizările lor nesfîrşite: era o criză în plină criză.

Cu toate acestea, trebuiau căutate forţe chiar acolo unde se părea că nu mai erau.

Garnizoana oraşului, istovită de eforturile făcute ca să se apere de atacurile lui Vranghel şi să treacă la ofensivă, nu putea să trimită împotriva lui Mironov decît detaşamente neînsemnate.

Unul din aceste detaşamente, care urma să fie trimis în judeţul Hvalînsk, era — cum zicea comandantul militar — bunicel: vreo sută cincizeci de voluntari şi mobilizaţii ultimului contingent, alcătuind o companie. Rămînea doar să se ia o hotărîre în privinţa comandantului: trădarea lui Mironov pusese din nou în discuţie problema atitudinii care trebuia luată faţă de foştii ofiţeri din armata ţaristă, socotiţi ca experţi militari. La discuţia asupra candidaturilor, comandantul militar îl propuse pe Dibici, care se evidenţiase în alcătuirea unităţilor. Dar Dibici făcea parte doar de curînd din Armata Roşie şi nu fusese încă verificat pe cîmpul de luptă.

— Ce să mai lungim vorba? — încheie comandantul militar. — Pe Dibici ni l-a recomandat tovarăşul Izvekov. Să vorbească el.

Cineva spuse, mai mult în glumă, că dacă l-a recomandat Izvekov, apoi tot el era dator să-şi verifice recomandaţia pe teren: să fie numit comisar pe lîngă Dibici. Observaţia ar fi rămas, desigur, fără urmări,

dacă în clipa aceea n-ar fi fost cu toţii în căutarea unui om care să iasă din comun şi căruia să i se poată încredinţa sarcini cu mult mai grele decît acelea de comisar al unei companii, sarcini care ar fi putut merge pînă la dreptul de a înlocui pe loc un comitet revoluţionar sub preşedinţia sa, dacă împrejurările ar fi cerut-o. Numirea lui Izvekov într-un post mic rezolva o problemă mare, şi observaţia făcută mai mult în glumă căzu tocmai la timp.

Kirill vorbi scurt:

— Pe Dibici l-am văzut în luptele cu nemţii. E un comandant curajos şi deloc afacerist. A venit la noi, şi nu la albi, după o matură chibzuire. Garantez pentru el.

Aşa se încheie problema încrederii în Dibici. Şi nu pentru că nu s-ar fi găsit destui amatori să verifice trecutul fostului ofiţer, dar pentru că discuţia se întoarse imediat asupra lui Izvekov.

Kirill se pomeni confirmat pe loc în calitate de comisar. Şi toţi se gîndeau că asupra lui nu cădea acum numai răspunderea lui Dibici şi a companiei sale, dar parcă şi a tuturor evenimentelor care urmau să se desfăşoare în judeţul Hvalînskului.

O oră după aceea, Vasili Danilovici, acum comandant de companie, veni la Izvekov să se înţeleagă cu el asupra celor necesare pentru pregătirea expediţiei.

— Mare lucru e să fie pus omul acolo unde-i este locul! — îl întîmpină Kirill. — Te-ai şi îmbujorat la obraz. Sîntem din nou la aceeaşi unitate!

— Numai că dumneata ai fost înaintat în grad, pe cînd eu nici pînă la cel vechi n-am ajuns încă! — îi răspunse Dibici.

— Îţi pare rău? Ţi-a venit norocul pe tavă: n-o să treacă o săptămînă şi ai să fii acasă, la Hvalînsk.

— Şi încă cu ce paradă! — zîmbi Dibici. — Cu arma în mînă... Numai să nu fie nevoie să-mi cuceresc şi casa!

— Ei, şi dacă o fi? La nevoie, o cucerim, şi gata! — zise Kirill. — Uite creionul. Stai.

Desfăşură harta Volgăi şi imediat, cu o ciudată limpezime, îşi aduse aminte cum se aplecase Anocika

asupra ei, urmărindu-i degetul, şi cum căutase el să-i atragă atenţia asupra operaţiunilor din sud, ca să nu-şi ridice ochii în sus, spre nord. De data aceasta însă, îndoi dedesubt partea de la miazăzi a hărţii.

Dar nu începură cu harta. Dibici îi mărturisi lui Kirill cum se prezenta în realitate compania care fusese calificată drept „bunicică". Oamenii nu-şi terminaseră nici măcar instrucţia militară cu termen redus: printre voluntari, foştii soldaţi erau mai puţin de jumătate. Aveau nevoie de haine, de cizme, nu le ajungeau nici puştile... Începură să întocmească listele de armament, muniţii, echipament şi provizii trebuitoare. Cînd socotiră cît timp le-ar trebui pentru pregătiri, şi văzură că ar fi vorba cam de trei zile încheiate, Kirill se încruntă:

— Nu, nu merge aşa! Trebuie să reducem timpul la jumătate.

— Cum asta?

— Foarte simplu: trebuie să putem pleca poimîine în zori.

— Sînt gata să plec şi în clipa asta. Dar cu ce? Chiar dacă ne-am apuca să tăiem beţe din pădure, şi încă ne-ar trebui timp. Dar cînd te gîndeşti că va fi nevoie să scotocim prin toate colţurile depozitelor!

— S-o facem cît mai repede.

— Apoi, şi aşa am calculat timpul aproape pînă la minut.

— Să-l calculăm încă o dată pînă la secundă!

— Uşor de zis! Eu însă nu alcătuiesc o companie pentru întîia oară în viaţa mea...

— Compania are o misiune specială.

— Cu atît mai mult se cuvine s-o echipăm mai cu temei!

Kirill îl privi pe Dibici apăsat pe sub sprîncenele îmbinate la rădăcina nasului.

— Uite ce-i, Vasili Danilovici. Hai să ne închipuim că bătălia a şi început... Pentru că în plină bătălie nu poate să mai fie vorba de divergenţe, nu-i aşa?

— Nu-i vorba de divergenţe, ci de un simplu calcul aritmetic.

— Atunci, se vede că simplul calcul nu-i bun de ni-

mic! Hai să ne refacem calculele după o aritmetică specială. Iau asupră-mi partea cea mai grea. Ce crezi că mai avem de obţinut?

— Avem nevoie de două mitraliere, aşa-i? Avem apoi nevoie de transmisiuni. Dar ia încearcă să găseşti cablu?!

— Bine. O să încerc. Problema transmisiunilor o iau asupra mea. În cel mai rău caz o să scot aparatul ăsta! — zise Kirill izbind fără să ştie de ce cu palma în telefon.

— Cu un singur aparat nu înseamnă că ai asigurat serviciul de transmisiuni! — îi întoarse vorba Dibici.

— O să fac rost de atîtea cîte vor trebui... Mai departe!

Revăzură şi întocmiră din nou listele, împărţind între ei tot ce aveau de făcut, apoi se întoarseră la hartă.

Compania trebuia să înainteze pe şoseaua mare pînă la Volsk şi de acolo spre Hvalînsk, ceea ce făcea cam două sute douăzeci de verste. Dibici socotise cinci zile pentru tot drumul, cu popasuri şi cantonamente. Cu un vapor bun, drumul ar ţine numai o zi. Dar toate vasele erau prinse în operaţiunile din sud, şi numai din întîmplare ar fi putut pune mîna pe vreun vapor. De aceea, Izvekov propuse să meargă cu trenul pînă la Volsk — ceea ce însemna un drum de două ori mai lung, dar un timp de două ori mai scurt, — iar restul drumului pînă la Hvalînsk să-l facă în marş. O deplasare combinată în felul acesta ar cere numai trei zile.

— Numai să nu ne facă locomotiva vreo figură! — zise Dibici. — Că acum, presiunea se face cu lemne.

— Las' că tăiem noi lemne, — îl linişti Izvekov.

— Şi să n-o ia cumva Mironov din Penza spre sud şi să ne taie calea ferată pe undeva, pe lîngă Petrovsk!

— Apoi, de asta ne şi trimit! Să ne batem acolo unde dăm de inamic.

— Pe noi ne-au trimis la Hvalînsk. La Petrovsk vor trimite pe alţii. Sîntem datori să ne îndeplinim partea noastră de sarcină...

— Sarcina noastră e să-i rupem picioarele lui Mironov! Şi unde anume să i le rupem, în ce gară, asta n-are nici o importanţă.
— Să nu crezi aşa ceva. E foarte important cine anume impune lupta, cine alege locul şi timpul. Avem de-a face cu o cavalerie care a şi pornit la drum. Iar noi vom fi gata de marş abia peste trei zile. Nu-i mare lucru să ne-o ia înainte...
— Nu peste trei zile, ci peste o zi şi jumătate, — îl corectă Kirill. — Şi avem mult mai multe şanse să le-o luăm noi înainte, şi nu ei nouă, dacă deplasăm compania pe calea ferată.
— N-am nimic de zis. Dar, oricum, tot nu se poate şti ce-o să se întîmple peste două zile sau peste trei, — zise Dibici foarte încet, apoi tăcu.
Deodată păli şi adăugă, tulburat:
— Vorbeai adineauri de divergenţe. Să ne înţelegem de la început: ai sau nu încredere în mine? Dacă nu, atunci nu-ţi mai pierde vremea de pomană! Caută-ţi alt comandant.
— Am încredere în dumneata, — îi răspunse Kirill, liniştit.
— Deplină?
— Deplină!
— Mulţumesc. Încă o întrebare: care din noi doi va comanda?
— Dumneata.
— Nu vorbesc de acela care va porni cu oamenii la atac, ci de acela care va hotărî tactica luptei: eu, sau dumneata?
— Amîndoi.
— Asta înseamnă că sînt dator să fiu de aceeaşi părere cu dumneata. Nu-i aşa?
— Deloc. Asta înseamnă că fiecare din noi va căuta să ţină seamă de părerile celuilalt şi să ajungă la o înţelegere cu el. Afară de asta, cer şi eu o încredere deplină, cum ai cerut-o şi dumneata.
— Dar în caz de divergenţe?
Dibici se uita la Kirill cu ochii aprinşi de nerăbdare. Pălise. Şi Kirill îşi aminti cum îl văzuse întîia oară, tot acolo în birou, bolnav şi greu încercat de

soartă, căutînd totuşi să i se împotrivească cu puţina putere cîtă-i mai rămăsese.

— Faci parte din Armata Roşie, — răspunse el. — Regulamentul ei nu e un secret pentru nimeni. Dar mă îndoiesc că între noi doi ar fi cu putinţă vreo divergenţă. In primul rînd, sînt convins de superioritatea cunoştinţelor dumitale militare şi mă bizui pe ele, iar în al doilea rînd, avem amîndoi aceleaşi ţeluri... — Se apropie de el şi adăugă, cu căldură : — Te rog să mă ierţi. N-o să pun niciodată la încercare mîndria dumitale.

Dibici se aprinse la faţă şi făcu un gest cu mîna :

— N-am vrut să spun asta... Pur şi simplu aşa, ca să... o dată pentru totdeauna... Să nu mai vorbim de asemenea lucruri. Să ştii că-mi pun viaţa în joc !

— In joc ? — se miră Kirill. — Pentru ce ? Noi nu ne jucăm... De viaţa dumitale avem nevoie pentru fapte mari !

— Inţeleg, înţeleg ! — răspunse Dibici cu acelaşi avînt. — Dar ţineam să ştii că tot ce voi face va fi făcut numai din convingere şi nicidecum din mîndrie sau din mai ştiu eu ce... Aşa că, dacă o fi să nu ne înţelegem...

— Cum ? De ce să nu ne înţelegem ? — stărui Kirill ridicîndu-se şi venind mai aproape de Dibici. — Mai bine să lucrăm mînă-n mînă !

— Mînă-n mînă ! — repetă Dibici.

Zîmbeau amîndoi, simţind un nou val de caldă apropiere şi bucurîndu-se de asta, ca de orice sentiment frumos şi nou.

— Uite la ce m-am gîndit, — zise Kirill. — Dacă s-o ivi vreo întîrziere neprevăzută în pregătirile noastre, atunci pleci dumneata cu oamenii, iar eu termin aici ce-o mai fi de făcut şi vă ajung din urmă la Volsk, cu maşina.

— Şi maşina, de unde-o iei ?

— Las' pe mine !

— Văd că n-o să pierim noi, cu unul ca dumneata ! — rîse Dibici.

Cînd era gata de plecare, Izvekov îl mai opri o clipă.

— Voiam să te mai întreb: nu ştii ce fel de om e Zubinski? Comandantul militar ni-l dă ca om de legătură.

— A fost aghiotant de regiment. Cam lăudăros, dar bun executant, cel puţin în spatele frontului.

— O să-ţi fie, — mi-a spus comandantul militar, — ca un zid de apărare!

— Dacă-i vorba să ne ascundem pe după ziduri... — şi Dibici făcu un gest cu mîna.

— Atunci, cum rămîne? Il luăm?

— Nu prea avem oameni. După mine, ar trebui să-l luăm.

Din clipa aceea începură înfrigurate pregătiri de plecare. Urmară nopţi fără somn şi zile din acelea ce par nopţi, ca într-un vis, cînd te grăbeşti cu frica mereu sporită că întîrzii şi tot aduni şi aduni lucruri, fără sfîrşit. Iar lucrurile pe care trebuie să le aduni se înmulţesc, se înmulţesc mereu, ca şi cum ai face o scădere la care descăzutul creşte fără sfîrşit.

Zubinski gonea pe străzi călare pe un armăsar mîndru, negru ca pana corbului, pe o şa englezească de piele galbenă. Era aghiotant înnăscut: îi plăcea să primească ordine şi le executa cu un fel de voluptate care mergea pînă la cruzime. Striga la toţi cei la care putea să strige, aresta pe toţi cei care-i cădeau la îndemînă şi făcea totul în numele superiorilor săi cu atîta uşurinţă, de parcă toţi ar fi fost în realitate în subordinele lui sau, cel puţin, prietenii lui intimi. Incins cu o diagonală cochetă şi un centiron lat cît o chingă, la şold cu tocul scîrţîitor al revolverului, se potrivea de minune cu armăsarul lui. Cu toate că treburile nu-i lăsau o clipă de răgaz, era totdeauna ca scos din cutie: cît vorbea, îşi curăţa unghiile, în plin galop îşi scotea şapca şi-şi netezea frizura pomădată, iar cît iscălea hîrtiile, îşi cerceta cu mîna liberă nasturii tunicii şi cătărămile harnaşamentului bine potrivit. Se lustruia, se scutura de praf şi-şi potrivea hainele în fiecare clipă, ca înaintea unei inspecţii.

— Uite ce-i, tinere, — spunea el cu glas ce nu în-

găduia replică ofițerului de intendență, care era cel puțin o dată și jumătate mai în vîrstă decît el. — Uite ce-i: dacă depozitul n-o să-mi elibereze cincizeci de cartușiere la ora treisprezece zero-zero, atunci peste zero-zero minute, dumneata ai să stai după gratii pentru patruzeci și opt de ore, zero-zero! Și asta e tot atît de sigur ca și faptul că trăim sub regimul sovietic!

Își îndeplinea amenințările cu voluptate. Era bine cunoscut în această privință și realiza succese. Utilitatea unui om ca el, în anumite împrejurări, era de netăgăduit.

În ajunul plecării companiei, Izvekov se hotărî să treacă pe la Vera Nikandrovna, să-și ia rămas bun. Îi ceru șoferului să-l ducă pe strada unde stătea familia Parabukin. Voia să se mai uite o dată la drumul pe care trecuse de curînd, braț la braț cu Anocika.

Mașina arunca înaintea ei o rază albă, tivind unduirea inegală a gropilor de pe drum și învăluind grădinițele de la stradă cu lumină de lună plină. Copacii păreau că-și schimbă locurile între ei, cu grabă. Kirill nu recunoștea străzile, dar le ghicea. Deodată, atinse ușor cotul șoferului: stop!

Șovăi o clipă, apoi deschise portiera și sări pe trotuar.

— Așteaptă-mă, vin îndată!

După strălucirea orbitoare a farurilor, întunericul din curte îi păru nepătruns. Era beznă, ca și atunci cînd intrase acolo cu Anocika. Și tot atît de repede ca atunci, deslușí în depărtare fereastra luminată. Înainte de a se apropia, se gîndi că nu era frumos, că n-ar trebui să facă așa ceva. Dar nu-și putu înfrînge dorința de a mai trăi o dată, întocmai, clipele de odinioară. Se apropie încet de fereastră, și aruncă o privire pe deasupra perdelei scurte.

Anocika era singură. Odaia mică îi păru lui Kirill mult mai încăpătoare decît i se întipărise în minte atunci.

Anocika stătea lîngă pat. În pîlpîirea slabă a lămpii, paloarea feței cînd scădea, cînd sporea, ciudat, de parcă sîngele năvălea mereu în obraji, ca să

se trage repede înapoi. Buzele-i tremurau. Ghiceai că şopteşte ceva. Gîtul ei înalt arăta acum şi mai subţire. Vinişoara întunecată care-i apăruse deasupra claviculei dovedea o sforţare dureroasă, ca la un cîntăreţ care încearcă să ia o notă de sus şi nu ajunge la ea. Părea că din pieptul ei stă gata să izbucnească un strigăt abia stăpînit. Şi Anocika strigă, într-adevăr. Braţele ei se înălţară şi, ca şi cum cineva ar fi tras-o fără milă de mîinile subţiri, întinse a rugă, se repezi înainte şi căzu în genunchi.

Îngenunchease în faţa unei măsuţe rotunde, acoperite cu o faţă croşetată, pe care stătea o maşină de cusut cu capac de lemn. Îşi întinse mîinile spre capacul acela, împreunîndu-le ca pentru rugăciune şi începu să scoată din piept, cu nespusă trudă, strigăte nelămurite şi pline de deznădejde. Fără îndoială că-şi pierduse minţile. Kirill nu mai putea îndura s-o vadă chinuindu-se aşa...

Cu toată puterea, apucă cerceveaua şubredă a ferestrei, gata s-o smulgă şi să se repeadă în odaie. Dar îl opri o mişcare ciudată a Anocikăi : fata îşi întoarse faţa spre geam, cercetă fără grabă odaia pustie, îşi aşeză în linişte părul cu un gest băieţesc, trecîndu-şi degetele prin pletele scurte — şi se întoarse din nou spre măsuţă.

Şi iarăşi îşi îngropă obrajii în palme, îşi întinse braţele, se ridică în picioare cu o mişcare neînchipuit de iute şi porni spre fereastră, cu pasul încătuşat al unui om doborît de suferinţă. Deznădejdea îi strivea umerii plăpînzi, de fată, iar ochii priveau fără să clipească, încremeniţi într-o expresie de groază. Kirill nu şi-ar fi putut închipui niciodată că Anocika avea ochi atît de imenşi şi de înspăimîntători.

Înainta mereu, de parcă odaia aceea sărăcăcioasă ar fi fost fără sfîrşit. Degetele ei neputincioase tremurau întinzîndu-se spre geam. Kirill se trase un pas din raza de lumină. Văzu cum se clatină perdeaua: Anocika o atinsese cu vîrful degetelor. Auzi tînguirea ei: „Rămîi! Rămîi! Unde pleci? Unde pleci? Doamne, dumnezeule! Ne părăseşte tocmai în clipa aceasta înfricoşătoare..."

Kirill îşi trecu, apăsat, palma peste frunte.

„Dumnezeule! — suspină el, uşurat. — Îşi repetă rolul! O joacă, probabil, pe Luiza aceea a ei!"

Nu-şi mai putu stăpîni izbucnirea de rîs şi bătu în uşă, puternic.

Se auzi îndată un glas:

— Tu eşti, Pavlik?

— Ba eu sînt, eu! — strigă Kirill.

Anocika îi deschise în tăcere. El îi văzu obrajii îmbujoraţi şi deodată simţi în tot trupul bucuria de a fi tulburat-o pînă într-atîta cu venirea lui.

— Ce drăguţ eşti că ai venit! — şi vorbele Anocikăi îi sporeau bucuria.

— Trebuia doar să vin!

— Cînd am primit biletul, am crezut că n-o să mai vii... De ce eşti aşa de vesel?

— Vesel? — întrebă Kirill, şi zîmbetul îi întîrzia încă pe buze. — Să zicem că n-aş vrea să am mutra cu care vin de obicei oamenii să-şi ia rămas bun înainte de despărţire...

— Rămas bun? — întrebă ea, tulburată.

— Nu te speria. Nu-i nimic deosebit. Trebuie să plec într-o însărcinare...

— Pe front?

— Nu. Aşa... E vorba de o mică operaţiune.

— Împotriva lui Mironov, nu-i aşa?

Surprins, Kirill nu-i răspunse nimic.

— Ce fel de prieten eşti, dacă ai secrete?

— Ce fel de secrete?

— Dacă ai încredere în mine, nu trebuie să-mi ascunzi nimic...

Spusese vorbele acestea, cu o dojană copilărească. Kirill se simţi stingherit. Se trase la o parte, dar se întoarse numaidecît şi o apucă de braţ, mai sus de cot.

Ea se depărtă puţin şi se aşeză lîngă măsuţa acoperită cu faţă croşetată, înaintea căreia Kirill o văzuse îngenunchind.

— Prin urmare, tot n-o să ne vezi repetiţia! — zise ea, întristată.

— Am văzut... cel puţin cum repeţi dumneata.

Fata își înălță încet sprîncenele.

— Acum o clipă — adăugă el, zîmbind din nou.

— Cred că glumești.

— Deloc! Vrei să-ți spun replica? — Și încercă, destul de stîngaci, să-i imite suspinele: „Rămîi! Rămîi! Unde pleci?"

Fata își acoperi ochii cu mîinile și strigă:

— Te-ai uitat pe fereastră!

Speriat de strigătul ei, Kirill rămase încremenit. Anocika își lăsă capul pe masă.

— Cum ai putut?... — șopti ea de acolo, din îndoitura cotului.

— Pe cuvîntul meu că nu m-am uitat decît o clipă, — făcu el, zăpăcit.

Ea se îndreptă și-și așeză părul, cu același gest liniștit, băiețesc.

— Atunci, dacă ai văzut repetiția, să vii și la spectacol. Te întorci pînă atunci, nu-i așa? Și unde pleci, la urma urmei? Am ghicit, așa-i? In ce calitate pleci?

Fără să știe singur de ce, Kirill răspunse:

— O să fiu președintele Comitetului revoluționar. Știi ce-i asta?

Fata îl privi lung, cu o căutătură cercetătoare, strîngînd ușor din pleoape. Întrebă:

— Ții la putere mai mult decît la orice, nu-i așa?

— Păcatul de moarte al plăcerii de a stăpîni? — îi răspunse Kirill în batjocură.

— Nu-i un păcat, dacă... dacă e spre binele omenirii.

— Puterea noastră e tocmai spre binele omenirii. Nu ești de aceeași părere?

— Ba da.

— Atunci, am voie să iubesc puterea?

— Bineînțeles. Nu te-am întrebat asta... Nu m-ai înțeles. Te-am întrebat dacă ții la putere mai mult decît la orice.

Kirill o privi întîi cu asprime. Apoi trăsăturile lui, luminate parcă de o flacără tot mai fierbinte, se îmblînziră și luară o expresie de naivitate, neobișnuită la el. Nu mintea, ci inima lui mișcată îi șoptea că,

în clipa aceea, pentru Anocika n-avea nici o importanţă înţelesul discuţiei lor, şi că doar unele nuanţe abia simţite ale vorbelor ajungeau pînă la auzul ei lăuntric.

— Ba da, — răspunse el lăsîndu-se în voia tulburării care-l cuprindea — te-am înţeles cît se poate de bine...

Anocika îşi întoarse capul repede, dar şi mai repede îşi îndreptă spre el faţa neînchipuit de uşurată, liberă de orice îndoială. Apropiindu-se, Kirill o cuprinse simplu şi puternic în braţele lui ca într-o potcoavă. O clipă, rămaseră amîndoi nemişcaţi. Pe urmă fata îl îndepărtă, neînduplecată, şi el auzi, venind parcă de departe, cuvintele pe care le repeta cu încăpăţînare:

— Cînd te-ntorci, cînd te-ntorci, nu acum...

Şi pentru întîia oară de-a lungul acestei întîlniri îi văzu zîmbetul ei obişnuit, uşor glumeţ dar şi trist, parcă.

— Aş fi putut repeta, cu adevărat, ceea ce ai auzit de la fereastră: „Rămîi! Rămîi!"

Veni singură spre el, în braţele lui rămase întinse, şi Kirill îi simţi faţa fierbinte, cu parfum necunoscut.

Peste cîteva clipe, îl petrecea la poartă. Şoferul porni motorul care stîrni larmă în liniştea serii. Izbucnirea aceea de zgomot purta în ea o nelinişte ameninţătoare, plină de prevestiri. Atingîndu-i uşor urechea cu buzele, Anocika şopti:

— Te aştept neapărat la premieră...

Kirill îi răspunse printr-o întrebare neaşteptată:

— De ce-a ales Ţvetuhin tocmai piesa asta?

— Cum de ce? Doar înţelege oricine: ca să arate cum sufereau oamenii de împilarea celor puternici!

— Aha! — făcu el glumind, dar numaidecît încuviinţă serios, ca un profesor care-şi încurajează elevul: — fără îndoială că înţelege oricine!...

La despărţire, îi strînse degetele.

In maşină, nu se putea scutura de gîndul supărător că pleca şi o lăsa pe Anocika cu Ţvetuhin. Simţi din nou o pornire de ură împotriva acestui om, şi din nou căută să se convingă că n-avea nici un motiv să

se irite. Mai dureros era faptul că viaţa îl punea încă o dată în aceeaşi situaţie în care folosul era iarăşi de partea aceluiaşi Ţvetuhin! Şi de data aceasta Ţvetuhin rămînea pe loc, în timp ce el, Kirill, trebuia să plece, cînd atît de mult ar fi vrut să rămînă! Cu atît mai mult, cu cît în sufletul lui stăpînea acum credinţa triumfătoare că iubeşte şi e iubit! Oare, întradevăr, acest flecar era sortit să-i umbrească toate clipele fericite ale vieţii?

— Niciodată! Pentru nimic în lume!

— Ce doriţi? — întrebă şoferul.

— Conduci de mult? Asta întrebam...

— Nu sînteţi, poate, mulţumit de felul cum conduc?

— Ba nu, merge... La motor te pricepi?

— Chiar aşa bine de tot, nu. Dar mă descurc eu...

— Aha... Bun!

Acasă, Kirill n-o găsi pe Vera Nikandrovna: plecase la o şedinţă, dar trebuia să se întoarcă curînd.

Se hotărî să-şi facă singur pregătirile de drum. Căută îndelung geamantanul şi-l descoperi, în cele din urmă, sub patul mamei sale. Începu să scoată lucrurile din el, întîi cu grabă, apoi din ce în ce mai încet, pînă se opri de tot la obiectele care-i duceau închipuirea departe, în trecut.

Desenul împăturit cu grijă, reprezentînd un vapor fluvial în secţiune transversală şi longitudinală, cu linii albe pe un fond spălăcit, odinioară albastru; portretele lui Prjevalski şi Lev Tolstoi, cei doi cărturari atît de deosebiţi între ei, ale căror priviri cercetaseră pămîntul şi omul, — acele file emoţionante îl purtară pe Kirill cu gîndul spre casa tinereţii sale. Îşi aduse aminte cum, pe cînd nu era decît un băieţaş, construia vapoare şi bărci ale închipuirii, cu care plutea spre ţărmurile necunoscute ale viitorului. Îşi mai aminti cum încercase mai tîrziu să caute calea realităţii spre aceleaşi ţărmuri şi cum cercetările lui fuseseră curmate de la primii paşi: îşi aminti de percheziţia de acasă, de jandarmul care-l smulsese din perete şi-l trîntise la pămînt pe Prjevalski; col-

țurile de sus ale portretului erau rupte de atunci... Și Kirill le netezi, fără grabă, cu unghia. Își mai aduse aminte că seara arestării lui fusese cea din urmă seară cînd o văzuse pe Liza. Și deși știa că tot drumul pe care-l urmase din seara aceea, că toată calea de la vis la realitate o făcuse într-o desăvîrșită concordanță cu dorințele lui, și că n-ar vrea cu nici un preț să fi fost altfel — simți totuși o amărăciune la gîndul că rămăsese atît de mult si atît de des singur în viață...

Pe fundul geamantanului găsi un plic de pînză, cu fotografii. Acolo își ascunsese pozele vechi. Se văzu mic de tot, cam de vreun an și jumătate, într-o rochiță lungă cu guleraș de dantelă. Era poate cea dintîi amintire a lui Kirill: se pomenise la un domn bărbos, care-i dăduse mai întîi un căluț cu coada de rafie, strigase „cu-cu" și se ascunsese sub o pătură neagră. Pe urmă ieșise de acolo și-i luase căluțul înapoi, iar el urlase din răsputeri, nevrînd să se mai despartă de jucărie. În poză ședea ținînd strîns căluțul în brațe, cu o mutrișoară caraghios de îmbufnată.

Deodată, Kirill auzi pași pe scară. Trecu repede în odaia de alături. Abia acolo, oprindu-se și ascultînd cu atenție, își dădu seama că respira adînc și des.

Își stăpîni emoția și se întoarse iarăși în odaia unde-și desfăcea geamantanul. Vera Nikandrovna stătea nemișcată lîngă grămada de lucruri de pe masă. Se apropie de ea și o îmbrățișă, fără să-i spună nimic. Rămaseră multă vreme așa, cu ochii ațintiți asupra grămezii răvășite de lucrușoare, care parcă luau și ele parte la tăcerea lor grăitoare. Apoi Kirill o sărută pe Vera Nikandrovna pe tîmpla rece și puțin umedă.

— De ce nu-mi spui cînd? — întrebă ea pronunțînd anevoie vorbele care parcă nu voiau s-o asculte.

— La noapte. Nu știu încă ora...

Mama îl duse spre fereastră și, pierzîndu-și dintr-o dată glasul, îi șopti:

— Atunci stai... stai un pic cu mine...

Se lăsă o liniște adîncă; se simțea desluşit mirosul de închis al lucrurilor de pe masă şi căldura lămpii mari, arzînd cu o flacără egală. Reflexele aruncate de lumina ei pe mobile păreau şi ele calde şi umpleau odaia cu farmecul discret de casă locuită.

Mama şi fiul rămaseră cîteva clipe în tăcere. Apoi Vera Nikandrovna îl ajută pe Kirill să se pregătească de drum şi ieşiră amîndoi în stradă. Luîndu-şi rămas bun, Vera Nikandrovna mărturisi că, deşi se aştepta mereu la clipa aceea, totuşi fusese luată prin surprindere. Kirill, care ar fi ştiut că e aşa chiar dacă nu i-ar fi mărturisit ea, căută să plece cît mai repede, ca să nu-i pună prea mult la încercare stăpînirea de sine. Mama urmări cu ochii lumina farurilor alergînd pe drum, iar după ce dispărură, mai rămase încă multă vreme neclintită în bezna nopții.

În zori, Izvekov veni să-şi vadă compania plecînd: formase un eşalon, sub comanda lui Dibici. Kirill trebuia să plece în cursul zilei şi s-o ajungă din urmă la Volsk. Mai avea de luat medicamentele, binoclurile, rezerva de cartuşe de revolver, — tot ce nu putuse căpăta în răstimpul prea scurt al pregătirilor de drum. O dată cu el rămîneau să plece Zubinski şi un voluntar bolşevic, pe care Kirill îl pregătea ca ajutor.

Puțin înainte de plecare, Zubinski raportă că totul era gata, dar că maşina făcea nazuri şi n-ar fi fost prudent să pornească la drum lung cu un şofer fără experiență.

— În mîini nepricepute, „Benz"-ul e cam primejdios... Ce ne facem dacă ne lasă la jumătatea drumului?

— Ce e de făcut? — întrebă Kirill.

— Dacă interveniți, fără îndoială că o să vi se dea un şofer-mecanic.

— Există aşa ceva?

— Da. Îl avem chiar pe mecanicul dumneavoastră: Şubnikov. Un şofer excelent, un sportiv.

Kirill tăcu mult timp înainte de a răspunde. Îşi aduse aminte de vorbele din seara trecută ale şoferului. Să plece la drum cu un om care mărturiseşte sin-

gur că nu cunoaşte prea bine motorul, cînd nu era vorba de o plimbare, ci de o expediţie militară, ar fi fost cel puţin o prostie. Dar numele lui Şubnikov trezea în el un sentiment de duşmănie şi împotrivire. Se uită ţintă la Zubinski: stătea drept în faţa lui, aşteptîndu-i porunca, şi în ochi i se citea devotamentul hotărît al unui slujitor credincios.

— Bine. O să telefonez chiar acum, — răspunse Kirill şi adăugă în gînd: „Dracu' să-l ia, dacă nu-i chip altfel..."

Peste o jumătate de oră, Kirill dicta şi dactilografa bătea la maşină ordinul prin care Viktor Semionovici Şubnikov era pus la dispoziţia personală a tovarăşului Izvekov, în calitate de şofer-mecanic.

24

În biografia lui Şubnikov, aşa cum se desfăşurase după căsătoria lui cu Liza, s-ar fi putut găsi multe amănunte preţioase. Merţalov, de pildă, îl socotea drept o figură vrednică de a fi trecută în cronica moravurilor ruseşti din preajma revoluţiei. Iar Merţalov avea reputaţia, printre gazetarii mai mărunţi, de om care ştia ce să adauge la soiul acesta de compuneri descriptive, atît de puţin numeroase şi astăzi în literatura noastră. Chiar şi o cît de scurtă expunere a vieţii lui Şubnikov, şi încă ar fi putut alcătui subiectul unui capitol special. Ar fi fost destul să se arate acolo două-trei trăsături din activitatea unui reprezentant al acelei categorii de oameni de afaceri, nu prea importanţi dar grozav de neastîmpăraţi — categorie fie dispărută cu desăvîrşire, fie degenerată — din care făcea parte şi Viktor Semionovici.

Era unul dintre cei mai de seamă automobilişti din oraş. Cu maşinuţa lui, care aducea cu un faeton, speria caii şi stîrnea încîntarea gălăgioasă a copiilor din oraş. Toţi gură-cască imitau pe stradă claxonul strident, cu para neagră de cauciuc fixată pe partea dinafară a caroseriei, împreună cu pîrghiile frînei şi ale schimbătorului de viteză, care aduceau cu me-

canismul macazului de la calea ferată. Cînd apăru alt tip de mașini, mai comode, Șubnikov își făcu rost de una nouă, iar pe cea veche o scoase pe piață.

Alături de stația birjelor cu cai de lux și roți de cauciuc, la picioarele monumentului „Țarului eliberator" mașina de piață aștepta ore întregi amatorii de senzații tari. Fără să presimtă soarta care amenința breasla lor în secolul barbar al motorului cu explozie, birjarii își băteau joc de cartonașul cu tarif, afișat de șofer pe mașină. Ei stăteau grămadă în partea unde se înălța statuia de bronz a țăranului-semănător, sortit să ilustreze cuvintele manifestului țarist: „Fă-ți semnul crucii, pravoslavnice popor rus"... Șoferul, cu tariful lui cu tot, rămînea într-o splendidă singurătate de cealaltă parte a monumentului, lîngă zeița Themis care, în cazul de față, nu simboliza atît dreptatea cît indiferența istoriei și refuza să se uite, pe sub legătura care-i acoperea ochii, la concurența dintre cele două epoci. Invingători ieșiră tot birjarii. Vitenka Șubnikov, cu nerăbdarea lui caracteristică, supraestimase, pesemne, puterea de atracție a unei tehnici imperfecte: amatorii întrecerii cu tramvaiul de-a lungul drumului asfaltat rămaseră credincioși tot cailor, iar afacerea cu mașina de piață dădu faliment.

Cît despre război, Șubnikov îl făcuse acasă la el. Comisia de mobilizare îi eliberase un bilet de lăsare la vatră, pe motiv că ar fi epileptic. Avea într-adevăr crize, dar numai din răsfăț și doar în măsura în care socotea necesar s-o chinuiască pe Liza ori s-o înduioșeze pe Daria Antonovna. Chefuia cu toți funcționarii și medicii militari în camerele separate ale restaurantului de iarnă al lui Ocikim și era prieten la cataramă cu toți ofițerii de intendență.

In al doilea an de război, Daria Antonovna își dădu obștescul sfîrșit, iar averea ei trecu, întreagă, în mîinile lui Vitenka. Era acum cu totul liber: nu mai avea cui să dea socoteală de faptele sale. Se plimba tot mai mult cu fel de fel de cuconițe și n-o mai slăbea pe Liza cu gelozia lui prefăcută. De altfel — așa cum se întîmplă de obicei cu oamenii răsfățați

şi egoişti — era în stare să fie într-adevăr gelos pentru orice fleac: o gelozie care mergea pînă la suferinţă, pînă la lacrimi şi crize de isterie.

În cele din urmă, Liza îl părăsi. Atunci Vitenka se grăbi să ceară protecţia legii, începu să facă chefuri cu funcţionarii de pe la consistoriu şi cu avocaţii şi afacerea era cît pe ce să se aranjeze cum nu se poate mai bine: se aştepta chiar să-şi vadă nevasta adusă acasă, cu copil cu tot, ca să-şi reabiliteze onoarea lui de soţ. Dar veni februarie, procesul se amînă, veni apoi octombrie — şi din toate cheltuielile făcute în vederea restabilirii disciplinei familiale nu se mai alese nimic.

Trebuie să mai adăugăm că, după moartea mătuşii sale, Vitenka nu se mai mărgini numai la plimbări şi la necazuri matrimoniale. Dimpotrivă, fire neastîmpărată cum era, simţi dintr-o dată o poftă nebună să trăiască pe picior mare. Îşi aduse de la Moscova un „Mercedes-Benz" superb, care-i făcu praf pe toţi bogătaşii proprietari de mori, fără să mai vorbim de diferitele autorităţi care umblau, dacă nu chiar cu trăsura, atunci cu maşini străvechi dinaintea războiului. Apoi îşi reînnoi grajdul, îşi vîndu buiestraşul şi-şi cumpără o pereche de trăpaşi celebri, dintre care unul cîştigă imediat premiul cel mare la curse. Îşi vîndu apoi colecţiile de mărci poştale, de medalii şi monede, îşi vîndu şi iahtul şi-şi cumpără o barcă cu motor puternic. La un picnic pe Ostrovul Verde, acceptă să intre în societatea care se pregătea să construiască o fabrică de stămburi şi luă parte, cu o figură gravă, la şedinţele de constituire a viitoarei societăţi pe acţiuni.

Apoi deodată, fiind ameţit de băutură, făcu prinsoare cu un ziarist chefliu de la cotidianul „Rannee utro" („Zorile" — n. t.) din Moscova, că o să scoată un ziar de-o copeică, un ziar care, numai în două luni, o să doboare orice concurenţă în toată gubernia. O dată angajat în această afacere ispititoare, se lăsă pe de-a-ntregul absorbit de ea.

Tocmi o pleiadă pitorească de reporteri cu nasurile roşii, minunaţi cunoscători ai vieţii întunecate şi

pătimașe din munți, barăci, docuri, piețe și aziluri de noapte. Ziaristul cu pricina, socotind că era mai rentabil pentru el să piardă prinsoarea decît s-o cîştige, îşi luă angajamentul să scrie pentru ziar un roman de aventuri. Căpetenia de haiduci Vasili Ciurkin, legendarul erou din Orehovo Zuevo, ajunse, în paginile gazetei, un personaj tocmit cu simbrie. Se începu o campanie de culegeri de cîntece populare şi anecdote închinate lui şi i se dedică un fel de studiu ştiinţific asupra variantelor dramelor populare şi ale reprezentaţiilor teatrului de marionete care ridicau în slavă faptele glorioase ale lui Ciurkin.

Cît despre Vitenka, el personal nu-şi simţea nici un fel de înclinare literară. Nici cu erudiţia nu-i prea dădea mîna să se laude: era în stare să confunde Termopilele cu Filipinele, şi era conştient de asta. Gazetei lui însă, îi impuse o linie căreia îi zicea „pe alături de politică" şi proclamă o deviză proprie: „poporului îi place scandalul". De aceea, toate certurile care se sfîrşeau cu lovituri de cuţit, falimentele, incendiile, divorţurile cu scandal, deraierile de tramvaie erau zugrăvite cît se poate de colorat de cîte o pană măiastră. Teatrul, ca teatru, aproape că nu exista pentru gazetă, dar viața particulară a actrițelor era veşnicul cal de bătaie al cronicilor ei. Nu trecu mult şi succesul luptătorilor de circ sau al filmelor de cinema, cărora le zicea „pelicule", ajunsese să depindă de publicaţia lui Vitenka: ieftină pentru cititori, era grozav de scumpă pentru toţi cei care trăiau din dobînda curiozităţii omeneşti.

Onorariile colaboratorilor Vitenka le plătea adesea în „ţuiculiţe" luate la „Gara de pe cheiul Volgăi". Cîrciuma de pe malul apei trezea atît de sigur simţul poetic, încît acolo se înfiripaseră, mai bine ca oriunde, spre desfătarea abonaţilor, aventurile Sherlock-Holmes-ilor provinciali. Fantezia directorului colabora şi ea la munca obştească, împreună cu făuritorii literaturii de salon. Chiar cineva cu o fire mai puţin orgolioasă decît a lui Şubnikov ar fi putut să-şi dea seama, cu prilejul unor asemenea *creaţii*, că, într-adevăr, „nu-i nevoie să fii zeu ca să faci oale". Iar

Vitenka, ameţit de aburii beţiei, îşi luă pînă într-atîta nasul la purtare, încît începu să afirme cum că el nu scria romane şi poezii decît pentru că n-avea timp! Iar cînd unul dintre cei de faţă îndrăzni să se ridice întru apărarea lui Apollo, Vitenka străluci prin unica lui creaţie lirică, semnată cu pseudonimul „Ubicon".

Poezia începea aşa:

Rupîndu-se de la pămînt,
Pluteşte duhul tot mai sus.
Şi-n urmă-i patima lăsînd,
El zboară, de zefiruri dus...

Curînd însă, Şubnikov îşi pierdu entuziasmul faţă de litera tipărită şi vîndu gazeta, tocmai la momentul potrivit, — pe de o parte din pricina lipsei de cîştig (în preajma revoluţiei reclamele se împuţinaseră), pe de alta presimţind, vag, lozinca aceea care mai tîrziu trebuia să coboare pe pămînt gazetarii sportsmeni al căror duh zbura dus de zefiruri. Lozinca era: „Toată puterea în mîna sovietelor".

O dată cu venirea la cîrmă a acestei puteri, averea lui Şubnikov era sortită să fie întoarsă în întregime în folosul statului. Pas cu pas, Vitenka se văzu lipsit de conturile lui curente la bănci, de magazinele, de armăsarii, de casele şi de „Mercedes-Benz"-ul lui. De „Benz" îi păru mai rău decît de toate celelalte. Cînd veniră oamenii să-i ia maşina din garaj, începu chiar să plîngă. Dar se descoperi imediat că şoferul nu se pricepea să pună motorul în mişcare. Şi atunci fostul stăpîn, într-un acces de dispreţuitoare mînie, se aruncă în maşină şi o aduse singur, voiniceşte, la noul ei garaj. Apoi, luîndu-şi rămas bun de la iubita lui, o sărută pe parbriz.

Din clipa aceea începu s-o urmărească, în taină. Ii ştia pe toţi cei care se foloseau de ea şi, cînd o întîlnea zburînd pe stradă, rămînea ţintuit locului, privind lung în urma ei. Se împrietenise cu şoferii, îi sfătuia cum s-o îngrijească şi rămase zdrobit de durere cînd i se aduse la cunoştinţă că „Benz"-ul fusese stîlcit de un camion. Il chemară să repare stricăciu-

nile și, cu prilejul acela, se dovedi a fi un meșter priceput. Cam la un an după izbucnirea revoluției îl primiră la garajul sovietului, unde i se duse vestea de mecanic fără pereche.

Ca înfățișare, Șubnikov arăta acum mult mai simplu. Mai avea cîteva din hainele lui de filfizon, dar umbla totdeauna cu salopetă. Mustățile lui, cu vîrfurile răsucite ca două inele, luaseră forma unei periuțe. Îi plăcea să-și întindă pe masă mîinile pline de unsoare și să spună în gura mare că e din cei învățați cu munca.

Merkuri Avdeevici se minuna cît de repede căpătase ginerele lui o înfățișare atît de potrivită cu împrejurările. Cît timp mai nădăjduia că Liza o să se întoarcă la el, Șubnikov mai dădea din cînd în cînd pe la fecioru-său, aducîndu-i jucării și căutînd să-l pornească într-ascuns împotriva mamei sale. După divorț, se lăsă de jocul acesta și, în adîncul sufletului, se simți fericit că revoluția îl găsise liber de orice sarcini familiale. Pe la socrul său însă tot se mai ducea uneori. Îi era recunoscător că, deși ca părinte o iertase pe Liza, tot lui îi dădea mai multă dreptate decît ei. Și cu toate că nu împărtășea pe de-a întregul ideile lui Merkuri Avdeevici, Șubnikov avea totuși încredere în el ca într-un om sigur, cu care putea vorbi fără frică. Își dădeau unul altuia sfaturi. Dar în timp ce Meșkov căuta scăparea în supunere, Șubnikov nu era cîtuși de puțin înclinat să capituleze în fața realității, convins că lecția istoriei se va termina curînd și oamenii vor fi repuși în drepturile lor firești.

— Dumneata, tată, nu ești diplomat, — zicea el, — nu înțelegi ce înseamnă capriciile vremii. Cît timp ăștia vor sta deasupra noastră, trebuie să fim în toate de aceeași părere cu ei. Așa-s împrejurările. Lasă-i să creadă că nu mai putem de admirație față de geniul lor! Mai tîrziu, vedem noi...

— Toate acestea nu-s decît pedeapsa păcatelor noastre, — îi răspundea Meșkov. — Răbdarea fără de margini a domnului s-a sfîrșit. Iar tu vorbești de capriciile vremii! După tine, dumnezeu s-a hotărît să

ne pedepsească astăzi pentru ca mîine să se îndure de noi? Nu, drăguţă, trebuie să te căieşti, să te smereşti, să-ţi iei crucea în spate şi să munceşti întru sudoarea frunţii pentru dumicatul tău de pîine! Atunci poate s-o îndura şi cel atotmilostiv de noi...

— Să muncesc, asta nu-i ceva nou. Dar dumneata, de pildă, care te-ai ostenit toată viaţa, cu ce te-ai ales? Munca e un mijloc de autoapărare, tată. În munca în sine — dacă vrei să cunoşti punctul de vedere ştiinţific — nu-i nici o raţiune, ci doar o tristă necesitate. Nu te alegi din ea cu cine ştie ce filozofie!

— Vrei să fii mai deştept decît ei? Cred, drăguţă, că-s mai şmecheri chiar decît ni s-au părut la început!

— Prin ce-s mai şmecheri, tată? Eu nu prea văd.

— Prin aceea că au scos căruţa de sub tine şi tot pe tine te-au înhămat la căruţă. Şi tu îi tragi!

— Îi trag, pînă la o vreme.

— Ba te ţin ei pe tine în ham, „pînă la o vreme", pînă cînd îi cădea din picioare!

Asemenea discuţii îi duceau uneori la certuri grave. Dar nu trecea mult şi Şubnikov venea din nou la socrul său şi din nou îl provoca la vorbă.

În ajunul plecării la schit, Merkuri Avdeevici îşi deschise încă o dată inima faţă de Viktor Semionovici, cu care prilej se convinse că noul său ginere, Anatoli Mihailovici, era cu mult mai de ispravă decît cel vechi. Ca şi Meşkov, Oznobişin explica tot ce se petrecea prin mînia domnului. Şubnikov însă susţinea că cerescul părinte n-are altă treabă decît să ne vîre în fel de fel de încurcături, pe cînd treaba noastră, a oamenilor, e să ne îngrijim, atît cît ne taie capul, de propria noastră soartă.

— N-ai să mă faci să cred, tată, că nu mai poţi de dragul pedepsei dumnezeieşti! Iar dacă nu te împaci cu ea şi eşti nemulţumit, mai poate fi vorba de supunere? Toate astea nu-s decît făţărnicie...

— Bagă de seamă, Viktor, nu huli pe domnul! — îi spuse Meşkov la despărţire. — Iaca, acuma mă bucur că Lisaveta ţi-a luat copilul. Că altminteri, ne-

credincios cum ești, stricai băiatul. Bagă de seamă, păzește-ți capul!

— Dacă n-o să mi-l păzesc, apoi nici n-o să mi-l vînd pe nimica toată!

— Și prețul cine-o să-l încaseze? Că tu n-ai să mai fii pe lume...

— O să vedem noi cine-o să mai fie și cine nu...

Ordinul de plecare la Hvalînsk în calitate de șofer căzu peste Viktor Semionovici ca un trăsnet din senin. Cum află despre ce fel de călătorie era vorba, acumulatorii „Benz"-ului și refuzară să mai funcționeze. Își iubea mașina la nebunie, dar nu pînă într-atît încît să pornească numai așa, de dragul ei, pentru înăbușirea răscoalei lui Mironov!

E drept că, la Saratov, Șubnikov era din cale-afară de cunoscut, pe cînd dincolo de barierele orașului îl amenințau mai puține primejdii. Dar lucrul putea fi valabil în condițiile actuale, adică pe timp de pace. Însă cînd era vorba de front și de spatele frontului, chestiunea se schimba cu totul. La Saratov, în cel mai rău caz, lui Vitenka nu i se putea cere socoteală decît pentru banii lui, pentru gazeta lui sau pentru micile lui păcate de negustor, pe cînd pe front, atît în războiul civil ca și în oricare altul, gloanțele rătăcite nu țineau seamă de nici o autobiografie!

Tovarășul lui de chefuri nocturne cu ofițerii de intendență, Zubinski, era cu totul de altă părere în ce privește perspectivele frontului.

— Nu fi prost! — îl sfătui el pe Viktor Semionovici văzîndu-l atît de speriat. — Oamenii deștepți au început de mult să se tragă în umbră... „Jocul" nu mai rentează... Dacă ajung albii la Saratov, socoteala-i scurtă: ai fost în serviciul sovietelor? Pac! Și gata! Pentru unul ca tine, mai cioplit, e și mai rău: „Dumneata — or să zică — ți-ai dat seama ce faci..." Pe cînd pe front, la o adică, ai la îndemînă și cîmpia, și pădurea, și cîte un cătun pe ici pe colo, și liniile alor tăi, și pe cele inamice... Ai de unde alege!

— Pe front nu se joacă oamenii de-a popa-prostul! Acolo se trage...

— Şi ce-ţi pasă? Nu fi idiot! Trage şi tu... o fugă cu „Mercedes"-ul tău! — rîse Zubinski şi, scuturîndu-şi de pe mînecă un fulg, încheie, luîndu-şi deodată tonul unui superior: Scurt, maşina trebuie să fie în stare impecabilă!

Viktor Semionovici înţelese că nimerise ca şoarecele în capcană şi că n-avea cine să-i întindă o mînă de ajutor. Dimpotrivă, într-un moment de nemulţumire, superiorii n-or să ţină seama de nimic. De aceea se prezentă cu „Benz"-ul la ora hotărîtă, ajută cu rîvnă la legat bagajele, iar cînd apăru Izvekov, îl salută milităreşte, cu o eleganţă cu nimic mai prejos decît a lui Zubinski.

Kirill făcu ocolul maşinii.

— Totul e în regulă?

— Rezervorul e plin cu benzină şi mai am şi un bidon pe deasupra. Avem două cauciucuri de rezervă. Punctul slab e motorul, care-i destul de uzat. Dar, vorba ceea, nu ne-o lăsa el, dumnezeu...

În timpul din urmă, Viktor Semionovici îşi compusese un zîmbet blajin, exprimînd ceva intermediar între simplitatea unui băiat de treabă şi slugărnicia unei lichele.

Kirill îl privi ţintă.

— Dumneata o să ne dai socoteală, nu dumnezeu.

— Bineînţeles! Am spus şi eu, aşa, de dragul zicalei...

Zubinski voi să-i lase lui Izvekov locul din faţă, dar Kirill se aşeză în fund, lîngă ostaşul voluntar. Se uită la ceas şi ordonă plecarea.

Cînd faci un drum cu maşina, ai timp să înţelegi multe lucruri altfel, să cuprinzi cu o privire odihnită toate cîte se întîmplă în jurul tău. Cel dintîi îndemn spre meditaţie ţi-l dau depărtările.

Dincolo de Saratov, depărtările sînt monotone, uneori chiar înspăimîntător de uniforme.

Abia trecură de crîngurile rare, sădite în apropierea oraşului acum vreo cincisprezece ani, şi începură dealuri pleşuve cu rîpi între ele, cu pîlcuri sărace de plopi şi de sălcii în jurul satelor risipite la cine ştie cîte verste unele de altele. S-ar fi cuvenit ca pe marginea

drumurilor să se fi sădit mesteceni, prin văi să se întindă păduri întunecoase de stejari și pini bogați, iar goliciunea pămînturilor galbene să se fi acoperit cu umbra binecuvîntată a codrilor. Ce ușurate ar răsufla lanurile dacă, în loc de dogoarea secetei, vîntul neostenit al stepei ar aduce și ar împrăștia prin văi negura codrilor! Cum ar începe să sclipească pe fundul rîpilor oglinzile izvoarelor, cîte jocuri de lumină ar risipi boabele de rouă în zorii dimineții și cîte cîntece ar îngîna pîraiele! Era visul întinderilor sterpe care se desfășurau pe dinaintea ochilor lui Kirill. Încă din copilărie visase păduri peste plaiurile acestea nemărginite. Își aduse aminte de felul cum își imagina el pe atunci pădurile viitorului, și-l cuprinse mirarea. Închipuirea lui îl plimba prin parcuri cu plante tropicale necunoscute, care creșteau parcă deasupra pămîntului, ocrotindu-l cu bolțile stufoase ale aleilor. Parcurile acelea fantastice se înfiripau pe negîndite în imaginația lui. Lăsînd în urmă stepa goală, intra de-a dreptul în învălmășeala de dantele a lianelor. Visătorului de atunci nu-i păsa de epoca de tranziție: stepele se acopereau dintr-o dată cu parcuri. Nu-l interesa de unde răsăriseră. Închipuirea se bucură de fructul gata copt, fără să se întrebe cine a sădit și cine a îngrijit pomul. Culege-l și mușcă din el: fructul e dulce și parfumat, chiar cînd e al unui viitor cît de îndepărtat, pe cînd priveliștea tristă a întinderilor de pămînt lutos, năpădit de pelin, îndepărtează gîndul neprihănit. Decorurile tropicale, ca flora din epoca de cărbune, care-i încîntaseră imaginația de copil, îi păreau acum stranii. În clipa de față îl frămîntau idei care nici nu existau în mintea lui de atunci. Se gîndea la epoca de tranziție, la ce anume ar trebui făcut pentru fertilizarea stepelor. Cum să aducă apă în pustiu? Ce fel de copaci să sădească prin văi și ce fel pe dealuri? Care din ei rezistă vînturilor uscate? De cîte mori de vînt, de cîte canale e nevoie în întreg ținutul ca să-l schimbe, din ținut de stepă, într-unul de păduri? Cum să unească satele și tîrgurile, cum să le mobilizeze ca să transforme pămîntul? Oare ajung zece mii de oameni ca să îngrijească de zece mili-

oane de copaci ? Oare sînt mulţi ori puţini zece milioane ?... Peste cît timp pădurea o să înceteze de a-i mai cere omului umezeală şi o să ajungă, la rîndul ei, izvor de apă ? Nu mai era un vis de transformare a regiunii, poate că nu-i puteai spune nici măcar un gînd : era mai curînd o soluţie a problemei, un plan, un calcul. Visul orînduirii viitoare se transforma în faptă, visătorul în făuritor. Şi totuşi, prin mintea lui Kirill mai trecea uneori imaginea fugară a codrilor bogaţi, şi undeva departe, foarte departe, dincolo de pădurile viorii, se mai înălţau o clipă deasupra pămîntului necuprinsele parcuri tropicale ale copilăriei...

Drumul şerpuia la dreapta şi la stînga, unduia în sus şi în jos, fără să-i pese că ar putea plictisi pe călători, fără să se îngrijească de hrană pentru visuri. Căpăţînile rotunde ale dealurilor, cînd galbene, de lut, cînd albe, de calcar, păreau băşici uriaşe, scoase de arsura soarelui pe pîntecul gol al pămîntului. Holdele fuseseră culese peste tot, doar ici şi colo, în apropierea satelor, se îngrămădeau clăi spălăcite.

Zubinski se întoarse încet spre Izvekov, stînd parcă la îndoială dacă se cuvenea ori nu să întrerupă tăcerea aceea peste măsură de prelungită :

— Voiam să vă întreb, tovarăşe Izvekov, cum doriţi să mi se zică ?

Ca şi cum i-ar fi părut rău că fusese tulburat din gîndurile lui, Kirill tăcea înainte, cercetînd faţa lungăreaţă şi cam strîmbă a lui Zubinski. Ce fel de om era ? Ce-l îndemnase să pornească pe acelaşi drum cu el ? Cine-i întovărăşise pe aceeaşi cale : duşmanii, sau prietenii comuni ?

— Aşa cum te cheamă, — îi răspunse în cele din urmă Kirill, şi surîse.

— Am înţeles ! — rîse zgomotos Zubinski. — Dar în funcţie de însărcinări ?

— Şi cum îţi închipui dumneata funcţiunile dumitale ? Care crezi că-ţi vor fi însărcinările ?

— Uitaţi-vă cum le înţeleg, — răspunse convins Zubinski aşezîndu-se mai comod, şi proptindu-şi cotul de speteaza scaunului. — Voi îndeplini pe lîngă dum-

neavoastră funcția de aghiotant. Voi întocmi dările de seamă...

— Ce-o mai fi și asta?

— Descrierea luptelor. Un jurnal al operațiunilor militare. Dumneavoastră, în calitate de comandant...

— Nu sînt comandant...

— Înțeleg. Însă, la drept vorbind, dumneavoastră, care sînteți de fapt comandantul, veți da ordine generale, comandantul militar va conduce operațiunile, iar eu voi întocmi dările de seamă.

Kirill rîse mult timp, lăsîndu-se legănat de salturile mașinii, apoi îl privi pe Zubinski drept în ochi, tăios, așa încît omul își trase cotul, se răsuci și se așeză mai drept pe locul lui.

— Vei executa ceea ce-ți voi ordona eu și ceea ce-ți va ordona comandantul nostru, tovarășul Dibici.

Zubinski zise, mai puțin hotărît, totuși cu destulă demnitate:

— Se înțelege că îndeplinirea ordinelor e cea dintîi datorie a mea... Aș dori însă să-mi circumscrieți îndatoririle mele, ca să le cunosc. Așa, de pildă, la regiment, aghiotantul avea comanda plutonului de transmisiuni, avînd sub ordine agenții de legătură, cercetașii, telefoniștii...

— Întocmai! Asta o să-ți dau pe seamă și eu, — îl întrerupse repede Izvekov și se uită din nou drept în ochii lui Zubinski: — afară doar de patrula de cercetare...

Tăcură din nou, multă vreme. Drumul legăna și îndemna la somn, dar nu era chip, că prea scutura prin hîrtoape. Șubnikov bombănea din cînd în cînd, totuși conducea cu mare meșteșug. Zubinski se întoarse din nou.

— Mă tot minunez: ce repede ați echipat și ați expediat compania, tovarășe Izvekov! Fără încurcături, fără întîrzieri. Adevărat talent organizatoric! Mai rar ca dumneavoastră...

Izvekov nu-i răspunse.

— S-ar cuveni să comandați o armată! — urmă Zubinski. — Pe cinstea mea! În oraș, oamenii sînt

cam nedumeriți: ați ocupat un post așa de important, și deodată vi se dă o companie...

— S-a simțit cineva jignit de lucrul acesta?

— Nu că s-ar fi simțit jignit, dar nu-i tocmai ușor de înțeles... Eu, personal, socotesc că asta e curată risipă. Forțele însemnate sînt necesare pentru fapte însemnate. Ați văzut ce succese obține revoluția internațională? O arenă ca aceea, zic și eu! Iar pe meleagurile noastre, luptăm doar cu ploșnițele...

— Foarte interesante idei! — zise Izvekov. — Ai și dumneata o concepție strategică proprie, nu-i așa?

— Cred, — zise Zubinski pe gînduri, — cred că ar fi bine să ne concentrăm toate forțele împotriva contrarevoluției ucrainene, s-o lichidăm definitiv și să întoarcem frontul spre apus. Ne-ar prinde și pe noi valul revoluției mondiale...

— Foarte interesant, — repetă Kirill. — Și pînă una-alta, să întoarcem spatele lui Denikin și lui Kolceak, ca să-și poată da mîna și să ne lovească pe la spate, dinspre Volga. Am înțeles bine?

— Fără îndoială că, întorcîndu-ne cu spatele spre răsărit, am mai pierde cîte ceva... Dar faptul că ne-am întors acum cu spatele spre apus n-o să ne coste și mai mult? Dacă scăpăm trenul, nu-l mai prindem altă dată. Valul o să descrească.

— Văd că ai un plan adevărat, și chiar destul de vast... La plăcinte înainte, la război înapoi!

Zubinski sări să-i răspundă, dar în aceeași clipă mașina se smuci fără veste și derapă pe marginea drumului, abia ținută în frînele care scrîșneau.

— Pană de cauciuc! — strigă Șubnikov, deschizînd portiera înciudat.

Coborîră cu toții. Se opriră sus, deasupra rîului cu lunecări leneșe de mal, cu piscuri sumbre și somnoroase străjuind împrejurimile. Soarele scăpătase. Umbrele piscurilor dădeau împrejurimilor un aspect de cernită încremenire. Nu sufla nici o adiere de vînt. Se auzea de undeva strigătul amar al unui culic care plutea în văzduh.

Fără întîrziere, Șubnikov se apucă să schimbe cauciucurile, cu îndemînarea unui adevărat șofer. Lui Iz-

vekov îi plăcură mişcările lui cumpănite. Zubinski îşi potrivea mereu curelele. Voluntarul, care tot timpul drumului nu scosese o vorbă, îl urmărea cu priviri duşmănoase.

Kirill îşi cercetă ceasul de cîteva ori, plimbîndu-se încoace şi încolo pe marginea malului înalt. Făcuseră mai bine de jumătate de drum, dar oprirea aceasta le zădărnicea planul. Încetul cu încetul, începu să-l scoată din fire încetineala lui Şubnikov, care i se părea voită: prea pompa de mult timp la roată!

— Hai să pompăm cu rîndul, să meargă mai repede! — propuse Kirill.

— Cum nu! — aprobă Zubinski şi începu să-şi descătărămeze diagonala, cu mişcări elegante.

Urmărindu-i gesturile domoale, Izvekov simţea cum creşte în el un sentiment de duşmănie împotriva domnişorului aceluia pomădat.

— Cu alte cuvinte, n-ai chef să te lupţi cu ploşniţele? — îl întrebă el.

— Nu e vorba de mine. Eu nu-s decît un simplu executant, un om, ca să zic aşa, lipsit de orice iniţiativă prin însăşi natura atribuţiilor sale...

— Nu mai spune! Nu-ţi lipseşte deloc iniţiativa! De pildă, ce ţi-a venit să-l evacuezi pe Dorogomilov? Hai?

— Aha! Va să zică vi s-au plîns!... Ideea mi-a fost sugerată de însuşi comisarul militar. Ne lipsesc încăperi pentru birourile centrului de mobilizare. Am cutreierat oraşul în lung şi în lat. Iar casa lui Dorogomilov aparţine, de fapt, statului, municipiului, şi o foarte comodă.

— Pentru dumneata?

— Nu pentru mine, ci...

— Dar dumneata, personal, cum stai?

— În privinţa locuinţei? Foarte prost!

— Şi zi, casa lui Dorogomilov îţi convenea?

— Nu înţeleg de ce un ostaş al Armatei Roşii, ca mine, să fie nevoit să se adăpostească pe undeva, pe dealuri, într-o şandrama de lemn...

— În timp ce Dorogomilov ocupă o locuinţă comodă, — urmă Kirill în locul lui.

— Dar nu luam locuința pentru mine! Astea sînt intrigi! Speram, doar, că centrul de mobilizare va căpăta din partea comisarului militar permisiunea de a-mi ceda și mie o cameră...

— Ai adus la cunoștința comisarului militar planul dumitale?

Zubinski ridică din umeri. Rămăsese acum numai în tricou. Intorcîndu-și tunica pe dos, o împături și o puse cu grijă peste diagonala și revolverul așezate pe marginea drumului. Apoi se apropie de mașină, luă pompa din mîinile lui Șubnikov, trase pistonul, se opri o clipă așa, cu coatele depărtate, și zise:

— Mă cunoașteți prea puțin, tovarășe Izvekov. Zubinski duce întîi treaba la bun sfîrșit și numai după aceea raportează. Ce folos ar fi să raportez acum, de pildă, că șoferul umflă cauciucul? Cînd o fi gata însă, o să spun: „Tovarășe comandant, mașina e în perfectă stare de funcțiune și putem pleca!"

Și începu să pompeze energic...

După această oprire, mai merseră ca o oră, cînd deodată motorul începu să bată neregulat. Șubnikov trebui să cerceteze din nou: nu prea mergea aprinderea. — Și iarăși se coborîră cu toții.

De o parte și de alta a drumului mare se întindeau, învălurate, grădinile satului. Oamenii ieșiseră să mai stea de vorbă în umbra înserării. In jurul mașinii se adună curînd o ceată de copii curioși.

Plictisindu-se, Zubinski se îndreptă spre țăranii care se țineau mai la o parte. Se întoarse îndărăt tulburat, așezîndu-și hainele pe el mai agitat încă decît de obicei.

— Ce se aude? — îl întrebă Izvekov.

— Noutăți vechi, tovarășe comisar. Un adevărat bîrlog de urși. M-am tocmit cu ei pentru niște lapte. Pe bani nu vor să dea. Schimbă pe sare. De-am ajunge mai curînd la Volsk!... Cum stai, Șubnikov?

Viktor Semionovici bombăni că n-avusese timp să controleze motorul înainte de plecare și că trebuia, acum, să verifice contactele.

— Păcat de „Benz"! Il dau gata pe-un drum ca ăsta...

Motorul se puse totuşi în mişcare şi toată lumea se urcă în maşină. Nimeni nu vorbea. Drumul ducea spre răsăritul care se întunecase şi-şi pierduse culorile calde. Dădeau tot mai des de păduri, uneori adînci şi negre. Aprinseră farurile. Universul se îngustă dintr-o dată pînă la fîşia albă de lumină, retezată pe margini, spre care goneau în zbor stîlpii de lîngă drum, crescînd treptat ca să se prăbuşească apoi dintr-o dată, în beznă.

Aproape de oraş, cînd începuseră să se zărească luminile gării, motorul se defectă din nou. Şubnikov trînti o înjurătură. Îndată stinseră farurile, un întuneric nepătruns învălui maşina. Cu lanterna electrică, Zubinski îi făcea lumină lui Viktor Semionovici, care ridicase capota şi meşterea nu ştiu ce la motor.

Înăbuşindu-şi mînia, Kirill se plimba pe marginea drumului, cînd cu mîinile încrucişate pe piept, cînd ţinîndu-le la spate. Deodată se opri.

Feţele lui Şubnikov şi Zubinski, aplecate deasupra motorului, erau luminate de raza neclintită a lanternei. Cu ochii în jos, Zubinski îi spunea nu ştiu ce, supărat, lui Şubnikov, iar şoferul îi răspundea scurt, cu nemulţumire... Era vădit că nici nu-şi băteau capul cu motorul. Lui Kirill i se părură extraordinare nările lui Zubinski, foarte clar desenate, răscroite pînă aproape de vîrful nasului.

Îl chemă la o parte pe voluntar, îi şopti să nu cumva să se depărteze şi se apropie de Zubinski.

— Cît întîrziem aici, ar trebui să ne interesăm în gară pe unde se află eşalonul. Du-te dumneata şi te informează.

— Am înţeles, tovarăşe comisar.

— Dă-mi lanterna. Luminez eu motorul.

— Dar eu cum să mă duc pe întuneric, pe drum necunoscut, tovarăşe comisar?

— Nu-i nimic. Se deprind ochii cu întunericul. Şi apoi, gara se şi vede...

Zubinski plecă, fără să mai spună nimic.

Kirill se apropie de motor.

— Ce i s-a întîmplat, la urma urmei?

— Nu izbutesc să înțeleg! — suspină deznădăjduit Şubnikov.

— Să izbuteşti! — porunci Kirill.

— Bujiile sînt în regulă, dar nu fac scîntei. Nimic mai prost ca un motor uzat! Îți face uneori cîte-o figură, de n-o mai descurcă nici dracul!

— Ia ține-o dumneata puțin, — zise Kirill întinzînd lanterna lui Şubnikov şi aplecîndu-se peste magnetou.

— Magnetoul e în ordine, — făcu repede Şubnikov îndreptînd raza de lumină în altă parte.

— Dă lumina mai aproape! — îi porunci Kirill şi scoase capacul distribuitorului.

— Ce să vă mai uitați, că m-am uitat eu, — strigă Şubnikov, punînd la rîndul lui mîna pe capac.

Kirill îi dădu mîna la o parte, luă cheia şi începu să deşurubeze piulița distribuitorului. Şubnikov stinse lumina. Dar în aceeaşi clipă îşi simți degetele prinse ca într-un cleşte: voluntarul sărise din spate şi-l apucase de mînă, smulgîndu-i lanterna. Lumina se aprinse din nou. Kirill deşurubă liniştit piulița, apoi îşi ridică ochii spre Şubnikov: ciocănelul-ruptor lipsea.

Voluntarul îndreptă lumina asupra lui Şubnikov. Buza de jos îi tremura, de parcă se chinuia să spună ceva şi nu izbutea.

— Cine-a scos ciocănelul? — îl întrebă Izvekov.

— Credeți că... îmi vreau răul? — se apără Şubnikov cu glasul deodată răguşit.

— Îl vrei, dar nu pentru dumneata.

— Nici eu nu pricep nimic, — zise Şubnikov, dregîndu-şi glasul şi încercînd să zîmbească.

— Ba eu unul pricep totul, şi încă perfect! — răspunse Kirill. — Ai revolver?

— Nu.

Kirill îi pipăi buzunarele.

— Urcă-te în maşină... Nu la volan, aşează-te la spate.

Viktor Semionovici se supuse fără împotrivire. Cît timp se urcă şi se aşeză în maşină, lumina lanternei îl urmări îndeaproape. Apoi se stinse. De amîndouă părțile maşinii se aşezară Izvekov şi ajutorul lui.

Mult timp nici unul nu scoase o vorbă. Ca un suspin, lunecă pe deasupra capetelor zborul cucuvaiei, şi strigătul ei lugubru răsună de două ori. Greierii începură să ţirîie în cor. O adiere de aer răcoros aduse de undeva miros de cărămidă arsă. Din gară se auzi şuieratul jalnic al trenului. Luminile gării se vedeau acum mai bine. Kirill zise, fără grabă:

— Nu bănuiai că mă pricep şi eu puţin la motoare? Hai?

— Cum să nu bănuiesc? — răspunse din maşină, uşurat parcă, Şubnikov. Glasul îi era acum mai sigur. — Ştiu doar că aveţi pregătire tehnică.

— Aşa! Atunci, pe ce te bizuiai?

— Vă dau cuvîntul meu de onoare că nu înţeleg nimic!

— Atunci Zubinski a scos ciocănelul? Ce puneaţi la cale amîndoi, ai?

— Nu puneam la cale nimic. Mă certa că nu-s în stare să descopăr stricăciunea. „Te-am recomandat — zicea — tovarăşului Izvekov, şi cînd colo, eşti un idiot!"

Tăcerea se lăsă din nou şi noaptea se făcea parcă şi mai adîncă.

— Ar trebui să se bizuie cineva pe o totală nepricepere, ca să scoată ciocănelul... — zise iarăşi Şubnikov.

Kirill nu răspunse.

— Degeaba mă bănuiţi pe mine. Eu ţin la reputaţia mea, — urmă cu dojană în glas Viktor Semionovici. — Pur şi simplu, sînteţi pornit împotriva mea, tovarăşe Izvekov. Din motive personale.

— Ce prostii mai sînt şi astea? — întrebă Kirill.

— Aşa credeam şi eu, că-s prostii, că-s fleacuri. Îmi ziceam că toate sînt de mult uitate. Dar văd că e altfel...

— Cum vine asta: altfel?

— Văd că nu-i puteţi ierta lui Şubnikov că v-a luat-o înainte... Şi cînd te gîndeşti cînd s-au întîmplat toate! A trecut multă apă pe Volga... Se vede că aveţi o inimă care nu iartă.

— Termină cu prostiile.

— Am avut timp să mă şi lepăd de fericirea la care rîvneam amîndoi, pe vremea cînd nu ştiam ce-i pe lume! Că doar m-am despărţit de Elisaveta Merkurievna, tovarăşe Izvekov. Nu mai aveţi de ce vă răzbuna pe mine. Poate că nenorocul meu v-a scutit pe dumneavoastră de o mare dezamăgire. Cine ştie?

— Ajunge! Ţine-ţi gura! — strigă Kirill, înnebunit de furie.

Iar voluntarul, care stătuse tot timpul fără să scoată o vorbă, tună deodată cu glasul lui ursuz, ca al unui om trezit din somn:

— Ţine-ţi fleanca, mă!...

Trecu cel puţin jumătate de oră pînă ce se zări pe drum umbra unui om care se apropia în marş, cu paşi măsuraţi. Lumina îi preciza tot mai bine conturul: tunica, mai largă de la brîu în jos şi pantalonii bufanţi, ca două seceri întoarse cu mînerul spre pămînt.

Kirill îl lăsă pe Zubinski să ajungă pînă aproape de maşină, apoi aprinse farurile. Zubinski clipi, îşi acoperi ochii cu mîna şi zise:

— Om bun, tovarăşe comisar!

— Ei? Ce-ai aflat? — întrebă Izvekov.

— Trenul cu eşalonul nostru a plecat din gara cealaltă. Soseşte cam peste douăzeci de minute. Cu maşina cum staţi?

— Mulţumesc, — răspunse Kirill. — Scoate revolverul.

— Cum să-l scot?

— Adă revolverul încoace, îţi spun!

— Glumiţi, tovarăşe Izvekov?

Zubinski făcu un pas în lături, încercînd să iasă din raza de lumină. Kirill îşi scoase pistolul din buzunar.

— Scoate revolverul!

Cu gesturile lui elegante, Zubinski începu să desprindă fără grabă tocul voluminos al revolverului. Se auzea scîrţîit uşor de pielărie.

— Poate că tot veţi binevoi să-mi explicaţi ce s-a întîmplat? — întrebă el cu glas provocator, dar cu o nuanţă de cochetărie.

Îndată ce Zubinski își desprinse tocul, Kirill puse mîna pe el și i-l smulse.

— Nu eu, ci dumneata va trebui să-mi explici ce s-a întîmplat, atunci cînd o să te întreb...

Și porunci celor arestați să împingă mașina pînă în marginea șoselei.

Erau nevoiți s-o părăsească un timp acolo, în întunericul nopții. Plecară apoi pe șosea, doi cîte doi. În urmă veneau Izvekov și voluntarul, care-și ținea revolverul gata de tras deasupra tocului de lemn.

Mai aveau încă destul pînă la gară, cînd trecu pe lîngă ei un tren, hurducîndu-se în dreptul macazurilor. După numărul vagoanelor, Kirill recunoscu eșalonul lui Dibici. Cînd ajunseră ei în gară, compania se găsea în toiul debarcării.

Dibici era atît de bucuros că-l vede pe Izvekov de parcă se despărțiseră de cine știe cînd, nu cu o zi înainte. Se îmbrățișară pe neașteptate, fără ca vreunul din ei să se fi gîndit la așa ceva.

— Compania e în perfectă ordine. Dumneata ai ajuns cu bine? — întrebă Dibici.

— Am luat-o pe jos, înaintea căruței noastre.

— Vreo pană?

— Una mică. Deși am dat peste un zid de piatră... Iți mai aduci aminte? — întrebă Kirill, zîmbind.

— Un zid de piatră?... — repetă Dibici, fără să înțeleagă la început. Deodată făcu ochii mari: — Zubinski?

— Da. Te rog să trimiți o pereche de cai de la coloane să aducă „Benz"-ul în gară. Cred că o să-l lăsăm, pînă una-alta, în paza celor de-aici...

Și Kirill îi povesti cele întîmplate, adăugînd că va trebui să ducă arestații la locul de destinație, unde urmează să se cerceteze cazul.

— Astea-s primele pierderi de efectiv! — zise Dibici, după ce-l ascultă.

— Primele pierderi ale dușmanului. — îl corectă Kirill.

— Succesul recunoașterii! — zîmbi Dibici, uitîndu-se la Izvekov cu o aprobare glumeață.

— Ba greşeala recunoaşterii! — zîmbi la rîndul lui Kirill. — Din fericire, îndreptată la timp.

— Eu sînt de vină că te-am lăsat să-l iei pe Zubinski.

— Ba eu, că m-am grăbit, — încheie Izvekov, cu asprime. — Pe viitor o să fiu mai prudent. Iar acum, la lucru: pînă-n zorii zilei, trebuie s-o luăm din loc...

25

Le rămăsese mai puţin de o zi de drum pînă la Hvalînsk, cînd detaşamentul de recunoaştere al lui Dibici dădu, în zori, peste o patrulă de soldaţi roşii, de la care află că satul vecin, Repiovka, era ocupat de o bandă necunoscută. Patrula fusese trimisă de un mic detaşament din Hvalînsk, adus acolo ca să înăbuşe răscoala.

Răscoale de acestea se întîmplau destul de des, aţîţate de partidele reacţionare şi sprijinite de bogătanii satelor, care-şi închipuiau că ţăranii vor trece de partea contrarevoluţiei. Uneori aveau caracterul unor tulburări locale, care nu depăşeau hotarele judeţului, sau numai ale satului. Alteori, răscoala cuprindea ţinuturi şi chiar gubernii întregi.

Aşa, de pildă, pe cursul mijlociu al Volgăi, în judeţele vecine ale guberniilor Simbirsk şi Samara, izbucnise, în primele zile ale primăverii aceluiaşi an, o frămîntare destul de serioasă, cunoscută sub numele de „răscoala ceapanului". („Ceapanul" e haina pe care o poartă ţăranii de pe Volga. In alte părţi, i se zice suman sau dulamă. Pe seama „ceapanului" circulă prin partea locului şi un fel de istorioară de haz: „Mers-am noi cu carul? — Am mers. — Avut-am eu pe mine ceapanul? — L-ai avut. — Scosu-l-am? — L-ai scos! — Pusu-l-am în căruţă? — L-ai pus. — Şi atunci, unde-i? — Ce? — Păi, ceapanul! — Care ceapan? — Păi, n-am mers noi cu carul? — Am mers! — N-am avut eu ceapanul pe mine? — L-ai avut..." şi aşa mai departe, ca-n basmul cu cocoşul roşu). In spatele „ceapanilor" erau partidele socia-

list-revoluţionarilor de dreapta şi de stînga, care lansaseră lozinca: „Eliberarea sovietelor de sub stăpînirea comuniştilor", în scopul unei pretinse apărări a constituţiei R.S.F.S.R. Ca să înşele mai bine lumea, „ceapanii" primeau steaguri pe care erau scrise lozinci provocatoare: „Trăiască bolşevicii! Jos comuniştii!" Afară de asta, chiaburii răsculaţi îşi îmbogăţiră şi ei arsenalul de propagandă cu chemări întru „apărarea" ortodoxiei. Dolinin, comandantul „ceapanilor" din Stavropol, îşi începea primul lui manifest către ţărani cu următoarele cuvinte: „A sosit ceasul. Pravoslavnica Rusie s-a trezit!" — şi-l încheia aşa: „Răspundeţi chemării noastre şi răsculaţi-vă, căci dumnezeu este cu noi". Comandantul scria „dumnezeu" după ortografia nouă, cu literă mică — ca să-şi sublinieze, pesemne, devotamentul declarat faţă de Soviete. Totuşi, lupta pentru cel de sus, pentru icoane şi celelalte lucruri sfinte, le-a fost de mare ajutor „ceapanilor" în acţiunile lor. Acelaşi Dolinin spunea într-una din proclamaţiile sale: „Atrag atenţia cetăţenilor că la intrarea în instituţii trebuie să-şi scoată căciulile, aceasta fiind cea dintîi datorie a unui bun creştin..." Răscoala „ceapanilor" a fost înăbuşită de către forţele locale abia la o săptămînă după izbucnire. Dar ecoul ei a dăinuit încă mult prin satele risipite în ţinuturile de păduri şi de stepă de pe malurile Volgăi.

Răzmeriţa pravoslavnică a „ceapanilor" a fost o părticică din Vendeea [1] rusă, care nu s-a închegat niciodată într-un tot unitar, cu toate încercările numeroase şi deznădăjduite din anii războiului civil — pe Volga, în Ucraina, în regiunea mănoasă a Tambovului — de a preface masa ţăranilor într-un lagăr comun al contrarevoluţiei. Izbucneau uneori răscoale crîncene, care ţineau mult şi cereau mari jertfe de sînge. Dar nu le-a fost dat să ia caracterul unor lupte hotărîtoare. Trupele regulate ale Armatei Roşii ţineau fără încetare în mîinile lor soarta viitorului. Cel mai

[1] Departament din Franţa — în perioada revoluţiei burgheze din 1789, aici a fost un centru al răzmeriţelor reacţionare ale chiaburimii şi ţărănimii mijlocaşe, organizate de nobilime şi de cler. Cuvîntul Vendeea a devenit un simbol al focarelor contrarevoluţionare. (N. red. rom.)

de temut dușman al lor rămîneau tot armatele regulate ale albilor. Focurile răscoalelor chiaburești izbucneau și se înteţeau, se stingeau sau mocneau, după cum mergea și frontul. De multe ori ele nu erau decît tăciuni mărunţi, împrăștiaţi de furtuna războiului și aruncaţi în pustietatea unor sate uitate de dumnezeu.

Indată ce patrula de recunoaștere a lui Dibici aduse vestea că la Repiovka erau dușmani, se stabili legătura cu detașamentul din Hvalînsk, adus anume pentru înăbușirea răscoalei. In fruntea detașamentului se aflau un comisar militar și un membru al comitetului executiv judeţean, care fuseseră înștiinţaţi de plecarea unei companii mixte din Saratov. Comandantul companiei și cel al detașamentului se întîlniră pe o colină, la sud de Repiovka, de unde se vedea ca-n palmă toată regiunea.

Repiovka era așezată într-o vale, înconjurată la miazăzi și la miazănoapte de dealuri cu povîrnișuri line. Satul era umbrit de livezi bogate, care se întindeau, la apus, pînă la o măgură înaltă, acoperită cu păduri. La răsărit, se prelungeau lanţurile de dealuri ale Volgăi. Povîrnișurile lor repezi coborau spre fluviu. Valea era străbătută de o șosea. Coborînd de pe dealurile din miazănoapte și miazăzi, din șosea se desprindea un drum de ţară care, pierzîndu-se printre livezi, tăia Repiovka în două, în chip de stradă principală. Cu binoclul, puteai să vezi în mijlocul satului piaţa în care se ţinea tîrgul, biserica cu cupole albastre, casa volostiei, cîrciuma, școala și magazia de cereale.

Poziţiile ocupate de răsculaţi păreau cît se poate de neprielnice acolo, în vîlceaua înconjurată de înălţimi. Singurul avantaj al satului pe care-l ocupau erau livezile și pădurile din apropiere. In privinţa numărului celor răsculaţi, părerile oamenilor de prin satele învecinate erau împărţite: unii vorbeau de cincizeci, alţii de o sută de oameni. De asemenea, nu se putea afla sigur nici cine erau ei. Unii ziceau că ar fi verzii, adică dezertorii ieșiţi de prin păduri. Alţii susţineau că ar fi partizani de-ai lui Mironov. Mai erau și alţii care jurau că nu-s decît chiaburii din

Repiovka, care se împotriviseră să-şi predea grînele după normele hotărîte de stat. Dar mai curînd părea că aveau dreptate toţi, cu toate că nu se mai auzise nimic despre răscoala lui Mironov afară de zvonul, adus de oamenii din Hvalinsk, cum că ar fi fost zdrobit pe Şura, iar cavaleria lui ar fi fugind încotro vedea cu ochii.

Se hotărî ca operaţiunile să fie duse de către companie şi detaşament împreună, sub comanda lui Dibici, şi să se alcătuiască o comisiune revoluţionară de trei, în care să intre Izvekov, comisarul militar din Hvalînsk şi un membru al Comitetului executiv local. Îndată după aceea Dibici, însoţit de cîţiva călăreţi, plecă să-şi aleagă poziţiile, iar comisiunea de trei se apucă să rezolve chestiunile curente: ca de obicei, se iviseră dintr-o dată nenumărate probleme de rezolvat.

Cea dintîi dintre aceste probleme era raportul lui Izvekov cu privire la sabotajul şoferului Şubnikov şi al fostului ofiţer Zubinski. Crima era de competinţa Tribunalului Militar. Dar în cazul unei răscoale, competinţa acestui tribunal trecea asupra comisiei de trei, care hotărî că judecata nu putea fi amînată.

Această autoritate supremă a unui front atît de mic, răsărit într-o clipă alături de atîtea alte zeci de fronturi, se instală într-o căsuţă de ţară, cu ferestrele îndreptate spre înălţimile unduitoare de pe malul fluviului, care se odihneau în văzduhul limpede şi liniştit al amiezii.

Cînd îl aduseră pe Zubinski, în odaie se lăsă o tăcere grea. Zubinski era tras la faţă din pricina drumului lung făcut pe jos, dar uniforma lui prăfuită părea şi acum abia călcată şi stătea ca turnată pe trupul lui drept. Nu mai avea nici centiron, nici diagonală şi nici stea purpurie la şapcă. Se uita la Izvekov fără să clipească.

Kirill vorbi:

— Te afli în faţa Comisiunii revoluţionare de trei, care te va judeca pentru crimă împotriva puterii sovietice. Spune-ne numele dumitale întreg şi care este originea dumitale.

Zubinski se supuse fără şovăire, după ce termină, îşi înălţă o sprînceană şi întrebă, cu un aer exagerat de supunere:

— Îmi permiteţi să aflu şi eu ce crimă vă pregătiţi să-mi puneţi în seamă?

— Eşti învinuit de o gravă acţiune de sabotaj. În dorinţa de a aduce prejudicii Armatei Roşii, ai scos din circulaţie, cu premeditare, maşina companiei mixte din care făceai parte.

— Adică, cum vine asta? — se miră Zubinski.

— Explică tribunalului ce ai făcut ca să provoci pana de motor.

— Nu pot explica un lucru pe care nu l-am făcut!

— Ce scop ai urmărit cînd ai scos, într-ascuns, ciocănelul din magnetou?

— Pentru întîia oară în viaţă aud de existenţa unui ciocănel! Unde-i ciocănelul ăsta? Poate că, stînd alături de şofer, am atins ceva cu piciorul? Nu mă pricep deloc în chestie de maşini. Mă pricep numai la cai...

— Răspunde: ce nevoie aveai să defectezi maşina? — întrebă comisarul militar, pierzîndu-şi răbdarea.

— Nu pot răspunde la această întrebare, pentru că ar fi o sălbăticie să strici o maşină. Prefer să umblu cu maşina decît pe jos!

Izvekov insistă:

— Sîntem pe front. Eşti militar şi trebuie să-ţi dai seama ce se petrece. În timp de război, n-avem prea multă vreme pentru anchete... Răspunde pe scurt. Despre ce vorbeai în şoaptă cu Şubnikov, în momentul cînd aţi înscenat oprirea şi cînd el cerceta motorul?

— Nu voiam să-i strig în gura mare că e un dobitoc. Îi spuneam că numai îndemînă n-o să-i fie dacă nu descopere ce e cu motorul... Mi-era ruşine de dumneavoastră, tovarăşe comisar.

— Nu-ţi sînt tovarăş...

— Da, înţeleg, în clipa de faţă sînteţi cetăţeni judecători, nu-i aşa? Îi spuneam lui Şubnikov că eu răspund pentru el faţă de tovarăşul Izvekov. Doar eu îl recomandasem.

— Şi cu ce intenţii l-ai recomandat?

— Era considerat ca un mecanic fără pereche. Credeam că e adevărat. Și apoi, ca să fiu sincer, nădăjduiam că Șubnikov își va îngriji cu toată atenția mașina lui, că va avea milă de ea.

Zubinski își potrivi haina pe trup. Colțul gurii îi tresări imperceptibil. Kirill îl privi atent.

— Ce înseamnă asta: „mașina lui"?

Înainte de revoluție, „Benz"-ul fusese al lui.

— De ce mi-ai ascuns acest lucru?

Ceilalți doi membri ai Comisiei își întoarseră capul, ca la comandă, spre Izvekov. Kirill luă în mînă un creion și începu să-l învîrtă, ciocănind în masă cînd cu un capăt, cînd cu celălalt.

— Nu mă dădusem jos din șa de două zile. Nu prea aveam timp să mă gîndesc, — răspunse Zubinski. — Credeam că Șubnikov n-o să mă facă de rușine. Cînd colo, a fost...

— Ce a fost? — întrebă curios comisarul militar.

Amănuntul acesta nou îl tulburase pe Izvekov. Bătea înainte cu creionul în masă. Faptul că-l luase cu el pe Șubnikov se întorcea, parcă, împotriva lui însuși. Ar fi fost dator să caute a-l cunoaște mai de aproape, nu să se ferească de el numai pentru că omul îi era antipatic din motive personale. E adevărat că nu avusese timp pentru asta. Dar nu era nevoie de timp ca să întrebe ce legătură avea Șubnikov cu mașina! Acum, cercetările se complicau. Sau poate că, dimpotrivă, se simplificau? Care era datoria unui anchetator? Să caute să rezolve problema prin propriile lui deducții? Să sufle acuzaților concluziile eventuale care ar fi decurs din această afacere? Se poate, numai că el nu se pregătise niciodată pentru cariera de judecător de instrucție! Și iată-l acum și judecător de instrucție, și judecător de ședință în același timp... Înainte, se pare că funcțiunile acestea erau cu totul separate. Dar poate că era așa numai în aparență? Pentru că și judecătorul de instrucție face o anchetă care e hotărîtoare, care e concludentă pentru pronunțarea sentinței. Kirill era și el dator să ancheteze, să judece, să dea o sentință. Era dator față de revoluție... Nu era vorba de o anchetă, de

instruirea unui caz în înțelesul de pe vremuri. Nu era o judecată după codul legislativ țarist: era judecata revoluției. Iar Kirill nu era un judecător de instrucție de rangul cutare, nici un asesor de colegiu: era un revoluționar. Nu trebuia să se gîndească la litera legii, ci numai la interesele pe care le slujea, — la interesele vitale ale revoluției Așa încît, afacerea sabotorilor Șubnikov și Zubinski...

Deodată, Kirill își stăpîni mișcarea nervoasă. Ținea în mînă creionul și se uita la vîrful lui, foarte ascuțit, care-i murdărise puțin degetele. Un zîmbet ușor îi trecu pe față.

— Ce a fost? — repetă și el întrebarea comisarului militar și, scoțîndu-și batista, își șterse fără grabă urmele de creion de pe degete.

— A fost o eroare... — răspunse Zubinski, cu același zîmbet ușor.

— N-a fost o eroare, ci o crimă! — zise Izvekov mai aspru.

— Dacă e o crimă, în orice caz nu e a mea.

— Dar a cui? Mai limpede, te rog.

— Nu știu. E vorba doar de mine și de Șubnikov... Iar crima n-am săvîrșit-o eu!

— Îl acuzi pe Șubnikov?

— N-am nici un motiv.

— Îl cunoști de mult?

— De pe vremea cînd mă pasionau cursele de cai, ca și pe dînsul. Pe urmă însă, Șubnikov a luat patima mașinilor și nu ne-am mai văzut decît întîmplător. E un sportiv.

— Un sportiv! — strigă deodată tovarășul de la Comitetul executiv și, străfulgerat de un gînd neașteptat, îi aruncă lui Izvekov, cu părere de rău parcă, o privire piezișă.

— Nu pot să-mi închipui că Șubnikov și-a stricat înadins mașina. E exact ca și cum i-aș da calului meu sticlă pisată în ovăz!

— Și totuși, a stricat-o? — întrebă Izvekov.

— Poate că i-a fost într-adevăr milă de „Benz“, — observă ca din întîmplare Zubinski. — S-o fi temut că o să i se strice mașina pe front...

— Se înțelege, — zise comisarul militar, mai nerăbdător încă. — Prin urmare, dumneata susții că s-a provocat dinadins o pană, pentru ca mașina să nu mai poată fi întrebuințată pe front?

Zubinski ridică din umerii umpluți cu vată ai tunicii lui neobișnuite:

— Dacă aș fi cîtuși de puțin convins de asta, l-aș fi pus eu singur pe Șubnikov la zid!

— Cred că e limpede! — încheie comisarul militar.

Membrii Comisiei de trei schimbară între ei o privire, iar Kirill porunci să-l scoată pe Zubinski afară.

Interogatoriul lui Șubnikov se desfășură într-o atmosferă ușor schimbată, datorită acuzatului însuși. Viktor Semionovici era speriat, trăgea mereu cu ochiul la santinelă, de parcă se aștepta să se întîmple ceva neprevăzut și-și întrerupea singur vorba, fără să termine fraza începută. Se purta așa, de parcă nu știa ce ton trebuie să ia: mai ridicat sau mai coborît. Un lucru doar îl înțelegea cît se poate de bine, și lucrul acesta i se citea în privirile tulburi: că era în joc însăși viața lui, care putea fi stinsă pentru totdeauna acolo, pe loc, ușor ca un chibrit. Răspunzînd la întrebările privitoare la starea lui socială și celelalte, se opri deodată și întrebă, cuprins de o mare nedumerire:

— Cum puteți să mă judecați aici, în mijlocul drumului? Judecățile se fac la instituții, în oraș, după anumite forme... Aici, n-aveți nici măcar o călimară!

I se lămuri că era mobilizat, dar Șubnikov protestă înainte.

— N-am fost mobilizat niciodată! Sînt scutit din pricina epilepsiei. Sînt epileptic. Am bilet alb[1]. Pot să vi-l arăt.

Scoase din buzunarul de dinăuntru al vestei un teanc de hîrtii, unele mai ferfenițite, altele mai noi și le împrăștie pe masă, căutînd dar negăsind ceea ce căuta. Mîinile nu-i prea dădeau ascultare.

Membrul Comitetului executiv adună hîrtiile, i le înapoie lui Șubnikov și zise:

---

[1] Ordin de lăsare la vatră. (N. trad.)

— O să pun acuzatului o singură întrebare, care, de fapt, n-are nici o legătură cu procesul. Numai aşa, din curiozitate personală, şi numai întrucît sînt şi eu un mare amator de sport... Spune te rog, Şubnikov, e drept ce afirmă Zubinski, că ar fi fost un sportiv de forţă, cel mai bun automobilist din Saratov?

— Minte! — izbucni Şubnikov, dînd din mîini. — Minte cu neruşinare! N-a stat în viaţa lui la volan! Sportiv eu, dar el? Nici măcar la cai nu se pricepe! Totdeauna căuta să afle într-ascuns pe care cal am mizat eu. Puteţi să întrebaţi tot Saratovul... Am spus eu că o judecată cum se cuvine nu poate fi decît în oraş! Acolo sînt destui martori care pot declara cine-i primul automobilist la noi!

— Şi cine e? — întrebă membrul Comitetului Executiv.

— Să spună martorii! Şubnikov, iată cine-i!

— Prin urmare, Zubinski nu se pricepe la maşini?

— S-o fi pricepînd la croitorie! — strigă Şubnikov cu dispreţ. Dar fără veste se potoli, îl pironi pe Izvekov cu o căutătură stinsă şi adăugă, cu glas scăzut:
— Dar astăzi motoarele sînt la îndemîna oricui... Nu-i chiar aşa de greu să înveţi...

Fără să-şi ia ochii de la Izvekov, zîmbi cu naivitate:

— Se întîmplă ca unii să nu fie nici măcar automobilişti şi totuşi să se priceapă la motoare. Poate şi Zubinski e aşa... Pentru mine, însă, e o enigmă.

— Ai făcut sport pe „Benz"-ul dumitale? — întrebă membrul Comitetului executiv.

Şubnikov se uită spre uşă şi rămase o clipă pe gînduri.

— Pe maşini de diferite mărci.

— „Benz"-ul pe care l-ai defectat acum a fost mai înainte al dumitale?

— Nu l-am defectat. De ce era să-l defectez? Şi marca lui adevărată e „Mercedes-Benz", nu „Benz". Dacă v-aţi ocupat cu sportul, trebuie să ştiţi asta.

— Răspunde la întrebare: e „Benz"-ul dumitale? — întrebă Izvekov.

— Nu-i al meu. E al Sovietelor, — ridică din nou glasul Şubnikov. — M-a ponegrit Zubinski, nu-i aşa? Ei da, a fost al meu. A fost al meu şi mergea cu precizia unui ceas „Moser".

— Şi pe urmă, l-ai stricat?

— Eu! Tot eu şi numai eu! Fără mine însă, sovietul din Saratov s-ar fi ales cu un cimitir de maşini, nu cu un garaj! Eu singur duc în spinare toate reparaţiile, şi acum mi se spune că eu stric! Veghez la întreţinerea bunurilor sovietice. Şi bunurile acestea au o viaţă de patru ori mai scurtă decît cele particulare. Aşa a stabilit însăşi statistica, dacă vreţi să ştiţi! L-am prevenit la plecare pe tovarăşul comisar că motorul e uzat. Şi cine l-a uzat? Că doar nu l-oi fi uzat eu! M-am angajat la garaj tocmai ca să prelungesc viaţa bunurilor sovietice. Mi se rupe inima cînd văd cum se umblă cu ele...

— Destul! — îl întrerupse Izvekov. — Zubinski a arătat că dumneata ai scos ciocănelul, pentru ca maşina să nu mai poată fi folosită la drum.

— Zubinski minte! E un fanfaron. Încă nu v-aţi dat seama de asta? — strigă Şubnikov, ştergîndu-se la repezeală cu palma la gură. — Nu se pricepe o iotă la motor, şi mai susţine că i-am făcut eu nu ştiu ce... Minte!

— Dacă nu se pricepe la motor, înseamnă că n-a putut să scoată el ciocănelul, — urmă Izvekov. — Prin urmare, cu drept cuvînt te-a învinuit pe dumneata. Îţi recunoşti vina?

Şubnikov se uită în jurul lui, rămase o clipă încremenit, apoi începu să se şteargă tot mai repede cu mîna la gură de parcă nu putea vorbi din pricina unei salivaţii prea abundente. Privirea i se întunecă.

— Dacă nu mărturiseşti singur în ce scop ai făcut-o, o să fim nevoiţi să ne mulţumim cu depoziţia lui Zubinski. El a declarat că plănuiai să-ţi salvezi maşina, fosta dumitale proprietate şi de aceea ai defectat-o. Acum, răspunde: după asta, te pregăteai să dezertezi, nu-i aşa?

— Ei bine, — mormăi Şubnikov dînd din cap. — Bun. Zubinski a minţit ca să mă nenorocească. Şi-a

făcut socoteala că, dacă sînt din neam de negustori, n-o să mă credeți. Bun. Dar nici el nu-i proletar. Bun.

— Vorbește mai limpede.

— Vorbesc foarte limpede, — zise Șubnikov ceva mai tare, dar tot atît de fără șir. — Ca la jurămînt. Cu mîna pe Evanghelie. Și vă rog să consemnați tot ce spun. Măcar cu creionul, mie mi-e totuna. Notați, vă rog.

Își descheie gulerul cămășii. La colțurile gurii i se iviră doi clăbuci de spumă. Se auzea cum gîfîie. Vorbea foarte grăbit:

— Zubinski voia să fugă la albi. Eu nu voiam. Atunci m-a amenințat, a zis că-mi trage un glonț în ceafă și că nimeni n-o să știe nimic... Zicea că așa, cu mașina, într-o noapte sîntem la albi...

— Cînd ți-a spus-o asta? — întrebă Izvekov.

— Cînd ne-am oprit ultima oară. Aflase în sat că albii sînt la Penza și că țăranii îi așteaptă. Îi spuseseră oamenii atunci, cînd ne-am oprit. Ziceau că vin spre Saratov. „S-a sfîrșit cu roșii", — îi spuneau țăranii.

— Cine vine spre Saratov?

— Albii. Oamenii lui Mironov. N-a avut timp să mă lămurească mai ca lumea. Se grăbea. Zicea că nu mai era vreme de discuții. Asta-i tot. Numai el, Zubinski, e de vină. Așa. Acuma, fie ce-o fi!

Și Șubnikov suspină atît de tare, încît se auzi în toată încăperea.

— El ți-a poruncit să scoți ciocănelul?

— Mi-a spus: „Fă și tu ce crezi, pe-acolo..."

— Și atunci, ai scos ciocănelul?

— Tovarăși! — strigă Șubnikov. — Tovarășe Izvekov! Cum poți să spui că l-am scos eu? Am făcut-o sub amenințarea revolverului, de frica morții. Ce, parcă mai puteam să aleg dacă să-l scot sau să nu-l scot?

— Puteai să-mi raportezi la timp trădarea, — zise Kirill. — Cînd a plecat Zubinski la gară, el nu mai prezenta pentru dumneata nici un pericol.

— Apoi vezi că Zubinski plecase la gară cu ciocănelul în buzunar! — strigă cu deznădejde Șubnikov.

O clipă rămaseră cu toții tăcuți.

— Totuși, m-ai mințit și ai căutat să-l acoperi pe Zubinski, — urmă Kirill.

Șubnikov se aplecă înainte, gata parcă să cadă în genunchi.

— Sînt vinovat. Aici da, sînt vinovat. Mi-a fost frică. Nu mi-am putut închipui, tovarășe Izvekov, că în mărinimia dumneavoastră o să mă credeți. Mă gîndeam că tot n-o să mă iertați, din pricina chestiunilor noastre personale...

— Despre ce chestiuni vorbești? — îl întrebă cu asprime Kirill, și fața începu să-i pălească.

Ceilalți doi membri ai Comisiei se uitară iarăși la el, lung.

— Că doar n-o să încep să povestesc, de față cu onorata societate! — bîlbîi Șubnikov, cu același zîmbet prostesc și umilit.

— Mai ești și obraznic după toate celelalte! — izbucni Izvekov. — Recunoști sau nu că te-ai înțeles cu Zubinski, încă de la Saratov, să treceți la albi?

Șubnikov își întinse mîinile, de parcă voia să se apere, și rămase o clipă așa.

— Nu, nu, n-a fost nimic premeditat. Ceea ce v-am spus aici e adevărul adevărat! Am fost victima unor împrejurări excepționale. Tot ce-am făcut, am făcut sub amenințare. Asta e tot. De unul singur n-aș fi făcut-o niciodată. Sînt omul cuvîntului. Dacă m-am pus în slujba puterii sovietice, înțeleg s-o slujesc...

Comisarul militar vorbi, posomorît:

— După mine, totul e limpede. Acuzatul a defectat cu premeditare mașina și a mărturisit că a făcut-o cu propria lui mînă.

— Adică, cum vine asta „cu propria lui mînă"? De mîinile mele s-a folosit un ticălos, și nicidecum eu! Eu nu sînt decît victima lui! Pentru care vină mă puneți pe aceeași treaptă cu Zubinski?

— Ai să afli din sentință vina pentru care răspunzi! — zise Kirill și se întoarse spre santinelă: — Ia-l de aici!

— Care sentință? — îngăimă Șubnikov, înăbușindu-se și aplecîndu-se peste masă. — Din sentință, e

prea tîrziu. Eu acuma vreau! Ca să se știe limpede a cui e vina. Dacă mă scoateți criminal, cer să mă confruntați!

— Cred că e de prisos! — zise Kirill, întorcîndu-se către ceilalți membri ai Comisiei.

— De prisos? — izbucni deodată Șubnikov, isteric. — Adică, cum s-ar zice, viața lui Șubnikov e de prisos, nu-i așa? Știu că pentru dumneavoastră, tovarășe Izvekov, a fost totdeauna de prisos! Nu-i puteți ierta chestia cu Liza? V-am căzut, în sfîrșit, în mînă, nu-i așa? V-ați hotărît, în sfîrșit, să vă răzbunați, nu-i așa?

— O să te fac eu să taci! — îi întrerupse Kirill, liniștit, țipetele.

— Îmi astupați gura, hai? Din ură personală? Ei, nuu! Nu-s eu acela...

Șubnikov își smuci gulerul cămășii, sfîșiindu-l. Buzele îi tremurau, privirea îi rătăcea, întunecată. Deodată își dădu ochii peste cap, slobozi un țipăt strident și, palid, cu genunchii înțepeniți, se prăbuși la pămînt cît era de lung. Se zbătea în convulsii, capul îi căzuse pe spate, iar răsuflarea aproape i se oprise. Doar din cînd în cînd gemea, horcăind. Hîrtiuțele scăpate din sîn se împrăștiară pe podea.

Toată lumea se ridică în picioare. Toți se uitau la el în tăcere. Comisarul militar își răsuci fără grabă o țigară, o aprinse și pufăind din ea, trăgea cu ochiul la fața lui Șubnikov schimonosită de spasme.

— Poate că ar trebui să-l scoatem la aer? — întrebă Izvekov, tulburat.

Nu-i răspunse nimeni. Și rămaseră așa cîtva timp, fără o vorbă, uitîndu-se cum se desfășura criza.

Apoi comisarul militar vorbi liniștit, dar cu o umbră de dezgust:

— Cunoaștem noi... Unii se prefac mult mai bine. Pînă și doctorii stau uneori la îndoială...

Pe urmă se îndreptă spre fereastră, întoarse capul pe jumătate și zise, printre norii de fum:

— Ridică-te, Șubnikov. Totul e cît se poate de limpede.

Dar Viktor Semionovici începu să se zbată și mai cumplit.

— Scoateți-l pe sală, — porunci Izvekov. Și santinela, proptindu-și pușca de tocul ușii, îl luă pe Șubnikov de subsuori și-l trase afară.

In consfătuirea care urmă, toți cei trei membri ai Comisiunii hotărîră că vinovăția lui Șubnikov era pe deplin dovedită prin însuși faptul că el singur, cu mîna lui, săvîrșise actul material al sabotajului. In ceea ce-l privea pe Zubinski, complicitatea lui la crimă nu se putea dovedi decît indirect, prin mărturia lui Izvekov relativ la discuția dintre Zubinski și Șubnikov în momentul săvîrșirii sabotajului. Depozițiile lui Șubnikov împotriva lui Zubinski ar fi putut porni din dorința de a-și ușura propria lui situație. Nu era exclus să fie vorba și de o simplă calomnie, ca să se răzbune pe Zubinski că-l trădase. Afară de dovezile neîndestulătoare împotriva lui Zubinski, de a cărui vină nu se îndoia de altfel nimeni, se ivi și teama că un om de teapa lui ar putea să mai aibă pe conștiință și alte crime, și că o hotărîre pripită ar împiedica dezvăluirea lor. Așa că se hotărîră să disjungă cazul lui Zubinski și, dacă împrejurările le vor permite, să-l trimită sub escortă îndărăt, la Saratov.

In timpul consfătuirii, în sînul Comisiunii nu se ivi nici o divergență de păreri. Numai cînd veni vorba să se hotărască felul pedepsei, Izvekov declară fără veste că va primi toate propunerile ce se vor face în această chestiune, dar că refuză să semneze condamnarea lui Șubnikov.

Spunînd cuvîntul „refuz“, Kirill se aștepta să provoace oarecare nedumerire. Dar ceilalți doi membri ai Comisiei tăcură. Iși plecă și el ochii fără voie și tăcu, așa cum făceau și ei. Făcu apoi un efort și adăugă, fără să mai aștepte să-l întrebe cineva :

— Sînt silit să refuz din motive personale...

Dar vorbele lui, în loc să risipească tăcerea apăsătoare, parcă o sporeau încă.

— Ați auzit afirmația lui Șubnikov, că aș avea împotriva lui o dușmănie personală. Nu vreau ca nici dumneavoastră, nici oricare altul, să rămînă fie și cu cea mai ușoară umbră de bănuială că ar fi adevărat...

— Dar de judecat, l-ai judecat, nu? — întrebă în cele din urmă comisarul militar.

— Nu puteam să prevăd că dreptul meu de a-l judeca va fi pus la îndoială. La drept vorbind, acuzatul şi-a recuzat judecătorul.

— Ehei, — începu să rîdă membrul Comitetului executiv. — Şi ţie ce-ţi pasă că te-a recuzat? Contrarevoluţionarii recuză întreaga revoluţie!

— Nu vorbesc de recunoaşterea dreptului nostru de către albi. Dar un revoluţionar trebuie să fie în afară de orice bănuială că ar lucra, fie şi indirect, sub îndemnul unor motive personale.

— Dar, mă rog, ce ai de împărţit cu el? Vreo poveste de dragoste? — îl întrebă, pe şleau, comisarul militar.

Cînd pălea, obrazul smead al lui Kirill se făcea de obicei gălbui. Acum însă căpătă o nuanţă aproape verzuie, iar în ochi i se aprinse o flacără ciudată.

— Întocmai, — răspunse el, apăsînd pe fiecare silabă.

— Ţi-a luat nevasta? Că a pomenit de o Liză, mi se pare.

— E de prisos să mai vorbim de asta.

— Nu cumva eşti împotriva pedepsei capitale? — strigă membrul Comitetului executiv.

Kirill se îndreptă spre fereastră. Amîndoi tovarăşii îşi întoarseră capul după el şi văzură cu toţii santinela ducîndu-l peste drum pe Şubnikov, care mergea destul de bine.

— Priveşte-ţi clientul! E sănătos tun! — zise comisarul militar.

Kirill se întoarse dintr-o dată:

— Nu-l apăr pe dînsul, ci pe noi toţi împotriva lui.

— Vrei să ieşi cu obraz curat?

— Parcă lucrul pe care-l faceţi nu e curat? Dar un mişel vrea să-l compromită cu calomniile lui. Şi eu n-am dreptul să îngădui aşa ceva!

— Cu alte cuvinte, te sustragi! — observă membrul Comitetului executiv, cu o ironie abia simţită. — Te laşi dus de un provocator!

Kirill făcu un pas spre uşă şi apăsă pe clanţă.

— Dacă vreți, lăsați partidul să-mi judece atitudinea... Mă întrebați dacă sînt împotriva pedepsei capitale? Nu. Găsesc că alta nici nu are rost aici. Însă eu nu-mi pot pune semnătura pe condamnarea lui Șubnikov...

Împinse ușa cu vîrful cizmei și ieși în curte.

Se uită de jur împrejur, dar afară de ostașul de legătură care ședea pe prispă, nu mai zări nicăieri nici un om din companie. Curțile, ulița și dealurile de dincolo de sat erau pustii. Trecu drumul, lăsă în urma lui două sau trei căsuțe și se trezi în fața unei livezi cu gardul de nuiele rupt. Intră acolo.

Livada era lăsată în părăsire. Pe pajiștea năpădită de susai, se înălțau ici și colo, ca niște cioturi, trunchiuri uscate de meri, frînte cîndva sub povara fructelor. Printre rîndurile de copaci, tufele de agrișe își zbîrleau răutăcioase crenguțele cu țepi, încolăcite de volbură cu flori albe.

Kirill se opri în fața unui măr rupt. Ciotul trunchiului tînăr, care-i ajungea doar pînă la piept, avea o singură creangă mare, întinsă înafară și în sus ca un braț de om și încărcată cu o pătimașă risipă de frunze. Pe una din jumătățile trunchiului, lemnul rămăsese cu totul dezgolit și începea să se usuce, dar pe cealaltă, o fîșie de coajă își răsucise marginea înăuntru, căutînd să acopere cît mai strîns partea încă vie a copacului.

Kirill pipăi locul frînturii, plin parcă de bătături. I se părea că toată atenția îi era concentrată numai asupra senzațiilor mărunte pe care le trezea în el livada lăsată în paragină. Dar, dincolo de aceste senzații stătea mereu treaz gîndul că poate se lăsase în voia unei slăbiciuni de o clipă și că tovarășii lui aveau dreptate să spună că s-a sustras de la datorie. O să fie nevoit să dea socoteală pentru fapta lui. O să fie și el judecat la rîndul lui, așa cum îl judecase el pe Șubnikov.

Cu o limpezime ciudată, Kirill văzu privirile Anocikăi îndreptate spre el. Poate că n-o să spună, dar o să-și închipuie, fără îndoială, că el nutrea o ură personală față de bărbatul Lizei. Poate că viața îl va

pune într-o zi față în față chiar cu Liza. Probabil că nici ea nu va spune, dar se va gîndi, totuși, că el e acela care a trimis pe lumea cealaltă pe tatăl copilului ei... Nici chiar mama lui nu va spune nimic, dar își va întoarce privirile în altă parte și se va gîndi că ar fi fost mult mai bine pentru băiatul ei să nu fi dat loc la zvonul că s-ar fi lăsat călăuzit de o pornire personală... Și pînă și tovarășii lui de astăzi, care judecaseră împreună cu el cazul lui Șubnikov, nu vor rămîne oare cu impresia că s-a amestecat acolo și ceva din afacerile lui intime? O „poveste de dragoste“, cum a spus comisarul militar, adică ceva ce nu era făcut pentru un ochi străin, ceva ascuns, ceva tăinuit?

Se poate, oare, ca simplul fapt de a nu semna o sentință să aibă și altă semnificație afară de cea formală? Doar Șubnikov își semnase singur sentința, săvîrșind crima pe care o săvîrșise. Kirill rămînea adînc convins că aplicarea pedepsei capitale era o măsură justă pentru vina lui. Se schimba oare ceva esențial, dacă el refuza să-și dea semnătura? Fără îndoială, se schimbau multe. Prin refuzul de a semna sentința, Kirill înlătura afirmația calomnioasă că Șubnikov ar fi victima lui. Dezmințea o calomnie care urmărea să arunce o umbră asupra unui ostaș al revoluției și, prin urmare, asupra revoluției însăși! Nu, fără îndoială, avea dreptate...

Deodată, un gînd neașteptat veni să-l tulbure: ce s-ar întîmpla dacă Șubnikov n-ar fi executat? Ce s-ar întîmpla dacă judecătorii i-ar aplica o pedeapsă mai ușoară? Oare Șubnikov n-ar triumfa, văzînd că șantajul lui a prins?...

Kirill își încleștă mîna pe trunchiul rupt al mărului. Senzația durerii în mînă îl trezi la realitate. Se uită din nou la creanga încărcată cu frunziș îmbelșugat. Era ciudat cu cîtă sete de viață își întindea ciotul acela jalnic brațul spre cer. Copacul era sortit pieirii, dar cu atît mai pătimaș se agăța de viață, hrănind cu cea din urmă fîșie de coajă, într-un efort aproape neverosimil, singura creangă încă vie. Va birui, oare, viața din ea? Nu. Un timp, un timp nespus de scurt,

va mai da încă muguri, sorbind resturi de sevă din trunchiul ciuntit, chiar după ce se va fi prefăcut într-o buturugă moartă. Apoi își va lepăda frunzele veștejite, ca să nu mai înverzească niciodată... Dacă ai fi vorba să trezești la viață o livadă pe jumătate moartă, ca aceea, ar trebui să începi prin a scoate rădăcinile vechi și a răsturna brazda din nou.

Kirill se pomeni spunînd tare:

— Or să-i aplice, fără îndoială, pedeapsa cu moartea!

Deodată, auzi un trosnet uscat de armă.

Aruncă o privire în jurul lui. În spatele curții vecine zări o magazie, și, în fața ei, un ostaș cu pușca, repezindu-se cu o grabă ciudată spre ușa magaziei și trăgînd de zăvor. În aceeași clipă, lui Kirill îi trecu prin minte că acolo, în magazie, erau închiși arestații: în direcția aceea plecase santinela cu Șubnikov, după interogatoriu. Kirill se repezi și el într-acolo.

Era o baracă solidă, de bîrne, cu ochiuri înguste tăiate sub acoperiș în loc de ferestre, în felul hambarelor mici și trainice pe care și le ridică țăranii, fie lipite de șoproanele din curte, fie mult mai în fund. în afara curții, ca să le umple cu grîne.

Zubinski și Șubnikov erau închiși acolo încă de dimineață și. pentru întîia oară de cînd îi arestase, aveau prilejul să stea de vorbă pe îndelete. În tot lungul drumului de la Volsk și pînă acolo, atît în coloană cît și la popasuri, fuseseră mereu la un loc cu alții.

Discuția pe care o avuseseră înainte de interogatoriu nu fusese, la început, tocmai prietenoasă. Șubnikov îl învinuia pe Zubinski că se pripise. La rîndul lui, Zubinski arunca toată vina asupra lui Șubnikov care, probabil, defectase motorul din cale-afară de grosolan, bizuindu-se pe totala nepricepere a celorlalți. Dar înțelegînd că situația jalnică în care se aflau amîndoi nu se putea îndrepta prin imputări, cei doi se împăcară, încercînd să pună la cale o evadare. Ajunseră curînd la concluzia că trebuiau să mai aștepte pînă cînd compania va intra în lupte și să nu-și încerce norocul acum, cînd pretutindeni era liniște. Apoi vorba lor alunecă pe o pantă lirică, și mai ales Șubnikov în-

cepu să-și reverse aleanul, cu gîndul la zilele de aur ale trecutului apropiat. La urmă, mestecînd alene boabele de grîu adunate unul cîte unul în hambar, se înduioșă pînă la lacrimi :

— Cîte talente a înghițit blestematul ăsta de război civil ! Uite, de pildă, eu. Ce talent ! Talent, nu glumă ! Și ce folos, cînd în împrejurările istorice de azi toate talentele se irosesc doar în căutarea unui mijloc de a scăpa de închisoare !

— Și tot n-ai scăpat ! — mai turnă gaz peste foc Zubinski.

— Din vina cui ? Dintr-a ta !

Și iarăși începură să se certe.

Amîndoi rămaseră surprinși cînd veni santinela să-l ducă, nu se știe unde, pe Zubinski. El avu doar timpul să-i șoptească lui Șubnikov : „Să nu mărturisești nimic, la o adică !“ Cînd se întoarse, îi povesti că îi judeca o Comisie revoluționară de trei și că el respinsese toate acuzațiile. „Vezi de te ține tare !“ îl sfătui pe Șubnikov.

După interogatoriu însă, nimic nu-i mai putea opri să se încaiere : nici prudența, nici nădejdea că și-ar fi de folos unul altuia. Înverșunarea era singurul mijloc prin care mai puteau să-și înăbușe deznădejdea. Dacă nu s-ar fi aruncat unul asupra celuilalt cu înjurăturile cele mai murdare, nu le-ar fi rămas decît să tremure de spaimă. Așa, spaima lor se prefăcea în mînie. Șubnikov urla furios că Zubinski era un trădător.

— Ce tot repeți mereu același lucru, ca un papagal ? N-am spus decît adevărul : că nu mă pricep la motoare. Nimic altceva.

— Ba nu. Ai mințit, spunînd că ești cel mai bun automobilist. Dacă-i așa, atunci tu singur ai stricat motorul !

— Idiotule ! Te-au dus cu preșul !

— Nu mai căuta să scapi. Dar ciocănelul cine l-a luat în buzunar, hai ?

— Habar n-am ce ai tu prin buzunare.

— Eu însă știu ce ai băgat tu în buzunarul tău! Și, dacă vrei să știi, Izvekov își dă și el seama de asta.

— M-ai pîrît cumva? — întrebă deodată Zubinski, aproape politicos.

— Credeai, poate, că o să mă las împuşcat în locul tău? Numai că n-ai dat de un găgăuță, învîrtitule!

— Poate că ar trebui să mă las eu împuşcat în locul tău, hai?

— N-avea grijă, ai să plăteşti pentru tine!

— Ehei, stimabile, se vede treaba că, într-adevăr, nu-mi cunoşti buzunarele!

— Nu mai scapi. Ți-am făcut-o, cum mi-ai făcut-o şi tu, şi gata! Ai încercat să mă bagi la apă, hai? Apoi, mai curînd te bag eu pe tine, şi încă la fund de tot! Acum ştiu şi ei că tot ce am făcut, am făcut numai sub amenințarea ta. Și că eşti un transfug!

— Vrei să-ți salvezi viața plătind-o cu capul meu? — zise cu răceală Zubinski. — Atunci să te ia dracul, cîine ce eşti!

În lumina slabă din magazie, Șubnikov văzu cum Zubinski își băgă mîna pe sub tunică, la subsuoară, şi cum şi-o trase repede îndărăt. Dar nu mai avu timp decît să-şi deschidă gura.

Zubinski îl doborî dintr-un singur glonte, tras din plin cu o nemaipomenită uşurință. Apoi făcu doi paşi măsurați spre dîra de lumină ce străbătea prin ferestruica pentru aerisit magazia. Îşi cercetă tunica şi pantalonii bufanți, se scutură de praf cu mîna stîngă, iar pe cea dreaptă, care strîngea revolverul, o ridică la nivelul pieptului, aşteptînd să se deschidă uşa: se auzea scrîşnind zăvorul, care aluneca greu sub mîna santinelei.

Îndată ce năvăli în magazie lumina orbitoare a zilei, Zubinski trase. Dar imediat se pomeni trîntit la pămînt de ostaşul care-i apăsa arma de-a curmezişul pieptului.

În aceeaşi clipă sosi şi Kirill, încercînd să smulgă browningul, plat şi rece, dintre degetele încleştate, ca într-un spasm, ale lui Zubinski. Se mai auzi un foc înăbuşit de armă. Apoi revolverul trecu în mîna lui

Izvekov. Zubinski era întors cu fața în jos, cu mîinile răsucite la spate. Ostașul îi arătă lui Kirill afară, lîngă hambar, un braț de coajă de tei și, amîndoi, îi legară mîinile lui Zubinski cu un curmei lung și jilav.

Șubnikov zăcea întins pe spate, cu picioarele larg desfăcute. Rana mortală de la cap nu-i sîngera aproape deloc.

Ostașul de gardă avea umărul zgîriat de glonț. Mîneca bluzei i se înroșise de sînge. Kirill vru să-i ridice pușca de jos, dar soldatul îl dădu ușor la o parte :

— Nu se cuvine, tovarășe comisar. Dați ordin să mă înlocuiască. Altfel nu pot pleca din post...

Kirill îl duse singur pe Zubinski în casă.

Abia acum își dădură seama cu toții că arestații nu fuseseră percheziționați cum trebuie : se descoperi că Zubinski avea un buzunar cusut înăuntrul tunicii, la subsuoară, unde-și ținea revolverul. Pentru lămurirea întregii povești, nu pierdură mai mult de un sfert de oră. Comisiunea celor trei găsi de cuviință că era primejdios să-l țină pe Zubinski sub pază acolo, în apropierea frontului. Avînd în vedere toate crimele lui, îl osîndiră la moarte prin împușcare.

Găsiră pînă și cerneală la furierul companiei, dar penița era îmbîcsită și murdară. Kirill o curăță cu grijă.

Și semnă cel dintîi sentința, cu scrisul lui drept și citeț, trăgînd o coadă energică în jos la litera „z".

26

In dimineața zilei următoare, Izvekov și Dibici trecură călare de-a lungul pozițiilor, cercetînd dispozitivul companiei și al detașamentului.

Planul lui Dibici, aprobat de „cei trei", se sprijinea pe particularitățile favorabile ale terenului și urmărea încercuirea răsculaților. Detașamentul din Hvalînsk rămînea pe locul unde se afla în clipa cînd făcuse joncțiunea cu compania : coborî doar ceva mai

jos de creasta dealului dinspre miazănoapte, la adăpostul mestecenilor din cimitir. Poziţiile principale le ocupa compania lui Dibici. O parte din grupele care trebuiau să ducă atacul de front se desfăşurară pe poziţiile de la răsărit de Repiovka, dincolo de drumul mare. Cealaltă parte se înşirase de-a lungul dealului dinspre miazăzi, acoperit cu tufăriş destul de des care, la apus, se prefăcea cu încetul într-o adevărată pădure.

Pădurea aceasta, aşezată pe o înălţime, era greu de atacat din flancuri, din pricina desimii ei şi a lipsei de poteci. Singurul drum într-acolo pornea de-a dreptul din Repiovka şi se afla acum în mîinile răsculaţilor. Patrulele de recunoaştere izbutiseră să descopere în zori mişcarea duşmanului pe drumul acesta; banda se retrăsese din sat şi, trecînd peste livezi, ocupase marginea pădurii de pe înălţime, lăsînd în Repiovka doar o acoperire.

In primul rînd, era limpede că o încercuire totală ar fi fost greu de realizat din pricina piedicilor naturale dinspre apus, iar în al doilea rînd, era tot atît de limpede că duşmanul se pregătea ori să primească lupta în pădure, ori să se împrăştie în desişul ei. De aceea, Izvekov propuse ca flancurile să fie întărite în vederea urmăririi duşmanului în pădure. Dibici încuviinţă şi plecă în goana calului spre drumul mare, să ridice cîteva unităţi de pe linia răsăriteană.

Kirill rămase pe colina de la miazăzi. Descălecă şi o luă de-a lungul liniilor, prin rariştile de pădure.

Fumul focurilor aprinse de dimineaţă nu se mai zărea şi ostaşii îşi vedeau de treburile lor, cîte unul sau în grupuri mici de cîte trei sau patru. Kirill rămase mirat văzînd cît de puţin arătoase păreau aceste grupuri şi cît de rar era lanţul liniilor din jurul localităţii care trebuia cucerită prin luptă. Cînd înainta în coloană pe şosea, compania făcea impresia unei forţe mult mai compacte.

De după o tufă de verigar, răbufni pînă la el căldura jăraticului mocnit sub spuză şi în aceeaşi clipă auzi un glas cîntător şi glumeţ:

— Am avut eu un cîine, deştept nevoie mare! Vînam iepuri cu el...

— Ia stai puţin, cu ce tai? — îl întrerupse alt glas, mai serios.

— Cu atu, se înţelege!

— Ia nu mă mai bate la cap cu cîinii tăi! Atu-ul e pica, nu trefla!

— Aşa zi! Cît despre pică, s-avem iertare: aşa ceva nu se află pe la noi...

Kirill mai făcu un pas şi văzu, prin desişul tufelor, puţin mai la o parte de foc, doi ostaşi ai Armatei Roşii aşezaţi turceşte, cu picioarele încrucişate sub ei. Jucau „popa-prostul", aruncînd cărţile pe o lopată de săpat tranşee, care le slujea drept masă. Ii recunoscu îndată pe amîndoi.

Din prima zi după plecarea din Volsk, îi atrăseseră luarea aminte, iar Dibici îi spusese povestea acestor ostaşi, atît de deosebiţi ca vîrstă, dar mai prieteni decît dacă ar fi fost de-o seamă.

Ipat Ipatiev şi Nikon Karnauhov făcuseră războiul în aceeaşi companie şi căzuseră răniţi în aceeaşi luptă. Ipat ieşise cel dintîi din spital şi nimerise din nou pe front. Pe Nikon evenimentele din octombrie îl prinseseră la Moscova. Inainte de a se întoarce în satul lui, se hotărî să mai adune ceva bani făcînd comerţ ambulant. Dar din tot negoţul lui nu se alegea cu nici un cîştig: banii îşi pierdeau valoarea mai repede decît apuca el să sporească preţurile mărfii. Nikon rămase totuşi mai departe la Moscova şi, într-o bună zi, în timpul unei razii din piaţa Suharevka, fu prins de către o patrulă din care făcea parte şi Ipat, acum ostaş în Armata Roşie. De dragul vechii lor prietenii, Ipat îl scăpă din bucluc. Curînd după aceea, Ipat fu trimis pe front împotriva cehilor, rănit la ochi şi expediat spre vindecare la Moscova. Acolo se demobiliză. Nikon îl adăposti în cămăruţa lui şi de atunci erau nedespărţiţi.

Amîndoi erau de felul lor din gubernia Saratov, dar din judeţe deosebite. Satul lui Ipat era în mîinile albilor, iar într-al lui Nikon stăpînea puterea sovietică. Cînd ajunseră la Saratov, Ipat află că nu mai

era chip să se întoarcă acasă, şi-l înduplecă pe Nikon să intre voluntar în Armata Roşie. Nikon se învoi fără prea multă tragere de inimă : se săturase pînă peste cap de viaţa de hoinar şi nu dorea decît să se vadă ajuns acasă. Ipat însă avea darul de a convinge şi Nikon, care i se împotrivea de obicei la început, sfîrşea totdeauna prin a face pe placul prietenului mai cutezător.

In timpul marşului, aducîndu-şi adeseori aminte de povestea lui Ipat şi a lui Nikon şi observîndu-i mereu, Kirill îi vorbise lui Dibici despre împărţirea ostaşilor pe tipuri, făcută de Tolstoi, care stîrnise atîta vîlvă pe vremuri. Amîndoi îl aşezaseră pe Nikon în categoria celor care se supun, iar pe Ipat în categoria celor care poruncesc. Dar la trăsăturile bine cunoscute ale ostaşilor ruşi de altădată, atît la Nikon cît şi la Ipat se adăugaseră fără îndoială şi altele, noi. Nikon era visător, calculat şi se supunea împrejurărilor numai ca să-şi păstreze mai sigur visul, şi, la un moment dat, să şi-l realizeze. Ipat era tipul conducătorului, cu caracteristicile vădite ale vremii : tipul conducătorului ostaş revoluţionar, şi anume al celui din Armata Roşie, care-şi ia drept exemplu de luptă pe muncitorul-ostaş. Trecuse Carpaţii, se retrăsese pînă la Orşa, alungase nemţii din Ucraina şi-i urmărise pe cehii rebeli, iar acum privea războiul cu pretenţia că-l înţelegea pînă-n adîncul lui, dar şi cu oarecare nemulţumire, ca în faţa unui obstacol pe care trebuie să-l treci, cu voie sau fără voie.

Uitîndu-se printre frunze la duelul celor doi cartofori, Kirill îşi aduse aminte de povestea lui Dibici despre întîia lui întîlnire cu Ipat la Rtişcevo şi de discuţia lor, cu această ocazie, despre Pastuhov.

— Şi el e din Hvalînsk, — zicea Dibici, vorbind despre Pastuhov.

— Dar n-a vrut să se întoarcă la Hvalînsk, — îi răspunse Kirill. — Ipat a văzut bine cu cine are de-a face... Ştii că Pastuhov a şters-o din Saratov la albi?

— Ştiam doar că a plecat...

Dibici nu-şi termină vorba şi oftă, cu un fel de dorinţă vinovată :

— Are o nevastă grozav de frumoasă ! Cînd o să mă întorc acasă, o să-mi caut şi eu o Asia ca a lui...

Il privi pe Izvekov ruşinat, cu coada ochiului, apoi îşi întoarse calul şi o luă la galop înapoi, ca să grăbească convoiul de căruţe rămas în urma coloanei.

In vremea asta, jucătorii îşi urmau schimbul lor de vorbe, trîntind voiniceşte cărţile pe lopată :

— Era bogătan, măi frate-meu, — zicea Ipat, desfăcînd în evantai cărţile strînse în pumn — şi aşa de plin de bani, că-şi muia măturica în bere şi se spăla cu ea, la baia de aburi ! Da-a...

— Numai să nu baţi popa cu damă !

— Păi, am bătut valetul... Iar înainte de paşte, într-un an, a poruncit să i se moaie măturica în rom. Ai băut vreodată rom ? Nu ? Atunci să ştii, măi frate, că-i spirt triplu ! O sută şaptezeci de grade... Uite-aşa... A trimis să-i aducă rom de la prăvălie. „Adă-mi-l, zice, de-a dreptul colea, la baie. Şi dă-i foc, să ardă. Să ardă romul. Şi bagă măturica în el..." Vezi că iar ai rămas „prost" ? Asta-i a şaptea oară, dacă socotim şi ziua de ieri.

— Dacă-i vorba să socotim şi ziua de ieri, apoi nici tu nu ieşi tocmai breaz ! — zise Nikon, aruncînd cărţile şi lăsîndu-se într-un cot.

— Eu fac bilanţul cinstit : de şapte ori. Că socoteala ta cam şchioapătă. Nu degeaba ai dat faliment cu negoţul tău, la Moscova !

— Da' tu ce anume socoteală îţi faci ?

Ipat îşi întinse picioarele, se lungi pe spate, îşi îndreptă privirile spre cer şi zise :

— Eu am, în totul, două socoteli : cea dintîi, să mă duc la vînătoare, iar cea de a doua, să orînduiesc o viaţă cum se cuvine.

— Tu s-o orînduieşti ?

— Noi.

— Cum vine asta ?

— Uite cum : lucrul care nu se poate împărţi să fie al tuturor. De pildă, calul : nu-l poţi împărţi.

Atunci, să fie şi al meu, şi al tău, şi al cui s-o nimeri. Fiecare să are şi să grăpeze cu el. Asta mi-i socoteala.

— Tu ai cal ?

— Nu.

— Se şi vede ! — zise Nikon amărît şi se trînti şi el pe spate. După ce mai stătu pe gînduri, întrebă :

— Şi lucrurile care se pot împărţi ?

— Să se împartă la toţi deopotrivă.

Nikon tăcu din nou.

— Am văzut eu destule la oraş, — făcu el pe urmă, ca şi cum ar fi vorbit numai cu gîndurile lui — şi ştiu de unde vine asta... Toate ar vrea dumnealor să le croiască şi să le facă din nou ! Nişte croitori !

— Da' pe tine cum de te-au lăsat să trăieşti ? — îl întrebă Ipat pe neaşteptate, dintr-o dată ameninţător.

— M-am ferit. Că dacă nu mă feream, — într-o clipă, poc ! Şi gata... Vezi că oraşul porunceşte ţăranului !

— Şi fără oraş, ce te faci ?

— Da' el fără mine ?

— E nevoie de brăzdare ? Fierarul dă fuga la oraş. Dinţi pentru boroană ? La oraş. Obadă pentru roţi ? Tot la oraş.

— Asta-i treabă negustorească. Dar spune-mi tu cine o să ducă gospodăria ? Aici e aici ! — făcu Nikon cu viclenie.

— Cu ţăranii ne înţelegem. Iar acuma punem mîna laolaltă şi, cît ai zice peşte, socoteala-i gata !

— Laolaltă ! — răspunse Nikon, batjocoritor. — In casa ţăranului ori cîntă găina, ori cîntă cocoşul. Auzi ? Laolaltă !

Kirill ieşi din tufăriş şi le dădu bineţe. Cei doi se ridicară. Ipat zise, mulţumit :

— Iaca şi tovarăşul comisar !

— Poate vreţi să staţi jos, — propuse Nikon, încurcat, aşternînd la pămînt mantaua întinsă şi căutînd să acopere cu pulpana cărţile de joc.

— S-a iscat între noi o neînţelegere, — începu Ipat, cu vioiciune.

— Las-o încolo! — îl întrerupse Nikon. — Parcă folosește la ceva trăncăneala noastră!

— Stai puțin! În ziua de azi, proletarii sînt în alianță cu țărănimea săracă, — începu Ipat trecînd fără să se încurce la un limbaj care, după părerea lui, era mai potrivit pentru o discuție cu un comisar. — Și Nikon se îndoiește cine o să fie acuma la cîrmă. Că, zice, trebuie să cînte ori găina, ori cocoșul. Că de cîntă amîndoi la casa omului, apoi nu se mai alege nimic din gospodărie.

— Este o vorbă veche, — zise Kirill. — Apa mișcă moara, dar tot apa o și dărîmă...

— Cum s-o luăm asta? — întrebă cu băgare de seamă Nikon.

— Așa cum este! — se amestecă repede în vorbă Ipat, încîntat. — Poporul e cel care pune totul în mișcare. Trebuie numai să-l îndrepți spre roată... Că dacă-l îndrepți greșit, îți dărîmă și stăvilarul!

— Tu ce te bagi? Lasă-l pe tovarășul comisar să mă lămurească...

— A spus bine omul ce-a spus, — răspunse Kirill. — De călăuzit, trebuie să călăuzească o putere pricepută și fruntașă. O putere ca asta e în mîna muncitorilor.

— Ai văzut? — se amestecă din nou Ipat, triumfător. — Uită-te, de pildă, la albi. Se apropie de țărani, dar nu se gîndesc decît la moșieri. Îi îndreaptă într-acolo unde nu trebuie. Și iată că totul s-a și întors împotriva lor...

Se uită la Izvekov cu ochii lui aproape albi, așteptînd de la el o nouă încuviințare. Kirill îi făcu un semn din cap: că, adică, așa era. Încurajat, îi puse la rîndul lui o întrebare, ca omul care simte că se bucură de încredere.

— Se vede treaba că sînteți din cei cu carte... Avem și noi o nedumerire și am vrea să știm: cu ce gînduri ați intrat în revoluția celor ce muncesc? Sau pentru care pricină?

Kirill n-avu timp să răspundă.

Jos în vale răsuna un foc de pușcă, repetat de două sau de trei ori de ecoul pădurii. După el se

deschise din marginea satului Repiovka un tir scurt, dar susţinut asupra drumului şi a dealurilor. Foarte aproape de ei un glonţ şuieră, făcîndu-şi drum prin frunzişul copacilor.

Nikon sări în picioare, făcu un pas îndărăt, dar se opri locului şi zise:

— Daţi-vă pe după copăcelul de colo, tovarăşe comisar, că staţi prea la vedere...

Ipat trase uşor la o parte pulpana mantalei, îşi culese din iarbă cărţile, le făcu pachet cu grijă, atît cît îi îngăduiau colţurile lor zbîrlite şi le vîrî în buzunărelul de la piept, încheindu-l cu nasturele.

— Vor să ne dibuiască liniile, — zise el deodată foarte domol, aşa cum vorbesc bătrînii. — Şi mai vor să ne înşele, cum că unităţile lor ar fi în sat! Şi cînd colo, uite-le unde-s!

Şi arătă spre marginea pădurii, cu degetul cel mare întors.

— Comanda flancului vostru o are însuşi comandantul companiei, — zise Kirill. — Locul meu e de cealaltă parte a drumului. Trebuie s-o sfîrşim chiar astăzi cu banda asta!

— Cum porunciţi, cum o sfîrşim, — răspunse din nou Ipat cu glasul lui cîntător şi avîntat.

Il duse pe Kirill pînă la cal şi-i ţinu scara, ajutîndu-l să încalece.

In drum, Kirill îl întîlni pe Dibici în fruntea unui grup de ostaşi deplasaţi de pe poziţiile de lîngă drum. Era plin de voie bună şi-i strigă, de departe:

— S-a cam enervat duşmanul! Nu mai poate îndura tăcerea noastră. Dar lasă că-i răspundem noi acuşi!

Oprindu-se o clipă în loc, Kirill şi Dibici îşi potriviră ceasurile, apoi comandantul întinse mîna cu palma deschisă în sus, comisarul i-o bătu zdravăn şi, zîmbindu-şi unul altuia, plecară fiecare în drumul lui.

Vîntul adusese de cu noapte nori cenuşii, care se lăsaseră ca o perdea grea şi joasă. Incepu să bureze... O ploaie aşezată, fără pic de vînt, cernînd mărunt ca o negură dintr-un capăt al cerului în celă-

lalt, schimbă cu totul aspectul regiunii. Se făcu îndată răcoare. Ostaşii culcaţi pe lîngă terasamentul şoselei îşi desfăcură mantalele şi se adăpostiră de ploaie.

Kirill inspectă toată linia, îşi alese un loc pe la mijlocul ei şi se culcă şi el la pămînt. Se uita tot mai des la ceas şi i se părea că minutarele se mişcă tot mai încet.

Atacul trebuia să pornească din flancul drept, de pe dealul de la miazănoapte. Detaşamentul din Hvalînsk primi sarcina să taie drumul care ducea din Repiovka spre pădure şi, desfăşurîndu-se spre apus, să înainteze prin livezi către marginea pădurii. În clipa aceea, trebuia să pornească şi atacul de front asupra satului Repiovka de către lanţul din spatele drumului, ca să distrugă acoperirea răsculaţilor din sat, tăiată de restul forţelor de către detaşamentul din Hvalînsk. Partea a treia a operaţiunilor, cea hotărîtoare, cădea în sarcina flancului stîng, care trebuia să iasă dinspre sud, luînd-o prin pădure, în spatele poziţiilor principale ale inamicului.

Planul i se părea lui Kirill cît se poate de limpede. Cercetase atît de amănunţit regiunea şi potrivise atît de bine operaţiunile pe măsura ei, încît, după cum i se părea lui, ele nu puteau să se desfăşoare altfel decît după indicaţiile planului.

Dar cu cît se apropia clipa cînd detaşamentul de pe flancul drept trebuia să deschidă focul, cu atît mai mult îl cuprindea neliniştea. Ploaia învăluia înălţimile şi o pînză cenuşie şi deasă despărţea pădurea de sat. Uitîndu-se atent cu binoclul la cimitir şi la mestecenii lui, întunecaţi acum, Kirill simţea că-i vine tot mai greu să rămînă culcat şi să nu se mişte, ca să le ascundă ostaşilor neliniştea lui.

Un glas cunoscut răsună aproape de el:

— Unde-i comisarul?

Fără să se ridice, Kirill se întoarse pe o parte.

Ipat, cu o puşcă pe umăr şi alta în mînă, îl aducea din spate pe Nikon, dezarmat.

— Vă căutam, tovarăşe comisar, — zise el tare,

oprindu-se la adăpostul terasamentului şi ţinîndu-l pe Nikon de mînecă.

— Cum ai îndrăznit să pleci de pe poziţie? — întrebă repede Izvekov, neînţelegînd la început ce însemna scena aceea neaşteptată şi nedumerit de aspectul celor doi ostaşi.

În ochii bulbucaţi şi sticloşi ai lui Ipat ardea flacăra unei hotărîri smintite. Era palid, iar capul i se înălţa mult din gulerul bluzei pe gîtul subţire şi gol.

— Tovarăşul comandant mi-a ordonat să vi-l aduc pe dezertorul Karnauhov, să faceţi ce ştiţi cu el.

— Cum aşa, dezertor?

— Ia mai las-o! — bombăni Nikon, cu ochii în pămînt.

— Îmi daţi voie să raportez?

— Mai repede!

— De cîtva timp, tot ce spunea omul ăsta îmi părea în doi peri, tovarăşe comisar. Vezi că pe-aici, pe-aproape, e satul lui de baştină, tovarăşe comisar.

— Mai pe scurt!

— Apoi, pe scurt vă şi spun! Zice Nikon că el s-a bătut tot timpul războiului şi n-a crăpat. Iar acuma, cînd a ajuns pînă-n pragul casei lui, zice, n-are gust să moară, şi pace! Orice om, zice, lasă în urma lui o amintire cît de mică: unul face o laviţă, altul sapă cîteva trepte spre rîu... Dar noi ce avem să lăsăm, afară de hoitul nostru împuţit?

— La urma urmei, ce-a făcut? — întrebă Izvekov, uitîndu-se nerăbdător la ceas.

— Eu n-am decît un singur ochi, dar socotesc că văd cu el ca prin geam! Mergi — întreb, la atac, ori ba? Du-te singur, zice. Şi m-a înjurat. — Că eu, zice, am să mă duc în sat la mine! — Cum s-ar zice, de ăştia-mi erai! — mi-am zis şi, hîşt! i-am şi luat puşca! Şi zic: — Ehei, nu merge aşa, dezertor ce eşti! N-ai să te duci în sat la tine, ci de-a dreptul la zid. Aşa, vezi! Şi l-am dus drept la comandant. Comandantul mi-a dat poruncă: du-l la comisar, şi cum o hotărî comisarul, aşa să fie... Eu zic să-l împuşcăm, tovarăşe comisar, dracu' să-l ia... — încheie, aprig, Ipat.

— M-am lămurit! Şi pe urmă? — zise Kirill, întorcîndu-şi capul şi uitîndu-se dincolo de drum, apoi din nou la ceas.

— Aha, ai auzit? — şi Ipat făcu un pas amenințător spre Nikon.

— Cum de ți-a venit în minte să-ți trădezi tovarăşii chiar înainte de luptă? — îl întrebă Kirill pe Nikon.

— Toate le-a scornit numai el, tovarăşe comisar! — se rugă Nikon. — Prea-i iute din fire...

— Le-am scornit? — strigă cu răutate Ipat. — Tot eu am scornit şi treptele spre rîu?

— De mult m-a amenințat c-o să mă pîrască... Nu gîndeam la fel, şi, de bună seamă, ne certam. Da' numai aşa, fiindcă venea vorba, tovarăşe comisar. Tot aşa cum jucam şi cărți... să ne mai treacă de urît...

Nikon nu se ținea tocmai bine pe picioare, ca un om încălțat cu pîslari noi. Se schimba mereu de pe un picior pe altul şi îşi ridica numai cînd şi cînd spre Ipat, cu imputare, căutătura ochilor care-i umblau numai pe jos.

— Prin urmare, nu vrei să mergi la atac, Karnauhov? — îl întrebă Izvekov.

— Cum să nu merg, tovarăşe comisar? Nu-i asta slujba mea? Că n-am fost doară un ostaş mai prost ca Ipat!

Kirill dădu să răspundă ceva, dar o răpăială de mitralieră rupse, ca o întrebare, văzduhul încărcat de umezeală, apoi se frînse. Şi îndată după asta se auziră pocnetele răzlețe ale focurilor de puşcă. Trăgeau cei din partea dreaptă. Kirill înțelese într-o clipă. Numai de direcția tirului nu putea să-şi dea seama. Trase tare aerul în piept şi rămase o vreme aşa, fără să respire. Inima-i părea oprită în loc de o durere ascuțită şi tot ce vedea căpăta în clipa aceea o limpezime uimitoare şi un înțeles adînc.

— Nu ți-am spus eu pentru cine lupți? — îl întrebă Ipat pe Nikon, mai îngăduitor, dar cu o umbră de dispreț în glas. — Pentru tine singur lupți! Avem să făurim oameni noi... Ți-am mai spus-o ori nu?

Kirill se întoarse. Se uită la cei doi ostaşi ca de pe altă lume, îşi repetă în minte cele din urmă vorbe auzite şi neînţelese, şi deodată le pătrunse rostul: da, avem să făurim oameni noi... Coborî de pe terasament.

— Dacă o să te porţi ca un viteaz în luptă, o să te iert, Karnauhov. Iar de nu, să ştii că singur eşti de vină!

Îşi lăsă mîna pe umărul lui Ipat.

— Dă-i înapoi puşca şi nu-l slăbi din ochi. Ţi-l dau pe seamă. Şi acum, repede la locurile voastre!

— O să văd eu!... — zise Ipat, cu glas tărăgănat şi fericit.

Kirill nu mai avu cînd să-i privească alergînd amîndoi în trap milităresc de-a lungul lanţului de trăgători şi ţinîndu-şi puştile în spinare cu coatele.

Privit prin binoclu, cimitirul părea tot atît de încremenit, dar parcă desfăcut în cele mai mici amănunte, pe care Kirill le cerceta cu deosebită atenţie. Se chinuia mereu să înţeleagă încotro se trăgea: spre sat sau spre pădure? Dar nu putea să-şi dea seama, mai ales cînd Repiovka începu să răspundă şi ea cu focuri răzleţe, iar în urma ei deschiseră focul, mai strîns, dar mai înăbuşit, poziţiile din pădure ale bandei ascunse după perdeaua ploii.

Kirill îşi îndreptă binoclul spre sat. Aproape imediat, într-o pauză întîmplătoare dintre două trageri, îi ajunseră la ureche strigăte ciudate şi văzu, deasupra cîmpului care despărţea drumul de sat, stoluri negre de ciori şi de corbi speriaţi. Păsările se învîrteau pe deasupra satului, depărtîndu-se de turnurile albastre ale bisericii şi întorcîndu-se iarăşi la ele. Şi strigătele acelea ciudate, amestecate cu croncănitul corbilor, se îmbinau tot mai mult cu răpăiala împuşcăturilor şi cu rafalele scurte ale mitralierelor.

Tot ce se întîmplă după aceea i se păru lui Kirill o călcare de fiecare clipă a planului pe care şi-l întocmise cu atîta precizie, cu toate că tot timpul nu căutase decît să-l împlinească punct cu punct, fără nici o abatere.

Detaşamentul din Hvalînsk se ridică de pe poziţiile

de plecare înainte de a se fi scurs răgazul hotărît după începerea focului. Kirill desluşi pe fondul mestecenilor umbre mărunte coborînd în goană din deal, prin cimitir, şi pierzîndu-se apoi în verdeaţa livezilor. După plan, acesta era momentul cînd ar fi trebuit să se dezlănţuie atacul dinspre şosea. Momentul acesta însă sosise mai curînd decît îl aştepta Kirill. Şi atunci, la gîndul că toate mergeau acum altfel decît ar fi trebuit, îşi ridică revolverul deasupra capului agitîndu-l în aer, aruncă în dreapta şi în stînga cîte o privire lanţului de trăgători şi strigă: „Inainte!" Dar glasul lui sună cu totul altfel decît aşa cum ar fi vrut să şi-l audă. Dintr-un salt se pomeni în drum, îl trecu, coborî în vale, se uită îndărăt, văzu pe şosea ostaşii care i se părură nespus de înalţi şi de dezmăţaţi în mantalele lor descheiate, şi strigă din nou: „Inainte, după mine!"

O luă la goană peste cîmp, ţinîndu-şi revolverul deasupra capului, ascultînd atent. In spate şi împrejurul lui auzea tropot greu de picioare, iar sus, pe cer, păsările continuau să se învîrtă, ţipînd scurt. Nu-şi simţea trupul, cu toate că picioarele i se poticneau mereu în brazdele şi bulgării cîmpului arat. Strigă din nou ceva, încă o dată şi încă o dată...

Ajunseră la jumătatea cîmpiei cînd, de după magaziile Repiovkăi, se abătu asupra lor o salvă de focuri. Kirill aruncă din fugă o privire îndărăt. Ostaşul al doilea din stînga se opri deodată pe loc, ca şi cum ar fi dat din fugă peste un obstacol nevăzut, se întoarse cu tot trupul îndărăt şi căzu cu faţa în sus.

— Culcaţi! — strigă Kirill arătînd cu mîna în jos, apoi se trînti şi el la pămînt. — Foc asupra magaziilor!

Nici n-apucă bine să termine comanda, şi tot lanţul de trăgători se şi culcă la pămînt, iar pocniturile de armă răsunară tot mai des, ca răspuns la cele de dincolo. Kirill dădu gata toată încărcătura revolverului trăgînd într-un hambar, apoi îşi încărcă din nou arma.

Puşcaşul cel mai apropiat de el, mustăcios şi greoi, cu şapca întoarsă cu cozorocul la spate, îl sfătui:

— Ocheşte drept în cînepă! N-o vezi cum mişcă?

Pe urmă se întoarse către ceilalţi şi strigă liniştit, aşa cum se strigă la o treabă oarecare:
— Luaţi seama la cînepă! Prin grădini!
Agerimea privirii lui îl uimi pe Kirill: el nu era în stare să desluşească dintr-o dată fîşiile întunecoase de cînepă care se ridicau pe alocuri pînă la acoperişul magaziilor. Ostaşii însă descoperiră ţinta şi deschiseră asupra ei un foc susţinut.
Deodată, Kirill zări un om care sărise sprinten de după colţul unei case şi o luase la fugă pe ulicioară. Simţi dorinţa aproape fizică a vînătorului, pe care n-o mai încercase niciodată: să nu-i scape prada! In urma primului fugar ieşiră în ulicioară, tot atît de repede, alţi doi, apoi încă unul şi încă unul, şi ostaşul cel mustăcios mormăi, cu un fel de părere de rău, pocnind din închizătorul puştii:
— Spală putina!
Kirill sări în picioare, ridicînd după el tot lanţul. Luîndu-i-o înainte, ostaşii roşii ajunseră pînă la grădinile de zarzavat, îşi aruncară puştile peste gard sărind şi ei după ele, sau trecură peste îngrăditurile de nuiele, care pîrîiau sub greutatea lor, răspîndindu-se apoi peste răzoare şi călcînd sub tălpi căpăţînile zbîrlite ale verzelor. Trăgătorii se adunau tot mai mult în pîlcuri, repezindu-se la locurile de trecere dintre magazii, trăgînd fără încetare şi slobozind, fără să-i îndemne nimeni, urale ameninţătoare şi deznădăjduite.
Kirill alerga şi el delaolaltă cu ceilalţi şi, ca şi ei, striga şi trăgea într-una. Zări cîţiva oameni cu puşti trecînd în goana mare pe uliţa satului. Işi dădu seama, instinctiv, că erau duşmani, dar nu putu să tragă, deoarece tocmai atunci îşi încărca revolverul. In drumul spre aceeaşi uliţă întîlni alţi doi oameni: zăceau alături, cu faţa în ţărînă. Sări peste ei şi trecu mai departe.
Ştia doar atît: că trebuie să-şi scoată ostaşii pînă în piaţă şi acolo, în mijlocul satului, să ucidă sau să facă prizonieri pe toţi cei ce i s-ar împotrivi.
Dar cînd ajunse în piaţă, îl întîmpinară focuri dezordonate de armă. Se uită repede împrejur, căutînd

un adăpost pentru soldații lui. In același timp, de cealaltă parte a pieței, năvălind de prin ulicioarele laterale din spatele bisericii și de după clădirea dărîmată a primăriei, se iviră ostașii detașamentului din Hvalînsk, cu aceleași urale ca și ostașii lui.

Era o încălcare a planului de-a dreptul neînțeleasă: detașamentul trebuia doar să despartă Repiovka de drumul care ducea în pădure și, fără să pătrundă în sat, să atace poziția principală a inamicului...

Kirill alergă spre ostașii din Hvalînsk, să-i întrebe ce se întîmplase. Dar ei nici nu-l luară în seamă, alergînd înainte prin piață, încărcîndu-și din fugă puștile și strigînd. Kirill încercă să-l oprească pe cel din urmă și începu să-i facă semne cu revolverul. Aproape îl și ajunse lîngă primărie. Dar dintr-o dată se opri.

Drept în mijlocul drumului, de-a curmezișul făgașurilor pline cu noroi, zăcea un cadavru. Era o fată cu brațele aruncate în lături, îmbrăcată cu rochie liliachie sfîșiată, udă de ploaie și lipită de trup. Țeasta îi era despicată de la frunte și pînă aproape de ceafă, iar cosița bălaie călcată în picioare. Partea de sus a feței — atît cît îi mai rămăsese din frunte, ochii închiși și rădăcina nasului — era neagră de sînge închegat, amestecat cu noroi. Dar începînd de la nările subțiri, de la buza de sus, tînără și ușor ridicată deasupra dinților egali, și pînă la bărbia și gîtul neted — toate erau curate și nespus de dulci, ca ale unei fetițe adormite, care ți se pare că acuși o să respire adînc și liniștit.

Kirill se uita la moartă cu ochii ațintiți și peste măsură de mari. Cu o ciudată limpezime, în bărbia și gîtul fetei stropite cu picături luminoase de ploaie, vedea bărbia și gîtul Anocikăi atunci cînd, ascultîndu-l, își dădea capul pe spate cu o mișcare grațioasă.

Auzi apoi croncănitul și țipetele speriate ale stolului de ciori de după turnurile bisericii, și tresări din tot trupul.

Piața se golise. Ostașii, adunați într-o singură gloată, alergau de-a lungul uliței, printre căsuțele rare ale satului.

Pînă în clipa aceea, Kirill pusese mereu față în față ceea ce se petrecea cu ceea ce plănuise și așteptase. Dar acum, nu mai simțea decît o pornire înverșunată de a zdrobi, de a nimici pe toți cei care erau răspunzători de sîngele fetei ucise și aruncate în noroiul drumului. Se smulse din loc și plecă în goană, să-și ajungă din urmă ostașii.

Se vedea bine că grupul de acoperire al răzvrătiților o luase la fugă spre dealul de la miazăzi, în nădejdea de a se împrăștia prin tufăriș. Oamenii începură să se ivească unul cîte unul pe coastă, trăgînd cu arma și grăbindu-se spre adăpost. Erau însă urmăriți fără cruțare.

Kirill străbătu satul, ajunse la margine și acolo văzu pe unul dintre bandiți, descins și cu capul gol, aruncîndu-și pușca și ridicîndu-și mîinile în sus. Dar în aceeași clipă se și prăbuși la pămînt. Îndată după aceea începură și alții să-și ridice mîinile în sus, însă împușcăturile celor care atacau nu conteneau o clipă. Kirill trăgea și el, fără să mai țină seama dacă cei pe care-i culca la pămînt își lepădau armele sau trăgeau și ei.

În același timp, dinspre pădure venea spre ei vuietul cînd susținut, cînd întrerupt al luptei și, judecînd după depărtarea de la care se trăgea, se putea înțelege că flancul lui Dibici intrase și el în acțiune.

Trăgîndu-și răsufletul după fuga aproape neîntreruptă, Kirill își mai veni puțin în fire și ordonă ca toți cei ce se predau să fie luați prizonieri. Imediat i se aduseră doi — cei dintîi.

Le întîlni căutătura plină de spaimă și-și întoarse capul.

— Sînteți de-ai lui Mironov? — îi întrebă el, fără să-și poată descleșta dinții.

— Nu-u-u! Sîntem din cei verzi, — îi răspunseră amîndoi deodată cu o grabă nefirească, încercînd să-l convingă cît mai repede pe învingător că făceau parte dintr-o bandă cu totul neînsemnată.

— Cîți oameni aveți, în total?

— Mai puțin de o sută.

— Și mitraliere?

— Un singur „Maxim".

După ce rîndui paza pentru prizonierii care soseau mereu, Kirill porunci ostaşilor să se adune şi să se alinieze în front, cei din Hvalînsk deoparte. Fără să mai întrebe, înţelese după efectivul celor din Hvalînsk că grupul lor fusese detaşat de unitate anume ca să sprijine operaţia de cucerire a Repiovkăi. Nu avusese pierderi. Dintre oamenii lui Izvekov lipseau şapte. Sanitarul raportă că patru erau uşor răniţi şi că le făcuse pansamente. Îi ştia pe de rost. Începu apoi să înşire numele celor ucişi, şi Kirill se miră auzind unul din aceste nume: Portugalov.

— Care era Portugalov?

— Unul cu mustaţă bălaie... Numai el avea asemenea mustăţi.

— Unul voinic, nu? — întrebă Izvekov, aducîndu-şi aminte dintr-o dată de vecinul de lanţ, cel care le strigase aşa de liniştit ostaşilor să ochească în cînepă.

Trînti o înjurătură şi ridică pumnul în direcţia unde se auzeau împuşcăturile.

— Nu ne-am sfîrşit încă treaba, — strigă el către ostaşii aliniaţi în front. — Trebuie să ne răzbunăm tovarăşii!

Şi le dădu ordin să-l urmeze.

Trecură în tăcere, păşind în voie, prin satul cu porţile închise şi cu ferestrele moarte. Cu toate că se apropiau destul de repede de poziţiile din pădure, tirul se auzea mai înăbuşit, depărtîndu-se parcă şi împrăştiindu-se. La ieşirea din livezi, întîlniră un om de legătură, trimis de Dibici să afle care era situaţia în sat. Dar abia începu Kirill să-i spună, cînd pe poteca din pădure se auzi tropot de copite şi însuşi Dibici năvăli călare de după cotitură.

Era cel dintîi chip voios şi însufleţit, chiar fericit, pe care-l văzuse Kirill de la începutul luptei.

— Ne veniţi în ajutor? Şi voi cum staţi? I-aţi dat gata? Felicitările mele! — strigă el cu aprindere, fără pauze, oprindu-şi calul. — Pierderi aveţi? Ei, drăcie! Şi prizonieri? Cîţi aţi luat? Ai mei îi vînează acum prin pădure pe nemernicii ăştia... Straşnic i-am

mai strîns! Pe căpetenia lor l-am achitat. Mitraliera le-am luat-o. Totul a mers ca pe roate!

Uitîndu-se la Dibici şi neavînd timp să-i răspundă, Kirill îşi dădu seama, pe neaşteptate, că şi la el merseseră toate ca pe roate. Abia acum înţelegea limpede că ceea ce se întîmplase nu fusese nicidecum o încălcare a planului, ci numai grija şi dorinţa lui arzătoare ca acest plan să nu fie cumva încălcat.

— De ce nu umbli călare? Unde ţi-e calul? — îşi urmă Dibici întrebările.

— Bine mi-ar fi priit să-mi duc oamenii la atac călare, în mijlocul cîmpului! — răspunse Kirill.

— Ai dreptate! M-am zăpăcit de tot, — rîse Dibici. — Ia te uită în ce hal eşti! Te-ai tîrît pe jos, nu?

Kirill îşi cercetă pentru întîia oară hainele. Pieptul, pîntecele, genunchii şi cizmele îi erau pline de pămînt, mîinile zgîriate pînă la sînge. Nu-şi aducea aminte cînd se zgîriase şi nu simţea nici o durere.

Trebuiră să se dea la o parte din drum: din pădure veneau prizonierii. Kirill întîlni din nou priviri în care rugămintea se amesteca, slugarnică, cu spaima morţii. Îmbrăcaţi cu tot felul de zdrenţe, oamenii aceştia care-şi pierduseră, afară de resturi de nerecunoscut, tot ce avuseseră vreodată ostăşesc în ei, se tîrau acum într-o procesiune întunecată de renegaţi. Şi deodată, foarte aproape de el, Izvekov surprinse întîmplător o privire mîndră şi ascuţită, plină de o veselie semeaţă izvorîtă din ochii alburii. O recunoscu îndată.

Ipat Ipatiev mîna, împreună cu alţi ostaşi roşii, pe verzii luaţi prizonieri.

— Pot să vă raportez, tovarăşe comisar, — strigă el fără să-şi încetinească pasul, — că Nikon Karnauhov a luptat cot la cot cu noi, ca un adevărat ostaş roşu!

— A scăpat cu viaţă?

— Da, tovarăşe comisar.

— Atunci, e bine. Spune-i că-i în regulă!

Kirill se întoarse spre Dibici, zîmbind, şi amîndoi se înţeleseră din ochi.

— Un convertit! — zise Dibici, zîmbind şi el.

Luară înţelegere cu privire la operaţiunile următoare, apoi Dibici plecă.

A doua zi, la Repiovka se făcu înmormîntarea victimelor răscoalei. Înainte de a se retrage în pădure, verzii, în înţelegere cu chiaburii satului, uciseseră ostaticii luaţi din sat: preşedintele comitetului de plasă, comisarul aprovizionării, care tocmai sosise din oraş, şi învăţătoarea — fata al cărui cadavru îl făcuse pe Kirill să se oprească din drum în timpul atacului. O dată cu ei au fost înmormîntaţi şi ostaşii roşii căzuţi în luptă.

Opt sicrie, drepte ca nişte lăzi, încheiate din scînduri negeluite, stăteau în pridvorul bisericii, — cel mai înalt loc de unde le puteau vedea bine cu toţii. Se adunase o mulţime de lume de prin satele vecine. Repiovka îşi venise şi ea în fire după furtună: oamenii ieşeau în piaţă de prin toate curţile, iar pîlcuri de copii şoşoteau şi se învîrteau curioşi prin mulţime.

Se stîrni un vînt puternic. Ploaia înceta, apoi se pornea din nou. Drapelul roşu, aplecat deasupra sicrielor deschise, flutura greu în vînt. Crengile de mesteacăn şi de brad parfumat, cu care era împodobit pridvorul, aminteau începutul toamnei. La această podoabă, fetele din sat adăugaseră horbote tăiate din ziare vechi şi din hîrtie galbenă de împachetat, pe care le prinseseră de jur împrejurul sicrielor.

Kirill se uită îndelung la bărbia delicată, uşor ridicată în sus, a fetei moarte. Chipul ei îl atrăgea mereu. Trebui să se întoarcă şi să-şi ridice ochii, ca să nu se mai uite într-acolo. Norii cenuşii treceau jos de tot, coborînd cerul pînă pe culmile din jur. Satul părea aruncat pe fundul unui cazan uriaş care-şi înălţa spre cer rotocoale nesfîrşite de fum.

Kirill trebuia să deschidă mitingul. Învălui din nou cu privirea sicriele. Vîntul înfiora mustăţile blonde ale lui Portugalov, şi faţa liniştită a ostaşului părea că încearcă să surîdă.

În clipa cînd Kirill spuse cel dintîi cuvînt: „Tovarăşi!" — se lăsă o tăcere adîncă. Dar, cu toată liniştea, simţi că glasul nu i se auzea. Pentru prima oară

în viaţă nu era stăpîn pe glasul lui. Şi deodată simţi că i se pune un nod în gît şi că-l îneacă lacrimile.

Apoi sicriele fură ridicate pe umeri şi mulţimea porni cîntînd spre capătul celălalt al pieţei, unde fusese săpată o groapă comună. Trei salve de puşcă izbucniră spre cer, speriind din nou păsările care-şi mai uitaseră spaima de ieri. Din pădure, ecoul le răspunse fără grabă. Oamenii îşi puseră şepcile pe cap.

O oră mai tîrziu, ostaşii din Hvalînsk escortau prin sat prizonierii încolonaţi. Trecură prin faţa lui Izvekov şi a lui Dibici, călări amîndoi.

Prizonierii îşi mai îndreptaseră ţinuta. În înfăţişarea lor era acum ceva comun tuturor ostaşilor, ceva ce-i făcea să semene cu cei care-i escortau. Pasul lor dovedea aceeaşi supunere obosită, dar spaima morţii dispăruse.

Asemănarea aceasta cu soldaţii roşii îl supără parcă pe Kirill, iar feţele prizonierilor îi umpleau sufletul de neînduplecată ură. Încruntîndu-şi sprîncenele, urmări cu ochii coloana care ieşise din Repiovka şi se tîra acum pe drumul de ţară, spre şoseaua ce ducea la oraş. Apoi îşi întoarse calul şi plecă, fără să-i spună lui Dibici nici o vorbă : mai avea să-i judece pe chiaburii din Repiovka...

27

Împrejurimile spălate de ploaie păreau neînchipuit de sclipitoare în ziua aceea însorită, cînd Izvekov şi Dibici plecau pe drumul cel mare, spre miazănoapte.

Culorile toamnei se strecuraseră pretutindeni, dar fără să biruie tonul general, verde-pămîntiu. După zilele cu ploaie, ierburile se învioraseră şi ele, împrumutînd un verde de smarald, ca în luna lui mai. Frunzele galbene ale arţarilor, crestate în chip de palme, ieşeau şi mai bine la iveală pe pajiştile scînteietoare. Doar pe mălini se mai aprindea ici-colo, în bătaia soarelui, cîte o frunză singuratică, roşie ca zmeura şi străvezie, atîrnînd pe creangă ca o picătură grea. Pămîntul răscolit al grădinilor avea umbre viorii, iar

alături de culoarea lui blîndă şi ostenită, ardea năvalnic sideful straturilor înfoiate de varză.

Dar îndată ce Kirill urcă povîrnişul lin al dealului şi aruncă o privire îndărăt, toate aceste pete izolate se pierdură în întinderea nemărginită a zărilor.

La stînga malului se pierdeau în depărtare şiruri de dealuri, unele golaşe, altele împădurite; de acolo începeau munţii calcaroşi „Devicii-Gori", care se întindeau la sud, spre Volsk. În spatele lor sclipea, ici şi colo, Volga. La dreapta, se revărsau pădurile triunghiulare şi ovale care, cu cît urcau mai mult pe înălţimi, se făceau tot mai negre şi mai tainice, ca nişte codri adevăraţi. Jos, puţin mai la o parte de şosea, se întindea Repiovka, învăluită în verdele greu al livezilor.

La vederea acestui sătişor, cuibărit într-o pitorească îmbinare de dealuri şi dumbrăvi, în strălucirea neprihănită a dimineţii şi într-o linişte atît de desăvîrşită încît puteai auzi de cine ştie unde cîntatul cocoşilor, Kirill rămase fără să vrea ţintuit locului. Nu-i venea a crede că în satul acela, făcut parcă anume pentru o pace fără sfîrşit, se dezlănţuise atît de curînd un potop de sînge, care înspăimîntase toată suflarea şi că el însuşi, Kirill, fusese silit să se bălăcească în sînge.

Stătea încremenit în şa, cu frîul lăsat pe gîtul calului, şi se simţea nespus de mic şi în faţa imensităţii pe care n-o putea cuprinde dintr-o dată cu privirea şi în faţa acelui eveniment, uriaş prin importanţa lui, pe care-l trăise timp de trei zile. În clipa aceea îşi dădea perfect de bine seama că, în războiul civil care cuprinsese întreaga Rusie, cele întîmplate undeva, pe lîngă Hvalînsk, erau sortite să rămînă fără nume, să se piardă în amintirea tuturor, — aşa cum Repiovka însăşi rămînea un biet punctişor pierdut pe harta globului pămîntesc. Dar tot atît de limpede îşi dădea seama că evenimentul acela sortit uitării era şi el măcar a mia părticică din acele mii de părţi din care se alcătuieşte istoria. Şi judecînd aşa, simţea în acelaşi timp că evenimentul din Repiovka, atît de puţin însemnat pentru mulţimea zdrobitoare a oamenilor, pentru el însemna neînchipuit de mult, aproape cît

drumul întregii istorii, şi că nici nu era în stare să pătrundă tot înţelesul adînc al acestui eveniment, după cum nu putea să cuprindă dintr-o dată cu privirea întinderea care se desfăşura sub ochii lui de pe această înălţime. Şi deodată îi veni în minte o zicală: „Războiul e destul să-l auzi, nu să-l mai şi vezi!"

Îşi luă cu greu ochii de la Repiovka. Dibici se apropia de el cu calul la pas.

— Ce linişte! — zise Kirill, ca să mai uite de tot ce văzuse la Repiovka, dar fără să-şi poată lua gîndul de acolo.

— O minune! Şi unde mai pui că fiecare pas mă apropie tot mai mult de casă, — răspunse vesel Dibici. Apoi îşi opri calul şi se uită şi el îndărăt.

Pe şosea, soldaţii roşii urcau aplecaţi, îndoindu-şi anevoie genunchii. Era un detaşament mic, ca de vreo cincisprezece oameni. Se ştia acum fără doar şi poate că nicăieri în tot judeţul nu exista vreun front mai întins, dar că formaţiuni mărunte, alcătuite din partizanii lui Mironov, zdrobiţi pe Şura, îşi făceau drum spre Volga şi atacau satele, îndemnînd ţăranii, prin înşelăciuni şi ameninţări, să se răscoale. De aceea, compania lui Dibici era împărţită în detaşamente, care aveau drept sarcină să cureţe împrejurimile de aceste bande. Compania trebuia să se adune apoi la Hvalînsk, care rămînea centrul tuturor acestor grupuri răzleţe şi unde se îndrepta şi detaşamentul de sub comanda lui Izvekov şi a lui Dibici.

După ce se depărtă cam vreo cinci verste de Repiovka, detaşamentul lăsă şoseaua şi o luă pe un drum de ţară tăiat de vîlcele, prin care creşteau tufărişuri şi dumbrăvi. Acolo unde se întindeau pîlcuri de pădure curată, printre făgaşurile drumului răzbeau rădăcini noduroase de stejar, ceea ce îngreuia mult mersul oamenilor.

În preajma popasului de noapte, ostaşii erau morţi de oboseală. Unii adormiră fără să mai aştepte cina. Ipat şi Nikon aprinseră un foc. Băieţaşii din satul vecin cu cantonamentul se uitară întîi de departe, apoi se apropiară, tot mai îndrăzneţi, să vadă ce se

petrece acolo. Puştile aşezate în piramidă le stîrneau curiozitatea.

Kirill stătea trîntit în iarbă, cu mîinile sub ceafă. Lîngă vîrfurile cenuşii ale gorunilor se ridicau pinii, zimţuind asfinţitul cu un gard de săgeţi. Vîlceaua umedă avea iz de ciupercă.

Dintr-o dată, Ipat ciuli urechea şi se opri din suflat în foc:

— Aţi auzit?

Kirill ascultă atent, dar nu putu desluşi nimic afară de mugetul molcom al cirezii care se întorcea în sat. Ipat îi făcu vesel cu ochiul:

— Las'că-l fac eu să-şi dezlege gura!

Se ridică în picioare, îşi apăsă palma peste gură şi slobozi din adîncul rărunchilor un urlet neaşteptat de ascuţit. Urletul se îngroşă, făcîndu-se din ce în ce mai puternic, absorbit în acelaşi timp în chip nefiresc, de el însuşi, de parcă se înghiţea singur, pînă se prefăcu într-un răcnet înfiorător, de bas. Ipat era stacojiu, ochii îi ieşiseră din orbite, întreţesuţi cu vinişoare roşii, iar pupilele îi scînteiau. Îşi întrerupse urletul cu un zgomot scîrbos, de parcă vărsa.

Cîţiva ostaşi se treziră din somn şi începură să înjure. Alţii se porniră pe rîs. Unul din băieţaşi strigă încîntat:

— Aşa lup, mai zic şi eu!

Ipat îl ameninţă cu pumnul, apoi, cu degetele răsfirate, făcu un gest de dirijor spre tovarăşii săi, invitîndu-i să tacă.

O clipă mai tîrziu se auzi din pădure, drept răspuns, un urlet aproape la fel cu al lui Ipat. La fel, dar umplînd parcă şi mai scîrbos pădurea cu ecourile lui, urletul se întrerupse în revărsarea de spasm a pîntecului de fiară.

— Asta-i bătrîna! — zise unul din băieţi, cu aerul unui om cu greutate şi plin de importanţă.

— Ihî! — întăriră şi ceilalţi.

— Se vede treaba că s-au prăsit mulţi pe la voi, pe-aici? — întrebă Kirill.

— O grămadă! Au făcut şi pui, colo, lîngă apă.

— Departe? — întrebă nerăbdător Ipat.

Privirea îi fugea de la Kirill la băiat, de-acolo spre colţul pădurii unde părea că mai stăruie încă urletul lupoaicei, apoi din nou la băiat şi iarăşi la Kirill. Uitase cu totul de foc, iar pe faţa lui treceau expresii care nu se potriveau deloc între ele: era cînd distrat, cînd atent. Băieţaşul cel plin de importanţă îl lămuri:

— Colea, aproape... Cum treci de marginea pădurii, dai de-un afiniş, pe urmă încep mlaştinile; acolo se varsă toate piraiele pădurii. Şi tot acolo, între mlaştini, e şi culcuşul lupilor.

— Ce ziceţi, tovarăşe comisar, ne daţi voie să facem mîine dimineaţă o goană? — întrebă Ipat, cuprins de neastîmpăr. — Îi prindem pe toţi! Puii de anul ăsta trebuie să fi crescut, or fi mari acum. Poate că şi cei de anul trecut se mai ţin după mă-sa... Eu îs deprins din copilărie cu vînătoarea de lupi...

Ideea lui Ipat stîrni mare tulburare printre ostaşi. Toţi începură să-şi dea părerea: că e o nimica toată să prinzi lupoaica cu pui cu tot, că trebuie doar să chibzuieşti bine cum să aşezi trăgătorii şi să-ţi faci rost de cît mai mulţi hăitaşi. Se găsiră unii, afară de Ipat, care fuseseră şi ei la vînătoare de lupi, dar se mai găsiră şi alţii, care se vedea cît de colo că mint şi se laudă, aşa că într-o clipă se încinseră certuri şi se porniră fel de fel de poveşti de vînătoare.

— Ia spune, a păgubit mult satul vostru de pe urma haitelor? — întrebă din nou Kirill pe băieţi.

— Ehei! Nici nu mai vorbim de oi şi de gîşte! Da' cum am scos cirezile la păscut, ne-au şi rupt o vacă! Am găsit pe urmă coarnele şi două copite... Pînă şi oasele le-au cărat dracu' ştie pe unde!

— Şi voi de ce nu-i stîrpiţi?

— Cu ce? Cu măciuca?

— Adică să nu se găsească nici o puşcă pe la voi? — întrebă cu nevinovăţie Dibici şi se uită la Kirill, care începu să zîmbească.

— Au fost ele. Da' în primăvară ni le-au luat. Şi pe cele cu alice, şi pe cele militare. După răscoala „ceapanilor"...

— Au fost şi pe la voi „ceapani"?

— Nu, pe la noi n-au fost. Noi sîntem sovietici, — răspunseră copiii într-un glas.

— La noi nu-s ceapane, ci sumane, — zise băiatul cel plin de importanță și toți prietenii lui mustăciră a rîs.

— Zău, tovarășe comisar, — se rugă din nou Ipat, cuprins de neastîmpăr, lăsați-ne să facem mîine dimineață o goană. M-aș duce chiar acum să-mi însemn punctul...

Kirill se întoarse către Dibici și înțelese că și comandantului i-ar face o deosebită plăcere să-și încerce norocul la lupi; se uita la el cu aceiași ochi întrebători ca și ostașii, așteptîndu-i învoirea.

— Nu. Trebuie s-o lăsăm pe mai tîrziu, — zise Kirill, tare, să-l audă toți. — Avem, tovarăși, altă treabă, care nu îngăduie amînare. Vînătoarea, oricum, ne-ar întîrzia. Dar după ce terminăm războiul, vînăm pe săturate!

— Hait! — îi scăpă lui Ipat, de năduf. Și, depărtîndu-se grăbit, mormăi cu glasul lui cîntător, de-l auzi toată tabăra:

— I-am fi luat ca din oală, cît ai zice „pește"! Că doar nu-i nici o filozofie! N-ai nevoie de mare paradă pentru așa ceva. Și nici să aștepți pînă ți se face mustața colilie...

Și multă vreme se mai auzi glasul lui cîntat, întrerupt de mirările ostașilor stîrniți de ispita unei plăceri atît de rare cum li se părea vînătoarea aceea atît de posibilă, pe care o scăpau așa, fără nici un rost.

Noaptea trecu în liniște. Doar de două ori sfîșie tăcerea un urlet jalnic, mai fioros încă decît cel de cu seară. Kirill, care se trezi, zări în întuneric un om stînd în capul oaselor: se perpelea, pesemne, fără să poată dormi.

A doua zi, încă înainte de a face apelul de dimineață, Kirill prinse de veste că Ipat lipsea. Dar tocmai atunci sosiră, unul după altul, doi oameni de legătură, aducînd rapoartele detașamentelor: nicăieri, prin împrejurimi, nu se găsise nici urmă de inamic.

Prin sate era linişte şi înaintarea se desfăşura în condiţiuni normale.

După ce primiră rapoartele, Izvekov şi Dibici se întoarseră la unitate. Acolo îi ajunse din fugă Ipat. Toate erau strîmbe pe el: chipiul cu cozorocul pe o ureche, centironul cu cataramа într-o parte, nasturii de la guler lipsă. Şi se vedea bine că trecuse prin apă pînă peste carîmbul cizmelor. Zise, pe nerăsuflate:

— Îs la doi paşi de-aici, tovarăşe comandant! Uite colea, după mestecănişul cela vine o poieniţă cu smirdari, apoi un stejăriş şi după aceea un loc mocirlos, cu pini, întîi mai rari, pe urmă tot mai deşi. Chiar acolo în inima desişului...

— Ia stai puţin. La apel ai fost?

— Fost! M-am întors drept cînd mă striga, — răspunse Ipat, cu un zîmbet vinovat şi viclean.

— Grozav mai eşti! Cine ţi-a dat voie să lipseşti?

— Apoi nici n-am lipsit, tovarăşe comisar! Doar e colea, la doi paşi. Cum ar fi să tragi o fugă „pîn-afară".

— Bagă de seamă. Altă dată...

— Asta zic şi eu ocazie! Îs ca-n palmă... Ar fi chiar păcat să nu-i prindem, tovarăşe comisar. Ce ziceţi?

Ipat se uită rugător la Kirill cu ochii lui albicioşi, care ardeau de dorinţa de a se apuca de treabă.

Kirill nu fusese niciodată la vînătoare de lupi. I se întîmplase de nenumărate ori să rătăcească prin pădurile de la Oloneţ tocmai la vreme de toamnă, în tovărăşia unor ţărani care trăiau de pe urma puştii. Îşi amintea şi acum cu drag de hoinăreala pe potecile aurii, de ţiuitoarea la ale cărei chemări răspundeau, încrezătoare, ieruncile cu aripi tremurătoare, care zburau ici şi colo prin tufişuri. Se uită spre pădure. Dimineaţa era cenuşie, dar liniştită. Plecîndu-şi crengile abia atinse la vîrf de rugina toamnei, mestecenii păreau şi mai minunaţi în neclintirea lor.

— Ce e pe-acolo? Mlaştini? — întrebă el.

— Da' de unde! — strigă Ipat, simţind că lucrurile iau o întorsătură nouă. — Care mlaştini? Doar un pic de umezeală şi atîta tot!

— Cum de-ai izbutit atunci să intri pînă la genunchi în „picul“ cela de umezeală ?

— Aşa zice rusul : „Deşi locul e uscat, pînă la brîu te-ai înfundat“, — zîmbi Dibici.

— Da' nici măcar nu m-am înfundat ! Am călcat din greşeală într-un ochi de apă. S-a revărsat un pîrîu şi apa s-a adunat într-o groapă... N-am băgat de seamă şi drept acolo am călcat !

— O să rămînem în urma celorlalţi, cu lupii tăi ! — zise Kirill, prefăcîndu-se supărat şi aruncînd o căutătură spre Dibici.

— Îi ajungem noi, ba îi şi întrecem ! — răspunse comandantul fără să stea la gînduri. — Avem drumul cel mai drept şi o să fim la Hvalînsk înaintea celorlalţi.

— Atunci, vezi tu ce-i de făcut cu vînătoarea asta — zise Kirill în silă parcă, şi hotărî : — Dar toată socoteala să nu dureze mai mult de două ore !

— N-aveţi nici o grijă : un doi, şi gata ! — strigă Ipat nebun de bucurie şi, scoţîndu-şi şapca, înfundîndu-şi-o apoi din nou pe cap, se repezi la ostaşii care începuseră să se adune în jurul lui.

Dar nu era chiar aşa de simplu să organizezi o vînătoare ca aceea. Trăgătorii nici nu voiau să audă să facă pe hăitaşii : fiecare cerea să intre în lanţul de bătaie.

Oamenii din sat se încăpăţînau şi ei. Cînd îi spuseră unuia : „Dar înţelege, măi omule, c-o să fie mai rău cînd ţi-or mînca lupii vaca“, el răspunse fără grabă, scuipînd într-o parte :

— Apoi, ce să mi-o mai mănînce, că mi-au şi mîncat-o...

Începu tocmeala : care trebuie să meargă şi care nu.

— Să meargă cel ce are vite mai multe, — ziceau cei săraci.

— Ia te uită ce prostie ! — se răstea Ipat. — Chiaburul, ce-i pasă ? Pe cînd unul care n-are decît o singură vacă, cu ce mai rămîne dacă i-o mănîncă lupul şi pe aceea ?

— După lege, la munca obligatorie trebuie să iasă întîi şi-ntîi cei cu stare... Aşa că tot ei s-o facă şi pe hăitaşii...

Pe urmă oamenii începură să-şi aducă aminte cum, înainte vreme, vînătorii îi cinsteau pe hăitaşi cu vin. Cînd o mai auziră şi asta, ostaşii se înfuriară de-a binelea: parcă ei n-ar vrea să tragă cîte-o duşcă? Şi dacă-i pe dreptate, apoi tot lor li s-ar cuveni o cinste, ca unora ce vor stîrpi fiarele. Iar ţăranii, te pomeneşti c-or fi avînd poloboace întregi cu rachiu...

Numai băieţii din sat se învoiră cu dragă inimă, dar nici cu ei n-au mers treburile fără certuri şi chiar fără lacrimi; pe unii, vînătorii îi primiră bucuroşi, pe alţii nu, că erau prea mici.

În cele din urmă, toată lumea era gata: hăitaşii, cam vreo treizeci, înarmaţi cu măciuci şi paisprezece vînători. Ipat le ţinu un adevărat discurs, presărat cu sfaturi de om încercat.

— Prin urmare, iată cum se vor desfăşura lucrurile...

Oamenii îl ascultau fără să-l întrerupă. Tot el luă asupră-şi aşezarea trăgătorilor, lăsînd hăitaşii pe seama lui Nikon.

Amîndouă cetele porniră la drum şi, după ce trecură de mestecăniş, se despărţiră: vînătorii o luară la stînga, hăitaşii la dreapta. Mergeau acum unul după altul, în cea mai desăvîrşită linişte.

Kirill se ţinea pe urmele lui Ipat. Cînd dădură de tufele de smirdar, cîţiva ostaşi se lăsară pe călcîie şi începură să ciugulească boabele dulci. Dar Ipat se întoarse către ei şi-i ameninţă cu pumnul fioros. Trecură apoi printr-un stejăriş, dincolo de care creşteau pini tineri, înalţi pînă la brîu, pe care ostaşii îi dădeau la o parte cu mîinile. Ajunseră apoi la locul cel mocirlos: cizmele începeau să plescăie prin apă. Ipat îşi întorcea mereu capul, stropşindu-se la însoţitorii lui, şi după mişcarea buzelor din care nu ieşea nici un sunet, uşor puteai ghici cu ce vorbe alese blagoslovea el pe cei ce tulburau liniştea pădurii.

Deodată, se opri într-un luminiş acoperit cu rogoz şi făcu un semn cu degetul, arătîndu-i lui Kirill cîteva

ochiuri mici de apă ruginie şi stătută, care se zăreau prin iarbă.

— Fîntînițele astea şi le-au făcut puii de lup, să se adape din ele, — şopti el la urechea lui Kirill. Uite, au şi urme de gheare pe margini...

Ascultă îndelung tăcerea pădurii, cu gîtul întins şi cu capul plecat.

— Acuşica vedem noi pe unde se ascund! — adăugă, tot în şoaptă.

Şi iarăşi îşi duse palma la gură, ca în ajun, şi slobozi un urlet prelung. Şi urletul acela, care nu se putea asemui cu nimic, pătrunse cu încetul în toate pungile şi cotloanele fără fund ale desişului, se împrăştie pînă cuprinse toată pădurea şi se revărsă pretutindeni, pierzîndu-se sus de tot, peste vîrful copacilor. Chemarea aceea lugubră rămase multă vreme fără răspuns. Apoi, ca un ecou îndepărtat, izvorî din inima pădurii înălțîndu-se sus, spre cer, chemarea fiarei : urla lupoaica.

Dar spre mirarea tuturor, urletul ei venea din altă parte decît de unde-l aşteptau vînătorii : lupoaica părea a fi în spatele lor, dincolo de cercul pe care se pregăteau să-l înconjure hăitaşii. Ipat încremeni locului, ascultînd din toate puterile şi căutînd, în acelaşi timp, să vadă ce se mai putea îndrepta. Işi dădu seama imediat că n-ar mai face nimic dacă lupoaica şi-ar fi luat şi puii cu ea.

Deodată, drept în fața lor, răsună pe neaşteptate lătratul ascuțit, ca de cîine, al lupilor tineri, grăbindu-se care mai de care să-i răspundă mamei.

— Aha, îs aici! — zise Ipat, aproape cu glas.

Nu era în stare să-şi mai stăpînească bucuria : tot sîngele îi năvăli în obraji şi începu să le facă stăruitor semne din cap tovarăşilor : că, adică, toate or să meargă minunat.

Puii de lup lătrau subțirel şi urlau de nădejde, tot mai aprig, apropiindu-se cu grabă de vînători. Oamenii îşi întinseră fără voie puştile, pregătindu-se să tragă.

— Au simțit prada. Lupoaica le aduce ceva, — zise încet Ipat.

În aceeaşi clipă, Kirill pocni închizătorul armei. Zgomotul metalic, uşor şi uscat, era aşa de străin de zgomotele fireşti ale pădurii, încît puii de lup tăcură într-o clipă.

Ipat se uita la vinovat cu ochii lui alburii, plini de spaimă. Kirill rămase buimăcit, cu gura căscată; deasupra sprîncenelor i se iviră broboane de sudoare. O clipă, Ipat păru că-şi pierde cumpătul. Dar îşi veni în fire curînd şi începu, cu multă grabă, dar cu cea mai mare atenţie, să-şi aşeze trăgătorii la locurile lor.

Lanţul de oameni era înşirat de-a lungul a două poteci năpădite de lăstăriş. Drept la încrucişarea lor, Ipat îl aşeză pe Kirill, iar alături de el, pe Dibici. Era un loc sigur. Intr-acolo duceau, cum le zicea Ipat, „bulevardele", adică potecile bătute de puii de lup.

Kirill se adăposti după un pin mic şi stufos. Printre crengile lui dese găsi o spărtură prin care putea să vadă bine tot locul care îl interesa. Incepu să cerceteze cu privirea tulpinile rare ale stejarilor singuratici, desişul încîlcit al tufelor de soc şi pinii aurii, care se înălţau ca nişte stîlpi deasupra lăstarilor mărunţi. Brazi nu prea erau pe-acolo. Unul singur, cam de statura unui om, trîntit la pămînt lîngă o buturugă găunoasă, îi reţinu multă vreme privirea, fără să ştie nici el de ce.

Tulburarea i se mai risipise. Totuşi, uneori îşi mai aducea aminte de căutătura mînioasă a lui Ipat, şi-l frămînta gîndul că, dacă n-o să iasă nimic din vînătoarea lor, oamenii or să dea vina pe el, că pocnise închizătorul...

Obosi ţinîndu-şi puşca în mînă şi şi-o sprijini de picior. In jurul lui stăpînea o linişte desăvîrşită. Un boicuş gălbui explora grăbit trunchiul unui pin din apropiere, urcîndu-se ca o sfîrlează de-a lungul lui. Apoi ţipă scurt, se mută pe bradul doborît şi de acolo se mistui în desişul pădurii. După el se luă un stol întreg de păsărele, tot atît de neastîmpărate, ieşite te miri de unde. Lui Kirill începeau să-i îngheţe picioarele ude. Se uită în jurul lui, căutînd un locuşor unde să se aşeze.

În aceeaşi clipă, o împuşcătură îndepărtată spintecă liniştea, care păru că se rupe în două, într-un suspin şi un fluierat: suspinul trecu, înăbuşit, din copac în copac, iar fluieratul se avîntă, îndrăzneţ, spre înaltul cerului.

Fără grabă şi neregulat, afundîndu-se parcă în adîncul codrului şi urcînd de acolo spre înălţimile lui, se porniră ţipete care nu semănau cu cele omeneşti. La început se mai puteau desluşi strigătele băieţilor şi chiotele voiniceşti ale ţăranilor. Dar, din ce în ce mai repede, strigătele, fluierăturile, chiotele şi loviturile de ciomege în copaci se amestecară laolaltă într-un vuiet uniform fără seamăn.

— U-hu-hu-u-u!

Hăitaşii o luaseră spre trăgători.

Se auzi o împuşcătură, ca un semnal. Kirill îşi ridică şi el puşca şi, aplecîndu-se spre vizor, începu să cerceteze cu o atenţie ascuţită tufele de lăstari care, dintr-o dată, îi părură schimbate. Fiecare crenguţă, fiecare frunză, se vedea acum cu o limpezime ciudată, iar nemişcarea încremenită a copacilor făcea un contrast izbitor cu vaierul adînc ce sfîşia văzduhul. Ai fi zis că o mînă nevăzută şi vrăjmaşă smulgea din rădăcini pădurea întreagă, iar trunchiurile scoase din pămînt, ca şi pămîntul însuşi, gemeau şi urlau de durere.

Din mijlocul lanţului porni o împuşcătură singuratică.

Vaierul se domoli o clipă, dar îndată răsună şi mai puternic. Kirill simţi cum i se încordau toţi muşchii trupului.

Deodată, parcă-l scăldă pe dinăuntru un val de apă rece: din dreapta lanţului, în partea de unde răsunase împuşcătura, se auziră focuri dezordonate de armă.

Ai fi zis că nişte copii şfichiuiau frunzele de brusturi cu nuiele şuierătoare. Şi fiecare din aceste plesnituri era, pentru Kirill, ca o arsură. Îşi apăsa tot mai tare patul puştii pe umăr şi se uita mereu, cu încordare, înaintea lui. Se temea să şi clipească, iar pleoapele îl usturau din pricina lacrimilor sărate.

Atunci, de sub bradul doborît care-i mai reţinuse

o dată atenţia, chiar pe sub steluţa vîrfului se ivi ceva, o pată de culoare deschisă. Kirill păru că-şi pierde dintr-o dată auzul: într-o clipă se risipi şi larma hăitaşilor, şi focurile de armă, lumea întreagă se adunase în pata aceea.

Un cap de lup, cu fruntea mare şi urechile scurte şi depărtate, căta, spre potecă, cu ochii negri şi strălucitori, ca daţi cu lac. Cu capul vîrît între umerii înălţaţi, dihania se tîra încet, abia simţit.

Dintr-o dată făcu un salt uşor şi, aşternîndu-şi trupul de parcă se prelingea pe deasupra bradului, sări dintr-o parte în cealaltă.

Kirill îl ochise încă înaintea acestei clipe, dar apăsă pe trăgaci chiar în timpul saltului. Lupul slobozi un urlet ascuţit, care se făcu una cu împuşcătura. Sărind încă, îşi întoarse scurt capul spre piciorul de dinapoi, ca şi cum ar fi vrut să-l muşte pe cel care-l urmărea. Apoi căzu. De două ori îşi mai muşcă pulpa cu dinţii, şi smocurile de păr se risipiră, împrăştiate de răsuflarea lui horcăitoare. După aceea se trase mai la stînga lui Kirill, călcînd des cu labele dinainte şi tîrîndu-şi greu piciorul rănit. Schelălăia cînd şi cînd, ca un căţel.

Kirill înţelese că animalul rănit ar putea să-i scape şi se pregăti să mai tragă o dată. Dar atîta timp cît lupul străbătea poteca, nu se putea, deoarece Dibici, pe poziţia lui, era foarte aproape de locul acela. Această clipă de şovăială îi fu de ajuns dihăniei să treacă dincolo de linia puşcaşilor şi să se mistuie în tufiş.

Îndată după împuşcătură, toate simţurile lui Kirill i se ascuţiseră din nou şi acţionau acum cu toată puterea. Nimeni nu mai trăgea. Amuţiseră pînă şi strigătele hăitaşilor. Kirill îşi părăsi poziţia şi se repezi să caute lupul. Îi zări blana prin frunziş, şi-l auzi mîrîind. Stătea sprijinit în labele de dinainte. Părul i se zbîrlise pe spate ca o perie. Limba vînătă, care-i atîrna din gură, şi tot botul îi erau pline de păr cenuşiu deschis.

Chiar în clipa în care Kirill zărea botul plin de păr al lupului, se auzi o împuşcătură. Kirill trase şi

el, aproape fără să ochească. Capul lupului făcu o plecăciune şi dihania se lăsă încet pe o rînă.

Totul se sfîrşise, dar Kirill încă tot nu se clintea din loc. Părăsindu-şi postul, călcase rînduiala vînătorii. Dibici ar fi putut să vadă lupul rănit şi să tragă asupra lui, fără să-l bage de seamă pe Kirill. Nu putea înlătura această primejdie decît trăgînd imediat, cu toate că nu era nici o grabă, deoarece lupul căzuse, neputînd să se tîrască mai departe. Afară de asta, o împuşcătură ar fi speriat şi alţi lupi, care ar fi ieşit, poate, spre ceilalţi vînători... Dar pe lîngă teama că Dibici ar putea să tragă fără să-l vadă, Kirill se mai temea şi că altcineva ar fi putut să doboare lupul şi să-i ia prada. Da, trebuia neapărat să tragă!

Abia acum, după ce dihania fusese răpusă, Kirill începu să analizeze toate aceste gînduri care-i trecuseră fulgerător prin minte, îndemnîndu-l să tragă. Şi abia acum înţelese dintr-o dată că ceea ce-l îndemnase mai mult ca orice fusese frica subconştientă în faţa animalului rănit, gata să se apere cu toată deznădejdea. Şi îndată ce-şi mărturisi această slăbiciune, se ruşină şi-şi simţi tot trupul scăldat de o sudoare fierbinte.

— Ei, gata? S-a făcut? — auzi deodată glasul lui Dibici.

Şi glasul acela era atît de plin de fericită mîndrie, încît pe Kirill îl cuprinse spaima: poate că Dibici, şi nu el, doborîse lupul rănit. Că doar Dibici trăsese întîi...

— Ai şi dumneata unul? — îl întrebă Kirill în loc să-i răspundă, rămînînd tot nemişcat.

— Esteee! — strigă cu aceeaşi mîndrie Dibici, şi Kirill auzi, aproape, foşnetul tufişului dat la o parte.

Abia atunci se urni şi el din loc şi se apropie de pradă. Ascultîndu-şi bătăile grăbite ale inimii, apucă lupul de-o ureche cu o bucurie sălbatică, îi ridică puţin capul greu cu fruntea lată şi-l lăsă din nou să cadă la pămînt.

— Blestematule! — bombănea el încîntat, cînd dînd cu piciorul în burta moale şi goală a lupului, cînd răsucindu-i, fericit, părul zbîrlit de pe ceafă.

Dibici ieşi din tufiş cu pas uşor, apucă lupul de piciorul de dinapoi şi-l răsturnă de pe o parte pe alta.

— L-ai nimerit drept în şuncă, hai? Dar de mine, ce zici? Cu un singur foc, direct în inimă!

— Stai să vezi cum a fost! — strigă Kirill şi începu să-i povestească amănunţit, cu aprindere, cum s-a nimerit să tragă exact cînd lupul sărea, cum era gata să-l scape şi cum a trebuit, la urmă, să-l doboare. Numai un lucru nu-l mărturisi: că trăsese asupra dihăniei după ce căzuse.

Atraşi de vorba lor, cîţiva hăitaşi se apropiară şi înconjurară, curioşi, prada. Unul din ei, cu o zgîrietură care-i sîngera pe obraz şi cu mîneca hainei sfîşiată, îşi trecu un deget peste obraz şi, arătînd sîngele, zise:

— Ne-am zgîriat cu toţii prin tufişurile astea. Ehei, să nu credeţi că scăpaţi numai cu o „cinste", tovarăşi!

— Trebuie să fiţi bucuroşi că v-am scăpat o dată de dihăniile astea! — îi răspunse vesel Kirill, aplicînd lupului o lovitură zdravănă cu cizma.

— Pentru unii e bucurie, pentru alţii nu prea, — zise hăitaşul încercînd să-şi potrivească mîneca ruptă, apoi se uită la Kirill cu ochii micşoraţi:

— Eraţi cît pe ce să-l scăpaţi, nu-i aşa? Aţi tras cam depărtişor înapoia liniei...

— Cum era să-l scap? — îi tăie vorba, supărat, Kirill şi iarăşi începu să povestească de la capăt cum se petrecuseră toate. Şi în loc să se liniştească se aprindea tot mai tare.

Hăitaşii rupseră un pin tînăr, îl curăţară de crengi şi trecînd ciomagul prin labele legate ale lupului, îl luară pe umeri. Kirill venea triumfător în urmă, uitîndu-se la botul lupului care-şi izbea de pămînt nasul negru, vorbind, vorbind mereu şi tot mai înflorit şi povestind hăitaşilor care ieşeau din pădure prima lui împuşcătură, extraordinară, dar trecînd-o sub tăcere pe cea de-a doua.

Peste tot, fuseseră ucişi patru pui de lup. Oamenii îi aruncară unul peste altul. Zăceau toţi patru, semănînd între ei cum nu pot să semene decît gemenii, pe

jumătate gătiţi de iarnă cu blăniţe de un cenuşiu gălbui, mai negre pe grumaz şi pe labe, mai deschise pe burtă şi pe piept. Îşi ţineau ochii strînşi de parcă, dîndu-şi sufletul, toţi patru s-ar fi ferit să se mai uite încă o dată la lumina zilei...

Cînd, în sfîrşit, hăitaşii şi vînătorii adunaţi roată în jurul lor se lămuriră care şi de cine fusese ucis, cineva întrebă, batjocoritor:

— Dar cu Ipat cum rămîne? S-a întors cu mîna goală?

Atunci începură să-l caute încoace şi încolo. Dar Ipat nu era nicăieri. Începură să-l strige, dar nu răspunse nimeni. Se luară la ceartă: unde stătuse Ipat? Nimeni nu ştia anume: Ipat îi aşezase pe toţi ceilalţi la locurile lor, dar nimănui nu-i venise în minte să-l întrebe unde era locul lui. Pînă şi cel pe care-l aşezase la urmă nu-şi mai aducea aminte încotro o luase după aceea Ipat: parcă la dreapta, dar se poate să fi fost şi la stînga... Atunci oamenii începură să se întrebe cine trăsese cel dintîi cînd se porniseră hăitaşii. Dar fiecare ţinea morţiş că altul trăsese, nu el.

— Şi de ce v-aţi pornit să trageţi? — întrebă Dibici. — Aţi cheltuit o groază de cartuşe!... V-ar fi ajuns pentru apărarea unui pluton întreg. Halal vînători!

— Am luat-o aşa, cu foc susţinut, ca să fie mai sigur, tovarăşe comandant!

Atunci făcu un pas înainte Nikon, năucit de spaimă, şi spuse că, pe cît i se pare lui, Ipat era acela care trăsese întîi.

— Cînd am pornit să gonim lupii, la semnalul meu, o dată numai ce aud: poc! A şuierat ceva şi a plesnit parcă. Ia te uită, mi-am zis, ăsta-i Ipat, că el are puşcă cu plesnitoare! Îmi spusese, nu demult, că-i cam beteagă puşca lui, că are o crăpătură... A tras el, şi după aceea s-au pornit toţi băieţii să tragă! Ipat a tras din margine de tot, din flanc...

Toate acestea îl tulburară pînă într-atîta pe Kirill, încît îi pieri cu totul şi sentimentul de triumf, şi sfiala de a fi făcut o greşeală oarecare, şi ruşinea pentru spaima lui de o clipă. Înţelegea acum, pentru întîia

oară, că numai el singur era răspunzător de vînătoarea aceea şi de tot ce ar fi putut să i se întîmple lui Ipat. Şi nu numai lui Ipat! El era conştiinţa care luase asupră-şi răspunderea pentru fiecare om, începînd cu Dibici şi sfîrşind cu cel din urmă dintre băieţaşii din sat care se luaseră după hăitaşi numai aşa, în joacă.

Trimise îndărăt cîţiva ostaşi, să cerceteze de-a lungul liniei pe care fuseseră aşezaţi trăgătorii, iar el îl luă pe Nikon şi se îndreptă spre locul unde se presupunea că ar fi stat Ipat. Căutară prin tot felul de cotloane prin care s-ar fi putut ascunde un vînător, strigară, plecară urechea la strigătele îndepărtate ale tovarăşilor şi, în cele din urmă, se întoarseră înapoi întîlnindu-se cu oamenii care căutaseră de-a lungul potecilor. Nimeni nu găsise nici urmă de Ipat.

Hăitaşii ridicară prada pe umeri, şi după ei plecă întreaga ceată.

Pe drum, Kirill îl întrebă pe Dibici:

— Să-l fi împuşcat careva din greşeală? Nu-mi vine a crede. Doar e băiat isteţ.

— Eu altceva îmi închipui — îi răspunse Dibici. — Mare minune să nu ne iasă înainte în sat!

Kirill se opri locului, nedumerit.

— Să ştii că a dat bir cu fugiţii de ruşine! S-a lăudat că e mare vînător, a stîrnit toată povestea asta, şi tocmai lui i-a scăpat lupul printre degete! — urmă Dibici.

— Nu, asta mi se pare din cale-afară de subtil, — răspunse Kirill, cu convingere. Totuşi rămase pe gînduri şi, pe măsură ce se apropia de cantonament, se gîndea tot mai mult la vorbele lui Dibici.

În sat însă, îl aştepta altă dezamăgire: Ipat nu se întorsese. Cu aceeaşi repeziciune cu care se răspîndise vestea că ostaşii stîrpiseră o haită de lupi tineri, oamenii aflaseră şi pe aceea a dispariţiei unui vînător în timpul goanei.

Era cu neputinţă să plece la drum fără să fi dat de urma celui rătăcit, şi Kirill, după ce se sfătui cu Dibici, trimise în pădure alt detaşament, să-l caute.

Se apropia amiaza. Kirill stătea în casă, în fața ferestrei deschise, așteptîndu-și prînzul. Se auzeau strigătele copiilor, care se jucau în jurul lupilor trîntiți grămadă lîngă șopronul din curte și lătratul îndîrjit al cățeilor, care adulmecaseră iz de fiară și se ascunseseră care-ncotro. Cum se întîmpla adesea în zilele de toamnă timpurie, cerul, mohorît de dimineață, începuse să se însenineze cîte puțin și un soare blînd, fără umbre, lumina acum pămîntul.

Deodată, Kirill zări trei oameni care tocmai ieșeau din pădure și o luau pe drumul dinspre sat. Mergeau alături în pas domol. Unul din ei avea în mînă o boccea, ceilalți doi niște saci pe umeri. Cînd se mai apropiară, văzu că în urma lor mai venea încă unul, pe care cei din față i-l ascunseseră pînă atunci vederii. Cel cu bocceaua strîngea ceva la piept cu mîna slobodă: era, pesemne, ceva greu, deoarece omul se ținea strîmb.

Aproape de intrarea în sat, cei trei din față dădură să ocolească o groapă și Kirill văzu că cel de-al patrulea, care mergea cu cîțiva pași în urma lor, ținea în mînă o pușcă. Kirill se aplecă repede peste fereastră: în omul cu arma, îl recunoscuse pe Ipat.

Ipat călca apăsat, legănîndu-se puțin, fără să-și ia o clipă ochii alburii de la oamenii pe care-i escorta. Pușca îi sălta în ritmul pașilor.

Kirill ieși pe cerdac. Țăranii și ostașii se îngrămădeau în tăcere pe la porțile deschise, să-i vadă pe cei care soseau. Băieții intrau în goană din uliță prin curți, întorcînd mereu capul și călcîndu-se unii pe alții pe picioare.

După ce aduse prinșii în curte, Ipat păși înainte ostășește și-și propti arma la picior. Sub bluza descheiată i se vedea pieptul lucind de sudoare și neașteptat de alb pe lîngă arămiul roșcat al obrazului. Raportul lui se auzi deslușit și tare în toată curtea:

— Luați-i în primire, tovarășe comisar. Am arestat în pădure pe acești necunoscuți, în număr de trei. Unul din sus-numiți a fost rănit la mînă, deoarece a încercat să fugă de sub escortă...

Doi dintre arestați erau oameni în vîrstă. Bărboși, cu fețele supte, păreau frînți de oboseală și, de cum se opriră locului, își aruncară buclucurile la pămînt: un sac de pînză și o boccea legată cu o frînghie. Cel de-al treilea își lăsă și el legăturica jos, plecîndu-se cu greutate, și-și prinse cu cealaltă mînă mîna rănită și înfășurată într-o cîrpă plină de sînge. După ce și-o ridică sus, își scoase șapca, își șterse cu palma capul ud, cu desăvîrșire chel, și-și potrivi ochelarii care-i lunecaseră de pe nas.

De cum își descoperi chelia și se uită în sus prin ochelari, ca să-l vadă mai bine pe comisarul din capul scărilor, Kirill își înălță sprîncenele, făcu un pas îndărăt și se sprijini greu cu umărul de ușorul ușii.

Omul cel chel îl privea mereu prin ochelarii lui cu ramă subțire de metal, fără să se tulbure cîtuși de puțin. Își potrivi doar, încă o dată, mîna rănită.

— Să fie ținuți sub pază, — porunci, încet, Kirill. — Și să-i percheziționați!

28

Iată cum se petrecuse întîmplarea despre care-i raportase Ipat lui Izvekov.

După ce se așeză cel din urmă în lanțul de trăgători, Ipat se uită țintă spre partea de unde venise urletul lupoaicei. Nădăjduia s-o vadă ieșind, cînd auzi lătratul puilor. Și nu se înșelă. Dar bănuind pesemne, din felul cum se curmase pe neașteptate chemarea cățelandrilor, o primejdie, lupoaica începu să se strecoare cu multă băgare de seamă spre culcușul lor, apropiindu-se totuși, destul de mult, de linia pușcașilor. Indată ce se porniră chiotele hăitașilor, lupoaica făcu un salt îndărăt. In clipa aceea, Ipat o văzu și trase. S-ar fi simțit măgulit să nimerească el lupoaica, și puțin îi păsa de ce vor face ceilalți. In direcția în care trăsese descoperi pe frunzele tufelor urme de sînge și se luă după dihania rănită, care încerca să-i scape. Insă, pe măsură ce se depărta, ur-

mele de sînge se răreau, şi pînă la urmă dispărură cu totul. Dar Ipat căută înainte, cu încăpăţînare. Pădurea se potolise de mult de chiotele hăitaşilor, şi el tot mai scotocea prin tufişuri, afundîndu-se tot mai mult în adîncul lor. Şi iată că, în nişte tufişuri încîlcite de alun, ochiul lui desluşi o pată, pe care la început o luă drept ceea ce căuta, şi în care era cît pe ce să tragă. Dar pata se dovedi a nu fi decît un sac, iar alături de el mai descoperi o legătură şi o boccea, după care încercau să se ascundă, cinchiţi, trei oameni. Ipat îi sili să iasă la lumină şi să-şi ia catrafusele la spinare, escortîndu-i prin pădure şi răspunzînd la toate protestele lor cu singurul aforism care s-a adeverit de-a lungul veacurilor! „Vedem noi la faţa locului!“ Dar pînă să se lămurească încotro s-o apuce, se scursese o bună bucată de timp. Pe cînd treceau prin dreptul unei rîpi, unul dintre arestaţi se repezi sub mal, ghemuindu-se acolo. Ipat îşi slobozi încărcătura în el, îl răni la mînă, ceva mai sus de pumn şi, ameninţîndu-l că trage din nou, îl făcu să iasă din ascunziş. Il lăsă să-şi lege mîna cu o cămaşă pe care omul şi-o scoase din boccea, după care drumul pînă în sat se desfăşură fără alte peripeţii. Ieşi şi soarele de după nori şi, datorită lui, Ipat ajunse acolo unde trebuia să ajungă.

Inainte de a închide prinşii într-o magazie, Kirill îi porunci lui Ipat să-i întrebe de unde veneau şi încotro se îndreptau. Toţi trei răspunseră că veneau din Hvalînsk şi se îndreptau spre ţinuturile de dincolo de Volga. După ce ascultă raportul lui Ipat, Kirill se hotărî să-i trimită la Hvalînsk, după ce va afla întîi ce planuri aveau. Porunci să i se aducă în casă arestatul care o să spună că e cel mai vechi locuitor al Hvalînskului. Lui Dibici nu-i spuse nimic din ce avea de gînd să facă, dar îl rugă să fie de faţă la interogatoriu.

Unul dintre prinşi, bărbos, cu înfăţişare de om aşezat, cu o legătoare de lînă înfăşurată în jurul gîtului şi potrivită sub gulerul înalt al vestonului foarte vechi, îi declară lui Kirill că făcea parte dintr-o familie burgheză din Hvalînsk şi că avînd nişte rude la

Malîi-Irghiz, pe malul celălalt al Volgăi, se ducea la ele. Întrebat de ce stătea ascuns în pădure împreună cu ceilalți, bărbosul răspunse că se speriaseră cu toții de larmă și de împușcături și se gîndiseră că era mai bine să stea acolo pînă s-or liniști lucrurile. Iar prin pădure mergeau ca să mai scurteze din drum. Cînd începu Kirill să-l iscodească cine erau însoțitorii lui și dacă-i cunoștea de mult, bătrînul îi răspunse că nu veniseră de mult la Hvalînsk, dar că-i cunoștea, iar unul din ei stătuse chiar în gazdă la el.

— Cel care a fost rănit, nu-i așa? — întrebă Kirill.

Nu. Pe rănit bătrînul îl cunoștea mai puțin. Numele lui era Vodkin, la Hvalînsk venise de vreo doi ani. De felul lui era, pe cît se pare, din Penza. Avea o livadă, pe care o cumpărase cînd se așezase la Hvalînsk.

— Se cheamă că s-a așezat acolo după revoluție, nu?

— Așa mi se pare. Sau poate chiar în timpul războiului.

— Bun. Dumneata te duceai la rude. Dar tovarășii dumitale de drum au și ei rude la Irghiz?

Din vorbele bătrînului ieșea că tovărășia lor de drum se încheiase cam pe neașteptate: cel pe care-l avea în gazdă și cu dînsul se gîndiseră să se retragă spre Irghiz, deoarece acolo era mai liniște. Vodkin se ținuse de ei, cu gîndul să aducă de dincolo de Volga vreo doi-trei stupi de albine, că albinele de pe-acolo erau mai harnice. Pe Vodkin îl cunoștea de cînd venise la el să-i schimbe ramele la ochelari, deoarece bătrînul se pricepea puțin și la meșteșugul de giuvaergiu.

— Inainte purta ochelari cu rame de aur, nu? — întrebă Kirill.

— Așa parcă-mi aduc aminte.

— Și cel care a stat în gazdă la dumneata, cine-i?

Omul care trăsese la bătrîn era un creștin, venit la schitul Serafimovski cu gînd să se călugărească. Dar pentru moment nu-și găsise loc, că era mare înghesuială acolo. Călugării sînt tare strîmtorați: pe zi ce trece vine tot mai multă lume la călugărie, iar

schituletul lor e mic de tot. Numele omului era Meşkov.

— E de fel din Saratov, nu?

— Da, de-acolo.

— Nu cumva îl cheamă Merkuri Avdeevici?

Dibici, care urmărea cu mult interes desfăşurarea anchetei, n-ar fi putut spune care din doi era mai uluit în clipa aceea: bătrînul, cînd auzi întrebarea, sau Izvekov, cînd primi răspunsul.

Kirill rămase nemişcat, de parcă i-ar fi trebuit o uriaşă încordare de voinţă să se întoarcă din mari depărtări la cele ce se petreceau în faţa lui.

In sfîrşit, dădu ordin să fie luat bătrînul, apoi se întoarse spre Dibici:

— Credeam că în această sfîntă treime am numai o singură cunoştinţă de pe vremuri. Cînd colo, găsesc două! Foarte ciudat...

— Ce-i cu numele acesta antic, Merkur?

— Pe ruseşte, îi zice pur şi simplu Merkul... Să vedem, să vedem, — zise Kirill, căzînd din nou pe gînduri.

In vremea asta, fusese adus Vodkin. Mergea clătinîndu-se şi strîngîndu-şi la piept mîna beteagă.

— Nu s-ar putea să mă vadă un sanitar? Mă supără rana — zise el, lăsîndu-se pe bancă.

Kirill îl privi îndelung. Era un om trecut de cincizeci de ani, cu un cap demn de luat în seamă: turtit de amîndouă părţile şi cu fruntea ieşită în afară. Ceafa, care aducea şi ea tot a frunte, avea o protuberanţă de matematician. Genele gălbui îi încercuiau ca o ramă ochii cu privirea fixă şi posomorîtă.

— Sanitarul o să-ţi panseze mîna, — îi răspunse Kirill după o lungă tăcere. — De ce ai încercat să fugi cînd ai fost arestat?

— Am crezut că nimerisem pe mîna unor bandiţi.

— Atunci, de frică ai fugit?

— Da. Se zice că au început să se abată şi pe-aici oamenii unui oarecare Mironov din judeţul învecinat.

— Cum de te-ai hotărît să pleci la drum, cînd în jurul dumitale se petrec asemenea lucruri?

— De nevoie. Mi s-au promis doi stupi dincolo de Volga. Mă ocup cu albinăritul.

— Aha, cu albinele ? De mult ?

— Nu prea. La bătrînețe trebuie să-ți treci vremea cu ceva.

— Și cu ce te ocupai înainte ?

— Pe vremuri am fost mijlocitor la Narovceat.

— În chestiuni de judecată, cum s-ar zice ?

— În procese civile. Mijlocitor particular.

— Numai în procese civile ? — stărui Kirill, după o scurtă pauză.

— Exclusiv.

— N-ai vreun act, ceva ?

— Nu vi s-au dat ? Mi le-a luat la percheziție.

— Buletinul ?

— Da. Un buletin pe timp nelimitat.

— Și ce era specificat acolo ?

— Ar fi mai bine să vă uitați singur. Nimic deosebit. Sînt de felul meu din Penza. Fiul unui cetățean oarecare. Domiciliul, Narovceat. Ocupația, grefier. Că am început-o ca grefier, așa cum scrie acolo.

— Prin urmare, înainte de a veni la Hvalînsk ai stat la Narovceat.

— Aproape toată viața.

— Dar la Saratov n-ai stat ?

— Pe acolo nici n-am fost. Pe la Simbirsk și Samara, am trecut. Și bineînțeles, pe la Penza. Am fost o dată și la Moscova. Am vizitat Galeriile Tretiakov. Am o deosebită slăbiciune pentru pictură...

— Cum te cheamă ?

— Vodkin. Ivan Ivanovici Vodkin.

— E singurul dumitale nume de familie ?

— Cum vine asta ? — se miră cel întrebat.

— Vezi că... sînt unii care au cîte două nume. Un singur individ cu două nume.

— Aha, da, sînt. Uite, cunosc și eu unul din Hvalînsk, care mi-e pe jumătate tiz : Petrov-Vodkin. Ați auzit, poate ? Un peisagist renumit.

— Minunat exemplu! — zise Kirill, ridicîndu-se puțin. — Coincidența nu e numai parțială...

— De ce „coincidență“? — întrebă Vodkin, supărat.

— Pentru că al doilea nume al tizului dumitale tot cu litera „p“ începe...

Kirill își stăpînea cu greu bucuria care stătea gata să-i izbucnească în glas.

Vodkin își prinse cu mîna dreaptă pansamentul scorojit, plin de sînge uscat și începu din nou să-și legene trupul.

— Te doare? — îl întrebă Kirill, uitîndu-se de aproape la degetele lui.

Dibici își întoarse capul spre fereastră, neliniștit.

— Mă doare, — răspunse cu răbdare Vodkin. Dar adăugă imediat cu și mai mult năduf: — Nu înțeleg, tovarășe comisar, ce căutați să scoateți de la mine. Frumos vă purtați cu cetățenii sovietici! M-ați arestat nu știu pentru ce și pe deasupra, îmi mai refuzați și asistența medicală, cu toate că sînt rănit! Toate acestea sînt împotriva legii.

— Legist bătrîn ce ești! — strigă repede Kirill. — N-avea nici o grijă, că o să-ți dăm un sanitar. O să le facem pe toate conform legii. Dar nu acelei legi pe care ai aplicat-o dumneata!

— In privința asta, nu mi se poate reproșa nimic. Deși sînt un om modest, eram totdeauna gata să-l apăr pe cel care avea dreptate...

— Cred și eu că erai gata să-l aperi! — zise Kirill cu convingere, fără să-și ia ochii de la mîna lui Vodkin. — Iți înfigeai ghearele în om mai adînc ca acum, nu-i așa? Că doar le lăsai să-ți crească și ți le lustruiai frumos, nu-i așa?

Vodkin se opri din legănat și dădu din cap amărît.

— Vreți să mă dați drept altceva decît ce am fost? Sau poate că mă luați, într-adevăr, drept altcineva?

— Nu, dimpotrivă. Te iau drept cel ce ești cu adevărat.

Zîmbind și gîndindu-se parcă la ceva, Vodkin își cercetă degetele murdare.

— Azi, ce e drept, sînt nevoit să fac singur de toate, ca un grădinar de rînd. Înainte, însă, fără îndoială că aveam mîinile mai curate.

— Tocmai curate nu le-ai avut dumneata niciodată...

— Nu știu ce vreți să spuneți...

— Deși, înainte, tot ce aveai dumneata era elegant: ochelarii de aur, de pildă...

— N-am purtat niciodată ochelari de aur.

— Ei, asta-i! Cînd ți-ai pus în gînd să te așezi în modestul Hvalînsk, a trebuit să le schimbi pe toate, de la garderobă și pînă la buletin. Numai ochelari n-ai mai avut cînd să-ți cumperi alții. Te-ai grăbit grozav pesemne. Și ramele astea de metal le-ai pus la Hvalînsk. Numai că ochelarii ți-i poți schimba, chiar și mai tîrziu. Capul însă nu! Asta-i nenorocirea...

Vodkin făcu un gest larg cu amîndouă mîinile, uitîndu-și de rană. Dar imediat și-o strînse la piept pe cea legată.

— Am impresia că vă înșelați grozav în privința mea, tovarășe comisar!

Kirill sări din loc, împinse scaunul cu piciorul și-și trase aerul în piept printre dinții încleștați, ca și cum ar fi fost gata să strige. Dar în loc să strige, vorbi foarte răspicat și mult mai liniștit decît pînă atunci:

— Biografiile noastre s-au împletit destul de strîns una cu alta, cu toate că noi doi n-avem, la drept vorbind, nimic comun. Dumneata ai încercat să-mi începi biografia. Eu o să încerc să ți-o închei pe a dumitale... — tăcu o clipă, apoi urmă și mai răspicat, de parcă ciocănea fiecare literă la mașină: ... — domnule locotenent-colonel de jandarmi Polotențev!

— Dumnezeule, ce eroare! — îngăimă Vodkin, acoperindu-și fața cu mîna cea sănătoasă.

Cu toate că tot timpul așteptase, cu încordare, un deznodămînt neobișnuit, Dibici scoase un strigăt și-și întinse mîinile spre Kirill.

— Nu-i nici o eroare, — urmă Izvekov, galben ca ceara, dar surprinzător de liniștit. — Omul acesta e mare meșter în ale prefăcătoriei. Un adevărat ar-

tist. Îl cunosc personal: cîndva, pe vremuri, m-a expediat în gubernia Oloneț...

— Dacă ești absolut sigur, — zise grăbit Dibici, — atunci nu te mai înțeleg: de ce te joci cu el? Că doar nu vei fi găsind vreo plăcere în asta!

— Fără îndoială că nu, — zîmbi Kirill. — Mai curînd mi-e scîrbă... Și totuși... cînd te gîndești ce puteau să facă domnii aceștia pînă acum de curînd... și cîte mai fac încă și acum, prin unele locuri... chiar că ai putea să te lași amețit!...

Polotențev își descoperi fața. Era întocmai cum fusese și înainte, numai sprîncenele, de un galben spălăcit, i se ridicaseră pînă deasupra ochelarilor. Zise, cu un fel de dezamăgire dulceagă:

— Eroarea pe care o faceți ar putea să mă coste scump, îmi dau perfect seama de asta, și cu atît mai mult trebuie să-mi păstrez curajul, oricît de greu mi-ar veni. Totuși dacă mă luați, într-adevăr, drept un... jandarm, jandarmii erau niște bestii, niște monștri! Atunci cum... Vă rog să mă iertați, vă vorbesc ca unui tovarăș... Acum însă, cînd mă învinuiți cu o totală lipsă de dovezi... — Rîse în tăcere, mai mult pe nas. — Probabil că, dacă o să mai treacă vremea, o să se născocească vreun epitet care să înlocuiască pe „luminăția voastră“ sau pe „excelența voastră“... Poate că o să se spună ceva cam ca „dreptatea voastră“, sau „cinstea voastră“, sau mai știu eu cum...— Și iarăși începu să rîdă. — Așa încît, „dreptatea voastră“ n-ar trebui să urmeze proastele exemple ale trecutului blestemat. Toți monștrii aceia, care-și permiteau să-și bată joc de nenorociții arestați în timpul anchetei...

— Gata, ți-ai dat în petic! — strigă Kirill și, fără să-i dea timp lui Polotențev să-și încheie tirada, izbucni în rîs: — Vechiul nărav iese din nou la iveală! Îmi aduc aminte perfect că erai un gentleman plin de ironie! Și plin de umor! Și plin de spirit, pe cinstea mea! Toate acestea te-au dat de gol mai mult chiar decît cucuiul din ceafa dumitale!

— Toate acestea pot fi interesante ca născociri, — îi întoarse vorba Polotențev, cu modestie, — dar niște

năsociri cam prea... copilărești! Prea indirecte în ce privește faptul închipuit al identificării de către o singură persoană, și cu totul neconvingătoare din punct de vedere legal. Nu există nici o dovadă concretă. Și dați-mi voie să vă asigur că nici nu poate să se găsească vreuna...

— O să se găsească, atunci cînd avem să te ducem prin părțile pe unde ai locuit. La Saratov, bineînțeles, și nicidecum la Narovceat. Narovceatul o să se lepede de dumneata, că nu ești Vodkin. În schimb, Saratovul o să recunoască în persoana dumitale pe Polotențev.

— Toate acestea nu pot să ducă la nimic. Doar să mai adauge, pentru mine, un șir de noi și zadarnice încercări...

— N-or să fie chiar atît de zadarnice! — izbucni Kirill, cu adîncă convingere.

Patru ostași, în frunte cu Ipat, aduceau în casă boccelele desfăcute ale prinșilor. Ipat așeză pe masă actele, banii, un ceas de oțel și altul de argint, cu o cheiță prinsă cu șnur și, la urmă, luă din mîinile lui Nikon o cutie de metal, pe care omul o ținea cu un respect plin de evlavie, și o așeză cu același respect și cu aceeași evlavie mai la o parte de celelalte lucruri.

— Nu s-a descoperit la percheziție nici o armă. În schimb, aici se găsește puterea capitală, — raportă el, ciocănind cutia cu unghia și aruncînd ostașilor o căutătură care spunea multe.

Kirill dădu să tragă cutia spre el, dar întîrzie cu mîna deasupra ei, înălțînd spre Ipat o privire întrebătoare. Ipat își scoase înainte buza de jos, umflîndu-se în pene și dînd din cap: cu alte cuvinte, n-ai decît să te uiți singur, dar să știi că nu-i de șagă!

Era o cutie simplă și rotundă de metal, cu un nisetru pe capac și cu o inscripție de jur împrejur: „Icre moi de Astrahan“. Greutatea cutiei, însă, era cu totul neobișnuită. Kirill ridică puțin capacul, numai dintr-o parte, dar îl lăsă numaidecît la loc.

— Unde ați găsit-o asta? — întrebă el.

— Aici, înăuntru, — se grăbi să răspundă Nikon, arătînd o pernă desfăcută pe la cusături. — Era ascunsă în puf.

— E a celui pe care nu l-ați cercetat încă. — îl lămuri Ipat.

Kirill i-l arătă cu capul pe Polotențev.

— Tu mi l-ai adus, tu să răspunzi de el. Iți ordon cu tot dinadinsul : fii cu băgare de seamă și păzește-l ca pe lumina ochilor !

— Apoi, eu îmi păzesc lumina de două ori, că am numai una singură !

Indată ce-l scoaseră de acolo pe Polotențev, iar Nikon, cu ajutorul altui ostaș, începu să întindă pe jos lucrurile prinșilor, Dibici făcu cu ochiul spre cutia de tinichea, în glumă :

— Mașină infernală, hai ?

Kirill strigă ostașii, care se adunară de jur împrejurul lui. Și abia atunci deschise capacul, acoperi cutia cu palma și o răsturnă.

Un pumn de monede de aur i se vărsă greoi în palmă, umplîndu-i-o. Cele de deasupra lunecară domol pe masă, ca niște boabe uscate de pe o lopată prea încărcată. Kirill își trase ușor palma de sub grămăjoara de aur. Foșnetul dulce al metalului stărui cîtva timp în odaie, pînă cînd grămăjoara se așeză pe masă, revărsîndu-se ușor.

— Maică, măiculiță, ce-mi văzură ochii ! — strigă Nikon, năucit.

— O zestre în toată legea ! — se minună alt ostaș.

— Bravo Merkuri ! Halal Merkuri ! — bombăni Dibici.

Nimeni nu-și lua ochii măriți de la aur, doar Kirill se uita la fiecare pe rînd, cu gîndul aiurea. Se îndreptă apoi spre fereastră, rămase cîtva timp acolo și se întoarse din nou la masă. Ii spuse lui Dibici, cu un zîmbet fugar :

— Nici nu-ți trece prin minte la ce mă gîndeam acum ! Lucrul acesta explică multe, foarte multe...

Și atinse cu degetul grămăjoara de galbeni, care se împrăștiară și mai mult pe masă zornăind subțirel.

— Maică, măiculiță! — repetă Nikon, fără glas, numai din buze.

Cînd îl aduseră în casă, cel de-al treilea prins arăta cu totul abătut. Trupul firav i se pierdea în hainele prea largi, deși se vedea cît de colo că erau ale lui și că proprietarul lor se pricepuse, pe vremuri, la lucru bun. Părul și barba, netunse cine știe de cînd, i se încîlciseră, sporind și mai mult neliniștea chipului jalnic, care părea că cerșește îndurare. Dar în ochii ascunși sub aripile zbîrlite ale sprîncenelor, sclipea o mulțumire ciudat de liniștită, de parcă omul se bucura că i se făcuse, în sfîrșit, o dreptate pe deplin meritată de care nu se îndoise niciodată.

Cătînd la Izvekov cu privirea aceea bizară, și fără să se uite cîtuși de puțin la grămăjoara de aur, omul se așeză modest pe un capăt de bancă.

— Meșkov, Merkuri Avdeevici?

— Da.

— Ai plecat de mult din Saratov?

— De mai bine de două săptămîni.

— Ești numai în trecere pe locurile acestea, sau vrei să te așezi pe-aici?

— Gîndeam să mă așez...

— Pentru ce ți-ai părăsit orașul de baștină?

— A fost o veche dorință a mea, să mă trag la mînăstire. Dar cînd am ajuns aici, nu m-au primit. Chilia pe care mi-o făgăduiseră la schit era dată, și a trebuit să trag, deocamdată, la o gazdă în oraș.

— Și pesemne că acolo nu ți-a plăcut.

— Vreți să știți pentru care motiv am plecat din nou la drum? Eram îngrijorat. Că umblă fel de fel de zvonuri, cum că frontul s-ar apropia de Hvalînsk. Eu nu doresc decît să-mi petrec în singurătate zilele bătrîneților mele, și m-a prins frica să nu mi se spulbere visul...

— Și cine-s cei care trebuiau să-ți ocrotească visul dumitale dincolo de Volga? Cazacii?

— De ce cazacii? — întrebă Merkuri Avdeevici, cu un fel de respect speriat în glas. — Nici prin gînd nu mi-a trecut una ca asta!

— Nu ştiai că de partea cealaltă a Volgăi sînt cazacii?

— Dar nu mă gîndeam să ajung aşa departe! M-au sfătuit unii să mă duc la Malîi-Irghiz. Căutau să mă încînte, zicînd că războiul n-o să ajungă niciodată pînă acolo, că e un ţinut liniştit. Cu toate că nu mă prea trăgea inima să mă duc...

— De ce?

— Oamenii de prin părţile acelea sînt mai mult de „credinţă veche". Gazda mea era şi el tot sectant. Acum mă căiesc că m-am lăsat ispitit: el a fost cel care m-a îndemnat să plec.

Kirill îi arătă, cu o mişcare din cap, aurul:

— E al dumitale?

— Da, — răspunse Merkuri Avdeevici. Nu numai că nu se uitase deloc la aur pînă atunci, dar îşi întoarse şi mai mult capul de la el. Totuşi, nu se îndoi o clipă că de asta era vorba.

— L-ai ascuns de puterea sovietică, nu-i aşa?

— Ascuns nu poate fi decît un lucru pe care-l caută cineva. La mine nu l-a căutat nimeni. Aşa că nu e ascuns, ci păstrat.

— Pentru mîntuirea sufletului?

— Voiam să-l duc în dar mînăstirii.

Ostaşul care-l urmărise tot timpul cu o privire întunecată întrebă pe neaşteptate:

— Atunci, de ce ai stat atîta la gînduri? Dacă-l dădeai, s-ar fi găsit îndată şi chilia!

Meşkov trecu cu vederea aceste vorbe, smerit.

— Trebuie să te înaintăm mai departe, pentru cercetări, — zise Izvekov.

— Cum credeţi!

— Aurul îl numărăm chiar acum şi încheiem un proces-verbal, pe care-l semnezi dumneata.

— Şi asta tot la voia dumitale e, — răspunse cu nepăsare Meşkov.

Închise ochii pe jumătate şi rămase neclintit pe capătul băncii, aşa cum se aşezase, de parcă poposise acolo numai o clipă şi acum era gata să se ridice şi să plece. Ar fi fost cu neputinţă să bănuieşti la ce se gîndea. Fără îndoială că se gîndea şi la bani, mai ales

cînd odaia începu să se umple de clinchetul lor monoton şi amăgitor: Kirill şi Dibici numărau galbenii cu neîndemînare, aşezîndu-i în fişicuri. Nu era chip să nu se gîndească la bani. Gîndul acesta, fie că o lua înaintea tuturor celorlalte, fie că rămînea puţin în urma lor, era de-a pururi prezent, ca umbra care-ţi aleargă fie în faţă, fie în spate. Meşkov compara mereu trecutul cu prezentul. În trecut, cu cît avea omul mai mulţi bani, cu atît mai mult îi curgea în pungă. Banul trăgea la ban. Era greu pînă puneai mîna pe cel dintîi galben. Ceilalţi veneau din ce în ce mai uşor — vorba lui Rousseau. (Meşkov n-avea nevoie să-l citească pe Rousseau pentru a fi de aceeaşi părere cu el în această privinţă.) Acum însă, cu cît aveai mai mulţi bani, cu atît mai repede rămîneai fără ei, pentru că ţi-i luau!

Şi iată că şi lui Meşkov i se luau cei din urmă galbeni! Şi erau, într-adevăr, cei din urmă. Îi adunase încetul cu încetul, după ce i se năruise aproape toată averea. Îi ascunsese de toţi. Ar fi fost împotriva firii lui să nu dosească ceva, măcar cît de cît, de la toată lumea, chiar şi de la sfîntul duh! Despre existenţa acestor galbeni nu suflase o vorbă nici răposatei Valeria Ivanovna, nici Lizei, nici duhovnicului său, nici vicarului care-i dăduse binecuvîntarea pentru viaţa monahicească. Îi trecuse sub tăcere şi la secţia financiară cu toate că simţea cum îi lunecă de-a lungul spinării fiori de gheaţă cînd îl întreba Ragozin dacă nu i-a mai rămas ceva aur... Dacă omul ar fi aşa fel făcut încît să-şi poată ascunde de el însuşi unele lucruri, atunci fără îndoială că Meşkov nu şi-ar fi destăinuit nici lui existenţa cutiei de icre, ca nu cumva, într-o clipă de slăbiciune, să se dea de gol. Tinicheaua aceea plină cu galbeni a ţinut-o toată vremea sub căpătîi, iar la plecarea de acasă a luat-o cu el, vîrîtă într-o pernă. Învelise galbenii în vată, ca nu cumva, doamne fereşte, să zornăie. Cînd se culca, îşi lăsa obrazul peste cutie, şi tinicheaua i se părea mai moale decît puful, iar galbenii păreau că-i şoptesc în vis: „Sîntem ai tăi, sîntem ai tăi, sîntem ai tăi!" Şi iată

că, deodată, taina lui nu mai era taină! Socoteala se încheiase...

Socoteala se încheiase într-adevăr. Dibici începu să întocmească procesul-verbal. Kirill scria cifre, cu un căpeţel de creion, pe scîndura de tei a mesei. Făcu o înmulţire şi zise:

— În total, cinci mii şase sute patruzeci de ruble. Aşa-i, cetăţene Meşkov?

— Nu, — răspunse stins Merkuri Avdeevici, — nu-i aşa. Aţi greşit.

— Cum să greşesc?

— Aţi greşit. Nici nu era nevoie să-i mai scoateţi din cutie. Pe fund încap exact nouăsprezece monede. În înălţime, cîte treizeci de bucăţi a zece ruble, adică fiecare fişic era de trei sute de ruble. Trei sute, înmulţit cu nouăsprezece, fac cinci mii şapte sute de ruble, întocmai, şi nicidecum cinci mii şase sute patruzeci. Dacă, bineînţeles, cei şase galbeni nu s-ar fi topit pe undeva, în timpul operaţiunii...

— Dracu' să-i ia pe cei şase galbeni ai dumitale! N-ai decît să-i numeri singur! — strigă Kirill, înnegrindu-se de atîta sînge cît îi năvălise în obraji.

Merkuri Avdeevici se trase mai aproape de masă. Aruncă o privire asupra fişicurilor aşezate cu grijă, se înecă şi mult timp nu-şi putu veni în fire. Apoi începu, de parcă stătea de vorbă singur:

— Dacă masa ar fi netedă, ar fi uşor să vezi dacă fiecare fişic are cîte o sută de ruble. Dar aşa, pe la încheieturi scîndurile nu sînt toate deopotrivă: unele-s mai ridicate, altele mai lăsate. Vedeţi fişicul de colo cum pare mai mic? A nimerit pe o scîndură lăsată. Cu toate astea, are o monedă în plus! Uite, şi celălalt la fel! Îmi daţi voie să mai număr o dată?

— Mă rog, mai numără o dată.

Meşkov trase fişicul spre el, îl apăsă cu degetele, şi monedele se desfăşurară lanţ în faţa lui, cu un foşnet lin, de supunere. Îşi puse mîna stîngă făcută căuş la marginea mesei, iar cu dreapta începu să prindă între degetul mijlociu şi cel arătător cîte două monezi deodată şi să le arunce unele după altele la grămadă,

cu atîta dibăcie de parcă se juca. Toţi cei din jur stăteau muţi de uimire.

— Unsprezece! — zise Meşkov, aruncînd la o parte, cu zgomot, galbenul de prisos.

Descoperea fără greş fişicurile rău numărate, le scotea din rîndul celorlalte, le număra din nou şi dădea mai încolo galbenii de prisos, pînă ce găsi toate cele şase monede care lipseau pînă la suma rotundă. Degetele lui păreau că întineriseră dintr-o dată.

— Ia te uită! — nu se putu stăpîni Nikon, vrăjit de măiestria bătrînului. — Ţiriie, drept ca un greier!...

Venindu-şi parcă pe neaşteptate în fire, Merkuri Avdeevici se uită la Nikon cu sprîncenele ridicate. Privirea lui nu mai avea nimic din blînda strălucire de extaz cu care intrase în casă. Luminile ochilor îi erau tulburi, de parcă le-ar fi pierit, într-o clipă, orice urmă de înţelegere.

Toţi se uitau la el în tăcere. Meşkov se întoarse încet de la masă — şi deodată umerii începură să-i tresară şi omul se aplecă peste bancă.

— L-a răzbit! — zise ostaşul. — Îi vine greu să se despartă de jucărelele lui...

— Socoteala e bună, acum? — întrebă Izvekov, trezindu-l pe Meşkov cu glasul lui aspru, aproape brutal.

Merkuri Avdeevici îi răspunse, stins:

— E bună aşa cum am făcut-o eu, nu cum o făcuseşi dumneata. Cincizeci şi şapte de fişicuri a o sută. Întocmai cum au fost. Of, doamne-dumnezeule!

Şi îşi ascunse faţa în mîini, zguduit de hohote.

Dibici trecu suma în procesul-verbal: cinci mii şapte sute de ruble. Apoi începură să aşeze banii la loc, în cutie. Treaba nu mergea uşor. Se grăbeau: prea îşi pierduseră vremea cu toate aceste întîmplări neprevăzute. Îi dădură lui Meşkov să semneze procesul-verbal. Bătrînul îşi regăsi stăpînirea de sine şi semnă fără şovăială.

În timp ce ostaşii îl scoteau din casă, Kirill îi mai puse o întrebare:

— Pe însoţitorul acesta al dumitale, care e rănit, nu l-ai cunoscut cumva la Saratov?

Meşkov se opri locului.

— Nu răspund pentru nimeni, decît pentru mine însumi!

— Fără îndoială că fiecare n-o să răspundă decît pentru el. Totuşi, cred că o să se ţină seama dacă-mi vei spune cine-i.

Meşkov se codi cîtva timp.

— Nu v-a spus el singur cine-i?

— Are, pesemne, motivele lui să nu spună. Dar acum nu-l întreb pe el, ci pe dumneata.

Meşkov întîrzie din nou cu răspunsul.

— La urma urmei, nu mi-e nici cumătru, nici cuscru, — zise el, şovăind încă. — Numai că... de ce să pîrăsc? Că cine greşeşte, păcat săvîrşeşte...

— Atunci, caută să nu greşeşti.

— Fie. Nu mi-e frică de adevăr. Nu ştiu ce fel de om o fi, dar pare-mi-se că l-am cunoscut înainte vreme locotenent-colonel de jandarmi.

— Polotenţev?

— Polotenţev, — încuviinţă fără şovăială Merkuri Avdeevici şi, lăsîndu-şi ochii în pămînt, ieşi repezit pe uşă.

Kirill şi Dibici schimbară o privire.

În cele din urmă, porniră la drum. Soarele cobora spre apus. Înaintea coloanei mergeau prinşii. În urma ei, venea căruţa cu lupii ucişi. Cîinii, cu părul zbîrlit pe spinare, o însoţiră cu lătratul lor îndîrjit pînă hăt departe, dincolo de sat.

Ipat umbla pe-alături de comandant şi de comisar, care erau călări. Îşi dădea seama că celor doi nu le ardea de vorbă, şi tăcea şi el.

Dibici se uita în jurul lui cu privirea nouă a omului care n-a mai dat de mult prin locurile de baştină şi încearcă să regăsească, — lăsînd la o parte toate schimbările, — imaginile de mult cunoscute. Ca în tinereţe, îngîna pe sub mustaţă un cîntecel simplu. De cum ieşi din pădure, călare fiind, vedea bine drumul şi de cîte ori recunoştea cîte o cotitură a dealurilor, pe faţa lui întîrzia un zîmbet vag. Arţarii, cărora le plac povîrnişurile, creşteau în voie, învolburînd dealurile. Le ieşeau în cale, tot mai des, sătuleţe, iar

drumurile se lărgeau în răscruci prăfuite, care arătau apropierea oraşului.

Kirill se legăna în şa cu ochii închişi. Nu-i era somn, dar n-avea gust de vorbă. Toate cîte se petrecuseră la Repiovka începeau să-şi piardă culorile vii, întunecate acum de întîlnirea neaşteptată şi aproape fantastică cu trecutul — de coincidenţa celor două întîlniri : fiecare din ele îl întorcea spre vremurile duse şi avea cu ce să-i umple pentru mult timp toate gîndurile. Şi totuşi, exista fără îndoială o legătură, poate chiar o interdependenţă între demascarea lui Polotenţev, galbenii lui Meşkov, fata cea moartă din mijlocul drumului, vîntul care flutura horbotele de hîrtie ale sicrielor înălţate deasupra capetelor mulţimii, lupul care-şi muşca pulpa cu dinţii, executarea lui Zubinski şi moartea lui Şubnikov, dezertorul Nikon care-şi dobîndise iertarea şi Ipat, care filozofa pe tema întocmirii unei vieţi noi... Toate aceste fapte se împleteau strîns între ele, cum se împletesc nuielele de răchită într-un coş jilav : nu te puteai opri la unul, fără ca acela să nu tragă după el încă unul, şi încă unul, după cum nu poţi scoate din împletitura coşului o singură nuia, fără să le tragi pe toate celelalte. Kirill îşi dădea seama că, de-a lungul puţinelor zile din urmă, ştiuse să înfrîngă toate piedicile care i se puseseră în cale şi trecuse cu cinste prin toate încercările. Mai mult decît atît : era încredinţat, ca niciodată pînă atunci, că o să biruie piedici cu mult mai grele şi că voinţa lui n-o să se frîngă în faţa nici unei puteri din lume. Se întrebă dacă era mulţumit de el însuşi, şi-şi răspunse că avea motive să fie mulţumit. Dar, îndată după ce-şi răspunse, îi răsări în minte altă întrebare : atunci, de ce se simţea copleşit de tristeţe ? Şi această nouă întrebare rămase fără răspuns. Kirill şi-o repeta mereu, dar nu izbutea s-o pătrundă cu mintea : simţea doar că era trist, şi atît. Pe dinaintea ochilor îi treceau oamenii pe care-i văzuse în vremea din urmă şi a căror soartă o ţinuse în mîinile lui. Îşi cîntărea iarăşi şi iarăşi hotărîrile, întrebîndu-se dacă judecase fără greş şi încredinţîndu-se că avusese totdeauna dreptate. Dar tristeţea tot nu se risipea.

Auzind deodată suspinul jalnic al lui Ipat, care păşea alături de el, deschise ochii:

— Ce-i cu tine, Ipat? — îl întrebă zîmbind. — Eşti amărît?

— Şi în vis o să văd cum au fugărit-o, pe cinstea mea!

— Pe cine?

— Pe lupoaica cea bătrînă. Acuma, gîndesc c-o fi crăpat, pe undeva, prin rîpi. Păcat de blană... Şi numai din pricina blestemaţilor ăstora, dare-ar boala-n ei!

Şi ridică înciudat pumnul spre partea unde erau arestaţii.

— Dacă am avea decoraţii, tocmai pentru blestemaţii ăştia te-aş propune, pe loc! — îi răspunse Kirill.

— Ba lupoaica făcea pentru mine mai mult decît orice decoraţie. Că şi acum mi se mai bălăbănesc în raniţi vreo doi Egori![1]

Tăcu o clipă, apoi îşi ridică privirea vie spre Kirill, ca şi cum i-ar fi pîndit gîndurile.

— Să-mi faceţi rost, tovarăşe comisar, de-o patalama la mînă, din care să se vadă cum că am binemeritat faţă de armata muncitorilor şi a ţăranilor. Am s-o pun în ramă şi am s-o bat în perete, acasă la mine. Aşa, precum ca să se ştie... — Şi făcu din ochi, cu viclenie. — Apoi, mi se cuvine şi o cinste din partea dumneavoastră şi a tovarăşului comandant, pentru lupi. Că doar v-am ales nişte locuri!... E şi ăsta un meşteşug!

— Dacă-i vorba de cinste, ia-ţi blana lupului meu, — zîmbi din nou Kirill şi-şi îndemnă calul căutînd să-l ajungă pe Dibici.

— Cum te mai simţi, Vasili Danilîci?

— Minunat! — răspunse Dibici ridicîndu-se în scări cu atîta avînt, încît calul îşi ieşi din pas şi începu să joace, încercînd s-o ia la trap.

— Vezi trecătoarea de colo? — urmă el, arătînd cu mîna întinsă un deal acoperit cu o pădure roşie-vînătă în lumina asfinţitului. — Pinii cei auriţi?... Dincolo de

[1] Denumirea decoraţiilor „Sf. Gheorghe", care se acordau în timp de război în Rusia ţaristă pentru bravură. (N. trad.)

deal e o vale lungă, pe urmă cîteva coline, iar între ele, prin văgăuni, două schituri „de credință veche"[1] așezate alături: unul de călugări, altul de călugărițe. Puțin mai departe, spre Volga, începe satul. Acolo, în sat...

— Ce-i acolo?

— Acolo-i bordeiul meu, — răspunse Dibici încet, tulburat.

Cînd intrase în vorbă cu Dibici, Izvekov se așteptase să-l întrebe cu tot dinadinsul și amănunțit cine erau Meșkov și Polotențev și se pregătise să-i povestească tot trecutul lui. Dar acum vedea bine că lui Dibici nu-i mai păsa cîtuși de puțin de oamenii mînați sub escortă în fruntea detașamentului. Dacă acești oameni n-ar fi fost legați de soarta lui, nepăsarea lui Dibici nu l-ar fi atins cu nimic: fostul ofițer primise să lupte împotriva dușmanilor revoluției, își făcea datoria conștiincios și ar fi fost absurd să se aștepte la altceva de la el. Dar acolo, în casa aceea țărănească în timp ce-i arăta galbenii scoși din cutie, Kirill fusese pe punctul să-i spună cîte lucruri din trecut îi lămurea aurul lui Meșkov. Neținînd seama de pornirea lui de sinceritate, Dibici parcă voia să-i spună că viața particulară îl privea pe fiecare în parte. Și lucrul acesta îi părea lui Kirill și aspru, și jignitor.

— Zici că e aproape Hvalînskul?

— La trap, nu faci mai mult de douăzeci de minute pînă acolo.

— După cît se vede, pe aici e liniște. Bandele nu îndrăznesc să se apropie de oraș.

— Hotărît! Nu cred să întîlnim pe nimeni. Nu știu ce o fi cu celelalte detașamente. Probabil că vor ajunge și ele fără nici un fel de ciocnire.

— Ești mulțumit?

— De ce anume? Operațiuni serioase nu se prea arată...

— Și ai dori să fie? Te întreb dacă ești mulțumit că te afli alături de noi...

— De roșii? Mă simt minunat cu ostașii aceștia... și cu comisarii lor!

---

[1] Sectă religioasă în Rusia. (N. trad.)

Gropiţa din bărbie se netezi şi dispăru aproape cu totul. Dibici se uita la Kirill cu un zîmbet plin de dragoste.

— Asta o simt mai mult intuitiv, — adăugă el. — N-aş putea spune clar de ce anume mă simt bine, şi nici să motivez din punct de vedere filozofic n-aş putea...

— Filozofia nu mai stă astăzi în abstracţii, ci în activitate. Ar trebui să analizezi lucrurile din punct de vedere politic, ca un activist. Atunci toate s-ar aşeza la locul lor.

— Apoi, la mine toate-s la locul lor! — răspunse Dibici zîmbind mereu. — Cred că, în ce mă priveşte, am hotărît totul aşa cum se cuvenea să hotărăsc.

Kirill nu putea să nu-i răspundă şi el cu veselie: prea vorbea sincer şi deschis Dibici în clipa aceea!

— Poveşti! Pur şi simplu, te bucuri că ai ajuns acasă.

— Cinci ani... Şi ce ani! Să nu-ţi vină a crede! — oftă Dibici şi întrebă sfios, cu un glas dintr-o dată foarte tînăr: — Vrei să ne facem puţin timp liber, Kirill Nikolaevici, şi să ne repezim amîndoi pînă la maică-mea? Ce zici?

— Nu, de ce să vă mai stingheresc şi eu...

— Ba deloc! Nu ne stinghereşti deloc! N-ai idee ce drăguţă e! Ai să vezi!

— Nu... pe mine să mă laşi s-o fac pe comandantul în locul dumitale. Cred că o să mă descurc. Iar dumneata...

Kirill se uită mai atent la faţa tulburată a lui Dibici şi-i propuse, pe neaşteptate:

— Vrei să pleci chiar acum acasă şi să te prezinţi la unitate mîine dimineaţă? Sper că pînă atunci o să se adune toată compania.

— Adevărat? — strigă Dibici aproape cu spaimă.

Îşi struni calul şi se aplecă din şa spre Kirill. Ochii îi străluceau de fericire, dar parcă tot stătea la îndoială dacă să creadă ori nu ce auzise.

— Poate că te temi să-mi laşi pe seamă compania? rîse Kirill. — Dacă ţi s-ar întîmpla ceva în luptă, eu

aş fi acela care ar trebui să iau comanda: aşa scrie la regulament. Dar aici nici măcar nu-i vorba de luptă. Du-te liniştit. Altă dată plec eu şi rămîi dumneata. Şi, fiindcă veni vorba de asta, îmi eşti dator o permisie. Îţi mai aduci aminte? Pentru neamţul cela... Nu m-am folosit pînă acum de ea. Ei? Ce zici?

Şi Kirill îi întinse mîna.

Dibici opri detaşamentul şi dădu un ordin, prin care trecea asupra comisarului toate atribuţiile lui de comandant, rămînînd să le reia mîine, în oraş, pe la orele opt, cînd se va întoarce din permisie.

Strînse mîna lui Izvekov, îşi împunse de două ori calul cu pintenii şi, săltînd în şa, o luă înaintea detaşamentului în trap întins.

Curînd după aceea intră în pădure. Pe drumul neumblat, fără să se oprească din trap, ci doar aplecîndu-se înaintea crengilor din cale, Dibici trecu de cealaltă parte a dealului şi coborî în vale. Acolo drumul era pe-alocuri atît de larg, încît Dibici îşi porni de cîteva ori calul în galop. Dar cînd ajunse la coline, drumul se îngustă cît o potecuţă. Arţarii îşi împleteau vîrfurile deasupra, într-o boltă scundă. Dibici descălecă şi-şi luă calul de dîrlogi.

De pe culmea uşor povîrnită, zări o livadă ce se întindea pe sub dealuri, învăluită în umbrele serii. Printre meri se înălţau două-trei şuviţe de fum: erau chiliile cele mai mărginaşe ale schiturilor. Pe acolo se abătea Dibici pe vremuri, foarte demult, cu micii lui tovarăşi de joc, să prindă păsări cîntătoare...

Mergea din ce în ce mai repede, ca să-şi dezmorţească picioarele înţepenite de călărie. La cîţiva paşi înaintea lui tufişurile foşniră deodată, apoi se liniştiră. Calul tresări şi smuci frîul, speriat. Dibici deschise tocul revolverului. Atunci auzi un ţipăt scurt, supărător ca o durere, şi pădurea începu a se roti în jurul lui ca nişte căluşei, aplecîndu-şi crengile, somnoroasă. „Nu se poate!" dădu să strige Dibici, dar glasul nu-l mai asculta...

...În aceeaşi clipă, zări prin frunziş un uliu care se înălţa drept deasupra lui. Mişcîndu-şi fără zgomot aripile triunghiulare şi negre, care de jos păreau peste

măsură de mari, şi aplecîndu-şi într-o parte capul mic, pasărea cerceta cărarea cu mărgica strălucitoare a ochiului. După cîţiva paşi, Dibici descoperi la picioarele lui puf împrăştiat, apoi cîteva pene mai mari: după pete, păreau a fi ale unui gotcan.

Ieşi dintre arţari, sări în şa şi trecu în goană pe lîngă chiliile prizărite şi pe lîngă bisericuţa schitului, tupilată într-o vîlcea. Aproape de marginea oraşului, îşi mînă calul la galop pe deal în jos.

La capătul unui şir lung de căsuţe de lemn cu grădiniţe în faţă, toate la fel, se înălţa un plop argintiu. Cu creanga de jos întinsă, plopul ascundea, ca şi pe vremuri, streaşina căsuţei vopsite în culori deschise.

Dibici îşi opri calul. Inima-i bătea dureros, de parcă tot drumul acela l-ar fi făcut într-o întinsoare, fără să răsufle. Se gîndi să nu descalece chiar în faţa casei şi-şi priponi calul lîngă grădiniţa vecină.

Portiţa era deschisă. Dibici intră în curte. Viţa năpădise toată terasa din faţa intrării aşa-zise „principală" şi se urcase pînă sus, pe acoperiş. Pe coş ieşea o şuviţă subţire de fum. Vişinii se întinseseră prin toată curtea: crengile lor, desfrunzite şi lăsate în voia soartei, se îndoiau pînă la pămînt. Podeţul de scînduri de peste potecuţă putrezise şi nu mai scîrţîia ca înainte. Acoperişul fîntînii se lăsase într-o parte. In cuşca cîinelui stătea aruncată o cucoană de porţelan cu braţele sfărîmate...

Dibici intră fără zgomot în casă. In bucătărie, samovarul stătea pe jos. In burlanul de tinichea băgat în uşiţa sobei, şuiera vîlvătaia surcelelor aprinse. Prin găurile burlanului ars se vedea horbota portocalie a flăcărilor. In casa aceea, totul părea redus la proporţii de jucărie. Intrînd în odaia căreia totdeauna i se spunea „salon", Dibici trebui să-şi plece capul. Toate lucrurile îi erau cunoscute şi dragi, dar cu fiecare trebuia să facă acum cunoştinţă din nou: peste toată casa se aşternuse un văl de vechime, ca scrumul peste un foc stins.

Pe dulăpior ardea o lampă mică. Pe vremuri, lampa aceea ca de copil şi-o aşeza mama la căpătîi. Dibici aruncă o privire în dormitor. Pe pat se vedea albind

aceeași cuvertură veche, împletită de mînă. Se întoarse în salon și apropie lampa de fotografii.

Se văzu în uniformă de student, cu obrazul neînchipuit de neted, cu o țigară între degete. Cît fusese prizonier, se dezvățase să fumeze. Uniforma de student îi rămăsese la gazda lui din Moscova. Mii de ani îl despărțeau pe Dibici cel de acum de tînărul cu țigara între degete. Alături era o fotografie necunoscută a surorii lui, la braț cu un bărbat îmbufnat, care semăna grozav cu Pastuhov...

Cineva își tîra picioarele în bucătărie, Dibici se întoarse. O durere necunoscută încă îi apăsă pieptul. Din ușă, dînd la o parte draperiile de un roșu închis și cu ciucuri pe margini, îl privea o femeie extraordinar de mică. Femeia nu se sperie deloc, ci doar își întinse capul înainte, cu mirare. Și Dibici recunoscu în ea pe gazda lui de la Moscova, aceea căreia-i lăsase în păstrare uniforma de student, atunci cînd intrase în școala de ofițeri de rezervă.

— Mi se pare că s-a întors băiatul, Vasenka? — întrebă femeia ținînd mereu draperia desfăcută, cu ciucurii tremurînd pe margini.

— Și mama? Unde-i mama? — îngăimă, chinuitor de greu, Dibici.

— Nu te-ai întîlnit cu ea, drăguțule?

— Unde aș fi putut să mă întîlnesc?

— Cum a primit scrisoarea că ești în spital la Saratov, s-a și pregătit să pornească la tine. Dar multă vreme n-a fost chip să prindă vaporul. Abia de o săptămînă a plecat, cu niște căruțe...

— De ce n-a stat să mă aștepte?

— A ostenit tot așteptîndu-te, drăguțule.

— Și soră-mea?

— S-a măritat de mult!

— Cu... ăsta? — întrebă Dibici arătînd fotografia.

— Cu ăsta. Că doar și Pastuhovii îs tot din Hvalînsk.

Dibici se uită la mutra îmbufnată a lui Pastuhov. Stătea, cît era de lung, la braț cu neasemuit de frumoasa lui soție, care zîmbea luminos și puțintel vinovat parcă...

— Asta nu-i soră-mea. Asta-i Asia! M-ai mințit!

— De ce era să te mint, drăguțule? Uite-ți și uniforma de student. Ia încearcă-ți-o.

— Minți, minți! — strigă Dibici, cu o durere necruțătoare. — Mamă, unde ești?

— Nu mai urla așa! Spune-mi mai bine, ca să-i spun și eu la rîndul meu mamei tale: de cînd a intrat Vasenka al ei în slujba Armatei Roșii?

Dibici vru să se repeadă la femeie și s-o dea la o parte din cale, dar ea se și ascunsese, trăgînd drept în fața lui cele două draperii. Ghemuită după ele, se uita printr-o deschizătură, cu un singur ochi, iar ciucurii săltau mărunțel de rîsul ei înăbușit.

Dibici sări peste fereastră pe terasă, smulse perdeaua încîlcită a viței și ieși din curte, alergînd cît îl țineau picioarele.

Își dezlegă calul și-i aruncă frîul pe grumaz. Ulița era întunecată dar străvezie ca turnată din sticlă colorată. Abia își puse piciorul în scară, că armăsarul se și smuci luînd-o la goană. Dibici nu se putea urca în șa. Își făcea vînt mereu, împingînd cu piciorul în pămînt, pînă simți cum îi amorțeau mîinile, cum șaua de care stătea agățat lunecă pe o parte, iar vîntul fierbinte care-i bătea în față îl înăbușă tot mai mult. Nu, nu, războiul nu se sfîrșise încă! Îl aștepta Izvekov. „Uite vin, vin numaidecît!" șoptea el printre dinți așteptînd înspăimîntat să i se descleșteze degetele și să scape șaua. Trupul începu să i se tîrască de pămînt.

Apoi degetele i se desfăcură, moi, se desprinse de șa și Dibici căzu. Calul îl izbi cu copita de dinapoi în piept, atît de puternic încît își veni în fire...

Zăcea singur pe cărare, sub frunzișul des al arțarilor. Calul nu mai era acolo. Se uită la peticul de cer de deasupra lui și se gîndi că uliul își luase de mult zborul. În aceeași clipă, o durere ascuțită îi strivi parcă pieptul. Gemu.

— Aiurez! Totul n-a fost decît o a-iu-rea-lă! Bandiții!

Se pipăi cu palma cleioasă. Tocul revolverului era gol. Se tîrî, înecîndu-se, pe cărare și ajunse la po-

vîrniș. Dar, slăbit cum era, se prăbuși. Capul îi lunecă în jos. Prundișul mărunt se rostogoli de sub el, foșnind la vale. Văzu, ca o imagine răsturnată în oglindă, grădina nesfîrșită de meri, cu chilii mici risipite ici și colo, și recunoscu schitul. Pe vremuri, foarte demult, se abătea și el pe aici cu tovarășii lui de joc să prindă păsări cîntătoare...

— Mamă, — izbuti să îngîne, într-un horcăit. — Doamne, dumnezeule, mamă!

Sîngele îl năpădi pe gură. Se înăbuși și-și pierdu din nou cunoștința.

29

— Vă sînt cît se poate de recunoscător pentru încrederea pe care mi-o acordați și pentru cinstea pe care mi-o faceți, — zise Pastuhov cu zîmbetul lui de ghips, — dar eu sînt numai întîmplător în oraș, și nu cred că ar fi potrivit să iau parte la un demers atît de reprezentativ...

— Vai de mine, Alexandr Vladimirovici! — protestă pe un ton pătruns omul cu o pieptănătură și o barbă amintind personalitățile celebre din necrologurile pe care le publica „Niva". — Vai de mine!

Ceilalți doi reprezentanți ai cetățenilor din Kozlov, care veniseră la Pastuhov cu rugămintea de a merge împreună cu ei la generalul Mamontov, ridicară și ei din umeri, în semn de protest.

— Dumneata, Alexandr Vladimirovici, nu poți fi „întîmplător" pentru orașul nostru, și nici chiar pentru întreaga Rusie civilizată!

— Credeți-mă, — stărui pe un ton cordial omul din necrologuri... — Numele dumitale e cunoscut chiar și în cercurile ofițerești. In cercurile progresiste ale ofițerimii noastre, bineînțeles! Și poate că numele dumitale va trezi în însuși generalul partea cea bună a sufletului său, care se află, dacă e permis să spunem așa, în stare de toropeală sub influența împrejurărilor de război...

— Parte pe care, în orice caz, generalul n-a prea arătat-o în campania lui de eliberare, — adăugă sarcastic cel de-al doilea reprezentant.

— Dar singura în care ne mai rămîne să sperăm! — zise și cel de al treilea, cu un suspin. — Așa încît vă rugăm, vă implorăm chiar, să nu ne refuzați!

Pastuhov clipi din ochi uitîndu-se întrebător la Asia. Era și ea în aceeași odaie cu balconul dînd spre piața plină de praf. Ca totdeauna cînd era foarte tulburată, chipul ei se făcuse cuceritor de frumos și-și luase privirea de zile mari: genele lungi păreau și mai răsfrînte, iar pleoapele îi erau ușor umezite de cîte o lacrimă cristalină.

Cei patru bărbați stăteau în picioare în jurul ei, într-o atitudine de respectuoasă așteptare.

— Cred, Sașa, că dacă poți fi de vreun folos... cît de cît... E un adevărat coșmar ce fac oamenii aceștia îngrozitori! Măcar dacă i-ar opri generalul... Dacă i-ar opri cineva!

— Intră cu forța prin iatacuri, — exclamă personalitatea cea luminată — și fură pînă și... rufăria!

— Un singur lucru, domnilor! În nici un caz nu pot primi să conduc eu delegația, — se apără Pastuhov, făcînd cu mîna un gest de împotrivire.

— Nici vorbă, Alexandr Vladimirovici! Delegația va fi condusă de cel mai cunoscut pedagog din orașul nostru. Bineînțeles că la început nici el n-a vrut să primească. Dar ce putea să facă? Datoria cetățenească! Pe dumneata nu te rugăm decît să faci parte din delegație. Numai să faci parte! Doar să ne sprijini...

— Bine, sînt de acord să mergem cu toții laolaltă, — glumi Pastuhov cu îngăduință.

Ceilalți îi zîmbiră recunoscători, dar el își reluă expresia înghețată.

— Și apoi, domnilor, vă mai rog să nu scrieți nici un fel de memoriu. Mă împotrivesc. Absolut nimic scris! Fără jalbe lacrimogene și semne de exclamație!

— Nu, nu! Totul se va face exclusiv verbal. Va fi doar o rugăminte stăruitoare. Aș zice chiar — nu-i

așa, domnilor ? — nici măcar o rugăminte, ci o hotărîre categorică : cerem ca orașul și populația pașnică să fie puse la adăpost de aceste jafuri dezmățate. Să se sfîrșească o dată toate, și fără întîrziere!

— Și apoi, toate violențele acestea ! — adăugă și Asia, cu dezgust, ducîndu-și la tîmplă mîna cu degetul cel mic ușor depărtat.

— Nu mai am nimic de obiectat — încheie Pastuhov.

— Pe dumneata, Alexandr Vladimirovici, te rugăm să fii gata oricînd. Te vom înștiința imediat ce generalul va binevoi să ne primească.

Vizitatorii începură să-și ia rămas bun, numai cel mai tînăr dintre ei, care făcuse observația sarcastică privitoare la campania de eliberare a generalului, mai întîrzie o clipă :

— Îmi permiteți un moment ?... E o chestiune personală...

— Mă duc eu cu dumnealor, — zise Asia, ieșind în sală, și lăsîndu-l pe Pastuhov între patru ochi cu tînărul acela, care așteptă pînă se închise ușa, apoi începu să se frămînte, nervos.

— Poate că... ai ceva poezii ?... Scrii ? — îl întrebă Pastuhov cu bunăvoință.

— Deloc ! Deși, totuși, cîte ceva în domeniul jurnalistic... M-au convins și pe mine să fac parte din delegația lor. Dar, mai întîi, aș vrea să cunosc părerea dumitale... aș vrea să știu ce ai de gînd să faci dumneata dacă... dacă s-or întoarce ?

— Bolșevicii ?

— Întocmai.

Pastuhov îl cercetă pe omul cel prevăzător fără pic de sfială, ca pe un individ care merita să fie cercetat. Omul nu avea amîndouă urechile la fel : una era mică, iar cealaltă uriașă, cu sfîrcul atîrnat și lipit de craniu. Părea croită cu tot dinadinsul să asculte, și lui Pastuhov îi veni în minte un cuvînt nou : „Ia te uită ce mai ciulitor de urechi!“

— Se prea poate ca lucrul acesta să nu întîrzie la noi mai mult decît la Tambov. Ar putea să se producă sub forma unui atac. Și afară de o conducere provi-

zorie, nu se va mai institui nici un fel de putere. După aceea, vor veni ei.

— Admiţi aşa ceva?

— Fără îndoială. Vor veni şi vor afla că dumneata şi cu mine am fost la general.

— Dar n-am făcut-o asta decît în interesul întregii populaţii, — căută să se justifice Pastuhov uitînd, pentru moment, să se mai ocupe de individ.

— Încearcă s-o mai dovedeşti atunci! Hm, interesul populaţiei!

Pastuhov îşi trecu palma peste obraz, încercînd parcă să şteargă urmele îngrijorării, apoi începu să vorbească despre ideea care-i trecuse fulgerător prin minte:

— Ştii ce găsesc că ar fi cît se poate de original? Să ne ascundem în casa de nebuni... Da, da! Să cumpărăm un sac cu făină şi să ne ascundem... Sacul ne-ar ajunge multă vreme. Negreşit, negreşit trebuie să ne ascundem la nebuni! — repetă el, ca şi cum încerca să se pătrundă, într-adevăr, de convingerea că descoperirea lui nu putea să dea greş.

— Mă sfătuieşti şi pe mine să fac aşa, sau vrei s-o faci numai dumneata?

Pastuhov îi scutură mîna cu putere, îl petrecu pînă la uşă şi rîse încetişor în urma lui:

— Ce lichea!

După aceea ieşi în balcon.

De partea cealaltă a pieţei, de-a lungul faţadei de cărămidă a fostei şcoli comerciale, treceau, în nori de praf, cazaci călări cu desagi aruncaţi în spatele şeilor. Călăreţii dădeau bici cailor, fluierau voiniceşte şi chiuiau. Unii îşi sprijineau cu grijă boccelele cu pradă, care săltau pe crupa calului. Dintr-o boccea se desfăcuse un sul de stambă furată, şerpuind în urma calului ca o panglică lungă, de un albastru ţipător.

— Saşa, Saşa, ai înnebunit? — strigă Asia intrînd cu grabă în odaie şi repezindu-se să închidă uşa spre balcon. — Ar putea să tragă în tine. Te-ai aşezat drept în văzul lor!

— Dracu' ştie ce o mai fi asta! — răspunse adînc

scîrbit Alexandr Vladimirovici, începînd să se plimbe dintr-un colț în altul al odăii.

Din clipa în care cazacii lui Mamontov năvăliseră în oraş şi se puseseră pe jafuri, se simțea şi înfricoşat dar în acelaşi timp cuprins de o ciudată curiozitate: ce schimbare îi mai aştepta pe el şi pe ai lui? Această aşteptare plină de nelinişte a unui eveniment pe care nu şi-l putea imagina de mai înainte îi amintea starea de spirit a copiilor în ajunul crăciunului. Dar frica era mai puternică decît curiozitatea, deoarece Pastuhov ştia că va curge sîngele şiroaie şi că puhoiul se apropia tot mai mult de noul lor adăpost.

Casa în care locuiau Pastuhovii de aproape două săptămîni era proprietatea unui negustor nu prea cu vază, al cărui fiu era directorul Teatrului Municipal. Ideea de a se adresa cuiva de la teatru, tot Anastasiei Ghermanovna îi venise şi se dovedise bună: directorul îl cunoştea pe dramaturg din auzite, vanitatea lui se simțea măgulită la gîndul că putea să-i facă un serviciu, lui şi familiei lui, — aşa că, pînă la urmă, Pastuhovii se instalaseră în două odăi destul de bune, aproape de strada principală.

Începuseră să se deprindă cu o viață destul de regulată, dîndu-şi seama că bunăstarea de acum era tot atît de trecătoare pe cît de întîmplătoare, bucurîndu-se totuşi de ea şi căutînd să închidă ochii asupra viitorului. Aşezarea lor în acest oraş fusese tot atît de neprevăzută ca şi cea de la Saratov: dar acest caracter de neprevăzut era mai puțin dureros acum, deoarece le rămăsese o etapă mai puțin pînă la deznodămîntul final, care trebuia să vină şi în care nu puteau să nu creadă.

Lui Alioşa, noua lor aşezare îi plăcea mai puțin decît casa lui Dorogomilov. Se plictisea. Neputînd să-şi dea seama că în viața de toate zilele se petrec evenimente care se repetă la nesfîrşit, Alioşa, ca orice copil, lua ceea ce era întîmplător drept rînduiala firească a lucrurilor. Avea impresia că tata şi cu mama nu se duseseră pe malul Volgăi, la Saratov, decît ca să stea la Dorogomilov, iar după aceea nu ajunseseră încă la bunicul şi la bunica, pentru că

trebuiau mai întîi să stea un timp la Kozlov, în casa directorului de teatru. Pentru Alioșa, era mai interesant să se joace în livada lui Arseni Romanovici decît în curtea directorului de teatru, dar jocurile de la Saratov, cît și cele din Kozlov, erau ceva tot atît de firesc și de aceeași natură ca și jocurile lui de mai înainte, de la Petersburg. Avea lîngă el pe Olga Adamovna, pe tata și pe mama. Il hrăneau, îl spălau într-un lighean sau într-o albie, îi tăiau unghiile și-i făceau observații. Cu alte cuvinte, viața, o dată începută, se scurgea la fel, uneori mai veselă, alteori mai plictisitoare, dar fără să aibă nimic întîmplător în sine, ci fiind exact pe măsura legilor ei.

Pentru Alexandr Vladimirovici și pentru Asia, viața celor doi ani din urmă nu fusese alcătuită decît exclusiv din călcarea acestor legi, datorită unui șir nesfîrșit de abateri de la ordine. Pe unele din aceste întîmplări le considerau suportabile, dar altele erau pentru ei un adevărat chin. Pînă și faptul că pe Alioșa erau nevoiți să-l scalde într-un lighean sau într-o albie și nu în baie li se părea o prăbușire a acelei ordini care nu trebuia să sufere abateri.

Amîndoi știau prea bine că, spre a-ți face viața mai ușoară, e mare lucru să-i cauți părțile ridicole. De aceea încercau mereu să glumească.

Nici unul din ei nu mai fusese vreodată pe meleagurile acelea. Cunoșteau Tambovul din „Soția casierului din Tambov" de Lermontov și, în mintea lor, orașul era legat de „Doamna Kurdiukova" a lui Meatlev. Pentru ei, Kozlovul avea aceeași culoare locală ca și Tambovul, deoarece era tot atît de vestit prin tîrgurile lui de cai. Asia, care avea memoria versurilor, cita foarte potrivit expansiunile ridicole ale doamnei Kurdiukova, iar Pastuhov le repeta rîzînd în hohote:

Ca în vis mi-au apărut
Verzi boschete, luna pală,
Cînd în clipa cea fatală
Kurdiukov, îndrăgostit,
De iubire mi-a vorbit...

Într-o seară, stînd pe balcon și bucurîndu-se de priveliștea somnului adînc al orășelului provincial, Pastuhovii se lăsau legănați de depănarea domoală a gîndurilor, care te prinde în nopțile înstelate, cînd amintirile se amestecă laolaltă cu nădejdile și cînd omul nu știe bine dacă trebuie să-și facă planuri de viitor, ori să primească prezentul ca pe fericirea deplină.

— A căzut o stea, — oftă Asia. — Te-ai gîndit la ceva ?

— Nu, la nimic. Dar tu ?

— Nici eu. Niciodată nu apuc să mă gîndesc la ceva...

Tăcură multă vreme.

— În sfîrșit, s-a mai potolit praful, — zise Pastuhov. — Simți ? Miroase a bujori. Țăranii le zic „floare de Rusalii". Crezi că mai sînt bujori înfloriți pe undeva ?

— Într-adevăr, — minți Asia. — Cu toate că e cam tîrziu pentru bujori.

— Ciudat parfum ! Are în același timp ceva de trandafir și de cal plin de spume...

— Ai un simț al mirosului cam curios. Orice parfum îl descompui imediat în unul frumos și altul urît.

— Nu descompun mirosurile, ci le consider în combinarea lor. Un miros e ceva integral, întocmai ca un sentiment : cel care încearcă să descompună sentimentul în părțile din care e alcătuit, ori își pierde sentimentul, ori înseamnă că nu l-a avut niciodată. Un sentiment e totdeauna un lucru bun și unul rău, luate laolaltă. Dacă iei din mirosul bujorului de o parte trandafirul și de alta calul înspumat — nu mai ai bujor !

— În sentimentul meu pentru tine nu e nimic rău...

Alexandr Vladimirovici își trecu mîna peste genunchiul ei.

— Tu ești o femeie fizică. Mai cu seamă ! Ai, în primul rînd, proprietăți. Ca stelele. Stelele n-au calități. Nu sînt nici bune, nici rele...

Începu să rîdă:
— Doamne, ce prostii spun!
Și întinzîndu-se spre Asia, o sărută pe ochi, somnoros.
Rămaseră iarăși mult timp nemișcați. Apoi Asia zise, ca și cum discuția lor nu s-ar fi întrerupt nici o clipă:
— Știi? Și astea-s tot din Meatlev: „Ce mari, ce proaspeți trandafiri de spumă..."
— Și cînd te gîndești că Turgheniev a putut să fie încîntat de așa ceva! Cum vine mai departe?
Asia recită:

Ce mari, ce proaspeți trandafiri de spumă
Au înflorit în grădinița mea!
Cît m-am rugat de-a toamnei rece brumă
Să nu-i atingă și să nu mi-i ia!

— Ce viață mai era și aceea! — se minună ea. — Cum trebuie să fi trăit și cum trebuie să fi arătat oamenii pe-atunci, ca să poată născoci o poezie ca asta?
— Și ce rime! — adăugă Pastuhov. — Dacă comicul Ghibșman ar fi declamat serios acești „Trandafiri" la restaurantul „Cîinele vagabond" tot publicul ar fi murit de rîs!
— Un sentiment integral! — oftă Asia. — „Cîinele" vostru rupe totul în bucăți. Și fiecare se uită la el cu frică, să nu se vadă luat peste picior! N-a mai rămas în el nici un „sentiment integral" pentru artă. I se pare ridicol că ne uităm la stele. I se pare ridicol că ne mai aducem aminte de versurile lui Meatlev, ridicol că ne mai iubim...
Pastuhov zîmbi, dar nu răspunse nimic. Ciocănind cu unghiile pe balustrada de fier a balconului, părea că dorește ca discuția lor să rămînă neterminată. Dar tot el începu vorba:
— N-am izbutit niciodată să pătrund cu mintea ce e arta. I-am închinat toată viața mea și tot nu știu ce-i! Ca să mă simt bine, caut să mă conving că totul e limpede pentru mine. Altfel, nu s-ar mai crea

nimic. Dacă ai ajunge cu înțelegerea pînă la capăt, ai căuta să nu mai realizezi decît opere desăvîrșite. Dar artă desăvîrșită n-a existat niciodată. Mai mult decît știința, mai mult decît oricare alt domeniu al gîndirii, arta dibuiește, se înșală...

— Înșală-te, dragul meu. Tu te înșeli minunat...

Se auzi zgomotul de pași ai unui om care alerga. Pașii veneau de departe, dinspre catedrala a cărei umbră înaltă despica bolta cerului în două, treceau prin piață și se auziră tot mai aproape, pînă cînd Pastuhovii desluşiră, la lumina stelelor, o umbră neagră care venea drept spre casa lor.

— De ce o fi alergînd? Hai în casă, — șopti Asia.

— Așteaptă puțin. Poate că l-au jefuit...

Plecară totuși din balcon, și ascultau acum din casă. Se auzi portița scîrțîind, apoi o ușă gemu, trîntită.

— Unde-s chibriturile? Urcă la noi! — zise Pastuhov, căutînd pe pipăite pe masă. Dar nu mai avură cînd să aprindă lampa.

Apăsîndu-și pieptul cu mîinile, tînărul lor protector, directorul teatrului, venea în goană pe scară în sus.

— Haideți repede jos! La *papa*. Să vă spun la toți deodată!

Gîfîia. Pe scară nu mai putu să rabde: vestea trebuia spusă și răbufni din el într-un singur cuvînt de groază:

— Albii!

Alexandr Vladimirovici își tripse degetele la flacăra chibritului care-i arsese în mînă pînă la capăt. Rămaseră pe întuneric.

— Mai repede, mai repede! — îl zorea directorul.

Cînd ajunseră jos, trase bine perdelele peste crăpăturile ferestrelor și-i sili pe toți să se așeze. Mama lui, o femeie domoală și puțin cam surdă, stătea cu aerul unui om care nu înțelege nimic și așteaptă să vadă ce s-a întîmplat. Tatăl, numai în vestă și cu mînecile suflecate, își lăsă mîinile cu degetele împletite peste volumul gros al unei reviste ilustrate: se

uitase pînă atunci la poze şi se oprise la cea care arăta biblioteca reginei Elisabeta a Romîniei, Carmen Sylva.

— Cazacii de la Don au intrat în Tambov! Au tăiat drumul! — strigă solul întunecat, după ce găsi că pregătirile lui, cam teatrale, duraseră destul.

Povesti apoi cum unul din actori fugise din Tambov pe o locomotivă care manevra şi izbutise cu riscul de a se ciocni de orice să treacă pe linia din stînga, în timp ce, în oraş, cavaleriştii din corpul de armată al lui Mamontov începuseră să-şi facă de cap. Fugarul ocolise apoi drumul tăiat de albi, călătorind într-o căruţă de ţăran, apoi se urcase într-un marfar. De cum intraseră în oraş, cazacii se şi apucaseră de pogromuri. Pe bolşevici îi prindeau şi-i spînzurau de stîlpii de telegraf. Prin sate, ţăranii erau schingiuiţi ca pe vremurile Saltîcihei[1]. Pretutindeni ardeau case, iar oamenii lui Mamontov nu-i lăsau pe locuitori să le stingă.

— Dar cine-s aceştia? — întrebă mama.

— Albii.

— Şi de unde vin, oare?

— I-a adus generalul. Generalul gărzii albe!

— Aha, generalul! — oftă mama şi făcu semnul crucii. (Pastuhov nu putu să înţeleagă dacă-l făcuse de frică sau din recunoştinţă.) — Şi de ce s-o fi frămîntînd atîta poporul?... — Bătrîna aruncă o privire către bărbatul ei.

— Noi n-avem nici un amestec. Ne ţinem deoparte, — mormăi tatăl, fără să-şi ridice ochii de pe carte.

— Călărimea ar putea să ajungă aici chiar mîine, — adăugă fiul.

— Poate că acesta e... sfîrşitul? — zise şovăitor Anastasia Ghermanovna, care se aprinsese toată la obraz.

— Care sfîrşit?... Şi toate astea ne vin din pricina cărturarilor! Numai uitaţi-vă ce de cărţi! — bombăni tatăl, arătînd cu capul biblioteca Carmen Sylvei.

---

[1] Moşiereasă din secolul al XVIII-lea, deseori citată în literatură, personaj tipic pentru cruzimea moşierimii ruse. (N. red. rom.)

Pastuhov ar fi putut să ia asupra lui vorbele bătrînului. Imprumutînd un aer important şi lăsîndu-şi şi el ochii în jos, răspunse:

— Cărţile nu pot fi făcute răspunzătoare pentru barbarie! Nu cărturarii sînt cei care-i schingiuiesc pe ţărani. Raţiunea nu poate răspunde în locul absurdităţii. Dar ai dreptate cînd spui că noi n-avem nici un amestec. Nouă nu ne rămîne decît să aşteptăm în linişte desfăşurarea evenimentelor...

Se ridică de pe scaun. Ţinuta lui, mai impunătoare ca oricînd, părea aproape solemnă. Era încîntat de propriile lui aforisme.

— Rămîne de văzut dacă vom putea să aşteptăm în linişte! — adăugă Asia, ridicîndu-se şi ea.

— Nu mai staţi la noi? Să pun samovarul... — zise gazda, ştergîndu-şi buzele cu degetul şi întorcîndu-se încet pe scaun. Surzenia îi simplifica problemele vieţii, prin faptul că i le reducea cantitativ.

Dar Pastuhovii se întoarseră în odăile lor.

Nu se culcară pînă în zori, vorbind despre tot ce-i aştepta, liniştindu-se şi tulburîndu-se pe rînd unul pe altul. Numai o singură dată Asia glumi, aruncînd o privire spre uşa balconului, în timp ce se lumina de zi:

— Mirosul pe care l-ai luat drept parfumul bujorului e mai complicat decît ţi s-a părut, Saşa: are în el şi puţin iz de praf de puşcă...

— In orice caz, în ce priveşte caii am avut dreptate: miroase a cazaci!

Celui ce ar fi privit atacul lui Mamontov cu ochii unui localnic oarecare din Kozlov, care aflase întîi din auzite despre ocuparea neaşteptată a Tambovului de către albi şi văzuse apoi ocupanţii pe străzile oraşului, i s-ar fi înfăţişat un tablou neobişnuit.

Oraşele acestea nu cunoscuseră, din clipa instaurării regimului sovietic, nici o altă putere. Sudul, unde tot felul de guvernanţi trecători se perindaseră unul după altul, era departe, iar frontul părea că asigură oarecare stabilitate vieţii celei noi care se înfiripase acolo. Gubernia fiind prin excelenţă rusească,

şi din cele de mijloc, nu din cele mărginaşe, făcea parte în ochii locuitorilor ei din însăşi fiinţa statului, din nucleul lui naţional bine închegat, adică tocmai din Rusia care adusese la putere sovietele şi lupta acum pentru menţinerea lor.

Vestea căderii Tambovului căzuse ca un trăsnet din senin. La început, în Kozlov nimeni nu înţelegea nimic: nici autorităţile civile, nici oamenii muncii, nici micii-burghezi. Cum de putuse să apară dintr-o dată un întreg corp din armata albă acolo, la două sute cincizeci de kilometri în spatele frontului? Cum de tăiase, dintr-o lovitură, drumurile care duceau spre Saratov şi Balaşov? Fuseseră oare lupte? Dar unde, cînd? Şi de ce fuseseră înfrînţi ai lor?

O zi după aceea, din Tambov răzbătu un puhoi de zvonuri, dar un puhoi tulbure: ca şi pînă atunci, veştile aducătoare de spaimă nu lămureau nimic, ci doar înnebuneau pe bieţii oameni.

S-ar fi părut că cel ce răspîndise în primul rînd zvonurile cu privire la situaţia disperată a oraşului fusese chiar statul-major al regiunii fortificate a Tambovului. Insuşi comandantul afirmase, pe faţă, că douăzeci de regimente inamice se îndreptau spre Tambov. Nu se organizase nici un fel de apărare în jurul oraşului, nu se făcuse nici o pregătire în vederea luptelor de stradă. Totuşi, nici ordin de retragere nu se dăduse. Toate acestea strecurau o adîncă tulburare în rîndurile garnizoanei şi în minţile oamenilor o înspăimîntătoare confuzie.

Cu o zi înainte de intrarea trupelor lui Mamontov în oraş, o mulţime de maşini şi de căruţe se îngrămădise dis-de-dimineaţă lîngă magaziile gării şi prin curţile depozitelor de mărfuri. Se încărca orice, lucruri necesare laolaltă cu lucruri fără rost, pînă şi scaunele rupte şi dulapurile stricate ale instituţiilor. Curînd, căruţele porniseră pe două rînduri, şi în faţa populaţiei se desfăşurase spectacolul jalnic al retragerii. Atunci izbucnise panica. Şeful detaşamentului de blindate, hotărînd cu de la sine putere că panica trebuia curmată cu orice preţ, deschisese foc de mitraliere asupra caselor din uliţa Sovietskaia, apoi, tot cu

de la sine putere, se retrăsese cu un autoblindat spre Morşansk.

Cazacii năvăliseră în gară. Elevii școlii de infanterie deschiseră focul asupra lor. Dar asta nu folosi la nimic. Tambovul căzu. Căzură, unul cîte unul, ostaşii Armatei Roșii uitați la posturile lor, trăgînd pînă la cel din urmă cartuş. Căzură, rezistînd, comuniştii, unul cîte unul.

Fără să-și oprească marşul, corpul lui Mamontov o luase către apus, spre Kozlov.

Aceasta era știrea cea mai de seamă pe care o aflaseră cei din Kozlov, în primele zile după căderea centrului lor — a „guberniei" lor.

Autoritățile municipale din Kozlov încercaseră să organizeze rezistența. Ele dădeau asigurări că, după calculele lor, dispuneau de forțe suficiente. O brigadă de bolşevici întărită cu artilerie se deplasă pe poziții, la vreo treizeci de kilometri de oraș. In jurul gării Nikiforovka se iviseră patrule de cazaci de la Don. Brigada deschise focul asupra lor.

Dar în acelaşi timp autoritățile şovăiau, aşteptînd directive: „Ce să facă?"... Comunicatele lor erau contradictorii, iar acțiunile lipsite de unitate. Evacuaseră spre Moscova banca, dar nu se puteau hotărî să evacueze şi cele pînă la o sută de vagoane cu încărcătură de preț. Intrebau mereu „dacă era cazul să evacueze direcțiile sovietului, încotro, și care anume?" Și în aceeași adresă afirmau că: „în ceea ce privește direcțiile şi salariații lor, firește că vor lucra pînă în ultimul moment". Raportau cum că „toți comuniştii şi toate forțele locale sînt mobilizate și se află pe poziții", dar autorul raportului recunoștea mai jos că, la drept vorbind, nimeni nu ştia pe care anume poziții trebuia să se așeze. „Nu e cazul să vorbim despre stabilitate în momentul de față, pentru simplul motiv că, din nefericire, recunoașterile noastre nu pot stabili unde şi cu ce forțe operează inamicul, nici aproximativ, cu ce trupe își desfăşoară ofensiva asupra Kozlovului. Toate acestea ne rămîn necunoscute... Rugăm să ni se comunice care este situația Morşanskului, deoarece sîntem informați că

inamicul și-a îndreptat o parte din forțele sale armate spre Morșansk și Reajsk."

Lipsa de stabilitate nu avea drept cauză numai faptul că nu se făcuseră recunoașteri, iar neliniștea n-o semăna numai inamicul: mai erau cauze și dincoace de linia frontului.

Adevărul era că la toate adresele trimise către secțiunea statului-major al Consiliului militar revoluționar al Republicii, la toate întrebările: cum stăm cu apărarea Kozlovului, dacă mai este vreo nădejde ca orașul să poată rezista și altele, — nu se primea nici un răspuns. Secțiunea statului-major se și îmbarcase în trenuri, după ce-și evacuase din timp toată averea, și stătea gata să plece la drum. Cît despre statul-major al frontului de sud, el părăsise Kozlovul la cea dintîi amenințare și se afla acum la Serpuhov. Atît autoritățile cît și locuitorii știau toate acestea, deoarece le văzuseră cu ochii lor.

In asemenea împrejurări, ar fi fost greu ca orașul să poată rezista: căzu și el, la cinci zile după ocuparea Tambovului.

Imediat, sub oblăduirea lui Mamontov începu să se tipărească un ziar. Făcînd pe „democratul", generalul permise să se intituleze, destul de grotesc chiar și pentru un democrat de teapa lui: „Gîndul gliei negre". A doua zi după apariție, ziarul dădu de veste populației, printr-o ediție specială, că se petrecuse un mare eveniment: „...după o rezistență de trei zile în fața cazacilor, trupele Armatei Roșii și comuniștii au părăsit Kozlovul. In oraș au intrat regimentele cazacilor de la Don ale generalului Denikin, în frunte cu generalul Mamontov. Aproape toți comuniștii au fost nimiciți, soldații Armatei Roșii parte s-au predat, parte s-au împrăștiat, iar cei rămași sînt urmăriți de cazaci..."

Pentru locuitorii Kozlovului, intrarea lui Mamontov în oraș părea un lucru care se întîmplase de cine știe cînd. Puteau doar să-și mai aducă aminte că, în ajun, înainte de orele trei după-amiază, de dincolo de rîul Voronej și din cîmpia Turmasovskaia, se auzise tropotul primelor escadroane; că, exact la ora

trei, pe strada Iamskaia apăruse însuşi generalul alb, înconjurat de suită, ţinîndu-se nu tocmai solid în şa după dejunul lui de campanie; că poporul stătea nemişcat şi mut în faţa caselor; că la o răscruce de străzi, întru întîmpinarea generalului se repeziseră cîteva burgheze tinere, cu flori în mînă, iar un cazac bărbos, luînd buchetul, îl purtase înainte în mîna întinsă, de parcă s-ar fi temut să nu se frigă şi că, pe înserat, bisericile începuseră să tragă clopotele cu toată convingerea.

Toate acestea trecuseră în domeniul amintirilor, deoarece, în clipa cînd „Gîndul gliei negre" îşi lipea pe toate gardurile ediţia specială, la Kozlov se desfăşurau alte evenimente şi alte scene se vedeau pe străzile lui.

Se jefuiau casele evreilor, depozitele şi magazinele. Oamenii simpli îşi scoteau icoanele la geamuri, să-i apere de hoardele căzăceşti. Evreii prinşi erau batjocoriţi, apoi tăiaţi în săbii, iar morţii dezbrăcaţi de hainele lor însîngerate. Cadavrele erau tîrîte apoi prin curţi şi păzite de călărime, ca nu cumva poporul să caşte ochii şi să ţină socoteală de numărul celor ucişi în cazne.

Se cotrobăia prin case şi se lua tot ce aveau oamenii mai bun. Din beciuri se scoteau afară butoaie cu vin şi miere: cazacii le spărgeau, mîncau, beau şi-şi hrăneau caii cu mierea luată pe lopeţi. Plimbîndu-se prin tîrg călare, făceau negustorie cu manufactură, fără să descalece. Goleau casele de bani. Luau caii din grajduri.

Gara se cutremura toată de explozii. Turnul gării fusese aruncat în aer. Podurile se prăbuşiseră. Locomotivele, aruncate una împotriva alteia, se rostogoleau pe terasament. Trenurile, cărora li se dăduse foc, răspîndeau un fum înăbuşitor. Pe linii plecară detaşamente speciale, să distrugă macazurile.

In grădina oraşului cînta o orchestră de cazaci. Domnişoarele se plimbau cu oamenii lui Mamontov. Incepură să iasă la iveală funcţionari în uniforme mototolite, scoase în grabă de prin cufere. De după catedrală, la poalele dealului, se auzeau ciocănind

topoarele dulgherilor: boc, boc! Se pregăteau stîlpii pentru spînzurători...

Mamontov își primea în audiență comandanții de divizie: pe generalul Postovski, pe generalul Tolkușkin, pe generalul Kucerov. Numea membrii administrației provizorii a orașului. Semna ordonanțe cu privire la rechiziționarea cailor, la alcătuirea unei miliții de cetățeni și la introducerea unor brasarde albe pentru noii milițieni. Cerceta podoabele de aur și veșmintele scumpe ale icoanelor furate de prin biserici și dădea dispoziții: „Asta la convoiul de căruțe, asta la bagajele personale..."

Pe strada principală se desfășură o paradă a tuturor unităților corpului de armată. Treceau în trap escadron după escadron, tunurile duduiau pe caldarîm, defilau, învăluite în nori de fum, automobile blindate și camioane cu mitraliere. Un detașament de infanterie căzăcească trecu în pas de defilare.

Mamontov, călare, primea parada. Își îndesase pînă peste ochi șapca cu panglică roșie, era îmbrăcat într-o manta albastră și purta mănuși negre, uriașe, brodate deasupra cu fir de aur. Ținea așa fel frîul în mînă, ca să vadă toată lumea broderiile de pe mănușă. Cînd și cînd arunca, de sus, cîte o privire asupra mulțimii, apoi își întorcea capul cu un gest repezit, se înălța în scări și-și ridica mustățile cu pumnul negru, strîmbîndu-se de nemulțumire: mulțimea nu arăta nici urmă de entuziasm.

Așa văzură locuitorii Kozlovului năvala trupelor lui Mamontov asupra orașului lor. Și nu puteau să judece evenimentele decît din ce văzuseră cu ochii lor și aflaseră singuri... Dar dacă ar fi să-l cercetezi în lumina informațiilor adunate după dezlănțuirea lui, importanța acestui atac iar apărea cu mult mai limpede în desfășurarea întregului război civil.

La plecarea din Kozlov, Mamontov asistă la un te-deum oficiat în piață în dangăt de clopote, unde declară popilor îmbrăcați în veșminte, care se adunaseră în jurul lui după slujbă, că de acolo pleacă direct la Moscova, „spre mîntuirea capitalei de molima cea roșie".

Judecînd după direcţia pe care o luase corpul de armată după căderea Kozlovului, trebuia să recunoşti că, chiar dacă Mamontov nu se putuse hotărî să facă o încercare atît de lipsită de raţiune ca aceea de a porni asupra Moscovei — avusese totuşi intenţia să intimideze lumea cu această ameninţare. Corpul de armată plecase în direcţia sectorului Ranenburg, pe drumurile care duceau spre Paveleţ şi Tula.

Mamontov ştia bine ce face atunci cînd încerca să sperie lumea cu atacul lui asupra Moscovei. Nu se lăuda numai. Se folosea în acelaşi timp şi de un vicleşug. Işi cunoştea bine avantajele. Ele constau în aceea că dispunea de cavalerie, care era în stare să-şi schimbe brusc direcţia, şi, în felul acesta, corpul lui de armată avea putinţa să-şi aleagă drept victime oraşele cele mai puţin apărate, cu garnizoane sărace şi prost înarmate, bune doar pentru paza locală. Doi factori îl împiedicau pe Mamontov să-şi urmeze nestingherit înaintarea spre centru : timpul, care cu cît trecea, cu atît îngăduia apărării să se organizeze împotriva atacanţilor, şi numărul impresionant al forţelor muncitoreşti de prin ţinuturile industriale din jurul Moscovei, în frunte cu arsenalul roşu al proletariatului — Tula. Mamontov ştia de mai înainte că în curînd va fi silit, fără doar şi poate, să se întoarcă îndărăt spre sud, ca să facă joncţiunea cu frontul albilor. Cu atît mai mult avea nevoie să opereze o mişcare demonstrativă spre nord, spre centru, ca să nu-i lase pe roşii să-i descopere tactica şi să slăbească rezistenţa acolo unde avea de gînd să pătrundă în realitate.

Dar în curînd îşi schimbă mişcarea demonstrativă spre nord-vest într-o mişcare de întoarcere spre sud-vest. După Ranenburg, atacă Lebedianul şi Eleţul. Apoi întoarse brusc direcţia ofensivei spre sud-est : oamenii lui Mamontov se îndreptau acum prin Zadonsk, pe şoseaua cea mare care ducea spre Voronej.

Rezistenţa oraşelor sovietice din calea cazacilor nu slăbea, ci, dimpotrivă, sporea mereu. Cu totul neputincioasă la începutul ofensivei, în momentul ocupării Tambovului, ea ajunse atît de puternică spre sfîr-

şitul ei, încît trupele lui Mamontov nu mai fură în stare să cucerească în întregime Voronejul: rămaseră în oraş doar o zi şi o noapte fiind silite apoi să se retragă, înfrînte. Cu luptele de la Voronej se încheie cea din urmă etapă a ofensivei lui Mamontov. Generalul îşi întoarse trupele îndărăt şi ofensiva lui s-ar fi mărginit aici, dacă Denikin n-ar fi trimis, anume ca să le dea cazacilor o mînă de ajutor, corpul al treilea de cavalerie al generalului-locotenent Şkuro, care lupta sub steagul negru. Corpul acesta pătrunse după două săptămîni în Voronej, desăvîrşind acţiunea începută de Mamontov.

Insă de ce unele oraşe se împotriveau înaintării lui Mamontov, în timp ce altele se predau fără luptă?

La început, succesul lui Mamontov nu se bizuia numai pe iuţeala atacului: îl ajuta mult şi trădarea. Comandamentul frontului de sud, sub oblăduirea comandantului suprem, aproape că nu ţinuse seamă de directiva de a crea sectoare întărite în punctele, importante din punct de vedere strategic, din spatele frontului. Apărarea Tambovului şi a Eleţului nu fusese deloc organizată. La drept vorbind, acolo lucra numai recunoaşterea albilor, şi nicidecum cea sovietică. Şi această recunoaştere ştia, de pildă, că în sînul unităţilor militare, ca şi în instituţiile din Tambov, oamenii lui Denikin vor găsi oricînd trădătorii de care aveau nevoie.

In dimineaţa zilei în care elevii şcolii de infanterie încercau să apere gara Tambov, cazacii le strigau, siguri de ce spun: „Tot n-aveţi cu ce trage! Predaţi-vă!“ Şi aveau dreptate. Incă de cu noapte, foştii ofiţeri demontaseră închizătoarele pieselor de artilerie şi plecaseră la Mamontov, în frunte cu comandantul divizionului. Partea operativă a sectorului întărit fusese încredinţată comandantului brigăzii de vînători, care trecuse şi el, imediat, de partea albilor. Iar şeful detaşamentului blindat, în loc să caute să dea ochi cu inamicul, trăgea asupra oraşului, sub pretext că restabileşte ordinea. Insuşi comandantul sectorului răspîndise zvonul alarmant că asupra Tambovului înaintau douăzeci de regimente albe în timp

ce în realitate, nu erau decît două mii cinci sute de oameni, adică numai trei regimente. Cu toate acestea, oraşul fusese predat fără lupte.

Cei din Lebedian aflară despre ocuparea Tambovului abia a treia zi şi, ca şi cei din Kozlov, tot din zvonuri nelămurite. Oraşul încercă să se apere. Ranenburgul îi trimise în ajutor detaşamente de infanterie şi cavalerie. Dar toate aceste încercări erau făcute numai de către forţele locale, fără concursul statului-major al frontului de sud, care părăsise Kozlovul de la prima ameninţare asupra oraşului. Organizaţiile din Tambov declarară după aceea, cu toată sinceritatea, că „multe din dispoziţiile rezonabile ale sectorului fortificat se loveau de o neînţeleasă rezistenţă din partea comandamentului frontului de sud".

Trădarea fusese bine organizată şi pregătită de albi şi le făcea toate serviciile pe care i le cereau. Albii se bizuiau pe trădare ca pe o putere auxiliară, care lupta împotriva Sovietelor şi pentru izbînda lui Mamontov.

Dar, cu timpul, avantajele manevrei lui Mamontov începură să slăbească. Loviturile date prin surprindere nu mai aveau aceeaşi intensitate: oraşele aşezate prin apropiere începuseră să se pregătească temeinic pentru o eventuală ciocnire cu cazacii, iar vigilenţa autorităţilor locale împotriva unor trădări posibile sporea.

Afară de asta, se mai iviră şi alţi factori care veneau în sprijinul apărării sovietice şi în dauna trupelor lui Mamontov.

Unul din aceştia era debandada care începuse destul de curînd şi se întindea mereu în sînul unităţilor de cazaci de la Don. Pogromurile şi jafurile le dezlănţuiseră pînă într-atît pornirile, încît încetaseră să mai asculte de ordinele lui Mamontov încă de la Kozlov, unde fusese afişată, sub propria semnătură a comandantului, o ordonanţă care le interzicea să jefuiască populaţia şi care, de altfel, nu avusese nici un efect. Ar fi fost greu să crezi că această operaţie nu era decît o dovadă de făţărnicie din partea lui Mamontov: jefuia şi el, dar în acelaşi timp vedea bine că armata

lui era mai vrednică la jefuit decît la luptă. Diviziile cărau în urma lor convoaie de căruţe pline cu lucruri de furat, şi aceste convoaie ţineau mai mult loc la drum decît însuşi efectivul militar. Această debandadă scăzuse mult capacitatea de luptă a întregului corp de armată.

Alt factor care se punea în calea succesului lui Mamontov mai era şi duşmănia pe care o întîmpina din partea populaţiei sovietice. Mamontov, care se bizuise pe dragostea ţărănimii, încercă o mare deziluzie. Ţăranii nu sprijineau pe cazaci, iar jafurile şi silniciile făceau satele să se ridice împotriva scopului însuşi urmărit de contrarevoluţie.

Rezultatele acestei schimbări de atmosferă începură să se simtă în timpul întoarcerii trupelor lui Mamontov către sud.

Coloana de mijloc a armatei lui se lovi de o serioasă rezistenţă în apropierea oraşului Zadonsk. Oraşul reuşise să mobilizeze, să-şi adune unităţile şi să alcătuiască din ele un regiment cu un efectiv de peste o mie cinci sute de baionete. Statul-major al sectorului întărit de la Voronej, care dovedise hotărîre în pregătirile de apărare şi prezenţă de spirit în conducerea operaţiilor, sprijinea alcătuirea unui regiment Zadonski. Companiile izolate ale acestui regiment îşi arătau dorinţa eroică de a lupta pînă la cea din urmă picătură de sînge. Dar apărătorii oraşului, în loc să pună în aplicare tactica luptelor de stradă — care ar fi fost mult mai potrivită — se pregăteau să aplice tactica luptei în cîmp deschis, care cere mari rezerve de oameni şi numeroase guri de foc. In timp ce ei nu aveau decît opt mitraliere şi nici o rezervă în spate. Lanţurile lor de trăgători, subţiate pe distanţe mari, ar fi lăsat fără îndoială cîmpul de luptă în mîna cazacilor.

Printr-o serioasă pregătire a apărării, Voronejul izbuti să întîmpine cazacii lui Mamontov cu forţe superioare din punct de vedere numeric şi moral. Luptele de la Voronej ţinură patru zile şi, cu toate eforturile albilor, nu le aduseră alt rezultat decît ocuparea vremelnică a unor părţi izolate din oraş, de unde

fură scoşi apoi prin lupte de stradă. Luptele de la Voronej grăbiră retragerea corpului de armată al lui Mamontov spre linia frontului de sud.

Căutînd să-şi uşureze răspunderea pătrunderii trupelor lui Mamontov în spatele Armatei Roşii, acei dintre şefii statului-major al frontului de sud şi ai Consiliului militar revoluţionar al Republicii, care se făcuseră vinovaţi de acestă stare de lucruri, încercau să înfăţişeze situaţia ca pe „un succes iluzoriu" al albilor. Dar nu era nimic „iluzoriu" în pierderile uriaşe suferite de populaţia celor zece oraşe în urma atacurilor, în suferinţele femeilor şi ale copiilor, în distrugerea drumurilor, a gărilor şi a depozitelor şi în nimicirea gospodăriilor sovietice! Pierderile poporului şi ale Armatei Roşii nu se mărgineau doar la numărul celor căzuţi în lupta cu trupele lui Mamontov, iar tendinţa de a micşora importanţa ofensivei lui zdrobitoare nu putea fi dictată decît de conştiinţa, nu tocmai curată, a celor care jucaseră rolul de aliaţi ai lui Denikin în lupta lui împotriva Sovietelor.

În acelaşi timp, numai cazacii lui Mamontov puteau să atribuie o importanţă exagerată ofensivei lor, exploatînd dorinţa ziarelor albe şi ale celor din străinătate de a le crea o aureolă.

Albii considerau ofensiva lui Mamontov drept una din cele mai vaste operaţiuni strategice. Dar, la urma urmei, ce a folosit Denikin de pe urma acestei strategii? Atacul lui Mamontov a ridicat împotriva trupelor albe masele populare din guberniile apropiate de front. Şi tot acest atac a grăbit organizarea cavaleriei roşii, care s-a schimbat surprinzător de repede din corpul lui Budionnîi (care pe vremea aceea lupta cu succes împotriva cavaleriei albe spre sud-vest de Saratov) în Armata întîi de cavalerie. Şi, în sfîrşit, tot el a contribuit la descoperirea verigilor mai slabe din lanţul comandamentului frontului de sud, ceea ce a avut drept efect intervenţia lui Lenin şi a lui Stalin în treburile acestui comandament — intervenţie care a hotărît de mai înainte rezultatul final al campaniei împotriva lui Denikin.

Acestea au fost, în realitate, rezultatele politice şi militare ale ofensivei lui Mamontov. Această ofensivă a arătat partea cea mai slabă a strategiei lui Denikin: lipsa unei forţe de masă pe care s-o aibă de partea lui. Ea a dat pe faţă însăşi esenţa tacticii lui Denikin, pe care Lenin a definit-o, în scrisoarea din iulie, drept *aventură*. Au fost într-adevăr „acţiuni disperate, cu scopul de a semăna panică, de a distruge pentru a distruge".

Primind să facă parte din delegaţia care trebuia să se ducă la Mamontov, Pastuhov se simţea cam încurcat: era vorba de un demers politic, iar el se ferea de obicei de politică, socotind-o vinovată de toate nenorocirile omenirii. Dar, în primul rînd, demersul acesta se bucura de încuviinţarea Asiei, iar în al doilea, nu mai avea cînd să mai stea la gînduri. Abia se îmbrăcase cu hainele lui cele mai bune şi-şi pregătise pardesiul preferat, cel cu firicel alb în ţesătură, cînd şi veniră să-l ia: generalul trimisese răspuns delegaţiei să poftească imediat.

Asia îl sărută şi, în timp ce-l săruta, îl binecuvîntă cu o cruce măruntă, făcută cam pe la brîu, să nu bage el de seamă.

Generalul Mamontov, cu tot statul-major al corpului său de armată, se instalase în singurul hotel mai de seamă al oraşului: „Grand Hotel", din strada principală, păzit de cazaci călări şi pedeştri. Doi ofiţeri de cazaci întîmpinară delegaţia la intrare, arătîndu-şi îndoiala că generalul ar fi dispus să primească un număr atît de mare de persoane: erau, în total, opt. Insă nici unul din ei, ajuns în pragul faptului care-i speriase atîta la început, nu înţelese să se folosească de această posibilitate de retragere, ca şi cum le-ar fi părut rău să se irosească zadarnic toate eforturile făcute ca să mobilizeze spiritele. Mai mult decît toţi se tulbură personalitatea luminoasă care venise la Pastuhov să-l înduplece să facă şi el parte din delegaţie.

— Se poate una ca asta! Vă rog să citiţi lista. Sînt

exclusiv reprezentanţi ai păturilor bine intenţionate din oraş. Nici nu s-ar putea să fim mai puţini!

Pastuhov făcu cunoştinţă cu toată lumea şi se aşeză alături de şeful delegaţiei, care-i plăcuse de la prima vedere: un bărbat greoi, cu ochii albaştri deschis, care păreau că-şi cer scuze. Era peste măsură de emoţionat şi, aşteptînd autorizaţia de a pătrunde în camerele interioare ale statului-major, se scărpina mereu în barba căruntă, apoi dintr-o dată începea s-o mîngîie.

In cele din urmă, delegaţia a fost chemată sus, la colonelul aghiotant personal al comandantului. Acesta cercetă lista delegaţilor, se interesă cine era în fruntea ei şi, după oarecare gîndire, întrebă care-i domnul Pastuhov.

Alexandr Vladimirovici îşi scoase un picior înainte, aplecîndu-şi uşor capul. Colonelul îşi opri asupra lui privirea cîtva timp, se gîndi ce se gîndi şi o luă spre încăperea vecină, săltînd în mers şi zornăind din pintenii lungi şi sonori. Cînd se întoarse, lăsă în urma lui uşa deschisă şi anunţă: „Vă pofteşte comandantul“ — şi-i lăsă să treacă pe lîngă el pe cîteşiopt, unul cîte unul.

Mamontov stătea la o masă, cu capul aplecat peste hîrtii. Nu i se vedea decît părul drept, tuns ca o perie, şi mustăţile uriaşe şi depărtate, ca un cucuruz de brad desfăcut.

In spatele lui, ceva mai departe, se ţinea un cazac tînăr, cu mîna pe mînerul argintat al săbiei. Alţi doi cazaci stăteau în spatele delegaţiei care se înşirase, în chip de potcoavă, la o depărtare respectuoasă de masă. Din clipa în care intraseră în casă, nimeni nu-i invitase să se aşeze.

Fiecare îşi ocupase de mult locul şi încremeniseră cu toţii, dar Mamontov tot mai continua să citească. Deodată îşi înălţă capul, şfichiuind cu privirea lui ascuţită toată potcoava dintr-un capăt pînă în celălalt, ca şi cum ar fi controlat alinierea frontului.

— Cu cine am plăcerea? — întrebă el, fără să se ridice.

— Domnule general! — începu şeful delegaţiei, trăgînd aerul în piept şi făcînd un pas înainte.

Dar Mamontov îi tăie vorba:

— Ce-ai fost dumneata pînă la revoluţie?

— Consilier de stat.

— În cazul acesta, ar trebui să ştii că trebuie să mi se spună „excelenţă".

Ciupindu-şi cu degetele întîi o mustaţă apoi pe cealaltă şi le răsuci cu putere la dreapta şi la stînga (din care pricină abia se zbîrliră mai cumplit), apoi se adresă colonelului:

— Lista nominală, să ştiu şi eu cine-s.

— V-am înaintat lista, — zise colonelul dezlipindu-se de uşă.

— Dă-mi-o încoace.

Colonelul împinse spre Mamontov, pe masă, o foaie de hîrtie. Generalul se aplecă asupra ei şi întrebă, pe un ton de parcă afară de ei amîndoi n-ar mai fi fost nimeni în odaie:

— Şi cine-s ăştia, mă rog?

— Oameni de tot felul, — răspunse colonelul, — inclusiv roşii...

Mamontov împinse hîrtia la o parte.

— Mai mult decît splendid! Şi au venit la mine, hai? O delegaţie bolşevică!

— Printre alţii, e şi un domn Pastuhov. Un... roşu, — zise colonelul cu oarecare plăcere.

— Care-i? Care-i Pastuhov? — strigă Mamontov, săgetînd din nou tot frontul cu privirea lui ascuţită.

— Eu sînt Pastuhov. Dar domnul colonel mă confundă probabil cu altcineva, — răspunse Alexandr Vladimirovici, fără să se mişte din loc şi căutînd să vorbească cît mai convingător.

— Aici scrie: literat. Aşa că de dumneata e vorba.

— Sînt dramaturg din Petersburg. Autor de piese de teatru.

— Atunci de ce protestezi? Am citit cu ochii mei într-un ziar bolşevic că ai activat în ilegalitate la Saratov, — zise colonelul.

— A fost o neînţelegere, ca să nu-i zic calomnie!

— îngăimă Pastuhov, simțind cum i se împleticește limba în gură.

— N-am timp să descurc neînțelegerile! — strigă din nou Mamontov. La pușcărie! Cum a îndrăznit să vină la mine? Auzi, intelectual!... Canalie!

Cineva îl trase pe Pastuhov de pardesiul aruncat pe braț. Întoarse capul. Un cazac îl apucă zdravăn de mînă. Pastuhov dădu să se tragă și să spună ceva. Dar îl și scoaseră afară.

Mai auzi încă, și i se păru că recunoaște vocea pătrunzătoare a personalității luminoase: „Excelență... negustorimea... funcționărimea... clerul..." Apoi, limpede, strigătul lui Mamontov: „V-ați bolșevizat de tot!"

După aceea, întreg felul lui de a percepe se schimbă într-un chip ciudat: totul căpătă, ca în vis, un caracter tulbure și dezlînat, dar în acest haos păreau că se aprind frînturi izolate, orbitor de luminoase.

Văzu un cazac lat în fălci care învîrtea între degetele arămii o hîrtiuță. Și această hîrtiuță îl privea pe el, pe Pastuhov, dar anume ce scria în hîrtiuță nu putea să știe precis. Cazacul întrebă pe cineva: „Să fie socialist-revoluționar?" Apoi un ofițer de cazaci cu moț negru, plesnindu-se cu cravașa peste carîmbul cizmei, se adresă unui ofițer în uniformă de ulani: „Da' în casa de peste drum, ce-o fi fost?" — „Liceu de fete." — „Ehei, — rîse negriciosul, — ce vremuri! Fetițe de liceu..." Și imediat după aceea, Alexandr Vladimirovici își apăru față de el însuși ca o a doua persoană, care era tot Pastuhov și totuși era cu totul despărțit de el. Persoana aceea pășea pe caldarîm între doi cazaci călări, purtîndu-și pe braț pardesiul cu un firicel alb petrecut în stofă, și cerceta strada din ochi. Pastuhov se plimbase de multe ori pe această nesfîrșită stradă Moskovskaia, pînă la locul unde o lua spre gară, și o recunoștea și acum. Numai că și strada părea a fi tot un fel de a doua stradă Moskovskaia, pe care era purtat cel de-al doilea Pastuhov... Spre ei venea în trap un detașament de cazaci. Cîntau și, ajungînd în dreptul lui Pastu-

hov, unul din ei, aplecîndu-se în şa ca un „djighit"[1], slobozi o şuierătură. Şi şuierătura aceea atît de pătrunzătoare îi zgîrie urechea pînă la durere: i se păru că-l plesnise cineva peste cap cu un harapnic şi senzaţia era atît de puternică, încît îşi duse mîna la ceafă. Dar deodată văzu înaintea lui o faţadă netedă, cu un şir de ferestruici care parcă-şi strigau deznădejdea, şi-şi aminti că, la cotitura dinspre gară, era închisoarea oraşului, cu o firmă ruginită sub acoperiş: „Castelul închisorii". Amintirea îi răsări în gînd pentru că, atunci cînd citise întîia oară cuvîntul acela mort: „castel", Pastuhov se minunase. Şi totuşi Pastuhov cel nou, despărţit de cel vechi, Pastuhov care se apropia acum de porţile „castelului", îşi aduse aminte de acest cuvînt fără nici un fel de mirare, ba chiar cu un fel de convingere că toate cîte se întîmplaseră trebuiau neapărat să se încheie acolo, la „castel".

Alexandr Vladimirovici nu-şi recăpătă sentimentul integral al realităţii decît după ce-l înghesuiră în celulă. Şi-l înghesuiră, într-adevăr, nu-l băgară, nu-l aruncară, nici nu-l împinseră înăuntru. Se simţi prins într-o masă de trupuri şi imediat începu să tuşească din pricina mirosului înăbuşitor. Nu, nu era miros — hotărî el pe loc, — erau condiţiile obiective din care simţul mirosului trebuia să fie cu desăvîrşire exclus. Şi acţiunea acestor condiţii obiective era atît de puternică, încît pielea lui Pastuhov îşi schimbă culoarea: o văzu după mîini, cînd şi le ducea spre gură. Condiţiile obiective acţionau asupra pigmentaţiei: omul se făcea pămîntiu din pricina asfixiei.

In clipa aceea, îi răsări în minte imaginea limpede a Asiei şi a lui Alioşa, şi abia atunci înţelese într-adevăr ce i se întîmplase. Inţelese că nici Asia şi nici Alioşa nu-l vor mai vedea niciodată, deoarece era un om pierdut. Inţelese acest lucru şi, probabil, gemu deoarece nu ştiu cine de lîngă el îl întrebă, în batjocură: „Nu-ţi place, ai?" şi rîse obraznic. Pastuhov nu răspunse nimic, închipuindu-şi că răbdarea

---

[1] Djighit — denumire ce se dă în Caucaz călăreţilor, maeştri în arta călăriei. (N. trad.)

lui va fi pusă la încercări şi mai grele decît aceea.

Pretutindeni, oriunde se găsesc oameni, se creează o interdependenţă de relaţii determinată de puterea unora şi de slăbiciunea altora. Tot aşa, în această învălmăşeală putredă de trupuri, aproape de neconceput pentru o existenţă omenească, se stabilise o ordine, pe care Pastuhov o observă îndată ce sîngele începu să i se mai adapteze puţin la noile condiţii de respiraţie. La drept vorbind, în celulă nu erau chiar atît de mulţi oameni cum i se păruse la început. Sau, mai bine zis, nu încăpeau decît mult mai puţini decît îşi închipuise el în clipa cînd fusese înghesuit acolo. Ceva mai tîrziu îi şi numărase: erau, cu el, patruzeci şi opt într-o încăpere cu douăsprezece paturi aşezate pe două rînduri suprapuse. Se aflau acolo clienţii obişnuiţi ai puşcăriei, care fuseseră eliberaţi în prima zi a atacului de către oamenii lui Mamontov, apoi închişi din nou; se aflau bătrîni respectabili şi flăcăi sfioşi, cu ochi nevinovaţi, muncitori şi slujbaşi. Unii stăteau îngrămădiţi lîngă uşă, alţii aşezaţi pe jos, restul pe paturi. După oarecare timp, cei culcaţi liberau paturile şi treceau lîngă uşă, cei de pe jos le luau locul, iar o parte din cei în picioare se aşezau pe jos. In această rotaţie era o ordine fundamentală, întărită de faptul că trei sau patru indivizi vegheau la îndeplinirea ei fără a i se supune şi porunceau mulţimii stînd în permanenţă culcaţi pe paturi: aceştia erau cei mai puternici din comunitate.

Pastuhov nu căpătă tocmai curînd un loc unde să se poată aşeza. Acelaşi glas batjocoritor pe care-l mai auzise hîrîi în timpul discuţiei stîrnite în jurul problemei: cine venea la rînd să stea jos? „Pe dumnealui lasă-l să mai aştepte, că vine de-afară!"

Dar la început, Pastuhov era chiar bucuros să stea în picioare. Nevoia lui de a observa tot ce se găsea în sfera senzaţiilor exterioare nu putea să frîneze, nici măcar o clipă, activitatea înfrigurată a gîndului. Fără să vrea, îşi întipărea în minte toate amănuntele caracteristice mediului înconjurător care-i fusese impus şi, în acelaşi timp, îşi punea una după alta întrebări care păreau a nu avea nici o legătură

cu ceea ce-i vedeau ochii, îi auzeau urechile şi-i simţea trupul.

Mai stăruitor decît orice, îi revenea, mereu, aceeaşi nedumerire: de ce, oare, era sortit să piară? Doar nu făcuse absolut nimic! Dacă le-ar fi dat, cel puţin, vreun motiv să fie socotit printre roşii! Merţalov a avut gust să-şi cîştige bunăvoinţa bolşevicilor şi a făcut din el un roşu. Dar l-a făcut roşu numai în ochii albilor! Pentru roşii el rămăsese tot alb, cum fusese şi mai înainte. Iar albii îl băgaseră la „castel" ca pe un roşu! Oare asta urmărise Merţalov? Dar dracu' să-l ia pe Merţalov! Ce urmărise însă soarta, soarta lui, a lui Pastuhov, cînd îl încurcase în mrejele ei vîscoase? Unde stătea adevărul? Care era adevărul? Căci Pastuhov *nu făcuse*, în realitate, absolut nimic împotriva adevărului, aşa cum îl înţelegea el. Atunci, de ce îşi întorcea adevărul faţa de la el?...

Ori poate că nu înţelesese bine adevărul? Poate că greşelile lui fuseseră crime împotriva adevărului, şi acum îşi primea pedeapsa pentru acele greşeli? Poate că lui nu-i era îngăduit să se înşele, poate că nu avea dreptul să-şi îngăduie luxul de a se înşela? Doamne, dumnezeule, oare tocmai aici, în mizeria asta, în duhoarea asta, trebuia să răspundă din nou la întrebările la care răspunsese încă de pe băncile şcolii? „Nu-ţi place, ai?" auzea în gînd glasul cel răguşit.

„Să încerc, să mai încerc o dată", îşi spunea Pastuhov clătinîndu-se pe picioarele amorţite.

...Am venit pe lumea asta împotriva voinţei mele, am venit prin surprindere pentru conştiinţa mea, care se năştea din sine însăşi... Am dat de două legi, independente de voinţa mea: legea biologică, cu cerinţele ei incluse în propriile mele celule: „Vreau să trăiesc!" — şi legea socială şi istorică, cu porunca ei neînduplecată: „Vei trăi numai dacă-mi vei supune mie voinţa ta, altminteri vei fi desfiinţat ca om". Dacă aş fi încercat să trăiesc izolat de oameni, aş fi ajuns un animal şi nimic mai mult. Sînt osîndit să trăiesc printre semenii mei. Şi am acceptat lucrul

acesta, deoarece era inevitabil. Am acceptat ceea ce exista în jurul meu în clipa cînd am apărut pe lume împotriva voinţei mele. Am acceptat lumea ca pe o violenţă înfăptuită asupra mea.

O voce lăuntrică, supărător de străină, semănînd cu cea care-l jignise atît de obraznic adineauri, se amestecă în desfăşurarea raţionamentelor lui: „Mă rog, ai acceptat lumea cu tot cu haznaua în care te-au băgat acum?..."

...N-am greşit cu nimic, nici atunci cînd stăteam în biroul meu din mesteacăn de Karelia, nici acum, cînd stau în haznaua asta, îşi răspunse Pastuhov. Dar în care clipă soarta a fost mai dreaptă cu mine? Atunci cînd mă ţinea în biroul meu de mesteacăn de Karelia, sau acum, cînd m-a băgat în haznaua asta?

„Dacă ai acceptat lumea ca pe o violenţă, de ce mai năzuieşti atunci către dreptate? întrebă iarăşi vocea aceea supărătoare. Cînd o duceai bine, nu-ţi băteai capul cu dreptatea. Ţi-ai adus aminte de ea numai la strîmtoare. In cazul acesta, trebuie să recunoşti că lupta pentru dreptate a celor care o duc prost are mai mult temei decît nepăsarea faţă de dreptate a celor care o duc bine".

...N-am contestat nimănui dreptul la dreptate. Am considerat totdeauna ca nobilă natura unor asemenea revendicări. Am crezut doar că aceste revendicări exagerează importanţa orînduirii sociale întru scopurile dreptăţii. Oricum ar fi societatea, omul trebuie să lupte pentru existenţa lui. Să lupte şi într-un fel, şi într-altul. Dar nu ştiu în ce fel anume şi cînd trebuie să lupte mai mult...

N-aveai nevoie să lupţi cînd stăteai în biroul tău din mesteacăn de Karelia. Existenţa ta era asigurată prin însăşi acea orînduire a lumii, pe care ai acceptat-o ca pe o violenţă înfăptuită asupra ta. Ţi-era comod să accepţi această violenţă! Dar ea nu era acceptabilă şi pentru alţii. Bagă de seamă, vorbeşti tot timpul numai de tine singur: eu, eu şi numai eu!"

...Nu sînt eu de vină că am fost osîndit să trăiesc! Pretenţiile mele faţă de lume sînt infinit mai mici decît pretenţiile lumii faţă de mine!

„Dar pe ce se bazează, mă rog, pretenţiile tale faţă de lume? Lumea e tot atît de puţin răspunzătoare ca şi tine de existenţa ta. Ai vrea să primeşti mereu, fără să dai nimic."

...Cum asta: fără să dau nimic? Dar arta mea?

„Tu singur i-ai spus: o frumoasă rătăcire."

...Nu i-am spus eu aşa. Asia i-a spus... Biata Asia! Cît o să sufere cînd n-o să mai fiu! O, Asia! Cîte greşeli, cîte rătăciri! Rătăciri frumoase?... Ei, drăcia dracului! Toate aste-s vorbe! Parcă n-am fost convins toată viaţa mea că nicăieri mai mult decît în artă nu există legi al căror înţeles să le fie dat de însuşi prototipul lor: natura? Iată, de pildă, o casă. E urîtă, pentru că n-are ceafă, n-are umăr, n-are şold. Asta o vede oricine şi oricine spune: casa asta e urîtă. O! Dacă ar putea omul să-şi clădească viaţa fără greşeli, după regulile artei ca şi ale naturii — atunci, poate, am vedea şi noi o omenire fericită...

„Aşa! — se auzi iar glasul lăuntric şi supărător. Ţi s-a făcut acum de-o omenire fericită? Nu mai accepţi lumea ca pe-o violenţă, ci ai de gînd s-o clădeşti după voinţa ta. Bine, mergi, mergi înainte pe cărarea asta: poate că te-o scoate la vreun liman..."

— Hei, du-te de te-aşază! Măi, tu, cel venit deafară! Cel nou! Că-i fi ostenit de cînd tot stai în picioare!

La început, Pastuhov nu înţelese că era vorba de el. Il stoarseră, pur şi simplu, din mulţime. Işi îndoi cu greu picioarele ca să se aşeze. O toropeală dulce i se răspîndi încet prin trup şi adormi, cu bărbia proptită în piept.

In felul acesta intră şi el în rotaţia domoală a trupurilor din celulă şi îşi începu existenţa comună cu ceilalţi puşcăriaşi.

Auzise pe vremuri despre ocupaţiile celor închişi în celule: ca să-şi mai treacă vremea şi să nu-şi piardă obişnuinţa de a gîndi, oamenii îşi dădeau lecţii de limbi străine şi ţineau adevărate cursuri ştiinţifice. Gîndindu-se cam ce ar putea el să împărtăşească celor din jurul lui, Pastuhov descoperi, cu toată varietatea cunoştinţelor sale, că nu ştia destul

de bine nimic. Unele lucruri le uitase, pe altele nu le învăţase cum se cade, dintr-unele nu mai ţinea minte decît concluziile, iar în altele nu se putea descurca, la drept vorbind, deloc. Limbile străine le cunoştea doar atît cît să poată discuta cu un francez despre un dejun şi un vin, iar cu un neamţ despre vremea de afară şi preţul diferitelor obiecte. Dar n-avu ocazia să se întristeze din pricina lipsei lui de cunoştinţe: nimănui nu-i ardea de ascultat prelegeri, şi nici el n-ar fi fost în stare să le ţină. Fără să se poată plimba şi fără să se poată spăla, încetul cu încetul începu să se împace cu murdăria, pentru că oboseala fizică era mai cumplită decît murdăria, foamea mai cumplită decît oboseala, iar faptul că nu ştii ce te aşteaptă, mai cumplit decît foamea. După cum simţul mirosului i se tocise de la început, cu timpul îi amorţiră şi celelalte simţuri, numai auzul ghicea, tot atît de ascuţit, orice mişcare dincolo de uşă, pe sălile închisorii.

Intr-o zi, dezmeticindu-se dimineaţa, pe jos, după toropeala somnului, Pastuhov zări o vietate mică şi cenuşie care se apropia de el cu mişcări stîngace, cînd sărind, cînd tîrîndu-se peste picioarele întinse ale vecinilor. Pastuhov se cutremură. Il apucă o spaimă şi o scîrbă adîncă la gîndul că zăcea neputincios la pămînt şi că peste trupul lui se tîrau, ca peste un cadavru, fel de fel de lighioane. Işi dădu seama că era un greier. Şi cu toate că, în aceeaşi clipă, în mintea lui se iviră toate gîndurile prietenoase, de basm, legate de vietatea aceea aproape domestică aciuată pe după sobă, nu putu să-şi biruie dezgustul. Greierul se apropia mereu, cînd sărind, cînd tîrîndu-se: nici lăcustă, nici gîndac de bucătărie, ci lăcustă şi gîndac laolaltă. Şi tocmai de aceea îi trezea o senzaţie cumplită de scîrbă. Sări pe el. Pastuhov zvîcni în picioare, scutură greierul şi-l călcă, cu un sentiment chinuitor de spaimă copilărească şi de greaţă. Şi frecă încă mult timp cu talpa pata aceea udă, neputînd să-şi biruie scîrba.

Zilele se împărţeau în zone: zori şi amurguri, amiezi şi miezuri de noapte. Dar ceasurile începură

să pară toate la fel, pline, pentru Pastuhov, de o frămîntare ciudată, pe care o botezase „cearta dintre trup şi suflet". Aştepta sfîrşitul, şi n-ar mai fi putut spune anume cît trecuse de cînd îl aştepta, cînd, într-o zi, dincolo de uşă se stîrni o larmă, nelămurită la început: un vuiet înăbuşit se rostogolea pe săli şi creştea, întrerupt de urlete şi zăngăneli. Dar, înainte chiar de a se deschide uşa, în celulă cineva strigă triumfător, nebuneşte:

— Roşii!...

Toată lumea sări de pe paturi şi de pe jos. Şi pînă şi pentru oamenii aceştia, deprinşi cu strîmtoarea, înghesuiala ajunse nesuferită atunci cînd, fără să se cruţe unul pe altul, năvăliră buluc spre ieşire. Pumnii băteau în uşă şi în paturile împinse lîngă pereţi, urletele acopereau larma generală a închisorii, iar nerăbdarea înnoia chipurile celor închişi cu expresia voinţei trezite la viaţă.

— Deschiiide! Sîntem de-ai voştri! — zbierau cei din celulă. Şi în vacarmul acela se împleteau tot mai multe glasuri, pumnii izbeau tot mai furioşi, pînă cînd în locul uşii se ivi lumina şi sclipi ascuţişul baionetelor, pe sub care începură să se mişte şepci cu stele roşii.

Zgomotul se potoli, deodată. Din pricină că toată lumea amuţise, neputînd să-şi creadă ochilor, o clipă în celulă păru că se face mai mult loc şi, în clipa aceea, Pastuhov auzi un glas tineresc:

— Care e închis de cazaci să iasă afară!

Oamenii începură iarăşi să strige şi să se strivească, iar Pastuhov se înghesuia şi el împreună cu ei, făcîndu-şi loc, încordîndu-şi inconştient toţi muşchii, strivind cu trupul lui pe cei care-l striveau.

Undeva jos, pe sală, îi aşezară la rînd, şi nici nu mai ţinu minte cum ajunse la o masă după care stăteau, răsfoind nişte hîrtii, cîţiva ostaşi de-ai Armatei Roşii. Il întrebară:

— Cine eşti dumneata, cetăţene?

Oricît de murdare şi de mototolite îi erau hainele, Pastuhov tot bătea la ochi. Răspunse:

— Lucrez la teatru.

— Aha! Teatru! — Şi cei de la masă se uitară veseli la el şi-i dădură un bileţel, spunîndu-i: Hai! Poţi pleca.

Trecea prin curte cu bileţelul în mînă, uitîndu-se la toţi cei eliberaţi o dată cu el, şi feţele tovarăşilor i se păreau îndobitocite de fericire. Simţea că şi faţa lui era tot atît de îndobitocită şi de fericită, şi asta îl mişca nespus.

Lîngă poartă trebui să mai întîrzie puţin.

O escortă de soldaţi roşii aducea în curte un grup de arestaţi. In fruntea lor păşea greoi un bătrîn, scărpinîndu-şi nervos barba căruntă şi răvăşită. Se uita la Pastuhov cu ochii lui albaştri, care păreau că-şi cer iertare, şi Pastuhov recunoscu în el pe şeful delegaţiei cu care se prezentase la generalul Mamontov.

O clipă, conştiinţa lui păru că se clatină. Se gîndi că o să înnebunească. Dar îndată după aceea i se ceru bileţelul, îl întinse, ieşi pe poartă afară în stradă, îşi înălţă privirile în sus, văzu bolta nemărginită a cerului şi porni, cu paşi nu tocmai siguri, dar cu o extraordinară poftă de a călca pe caldarîmul străzii.

La o răscruce de drumuri, văzu un bărbat şi o femeie care meştereau nu ştiu ce cu un ciocan la cerceveaua unei gherete. Păreau foarte preocupaţi. Pastuhov se opri să-şi stăpînească tremurul genunchilor şi aruncă o privire prin fereastra spartă. Gheretа era goală, dar pe tăblia ferestrei stăteau, aliniate la rînd, cîteva sticluţe astupate cu ceară roşie. Pe Pastuhov îl apucă o ameţeală plăcută şi simţi nevoia să stea de vorbă cu oamenii şi să glumească.

— Ce aveţi de vînzare? — întrebă el.

Femeia îi aruncă o privire, dar nu-i răspunse nimic. Bărbatul meşterea mai departe cu ciocanul.

Pastuhov luă o sticluţă de pe fereastră şi citi: „Sos de hrean cu oţet". Zîmbi şi începu să descifreze pe etichetă un cuvînt necunoscut, tipărit cu litere ruseşti. Ar fi vrut să facă un spirit, dar creierul părea că se desfată cu o totală şi fericită lipsă de

gînduri. În cele din urmă, descifră ceva pe etichetă și zise:

— Ia te uită! Ce lung era înainte, cînd spuneai: de consum... gubernial... din Tambov... Iar acu', spui dintr-o dată — și citi, silabisind: — Tamgubpotrebcoopartinsoiuz. Și gata!

Bărbatul lăsă ciocanul în jos și-l întrebă:

— De-acolo vii? — și-i arătă închisoarea cu capul.

— De-acolo.

— Se și vede.

— Ia, dacă vrei, — zise femeia.

Pastuhov dădu din mîini: pardesiul lui, împreună cu mărunțișul din buzunare, îi rămăsese la închisoare.

— Ia, cînd îți spun, că tot nu cîștigăm la marfa asta!

O expresie glumeață trecu pe fața lui Pastuhov. Băgă sticluța în buzunar, zise „bogdaproste" și porni cu același pas liber, simțind același vid plăcut în cap și aceeași mulțumire de sine, renăscîndă, de artist.

In apropiere de casă grăbi pasul și urcă scara în goană, ca un tînăr.

Asia dădu un țipăt și-i cuprinse gîtul cu neașteptată putere. Alioșa alergă din odaia de alături, încremeni pe loc, apoi se repezi spre tatăl său și i se lipi de picior. Uitîndu-se de jos în sus cu ochii strălucitori ca și ai mamei lui, rupse cel dintîi tăcerea:

— Tăticule, ai barbă!

Alexandr Vladimirovici nu izbutea să-și biruie muțenia. Gîfîia de-atîtea îmbrățișări și de-atîtea emoții.

Alioșa îi pipăi sticluța din buzunarul hainei.

— Ce-i asta, tăticule? Asta de-aici ce-i?

Pastuhov scoase sticluța din buzunar și i-o întinse Asiei. Femeia nu putea înțelege nimic și, luînd într-o mînă sticluța, îl ținea cu cealaltă de gît, uitîndu-i-se în lumina ochilor și căutînd acolo răspuns numai la sentimentul pe care-l avea pentru el și care o zguduia toată. Pastuhov ar fi vrut ca Asia să citească ce scria pe sticluță și să facă haz amîndoi. Gustul de

glumă nu-i trecuse, dar primele lui vorbe sunară așa fel, încît pînă și Asia, care era deprinsă cu felul acesta de a spune nimicuri cu înfățișarea cea mai serioasă, le luă drept bune:

— Pomană în numele domnului pentru un biet pușcăriaș, — zise el.

Intr-un avînt de recunoștință și de emoție Asia strînse la piept sticluța aceea absurdă. Și atunci Pastuhov, cu felul lui deschis de a fi, izbucni în rîs, luă din mîna Asiei sticluța și o aruncă pe masă, îngînînd printre hohote:

— Mai tîrziu... mai tîrziu... ai să vezi ce fel de sos e ăsta!

Drept răspuns la rîsul lui, Asia încercă să zîmbească. Tot nu înțelegea nimic, și nici nu voia să înțeleagă nimic, afară de fericirea ei.

Olga Adamovna se uita de după ușă ștergîndu-și ochii cu batistuța, cuprinsă de sfială: își dădea perfect de bine seama că era indiscret din partea ei, dar nu putea să nu ia parte la această extraordinară revedere.

Pastuhov se apropie solemn și se aplecă spre mîna ei. Fața femeii se acoperi cu pete, buclișoarele începură să-i tremure. Inchise ușa în urma ei.

Pastuhov strigă după ea:

— Olga Adamovna, scumpo, te implor, dă-mi repede să mă spăl! Nu cumva s-ar putea înjgheba o baie, la proprietar? Ce zici?

După ce se mai potoliră emoțiile răscolite din adîncul sufletelor și rațiunea puse din nou stăpînire asupra gîndurilor, Pastuhov se simți în stare să povestească, pe scurt, tot ce i se întîmplase, iar Asia se simți în stare să-l asculte. Alioșa se întorsese iarăși la jocurile lui, iar Olga Adamovna se războia cu fitilul lămpii de gaz, care fumega.

Plimbîndu-se prin odaie cu un pahar de ceai în mînă, Pastuhov văzu pe pat foile risipite ale unei cărți.

— Citeai?

— Da. Plîngeam și citeam, — răspunse Asia pă-

rînd a-și cere iertare, cu zîmbetul ei ușor, pentru o mărturisire ca aceea.

— Ce-s foile astea?

— Sînt încurcate. De prin diferite volume din „Război și pace". Însă știi, îmi plăcea tocmai pentru că era ceva încurcat. Parcă-i mai trist așa...

Se așeză pe pat și începu să răsfoiască, repede, paginile.

— E un loc, aici...

Se lăsă de căutat.

— Tot nu găsesc nimic în salata asta!

— Despre ce era vorba?

— Știi, unul din pasajele care înainte mi se păreau plictisitoare. Totdeauna săream peste el. Dar acum, m-a pus pe gînduri... Acolo unde e vorba de istorie.

— Știu. Acolo, mă gîndeam și eu la asta...

— Adevărat? Poate că tocmai atunci cînd citeam și eu... Știi, locul acela unde se spune că există un fel învechit de a privi istoria, ca pe un rezultat al liberei voințe a omului.

— Da, da. Unde se spune că nu se poate, cînd studiezi istoria, să folosești concepția aceasta în același timp cu recunoașterea ca adevărate a legilor statisticii și ale economiei politice, care sînt de-a dreptul potrivnice acestui fel învechit de a privi istoria.

— Ce bine le ții minte! — Și, ca totdeauna cînd bărbatul ei își dezvăluia gîndurile, Asia îl urmărea cu ochii măriți de admirație.

— Și apoi?

Ea tăcu, șovăind.

— La început, gîndeam și eu tot așa, dar pe urmă am început... altfel.

— Altfel decît Tolstoi?

— Da. Mă gîndeam că acum a învins concepția cea nouă asupra istoriei. Nu-i așa? Acum se susține că studiul istoriei e coordonat cu toate științele despre care Tolstoi zicea că... în sfîrșit, cu statistica și cu științele naturale... Nu-i așa?

Tăcu din nou, și în privirea ei trecu ceva îndoielnic, de parcă se simțea vinovată că provocase o dis-

cuţie abstractă, dar în acelaşi timp o considera cît se poate de necesară şi era mîndră de ea.

— Ei, şi pe urmă? — o zori el din nou.

— M-am gîndit că, după cum înainte omul se supunea istoriei tălmăcind-o într-un chip cu totul greşit, tot aşa i se supune şi acum, dar tălmăcind-o aşa cum se cuvine. Istoria îl mînuieşte pe om ca pe o unealtă. N-am dreptate? — întrebă Asia, cu o îndoială sporită în ochi.

Pastuhov sorbi din ceai, îşi luă un scaun şi se aşeză în faţa Asiei. Toate acestea le făcea neînchipuit de încet.

— N-am dreptate? — îl mai întrebă ea încă o dată.

— M-am gîndit necontenit la tine, Saşa, m-am gîndit la noi. Nu puteam dormi. Citeam mai mult din pricina insomniilor... Pasajul acesta l-am recitit de mai multe ori şi mi-am făcut şi eu o părere a mea... Poate că nici n-o contrazice pe a lui Tolstoi, nu ştiu. Dar mie mi se pare că o depăşeşte. Am hotărît că, o dată ce istoria ne mînuieşte pe noi şi noi sîntem victimele ei, care e soluţia?

El o privea drept în ochi şi i se părea că expresia aceea ciudată, de vinovăţie, ascundea pe faţa ei altă expresie, de viclenie. Slăbiciunea aparentă şi puterea ascunsă, contradicţii care existaseră totdeauna în trăsăturile ei, făceau în clipa aceea chipul Asiei, — pe care-l cunoştea atît de bine cu zîmbetul lui uşor şi uneori nehotărît, — şi mai frumos decît înainte.

— Care e soluţia, — urmă ea, pătimaşă şi insinuantă în acelaşi timp, — dacă, independent de faptul că înţelegem istoria prost sau bine, rămînem totuşi victimele ei? Să ne resemnăm, iată soluţia. Nu-i aşa?

— A dracului de deşteaptă femeie! — zise el serios, dar aşa fel încît ea să-l poată lua în glumă. Şi într-adevăr aşa şi făcu, rîzînd aţîţată.

Dar el nu răspunse rîsului ei. Începu, căutînd să dea fiecărui cuvînt un înţeles deosebit, hotărîtor parcă.

— Să lăsăm la o parte faptul că studiul istoriei nu trebuie confundat cu desfăşurarea evenimentelor pe

care le trăim acum, dar care abia cu timpul vor ajunge obiect de studiu. Nu vreau să analizez tălmăcirile false sau cu adevărat științifice ale obiectului istoriei. Trăiesc prin propria mea percepție. Înțelegi? Și această percepție, viața mi-a îmbogățit-o acum mai mult ca oricînd. Aceasta e istoria în care eu sînt un personaj. Mă înțelegi? Și trebuie să-ți spun că n-am absolut deloc gust să fiu o victimă a istoriei. Nu vreau să fiu victimă! Ei, drăcia dracului!

Pastuhov se ridică, împinse scaunul cu piciorul și începu iarăși să se plimbe prin odaie.

— Deșteptăciunea nu stă în a înțelege că cele ce se petrec la Petersburg, la Saratov, la Kozlov sau mai știu eu unde cu noi și cu Alioșa al nostru formează însuși mersul istoriei. Totul e să poți găsi în sînul acestei mișcări o forță progresivă. Trebuie să te afli acolo unde istoria merge înainte. Și oamenii lui Mamontov reprezintă tot istoria. Însă, foarte mulțumesc! Dacă, în orice condiții, mă supun desfășurării evenimentelor (și cred că aici ai deplină dreptate), totuși stă în puterea mea să aleg cărora din forțele componente ale acestei desfășurări să mă supun. Să fac sacrificii? A muri cu cinste nu e un sacrificiu, ci o faptă eroică. Iar a muri într-o dubă plină de păduchi, fără să știi din ce cauză și în folosul cui, nu e nici ăsta un sacrificiu — dar e o idioție!

Își întrerupse singur vorba, nemulțumit:

— Vezi, s-ar părea că știu și eu să țin discursuri!

Îl zări atunci pe Alioșa, care stătea lipit de ușă și se uita la el cu o expresie de mîndrie și de spaimă.

— Ce-i cu tine?

— Am crezut că m-ai chemat...

— Te-am chemat eu?

— Da, ai zis: Alioșka!

— Nu te apropia de mine, trebuie să mă spăl întîi, — zise Pastuhov, destul de emoționat. — Hai, du-te și te joacă.

Privirea Asiei era învăluită în acea înlăcrimare inspirată, care îl tulbura totdeauna. De aceea, ca să-și păstreze tot avîntul hotărîrii, căută să se uite cît mai puțin la ea.

— Îţi aduci aminte discuţia cu Dibici în gară la Saratov? Acum văd şi eu că Dibici avea dreptate. Oameni ca el, chiar dacă vor pieri, vor aparţine istoriei cu literă mare — aşa spunea el, ţi-aduci aminte? — şi nu unor aşa-zise epave ale istoriei. Nici eu n-am de gînd să rămîn printre epave! La naiba! Şi de ce aş face-o?

Desfătîndu-se cu puterile pe care le simţea renăscînd în el, se îndreptă din mijloc şi-şi scoase bărbia înainte:

— Ia te uită ce mai epavă! — urmă el, cutezător.

Asia dădu din cap încuviinţînd, dar cam gînditoare.

— Era foarte drăguţ... Dibici acela, — zise ea.

Pastuhov se opri şi clipi, pierzîndu-şi şirul gîndurilor. Apropiindu-se de masă, sorbi dintr-o înghiţitură tot restul ceaiului.

— Îţi place cînd rămîn oamenii în extaz în faţa culorilor tale de pastel... Dibici te contempla cu înduioşare. Şi bătrînul Dorogomilov suspina după tine...

Ea îşi potrivi cu degetul mic părul de la tîmplă:

— E tare plăcut să faci pe cineva gelos!

Pastuhov îşi trase iarăşi scaunul şi se aşeză în faţa ei.

— Alegerea mea e definitivă. Înţelegi? Am făcut-o acolo, la filiala locală a Infernului lui Dante. M-am hotărît că, dacă rămîn în viaţă, cel dintîi lucru pe care-l fac e să-i scriu lui Izvekov că-s un dobitoc. De asemenea şi lui Dorogomilov. Ca să ştie şi ei că nu sînt din garda albă...

Vorbele acestea le spuse cu tărie, poate chiar puţin solemn. Şi deodată, aplecîndu-se spre urechea Asiei, coborî glasul:

— Am avut acolo o clipă... o clipă groaznică şi dezgustătoare. Ascultă...

Îi povesti, îi arătă chiar cu gesturi cum se urca greierul pe el şi cum îl zdrobise cu piciorul. Pe faţa Asiei se citea şi spaima, şi scîrba cu care-şi evoca el amintirea aceea, atît de adînc întipărită în minte.

— Cel mai respingător lucru pe care l-am găsit în gîngania aceea mi s-a părut faptul că nu era nici gîndac de bucătărie, nici lăcustă, ci un fel de corci-

tură. Pe lîngă toate astea, mai avea în el şi ceva plin de importanţă şi de încîntare de sine, ca şi cum lighioana s-ar fi socotit de o frumuseţe răpitoare. Nu puteai să te uiţi la aşa ceva fără să te cutremuri. Mă tot gîndeam la asta mai tîrziu şi mă treceau fiori prin spate. Brrr!

Işi frecă mîinile şi, sărind în picioare, începu să-şi scuture hainele de pe el. Cîteva foi de carte căzură jos. Le ridică.

— Nimic nu-i mai scîrbos pe lume decît corciturile. Şi m-am gîndit atunci că, pe lîngă toate celelalte, şi situaţia mea e dezgustătoare...

— Saşa! — strigă Asia, speriată de-a binelea.

Pastuhov încercă să aşeze mai bine foile cărţii. I se risipeau în mînă.

— Imi închipuiam cum arăt eu în ochii unui străin. Cum arăt în ochii unui om înţelept. Şi am ales... Iar după ce am ales, — în haznaua aceea fiind, osîndit şi aşteptîndu-mi sfîrşitul, — crede-mă că m-am simţit mult mai liber. Mă înţelegi? Să mori din pricina unei neînţelegeri, a unei anecdote, — nici nu mai e ridicol, e de-a dreptul înjositor! Şi, uite, m-am hotărît şi mi-am închipuit clar că dacă tot trebuie să mor, încalte să le strig albilor: „Ei da, sînt roşu! Sînt roşu, dracu' să vă ia pe toţi! Şi vă urăsc, cu o ură care vine din fundul rărunchilor!"

Văzu din nou în uşă faţa speriată a băiatului.

— Tăticule, — întrebă Alioşa încet, — alţi greieri muşcă?

— Nu, — îi răspunse Anastasia Ghermanovna zîmbind uşor, — alţi greieri nu muşcă. Nu ne mai necăji, pe tata şi pe mine.

Se ridică în picioare încercînd să-şi liniştească bărbatul sau, poate, să-l oprească de la un pas primejdios. Pastuhov i-o luă înainte, ca şi cum s-ar fi temut că se va atinge de edificiul şubred pe care abia începuse să-l înjghebe şi că acest edificiu se va risipi.

— Nu mai fug nicăieri! — o opri el, cu un glas care nu admitea împotrivire. — S-a sfîrşit! Il înţeleg pe Dibici că a fugit din lagăr. Avea nevoie să se întoarcă acasă... Eu însă n-am această nevoie: sînt

acasă. Sîntem amîndoi acasă, înţelegi? Şi trebuie să împărtăşim destinul casei noastre...

Asia îi cuprinse totuşi mîinile cu o blîndă stăruinţă, între palmele ei moi, îi dădu braţele la o parte şi se ghemui la pieptul lui.

— Dragul meu, dar sînt cu totul, absolut cu totul alături de tine!

Pastuhov se desfăcu din îmbrăţişarea ei. Dorea să le limpezească toate o dată pentru totdeauna, să pună capăt dezbinării apăsătoare dintre trup şi suflet şi, mai cu seamă, să se convingă că alegerea lui nu atîrna de sugestii sau de constrîngeri, că era liber. Se temea de împotrivirea Asiei, dar în acelaşi timp n-ar fi vrut s-o vadă căzînd prea repede la înţelegere cu el. Nu-i putea lăsa ei întîietatea, într-o hotărîre care trebuia să schimbe toată viaţa lui.

În cele din urmă, izbuti să aşeze filele cărţii şi zise, netezind cu respect marginile zdrenţuite:

— Tu eşti exact de aceeaşi părere cu Tolstoi atunci cînd socoteşti că totul stă în faptul de a te supune mişcării. Dar eu nu sînt de părerea lui. Din moment ce alegerea atîrnă de mine, înseamnă că iau parte liber, prin propria mea voinţă, la desfăşurarea evenimentelor. Iar suma unor asemenea voinţe se adaugă la rezultanta tuturor forţelor istoriei... Asta înseamnă că istoria, într-o oarecare parte a ei, ajunge să fie rezultanta liberei voinţe a omului. A liberei mele voinţe...

— Atît doar am vrut să-ţi spun... — şopti Asia, cuprinzîndu-i capul în mîini. — Fireşte, fireşte că eşti liber să faci orice... Tu şi cu mine sîntem liberi să ne întoarcem, întocmai ca fiul rătăcitor cînd s-a întors la casa părintească... Cînd s-a întors pocăit... Capul plecat sabia nu-l taie.

Îi răvăşi părul. El încercă să se întoarcă în altă parte, dar deodată izbucni în rîs, aşa cum făcea de obicei, şi se uitară, unul la altul, mulţumiţi unul de celălalt şi întineriţi, parcă:

— Cu alte cuvinte, a ieşit aşa cum ai vrut tu? — întrebă Pastuhov, făcînd uşor cu ochiul către Asia.

Olga Adamovna îşi vîrî capul în odaie şi anunţă, cu

mutra aceea zăpăcită cu care se anunță de obicei oaspeții nedoriți în zi de sărbătoare, că veniseră proprietarii, directorul de teatru cu mama lui.

— Am venit să vă felicităm, numai să vă felicităm! — zise directorul scuturînd mîna lui Pastuhov. — Ce fericire! Cum vă mai simțiți? Credeți-mă, ne-am cam temut pentru dumneavoastră... Să vă spună și mama, pe cinstea mea! Totul era atît de trist...

— Ce să-ți spun, — îi răspunse Alexandr Vladimirovici cu un zîmbet ascuțit. — Nu-mi amintesc anume în care din romane, Stendhal scria despre eroul lui: „Tristețea făcu sufletul său accesibil artei..." Așa că i-a prins bine...

— Nu v-au bătut, acolo? — întrebă mama, ridicîndu-și părul de peste ureche.

— M-a ferit dumnezeu! — strigă vesel Pastuhov.

Proprietăreasa se închină.

— Fug la teatru, mă scuzați! — zise directorul. — Pregătim o apoteoză. E un entuziasm, ceva nemaipomenit, pe cinstea mea!

— Ce pregătiți?

— O apoteoză..

— A cui?

— A nimănui. Cu propriile puteri ale trupei noastre. Ceva, așa, cu muzică, cu cîntece și toate celelalte...

— Așteaptă puțin, — zise Pastuhov aspru, apucîndu-l de mînecă. — Așteaptă puțin... O să scriu eu o apoteoză pentru dumneata. Titlul: „Eliberare".

Și aruncă asupra tuturor o privire plină de mărinimie.

— Alexandr Vladimirovici! O să vă... o să vă purtăm pe brațe! Toată trupa o să vă poarte pe brațe, pe onoarea mea!

Directorul se repezi spre ușă, bombănind încă nu știu ce din mers.

— Ce zice? — întrebă mama, care nu înțelegea.

— Vrea să mă poarte pe brațe, — strigă Pastuhov aplecîndu-se la urechea ei.

— Așaaa? Foarte bine. Că mult v-am mai plîns de milă aici... Iaca, eu v-am făcut și foc la baie...

Alexandr Vladimirovici îi trecu braţul pe după umeri.

— Este şi vreo măturică pe-acolo? O măturică, ai? — strigă el.

— Este una, dar e tare năpîrlită... Ca un tîrn.

— Mulţumesc şi pentru asta. Mulţumesc pentru tîrn, măicuţă!

— Să te îmbăiezi, drăguţă, cît pofteşti...

— Să mă spăl la naiba de toate păcatele! — oftă cu zgomot Pastuhov, după ce rămase iarăşi singur cu nevasta lui.

Ieşiră pe balcon. Pastuhov cercetă cu ochii piaţa pustie.

— Ce zi splendidă! Şi ce minunat miroase praful străzii, aşa, acrişor... O, Asia, Asia!

Şi mai respiră o dată din plin, trăgînd adînc aerul în pieptul lui larg, cuprinzător.

30

Aspectul exterior al lui Ragozin, mereu acelaşi, care-l deosebea de echipajul de pe „Octombrie", părea cu totul obişnuit pentru toată lumea. Nici lui nu-i păsa că nu seamănă cu ceilalţi marinari. Ca şi înainte, purta aceeaşi cămaşă rusească cu gulerul încheiat într-o parte, aceeaşi haină şi şapcă pleoştită, cam îndesată pe cap, peste care se răsucea uneori, la tîmplă, cîte un zuluf. În schimb, pasul lui era mai marinăresc decît chiar al marinarilor: se legăna în mers şi mai tare decît înainte, poate pentru că i se părea că întinerise după bătălia deznădăjduită cu cifrele, ieşind din nou, în bătaia vîntului cîntător de pe Volga.

Cei de la divizion se obişnuiră repede cu făptura lui înaltă şi uşor adusă din spate. Echipajul îl vedea des, cu toate că la început fusese silit să întîrzie cam mult prin cabinetele statului-major: trebuia să se familiarizeze cu gospodăria marinei militare şi să urmărească reorganizarea muncii politice după împrejurările care se schimbau mereu.

Ragozin intrase în flotilă cu cîteva zile înainte de

începerea ofensivei desfăşurate în august de către armatele sovietice spre sud-vest de Saratov. Nu era nici militar, nici marinar. Nu ştia să umble decît cu o singură armă, destul de bine cunoscută muncitorimii din Rusia: cu browningul. Convins că era la locul lui, din moment ce fusese pus în locul acela de către partidul lui, porni la îndatoririle de comisar al divizionului fără cea mai mică îndoială că va fi în măsură să le îndeplinească — numai să i se lase timp destul.

Printre marinari, unii erau din flota baltică, alţii de pe lîngă Marea Caspică şi din jurul Mării de Azov, unii erau de locul lor de pe Volga, alţii de pe ţărmul mărilor nordice. Tot norodul marinăresc avea experienţa multor ani de navigaţie, iar cei mai mulţi făcuseră războiul şi păreau croiţi de natură anume ca să trăiască pe corăbii.

Şi toată această mulţime pestriţă de oameni alcătuia un singur tot, atît prin disciplina marinei militare, cît şi prin faptul că pilda pentru toate echipajele o dădeau cei din flota baltică, — oameni care aduseseră pe Volga faima de două ori glorioasă a devotamentului lor, dovedit în luptele din Marea Baltică împotriva flotei germane şi pe fronturile revoluţionare ale Petrogradului, unde legendara „Aurora“ făcuse să răsune în întreaga Rusie cea dintîi salvă a marelui Octombrie. Fiecare marinar îşi pusese în minte să-i imite pe cei din flota baltică, să le imite avîntul în lupte, dus pînă la uitarea de sine, glumele din ceasurile de odihnă şi pînă şi felul de a-şi purta bereta — nu trasă pe-o ureche, ci drept, paralel cu sprîncenele, ceea ce dădea marinarului o înfăţişare mai mult aspră decît ştrengărească.

Pe lîngă divizioanele de canoniere, în detaşamentul de nord al flotilei Volga-Kama intrau şi fortăreţele plutitoare cu baterii de artilerie marină, nave anexe, — ateliere mecanice şi spitale, — divizioane de vedete, divizionul aerian, şi cel de navigaţie aeriană şi detaşamente de debarcare şi de aşezat mine. Cînd toată această armată, înzestrată cu vase mari şi mici care pătau ţărmurile şi cerul cu fumurile negre, roşcate sau

plumburii din coşuri, sforăind şi bubuind din motoare, zăngănind cu lanţurile ancorelor şi clipind pe punţi din steguleţele rapide ale semnalizatoarelor, — cînd toată această multiplă cetate plutitoare îşi ocupă poziţiile de plecare întinse pe lungimi de kilometri, şi cînd Ragozin, în drum spre statul-major al flotilei, trecu în barca lui cu motor de-a lungul divizioanelor din faţă, i se tăie răsuflarea: pentru întîia oară se desfăşura în faţa lui, cu tăria de neînvins a evidenţei, puterea frontului roşu, pentru întîia oară descoperea, concret parcă, în obiectele acestea ameninţătoare, toată măreţia poporului care pornise întru cucerirea drepturilor sale.

Cu mîna făcută căuş, Ragozin luă un pic de apă încălzită la soare, sorbi o înghiţitură, îşi şterse fruntea cu palma care nu se răcorise deloc şi, căutînd să-şi descarce emoţia care-l apăsa, îi strigă mecanicului:

— Ce zici, aprindem o ţigară?... — cu toate că se lăsase de mult de fumat.

Din clipa în care la statul-major al divizionului se deschise plicul cu ordinul de a trece la ofensivă, iar semnalizatorul transmise comandantului de divizion, prin jocul colorat al steguleţelor, porunca: „Urmaţi-mă în formaţie de coloană“, — Ragozin nu mai intră în cabină. Timpul petrecut pe covertă, pe puntea de comandă cu binoclul la ochi, sau lîngă tunuri, printre mateloţii gravi şi taciturni, dădea sentimentului care-l cuprinsese un fel de încleştare solemnă. Era convins că prima luptă ce se va da va fi hotărîtoare, şi i se păreau ciudate şi liniştea netulburată a malurilor, şi culorile răsăritului, gingaşe ca penele unui botroş, şi fumul singuratic al unui hogeag fîlfîind deasupra unui sat. Soarele îşi înălţase discul plin peste malul dinspre şes, iar malul celălalt, cel înalt, prinse viaţă. Treceau, ridicînd nori de praf, turme nesfîrşite de oi şi boi: unităţile de aprovizionare ale armatei îşi mînau vitele. Era semn că ofensiva pe uscat începuse în acelaşi timp cu a flotilei. Norii de praf de pe mal păreau că răspund fumurilor rare ale canonierelor: „Umăr lîngă umăr, cu curaj înainte!“

Dar aceşti nori de praf atrăgeau şi atenţia ina-

micului. Două formaţii de cîte trei avioane se apropiară grăbite de divizion, crescînd pe bolta senină a cerului, din pete abia văzute, cît niște vrăbii, în corbi care pluteau în văzduh şi rostogolind peste împrejurimi o larmă înspăimîntătoare. Prima trecu de-a lungul malului, cea de a doua deasupra apei. Una după alta, cele dintîi bombe făcură explozie, aruncînd în aer evantaie de pămînt. Deasupra turmelor se ridică un nor de praf şi mai des: vitele fugeau care încotro.

Antiaerienele de 75 mm ale divizionului începură să tragă. Vasele manevrau. Peste rîu se înălţau, ca pocale înalte de sticlă, coloane de apă aruncate de explozii, risipindu-se apoi ca o ploaie. Canonierele se legănau pe valurile inegale.

Cîţiva oameni din echipajul lui „Octombrie" ieşiră pe punte. Se uitau toţi cum se desfăşura din spate atacul avioanelor. De data aceasta, întreaga formaţie de şase o luă de-a lungul rîului. Bombele cădeau pe faţa apei în grupuri mai strînse, dar vasele avuseseră timp să se depărteze mult unul de altul. Tirul antiaerienelor se înteţi. Exploziile uşoare, ca nişte stele de puf, erau tot mai dese pe cer şi avioanele erau silite să se ridice tot mai sus. Dar, descriind încă un semicerc, se întoarseră din nou.

O bombă spintecînd uşurel văzduhul, căzu în apropierea lui „Octombrie". Un val de spumă albă trecu peste puntea canonierei, bastingajul răspunse exploziei cu un vuiet adînc, ca din fundul rărunchilor, iar geamurile cabinei de la cîrmă zburară în ţăndări.

Un marinar tînăr fu aruncat în apă de la prora. De la pupa i se zvîrli o frînghie pe care se căţără, ca o pisică, pe bordul vasului. Apa curgea şiroaie de pe el, flanela şi pantalonii i se lipiseră de trupul elastic. Aruncă o privire îndărăt, spre avioanele care plecaseră de mult, îşi ridică pumnul şi strigă:

— Las' că v-arăt eu vouă! — şi înjură atît de cumplit, de se auzi pe puntea de sus.

Straşnov, care ieşise şi el din camera maşinilor, se nimerise în timpul exploziei în spatele lui Ragozin. Îşi şterse de apă faţa galbenă unsă cu ulei şi bombăni cu basul lui ameninţător, apăsînd pe „o":

— O salutare cordială scumpei noastre „Antante“ !...

Ştergîndu-şi şi el ceafa cu batista, — îl stropise din spate, — Ragozin zise, liniştit:

— Şi ăsta cică-i aliat!

— Sînt franţuzeşti păsărelele?

— Churchill e de vină, — îi răspunse tărăgănat Ragozin. Dar deodată, întorcîndu-se spre Straşnov, îl luă repede:

— Aici ţi-e locul, în timp de luptă?

— Sîntem două schimburi, — răspunse marinarul cătînd undeva într-o parte.

Ragozin tăcu.

Cît ţinu atacul stătu lîngă tunurile antiaeriene, urmărind cu atenţie munca artileriştilor, la care nu se pricepea deloc. Se temea să nu scape vreo clipă importantă, în care ar fi fost nevoie de el. Atenţia lui, ascuţită pînă dincolo de orice închipuire, biruise în el orice alt sentiment.

Abia tîrziu, după ce avioanele plecaseră, păru că simte din cap pînă-n picioare că trecuse printr-un moment greu: o singură bombă dacă ar fi nimerit în vas, paguba ar fi fost spăimîntătoare. Rămase mirat că antiaerienele nu făcuseră nici o stricăciune avioanelor, care se depărtaseră într-o linişte dispreţuitoare, şi nu ştia cum să-şi răspundă la întrebarea pe care şi-o punea: oare tragerea fusese bine executată, iar ceea ce se petrecuse fusese, într-adevăr, o luptă?... Dar oamenii echipajului îşi căutau liniştiţi de treburile lor, iar Ragozin tăcea şi el, tot atît de liniştit ca şi cum ar fi fost obişnuit de cînd lumea cu vuietul unor asemenea încăierări.

Canoniera „Cutezătorul“, trimisă înaintea celorlalte vase, se apropie de malul inamic şi coborî într-o barcă un detaşament de recunoaştere. Matelotii se urcară pe acoperişul unei vile dărîmate.

Stepa se aşternea în pacea monotonă a ierburilor arse de soare. O înălţime uşor povîrnită se întindea spre mal. La dreapta ei se vedea lanţul infanteriei, culcat la pămînt cu faţa spre miazăzi, iar la stînga, de-a lungul grindului, se umfla învăluirea depărtată

a dealurilor, ca un şir de morminte scitice. Văzduhul înfierbîntat tremura plăsmuind miraje, şi nu-ţi puteai da seama de la început unde sfîrşea imaginaţia şi unde începea adevăratul hotar al dealurilor. Cu încetul, se desluşi prin binoclu forfota oamenilor în jurul unor puncte risipite de-a lungul malului.

Şi iată că, deodată, ieşind parcă din pămînt, apărură poziţiile descoperite ale artileriei albilor.

Cercetaşii săriră de pe acoperiş şi se repeziră îndărăt, spre canonieră. La adăpostul malului înalt nava porni în viteză, dar nu mai avu cînd să ducă la statul-major informaţiile culese, că albii şi începură să tragă asupra vapoarelor.

Canonierele începură să coboare pe rîu în jos, cu intenţia să iasă în spatele trupelor albe. Intensitatea tirului sporea. Spre locul luptei grăbeau navele altor divizioane. Bateria plutitoare deschise focul. Oftaturile adînci ale pieselor de artilerie marină de tip Canet se amestecau cu bubuitul canonadei. Ca nişte băşici ale apei, se înălţară pe boltă baloanele captive şi rămaseră suspendate în văzduhul transparent ca nişte nouraşi luminoşi, corectînd tirul cu semnalele lor.

După ce „Octombrie" trecu de cotul lung pe care-l făcea malul, în faţa lui se deschise, ca o trecătoare de munte, o vale adîncă, cu un capăt îndreptat spre rîu, iar cu celălalt departe în stepă, tocmai la poalele dealurilor. Prin trecătoarea aceea se vedeau de pe bord bateriile trupelor lui Denikin, care trăgeau fără întrerupere.

În faţa ochilor lui Ragozin se ridică deodată, nespus de limpede, obiectivul acela viu, pe care trebuia să-l distrugă.

În pîcla gălbuie şi aurită de soare de deasupra stepei, desluşea cu precizie exploziile tirului, praful stîrnit de canonadă şi trîmbele de ţărînă ridicate de obuzele trase de pe vase: ai fi zis că cineva aruncă pămîntul în aer, cu lopeţi uriaşe.

„Octombrie" îşi îndreptă tunul de 100 mm spre mijlocul văii, care deschidea ca un coridor calea pentru o lovitură din spate. Răsună o comandă şi urmă focul. Nava se cutremură.

Cu coatele sprijinite pe balustrada punţii, Ragozin se uita cu binoclul. Dacă în clipa aceea s-ar fi putut vedea pe el însuşi, s-ar fi speriat de încleştarea trupului său: cu picioarele desfăcute, aplecat înainte, îndoia sub greutatea lui stinghia de metal pe care-şi proptise coatele. Nu şi-ar fi putut stăpîni, altminteri decît prin încordarea tuturor muşchilor, sentimentul, necunoscut pînă atunci, care-l cuprinsese. Era ceva ca o mînie plină de avînt, care-l chema acolo unde pămîntul se sfîşia în bulgări şi se prefăcea în pulbere de aur. Se uita, se uita ţintă în pîcla aceea îndepărtată şi luminoasă, însoţind cu ura lui fiecare obuz ce zbura de pe vas spre bateriile duşmane.

Deodată, focul flotilei începu să se rărească. „Octombrie" îşi încetă şi el tirul. Ragozin îşi smulse binoclul de la ochi şi sări mai aproape pe puntea de comandă.

— Ce s-a întîmplat? De ce au tăcut?

După bubuitul de artilerie, glasul lui suna ciudat, ca un glas de pasăre.

— Infanteria, împreună cu trupele debarcate, a pornit la atac, — îi strigă de sus comandantul.

Ragozin aruncă o privire spre mal.

Pe fîşia de pămînt dintre apă şi poalele malului povîrnit, alergau, înşiraţi ca o panglică îngustă, matelotii detaşamentului de debarcare. Dispăreau unul după altul în gura văii, străjuită de maluri prăpăstioase. Cîteva grupuri de oameni trăgeau mitralierele, unii înhămaţi la ele, alţii împingîndu-le din urmă.

Ragozin îşi duse din nou binoclul la ochi. Praful se lăsa domol în jos, pe dealuri. Focurile tragerii izbucneau din ce în ce mai rar. Sus, pe movilă, apăru un nor de praf care începu să se umfle cu repeziciune şi, după o clipă, prin stepă trecu ca un val bubuitul prelung al unei explozii. Cineva strigă pe punte:

— Sar tunurile în aer!

Ragozin văzu atunci, foarte aproape de poziţiile albilor, detaşamentele de debarcare. Oamenii se agăţau unul de altul, se rostogoleau în jos pe coasta povîrnişurilor şi iar se agăţau, ca să iasă din vale. Iată-i pe cei din faţă înălţîndu-se pe cîmp, cît erau de lungi.

Iată-i cum încep să aburce în sus mitralierele din fundul rîpei. Pe culme se iveau din ce în ce mai mulţi marinari, rîndurile lor se desfăşurau tot mai larg prin stepă. Răpăiră prelung cele dintîi mitraliere. Aerul păru că tremură de pocnetul îndepărtat al puştilor.

— Haide, haide! — se auzi alt strigăt plin de nerăbdare.

Şi deodată, din toate colţurile vaporaşului, marinarii adunaţi pe punte începură să strige cu zeci de glasuri:

— Arde-i! Arde-i în plin!...

Ragozin îşi întoarse binoclul spre dealuri. Trecînd în galop prin stepa desţelenită, atelajele trăgeau după ele tunurile, în goană. Aproape în aceeaşi clipă, pe culmea văii ieşi, risipindu-se în stepă, infanteria roşie. Rîndurile ei lăsau să treacă lumina printre ele, ca un gard bătut de soare. Detaşamentul de mateloţi se repezi să taie drumul albilor, care-şi părăseau poziţiile.

Ragozin îşi înălţă faţa spre punte.

— I-am alungat! I-am alungat! — îi strigă comandantul, făcînd cu mîinile mişcări dezordonate.

Ragozin aruncă o privire cercetătoare asupra marinarilor. Cu rîsete, cu urlete şi sudălmi, se uitau spre mal şi dădeau şi ei din mîini. Feţele lor erau luminate de fericirea triumfătoare şi naivă pe care o dă izbînda.

Şi deodată, drept în faţa lui, Ragozin îl văzu iarăşi pe Straşnov.

Flăcăul din Arhanghelsk, scăldat în razele soarelui şi părînd mai lustruit încă de unsoare din pricina asta, zîmbea fericit.

— Începutul e mai greu! — zise el.

Ragozin se încruntă:

— Ce te ţii după mine?

— Am venit la caz că ar fi nevoie de dres ceva, pe punte...

— Te-am tocmit să-mi fii dădacă? Eu ar trebui să te dădăcesc pe tine, nu tu pe mine!

— Dar ce-am făcut? Am venit şi eu, ca toată lumea...

— Nu, nu ca toată lumea, — îi tăie vorba Ragozin, dintr-o dată amenințător. — N-am nevoie să mă aperi tu de muşte! Nu-s general, să umbli după mine...

Se întoarse pe loc şi plecă. Ii trecuse prin minte un gînd care-l înnebunea. I se părea că-i rămăsese dator cuiva. Iată, marinarii şi infanteriştii au scos artileria albilor de pe poziţii şi s-au repezit s-o urmărească, — iar el n-a făcut altceva decît să se uite prin binoclu! A fost o luptă adevărată şi încununată de succes. Dar el, Ragozin, ce a făcut pentru succesul acesta? Şi ce trebuia să mai facă în timpul luptelor? Să se uite cu binoclul?

— Da, să mă aperi de muşte! — bombănea plin de indignare în timp ce se urca pe punte, dînd la o parte, cu o mişcare de mînie, binoclul greu, atîrnat cu o cureluşă peste umăr.

Comandantul divizionului, un ofiţer de marină destul de în vîrstă şi molatic, îl strigă, de îndată ce şapca comisarului apăru deasupra primei trepte a scării:

— A început să ne meargă în plin, Piotr Petrovici! Acum zic şi eu că merge!

Nu-şi scoase şapca, ci doar îşi duse mîna stîngă la cozoroc ca şi cum ar fi vrut s-o scoată, şi nici nu se închină, ci doar schiţă cu mîna dreaptă, peste piept, un gest, ca şi cum şi-ar fi făcut semnul crucii.

— Doamne-ajută!

Se uită la Ragozin într-un chip oarecum oficial, dar în acelaşi timp iscoditor. Piotr Petrovici îşi răsuci vîrfurile mustăţilor răvăşite. N-avea nimic împotriva tradiţiei: la urma urmei, de ce să nu se închine omul, dacă a început să le meargă bine?...

— Am primit o comunicare prin radio de pe vasul-amiral. — Comandantul părea că-i raportează, dar în acelaşi timp că-i împărtăşeşte, pur şi simplu, o noutate. — Ofensiva se desfăşoară pe tot frontul. Divizionul trebuie să meargă cu toată viteza înainte, ca să curețe malurile de inamic.

— Să nu ne despărţim cumva de infanterie, — observă Ragozin, cu aerul unui om plin de experienţă.

— Dar ochii, pentru ce-i avem, Piotr Petrovici? Ochii înainte de toate!

Şi ofiţerul ciocăni cu unghia, cu mult respect, peste binoclul lui Ragozin. Îi plăcea faptul că Ragozin nu spunea niciodată vorbe de prisos şi nici nu-l împiedica să se poarte aşa cum îi era obiceiul, cam părinteşte.

— Deci, cu toată viteza înainte?

— Înainte, Piotr Petrovici. Uite, dau comanda.

...Ziua aceea însemna începutul unor vaste operaţiuni ofensive ale grupului special de şoc ale armatelor sovietice de pe frontul de sud, potrivit planului Comandamentului Suprem, — operaţiuni încununate de succes la început, ca să ducă apoi la înfrîngere şi la pierderea iniţiativei.

Eşecul atacului, pe care frontul de sud îl dezlănţuise împotriva armatelor de cazaci albi, se resimţi după două săptămîni de către grupul auxiliar de armate care operau în sectorul Kupeansk, iar peste trei, de către armatele care înaintau pe direcţia principală spre Ţariţîn. Pătrunzînd adînc cu centrul în dispozitivul albilor şi ocupînd Valuiki şi Kupeansk, grupul auxiliar îşi lăsă flancurile slăbite de lupte departe în spate şi se trezi sub ameninţarea unei încercuiri totale. Încercările de a evita primejdia cavaleriei cazacilor din Kuban ai lui Şkuro şi a trupelor căzăceşti de la Don, care ameninţau flancurile — nu dădură nici un rezultat real, şi întregul grup se văzu silit să se retragă cu pierderi mari pe poziţiile de plecare, mai tîrziu chiar în spatele lor. În direcţia principală, luptele îndîrjite aduseseră la început destule foloase trupelor roşii, dar grupul îşi risipi curînd forţele pe un front prea larg şi nu-şi putu atinge obiectivele. Armata care înaintase pînă în apropiere de Ţariţîn se pomeni lovită de gruparea de manevră a cavaleriştilor lui Vranghel, nu putu să reziste atacurilor ei concentrate şi se retrase la nord de oraş.

Cu toate acestea, ofensiva se desfăşura încă, dovedind cu pilde extraordinare combativitatea ostaşilor uniţi sub drapelele revoluţiei.

Un avînt deosebit se vădi în direcţia principală, acolo unde infanteria sovietică lupta alături de cavalerie, cu ajutorul flotilei Volga-Kama.

Acolo, unite într-un singur corp de cavalerie sub comanda lui Budionnîi, fără să înceteze acţiunea de grupare a unităţilor şi întregindu-şi efectivul de cai prin satele dimprejur, — diviziile ieşiră învingătoare în bătălii de mari proporţii cu grosul cazacilor albi. Corpul de artilerie zdrobi, în apropiere de satul Kameno-Cernovskaia, călăreţii cazaci ai generalului Sutulov, iar după trei zile dădu inamicului o lovitură din cele mai cumplite lîngă Serebreakov. Deplasîndu-şi rapid forţele de pe un sector pe altul, corpul de cavalerie părea să le-o ia înainte, în lupte de scurtă durată, fulgerătoarelor atacuri pe care avea să le dea în curînd Armata întîi de cavalerie.

Flancul stîng al armatei care ataca Ţariţînul ajungea pînă la Volga, unde opera, deplasîndu-se spre sud, flota fluvială de război organizată de Soviete. În această campanie, ea fu aceea care cîştigă faima de vitejie şi desăvîrşit devotament a marinarilor ruşi.

Ragozin pierdu curînd impresia că era un simplu spectator la lupte. Dimpotrivă, înţelese că era cît se poate de necesar divizionului, care-i cerea tot mai multe eforturi ca să strîngă laolaltă voinţa oamenilor şi s-o îndrepte spre un scop bine hotărît. Operaţiunile erau tot mai complicate, tot mai de lungă durată. Se executa cînd o mişcare de învăluire a trupelor debarcate pe mal, cînd un tir de baraj de pe nave în sprijinul infanteriei care ataca, cînd o recunoaştere îndrăzneaţă în spatele inamicului. În acelaşi timp, stricăciunile se reparau în plin marş, numărul răniţilor din spital se înmulţea, proviziile de muniţii se terminau şi oamenii ieşeau din front ca să nu se mai întoarcă niciodată.

La un moment dat, Ragozin înţelese intuitiv însăşi natura sarcinii sale, sarcină pe care la început o îndeplinea inconştient, în virtutea inerţiei. Îndatoririle lui constau în aceea că orice lucru de care era nevoie trebuia îndeplinit de echipaj cu toată tragerea de inimă.

În timpul ocupării localităţii Nikolaevskaia-Sloboda, i se întîmplase ceva ciudat. Pe „Octombrie", care trăgea asupra albilor în retragere, în timp ce detaşamentul de debarcare pătrunsese pe străzile comunei, tunul

de la prora explodase din pricina unui obuz cu șrapnele calibrat greşit.

Tunarul — un marinar tînăr care-şi ţinea tunul totdeauna în poziţie de „ga-ta !", pe care tovarăşii lui îl şi porecliseră aşa şi-l iubeau pentru firea lui deschisă — fusese ucis pe loc.

Explozia arse feţele la doi dintre servanţi şi-l aruncă de pe punte pe comandantul divizionului, care se alese cu lovituri uşoare.

Atunci se dădu comanda să întoarcă nava cu pupa înainte şi să tragă cu tunul din spate. Dar artileriştii, înspăimîntaţi de moartea tovarăşului lor şi temîndu-se că toată seria de obuze era defectuoasă, nu se puteau hotărî să înceapă tirul.

Intr-o săptămînă de lupte, Ragozin avusese timp să se mai deprindă cu meşteşugul de artilerist. Se duse singur la pupa, porunci servanţilor să se retragă pe puntea din faţă, încărcă tunul şi trase. După ce slobozi trei obuze unul după altul, se întoarse către oameni. Servanţii stăteau la spatele lui, cu un aer vinovat. Le spuse:

— Hai, băieţi, trageţi şi voi acum ! Curaj ! Obuzele-s bune...

Marinarii se repeziră la tun, îl îndreptară într-o clipă în direcţia voită şi deschiseră tirul cu atîta rîvnă, încît ţeava tunului se înroşi.

Abia după ce se depărtă de ei, Ragozin simţi că i se lipise cămaşa de trup. I se părea că nu fusese el cel care trăsese cu tunul, ci alt om, un străin, şi că acelui om trebuia să i se supună fără şovăială.

Toate cîte le trăi de-a lungul acestor săptămîni, Ragozin le consideră mai tîrziu ca făcînd parte din acea extremă încordare de posibilităţi omeneşti, care ajunge să nu mai aibă nevoie de odihnă pentru a se descărca, ci poate fi menţinută numai cu ajutorul unei alte încordări şi mai puternice.

In răstimp se petrecură două fapte, fără mare importanţă în aparenţă, dar care, cu toate acestea, i se întipăriră în minte şi-l purtară, din încleştarea realităţii înconjurătoare, într-o lume de nelinişte capricioasă, care nu-i părea cu totul reală. Era ca şi cum

ar fi stat multă vreme într-o casă cu perdelele trase şi, din obişnuinţă, casa i se părea mare. Şi deodată, o perdea fusese dată la o parte şi el văzuse pe fereastră zările viorii, neaşteptat de largi, şi copacii înălţîndu-se deasupra apei. Dincolo de fereastră, lumina era cu totul alta decît în casă. Apoi perdeaua fusese trasă la loc, ochiul se deprinsese din nou cu casa, care începuse să i se pară tot atît de mare ca şi înainte. Dar în minte îi rămăsese întipărită imaginea altor dimensiuni, a zării depărtate, cu copaci, şi a luminii aceleia, care fusese alta.

Chiar în noaptea care urmă primei bătălii, comisarul canonierei „Cutezătorul", dîndu-şi raportul asupra situaţiei de pe vas, îi spusese între altele că marinarii luaseră cu ei pe navă un băieţandru şi că acum ar trebui să-l debarce, deoarece ar fi păcat să fie schilodit : îşi vîra nasul peste tot unde nu-i fierbea oala.

— De unde l-aţi scos ? — întrebă tot aşa, printre altele parcă, Ragozin.

— S-a îmbarcat încă de la Saratov.

— Şi e mare ?

— Nu ! Un puşti. Să tot aibă doisprezece ani.

— Şi cum îi zic marinarii ?

— Apoi, aşa-i şi zic : măi puştiule. Şi basta !

Ragozin apucă în mîini marginea băncii, de parcă ar fi vrut să se aşeze. Dar nu se aşeză, ci se îndreptă repede din mijloc şi, uitîndu-se în altă parte, vorbi cu asprime către comisar :

— Nu cunoşti numele tuturor oamenilor din efectivul echipajului ?

Comisarul începu să rîdă :

— Dar băiatul ăsta de pripas e şi el tot efectiv ?

— Dar ce, la tine pe navă e han ?

— Atunci, îl debarc, — încheie comisarul, fără să se oprească mai mult asupra întîmplării.

Ragozin tăcu o clipă, încruntat.

— Cum, să lăsăm băiatul să moară de foame pe mal ? Asta ar fi curată sălbăticie, măi frate ! S-au înmulţit copiii ăştia fără adăpost... Trimite-l la spital. Acolo cel puţin n-o să rabde de foame. Şi e mai la adăpost de primejdii...

Grija de băiat îl făcu pe Ragozin să-şi schimbe gîndurile, nu pentru mult timp dar brusc, ca şi cum l-ar fi apucat cineva de umeri şi l-ar fi răsucit pe loc. Băieţaşul acela vagabond apăruse pe „Cutezătorul", de care era legată în mintea lui Ragozin căutarea lui Vanea, şi lucrul acesta trezi în el grija fierbinte pentru soarta fiului său, regăsit şi iarăşi pierdut. Ragozin n-ar fi vrut să se sugestioneze, să-şi închipuie că dăduse din nou de urma lui Vanea. Însă în colţişorul cel mai dureros al inimii lui se cuibărise sentimentul altei vieţi — o viaţă cu totul altfel decît cele pe care le trăise — şi existenţa acestei vieţi imaginare îl chinuia ca o suferinţă fără leac.

Dar evenimentele făcură să amuţească această chemare a inimii, care-i schimbase, o clipă, şirul gîndurilor. Ele îi cerură să-şi îmbrace din nou acel blindaj de autoapărare, pe care nervii îl inventă atunci cînd stai tot timpul faţă în faţă cu primejdia şi nu trebuie să ţii seama de ea. Se deprinsese să-şi poarte acel blindaj, care nu-l mai apăsa acum. Şi totuşi, în clipa cînd se simţea mai puternic ca oricînd şi era mîndru că nimic nu-l mai putea atinge, curînd după întîmplarea cu tunul — atunci cînd, trăgînd, se aştepta să dea peste un obuz calibrat greşit şi să sară în aer cu tun cu tot, — amintirea băiatului îl arse din nou ca un fier roşu.

Divizionul plutea în josul rîului, spre Bîkovîie-Hutora, sat cunoscut pe tot cursul inferior al Volgăi sub numele de „Patria pepenilor". Era o dimineaţă nespus de liniştită — sau poate că numai părea atît de liniştită, după bubuitul luptelor pentru cucerirea Nikolaevskaiei-Sloboda şi a Kamîşinului.

Malul stîng era foarte înalt, iar povîrnişurile drepte, acoperite cu iarbă, cu răchiţile lor încremenite, îşi oglindeau imaginea verde în apă. Aşteptînd veşti de la recunoaşterea trimisă spre Bîkov, vasele întîrziau în dreptul bostănăriilor risipite pe mal.

Lotci încărcate cu pepeni, cu băieţi de ţăran la lopeţi, traseră aproape de canoniere. Glasurile subţiri ale negustoraşilor se auzeau departe peste apă, amestecate cu rîsetele marinarilor de pe vase. Negustoria

era în loi. Pepenii aruncaţi din lotci zburau în sus, iar de pe bordul canonierelor cădeau în jos pacheţele de hîrtie cu sare şi chibrituri, bucăţi de pîine şi ţigări. Cojile de pepeni, pe care le aruncau în joacă matelоţii, începură să plutească pe apă, săltînd.

Ragozin se uită mult în valuri, cuprins de acea nedumerire fericită a orăşeanului, care, înălţîndu-şi ochii întîmplător, vede nouraşi uşori grămădindu-se unul peste altul în largul cerului. Da, există într-adevăr acea linişte veşnică şi fericită a apei şi a cerului, şi glasurile ascuţite şi pline de îndrăzneală ale băieţilor o însufleţeau cu tinereţea lor, iar malurile te chemau spre ele cu blîndeţea cu care numai pămîntul e în stare să-l cheme pe om. Şi iată că toate acestea împreună — Volga cu cojile ei de pepeni, jocul glasurilor în liniştea dimineţii senine — îl legau iarăşi pe Ragozin, ca nişte lanţuri, de gîndul băiatului lui, de viaţa alături de băiatul lui, viaţă care n-ar fi semănat cu nimic din trecut şi ar fi fost neînchipuit de departe de prezent. Blindajul care-l apăra de trăsnet era uşor de străpuns de linişte, şi durerea îi pătrundea din nou în inimă.

O bubuitură depărtată de tun trezi zările, apoi alta. Băieţaşii din lotci se repeziră speriaţi la lopeţi, sărind şi rostogolindu-se peste grămezile de pepeni. Cu căngi, mateloţii îi ajutau să-şi desprindă lotcile greoaie de vapoare. Strapazanele începură să scîrţîie, apa bolborosi sub lopeţile cufundate adînc şi des, aşa cum se vîsleşte pe Volga. Şi deodată, deasupra apei liniştite explodă un obuz cu şrapnele.

Ragozin văzu lopătarii cei mici înlemnind o clipă, apoi încurcîndu-se de spaimă, începînd să plesnească apa cu lopeţile grele şi împrăştiind stropi în jurul lor.

Alergă spre puntea de comandă, înjurînd din mers. Nu, nu era chip să te laşi în voia visului, nici măcar cu o părticică a sufletului! Totul era iluzie: şi liniştea din jur, şi dimineaţa somnoroasă, şi chemarea îmbietoare a malurilor. Nici rîs şi nici glas de copii nu mai puteau să răsune pe pămîntul bîntuit de tunetul exploziilor! Artileriştii îşi luară locurile lîngă tunuri, ciuturile roţilor bătură apa cu zgomot, iar semnalizatorul

începu să-şi scrie în văzduh răvaşul plin de spaimă.

Unii marinari considerau campania de la Ţariţîn ca pe o paradă militară, în timp ce altora aceeaşi campanie li se părea un şir neîntrerupt de lupte crunte. Ca în orice bătălie în care unele unităţi dau şi primesc lovituri hotărîtoare, pe cînd altele au parte numai de încăierări, sau chiar de succese primite de-a gata, tot aşa şi în campania flotilei de pe Volga mii de mateloţi, ieşind dintr-o luptă grea, intrau numaidecît în alta şi mai grea, pe cînd alte mii treceau dintr-o luptă uşoară în alta tot atît de uşoară, sau nici nu mai intrau deloc, ci se bucurau că inamicul dădea bir cu fugiţii evitînd ciocnirea.

Detaşamentul de debarcare şi partizanii care atacaseră trupele lui Denikin lîngă tîrguşorul Dubovka îşi dădeau seama de adevărata valoare a succesului lor fulgerător. Calea le fusese tăiată de tirul încrucişat al bateriilor albe. Unităţile debarcate se repeziră pe mal din mers, ieşiră în spatele artileriei, dădură peste cap infanteria care o apăra, zdrobiră bateriile şi, întorcîndu-se spre Dubovka, pătrunseră în tîrg. In imaginaţia celor care luaseră parte la operaţia de debarcare, lupta pentru Dubovka fusese o îndrăzneaţă manevră de învăluire, care le ceruse un curaj fără seamăn şi mari sacrificii omeneşti. Iar pentru echipajele care nu luaseră parte la luptă, ocuparea Dubovkăi nu era decît unul din succesele obişnuite ale unităţilor de debarcare.

Dar în ce priveşte lupta de la Ţariţîn, la care participară toţi marinarii şi care puse capăt ofensivei printr-o înfrîngere, părerile echipajului flotilei nu mai puteau fi împărţite.

Luptele de trei zile pentru Ţariţîn începură cu asaltul asupra oraşului, asalt sprijinit de rafalele focului de pe vase. Un şir de înfrîngeri şi o retragere adîncă îndărăt păreau a fi slăbit forţele armatelor lui Denikin. Incă de la o depărtare destul de mare de Ţariţîn, se vedeau de pe vase incendiile: albii dădeau foc la tot ce nu puteau lua cu ei, pregătind evacuarea oraşului. Experienţa operaţiunilor combinate ale flotilei militare cu infanteria, care dăduseră rezultate bune tot

timpul campaniei, urma să fie aplicată şi la Ţariţîn, pe o scară nemaivăzută încă pe Volga. Totul părea a promite că această acţiune îndrăzneaţă va fi încununată cu succes. Şi cu toate acestea, evenimentele luară altă întorsătură.

În sectorul de lîngă mal, albii fuseseră scoşi din poziţiile lor de focul artileriei navale şi de către un detaşament debarcat de marinari. Mateloţii atacară şi ocupară uzina franceză.

În dreapta, pe linia exterioară a tranşeelor, ataca una din diviziile de infanterie ale Armatei Roşii, vestită din alte acţiuni. Pregătindu-se de apărare. Vranghel concentrase aproape trei corpuri de cavalerie într-o singură grupă de manevră. Divizia primi în flanc contralovitura forţelor de cavalerie, superioare numeric. În timpul acesta, îmbătaţi de succesul lor vremelnic, marinarii înaintau izolat de la uzina franceză spre oraş şi pătrundeau în Ţariţîn. Divizia se văzu silită să se retragă. Atunci albii îşi deplasară forţele împotriva marinarilor, tăindu-le retragerea. Cea mai mare parte din mateloţi căzu în luptă apărîndu-se cu deznădejde.

Superioritatea de moment a trupelor albe începea să fie evidentă: ele dispuneau de un nod important de căi ferate, o cavalerie care manevra rapid şi o recunoaştere bine organizată. Însă lupta nu se potolea.

Flotila trecu la tirul de baraj şi-i opri pe albi în loc. Unităţile roşii dezlănţuiră un şir de atacuri. Oamenii lui Denikin îşi întoarseră toate forţele împotriva atacanţilor. Aruncară în luptă tancurile şi aviaţia. Armamentul englez şi francez, trimis în ajutorul lui Denikin, îşi găsi aci un larg cîmp de întrebuinţare: avioanele executau cîte douăsprezece atacuri pe zi în grup, aruncînd sute de bombe, mai cu seamă deasupra apei.

Era o larmă înfiorătoare. Din vuietul neîntrerupt al canonadei se desprindeau doar salvele fortăreţelor plutitoare şi tirul izolat al pieselor de calibru mare. Navele se apropiară mult de linia de tranşee a albilor, atrăgînd asupra lor tirul furios al artileriei.

De pe bordul lui „Octombrie“, Ragozin văzu cum fusese scos din luptă „Cutezătorul“: unul după altul,

două obuze nimeriseră în bucătărie şi pe punte. Vedetele se repeziră să ridice răniţii.

Puntea atinsă de explozie începu să fumege. De pe „Octombrie" se semnaliză: „Aveţi cumva nevoie de ajutor?" La care „Cutezătorul" răspunse: „Mulţumim, ne descurcăm noi și singuri. Bateţi-i pe albi!"

In curînd, tunul de la prora al lui „Octombrie" amuţi. Ca să nu piardă vremea, hotărîră să nu mai întoarcă vasul, ci să aducă în locul tunului stricat altul, de la pupa. Dar șuruburile cu care era fixat ruginiseră, piuliţele nu voiau să asculte de chei. Chemară atunci mecanicii, să taie şi să spargă piuliţele.

Ragozin se uita la Straşnov care, îmbrăcat numai cu un tricou vărgat, izbea puternic ciocanul de nituit, iar omoplatul drept i se mişca sub umărul uriaş, ca un pepene.

„Ia te uită, al dracului!" își zise Ragozin, cu admiraţie. Ca și ceilalţi, era cufundat în munca lui, fără să mai ia în seamă tragerea de pe mal și fără să mai audă bubuitul tunurilor, cu care urechea lui avusese timp să se obişnuiască: „Octombrie" se apropia de cea de a treia mie de obuze, și multe canoniere nu se lăsaseră mai prejos de el.

După ce tunul a fost cărat cu braţele la locul lui și ţintuit, şi după ce începu să tragă din nou, Ragozin îl bătu pe Straşnov peste omoplat. Marinarul își șterse fruntea cu mîneca suflecată, cercetă din ochi împrejurimile pline de fum și zise, ca și cum ar fi aprobat:

— Mare lărmăraie!

— Cum ai zis?

— Mare lărmăraie am zis.

Ragozin nu prea înțelegea bine, dar își dădu seama că în nici o limbă nu exista un cuvînt cu care să se poată zugrăvi vălmășagul acela nebun de explozii și de trageri, care ţinea de trei zile și trei nopţi. Dădu şi el din cap spre Straşnov, aprobînd.

Către seara celei de a treia zi, divizionul primi ordinul să trimită pe mal grupuri de șoc alcătuite din voluntari de pe fiecare vas, să slujească de întărire detaşamentelor de marinari. Pe „Octombrie" se cerură să plece mai mulţi oameni decît trebuiau, şi Ragozin

îi reținu pe cei de care era neapărată nevoie pe bord. Strașnov ceru să coboare și el. Ragozin îi porunci să rămînă. Dar cînd vedetele debarcară voluntarii pe mal și mateloții începură să se încoloneze, Ragozin văzu în front, depășind cu o jumătate de cap pe cei din flancul drept, o namilă de om cu haină de marinar și șapcă de piele: Strașnov se uita pieziș, cu un aer inabordabil și Ragozin se făcu a nu-l lua în seamă.

Intăririle, împărțite în două plutoane, fiecare de cîte cincizeci de oameni, fură îndreptate imediat spre pozițiile înaintate. Ragozin nimeri cu plutonul lui în același sector cu rămășițele detașamentului care ocupase uzina franceză. Era un maidan plin de gunoaie, cu șanțuri săpate la repezeală, ușor ridicat deasupra stepei unde se vedea linia frîntă a lanțurilor de oameni culcați la pămînt.

De pe vase se trăgea fără încetare asupra inamicului, pozițiile albilor erau învăluite în praf. Era mult mai liniște acolo, decît pe bordul lui „Octombrie", dar Ragozin simțea că pămîntul acela liniștit îl legăna ca și vaporul lui.

Stătea ghemuit într-o groapă îngustă, apărată în față de un dîmb de lut și descoperită în părți. Cu ochii țintă la alt mușuroi de lut din dreapta lui, care-i fusese indicat, aștepta ca, de acolo, comandantul detașamentului să dea semnalul de atac.

Soarele apusese în nori, străpungîndu-i cu lumina lui purpurie, care vestea vreme cu vînt. Pe pămînt, toate îi răspundeau asfințitului: pînă și lutul șanțului bătea în roșu. Ragozin numără pe cîmp vreo zece ranițe de pînză, de fabricație engleză, lepădate de albi în retragerea lor.

Indată ce se potoli tirul artileriei, văzu un om înalt urcîndu-se pe mușuroi, îndreptîndu-se dintr-o săritură și ridicîndu-și mîinile deasupra capului. Ragozin ieși din groapă, se urcă și el pe mușuroiul lui și, ridicîndu-și mîinile în sus, ca și omul acela, sări de pe mușuroi și o luă înainte.

Lanțul începu să se ridice și Ragozin observă că era mai strîns de cum îl crezuse atîta timp cît oamenii stătuseră culcați. Se uită să vadă dacă se aduceau mi-

tralierele: înainte de debarcare, mitralierele „Maxim" fuseseră scoase de pe tripiede și așezate pe roți. Se liniști îndată: oamenii le tîrau după ei, fără să rămînă în urma celorlalți. Se mai uită să vadă dacă plutonul lui nu era cumva în spatele vecinilor din dreapta, și iarăși se liniști: matelotii lui înaintau în rînd cu ceilalți. Cercetă dacă siguranța revolverului era scoasă și se asigură că era. Se mai uită, iarăși, să vadă dacă vreunul din oameni nu uitase să-și pună baioneta la armă, dar peria baionetelor aplecate, săltînd în mers, i se păru desăvîrșită ca aliniere.

Punîndu-și aceste întrebări și răspunzîndu-și singur, se uita mereu înaintea lui, la maidanul care se întindea, pașnic, scăldat în lumina ușor umbrită a apusului.

În curînd, văzu un nor de praf roș-gălbui apropiindu-se pieziș de linia matelotilor care înaintau. Auzi apoi glasuri care purtau comanda de-a lungul frontului. La început nu desluși vorbele, apoi strigătul ajunse și la urechile lui: Culcați! Foc asupra cavaleriei! Strigă și el spre stînga:

— Culcați! Foc asupra cavaleriei!...

Puțin înaintea norului de praf, zări un front lung de căluți pitici, care-și țeseau mărunt și des picioarele. Deasupra frontului, tăișurile săbiilor se aprindeau și se stingeau, ca niște fire de lumină. Cazacii se revărsau prin stepă, ca o lavă, apropiindu-se clipă cu clipă.

Se auzi răpăind o salvă de puști, căreia îi răspunse, luîndu-se parcă la întrecere, răpăitul mitralierelor.

În valul de cazaci se făcură spărturi, frontul lor strîns se desfăcu pe unele locuri în pîlcuri învălmășite de oameni și cai, pe altele în lanțuri subțiate. Dar lava se revărsa încă, sporind mereu, și tropotul copitelor trecea acum prin pămînt în trupul lui Ragozin, de parcă inima nu-i mai bătea în piept, ci de-a dreptul în stepă.

Alte salve strînseră și mai mult cavaleria în grupuri izolate, risipind-o pe alocuri. Iar caii, unii începură să iasă înainte, alții să rămînă în urmă.

Ragozin deslușea acum culoarea cailor din fața lui

și le vedea boturile ridicate în sus. Parcă rînjeau. În spatele lor, călăreții se aplecau în șei. Cînd mitralierele își înălțară glasul metalic pînă la stridență, văzu ici și colo cum cădeau din șa cazacii, iar caii înnebuniți o luau la goană singuri, fără călăreți, sau se prăbușeau și ei la pămînt.

Deodată, Ragozin auzi tropotul adînc de tuci venind de aproape de tot și dintr-o direcție de unde nu se aștepta să vină. Cuprins de o spaimă nebună, se întoarse să vadă ce-i și-și trecu revolverul pe șoldul stîng.

În văzul plutonului său, de după niște șandramale dărăpănate, ieșeau pe maidan pîlcuri de călăreți înspăimîntători: erau ca la o sută, pe cai uriași cu picioarele grele. Înaintea tuturor zbura, înscriind în văzduh spirale cu tăișul săbiei, un marinar cu beretă și cu haina desfăcută la piept. Calul sur smucea frîul nervos. Panglicile beretei fluturau pe ceafa marinarului, iar poalele hainei îl băteau peste genunchi. Se ridicase în scări. Gura-i era deschisă. Călăreții din spatele lui strigau: „Ura!"

Ragozin auzise cîndva vorbindu-se despre marinarii călări, care luptau cot la cot cu detașamentele de infanterie marină. Dar nu-i văzuse niciodată luptînd. Acum îi vedea: veneau în galop pe caii lor greoi, de parcă erau călăreți de cînd lumea, și arătau de parcă s-ar fi aruncat într-o încăierare corp la corp. Totul flutura și juca pe ei în pornirea dezlănțuită a trupului și în vîntul care-i bătea din față.

Călărețul din margine trecu aproape de tot de Ragozin, care-i văzu fața încremenită într-un fel de rînjet și desluși un strigăt-comandă cu totul neobișnuit:

— Cu babordul înainte, fraților! După mine! — strigă marinarul, cu rîsul lui încremenit. — Țineți-o așaaa! Mama lor de...

— A-a-a! — se auzi în urma călăreților. — A-a-a!

Tirul încetase. Cavaleria risipită de foc se retrăgea în dezordine, grăbind pasul. Mateloții călări îi ajunseră pe cazaci din spate și săbiile începură să sclipească în aer.

În clipa aceea, lanțurile de infanterie porniră din nou la atac.

Ragozin simțea că înfrîngerea albilor nu era decît amînată, dar inevitabilă, și că nu mai aveau de făcut decît un ultim efort ca să zdrobească orice rezistență și să cucerească orașul.

Aspectul marinarilor călări întări și mai mult în el acest sentiment. Uitîndu-se la oamenii lui, se încredință că plutonul nu se lăsa mai prejos de călăreți, că era tot atît de dîrz, tot atît de neînduplecat în avîntul lui și tot atît de închegat într-un mănunchi strîns unit.

Marinarii alergau în urma lui Ragozin cu panglicuțele fluturînd în spirală, cei care-și pierduseră beretele cu capul gol și cu gulerul bluzelor fîlfîind pe spate. Unii erau îmbrăcați numai cu cîte o flanelă și uzi de parcă înotaseră, alții cu hainele de piele descheiate sau cu benzile de cartușe trecute cruciș peste piept.

„Cînd pornesc înainte oameni ca aceștia, numai la victorie pornesc! — se gîndi Ragozin. — Iar victoria. iat-o: e în fața noastră!"

În sfîrșit, acum se vedea lămurit poziția albilor: o tranșee pe jumătate dărîmată, la capătul maidanului. Și Ragozin auzi larmă de glasuri crescînd de-a lungul frontului. Marinarii începură să strige: „Ura!"

În același timp văzu, la dreapta lui, cum se apropiau iarăși marinarii călări galopînd risipiți pe maidan, iar în urma lor alt val de cazaci revărsîndu-se dinspre partea unde fugise, cu puțin înainte, cavaleria lor în neorînduială.

Și atunci, de după tranșee, începu să se tragă cu nădejde asupra celor care atacau.

Ragozin se poticni și căzu cu fața la pămînt. Încercă să se ridice. Dar parcă-i strivise cineva umărul cu cizma, lipindu-l de pămînt și nelăsîndu-l să se scoale.

— Lasă-mă! — strigă el, dar gura îi era plină de lut, iar strigătul și-l auzi doar ca un geamăt.

Își întoarse capul și începu să scuipe lutul, furios.

La vreo douăzeci de pași de el, trecu în goana calului același marinar cu haina desfăcută la piept, care-și dusese detașamentul la atacul împotriva cazacilor.

Ragozin abia avu timp să-l recunoască, și marinarul trase frîul din răsputeri și căzu pe spate peste crupa calului. Dar imediat scăpă frîul din mînă și calul îl aruncă la pămînt. Un picior îi mai rămase o clipă prins în scară, apoi alunecă și el. Ridicîndu-se în două picioare, ca la circ, calul începu să umble așa, bătînd aerul cu copitele de dinainte. Era un cal sur-rotat, și lumina asfințitului juca pe el în pete purpurii. Părea că se înalță pe o linie verticală, drept spre cer. Deodată, lui Ragozin îi păru atît de mic, încît ar fi putut să încapă pe o foaie de hîrtie. Apoi crescu din nou și o luă la galop prin stepă.

Printre zgomotele care ajungeau la urechile lui, Ragozin auzi, mai tare decît altele, un strigăt:

— Comisarul!... Comisarul!

Își întoarse și mai mult capul, să vadă cine-l proptise atît de cumplit cu cizma de pămînt.

Drept în fața lui desluși un chip care-i păru cunoscut, dar în același timp de nerecunoscut: al unui om fălcos, cu nările umflate și cu bărbia greoaie. Arătîndu-și dinții, omul acela îi striga la ureche:

— Unde te-au nimerit? Unde?

Ragozin nu înțelese deodată ce voia cu el, dar își aminti că omul acela e Strașnov. Se bucură, fără să știe singur de ce, și încercă să-i strige ceva drept răspuns. Însă nu putu, ci doar gemu:

— Lasă, mă ridic singur... — și încercă să se scoale.

O durere ascuțită în claviculă și umăr, cum nu mai simțise pînă atunci, îl sili să rămînă nemișcat.

— Care singur? Eh, că neascultător mai ești! Auzi vorbă: singur! — bombănea Strașnov supărat, cu glasul lui de bas, întorcîndu-l pe Ragozin cu fața în sus și trecîndu-și brațele pe sub umerii și pe sub genunchii lui.

Apoi îl ridică și alergă cu el, ca și cum ar fi purtat în brațe un copil. Ragozin nu mai simțea nimic decît

zvîcnirile de durere care-i întunecau mintea. Iar Strașnov își grăbea tot mai mult pașii aplecîndu-se sub povară, cu spaima că n-o să-l poată scoate din cîmpul de luptă înainte de a-i fi ajuns din urmă cazacii. Tropotul călărimii se auzea mai apăsat acum decît prima oară. Salvele pîrîiau din nou...

Aproape de mal, Strașnov întîlni sanitarii cu brancarde, apoi îl duse pe Ragozin, cu o barcă cu motor, pe „Octombrie".

Dar nava avea stricăciuni: un obuz explodase pe puntea de jos. Meșterii atelierului plutitor de reparații, care trăsese lîngă bordul vaporului, reparau în grabă cîrma. Atelierul de reparații, un șlep autopropulsor, avea o cabină în care-l transportară pe Ragozin. Tocmai venise să-l vadă și comandantul divizionului, cînd medicul vaporului, după ce-l cercetase pe rănit, dădu raportul: clavicula stîngă era zdrobită și un centru nervos atins, așa că era nevoie de operație.

— Ei, vezi? — zise comandantul, îngăduitor și aspru în același timp, așa cum se cuvine să i se vorbească unui bolnav. — Acum trebuie să te evacuăm, drăguță, într-un spital.

Așa cum stătea, culcat, pe Ragozin nu-l mai chinuia atît de cumplit durerea. Răspunse, încet:

— Nu sînt sub ordinele dumneavoastră, tovarășe comandant.

— Ehei, drăguță, noi ne războim de cinci ani la șir, iar dumneata mai vorbești de subordine!

— Intr-un cuvînt... rămîn pe loc!

— Nu, drăguță. Indată ce o să pot, sînt obligat să te evacuez. Să te mai cerceteze și cei de pe-acolo puțin, să vază cum stă chestia...

— Cum e acolo... pe uscat?

— De ce să te ducem pe uscat? Să te pipăie puțin doctorii de pe vasul-spital.

— Voiam să spun... cum e acolo... cum stau lucrurile pe uscat?

— Stau ele cum stau. Avem noi grijă de asta... Iaca, pînă nu deschidem focul, te și ducem, cu binișorul...

— Care foc?

— Trebuie să acoperim... să acoperim retragerea, drăguţă.

Ragozin nu-şi mai lua ochii de la comandant. Şi ochii îi ardeau, înfriguraţi. Se vede că începuse să aibă febră. Încercă să-şi ridice capul de pe pernă, dar nu izbuti. Strîmbîndu-se de durere, întrebă:

— Retragerea?... Straşnov! — Cum vine asta, retragerea?

Straşnov, care-şi vîrîse capul pe uşa crăpată, intră în cabină.

— Stai cuminte, că aşa trebuie, — zise el în şoaptă. — Totul e bine.

Ragozin îi tăie vorba, gemînd:

— De ce-mi spui poveşti? Dădacă!...

Apoi se linişti şi mormăi, înăbuşit:

— Lasă, că rezist eu... Bine! Ce fel de bine, dacă ne retragem?

— Ei, şi? — se supără foc Straşnov. — Doar i-am respins de la Saratov. Nici nu i-am lăsat să treacă Volga! Au încercat să dea mîna cu cei din Ural, lîngă lacul Elton, dar le-am cam retezat degeţelele...

— Mă minţi! — oftă Ragozin şi-şi închise ochii.

Ieşind din cabină, comandantul îi şopti lui Straşnov:

— Cheamă sanitarii. Coborîţi-l în barcă pe la tribord...

Sub supravegherea doctorului rănitul a fost scos pe punte, apoi brancardul a fost aşezat într-un hamac şi atîrnat de odgonul macaralei. Marinarii se adunară pe bord. Se auziră aburii şuierînd şi odgonul se încordă, încet. Straşnov păzea ca nu cumva marginile hamacului să strivească brancardul.

Ragozin îl văzu deasupra lui şi ridică uşor mîna dreaptă. Straşnov i-o strînse cu băgare de seamă.

— Da, — zise el.

— Iac-aşa, — răspunse Ragozin.

— E bine aşa, — încuviinţă Straşnov.

Odgonul se încordă mai tare, hamacul se ridică în sus, iar Straşnov începu să-l tragă dincolo de bord.

— Vira, vira, încetişor! — comanda el, iar marinarii treceau comanda mai departe, pe puntea de jos: „Vira, încetişor!“

Cînd era aproape să facă vînt hamacului, lui Strașnov i se păru, în umbră, că Ragozin voia să-i mai spună ceva. Opri încă o clipă odgonul în mînă.

— Vezi să le dai o mînă de ajutor, — zise Ragozin repede, — să repare nava...

— Înveți pescarul de pe Volga să curețe pește! — zîmbi Strașnov.

— Păcat că nu ești de pe Volga!...

— Vira! — comandă tare Strașnov.

Făcu vînt odgonului și-i strigă drept rămas bun lui Ragozin care cobora în umbra întunecată a bordului:

— Eh, parcă ai voștri de pe Volga îs mai breji decît ai noștri din Pomorie? Cu bine, Piotr Petrovici! Vezi de te fă sănătos...

— Fă-te sănătos, tovarășe comisar! — se auziră tot felul de glasuri de marinari. Oamenii se plecau peste bord și se uitau în jos, în întuneric.

Peste cîteva clipe barca se depărta de vapor și ieșea în largul rîului, făcînd un ocol în jurul canonierei. Farul lui „Octombrie" se mai vedea încă, ca o pată galbenă pe apă, cînd flotila își și deschise tirul artileriei, oprind cu o perdea de foc calea albilor care căutau să pătrundă în direcția nordului.

31

Liza se cunună cu Anatoli Mihailovici pe la mijlocul lui septembrie.

Într-un amurg cu ploaie, doi birjari se opriră în fața bisericii Kazanskaia și Liza intră în curte, ridicîndu-și poalele rochiei albe, prefăcută din vechea ei rochie de mireasă. Zări o clipă, prin grilaj, dunga de oțel a Volgăi, aceeași dungă pe care o vedea în fiecare toamnă, și se gîndi cu mirare că, iată, tot așa curgea înainte, fără sfîrșit, viața Lizei celei de demult...

Păși în pridvorul bisericii cu același sentiment de mirare că Liza mai există încă, una și aceeași...

În mijlocul bisericii, în spatele analogului, ardeau cîteva lumînări subțirele, dar prin unghere era întu-

neric. Părea că taina pentru care venise aici, în întuneric trebuia să se săvîrşească, pe cînd acolo, în lumină, se va petrece un lucru cu totul obişnuit.

Vitea vedea pentru întîia oară în viaţa lui o cununie. Nu se îndoia de deosebita importanţă a ceremoniei, deoarece mama era atît de luminoasă şi de severă, iar Anatoli Mihailovici atît de impunător, — probabil ca să-i arate că acum era tatăl lui, nu numai Anatoli Mihailovici cel de toate zilele. Dar cînd preoţii începură să-l plimbe pe Anatoli Mihailovici la braţ cu mama în jurul analogului, cu cununa pe cap ca şi mama, băiatul se simţi cuprins de o mare veselie: sub cununa aceea de aur cu pietre scumpe, Anatoli Mihailovici semăna grozav cu ţarul Nicolae, şi Vitea chiar rîse un pic. Cineva îl trase de mînecă. Se întoarse şi văzu, ceva mai încolo, doi băieţaşi de-o seamă cu el, care intraseră din stradă şi se holbau acum la Anatoli Mihailovici, arătîndu-şi dinţii. Vitea se strecură printre cei mari mai în fund, îşi astupă gura cu palma şi rîse în voie.

După ce se sătură de rîs, băgă de seamă că se sprijinea de o coloană de piatră cam rece. Se trase mai la o parte.

In umbra bisericii, de pe coloană se uita la el un bătrîn înalt şi gol acoperit pînă-n tălpi de o barbă albă. Privirea lui era flămîndă şi arzătoare. Vitea se trase şi mai departe. Simţea că se purtase necuviincios. Şi deodată îl tulbură un fel de contradicţie, neînţeleasă şi totuşi înspăimîntătoare, între Anatoli Mihailovici cu cununa pe cap şi bătrînul cel gol, cu privirea flămîndă. Se frămîntă aşa pînă la sfîrşitul slujbei, aruncînd din cînd în cînd spre sfînt cîte o căutătură, pe furiş.

In general însă lui Vitea îi plăcuse ceremonia. Se plimbase cu birja dus şi întors, la biserică şi îndărăt acasă. Şi la biserică, şi acasă, fusese lume multă. Printre oaspeţi erau oameni pe care Vitea nu-i cunoştea, invitaţi de-ai lui Anatoli Mihailovici. La masă se înveseliră curînd cu toţii şi începură să vorbească în frînturi de fraze:

— O potrivim noi îndată. Cel mai minunat lucru...

— Uf, că bună-i!
— Cu ce-i făcută?
— A! Cu sunătoare? Atunci se-nțelege!
— E bun și pelinul, strașnic de bun.
— Da' de unde! Nici nu se compară cu sunătoarea...

Și deodată se porniră să vorbească toți deodată, de parcă se stîrnise un freamăt de frunze în bătaia vîntului:

— Dați-mi voie! — Nu, lasă că termin acum! — Mai încet! O clipă! — Așteaptă puțin, că așa... — Ce ziceam? Ce vă spuneam? — Ei, nuuuu! nu!... — Dați-mi voie să termin, nu se poate așa! — Ei, vezi!...

Apoi iureșul de vînt trecu și frunzișul se liniști. Oaspeții începură să-și facă cu ochiul greoi, să descarce apăsarea pauzelor lungi cu cîte un „mda"... fără rost și să-și plece capetele în jos. Acum, cei care erau în stare să țină discursuri puteau să dea dovadă de cugetare profundă...

— Băgați de seamă, — răspundea Oznobișin în focul unei discuții, făcînd gesturi ușoare de dirijor cu mîna lui feminină. — Băgați de seamă! Interzicerea unei acțiuni stimulează totdeauna o acțiune contrară. Dacă e interzis să dușmănești, înseamnă că trebuie să iubești. Osîndind cruzimea, încurajăm caritatea. Acum, închipuiți-vă contrarul: dacă am începe să osîndim caritatea ce-ar ieși din asta?

— Neomenia! — strigă unul din oaspeți, ridicîndu-și capul mahmur și lăsîndu-l să cadă din nou pe piept.

— Dar cine-i cel ce ar osîndi caritatea? — întrebă un student, care fusese poftit pentru că-i făcuse Lizei niște injecții cu calciu. — Să luăm, de pildă, sănătatea publică, aceea care are sarcina...

— Ce caritate mai e și asta, — se amestecă în vorbă Liza, glumind, — cînd înțepi omul cu acul, uite-așa, în plină carne?

Era frumoasă în rochia ei de mireasă, știa că e frumoasă și se simțea ușor jignită că oaspeții se îmbătaseră și începuseră să spună prostii, făcîndu-l pe

Oznobişin să uite de ea şi uitînd chiar şi ei că erau la o nuntă, unde se cuvenea să fie numai fericire... I se păru că doar băiatul se uita la ea mai mult şi mai des decît ceilalţi. Ii turnă un pahar plin cu sirop de melasă.

— Să bei în sănătatea mea, într-a ta şi a lui Anatoli Mihailovici!

Il urmări cu plăcere pe Vitea, care înghiţea cu poftă înroşindu-se la obraz şi privind-o cu admiraţie.

Era, totuşi, o nuntă adevărată, cu toate că în locul cupeurilor erau birje, în locul şampaniei sirop de melasă şi că nu era nici muzică, nu erau nici toalete noi. Toate lucrurile din casă luaseră o înfăţişare, dacă nu solemnă, măcar sărbătorească. Cel puţin aşa i se părea Lizei cînd se uita în jurul ei.

Oaspeţii se împrăştiară devreme, înainte de ora după care nu mai era voie să circule pe stradă şi casa se umplu de zăngănitul grăbit al strînsului mesei.

După ce le puseră toate la locul lor, Anatoli Mihailovici se aşeză pe canapea alături de Liza. Ii luă mîna într-ale lui şi-i spuse fără vorbe, doar cu privirea aceea plină de devotament, dar şi de oarecare viclenie, că, în sfîrşit, îşi ajunseseră ţinta către care năzuiau amîndoi, că aveau acum o familie, un colţişor al lor, o găoace în care să se cuibărească, strînşi unul într-altul, la adăpost de toate furtunile vieţii...

— Sînt atît de bogat! Tot ce-i al tău e şi al meu acum — şopti el, după cîteva clipe de tăcere. — Iţi mulţumesc.

— E de mult al tău, — îi răspunse Liza.

— Acum e al meu cu adevărat şi pe deplin. Ştii cum se spunea în actele vechi de vînzare-cumpărare? „Cu pîinea de pe spic, cu cea treierată, cu cea în pămînt semănată..."

Se auzi tuşind dincolo de uşă. Anatoli Mihailovici se ridică în picioare.

Bătrînul lor vecin Matvei stătea pe sală, sfiindu-se să bată în uşă. Se pare că venise de pe stradă un bărbat oarecare şi, cu toate că Matvei îi spusese că nu era momentul să-i tulbure acum, după cununie, omul stăruia să fie primit de Lisaveta Merkurievna.

Poate că se întorsese vreunul din oaspeţi? Nu, era un străin care nu voia să-şi spună numele.

Auzind şoapte, Liza ieşi pe sală, cuprinsă dintr-o dată de nelinişte şi-i spuse lui Oznobişin să-l primească pe străin.

Cîteva clipe mai tîrziu, Anatoli Mihailovici îl aducea pe străin în odaie.

Era un om scund, de o vîrstă neprecisă, cu purtări sfioase şi cu un smoc de păr cărunt în creştetul capului. Se vedea bine că nu se bărbierise de mult. Frămîntînd în degete marginea pălăriei de pai, aruncă o privire atentă împrejur şi se uită să vadă dacă haina îi era încheiată la toţi nasturii. In toată purtarea omului se citea teama ca nu cumva aspectul exterior să dispună pe stăpînii casei în defavoarea lui.

— Pot să vorbesc? — făcu el încet şi îşi plimbă iarăşi ochii pe toţi pereţii odăii.

— Ce doreşti dumneata? — îl întrebă Liza, fără să vrea tot atît de încet ca şi el.

— Dumneavoastră sînteţi Lisaveta Merkurievna?

— Da. Vorbeşte, te rog.

— Considerînd de datoria mea să-mi ţin promisiunea pe care am făcut-o părintelui dumneavoastră, m-am grăbit să vin aici... La o oră cam nepotrivită, mă iertaţi.

— Vii din partea tatei?

— Dacă sînteţi fiica lui Merkuri Avdeevici, aş dori...

— Sînt fiica lui Merkuri Avdeevici Meşkov. Vii din partea lui? De la Hvalînsk?

— Nu, eu sînt din partea locului...

— Dar ai fost... vii de la Hvalînsk?

— O întîmplare a făcut să-l văd pe tatăl dumneavoastră în mod atît de neaşteptat pentru mine ca şi...

— L-ai văzut?... Ce-i cu tata? — strigă deodată Liza, dar sub stăpînirea spaimei care o cuprinse deodată, nu făcu nici un pas înainte, ci se trase îndărăt strîngînd cu putere mîna bărbatului ei. Presimţea că omul cel scund şi grozav de cuviincios aducea o veste rea, ştia că i-o va spune îndată pe limba lui de conţopist şi întreaga ei fiinţă se pregătea să pri-

mească lovitura. I se părea că numai mîna bărbatului ei, pe care o strîngea din ce în ce mai tare, putea s-o ajute să-şi mai adune puterile.

— L-aţi văzut pe Merkuri Avdeevici în altă parte decît la Hvalînsk? Şi unde anume? — întrebă Oznobişin mîngîind mîna Lizei.

— Sînt de aici, după cum v-am mai spus, şi niciodată n-am avut intenţia să plec din oraş. Totuşi, în virtutea unor împrejurări independente de voinţa mea, am plecat acum cîtva timp... mai bine zis, m-am pomenit dus de aici, nu prea departe şi, spre fericirea mea, pe un termen nu prea lung...

— Aţi început să ne vorbiţi despre Merkuri Avdeevici, — îi aminti Oznobişin.

— Întocmai! Să vă spun pe baza cărei întîmplări m-am întîlnit cu el. Am fost în neplăcuta situaţie de a fi dus în largul Volgăi. Aţi auzit de asta?

— În larg? — întrebă Oznobişin, cu toate că se vedea bine că nu mai era nevoie să pună această întrebare, deoarece se trăsese deodată la faţă şi-i aruncase Lizei o privire speriată.

— Cum asta? — întrebă şi Liza, cu toate că înţelesese şi ea despre ce era vorba. Dar nu voia încă să recunoască ceea ce a înţeles deplin.

— Pe un şlep, — îi lămuri omul cel discret. — Am fost internat pe un şlep. Iar azi mi-au dat drumul, în urma deplinei lămuriri a unei neînţelegeri neplăcute. M-au eliberat la Pokrovsk, iar de acolo am venit încoace pe bac şi m-am grăbit să trec pe la dumneavoastră fără să mai pierd vremea. Ca să-mi îndeplinesc datoria promisiunii date.

— E... acolo? — întrebă Liza îndreptîndu-se şi crescînd parcă sub ochii tuturor.

— Spre marele meu regret, să am iertare, în clipa de faţă Merkuri Avdeevici se află pe şlep.

Liza se strînse cu tot trupul la pieptul bărbatului ei. El o îmbrăţişă şi o duse spre canapea. Liza se aşeză.

— Mă scuzaţi, dar, vedeţi, fiind om de cuvînt, precum şi în interesul tatălui dumneavoastră, cu care am fost internat în ultimul timp... da, m-a rugat

foarte mult şi i-am promis să vă spun cît de preţioasă este, în actuala lui situaţie vrednică de plîns, fiecare clipă...

— Fiecare clipă? Pentru ce? — întrebă Liza, fără să înţeleagă într-adevăr despre ce era vorba acum.

— Tatăl dumneavoastră a nimerit într-o societate nu tocmai recomandabilă. Şi a fost adus, din etapă în etapă, pe calea apei, din Hvalînsk, după cum pot deduce acum din spusele dumneavoastră. Merkuri Avdeevici nu mi-a spus nimic despre asta. Iar după ce a sosit aici, a fost lăsat pe apă. Cu alte cuvinte, a fost mutat pe şlep, întrucît închisoarea plutitoare era mai aproape decît alte stabilimente de aceeaşi categorie. La drept vorbind, societatea în care a fost găsit era compusă dintr-o singură persoană. Dar persoana aceea, după spusele lui Merkuri Avdeevici, era cam deocheată. Era, să mă scuzaţi, un fost jandarm. Cu numele cunoscut de Polotenţev, parcă.

— Doamne, dumnezeule! — dădu din mîini Oznobişin.

— După cît s-a aflat pe şlep, îndată după sosirea lui, Polotenţev — şi aici, omul făcu o strîmbătură care semăna oarecum a zîmbet, — s-a mutat întru domnul... acolo unde nu-i durere, nici întristare, nici suspin. Sau, cum se mai spune, i s-au sfîrşit zilele...

— Dar spune-mi, te rog, ce-i cu tata! — îi tăie vorba Liza, neaşteptat de aspru.

Oaspetele se bîlbîi puţin, dar urmă cu aceeaşi vorbă înflorită:

— În legătură cu directa desfăşurare a afacerii Polotenţev, Merkuri Avdeevici are motive să se teamă cît se poate de mult pentru propria-i soartă.

— Tata nu putea să aibă nimic comun cu un jandarm, — strigă cu indignare Liza.

— Adică, nu există nici o îndoială dinspre partea dumneavoastră şi a mea. După cîte am observat, am ajuns la concluzia că, în virtutea înclinaţiilor lui personale, tatăl dumneavoastră nu are nimic comun cu nimeni afară de sfînta biserică! Merkuri Avdeevici se roagă cu multă sîrguinţă. Dar în momentul de

faţă, după cum m-am putut convinge din propria-mi experienţă, ursitele au joc liber...

— Cine aţi zis? — întrebă Oznobişin.

— Ursitele. Şi Merkuri Avdeevici vă roagă să depuneţi toate eforturile spre a-i da o mînă de ajutor, întrucît se poate aştepta în fiece clipă la orice eventualitate, fie şi...

Ajuns aici, necunoscutul aruncă o privire speriată în spatele lui.

Vitea ieşise încetişor din odaia de alături şi se oprise pe loc, cercetîndu-l provocător, cu o privire plină de mînie.

— Mă rog, mai trăieşte bunicul? — întrebă el cu un fel de brutalitate.

— Da, — răspunse domnul cel cuviincios, intimidat oarecum de privirea băiatului. — Pot afirma cu tărie că astăzi dimineaţă cînd mi s-a dat drumul. Merkuri Avdeevici era încă pe şlep.

— Cunosc şlepul din larg, — zise Vitea cu hotărîre. — Cînd am fost cu Arseni Romanovici pe plajă, l-am văzut. E ancorat în radă. Arseni Romanovici mi-a spus că acolo sînt închişi contrarevoluţionarii. Dar cu bunicul e cu totul altceva! Hai, mamă, să luăm o barcă şi să ne ducem la el!

— Taci, Vitea! Pleacă de-aici, — zise Anatoli Mihailovici.

Dar Liza întinse repede mîinile spre băiat:

— Vino la mine.

Şi-l strînse la piept.

— Aşa încît eu mi-am îndeplinit promisiunea, — urmă vizitatorul apăsîndu-şi pălăria pe inimă şi schiţînd cu piciorul o reverenţă politicoasă. — Din partea mea, vă sfătuiesc să vă grăbiţi cît mai mult.

— Nu ştim cum să vă mulţumim, — zise Oznobişin. — Cu toate că mulţumirea noastră e cam... Oricum, o veste ca asta... Înţelegeţi?

— Pe deplin! Întrucît eu însumi eram cam încurcat, neştiind cum să vă pregătesc pentru această veste.

— Să ne pregătiţi? Pentru ce anume? — Şi Liza se ridică din nou, aprinzîndu-se toată la faţă.

— Mă scuzaţi! Nu să vă pregătesc, ci să vă îndemn să acţionaţi pentru salvarea tatălui dumneavoastră. Am făcut-o fără nici un interes. Din pură simpatie pentru Merkuri Avdeevici. M-a cucerit cu smerenia lui. Un om vrednic de toată stima! Îl şi stimez de mult...

Işi duse mîna la gură:

— Bineînţeles, rămîne între noi: pînă în clipa cînd Merkuri Avdeevici şi-a lichidat comerţul, fusesem om de încredere în prăvălia de alături. Aşa încît îmi amintesc şi de dumneavoastră, Lisaveta Merkurievna, de demult, şi vă doresc succes în privinţa ajutorării tatălui dumneavoastră...

Işi mai strînse o dată pălăria la piept şi începu să-şi ia rămas bun. Făcu şi pentru Vitea o plecăciune specială.

Anatoli Mihailovici îl petrecu pînă la uşă şi se întoarse, căutînd să nu facă zgomot.

Pe Liza o găsi in aceeaşi stare în care o lăsase. Severă în rochia albă, îşi îmbrăţişa băiatul şi se uita cu atenţie undeva, într-un punct din faţa ei. Anatoli Mihailovici i se aşeză înainte şi-şi încrucişă braţele pe piept. Rămaseră cu toţii nemişcaţi. Apoi Oznobişin se apleca, încercînd să prindă privirea Lizei.

— S-ar putea să fie o chestiune cam dificilă în cazul cînd Merkuri Avdeevici ar fi amestecat... cu Polotenţev acela, — zise el îngrijorat.

Liza îşi întoarse spre el aceiaşi ochi mari cu care se uitase în gol.

— Parcă nu e totuna dacă-i amestecat ori nu?

— Asemenea relaţii reprezintă o circumstanţă agravantă din punct de vedere juridic.

— Parcă pe noi ne priveşte vina lui? — întrebă ea cu mirare.

— Nu, Liza, — răspunse Oznobişin, grăbindu-se să şteargă cu mlădierea blîndă a glasului impresia pe care o lăsaseră vorbele lui, — nu vorbesc de nici o vină, deoarece, ca şi tine, sînt convins că Merkuri Avdeevici nu e vinovat cu nimic. Mă gîndesc însă la piedicile care ar putea să stea în calea demersurilor noastre.

— De ce să ne gîndim la piedici? Trebuie să ne gîndim cum am putea să-l ajutăm cît mai repede.

— Exact, exact! Dar a găsi drumul cel bun, înseamnă tocmai a prevedea piedicile care ar putea să ți se ivească în cale, spre a le putea ocoli. Nu-i așa?

— Dar nu v-am spus că eu știu drumul cel mai sigur la șlep? — strigă Vitea cu aprindere, mirat că nimeni nu-l înțelege și săltînd de nerăbdare pe canapea. — Arseni Romanovici cunoaște un barcagiu. Îl cunoaște și moș Matvei. Luăm o barcă și vă duc eu...

Mama nu-l lăsă să-și termine vorba, ci îi strînse iarăși capul la piept.

— Te gîndești cumva la Ragozin? — întrebă ea pe bărbatul său, căutîndu-i răspunsul pe față.

Vitea se smulse din brațele Lizei, sări drept în picioare și, înainte ca ea să-l poată îmbrățișa din nou, strigă cu bucurie:

— Zău că și eu m-am gîndit la Ragozin! Am fost doar la el cu Pavlik și a făcut tot ce l-am rugat noi. A făcut-o pentru Arseni Romanovici. Piotr Petrovici o să facă tot ce trebuie, și repede: doar îl cunoaște pe bunicul!

— Nu, băiatule, nu ești încă un bun sfetnic, — zise Anatoli Mihailovici, cu un zîmbet care deplasă o clipă atenția de la întrebarea Lizei asupra băiatului.

Oznobișin se gîndise și el la Ragozin, încă din clipa în care bănuise pentru ce anume venise oaspetele cel neașteptat. Înțelese că va trebui să înceapă imediat fel de fel de demersuri ca să-l scape pe Meșkov, că aceste demersuri vor cădea în întregime asupra lui, că erau primejdioase și, probabil, fără nici o șansă de reușită. Dar că, totuși, n-o să poată să nu le facă oricît de primejdioase și de zadarnice ar fi, și că va fi nevoit să le ia toate asupra lui. Îi era teamă că întîmplarea aceasta va avea urmări grave în ce privește sănătatea Lizei, care abia se întremase puțin, și că va fi silit cu atît mai mult să se agite, ca să întrețină în ea nădejdea că va duce lucrurile la bun sfîrșit. Și nu era mai puțin speriat de faptul că intervențiile pentru Meșkov ar fi putut lua în ochii auto-

rităţilor aparenţa unor intervenţii pentru Polotenţev, în cazul cînd Meşkov ar fi acuzat de complicitate cu ofiţerul de jandarmi. Dar în acelaşi timp simţea că venise momentul să răsplătească binele care i se făcuse şi să răscumpere, prin fapte, grija pe care i-o arătaseră, şi Liza, şi Meşkov, cînd era el la închisoare. Simţea că nobleţea lui era pusă la grea încercare. Dar îşi dădea perfect de bine seama că nu putea să facă nimic. Era convins că în situaţia lui de fost funcţionar care mai fusese bănuit o dată de tăinuirea trecutului său, ar fi fost o copilărie să spere în bunăvoinţa sau atenţia autorităţilor faţă de intervenţiile lui. Cu cît se gîndea mai mult, cu atît se convingea că demersurile lui nu vor duce la nici un rezultat. Cunoştea un singur om care ar fi putut avea oarecare trecere atît de delicată ca aceea. Şi acest om era Ragozin. Se gîndise de la început la el, dar îl şi văzuse aşa cum i se întipărise în minte după întîlnirea lor de pe stradă, atunci cînd Oznobişin căzuse, alunecînd pe o coajă de pepene. În ochii lui, Ragozin rămăsese aspru şi batjocoritor, cu vorbele acele care îl umpluseră de spaimă : „Nu-i chiar aşa de simplu să-mi faci un serviciu... Eu nu primesc servicii..." În acelaşi timp, Oznobişin nu putea să nu-şi amintească teama şi îndoiala cu care se dusese atunci la Ragozin, crezînd că s-ar putea descoperi, cumva, chestia cu hîrtia pe care o furase din arhivă. Din clipa în care dosise hîrtia şi o aruncase în Volga, îl urmărea o nelinişte bolnăvicioasă : ce ar fi să se mai descopere pe undeva încă vreo fiţuică, tot atît de primejdioasă ? Nu puteai doar să desfiinţezi tot trecutul ! El mai trăia încă pe undeva şi putea deodată să-şi scoată capul la lumina zilei din vreo tainiţă oarecare. Ce o să se întîmple atunci ? Ca jurist, avea un simţ dezvoltat al dreptăţii şi scrupulozitatea sa exagerată, care îl făcea pe vremuri să caute nod în papură cînd era vorba de răspunderea cuiva pentru vreun delict, se întorcea acum împotriva lui însuşi şi-i răpea orice linişte. La gîndul că va trebui din nou să-l privească drept în ochi pe Ragozin, îl prindea frica.

Temerile și îndoielile acestea, frica pentru el însuși, pentru soția lui, pentru viața aceea pe care abia o întrezărise și în care, din prima clipă, năvălise încercarea aceasta plină de amenințări, — toate avuseseră cînd să treacă, cu o repeziciune amețitoare, prin mintea și prin inima lui în timp ce asculta limbajul înflorit al oaspetelui nepoftit, cu pălărie de pai. Și toate i se perindau încă în minte și în inimă și acum, cînd Liza îi aștepta răspunsul la întrebare.

Deodată, Vitea se smulse din nou din brațele mamei sale, dar nu repezit, ci cu binișorul, și zise, amărît:

— Uitasem, mamă: Ragozin nu mai e aici! Mi-a spus Pavlik că acum e comisar în marină și că a plecat. Dar dacă Pavlik a mințit? — se întrerupse singur, aproape cu deznădejde, apoi tăcu. — Da, mi-a spus că Piotr Petrovici a plecat o dată cu toată flota...

— Ar fi o nenorocire! — se grăbi să strige Oznobișin.

Dar, încă înainte de strigătul lui, Liza îi citise pe față răspunsul la întrebarea ei. Nu-i putuse urmări toată desfășurarea gîndurilor și a sentimentelor dar înțelesese desluşit ceea ce trebuia să înțeleagă: că-i era frică să facă demersuri pentru tatăl ei, și că-i era rușine să recunoască acest lucru.

Zîmbi blînd, cu amărăciune:

— Iat-o, pîinea mea de pe spic, cea treierată și în pămînt semănată! — oftă ea, clătinînd din cap și privindu-și bărbatul drept în ochi.

Oznobișin nu putu să suporte dojana. Se repezi la ea și desfăcîndu-i mîinile de după umerii băiatului, pe care tot îl mai ținea îmbrățișat, începu să i le sărute, îngînînd:

— Nu pierde nădejdea! O să stăruim și o să facem ceva... O să găsim poate și altă cale... alt om care să ne dea o mînă de ajutor...

Ea zise:

— Omul acela, eu l-am și găsit.

Oznobișin se trase puțin îndărăt. În privirea ei limpede și blîndă, desluși ca un fel de îngăduință compătimitoare. Întrebă deodată:

— Şi cine e omul acela ?
— Izvekov.
Liza pronunţa numele acesta pentru întîia oară după mulţi, foarte mulţi ani, şi-l pronunţa cu un fel de linişte ciudată.
Oznobişin se ridică. În mintea lui răsări fără veste ceva depărtat, ceva legat în trecut de numele acesta şi de Liza : o expresie de-a ei, de copilărească uimire, sau poate chiar de spaimă, şi farmecul care-l atrăsese undeva, pe stradă, în biroul procurorului sau poate chiar la un bal de fete de liceu, nu mai ţinea bine minte unde. În schimb, îşi aminti în acelaşi timp că numele lui Izvekov era legat de al lui Piotr Ragozin, de afacerea aceea nenorocită care ameninţa să iasă din nou la iveală dacă s-ar întîmpla să se întîlnească cu Izvekov.
— E o idee fericită, Liza, crede-mă ! — strigă Anatoli Mihailovici şi începu să se plimbe prin odaie, ca s-o împiedice să-i citească, aproape cu răceală, gîndurile care i se oglindeau pe faţă şi să nu mai vadă, nici el, liniştea ei nefirească, care începea să-l obsedeze. — Da, o idee minunată ! Cu asta trebuie să începem, negreşit. Să mergem la Izvekov !
— Nu. Mă duc singură, — îi declară Liza.
— Merg şi eu cu tine, mamă ! — se amestecă iarăşi Vitea. — Îl cunosc pe Izvekov. Cînd am fost pe plajă cu Arseni Romanîci...
— Mai slăbeşte-mă cu Arseni Romanîci al tău ! — îl repezi Oznobişin. — Isprăveşte. Ce folos ne poate aduce preacuviosul cela !
— Nu-i deloc cuvios ! — se supără Vitea. — Nici nu se duce la biserică, dacă vrei să ştii ! Uite-aşa !
— Haide să-ţi fac patul, de mult ar fi trebuit să te culci, — zise Liza şi ieşi din odaie cu Vitea.
Anatoli Mihailovici măsură înainte odaia cu paşii lui mărunţei. Gîndurile i se învîrteau ceva mai încet, dar tot în aceeaşi direcţie : se gîndea la neputinţa lui în faţa nenorocirii care se abătuse peste el înainte chiar de a fi avut timpul să-şi împletească cele dintîi vreascuri ale cuibului... Da, ceasurile de după cununie se scurseseră cu totul altfel de cum şi le închipuise

Anatoli Mihailovici. Nici acum, în zorii zilei, uitîndu-se pe fereastră cu ochii înroşiţi, nu putea desluşi nimic, ca în beznă : noaptea era rece şi geamurile se aburiseră.

Dimineaţa încercă s-o însoţească pe Liza, dar ea ţinea, cu orice preţ, să se ducă singură. O sărută şi se simţi jignit că soţia lui îi răspunse la sărutare cu buzele reci.

Planul ei era cît se poate de simplu : se ducea acolo unde era Izvekov, acolo unde-şi făcea serviciul, să vorbească cu el în calitatea lui de om care ocupa un post de răspundere, să-i vorbească aşa, ca o solicitatoare oarecare. Nu se ducea la Kirill, cel pe care-l cunoscuse cîndva de aproape. Da, se ducea să vorbească cu secretarul sovietului orăşenesc, cu tovarăşul Izvekov, al cărui nume îl citise în ziar în ziua cînd se întorsese în oraş, după nouă ani de absenţă.

Îşi spusese, atunci, că nu trebuia să se mai întîlnească niciodată cu el. Desfăcînd în litere şi alcătuind din nou în minte numele lui, recitindu-l pînă la ameţeală şi ascultîndu-şi inima care-l repeta silabă cu silabă, Liza încremenise locului, uitîndu-se la rîndul în care era tipărit şi căutînd să se convingă că Izvekov, cel care-i fusese drag şi pe care nu-l mai putea vedea nu mai exista, ci numai acestălalt, Izvekov, despre care scria în ziare, un străin pe care n-avea nici un rost să-l mai vadă vreodată.

Ducîndu-se acum la el, căuta să se convingă iarăşi că se ducea la secretarul sovietului, nu la Kirill.

Dar, exact ca atunci cînd citea şi recitea numele lui tipărit în ziar şi inima ei nu voia să creadă că nu mai era el, cel de demult, ci un oarecare Izvekov de care nu mai avea nevoie, tot aşa şi acum inima nu i se lăsa de loc încredinţată că nu se ducea la Izvekov cel vechi, ci la un oarecare secretar Izvekov, pe care nu-l cunoştea şi de care avea nevoie.

Dacă n-ar fi sperat să găsească în secretarul Izvekov tocmai pe Kirill, care era în stare să vadă în ea pe Liza cea de demult şi să-i îndeplinească dorinţa de dragul fostei lor prietenii — de ce nu s-ar fi dus la un alt secretar, sau la preşedintele sovietului, sau

la oricare din oamenii aflați la putere, să-și spună păsul? Dar nu: ea se ducea tocmai la Kirill, cu toate că încerca să se convingă că nu se ducea la el, ci la secretarul sovietului, ca oricare altă solicitatoare.

Cînd ajunse la soviet, i se spuse că Izvekov se întorsese chiar în dimineața aceea dintr-o misiune, că se dusese acasă și că nu se știe cînd va mai veni la serviciu.

Pomenindu-se din nou în stradă, Liza se opri lîngă grădiniță. Salcîmul nu se îngălbenise încă, dar frunzișul lui era veșted și uscat. Vîntul șușotea nu știu ce prin copaci, însă frunzele nu fremătau, ci numai foșneau. Liza rupse o crenguță și începu să ciugulească cu degetele și să arunce frunză după frunză. Deodată se pomeni vrăjindu-se ca în copilărie: să-l aștept aici, sau să mă duc acasă la el? Rupse frunzele repede, pînă la cea din urmă: da, să se ducă acasă la el...

În orice caz, oricum i-ar fi ieșit vraja, tot s-ar fi dus. Dar pentru că-i ieșise așa, se trezi spunîndu-și: „Să știi că e semn bun! Că doar secretarul sovietului rămîne tot secretar și acasă la el!" Iar dacă Liza se ducea la el acasă, asta nu însemna că se ducea să-l vadă pe Kirill...

Se întoarse la soviet să întrebe care-i adresa de acasă a tovarășului Izvekov, dar cei de acolo nu i-o spuseră.

Ieși din nou în stradă. Era în starea omului care, ca un somnambul, nu vede înaintea lui decît o singură țintă — în starea aceea în care piedicile nu fac decît să-i sporească avîntul. Se gîndi că Izvekov trebuie să fi locuit împreună cu mamă-sa, iar dacă nu, Vera Nikandrovna o să-i spună unde stă. Cu alte cuvinte, trebuia să se ducă neîntîrziat la Vera Nikandrovna. Gîndul că nu se ducea la Kirill, ci la Vera Nikandrovna o liniști. Era extraordinar cum de nu se gîndise mai demult că cel mai bun lucru era să înceapă tocmai cu Vera Nikandrovna, care va înțelege totul imediat și, fără îndoială, va pune o vorbă bună pe lîngă fiul ei, ca s-o ajute pe Liza... Doar n-o fi uitat Vera Nikandrovna cum au umblat ele amîn-

două pentru Kirill, atunci cînd fusese arestat, cu nouă ani în urmă!

Se lovi iarăşi de o piedică: nu ştia unde locuieşte Vera Nikandrovna. S-o caute, poate, la vechea ei adresă? De mult, foarte de mult, atunci cînd îşi aştepta copilul, Liza fusese cît pe ce să se ducă la Vera Nikandrovna, şi-i aflase adresa de la Anocika Parabukina. Nu se mai dusese — parcă-i fusese frică de ceva, — dar îi rămăsese în minte că Vera Nikandrovna era profesoară pe undeva, pe la Soldaţkaia Slobodka... Da, Anocika! Anocika ştia fără îndoială adresa Verei Nikandrovna, era doar favorita ei!

Pe la familia Parabukin, Liza trecuse de multe ori ca să-şi caute băiatul, care se lua cu joaca şi uita să mai dea pe acasă. Parabukinii stăteau prin apropiere de soviet. Nehotărîtă încă dacă să întrebe de adresa Verei Nikandrovna sau nu, Liza se şi îndreptă într-acolo: faptele o luau înaintea hotărîrilor.

În drum îl întîlni pe Pavlik. Se ducea la piaţă, fluturînd în aer o coşniţă goală, să caute ceva de-ale gurii, cum îi explică el îndată.

— Anocika e la repetiţie, — o lămuri. — Cred că o să stea acolo pînă tîrziu.

— S-a făcut chiar actriţă?

— Ei, aş! Repetă, repetă într-una. Ce, asta-i treabă de actriţă?

Pavlik îşi aducea perfect de bine aminte de adresa Verei Nikandrovna, dar nu ştia unde locuia Izvekov. Adăugă, doar, că degeaba îl mai căuta pe Izvekov, deoarece trebuie să fie şi el pe front. Lucrul acesta o sperie pe Liza, cu toate că se gîndea că n-ar fi avut de ce s-o mintă cei de la soviet spunîndu-i că se întorsese.

Aproape că alergă pînă la tramvai: timpul trecea, trecea, şi fiecare clipă era preţioasă, mai preţioasă poate ca oricînd...

Izvekov era acasă şi se îmbrăca, povestindu-i în acelaşi timp mamei sale unele întîmplări din campanie şi trecînd altele sub tăcere. Pe acestea le evoca în gînd, de teamă să n-o tulbure prea mult pe Vera Nikandrovna.

— Înţelegi? — îi spunea el, vorbind tare ca să se audă prin uşa închisă, în timp ce Vera Nikandrovna aşeza farfuriile pe masă. — Înţelegi cum au ieşit toate? Dibici trebuia să se întoarcă la opt dimineaţa şi nu s-a întors. La nouă au trimis agentul de legătură să-l caute acasă, iar la zece omul s-a întors în galop şi mi-a raportat că a găsit casa, dar că Dibici nu fusese pe-acolo nici seara, nici dimineaţa.

— Dar cine i-a spus? — întrebă Vera Nikandrovna, împărtăşind toate emoţiile prin care trecuse fiul ei.

— Cui? Omului? Cine era să-i spună? Mama lui Dibici. Înţelegi? Mamă-sa, de care-i era aşa de dor!

— Ce nenorocire! Biata femeie! Gîndeşte-te numai...

Kirill ieşi din odaia lui potrivindu-şi cureaua peste bluza cea nouă. Bărbierit şi îmbăiat, îmbrăcat cu uniforma militară curată care semăna a uniformă de liceu, părea uimitor de tînăr.

— După aceea, era cît pe ce să mă port ca un laş, — adăugă el încet.

— Cînd „după aceea"?...

— Credeam că n-o să am curajul să trec pe la mama lui...

— Cum puteai să nu treci?...

— Tocmai asta-i! Dar vezi că...

Nu termină vorba, se îndreptă spre fereastra deschisă şi tăcu.

— Aşează-te la masă, e gata.

— Da, — se întoarse Kirill spre ea. — Nu ţi-am spus ce s-a mai întîmplat pe urmă. Am luat cu mine cîţiva ostaşi şi am luat-o pe drumul pe care trebuia să se întoarcă Dibici spre oraş. Cînd ne-am apropiat de schit, miliţia era deja acolo. Îl găsise în zorii zilei un călugăr, paznicul grădinii. Se pare că cei din schit auziseră seara o împuşcătură, dar le fusese frică să se ducă în pădure. Ne-au dus la el. Zăcea chiar la intrarea grădinii, pe cărăruia povîrnită, cu capul în jos. Îl înăbuşise sîngele. Îl împuşcaseră în piept...

— Ce ticăloşi! — oftă Vera Nikandrovna luîndu-şi

capul în mîini, cu o mişcare simplă şi firească de femeie.

— Cred că n-a mai trăit mult. Fusese rănit ca la vreo trei paşi de locul unde-l găsiseră, sub o tufă mare de arţari. Pe cărare se vedeau urme de sînge. Ostaşii şi miliţienii au înconjurat dealul şi, pe la prînz, bandiţii s-au predat. Erau numai patru ticăloşi. Au găsit la ei revolverul lui Dibici, calul lui... La cercetări au declarat că aveau de gînd să jefuiască schitul în timpul nopţii şi se ascunseseră în marginea pădurii. Tocmai atunci a trecut Dibici. Au tras în el din tufiş...

— Cu alte cuvinte, a fost o simplă întîmplare! — se miră Vera Nikandrovna, ca şi cum faptul că fusese o simplă întîmplare ar fi tulburat-o mai mult ca orice în moartea lui Dibici.

— Da, o întîmplare, — zise posomorît Kirill. — Dar o întîmplare pe care am fi putut-o prevedea.

Tăcu din nou şi, aplecîndu-se din spate într-un chip cu totul neobişnuit la el, îşi lăsă capul în jos.

— Ţi-am turnat ceaiul. Vezi că se răceşte.

— Ar fi trebuit să prevăd, — repetă Kirill.

— Ce să prevezi?

— Ar fi trebuit să prevăd această întîmplare...

— Cum ai fi putut, cînd doar singur mi-ai spus în ce împrejurări s-a întîmplat nenorocirea?

— Tocmai din pricina acestor împrejurări! Cînd de jur împrejur mişunau bande, cînd plecasem în căutarea lor! Cu ce drept l-am lăsat eu pe Dibici să plece singur?

— Da... dar el a vrut! Şi pe urmă, parcă tu erai şeful lui? Cum puteai să-l opreşti?

— Da, însă n-aveam nici dreptul să-l las să plece. Şi chiar eu am fost acela care i-am propus, care i-am dat ideea, care l-am împins să facă pasul ăsta!

— Dar nu i-ai vrut decît binele, Kirill! — stărui Vera Nikandrovna, uitîndu-se cu milă în ochii băiatului ei.

— Tocmai, i-am vrut binele! — strigă Kirill sărind de pe scaun şi repezindu-se iarăşi la fereastră. — Dar dacă-i aşa, de ce n-am avut curajul să-i spun ma-

mei lui că eu i-am vrut acest bine? Am vrut să-i fac plăcere băiatului ei. Da, dar atunci de ce mi-a fost ruşine, de ce mi-a fost frică, de ce mi-a fost groază să mă duc la ea? Am vrut să-i fac pe plac băiatului ei, m-am lăsat înduioşat... Iar el a fost ucis... Pînă la urmă, nu sînt eu vinovat de moartea lui? Ce zici?

— Cred că te chinuieşti degeaba. Nu poţi fi făcut răspunzător pentru un... pentru un concurs de împrejurări atît de tragic. Nu se poate să-ţi reproşezi că ai vrut să faci o faptă bună, un bine!

— O faptă bună de pe urma căreia a căzut un om bun, nu-i aşa? Straşnic bine! Un bine făcut dintr-o pornire necugetată, fără raţiune, fără rost, pentru simplul motiv că-i făcea cuiva plăcere! Că-ţi făceai plăcere ţie. Ca să zică lumea că eşti un om bun. Ei da, poftim, sînt om bun! Eram fericit că-i fac omului o plăcere. Dar vezi, omul acela nu mai este. Şi dacă ai şti, mamă, ce om era!...

Se apleca peste fereastră, scoţîndu-şi capul afară ca să soarbă din plin răcoarea dimineţii, care nu se risipise încă.

După ce tăcu o vreme, Vera Nikandrovna zise:

— Dacă omul ar calcula totdeauna urmările pe care poate să le aibă o faptă nobilă, bunele lui intenţii ar fi ca şi moarte. Imi amintesc tot ce mi-ai povestit despre Dibici. Dacă ar fi stat el să se socotească, poate că ar fi ajuns la încheierea că era mai bine să te fi dat în judecată pentru propagandă defetistă, atunci, pe front. Dar nu te-a dat...

Kirill nu răspunse nimic. Vera Nikandrovna mai tăcu o vreme, apoi întrebă:

— Şi cum te-a primit mama lui Dibici? I-ai putut fi de vreun ajutor?

Kirill se întoarse spre masă. In ochii lui se ivi cu încetul un zîmbet trist şi plin de duioşie.

— De ce mă întrebi cum m-a primit? Dar tu ce eşti, mamă?

— Adevărat, — şi Vera Nikandrovna îşi lăsă ochii în jos. — Totul e atît de limpede, din nenorocire...

Schimbau între ei vorbe rare, cînd cineva bătu la uşă, apoi o deschise şovăind, cu o mînă de plumb

parcă. Vera Nikandrovna se ridică, crezînd că va întîmpina pe sală vreun elev de-al ei. Dar dintr-o dată ușa se deschise cu hotărîre.

— Vera Nikandrovna, aici ești? — întrebă Liza tare, oprindu-și privirile asupra lui Kirill, fără să-și poată lua ochii de la el, dar arătînd, prin toată mișcarea trupului, că voia să se îndrepte spre Izvekova. Era neînchipuit de palidă. Zîmbetul de politețe silită n-o înviora, ci dimpotrivă, îi făcea fața și mai searbădă, mișcările și mai stîngace. Cele dintîi cuvinte pe care, se vede, și le pregătise dinainte, sunară aproape supărător, ca un țipăt, dar îndată ce începu să vorbească, glasul i se stinse:

— Iertați-mă că vin atît de...

— Liza?... Elisaveta Merkurievna? — o întrerupse Vera Nikandrovna, întorcîndu-se la rîndul ei spre Kirill.

La auzul acestui nume, Kirill se ridică, înțelegînd abia atunci cine era femeia aceea.

— ...atît de pe neașteptate, — sfîrși Liza, uitîndu-se înainte la el.

Se uita la el, așa cum te uiți la un om în care vezi tocmai ceea ce te așteptai să vezi și care te uimește tocmai prin faptul că, în ciuda despărțirii atît de lungi, a rămas același, nesupus schimbării. Izvekov îi părea tot Kirill cel de pe vremuri, și nu numai în ființa lui, pe care o regăsea în priviri și în trăsăturile drepte și neuitate ale feței, dar pînă și în îmbrăcăminte, în cureaua lui, în bluza lui; îl regăsea în prezent ca o răsfrîngere desăvîrșită a trecutului.

Kirill se uita și el la Liza. Ii părea cu totul nouă, dar cu acea noutate a unei clădiri neînnoite, peste care se cunoaște și mai bine încă trecerea timpului.

Se apropie el cel dintîi și-i întinse mîna, grăbit.

— Veneam la Vera Nikandrovna, — zise ea, simțindu-și răceala mîinii în căldura degetelor aspre.

— Ei, și-atunci? Eu să plec? — zîmbi el, tinerește.

— Nu. Am venit... și la dumneata, — mărturisi ea, sfiindu-se pînă la lacrimi.

— Cu alte cuvinte, eu ar trebui să plec ? — începu să rîdă Vera Nikandrovna.

Ii întinse mîna și, fără să-i dea drumul, o aduse pînă la masă.

Urmă o conversație care ar fi trebuit să risipească stinghereala dintre ei : da, Liza a mai slăbit, nu se simte tocmai bine... Vera Nikandrovna a văzut-o de două ori la teatru, dar asta de mult, și pe-atunci Liza era mai voinică... iată, acum are băiat mare, — Kirill l-a cunoscut la pescuit, — e un băiețel tare drăguț, seamănă cu ea... o fi adevărat că s-a căsătorit din nou ? Și pe cine a luat ?... Firește, toate acestea le întreba Vera Nikandrovna.

— Pe un coleg. Un notar, — răspunse Liza. — La drept vorbind, un ajutor de notar, — se îndreptă îndată.

— Și ce nume porți acum ?

— Pe cel vechi... ca și băiatul meu.

— Și care-i numele soțului ?

— Oznobișin.

— Oznobișin ? — întrebă Vera Nikandrovna și repetă, pe gînduri : — Oznobișin... — Apoi se ridică și trecu în odaia de alături.

— Nu plecați, vă rog, — încercă s-o oprească Liza. — Aș vrea ca și dumneata...

— Mă întorc îndată.

Și așa, Liza rămase singură cu Kirill.

Tăcerea se prelungi doar o clipă, dar clipa aceea o înspăimîntă pe Liza. Amîndoi se gîndeau la trecutul lor, amîndoi îl revedeau cu o limpezime zguduitoare iar Liza simți că niciodată n-o să găsească în ea destulă putere să prindă în vorbe trecutul acela, înviat ca prin minune. Kirill îi veni în ajutor cu o întrebare scurtă, a cărei blîndețe și sinceritate o dezmeticiră :

— Te-a adus la mine vreo nevoie, nu-i așa ?

— Iartă-mă că m-am hotărît să vin. E ceva foarte important... Nu numai pentru mine... Și dumneata n-o să mă refuzi, nu-i așa ?

— Numai să nu-ți mai ceri iertare !

— Numai dumneata poţi să mă ajuţi. Am venit să te rog pentru tata...

Se opri, aşteptînd s-o întrebe el ceva. Dar Kirill tăcea și Lizei i se păru că ochii lui își pierdeau strălucirea.

— Am aflat că tata e arestat. Că e la închisoare. Pe şlep. Închisoarea aceea din largul Volgăi... Știi?

Kirill tăcea înainte.

— Ce te mai întreb! Fireşte că ştii, — zise ea înţelegînd cît era de naivă întrebarea ei, dar fără să înţeleagă de ce tăcea el. — Nu ştiu de cînd e acolo, pe şlepul cela...

Mai aşteptă puţin. Era ceva ciudat în felul cum se schimba Kirill, acolo, sub ochii ei. Dar schimbarea nu putea fi tăgăduită. Nu mai rămăsese nimic din Kirill cel vechi, pe care-l regăsise cu o clipă înainte. Pe faţă i se adînceau cute, mai ales între sprîncenele lui drepte. Liza îşi spunea că aşa şi trebuia să se întîmple: venise doar la un funcţionar necunoscut, la un secretar, şi nicidecum la Kirill...

— Nu ştiu de cînd l-au arestat, — urmă ea mai hotărît. — Vestea mi-a adus-o aseară un om care tocmai fusese eliberat.

— Cu alte cuvinte, — zise într-un tîrziu Kirill întorcîndu-şi capul şi uitîndu-se pe fereastră, — dumneata nu ştii pentru ce vină a fost arestat?

— Nu-i cunosc absolut nici o vină! Nici nu ştiu unde au putut să-l aresteze. La începutul lui august plecase spre Hvalînsk, şi de atunci n-am mai auzit nimic despre el, nu ne-a mai scris... O fi ajuns sau nu acolo? Nu pot... nu pot să-mi închipui ce a putut să i se întîmple! Dar nu poate fi decît o eroare regretabilă!

— Nu nimereşte nimeni pe şlep din eroare, — răspunse el uitîndu-se înainte pe fereastră.

— Pe vremurile astea!... Dar n-are a face. Să admitem că ai dreptate, că nu e vorba de o eroare. Însă acum, în locul unde se află îl ameninţă prea multe primejdii. Cred că-ţi dai seama... Şi sînt datoare... sîntem... adică dumneata poţi să-l ajuţi! Te rog!

Mişcările ei stîngace şi timide arătau că ar fi vrut parcă să se apropie de el, să-l înduplece cumva. Dar Kirill părea din ce în ce mai străin, şi asta îi risipea orice nădejde. Avea impresia că din tot ce simţea ea, nu rămîneau decît vorbe.

— Ca să te gîndeşti la ajutor, trebuie să cunoşti mai întîi vina omului. Iar vina o hotărăşte judecata. Ce putem face noi?

— S-ar putea afla dacă există într-adevăr vreo vină! Pentru că poate nici nu există! Mie n-o să-mi spună, dar dumitale trebuie neapărat să-ţi spună. Chiar dacă n-ai face altceva decît să întrebi, şi încă ne-ai fi de ajutor!

Kirill tăcea din nou. Atunci Liza îşi sfîrşi gîndul, iritată:

— Dumitale sînt datori toţi să-ţi dea lămuriri... eşti, doar, o autoritate! De asta am şi venit la dumneata.

El îi repezi drept în ochi lumina aurie a privirii lui neprefăcute şi o întrebă:

— Numai de asta ai venit la mine?

Ea văzu din nou în el pe Kirill, îl recunoscu după lumina aurie şi pătrunzătoare a ochilor şi după glasul cutezător, sigur de sine şi tineresc. Nu putea să-i răspundă. Îşi adună toate puterile într-o singură sforţare: să nu-şi plece ochii în faţa lui.

— Şi de ce s-a dus tatăl dumitale la Hvalînsk?

— Asta era de mult dorinţa lui. Voia să-şi trăiască acolo cei din urmă ani ai vieţii.

— Avea pe acolo prieteni?

— Dimpotrivă, căuta să fie singur. Dorea să se retragă la un schit. Să se... călugărească.

Spunînd aceste cuvinte se înroşi toată, ruşinîndu-se fără să ştie de ce. Dar deodată îi trecu ceva prin minte şi zise, cu neaşteptată îndrăzneală:

— Sînt sigură că tocmai din pricina asta pătimeşte. Sînt absolut sigură! Pentru vina de a se fi hotărît să se retragă la mînăstire. Şi e atîta cruzime să urmăreşti un om pentru convingerile lui! Tata e bătrîn, ar fi prea tîrziu să se mai schimbe... Şi apoi, el... el nici nu-i din cei pe care poţi să-i schimbi! Îl

cunosc destul de bine. Nu zic, își are și el slăbiciunile și ciudățeniile lui. Dar e un om cinstit. Nu i se poate răpi conștiinței orice libertate!

— Poate că, totuși, nu-l cunoști chiar așa de bine... — zise Kirill, ca și cum n-ar fi avut nici un gînd ascuns.

Liza respira adînc și inegal. Nu vorbise atît de mult numai ca să-l convingă pe Izvekov, ci ca să se convingă și pe ea însăși că ceea ce-i trecuse prin minte era adevărat.

— Da, dar dumneata nu-l cunoști deloc! — șopti ea cu mustrare în glas.

— Totuși, îl cunosc oarecum... fie și numai din purtarea lui față de dumneata. Din felul cum s-a amestecat în viața dumitale...

— Viața mea! — se revoltă Liza. — Pentru viața mea, eu răspund mai mult ca oricine! Dar e atît de firesc să mă fi crescut tatăl *meu*, nu altcineva, și să mă fi crescut în felul lui! Să răspundă el de viața mea? Foarte bine. Da, a fost răspunzător cîndva. Dar în fața cui? Nu eu am căderea să-l judec. Poate că vrei s-o faci dumneata?...

— Am spus că nu-l judec eu. De aceea nici nu pot să-l ajut. Iar dacă dumneata nu vrei să-l judeci, atunci cum poți să-l aperi fără să-i cunoști vina? Doar nu poți să crezi serios că l-au arestat numai pentru că se închină lui dumnezeu!

— Nu-l judec pentru viața de care am avut parte. Nu păstrez în inima mea nici un pic de ură împotriva lui. E nenorocit. Și e tatăl meu...

Strigă deodată:

— Înțelegi? E tatăl meu! Oare dumneata nu ți-ai apăra mama, dacă ar avea nevoie de apărare? Ce fel de inimă ai?

— Inimă? — întrebă încet Izvekov ridicîndu-se în picioare. Părea că ascultă cu nedumerire, o chemare care se trezea pe neașteptate în el. — Tată, mamă, frate... Da, cuvintele acestea sună ca vrăjite, și noi ne lăsăm furați de ele, așa cum se lăsau purtați de vrăji oamenii de pe vremuri... Însă, uite: dumneata

ai avut un soţ, pe Şubnikov. Te-ai fi ridicat cumva să-l aperi numai pentru motivul că-ţi era soţ?

Liza nu se aşteptase ca numele acesta să fie rostit între ei, cum nu se aşteptase nici la dojana care se strecurase deodată în glasul potolit al lui Kirill. I se părea că se desfăşoară discuţia aceea pe care şi-o imaginase de atîtea ori, cu mulţi ani în urmă, pe cînd se mai gîndea încă la putinţa unei întîlniri cu Kirill şi îşi închipuia cum o să-i explice căsătoria aceea, inexplicabilă chiar pentru ea însăşi.

Încercă să-i răspundă cît mai liniştit. Tot timpul avea în minte promisiunea pe care şi-o făcuse: să nu se lase impresionată de nimic şi să vorbească cu Izvekov ca o solicitatoare oarecare...

— Fără îndoială că pe vremea cînd mi-era soţ m-aş fi ridicat să-l apăr. M-aş ridica probabil şi acum, deoarece e tatăl copilului meu.

— De ce te laşi atît de orbită? Nu simţi că toate acestea sînt ca un fel de vrăji?... Soţ, tată... Dar în spatele acestor cuvinte sînt oameni, iar în spatele oamenilor sînt faptele lor. Şi Cain a purtat numele de frate...

— De ce mă acuzi? — strigă Liza cu indignare. — De faptul că rudele mele îmi sînt rude? Că-mi sînt aproape şi că-mi sînt dragi?

— Te acuz?... — întrebă Kirill cu un zîmbet plin de nedumerire, ca şi cum vorba aceasta l-ar fi jignit.

— Nu sînt eu de vină că totul s-a petrecut aşa în viaţa noastră! — începu repede Liza ridicîndu-se la rîndul ei. — Nu sînt eu de vină că soarta noastră n-a stat în puterea noastră! Nu eu te-am împins pe tine — şi acest „tine" pătimaş care-i scăpă o făcu să se oprească o clipă, — nu eu te-am împins pe calea care mi te-a luat!

Kirill stătea nemişcat. Liza se dezmetici şi-şi trecu mîna peste frunte, ca să alunge, parcă, ameţeala care o cuprinsese.

— Niciodată în viaţa mea nu m-am gîndit să te învinuiesc cîtuşi de puţin, — îi răspunse Kirill. — Ai făcut ce-ai vrut, ca un om liber, pentru că erai liberă. Relaţiile noastre de atunci, din tinereţe, nu

te înlănţuiau nici pe dumneata, nici pe mine. Cu atît mai puţin cred că iar putea să ne oblige la ceva astăzi...

— Iartă-mă, toate astea mi-au scăpat pentru că ai început să vorbeşti despre căsătoria mea. Pe atunci mă socoteam destul de aspru pedepsită că n-am avut puterea să te aştept sau să te urmez... — Se uita la el aproape cu mînie, cu capul înălţat. — Acum însă vrei să mă convingi că aş fi fost şi mai aspru pedepsită dacă m-aş fi măritat cu dumneata!

Trezită parcă la realitate de uimirea lui Kirill, Liza îşi duse iarăşi palmele la frunte. Intorcîndu-şi capul, o zări pe Izvekova, care se oprise în uşa odăii de alături.

— V-am auzit fără să vreau, — zise Vera Nikandrovna. — Nu te supăra, te rog. Doar ai venit şi la fiul meu, şi la mine, nu-i aşa?

— Atîta nădejde îmi pusesem în dumneavoastră! — îi răspunse Liza cu o supunere ostenită.

Era atît de istovită, încît părea că în sufletul ei nu se mai putea aprinde nici indignarea, nici deznădejdea.

— Inţeleg, — urmă Vera Nikandrovna apropiindu-se încet de Liza. — Cererea dumitale n-are nevoie de explicaţii. Şi Kirill n-o să se supere că l-ai învinuit de răutate... de cruzime chiar.

Se uită la fiul ei, căutînd parcă să-i dea a înţelege că şi el trebuia să fie de aceeaşi părere. Dar Kirill nu-i răspunse.

— Mă gîndeam, doar, — urmă ea, — că poate n-ar fi trebuit să răscoleşti trecutul. E un rău sfetnic. Tot nu-l putem uita... Şi mie, personal, n-ai făcut decît să-mi aduci aminte că Merkuri Avdeevici n-a vrut să ne dea o mînă de ajutor, atunci, cînd Kirill avea atîta nevoie de el. Sau cum am bătut zadarnic, cu dumneata împreună, în uşile încuiate dincolo de care lucra pe atunci şi domnul Oznobişin... dacă-i vorba de acelaşi Oznobişin...

— Doamne dumnezeule! — zise Liza în şoaptă.

— Nu te învinuiesc pentru acest trecut, crede-mă! — se grăbi să adauge Vera Nikandrovna, nespus de mişcată, de teamă că Liza n-o s-o lase să termine. —

Dar merită, oare, dojana de a nu avea inimă oamenii care au băut pînă la fund toată amărăciunea celei mai neruşinate asupriri a trecutului, şi care şi acum sînt gata să-şi dea viaţa luptînd împotriva ei?

— Nu, nu! — o opri deodată, cu tărie, Izvekov. — E inexact. Nu vreau să mă răzbun pe nimeni.

— Fireşte, fireşte, Kirill! — Ştiu că nu eşti în stare să faci cuiva vreun rău din motive personale, — îl linişti Vera Nikandrovna, fericită şi mîndră în acelaşi timp.

— Dar gîndiţi-vă! — strigă Liza, sfîrşită. — Pentru asta am venit aici, ca să mă judecaţi aşa? Crezi că uşor mi-a fost să vin la dumneata? — repetă ea, încercînd să facă un pas spre Izvekov. — Spune-mi fără înconjur că nu vrei şi uite, plec!

Insă nu mai avu putere să facă acest ultim pas. Se prinse cu mîinile de speteaza scaunului şi încercă să se aşeze. Dar se aplecă, de parcă şi-ar fi continuat mişcarea ei domoală, şi căzu. La drept vorbind, nu căzu: se lăsă în genunchi şi rămase, ca şi cum înadins ar fi vrut să rămînă aşa în faţa lui Kirill, ridicînd spre el mîinile grele ca plumbul.

Kirill se repezi spre mîinile acelea întinse. Se repezi şi Vera Nikandrovna spre Liza, s-o ridice. In aceeaşi clipă, un glas nou, la care nimeni nu se aştepta, răsună speriat în odaie:

— Ce este? Ce s-a întîmplat?

Toţi se întoarseră spre uşa care rămăsese uşor deschisă de cînd intrase Liza.

In prag, sprijinindu-se cu braţele desfăcute de uşorii uşii, Anocika se apleca în odaie. Părea că se oprise cu greu, din fugă.

Kirill lăsă mîinile Lizei, care se şi ridicase în picioare, şi ieşi înaintea Anocikăi.

Dar fata, trecînd repede pe lîngă el, se repezi la Vera Nikandrovna, o sărută grăbită de cîteva ori, se uită cu ochi mari la Liza, îi dădu bună ziua şi abia la urmă se întoarse spre Kirill.

— Ai venit? — îl întrebă ea ca din treacăt, şi-şi mută iarăşi privirea ochilor larg deschişi asupra Lizei.

— Vitea i-a spus lui Pavlik despre Merkuri Avdeevici... Știu tot! — zise ea într-un avînt de simpatie dar cu un fel de spaimă copilărească. N-ați mai aflat nimic? Nu? Lasă, nu te speria! Sînt sigură că nu e chiar așa de grav. Numai să intervenim cum se cuvine pentru el... — Apoi se întoarse din nou spre Kirill: — Nu-i așa că i-ai promis Elisavetei Merkurievna că ai să faci tot ce poți, Kirill Nikolaevici?

Kirill răspunse răspicat, cu vorbe înadins căutate:

— Ii promit Elisavetei Merkurievna că o să mă interesez de ce anume e învinuit tatăl ei.

— Și că ai s-o ajuți cît ai să poți? — întrebă Anocika, exagerat de afirmativ.

— Și că o s-o ajut, dacă s-o putea, — răspunse tot atît de răspicat Kirill.

Liza se uita la amîndoi fără să înțeleagă nimic. Pentru întîia oară în aceste scurte clipe de deznădejde, nu mai văzu în Kirill un om alcătuit din două ființe deosebite, așa cum i se păruse tot timpul, ci un om întreg, în care se contopiseră și Kirill cel tînăr din amintirea ei, și Kirill cel nou, alcătuindu-l pe acest Izvekov, care era inaccesibil. Și în același timp văzu ochii Anocikăi, în care nu strălucea numai compătimirea binevoitoare și spaima naivă de copil, ci și o fericire biruitoare, ușor sălbatică, chiar.

Liza se îndreptă deodată:

— Plec. Iertați-mă. Rămîneți cu bine. — Și se înclină ușor, fără să se uite la nimeni.

— Pleci singură? — Merg cu dumneata. Ești așa de tulburată! — strigă Anocika.

— Nu, mulțumesc. Sînt grăbită.

— Nu te las să pleci singură, — se amestecă în vorbă și Vera Nikandrovna. — Nu ești încă destul de liniștită. Te duc eu pînă la tramvai.

Liza se îndreptă spre ușă cu pași hotărîți; dar Vera Nikandrovna o ajunse din urmă, o luă de braț și ieșiră împreună.

Kirill îi zîmbea Anocikăi puțin nesigur și puțin mirat. Fata zise:

— Grozav s-a schimbat Liza...

— Da, s-a schimbat mult.

— Nu-i aşa că ţi-e tare milă de ea?

— Mi-e tare milă.

El se mai aştepta şi la alte întrebări, de aceea stătea nemişcat în faţa ei. Ea se uită la el pe sub sprîncenele încruntate.

— Cum am ajuns, am vrut să vin la dumneata, — zise el dibuind, parcă, drumul spre inima ei.

Ea îl cerceta înainte cu privirea. Kirill se apropie mai mult de ea.

— E adevărat că n-ai ştiut că m-am întors?

Ea îi prinse dintr-o dată degetele într-ale ei şi le apăsă pe piept cu un fel de lăcomie feminină şi, simţind cum degetele acelea se lasă mîngîiate şi-şi pierd puţin cîte puţin puterea lor aspră, şopti încetişor:

— Ba am ştiut, şi încă foarte bine! De aceea am şi venit...

Kirill îi strînse capul la piept dîndu-şi seama, pentru întîia oară în săptămînile acestea de neîntrerupte şi cumplite încercări, că-l cuprindea o nesfîrşită uşurare.

32

Intrînd în sala de spital, Kirill se opri fără voie locului. I se spusese că rana lui Ragozin nu era gravă, şi acum îl vedea într-o stare ciudată şi neliniştitoare. Patul fusese tras de la perete, iar între perete şi pat era aşezat un suport pe care stătea culcat braţul stîng al bolnavului, înfăşurat în pansamente. Iar faşa nu era petrecută numai în jurul braţului întins în unghi drept, ci şi pe după umăr, pe după gît şi o parte din piept.

Ragozin însă, fără să-şi mişte partea bandajată a trupului, se propti cu uşurinţă în cotul celeilalte mîini, făcu un semn şi clipi din ochi spre vizitator.

— Sînt bine ancorat, ai? — zise el. — Nu-i nimic. In curînd vom pleca într-o cursă nouă: tribordul e în stare bună...

Zîmbea cu ochii lui blajini şi veseli.

— Ia-ţi un scaun. Bine-ai venit!

Kirill îi strînse cu băgare de seamă degetele şi se aşeză ceva mai la o parte, ca să-l poată vedea mai bine rănitul.

— De mult s-a întîmplat asta ? — întrebă el, arătînd cu capul spre bandaj.

— Mîine se împlineşte săptămîna. Lîngă Ţariţîn mi-au făcut-o...

— Am aflat. Acum chiar că ar fi fost cazul să-ţi aduc un paneraş, — zîmbi cam încurcat Kirill. — N-am avut timp, iartă-mă. Abia azi-dimineaţă am sosit.

— Iţi mulţumesc. Mi se aduc de toate, n-avea nici o grijă.

— Te-au pus în ghips ? — şi Kirill arătă iarăşi spre braţul înfăşurat. — S-a rupt osul ?

— Lasă, că-s tînăr, se lipeşte la loc ! — rîse din nou Ragozin.

Se simţea stingherit în poziţia aceea nefirească, de neputinţă, de umilinţă chiar, după părerea lui. Afară de asta, de cum intrase Kirill pe uşă, se trezise în el acea nelinişte care crescuse zi cu zi în timpul evacuării de pe front şi pe care căuta s-o ascundă mereu... Şi, cum amîndoi îşi treceau vremea punîndu-şi fel de fel de întrebări, dar ocolind-o pe cea la care se gîndeau şi unul şi altul, lui Ragozin îi venea din ce în ce mai greu să-şi ascundă neliniştea.

Această nelinişte începuse în clipa cînd Ragozin aflase despre înfrîngerea de lîngă Ţariţîn şi despre întreaga situaţie a ofensivei desfăşurate pe front de gruparea de şoc special constituită. Şi neliniştea sporea, atît din cunoaşterea din ce în ce mai amănunţită a operaţiunilor militare de pe alte fronturi, cît şi din pricină că aceste informaţii erau insuficiente ca să poată lămuri cauza tuturor evenimentelor.

Ragozin, Kirill Izvekov, ca şi alte sute şi mii de ostaşi sovietici care se găseau cam pe aceeaşi treaptă cu el, îşi adunau în primul rînd informaţiile privitoare la evenimente din observaţiile pe care le puteau avea la îndemînă oamenii de categoria lor. Realitatea care se afla direct în sfera lor de observaţie ; ziarele care le aduceau, bineînţeles, numai o parte din ştirile

de care aveau nevoie; ședințele unde se discutau aceleași materiale din ziare sau dispozițiile venite de la centru, care nu reprezentau nici un secret; zvonurile privitoare la planurile pe care le întocmea în taină statul-major, — iată izvoarele din care Ragozin, Kirill și alții ca ei își trăgeau informațiile asupra evenimentelor. În felul acesta, puteau să prindă înțelesul general al celor ce se petreceau în Rusia, ca și motivele vădite ale evenimentelor mărunte de sub ochii lor, așa cum le putea prinde, în felul lui, oricare alt om, indiferent de treapta pe care s-ar fi aflat. Dar mișcarea resorturilor conducătoare din uriașul eveniment al războiului civil n-o puteau prinde decît în rezultatele ei, iar motivele principale care determinau schimbările de situații în desfășurarea lui le rămîneau ascunse, atîta timp cît nu erau dezvăluite pentru toată lumea.

Era ca și cum atît Ragozin cît și Kirill ar fi luptat pe una din străzile unui oraș pe care-l apărau. De după baricadele și casele acelei străzi, ei nu puteau să vadă mulțimea de pe alte străzi și din alte case: știau doar că și acolo oamenii luptă pe baricade. Iar dacă ajungea pînă la ei vestea că o parte din oraș a căzut, ei nu puteau să înțeleagă de ce a căzut din moment ce strada lor rezista încă, iar comandamentul considera că orașul nu putea fi predat, ci trebuia să iasă învingător.

Amîndoi înțelegeau că informațiile lor erau neîndestulătoare, și totuși judecau mersul evenimentelor sprijiniți numai pe ele, alcătuindu-și de nevoie o realitate a lor, imaginară, care uneori rămînea în urma celei adevărate, iar alteori i-o lua înainte.

Așa, în ziua întîlnirii cu Ragozin la spital, pe Kirill îl frămînta încă întrebarea dacă Mironov va izbuti să facă joncțiunea cu corpul de armată al lui Mamontov, care se retrăgea dinspre Voronej spre linia frontului, — în timp ce, în realitate, cu o zi înainte de asta, resturile bandelor lui Mironov fuseseră înconjurate în ținutul Balașov, iar Mironov însuși făcut prizonier de către divizia de cavalerie a lui Oka Gorodovikov, din efectivul trupelor lui Budionnîi. Și tot așa, atît Kirill

cît şi Ragozin, agitîndu-se în ziua aceea mai ales în ce priveşte evenimentele neprevăzute care se anunţau pe frontul de sud, judecau situaţia sprijinindu-se pe aceiaşi factori care îngăduiseră Armatei Roşii să înceapă contraofensiva lor din august.

Dar între timp, în zilele acelea de la mijlocul lui septembrie, situaţia pe frontul de sud se schimbase cu totul.

Contraofensiva, începută în august potrivit planului Comandamentului frontului de sud şi al Marelui Stat-Major, se soldase cu o înfrîngere. Ajungînd pînă la limitele de nord ale regiunii Donului, după ce fu bătută pe flancul stîng în apropiere de Ţariţîn, gruparea specială de şoc se pomeni faţă în faţă cu masele căzăcimii albe, gata să împiedice cu înverşunare pătrunderea Armatei Roşii în adîncul ţinuturilor căzăceşti. Gruparea secundară de forţe care operase în flancul drept al grupării de şoc suferise o înfrîngere mai înainte încă şi fusese respinsă de către armatele albe dincolo de poziţiile de pe care îşi începuse, pe la mijlocul lui august, ofensiva. In vremea asta, armata de voluntari a lui Denikin îşi aduna forţele principale în vederea unei ofensive spre nord, în direcţia centrală Kursk-Orel şi Voronej.

Ragozin şi Kirill cunoşteau directiva „moscovită" a lui Denikin — planul lui din iulie de a dezlănţui o ofensivă asupra Moscovei — şi făceau fel de fel de presupuneri cu privire la eventualele operaţiuni ale albilor, sprijinindu-se tocmai pe această directivă.

Dar planul ofensivei din septembrie al lui Denikin nu mai avea aproape nimic comun cu planul lui din iulie. Potrivit directivei „moscovite", asupra capitalei trebuia să înainteze concomitent toate armatele lui Denikin din toate cele patru direcţii: din trei, armatele de cazaci, iar din a patra, trupele de voluntari. Potrivit însă planului aplicat de Denikin în septembrie, ofensiva avea s-o poarte mai cu seamă armata de voluntari în direcţia centrală, sprijinită de cavaleria de voluntari a lui Şkuro şi de călărimea căzăcească a lui Mamontov. Denikin încredinţase trupelor de cazaci paza ţinutului Donului, fără să le ceară să

înainteze prea mult dincolo de granițele pămînturilor căzăcești.

Denikin își întemeiase noul său plan pe faptul că trupele de cazaci luptau cu mai puțină tragere de inimă dincolo de hotarele străvechilor lor pămînturi. In schimb, pe acestea le apărau cu îndîrjire, sperînd să-și consfințească dreptul la o „autonomie" contrarevoluționară, către care se îndreptau năzuințele căzăcimii albe. Așa că încredințase cazacilor o sarcină defensivă, pe care ei o îndeplineau cu succes, iar pe cea ofensivă o trecuse armatei de voluntari cu ofițerimea ei, care năzuia să ajungă în capitală ca să restaureze monarhia. In acest scop, Denikin se folosea de greșelile Comandamentului Suprem al Armatei Roșii, care plănuise să dea lovitura principală pe o linie ce trecea prin stepele Donului și ale Kubanului spre Novorossiisk, fără să asigure o apărare temeinică a direcției centrale, spre Moscova, direcție pe care Rusia Sovietică era mult mai serios amenințată.

Ragozin și Kirill nu cunoșteau nici planul cel nou al lui Denikin, nici greșelile Comandamentului frontului de sud al Armatei Roșii, nici faptul că Comandamentul Suprem se încăpățîna să pună în aplicare planul, care suferise încă din august o înfrîngere, al contraofensivei asupra Novorossiiskului, cu toate că situația pe frontul de sud se schimbase cu totul.

Ei n-aveau de unde să știe că, numai cu patru zile înainte de dezlănțuirea ofensivei lui Denikin asupra Kurskului, Consiliul militar revoluționar al Republicii își însușise și aprobase raportul Comandamentului Suprem, care hotărîse că „direcția Kursk-Voronej, după cum nu fusese principală nici înainte, nu era principală nici acum" și că „a deplasa centrul de greutate de pe flancul stîng, adică din stepele Donului, pe direcția Kursk-Voronej, ar însemna să renunțăm la inițiativa abia smulsă din miinile inamicului și să admitem ca operațiunile noastre să fie subordonate inițiativei inamicului". Ragozin și Kirill nu cunoșteau nici faptul că, în urma aprobării acestui raport, și chiar în clipa în care forțele armatei de volun-

tari erau concentrate în vederea atacului spre Kursk, Comandantul Suprem expedia Comandamentului frontului de sud o directivă în care se spunea că „planul principal al ofensivei frontului de sud rămîne neschimbat, și anume: lovitura principală va fi dată de gruparea specială, care are drept sarcină nimicirea inamicului pe Don și în Kuban..."

Necunoscînd nici aceste directive ale Comandamentului Suprem, nici planul lui Denikin, Ragozin și Kirill nu puteau bănui că marele stat-major, stăruind să repete atacul peste Don, în Kuban, își „subordona operațiunile inițiativei inamicului", care se sprijinea, pe drept cuvînt, pe asigurarea apărării de către cazaci. Ei doreau doar ca succesele Armatei Roșii, întrerupte o vreme, să înceapă din nou, și cît mai curînd, iar albii să fie înfrînți.

Dar Ragozin și Kirill știau că în ziua întîlnirii lor la spital, adică pe la jumătatea lui septembrie, în urma înfrîngerii de la Țarițîn, Armata Roșie pierduse inițiativa în acest sector, și nu înțelegeau cum se putuse întîmpla așa ceva, cînd totul începuse atît de bine în august. Știau, de asemenea, că în depărtata Siberie amiralul Kolceak, bătut și silit să se retragă, pornise deodată, la sfîrșitul lui august, contralovitura de la Petropavlovsk, silind cele două armate sovietice de pe frontul de răsărit să se replieze cu două sute de verste dincolo de rîul Tobol. Nu-și puteau explica nici motivul acestor fapte. Iar acum în urmă, lucrul cel mai amenințător pe care-l aflaseră era că armata de voluntari a lui Denikin spărsese printr-o lovitură concentrată linia sovietică în punctul de joncțiune a două armate din sectorul central al frontului de sud, desfășurînd ofensiva asupra Kurskului și lărgind vertiginos această spărtură.

Toate aceste vești pe care Ragozin le știa, adunîndu-se una cîte una, îi sporeau neliniștea pe care o tăinuia în adîncul sufletului. Acum însă vedea că și Izvekov îi înțelege tulburarea și că-i răspunde cu aceeași tainică îngrijorare. Amîndoi își dădeau seama că nu se putea să nu-și mărturisească sentimentul acela de nesiguranță, dar nici unul nu se hotăra să

înceapă vorba. Crizei nu i se spunea încă pe nume, statele-majore ale armatei și, după ele, ale diviziilor căutau să reflecte atitudinea Comandamentului frontului de sud, care, în înțelegere cu Comandantul Suprem, considera această criză drept „mici neplăceri". De aceea, pentru Ragozin și Kirill criza nu apărea limpede. Ei nu puteau decît s-o bănuiască și așteptau s-o vadă ieșind la iveală datorită vreunui eveniment sau vreunei intervenții din partea unei forțe clarvăzătoare și autoritare.

Dar chiar și mai tîrziu, după ce evenimentele din toamnă, precipitîndu-se, creaseră întîi amenințarea, vădită pentru toată lumea, a unei catastrofe militare totale pentru frontul de sud al Armatei Roșii, ca să se transforme apoi în înfrîngerea definitivă a lui Denikin, — chiar și atunci, trecînd în revistă evenimentele, Ragozin și Kirill tot nu cunoșteau bine cauzele care aduseseră frontul de sud pînă la marginea prăpastiei, ca să-l scoată apoi din situația aceea dezastruoasă, pe drumul biruinței.

Numai istoria a dezvăluit limpede aceste cauze. Și printre faptele dezvăluite de istorie, a fost unul care, cel dintîi, a dat imbold spre o nouă întorsătură războiului civil din sud.

Chiar în ziua cînd Ragozin și Kirill încă nu se puteau hotărî să-și împărtășească bănuielile asupra situației nenorocite de pe frontul de sud, cînd Denikin își desfășura năvalnic, prin spărtura făcută, mișcarea în direcția Kurskului, cînd Comandamentul Suprem al Armatei Roșii considera încetarea forțată a contraofensivei grupării de șoc drept „îndeplinirea primei etape a planului", prăbușirea manevrei grupării secundare drept „dificultăți în desfășurarea operațiunii", iar atacul zdrobitor al lui Mamontov drept „succes iluzoriu al inamicului" — chiar în ziua aceea Lenin scria acea scrisoare care însemna osîndirea tuturor celor vinovați de înfrîngerile suferite pe front de Armata Roșie.

Scrisoarea era adresată unuia din membrii Consiliului militar revoluționar al Republicii, care era în

același timp și membru al Consiliului militar revoluționar al frontului de sud.

Lenin scria:

«...să liniștești, și iarăși să liniștești lumea, e o tactică greșită. Ajunge pînă la urmă să fie „un joc de-a liniștitul".

«Iar în realitate, stăm pe loc. Sîntem aproape în plină catastrofă.

«...Stăm pe loc cu Mamontov. Întîrzieri peste întîrzieri. Au întîrziat trupele care veneau dinspre nord spre Voronej. S-a întîrziat deplasarea diviziei a 21-a în sud. Au întîrziat automitralierele. S-a întîrziat stabilirea legăturilor și a transmisiunilor. Nu știu dacă Comandantul Suprem a fost la Orel singur sau cu dumneavoastră, dar ceea ce trebuia să se facă nu s-a făcut: nu s-a stabilit legătura cu Selivacev [1], nu s-a organizat controlul asupra lui, în ciuda cererii formulate *de mult* și *direct* de către C.C.

«Ca rezultat: stăm pe loc cu Mamontov, stă pe loc și Selivacev (în locul „victoriilor" promise zilnic prin desene de copii — vă mai amintiți că mi-ați arătat și mie desenele acelea? — Iar eu v-am spus: „Ați uitat de inamic!")

«Dacă Selivacev va fugi, sau dacă vor trăda comandanții lui de divizie, de vină va fi Consiliul militar revoluționar al Republicii, care s-a culcat pe urechea aceea și „liniștește" lumea, în loc să facă treabă. Trebuie să trimitem în sud pe cei mai buni, pe *cei mai energici* comisari, nu niște adormiți.

«Întîrziem de asemenea și cu alcătuirea unităților. Lăsăm să treacă toamna, iar între timp Denikin își va întrei forțele, va primi tancuri și altele. Nu mai merge așa. Trebuie să schimbăm ritmul *adormit* al acțiunii într-altul, *mai viu*.

«...Se vede că Consiliul militar revoluționar al Republicii „comandă" fără să se intereseze, sau fără să urmărească *executarea* ordinului. Dacă acesta e păcatul nostru comun, apoi în război asta înseamnă de-a dreptul catastrofă».

---

[1] Selivacev, fost colonel în armata țaristă, comandantul grupării de armate care avea misiunea să dezlănțuie atacul secundar în contraofensiva din august, pe frontul de sud. (N. red. ruse.)

Dar chiar și după această scrisoare a lui Lenin, la trei zile după ce fusese scrisă, Comandantul Suprem aștepta încă rezultatul operațiunilor militare din direcția Donului, cerînd grupării de șoc a armatei o „manevră bruscă", cu ieșirea flancului drept pe marginea Donului.

Abia după trei zile de la căderea Kurskului, o nouă intervenție din partea lui Lenin izbuti să provoace începutul unei deplasări a rezervelor în sectorul amenințat de la Orel, ceea ce totuși, nici de data aceasta, nu însemna că Comandantul Suprem renunțase la încăpățînarea cu care căuta scăparea mereu și numai în stepele Donului...

Ciupindu-și mustața, Ragozin se uita cu ochii pe jumătate închiși la Izvekov, așteptîndu-l să înceapă el vorba în problema cea arzătoare. Iar Kirill aștepta să înceapă vorba Ragozin.

La fereastră, perdeaua făcută în grabă din tifon de pansamente se mișca fără zgomot în adierea vîntului. Un bondar rătăcit în odaie se izbea mînios de geam. Dincolo de ușă, sanitarele își tîrau papucii.

Cu trei luni în urmă, cînd în același local era instalat un spital de zonă interioară și Kirill îl vizitase acolo pe Dibici; casa aceea nu-ți făcea deloc impresia unei infirmerii. Avea ceva care te îmbărbăta, care-ți promitea că în curînd toate se vor termina cu bine. Acum, transformată în spital, părea că stă la pîndă și-ți atrage atenția, prin liniștea ei, că oamenii o duc greu pe acolo și că trebuie să umbli pe lîngă ei cu multă băgare de seamă...

— Să nu fii supărat pe mine, — zise Kirill — că n-am avut timp să mă ocup de băiatul tău. Dar cît stai tu aici, o să cercetez.

— Da, da... — făcu Ragozin zîmbind din nou și ridicîndu-și în tavan privirea ochilor micșorați, cu un aer viclean. — Așteaptă... mai așteaptă. Nu e vreme acum pentru chestiuni sentimentale. N-are omul cînd să se gîndească la copilul lui, dar încă la unul străin! Lasă, mai tîrziu...

— Ba o să mă ocup, nu mă dau în lături, — stărui, neașteptat de aprins, Izvekov.

— Bine, bine, nu te supăra. Am auzit că şi tu ai trecut prin multe. Mai bine mi-ai povesti despre expediţia ta.

— L-ai cunoscut pe unul Zubinski ?

— Cine-i acela ?

Kirill îi povesti întîmplarea cu sabotajul lui Zubinski.

— Ai avut mare noroc că nu ţi-a tras un glonţ în spate — zise Ragozin.

— Nici nu m-am întors cu spatele spre el !

— Şi bine ai făcut. Avem şi aşa destule necazuri din pricină că ne întoarcem cu spatele la specialiştii militari... Poate că şi comisarul militar al oraşului e tot specialist ?

— Nu ştiu.

— Trebuie să-l verificăm... De ce ţi l-o fi băgat pe gît pe Zubinski ? N-o fi avut vreun gînd ascuns ? Ce părere ai despre sud ? — întrebă deodată Ragozin.

— Care sud ? — păru că nu înţelege Kirill.

— Acolo, la Kursk. Ce zici ? N-am tras nici un folos de pe urma lecţiei cu Mamontov ! Nu-i aşa ? Au încercat şi uite, au izbutit. De ce să nu mai încerce iar ? Vorbesc de albi... Ce zici ?

— Să nu iasă cumva mai rău decît cu Mamontov !

— Aşa zic şi eu. Domnii specialişti militari le vor deschide larg porţile şi atunci... mai descurcă-te dacă poţi !

— Nu-i vorba numai de specialişti. Şi apoi, nici nu sînt toţi la fel. De pildă, Dibici al meu... Nu ţi-am vorbit niciodată de el ? Comanda compania mea...

— L-au ucis ?

— Da. Nu pot să-l uit pe omul ăsta !

Kirill rămase pe gînduri. Apoi — ca şi cum ar fi sosit ceasul să preţuiască drumul parcurs alături de omul acela — începu să-şi amintească de toate întîlnirile lor, pînă la cea din urmă, pe cărarea de sub arţari, cînd Dibici nu mai putea să răspundă la privirea lui deznădăjduită.

Cît timp îşi desfăşură povestea lui tristă, Ragozin nu-l întrerupse. Numai la sfîrşit, frecîndu-şi puternic chelia cu palma, zise :

— Așa-i, prietene. Nu se poate să nu-ți pară rău după un suflet bun. Așa-i...

— Cum asta să-ți pară rău? — sări în sus Kirill. — Dar de răspuns trebuie să răspunzi pentru el, sau nu?

— Să răspunzi?... — mai întrebă o dată Ragozin, apoi tăcu o vreme. — De, parcă ar fi cazul să și răspundem... Vezi și tu cum stau lucrurile. E cazul să răspundem, dacă-i vorba așa...

Kirill zîmbi trist.

— Cu ce să răspundem? Cu căința, poate? Să răspundem căindu-ne, ori cum?

— Să te căiești față de tine însuți e foarte lăudabil, firește. Pentru ce? Căința e bună pentru autoperfecționare. E chiar foarte bună. Cît despre răspundere... E cam puțin, dacă răspunzi numai față de tine însuți...

— De aceea te și întreb: ce înseamnă „a răspunde"? — stărui Kirill, ușor enervat.

— Înseamnă că cineva îți cere socoteală. Îți cere să răspunzi, înțelegi? Să răspunzi din vina cui a pierit un om care ne-a fost devotat. Să dai socoteală de îndeplinirea sarcinii ce ți s-a încredințat. Iată, atunci să răspunzi.

— Cu alte cuvinte, crezi că am și eu o parte de vină? — întrebă Izvekov cu aprindere, uitîndu-se drept în ochii lui Ragozin.

— Dar tu, cum crezi?

Kirill clătină din cap în tăcere.

— Dacă ar fi să ne luăm după litera legilor militare, ar ieși, poate, că vinovat a fost mai mult răposatul, — urmă Ragozin. — Cum a îndrăznit să părăsească compania în timpul operațiunilor? Era doar comandantul ei, nu-i așa? Din punct de vedere disciplinar, el răspunde. Dar ce poți să iei de la un mort? A plătit destul! Pe cînd tu ești în viață, slavă domnului. Dibici a plecat cu învoirea ta, nu-i așa? Din punct de vedere partinic, și tu ești tot un comandant. Așa că ar ieși, înțelegi... Cu toate că din punct de vedere rațional am putea ocoli chestiunea, din

punct de vedere sufletesc însă, trebuie să mărturisesc...

— Mulțumesc, tot așa m-am gîndit și eu, — zise repede Kirill, grăbindu-se să se scuture de gîndul care-l frămînta. — Aș mai avea să-ți pun o întrebare. Sau mai bine zis să-ți cer ceva...

Dar, după ce-și începu vorba grăbit, se opri imediat, pentru că, îndată ce-și închipui mai limpede ce voia să ceară, își dădu seama de toată greutatea legată de planul lui. Se sili totuși să zîmbească.

— Numai că va trebui să mai asculți o poveste. Nu te-am obosit prea mult? Să-ți spun pe scurt...

Îndată ce Kirill încercă să vorbească de Meșkov, Ragozin își suci capul pe pernă și toată partea trupului care nu era bandajată — brațul, umărul, picioarele — începu să se agite nerăbdătoare sub cearșaful cu care era învelit, încît puteai să vezi mai bine acum cît de uriaș era rănitul și cît de ghemuit stătea în patul lui. N-avu răbdare să asculte pînă la sfîrșit povestea cu aurul lui Meșkov.

— Ia te uită, ticălosul de negustor, cum m-a tras pe sfoară! Și ce bine se prefăcea! „Puteți — cică — să căutați și în salteaua mea, dacă vreți. N-am nici o para chioară!" Cu alte cuvinte, trebuia să căutăm în pernă, ai? M-a păcălit, șmecherul! Și toate le spunea cu atîta smerenie! Ce te faci acuma, ai?

Nu-și putea opri exclamațiile, cînd ridicîndu-și, cînd lăsîndu-și iarăși capul pe pernă.

— Banii pe care i-am confiscat au fost aduși la Saratov, — urmă Kirill, — iar Meșkov se află pe șlep.

— Acolo i-e și locul!

— Da', probabil că judecătorii vor găsi că acesta e locul cel mai potrivit pentru el. Însă, pînă la judecată... Voiam să mă sfătuiesc cu tine, Piotr Petrovici. M-a rugat fata lui Meșkov să fac ceva pentru bătrîn, dacă se poate...

Kirill tăcu. Ragozin nu se mai agita. Se liniștise și-l cerceta pe Izvekov cu coada ochiului, atent, aproape pătrunzător.

— Ţi s-a făcut de acte caritabile, ai? — întrebă el după o clipă de tăcere.

— Cam aşa ceva, — încuviinţă Kirill, în bătaie de joc.

— Apoi, se şi vede. Eu m-am încrezut în preacuviosul acela, iar el m-a păcălit. Cum, necum, tot eu am ieşit prost. Şi acum, tu cauţi să-l scoţi din groapă, pe cînd el te pomeneşti că abia aşteaptă să te împingă în fundul ei!

— Dar tu, cum crezi: n-o fi nimerit cumva în groapă cu un pic de bunăvoinţă din partea mea?

— Tu l-ai băgat şi tot ţie ţi-e milă?

— N-o fac din milă. O să-şi primească el răsplata după cuviinţă. Vreau doar să nu fie pedepsit nici prea mult, nici prea puţin.

— Ţi-e frică să nu fie prea mult? Vrei judecata lui Solomon, ai? Dar judecă singur. Aşa cum eşti gata să răspunzi pentru Dibici, fii gata să răspunzi şi pentru Meşkov.

— Eu mi-am făcut partea mea de datorie.

— Şi pe a cui vrei s-o mai faci acum?

Kirill ridică din umeri. Nu găsea răspuns, dar nici cu obiecţiile lui Ragozin nu putea să se împace.

— Nu m-ai înţeles. Nu mă gîndesc să-l scot pe Meşkov basma curată. Dar i-am promis fiicei lui să aflu care-i situaţia bătrînului şi ce-i cu el.

— Te doare inima pentru fiică-sa?

— Pe ea o doare inima pentru tatăl ei.

— Şi ce e ea pentru tine?

— Ei, asta-i, vorbeşti şi tu! — se supără Kirill, apoi adăugă pe un ton ce voia să arate că nu renunţă la discuţia aceea fără rost decît din încăpăţînare: — Sfătuieşte-mă unde să mă informez, ştii doar mai bine decît mine.

— Fă ce pofteşti. Nu-ţi sînt dascăl, nici nu-s ajutor de tîlhar!

— Ba se vede treaba că-mi eşti dascăl, de mă dăscăleşti aşa, ca pe un copil mic! Dar cum îl ajut eu pe Meşkov? Nu înţeleg eu, oare, că el ne este duşman firesc, dacă nu din răutate, cel puţin prin însăşi natura lui?

— Mare lucru e să asculţi vorbe înţelepte!...

Kirill se uită la Ragozin. Pe sub mustăţile încîlcite ale bolnavului trecea un zîmbet ciudat. La drept vorbind, nici nu era un zîmbet, ci un surîs sfios şi gingaş, amestecat cu o umbră de viclenie, pe care Kirill nu i-l mai văzuse niciodată. Ai fi zis că-i era şi ruşine, dar pe de altă parte îi era şi nespus de drag să zîmbească aşa.

— Iată, mi-a sosit şi coşuleţul, — zise el cu un glas tot atît de ciudat ca şi zîmbetul, căutînd să se ridice dintre perne şi uitîndu-se drept înaintea lui.

Kirill îi urmări privirea.

In odaie intrase un băiat jigărit, cu picioarele lungi, cu fruntea lată şi cu colţurile sprîncenelor înălţate spre tîmple. Curiozitatea şi atenţia care sclipeau în ochii uşor bulbucaţi păreau că dezmint nepăsarea întregii lui înfăţişări. Era copil încă, dar începea a se simţi în el stîngăcia caracteristică adolescenţilor. Şi deodată, stîngăcia aceea a picioarelor şi a braţelor prea lungi îi aminti lui Kirill ceva foarte cunoscut.

— Pune deocamdată coşuleţul în colţ, — zise Ragozin, — şi vino să faci cunoştinţă cu Kirill Nikolaevici Izvekov.

— Ragozin, — făcu băiatul fără să se încline, ci dimpotrivă, ridicînd capul în sus cu un aer cutezător, şi întinzîndu-i mîna de departe.

— Vanea, — adăugă blînd, tatăl lui.

— Va să zică, l-ai găsit? — strigă Izvekov întorcîndu-se spre Piotr Petrovici.

Zîmbetul lui Ragozin îi păru lui Kirill şi mai ciudat: la gingăşia lui uşor vicleană se adăuga acum ceva mîngîietor, ca zîmbetul unei bunici care nu se mai satură privindu-şi nepoţelul. Şi această expresie îl prindea neînchipuit de bine pe omul acela chel, care părea deodată mult mai bătrîn. Dar pe de altă parte se potrivea atît de puţin cu faţa lui aspră şi ironică, încît Kirill izbucni în rîs. Deşi uşor tulburat, Piotr Petrovici începu să rîdă şi el. Rîsul lor voios umplea toată odaia, şi numai Vanea rămăsese serios, uitîndu-se cu dezaprobare la tatăl lui şi la noua lui cunoştinţă.

— Stai colea, — zise Ragozin trăgîndu-şi picioarele sub cearşaf şi arătîndu-i băiatului marginea patului. — Văd că mi-a venit rîndul meu să-ţi povestesc, ai?

— Da. Cum s-a întîmplat? — întrebă Izvekov.

— S-a nimerit că Vanea şi cu mine să avem oarecum în grijă acelaşi vas: canoniera „Cutezătorul". Îţi mai aduci aminte? Eu am pregătit-o de război şi el a navigat pe ea...

Şi Ragozin începu să povestească, încercînd să nu întindă prea mult vorba. Dar în timp ce povestea, amintirea îi aducea înaintea ochilor, pentru a zecea oară, amănuntele care-i păreau atît de interesante şi care-l încîntau mereu.

Piotr Petrovici îşi intîlnise băiatul pe vasul-spital, la o zi după ce fusese adus acolo cu cuterul de pe „Octombrie" şi după ce spitalul, încărcat cu răniţi, pornise spre Saratov.

Durerile îl mai slăbiseră puţin, cu toate că-l chinuia încă senzaţia că era înconjurat de o atmosferă ireală, în care creierul lui funcţiona cu întreruperi. Prin pîcla aceea îşi dibuia cu greu firul gîndului. A gîndi nu era pentru el numai o greutate fizică, dar şi ceva neplăcut deoarece gîndul i se întorcea mereu la conştiinţa marii lor înfrîngeri şi la căutarea fără rost a cauzelor ei.

În ziua cînd fusese rănit, Ragozin îşi îmbogăţise mult experienţa lui de campanie şi trăia cu iluzia că tot timpul păşeşte undeva, în sus. Simţea în el, instinctiv, o însuşire pe care nu şi-o cunoscuse încă, şi nu ştia cum s-o lămurească, nici cum să-i zică: era o înclinare nouă, un fel de privire ascuţită a minţii. Vedea mai departe ca niciodată şi ştia cum trebuie să procedeze în toate împrejurările. Părea că se urcase pe o înălţime de unde putea, cu uşurinţă, să pună umărul la izbînda armelor purtate de popor...

Şi, tocmai în timpul acela, toate rezultatele la care ajunsese erau ca şi cum nu le-ar fi atins niciodată: campania se solda cu o retragere, iar el îşi simţea adînc dureroasa neputinţă.

Într-una din clipele acelea cînd creierul îi lucra numai fragmentar, în cabină la Ragozin intrase o in-

firmieră şi-i spusese că voia să-l vadă un băiat din echipajul vasului.

Mai tîrziu, Ragozin îşi dădu seama că ceea ce-l uimise mai mult atunci nu fusese propriu-zis întîlnirea cu băiatul lui, ci mai curînd faptul că presimţise această întîlnire din clipa în care comisarul de pe „Cutezătorul" îi raportase despre puştiul pe care trebuia să-l debarce. Cînd infirmiera îi pomenise de băieţelul din echipaj, Ragozin ghicise dintr-o dată că era acelaşi puşti pe care dăduse ordin să-l mute pe vasul-spital, în loc să-l debarce. Îşi adusese aminte de negustoraşii de pepeni în lotcile lor la Bîkovie-Hutora, de explozia obuzului în apă, de bătaia speriată a lopeţilor, de îngrijorarea lui pentru micii vîslaşi, de furia lui şi de faptul că şi grija, şi furia i se amestecau în suflet cu durerea pentru băiatul lui. Acum nu se mai îndoia că o să-l vadă, deoarece băiatul din echipajul vasului nu putea fi altul decît el. Această credinţă îi adusese un flux dătător de viaţă al sîngelui spre creier. Pîcla care-l împiedicase să gîndească se risipi, iar durerea se depărtă şi se cuibări undeva, mai departe.

Pe vapor, stăteau puţin de vorbă. Doctorii nu-i dădeau voie băiatului să întîrzie prea mult la rănit. Dar Ragozin întorcea pe toate părţile în mintea lui fiecare cuvînt desprins din vorba lor, şi cuvintele acestea trăiau în el, luminîndu-l cu o lumină nestinsă.

— De ce-ai fugit atunci de la mine? — îl întrebase Piotr Petrovici cînd Vanea, intrînd în cabină, se lipise de uşorul uşii uitîndu-se, ca un copil îndărătnic prins asupra faptei, sperios şi îndrăzneţ.

— Bine-am făcut că am fugit!

— De ce-ai făcut bine?

— Pentru că o să te îngrijesc acuma ca un frate de caritate.

— Ei, mulţumesc... Dar ce fel de frate-mi eşti, dacă... Ştii tu ce-mi eşti?

— Ştiu.

— Va să zică, aşa... Ştii!

— Ştiam şi atunci cînd am fost acasă la tine.

— Ştiai, şi tot ai fugit?
— Ihî!
— Cum asta, ihî?
— Da' ce?
— Te întreb: de ce ai fugit, dacă ştiai ce-ţi sînt?
— Şi ce dacă ştiam?
— Cum, şi ce?
— Iac' aşa!
— Parcă mai fug alţi copii de la tatăl lor?
— Şi încă cum!
— Poate cînd e vorba de un tată rău. Dar eu nu-ţi vreau decît binele. Sînt fericit că te-am găsit. Tu nu te bucuri?

Vanea îşi dusese mîinile la spate.

— Dacă-mi spuneai că eşti comisar!... Dar aşa, am întrebat şi mi s-a spus că faci socoteli. Ca la orfelinat... Contabil!

— Contabil! Măi deşteptule!... Şi ce, parcă-i rău să fii contabil? Să-ţi arăt eu un contabil, pe Arseni Romanîci. Să vezi cum îl iubesc băieţii!

— Eh, contabil! Las'că ştiu eu ce-i Arseni Romanovici!

— Şi ce-i, mă rog?

— E aşa... ca un pictor.

— Ia te uită! — zîmbise Ragozin. — Poate că ai dreptate. E aşa... ca un pictor... Bine, uite, o să te dau la şcoală, să te faci şi tu pictor!

Vanea tăcea. Ragozin îi aştepta cu nerăbdare răspunsul.

— Dacă nu te pricepi tu singur, ori înveţi, ori nu înveţi, tot atîta-i! — răspunse Vanea, pe deplin încredinţat.

— Priceperea vine învăţînd.

— Las'că am văzut eu din ăştia! Ce mai toceau! Iar eu, numai cît am pus mîna: unu, doi — şi gata!

— Ia te uită! — atît mai putuse spune Ragozin, cercetînd cu mirare pe micul încrezut.

Încă de atunci bănuise că relaţiile lor vor depinde de dorinţa băiatului de a învăţa. Şi cînd se văzură

din nou, luă vorba despre același lucru. Credea că tot ce-i părea lui important și necesar în viață era important și necesar și pentru viața băiatului. Și-l uluiau concepțiile lui Vanea, cu totul străine de ale lui, de care se lovea la fiecare pas.

— După ce vei învăța cum să lucrezi, ai să aduci foloase, — zise Piotr Petrovici cu greutate.

— De unde o să le aduc? — întrebă Vanea, fără să înțeleagă.

— Cum să-ți explic... Ai fost vreodată la muzeu?

— Am fost.

— Și ți-au plăcut tablourile?

— Iha!

— Cu alte cuvinte, pictorii ți-au adus ție un folos datorită muncii lor. Datorită tablourilor lor, înțelegi?

Vanea se uita visător pe fereastra deschisă a cabinei. Acolo curgea Volga, se auzea apa clipocind sub roțile vaporului uriaș, se vedeau valurile verzi alergînd în urma lui în triunghi, spărgîndu-se de bancul de nisip și lăsînd dîre albe de spumă din coama lor.

— Da' asta nu-i folos, — răspunse Vanea, și fața serioasă i se făcu atît de nepătrunsă, de parcă numai el singur ar fi știut ce înseamnă un folos.

— Cum asta, nu-i folos? Atunci ce-i?

— E așa... cînd ți-e ciudă că n-ai făcut-o tu. Că n-ai să ajungi niciodată să faci așa ceva!

— Ei da, asta-i! — se bucură Ragozin. — Cînd vrei să faci și tu un lucru tot atît de bine ca și ceilalți. Cînd vrei să se bucure oamenii de munca ta. așa cum te bucuri tu singur. Asta înseamnă că ești de folos celorlalți, nu-i așa?

— Ce mai arhiereală! — zise Vanea în batjocură.

— Ce-i asta „arhiereală"?

— Vorbești ca duhovnicul.

— Care duhovnic? Și de unde știi tu ce-i aceea duhovnic?

— Cînd eram la schit, ne duceam la arhiereu, după zahăr. Ne dădea cîte-o bucățică, și după aceea începea arhiereala: „Jucați-vă! — zicea — copilași, dar fără bătăi și fără înjurături. Ascultați de cuvîntul învățătorilor voștri, domnul dumnezeu fie cu voi..."

Şi Vanea imită perfect vorba smerită a arhiereului.

— Ei, şi voi ce făceaţi? — îl întrebă Ragozin zîmbind, deşi uşor tulburat.

— Nu făceam nimic. După ce mîncam zahărul, veneam iar. Iar ne dădea, şi iar începea arhiereala... Dar dumneata nu eşti arhiereu, eşti comisar, — hotărî Vanea cu dojană în glas, ca un om în toată firea.

Data următoare, Ragozin încercă să-l ia în alt chip:

— Dacă nu vrei să te duci la şcoală, de unde o să iei hîrtie şi creioane? Că doar n-ai de gînd să te laşi de desenat!

— Cînd îmi trebuie ceva, şterpelesc şi gata! — îi răspunse fără să stea la gînduri Vanea.

— Dar bine, frate...

— Da' ce, să aştept pînă-mi dă careva? Pot să aştept mult şi bine! Aşa, şterpelesc de pe unde găsesc şi desenez.

— Dar asta-i tîlhărie, frăţioare! Tîlhărie curată!

— Ce, pentru cîteva creioane?... — se minună Vanea făcînd ochii mari.

— Pentru creioane şi pentru toate celelalte! Să faci bine şi să te laşi de obiceiurile astea de la orfelinat. O să-ţi dau tot ce ţi-o trebui.

Vanea se întristă, apoi zise cu glasul scăzut:

— Păi, nici vorbă că-i fain să ai marfă din gros!

Dar numaidecît îl împăcă, adresîndu-i-se din zăpăceală, pentru întîia oară, ca unui prieten:

— Da' dacă n-o să ai cu ce-mi lua, să n-ai nici o grijă, că fac eu pe dracu-n patru şi găsesc de toate!

Această pornire spre tatăl lui era şi dureroasă, şi încîntătoare, dezvăluind în acelaşi timp şi toată josnicia instinctelor, şi toată naivitatea neîntinată, de copil...

In timp ce-i povestea lui Kirill întîlnirea lui pe Volga cu băiatul, Ragozin îşi amintea din nou toate aceste amănunte.

Vanea stătea pe pat, la picioarele tatălui său, uitîndu-se nepăsător în tavanul văruit. Parcă nici nu era vorba de el. Era a doua oară cînd aducea la spital mîncarea gătită de gazda lui Ragozin şi ştia că o să se întoarcă acasă cu oalele pe jumătate pline:

avea el grijă, tata!... Băiatul vedea cît loc ocupase în viața tatălui său. Considerînd asta ca o dragoste bărbătească, cum era și cam încrezut, o încuraja și uneori primea chiar să fie mîngîiat de omul acela uriaș, rănit în luptă, care avea atîta nevoie de ajutorul lui.

— Ne-am înțeles să trăim împreună de-aci înainte, — încheie Ragozin uitîndu-se la Vanea, ca și cum ar fi așteptat aprobarea lui. — Și știi, Kirill, la ce concluzie am ajuns după toată povestea asta? Că doar acum am destul timp să mă gîndesc... Iată, ne bucurăm că ne apropiem de ținta pe care ne-am ales-o. Însă cred că bucuria ne-ar fi și mai mare, dacă am ști că găsim, măcar în parte, ținta pe care vrem s-o atingem în cele pe care le-am și atins... Mă înțelegi?

— Cu oarecare aproximație... — zîmbi Kirill.

— Nu prea sînt tare în abstracții, știi... Să-ți spun mai lămurit. Te-ai gîndit la relațiile viitoare dintre oameni? Te-ai gîndit, fără îndoială. Și atunci, iată: caută să faci așa fel în viața ta de astăzi, ca să trăiască în tine ceva din viitor... ai înțeles? Cum să-ți spun? Uite... caută să-ți întrupezi idealul tău într-un om viu. În relațiile tale cu omul. Înțelegi? Așa, ca să fie ceva concret. Că altfel, ai să te închini în fața dorinței tale — în fața unei societăți comuniste, să zicem, — în timp ce asemenea societate nici nu există încă. Și ai să te deprinzi să te pleci în fața unei dorințe, uitînd omul. Nu-i așa? Tu însă caută să-l găsești de pe acum. Să găsești în om ceva din viitor, cît de puțin. Și să stabilești între tine și om legături care parcă ar realiza idealul nostru. Nu-i așa? Ar fi bine să facă toată lumea la fel. Atunci, cîte o fărîmă din năzuințele noastre spre viitor ar prinde rădăcini în viața noastră de astăzi. Am arunca sămînța, înțelegi?

— Înțeleg. Dar rețeta nu poate fi aplicată de orice om. Mai cu seamă în clipa de față. Îți aduci aminte ce mi-ai spus o dată? Cum e vremea, așa-i și politica.

— Fără îndoială! Să știi să găsești un om în care să trăiască ceva din viitor. În munca lui, în slujba

poporului, în altele... Şi să înveţi de la el. Să aplici unui om idealul tău. Asta-i. Să ştii să-l găseşti, — repetă Ragozin oprindu-şi din nou privirea mulţumită asupra băiatului său.

— Ei, dar ştii că ai dreptate? — strigă Kirill. — Îmi aduc aminte că şi Cernişevski spunea aşa ceva: faceţi aşa fel ca viitorul să fie mai aproape de voi, zicea. Luaţi din viitor şi aduceţi în prezent tot ce puteţi aduce...

— Ei, vezi? E bine cînd poţi să mai găseşti cîte ceva în sprijinul minţii tale! — se bucură Piotr Petrovici clipind cu veselie, fără să-şi ia ochii de la băiat.

Kirill se uită şi el la Vanea.

Băiatul căsca din toată inima, ca un om fără nici o grijă.

Kirill îl întrebă, stăpînindu-şi un zîmbet:

— Cum s-a făcut că ai plecat singur cu vaporul şi ţi-ai lăsat prietenul? Mi-a spus Pavlik Parabukin că l-ai tras pe sfoară.

— Da' ce-s eu de vină? M-au păcălit marinarii. Ştie Paşka. Ne-am împăcat. Am vrut chiar să venim amîndoi la dumneata.

— La mine? Pentru ce?

— Să ne plîngem.

— Împotriva cui?

— A lui tată-său.

— Dar ce-a făcut tată-său?

— Face pungi din cărţile lui Arseni Romanîci!

— Din cărţile lui Arseni Romanîci? — strigă Ragozin ridicîndu-şi capul de pe pernă, dar lăsîndu-l să cadă încet la loc cu o strîmbătură de durere.

— Arseni Romanîci şi-a dat cărţile unei biblioteci. Iar biblioteca a dus jumătate din ele la Direcţia recuperării. Şi tatăl lui Paşka s-a apucat să facă pungi din ele. L-a văzut Paşka, cu ochii lui!

— Ce înseamnă asta, Kirill, auzi? Du-te de vezi ce se întîmplă, — zise Ragozin cu glasul dintr-o dată stins. — Se poate aşa ceva? Asta nu-i glumă. Auzi, biblioteca lui Arseni Romanîci! Ar fi păcat să-l necăjim...

— Mă duc chiar acum. — Şi Izvekov se ridică să plece. — De mult aveam de gînd să trec pe la luminaţii ăştia! N-avea nici o grijă.

Luă de pe pat mîna lui Ragozin. Piotr Petrovici i-o reţinu într-a lui. Părea că e în căutarea unui cuvînt de despărţire.

— Ai febră? Ai vorbit cam mult, — zise Kirill.

— N-am nimic. Baia aduce sănătate, iar vorba tinereţe. Şi parcă tot nu l-ar fi lăsat pe Izvekov să plece.

— Dacă ai ceva veşti, să-mi spui şi mie. Ai înţeles?

Il trase pe Kirill mai aproape de el:

— Ascultă... trebuie să treacă pe la mine un tovarăş. O să-i dau în grijă să se intereseze de chestia ta. El poate s-o facă.

— Chestia mea?

— Ei, da... despre ce te-a rugat fata lui Meşkov.

Clipi din ochi cu înţeles şi-l împinse pe Izvekov, în glumă.

— Ciudat om mai eşti şi tu! — rîse Kirill.

— Nu mă prăpădesc eu de grija lui Meşkov! Cu el, s-a isprăvit. Dar mă gîndesc la fiică-sa. Poate că are în ea un pic de viitor... Din viitorul tău să zicem, ai?

— Caraghiosule! — rîse din nou Kirill înroşindu-se deodată şi îndreptîndu-se spre uşă. — Cît despre Meşkov, ai dreptate. N-are în el nimic din viitor. Dar în prezent, poate să ne fie de folos. N-ai să mă crezi, dar Meşkov mi l-a denunţat pe Polotenţev!

— Pe jandarmul cela? Ce vorbeşti? Şi nu-mi spui nimic? Orice-ai zice, frate, asta e ceva!

— O să-ţi povestesc eu mai tîrziu. Acum fă-te sănătos!

— Atunci, te duci de-a dreptul la Direcţia recuperării? — strigă Ragozin în urma lui, după ce ajunsese în sală.

— De-a dreptul.

— Alege-mi şi mie ceva de citit, — adăugă Piotr Petrovici. — Şi nu uita nici de raftul tău. Vezi să faci treabă bună!

Direcţia aceea a materialelor de recuperat făcea parte din organismul care purta numele de Consiliul economic gubernial, al cărui creier uriaş abia încăpea în hotelul „Astoria", ridicat pe strada principală după toate regulile artei aşa-zise „moderne". Ar fi fost cam greu să afirmi că aparatul Direcţiei recuperării alcătuia, prin importanţa lui, o emisferă a acestui creier. Dar o alcătuia, fără îndoială, prin volumul lui, şi de aceea nu-şi aflase destul loc în „Astoria", alături de celelalte secţii, ci îşi căpătase un adăpost separat prin apropierea străzii principale, fiinţînd oarecum cu drepturile unui creier de sine stătător.

Se învîrteau pe-acolo fel de fel de oameni, ca păsările cînd se pregătesc să-şi ia zborul spre ţările calde. Dar orice-ar fi făcut, nu erau în stare s-o scoată la capăt cu grijile legate de activitatea întregii direcţii. In fruntea fiecărei secţii erau aparate proprii cu o groază de funcţionari şi, în sfîrşit, la temelia acestei vaste cosmogonii erau aşezate forţele de producţie: atelierul de topit grăsimi, atelierele de ceaprazărie şi de tîmplărie, de cizmărie şi de fabricat pungi. Cu cît coborai din vîrful clădirii spre temelia ei, cu atît mai mult se subţiau roiurile de oameni, aşa încît prin atelierele de topit grăsimi, de făcut săpun sau de cizmărie, unde se făceau carîmbi de postav din zdrenţele armatei, era mai puţină lume şi mai multă linişte.

Intreprinderea aceea cu nenumărate ramificaţii ilustra toate contradicţiile epocii.

Adunate laolaltă într-o direcţie uriaşă, aceste întreprinderi nu meritau, la drept vorbind, decît o înmormîntare modestă. Făceau muncă de meşteşugari, fără nici o nădejde că-şi vor înnoi vreodată uneltele strămoşeşti. Ceaprazarul se mulţumea cu un ac, o foarfecă şi o maşină de călcat, tîmplarul cu un topor şi un ferăstrău. Şi ce le trebuia mai mult, ca să facă o şapcă dintr-o manta soldăţească reformată, sau să meşterească dintr-o scîndură de brad verde un scăunel de bucătărie sau un sicriu? Nici unul din funcţionarii care roiau pe sus, prin sălile hotelului în stil mo-

deni, nu-şi bătea capul să modernizeze atelierele Direcţiei recuperării.

Dar, cu toate că aceste ateliere nu meritau decît o înmormîntare fără ceremonie, era totuşi prea curînd să fie înmormîntate. Oricît de neînsemnată ar fi fost activitatea lor, nu puteai să te lipseşti de ele. Dezastrul vieţii economice atinsese pe vremea aceea proporţii nemaiîntîlnite şi fusese recunoscut, pe faţă, ca unul din cei mai primejdioşi duşmani ai revoluţiei. O bucată de săpun, un petic de hîrtie, o pingea, de-ar fi fost să ţină şi numai o săptămînă, un nasture în stare să prindă o haină pe om — totul ajunsese neînchipuit de scump.

Şi poate că tocmai în virtutea acestei contradicţii, atelierele Direcţiei recuperării, atît de necesare, cu toate că rămăseseră cu veacuri în urmă, erau atît de preţioase şi stîrneau în jurul lor acea frămîntare înfrigurată de oameni care încercau să aprindă în ei flacăra sfioasă a vieţii şi să întîrzie cît mai mult cu putinţă sfîrşitul inevitabil.

Îi trebui mult lui Izvekov pînă să găsească atelierul în care se fabricau pungile. Depozitele şi atelierele erau risipite de la Volga pînă la Monastîrskaia Slobodka, ocupînd magazii, hangare, morile şubrede de măcinat sare din tîrgul cel vechi, subsolurile şi prăvăliile din piaţă. Trebuia să afle unde lucrează Parabukin, iar omul nu era chiar atît de cunoscut încît orice funcţionar al Direcţiei să ştie despre cine e vorba.

Tihon Platonovici stătea în cămăruţa lui, despărţită cu pereţi de placaj între două săli mari, dintre care una servea la depozitarea ziarelor şi revistelor iar cealaltă adăpostea bibliotecile încă nedespachetate. Cea dintîi comunica cu atelierul printr-o spărtură făcută în perete.

Umbre de oameni alunecau peste vrafurile de hîrtie, apărînd şi dispărînd. În liniştea încăperii se auzea cînd şi cînd foşnetul filelor mişcate de curent. Dinspre uşă se tîra spre fereastră miros de pap proaspăt, de piele mucegăită şi de percal umed, amestecat cu iz de baltă înverzită.

Tihon Platonovici sorbi o gură din băutura necunoscută pe care i-o adusese Mefodie Silici, își așeză cănița în sertarul mesei și începu să-și asculte prietenul.

— Ce tot spui de Țvetuhin! Mi-e ca un frate geamăn, îl simt mai aproape de mine decît pe mine însumi, — zicea Mefodie. — Suferă și el ca și mine, dar într-ascuns. Mîndria nu-l lasă să se dea bătut! Geniul lui n-a ieșit încă din ou, asta-i. Ciocănește mereu cu pliscușorul în găoace, dar nu poate s-o spargă. De aceea și suferă... Ce-s eu pe lîngă el? O infuzorie. Cu toate că și eu sînt actor. Da, actor ca și el!

— Tot în găoace, — observă Parabukin.

— Recunosc. Recunosc cu toată smerenia. Dar întrucît eu nu sînt mîndru, ci numai plin de deșertăciune, pe mine nu mă doare pînă într-atîta. Pe dînsul îl doare mai tare, că el e genial. Dar ce piedică îi stă în drum? Propriul lui cabotinism. Își afișează principiile. Și ce principii poate să aibă un actor? Să joace bine, astea-s toate principiile lui! Că dacă n-a jucat cum se cuvine, la ce i-s bune principiile? Am avut noi un tragedian... Era dat dracului! N-avea nici un principiu, dar făcea să plîngă tot teatrul! În meseria noastră, trebuie să pui inimă. Egor vrea să înțeleagă prea multe...

— O s-o dea gata pe Anocika mea! — oftă cu jale Tihon Platonovici.

— Gîndește-te despre cine vorbești?! — se supără Mefodie. — Vorbești despre Hamlet, măi păcătosule! El le cere actorilor puritate sufletească, nu fragi și mure! Își învață ucenicii să aibă sufletul curat cum e cleștarul! M-am milogit două săptămîni pe lîngă el, l-am rugat în genunchi, pînă s-a milostivit să mă primească în studioul lui. Zice că talentul cere două lucruri: puritate și trezie. Că acel ce-și bea talentul e un hoț. Le fură oamenilor, zice, ceea ce le este dat de la natură, deoarece talentul li se dă oamenilor în folosință întrupat într-o făptură omenească. Oamenii, zice, ar fi fost de o sută de ori mai fericiți dacă nu s-ar fi întîmplat să li se dea talent bețivilor... „Lasă-te de băut, zice, și vino să joci.

Însă așa cum ești, du-te dracului. Lucrez cu tineretul, am răspundere..."

— Dar ce, el se închină la cișmea?

— Să vezi. Stau eu așa la picioarele lui și-i zic: „Cum vine asta, Egor? N-ai băut destul cu mine, ca să-mi scoți acum ochii pentru un păhărel?" Iar el zice: „Vezi că eu, Țvetuhin, nu-s bețiv. Eu dacă beau, apoi beau de bucurie. Petrec. Chefuiesc. Și-mi dau seama că nu beau ca să mă îmbăt, ci numai așa, pentru plăcere și pentru bucurie. Dar a te ține de beție, asta înseamnă desfrînare..." Și unde s-a supărat o dată! „Toate astea, zice, vin din prea mult geniu. Toți bețivii se cred geniali. Ai băgat de seamă că ei nici de vorbit nu-s în stare să vorbească simplu, fără pretenții? Mereu caută să sperie lumea cu spiritele lor. Și asta e împotriva artei, zice. Mă înțelegi?"

— Ți-a cam zis-o!

— Mie mi-a zis-o? — se supără iarăși Mefodie. — Eu sînt un om simplu, sînt vasul ce lichid închide... N-am nici o pretenție. Beau și eu ca un adevărat proletar ce sînt.

— Tu ești proletar? Tu, taică Mefodie?

— D-apoi cine să fie? Eu sînt Rusia cea calică! Iată cine-s eu. Toată țara se sprijină pe de-alde mine! Sînt cariatidă!

— Auzi dumneata: ca-ri-a-ti-dă! — îl îngînă Parabukin, ironic.

Dar fața i se lungi deodată, își trecu în grabă mîna peste coamă și dădu să se ridice, cam nesigur.

— Mă rog, cine gospodărește toate aceste bogății? — întrebă cu glas ridicat Izvekov, deschizînd ușița de placaj și vîrîndu-și capul în cămăruță.

— Tovarășe secretar... — începu Parabukin. Își trase bluza largă și scurtă, își netezi barba și mustața și tuși, neștiind ce trebuia să facă în asemenea împrejurări neașteptate. — De mult vă așteptăm, — urmă el. — Dați-mi voie să vă prezint: Mefodie Silîci, colaboratorul studioului Țvetuhin. Cum s-ar zice, colegul fiicei mele întru artă. Cariatidă...

— Mă rog... ăsta e numele dumitale de familie? — se miră Izvekov, luîndu-și o înfățișare severă.

— Mai mult în înţeles metaforic, — îl lămuri Mefodie, înclinîndu-se cu gravitate.

— Aţi luat un aperitiv? — întrebă Kirill şi făcu un pas îndărăt, izbit de un miros ciudat. Se uită cu atenţie la nasul lui Mefodie, turtit ca al lui Socrate, şi se gîndi: „Te pomeneşti că ăsta-i şi mai şi decît Parabukin!..."

— Am făcut ca un fel de pauză în mijlocul ocupaţiilor noastre, — se grăbi să-i explice Tihon Platonovici. — Aşa, o nimica toată... Azi nu-i mai arde nimănui de trufandale.

— Ia spuneţi-mi, ce se întîmplă aici cu biblioteca lui Dorogomilov?

Bucuros că a scăpat de un subiect de conversaţie cam delicat şi temîndu-se să nu se ivească altul la fel, totuşi stăpîn pe el însuşi, Parabukin îi întinse oaspetelui un scaun cu fundul spart.

— Vă mulţumim că ne-aţi făcut cinstea să treceţi pe la anticăria noastră.

— Arată-mi, te rog, care din cărţile lui Dorogomilov au ajuns aici.

— Te pomeneşti că v-a suflat ceva Pavel al meu? Aşa le născoceşte el, puşlamaua, din devotament pentru Arseni Romanîci!...

— Du-mă, te rog. Vreau să văd.

O luară amîndoi printre grămezile şi vrafurile de hîrtii, care, trîntite în mijlocul odăii, alcătuiau uliţe şi ulicioare de unde nu puteai vedea întreaga încăpere. Călăuzindu-l printre ele, Parabukin vorbea întruna:

— N-am primit aici nimic de la Dorogomilov. Numai de la biblioteca aceea căreia i-a donat el averea. Iar toată averea lui era mai mult gunoi. Şi biblioteca a trimis tot gunoiul acela încoace: fel de fel de jurnale, reviste, cărţi de contabilitate... astea merg ca materie primă. Unele le folosim la fabricat pungi, altele la plicuri. Care au file mai groase sînt bune chiar şi pentru plicuri mari, comerciale. Uite, dacă vă interesează, vraful cela de colo e al lui Dorogomilov. L-a împrăştiat Pavel. A umblat prin el, puşlamaua...

Kirill ridică de deasupra grămezii un caiet legat, de mărimea unei coli comerciale: erau referatele tipărite ale primăriei, vechi de peste douăzeci de ani.

— Ce hîrtie întrebuinţau! Ce ziceţi? Howard! — făcu Parabukin frecînd între degete hîrtia velină şi clipind cu admiraţie.

Kirill ridică alt caiet. Era darea de seamă a Comitetului teatral al oraşului, trimisă primăriei, precum şi raportul cu privire la situaţia sumelor încasate şi cheltuite pentru teatru. Stagiunea la care se refereau aceste rapoarte era memorabilă: în anul acela, Kirill fusese pentru cea din urmă oară la teatru cu Liza, iar în dimineaţa de după spectacol fusese aruncat de jandarmi în curtea închisorii, ducînd cu el, încă viu, sentimentul apropierii ei în fotoliul de alături. Degetele lui răsfoiau în neştire caietul. Apoi se opriră. Nu înţelese dintr-o dată ce anume le făcuse să se oprească. Era o notiţă în josul paginii, din care reieşea că domnul antreprenor contesta primăriei dreptul de a reţine o anumită sumă din reţeta spectacolului dat în beneficiul artistului Ţvetuhin. Numele lui Ţvetuhin era scris cu litere groase.

Kirill zvîrli caietul.

— Dar cărţile, unde le aveţi? Cărţile! — repetă el stăruitor.

— Cărţile le păstrăm separat. În custodie, cum s-ar zice. Poftiţi...

Trecură în sala de alături. Acolo se înălţau aproape pînă în tavan vrafuri ciudate de cărţi închipuind creste de munţi, cu vîrfurile, trecătorile şi prăpăstiile lor.

Kirill cercetă din ochi încet, toată această bogăţie. Iată viaţa, cinstea, slava — îşi aduse el aminte, — iată bogăţia, avîntul în înălţime, fericirea fără margini! Iată dragostea cea mare a omenirii...

— Aici se face la noi prelucrarea ştiinţifică — explica Parabukin, împingînd cu talpa piciorului un volum gros, care-l încurca. — Se fac cercetări, selecţionări de tot felul...

— Hm! — mormăi Izvekov.

— Întocmai! Aici se hotărăşte de către experţi ce anume trece la ştiinţă şi ce la reformă, conform instrucţiunilor. Poftiţi pe-aici. Lîngă peretele de colo avem tot felul de cărţi bisericeşti: ortodoxe, romano-catolice, luterane. Au coperţi straşnic de solide.

— Tovarăşul cu care îţi luai dumneata aperitivul e vreun expert?

— Nu, e un prieten personal de-al meu. Un om tare cult, un anticlerical, ştie şi latina veche. În artă se pricepe grozav, întrucît e actor. Dar pentru trierea cărţilor de artă ni se trimit experţi speciali. Unul şi-a descoperit printre cărţi chiar o operă de-a lui. Îi zice: „Ce este clarobscurul". N-aţi citit-o cumva? Întrucît priveşte partea teatrală, trierea a făcut-o Egor Pavlovici Ţvetuhin.

Izvekov îl întrerupse.

— Vreau să ştiu: unde sînt cărţile lui Dorogomilov?

— Chiar lîngă uşă. Să tot fie cam o jumătate de căruţă, nu mai mult. Slabă literatură, n-am ce zice. N-are nici tartaje...

— Lasă-mă singur.

— Poftiţi, vă rog! — se bucură Parabukin. — Vedeţi, poate că găsiţi ceva care vă place. Multă lume a fost mulţumită de ce a găsit...

Kirill rămase singur. Pe fereastră pătrundeau pînă la el frînturi din zgomotul străzii, o adiere uşoară umfla cînd şi cînd paginile deschise. Cîte o carte scoasă din vraf trăgea după ea şi altele, care lunecau şi cădeau jos. Liniştea se închega din sunete fără legătură între ele şi gînditoare parcă — acea linişte în care e atît de nesfîrşit de bine să fii singur cu tine însuţi...

Kirill se aplecă să ridice de jos o carte, se chinci şi amuţi, răsfoindu-i cînd şi cînd paginile sau luînd alta.

Dacă ar fi fost să-l judeci pe Arseni Romanîci după adunătura de cărţi care nimerise în depozit, ai fi putut spune că era, într-adevăr, un om ciudat. Îşi adunase cărţile timp de zeci de ani, şi în tot timpul acela se pasionase rînd pe rînd de nenumărate pro-

bleme, începînd cu meşteşugul ceasornicului şi fotografia, pînă la istoria filozofiei şi construcţia navală. Erau acolo cărţi despre budism şi exerciţii de gimnastică, despre conservarea fructelor şi sectarismul rus, despre piscicultură... Printre broşurile ieftine, ca un şlep printre lotcile mărunte, plutea cîte o teorie fundamentală a numerelor sau apărea pe neaşteptate o traducere germană a aventurilor lui Casanova, o carte de-a lui Hoffmann în franţuzeşte cu gravuri de Gavarni, sau cea dintîi ediţie rusească a lui „Don Quijotte de la Mancha".

Şi iată că proprietarul acestei salate intelectuale, care îşi trecea cu cerneală pe prima pagină a fiecărei cărţi numele lui sonor şi data cumpărării, — de la vreo desfacere, probabil, — fusese sortit să rămînă în amintirea lui Kirill ca o fiinţă misterioasă şi antipatică, ca „Ciufulitul" pe care, cînd îl întîlnea pe stradă, îl ocolea trecînd pe trotuarul celălalt. Cum putuse omul acesta să cîştige prietenia tatălui său? Dar poate că acest bîlci ciudat de lucruri care-l interesaseră cîndva pe Arseni Romanîci fusese ceva cu totul întîmplător, ca acele evenimente trecătoare care se prind de viaţă aşa cum se prind scoicile de fundul unei corăbii? Dacă ar fi să priveşti o asemenea corabie de sub apă, corabia ţi s-ar părea şi ea ciudată. La urma urmei, ce era atît de extraordinar la un om căruia îi făcea plăcere să se iscălească pe fiecare broşură? Bibliofilul care-l învăţase cîndva pe Izvekov să respecte cuvîntul tipărit îi spusese: „Nu-i admisibil să-ţi însemni numele decît pe cartea pe care ai scris-o tu însuţi".

Kirill deschise un volum gros de istorie rusă, scris de Soloviov, pe care-l găsise în raft. Indoind pe jumătate filele, le făcu să lunece pe sub degetul cel mare, cu gestul unui cărturar care verifică dacă nu lipseşte cumva vreo pagină. Văzu atunci, trecîndu-i pe dinaintea ochilor, cîteva însemnări făcute cu creionul pe margine. Se întoarse la acele pagini şi găsi cîteva rînduri subliniate cu cîte o linie groasă. Era textul zapisului lui Pugaciov, care împărţea oştirii lui pămînturi şi rîuri, păşuni şi mări, simbrie în bani, în

merinde, în plumb şi praf de puşcă şi slobozenie pe vecii vecilor...

Pe marginea paginii era scris: „Aşa va fi!"

Cineva meditase asupra acestor cuvinte neasemuite, generoase şi slobode... Cineva voise ca cel ce le va citi să se oprească asupra lor, cineva aşteptase ca aceste cuvinte să se prefacă în fapte. Oare el să fi fost acela, el, Dorogomilov?...

Kirill puse volumul la o parte. O clipă după aceea, adăugă peste el şi un volumaş de-al lui Lev Tolstoi, interzis în Rusia. Apoi lăsă cărţile lui Dorogomilov şi trecu la altele.

Îi căzură în mînă „Schiţe din provincie" de Şcedrin. Cartea aceasta extraordinară zăcea aruncată printre manuale de ţesătorie şi de lucrat covoare. Il puse şi pe Şcedrin la o parte. Găsi apoi cîteva drame de Ibsen, numai două volume răzleţe. Le adăugă şi pe ele la cărţile alese. Pătrunzînd mai adînc în trecătorile munţilor de cărţi, ridică de jos opera lui Lombroso despre geniu şi nebunie, — o cărţulie în stare cam proastă, cu un colţ rupt. Cartea fusese criticată pe vremuri cu toată asprimea, auzise despre asta, dar el n-o citise. Fireşte, nu strică să citeşti şi cărţile hulite... Îi sări în ochi o copertă veche, cu numele lui Beltov. Trecu pe lîngă ea, dar se întoarse şi-i descifră titlul: „Contribuţie la problema dezvoltării concepţiei moniste asupra istoriei". Era Plehanov! O carte veche de un sfert de veac... Se vede că altcineva o pusese la o parte înaintea lui, că prea era în văz. Dar de Plehanov, Izvekov avea nevoie în orice caz. Că doar nu era Lombroso!

Deodată descoperi un Shakespeare: patru volume splendide, legate toate la fel, scrise cu aur pe piele neagră. Deschise coperta. Nu mai văzuse niciodată asemenea legătură. Hîrtia forzaţului era netedă şi dulce la pipăit ca mătasea. Pe faţa ei zburau păsări şi înfloreau flori. Nu erau nici albastre, nici cafenii: erau şi albastre şi cafenii în acelaşi timp. Un firicel argintiu alerga, abia văzut, printre flori şi păsări. „Asta-i bună pentru Anocika", se gîndi el numaidecît,

pipăind forzatul. „Anocika poate să le ia şi de la mine", adăugă, în locul lui, alt gînd.

În orice caz, volumele acestea erau din cele puse la o parte de altcineva înaintea lui. Stăteau aşezate la rînd cu alte cărţi, tot atît de frumoase. Dar, la urma urmei, cine putea să aleagă acolo cărţi, nesupărat? Cine trimitea aici specialişti, experţi, sau cum le-o mai fi zicînd? Avea şi Kirill tot atîtea drepturi să aleagă cărţi, ca şi ei. Poate că avea chiar mai multe decît ei... Oricum, deocamdată îl va adăuga pe Shakespeare la cărţile pe care şi le alesese.

Începu să se grăbească. Erau prea multe cărţi. Dacă ar întîrzia la fiecare, ar însemna să nu mai aleagă nimic. Îşi imagina cum vor arăta rafturile lui cînd va pune cărţile în ele. E cît se poate de important să aşezi la temelia unei viitoare biblioteci un sistem oarecare... Da, trebuie să asigure, în primul rînd, categoriile principale. Însă el nu-şi alegea cărţile după vreun plan, ci pur şi simplu se plimba printr-un labirint şi lua ce se găsea mai bun din ceea ce-i cădea în mînă. Deocamdată, trebuia să se mulţumească cu atît, să ia tot ce era vrednic de a fi luat. „Am ajuns ca Dorogomilov!" îşi zise. Dar alt gînd veni să-l liniştească: „După aceea, sînt liber să arunc tot ce e de prisos".

Ajunsese lacom. Ducea spre grămăjoara lui mereu tot alte comori. Fără să-şi dea seama, grămăjoarei aceleia îi zicea acum „cărţile mele". Se gîndea: „Asta poate s-o intereseze pe mama, e o carte de pedagogie", sau: „Asta o să i-o dau lui Ragozin, s-o citească..."

Se întuneca. Trebuia să-şi apropie tot mai mult cărţile de ochi. Era singur. Nimeni nu venise să-l supere. Trăia într-un fel de uitare de sine. Scormonea mereu în munţii aceia de cărţi, săpînd adevărate tunele: acolo, în fund, puteau să fie ascunse nume scumpe inimii lui! Apucînd de dedesubt teancul de cărţi alese, proptindu-l, sus, cu bărbia şi clătinîndu-se de oboseală, îşi făcea drum spre vraful lui, care creştea, creştea mereu. Apoi se ducea prin colţuri pe unde nu mai fusese, se uita la cărţi pe care nu le mai vă-

zuse și iarăși scotocea, dădea la o parte grămadă după grămadă, trecea din loc în loc, se urca pe dealul de cărți, care se risipeau și lunecau pe povîrnișurile lor. Mîinile-i erau murdare și lustruite. Înghițea într-una praful acela subtil și dulceag, care-l zgîria pe gît și-l făcea să tușească.

În cele din urmă, munții și dealurile se amestecară într-un singur morman. Nu mai era chip să citească ceva. Doar geamurile se mai zăreau, ca niște pete alburii.

Kirill își scutură hainele și se apropie de comoara lui. „Doamne dumnezeule! se minună. Cum o să car toată grămada asta? Mi-ar trebui o căruță..." Rămase o clipă pe loc, mirîndu-se cum de se putuse întîmpla una ca asta. „Oare ce fel de cărți o fi ales?..." I se păru că amețește și-i vine să cadă pe o parte.

Deodată, pe geam năvăliră în odaie cuvintele unui marș. Glasuri bărbătești, bătînd ritmul cu tropotul cailor pe caldarîm, făceau să se cutremure strada:

La lup-tă
porni-vom,
Pentru
Soviete...

Kirill își șterse fruntea cu mîneca. Se clătina de-a binelea. Tresări.

Sprijinindu-se cu amîndouă palmele în ușă, o izbi de perete, gata să-l dea jos pe Parabukin, care se trase speriat înapoi.

Tihon Platonovici ținea în mînă o lampă mică, înălțată în dreptul obrazului. Coama și barba lui păreau aurii în lumina care pîlpîia.

— Voiam să vă aduc o lampă. S-a întunecat. Ați găsit ceva potrivit?

— Nu, — îi răspunse scurt Kirill. — Altă dată. La revedere.

— Dacă vă vine greu, vi le trimitem noi. Numai să ne spuneți unde...

— Nicăieri. La revedere, — mai zise o dată Kirill și ieși, aproape alergînd peste vrafurile de hîrtii.

Există în artă probleme care par rezolvate numai pentru că artiştii bătrîni s-au obişnuit cu ele şi s-au învăţat să le considere rezolvate. Dacă un artist tînăr ar ridica aceste probleme în faţa unuia mai bătrîn, n-ar primi drept răspuns o soluţie, ci o referinţă la experienţa pe care i-o dă maturitatea. Experienţa înlocuieşte soluţia, care nu există ca lege veşnică, dar pe care fiecare artist o caută pentru el şi pentru vremea lui.

De cum pusese piciorul pe scenă, pe Anocika Parabukina o înconjuraseră nenumărate nedumeriri, aşa cum înconjură copacii pe omul care intră în pădure. Printre tot felul de îndoieli şi de cumpene, o singură problemă, a cărei soluţie nu putea fi amînată, îi părea esenţială : de unde să-şi ia mijloacele ca să realizeze un personaj necunoscut ?

Dacă Anocika Parabukina ar fi trebuit să joace pe scenă rolul Anocikăi Parabukina, problema s-ar fi rezolvat cît se poate de simplu : Anocika ar fi trecut de-a dreptul din viaţă pe scenă, rămînînd ea însăşi.

Dar Anocika trebuia să joace rolul Luizei din „Intrigă şi iubire". Anocika n-o văzuse niciodată pe Luiza. Adică, pe cînd era încă fetiţă, o văzuse pe scena Teatrului Popular, într-o grădină de periferie cunoscută sub numele de Grădina Servier. Dar aceea era o Luiză jucată de o actriţă. Pe Luiza Miller, care trăise în veacul al optsprezecelea într-un principat german, Anocika n-avea de unde s-o cunoască...

Atunci, de ce se spune că teatrul e însăşi viaţa ? Ce fel de viaţă ? O viaţă pe care n-a văzut-o nimeni, niciodată ? Rolul cui trebuia să-l joace Anocika ? Al actriţei din Grădina Servier ?

Cînd Anocika îi puse această întrebare lui Egor Pavlovici, el nu stătu nici o clipă la gînduri :

— Luiza eşti tu însăţi. Să joci rolul tău.

— Cum asta ? — se miră Anocika, serioasă. — Cum se poate una ca asta ? Eu umblu cu fustă scurtă şi calc ca un toboşar, pe cînd Luiza purta crinolină, nu-i aşa ?

— Cînd o să îmbraci şi tu crinolină, or să se aranjeze toate! Numai să nu uiţi că eşti Luiza.

— Dar cu picioarele şi cu mîinile, ce mă fac? Le-o fi avut şi Luiza tot aşa de lungi?

— Da, tot aşa de lungi. Să nu te gîndeşti la ele. Să te gîndeşti numai că-l iubeşti pe Ferdinand, că ai fi putut fi fericită cu mine... adică cu Ferdinand, iar eu... iar Ferdinand ţi-a zdrobit inima. Gîndeşte-te la sentimentul tău pentru mine.

— Nu mă gîndesc decît la asta! Dar gîndeşte-te şi dumneata...

— Oho! — cîntă zîmbind Ţvetuhin, dîndu-i a înţelege că pînă şi o fată încîntătoare ca ea nu trebuie să-şi uite situaţia ei de elevă.

Anocika se ruşină, dar nu putu să-şi înfrîngă pornirea de sinceritate şi zise, împreunîndu-şi mîinile:

— Ce sînt eu de vină că nu înţeleg! Luizei, situaţia i se părea fără nici o ieşire, pe cînd eu aş găsi imediat una! Înseamnă că ea nu e ca mine...

— Perfect! Ai fost exact ca Luiza! Tot aşa îşi împreunează şi ea mîinile cînd se roagă de Ferdinand. Să n-o uiţi asta!

— Dar eu nu m-aş ruga de el. Pentru nimic în lume! L-aş lăsa să plece. Să plece! Tot la mine o să se întoarcă, — încheie Anocika deodată, cu încăpăţînare.

Ţvetuhin îi cercetă faţa, ca un adorator adînc mişcat şi plin de admiraţie.

— Ascultă, drăguţă. Caută în Luiza o părticică din ceea ce ai simţit tu vreodată.

— Şi dacă nu găsesc în ea nimic din ceea ce am simţit eu?

Ţvetuhin se îndreptă singur:

— Bine. Atunci nu mai căuta în ea nimic din tine: caută în tine ceva din ea. O asemănare oarecare...

Şi se întrebă în gînd: „Ce să facă biata fată cu deznădejdea Luizei, dacă ea n-a iubit niciodată şi nu ştie ce e deznădejdea?“

— Şi apoi, — adăugă el, — realizarea unui personaj depinde în mare parte şi de tehnică.

Stăteau de vorbă singuri, după o repetiţie, la clubul unde funcţiona studioul, în picioare lîngă fereastra sălii pline de praf, cu scaunele aşezate cu picioarele în sus de-a lungul pereţilor.

— Ca să mă înţelegi mai bine, uite: dacă vrei, îndată încep să plîng, — zise Ţvetuhin zîmbind.

Se uită pe fereastră. Afară ploua mărunt. Pe caldarîm, noroiul frămîntat de roţile vehiculelor strălucea.

Un camionar, cu poalele halatului sumese în brîu, îşi bătea mîrţoaga cu capătul hăţurilor. Camionul era prea greu pentru cal. Potcoavele scăpărau pe cheliile rotunde ale bolovanilor. Poticnindu-se, calul îşi ridica botul în sus, şi gîtul întins părea că-i iese din căpăstru.

Anocika văzu atunci ochii negri ai lui Egor Pavlovici crescînd încetul cu încetul, lucind de parcă ar trece cineva peste luminile lor o pensulă cu lac. Apoi pleoapele de sus tresăriră, iar pe cele de jos se ivi un firicel umed, care se îngroşă la colţul ochilor, lîngă rădăcina nasului: era o bobiţă străvezie care se rotunjea văzînd cu ochii şi, deodată, se dezlipi de pleoapă şerpuind pe obraz ca o şuviţă subţire.

Uitîndu-se pe stradă, Egor Pavlovici plîngea.

— Să nu faci asta! — strigă Anocika: simţea cum i se aprindeau şi ei ochii umeziţi de lacrimi.

Ţvetuhin îşi şterse obrazul cu batista.

— Aşa. Acum, vrei să pălesc?

O apucă pe Anocika de mînă şi, strîngîndu-i degetele, se depărtă de ea cu tot trupul. Buza de jos îi căzu şi gura-i rămase nemişcată, întredeschisă. Culorile îi părăseau obrajii cu încetul şi toate trăsăturile feţei i se ascuţeau, de parcă se scurgea viaţa din ele.

Anocika îşi smulse cu greu mîna dintr-a lui.

Actorul rîse, încîntat că lecţia îi reuşise.

— Ştii ce-i asta? E, pur şi simplu, evocarea unei dureri trăite cîndva, a unei spaime încercate cîndva...

Se uită la ea cu un aer de superioritate, aşteptînd.

— Trebuie să-ţi trăieşti emoţiile. Apoi, repetîndu-le, să le retrăieşti. Restul, îl face trupul tău: e

dator să asculte de sentimente, aşa cum ascultă instrumentul de muzicant.

Fetei nu-i plăcură ochii lui, care aşteptau mereu. Înţelegea că toate acestea nu răspundeau la întrebarea ei : cum era Luiza. Totuşi, era uimită de faptul că poţi să-ţi exersezi sentimentele, aşa cum îţi exersezi degetele, şi, cu ajutorul acestei „tehnici", să trezeşti sentimente asemănătoare în cei din jurul tău. Încercă şi ea să-şi cheme lacrimile în ochi la poruncă. Cînd rămînea singură, se străduia să-şi amintească de lacrimile ei din trecut. Dar nu-i venea să plîngă aşa cum plînsese atunci. Nu ieşea nimic...

Numai o dată, trezindu-se noaptea şi gîndindu-se la mama, Anocika revăzu atît de limpede mîna ei moartă încălzită de soare, cu vîrfurile degetelor aspre şi înţepate de ac, şi simţi cu o realitate atît de înspăimîntătoare atingerea acestor •degete pe obrajii ei, încît i se făcu milă de ea însăşi. Işi pipăi perna udă şi rece şi înţelese că plînsese prin somn. Şi atunci, căutînd să-şi aducă aminte iarăşi de mîna mamei, îi veniră lacrimile în ochi. Işi şterse obrajii cu faţa de pernă şi adormi cu sentimentul apăsător că făcuse ceva rău.

Dimineaţa se gîndi iarăşi la mama ei şi la mîna ei moartă, şi iarăşi plînse. Îi era cumplit de ruşine că făcea asta cu mama ei, cu amintirea mamei ei, îi era chiar frică să repete *asta* cu tot dinadinsul, într-un chip atît de blestemat. Totuşi, o mai repetă. Şi cu toate că-i era şi ruşine, şi frică, se bucura cînd, de fiecare dată, îndată ce se gîndea cum sărutase mîna aceea, îi şi veneau lacrimile în ochi. Îi cerea iertare mamei pentru această profanare şi căuta să se convingă că, la urma urmei, aceste lacrimi erau cu totul sincere.

Intr-adevăr, ce putea să facă dacă în viaţa ei nu avusese altă durere mai mare decît despărţirea de mama, dacă numai această despărţire putea să-i aducă lacrimi în ochi, în orice clipă ? Făcea din memoria mamei „tehnică", dar o făcea de dragul artei, al sfintei arte, cum o socotea ea.

Dacă voia să ajungă actriţă, trebuia să repete de sute de ori pe scenă mereu aceleaşi şi aceleaşi trăiri,

şi-şi dădea seama că doar n-o să poată iubi sau urî de sute de ori vreun erou din piesă cu o dragoste sau ură spontană, dacă n-o să prefacă dragostea sau ura într-un „procedeu tehnic". Trebuia să capete această „tehnică" şi, deocamdată, i se indicase un izvor: realitatea sau cunoaşterea vieţii. N-avusese timp să cunoască dragostea actorului pentru rolul lui — jucase doar o singură dată şi un singur rol — şi nu ştia că un rol preferat poate să trezească în actor de o mie de ori acelaşi sentiment spontan, pe care n-a avut prilejul să-l încerce niciodată în realitate.

Anocika dorea, cu toată fiinţa ei, să ajungă actriţă. În visurile ei, străbătuse pînă atunci o cale lungă spre această ţintă — o cale care poate că nu era tocmai nouă: calea obişnuită a fetelor care visează scena. Dar ea o socotea neîncercată şi predestinată. Şi în legătură cu calea aceasta îşi adunase amintiri care nu-şi aveau seamăn.

După ce o dăduse pe Anocika la şcoală, Vera Nikandrovna îi interzise să se mai învîrtă printre culise. Lucrul nu era chiar atît de uşor, deoarece Olga Ivanovna cosea pentru garderoba teatrului şi o trimitea mereu pe fată cu cîte-un comision.

— Dacă vrei s-o ajut pe fetiţa dumitale să înveţe carte, — îi spuse Vera Nikandrovna, — toate astea trebuie să înceteze.

Olgăi Ivanovna îi venea mai uşor s-o asculte decît Anocikăi. Mama visa să-i dea fetei o educaţie, dar pentru fată totul era mai interesant după cortină decît la şcoală. Pînă la urmă însă, birui tot influenţa Verei Nikandrovna.

După ce Anocika crescu mai mare, patima ei pentru teatru căpătă alt înţeles: toate cîte se petreceau după cortină erau, într-adevăr, misterioase, dar mai misterios încă era ce se petrecea în sala de spectacol, de unde ţi se deschidea înaintea ochilor însăşi viaţa, înfiripată ca prin minune pe scenă.

Dar nici aşa Vera Nikandrovna nu se dădu bătută prea curînd.

— Tocmai de aceea, — zicea ea, — fiecare spectacol trebuie să fie o sărbătoare, pentru că pe scenă ţi

se dezvăluie însuşi sufletul omenesc, iar într-un suflet omenesc nu poţi pătrunde oricum, în treacăt, ca într-o ceainărie. Nu-i aşa? Acolo pătrunzi ca într-o biserică...

Cu răbdare de profesoară, dădea aceleaşi sfaturi şi în ce priveşte cărţile.

— A frunzări o carte, a te uita prin ea, asta nu înseamnă că citeşti. Trebuie să citeşti aşa cum ai asculta o spovedanie. Să te adînceşti în carte. Numai atunci cartea o să ţi se destăinuiască şi o să-i înţelegi tot farmecul. După cum nu poţi să cunoşti o pădure numai uitîndu-te la ea de departe sau plimbîndu-te pe lîngă ea, fără să te afunzi în adîncul ei, tot aşa nici cartea nu-ţi poate aduce bucuria cunoaşterii, dacă nu înveţi să-i pătrunzi tainele...

Spunîndu-le acestea, Vera Nikandrovna avea un aer atît de duios şi dădea din cap cu atîta convingere, încît Anocika se simţea stingherită, deoarece ea nu prea avea timp să se adîncească în cărţi, pe cînd la teatru intra oricum şi oricînd, şi dimineaţa şi seara, chiar şi pentru o clipă. Totuşi, teatrul nu înceta de a fi pentru ea un templu. Dimpotrivă, cuprindea în el toate templele din lume şi o atrăgea, aşa cum te atrage lumea largă.

Veni apoi timpul cînd sfatul prietenesc luă locul moralei, apoi şi sfatul trebui să facă loc unui surîs binevoitor.

Anocika îşi termina şcoala pe vremea cînd, prin licee, nu dispăruseră încă vechile obiceiuri. E destul să amintim că o fostă pedagogă, care ţinea locul profesoarei de literatură, după ce lăudase o compunere de-a Anocikăi, o întrebase încet, la sfîrşitul lecţiei:

— Parabukina, ţi se dă voie acasă să scrii fără semnul tare?

Ar fi vrut ca eleva să ducă cu ea, din lumea care se clătinase din temelii, măcar o rămăşiţă din cele distruse.

Dar între zidurile fostului liceu de fete apăruseră acum băieţii şi locul directoarei îl luase administratorul şcolii. Profesorul de religie cu crucea pe piept şi cu părul bine pieptănat uitase de mult drumul lice-

ului, iar la urmă fetele invitaseră, din propria lor inițiativă, un actor de profesie să le pună în scenă piesa „Neisprăvitul".

Era o răsturnare a vechilor tradiții, după care pregătirea spectacolelor date de clasa absolventelor cădea în sarcina profesorului de literatură. Şi această răsturnare o pregătise Anocika Parabukina.

In fruntea colegelor ei, speriate ca şi ea de îndrăzneala lor, Anocika se duse la Egor Pavlovici Țvetuhin.

Actorul întîrzie cam mult pînă să-şi facă toaleta. Vizita fetelor era ceva cu totul neaşteptat, şi Țvetuhin o luase drept o vizită a admiratoarelor lui de la teatru, lucru care i se întîmpla din ce în ce mai rar în timpul din urmă.

Stătea acasă în cămaşă de noapte, în fața unui pahar de ceai rece şi-şi curăța cu un bețişor pipa astupată cu tutun prost. Se simțea cuprins de o tristețe fără nici un rost. Tocmai îl alungase pe Mefodie, care venise la el după beție, să-i ceară bani şi să i se plîngă că în capul lui era un fum gros, ca luni după lăsata-secului. In odaia de alături îşi dregea glasul Agnia Lvovna, care se întorsese la el acum un an, pentru a şaptea oară, în nădejdea că de data aceasta fidelitatea şi fericirea se vor stabili definitiv. Țvetuhin asculta cu duşmănie glasul de contralto răguşit de tutun şi se gîndea la trecutul îndepărtat cînd i se părea că ochii Agniei Lvovna erau stele, iar obrajii ei, bujori. Pe atunci, culorile ei erau naturale, deşi semănau puțin a gravură ieftină. Agnia Lvovna avea succes şi impresarii o angajau cu plăcere. Toate merseseră, atîta timp cît inaptitudinea ei pentru scenă nu ajunsese de notorietate publică. Dar de atunci, reputația de actriță fără nici un haz o urmărea din teatru în teatru.

In viața lui Țvetuhin, Agnia Lvovna însemnase un început lipsit de importanță. Cu toate acestea, de-a lungul tinereții lui îl însoțise ca ceva destul de important. După prima ei plecare, Țvetuhin se hotărîse să nu mai țină seama de dînsa. Şi totuşi, făcea ea ce făcea ca nu cumva să uite de existența ei. Din pricina

asta, nu numai că o iubea din ce în ce mai puțin, dar o și ura din ce în ce mai mult. Și totuși nu putea face așa încît să-l părăsească pentru totdeauna, deoarece dorința ei de a nu-l părăsi era mai tare decît dorința lui de a rămîne singur.

Prin felul ei de a fi, Agnia Lvovna făcea parte din acel neam străvechi de neveste care sînt relativ liniștite atîta timp cît își duc bărbatul de curelușă, ca pe un cîine mops: relativ, deoarece se supără grozav cînd mopsul întinde cureaua mai mult decît se cuvine, și încep să plîngă, să leșine și să bea valeriană cînd se rupe cureaua.

Egor Pavlovici nu corespundea întru totul unor asemenea înclinații de tutelă. Frămîntările lui, gustul lui pentru invenții făceau din el un visător, și încă unul nu tocmai comod pentru o fericire plină de supunere. Poate că ar fi izbutit să-l țină locului un lanț, nu o curelușă, de care cînd trăgea mai tare, cînd o zgîlțîia, cînd o rupea. Dar farmecele Agniei Lvovna nu-i ajungeau ca să împletească din ele un lanț. Așa că ea nu făcea decît să cîrpească și să înnădească fără trăinicie cureaua, legînd-o mereu de grumazul lui neascultător.

Cu timpul, frămîntările lui Țvetuhin se prefăcură, unele în excentricități, altele într-un fel de a fi neliniștit. Începu să-și neglijeze vioara, deoarece agilitatea degetelor se pierde mult mai ușor decît se cîștigă. Visul lui: să născocească noi aparate de zbor se risipea încetul cu încetul, deoarece avîntul progresului cu care se construiau avioanele în timpul războiului îi depășise toate îndrăznelile. Ca să nu adoarmă, seara, deasupra calculelor lui care nu duceau la nici un rezultat, începu să facă pasiențe.

Îi mai rămăsese teatrul.

Egor Pavlovici se devotase artei lui cu toată sinceritatea și cu toată căldura sufletului. La început, cînd era în scenă avea tendința să inventeze, să improvizeze. Dar și aci, timpul îi potolise avîntul: zborul i se prefăcuse în fugă, fuga în pas măsurat, apoi și pasul începuse să i se mai oprească din cînd în cînd, șovăitor.

Țvetuhin discuta adeseori cu actorii, mai mult din obișnuință decît din pasiune. Culisele teatrului îi creaseră deprinderi, din acelea cu care e mult mai ușor să dobori piedicile din cale decît cu cine știe ce inovații. Încetul cu încetul, se obișnui cu rigiditatea rutinei și păcătuia cu tot mai multă nepăsare împotriva adevăratelor lui înclinări. Viața frînsese de mult aripile puținilor lui prieteni mai în vîrstă: nici nu mai socoteau drept păcat nepăsarea actorilor față de înaltele scopuri ale artei.

— Ia nu mai face instrucție cu noi! — îi spuneau lui Țvetuhin bătrînii. — Mai bine arată-ne cum ai ajuns tu să realizezi lucrul ăsta. Dacă ne-o plăcea, te-om urma. Că doar așa l-am urmat pe vremuri pe Sarmatov, ori pe Orlenev...

La cel dintîi bubuit al revoluției, Țvetuhin se simțise cuprins de un nou avînt. I se părea că înseși vremurile vor crea acum pentru om tot ce înainte nu era pe măsura slabelor lui puteri. I se părea că va putea tîrî după el tot teatrul. Dar cei din jurul lui îl ascultau cam sceptici: prea erau deprinși cu discursurile lui extravagante. Pentru ei, el era, pur și simplu, un original bătrîn. Nimeni nu voia să considere invențiile lui drept rezultatele revoluției. În loc de răspuns, auzea mereu același refren:

— Ce tot vorbești despre ce ar trebui să fie? Arta, măi frate, este ceea ce este și nimic mai mult. Dă-i drumul înainte! Ceea ce trebuie să înțeleagă omul din cugetările tale nimănui nu-i e dat să cunoască. Pentru că, vezi tu, actorul e ca Toma necredinciosul: nu crede pînă nu pune mîna...

Ar fi trebuit s-o ia razna pe drumuri neumblate, poate chiar de-a dreptul prin stepă...

Și iată că acum Egor Pavlovici stătea acasă, furios pe soarta nestatornică a actorului, ascultînd glasul de contralto pe care nu-l putea suferi și gîndindu-se cît de nefiresc, de căutat și de forțat era totul în stăpîna acestui glas... Îi plăcea să-și ia aere de pisicuță și-și urca picioarele pe canapea, dar picioarele îi erau lungi și uscate, iar genunchii îi ieșeau în sus ca niște piramide. Îi plăcea să imite pe acele

actriţe care, căutînd să adopte purtări cît mai populare, băteau prietenii pe umăr, îşi puneau mîinile în şolduri, deschideau larg braţele oricărui cunoscut ca unui frate şi se sărutau cu toată lumea. Dar cînd le făcea ea, toate acestea nu mai aveau nici un haz: păreau simple apucături de cîrciumăreasă şi stîrneau în Egor Pavlovici o pornire de adînc protest.

Tocmai se pregătea să bată în perete şi s-o roage pe Agnia Lvovna să renunţe la vocalizele ei, cînd se pomeni cu fetele.

După ce se îmbrăcă şi făcu în grabă ordine prin odaie, le rugă să intre. Fetele se adunară grămadă la uşă, neîndrăznind să treacă pragul în altarul divinităţii lor.

E de neînchipuit ce influenţă pur fiziologică poate să aibă admiraţia asupra omului. Văzînd feţele îmbujorate ale fetelor, ochii lor de toate culorile care nu îndrăzneau nici să clipească măcar, Egor Pavlovici simţi în toate mădularele lui ca un fel de cîntec. Părea că prin vine i se împrăştiase un vin tare, jucînd în el şi îmbiindu-l la veselie: înaintea fetelor stătea acum un Ţvetuhin mai înalt, mai mlădios, mai tînăr, cu totul altul decît acela care-şi mocnea năduful împotriva Agniei Lvovna mestecînd cu linguriţa ceaiul de morcovi din pahar.

Ca iniţiatoare a demersului, Anocika începu să vorbească exact în spiritul unui şef de delegaţie:

— Mult stimate Egor Pavlovici! Noi, elevele ultimei clase a şcolii numărul...

Ţvetuhin zîmbea cu un aer plin de interes şi încurajare: înţelesese ce voiau fetele de la el cu mult înainte ca Anocika să-l fi invitat „a binevoi să se deranjeze să vadă şi, dacă îi va fi cu putinţă, a sprijini spectacolul lor".

— „Neisprăvitul!" — strigă el, ridicîndu-şi capul cu un gest repezit, ca şi cum s-ar fi pregătit să salute un vechi prieten. — Şi care dintre dumneavoastră vrea s-o joace pe Sofia?

— Eu, — răspunse Anocika cu îndrăzneală, înroşindu-se.

— Aha, tu!... — începu, dar nu-şi termină vorba, Egor Pavlovici.

N-o mai văzuse pe Anocika după revoluţie, iar acum stătea în faţa lui şi mai surprinzătoare decît în timpul războiului cînd, după trecere de mulţi ani, o întîlnise în chip de fetişcană în uniformă de liceu. Şi nu-i venea a crede că era aceeaşi fetiţă cu codiţe blonde, care se învîrtea pe vremuri prin cabinele actorilor şi se ducea să le cumpere ţigări.

Primi de la început să vină la şcoală. Avea presimţirea perspectivelor pe care puteau să i le deschidă repetiţiile cu fetele acestea puţin speriate şi mute de admiraţie, care nu prea ştiau, probabil, încotro se îndreaptă. Afară de asta, îl mai îndemna şi un sentiment de ascuţită curiozitate faţă de Anocika. Admiraţia ardea în ea ca o flacără, mai vie încă decît la colegele ei, şi nu era chiar atît de speriată ca ele.

Incepu să treacă pe la şcoală şi se convinse curînd de adevărul presimţirilor sale. Pentru tineret, fiecare vorbă a lui era literă de lege. Putea să peroreze în toată voia asupra rolurilor din „Neisprăvitul". Artiştii îl urmăreau cu încredere, gata să-l asculte şi să-şi pună piciorul, cît mai exact, pe urmele lăsate de profesor.

Fireşte, mai era încă mult pînă la adevărata revoluţie! Suflarea ei liberă se simţea doar în noutatea raporturilor, în lipsa hamurilor care strîngeau în chingi pe actorii cei bătrîni. Aci, sinceritatea nu era luată drept naivitate. Fetele oftau: „O, cît am plîns!" — fără să se ruşineze de simplitatea inimii lor şi fără să ştie că, în asemenea împrejurări, exigenţele vocabularului dramatic le obligă pe actriţe să spună, cu un surîs: „Vai, dragă, am urlat pînă n-am mai putut!"

De bună seamă, reprezentaţia „Neisprăvitului" n-a fost decît un spectacol şcolar obişnuit, mergînd pînă la accidentul anecdotic tradiţional, cînd doamna Prostakova, alergînd grăbită pe scenă la sfîrşitul actului al patrulea, stinge cu fustele ei lampa din cuşca

suflerului şi suflerul, înecîndu-se cu fum, începe să strănute, spre hazul spectatorilor.

Dar în urma acestui spectacol, Ţvetuhin prinse din nou dragoste de muncă şi înţelese din care parte avea să-i vină satisfacţia.

Se hotărî să-şi înjghebe o trupă în care locul de frunte să-l aibă oamenii cu totul străini de scenă şi, în primul rînd, tineretul. Nu se temea că snobii îl vor acuza de diletantism: îşi zicea că, la începutul începutului, toate inovaţiile în artă nu fuseseră altceva decît diletantism.

Imboldul cel mare pentru această muncă nouă i-l dădea Anocika. Ţvetuhin nu se îndoia că fata aceea va trebui să ajungă, cîndva, în teatru. Cu coatele ei ascuţite, cu gîtul subţire şi braţele prea lungi, părea încă neîmplinită. Dar tocmai această stîngăcie tinerească dădea o viaţă ciudată personajului Sofiei, îndată ce Anocika îi îmbrăca costumul. Era prea vioaie, faţa ei îşi schimba prea repede expresia, trecînd de la zburdălnicie la supărare, de la ironie la asprime. Dar pe scenă, vioiciunea ei se schimba în emoţie, ironia în simpatie faţă de partener, sfiala în puritate, iar fruntea ei încruntată părea grea de gînduri.

Egor Pavlovici nici nu băgă de seamă cînd interesul lui pentru înclinările artistice ale Anocikăi se transformă într-un sentiment de adoraţie pentru însăşi purtătoarea acestor înclinări. Cît timp punea în scenă „Neisprăvitul" şi, după aceea, cît timp îşi înjgheba, cu mari frămîntări, studioul, Ţvetuhin simţea un fel de reînnoire, pe care o mai cunoscuse uneori şi înainte. Dar de data aceasta i se părea ceva nemaipomenit de nou, aşa cum îţi pare nemaipomenit de nouă primăvara, cînd începe deodată să dea mugurul în floare. In ochii tuturor, Ţvetuhin ajunsese umbra Anocikăi, şi numai ea, cu gîndul la munca ei, înţelegea mai puţin ca oricine acest lucru.

Trupa lui Ţvetuhin era cam pestriţă. Tineretului necunoscător în ale artei i se alăturaseră o seamă de actori bătrîni. Studioul avusese norocul să-şi asigure sprijinul unui club militar — ceea ce în realitate însemna că-şi asigurase pîinea. Fiecare actor îşi

atîrnă de umăr cîte o desagă. Egor Pavlovici umbla şi el pretutindeni cu nedespărţita lui desagă, în care-şi îndesa tainul ostăşesc. O consola cu mei şi peşte sărat pe Agnia Lvovna — deprimată că, după cum zicea ea, nici în propria ei trupă nu voiau să-i dea un rol demn de talentul său.

In ceea ce-l privea pe Egor Pavlovici, el era dispus să se hrănească cu aer, cu repetiţii şi cu plăcerea de a o duce pe Anocika pînă acasă în fiecare zi. O dată, cînd s-a îmbrăcat cu o cămaşă rusească din pînză de in brodată cu floricele roşii, şi cînd Anocika a strigat: „Vai, ce bine-ţi şade!" — şi-a zis că o să poarte veşnic cămaşa aceea, că n-o s-o mai dezbrace niciodată. Se simţea întinerit şi i se părea că în toată cariera lui de actor repeta pentru prima oară rolul lui Ferdinand, care-i adusese atîta bucurie pe vremuri.

Alesese pentru început „Intrigă şi iubire", pentru că era una din piesele romantice cele mai populare din timpul revoluţiei: avea în ea o flacără pe care lumea veche se temea s-o lase slobodă. Dar actorii nu vedeau în piesă altceva decît nişte roluri pe care le jucaseră tare demult, pe care trebuiau să le joace din nou, şi de aceea nu se prea omorau cu repetiţiile, ci mai mult erau curioşi să vadă dacă va ieşi ceva din diletantismul tineretului lui Ţvetuhin.

Indată ce Anocika se dovedi în stare să joace, toată lumea începu s-o bată la cap cu fel de fel de sfaturi. Unii îi vorbeau despre şcoala franceză, alţii despre realism sau Stanislavski, iar alţii, pur şi simplu, despre marea importanţă pe care o are în cariera actorului un pseudonim sonor.

— Nu sună bine, fetiţo: Para-bukina! — îi spunea un actor care juca roluri de bătrîn. — Inchipuieşte-ţi cum o să strige publicul de la galerie: bu-u-kina!

— Talentul înfrumuseţează numele, — răspundea Anocika, ascunzînd sub tonul acesta pedant ofensa pe care numai ea o simţea.

— Fireşte că-l înfrumuseţează! Dar încearcă de ţi-l înfrumuseţează dacă te cheamă, de pildă, Ţîţkin!

Nu, îți trebuie ceva mai nobil: Para...bella, Para... țella — mă rog, ceva în felul ăsta. Am avut și noi un caz. Un prim-amorez, — o minune! Dar nu-i mergea deloc. Și știi de ce? Nu plăcea numele lui: Vereteonkin! A plecat în alt oraș. Acolo juca de parcă trăgea un car după el, de-i era și lui mai mare scîrba. Însă publicul urla entuziasmat. Și știi de ce? Între timp, își schimbase numele: Raskovalov! Și ăsta plăcea...

Mefodie, care trăgea cu urechea, socoti de datoria lui s-o consoleze puțin pe Anocika, pe care o vedea tristă:

— Ce te uiți la el? Parcă ăsta-i actor? Administrator de popotă, nu actor! Veșnic are ceva de împărțit cu alții, cum împarte dracul merele...

— Nu mai înțeleg nimic, Anocika! Ce-i cu Egor Pavlovici de-i dă atîta zor să-și învețe rolul? — se plîngea Agnia Lvovna. — Atunci suflerul ce să mai facă? Nu-mi mai aduc aminte acum, dar am citit într-un roman franțuzesc, poate chiar de Balzac. Era vorba de o stea tînără, una Florina. I se adunaseră o dată în cabină toți admiratorii. Era chiar înainte de a ieși în scenă, cînd începuse să sune pe săli. Și ea îi dădu afară pe toți. „Plecați, zicea, lăsați-mă să-mi citesc rolul și să încerc să-l înțeleg". Auzi, drăguță? După ce sunase! Să încerce să înțeleagă! Și asta, cînd? Chiar înainte de a ieși în scenă! Asemenea artistă, mai zic și eu! Nu așa, să tocești, să tocești... Și de cîte luni?! Doar jocul nu e numai puncte și virgule, mai e și altceva... Apoi, să vedem dacă-l ai pe acel „altceva"! Să vedem, drăguță...

Toți acești ostași încercați ai culiselor, care așteptaseră o viață întreagă, la rînd, în fața porților zăvorîte ale gloriei, ofereau cu dărnicie acestei fete neștiutoare experiența lor. Iar dacă Anocika nu-și pierdea capul de atîtea sfaturi, era numai pentru că-l punea pe Egor Pavlovici mai presus de toți și încerca să i se supună, dacă ar fi fost cu putință, numai lui.

Poate că el nici nu era în stare să răspundă la întrebările pe care i le punea: ce este întruparea în

artă şi cum trebuie s-o joci pe Luiza Miller, cînd nu eşti decît Anocika Parabukina? Era însă un artist, şi experienţa îi înlocuia sărăcia vocabularului. Îi oferea Anocikăi soluţiile pe care le găsise el, iar timpul avea să arate dacă Anocika era în stare să pătrundă aceste soluţii şi să şi le însuşească.

Pînă la urmă, pe la sfîrşitul lui octombrie spectacolul era gata.

34

Spectacolul era gata.

Îl jucară în cazarma regimentului, alături de Universitate. Sala cea mare, care nu fusese niciodată încălzită, era plină dintr-un capăt în altul cu mobilizaţii ultimului contingent, în mantale şi scurte îmblănite, iar unii, cei din compania de gardă, chiar cu puşca în mînă. Veniseră însă şi destui civili, pe care nu-i speria perspectiva de a străbate pe jos o jumătate de oraş, pe întuneric şi frig, de dragul evenimentului pe care numele lui Ţvetuhin îl făcea cu deosebire atrăgător. Şi, bineînţeles, cele mai bune locuri erau ocupate de rudele şi prietenii tinerilor începători.

Parabukin, care niciodată pînă atunci nu stătuse aşa de aproape de scenă, se ţinea chinuitor de drept. Înainte de a veni la teatru băuse un pic, atît cît să prindă la inimă şi acum făcea tot chipul ca nu cumva să se cunoască. Simţi însă înaintea tuturor celorlalţi căldura adunată în sala arhiplină şi începu să-şi tamponeze fruntea cu batista împăturită de mai multe ori.

Dorogomilov fusese cam bolnav toată toamna; totuşi, nu se îndurase să-şi supere băieţii şi venise şi el. Băieţii îşi lungeau gîtul de pe scaune, încercînd dacă o să se vadă bine peste rampă, sau îşi învîrteau în toate părţile capetele tunse. Ochii lor ardeau, aprinşi de entuziasm şi răsfrîngînd luminile becurilor: în seara aceea sala era luminată cu lumină electrică.

Liza şi Anatoli Mihailovici se aşezaseră mai la o parte, aşa fel încît să-l vadă pe Vitea, dar să nu fie văzuţi de Vera Nikandrovna. Liza ar fi vrut să treacă

neobservată. Atmosfera din sală o tulbura: nu semăna a teatru, şi totuşi trezea în ea atîtea amintiri...

Vera Nikandrovna rezervase un loc şi pentru Kirill, care veni în ultimul moment, după ce lumina se stinsese şi vorba spectatorilor amuţise.

In clipa aceea, Anocika se uita încă din scenă în sală, dînd uşurel cortina la o parte. Egor Pavlovici o sfătuise să-şi aleagă în public o figură simpatică şi să joace apoi numai pentru ea:

— Totdeauna am jucat pentru cîte cineva, gîndindu-mă că alesul meu o să mă judece, că va da un verdict cu privire la jocul meu.

Anocika încercase zeci de posibilităţi, fără să se hotărască la vreunul. Era o ferestruică deschisă spre lume. O ferestruică deschisă spre viitorul Anocikăi, în întîmpinarea căruia va trebui să pornească acum. Simţea cum i se opreşte inima în loc.

Deodată, îl văzu pe Kirill, care-şi făcea loc printre rînduri. In aceeaşi clipă, sala dispăru în întuneric. De spaimă, o apucă ameţeala. Ii tremurau genunchii. Şi fără veste îl auzi pe Ferdinand cum se apropie de ea şi-i spune la ureche:

— Destul, Luiza! Incepem.

Subiectul din „Intrigă şi iubire" cucereşte sala întreagă chiar de la primul act, cu atît mai puternic, cu cît spectatorul e mai simplu. Pe scenă se desfăşoară de la început o acţiune pe înţelesul tuturor şi se înnoadă o intrigă care stîrneşte interesul, datorită violenţei patimilor răscolite.

Faptul că actorii se împopoţonează cu veste, că-şi pun peruci şi pantofi cu paftale aurite nu-l îndepărtează pe spectator. Infăţişarea neobişnuită a eroilor nu face decît să sporească interesul pentru cele ce se petrec pe scenă. Inţelesul spectacolului trece dincolo de hotarul măştilor.

Care inimă nu înţelege prima înflăcărare a unui tînăr, sau teama unei fete în faţa sentimentului ei proaspăt, neputinţa de a-şi stăpîni acest sentiment şi dorinţa de a se lăsa în voia lui? Cine nu-l cunoaşte pe tatăl cel încruntat, care o învinuieşte pe mamă de îngăduinţă faţă de înclinarea primejdioasă a fetei?

Cine n-a întîlnit în viață nobili, mai mari și mai mărunței, gata să zdrobească fericirea altora de dragul propriului lor interes?

Dincolo de zidurile cazărmii, în oraș, și dincolo de oraș, în țara nemărginită, se ducea lupta cea mare împotriva silniciei și întru apărarea celor care au pătimit veacuri la șir din pricina ei, iar acum ridică glasul pentru libertate. Ostașii Armatei Roșii, care umpleau sala, găseau cu ușurință în întîmplările mărunte ale tragediei mic-burgheze ecoul propriilor lor sentimente. Acolo, pe scenă, domnea samavolnicia. Aci, în sală, samavolnicia ridica valuri de ură și aprindea o aprigă sete de dreptate. Pe scenă, dreptatea era prigonită. Și dragostea nestăpînită, și mila fierbinte a celor din sală se avîntau spre ea, trecînd peste rampă.

Nu, Luiza nu se frămînta și nu suferea zadarnic. Nu era singură în disprețul ei față de cel ce lovește, în mîndria ei față de cel ce poruncește; nu era singură nici în neputința, nici în lacrimile ei. Ostașul revoluției, care căuta pretutindeni adevărul vieții, acum spectator, cerea și teatrului tot adevăr. Și găsind o părticică de adevăr în fata aceea fără apărare, cu cît îi păreau mai înălțătoare suferințele ei, cu atît mai sincer dorea să-i întindă o mînă de ajutor.

În sală totul amuțise, ca într-o cîmpie în ceasul fără lună al nopții. Din toate sentimentele care-i stăpîneau pe spectatori, cel mai puternic era mirarea: mirarea că aceste fețe vopsite, că aceste ființe cu veste înflorate, cu tricornuri și bonete trăiau ca niște oameni adevărați.

Izvoarele, rîurile, oceanele de vorbe care se revărsau de pe scenă, fără nici o asemănare cu vorbele pe care le rostește omul simplu în fiecare zi, în clipoceala lor fermecată aduceau gîndul la îndemîna tuturor.

Nici artificialitatea, nici tiradele sforăitoare ale lui Ferdinand nu puteau împiedica încredera pe care o trezea în public Țvetuhin cînd, înflăcărat și plin de avînt tineresc, risipea cu dărnicie la picioarele Luizei jurămintele lui de dragoste.

Fiecare ostaş îmbrăcat în mantaua lui de postav, tuşind în mînecă, ca nu cumva să-şi supere vecinul, se temea să nu scape măcar o mlădiere din glasul catifelat şi cald al lui Ţvetuhin. Fiecare din ei îşi tălmăcea pe limba lui tirada vrăjită a lui Ferdinand, şi poate că fiecare se gîndea să spună şi el vreodată, ca şi Ferdinand: „Fie ca piedicile să se înalţe în faţa mea ca munţii: ele îmi vor sluji drept scară şi mă voi avînta peste ele în braţele Luizei! Furtunile destinului hain îmi vor biciui simţirea, iar primejdiile o vor face pe Luiza mea şi mai fermecătoare!" Şi poate că fiecare dintre ei nădăjduia să audă cîndva, drept răspuns, şoapta aceea înspăimîntată şi pătimaşă: „Destul! Te implor, taci! O, dacă ai şti..."
Această Luiză, cu un nume atît de greu de ţinut minte, scris pe afiş cu un pămătuf muiat în cerneală: Parabukina, te cîştiga prin sinceritatea ei feciorelnică, prin simplicitatea şi prin zbuciumul sufletului neştiutor pe care trebuia să le pună în rolul ei. Poate că numai părea aşa. Poate că tremura că n-o să poată duce pînă la capăt sarcina pe care şi-o luase cu atîta îndrăzneală asupră-i. Dar frica ei în faţa spectatorilor era copleşită, fără să înţeleagă de ce, de altă frică: de frica fetei din mica burghezie în faţa dragostei venite pe neaşteptate şi sortite pieirii...
Liza urmărea jocul Anocikăi cu nedumerire şi invidie. Aproape nu-i venea să-şi creadă ochilor că pe scenă era aceeaşi fetiţă care crescuse undeva, mai la o parte, ca un firicel de iarbă neobservat de nimeni — în timp ce ea, Liza, se desfăta cu teatrul, visînd în singurătatea ei, ca la cea mai înaltă fericire pe care o poţi visa pe pămînt, să ajungă actriţă! Da, firicelul de iarbă crescuse şi prinsese putere. Nu mai era o fetiţă, ci o femeie în pragul înfloririi pe care-o aştepta. De unde avea Anocika mişcările acelea unduitoare? Cine o învăţase să poarte cu atîta graţie rochia lungă, de modă veche? Aşa ceva n-a putut să facă Ţvetuhin! Şi juca cu Ţvetuhin, cu însuşi Ţvetuhin. Anocika cea care în copilărie îi spunea, cu spaimă, „negriciosul"! Cum ar fi jucat Liza cu Ţvetuhin? Probabil că ar fi fost foarte bine ca actriţă,

cu mersul ei mîndru, cu farmecul chipului ei... Dar actrița nu era ea, ci Anocika, cea care nu era nici tocmai grațioasă, nici, orice s-ar zice, tocmai frumoasă. Iar Liza o să moară, probabil, ca o femeie oarecare de provincie, într-un dureros anonimat... Şi oare nu e mai bine aşa? Poate că destinul o cruțase de umilință? In viață era încă atrăgătoare, în timp ce pe scenă ar fi fost, poate, vrednică de compătimire, — cine ştie? Poate că soarta a hotărît mai cuminte, lăsîndu-i cu generozitate putința de a iubi scena în taină, aşa cum o iubesc atîtea alte femei?...

O clipă, Liza îşi luă ochii de la scenă şi-l căută în mulțime pe Kirill.

Stătea drept, uşor aplecat înainte. In lumina cărămizie şi piezişă a rampei, zugrăvită puternic pe umbră, fața lui părea şi mai palidă ca de obicei. De departe nu puteai să-i vezi prea bine expresia, dar era limpede că se uită la Luiza.

Uimirea pe care spectacolul o trezise în public părea că-l cuprinsese şi pe el. Insă el nu se minuna de spectacol, ci numai de Anocika. Dealtfel, tot atît se minuna şi de el însuşi: cum putuse să nu-şi dea seama, să nu vadă mai demult cea mai puternică, cea mai uimitoare latură a ființei ei: talentul. Era mult mai bogat, mult mai mare decît şi-ar fi putut închipui el. Era mai presus de tot ce-i venise vreodată în minte gîndindu-se la ea...

Un zîmbet nespus de duios şi cu totul neobişnuit la el i se aşternu încet pe buze şi rămase acolo. Prea erau sincere şi nevinovate toate aceste suferințe teatrale, ca să nu înduioşeze pînă şi un suflet neînduplecat ca al lui!

In clipa cînd, ridicîndu-se din genunchi şi smulgîndu-se din brațele tatălui ei, Luiza se repezi în urma lui Ferdinand care pleca gemînd: „Rămîi! Rămîi! Unde pleci? Tată, mamă, în clipa aceasta îngrozitoare el ne părăseşte!" — Kirill se aplecă şi mai mult şi tuşi, ca să înăbuşe un zgomot ciudat, care-i ieşise din piept odată cu răsuflarea tăiată: îşi adusese aminte de rîsul care-l apucase lîngă fereastră, atunci cînd, seara tîrziu, auzise strigătul acesta

dureros, care întîi îl speriase, apoi îl înveselise: „Rămîi! Rămîi!" Acum nu-i mai venea să rîdă. Emoția îl apropiase de Anocika mai mult decît în seara aceea, cînd o sărutase întîia oară. Voia să-și ascundă tulburarea și de aceea se apleca tot mai mult, mutîndu-se cu încetul pe marginea scaunului. Dar cu atît mai ușor îl putea urmări Vera Nikandrovna, care se lăsase pe speteaza scaunului și-și muta mereu privirile de la Anocika la băiatul ei: dacă mai rămăsese pentru ea vreo îndoială, totul se lămurea în clipa aceea...

Actul al doilea sfîrși minunat și lumea începu să cheme artiștii la rampă. Luîndu-se de mînă, se desfășurau ca un lanț în fața rampei, iar înfrigurarea lor fericită părea că trece și asupra cortinei, care unduia la spate ca bătută de valuri.

In timp ce mulțumea publicului, Anocika își lăsă ochii în jos, să se uite la Kirill. Și deodată zîmbetul ei fericit se stinse: văzuse un ostaș roșu care se aplecase spre Izvekov și-i șoptea ceva la ureche. In aceeași clipă, Kirill se ridică și plecă repede prin sală, în urma ostașului.

Spectatorii aplaudau și strigau, tot mai înfierbîntați, numele actorilor. La urechea Anocikăi ajunse un glas subțire de voinic: „Para-bu-u-kina-a!" Și numele acesta suna impresionant, ba chiar plăcut, cu toate că se auzeau acele „u-uri" prelungite poate înadins, ștrengărește. Dar tristețea care o cuprinsese nu-i îngăduia să guste prologul acesta zgomotos al succesului: Kirill nici nu se uitase la ea, iar acum fără îndoială că plecase de tot din club: erau doar pe lume lucruri mult mai importante decît un biet spectacol de amatori!

Actorii se prinseseră de mîini pentru a patra oară și eroul, în capul horei, trăgea după el pe eroină cînd, de după culise, se ivi ostașul care-l scosese pe Kirill din sală.

— Tovarășe Țvetuhin, stai puțin!

Cele cîteva cuvinte pe care i le spuse îl făcură pe Țvetuhin să-și părăsească hora. Și într-o clipă, totul luă altă înfățișare.

Oamenii de pe scenă nu mai mutau decorurile, frămîntînd în mîini, în aşteptare, ciocanele şi cleştele de cuie. Suflerul ieşi ciufulit din cuşca lui, scuturîndu-şi hainele. Pompierul îşi părăsi postul. Apărură figuranţii, îmbrăcaţi în uniforme de poliţişti ai nu ştiu cărui stat feroce. Actorii se uitau unul la altul, jigniţi. În sală, aplauzele nu încetaseră încă.

— Staţi pe loc, tovarăşi, nu vă risipiţi! — strigă ajutorul de regizor, fluturînd deasupra capului un volum zdrenţuit din operele lui Schiller.

— Să poftească toată trupa! — porunci Ţvetuhin.

— Să stingem în sală? — întrebă tehnicianul din fundul scenei.

— Aşezaţi-vă în formă de potcoavă, tovarăşi, — se frămînta ajutorul.

— Ce s-a întîmplat? A venit fotograful?

— Chemaţi-l şi pe machior! Pe Maria Ivanovna.

— Actorii înainte! Mai aproape, mai aproape! Luiza, treci la mijloc! Preşedintele! Mareşalul Curţii! Mai aproape unii de alţii!

— O să cîntăm, poate?

— Tovarăşi dulgheri! Aşezaţi-vă la rînd! Unde plecaţi?

— Sofitul din dreapta! S-a stins sofitul!

— Un miting? Pentru ce?

— Să se sune lung în sală! E careva la sonerie?

— Gata, Egor Pavlovici. S-a adunat toată lumea.

Ţvetuhin îşi cercetă trupa cu privirea, se aşeză în mijlocul potcoavei şi-i făcu ajutorului un semn.

— Daţi-i drumul! — strigă ajutorul, ridicînd deasupra capului şi lăsînd repede în jos volumul, care foşni din file.

Cortina începu să se ridice, solemn. Publicul se repezi să-şi ocupe locurile, vorbind tare şi aplaudînd din nou. La drept vorbind, nimeni nu ştia ce se întîmplă şi multă lume luă parada aceea neaşteptată drept o manifestaţie de mulţumire pentru aplauze din partea colectivului teatral. Totul era doar cu desăvîrşire nou: nici publicul nu cunoştea tradiţiile, nici teatrul n-avea de gînd să le păstreze.

Deodată, străbătînd scena cu paşi grăbiţi, Izvekov se opri la mijloc, în faţa cuştii suflerului şi ridică mîna în sus. Sala întreagă amuţi.

— Tovarăşi, — începu el cu un glas care nu avea nimic comun cu glasul domol al actorilor: un glas puternic, fără artificii, cu unele izbucniri de asprime chiar. Şi în tot ce se petrecea era ceva atît de nou, încît toată lumea aceea a teatrului părea că trecuse pe planul al doilea, că se stinsese, iar în locul ei apăruse altceva, cu totul deosebit. — Adineauri s-a primit o telegramă, care ne-a adus vestea unei mari victorii a noastre pe frontul de sud...

Sala păru că începe să freamăte, dar se opri şi amuţi din nou, aşteptînd.

— Cavaleria roşie a tovarăşului Budionnîi a zdrobit lîngă Voronej cele două corpuri de cavalerie ale lui Mamontov şi Şkuro! Voronejul...

Nu-l lăsară să continue. Vacarmul nu se revărsă pe scenă cu încetul, ci se prăbuşi ca o avalanşă sonoră care s-ar rostogoli pe povîrniş. Părea că strigătele voiau să înăbuşe aplauzele, iar tropăitul de picioare să acopere izbiturile paturilor de puşcă în podea. La început în rîndurile din urmă, apoi din ce în ce mai aproape, ostaşii începură să sară de la locurile lor, să năvălească în grupuri în golurile dintre scaune şi să înainteze spre scenă.

Kirill ridică din nou mîna şi făcu un pas spre mulţime. Oamenii se linişteau cu greu.

— Voronejul a fost eliberat! In mîinile trupelor noastre a căzut o pradă uriaşă. Albii sînt puşi pe fugă!

Din nou îl întrerupseră urale tinereşti şi răpăit de aplauze. Aruncînd o privire în jos prinse din zbor şi-şi întipări în minte nenumărate chipuri, nesfîrşit de variate, care păreau că alcătuiesc o singură faţă, strălucitoare şi înfrigurată.

— Aşteptăm amănunte din oră în oră. In telegramă ni se spune că urmărirea continuă. Ii batem pe cazacii lui Mamontov, îi batem pe voluntarii lui Şkuro. Tovarăşi! E începutul sfîrşitului lor! Denikin

va fi înfrînt. Mişcarea lui va fi înmormîntată pe veci, Armata Roşie îi va săpa un mormînt fără fund. Trăiască glorioasa cavalerie sovietică a muncitorilor şi a ţăranilor!

Era o chemare la bucurie, şi bucuria umplu de freamăt zidurile vechi ale cazărmii: toată clădirea îi răspunse, înmulţindu-şi ecourile.

Se ridicară de pe locurile lor şi cei din rîndurile din faţă, civilii. Băieţii se urcară în picioare pe scaune: întîi Pavlik, după el Vanea şi Vitea. Arseni Romanovici bătea din palme ridicîndu-şi mîinile sus, deasupra capului, şi pletele lui cărunte se legănau în ritmul bătăilor. Parabukin îşi flutura, cine ştie de ce, batista păturită cu grijă. Liza aplauda uitîndu-se la băiatul ei şi aşteptînd să se întoarcă spre ea ca să-i arate, prin semne, că trebuie să se dea jos de pe scaun. Pînă şi Oznobişin ciocănea tacticos cu degetele în palma lui mică.

Pe scenă, actorii se adunară în jurul lui Kirill, stricînd simetria potcoavei. Aplaudau şi ei şi nu-l lăsau să se retragă între culise. Bluza lui kaki părea o provocare printre toaletele înflorate din veacul al optsprezecelea, alături de panglicile de atlaz ale mareşalului Curţii, de dantelele şi vălurile lady-ei Milford, din neamul ducelui de Norfolk, de catifelele şi mătăsurile preşedintelui. Numai Kirill avea părul negru, în mijlocul perucilor pudrate. Şi era atît de stingherit de înfăţişarea lui simplă şi neprefăcută, de parcă el ar fi fost travestit, iar cei de pe scenă, din jurul lui, oameni obişnuiţi. Îşi vîrî în buzunar mîinile cu care nu ştia ce să facă, dar şi le scoase îndată şi, fără să-şi dea nici el seama de ce, îi întinse repede mîna lui Ţvetuhin, i-o strînse cu putere, apoi, şi mai repede, apucă şi scutură mîna Anocikăi, care rîdea de fericire.

În clipa aceea avu impresia că aplauzele se rostogoleau şi mai năvalnic spre scenă şi se gîndi că, prin strîngerile acelea de mînă, deplasase atenţia sălii asupra actorilor, că vestea cea mare rămăsese în umbră şi că aceasta era o greşeală neîngăduită din partea lui. Coborî de pe scenă, cu pas hotărît.

Anocika alergă după el între culise. Rîzînd mereu, îl întrebă tare, căutînd să-l ajungă din urmă:

— Cred că după o veste ca asta n-o să mai stai la spectacol, nu-i aşa?

Kirill se opri în loc şi pentru întîia oară văzu de aproape gîtul ei strălucind sub pudră şi sînul pe jumătate descoperit, gura care părea dată cu lac şi albastrul închis al ochilor, care parcă se întinsese albăstrindu-i pleoapele largi. Dar, sub toate acestea, se uita la el cu uimitoare limpezime Anocika, aşa cum o păstrase totdeauna în gîndul lui, Anocika pe care nici un fard de pe lume nu putea s-o facă nici mai urîtă, nici mai frumoasă şi care aştepta acum, cu teamă, răspunsul lui.

— Nu, rămîn pînă la sfîrşit. O să mă duc numai din cînd în cînd la telefon. E aproape, a treia cameră.

Intîrzie o clipă lîngă ea. Ii venea greu să se despartă de ceea ce bănuia sub fardul ei, ca după un geam prăfuit.

— Eşti foarte bine! — zise el.

Ea se depărtă puţin.

— Pune pe altcineva să stea la telefon, — îl rugă ea.

— Nu se poate, trebuie să vorbesc singur.

— Atunci, pune pe cineva în locul dumitale în sală, să te anunţe cînd o să cad cu brio!

— O să mă duc numai în pauză, — zîmbi el.

Pe faţa ei nu era nici umbră de capriciu sau de cochetărie. Atîta doar că nu credea în adevărul făgăduielii lui.

Actorii se uitau la ei de la distanţă, iar dulgherul bombăni supărat: „la o parte!“ Kirill îi făcu un semn de încurajare cu capul şi plecă.

Ţvetuhin o întrebă repede, din mers:

— Ce-a spus?

— Ii place, — îi răspunse ea cu nepăsare, fără să se oprească.

In timp ce juca, nu putea să-l vadă pe Kirill. In general, îi era frică să se uite în sală. Iar în pauze, locul lui era gol. Aşa că nu putea să ştie dacă se ţinuse ori nu de cuvînt.

O dată pornit pe drumul cel bun, spectacolul se desfăşura, apropiindu-se de sfîrşit, fără nici un fel de piedică. Dimpotrivă, succesul creştea din clipă în clipă. Poate că starea aceea de înfrigurare, provocată de vestea victoriei, îi făcuse pe spectatori să fie şi mai binevoitori încă, decît la început, şi să nu-şi cruţe palmele. Dar actorii socoteau bunăvoinţa sălii ca fiind datorită în întregime talentului lor şi jucau cu mai multă încredere şi mai legat. Chemările la rampă la sfîrşitul ultimului act erau furtunoase şi generoase. Toată lumea se îngrămădea lîngă scenă. Trupa îl aplaudă pe Ţvetuhin, Ţvetuhin îşi aplaudă trupa, apoi o luă pe Anocika de mînă şi o aduse la rampă, salutînd publicul de nenumărate ori.

Parabukin era grozav de mîndru şi aştepta felicitări. Arseni Romanovici îi strînse mîna cel dintîi, cu entuziasm:

— Ai văzut-o cum joacă? E o mare nădejde! O nădejde descoperită aici, în patria ei. Cum s-ar zice, un talent înnăscut. Şi tot meritul e al lui Ţvetuhin. Frumos exemplu!

Ştergîndu-şi fruntea cu batista de mult despăturită şi udă leoarcă, Tihon Platonovici dădea din cap şi tuşea semnificativ. Apucîndu-l de mînă pe Pavlik şi trăgîndu-l spre el din mulţime, se aplecă la urechea lui:

— Iată-ne nişte adevăraţi Rotschildzi, Pavele! Are s-o umple de părăluţe pe soră-ta Egor Pavlovici ăsta!

Cînd ieşea Anocika la rampă, Liza o urmărea cu o privire înceată. Şi în clipele acelea părea că nu-şi mai aminteşte nici de Oznobişin, care o aştepta cu răbdare, nici chiar de Vitea. Ca şi mai înainte, îşi punea mereu aceeaşi întrebare: de unde a găsit fetiţa asta atîta putere şi îndrăzneală ca să intre în luptă şi să învingă? Şi, tot ca mai înainte, nu găsea răspuns. Deodată îl văzu, aproape alături de ea, pe Kirill.

Ridicat în picioare, se uita spre scenă peste umărul Verei Nikandrovna. Buzele îi tremurau. Se vedea că luptă să rămînă un judecător imparţial, dar emo-

ția îl doborîse, și prin lupta aceea se întrezărea bucuria. Păru a simți că se uita cineva la el și se întoarse neliniștit. O văzu pe Liza și se tulbură. Făcîndu-și loc pînă la ea, îi întinse mîna.

— Nu-i așa că și dumneata ești încîntat de Anocika ? — îl întrebă Liza.

— După părerea mea, teatrul cel nou e gata înfăptuit. N-aş fi crezut că Țvetuhin o s-o scoată atît de bine la capăt ! Ai văzut cum l-au întîmpinat ostașii ?

— Dar de Anocika, ce zici ? — stărui Liza.

— Da, Anocika... — zise el, ocolind din nou răspunsul. — E uşor să joci pentru un public atît de îngăduitor.

— Mie mi se pare că nu-i chiar atît de uşor ! Totul trebuie să fie pe înțelesul lor...

— Nu-i nevoie de cine ştie ce pricepere ca să înțeleagă. Sînt oameni destul de deştepți, — începu el. Se opri deodată, de parcă întîrzia asupra unui gînd, apoi urmă : — Însă ai dreptate, în sensul că e mult mai uşor să faci un lucru pe care nu-l înțelegi.

În sală era tot zgomot şi ei vorbeau tare, atît de aproape unul de altul încît li se atingeau umerii.

— Mă bucur că te-am întîlnit, — zise Liza.

— Şi eu mă bucur.

— N-am îndrăznit să vin la dumneata să-ți mulțumesc.

— Pentru ce ?

— Pentru tata. De două săptămîni e acasă.

— El... A, da, înțeleg ! Numai că eu n-am nici un amestec în chestia asta...

— Nu-i adevărat.

Kirill începu să rîdă.

— De ce să pui pe seama mea generozitatea altcuiva ? Totul i se datoreşte lui Ragozin. Îl cunoştea doar pe tatăl dumitale.

— Nu-i adevărat ! Şi eu auzisem cum că Ragozin l-ar fi ajutat. Bărbatul meu s-a dus la el, să-i mulțumească. Dar Ragozin a început să strige că nici nu vrea să audă de afacerea asta şi l-a dat afară, pur şi simplu !

— E un om serios, — rîse din nou Kirill — şi nu-i plac nici lui generozităţile... La urma urmei, nu cred că tatăl dumitale are vreo obligaţie faţă de cineva. Probabil că a plătit ce a trebuit să plătească...

Liza îşi depărtă cît putu umărul de al lui Kirill şi i se uită în ochi, tăcută.

— Dumneata ţi-ai făcut, ca totdeauna, datoria de fiică şi trebuie să fii mulţumită. Ce vrei mai mult? — urmă el.

— Asta ce e? O răutate? — întrebă Liza cu amărăciune.

— E adevărul, — răspunse el rece şi aruncă o privire în jur. — Actorii nu mai ies la rampă. Ar fi timpul să plecăm.

Şi-şi luă grăbit rămas bun.

Într-adevăr în sală era mai linişte, dar lumea tot mai aplauda şi Ţvetuhin o mai scoase pe Anocika la rampă, pentru cea din urmă oară.

Fata avea aerul că nu putea să se dezmeticească din succesul ei neașteptat: zîmbetul îi încremenise, iar reverențele își pierduseră mlădierea. Il căuta cu ochii pe Kirill, tot mai neliniștită, și se întorcea tot mai dezamăgită între culise.

Alergă apoi în cabina ei — un colțișor de-o palmă, despărţit cu pereți de carton — şi aproape căzu pe scaun, închizîndu-și ochii. Totul se petrecuse așa cum visase în clipele tainice, cînd rămînea singură cu ea însăşi: jucase un rol principal şi cîştigase o biruinţă! Și iată că nu simțea altceva decît o adîncă istovire și o tristețe fără sfîrșit. Ii venea să plîngă de oboseală.

Dar nu avu nici cînd să răsufle, că ușa deschisă puternic se izbi de perete.

In cabină năvăli Ţvetuhin. Își smulse peruca și, apucînd-o de coadă, o învîrti pe deasupra capului, ca un trofeu. La un pas de Anocika, își desfăcu larg brațele:

— Scumpa mea! Vino să te sărut!

Anocika păru că-și uită de oboseală. Sări împingînd scaunul la o parte şi se repezi de gîtul lui.

Țvetuhin o îmbrățișă și o sărută pe gură. Depărtîndu-se de ea, strigă:

— Încă o dată, actrița mea minunată! Încă o dată!

Îl sărută, de data asta, ea. El îi căută din nou gura. Fata încercă să se ferească. El îi strînse capul cu brațul îndoit. Totuși, Anocika izbuti să se smulgă din brațele lui. Atunci el îi suflă grăbit și foarte încet:

— Încă o dată. Mai repede... tu!

Anocika îi văzu ochii întunecați, cu o expresie nouă și înspăimîntătoare în adîncul lor.

Se aplecă, ridică scaunul și se așeză la măsuța ei, cu spatele spre Țvetuhin. Îl văzu în oglindă cum își freca fruntea despărțită în două de o dungă: partea de sus era brună sub părul negru, ușor încărunțit, iar cea de jos, portocalie din pricina fardului, sub care cutele păreau și mai adînci.

— Egor Pavlovici, du-te te rog. Trebuie să mă schimb...

Țvetuhin mai întîrzie o clipă. Apoi, făcînd vînt perucii de parcă era gata s-o arunce, se întoarse și plecă închizînd cu băgare de seamă ușa în urma lui.

Anocika rămase nemișcată. Oboseala o doborîse din nou și mîinile ei nu puteau să se ridice ca să desprindă acele și să-și scoată boneta. La hotarul dintre zgomotul sălii de spectacol și singurătatea ciudată din ungherele deodată tăcute ale cabinelor, i se păru că deslușește începutul unei vieți neverosimile și pline de primejdii.

Deodată, ajunse la urechile ei un glas de femeie. Anocika îl recunoscu și începu să se dezbrace.

— Unde te-ai ascuns, drăguțo? — cînta glasul de contralto al Agniei Lvovna. — Lumea vine să te felicite, și tu fugi!

Năvăli în cabină, o cuprinse cu brațele pe la spate și o sărută zgomotos pe ureche, pe gît, pe obraz.

— Trebuie să recunosc, trebuie să recunosc! — striga ea printre sărutări. — A ieșit tare, tare drăguț! Ai un temperament înnăscut: n-aș fi crezut, doamne ferește! Bineînțeles, n-ai încă patima lăuntrică... Dar nici nu se poate cere așa ceva de la un boboc de fată

ca tine! Zău, drăguță, nu te supăra. Și-apoi, fără îndoială că n-ai nici școală! Eu am jucat rolul Luizei abia după trei ani... Și ce senzație a fost! De neuitat! Iar tu vrei așa, dintr-o dată... Nici vorbă că a ieșit destul de superficial! Dar nu-i nimic, nu-i nimic, nu-ți face sînge rău. Și mai ales, te rog să nu începi a urla! Principalul e că a ieșit foarte curățel și că publicul a fost încîntat. Tehnica e un lucru care se capătă cu timpul. Iar cît despre pasiune...

Agnia Lvovna își lipi obrazul fierbinte de urechea Anocikăi:

— In privința asta, drăguță, să nu-i cedezi lui Egor Pavlovici!

— De unde ați mai scos-o și asta? — se înspăimîntă Anocika.

— Vai, fetițo dragă, dar parcă nu-l cunosc eu? Intîi o să vrea să te sărute, pe urmă o să înceapă a ți se plînge de soarta lui: că-l terorizez, că numai tu poți să pui capăt tiraniei mele asupra vieții lui pierdute... Să nu crezi nimic din toate astea. Toate-s minciuni și prostii! Pur și simplu, e un crai bătrîn și nimic mai mult! Hei, dacă n-ar fi fost frîul meu, n-ar fi ajuns niciodată ce este: și-ar fi risipit toată viața cu fetițele... Numai eu am făcut din el un geniu!

Anocika încercă să-i răspundă. Se ridică chiar de pe scaun, să scape de năvala vorbelor care o amețeau. Dar Agnia Lvovna îi astupă gura cu palma și apropiindu-se tare de ea, îi șopti, lungind cuvintele ca o îmblînzitoare de șerpi:

— Ține minte ce-ți spun: dacă te lași încîntată de promisiunile lui Egor al meu, am să-ți mănînc zilele!

Dar în aceeași clipă, izbucni în rîs și începu să cînte din nou, sonor:

— E prea curînd, mult prea curînd, drăguță, să ți se urce succesul la cap! Ia te uită, te cere mulțimea! Parcă-s magii de la răsărit care vin să se închine, — conduși de tată-tău, mi se pare. Iar tu, nici nu vrei să te arăți! Poftim, uite, primește-i! Că eu mă duc la Egor Pavlovici al meu...

Nu era nici o mulțime: doar Tihon Platonovici și cu Pavlik se uitau din sală în cabina Anocikăi.

Parabukin izbutise, într-un chip cu totul misterios, să mai pună ceva la inimă. Pesemne că-și luase în buzunar vreo sticluță, s-o aibă în cazul vreunei emoții prea puternice, ceea ce se și întîmplase.

— Anocika, fetița mea scumpă! — începu el gîfîind. — Mă uitam și nu-mi venea să-mi cred ochilor: tu să fii, oare? M-au podidit lacrimile, crede-mă. M-ai dat gata! Și pe cine ai dat tu gata, hai? Pe tătuca Parabukin! Pe Goliat! Tu ai să-l întorci pe tatăl tău pe calea cea dreaptă. Salutare părintească și mii de mulțumiri!

Făcu o plecăciune și o îmbrățișă.

— Sînt gata să umblu din teatru în teatru după tine, cîte zile oi mai avea de trăit. Unde-ai să te duci, o să te urmez. O să-ți trag cortina! O să-ți calc rochițele, dacă o să vrei. Iar pe Pavlik ți-l dau în grija ta. Să faci ce vrei cu el! Să-l crești tu în locul Olgăi Ivanovna. Doamne, de ce n-a trăit răposata, să vadă și ea fericirea noastră? Ce-ar mai fi plîns!

— Bine, tată, bine. Acum du-te. Așteaptă-mă pînă ies.

Tihon Platonovici o amenință cu degetul, cu un aer misterios.

— Nu pot să te-aștept eu, că te-așteaptă altcineva. E la ușa care dă încoace.

Se aplecă ușor spre Anocika:

— Tovarășul Izvekov. În persoană!

— Unde-i? — strigă Anocika.

— Hai că ți-l arăt eu! — îi răspunse cu entuziasm Pavlik.

Dar Anocika ieși din cabină fără să se mai uite la ei și, trecînd prin coridoare, se opri lîngă ieșirea spre sală. Nu era nimeni. Deschise ușa încetișor.

Pe marginea treptelor despărțite de vestibul printr-o bucată de pînză roșie, Kirill se plimba ca o fiară în cușcă: trei pași înainte, trei pași înapoi.

— Nu ești încă gata? — se miră el, bucurîndu-se că o vede.

— Unde-ai fost? — îl întrebă ea, trăgîndu-și cu greu răsufletul.

— Nicăieri.

— Nu te-am văzut.
— Dar eu te-am văzut! Şi, după mine, aşa şi trebuia să fie... Hai repede, şterge-ţi fardul, să te duc acasă.
— Dacă eşti grăbit, eu nu te reţin...
— Aş vrea să fim mai mult împreună.
Dar ea păru că nu-l aude, şi deodată izbucniră printre lacrimi, cu o deznădejde de copil, cuvinte de dojană:
— Nu, du-te! Dacă n-ai timp... Nici nu mi-a trecut prin minte că o să stai să mă aştepţi, că ţi-ai lăsat treburile pentru mine... Du-te la treburile dumitale! Ce mai stai?
El îi strînse mîinile.
— Draga mea, dragă! — repetă cu un zîmbet încurcat. — E o zi atît de mare. Crede-mă...
Anocika păru că se dezmeticeşte. Niciodată încă glasul lui nu tremurase aşa... Vorbi înainte, emoţionat:
— Toate cuvintele acestea numai de prea multă fericire le spui, nu-i aşa? Dar nu trebuie! Nu trebuie, Anocika...
Ea avea încă lacrimi în ochi, însă simţea cum o cuprinde un val de fericire. Apucă mîinile lui Kirill şi i le strînse.
— Îndată vin! Aşteaptă-mă! — îi şopti în grabă şi se repezi îndărăt, împingînd uşa cu putere.
Intră în cabina ei în goană, scoţîndu-şi din mers peruca şi boneta.
— Duceţi-vă singuri acasă, că mă conduce cineva! — strigă ea către Tihon şi Pavlik dîndu-i afară, dar în acelaşi timp oprindu-i pe loc cu porunci scurte:
— Şorţul, Pavlik! Dezleagă-mi şorţul. Desfă copcile. Ia-le de sus! Hai mai repede! Nu-ţi fie frică. Apasă numai de amîndouă părţile, că se deschid singure. Doamne, ce stîngaci eşti! Ei lasă, ajunge, că mă dezbrac singură. Du-te acum, du-te...
Îşi scoase peste cap rochia Luizei şi, ungîndu-şi faţa cu vaselină, se strecură, cu mişcările de fiecare zi, în rochiţa Anocikăi. În timp ce-şi ştergea fardul cu prosopul, arunca din picioare, ca un copil, ca să-şi

scoată pantofii. Cel mai mult timp şi-l pierdu ca să-şi lege şireturile la ghete: moda asta idioată a ghetelor de stofă înalte pînă la genunchi şi încheiate de jos în sus cu şireturi trecute prin capse o indignă pentru întîia oară pînă în adîncul sufletului. Dar pînă la urmă se sfîrşi şi chinul acesta. Işi puse în grabă paltonaşul, îşi prinse din zbor, ca pe o minge, bereta din cui şi alergă afară. Din fericire nu întîlni pînă acolo pe nimeni.

Cînd ieşiră amîndoi în întunericul nopţii de toamnă, publicul se împrăştiase şi străzile erau pustii. Ocoliră clădirea masivă a cazărmii şi, după colţ, zăriră caroseria lucioasă a unei maşini.

— Maşina? — strigă Anocika, fără să-şi poată ascunde dezamăgirea. — O clipă, apoi iarăşi ne despărţim?

El o apucă de mînă.

— Ia-o încet spre catedrala veche, — îi porunci şoferului.

Asta însemna că vor străbate întreg oraşul.

Bătea vîntul, dar în maşină nu era frig. Geamul care despărţea locurile din faţă oglindi toate mişcările lor cît timp se aşezară. Apoi Anocika văzu capul lui Kirill aproape de tot de al ei. In oglinda geamului, se legănau uşor, şi Anocika nu putea să-şi ia ochii de la acest reflex tulbure, adormitor. Prin crăpătura uşii trăgea un firicel subţire de aer, ceva zornăia subţirel, pe o singură notă, sub scaunul lor, iar motorul bîzîia somnoros.

Şi iată că, după toată tristeţea, după toată spaima, după tot chinul şi nădejdea care-i umpluseră ziua, după biruinţa, golul, jignirea, ciuda, lacrimile şi exploziile de bucurie cu care se sfîrşise seara, Anocika simţi o linişte ciudată. I se părea că o culcase cineva cu grijă după un leşin adînc, o învelise şi-i spusese o vorbă blîndă. Nici măcar nu se minuna de ciudăţenia acestei senzaţii, atît de liniştită se simţea acum. Totul i se părea de la sine înţeles, de parcă se plimba cu maşina pentru a suta oară în viaţa ei, stînd alături de Kirill şi-i simţea pentru a suta oară atingerea trupului cu tot trupul ei, de la umeri pînă la genunchi...

Totul era firesc și ea nu mai dorea nimic afară de asta. Dorea doar să meargă, să meargă așa la nesfîrșit.

Nu întîlneau pe nimeni în drum, nu se vedea nimic dincolo de ferestre, șoferul nu claxona. Firicelul proaspăt de vînt îi bătea mereu drept în față și părea că el era acela care zornăie așa de subțirel.

In centrul orașului, după ce dădură de asfalt și mașina lunecă lin, ca un fier de călcat pe scîndură, Anocika zise încet :

— Astăzi mi-am adus aminte cum ne duceam pe vremuri, cînd eram școlărițe, la teatru, la balcon. Aveam o actriță a noastră favorită. Dumneata nu erai pe-atunci aici...

— „Dumneata" ? — îi scăpă lui, ca în glumă.

Anocika se gîndi puțin. Luîndu-i mîna și apăsîndu-i-o ușor pe genunchi, se îndreptă :

— Tu nu erai pe-atunci... N-o cunoști... Cînd ne fermeca în rolul Katerinei sau al Pribîtkovei, toate, dar absolut toate voiam să ne facem actrițe ca ea. Iar acum, aș vrea să fie toată lumea ca mine. Să se simtă toată lumea așa cum mă simt eu acum...

El nu-i răspunse, se întoarse doar spre ea și începu s-o privească. Mașina alerga mereu, aproape fără salturi. Apoi asfaltul se termină și imaginile oglindite în geam începură iarăși să se clatine.

— Ți-a plăcut Țvetuhin ? — întrebă ea deodată.

— Da. A fost mult mai bine decît mă așteptam. Prinsesem necaz pe el după un spectacol... Asta, înainte de deportare.

Anocika tăcu un timp.

— Poate că în curînd o să plec din trupa lui.

Acum îi venise rîndul lui Kirill să tacă : nu înțelegea ce voia să spună și o cerceta mereu cu ochii. Dar ea nu se uita la el.

— Ar vrea să mă mai învețe și altceva, afară de artă, — zise Anocika și-și întoarse fața de la Kirill.

— Am bănuit-o eu asta, — îi răspunse el repede și, după o scurtă pauză, întrebă ca și cum ar afirma :

— Dar nu-i merge ?

Fata ridică din umeri.

— Încotro o luăm? La dreapta, la stînga? — strigă şoferul de dincolo de geam.

— Opreşte.

Kirill deschise portiera. Clopotniţa ascuţită a catedralei se zugrăvea, neagră, pe cerul cenuşiu. Dinspre Volga venea, ca un zid larg, vîntul.

— Să ieşim la aer.

Se pomeniră în piaţă. Peste ei se revărsă, ca un val, o mireasmă jilavă şi înţepătoare, în care se amestecau toate: nămolul de pe mal, odgoanele ude, smoala, uleiul de la maşini şi putregaiul dulceag al mîlului.

— Ce bine-i! — strigă Kirill şi o apucă pe Anocika de braţ.

O luară încet la vale, spre rîu. Se zăreau, departe, cîţiva ochi de lumină de pe geamanduri. Un vas oarecare se căznea de unul singur, trăgînd nu ştiu ce după el împotriva curentului, iar luminile lui cînd se aprindeau, cînd păreau că se învăluie în lacrimi.

Îndată ce se întinse în faţa lor largul întunecat, pe-alocuri plumburiu, al apei, se opriră sus pe mal la marginea rîpei, fără să meargă pînă la malul fluviului. Se auzea clipocitul inegal al valurilor, iar răbufnirile vîntului făceau să scîrţîie prelung bărcile răscoapte de pe uscat.

Şi totuşi Anocika se simţea liniştită, şi, cînd Kirill o îmbrăţişă, doar se strînse mai tare lîngă el.

— Mă uit în întunecimea asta, — zise el, — şi văd nenumărate lumini, şi văd mulţimi de oameni, şi aud glasuri care nu contenesc... Dar tu?

— De ce, cînd sîntem fericiţi, ne gîndim totdeauna la ce o să fie odată?

— Pentru că năzuim spre mai bine.

— Dar poate să fie, oare, mai bine ca acum? Mă uit în întunecimea asta şi ea înseamnă pentru mine tot ce e mai bun pe lume. Şi nu mai vreau nici un alt „mai bine".

— Nici eu, — încuviinţă el, strîngînd-o mai tare la piept.

— Mi se pare că n-am văzut niciodată o noapte ca aceasta...

— Nici eu.

— Și uite: totuși, e liniște în jur.
— Adevărat. Păcat că plecăm.
— De pe acum?
— E păcat, păcat! Și totuși, trebuie.
— Cînd se va termina o dată?
— Ce să se termine?
— Veșnicul „trebuie".
— Să se termine?... Ascultă, Anocika. Și răspunde-mi. Am nevoie acum de răspunsul tău. Vrei?
— Bine.
— Iată. Nici un avînt spre cer nu e cu putință fără pămînt. Ca să te ridici în văzduh, ai nevoie de un sprijin puternic. Sîntem acum pe cale de a cuceri pentru noi acest sprijin. Anume, construim acum aerodromul viitorului. E o muncă de durată și grea. Mai bine zis, cea mai grea din cîte pot să fie. Trebuie să lăsăm la o parte mănușile. La nevoie, săpăm pămîntul cu mîinile, îl sfărîmăm cu unghiile, îl bătătorim cu tălpile goale. Și n-o să ne dăm înlături pînă n-o să terminăm aerodromul nostru. N-avem nici o clipă pentru odihnă. Uneori n-avem nici cînd să zîmbim. Trebuie să ne grăbim. Poate că tocmai din pricina acestei munci am ajuns să fim atît de aspri. Uneori te uiți la tine singur și te vezi întunecat și ursuz, bun de speriat copiii, pînă într-atît te sălbăticești! Vorbesc serios! Dar nu mă pot schimba. O să bătătoresc pămîntul pînă o să fie atît de tare, încît să-ți poți face vînt, să te desprinzi de el și să te ridici la înălțimi pe care oamenii nu le-au cunoscut încă. Le văd, le văd tot timpul înălțimile acelea, mă crezi? Netezesc mușuroaie, astup gropi, și în vremea asta mă uit mereu în sus! Și văd oamenii, mă văd și pe mine printre ei, cu totul altfel, înnoiți de tot, și ușori. Și nu mai am în mine nimic ursuz, mă crezi?

Cît timp vorbise Kirill, Anocika se depărtase tot mai mult de el, ca să-l vadă mai bine în întuneric. După ce termină, zîmbi, pentru că prea vorbise serios despre omul cel ursuz.

— Ce trebuie să răspund? Să spun ce cred eu despre omul cel ursuz?

— M-ai întrebat cînd se va termina. Nu știu. Nu prea curînd. Dar poate să fie și foarte curînd.

— Nu înțeleg.

— Tu nu poți vedea un sfîrșit acelui „trebuie" al meu, pentru că acel „trebuie" nu e și al tău. Dar dacă ar fi și al meu și al tău, atunci nu ți-ar mai păsa dacă se va termina curînd sau tîrziu...

— Dar nu se va termina din pricina asta mai curînd ? — întrebă ea din nou, zîmbind.

Zîmbi și el :

— Ceva mai curînd, poate. O să avem doar un muncitor mai mult la săpat pămîntul. Și tocmai asta e întrebarea. Vrei să clădești împreună cu mine... aerodromul ?

— Eu credeam... credeam că am și început ! — răspunse ea foarte încet privindu-l cu coada ochiului, apoi întorcîndu-și privirea de la el.

Kirill începu să rîdă, o întoarse pe loc și o luă repede în sus, pe drumul care se depărta de rîu.

O duse pînă acasă petrecînd-o de-a lungul curții, și-și luară rămas bun făgăduindu-și să se vadă curînd.

Îndată în urma Anocikăi, intrară în casă și Parabukin cu Pavlik. Ea ar fi vrut să rămînă singură, dar Tihon o luă de la început cu felicitările. Pe răcoare, beția i se stîrnise și mai amarnic.

— Trebuie să-ți cer iertare, fata mea ! M-am îndoit, da, grozav m-am îndoit că or să iasă toate așa de bine ! Mă tot gîndeam : cum să ajungă ea la o înălțime ca asta ? Auzi dumneata, artistă ?! Fata lui Tihon Parabukin, artistă ! Mă gîndeam eu că o fi fiind ceva de capul tău... Dar azi, mă uit împrejurul meu și aud lumea vorbind. Și toți se întorc după mine : „Uite, îl vezi ? Asta e tatăl artistei !" Te felicit, fetița tatii ! Mare, mare bucurie mi-ai făcut !

Bătu din palme.

— Pe urmă, nici de Egor Pavlovici nu eram tocmai sigur, doamne iartă-mă ! Ce-o fi urmărind ? îmi ziceam. Ce are de gînd să facă el cu o fată cumsecade ca tine ? Dar astăzi am văzut că vrea să facă om din tine, să te ridice... Te felicit...

— Mai păstrează-ţi felicitările, tată. Poate că o să mai ai şi altă dată nevoie de ele.

— Inţeleg. Te gîndeşti la viitorul tău artistic. Da, înţeleg...

— La cel artistic, ori la altul...

Tihon Platonovici nu înţelese dintr-o dată despre ce era vorba şi încă multă vreme se mai încurcă în felicitări şi plecăciuni. Dar pe neaşteptate păru a se dezmetici, de parcă ar fi căzut un trăsnet din senin. Se lăsă greoi pe scaun şi strigă:

— Paşka! Vino-ncoace! Ce ţi-am spus eu? Nu ţi-am spus că Ţvetuhin o s-o umple pe soră-ta de bani? Ţi-am spus! Vino şi spune-i Anocikăi dacă ţi-am spus ori ba! Egor Pavlovici o ia în căsătorie pe Anocika. Nu-i aşa? N-am ghicit eu bine? Ehei!...

Apoi începu din nou să se bîlbîie:

— Ia stai... cum de-şi permite una ca asta, cînd are încă o nevastă în viaţă? Cum, adică? Divorţează? De divorţ e vorba? Te întreb...

— Toate astea le-ai scornit tu singur! — zîmbi Anocika. — Mai bine du-te şi te culcă.

— Mă rog, cum vine asta „scornit"? Atunci de ce-mi ceri să te felicit? Am scornit, hai? Nu, nici să nu-ţi treacă prin gînd! Am văzut eu de mult. Ce, crezi că tată-tu n-are ochi? Că-i orb?... Stai! Nu se poate! — strigă el şi mai aprins, sărind în picioare. — Izvekov trebuie să fie! Nu-i aşa?

Işi holbă ochii şi, proptindu-şi pumnii în masă, se aplecă spre ea cu tot trupul lui uscăţiv şi turtit, parcă.

Anocika izbucni într-un rîs vesel şi trecu în odaia ei, să se dezbrace.

— Halal de tine, Tihon Platonovici, că ai fată de măritat! — tună Parabukin prin uşa închisă. — Cîtă vreme te-a ţinut tată-tău, a fost bun, hai? Da' acuma, poţi să-l arunci peste bord! Te-am crescut mare, te-am făcut om, iar tu — ha, ha, ha! — gata, pleci din casă. Dar pe frate-tău cine o să-l hrănească? Tovarăşul Izvekov, poate?... Toată viaţa n-au făcut altceva decît să te înstrăineze de casă Izvekovii ăştia ai tăi! Ar dori ca toate să fie după pofta dumnealor! Pe toată

lumea s-o dăscălească. Într-o vreme mă toca la cap cucoana profesoară, iar acuma, se vede treaba că vrea să-mi dea lecţii fecioru-său! Ei, nu! Întîi să munceşti şi pe urmă — ha, ha, ha!...

Anocika îl auzi încă multă vreme bombănind, dar prindea tot mai puţin înţelesul vorbelor lui încurcate.

Înainte de-a adormi, i se păru că plutea într-un vis lung, legănător, care trăgea şi aşeza în faţa ei, ca pe nişte cărţi de ghicit, frînturi din tot ce trăise ea în seara aceea minunată. Cu mintea obosită, Anocika încerca să despartă ce cîştigase de ce pierduse în seara aceea. Înaintea ochilor ei, toate se învîrteau într-o învălmăşeală tot mai greoaie şi se făcea că Izvekov pleca împreună cu ea şi se afunda în visul ei, în timp ce Ţvetuhin, mic, mic de tot, îi făcea semne cu o perucă pudrată de undeva, de departe, de după o apă întunecată şi fără sfîrşit.

Cel din urmă zgomot pe care-l mai auzi fu oftatul adînc al tatălui său, care se întorcea de pe o parte pe alta în pat, fără somn:

— Doamne, iartă-mă pe mine, păcătosul!...

La bătrîneţe, şi mai cu seamă după moartea Olgăi Ivanovna, Parabukin începuse a se cam teme de puterea lui dumnezeu. Lucrul acesta îl văzuse Anocika de mult.

35

EPILOG

LA ASPECTE DIN RAZBOI

Cît ţinură furtunile echinocţiului de toamnă, albii, desfăşurîndu-şi ofensiva generală în sud, ocupară ţinutul Kurskului.

Diviziile de infanterie ale armatei de voluntari, alcătuite din ofiţeri, care făceau parte din corpul de armată al lui Kutiepov, porniră, desfăşurîndu-se în evantai, spre nord, nord-vest şi nord-est. Trupele lui Kornilov înaintau spre Orel, ale lui Drozdov spre Briansk, ale lui Alexeiev şi Markov spre Eleţ. Corpul de cavalerie

al lui Şkuro, după ce făcu joncţiunea cu Mamontov, se îndrepta spre Voronej, ca să acţioneze împreună cu aripa stîngă a armatei Donului.

Pe la mijlocul lui octombrie, Orelul căzu, iar trupele lui Denikin luară drumul Tulei, ameninţînd direct izvorul principal de aprovizionare al Armatei Roşii cu muniţii, cu puşti şi cu mitraliere.

Deasupra Moscovei se adunau, tot mai grei, norii primejdiei.

Era punctul culminant al succeselor „Forţelor armate din Sudul Rusiei" ale lui Denikin şi, în acelaşi timp, suprema clipă de încordare în lupta sovietelor împotriva contrarevoluţiei pe fronturile războiului civil.

Anul 1919 fusese pentru Rusia un an de încercări atît de grele, încît dacă puterea poporului s-ar fi frînt şi n-ar fi putut să ţină piept urgiei pe care o revărsase istoria asupra ţării, poporul şi-ar fi compromis pentru multă vreme viitorul în numele căruia făcuse Marea Revoluţie Socialistă.

Faimoasele „spaţii", despre care se spusese atît de mult şi atît de des că ar fi scăpat Rusia în anii năvălirilor barbare, se aflau acum, în cea mai mare parte, sub stăpînirea guvernelor contrarevoluţionare şi a intervenţioniştilor străini. În toiul războiului civil, în mîinile Sovietelor nu mai rămăsese decît o parte din Rusia europeană de mijloc, în jurul inimii ei: Moscova.

Rusiei nu-i lipseau numai Orientul îndepărtat şi necuprinsa Siberie, dar îi lipsiră un timp şi Uralul întreg, şi aproape toate ţinuturile de dincolo de Volga. Îi fusese răpit tot sud-estul, împreună cu Turkestanul, tot sudul, cu Caucazul, Kubanul, Donul şi bazinul Doneţului. Fusese ruptă de Ucraina cu Moldavia şi, în apus, de Bielorusia cu Ţările Baltice. I se luaseră ţinuturile lacurilor şi întreg litoralul nordic. În nici unul din cele patru puncte cardinale nu mai avea ieşire la mare.

Toate aceste întinse ţinuturi mărginaşe alcătuiau cele mai mari bogăţii ale uriaşului stat. În jurul lui 1919, Rusiei îi fuseseră răpite, în urma cotropirilor

militare ale contrarevoluţiei, grînarele cele mai de seamă, minereurile Uralului, bumbacul Asiei Centrale, petrolul şi cărbunele, păşunile de stepă şi de munte şi lemnul de construcţii.

În locul bogăţiilor care-i aparţinuseră dar care-i fuseseră răşluite, — Rusiei, cu ţinuturile ei de mijloc şi cu cele două capitale, nu-i rămăseseră de-a lungul acestor evenimente decît frigul şi foametea.

Şi iată că acum, în toamnă, duşmanul pătrundea de la sud spre Moscova iar de la vest şi nord-vest spre porţile Petrogradului.

După prăbuşirea celei dintîi ofensive de primăvară a Antantei, care se încheiase cu înfrîngerea lui Kolceak în răsărit, guvernele capitaliste — duşamane ale Rusiei Sovietice — pregătiseră a doua campanie, cu gîndul să termine o dată cu revoluţia, printr-o nouă şi zdrobitoare lovitură. Potrivit planului maximal al principalului iniţiator al acestei campanii, ministrul de război al Angliei, Churchill, acţiunea trebuia dusă la bun sfîrşit prin eforturile unite a paisprezece state: Anglia, Statele Unite, Franţa, Japonia, Italia, Finlanda, Polonia şi altele. Dar blocul celor paisprezece se dovedi curînd că nu era decît un mit. La aceasta, contribuiseră patru cauze principale: în primul rînd, înfrîngerea lui Kolceak dovedise puterea Armatei Roşii, care creştea fulgerător. În al doilea, majoritatea statelor mici (cu care Antanta spera să poarte efectiv campania), nădăjduiseră şi preferaseră să tragă foloase din politica naţională a puterii sovietice, care proclama dreptul popoarelor la autodeterminare. În al treilea rînd, încercările intervenţioniştilor din apus de a-şi folosi propriile trupe ca să ocupe teritoriile sovietice se încheiau cu revolta din sînul acestor trupe, o dată cu protestele muncitorilor şi cu intensificarea grevelor din interiorul statelor intervenţioniste. Iar în al patrulea rînd, înseşi aceste state nu-şi puteau limpezi contradicţiile cu privire la Rusia, lucru care se simţea mai cu seamă în politica externă a Franţei şi a Angliei: francezii voiau să reconstituie o Rusie puternică şi „indivizibilă", care să servească de permanentă ameninţare pentru Germania înfrîntă,

în timp ce englezii urmăreau dezmembrarea Rusiei, ca să înlăture orice primejdie pentru coloniile lor din Asia.

Lovitura dată în comun de toate cele paisprezece state dușmane Sovietelor, pe care o visa inspiratorul intervenției, Churchill, nu putea fi organizată, așa încît Antanta trebui să se mulțumească cu pregătirea unui sprijin cît mai temeinic pentru contrarevoluția internă din Rusia. Își puseseră toată nădejdea în Denikin, care ajunsese în felul acesta figura centrală a celei de a doua campanii a Antantei împotriva Sovietelor.

Timp de o jumătate de an, „Forțele armate din Sudul Rusiei" fuseseră aprovizionate neîncetat, prin porturile Mării Negre, cu tot felul de armament. După cum mărturisise însuși Denikin, pînă în septembrie trupele lui primiseră de la englezi peste cinci sute cincizeci de guri de foc și aproape un milion șapte sute de mii de obuze. Englezii trimiseseră o sută de mii de puști, o sută șaizeci și opt de milioane de cartușe și două sute cincizeci de mii de echipamente militare. Statele Unite ale Americii, ca și Anglia, puseseră și ele la dispoziția lui Denikin o sută de mii de puști și o enormă cantitate de echipament. Fuseseră trimise tancuri și avioane. Lirele sterline și dolarii curgeau din belșug în vistieria lui Denikin.

În același timp, Armata Roșie, care nu avea cum să se aprovizioneze decît numai și numai din industria de război a țării, nu-și putea acoperi decît în parte nevoile frontului. Către primăvară, producția de puști și cartușe scăzuse pînă la o treime din cea de la sfîrșitul lui 1917, iar volumul munițiilor de artilerie, în cursul celor dintîi patru luni ale lui 1919, se micșorase de cinci ori. Se simțeau din plin efectele dezastrului general economic, ale lipsei de materii prime, ale mobilizării muncitorilor pe fronturile de război, ale înspăimîntătoarei mortalități pricinuite de tifosul exantematic și ale foametei. Rația de pîine a populației de la orașe ajunsese, pe vremea aceea, la o sută de grame pe zi.

Atunci, cum s-a putut să fie înfrîntă şi nimicită armată albă a lui Denikin? Cum s-a făcut că — în timp ce Rusiei Sovietice îi fuseseră răpite toate ţinuturile de graniţă, toate bogăţiile subsolului şi aproape toate cerealele; în timp ce inamicul îmbuibat cu de toate împinsese pînă la marginea catastrofei frontul principal al Armatei Roşii şi ameninţa Moscova — cum s-a făcut că, totuşi, Rusia Sovietică a ieşit învingătoare?

Spre sfîrşitul lui septembrie, plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Rus hotărî să-l trimită pe frontul de sud pe Stalin, care era pe atunci membru în Consiliul militar revoluţionar al frontului de vest şi conducea operaţiunile Armatei Roşii pe acel front.

Numit, a doua zi după luarea acestei hotărîri, membru în Consiliul militar revoluţionar al frontului de sud, Stalin sosi la statul-major, în satul Serghievskoe, chiar la începutul lui octombrie.

Dezorganizarea totală în comandament, retragerea aproape nestăvilită a trupelor şi demoralizarea conducerii nu-l împiedicară pe Stalin să-şi dea seama imediat de situaţia generală a frontului şi să descopere motivele catastrofei care se apropia. In timp ce, sub presiunea trupelor albe, armatele continuau să se retragă spre nord, Stalin întocmi un nou plan strategic de ofensivă împotriva lui Denikin, pornind din sectorul Voronej spre Rostov şi trecînd prin Harkov şi Bazinul Doneţului.

A doua zi după ce Orelul fusese ocupat de trupele lui Kornilov, — în ziua de 15 octombrie, — din Serpuhov, unde fusese deplasat statul-major al frontului de sud, Stalin îşi expunea planul într-o scrisoare adresată lui Lenin.

Scrisă în cît mai puţine vorbe cu putinţă, scrisoarea aceea supunea în primul rînd unei critici zdrobitoare planul ofensivei împotriva lui Denikin peste Don şi Kuban spre Novorossiisk, plan pe care îl susţinea ca şi mai înainte, cu încăpăţînare, Comandantul-şef. Formula apoi temeiurile politice ale strategiei

staliniste și, în cele din urmă, dădea o rezolvare operativă a sarcinilor impuse de planul cel nou.

Analizînd situația de pe frontul de sud, Stalin stabilea că ea se schimbase radical din timpul adoptării vechiului plan, care fusese alcătuit în urma retragerii din vară a trupelor de sud spre sud-est. Apoi, Stalin determina cele trei forțe principale ale frontului de sud, arătînd locul unde se aflau în momentul respectiv în comparație cu pozițiile lor din vară. Aceste forțe erau: armata a opta, care acum „vizează direct Bazinul Donețului", corpul de cavalerie al lui Budionnîi și divizia letonă, deplasată din vest spre sud.

In scrisoarea lui, Stalin se întreba ce determina Cartierul general să susțină vechiul plan, o dată ce nu mai există vechea grupare a forțelor pe frontul de sud. Și răspundea:

„E evident că la mijloc nu-i decît îndărătnicie sau, dacă vreți, fracționism, cel mai obtuz fracționism și cel mai periculos fracționism pentru Republică..."

Arătînd că se dăduse din nou, de către Comandamentul suprem, aceeași directivă: de a porni ofensiva potrivit planului vechi, din regiunea Țarițîn spre Novorossiisk, Stalin arăta primejdia pe care o reprezenta pentru Armata Roșie o ofensivă «prin stepele Donului, pentru a urma o linie pe care, poate, aviatorii noștri o pot parcurge lesne, dar pe care infanteria și artileria noastră n-o vor putea deloc străbate. Este de prisos să mai dovedim că această (proiectată) ofensivă absurdă, într-un mediu care ne este *ostil*, cu *drumuri* absolut *impracticabile*, riscă să sufere un eșec total. Nu e greu de înțeles că această ofensivă asupra stanițelor căzăcești — așa cum s-a văzut de curînd în practică — nu poate duce decît la unirea cazacilor în jurul lui Denikin și împotriva noastră, spre a-și apăra stanițele, nu poate decît să-l facă pe Denikin să apară ca un salvator al regiunii Donului, nu poate duce decît la crearea unei armate de cazaci pentru Denikin, cu alte cuvinte nu poate decît să întărească poziția lui.

Tocmai de aceea trebuie chiar de pe acum, fără o clipă de întîrziere, să înlocuim vechiul plan — infir-

mat de experiență — cu un plan care să prevadă ca lovitura principală să fie dată din sectorul Voronej, prin Harkov-Bazinul Donețului, înspre Rostov. In primul rînd, vom avea aici un mediu care nu ne este ostil, ci, dimpotrivă, ne simpatizează, ceea ce va înlesni înaintarea noastră. In al doilea rînd, vom pune mîna pe o rețea de cale ferată de foarte mare importanță (a Donețului) și pe linia Voronej-Rostov, principala arteră de aprovizionare a armatei lui Denikin (nemaiavînd această linie, armata căzăcească pierde posibilitatea de a se aproviziona la iarnă, deoarece Donul, pe care se face aprovizionarea armatei de la Don, va îngheța, iar linia ferată a Donețului de Est, Lihaia-Țarițîn, va fi tăiată). In al treilea rînd, prin această înaintare noi scindăm armata lui Denikin în două armate, din care, pe cea de voluntari o lăsăm pradă lui Mahno, iar armatele căzăcești le punem în situația de a putea fi atacate din spate. In al patrulea rînd, căpătăm posibilitatea de a crea disensiuni între cazaci și Denikin, care (Denikin), în cazul unei înaintări reușite din partea noastră, va căuta să transfere unitățile căzăcești înspre vest, lucru la care majoritatea cazacilor nu vor consimți, dacă bineînțeles vom pune pînă atunci în fața cazacilor problema păcii, a tratativelor de pace etc. In al cincilea rînd, noi obținem cărbuni, iar Denikin rămîne fără cărbuni.

Acest plan trebuie adoptat fără întîrziere, deoarece planul Comandantului-șef de transferare și repartizare a regimentelor amenință să anihileze ultimele noastre succese de pe frontul de sud. Nu mai spun că ultima hotărîre a C.C. și a Guvernului — „Totul pentru frontul de sud" — este ignorată și, de fapt, anulată de Cartierul general.

Intr-un cuvînt: vechiul plan, pe care viața l-a și infirmat, nu trebuie în nici un caz actualizat; aceasta ar constitui un pericol pentru Republică și ar ușura cu siguranță situația lui Denikin. Acest plan trebuie înlocuit cu un altul. Nu numai că împrejurările și condițiile ne permit să-l înlocuim, dar ne impun să facem aceasta. Atunci și repartizarea regimentelor se va face într-alt fel.

Fără aceasta, munca mea pe frontul de sud nu mai are nici un sens, ar deveni criminală şi inutilă, ceea ce-mi dă dreptul, sau, mai curînd, mă obligă să mă duc unde m-or duce ochii, fie şi la dracu', numai să nu rămîn pe frontul de sud.

Al dv., STALIN»

Planul a fost aprobat şi însuşit în întregime de către Comitetul Central al partidului, iar Lenin a dat statului-major al armatelor de operaţiuni ordinul de a schimba fără întîrziere directiva învechită a Comandamentului Suprem.

In felul acesta se deschide o pagină nouă, fatală pentru întreaga mişcare albă şi pentru întreaga contrarevoluţie, aceea a luptei cu trupele lui Denikin.

Traducerea în fapt a planului cerea sforţări excepţionale şi o hotărîre nezdruncinată.

Frontul de sud era nevoit să-şi constituie o grupare de forţe iniţială, sprijinindu-se aproape în întregime pe unităţile care se găseau în linia de bătaie. Trebuia să oprească retragerea care continua încă şi să regrupeze trupele, ca să se poată trece neîntîrziat la contraofensivă.

Problema aceasta se rezolva în acelaşi timp cu curăţarea frontului de unele elemente nefolositoare. Inlocuirea unor astfel de elemente prin conducători noi şi capabili de muncă, aleşi de Stalin, lovi în mulţi, începînd cu însuşi fostul comandant al frontului.

După cum a scris mai tîrziu Voroşilov, măsura aceasta era una din primele condiţii pe care le pusese Stalin Comitetului Central înainte de numirea lui pe front: „De pe frontul de sud trebuie rechemaţi imediat mai mulţi activişti, pe care tovarăşul Stalin îi consideră incapabili să restabilească situaţia în armată..." Era cu neputinţă să se ridice moralul unităţilor cu vechiul efectiv de conducere. In scrisoarea trimisă lui Lenin de pe front, Ordjonikidze caracterizase situaţia de atunci din statele-majore ale armatei ca pe „ceva nemaivăzut, ceva care se apropie de trădare". Mai scria că, pe frontul de sud, printre unităţi s-a format părerea că nu mai este nimic de făcut, cauza

puterii sovietice fiind ca şi pierdută. Niciodată nu s-ar fi putut cimenta fronturile fără să se curețe de trădători rîndurile armatei.

Pregătirea totală pentru executarea planului îi fusese încredințată lui Stalin. Amintindu-şi de acea perioadă, Voroşilov scria că Stalin „nu dormea nopți întregi, organiza, lua în mîinile lui puternice întreaga conducere, frîngea, era necruțător şi — realiza cotitura, însănătoşind atmosfera".

Intreaga Rusie Sovietică ajuta frontul de sud să înfăptuiască acea cotitură, într-adevăr hotărîtoare pentru soarta ei. „Săptămîna de Partid", închinată mobilizării, dădu frontului douăzeci de mii de bolşevici, zece mii de comsomolişti şi treizeci şi şase de mii de muncitori. In prima jumătate a lui octombrie, armatele primiră peste o sută de noi companii de marş, însumînd în totul pînă la douăzeci de mii de ostaşi. In rîndurile ostaşilor roşii intrară două mii de activişti politici. Avîntul şi dorința de a o sfîrşi o dată cu Denikin erau atît de puternice, încît marinarii din Baltica, cu toată situația critică de la Petrograd, trimiseră în ajutorul Sudului un nou detaşament de o mie de oameni, iar multe organizații de comsomolişti plecau cu tot efectivul lor spre sud, lăsînd pe uşa comitetelor următorul anunț: „Comitetul e închis. Toată lumea a plecat pe front."

Datorită afluenței rezervelor populare, care înviorau trupele obosite, regenerarea puterii de luptă a unităților se făcea cu o repeziciune neînchipuită. Pe direcția principală, Voronej-Bazinul Donețului, Armata a opta (care alcătuia acolo forța principală, ca şi corpul de cavalerie al lui Budionnîi, pe flancul căruia se sprijinea) scotea de pe linia frontului divizie după divizie, le refăcea în cîteva zile şi le trimitea din nou pe front, cu puteri sporite. Peste o săptămînă, efectivul armatei era de trei ori mai mare. Toată opera grandioasă a regrupării şi întregirii forțelor pe frontul de sud în vederea trecerii la contraofensivă a fost dusă la bun sfîrşit într-un timp surprinzător de scurt.

Potrivit ideii lui Stalin, planificarea luptei cu Denikin din punct de vedere strategic prevedea două

etape: ruperea frontului lui Denikin în două — de o parte voluntarii, de cealaltă cazacii, — apoi nimicirea acestor două părţi, una după alta. Pentru realizarea primei etape, frontul de sud avea de îndeplinit două sarcini operative. Una era să răzbească în Bazinul Doneţului, spărgînd frontul lui Denikin în direcţia Voronej, iar cea de a doua să întîrzie ofensiva trupelor albe asupra Moscovei, în care scop trebuia să ia o contraofensivă în sectorul Orel.

Cu o săptămînă înainte ca Stalin să fi adus la cunoştinţa lui Lenin, prin scrisoarea cunoscută, planul său strategic, el semnase o directivă către Consiliul militar revoluţionar al frontului de sud, cu privire la crearea unei puternice grupări de şoc în vederea operaţiunilor împotriva armatei lui Denikin în sectorul Orel. Gruparea aceasta de şoc a jucat un rol important în luptele de la început, care au însemnat marea cotitură a evenimentelor pe frontul de sud.

Tocmai cînd albii îşi deschiseseră drumul spre Tula şi cînd Moscova părea că trebuie să ajungă, dintr-o clipă în alta, ţinta tunurilor lui Denikin, succesele armatei de voluntari fură stăvilite.

Încă înainte de ocuparea Orelului de către oamenii lui Kornilov, Consiliul militar revoluţionar al frontului de sud dăduse ordin ca gruparea de şoc alcătuită din unităţile deplasate de pe frontul de vest să treacă la contraofensivă împotriva principalei grupări a inamicului, care opera în direcţia Orel. Lovitura trebuia dată în flancul trupelor lui Kornilov, dinspre vest spre sud-est, iar scopul ei era să taie calea ferată Orel-Kursk în spatele acestor trupe.

Albii dispuneau de forţe mari. Rupînd frontul sovietic în punctul de joncţiune a două armate, ei ocupaseră oraşul Kromî, spre sud-vest de Orel. Se dădeau lupte înverşunate. Albii simţeau importanţa hotărîtoare a acestor lupte şi aruncau în foc cele mai bune regimente de ofiţeri. Unităţile lui Drozdov încercau să pătrundă mai la vest de Kromî spre nord, trupele lui Kornilov bătuseră diviziile sovietice care acopereau Orelul dinspre sud şi siliseră unităţile Armatei Roşii să părăsească oraşul.

Fusese un moment neînchipuit de greu pentru gruparea de şoc, care rămăsese fără acoperire în flancuri şi în spate. Strînsă între unităţile lui Kornilov şi ale lui Drozdov, se istovea în lupte fără sfîrşit. In a patra zi a bătăliei gruparea răzbi, înaintînd încet, în sectorul Kromî.

Deoarece unităţile lui Drozdov, încercînd să răzbată la Briansk, dezorganizaseră flancul stîng al vecinului dinspre vest al grupării de şoc şi ameninţau Kromî din dreapta, şi deoarece, în acelaşi timp, trupele lui Kornilov, prefăcîndu-se că luau ofensiva pe drumul Tulei, îşi îndreptaseră lovitura principală asupra oraşului Kromî din stînga, — Comandamentul frontului de sud luase hotărîrea să lupte în acelaşi timp cu cele două grupări ale inamicului. Grupării de şoc îi fusese încredinţată sarcina de a înainta în direcţii opuse, cu forţele principale împotriva lui Kornilov, spre Orel, iar cu celelalte împotriva lui Drozdov, spre Dmitrovsk.

Această operaţie dusese la luptele sîngeroase şi nesfîrşite de lîngă Dmitrovsk, unde unităţile grupării de şoc luptau cu succese schimbătoare. In sectorul Orel însă, timp de trei zile, forţele principale ale grupării de şoc, după lupte grele, înfrîngeau divizia lui Kornilov. Datorită acestor lupte a fost posibilă încercuirea Orelului din trei părţi: dinspre nord, vest şi sud-vest. După ce-şi secătuiseră toate rezervele, albii erau nevoiţi să scoată ostaşii lui Kornilov din Orel pe singurul drum rămas liber, spre sud.

Eliberarea Orelului întări credinţa Armatei Roşii în superioritatea ei asupra trupelor lui Denikin, care ocupaseră oraşul abia cu o săptămînă înainte. Incepea a se întrezări sleirea puterii albilor şi era vădit că iniţiativa rămînea din ce în ce mai mult de partea Comandamentului sovietic.

Cu toate acestea, eliberarea Orelului nu însemna încă o schimbare hotărîtoare a întregii situaţii din sectorul de mijloc al frontului de sud. Denikin continua să acţioneze intens, iar voluntarii lui îşi încordau cu deznădejde puterile ca să nu piardă rezultatele succeselor din urmă.

În apropiere de Kromî, luptele nu se mai potoleau. Pe o porțiune a frontului lungă de treizeci de kilometri, trupele lui Drozdov luaseră ofensiva asupra orașului dinspre sud-vest și zdrobiseră rezistența pușcașilor sovietici cu prețul unor pierderi neînchipuit de mari, ocupîndu-l din nou. Dar a doua zi, apărătorii primind întăriri, îi scoaseră pe albi din Kromî printr-un atac îndrăzneț. În ziua următoare însă, oamenii lui Drozdov înaintară din nou și, făcînd o spărtură într-unul din sectoarele frontului, amenințară orașul cu încercuirea. Unitățile sovietice se retraseră spre nord: pentru a treia oară, Kromî trecea în mîinile albilor.

După lupte fără odihnă de două săptămîni, gruparea de șoc își cheltuise toate rezervele și își risipise unitățile pe un front considerabil. Între timp, după înfrîngerea de la Orel, albii își concentraseră toate forțele în vederea unui atac împotriva sectorului central al frontului de sud, nădăjduind să fărîmițeze gruparea de șoc și apoi să ocupe din nou Orelul.

Stalin prevăzuse această intenție a inamicului și dăduse comandamentului indicația să-și întocmească așa fel planul de acțiune, încît amîndouă armatele care operau în sectorul de mijloc să-și concentreze loviturile pe direcții bine stabilite împotriva grupărilor albe de la Orel și de la Kromî, și să nu înainteze izolat, ci în grupuri compacte și unite. Stalin îi explică lui Ordjonikidze, pe fir direct, planul operativ și tactic:

„În ultimele zile, situația de pe front a evoluat așa fel, încît inamicul a izbutit, printr-o manevră iscusită, să despartă gruparea de șoc în regimente izolate și să le lovească unul cîte unul. Scopul ultimei noastre directive este să vă dea posibilitatea de a aduna din nou aceste regimente într-o singură grupare și să nimiciți cele mai bune regimente ale lui Denikin. Repet: să le nimiciți, căci e vorba, într-adevăr, de nimicire. Ocuparea orașului Kromî de către inamic e un episod care poate fi remediat oricînd, dar sarcina principală este să nu lăsați izolate regimentele grupării de șoc, ci să dați inamicului lovituri cu o

singură grupare unită și masivă și într-o singură direcție. Celelalte unități care vin dinspre sud vă vor ajuta după puterile lor."

Aluzia la „unitățile care vin dinspre sud" nu era o simplă încurajare, făcută în dorința de a ridica moralul trupelor. Directivele trimise prin fir direct Consiliului militar revoluționar al armatei din flancul drept al frontului fuseseră date de Stalin în noaptea spre 25 octombrie. Iar cu o zi înainte, în direcția principală a loviturii indicată în planul său, fusese realizat un strălucit succes operativ: unitățile cavaleriei lui Budionnîi și ale Armatei a opta ocupaseră Voronejul. Lucrul acesta deschidea perspectiva unei lovituri în spatele armatei de voluntari și asigura un sprijin hotărîtor celor ce luptau de atîta vreme în sectorul central al frontului.

Lupta de la Voronej avusese un caracter cu totul special. Fusese o mare bătălie a cavaleriilor, în urma căreia albii trebuiră să înțeleagă că se apropia sfîrșitul superiorității lor în ce privește această armă.

La începutul lui octombrie, după ocuparea Voronejului, corpul de cavalerie al lui Șkuro o luase spre nord. Mamontov îl sprijinea, manevrînd în dispozitivul Armatei a opta sovietică. Flancul drept al acestei armate era descoperit spre nord, așa încît cavaleria albă putea pătrunde cu ușurință și adînc în spatele frontului de sud.

Singura putere în stare să țină piept lui Șkuro și lui Mamontov era corpul de cavalerie al lui Budionnîi.

Dar vechea directivă, care cerea deplasarea acestui corp spre regiunea Donului, rămăsese încă în picioare.

Prevăzînd primejdia pătrunderii lui Șkuro spre nord, Budionnîi își întoarse cu hotărîre cavaleria și, încă înainte de căderea Voronejului, o luă spre miazănoapte, căutînd o întîlnire cu cavaleria inamică. Pasul acesta îndrăzneț și plin de răspundere a fost justificat de desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

Curînd, Consiliul militar revoluționar al frontului de sud îi dădu lui Budionnîi sarcina de a zdrobi ca-

valeria inamică în sectorul Voronej și de a înlesni în cel mai scurt timp ieșirea Armatei a opta pe linia Donului. Budionnîi își concentră repede corpul său spre nord-est de Voronej.

Pregătindu-și unitățile și căutînd să-și lămurească așezarea albilor, Budionnîi recurse la un vicleșug de război: se vîrî pe firul telegrafic al lui Șkuro și transmise un ordin imaginar către „primul corp de cavalerie al lui Budionnîi". In acest ordin era vorba de pregătirea unei ofensive asupra Voronejului cu lovitura principală venind dinspre sud-est, în timp ce, în realitate, lovitura era pregătită dinspre nord-est. Statul-major al lui Șkuro luă drept bun „ordinul roșilor", pe care credea că-l interceptase.

De frică să nu scape din mînă inițiativa, Șkuro trecu la ofensivă cu douăsprezece regimente de cavalerie. La început izbuti să respingă una din cele două divizii ale lui Budionnîi, dar în curînd cea de a doua îi ieși în spate și în flanc. Această manevră hotărî soarta luptei. Cavaleriștii lui Budionnîi zdrobiră divizia cazacilor de la Kuban, nimiciră un regiment de infanterie albă și urmăriră inamicul în retragere pînă în suburbiile răsăritene ale Voronejului.

După aceea, Budionnîi își regrupă din nou unitățile: forțele principale fură concentrate în vederea loviturii pe care urma s-o dea asupra Voronejului dinspre nord. Celelalte unități avînd drept sarcină să atace orașul dinspre sud-vest. Intreaga artilerie și un mare număr de mitraliere fuseseră concentrate în sprijinul acestor unități.

In ziua bătăliei hotărîtoare pentru ocuparea orașului, se dezlănțui asupra inamicului, dis-de-dimineață, un tir susținut de artilerie, iar una din diviziile lui Budionnîi descălecă și trecu peste rîul Voronej. Lupta se încinse la răsărit de oraș și, încetul cu încetul, angajă toate forțele principale ale albilor. Intre timp, forțele principale ale corpului întîi apărură de la nord și nord-vest, apropiindu-se fulgerător de Voronej. Albii se pomeniră luați prin surprindere. Lui Șkuro nu-i mai rămînea decît să dea ordinul de

retragere. Cavaleria lui îşi părăsi tunurile şi mitralierele şi se repezi spre punctele de trecere peste Don.

A doua zi, Stalin îi telegrafie lui Lenin:

„In luptele de la Voronej, corpurile de cavalerie ale lui Şkuro şi Mamontov, principalul sprijin al contrarevoluţiei, corpuri create în urma unor îndelungate eforturi depuse de Antantă şi de Denikin, au fost zdrobite de corpul de cavalerie al tov. Budionnîi. Eroicii ostaşi roşii au luat Voronejul. Au fost capturate o mulţime de trofee; inventarierea acestora continuă. Pînă acum s-a putut constata că am pus mîna pe toate trenurile blindate purtînd diferite numiri ale inamicului, inclusiv trenul blindat „General-Şkuro". Urmărirea inamicului înfrînt continuă. Aureola invincibilităţii create în jurul numelor generalilor Mamontov şi Şkuro a fost spulberată de vitejia eroilor roşii din corpul de cavalerie al tovarăşului Budionnîi.

Consiliul militar revoluţionar al frontului de sud,
STALIN"

A doua zi după înfrîngerea cavaleriei cazacilor de la Don şi a cavaleriei de voluntari lîngă Voronej, gruparea de şoc, care-şi deplasase unităţile de lîngă Orel în sectorul Kromî, trecu din nou la ofensivă. In cursul celor două zile de luptă, unităţile lui Kutiepov fură înfrînte în toate cele trei sectoare ale liniei Orel-Kromî-Dmitrovsk, unde Armata Roşie puse capăt „campaniei lui Denikin asupra Moscovei". Printr-un atac de noapte, gruparea de şoc aruncă trupele albe din Kromî; divizia de alături, dinspre vest, dădu peste cap oamenii lui Drozdov şi pătrunse în Dmitrovsk, iar diviziile care operau la stînga grupării de şoc bătură trupele lui Kornilov lîngă Orel atacînd spre sud, de-a lungul căii ferate.

Pe întreg sectorul central al frontului de sud, începu retragerea generală a albilor.

In acelaşi timp, biruinţele cavaleriei sovietice sporeau cu fiecare luptă. Trecînd Donul şi provocînd o nouă şi grea înfrîngere cavaleriei lui Şkuro, Budion-

nîi o împinse spre sectorul gării Kastornaia, pe direcţia Kursk. Acolo, pe la mijlocul lui noiembrie, pe viscolul unei ierni neobişnuit de timpurii, îi nimici pe albi printr-o lovitură năprasnică dată de forţele unite ale cavaleriei şi infanteriei.

Retragerea voluntarilor lui Denikin începu să ia aspectul unei derute. În aceste condiţiuni, o importanţă deosebită avea urmărirea inamicului de către cavaleria organizată acum în Armata întîi de cavalerie, în frunte cu Voroşilov şi Budionnîi. Moralul şi încrederea în victorie crescură considerabil în sînul unităţilor. Cu fiecare pas înainte, se vădeau tot mai puternic în acţiunile trupelor sovietice avantajele planului strategic de ofensivă al lui Stalin.

Atacul din sectorul Voronej scotea gruparea principală de armate, — cavaleria cooperînd cu infanteria, — în Bazinul Donețului, de la nord-est spre sud-vest. În acelaşi timp, lovitura din sectorul Orel deschidea o ieşire armatei din flancul drept al frontului spre sud, prin Kursk şi Harkov.

Pe măsură ce atingea treptat toate aceste obiective militare, Armata Roşie resimţea rezultatele tot mai favorabile ale ideii fundamentale din planul strategic al lui Stalin. În Bazinul Donețului, victoriile trupelor sovietice fuseseră mult uşurate de sprijinul frăţesc dat de muncitori. Urmarea acestor victorii era că armata de cavalerie, care opera în punctul de joncţiune a armatei Donului cu armata de voluntari, ieşea pe drumul cel mai scurt spre Marea de Azov. Iar lucrul acesta determina realizarea scopului final al primei etape a planului : ruperea în două a forţelor lui Denikin. Voluntarii urmau să fie aruncaţi de pe malul drept al Niprului în Ucraina și spre Crimeia, iar cazacii împinşi către cursul inferior al Donului şi Caucazul de nord.

În noiembrie şi decembrie, Denikin suferi înfrîngeri grele pe vastele întinderi dintre Nipru şi Volga. Armata Roşie, victorioasă, elibera Ucraina. Frontul de sud-est se muta mereu înainte. Armata de sub conducerea lui Kirov trecu la ofensivă dinspre Astrahan împotriva grupărilor de armate albe din Caucazul de

nord. Victoria deplină asupra „Forțelor armate din sudul Rusiei“ se apropia cu pași repezi. Spre sfîrșitul lui decembrie, Stalin era în măsură să facă bilanțul acestei prime etape a luptelor. Și-l făcu în marele său articol „Cu privire la situația militară din sud“.

Amintind de prăbușirea campaniei lui Kolceak, organizată de Antantă în răsărit, Stalin scria că planul acestei campanii «a fost trasat într-o scrisoare trimisă de Denikin lui Kolceak, scrisoare care a fost interceptată de noi o dată cu căderea în mîinile noastre a statului-major al lui Grișin-Almazov în primăvara anului 1919. „Principalul e să nu ne oprim la Volga — îi scria Denikin lui Kolceak — ci să lovim mai departe în inima bolșevismului, Moscova. Sper să vă întîlnesc la Saratov...“»

Denikin nu mai avu parte să se întîlnească cu Kolceak nici la Saratov, nici aiurea. Kolceak fu zdrobit în ținuturile de dincolo de Volga, iar trupele lui fugiră dincolo de Urali. „Rusia Sovietică a rămas intactă și nevătămată“, — scria Stalin.

In punctul culminant al succesului celei de-a doua campanii a Antantei în sud, ofițerii lui Denikin erau cu totul siguri de izbînda lor. Se pregăteau să ajungă la Moscova „nu mai tîrziu de sfîrșitul lui decembrie, pe la crăciunul anului 1919“, după cum declarase generalul Mai-Maievski după ocuparea Orelului de către albi. Dar pe la crăciun, după ce pierduseră cel puțin jumătate din efectivul armatei de voluntari, albii erau respinși dincolo de Poltava și fugăriți din Bazinul Donețului ai cărui capitaliști promiseseră în octombrie un premiu de un milion de ruble țariste regimentului de voluntari care va intra cel dintîi în capitală... „Și de data aceasta, Rusia a rămas intactă și nevătămată“, — repeta Stalin. Și scria, mai departe:

«Eșecul contrarevoluției a fost de astă dată atît de neașteptat și de fulgerător, încît învingătorii Germaniei imperialiste, bătrînii lupi ai Antantei, au fost nevoiți să declare, public: „Bolșevismul nu poate fi învins prin forța armelor“. Iar buimăceala fachirilor imperialismului a mers pînă acolo, încît, nemaifiind în stare să descopere adevăratele cauze ale înfrîngerii

suferite de contrarevoluţie, au început să compare Rusia cînd cu nişte „nisipuri mişcătoare", în care „cel mai bun comandant de oşti" trebuie să eşueze în mod inevitabil, cînd cu „un pustiu imens", unde „cele mai bune armate" vor avea parte de o moarte sigură.»

În capitolul cel mai de seamă al articolului său, Stalin analizează cauzele înfrîngerii contrarevoluţiei şi stăruie asupra a două din ele, ca fiind cele mai esenţiale.

Ca o primă cauză, Stalin indică şubrezenia spatelui armatelor contrarevoluţionare şi explică aceasta prin caracterul social al guvernului Denikin-Kolceak, care crease aceste armate.

„Denikin şi Kolceak nu aduc cu ei numai jugul moşierului şi al capitalistului, ci şi jugul capitalului anglo-francez. Victoria lui Denikin şi Kolceak înseamnă pentru Rusia pierderea independenţei, înseamnă ca ea să devină o vacă de muls pentru capitaliştii anglo-francezi. În acest sens, guvernul lui Denikin şi Kolceak este guvernul cel mai antipopular, cel mai antinaţional. În acest sens, guvernul sovietic este unicul guvern popular şi unicul guvern naţional, în cel mai bun înţeles al acestui cuvînt, deoarece el aduce nu numai eliberarea oamenilor muncii din robia capitalului, dar şi eliberarea întregii Rusii de sub jugul imperialismului mondial, transformarea Rusiei dintr-o colonie într-o ţară liberă şi independentă."

De aci rezultă inevitabil concluzia la care ajunge Stalin : că în armatele lui Denikin şi Kolceak nu putea să existe acea dorinţă fierbinte de a învinge şi acea însufleţire fără de care, în genere, o victorie nu este posibilă.

„Spatele frontului lui Denikin şi Kolceak pîrîie, săpînd temeliile frontului, deoarece guvernul lui Denikin şi Kolceak este un guvern de robire a poporului rus, un guvern în care păturile largi ale populaţiei n-au nici cea mai mică încredere".

Ca a doua cauză a înfrîngerii albilor, Stalin indică delimitarea geografică între regiunile revoluţiei şi contrarevoluţiei, care s-a conturat la începutul Revoluţiei din Octombrie şi s-a precizat definitiv în cursul peri-

oadei de dezvoltare a războiului civil. Situarea contrarevoluţiei la periferie — iată ce a format „minusuri fatale şi inevitabile" pentru ea şi, în acelaşi timp, „plusuri inevitabile" pentru revoluţia care ocupa poziţia centrală în Rusia interioară.

„Rusia interioară, cu centrele ei industriale şi cultural-politice — Moscova şi Petrogradul — cu o populaţie omogenă din punct de vedere naţional, în cea mai mare parte rusă, a devenit baza revoluţiei. Iar regiunile periferice ale Rusiei, mai ales cele de sud şi est, în care nu sînt centre industriale şi cultural-politice importante şi care au o populaţie extrem de variată din punct de vedere naţional, alcătuită pe de o parte din colonişti cazaci privilegiaţi, iar pe de altă parte din tătari, başkiri, kirghizi (la est), ucraineni, ceceni, inguşi şi alte popoare musulmane, care nu se bucură de drepturi depline, — au devenit baza contrarevoluţiei."

Şi mai departe, Stalin dezvăluie dezavantajele contrarevoluţiei şi avantajele care decurg pentru revoluţie din această împărţire geografică:

«Succesul unor armate care operează într-o perioadă de crîncen război civil cere imperios unitatea, coeziunea mediului viu omenesc, cu ale cărui elemente sînt alimentate aceste armate şi din care îşi trag vlaga, această unitate putînd fi naţională (mai ales la începutul războiului civil) sau de clasă (mai ales într-un război civil de mari proporţii). Fără o asemenea unitate, nu sînt posibile succese militare durabile. Or, regiunile periferice ale Rusiei (cele de est şi cele de sud) nu prezintă şi nu pot prezenta pentru armatele lui Denikin şi Kolceak, nici din punct de vedere naţional şi nici din punct de vedere de clasă, măcar acel minim de unitate a mediului viu fără care (cum am spus înainte) nu este posibilă o victorie serioasă.

Şi într-adevăr, ce unitate *naţională* poate exista între aspiraţiile naţionale ale tătarilor, başkirilor şi kirghizilor (la est), ale kalmucilor, cecenilor, inguşilor şi ucrainenilor (la sud) pe de o parte, şi conducerea absolutistă, neaoş-rusească a lui Kolceak şi Denikin, pe de altă parte?

Sau, încă : ce unitate *de clasă* poate exista între căzăcimea privilegiată din Ural, Orenburg, regiunea Donului şi Kuban, pe de o parte, şi tot restul populaţiei de la periferie, inclusiv ruşii „venetici" asupriţi şi exploataţi dintotdeauna de cazacii din vecinătate ?

Nu este, oare, clar că armate alcătuite din elemente atît de eterogene se vor destrăma în mod inevitabil la prima lovitură serioasă ce le-o vor da armatele sovietice, şi că fiecare lovitură de acest fel va spori în mod inevitabil atracţia elementelor necăzăceşti din regiunile periferice ale Rusiei faţă de Guvernul Sovietic, care este categoric împotriva tendinţelor de dominaţie şi e gata să satisfacă aspiraţiile naţionale ale sus-arătatelor elemente necăzăceşti ?

Spre deosebire de regiunile periferice, Rusia dinăuntru prezintă cu totul alt tablou. In primul rînd, din punct de vedere naţional, ea este unită şi sudată, deoarece populaţia ei este compusă în proporţie de nouă zecimi din velikoruşi. In al doilea rînd, realizarea unităţii de clasă a mediului viu, cu ale cărui elemente sînt alimentate frontul şi spatele armatelor sovietice, este înlesnită de prezenţa în acest mediu a proletariatului din Petrograd şi Moscova, care se bucură de popularitate în rîndurile ţărănimii şi o uneşte strîns în jurul Guvernului Sovietic.

Aşa se şi explică, între altele, legătura uimitor de strînsă ce există între front şi spatele frontului Rusiei Sovietice, lucru cu care nu s-a putut lăuda niciodată guvernul lui Kolceak şi Denikin ; e suficient ca Guvernul Sovietic să arunce o chemare ca să se vină în ajutorul frontului, pentru ca Rusia să dea, cît ai clipi, un număr impresionant de noi regimente.

Aci trebuie căutat izvorul surprinzătoarei forţe şi al extraordinarei elasticităţi de care dă de obicei dovadă Rusia Sovietică în momentele critice.

Tot aci trebuie căutată explicaţia acelui fenomen, inexplicabil pentru şamanii civilizaţi ai Antantei, şi anume că „mergînd pînă la anumite hotare (pînă la hotarele Rusiei interioare !) armatele contrarevoluţionare ajung în mod inevitabil la o catastrofă"...»

Aşa explica Stalin — continuînd să conducă operaţiunile de zdrobire a lui Denikin care se desfăşurau pe o scară tot mai întinsă în acele zile cînd obiectivul final din prima etapă a marelui plan strategic, Rostovul, nu fusese încă atins, călcînd pe urmele proaspete ale celor dintîi victorii asupra contrarevoluţiei din sudul Rusiei, — aşa explica cauzele acestor victorii şi motivele profunde ale prăbuşirii, inevitabile din punct de vedere istoric, a întregii mişcări a albilor.

Vorbind despre situaţia de pe frontul de sud — aşa cum era în momentul cînd a fost scris articolul, adică pe la sfîrşitul lui decembrie —Stalin numeşte primele succese hotărîtoare ale infanteriei sovietice, pe care le repurtase în luptele de la Orel, în sectorul Kromî-Dmitrovsk, precum şi primele succese hotărîtoare ale cavaleriei roşii în luptele de la Voronej, „baza întregii înaintări ulterioare a armatelor noastre spre sud".

Aceste succese, frontul de sud, şi mai tîrziu, şi celelalte fronturi ale războiului civil din sud, i se datoresc în întregime lui Stalin — atît din punct de vedere politic, strategic şi operativ, cît şi din punctul de vedere al conducerii întregului aparat al armatei. Orelul şi Voronejul au fost cele dintîi pîrghii care au întors evenimentele anului 1919 în folosul Rusiei Sovietice şi au răsturnat calculele Antantei, care se bizuia pe „campania asupra Moscovei" a lui Denikin.

Mamontov, cu iureşul cazacilor lui de la Don, Kutiepov, cu invazia diviziilor lui ofiţereşti de elită, au fost singurii generali albi care au atins hotarele Rusiei de mijloc şi au pătruns chiar în adîncul hotarelor ei. Nu le-au lipsit pînă la Tula decît vreo sută cincizeci-două sute de kilometri, primul venind din sud-est, celălalt dinspre sud-vest.

Campania lui Denikin spre inima Rusiei, organizată de Antantă, s-a încheiat prin aceea că masele ţărăneşti au sprijinit cu hotărîre Sovietele, trecînd în momentul cel mai acut de partea revoluţiei şi împotriva celui mai primejdios duşman al ei, — Denikin. Campania acesta s-a încheiat prin aceea că muncitorii nu numai că „au dat un număr impresionant de noi regimente" armatei lor, dar au ridicat steagurile roşii ale partizanilor chiar

în tabăra albilor. Nu numai în teritoriile ocupate de puterea Sovietelor, dar chiar şi acolo unde stăpînea puterea albilor, poporul credea în dreptatea cauzei revoluţiei şi avea încredere în cea mai bună, cea mai sănătoasă şi cea mai puternică pătură a lui, clasa muncitoare, considerînd că tocmai această pătură, proletariatul, va îndruma întreaga lui viaţă pe o cale dreaptă pentru el.

Aceasta era realitatea istorică. Aceasta era însăşi legea istoriei, de la care a plecat Stalin cînd a construit şi realizat planul victoriei.

Chiar de la începutul lui ianuarie, rupînd frontul lui Denikin şi zdrobindu-l la Taganrog, armata de cavalerie birui rezistenţa înverşunată a albilor la Rostov şi ocupă oraşul.

Armata de voluntari fusese nimicită şi-şi pierduse importanţa de forţă principală a mişcării lui Denikin. Denikin se bizuia acum în primul rînd pe trupele de cazaci; de la ele aştepta salvarea, spre ele îşi îndrepta cele din urmă speranţe zdrobite.

Dar începuse un an nou, anul 1920, un nou an al domnului, — cum spuneau bătrînii. O nouă etapă pentru tînăra Rusie Sovietică, după ce etapa culminantă a războiului civil din anul de pomină 1919 fusese trecută glorios.

36

Intr-o dimineaţă, într-una din cele din urmă zile ale lui noiembrie, Pavlik îi ceru surorii lui ceva bani. Cînd Anocika începu să-l iscodească pentru ce-i trebuiau, îi mărturisi că nu era întîia oară cînd băieţii adunau bani ca să cumpere lapte din piaţă pentru Arseni Romanovici.

Aşa se află despre boala lui Dorogomilov. Anocika îi spuse lui Izvekov, iar el îi spuse mamei lui.

— Nu crezi că s-ar cuveni să-l ajutăm cu ceva?

— Cred că da, — răspunse Vera Nikandrovna.

Totuşi, Kirill desluşi în glasul ei oarecare şovăială. Nu ştia nici el cum trebuia să se poarte cu omul acela.

— Ragozin îl stimează mult...

Vera Nikandrovna nu-i răspunse. Kirill înţelese că, fără îndoială, stima nu te obligă la simpatie. I se păru de prisos să mai adauge că şi Anocika îl preţuia pe Dorogomilov ca pe un om de inimă. Vera Nikandrovna ştia lucrul acesta chiar de la Anocika. La un singur răspuns s-ar fi putut aştepta: că atitudinea ta faţă de alţii nu atîrnă decît prea puţin de părerea altora despre ei. Povestea legăturilor dintre familia Izvekov şi Arseni Romanovici se desfăşurase într-un chip cu totul aparte pentru ca un străin să mai poată schimba ceva. Şi apoi, mai era oare nevoie de vreo schimbare?

— Povestea e atît de veche şi, în definitiv, atît de nelămurită... — zise Kirill. — Dar nu cred că mai putem avea ceva împotriva bătrînului.

— De mult nu mai am nimic împotriva lui. Dar chiar şi pe vremuri, el nu făcea să trezească în mine decît amintiri dureroase şi nimic mai mult.

— Poate că ar fi mai bine să-l lăsăm să înţeleagă asta?

— O să vorbesc cu Anocika. Dacă o zice şi ea tot aşa, o să ne ducem amîndouă la el.

— Se înţelege că o să vrea, — îi scăpă lui Kirill, dar se opri, surprinzînd în el acea siguranţă pe care numai Anocika singură ar fi putut s-o aibă.

Dorogomilov începuse să zacă încă de la începutul toamnei. N-ar fi putut spune că-l durea ceva anume, numai că nu se simţea în apele lui. Tocmai cînd se hotărîse să lepede haina civilă şi să îmbrace bluza de militar, să se intereseze pe la instituţiile de război de vreo slujbă nouă şi să se despartă de biblioteca lui, — căzu la pat.

Prima slăbiciune o simţise în ziua cînd i se scoteau cărţile din casă. Veniseră două căruţe deodată şi încă nu se terminase încărcatul, cînd rafturile se şi goliseră mai mult de jumătate. Prin odaie se învîrtea praful cu nuanţe de bronz, de parcă protesta că îndrăznise cineva să-i tulbure liniştea. Se petrecu atunci un lucru ciudat: cum începură oamenii să descarce raftul cel mare, golind o parte din el, întregul raft se prăbuşi. O coloană de praf se învălui spre tavan, iar şoarecii alergară chiţcăind, peste vraful de cărţi.

Dorogomilov nu putu suporta priveliştea acelei prăbuşiri şi se întinse pe canapea. Aşa, culcat, se simţi şi mai slăbit încă. Îi tremurau mîinile şi picioarele. Cînd veniră să ia restul cărţilor, el nu se ridică.

Îşi dăruise comoara unei biblioteci, care inaugura o sală de lectură pentru copii. Nu s-ar fi putut aştepta la o soartă mai bună pentru cărţile lui, care de dragul copiilor fuseseră adunate. Şi apoi, hotărîse să se uşureze, pe cît era cu putinţă, în vederea unui pas nu tocmai bine lămurit, dar nu mai puţin curajos, pe care dorea să-l facă. Şi totuşi, după ce-i fuseseră scoase cărţile din casă, începu să-l chinuiască singurătatea de care uitase de mult. Răspundea acum cu mai multă nepăsare întîmplărilor care înainte îl zguduiau, poate pentru că ameninţarea lor nu mai părea atît de mare.

Băieţii veneau la el ca şi înainte, dar el avea impresia că interesul lor pentru casa lui începea să scadă din pricina lipsei cărţilor. Trebui să-i potolească pe Pavlik şi Vitea, care se încăieraseră pentru că Pavlik era pentru sala de lectură, iar Vitea împotriva ei.

Arseni Romanovici se simţea din ce în ce mai rău. Pesemne că toate îl ajungeau acum, cîte puţin: şi hrana neîndestulătoare, şi umezeala, şi frigul toamnei, dar, mai mult decît toate, bătrîneţea. Şi deodată îl trînti la pat o congestie pulmonară.

Noul lui admirator, Vanea Ragozin, îi vorbi tatălui său despre această mare nenorocire. I se trimise lui Arseni Romanovici un doctor, i se aduse un car cu lemne, iar băieţii îl vegheau, cu rîndul.

Nopţile începură să fie mai lungi ca niciodată, casa mai largă ca oricînd. Boala îşi urma cursul, încet. Arseni Romanovici nu simţea nimic altceva decît slăbiciune şi, cînd tuşea, junghiuri. Dar îl chinuiau insomniile.

Gîndurile i se agăţau acum de toate nimicurile. Îşi oprea ochii pe cîte unul din sutele de lucruşoare cu care era încărcat biroul lui şi atunci începeau să se perinde, fără sfîrşit, amintirile din trecut. Viaţa îi

era înconjurată, ca o planetă de sateliţii ei, de obiecte care-i fuseseră odată necesare. Fiecare îşi avea biografia lui, şi bătrînul socotea cîte zeci de ani se slujise de vreo forfecuţă care nu mai asculta de nimeni de cînd îmbătrînise, dar în mîinile lui era tot atît de bună şi pentru tăiat unghiile, şi pentru scos cuiele, ba chiar şi ca instrument muzical, atunci cînd Arseni Romanovici ţăcănea cu ea, stînd pe gînduri şi fredonînd „Valurile Dunării".

Apoi deodată îşi aducea aminte de cîte o carte rară, — nu chiar atît de conţinutul ei cît în legătură cu o anumită întîmplare din viaţă, — după anumite semne, care scoteau această carte din rîndul altor o sută la fel prin particularităţile biografiei ei : de unde o cumpărase, în ce zi, cine i-o legase, unde o aşezase, de ce n-o citise pînă la capăt...

De obicei, Arseni Romanovici ajungea rareori pînă la sfîrşitul unei cărţi, după cum foarte rar ducea pînă la sfîrşit o treabă începută. Incerca să meşterească uneori cîte ceva, se convingea singur că treaba mergea strună — apoi o lăsa neisprăvită ca să se apuce de altceva. Se aşeza să citească o carte, se înfierbînta, cădea pe gînduri — şi o lăsa neterminată. Părea că-şi sfîrşeşte cărţile singur, în imaginaţia lui, şi le ţinea minte mai mult după începutul lor, după aspectul lor, aşa cum îţi întipăreşti în minte chipul unui om. De aceea întreaga lume a lucrurilor lui, a cărţilor lui, era o lume neisprăvită, veşnică parcă. Şi nu puteai înţelege de ce trebuia să se sfîrşească acum această veşnicie : plecaseră cărţile, vor pleca pesemne şi lucrurile, iar la urmă va pleca şi el...

In ziua cînd veni Anocika cu Vera Nikandrovna, Arseni Romanovici era foarte slab. Dar sosirea lor îl umplu de un neastîmpăr înfrigurat. Se porni să vorbească, de parcă i se întorsese vioiciunea obişnuită, dar această vioiciune se oglindea acum numai pe obrazul şi în mîinile lui. Se uita tot timpul la Anocika, aruncînd doar cînd şi cînd cîte o privire celeilalte vizitatoare, însă Vera Nikandrovna simţea, cu toată fiinţa ei, cît aştepta s-o audă vorbind. Nu găsea cu-

vinte: o tulburase înfăţişarea bătrînului, cu faţa aprinsă şi roşie în aureola părului cărunt.

Anocika îl întrebă, naivă, dacă nu se plictisea singur. El îi răspunse grăbit, în măsura în care-i permitea respiraţia scurtă:

— Nu sînt niciodată singur. Trag de mine băieţaşii mei, care mai de care!

După ce mai respiră o dată, adăugă:

— Singurătatea e îngrozitoare cînd n-are nimeni nevoie de tine, cînd stai în drum şi toată lumea te ocoleşte... Dar e frumoasă cînd ai un colţişor al tău şi cînd uneori trebuie să mai închizi uşa ca să te poţi odihni de prezenţa celor care au nevoie de tine...

— După ce o să te faci bine, — zise Anocika, — poţi să te fereci cu toate lacătele ca să te odihneşti de prezenţa noastră! Dar deocamdată trebuie să facem aşa fel, ca să fii îngrijit ca oamenii...

— O, sînt aşa de mulţumit! Pavlik al dumitale îmi face focul în sobă, Vanea Ragozin îmi spală vasele... îşi dau atîta osteneală, băieţii...

— Băieţii nu se pricep la nimic. Ai nevoie de o infirmieră. Aranjăm noi asta, Vera Nikandrovna, nu-i aşa?

Dorogomilov aruncă spre Izvekova o căutătură speriată.

— Dar pentru dumnezeu, mă simt foarte bine acum! Am şi o slujbă...

— Slujba nu pleacă nicăieri, — observă cam poruncitor Anocika.

Bolnavul zîmbi cu ochii lui înroşiţi, luîndu-şi un aer glumeţ şi încurcat, de parcă-şi cerea iertare.

— O să plec şi la război!

— Ca Pavlik! — rîse Anocika.

— După aceea o să-mi caut o ocupaţie ceva mai poetică.

— Splendid! Şi cam ce?

— O să mă apuc de pescuit.

— Dar asta e o distracţie, nu o ocupaţie, — rîse iarăşi Anocika.

— De ce? Poţi doar să şi cîştigi cu pescuitul...

— Atunci, te faci pescar de meserie.

— E bine să fii pescar de meserie. Dar e mai poetic să fii numai amator.

Începuse să obosească. Obrajii îi erau mai palizi, ochii mai trişti.

— Crezi că anticarii n-or să fie desfiinţaţi... cu timpul? — întrebă el pe neaşteptate.

— Cei care vînd cărţi în piaţă?

— Cărţi vechi.

— Vrei să vinzi cărţi? E mai bine să fii bibliotecar.

— Ba, mai bine anticar. Că anticarul, dacă-i place lui vreo carte, n-o dă decît celui care o iubeşte mai mult ca el... E bine să fii şi bibliotecar. Dar trebuie să ştii să mulţumeşti toate gusturile...

— Să te faci anticar, te rog să te faci! — strigă Anocika, entuziasmată. — O să vin la dumneata să răsfoiesc cărţile...

— Să vii cu Pavlik. Să păstrezi... băieţilor, cărora li-i drag...

Vorbea din ce în ce mai greu şi părea că începe să aiureze.

De undeva ieşi Vitea şi se aşeză mai la o parte, uitîndu-se poruncitor la cele două vizitatoare. Femeile se ridicară.

Strîngînd repede mîna lui Arseni Romanovici şi aplecîndu-se asupra lui, Vera Nikandrovna spuse singura frază care putea să arate convingerea ei că bătrînul n-avea să se mai ridice niciodată:

— Cînd o să te faci bine, să vii să ne vezi, pe mine şi pe Kirill. Te rog mult!

— Ai venit! Atunci, e bine... — şopti Dorogomilov cu glasul pierit şi, încreţindu-şi fruntea, îşi strînse puternic pleoapele tremurătoare.

Muri curînd după această vizită, noaptea, singur în casa lui bizară.

Dimineaţa, Vanea Ragozin îl găsi rece. Băiatului nu-i era frică de morţi. În scurta lui viaţă, văzuse destui. De altminteri, chiar mort, Dorogomilov părea tot atît de bun ca şi viu. Numai că-şi ţinea mîna dreaptă strînsă pumn, de parcă ameninţa pe cineva — sau poate că strîngea mîna cuiva. Vanea rămase

o clipă lîngă el, apoi o zbughi afară și alergă să-i spună lui tată-său ce se întîmplase.

Oricît s-ar părea de ciudat, dar la înmormîntarea acestui om singuratic se adunase o mulțime de oameni destul de impresionantă. Erau acolo tineri de toate vîrstele, de la băiețandri pînă la flăcăi în mantale de ostași sau cu șepci studențești ieșite de soare. Pe cei mai mulți dintre ei îi legau amintiri comune din copilărie. Dar sicriul era urmat și de mulți oameni în toată firea, care nu se cunoșteau între ei, dar care erau uniți în ceasul acela într-o verigă de oameni care înțelegeau ceva în același fel. Fără îndoială că erau acolo și rudele micilor prieteni ai lui Dorogomilov, iar printre ei era și Liza, și Parabukin, și Anocika. Ragozin pășea cel dintîi în urma dricului. Se ocupase personal cu înmormîntarea — lucru care cerea atîta bătaie de cap pe atunci.

In zilele acelea aspre, întrebarea obișnuită în provincie, cînd întîlneai o înmormîntare pe drum: „Oare cine-a murit?“, ajunsese din ce în ce mai rară. Murea multă lume și toate înmormîntările semănau între ele. Toate să făceau cu aceeași „clasă“ și nu se deosebeau decît prin aceea că unele sicrie erau nevopsite, iar altele vopsite în roșu.

Totuși, numărul mare de oameni care pășea în urma dricului trezea curiozitatea, iar cei care întrebau nu puteau înțelege cum de adunase după el atîta lume un mort care nu se ilustrase prin nimic.

— O fi fost învățător?

— Nu! Nu era învățător. Era contabil...

— Atunci de ce-l urmează atîția copii?...

Cîte-o băbuță din oraș ghicea îndată despre cine era vorba:

— Nu-i cumva Dorogomilov? „Ciufulitul“?...

— Ba el.

— Iaca, îl îngroapă și pe nebun...

— De! Și-a trăit traiul, drăguțul de el...

Și așa, se lămurea de ce se ținea lumea după dric: un „nebun“ reprezintă, oricum, ceva mai interesant decît un om obișnuit...

La cimitir, cei care însoţiseră sicriul se îngrămădiră strîns în jurul gropii. Cu toate că bătea vîntul, spulberînd zăpada căzută de curînd, toată lumea stătea cu capul descoperit: pînă şi băieţii nu mai ascultau de cei mari, care-i sfătuiau să-şi pună căciulile pe cap. Toată lumea părea că aşteaptă clipa despărţirii ca pe ceva deosebit, şi se făcu dintr-o dată linişte atunci cînd Ragozin se urcă pe movila de pămînt de lîngă groapă.

Aşteptă o clipă. Era cu un cap mai înalt decît toţi cei din jurul lui.

După ce se urcă pe movilă, se vedea şi mai bine. Chelia lui, cu şuviţele de pe tîmple şi ceafă fluturînd în vînt, atrase privirile tuturor.

— A murit un om pe care multă lume l-a cunoscut în oraşul nostru, — începu el, încet. — Il cunoşteau colegii de slujbă, slujbă căreia i-a închinat treizeci şi cinci de ani. Il cunoşteau copiii, cu care-i plăcea să-şi petreacă ceasurile libere. Il ştiau toţi ca pe un om muncitor, modest, şi ca pe un prieten al copiilor. Dar lumea nu cunoştea alt aspect al lui, — şi acesta e cel mai important şi despre acesta trebuie să vorbim acum.

Piotr Petrovici aruncă o privire asupra coşciugului roşu, peste capacul căruia vîntul mîna fulgii de zăpadă, şi-şi înălţă mai sus capul.

— Arseni Romanovici Dorogomilov, — urmă el mai tare, — a fost un visător. Toată viaţa lui a visat viitorul, marele viitor al omenirii, şi a pus umărul la pregătirea acestui viitor, făcîndu-şi datoria în tăcere, numai pentru că credea în el şi nu putea să facă altfel.

Multă lume ştie astăzi că în anii reacţiunii ţariste, la noi, la Saratov, fusese înfiinţată societatea „Farul". Avea un scop cultural şi lucra în legalitate. Dar în acelaşi timp, cu vreo cinci ani înainte de revoluţie, s-a înfiinţat la noi o organizaţie ilegală a bolşevicilor, destul de puternică. In această organizaţie au activat pe atunci, împreună cu alţi tovarăşi, surorile lui Vladimir Ilici Lenin. Simpatiile muncitorilor şi ale meşteşugarilor pentru partidul lor creşteau repede, aşa

că în timpul războiului se şi edita la noi un ziar legal al bolşevicilor. Era difuzat aproape în toată Rusia. Era citit în Bielorusia, la Moscova, la Petrograd. Dar jandarmii au închis redacţia ziarului. Atunci, bolşevicii au găsit altă cale de a păstra legătura cu masele. In acest scop, a fost utilizată societatea „Farul", în sînul căreia s-a închegat un nucleu de partid. „Farul" era paravanul legal al activităţii revoluţionare care se desfăşura în uzine, prin cercuri, în garnizoană. Rezultatul acestei activităţi a ieşit la iveală, cu putere, la începutul revoluţiei. Garnizoana noastră, de şaizeci de mii de soldaţi pregătiţi prin propagandă, a jucat un rol însemnat în zilele lui februarie şi octombrie. Iar la sediul „Farului", curînd după evenimentele din februarie, în adunarea bolşevicilor a fost ales comitetul nostru de partid...

Lui Vitea, care ascultase cîtva timp foarte atent, încetul cu încetul, începu să i se pară că discursul lui Piotr Petrovici se depărtează prea mult de Arseni Romanovici. Stătea lipit de crucea unui mormînt şi citea, întorcîndu-şi capul într-o poziţie nefirească, inscripţia de pe tăbliţa de tinichea:

„Aci odihnesc rămăşiţele pămînteşti ale judeţului Alexinski, gubernia Tula, satul Korocika, ale Agripinei Rodiovna Kalinikova. Doamne, primeşte sufletul ei în pace şi odihneşte-o în lăcaşul celor drepţi." Iar dedesubtul unui heruvim vopsit în albastru: „Neuitatei noastre fiice Vera, de la tata şi mama".

Vitea nu-şi bătu prea mult capul cu privire la rămăşiţele pămînteşti ale judeţului Alexinski. Nu era o chestiune tocmai importantă: se vede treaba că rămăşiţele pămînteşti ale acestei localităţi geografice se amestecaseră, într-un fel oarecare, cu mortul. Era o chestiune de formă. In schimb, lăcaşul celor drepţi îl făcu pe Vitea să se gîndească mai mult. Nu se putea hotărî ce lăcaş anume trebuia să ceară pentru Arseni Romanovici, ce fel de lăcaşuri există în general şi cui trebuia să se adreseze, dacă nu domnului, cu cererea referitoare la lăcaş... Era o chestiune principală, deoarece de ea depinde viitoarea inscripţie de pe mormîntul lui Arseni Romanovici. Pentru el, probabil, lăcaşul

celor drepți ar fi fost tot atît de bun ca și pentru rămășițele pămîntești ale județului Alexinski. Dar poate că mai exista și alt lăcaș, mai bun decît acela? La o întrebare atît de importantă, numai Piotr Petrovici poate să răspundă, deoarece s-a apucat să vorbească. Și Vitea începu să asculte din nou.

— Arseni Romanovici i-a ajutat pe revoluționari chiar înainte de înființarea societății „Farul", — zicea Ragozin. — Iar după ce în sînul acestei societăți s-a închegat acel nucleu de partid, s-a stabilit o legătură neîntreruptă cu Arseni Romanovici. Casa lui era loc de întîlnire. Ascundea la el pe cei care activau în ilegalitate. Între cărțile lui — dintre care o parte o adunase anume fără nici un rost, ca să pună în încurcătură pe cei ce l-ar bănui — în adunătura aceea de cărți ascundea adeseori literatură de agitație. Și toate le făcea cu atîta pricepere, încît ani de-a rîndul a înșelat ohrana țaristă și nici unul din revoluționarii care au avut încredere în el n-a fost descoperit. De dragul conspirației nici nu intrase în societatea „Farul", care totuși îi lumina calea, ca multor altora dintre noi. Și iată că acum printre cei care au venit să-și ia rămas bun de la el, se găsesc cîțiva membri de partid care-și aduc aminte de activitatea răposatului Arseni Romanovici înainte de revoluție...

Tovarăși, n-aș putea spune despre Arseni Romanovici că a fost ca un far înalt care, luminînd în noapte, arată drumul corăbiilor în larg. Dar a fost ca un far mai mic, de geamandură, care cu luminița lui nestinsă arăta cotitura unui rîu larg. Oricine plutea pe rîul acela spre marea viitorului, pe vînt și furtună, vedea luminița geamandurii și plutea înainte, încredințat că era cineva care se gîndește la el și că nu mai era singur...

Acum, am intrat cu toții în marea aceea, care, rămînînd viitorul, este totuși și prezentul nostru. Întinderile ei sînt necuprinse și multe furtuni se vor abate încă peste ea. Dar farurile luminează acum deasupra ei cu aceeași putere pentru toți, și calea noastră e deschisă tuturora.

Am început prin a spune că Arseni Romanovici a fost un visător. Așa a și fost. Și aceasta au simțit-o mai mult ca oricine copiii, care sînt visători prin firea lor. Bineînțeles, visul lui Arseni Romanovici nu era destul de lămurit. Fiecare dintre copii își punea în el năzuințele lui, sau, ca să zicem așa, visul lui de viitor. Noi, comuniștii, nu putem visa fără o formă hotărîtă, pentru că noi nu dorim numai să visăm, ci să și construim un viitor minunat. Și nimic nu se poate construi fără un scop hotărît, fără un plan hotărît. Dar și în planul nostru sînt cuprinse întinderi de mări, fără de care nu putem visa — acele întinderi ce ispitesc imaginația curată a copilului care cere lumii dreptate, frumusețe, fericire. Da, trebuie să visăm cu aceeași patimă care-i atrăgea pe copii spre Arseni Romanovici. Trebuie să luăm pildă de la el: să ne însușim patima lui. Dar în același timp, trebuie să le arătăm copiilor noștri calea cea sigură spre vis. Pe calea aceasta ei vor dărîma fără șovăială tot ce se împotrivește scopului nostru, planului nostru de viitor. Alături de tineretul care luptă acum pentru Republica Sovietică, copiii noștri vor porni întru întîmpinarea comunismului.

Voi încheia cuvîntul acesta de rămas bun închinat lui Arseni Romanovici printr-o promisiune. De curînd, am auzit pe marinarii noștri spunînd că fochiștilor de pe corăbiile care plutesc pe Marea Roșie li se pare că lîngă cazane e mai răcoare decît pe covertă. Așa ni se pare și nouă, bolșevicilor, că greutățile luptei pentru lumea cea nouă sînt mai ușoare decît inactivitatea mic-burgheză a lumii vechi. Nu ne vom depărta de cazanele noastre, nu vom ieși să ne odihnim pe punte: acolo e mai înăbușitor pentru noi. Și putem să-i promitem prietenului nostru Arseni Romanovici că, rămînînd lîngă focurile cazanelor, nu vom înceta niciodată să visăm, și-i vom învăța să viseze și pe copiii noștri, pe care i-a iubit atît de mult, îi vom învăța să nu piardă din ochi farurile viitorului...

Dintr-un singur pas larg, Ragozin coborî de pe movilă.

Locul lui îl luară alți doi vorbitori. Dar vorbiră puțin: tot ce se putea spune fusese spus înaintea lor. Și apoi, vîntul se întețise. Începea să viscolească și oamenii se ghemuiau tot mai mult unul într-altul.

Groapa nu fusese încă bine acoperită, cînd lumea începu să se împrăștie. Tramvaiele nu ajungeau pînă la cimitir, oamenii trebuiau să meargă pe jos spre universitate. Peste cîmpia largă din fața cimitirului, viscolul se întindea pe pămînt ca niște hățuri, răsucindu-se în jurul stîlpilor de la tramvai. Pe-alocuri se zărea pămîntul dezgolit. Zăpada se adunase lîngă casele de lemn care se încruntau, întunecate, deasupra trotuarelor de un alb orbitor.

Rebegiți, cu mîinile vîrîte în mîneci sau în buzunare, înțepeniți de mult ce stătuseră lîngă mormînt, băieții aproape alergau înaintea oamenilor mari, care nu puteau să se țină de ei.

— Ce repede trece vremea! — îi șopti Vera Nikandrovna Anocikăi. — Băiatul de lîngă Pavlik e fiul Lizei, nu-i așa?

— Da, Vitea.

— Și Pavlik s-a făcut băiat mare...

— Da. Cîteodată nu-mi vine să cred că l-am purtat în brațe!

Anocika începu să rîdă.

— Ce ți-a venit să rîzi?

— Îți mai aduci aminte de povestea cu ciocolata?

— Cu ciocolata?

— Da. Era înainte de război. Nu-ți mai aduci aminte? Dumneata îi dăduseși lui Pavlik, de ziua lui, o tabletă de ciocolată. Mama i-a spus s-o împartă cu mine. S-a chinuit el mult — nu-i venea deloc să-mi dea! Pe urmă a oftat: „Bine mamă, numai că am să-i dau o bucățică mică, mititică!“ De ce așa de mititică, cînd tu ai așa de multă?“ l-a întrebat mama. „Apoi, zice, dacă-i dau o bucată mai mare, mă tem să nu se înece...“

Rîdeau acum amîndouă, dar tăcură dintr-o dată, de parcă abia atunci și-ar fi adus aminte că veneau de la o înmormîntare. Ferindu-și obrazul de vînt cu mîneca, Anocika întrebă, ca din treacăt:

— De ce n-o fi venit Kirill Nikolaevici?

— Da, păcat că n-a venit. După cuvîntarea lui Ragozin, l-ar fi înţeles mai bine pe tatăl lui. Ar fi înţeles de ce era el prieten cu Dorogomilov... Kirill ţinea să vină, dar avea ceva urgent la comisariatul militar.

Anocika îşi înălţă sprîncenele, dar tăcu şi-şi grăbi pasul, cu un aer preocupat: prea o luaseră înainte băieţii.

Copiii mergeau în pîlc în mijlocul drumului, aplecîndu-se ca să se apere de vîntul care le bătea în faţă şi nu-i lăsa să vorbească. Schimbau doar din cînd în cînd cîte-o vorbă, cu tăceri lungi între ele.

— Straşnic a vorbit tata! Nu-i aşa, Paşka? — întrebă Vanea.

— Oho! — întări Pavlik, dar după o clipă de gîndire adăugă: — Numai că nu trebuia să spuie despre cărţile lui că erau „adunătură". S-a bucurat tătuca...

— De ce s-a bucurat?

— Aşa. M-a împins cu cotul şi a zis: „Aha, vezi? Şi tovarăşul Ragozin e de părerea mea. Cărţile lui Arseni Romanovici nu erau decît o adunătură."

— Lasă-l să zică! S-a şi găsit cine, — tată-tu!

Vitea se gîndea că, totuşi, Piotr Petrovici nu spusese despre Arseni Romanovici lucrul cel mai de seamă. Şi lucrul cel mai de seamă era că Arseni Romanovici nu mai trăia, şi că niciodată nu vor mai fi oameni ca dînsul...

— Dar noi ce-o să scriem despre Arseni Romanovici? — întrebă el.

— Unde să scriem? — căută să se lămurească Vanea.

— Pe cruce.

— Chiar aşa? — tresări Pavlik.

— Auzi, pe cruce! — îl îngînă batjocoritor Vanea.

— Şi de ce nu? — sări Vitea, înfruntîndu-l.

— Arseni Romanovici nici n-o să aibă cruce, ci monument!

— Da, monument. Şi încă unul ma-are! — lungi vorba Pavlik.

Toţi trei îşi frecară pe rînd urechile.

— Ia uitaţi-vă, băieţi! Un ţăran cu sania! — strigă Vitea.

— Ce tîmpit! A căzut, acolo, o mînă de zăpadă şi el a şi scos sania! — zise Vanea.

— Eu cred că aşa trebuie să scriem: „Aici zace Arseni Romanovici al nostru". Şi pe urmă, iscăliturile, — zise Pavlik pe gînduri.

— Ce fel de iscălituri? — întrebă Vanea.

— Ei, iscălituri... Tu, eu, Vitea şi alţii.

— Ia te uită ce-a mai născocit! Cine se mai iscăleşte pe morminte? Am trăit o vară întreagă în cimitir şi ştiu...

— Ei şi, ce dacă ai trăit? Parcă este vreo lege? Dacă vrem, ne iscălim, şi pace!

— Dar ce înseamnă: lăcaşul celor drepţi? — întrebă Vitea.

— Pe cruce? Da, ştiu, — zise Vanea.

— Pe cruce?... — repetă şi Pavlik.

— Asta-i treabă de-a popilor! — le explică Vanea. — Inviere, lăcaş... Arhierealā de-a lor! Dar nu există nimic. O dată ce te-au băgat în pămînt, — gata, nu mai învii!

— Aşa-i, — întări Pavlik. — Ţi-ai trăit traiul, şi cu asta, basta!

— Dar în Marte? — întrebă sceptic Vitea.

— In Marte? Ce ţi-a venit în minte! — ridică din umeri Pavlik.

— N-ai citit, de aceea vorbeşti aşa!

— Şi tu ai citit, dar n-ai înţeles nimic, — sări cu gura Vanea. — In Marte nu sînt morţi, sînt oameni vii.

— Aşa-i, — încuviinţă Pavlik. — Acolo-s marţieni!

— Trebuie să scriem aşa, — îşi dădu părerea Vitea. — „Aici se odihneşte — făcu o pauză, stînd la îndoială dacă trebuia să mai pomenească ceva despre rămăşiţele pămînteşti şi despre localitate, — aici se odihneşte Arseni Romanovici, cel mai bun dintre oameni."

Aruncă prietenilor lui o privire nesigură. Pavlik se gîndi puţin şi recunoscu că proiectul era reuşit. Dar Vanea nu părea tocmai încîntat.

— Trebuie să mai şi desenăm ceva şi să săpăm în piatră, — adăugă el.

— Un desen?

— Ihî!

— Ce fel de desen?

Atunci îi ajunse din urmă Ragozin şi le puse pe umeri mîinile lui grele, vîrîte în mănuşi cu un singur deget.

— N-aţi îngheţat?

— Nu-u-u! — îi răspunseră băieţii în cor, frecîndu-şi iarăşi urechile.

— Piotr Petrovici, vorbeam despre monument: ce inscripţie să punem?

— Ei, şi ce aţi hotărît?

Şi iarăşi începură să se certe, căutînd mereu altceva, pînă cînd, în cele din urmă, îl rugară pe Ragozin să le spună ce inscripţie ar pune el.

— După mine, foarte simplu! Arseni Romanovici Dorogomilov, revoluţionar.

— Atîta tot? — întrebă Pavlik rămînînd cu gura căscată de mirare.

— Tot.

— Atîta tot! — strigă Vanea. — Aşa mai zic şi eu!

— Aşa zic şi eu! — strigă atunci şi Pavlik. — Şi cred că şi lui Arseni Romanovici i-ar plăcea! Nu-i aşa?

Numai Vitea căzu pe gînduri şi nu mai zise nimic. Era întristat că despre un om ca Arseni Romanovici n-o să se scrie decît un singur cuvînt...

Băieţii mergeau alături de Piotr Petrovici încercînd să facă paşi tot atît de mari ca şi el, şi în curînd ajunseră în piaţă, unde o mulţime de oameni aştepta tramvaiul. Se întuneca văzînd cu ochii, gerul se înteţea tot mai amarnic, viscolul se năpustea tot mai turbat. Rebegiţi de frig şi plini de ninsoare, băieţii se amestecară în mulţime şi începură să aştepte şi ei, cu răbdare, alături de oamenii cei mari, frecîndu-şi tot mai des urechile şi uitîndu-se prin învăluirile de zăpadă la faţada îndepărtată şi nelămurită a universităţii...

După prima reprezentaţie cu „Intrigă şi iubire", Anocika şi Kirill se vedeau în fiecare săptămînă. Era vorba să se întîlnească şi în ziua înmormîntării lui Dorogomilov.

Lui Kirill i se părea că se vedeau destul de des — mai bine zis, că nu se putea să se vadă mai des, atît de greu era să găsească două-trei ceasuri în care să fie liberi amîndoi în acelaşi timp. Bineînţeles că tot pentru el era mai greu. Într-o zi, Anocika îl întrebă, pe cînd îşi fixau viitoarea întîlnire:

— Dar tu n-ai un program?

— Un program? De ce să-l am?

— Aşa, ca să ştii cînd eşti ocupat şi cînd eşti liber.

— Cînd sînt liber? — zîmbi el. — Apoi tocmai atunci se iveşte ceva neprevăzut!

Zîmbetul i se stinse într-o clipă.

— Neprevăzutul e o latură destul de importantă a muncii... Uneori chiar cea mai importantă. E o şcoală în care înveţi să prevezi.

— Cu alte cuvinte, mai este vreo nădejde că o să înveţi să prevezi în ce zi anume o să ne putem întîlni cu adevărat?

— Cu adevărat?...

— Da. Adică nu numai pentru o clipă.

Kirill se gîndi atît de îndelung şi de serios, încît Anocikăi îi veni să rîdă.

Pînă atunci Kirill n-o minţise niciodată pe Anocika cînd îi promisese că vine; mai bine zis, avusese totdeauna cînd s-o anunţe din timp că era silit să amîne întîlnirea pe altă dată. Dar în ziua înmormîntării lui Dorogomilov, primise pe neaşteptate însărcinarea să vorbească la un miting afară din oraş. Nădăjduia să se înapoieze la ora hotărîtă, dar lucrurile se petrecuseră altfel.

Mitingul fusese convocat ca să se facă înscrieri de voluntari pentru cavalerie. Pe deal, în una din clădirile triste ale orăşelului militar care se înălţase acolo, oamenii se înghesuiau umăr lîngă umăr. Toţi stăteau

în picioare. Erau acolo funcționarii orășelului, recruții din Armata Roșie, populația pestriță din Monastîrskaia Slobodka și locuitorii din așezările risipite prin împrejurimi, muncitori la fabricile de cărămidă.

Estrada de pe care vorbea Kirill se clătina sub picioarele lui. Avea obiceiul să se plimbe în timpul cuvîntării. Mersul îl făcea să se concentreze și în același timp îi îngăduia să-și urmărească firul gîndului, care se depăna liniștit pe măsura pasului. Nici nu băga de seamă cum tresărea, pe estradă, masa acoperită cu pînză roșie.

Vorbea cu ușurință. De altminteri, evenimentele pe care le expunea atrăgeau de la sine atenția ascultătorilor: era vorba de victoriile din sud, de fuga lui Iudenici, zdrobit în Estonia albă, și despre o nouă ofensivă în Siberia împotriva lui Kolceak. Toate fronturile războiului civil erau cuprinse de o frămîntare nemaipomenită, dar care nu le mai era impusă de inițiativa contrarevoluției, cum se întîmplase cu douătrei luni în urmă, ci de voința îndîrjită a Armatei Roșii, care-și purta steagurile victorioase tot înainte, înapoindu-i Rusiei îndepărtatele ei ținuturi de graniță.

Adunarea îl țintuia pe Kirill cu sute de priviri stăruitoare și încruntate, de parcă voia să-i pună la încercare tăria de caracter și precizia informațiilor. Dar sub privirile acestea el se plimba înainte cu încăpățînare, oprindu-se la întoarceri și spintecînd din cînd în cînd aerul cu pumnul să-și întărească spusele, pesemne. Iar informațiile lui erau atît de temeinice, încît din clipa în care începu să înșire victoriile cavaleriei roșii, publicul păru a hotărî că-și trecuse examenul: oamenii se luminară la față, începură să se miște, pe ici, pe colo se ridicară glasuri — și deodată, ca o izbucnire de rachete, se porni răpăit de aplauze.

Kirill își încheie cuvîntarea arătînd că dușmanul era acoperit de rușine, înfrînt și pus pe fugă, dar încă nu nimicit și, ca să i se dea lovitura hotărîtoare, armata avea nevoie de forțe proaspete. De aceea, el chema în Armata de cavalerie pe toți cavaleriștii bă-

trîni şi tineri, pe mitraliorii încercaţi ca şi pe cei începători, cu cai sau fără cai, — pe toţi cei care-şi simţeau braţul puternic şi sufletul plin de ură împotriva albilor şi de devotament pentru cauza eliberării muncitorilor şi ţăranilor.

Se aşteptase ca îndată după această chemare, voluntarii să şi înceapă a se înscrie. Dar din mulţime se auziră întrebări şi se găsiră unii care-şi arătară dorinţa să vorbească.

Pe estradă se urcă un mustăcios din Astrahan, cu vipuşcă galbenă la şalvari. La început nu spuse cine ştie ce, dar vorbea atît de tare, încît lumea se minuna mai mult de glasul lui cumplit decît de ceea ce spunea ! Spunea, aşa, că sînt fel de fel de cazaci, unii care-s de partea generalilor, chiaburi nelegiuiţi şi negustori, iar alţii aşa, ca dînsul. Cît despre el, e un adevărat cazac : bea din pumn şi mănîncă din palmă... Oamenii îl ascultau fără prea multă încredere. Dar la sfîrşit, spuse nişte vorbe cu care-i domoli pe toţi şi-i făcu să privească în urma lui cu dragoste.

— Un cazac adevărat se închină în faţa cavaleriei roşii. În zilele noastre, numai ea se mai ţine de legea ostăşească. In faţa vrăjmaşului, călăreţii roşii rămîn cu toţii credincioşi faţă de arma lor în acelaşi chip, nu unul aşa şi altul altminterea. De la cel dintîi şi pînă la cel din urmă. Nu se joacă de-a v-aţi ascunselea ! Dar lucrul mai are o faţă. Şi care-i faţa aceea ? Staţi că vă spun eu acuma ! De frica cui au luat-o la sănătoasa, mai întîi şi întîi, cazacii noştri din Ural ? De frica lui Vasili Ivanovici Ceapaev ? Şi ce dacă nu era cazac, cînd pe cel mai iute cazac îl întrecea cu o lungime de cal ? Aşa. Şi unde-i acuma tovarăşul Ceapaev ? Zace în fundul unui rîu din Ural, mai jos de Lbiscensk. Cum de nu l-au păzit, mă-ntreb ? Cum de nu l-au acoperit cu piepturile lor ? Cum de nu l-au scos pe caii lor din Lbiscensk ? Şi ce dacă i-a venit lui să-i taie, de unul singur, pe cazaci ? Trebuia să-l culce pe o aripă şi să-l învelească cu cealaltă... Aşa ar fi rămas întreg şi nevătămat ! Avem puţini hatmani roşii — abia au început să se ivească. De aceea ar trebui să se facă un regulament, cum că toată

lumea să fie la fel de credincioasă pe front şi fiecare să fie ocrotit după meritul lui în faţa întregii cavalerii roşii... Aşa. Să avem grijă de hatmanii noştri. Să ni-i păzim. Asta-i propunerea mea, tovarăşi.

După vorbitorul acela, veniră alţii, apoi începură să vorbească oameni din mulţime, fără să mai ridice mîna şi să ceară cuvîntul. Kirill îşi dădu seama că toate acestea îl depărtau de miezul problemei.

Ceru din nou cuvîntul, răspunse la întrebări şi zise, vorbind despre Ceapaev, că într-adevăr tovarăşii lui n-au ştiut să-l păzească, dar nici el nu s-a păzit, şi că trebuie să fim zi şi noapte cu ochii în patru, deoarece în nici un alt război nu s-a pomenit duşman care să se asemuie cu albii în ce priveşte vicleşugul şi cruzimea.

— Intreaga Rusie Sovietică plînge moartea eroică a lui Ceapaev, şi această pierdere e cu atît mai grea pentru Volga, al cărei fiu era. Dar tocmai moartea aceasta înfrăţeşte soarta lui cu soarta eroilor legendari ai poporului. Ca şi Vasili Buslaev [1], el n-a simţit în faţa morţii nici şovăială, nici frică. Ca şi Ermak Timofeevici [2], el şi-a găsit sfîrşitul pe cînd trecea rîul, slăvit de faptele lui vitejeşti. In locul lui se vor ridica alţi viteji, şi aceasta cu atît mai repede cu cît vor pătrunde mai mulţi oameni ai muncii în armata noastră, în cavaleria noastră. Se vor ridica viteji din rîndurile poporului, din rîndurile voastre oţelite, tovarăşi!

Kirill se apropie de masă, luă o foaie de hîrtie şi o ridică deasupra capului.

— Care din voi vrea să dea sprijinul lui călărimii noastre victorioase, ajutîndu-ne să alcătuim un nou escadron de cavalerie? Declar înscrierea deschisă şi intru, primul, ca voluntar în Armata întîi de cavalerie. Cine se înscrie după mine, tovarăşi? Apropiaţi-vă!

Muie peniţa în călimară. Masa se clătină sub coatele lui, iar peniţa găuri hîrtia aşezată pe pînza moale. Adunarea aplaudă din răsputeri cît timp îşi înscrise el numele, iar din clipa cînd începură să urce pe

---

[1] Erou legendar din ciclul poemelor epice ale vechiului Novgorod. (N. trad.)

[2] Cuceritorul Siberiei (sec. XVI). (N. trad.)

estradă şi să se aşeze la rînd, lîngă masă, voluntari dintre cei veniţi la miting, aplauzele izbucniră şi mai furtunoase.

Kirill striga tare numele de botez şi de familie al celor care se înscriau, şi toţi cei aşezaţi în jurul mesei le strîngeau mîna. Apoi voluntarii se retrăgeau cu un aer de solemnitate sărbătorească şi, îndată ce coborau de pe estradă, se amestecau printre ceilalţi, înflăcăraţi, căutînd să-i facă şi pe ei să se înscrie.

Înscriindu-se în fruntea listei, Kirill ştia că, ori o face, ori nu, tot trebuie să plece pe front, şi că asta se va întîmpla nu mai tîrziu decît mîine dimineaţă: avea în buzunar ordinul de serviciu al comisariatului militar. Simţise însă că nu putea să facă altfel în faţa celor pe care-i îndemna să se înscrie. Exemplul personal al iniţiatorului, de care e nevoie în orice lucru, era acum mai necesar decît în oricare altă situaţie. Kirill se oferise să se înscrie cel dintîi, fără să se gîndească la pasul pe care-l făcea, urmînd doar îndemnul lăuntric care-i spunea că acest pas va face lumea să se urnească din loc.

După ce-l făcu şi după ce văzu că nu se înşelase, că lucrurile căpătau întorsătura pe care o aştepta, se simţi atît de bine, de parcă primise în faţa tuturor încuviinţarea hotărîrii pe care o luase, fără putinţă de întoarcere, pentru el singur. Simţi cum trece şi asupra lui acea însufleţire şi bună dispoziţie care, deşi lipsise la început, îi cuprinsese acum pe toţi şi la care ar fi fost greu să se aştepte din partea unui public atît de amestecat, alcătuit din locuitorii suburbiei şi din ţăranii de prin satele învecinate. Fără îndoială că rolul principal în această însufleţire obştească îl avuseseră recruţii, care cereau pe capete să fie trecuţi din infanterie în cavalerie. Dar ei izbutiră să atragă şi pe alţii în înflăcărarea lor tinerească.

Kirill părăsi mitingul în acea stare de spirit înfrigurată şi fericită a omului care a dus cu bine la capăt o însărcinare grea. Se gîndea că nu va întîrzia prea mult de la întîlnirea cu Anocika şi se urcă în maşină, vesel. Dar nici nu intrase încă în oraş, cînd cauciucul din faţă se dezumflă.

Viscolul care se stîrnise după prînz se întețea o dată cu căderea serii. Cînd iarna vine prea de timpuriu, aproape totdeauna începe cu furtuni pustiitoare, care sfîșie totul pe fața pămîntului, grămădesc troieni prin văi și ling pînă și ultimul fir de iarbă de pe movilițe. Praful, aspru ca sticla pisată, e purtat de vînt delaolaltă cu zăpada. Pînă și casele se clatină și gem sub apăsarea vîntului. Totul se îndoaie, se pleacă la pămînt, tremură și șuieră cu mii de glasuri un cîntec care nu prevestește nimic bun.

De cum ieși în drum, pe Kirill era să-l trîntească jos portiera mașinii, împinsă de viscol. În jurul lui se învălui un vîrtej de vînt, căutînd parcă să-l înfeșe strîns și să-l rostogolească, așa înfășat, cu mîinile și picioarele prin nămeți, de-a valma cu zăpada. Șoferul slobozi cea mai cumplită din toate rezerva lui de înjurături pentru cazurile de pană, apoi începu să scoată cricul.

Kirill vru să se adăpostească din nou în mașină, dar se răzgîndi și-i spuse omului că o ia înainte pe jos, ca să nu înghețe în cîmp.

Își ridică gulerul mantalei, își vîrî mîinile în mîneci și porni, aplecat, prin mijlocul drumului. Nu mai recunoștea împrejurimile, nu știa tocmai bine pe ce anume stradă va intra în oraș: și înaintea lui era tot atît de întuneric ca și în jur. Frigul îi pătrundea tot mai adînc pe sub manta. Pulpanele cînd i se desfăceau, cînd îl băteau peste picioare, încurcîndu-i-se printre genunchi. Era tot mai greu de mers, și picioarele îl ascultau din ce în ce mai puțin.

Cu încetul, bucuria lui Kirill se risipi. Îi era necaz că nu-i dăduse de veste Anocikăi că ar putea să întîrzie. La acest necaz se mai adăuga și neliniștea care-l frămînta de cîteva zile, din clipa în care aflase că va pleca în curînd pe front. Amînase mereu să le spună, Anocikăi și mamei, vestea aceasta, nădăjduind că despărțirea va fi cu atît mai ușoară, cu cît va dura mai puțin. Acum își dădu seama deodată că fusese crud, că Anocika o să-i reproșeze fără doar și poate lipsa lui de dragoste și de grijă pentru ea și că, într-adevăr, nu se putea dezvinovăți cu nimic în fața ei.

Prin zbuciumul biciuitor al viscolului, lui Kirill i se părea că zărește lumina caldă a odăiței în care dorea să se vadă cît mai curînd, dar pînă la care mai era încă atîta drum. În fiecare clipă îi venea în gînd cîte un amănunt din odăița aceea, și era tot mai furios împotriva lui însuși.

Vîntul îl mîna din urmă cu brutalitate. O clipă i se păru că merge la vale, și-și aduse aminte de podeaua ușor aplecată din odaia Anocikăi: căsuța în care locuiau Parabukinii se lăsa pe o parte. Fața de masă împletită, cu ochiurile semănînd a faguri; pe perete, „dumbrava de mesteceni" a lui Kuindji, tăiată dintr-o revistă; buchețelul de „nemuritoare", cafenii și galbene ca lămîia, aninat la fotografia mamei Anocikăi: conul abajurului de carton, cu o pată roșcată de culoarea ciocolatei, ars pe o parte și festonat la marginea de jos; capacul mașinii de cusut, acoperit respectuos cu un șervet pe care era brodat: „Cînd familia-i unită, inima ți-e liniștită" — toate aceste amănunte, învățate pe de rost și dragi de pe acum, i se perindau prin fața ochilor. Iar în mijlocul lor o vedea pe Anocika, stînd nemișcată pe pat, cu ochii albaștri țintă la fereastra rece: „N-a venit, n-a venit..." Și Kirill își înfunda mai adînc șapca pe cap, se apleca mai tare împotriva vîntului, își trăgea gulerul peste urechi și-și iuțea pasul.

Fără îndoială că nu era nevoie de cine știe ce efort de imaginație ca să evoci de departe fiecare colțișor al odăiței atît de simple și fiecare mișcare a Anocikăi. Nu numai că stătuse nemișcată pe patul ei, întocmai așa cum și-o închipuise Izvekov, dar de douăzeci de ori își schimbase locul, așezîndu-se și ridicîndu-se din nou, alergînd cînd la ușă, cînd la fereastră, ascultînd cu urechea atentă gemetele și șuierul vijeliei, temîndu-se că nu cumva n-o să audă cînd o bate Kirill în ușă.

După ce se întorsese de la înmormîntarea lui Dorogomilov, pusese samovarul ca să se încălzească cu ceaiul fierbinte. Îi dăduse voie lui Pavlik să se ducă la Vitea, și asta cu o bunăvoință neobișnuită. Tihon Platonovici îi declarase că-l așteptau la serviciu tre-

buri urgente, de importanță de stat — și cum ar fi putut ea să spună ceva împotriva treburilor statului, cu toate că nu crezuse o clipă vorbele tatălui ei? Era fericită că rămînea singură.

După un ceas, îmbrăcată cu rochia ei cea mai bună, pusese ordine în toată casa și aprinsese din nou samovarul, ca să se încălzească și Kirill, cînd o veni. Afară viscolul urla din răsputeri, dibuia pe la ferestre crăpături microscopice și țiuia acolo, de parcă se zbăteau niște țînțari.

Timpul se scurgea ucigător de încet. Anocika începu să-și piardă răbdarea. Întoarse și răsuci în minte toate frazele pe care Kirill i le spusese vreodată, în treacăt, ca să justifice sau să explice faptul că fusese ocupat, că avusese nu știu ce obligații de îndeplinit, sau, îndeobște, relativ la deosebirea dintre situațiile lor, la răspunderea pe care o avea el în fața oamenilor, în fața revoluției, în fața epocii — atîtea și atîtea lucruri care-l sileau să trăiască o viață aparte, întru nimic asemănătoare cu viața măruntă și banală a Anocikăi!

De ce nu se gîndise niciodată la înțelesul tuturor acestor scuze, al tuturor acestor presupuse întîmplări neprevăzute, care se așezaseră în calea întîlnirilor lor o vară și o toamnă întreagă? Cum de nu băgase de seamă că pe el îl încurca, îl plictisea și-l apăsa această nerăbdare a ei, aceste promisiuni pe care le storcea cu sila de la el: să vină numaidecît, să-și lase baltă treburile neprevăzute care i se iveau în cale ca niște obstacole? Se înțelege că avea treburi cum nu se poate mai importante. Poate, într-adevăr, chiar de importanță de stat... Izvekov nu era doar Parabukin. N-avea de ce să mintă. N-avea de ce să exagereze.

Dar dacă e așa, atunci deosebirea dintre treburile cele importante ale lui Kirill și cele mărunte ale Anocikăi n-o să dispară niciodată. Deosebirea asta nu poate decît să crească, să se adîncească tot mai mult. Oare asta înseamnă că Anocika o să-l plictisească din ce în ce mai mult, că o să fie din ce în ce mai osîndită să-l aștepte așa, fără rost, pentru ca el să binevoiască să-i acorde măcar o clipă din timpul lui pre-

ţios şi să-i întindă, ca o pomană, cîte un strop din atenţia lui, atît de prinsă în altă parte?

Dar, la urma urmei, de ce să se considere el într-o situaţie aşa de privilegiată? Oare timpul nu e şi pentru ea tot atît de scump ca şi pentru el? Parcă ei i-a fost uşor astăzi, de dragul întîlnirii acesteia nenorocite cu Kirill, să renunţe la lectura unei piese noi, în care Ţvetuhin îi făgăduise un rol principal? Uşor i-a fost să nu se ducă la teatru, cînd era aşteptată acolo, acum cînd abia îşi începuse munca spre care era atrasă din copilărie, pe care o visa ziua, şi noaptea? Nu era şi asta, oare, un sacrificiu? Iar Kirill cum se poartă cu ea? O înşală. A înşelat-o! N-a venit!

Dar poate că, totuşi, o să mai vină? Poate că l-a reţinut ceva cu totul extraordinar? Se petrec doar acum atîtea evenimente extraordinare! Iar el e un om aşa de mare, are atîtea îndatoriri! Cum a putut ea să compare obligaţiile lui cu lectura unei piese, în care te pomeneşti că nici măcar n-o să primească vreun rol! Prea l-a jignit pe Ţvetuhin ca să-i mai dea ceva să joace... Nu, ar trebui să considere drept o fericire faptul că iubeşte pe un om atît de mare ca Kirill şi că el o iubeşte!

Fără îndoială că o iubeşte! A întîrziat, pur şi simplu. Nu e doar un mincinos! O să vină îndată. Ce trebuie să facă ea pentru el? Doamne, e gata, e gata să facă orice, numai să vină! Dar n-o să vină. A întîrziat două ore încheiate. Ba nu, două ore şi patru minute. Patru minute! Maică doamne, ce să facă, totuşi, ca să vină o dată? Să-i mai încălzească samovarul? S-a şi răcit. Vîntul urlă în sobă ca un duh necurat. Iar el s-a şi răcit. Kirill Izvekov s-a şi răcit. Doamne cîte prostii pot să treacă prin capul ei, săracul!

Făcu surcele, le aruncă în samovar şi se aşeză iarăşi pe pat. Cu coatele sprijinite pe genunchi, îşi cuprinse capul în mîini. N-ar fi mai bine să se culce în pat? Aşa de tare îi arde fruntea...

Şi deodată, Anocika sări în picioare şi înlemni. Bătea cineva la uşă. Da, nu se înşelase. Erau bătăi apăsate şi repezi.

A venit!

Se repezi în săliță și trase repede zăvorul. Din întuneric se prăbuși spre ea un om înghețat, acoperit din cap pînă în picioare cu zăpadă, aplecat sub bătaia vîntului.

— Repede, repede! — strigă ea, deschizînd ușa spre odaie și căutînd să țină cu cealaltă mînă și cu genunchiul ușa de la intrare, împinsă de vînt. Izbuti, în sfîrșit, s-o închidă cu zăvorul. Alergă înapoi în casă, se opri în pragul ușii și-și stăpîni cu greu un strigăt.

Desfăcîndu-și șuba de pe umeri și scuturînd dintr-o mișcare zăpada pe jos, în fața ei se îndrepta din mijloc Țvetuhin.

— Ptiu, drace! Te dă la pămînt! Bună seara, drăguță. Ești singură? Perfect.

Proptindu-se cu spatele de ușorul rece, Anocika se uita la Egor Pavlovici cu ochi peste măsură de mari. Tulburarea care o cuprinsese dintr-o dată îi crispase fața într-o expresie de spaimă și de neputință.

— Ai pus samovarul? — întrebă Egor Pavlovici sfărîmînd cu batista țurțurii de gheață de pe tîmple și ștergîndu-și sprîncenele ude. — Minunat lucru să bei un păhărel de ceai fierbinte la o vreme ca asta! Și ce cald e aici, ce bine! Îi aștepți pe-ai tăi?

O bătu ușurel peste mînă, cu un fel de mîngîiere șovăitoare.

— Nu te simți bine? De ce n-ai venit? Vin de-a dreptul de la lectură. Mi-a fost frică să nu te fi îmbolnăvit...

În cele din urmă, Anocika își regăsi stăpînirea de sine și-i răspunse la toate întrebările deodată: da, se simțise rău după înmormîntare și de aceea nu se mai dusese la lectura piesei. Acuși trebuie să se întoarcă tatăl ei și Pavlik.

— A, da, Dorogomilov! — strigă Țvetuhin. — Păcat de excentricul cela. Am vrut și eu să vin la cimitir, dar toată ziua mi s-a dus dracu' știe pe ce! Mare original a fost. O curiozitate locală a Saratovului. O specie de oameni care dispare... Ce ai, ești prost dispusă?

Anocika îşi căuta de lucru aşezînd masa pentru ceai — obişnuitul paravan, în spatele căruia gospodinele primitoare îşi ascund adevăratele sentimente faţă de oaspeţii nepoftiţi.

Ţvetuhin îi prinse mîna într-a lui şi o sili să se aşeze.

— Ascultă, Anocika. N-am venit numai aşa...

O privea drept în ochi cu o expresie hotărîtă, dar în buza de jos, care-i tresărea uşor, părea că întîrzie ceva, ca o amărăciune.

— Trebuie să stăm de vorbă. Situaţia care s-a creat... pe care ai creat-o tu, prin purtarea ta...

— Prin purtarea mea? Nu mă port bine?

— Cred că eşti în stare să hotărăşti singură dacă e bine sau nu să trezeşti un interes nesănătos... o curiozitate nesănătoasă a întregii trupe...

— Faţă de mine? Trezesc, eu, vreo curiozitate faţă de mine? A întregii trupe? Şi încă... nesănătoasă?

Anocika îşi trase uşor scaunul mai la o parte.

— Te rog, nu-mi vorbi pe limba asta, — se rugă Egor Pavlovici. — Nu e felul tău obişnuit de a vorbi. Da. Din păcate, chiar şi faţă de tine.

— Şi faţă de mai cine, încă?

— Te faci că nu observi că mai sînt şi eu pe lume?

— Egor Pavlovici, te-am supărat cu ceva? — întrebă deodată Anocika, cu glasul scăzut.

— Ce înseamnă: „te-am supărat?" — strigă Ţvetuhin şi, de data aceasta, în tonul lui se simţi acea ofensă vădită, care-l face pe bărbat uşor ridicol şi-l scoate din fire. — E mai curînd o insultă decît o „supărare", cînd în spatele tău lumea şuşoteşte pe socoteala ta şi rîde de tine într-ascuns!

— Egor Pavlovici!

— Nu vorbesc de tine. Nu eşti tu cea care să umbli cu şuşoteli. Dar toţi ceilalţi nu fac decît atît! Te cred că nu prea înţelegi. De aceea nici nu mă supăr. Dar, iartă-mă, nu se poate, la urma urmei, să nu-ţi explic ce se petrece! Dacă nu vezi singură, sau dacă... totuşi, o faci cu oarecare intenţie...

— Crede-mă că nu înţeleg nimic! — zise Anocika, mai veselă parcă.

— Cum asta? E o lună de zile de cînd în relaţiile tale cu mine ai adoptat o atitudine aproape oficială. Şi, iartă-mă, e ceva mahalagesc în asta. „Bună ziua, la revedere, mulţumesc“, — şi gata! Ce înseamnă asta? Doar toată lumea o vede! Şi încă, dacă ai fi o actriţă îmbătrînită în intrigi, cu o experienţă veche, nimeni n-ar fi băgat în seamă. Dar nu eşti decît o elevă. Şi atunci, toată lumea nu mai poate de curiozitate: ce-o mai fi şi asta oare? Se vede că s-a întîmplat ceva între Ţvetuhin şi ea! S-a întîmplat ceva?! Sau tocmai că nu s-a întîmplat nimic?! Şi... înţelegi acum situaţia mea?

— Şi dacă o înţeleg, — zise Anocika, uitîndu-se ţintă la Egor Pavlovici, — şi dacă o fac, totuşi, cu oarecare intenţie?...

Ţvetuhin se ridică în picioare, îşi zburli părul cu mîna şi începu să se plimbe prin odaie, cu pas calculat instinctiv după dimensiunile ei.

— Nu cred. Prea te cunosc bine. Ai fi putut s-o faci cu intenţie numai într-un singur caz: dacă ar fi pus cineva în tine o inimă străină.

Anocika rămase pe gînduri. Ar fi vrut să asculte ce se petrecea în inima ei zbuciumată şi dacă, într-adevăr, nu avea în ea ceva pornit dintr-un sentiment străin. Dar nu era adevărat, nu!

— Nu! — zise ea cu o emoţie pe care nu şi-o putea stăpîni. — Am vrut să rămîn eu însămi. M-a durut mult pentru dumneata, atunci, după spectacolul acela... M-a durut mult şi, ştii? Mi-a fost tare ruşine...

— Dar nici eu n-am vrut altceva decît să fiu eu însumi! — strigă Egor Pavlovici, aproape rugător. — Oare pînă acum n-ai fost în stare să vezi...

Anocika se ridică şi ea în picioare.

— Ba da, am văzut. Am văzut şi m-am speriat. Şi m-am gîndit că, poate, Pastuhov a avut dreptate. Ştii, atunci, vara...

El se opri şi strigă, cu un glas care parcă nu era al lui:

— Pastuhov! Boierul acela care toată viaţa n-a spus o vorbă sinceră! La el toate-s numai poză şi afectare! Iţi aduci aminte cum s-a lăudat că el nu

scrie decît din inspirație? Iar acum, au venit niște actori care spun că l-au întîlnit la Kozlov. Stă acolo, în grajdul acela de cai, și fabrică tablouri vivante! S-a făcut de rîs, s-a compromis cît a fost Mamontov acolo, iar acum se ploconește și e gata să facă orice! I-a venit vremea să coboare de pe picioroange, palavragiul!

Egor Pavlovici se opri deodată, de parcă i-ar fi fost rușine că depășise măsura. Așezîndu-și hainele pe el și plimbîndu-și pașii prin odaie, zise, încă furios, dar mai încet:

— E ciudat că ai putut să gîndești despre mine la fel cu Pastuhov... Chiar tu ai spus atunci că vorbele lui nu erau decît o murdărie.

— Îmi aduc aminte. M-am speriat, doar, la gîndul că poate avea dreptate.

— Dar e cu putință să aibă dreptate?

— Egor Pavlovici, cine-i de vină că mi-au venit în minte vorbele lui?...

Țvetuhin făcu un pas spre Anocika și, strîngîndu-i mîinile într-ale lui, căutînd să le apropie de el, începu să vorbească cu atîta căldură, încît ea nu era în stare nici să-l oprească, nici să-i răspundă prin vreun gest:

— Ascultă-mă, ascultă-mă! Cine-a avut timpul să te molipsească, să-ți vîre în cap părerea asta vulgară despre actori? Pentru că văd că părerea ta despre mine nu mai e liberă! Aș fi înțeles și aș fi iertat răceala, lipsa de încredere, fie și antipatia ta, dacă m-ai fi întîlnit abia acum. Dar nu se poate să nu mă cunoști! Fac atîta pentru tine, sînt gata să fac atîtea, și o să le fac, numai de dragul tău, Anocika! Cum ai putut să nu mă crezi? Te-am înșelat eu oare cu ceva? Niciodată încă n-am avut un sentiment mai curat, mai întreg, decît acela pe care-l am pentru tine! Tu ești pentru mine ca și cum m-aș fi născut din nou. Înțelegi tu asta? Ești viitorul meu cel nou! De ce să-ți ascund nădejdile mele?

Anocika încercă să-l întrerupă:

— Dar ce trebuia să fac, cînd... — însă el n-o lăsă să sfîrșească:

— Stai puţin! Răspunde-mi la o singură întrebare. Dar uitîndu-te la mine, — ei haide, haide, uită-te la mine! Mă crezi ori nu că n-am cunoscut niciodată pînă acum o adoraţie atît de nesfîrşită ca aceea pentru tine?

— Dar e un chin să mă sileşti să vorbesc despre un lucru despre care nu pot vorbi!

— Nu poţi vorbi? Stai, stai, nu răspunde încă! Bine. O să aştept. Sînt răbdător. O, sînt grozav de răbdător! — făcu Ţvetuhin cu amărăciune.

— N-o să-ţi pun la încercare răbdarea, — zise ea, cuprinsă de un fel de pornire îndărătnică.

— Aşteaptă! Nu hotărî nimic! Nimic definitiv. Ai să te convingi singură, ai să vezi că, mai tîrziu, ai să preţuieşti sentimentul ăsta.

Anocikăi îi tresări bărbia. Nu puteai şti dacă-şi stăpînise un zîmbet, sau dacă era gata să plîngă.

— Să simţi... şi pe urmă să redai cele simţite, — şopti, ca pentru ea singură.

— Nu. Nu e cu putinţă atîta cruzime într-o inimă nevinovată! — oftă cu deznădejde Egor Pavlovici şi-i strînse şi mai tare mîinile.

— Lasă-mă. N-auzi? N-auzi? Bate cineva! — strigă ea smulgîndu-se şi alergînd la uşă.

Ascultă cu atenţie, apoi ieşi în săliţă. Prin urletele vijeliei, se auzea limpede un ciocănit nerăbdător. De cum trase zăvorul, uşa se deschise singură, cineva intră în săliţă şi, în aceeaşi clipă, Anocika ghici că era Kirill.

— Închid eu. Du-te, că răceşti, — zise el cu glasul asprit de vînt.

Anocika se repezi înăuntru. Ţvetuhin stătea în picioare, drept ca un militar, acoperind fereastra cu spatele. Fata ridică mîna, ca şi cum ar fi vrut să-l pregătească pentru ceva neaşteptat, dar o lăsă repede în jos: Izvekov intră în odaie.

Îşi descheie cu greu mantaua, cu degetele îngheţate. Zăpada cădea bucăţi din faldurii mînecilor. Îşi scutură cizmele, îşi scoase mantaua, se uită la Anocika şi la Ţvetuhin şi încercă să zîmbească. Dar obra-

zul lui înţepenit de ger, de un roşu vînăt, rămase nemişcat.

— Nu-mi place, tovarăşi! E curat ca-n februarie!

Le întinse la amîndoi, în grabă, mîna îngheţată, se apropie de sobiţa rotundă de fier şi o îmbrăţişă, lipindu-se de ea cu tot trupul. Rămase aşa cîteva clipe, apoi se întoarse cu spatele la sobă.

— M-ai aşteptat mult, Anocika! Eşti supărată? Am fost în orăşelul militar. Pe drum am avut o pană de cauciuc. Vin pe jos tocmai de la cimitir.

— Tocmai de la cimitir? — repetă ea şi se întoarse spre Ţvetuhin, de parcă-l îndemna să împărtăşească şi el mirarea şi spaima ei.

Egor Pavlovici recită deodată:

— „Şi bate vîntul la fereastră, ca un drumeţ întîrziat..."

Îşi trecu pe furiş o mînă la spate, bătu uşor în fereastră şi rămase aşa, ca şi cum ar asculta un zgomot misterios.

— Dumneata eşti? — întrebă încet Anocika.

— Eu sînt, — şopti el cu spaimă. — Aştepţi poate şi alt drumeţ?

Kirill izbucni în rîs. Aplecîndu-se repede, suflă cenuşa de pe capacul samovarului, îl ridică şi-l aşeză pe masă.

— Îngrijeşte-te de oaspeţi, Anocika!

— Ai îngheţat, nu-i aşa? — îl întrebă ea înviorîndu-se. Apoi se uită iarăşi la Ţvetuhin, cu un aer care voia să spună: „Vezi şi dumneata cît sîntem de intimi!"

Kirill îl invită pe Ţvetuhin să se aşeze la masă, dar actorul se împotrivi: trebuia să plece, trecuse pe la Anocika doar aşa, o clipă, numai să vadă dacă nu era bolnavă.

— Bolnavă?

— Da, trebuia să vină la lectura unei piese şi n-a venit. Asta nu i s-a mai întîmplat niciodată.

— De ce nu mi-ai spus nimic? — o întrebă Kirill. — Am fi amînat întîlnirea pe altă dată.

Toţi trei se uitară unul la altul. Apoi, pe neaşteptate pentru toţi trei, Anocika se repezi în odaia de alături

și izbucni în hohote de rîs, ca un copil surprins asupra unei pozne.

Pe fața lui Egor Pavlovici se ivi iar un aer de vădită ofensă: în asemenea împrejurări, își scotea prea mult înainte buza de jos, pecetluind-o pe cea de sus cu un aer disprețuitor. Stăpînindu-și un zîmbet, Kirill zise:

— Să n-o prea lăsați pe Anocika să-și facă de cap. Are ea înclinarea asta...

— Da, are în ea ceva din cale-afară de copilăresc, — încuviință Țvetuhin, cu dezaprobare. — Firește, spontaneitatea e o însușire de preț. Dar nu poți să faci artă numai cu spontaneitatea! Arta înseamnă mai ales muncă, muncă și iar muncă! — Pe cel de-al treilea „muncă" îl spuse cu un fel de mînie. — Arta îi cere omului să i se dăruiască întreg. Viața particulară trebuie împinsă pe al doilea plan, supusă — și tăie cuvîntul în bucățele, și mai mînios: — su-pu-să! supusă operei artistului, dacă acesta vrea să slujească arta. Asta trebuie acceptată ca o lege!

— Sînt de părerea dumitale, răspunse Kirill serios dar în același timp și cam batjocoritor, parcă. — Și chiar te rog mult să nu renunți la această asprime în ce o privește pe Anocika...

Făcu o pauză. Sprîncenele i se lăsau în jos, amenințătoare. Nu-și mai lua ochii de la Țvetuhin.

— Vreau să spun, — urmă el, — că în viața particulară a Anocikăi nu trebuie să se întîmple nimic în dauna muncii ei, mai cu seamă în lipsa mea... în cazul cînd ar trebui să plec.

Anocika veni din odaia de alături. Ținea în mînă o foaie de hîrtie, și mîna în care o ținea se lăsa încet în jos, cu fiecare pas pe care-l făcea.

— Dacă ar trebui să pleci?... — întrebă ea, încet.

Kirill nu găsi în el puterea să-i spună imediat adevărul. Glumi:

— Ei, da. Dacă ar trebui să plec, cui altuia i te-aș putea încredința decît lui Egor Pavlovici?

Anocika simți tonul lui șovăielnic și zîmbi, tot atît de preocupată ca și pînă atunci.

— Uite, mă certați amîndoi, iar eu lucrez mult mai bine cînd mă laudă cineva, nu cînd mă ceartă! Egor Pavlovici, îmi dai voie să mă laud?

Şi-i întinse lui Kirill foaia de hîrtie.

Era o adresă de mulțumire, colorată stăruitor în roșu, galben și albastru, pe care i-o dăduseră Luizei Miller ostaşii dintr-o unitate de cavalerie: Anocika jucase de șapte ori la club unicul ei rol. Autorii adresei făcuseră pentru artista pe care o îndrăgiseră ceea ce se obișnuiește să se facă pentru morți: îi lăudaseră meritele cu atîta dărnicie, de parcă n-ar mai fi putut niciodată să înşele nădejdile celor ce o ridicau în slavă. Scriau că jocul ei le-a lămurit pe deplin suferințele oamenilor săraci, asupriți de monarhie. O asigurau că asemenea spectacole neasemuite ca „Intrigă și iubire" le oțeleau și mai tare dorința de a-i zdrobi pe burghezi. O numeau pe tovarășa A. T. Parabukina incomparabilă, profundă, fermecătoare şi declarau că, deşi unii din ei văzuseră spectacolul de cîte două ori, erau gata să-l mai vadă încă, mereu. Şi o invitau pe A. T. Parabukina, împreună cu ceilalți tovarăşi artişti, să meargă cu ei pe front. „Voi, o să ne dați arta voastră proletară, iar noi o să dăm cele din urmă lovituri bestiei de Denikin!" Şi aproape fiecare semnătură a admiratorilor Anocikăi era însoțită de cîte un adaus: „Pe curînd", „Veniți la noi, pe front" şi chiar „Al nostru e Rostovul!"

Kirill cercetă cu uimire semnăturile cu floricele care acopereau hîrtia în lung şi în lat, căutînd în ele acel înțeles anumit pe care-l răspîndeau rîndurile inimoase şi naive. Apoi scoase din buzunar un creion.

— Ce faci? — se sperie Anocika repezindu-se să-i smulgă hîrtia din mînă.

— Mă iscălesc şi eu.

— Nu trebuie! Nu se poate! Nu-ți dau voie să-ți bați joc de asta... de amintirea asta! Vreau s-o păstrez...

Ferindu-se de ea, Kirill se ridică, se întoarse cu spatele și, lipind adresa de perete, îşi puse piezìş, în colțul de sus al hîrtiei, iscălitura lui mare și apăsată, cu codiță la „z".

— De ce-ai făcut asta? — strigă Anocika, aproape plîngînd.

— Mai întîi, şi eu doresc ca teatrul vostru să plece pe front, — răspunse el cît putu mai liniştit, — şi apoi, am şi eu dreptul să semnez alături de ostaşii aceştia.

— N-ai nici un drept. Nu m-ai văzut jucînd decît o singură dată! Şi acu, îţi mai baţi şi joc...

— E unitatea mea. Am fost ales s-o conduc pe front. Mîine dimineaţă plecăm.

Anocika îl privea, încremenită. Faţa lui Kirill înroşită de ger pînă acum cîteva clipe pălea treptat. Părea că-şi pierduse capul văzînd tulburarea Anocikăi la auzul vorbelor lui. Împinse un scaun spre ea.

Ţvetuhin îşi drese glasul, oftînd cu zgomot:

— Da! Ar fi ideal! De mult visăm noi asemenea expediţie... Frontul! Ce ne-ar putea atrage mai mult? Dar ce facem cu repertoriul? Deocamdată nu avem decît o singură piesă. Şi e destul de dificilă... Ce e drept, am putea s-o jucăm şi îmbrăcaţi în hainele obişnuite. Da, am putea s-o uşurăm, s-o simplificăm... — Aşteptă o vreme, neliniştit, să vadă ce i se va răspunde. Glasul lui avea acum inflexiunile lui cîntătoare, prea puternice pentru odăiţa aceea îngustă. — Dar o să încercăm, o să facem tot chipul. Nu-i aşa, Anocika?

— O să facem tot chipul, — repetă şi ea după el, cu nepăsare.

— Atunci, pleci mîine? — urmă Ţvetuhin tot atît de inutil de tare. — Împotriva lui Denikin, nu-i aşa? Atunci, nu-mi rămîne decît să-ţi urez toate cele bune. Cît despre mine, îţi pot promite un singur lucru: că o să muncim, o să muncim fără odihnă!

Îi scutură mîna lui Kirill într-un chip expresiv apoi începu să-şi îmbrace paltonul.

— Iar cît despre Anocika, poţi să fii liniştit. Îi cunosc eu şi calităţile, şi lipsurile, şi o să fiu totdeauna pretenţios cu ea. Cît se poate de pretenţios! La revedere. Dacă o să avem nevoie de vreun sprijin, ceva, să nu ne refuzi! Mă gîndesc la teatrul nostru... Sîntem doar aliaţi!

— Închid eu uşa după dumneata, — zise Kirill.

Cînd îl văzu ridicîndu-se şi îndreptîndu-se spre uşă, Anocika păru că-şi vine în fire. Se smulse cu hotărîre de la locul ei, îl opri pe Kirill şi ieşi în săliţă în urma lui Ţvetuhin. Egor Pavlovici mai avu timp să îngăime în întuneric cîteva fraze deznădăjduite :

— Totul e limpede, draga mea. Eh, ce să-i faci ? Pentru mine, rămîi aceeaşi... Fii fericită. Numai să fii...

O rafală de vînt smulse şi duse delaolaltă cu zăpada ultimele cuvinte ale lui Ţvetuhin, care păşea peste prag.

Anocika trînti uşa, se întoarse în odaie alergînd şi se opri în faţa lui Kirill. Se vedea că doreşte cu patimă, dar nu putea să se împace cu toate cele ce se întîmplaseră.

— Doar nu cer nimic, afară de... să nu fi venit aşa, pe neaşteptate, — zise, cu amărăciune.

El îi întinse mîinile, dar ea păru că nu observă mişcarea lui, oarecum vinovată.

— De ce, de ce totdeauna în clipa din urmă ?

— Cred că aşa e mai bine.

— Ca să te aperi de ora în plus pe care am fi putut-o petrece împreună ?

— Ca să nu vorbim despre lucruri care se înţeleg fără cuvinte.

— Ca să doară mai mult ?

— Ca durerea să fie mai scurtă.

— Şi nu ţi se pare că e crud ce faci ?

— Adeseori bărbăţia e luată drept cruzime... De ce repeţi asta ? Singurul lucru de care avem nevoie acum, pentru fericirea ta şi a mea, e curajul.

Ea îi răspunse cu o privire care-i dezvălui o duioşie de femeie, pe care nu i-o bănuise încă. Şi, ciudat, nu se îndoi o clipă că aceasta era hotărîrea ei de a fi tare, lucru pe care îl aşteptase atît de mult. Se aşezară alături pe marginea patului. El îi ţinea mîinile într-ale lui şi se uita la ea.

În nebunia viforului dezlănţuit afară, urlînd a spaimă dincolo de pereţi, liniştea odăii era neînchipuit de adîncă. Îşi auzeau unul altuia suflarea, auzeau pîl-

piirea sfioasă a flăcării din lampă, țiuitul de țînțar al vîntului în crăpăturile ferestrelor. Sus, sub tavan ceasornicul din perete își țăcănea cu zgomot tic-tacul vesel. Lui Kirill i se păru că de sufletul Anocikăi se apropia acea împăcare, pe care ea n-ar fi crezut-o cu putință cu o clipă în urmă.

— Te rog, te rog mult, cînd îmi judeci faptele, să fii un pic mai mare decît ești!

— Mi se pare că sînt totdeauna mai mare decît vîrsta mea... Dar pentru ce e nevoie de asta?

— Pentru că n-am dreptul să fac numai ceea ce mi-ar plăcea sau ceea ce le-ar plăcea celor care-mi sînt dragi. Trebuie să răspund de faptele mele. Înțelegi? Să răspund.

— Înțeleg. Nu-i greu de înțeles. Răspunzi în fața tuturor. Dar în fața mea?

— Răspund cît pot, — zise el și-i zîmbi cu bunătate. — Știi, venind încoace, mi-a părut rău că nu ți-am vorbit mai înainte de plecarea mea...

Ea îi strînse degetele.

— Prin urmare, îți pare rău?

— Pesemne că nu m-am gîndit destul...

— Dar oare veșnic, veșnic trebuie să te gîndești la fiecare pas?

El nu-i răspunse, se aplecă doar și-și lipi obrazul de palma ei. Cu cealaltă mînă ea îi netezi părul aspru, netuns de cine știe cînd. Kirill își ridică fruntea și începu iarăși s-o privească.

— Eh! tu... — îi spuse ea în șoaptă.

Kirill o sărută. Ea tăcu multă vreme, apoi pe față i se ivi un zîmbet distrat, cu totul nou.

— Te-ai gîndit la ce faci? — întrebă un pic mai tare, privindu-l cu coada ochiului ei mare, dintr-o dată întunecat.

El o îmbrățișă și mai strîns. Depărtîndu-se, ea își ridică bărbia ușoară și fină, uitîndu-se spre fereastră.

Kirill sări în picioare, făcu un pas pînă la masă, coborî fitilul lămpii și, aplecîndu-se, stinse flacăra dintr-o singură suflare.

Peste noapte, viscolul se potoli.

De cum se lumină de zi, — o zi ca de decembrie, — Anocika ieși în stradă. Peste tot domnea o liniște ciudată. De-a lungul trotuarelor se așterneau valuri de omăt, deasupra cărora înghețaseră unde mărunțele, ca nisipul dunelor. În mijlocul străzii caldarîmul era descoperit; doar ici și colo, pe margini, se înălțau troieni strîmbi, cu crestele ascuțite și sclipitoare. Ciorile stăteau aninate de copacii negri și tăceau.

Liniștea orașului, care se odihnea după viscolul din ajun, nu numai că nu potolea zbuciumul Anocikăi, ci, dimpotrivă, i-l ințețea. Era grăbită.

În gară se iveau, nu se știe de unde, și dispăreau, nu se știe încotro, și iarăși se adunau, și iarăși se mistuiau, oameni nedormiți și nerăbdători. Ușile se legănau într-una, scîrțîiau și pocneau. Locomotivele șuierau cînd departe, cînd undeva aproape de tot, de parcă amenințau să intre chiar în clădirea gării.

Anocika se opri în sala cea mare, lîngă ultima fereastră care dădea spre peron, așa cum se înțelesese cu Kirill. El întîrzie mult, așa că fata obosi privind mulțimea care se legăna în cîrduri de la o ieșire la alta.

Cînd se ivi Kirill, nu-l recunoscu dintr-o dată. Era îmbrăcat cu o scurtă de oaie pînă la genunchi, cu pîslari albi și cu o căciulă roșcată, cu blana scurtă. Se făcuse greoi și stîngaci și părea că se rostogolește spre Anocika.

— Așa nu mai îngheți! — îi zise ea, zîmbind.

El își scoase mănușile blănite, vîrîndu-și-le subsuoară cum fac soldații.

— Dacă aș fi știut de mai înainte cînd pleci, n-aș fi venit cu mîna goală.

El îi luă mîinile într-ale lui, îi mîngîie fiecare deget în parte și-i șopti:

— Pentru mine nu sînt niciodată goale...

O clipă se priviră adînc în ochi.

— Oamenii s-au și îmbarcat. Trenul e tras la peron. Plecăm îndată.

— Aşa de repede? — se miră ea, încet, şi privirea i se lăsă în jos, gravă.

— Să mergem, — zise el.

O scoase pe peron ţinînd-o de braţ şi o luară, aşa, de-a lungul trenului. Pe uşile deschise ieşeau aburi, de pe acoperişuri atîrnau ţurţuri de gheaţă, din vagoanele de marfă venea miros de cai.

— E departe? — întrebă Anocika.

— Ultimul vagon.

— Să mergem mai încet...

Nu auzeau nici strigătele, nici cîntecele care păreau că se ceartă de-a lungul trenului dintr-un capăt pînă în celălalt, nici gemetele armonicii de Saratov, care-i „zicea" din toată inima. Mergeau, mergeau mereu, şi pasul lor se încetinea fără voie.

În cele din urmă, îl zăriră pe Ragozin şi, alături de el, pe Vera Nikandrovna. Toţi patru începură să vorbească despre lucrurile cele mai obişnuite.

Deodată, locomotiva se porni să fluiere. Strigătul ei neînfricat se înălţă tot mai puternic, tot mai sonor, rostogolindu-se, umplînd şi cutremurînd văzduhul.

— Ei, gata! — zise încet Kirill către Vera Nikandrovna şi o îmbrăţişă.

Apoi se uită la Anocika, o îmbrăţişă şi, fără veste, o sărută de cîteva ori pe gură, apăsat, pînă la durere.

Smulgîndu-se din îmbrăţişare, se întoarse din nou spre Vera Nikandrovna, care-i zîmbi, clătinînd din cap. Făcu un pas spre ea. Femeia îi lipi capul de pieptul ei şi, în timp ce fluieratul trenului se frîngea, îi şopti, ca între conspiratori:

— O să ţi-o păzesc! O să ţi-o păzesc!

Clătina mereu din cap. Anii i se citeau acum mai limpede pe obrazul obosit după o noapte de pregătiri. Se vedea că începea să îmbătrînească.

Kirill se întoarse brusc spre Ragozin. Trenul pornise. Alergară amîndoi după platforma vagonului, pe care stăteau agăţaţi soldaţii. Kirill sări pe scară.

— Vin şi eu după tine, curînd! — strigă Ragozin scoţîndu-şi căciula.

— Întremează-te întîi, Piotr Petrovici! Fii sănătos

și la revedere, — mai avu cînd să-i răspundă Kirill, uitîndu-se în urmă pe deasupra cheliei lui.

Anocika stătea cu mîna încremenită, ridicată pînă deasupra capului. Kirill începu să-i facă semne cu mănușile. Abia acum vedeau, și el, și ea, cîtă mulțime de oameni petrecea trenul: aproape imediat se pierdură din ochi unul pe altul din pricina mîinilor, a căciulilor și a batistelor fluturate în aer.

Glasurile oamenilor, care la început acopereau vuietul trenului, se potoliră dintr-o dată și de departe la urechile Anocikăi ajunse cîntecul roților, tot mai grăbit, pierzîndu-se în depărtare.

E greu să-ți petreci omul care ți-e drag în drumul spre necunoscut, mai cu seamă în clipa cînd pleacă trenul, cînd dispare ultimul vagon, cînd te străpunge fără veste sentimentul pierderii fizice a ființei care e a ta, pe care cu o clipă înainte puteai s-o atingi cu mîna și pe care n-o mai poți ajunge acum...

Ragozin și Vera Nikandrovna își citiră, unul pe obrazul celuilalt, cutremurarea acelei clipe. O citiră și pe fața Anocikăi. Dar în același timp, îi surprinseră pe față și un fel de spaimă, ca și cum fata nu era numai zdrobită de durerea despărțirii, ci se mai lupta și cu altă încercare, mai grea încă. Era atît de palidă, încît ai fi zis că e gata să cadă din picioare.

— Vă rog! — zise Ragozin, întinzîndu-i Anocikăi brațul cu prefăcută voioșie și eleganță.

— Poate că ar fi bine să stăm puțin? — propuse îngrijorată Vera Nikandrovna. — Și pe urmă, mergem cu toți la mine.

— Nu pot, mulțumesc, — îngînă Anocika, — trebuie să mă mai duc... N-ai putea să vii cu mine, Vera Nikandrovna?

— Firește, drăguță, dacă e nevoie. Dar unde te duci așa de dimineață?

— La spital.

— La spital? Nu ți-e bine, cumva?

— Nu, nu! La tata. Tata a fost dus la spital, încă de ieri...

— Cum asta: a fost dus? Ce s-a întîmplat cu el?

Se opriră în mijlocul peronului pe jumătate gol acum şi Anocika le povesti, pe scurt, tot ce aflase aseară despre Tihon Platonovici.

Curînd după plecarea lui Kirill, se întorsese acasă Pavlik. Nu era singur, ci cu un coleg şi prieten de-al lui Parabukin. Colegul acesta, care venea de la Direcţia recuperării unde lucrase pînă seara tîrziu, căuta neapărat, cu tot viscolul de afară, casa lui Tihon Platonovici şi-l întîlnise pe Pavlik în curte: venea să le spună că lui Tihon Platonovici i se întîmplase o nenorocire.

Se dovedise că Parabukin, întorcîndu-se de la înmormîntarea lui Dorogomilov, se încuiase în cămăruţa lui şi pusese la cale, împreună cu prietenul lui Mefodie, un praznic în toată legea. Ieşiseră de acolo nu tocmai tîrziu, puţin cam băuţi, şi Mefodie declarase că praznicul nu atinsese proporţiile durerii pe care amîndoi prietenii o simţeau în urma pierderii unui om atît de drept ca Arseni Romanovici Dorogomilov, după care plecaseră amîndoi să caute, pesemne, acea proporţie neatinsă.

Mai tîrziu, după vreo trei ore, cînd colegul îşi terminase lucrul şi se pregătea să plece, Direcţia fusese chemată la telefon de către spital. Se pare că Tihon Platonovici şi Mefodie, ridicaţi de pe stradă, fuseseră aduşi acolo cu simptome de intoxicaţie.

Era prea tîrziu pentru Anocika să se mai ducă, pe viscolul acela, la spital. De aceea se hotărî să aştepte dimineaţa.

Se opri din povestit, mărturisind că nu putuse dormi toată noaptea. Fireşte, nimeni nu trebuia să ştie că, la grija chinuitoare pentru tatăl ei, se mai adăugau şi toate emoţiile trăite în seara aceea scurtă şi plină de întîmplări contradictorii — de la chinurile singurătăţii pînă la explicaţia cu Egor Pavlovici, de la vestea neaşteptată a plecării lui Kirill pînă la clipele neuitate care-i făcuseră atît de fericiţi şi-i legaseră unul de altul pentru totdeauna...

Ragozin hotărî:

— Sînt cu trăsura, luaţi-o şi duceţi-vă. Şi dacă aveţi nevoie de vreun ajutor daţi-mi de veste.

Plecară amîndouă la spital, imediat. Pe drum, Vera Nikandrovna n-o întrebă pe Anocika decît un lucru: dacă-i spusese lui Kirill de nenorocirea care i se întîmplase tatălui ei.

— De ce să-i fi spus? N-ar fi avut timp să facă nimic şi ar fi plecat cu o grijă în plus...

Ţinînd-o de mijloc, ca un bărbat, Vera Nikandrovna o strînse pe Anocika tare lîngă ea şi făcură aşa tot drumul acela lung şi obositor. Trăsura, cînd se înfunda în troienii de zăpadă, cînd sălta peste gropile caldarîmului dezgolit.

Anocika se stăpînea, căutînd să-şi concentreze toată puterea într-o tăcere îndărătnică.

La spital, făcu toate demersurile cu trupul încleştat, cu faţa palidă şi încremenită.

Peste tot, Izvekova şi Anocika trebuiră să aştepte mult. Fiecare din cei cărora li se adresau aveau de făcut mai multe treburi deodată. Pretutindeni umblau de colo pînă colo infirmiere, femei de serviciu, medici. Erau opriţi în drum de alţii, sau se opreau singuri, şi vorbeau despre chestiuni curente, care nu sufereau amînare. Pentru oamenii aceştia, care trăiau mereu în spital, faptul de a fi acolo însemna profesia, slujba, munca pe care o făceau toată viaţa lor, şi ziua, şi noaptea. Pentru cei care veneau la spital cu prilejul bolii sau al morţii unei fiinţe dragi, faptul de a fi acolo însemna un eveniment extraordinar, o încercare grea în viaţă şi de multe ori o durere fără leac. Cei care munceau în spital socoteau că pentru bolnavi se făcea totdeauna tot ce era cu putinţă şi grija vizitatorilor li se părea exagerată şi supărătoare. Iar vizitatorii rămîneau convinşi că pentru bolnavii lor nu se făcuse, fără îndoială, tot ce trebuia şi liniştea celor din serviciul spitalului îi nelinişte şi-i scotea din fire. Ca şi într-o sală de judecătorie, era prea săritoare în ochi deosebirea dintre atitudinea omului faţă de soarta lui şi faţă de soarta altuia.

În camera de gardă, o fetişcană legată la cap cu o basma albă, cercetînd scriptele de serviciu ale nopţii respective, confirmă faptul că Tihon Platonovici şi Mefodie Silîci fuseseră într-adevăr aduşi la

spital și îndreptați de la triaj în salonul cu numărul cutare. Despre starea bolnavilor, cele două femei urmau să se intereseze la biroul de informații din sala de așteptare a vizitatorilor. Cercetînd registrele serviciului de noapte, biroul de informațiuni stabili că, într-adevăr, amîndoi bolnavii fuseseră primiți în salonul pomenit și că starea lor era gravă, iar temperatura cutare și cutare. N-aveau încă informațiile de dimineață. Pentru asta, trebuia chemată îngrijitoarea salonului și rugată să întrebe pe medicul de serviciu în ce stare se aflau bolnavii. Îngrijitoarea nu putu fi găsită timp de o jumătate de oră. După ce veni, în sfîrșit, declară că dimineața, cînd intrase în serviciu, îngrijitoarea de noapte nu-i dăduse în primire nici un bolnav nou. Se oferi să ia informații, de la infirmieră sau de la cancelarie — poate că știa cineva ceva. Dar în drum, se opri mult în ușa biroului de informații, sub ochii Anocikăi și ai Verei Nikandrovna, de vorbă cu altă îngrijitoare, arătîndu-i papucii de pîslă, rupți, din picioare. După încă o jumătate de oră și mai bine, apăru o infirmieră cu o cruciuliță roșie, ca o jucărie, prinsă pe șorț și le spuse că amîndoi bolnavii fuseseră mutați încă de astă-noapte din salonul comun, numărul cutare, la rezerva numărul cutare și că nu era voie să intre nimeni la ei. Pînă la ora cînd informațiile de dimineață vor fi date prin biroul respectiv, s-ar fi putut afla despre starea bolnavilor cu autorizația medicului secției, dar în clipa aceea nu mai era posibil, deoarece doctorul își începuse vizita. Ar mai fi putut să le dea autorizație medicul-șef, dar și el intrase la sala de operații.

Infirmiera o luă îndărăt spre ușa pe care ieșeau și intrau mereu halatele albe, dar înainte de a ajunge acolo, se întoarse și le arătă un om slab, cu obrajii rași și scofîlciți :

— Iată-l, dumnealui e Ignatie Ivanovici, șeful secției. Rugați-l pe dumnealui.

Se duse singură la el și-i spuse ceva. Ignatie Ivanovici aruncă o privire spre Vera Nikandrovna și Anocika dădu din cap și-și urmă discuția cu o fe-

meie care-l întrerupea mereu cu întrebări şi-şi frîngea degetele. Apoi se apropie de el fata de la ghişeul de informaţii şi începu să-l asigure, cu glas supărat, că nu primise nici o carte de la nimeni. Intrară amîndoi în birou. Prin ghişeul pentru informaţii li se auzeau glasurile: se certau tot pentru aceeaşi carte, pe care fata n-o primise de la nimeni.

— Ignatie Ivanovici! — se auzea prin ghişeu, — ce crezi dumneata, că o să-mi terfelesc eu obrazul?!

În cele din urmă, Ignatie Ivanovici se ivi din nou în sala de aşteptare şi se îndreptă spre uşă. Dar le văzu, pe Anocika şi pe Izvekova, şi se întoarse spre ele.

— De Parabukin vă interesaţi? — întrebă el cu glas confidenţial. — Cine sînteţi?... Aha, e tatăl dumitale...

Îşi mută încet privirea spre uşa pe care avea de gînd să iasă şi întîrzie o clipă cu răspunsul.

— Da, da, — zise apoi, de parcă Anocika şi Vera Nikandrovna ar fi ştiut de mai înainte despre ce era vorba. — Da, la ora şapte... A decedat.

— Cum?... Aşa, deodată? — întrebă Vera Nikandrovna părînd să pună un înţeles în vorbele ei şi luînd-o pe Anocika de braţ cu o mişcare stîngace, aşa fel încît nu puteai şti dacă voia s-o sprijine sau îşi căuta singură un sprijin.

— Cum deodată? A trăit mai bine de zece ore. Avea o inimă grozavă! Cu toate că, se vede treaba, obişnuia de mult... Solid om, n-am ce zice...

— Dar nu era singur... — Vera Nikandrovna tot îşi mai căuta vorbele de care avea nevoie.

— Da, şi celălalt. Era mai slăbuţ. Un tip oarecum astenic. Cu o oră şi jumătate înainte. Era şi el rudă cu dumneavoastră? Nu?

Se uită mai de aproape la Anocika şi zise, încercînd s-o consoleze:

— Nu vă întristaţi prea tare. E mult mai bine aşa. Dacă scăpau cu viaţă, orbeau amîndoi. Era alcool metilic...

Mai trase o dată cu coada ochiului spre uşă.

— Unde e? — întrebă Anocika, foarte încet.

— O să vă lase să-l vedeţi după autopsie, — răspunse Ignatie Ivanovici.

Şi apăsîndu-şi mîna pe pîntece începu să-şi înnoade şireţelele de la manşetă.

— Iertaţi-mă, trebuie să-mi fac vizita. Luaţi loc. O să trimit pe cineva să stea cu dumneavoastră...

Le salută pe fiecare în parte şi porni cu pasul lui puţin săltat, de om slab, de categorie uşoară, spre uşa care părea că-l atrăsese tot timpul cît vorbise.

Anocika şi Vera Nikandrovna se aşezară pe bancă. Nu se uitau una la alta, dar după felul cum se ţineau strînse umăr lîngă umăr, se vedea că senzaţia aceea de apropiere era singurul lor sprijin, pe care nimic n-ar fi putut să-l înlocuiască în clipa de faţă.

Atunci se apropie de ele infirmiera cea cu cruciuliţa roşie ca o jucărie, aceeaşi care le spusese că nu era voie să intre în rezervă. Îi întinse Anocikăi un pahar mic şi subţire, cu marginile răsfrînte, pe jumătate plin cu un lichid gălbui, mirositor.

— Bea asta. Trebuie s-o bei, — zise ea, căutînd s-o înduplece. Şi avea un aer atît de liniştit, de parcă n-ar fi fost nici cea mai mică deosebire între ce spusese mai înainte şi ce spunea acum.

Vera Nikandrovna luă paharul şi i-l întinse Anocikăi. Fata înghiţi doctoria, supusă şi conştiincioasă.

Faţa ei rămase ca şi mai înainte nemişcată şi fără pic de sînge. Nu că nu şi-ar fi dat seama de ce se petrecea în jurul ei, dar îi era cu totul indiferent orice s-ar fi petrecut, de parcă pentru ea nu mai era nici o deosebire între cele necesare şi cele de prisos, între cele de seamă şi nimicuri. Se uita preocupată la fata de la biroul de informaţii, care striga enervată către cineva prin ferestruica ghişeului:

— Ţi-am spus că nici n-am văzut-o! Ce, o să-mi terfelesc eu obrazul ?!

Şi tot atît de preocupată ascultă cuvintele de mîngîiere pe care Vera Nikandrovna le căuta mereu, încercînd să trezească în ea dorinţa de a se împotrivi durerii, de a face ceva:

— Nu te teme, Anocika, sînt cu tine... Avem prieteni, nu sîntem singure...

Dar, cu toată această lipsă de interes față de cele înconjurătoare, cu toată nepăsarea care se oglindea în clipele acelea în întreaga ei ființă, — în adîncul privirii Anocikăi, în lumina ochilor ei, era ascuns un punct, un punctișor care aduna în el și lipsa aproape totală de rațiune, dar și o căutare pătimașă a gîndului, pe care n-o găsești decît la oamenii cu sufletul bolnav. În clipele acelea, Anocika putea să se lase doborîtă de neputință și să cadă la pat, — dar tot așa de bine putea să-și găsească un sprijin atît de trainic în conștiința ei de sine, încît să capete pe toată viața încrederea în propriile ei puteri.

Cu punctișorul acela din privire, ea vedea clipele mai zguduitoare din ultimele douăzeci și patru de ore, și i se părea că ajunge pînă la urechile ei zgomotul roților pe șine, că se uită după ultimul vagon al trenului care se mistuia în depărtări și că aude un glas spunînd: „Să fii un pic mai mare decît ești!“ — apoi alt glas: „Avea o inimă grozavă!“ În toată această lipsă de legătură era totuși o legătură, dar în același timp un lucru îl excludea pe celălalt. Părea că sufletul Anocikăi se rupea în două, că o parte din el, plecînd în urma ultimului vagon, trebuia să rămînă încă mult timp în viață, iar cealaltă, întîrziind acolo, în spital, pleca din viață pentru totdeauna...

Și deodată, cu toată durerea ei, Anocika zîmbi. Zise, ca și cum s-ar fi mirat de o descoperire neașteptată:

— Știi, Vera Nikandrovna ? Kirill ținea foarte mult la tata!

Vera Nikandrovna îi strînse mîna la piept cu dragoste de mamă.

— Ai dreptate! Nici nu știi cîtă dreptate ai, fetița mea cea deșteaptă!

— Tata avea o inimă extraordinară, — urmă Anocika, cu aceeași tristețe. — Numai că era foarte nenorocit...

— Tu o să ai parte de fericirea de care nu i-a fost dat lui să se bucure...

— De ce mai stăm ? — întrebă Anocika, suspinînd ca după un plîns care ușurează. — Doar trebuie să facem ceva. Să ne ducem la Ragozin. Pe urmă la Egor

Pavlovici. Mefodie Silîci i-a luat astăzi o jumătate din viață...

— Da, da. Să plecăm. Nu sîntem singure, nu sîntem singure, — repeta Vera Nikandrovna.

Ieșiră afară, în frig. Era ca o întoarcere materială la realitate. Roțile trăsurii porniră iar, cînd hurducîndu-se pe caldarîm, cînd scîrțîind pe zăpadă.

Orașul se odihnea încă, de parcă nu putea să-și vină în fire după prăpăd. Cu fiecare casă, cu fiecare stradă care despărțea trăsura de spital, Anocika vedea mai limpede vagonul care plutea undeva, peste cîmpii nemărginite și albe și în care i se părea că se afla ea însăși, față în față cu Kirill, citindu-i gîndurile în privirea netulburată a ochilor de culoarea tutunului.

Se gîndea fără îndoială la ea, la Anocika. Nu se îndurase s-o lase singură, o luase cu el și o ducea acum în vagonul acela, în trenul acela nesfîrșit care străbătea întinderile Rusiei...

Undeva, la o haltă depărtată, ieșind din vagon și strîngîndu-și pleoapele din pricina strălucirii stepei ninse în lumina soarelui, Kirill își aminti deodată o observație pe care o făcuse Tolstoi cu privire la călători: în prima jumătate a drumului, omul se gîndește la ce a lăsat în urmă, acolo de unde a plecat, iar în a doua jumătate, la ceea ce-l așteaptă înainte, acolo unde se îndreaptă.

Cu cît înainta trenul, cu atît relațiile lui Kirill cu mulțimea tovarășilor de drum erau mai strînse și mai felurite. Trenul lor nu era un tren obișnuit, ai cărui călători se întîlnesc din întîmplare, ca să se risipească de cum sosesc la destinație.

Garnitura lor semăna cu un orășel, mic și zgomotos, pus pe roți. Și după cum pe locuitorii unui oraș îi leagă aceleași drumuri, aceleași fîntîni, același pămînt roditor, tot așa și pe tovarășii de tren îi înfrățea ținta comună, care se găsea dincolo de capătul călătoriei. Interesele lor nu erau legate numai prin grija de fiecare clipă de furaj și de hrană, numai prin semnalul închis la o bifurcare de linii, prin jocul de șah sau de cărți, prin tutun și armonică — ci, și mai cu seamă, prin lupta care-i aștepta pentru viitorul lor.

Şi Kirill se simţea tot mai mult făcînd parte din orăşelul acela urcat pe roţi, se gîndea tot mai des la munca grea care-l aştepta pe front şi se întorcea tot mai rar cu gîndul la Saratovul rămas în urmă. De aceea îi şi trecuse prin minte observaţia lui Tolstoi şi, încercînd-o asupra lui însuşi, se miră constatînd că, într-adevăr, în ultima zi pînă şi Anocika îi venise în gînd mult mai rar decît la începutul călătoriei. Dar asta nu-l nelinişte: Anocika i se furişase în adîncurile ascunse ale inimii lui, şi el ştia că ea va trăi acolo atît cît va trăi şi inima lui.

Trenul îşi urma drumul prin Balaşov-Povorino cu întîrzieri şi cu acele inevitabile opriri prin staţii din zona frontului. Abia a treia zi trecură prin locuri pe unde se dăduseră de curînd lupte mari, prin Voronej şi Kastornaia. Peste tot se lăsase iarnă, viscolea mereu, zăpada acoperise urmele luptelor distrugătoare, şi doar prin satele de lîngă drum şi prin gări mai ieşeau la iveală rămăşiţele cernite ale incendiilor şi se grămădea molozul aşezărilor aruncate în aer.

În cele din urmă, unitatea lor fu vărsată în brigada de cavalerie care se înjgheba din rezerve. Cu asta se terminase partea cea mai de seamă a însărcinării lui Izvekov: să însoţească şi să dea în primire unitatea la locul de destinaţie. Îşi luă rămas bun de la concetăţenii săi şi plecă, mai departe, spre sud, în sectorul de operaţiuni al Armatei întîi de cavalerie.

În ziua cînd sosi la Novîi Oskol, găsi tot oraşul cuprins de o mare agitaţie: deasupra căsuţelor fluturau steaguri, pe drum treceau în goana mare călăreţi, prin porţile larg deschise ale curţilor se vedeau cai înşeuaţi şi pîlcuri de ostaşi descălecaţi. Copii înfofoliţi în haine calde alergau ca nişte pui de găină pe străzi, iar oamenii mari veneau în urma lor, îndreptîndu-se cu toţii spre acelaşi punct, dincolo de oraş.

După ce întrebă, fără nici un folos, unde trebuia să se ducă, Kirill întîlni un tînăr ofiţer, care dădea sfaturi unor ostaşi cum să vîre pe uşa unei case o masă mare şi grea. Uşa era strîmtă şi oamenii se căzneau să introducă masa cînd de-a latul, cînd pe o parte.

— Mai bine să-i scoatem picioarele, — strigă unul din ostaşi. — Le batem la loc în casă.

— Dă-i drumul, — făcu din mînă, deznădăjduit, ofiţerul şi se întoarse cu spatele. Dînd cu ochii de Kirill, se uită nemulţumit la el, ca şi cum străinul acela era de vină că masa nu voia să treacă pe uşă.

— Ce cauţi aici, tovarăşe?

Kirill îi spuse ce căuta, şi asta trezi o nemulţumire şi mai adîncă în glasul ofiţerului.

— Ia scoate hîrtiile!

Din tonul lui, Kirill înţelese că, dacă nu nimerise chiar la adresa exactă, totuşi nu era prea departe de ea. Îi întinse hîrtiile. Fără să-şi scoată mănuşile groase, ofiţerul apucă actele în pumni şi, în timp ce masa pîrîia ca o nucă uriaşă pe care ar sparge-o cineva, le citi, atent şi grav. Apoi se întoarse, văzu că nici masa nici ostaşii nu mai erau în drum, şi deodată îi înapoie lui Kirill hîrtiile, cu un aer binevoitor:

— Cu alte cuvinte, vii de la Saratov? N-am fost la Saratov niciodată. În schimb, pe la Ţariţîn s-a întîmplat să trec. Şi încă împreună cu tovarăşul Voroşilov. Să mergem în casă.

Era unul din ofiţerii de legătură ai lui Voroşilov, trimis la Novîi Oskol pentru încartiruire. Kirill află de la el că în satul vecin se ţinea o adunare a Consiliului militar revoluţionar al frontului de sud împreună cu Consiliul militar revoluţionar al Armatei întîi de cavalerie. Stalin, sosit de la Serpuhov, unde se afla Comandamentul frontului, ţinuse o cuvîntare cu privire la obiectivele Armatei întîi de cavalerie în desfăşurarea viitoare a planului de zdrobire a lui Denikin. În sectorul acesta fuseseră concentrate formaţii ale Armatei de cavalerie, iar în apropiere de Novîi Oskol trebuia să aibă loc o trecere în revistă (pe front continua să lupte cîte o brigadă din fiecare divizie).

— Vrei să mergi şi dumneata? Peste un ceas avem o sanie, — îl îndemnă ofiţerul de legătură.

Cu cît vorbea mai mult, cu atît se arăta mai prietenos. Se vede că-l supărase buclucul cu masa. Acum cînd totul era pus în ordine şi supraveghea aşezarea mobilei în salonul mic-burghez, ducînd nu ştiu unde

ghivecele cu flori și mutînd tablourile de la locul lor, atmosfera aceea gospodărească îl făcea mai comunicativ.

— Să mergem. Tot trebuie să treci pe la tovarășul Voroșilov pentru detașarea dumitale și cu raportul cu privire la unitate. Așa încît, ai timp. Să vezi ce divizii avem noi astăzi! Rămîi cu gura căscată!

Rămase pe gînduri.

— Ce părere ai? S-o las? Ori mai bine s-o dau afară?

Și-i arătă cu capul, plin de îndoială, o reproducere în culori a unei boieroaice purtînd cocoșnic [1].

— Ce te deranjează?

— Apoi, aici o să se facă prezentarea ofițerilor și a comisarilor Consiliului militar revoluționar.

— Ei, și? E doar de Makovski.

— Dracu' s-o ia de artă! Niciodată nu poți să știi dinainte cu cine ai de-a face!

Rîdeau amîndoi, fiecare cu gîndul la ale lui. Se și înfiripase între ei acea intimitate, care se naște repede mai ales pe front, se uită de cele mai multe ori tot atît de repede, iar cîteodată se preface într-o prietenie ostășească din cele care țin pînă la sfîrșitul vieții.

Cînd plecară la paradă, erau buni prieteni. Tălpile săniilor scîrțîiau cîntîndu-și cîntecelul lor neobosit, lunecînd ușurel în gropi și ieșind anevoie din ele, ceea ce-i făcea pe călători să se aplece brusc înainte ca să se lase imediat pe spate, așa că vorba lor era cînd repezită, cînd tărăgănată.

Dincolo de oraș începea îndată stepa fără sfîrșit, presărată din loc în loc cu măguri. Vedeai cum se tîrăște viscolul pe pămînt, lingînd întinderile netede de zahăr pisat. Era ora cea mai luminoasă a iernii, dar norii de zăpadă, plumburii, atîrnau aproape de pămînt.

Încă de departe, Kirill văzu șirurile negre, aliniate și segmentate ale trupelor de cavalerie. Cu dreptunghiurile lor înguste care semănau cu niște traverse,

---

[1] Podoabă în formă de diademă pe care o poartă pe cap fetele și femeile. Port național rusesc. (N. trad.)

ocupau un spaţiu imens. Mai aproape, se vedea fîşia întunecată şi compactă a poporului, întinsă ca o panglică. Cu cît se apropiau, săniile ajungeau din urmă tot mai mulţi oameni întîrziaţi şi grăbiţi.

Cînd ajunseră lîngă mulţime şi coborîră din sanie, nu mai era chip să-şi facă drum spre partea dinăuntru a şirului de privitori, unde se vedeau fîlfiind drapele roşii şi fusese lăsat loc pentru cei care trebuiau să primească parada. Kirill şi ofiţerul de legătură săriră din nou în sanie şi o luară pe la spatele mulţimii, căutînd vreun loc mai potrivit, unde să nu fie atîta lume.

Se auzeau urale prelungi. Vîntul aducea uneori pînă la urechile lor cîntec de fanfară, şi îl înghiţea apoi din nou. Parada începuse. Membrii Consiliilor militare revoluţionare salutau unităţile, trecînd prin faţa diviziilor aliniate în front.

După ce-şi găsiră, în sfîrşit, un loc potrivit de trecere şi pătrunseră în primele rînduri, Kirill aruncă o privire de-a lungul stepei. În faţa şi la dreapta lui, cîmpia părea că se ridică spre cer. Nu se vedea nici o pată pe întinsul ei, doar departe, departe de tot, se zăreau prin pînza jucăuşă a viscolului cîţiva stîlpi de telegraf mici, ca nişte creioane. La stînga se vedea cavaleria şi, dacă te uitai mai bine, puteai deosebi în prima linie a frontului dunga mai groasă a cailor şi dunguţa mai îngustă a călăreţilor deasupra lor şi, ici şi colo, steagurile care păreau că cresc în vînt.

Muzica şi uralele conteniră. Ostaşii începură să alerge de-a lungul frontului, iar după ei sanitarii, cu brasarde pe mînecă şi genţi la şold. După ce agitaţia aceea de o clipă se potoli, Kirill văzu apropiindu-se, din stînga, şi trecînd prin faţa mulţimii, spre mijloc, o mînă de călăreţi, iar în urma lor o sanie.

— Vin! Vin! — strigă ofiţerul de legătură, împingîndu-l cu cotul. Dar în aceeaşi clipă, pîlcul de oameni care venea în goana cailor se apropie atît de mult de rîndul din faţă, încît mai că se învălmăşi cu el, iar Kirill nu mai putu desluşi nimic, cu toate că făcuse un pas dincolo de hotarul mulţimii.

Se auzi atunci, ca o chemare de aramă, semnalul trompetelor și, în depărtare, glasul comenzilor cîntă, abia auzit. Însă toate erau duse de vînt spre stînga și înghițite de stepă, și abia atunci își dădu seama Kirill cît de departe se găsea de locul în jurul căruia se desfășura toată această sărbătoare. Începu să-i fie ciudă că se rătăcise pe undeva, cine știe unde, cînd atît de mult ar fi dorit să fie mai aproape. Dar, cu tot necazul lui, creștea în el o neliniște sărbătorească, atît în fața zidului depărtat și încremenit al oștirii care aștepta, încordată, să se urnească din loc, cît și — mai ales — în fața întinderilor de zăpadă, care păreau că fac și ele front, laolaltă cu oamenii.

Comenzile se stinseră cu totul și în liniștea stepei se auzi cum se tîra vîntul prin stepă și cum foșnea, uscat, zăpada.

Și iată că undeva, aproape de tot, izbucni o fanfară. Cînta un marș de cavalerie, avîntat, în care se îmbinau glasuri de bărbăție și de voioșie și al cărui ritm se născuse din pasul jucăuș al cailor dresați. Apoi, agale, în cîntecul fanfarei începu să se amestece un freamăt înăbușit care se tot apropia, rostogolindu-se pe sub pămînt ca un val: pornea cavaleria, pornea în marș măreț.

Dar era o mișcare cu totul aparte, ceva neasemuit, care aducea tot atît de puțin cu marșul obișnuit, așa cum zborul unui stol de porumbei aduce cu pasul omenesc.

Diviziile defilau în ordine numerică și parada o deschidea divizia a patra. Escadronul din frunte, luînd-o din loc în trap, trecu repede la galop. Ostașii ridicară săbiile deasupra capului. Stegarul aplecat peste șa, înfășurat în pînza roșie ca într-o limbă de foc, cu prăjina steagului întinsă înainte ca o suliță, spinteca în fața lui — tăiș de paloș — văzduhul înghețat. Iar în urmă, prin porțile date înlături ale întinsului, zbura năvalnic escadronul.

La freamătul acela înăbușit se adăuga acum cîntecul sonor al țărînei înghețate: potcoavele spărgeau pojghița de zăpadă și pămîntul suna ca mii de tamburine. Călăreții izbucniră în urale. Escadronul trecu

la galop întins. Sub copite zăpada se învăluia în nori de aburi, împroşcînd în jur cascade.

Valul acela înaintaş năvăli cu o repeziciune ameţitoare spre locul de unde, cu o clipă mai înainte, pornise marşul fanfarei. In vuietul adînc al pămîntului, în strigătele ostaşilor şi în tropotul de tobă al sutelor de copite, cîntecul se mistui fără urmă. Năucită la început de avalanşa care se prăbuşea asupra ei, mulţimea răspunse deodată printr-un val de strigăte, şi totul se amestecă într-un muget nelămurit şi clocotitor.

Kirill abia avu cînd să prindă cu ochii, din escadronul care trecu fulgerător pe dinaintea lui, un obraz înflăcărat, roşu-arămiu, şi rîsul strălucitor al dinţilor lungi, de sălbăticiune ; o căciulă de un galben aprins ; botul ridicat în sus al unui cal negru, care-şi muşca furios zăbala cu gura strîmbă ; sclipirea săbiilor care spintecau văzduhul ; o cizmă neagră, uriaşă, dînd pinteni calului şi, tot atît de fugar, un chip palid de tînăr, lipit de o coamă roşcată... Ochii lui abia aveau cînd să le prindă pe toate în norul învălmăşit şi alb ca spuma laptelui, cînd escadronul se şi mistui, departe, în dreapta, iar din stînga se năpusti altul, cu strigăte şi urale nestăpînite, în tropotul şi sforăitul cailor înnebuniţi.

Aşa se prăbuşeau asupra lui Kirill, escadron după escadron, oameni în haine pestriţe — scurte de blană, mantale, dolmane căzăceşti şi pelerine, haine vătuite de muncitori şi uniforme englezeşti luate în luptă de la albi, cu arma la spinare, cu căciuli de blană, cu şepci, chipiuri şi bonete cu urechi, încălecaţi pe cai de toate culorile şi de toate rasele. Numai tăişul săbiilor ascuţite sclipea în văzduh cu acelaşi luciu viu, zăngănind cînd şi cînd la fel din oţelul lui rusesc, care cînta, parcă.

— A şasea ! A pornit divizia a şasea ! — îi strigă la ureche noul lui prieten.

Dar Kirill se şi uita la stegarul care spinteca — cu suliţa steagului — vîntul care-l plesnea în obraz, cînd deodată, din ultimul escadron al diviziei a patra,

se desprinse un ghem întunecat și se rostogoli în praful de zăpadă.

— A căzut! A căzut! — strigă cineva alături de Kirill.

— Îl calcă, îl ucide!

Călărețul prăbușit zăcea pe spate ca la vreo zece pași de mulțime, iar ceva mai încolo bătea din copite, încercînd să se întoarcă și să sară în picioare, iapa lui, prăvălită pe o coastă.

Kirill se aruncă afară din linie, ajunse din trei sărituri lîngă ostaș și, apucîndu-l de mînă, încercă să-l tîrască pe zăpadă. Dar cealaltă mînă a ostașului era trecută prin dragonul săbiei, care se înfipsese în pămînt și parcă nu voia să se despartă de stăpînul ei. Kirill smulse sabia din țărînă și-l apucă iarăși pe ostaș. Auzi cum trecea pe lîngă el stegarul și cum se apropia tropotul escadronului din fruntea diviziei a șasea. În clipa aceea, îl ajunse și sanitarul, puse mîna la greu și-l scoaseră amîndoi pe ostaș dincolo de linie. Speriată, iapa se ridicase singură. Un ostaș se repezi la ea, o apucă de dîrlogi și încercă să fugă, cînd escadronul îi și ajunse: calul din flancul drept lovi iapa, care tocmai trecea drumul, cu pieptul în crupă, cu atîta putere încît era gata să se răstoarne din nou și să striveească oamenii sub ea.

Toate acestea nu ținură decît cîteva clipe. Și cum ostașii erau foarte grăbiți, îndată ce-l văzură scos din zona primejdioasă, îl lăsară pe soldat în zăpadă.

Omul își veni în fire. Era un mujic îndesat, îmbrăcat în uniforma de cazaci pe care o purtau, în Armata de cavalerie, „veneticii" de pe Don și din unitățile roșii. Pe capul lui se zburlea o șapcă naturală de cîrlionți bălai, că cealaltă șapcă îi rămăsese sub picioarele cailor. Ridicîndu-se în coate și aruncînd în jur o privire tulbure, își pipăi repede mînerul săbiei, pe care Kirill avusese timp să i-o bage în teacă, zvîcni în picioare ca un arc, își vîrî mîinile în păr și începu să zbiere cît îl ținea gura:

— Mașka! Unde ești, canalie?

Își descoperi îndată la spatele oamenilor iapa, care dădea nervos din capul cu pată albă pe bot, se repezi

la ea, o croi din răsputeri cu muchia palmei între ochi, apoi, înhăţînd dîrlogii, şi smucindu-i dintr-o parte în alta, strigă:

— Mi-ai făcut-o, mînca-te-ar lupii! M-am lăsat dus de frumuseţea ta, lua-te-ar dracu', cal de gardă albă ce eşti!

Dar curînd lumea nu se mai uită la el, deoarece unităţile de cazaci şi escadroanele treceau, treceau mereu cu steaguri în vîrful suliţelor.

— A unsprezecea! — strigă în extaz ofiţerul de legătură, îndată ce apărură călăreţii sprinteni, aleşi pe sprînceană, cu căciulile ostaşilor lui Budionnîi. Iureşul galopului lor părea şi mai uluitor din pricină că purtau cu toţii aceeaşi uniformă ciudată, avîntul lor era şi mai sălbatic, strigătele lor şi mai înverşunate. Parcă se năpusteau la un atac pe viaţă şi pe moarte.

Din clipa în care Kirill se repezise să dea ajutor călăreţului căzut, neastîmpărul lui sărbătoresc se prefăcuse într-un sentiment ascuţit de participare la acest marş în galop întins. I se părea că nu se uita el la escadroanele care se perindau pe dinaintea lui, ci că zbura el însuşi pe un cal în spume, nevăzut, în mijlocul oştirii. Deosebirea era, doar, că fiecare ostaş trecea prin faţa lumii numai o dată, în rîndurile escadronului său, pe cînd el, Kirill, zbura cu inima lui în fiecare escadron, şi aproape în fiecare ostaş. Îi era cald, obrajii îi ardeau, simţea că se înăbuşă.

Parada se sfîrşi fulgerător de repede. Cel mult într-un sfert de oră, aproape două treimi din întreg efectivul Armatei întîi de cavalerie trecu în zbor prin faţa conducătorilor care-i primeau defilarea.

Lumea rupse îndată rîndurile şi năvăli spre mijlocul liniei. Se auzi din nou fanfara. Steagurile fîlfîiră din nou. Prin mulţime începură să treacă, încoace şi încolo, călăreţi izolaţi.

— Uite-te drept înaintea dumitale, — strigă tovarăşul lui Kirill, care nu-l slăbea deloc. — Vezi calul cel alb? In grupul de călăreţi care vine spre noi... Il vezi?

Kirill nu putea să-l vadă din pricina oamenilor care i se aşezaseră în faţă. Trecu apoi un steag, apoi altul.

— Uite-te la dreapta, la dreapta! Mai repede!

Kirill văzu un pîlc de călăreți care plecau la trap, în direcția în care dispăruseră diviziile. Încercă să le distingă fețele, dar călăreții se țineau strîns unul de altul și se acopereau unul pe altul. Auzi glasuri în mulțime:

— Budionnîi, Budionnîi!

Ofițerul de legătură îl trase la o parte:

— Vezi sania ceea? E Stalin! Stalin în sanie...

O clipă, Kirill îl văzu deslușit pe omul așezat în sanie, îmbrăcat cu manta ostășească și cu căciulă de blană în chip de coif. Clapele lăsate peste urechi îi ascundeau fața.

Sania dispăru în grabă după cotitură. Zări doar spatele, acoperit cu covor, al unei sănii ușoare rusești, la fel cu cea cu care venise acolo și el.

Se uita încă în urma săniei, cînd ofițerul îi spuse nu știu ce. Kirill se întoarse. Dar lîngă el nu mai era nici ofițerul, nici sania lui. Il părăsise pe Kirill în mijlocul cîmpului, mai ușor decît îl luase la paradă!

Kirill începu să rîdă și o luă cu plăcere, în pas cu norodul, spre oraș.

Ca totdeauna în clipele de înălțare sufletească, gîndul lui era în același timp senzație. Perceperea fizică a vieții se amesteca cu goana neobosită a imaginilor și a gîndurilor care i se perindau prin minte. Monotonia stepei și ritmul liber al pasului nu făceau decît să întărească această unitate de gîndire și de simțire. Era o desfătare să umbli...

Din tot ce trăia, Kirill nu se oprea la aspecte izolate. Purta în el toate emoțiile, neatinse și întregi.

Dar în timpul acestui drum nesilit prin stepă, amintirea îi repetă de cîteva ori ultima imagine. Părea așa de modestă: o sanie acoperită cu covor trecînd ca un fulger dincolo de cotitura drumului, călătorul din ea, umărul lui în mantaua ostășească și căciula bine îndesată pe cap...

Pe vremea aceea, frontul de sud legase numele lui Stalin de ofensiva desfășurată împotriva lui Denikin. Ofensiva aceasta era cunoscută nu numai de sta-

tele-majore, dar o cunoşteau şi soldaţii. Cu un an şi ceva în urmă, cazacii lui Krasnov fură zdrobiţi, lîngă Ţariţîn, şi în sud se găseau destui comandanţi şi comisari să le povestească ostaşilor roşii despre cele dintîi lupte ale revoluţiei, pentru cucerirea Volgăi. Fraza de la sfîrşitul telegramei lui Stalin cu privire la victoria de la Voronej o ţinea minte toată Rusia Sovietică: „Aureola invincibilităţii, creată în jurul numelui generalilor Mamontov şi Şkuro, a fost spulberată de vitejia eroilor roşii din corpul de cavalerie al tovarăşului Budionnîi".

Pentru Izvekov, ca pentru aproape toţi comuniştii, activitatea lui Stalin după Revoluţia din Octombrie nu se mărginea numai la rolul său în luptele de pe fronturile războiului civil. Tot mai des, şi fără să vrea, Kirill începuse să-l vadă pe Stalin, în închipuirea lui, ca pe un activist militar. Tot aşa, cînd se gîndea la cavaleria sovietică, îşi amintea că Stalin fusese cel care semnase ordinul pentru înfiinţarea Armatei întîi de cavalerie. În mintea lui Kirill, rămînînd conducător de partid, Stalin era deja, ca şi pentru ostaşii roşii, un comandant sovietic de oşti.

Tocmai de aceea îi venea mereu în minte sania cea acoperită cu covor. Şi i se părea cît se poate de ciudat, şi în acelaşi timp atît de uşor de înţeles, că între impresia călărimii care cutremurase stepa şi impresia omului îmbrăcat în manta de ostaş, trecînd repede pe zăpadă în sania uşoară rusească, impresii atît de diferite — exista totuşi o legătură atît de strînsă.

Kirill intră în oraş pe înserat. Nu ştia unde o să rămînă pe noapte. Dar grija adăpostului nu-l tulbura. Se trezise în el acel sentiment ostăşesc, care-i spunea că, o dată ce era în armată, totul trebuia să se aranjeze.

La o răscruce de drumuri, îl strigă cineva pe nume. O sanie mică se opri din goană în mijlocul drumului. În sanie stăteau patru ofiţeri, doi pe genunchii altor doi. Unul sări jos şi Kirill recunoscu în el pe ofiţerul de legătură.

— Du-te de-a dreptul la casa unde ai fost cu mine, — îi strigă el apropiindu-se în fugă. — Numai că n-o să te lase să intri. Dar dincolo de ea, peste încă o casă, e una mică... dar las' că te-ajung eu din urmă!

Nici nu ajunse pînă la Kirill, se întoarse și sări pe genunchii tovarășului său, în timp ce calul pleca, smucind sania din loc.

În curînd, Kirill ajunse la casa pe care o cunoștea. Se întunecase. Ferestruicile înguste lăsau să treacă o lumină galbenă. În grădiniță stăteau legați de gard cîțiva cai înșeuați. Lîngă ușă, Kirill văzu o suliță cu steag — un stegulet de postav, fără îndoială roșu, dar care pe întuneric părea negru. Un vechi cavalerist ar fi înțeles numaidecît că acolo se află detașamentul special al statului-major. Intrarea era păzită de două santinele. În jurul casei se mișcau, făcînd să scîrțîie zăpada sub picioare, cîteva umbre care, în întuneric, păreau toate la fel.

După ce mai făcu încă vreo cincizeci de pași, Kirill zări lumină la o căsuță. Pe ușă ieșeau, vorbind în gura mare, ostași roșii. Era cît pe ce să-i întrebe, cînd din spatele lui se ivi o sanie.

— Ai și ajuns? Bravo! Hai să luăm o gustare! — strigă ofițerul de legătură, sărind din sanie și apucîndu-l de braț.

În casă erau adunați ofițerii. Pe masa rotundă se tăia pîine integrală, slănină de Ucraina, groasă de patru degete și friptură de vacă. Claie peste grămadă, stăteau castraveți murați și o căpățînă înfoiată de varză acră, trandafirie. Oamenii își treceau din mînă în mînă un pahar. Un mustăcios lat în spate, cu mantaua îmblănită cu oaie, turna dintr-o sticlă o băutură groasă ca dulceața și violetă ca cerneala.

— Ia mai înghesuiți-vă, tovarăși! Faceți loc și flăcăului ăstuia de pe Volga, să ia și el o gustărică! — începu să rîdă ofițerul de legătură.

Îi turnară vin, Kirill simți miros de mîncare și i se făcu foame. I se dădu un cuțit de vînătoare, greu. Își tăie un colțuc de pîine. Îl întrebară de prin ce

parte este. Kirill dădu pe gît paharul plin şi, după ce-şi trase sufletul, le răspunse. Începură să vorbească.

După masă, Kirill începu să se plimbe prin odăile căsuţei.

Inainte de a dispărea din nou, ofiţerul de legătură îi spusese că poate să rămînă acolo peste noapte, iar dimineaţa totul se va lămuri cum va fi mai bine. Dar cele cîteva paturi şi laviţele de la bucătărie, puse una lîngă alta, erau pline de oameni care dormeau.

Kirill se întoarse în odaia în care, în jurul mesei, apăreau şi dispăreau din nou, ca într-o gară, mereu tot alţi flămînzi. In colţul din faţă descoperi un fotoliu cu picioarele strîmbe. Işi descheie scurta de blană şi se aşeză pe arcurile lui deşelate. Căldura şi oboseala îl făcură să aţipească numaidecît.

Cu ochii închişi, Kirill se gîndea că, îndată ce s-o odihni, o să scrie negreşit o scrisoare. Alegea în gînd impresiile mai neobişnuite pe care ar fi vrut să le reţină şi-şi zicea că, pentru asta, ar trebui să şi le noteze, ca nu cumva să i le întunece altele, mai noi. La început, îi scria în gînd numai Anocikăi. Apoi adăugă şi o scrisoare pentru Vera Nikandrovna. Începu de cîteva ori prin a spune că acum se simţea minunat şi că nici n-ar putea exprima prin vorbe de ce se simţea atît de bine. Ar fi vrut, doar, ca toată lumea să-l creadă, fără vorbe, că se simţea aşa. Şi totuşi, căuta o explicaţie acestui fapt. Şi se gîndea să scrie cum îl asurzise şi parcă-l luase cu el vuietul pămîntului care răsuna sub copitele escadroanelor, în stepă. Că vuietul acela răsuna în lumea întreagă. Că pasul acela era pasul cel nou al istoriei. Şi că el, Kirill Izvekov, se simţea atît de bine acum pentru că la bubuitul acestui pas adăugase şi el pasul lui mic, dar hotărît. După ce găsi aceste vorbe: pasul istoriei, Kirill înţelese că nu-i mai scria acum nici Anocikăi, nici mamei sale, ci lui Ragozin. Cîteşitrele scrisorile i se amestecaseră în gînd într-una singură. Iar la urmă, cu sforţarea omului pe care-l biruie somnul, despărţi scrisoarea către Anocika de scrisoarea celor doi. Şi hotărî numaidecît că o să-i aducă aminte de o discu-

ție a lor mai veche, cînd se întîlniseră pentru prima oară la Vera Nikandrovna. Revăzu limpede, neînchipuit de limpede această întîlnire, cînd mama lui netezise în creştetul capului Anocikăi un vîrtej neastîmpărat şi-i zîmbise... Ii va aminti apoi în scrisoare discuția lor despre artă, ca să ştie că şi el iubeşte arta. Şi-i va scrie că se simte bine pentru că numai aici, unde se află el acum, răsună cu deplină putere conținutul poetic al pămîntului — numai aici şi numai în clipa asta, nicăieri în altă parte! Apoi, în mintea lui începu să răsară ceva nedeslușit. I se părea mereu că gîndește limpede și cu rost și că-și scrie scrisorile, și numai un lucru nu-l putea cuprinde cu mintea: că de mult îl toropise somnul adînc şi liniştitor.

Se trezi, pesemne, tocmai din pricina liniştii. La masă stătea aşezat un ostaş cu căciula pe cap şi mestecca domol o bucată de slănină. Altul dormea pe jos, cu capul pe brațul întins. Lampa se stingea sfîrîind.

Incheindu-şi haina, Kirill ieşi în stradă. Vîntul se mai potolise, gerul se întețise, iar cerul, senin acum, era luminos: luna, în al doilea pătrar, se înălțase sus. Zăpada părea că pîlpîie în strălucirea nopții şi strada, care alerga în sus, te îndemna să păşeşti pe albul ei neîntinat.

Doi-trei oameni, care ieșiseră la aer ca și Kirill, stăteau nemişcați, bucurîndu-se de priveliştea nopții de iarnă. Tăcerea era aproape desăvîrşită, doar, cînd şi cînd, se auzea de undeva sforăitul unui cal trezit din somn.

Un soldat ieşi din casa păzită de santinele şi o luă la goană. Zăpada cînta sub pîslarii lui un cîntec de joc. Dispăru în căsuță, de unde, după o clipă, ieşi din nou în stradă.

— Hei, tovarăşi! — strigă el cu glas răsunător. — Nu-i pe-aici, pe la voi, unul Izvekov?

Kirill se apropie.

— Hai cu mine, că te cheamă! — îl îndemnă ostaşul.

Şi-l trecu prin fața santinelelor.

In odaia cea mare, în care Kirill petrecuse un ceas cu ofițerul de legătură, era adunată multă lume. Co-

mandanţii şi comisarii stăteau, unii în picioare pe lîngă pereţi, alţii aşezaţi pe pervazul ferestrelor şi în jurul mesei. Kirill se opri lîngă uşă. Cîteva lămpi de tot felul luminau întreg tabloul în nuanţe variate. Iţi sărea în ochi o hartă mare a sudului Rusiei, întinsă pe peretele din spatele mesei. Steguleţele înfipte şi parantezele, ovalele şi săgeţile trase îndesat pe hîrtie cu albastru şi cu roşu, arătau rostul hărţii. Masa era împodobită cu un samovar şi cu aceeaşi mîncare simplă, pe care o găsise Kirill şi la vecini, în căsuţa de alături. In sticlele multicolore nu mai era vin. Farfurii de tot felul stăteau îngrămădite în neorînduială pe marginea mesei. Se vede că cina se terminase.

Lîngă ferestre şi lîngă pereţi, oamenii vorbeau cu glasul scăzut, iar cei din jurul mesei ascultau cu luare aminte ce vorbea, cu glasul tot atît de scăzut, un grup mic, pe care Kirill nu-l putu desluşi bine din pricina lămpii. In odaie se fumase mult, iar în jurul lămpilor se adunaseră mingi albăstrii de fum.

Kirill făcu un pas înainte, să-i vadă pe cei care vorbeau la masă. In timpul acesta, se pomeni lîngă el cu ofiţerul de legătură, care-i spuse destul de tare, dar nu ştiu de ce, la ureche:

— Hai să te prezint.

Indată ce se apropie de colţul mesei, îl trase pe Kirill de mînecă şi zise, adresîndu-se spatelui unui militar peste care erau trecute, cruciş, curelele diagonalei:

— Tovarăşe Voroşilov, din ordinul dumneavoastră, militarul din Saratov, despre care v-am raportat.

Voroşilov se întoarse, îl cercetă repede pe Izvekov şi-i spuse:

— Bună seara, tovarăşe comisar.

— Nu sînt comisar, tovarăşe Voroşilov, — îi răspunse Kirill.

— Cum aşa? Mi s-au spus despre dumneata atîtea lucruri încît aş putea să-ţi încredinţez chiar şi o brigadă.

Kirill tăcu. Răspunzînd la salut, îşi lovi cu putere călcîiele, uitînd că era încălţat cu pîslari. Ieşi ceva ridicol, şi el se simţi uşor intimidat.

— Ei, dar în şa ai stat vreodată ? — îl întrebă Voroşilov.

— Am stat.

— Şi ? Te-ai ţinut bine ?

— M-am ţinut.

Voroşilov zîmbi, dînd domol din cap.

— Atunci, să mergem.

Se apropiară de grupul de lîngă masă unde se vorbea. Comandanţii stăteau ghemuiţi unul într-altul şi cineva povestea, fără grabă. Voroşilov despărţi cu mîna cercul celor care stăteau în picioare. Kirill îşi făcu loc în spatele lui.

In mijlocul cercului stăteau pe scaune Stalin şi Budionnîi. Cel care povestea se aplecase uşor spre el, proptindu-şi coatele pe genunchi. Vorbea fără nici un fel de gesturi, oprindu-se cînd şi cînd, deprins, se vede, să fie ascultat.

Stalin îi arunca priviri scurte şi atente, aruncînd fumul de ţigară pe sub mustăţile negre.

— Indată după Voronej — urmă povestitorul, — am trimis în urmărirea albilor pe Mironenko. Fost subofiţer, miner din Bazinul Doneţului. I-am dat ordin să facă recunoaşteri, atacînd cu brigada lui, să afle în ce sate s-au oprit albii, cînd anume, cu ce efectiv şi aşa mai departe. Şi să-mi raporteze îndată după executare. Aşa. Am aşteptat un ceas, două, trei. Se făcuse miezul nopţii. Nu mişca nimic. In sfîrşit, tîrziu noaptea, vine un agent de legătură cu un plic. Deschid plicul şi citesc. Două rînduri, atîta : „Inamicul se retrage în panică în direcţia Rostovului". Şi pînă la Rostov mai erau cinci sute de kilometri !

Stalin începu să rîdă. Aprinzîndu-şi o ţigară de la alta, zise, vesel :

— Cînd dormi şi vezi Rostovul în vis, nu-ţi mai arde de recunoaştere tactică !

Se ridicară cîteva glasuri. Cineva zise :

— Cel mai greu lucru e să respecţi regulamentul. Deunăzi, poruncesc popasul de zi. Mi se raportează deodată : „Se supără oamenii. Pierdem vremea la popas, cînd am putea să înaintăm !"

Altul rîse :

— Se grăbesc oamenii acasă.

— Acasă? — întrebă Stalin ca din treacăt.

— In unitatea mea am mai ales cazaci de pe Don şi din Kuban. Eh, dacă am ajunge mai repede pe Don şi în Kuban!

Stalin aruncă o privire înceată, însoţită de un zîmbet glumeţ, celor cu care stătea de vorbă.

— In general, sînt pentru respectarea regulamentului. Dar, la drept vorbind, sînt împotriva prelungirii peste măsură a popasurilor... Nu vi se pare, tovarăşi, că am întîrziat cam mult aici? — Se ridică de la locul lui. Toţi cei din jur săriră în grabă, scoţîndu-şi ceasurile de prin buzunare. Stalin îşi mai trecu o dată privirea, gravă acum, peste chipurile celor dimprejur şi zise, cu glasul tot atît de potolit ca şi înainte:

— Repet: trebuie să ne grăbim. Incă o dată, tovarăşi comisari şi ofiţeri, vă doresc succes. Un succes care nu va fi deplin decît după nimicirea armatelor lui Denikin. Parada de astăzi a cavaleriei lui Budionnîi ne-a arătat că avem dreptul să nu ne îndoim de asta.

Stalin strînse mîna lui Budionnîi şi se întoarse să plece; Voroşilov făcu un pas spre el.

— Vreau să vă prezint, tovarăşe Stalin, pe un tovarăş din Saratov. A sosit cu o unitate de călăreţi pentru noile noastre formaţii.

Stalin îi strînse mîna lui Kirill şi deodată începu să-i pună întrebare după întrebare: dacă unitatea era mare, ce fel de oameni avea în ea, dacă erau bine instruiţi, cîte zile făcuseră pe drum, unde debarcaseră, cum îl chema pe Kirill după tată, dacă slujise în armata ţaristă, unde lucrase pînă atunci şi ce stare de spirit domnea la Saratov.

— Se continuă recrutarea voluntarilor pentru cavalerie. Oamenii vin cu multă tragere de inimă, — răspunse Kirill, amintindu-şi mitingul din orăşelul militar.

— Asta e bine. Cei de pe Volga sînt oameni iuţi, şi asemenea oameni sînt nepreţuiţi în cavalerie, — zise Stalin. — Consider că dacă cei din Saratov ne vor

ajuta să-l zdrobim pe Denikin în Bazinul Donețului, prin asta vor îndepărta, fără doar și poate, primejdia care amenință Volga lor...

Se uită la Voroșilov.

— Eu zic că ar trebui să-l numim pe tovarășul nostru în Armata întîi de cavalerie.

— M-am și gîndit să-i dau o brigadă, — răspunse Voroșilov.

— Nu-i cam puțin?... Arată cam tînăr, dar după cît mi se pare, e încercat... Și pe urmă, cei de pe Volga știu cîte parale fac...

Stalin zîmbi și-i întinse mîna lui Kirill.

Toată lumea se îndreptă spre ieșire. Glasurile se amestecau tot mai tari, mai sonore. Scîndurile vechi ale săliței scîrțîiau sub pasul greu al mulțimii compacte de oameni.

Voroșilov se întoarse puțin și, deslușind fața lui Kirill în lumina firavă a lămpii din perete, îi spuse:

— Așa... Prin urmare, tu, mîine dimineață, vii la mine. Dar să vii mai devreme!

Acest „tu", simplu și neașteptat, îl surprinse pe Kirill și-i aminti senzația aceea ciudată pe care o avusese în tinerețe, cînd, pentru prima dată în viața lui, pe dealurile din jurul Saratovului, un muncitor bătrîn îi spusese, prietenește: „tovarășe", și cînd trebuise s-o ia la fugă peste dealuri ca să-și potolească emoția.

Însoțit de valurile de căldură care se tîrau pe sub picioarele lui spre ușile deschise și se topeau în gerul de afară, Kirill ieși din casă. O luă la drum împreună cu noii lui tovarăși pe strada dreaptă și înzăpezită, care părea că urcă în sus și se îndreptă spre adăpostul ostășesc de noapte, pentru ca, după o scurtă odihnă, să întîmpine dimineața care avea să vină.

1945—1948

NOTA REDACŢIEI RUSE

„O vară neobişnuită“ este a doua carte a trilogiei, la care continuă să lucreze K. A. Fedin şi care începe cu romanul „Primele bucurii“ (volumul IV al prezentei ediţii).

Romanul a fost scris în anii 1945—1948 şi a fost publicat în revista „Novîi mir“ — Nr. 1, 5, 9, 12 din 1947 şi Nr. 4, 10 din 1948. In anul 1949, amîndouă romanele — „Primele bucurii“ şi „O vară neobişnuită“ au fost distinse cu Premiul Stalin, categoria I.

In 1948, Editura de Stat a regiunii Saratov a editat prima ediţie a romanului „O vară neobişnuită“. Pînă în anul 1952 romanul a apărut în Uniunea Sovietică în douăzeci şi două de ediţii, (inclusiv cele de masă), între care colecţiile „Roman-gazetă“ (1949) şi „Biblioteca romanului sovietic“ (Editura de Stat pentru literatură artistică, 1950). Tirajul total al ediţiilor se ridică la peste un milion o sută de mii de exemplare. Romanul „O vară neobişnuită“ a fost pus în scenă de către teatrul Evg. Vahtangov din Moscova sub numele „Kirill Izvekov“.

Romanul a fost tradus în următoarele limbi ale popoarelor din U.R.S.S.: letonă, lituaniană, ucrainiană, estonă. De asemenea este tradus în limbile engleză, bulgară, maghiară, germană, polonă, romînă, franceză şi cehă.

Responsabil de carte : I. Weigl
Tehnoredactor : V. Bachmayer
Corector : A. Dram

Dat la cules 15.08.57. Bun de tipar 08.10.57. Tiraj 12150 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 43,53. Coli de tipar 51. Ediția I. Comanda 698. A. nr. 03457. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 S—O=R.

Tiparul executat sub com. nr. 1267 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

K.FEDIN

OPERE

K.FEDIN

OPERE

5